
कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

हस्तलिखितम्

॥ श्रीमद् भागवतम् ॥

भा० प्र० स्क० १

श्रीगणेशाय नमः ॥ नमः परमहंसास्वादितचरणकमलचिन्मकरंदाय भक्तजनमानसनिवासाय श्रीरामचंद्राय ॥ वागीशा यस्य वदने लक्ष्मी
र्यस्य च वक्षसि ॥१॥ ॥श्रीकृष्णाय नमः ॥ जन्माद्यस्य यतोऽन्वयादितरतश्चार्थेष्वभिज्ञः स्वराट् तेने ब्रह्म हृदा य आदिकवये मुह्यंति यत्सूर
यः ॥ तेजोवारिमृदां यथा विनिमयो यत्र त्रिसर्गो मृषा धाम्ना स्वेन सदा निरस्तकुहकं सत्यं परं धीमहि ॥१॥ धर्मः प्रोज्झितकैतवोऽत्र परमो निर्मत्स
राणां सतां वेद्यं वास्तवमत्र वस्तु शिवदं तापत्रयोन्मूलनम् ॥ श्रीमद्भागवते महामुनिकृते किं वा परैरीश्वरः सद्यो हृद्यवरुध्यतेऽत्र कृतिभिः शु
श्रूषुभिस्तत्क्षणात् ॥२॥ निगमकल्पतरोर्गलितं फलं शुकमुखादमृतद्रवसंयुतम् ॥ पिबत भागवतं रसमालयं मुहुरहो रसिका भुवि भावुकाः ॥३॥
नैमिषेऽनिमिषक्षेत्रे ऋषयः शौनकादयः ॥ सत्रं स्वर्गाय लोकाय सहस्रसममासत ॥४॥ त एकदा तु मुनयः प्रातर्हुतहुताग्नयः ॥ सत्कृतं सू
तमासीनं पप्रच्छुरिदमादरात् ॥५॥ ॥ऋषय ऊचुः॥ ॥त्वया खलु पुराणानि सेतिहासानि चानघ ॥ आख्यातान्यप्यधीता
नि धर्मशास्त्राणि यान्युत ॥६॥ यानि वेदविदां श्रेष्ठो भगवान्बादरायणः ॥ अन्ये च मुनयः सूत परावरविदो विदुः ॥७॥ वेत्थ त्वं सौम्य
तत्सर्वं तत्त्वतस्तदनुग्रहात् ॥ ब्रूयुः स्निग्धस्य शिष्यस्य गुरवो गुह्यमप्युत ॥८॥ तत्र तत्रांजसायुष्मन्भवता यद्विनिश्चितम् ॥ पुं

अ० १ १

सामेकांततःश्रेयस्तन्नःशंसितुमर्हसि ॥९॥ प्रायेणाल्पायुषःसभ्य कलावस्मिन्युगेजनाः ॥ मंदाःसुमंदमतयोमंदभाग्याह्युपद्रुताः ॥१०
भूरीणिभूरिकर्माणिश्रोतव्यानिविभागशः ॥ अतःसाधोऽत्रयत्सारंसमुद्धृत्यमनीषया ॥ ब्रूहिनःश्रद्दधानानांयेनात्मासंप्रसीदति ॥११
सूतजानासिभद्रंतेभगवान्सात्वतांपतिः ॥ देवक्यांवसुदेवस्यजातोयस्यचिकीर्षया ॥१२॥ तन्नःशुश्रूषमाणानामर्हस्यंगानुवर्णितुम्
यस्यावतारोभूतानांक्षेमायचभवायच ॥१३॥ आपन्नःसंसृतिंघोरांयन्नामविवशोगृणन् ॥ ततःसद्योविमुच्येतयद्बिभेतिस्वयंभयम्
१४ ॥ यत्पादसंश्रयाःसूतमुनयःप्रशमायनाः ॥ सद्यःपुनंत्युपस्पृष्टाःस्वर्धुन्यापोऽनुसेवया ॥१५॥ कोवाभगवतस्तस्यपुण्यश्लोके
ड्यकर्मणः ॥ शुद्धिकामोनशृणुयाद्यशःकलिमलापहम् ॥१६॥ तस्यकर्माण्युदाराणिपरिगीतानिसूरिभिः ॥ ब्रूहिनःश्रद्दधानानांलील
याद्धतःकलाः ॥१७॥ अथाख्याहिहरेर्धीमन्नवतारकथाःशुभाः ॥ लीलाविदधतःस्वैरमीश्वरस्यात्ममायया ॥१८॥ वयंतुनवितृप्या
मउत्तमश्लोकविक्रमे ॥ यच्छृण्वतांरसज्ञानांस्वादुस्वादुपदेपदे ॥१९॥ कृतवान्किलवीर्याणिसहरामेणकेशवः ॥ अतिमर्त्यानिभगवा
न्गूढःकपटमानुषः ॥२०॥ कलिमागतमाज्ञायक्षेत्रेऽस्मिन्वैष्णवेवयम् ॥ आसीनादीर्घसत्रेणकथायांसक्षणाहरेः ॥२१॥ त्वंनःसं
दर्शितोधात्रादुस्तरंनिस्तितीर्षताम् ॥ कलिंसत्वहरंपुंसांकर्णधारइवार्णवम् ॥२२॥ ब्रूहियोगेश्वरेकृष्णेब्रह्मण्येधर्मवर्मणि ॥ स्वांकाष्ठां

भा०प्र०म०
१२५

मधुनोपेते धर्मः कं शरणं गतः ॥२३॥ इति श्रीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे नैमिषेयोपाख्याने प्रथमोध्यायः ॥१॥ ॥व्यास उवाच॥
इति संप्रश्नसंहृष्टो विप्राणां रोमहर्षणिः ॥ प्रतिपूज्य वचस्तेषां प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥१॥ ॥सूत उवाच॥ ॥यं प्रव्रजंतमनुपेतमपेतकृत्यं द्वै
पायनो विरहकातर आजुहाव ॥ पुत्रेति तन्मयतया तरवोऽभिनेदुस्तं सर्वभूतहृदयं मुनिमानतोऽस्मि ॥२॥ यः स्वानुभावमखिलश्रुतिसार
मेकमध्यात्मदीपमतितितीर्षतां तमोऽंधम् ॥ संसारिणां करुणयाह पुराणगुह्यं तं व्याससूनुमुपयामि गुरुं मुनीनाम् ॥३॥ नारायणं नमस्कृत्य नरं
चैव नरोत्तमं ॥ देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् ॥४॥ मुनयः साधु पृष्टोऽहं भवद्भिर्लोकमंगलम् ॥ यत्कृतः कृष्णसंप्रश्नो येनात्मा सुप्रसी
दति ॥५॥ स वै पुंसां परो धर्मो यतो भक्तिरधोक्षजे ॥ अहैतुक्यप्रतिहता ययात्मा सुप्रसीदति ॥६॥ वासुदेवे भगवति भक्तियोगः प्रयोजितः
जनयत्याशु वैराग्यं ज्ञानं यत्तदहैतुकम् ॥७॥ धर्मः स्वनुष्ठितः पुंसां विष्वक्सेनकथासु यः ॥ नोत्पादयेद्यदि रतिं श्रम एव हि केवलम् ॥८॥ धर्म
स्य ह्यापवर्ग्यस्य नार्थोऽर्थायोपकल्पते ॥ नार्थस्य धर्मैकांतस्य कामो लाभाय हि स्मृतः ॥९॥ कामस्य नेंद्रियप्रीतिर्लाभो जीवेत यावता ॥ जी
वस्य तत्त्वजिज्ञासा नार्थो यश्चेह कर्मभिः ॥१०॥ वदंति तत्तत्त्वविदस्तत्त्वं यज्ज्ञानमद्वयम् ॥ ब्रह्मेति परमात्मेति भगवानिति शब्द्यते ॥११॥ त
च्छ्रद्दधाना मुनयो ज्ञानवैराग्ययुक्तया ॥ पश्यंत्यात्मनि चात्मानं भक्त्या श्रुतगृहीतया ॥१२॥ अतः पुंभिर्द्विजश्रेष्ठा वर्णाश्रमविभागशः ॥ स्वनु
ष्ठितस्य धर्मस्य संसिद्धिर्हरितोषणम् ॥१३॥ तस्मादेकेन मनसा भगवान्सात्वतां पतिः ॥ श्रोतव्यः कीर्तितव्यश्च ध्येयः पूज्यश्च नित्यदा

अ०
॥२॥
प
२

१४ ॥ यदनुध्यासिना युक्ताः कर्मग्रंथिनिबंधनम् ॥ छिंदंति कोविदास्तस्य को न कुर्यात्कथारतिम् ॥ १५ ॥ शुश्रूषोः श्रद्दधानस्य वासुदेवक
थारुचिः ॥ स्यान्महत्सेवया विप्राः पुण्यतीर्थनिषेवणात् ॥ १६ ॥ शृण्वतां स्वकथां कृष्णः पुण्यश्रवणकीर्तनः ॥ हृद्यंतस्थो ह्यभद्राणि वि
धुनोति सुहृत्सताम् ॥ १७ ॥ नष्टप्रायेष्वभद्रेषु नित्यं भागवतसेवया ॥ भगवत्युत्तमश्लोके भक्तिर्भवति नैष्ठिकी ॥ १८ ॥ तदा रजस्तमो
भावाः कामलोभादयश्च ये ॥ चेत एतैरनाविद्धं स्थितं सत्वे प्रसीदति ॥ १९ ॥ एवं प्रसन्नमनसो भगवद्भक्तियोगतः ॥ भगवत्तत्वविज्ञानं मुक्त
संगस्य जायते ॥ २० ॥ भिद्यते हृदयग्रंथिश्छिद्यंते सर्वसंशयाः ॥ क्षीयंते चास्य कर्माणि दृष्ट एवात्मनीश्वरे ॥ २१ ॥ अतो वै कवयो नित्यं भ
क्तिं परमया मुदा ॥ वासुदेवे भगवति कुर्वंत्यात्मप्रसादनीम् ॥ २२ ॥ सत्वं रजस्तम इति प्रकृतेर्गुणास्तैर्युक्तः परः पुरुष एक इहास्य ध
त्ते स्थित्यादये हरिविरिंचिहरेति संज्ञाः ॥ श्रेयांसि तत्र खलु सत्वतनोर्नृणां स्युः ॥ २३ ॥ पार्थिवाद्दारुणो धूमस्तस्मादग्निस्त्रयीमयः ॥
तमसस्तु रजस्तस्मात्सत्वं यद्ब्रह्मदर्शनम् ॥ २४ ॥ भेजिरे मुनयोथाग्रे भगवंतमधोक्षजम् ॥ सत्वं विशुद्धं क्षेमाय कल्पंते येनु तानिह ॥ २५ ॥
मुमुक्षवो घोररूपान्हित्वा भूतपतीनथ ॥ नारायणकलाः शांता भजंति ह्यनसूयवः ॥ २६ ॥ रजस्तमःप्रकृतयः समशीला भजंति वै
पितृभूतप्रजेशादीन् श्रियैश्वर्यप्रजेप्सवः ॥ २७ ॥ वासुदेवपरा वेदा परो धर्मो वासुदेवपरा गतिः ॥ २९ ॥ स एवेदं ससर्जाग्रे भगवाना
त्ममायया ॥ सदसद्रूपया चासौ गुणमय्यागुणो विभुः ॥ ३० ॥ तया विलसितेष्वेषु गुणेषु गुणवानिव ॥ अंतः प्रविष्ट आभाति विज्ञाने

भा०प्र०मू०
२

अ०
२

नविजृंभितः॥३१॥यथाह्यवहितोवन्हिर्दारुष्वेकःस्वयोनिषु॥नानेवभातिविश्वात्माभूतेषुचतथापुमान्॥३२॥असौगुणमयैर्भावैर्भूतसूक्ष्मे(ये)
द्रियात्मभिः॥स्वनिर्मितेषुनिर्विष्टोभुंक्तेभूतेषुतद्गुणान्॥३३॥भावयत्येषसत्वेनलोकान्वैलोकभावनः॥लीलावतारानुरतोदेवतिर्यङ्नरा
दिषु॥३४॥इतिश्रीभाग०महा०प्रथमस्कंदेद्वितीयोऽध्यायः॥२॥ ॥अवतारकथाप्रश्नेतृतीयेतूत्तरंभिधा॥पुरुषाद्यवतारोत्थानंतचारित्र
वर्णनैः॥१॥ ॥सूतउवाच॥ ॥जगृहेपौरुषंरूपंभगवान्महदादिभिः॥संभूतंषोडशकलमादौलोकसिसृक्षया॥१॥यस्यांभसिशयानस्ययो
गनिद्रांवितन्वतः॥नाभिन्हदांबुजादासीद्ब्रह्माविश्वसृजांपतिः॥२॥यस्यावयवसंस्थानैःकल्पितोलोकविस्तरः॥तद्वैभगवतोरूपंविशुद्धंस
त्वमूर्जितम्॥३॥पश्यंत्यदोरूपमदभ्रचक्षुषासहस्रपादोरुभुजाननाद्भुतम्॥सहस्रमूर्द्धश्रवणाक्षिनासिकंसहस्रमौल्यंबरकुंडलोल्लसत्
॥४॥एतन्नानावताराणांनिधानंबीजमव्ययम्॥यस्यांशांशेनसृज्यंतेदेवतिर्यङ्नरादयः॥५॥सएवप्रथमंदेवःकौमारंसर्गमास्थितः॥चचार
दुश्चरंब्रह्माब्रह्मचर्यमखंडितम्॥६॥द्वितीयंतुभवायास्यरसातलगतांमहीम्॥उद्धरिष्यन्नुपादत्तयज्ञेशःसौकरंवपुः॥७॥तृतीयमृ
षिसर्गंचदेवर्षित्वमुपेत्यसः॥तंत्रंसात्वतमाचष्टनैष्कर्म्यंकर्मणांयतः॥८॥तुर्येधर्मकलासर्गेनरनारायणावृषी॥भूत्वात्मोपशमोपेतमकरो
३

दुश्चरं तपः ॥९॥ पंचमः कपिलो नाम सिद्धेशः कालविप्लुतम्। प्रोवाचासुरये सांख्यं तत्त्वग्रामविनिर्णयम् ॥१०॥ षष्ठे अत्रेरपत्यत्वं वृतः प्राप्तो ऽ
नसूयया। आन्वीक्षिकीमलर्काय प्रह्लादादिभ्य ऊचिवान् ॥११॥ ततः सप्तम आकूत्यां रुचेर्यज्ञोऽभ्यजायत। स यामाद्यैः सुरगणैरपात्स्वा
यंभुवांतरम् ॥१२॥ अष्टमे मेरुदेव्यां तु नाभेर्जात उरुक्रमः। दर्शयन्वर्त्म धीराणां सर्वाश्रमनमस्कृतम् ॥१३॥ ऋषिभिर्याचितो भेजे नवमं पा
र्थिवं वपुः। दुग्धेमामोषधीर्विप्रास्तेनायं स उशत्तमः ॥१४॥ रूपं स जगृहे मात्स्यं चाक्षुषोदधिसंप्लवे। नाव्यारोप्य महीम य्यामपाद्वैवस्वतं म
नुम् ॥१५॥ सुरासुराणामुदधिं मथ्नतां मंदराचलम्। दध्रे कमठरूपेण पृष्ठ एकादशे विभुः ॥१६॥ धान्वंतरं द्वादशमं त्रयोदशममेव च। अपाय
यत्सुरानन्यान्मोहिन्या मोहयन्स्त्रिया ॥१७॥ चतुर्दशं नारसिंहं बिभ्रद्दैत्येंद्रमूर्जितम्। ददार करजैर्वक्षस्येरकां कटकृद्यथा ॥१८॥ पंचदशं
वामनकं कृत्वागादध्वरं बलेः। पदत्रयं याचमानः प्रत्यादित्सुस्त्रिविष्टपम् ॥१९॥ अवतारे षोडशमे पश्यन्ब्रह्मद्रुहो नृपान्। त्रिःसप्त
कृत्वः कुपितो निःक्षत्रामकरोन्महीम् ॥२०॥ ततः सप्तदशे जातः सत्यवत्यां पराशरात्। चक्रे वेदतरोः शाखा दृष्ट्वा पुंसोऽल्पमेधसः ॥२१॥
नरदेवत्वमापन्नः सुरकार्यचिकीर्षया। समुद्रनिग्रहादीनि चक्रे वीर्याण्यतः परम् ॥२२॥ एकोनविंशे विंशतिमे वृष्णिषु प्राप्य जन्मनी। रा
मकृष्णाविति भुवो भगवानहरद्भरम् ॥२३॥ ततः कलौ संप्रवृत्ते संमोहाय सुरद्विषाम्। बुद्धो नाम्नांजनसुतः कीकटेषु भविष्यति ॥२४॥

भा०प्र०मू० अथासौ युगसंध्यायां दस्युप्रायेषु राजसु ॥ जनिता विष्णुयशसो नाम्ना कल्किर्जगत्पतिः ॥२५॥ अवतारा ह्यसंख्येया हरेः सत्त्वनिधेर्द्विजाः ॥ यथा ऽविदासिनः अ०
४ कुल्याः सरसः स्युः सहस्रशः ॥२६॥ ऋषयो मनवो देवा मनुपुत्रा महौजसः ॥ कलाः सर्वे हरेरेव सप्रजापतयस्तथा ॥२७॥ एते चांशकलाः पुंसः कृष्णस्तु भग ३
वान्स्वयम् ॥ इंद्रारिव्याकुलं लोकं मृडयंति युगे युगे ॥२८॥ जन्मगुह्यं भगवतो य एतत्प्रयतो नरः ॥ सायं प्रातर्गृणन्भक्त्या दुःखग्रामाद्विमुच्यते
॥२९॥ एतद्रूपं भगवतो ह्यरूपस्य चिदात्मनः ॥ मायागुणैर्विरचितं महदादिभिरात्मनि ॥३०॥ यथा नभसि मेघौघो रेणुर्वा पार्थिवो ऽ
निले ॥ एवं द्रष्टरि दृश्यत्वमारोपितमबुद्धिभिः ॥३१॥ अतः परं यदव्यक्तमव्यूढगुणव्यूहितम् ॥ अदृष्टाश्रुतवस्तुत्वात्स जीवो यत्पु
नर्भवः ॥३२॥ यत्रेमे सदसद्रूपे प्रतिषिद्धे स्वसंविदा ॥ अविद्ययात्मनि कृते इति तद्ब्रह्मदर्शनम् ॥३३॥ यद्येषोपरता देवी माया वैशार
दी मतिः ॥ संपन्न एवेति विदुर्महिम्नि स्वे महीयते ॥३४॥ एवं जन्मानि कर्माणि ह्यकर्तुरजनस्य च ॥ वर्णयंति स्म कवयो वेदगुह्यानि
हृत्पतेः ॥३५॥ स वा इदं विश्वममोघलीलः सृजत्यवत्यत्ति न सज्जते ऽस्मिन् ॥ भूतेषु चांतर्हित आत्मतंत्रः षाड्वर्गिकं जिघ्रति षड्गु
णेशः ॥३६॥ न चास्य कश्चिन्निपुणेन धातुरवैति जंतुः कुमनीष ऊतीः ॥ नामानि रूपाणि मनोवचोभिः संतन्वतो नटचर्यामि ४

वान्तः ॥३७॥ सवेद धातुः पदवीं परस्य दुरंतवीर्यस्य रथांगपाणेः ॥ यो ऽमायया संततयाऽनुवृत्त्या भजेत तत्पादसरोजगंधम् ॥३८॥ अथेह धन्या भगवंत इत्थं यद्वासुदेवेऽखिललोकनाथे ॥ कुर्वंति सर्वात्मकमात्मभावं न यत्र भूयः परिवर्त उग्रः ॥३९॥ इदं भागवतं नाम पुराणं ब्रह्मसंमितम् उत्तमश्लोकचरितं चकार भगवानृषिः ॥४०॥ निःश्रेयसाय लोकस्य धन्यं स्वस्त्ययनं महत् ॥ तदिदं ग्राहयामास सुतमात्मवतां वरम् ॥ सर्ववेदेतिहासानां सारं सारं समुद्धृतम् ॥४१॥ स तु संश्रावयामास महाराजं परीक्षितम् ॥ प्रायोपविष्टं गंगायां परीतं परमर्षिभिः ॥४२॥ कृष्णे स्वधामोपगते धर्मज्ञानादिभिः सह ॥ कलौ नष्टदृशामेष पुराणार्कोऽधुनोदितः ॥४३॥ तत्र कीर्तयतो विप्रा विप्रर्षेर्भूरितेजसः ॥ अहं चाध्यगमं तत्र निविष्टस्तदनुग्रहात् ॥४४॥ सोऽहं वः श्रावयिष्यामि यथाऽधीतं यथामति ॥४५॥ इति श्रीभाग० महा० प्रथमस्कंधे तृतीयेऽध्यायः ॥३॥ तुर्ये भागवतारंभकारणत्वेन वर्ण्यते ॥ व्यासस्यापरितोषस्तु तपःप्रवचनादिभिः ॥१॥ ॥व्यास उवाच॥ ॥इति ब्रुवाणं संस्तूय मुनीनां दीर्घसत्रिणाम् ॥ वृद्धः कुलपतिः सूतं बह्वृचः शौनकोऽब्रवीत् ॥१॥ ॥शौनक उवाच॥ ॥सूत सूत महाभाग वद नो वदतां वर ॥ कथां भागवतीं पुण्यां यदाह भगवान्शुकः ॥२॥ कस्मिन्युगे प्रवृत्तेयं स्थाने वा केन हेतुना ॥ कुतः संचोदितः कृष्णः कृतवान्संहितां मुनिः ॥३॥ तस्य पुत्रो

महायोगीसमदृङ्निर्विकल्पकः॥एकांतमतिरुन्निद्रोगूढोमूढइवेयते॥४॥दृष्ट्वानुयांतमृषिमात्मजमप्यनग्नंदेव्योह्रियापरिदधुर्न
सुतस्यचित्रम्॥तद्वीक्ष्यपृच्छतिमुनौजगदुस्तवास्तिस्त्रीपुंभिदानतुसुतस्यविविक्तदृष्टेः॥५॥कथमालक्षितःपौरैःसंप्राप्तःकुरुजांगला
न्॥उन्मत्तमूकजडवद्विचरन्गजसाह्वये॥६॥कथंवापांडवेयस्यराजर्षेर्मुनिनासह॥संवादःसमभूत्तातयत्रैषासात्वतीश्रुतिः॥७॥
सगोदोहनमात्रंहिगृहेषुगृहमेधिनाम्॥अवेक्षतेमहाभागस्तीर्थीकुर्वंस्तदाश्रमम्॥८॥अभिमन्युसुतंसूतप्राहुर्भागवतोत्तमम्॥तस्य
जन्ममहाश्चर्यंकर्माणिचगृणीहिनः॥९॥ससम्राट्कस्यवाहेतोःपांडूनांमानवर्धनः॥प्रायोपविष्टोगंगायामनादृत्याधिराट्श्रिय
म्॥१०॥नमंतियत्पादनिकेतमात्मनःशिवायहानीयधनानिशत्रवः॥कथंसवीरःश्रियमंगदुस्त्यजांयुवैषतोत्स्रष्टुमहोसहासुभिः॥११॥
शिवायलोकस्यभवायभूतयेयउत्तमश्लोकपरायणाजनाः॥जीवंतिनात्मार्थमसौपराश्रयंमुमोचनिर्विद्यकुतःकलेवरम्॥१२॥
तत्सर्वंनःसमाचक्ष्वपृष्टोयदिहकिंचन॥मन्येत्वांविषयेवाचांस्नातमन्यत्रछांदसात्॥१३॥ ॥सूतउवाच॥ ॥द्वापरेसमनुप्रा
प्तेतृतीयेयुगपर्यये॥जातःपराशराद्योगीवासव्यांकलयाहरेः॥१४॥सकदाचित्सरस्वत्याउपस्पृश्यजलंशुचिः॥विविक्तदेशआ

सीनउदितेरविमंडले ॥१५॥ परावरज्ञः सऋषिः कालेनाव्यक्तरंहसा ॥ युगधर्मव्यतिकरंप्राप्तंभुवियुगेयुगे ॥१६॥ भौतिकानांचभा
वानांशक्तिह्रासंचतत्कृतम् ॥ अश्रद्दधानान्निःसत्वान्दुर्मेधान्ह्रसितायुषः ॥१७॥ दुर्भगांश्चजनान्वीक्ष्यमुनिर्दिव्येनचक्षुषा ॥ स
र्ववर्णाश्रमाणांयद्दध्यौहितममोघदृक् ॥१८॥ चातुर्होत्रंकर्मशुद्धंप्रजानांवीक्ष्यवैदिकम् ॥ व्यदधाद्यज्ञसंतत्यैवेदमेकंचतुर्विधम्
॥१९॥ ऋग्यजुःसामाथर्वाख्यावेदाश्चत्वारउद्धृताः ॥ इतिहासपुराणंचपंचमोवेदउच्यते ॥२०॥ तत्रर्ग्वेदधरःपैलःसामगोजैमिनिःक
विः ॥ वैशंपायनएवैकोनिष्णातोयजुषामुत ॥२१॥ अथर्वांगिरसामासीत्सुमंतुर्दारुणोमुनिः ॥ इतिहासपुराणानांपितामेरोमहर्ष
णः ॥२२॥ तएतऋषयोवेदंस्वंस्वंव्यस्यन्ननेकधा ॥ शिष्यैःप्रशिष्यैस्तच्छिष्यैर्वेदास्तेशाखिनोऽभवन् ॥२३॥ तएववेदादुर्मेधैर्धार्यंते
पुरुषैर्यथा ॥ एवंचकारभगवान्व्यासःकृपणवत्सलः ॥२४॥ स्त्रीशूद्रद्विजबंधूनांत्रयीनश्रुतिगोचरा ॥ कर्मश्रेयसिमूढानांश्रेयएवंभ
वेदिह ॥ इतिभारतमाख्यानंकृपयामुनिनाकृतम् ॥२५॥ एवंप्रवृत्तस्यसदाभूतानांश्रेयसिद्विजाः ॥ सर्वात्मकेनापियदानातुष्यद्धृदयं
ततः ॥२६॥ नातिप्रसीदद्धृदयःसरस्वत्यास्तटेशुचौ ॥ वितर्कयन्विविक्तस्थइदंप्रोवाचधर्मवित् ॥२७॥ धृतव्रतेनहिमयाछंदांसिगुर

वोऽग्नयः॥मानितानिर्व्यलीकेनगृहीतंचानुशासनम्॥२८॥भारतव्यपदेशेनह्याम्नायार्थश्चदर्शितः॥दृश्यतेयत्रधर्मादिस्त्रीशूद्रादिभि
रप्युत॥२९॥अथापिबतमेदैह्योह्यात्माचैवात्मनाविभुः॥असंपन्नइवाभातिब्रह्मवर्चस्यसत्तमः॥३०॥किंवाभागवताधर्मानप्रायेणनि
रूपिताः॥प्रियाःपरमहंसानांतएवह्यच्युतप्रियाः॥३१॥तस्यैवंखिलमात्मानंमन्यमानस्यखिद्यतः॥कृष्णस्यनारदोऽभ्यागादाश्रमंप्रा
गुदाहृतम्॥३२॥तमभिज्ञायसहसाप्रत्युत्थायागतंमुनिः॥पूजयामासविधिवन्नारदंसुरपूजितम्॥३३॥इतिश्रीभाग॰महा॰प्रथम
स्कंधेचतुर्थोऽध्यायः॥४॥ ॥पंचमेसर्वधर्मेभ्योहरिकीर्तनगौरवम्॥व्यासचित्तप्रसादायनारदेनोपदिश्यते॥१॥ ॥सूतउवा
च॥ ॥अथतंसुखमासीनं[उपासीनं]बृहच्छ्रवाः॥देवर्षिःप्राहविप्रर्षिंवीणापाणिःस्मयन्निव॥१॥ ॥नारदउवाच॥ ॥पराशर्यमहाभा
गभवतःकच्चिदात्मना॥परितुष्यतिशारीरआत्मामानसएववा॥२॥जिज्ञासितंसुसंपन्नमपितेमहदद्भुतम्॥कृतवान्भारतंयस्त्वं
सर्वार्थपरिबृंहितम्॥३॥जिज्ञासितमधीतंचयत्तद्ब्रह्मसनातनम्॥अथापिशोचस्यात्मानमकृतार्थइवप्रभो॥४॥ ॥व्यासउवा॰
अस्त्येवमेसर्वमिदंत्वयोक्तंतथापिनात्मापरितुष्यतेमे॥तन्मूलमव्यक्तमगाधबोधंपृच्छामहेत्वात्मभवात्मभूतम्॥५॥सवैभवान्वेदस

मस्तगुह्यमुपासितोयत्पुरुषःपुराणः ॥ परावरेशोमनसैवविश्वंसृजत्यवत्यत्तिगुणैरसंगः ॥ ६ ॥ त्वंपर्यटन्नर्कइवत्रिलोकीमंतश्चरोवायुरिवात्मसाक्षी
परावरेब्रह्मणिधर्मतोव्रतैःस्नातस्यमेन्यूनमलंविचक्ष्व ॥ ७ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ भवताऽनुदितप्रायंयशोभगवतोऽमलम् ॥ येनैवासौनतु
ष्येत्मन्येतद्दर्शनंखिलम् ॥ ८ ॥ यथाधर्मादयश्चार्थामुनिवर्यानुकीर्तिताः ॥ नतथावासुदेवस्यमहिमाह्यनुवर्णितः ॥ ९ ॥ नयद्वचश्चित्रपदंहरेर्यशो
जगत्पवित्रंप्रगृणीतकर्हिचित् ॥ तद्वायसंतीर्थमुशंतिमानसानयत्रहंसानिरमंत्युशिक्षयाः ॥ १० ॥ तद्वाग्विसर्गोजनताघविप्लवोयस्मिन्प्रति
श्लोकमबद्धवत्यपि ॥ नामान्यनंतस्ययशोंकितानियच्छृण्वंतिगायंतिगृणंतिसाधवः ॥ ११ ॥ नैष्कर्म्यमप्यच्युतभाववर्जितंनशोभतेज्ञानम
लंनिरंजनं ॥ कुतःपुनःशश्वदभद्रमीश्वरेनचार्पितंकर्मयदप्यकारणम् ॥ १२ ॥ अथोमहाभागभवानमोघदृक्शुचिश्रवाःसत्यरतोधृतव्रतः
उरुक्रमस्याखिलबंधमुक्तयेसमाधिनानुस्मरतद्विचेष्टितम् ॥ १३ ॥ ततोऽन्यथाकिंचनयद्विवक्षतःपृथग्दृशस्तत्कृतरूपनामभिः ॥ नकुत्र
चित्क्वापिचदुःस्थितामतिर्लभेतवाताहतनौरिवास्पदम् ॥ १४ ॥ जुगुप्सितंधर्मकृतेऽनुशासतःस्वभावरक्तस्यमहान्व्यतिक्रमः ॥ यद्वाक्य
तोधर्मइतीतरःस्थितोनमन्यतेतस्यनिवारणंजनः ॥ १५ ॥ विचक्षणोऽस्यार्हतिवेदितुंविभोरनंतपारस्यनिवृत्तितःसुखम् ॥ प्रवर्तमानस्यगुणै
रनात्मनस्ततोभवान्दर्शयचेष्टितंविभोः ॥ १६ ॥ त्यक्त्वास्वधर्मंचरणांबुजंहरेर्भजन्नपक्वोऽथपतेत्ततोयदि ॥ यत्रक्ववाभद्रमभूदमुष्यकिंकोवाऽर्थआ

भा॰प्र॰प्र॰ ७

सोभजतांस्वधर्मतः॥१७॥तस्यैवहेतोःप्रयतेतकोविदोनलभ्यतेयद्भ्रमतामुपर्यधः॥तल्लभ्यतेदुःखवदन्यतःसुखंकालेनसर्वत्रगभीररं
हसा॥१८॥नवैजनोजातुकथंचनाव्रजेन्मुकुंदसेव्यन्यवदंगसंसृतिम्॥स्मरन्मुकुंदांघ्र्युपगूहनंपुनर्विहातुमिच्छेन्नरसग्रहोयतः॥१९॥
इदंहिविश्वंभगवानिवेतरोयतोजगत्स्थाननिरोधसंभवाः॥तद्धिस्वयंवेदभवांस्तथापितेप्रादेशमात्रंभवतःप्रदर्शितम्॥२०॥त्वमात्म
नात्मानमवेह्यमोघदृक्परस्यपुंसःपरमात्मनःकलाम्॥अजंप्रजातंजगतःशिवायतन्महानुभावाभ्युदयोऽधिगण्यताम्॥२१॥इदंहिपुंसस्त
पसःश्रुतस्यवास्विष्टस्यसूक्तस्यचबुद्धिदत्तयोः॥अविच्युतोऽर्थःकविभिर्निरूपितोयदुत्तमश्लोकगुणानुवर्णनम्॥२२॥अहंपुराऽतीतभवेऽ
भवंमुनेदास्यास्तुकस्याश्चनवेदवादिनाम्॥निरूपितोबालकएवयोगिनांशुश्रूषणेप्रावृषिनिर्विविक्षताम्॥२३॥तेमय्यपेताखिलचा
पलेऽर्भकेदांतेऽधृतक्रीडनकेऽनुवर्तिनि॥चक्रुःकृपांयद्यपितुल्यदर्शनाःशुश्रूषमाणेमुनयोऽल्पभाषिणि॥२४॥उच्छिष्टलेपा ननुमोदि
तोद्विजैःसकृत्स्मभुंजेतदपास्तकिल्बिषः॥एवंप्रवृत्तस्यविशुद्धचेतसस्तद्धर्मएवात्मरुचिःप्रजायते॥२५॥तत्रान्वहंकृष्णकथाःप्रगा
यतामनुग्रहेणाशृणवंमनोहराः॥ताःश्रद्धयामेऽनुपदंविशृण्वतःप्रियश्रवस्यंगममाभवद्रुचिः॥२६॥तस्मिंस्तदालब्धरुचेर्महामुने
प्रियश्रवस्यस्खलितामतिर्मम॥ययाऽहमेतत्सदसत्स्वमाययापश्येमयिब्रह्मणिकल्पितंपरे॥२७॥इत्थंशरत्प्रावृषिकावृतूहरेर्वि

अ॰ ५

७

वा

शृण्वतो मेऽनुसवं यशोऽमलम्॥ संकीर्त्यमानं मुनिभिर्महात्मभिर्भक्तिः प्रवृत्तात्मरजस्तमोपहा॥२८॥ तस्यैवं मेऽनुरक्तस्य प्रश्रितस्य ह
तेनसः॥ श्रद्दधानस्य बालस्य दांतस्यानुचरस्य च॥२९॥ ज्ञानं गुह्यतमं यत्तत्साक्षाद्भगवतोदितम्॥ अन्ववोचन्गमिष्यंतः कृपया दी
नवत्सलाः॥३०॥ येनैवाहं भगवतो वासुदेवस्य वेधसः॥ मायानुभावमविदं येन गच्छंति तत्पदम्॥३१॥ एतत्संसूचितं ब्रह्मंस्तापत्रयचिकि
त्सितम्॥ यदीश्वरे भगवति कर्म ब्रह्मणि भावितम्॥३२॥ आमयो यश्च भूतानां जायते येन सुव्रत॥ तदेव ह्यामयं द्रव्यं न पुनाति चिकित्सि
तम्॥३३॥ एवं नृणां क्रियायोगाः सर्वे संसृतिहेतवः॥ त एवात्मविनाशाय कल्पंते कल्पिताः परे॥३४॥ यदत्र क्रियते कर्म भगवत्परितोषणम्
ज्ञानं यत्तदधीनं हि भक्तियोगसमन्वितम्॥३५॥ कुर्वाणा यत्र कर्माणि भगवच्छिक्षयाऽसकृत्॥ गृणंति गुणनामानि कृष्णस्यानुस्मरंति
च॥३६॥ नमो भगवते तुभ्यं वासुदेवाय धीमहि॥ प्रद्युम्नायानिरुद्धाय नमः संकर्षणाय च॥३७॥ इति मूर्त्यभिधानेन मंत्रमूर्तिममूर्तिकम्॥ यज
ते यज्ञपुरुषं स सम्यग्दर्शनः पुमान्॥३८॥ इमं स्वनिगमं ब्रह्मन्नवेत्य मदनुष्ठितम्॥ अदान्मे ज्ञानमैश्वर्यं स्वस्मिन्भावं च केशवः
[illegible]॥३९॥ त्वमप्यदभ्रश्रुत विश्रुतं विभोः समाप्यते येन विदां बुभुत्सितम्॥ आख्याहि दुःखैर्मुहुरर्दितात्मनां सं
क्लेशनिर्वाणमुशंति नान्यथा॥४०॥ इति श्रीभाग॰ महा॰ प्रथमस्कंधे व्यासनारदसंवादे पंचमोऽध्यायः॥५॥ ॥व्यासस्य प्रश्नयार्थ

म॰ प्रथि॰ ८
न

चष्टे प्राग्जन्मसंभवम्॥ स्वभाग्यं नारदः प्राह कृष्णसंकथनोत्सवम्॥१॥ ॥सूत उवाच॥ ॥एवं निशम्य भगवान्देवर्षेर्जन्म कर्म च। भूयः
पप्रच्छ तं ब्रह्मन्व्यासः सत्यवतीसुतः॥१॥ ॥व्यास उवाच॥ ॥भिक्षुभिर्विप्रवसिते विज्ञानादेष्टृभिस्तव। वर्तमानो वयस्याद्ये ततः कि
मकरोद्भवान्॥२॥ स्वायंभुव कया वृत्त्या वर्तितं ते परं वयः। कथं चेदमुदस्राक्षीः काले प्राप्ते कलेवरम्॥३॥ प्राक्कल्पविषयामेतां स्मृतिं ते सु
रसत्तम। न ह्येष व्यवधात्काल एष सर्वनिराकृतिः॥४॥ ॥नारद उवाच॥ ॥भिक्षुभिर्विप्रवसिते विज्ञानादेष्टृभिर्मम। वर्तमानो वयस्या
द्ये तत एतदकारषम्॥५॥ एकात्मजा मे जननी योषिन्मूढा च किंकरी। मय्यात्मजेऽनन्यगतौ चक्रे स्नेहानुबंधनम्॥६॥ सास्वतंत्रा न कल्पा
सीद्योगक्षेमं ममेच्छती। ईशस्य हि वशे लोको योषा दारुमयी यथा॥७॥ अहं च तद्ब्रह्मकुले ऊषिवांस्तदपेक्षया। दिग्देशकालाव्युत्पन्नो
बालकः पंचहायनः॥८॥ एकदा निर्गतां गेहाद्दुहंतीं निशि गां पथि। सर्पोऽदशत्पदा स्पृष्टः कृपणां कालचोदितः॥९॥ तदा तदहमीशस्य
भक्तानां शमभीप्सतः। अनुग्रहं मन्यमानः प्रातिष्ठं दिशमुत्तराम्॥१०॥ स्फीताञ्जनपदांस्तत्र पुरग्रामव्रजाकरान्। खेटखर्वटवाटीश्च
वनान्युपवनानि च॥११॥ चित्रधातुविचित्राद्रीनिभभग्नभुजद्रुमान्। जलाशयांश्छिवजलान्नलिनीः सुरसेविताः॥१२॥ चित्रस्वनैः पत्ररथैर्विभ्र
मद्भ्रमरश्रियः। नलवेणुशरस्तंभकुशकीचकगव्हरम्॥१३॥ एक एवातियातोऽहमद्राक्षं विपिनं महत्। घोरं प्रतिभयाकारं व्यालोलूकशिवाजिर

मू॥१४॥परिश्रांतेंद्रियात्माऽहंतृट्परीतोबुभुक्षितः॥स्नात्वापीत्वाह्रदेनद्याउपस्पृष्टोगतश्रमः॥१५॥तस्मिन्निर्मनुजेऽरण्येपिप्पलोपस्थआस्थि
तः॥आत्मनात्मानमात्मस्थंयथाश्रुतमचिंतयम्॥१६॥ध्यायतश्चरणांभोजंभावनिर्जितचेतसा॥औत्कंठ्याश्रुकलाक्षस्यहृद्यासीन्मेशनैर्हरिः
॥१७॥प्रेमातिभरनिर्भिन्नपुलकांगोतिनिर्वृतः॥आनंदसंप्लवेलीनोनापश्यमुभयंमुने॥१८॥रूपंभगवतोयत्तन्मनःकांतंशुचापहम्॥अपश्यन्स
हसोत्तस्थेवैक्लव्याद्दुर्मनाइव॥१९॥दिदृक्षुस्तदहंभूयःप्रणिधायमनोहृदि॥वीक्षमाणोऽनापश्यमवितृप्तइवातुरः॥२०॥एवंयतंतंवि
जनेमामाहागोचरोगिराम्॥गंभीरश्लक्ष्णयावाचाशुचःप्रशमयन्निव॥२१॥हंतास्मिन्जन्मनिभवान्मामांद्रष्टुमिहार्हसि॥अविपक्व
कषायाणांदुर्दर्शोऽहंकुयोगिनाम्॥२२॥सकृद्यद्दर्शितंरूपमेतत्कामायतेऽनघ॥मत्कामःशनकैःसाधुःसर्वान्मुंचतिहृच्छयान्॥२३॥सत्से
वयादीर्घयापिजातामयिदृढामतिः॥हित्वाऽवद्यमिमंलोकंगंतामज्जनतामसि॥२४॥मतिर्मयिनिबद्धेयंनविपद्येतकर्हिचित्॥प्रजासर्गनि
रोधेपिस्मृतिश्चमदनुग्रहात्॥२५॥एतावदुक्त्वोपररामतन्महद्भूतंनभोलिंगमलिंगमीश्वरम्॥अहंचतस्मैमहतांमहीयसेशीर्ष्णाऽवना
मंविदधेऽनुकंपितः॥२६॥नामान्यनंतस्यहतत्रपःपठन्गुह्यानिभद्राणिकृतानिचस्मरन्॥गांपर्यटंस्तुष्टमनागतस्पृहःकालंप्रतीक्षन्वि
मदोविमत्सरः॥२७॥एवंकृष्णमतेर्ब्रह्मन्नसक्तस्यामलात्मनः॥कालःप्रादुरभूत्कालेतडित्सौदामनीयथा॥२८॥प्रयुज्यमानेमयितांशुद्धां

पि

भागवतींतनुम्॥आरब्धकर्मनिर्वाणोन्यपतत्पांचभौतिकः॥२९॥कल्पांतइदमादायशयानेंऽभस्युदन्वतः॥शिशयिषोरनुप्राणंविविशेंऽत
रहंविभो॥३०॥सहस्रयुगपर्यंतउत्थायेदंसिसृक्षतः॥मरीचिमिश्राऋषयःप्राणेभ्योऽहंचजज्ञिरे॥३१॥अंतर्बहिश्चलोकांस्त्रीन्पर्येम्यस्कंदि
तव्रतः॥अनुग्रहान्महाविष्णोरविघातगतिःक्वचित्॥३२॥देवदत्तामिमांवीणांस्वरब्रह्मविभूषिताम्॥मूर्छयित्वाहरिकथांगायमानश्चराम्य
हम्॥३३॥प्रगायतःस्ववीर्याणितीर्थपादःप्रियश्रवाः॥आहूतइवमेशीघ्रंदर्शनंयातिचेतसि॥३४॥एतद्ध्यातुरचित्तानांमात्रास्पर्शेच्छयामुहुः
भवसिंधुप्लवोदृष्टोहरिचर्यानुवर्णनम्॥३५॥यमादिभिर्योगपथैःकामलोभहतोमुहुः॥मुकुंदसेवयायद्वत्तथात्माद्धानशाम्यति॥३६॥स
र्वंतदिदमाख्यातंयत्पृष्टोऽहंत्वयानघ॥जन्मकर्मरहस्यंमेभवतश्चात्मतोषणम्॥३७॥ ॥सूतउवाच॥ ॥एवंसंभाष्यभगवान्नारदोवास
वीसुतम्॥आमंत्र्यवीणांरणयन्ययौयादृच्छिकोमुनिः॥३८॥अहोदेवर्षिर्धन्योऽयंयत्कीर्तिंशार्ङ्गधन्वनः॥गायन्माद्यन्निदंतंत्र्यारमयत्या
तुरंजगत्॥३९॥इतिश्रीभाग॰महा॰प्रथमस्कंधेव्यासनारदसंवादेषष्ठोऽध्यायः॥६॥ ॥अथभागवतश्रोतुर्जन्मवक्तुंपरीक्षितः॥सप्तवाक्य
वधाद्द्रौणेर्दंडःसप्तमउच्यते॥१॥ ॥सूतउवाच॥ ॥ब्रह्मनद्यांसरस्वत्यामाश्रमःपश्चिमेतटे॥शम्याप्रासइतिप्रोक्तऋषीणांसत्रवर्ध
नः॥२॥तस्मिन्स्वआश्रमेव्यासोबदरीखंडमंडिते॥आसीनोपउपस्पृश्यप्रणिदध्यौमनःस्वयम्॥३॥भक्तियोगेनमनसिसम्यक्प्रणिहि

ने ऽमले । अपश्यत्पुरुषं पूर्वं मायां च तदपाश्रयाम् ॥ ४ ॥ यया संमोहितो जीव आत्मानं त्रिगुणात्मकम् । परोऽपि मनुतेऽनर्थं तत्कृतं चाभिपद्यते ॥ ५ ॥
अनर्थोपशमं साक्षाद्भक्तियोगमधोक्षजे । लोकस्याजानतो विद्वांश्चक्रे सात्वतसंहिताम् ॥ ६ ॥ यस्यां वै श्रूयमाणायां कृष्णे परमपूरुषे । भक्तिरुत्प
द्यते पुंसः शोकमोहजरापहा ॥ ७ ॥ स संहितां भागवतीं कृत्वानुक्रम्य चात्मजम् । शुकमध्यापयामास निवृत्तिनिरतं मुनिः ॥ ८ ॥ शौनक उवाच ॥
स वै निवृत्तिनिरतः सर्वत्रोपेक्षको मुनिः । कस्य वा बृहतीमेतामात्मारामः समभ्यसत् ॥ ९ ॥ सूत उवाच ॥ आत्मारामाश्च मुनयो निर्ग्रंथा अप्यु
रुक्रमे । कुर्वंत्यहैतुकीं भक्तिमित्थंभूतगुणो हरिः ॥ १० ॥ हरेर्गुणाक्षिप्तमतिर्भगवान्बादरायणिः । अध्यगान्महदाख्यानं नित्यं विष्णुजनप्रियः ॥ ११ ॥
परीक्षितोऽथ राजर्षेर्जन्मकर्मविलापनम् । संस्थां च पांडुपुत्राणां वक्ष्ये कृष्णकथोदयम् ॥ १२ ॥ यदा मृधे कौरवसृंजयानां वीरेष्वथो वीरगतिं गतेषु
वृकोदराविद्धगदाभिमर्शभग्नोरुदंडे धृतराष्ट्रपुत्रे ॥ १३ ॥ भर्तुः प्रियं द्रौणिरिति स्म पश्यन्कृष्णासुतानां स्वपतां शिरांसि । उपाहरद्विप्रियमेव त
तस्य तज्जुगुप्सितं कर्म विगर्हयंति ॥ १४ ॥ माता शिशूनां निधनं सुतानां निशम्य घोरं परितप्यमाना । तदाऽरुदद्बाष्पकलाकुलाक्षीं तां सांत्व
यन्नाह किरीटमाली ॥ १५ ॥ तदा शुचस्ते प्रमृजामि भद्रे यद्ब्रह्मबंधोः शिर आततायिनः । गांडीवमुक्तैर्विशिखैरुपाहरे त्वाक्रम्य यत्स्नास्य
सि दग्धपुत्रा ॥ १६ ॥ इति प्रियां वल्गुविचित्रजल्पैः स सांत्वयित्वाऽच्युतमित्रसूतः । अन्वाद्रवद्दंशित उग्रधन्वा कपिध्वजो गुरुपुत्रं रथेन ॥ १७

तमापतंतंसविलक्ष्यदूरात्कुमारहोद्विग्नमनारथेन॥पराद्रवत्प्राणपरीप्सुरुर्व्यांयावद्गमंरुद्रभयाद्यथाकः॥१७॥यदाशरणमात्मानमैक्षतश्रांत
वाजिनम्॥अस्त्रंब्रह्मशिरोमेन आत्मत्राणंद्विजात्मजः॥१८॥अथोपस्पृश्यसलिलंसंदधेतत्समाहितः॥अजानन्नपिसंहारंप्राणकृच्छ्रउपस्थि
ते॥२०॥ततःप्रादुष्कृतंतेजःप्रचंडंसर्वतोदिशम्॥प्राणापदमभिप्रेक्ष्यविष्णुंजिष्णुरुवाचह॥२१॥ ॥अर्जुनउवाच॥ ॥कृष्णकृष्णम
हाभागभक्तानामभयंकर॥त्वमेकोदह्यमानानामपवर्गोसिसंसृतेः॥२२॥त्वमाद्यःपुरुषःसाक्षादीश्वरःप्रकृतेःपरः॥मायांव्युदस्यचिच्छक्त्याकै
वल्येस्थितआत्मनि॥२३॥सएवजीवलोकस्यमायामोहितचेतसः॥विधत्सेस्वेनवीर्येणश्रेयोधर्मादिलक्षणम्॥२४॥तथायंचावतारस्तेभुवो
भारजिहीर्षया॥स्वानांचानन्यभावानामनुध्यानायचासकृत्॥२५॥किमिदंस्वित्कुतोवेतिदेवदेवनवेद्म्यहम्॥सर्वतोमुखमायातितेजःपरमदा
रुणम्॥२६॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥वेत्थेदंद्रोणपुत्रस्यब्राह्ममस्त्रंप्रदर्शितम्॥नैवासौवेदसंहारंप्राणबाधउपस्थिते॥२७॥नह्यस्यान्यत
मंकिंचिदस्त्रंप्रत्यवकर्शनम्॥जह्यस्त्रतेजउन्नद्धमस्त्रज्ञोह्यस्त्रतेजसा॥२८॥ ॥सूतउवाच॥ ॥श्रुत्वाभगवताप्रोक्तंफाल्गुनःपरवीरहा॥स्पृष्ट्वा
पस्तंपरिक्रम्यब्राह्मंब्राह्मायसंदधे॥२९॥संहत्यान्योन्यमुभयोस्तेजसीशरसंवृते॥आवृत्यरोदसीखंचववृधातेर्कवह्निवत्॥३०॥दृष्ट्वास्त्र
तेजस्तुतयोस्त्रीँल्लोकान्प्रदहन्महत्॥दह्यमानाःप्रजाःसर्वाःसांवर्तकममंसत॥३१॥प्रजोपप्लवमालक्ष्यलोकव्यतिकरंचतम्॥मतंचवासुदेव

स्यसंजहारार्जुनोद्रुसमू॥३२॥ ततआसाद्यतरसादारुणंगौतमीसुतम्॥ बबंधामर्षताम्राक्षःपशुंरशनयायथा॥३३॥ शिबिरायनिनीषंतंदाम्नाबध्वा
रिपुंबलात्॥ प्राहार्जुनंप्रकुपितोभगवानंबुजेक्षणः॥३४॥ मैनंपार्थार्हसित्रातुंब्रह्मबंधुमिमंजहि॥ योऽसावनागसःसुप्तानवधीन्निशिबालकान्
॥३५॥ मत्तंप्रमत्तमुन्मत्तंसुप्तंबालंस्त्रियंजडम्॥ प्रपन्नंविरथंभीतंनरिपुंहंतिधर्मवित्॥३६॥ स्वप्राणान्यःपरप्राणैःप्रपुष्णात्यघृणःखलः॥ तद्व
धस्तस्यहिश्रेयोयद्दोषाद्यात्यधःपुमान्॥३७॥ प्रतिश्रुतंचभवतापांचाल्यैशृण्वतोमम॥ आहरिष्येशिरस्तस्ययस्तेमानिनिपुत्रहा॥३८॥ तदसौ
वध्यतांपापआततायात्मबंधुहा॥ भर्तुश्चविप्रियंवीरकृतवान्कुलपांसनः॥३९॥ एवंपरीक्षताधर्मंपार्थःकृष्णेनचोदितः॥ नैच्छद्धंतुंगुरु
सुतंयद्यप्यात्महनंमहान्॥४०॥ अथोपेत्यस्वशिबिरंगोविंदप्रियसारथिः॥ न्यवेदयत्तंप्रियायैशोचंत्याआत्मजान्हतान्॥४१॥ तथाहृतंप
शुवत्पाशबद्धमवाङ्मुखंकर्मजुगुप्सितेन॥ निरीक्ष्यकृष्णाऽपकृतंगुरोःसुतंवामस्वभावाकृपयाननामच॥४२॥ उवाचचासहंत्यस्यबंधना
नयनंसती॥ मुच्यतांमुच्यतामेषब्राह्मणोनितरांगुरुः॥४३॥ सरहस्योधनुर्वेदःसविसर्गोपसंयमः॥ अस्त्रग्रामश्चभवताशिक्षितोयदनुग्रहात्
॥४४॥ सएषभगवान्द्रोणःप्रजारूपेणवर्तते॥ तस्यात्मनोऽर्धंपत्न्यास्तेनान्वगाद्वीरसूःकृपी॥४५॥ तद्धर्मज्ञमहाभागभवद्भिर्गौरवंकुल
म्॥ वृजिनंनार्हतिप्राप्तुंपूज्यंवंद्यमभीक्ष्णशः॥४६॥ मारोदीदस्यजननीगौतमीपतिदेवता॥ यथाऽहंमृतवत्सार्त्तारोदिम्यश्रुमुखीमुहुः॥४७॥

भा०प्र०स्क०
११

यैःकोपितंब्रह्मकुलंराजन्यैरजितात्मभिः॥तत्कुलंप्रदहत्याशुसानुबंधंशुचार्पितम्॥४८॥ ॥सूतउवाच॥ ॥धर्म्यंन्याय्यंसकरुणंनिर्व्यलीकंसमंमह
त्॥राजाधर्मसुतोराज्ञ्याःप्रत्यनंदद्वचोद्विजाः॥४९॥नकुलःसहदेवश्चयुयुधानोधनंजयः॥भगवान्देवकीपुत्रोयेचान्येयाश्चयोषितः॥५०॥तत्रा
हामर्षितोभीमस्तस्यश्रेयान्वधःस्मृतः॥नभर्तुर्नात्मनश्चार्थेयोऽहन्सुप्तान्शिशून्वृथा॥५१॥निशम्यभीमगदितंद्रौपद्याश्चचतुर्भुजः॥आ
लोक्यवदनंसख्युरिदमाहहसन्निव॥५२॥ ॥श्रीकृष्णउवाच॥ ॥ब्रह्मबंधुर्नहंतव्यआततायीवधार्हणः॥मयैवोभयमाम्नातंपरिपाह्य
नुशासनम्॥५३॥कुरुप्रतिश्रुतंसत्यंयत्तत्सांत्वयताप्रियाम्॥प्रियंचभीमसेनस्यपांचाल्यामह्यमेवच॥५४॥ ॥सूतउवाच॥ ॥अर्जुनःस
हसाज्ञायहरेर्हार्दमथासिना॥मणिंजहारमूर्द्धन्यंद्विजस्यसहमूर्द्धजम्॥५५॥विमुच्यरशनाबद्धंबालहत्याहतप्रभम्॥तेजसामणिनाही
नंशिबिरान्निरयापयत्॥५६॥वपनंद्रविणादानंस्थानान्निर्यापणंतथा॥एषहिब्रह्मबंधूनांवधोनान्योऽस्तिदैहिकः॥५७॥पुत्रशोकातुराः
सर्वेपांडवाःसहकृष्णया॥स्वानांमृतानांयत्कृत्यंचक्रुर्निर्हरणादिकम्॥५८॥इतिश्रीभाग०महा०प्रथमस्कंधेद्रोणिनिग्रहोनामसप्तमोऽध्यायः
॥७॥ ॥अष्टमेकुपितद्रोणेरस्त्राद्रक्षापरीक्षितः॥श्रीकृष्णेनस्तुतिःकुंत्याराज्ञःशोकस्यकीर्त्यते॥१॥ ॥सूतउवाच॥ ॥अथतेसंपरेता
नांस्वानामुदकमिच्छताम्॥दातुंसकृष्णागंगायांपुरस्कृत्ययुःस्त्रियः॥१॥तेनिनीयोदकंसर्वेविलप्यचभृशंपुनः॥आप्लुताहरिपादाब्ज

अ०
७
११

नःपूतसरिज्जले ॥२॥ तत्रासीनं कुरुपतिं धृतराष्ट्रं सहानुजम् ॥ गांधारीं पुत्रशोकार्त्तां पृथां कृष्णां च माधवः ॥३॥ सांत्वयामास मुनिभिर्हतबंधूः शुचा
र्पितान् ॥ भूतेषु कालस्य गतिं दर्शयन्न प्रतिक्रियाम् ॥४॥ साधयित्वाऽजातशत्रोः स्वराज्यं कितवैर्हृतम् ॥ घातयित्वा सतो राज्ञः कचस्पर्शक्षितायु
षः ॥५॥ याजयित्वाऽश्वमेधैस्तं त्रिभिरुत्तमकल्पकैः ॥ तद्यशः पावनं दिक्षु शतमन्योरिवातनोत् ॥६॥ आमंत्र्य पांडुपुत्रांश्च शैनेयोद्धवसंयुतः ॥ द्वैपाय
नादिभिर्विप्रैः पूजितैः प्रतिपूजितः ॥७॥ गंतुं कृतमतिर्ब्रह्मन् द्वारकां रथमास्थितः ॥ उपलेभेऽभिधावंतीमुत्तरां भयविह्वलां ॥८॥ ॥उत्तरोवाच॥ ॥पा
हि पाहि महायोगिन् देवदेव जगत्पते ॥ नान्यं त्वदभयं पश्ये यत्र मृत्युः परस्परम् ॥९॥ अभिद्रवति मामीश शरस्तप्तायसो विभो ॥ कामं दहतु मां नाथ मा मे गर्भो
निपात्यताम् ॥१०॥ ॥सूत उवाच॥ ॥उपधार्य वचस्तस्या भगवान् भक्तवत्सलः ॥ अपांडवमिदं कर्तुं द्रौणेरस्त्रमबुध्यत ॥११॥ तर्ह्येवाथ मुनिश्रेष्ठ
पांडवाः पंच सायकान् ॥ आत्मनोऽभिमुखान्दीप्तानालक्ष्यास्त्राण्युपाददुः ॥१२॥ व्यसनं वीक्ष्य तत्तेषामनन्यविषयात्मनाम् ॥ सुदर्शनेन स्वास्त्रेण
स्वानां रक्षां व्यधाद्विभुः ॥१३॥ अंतःस्थः सर्वभूतानामात्मा योगेश्वरो हरिः ॥ स्वमायया वृणोद्गर्भं वैराट्याः कुरुतंतवे ॥१४॥ यद्यप्यस्त्रं ब्रह्मशिरस्त्व
मोघं चाप्रतिक्रियम् ॥ वैष्णवं तेज आसाद्य समशाम्यद्भृगूद्वह ॥१५॥ मा मंस्था ह्येतदाश्चर्यं सर्वाश्चर्यमयेऽच्युते ॥ य इदं मायया देव्या सृजत्यवति
हंत्यजः ॥१६॥ ब्रह्मतेजोविनिर्मुक्तैरात्मजैः सह कृष्णया ॥ प्रयाणाभिमुखं कृष्णमिदमाह पृथा सती ॥१७॥ ॥कुंत्युवाच॥ ॥नमस्ये पुरुषं

त्वाद्यमीश्वरंप्रकृतेःपरम्।।अलक्ष्यंसर्वभूतानामंतर्बहिरवस्थितम्।।१८।।मायाजवनिकाच्छन्नमज्ञाधोक्षजमव्ययम्।।नलक्ष्यसेमूढदृशानटोनाट्यध
रोयथा।।१९।।तथापरमहंसानांमुनीनाममलात्मनाम्।।भक्तियोगविधानार्थंकथंपश्येमहिस्त्रियः।।२०।।कृष्णायवासुदेवायदेवकीनंदनायच।।नंदगोपकुमा
रायगोविंदायनमोनमः।।२१।।नमःपंकजनाभायनमःपंकजमालिने।।नमःपंकजनेत्रायनमस्तेपंकजांघ्रये।।२२।।यथाहृषीकेशखलेनदेवकीकंसेनरुद्धा
तिचिरंशुचार्पिता।।विमोचिताहंचसहात्मजाविभोत्वयैवनाथेनमुहुर्विपद्गणात्।।२३।।विषान्महाग्नेःपुरुषाददर्शनादसत्सभायावनवासकृच्छ्रतः।।मृधे
मृधेऽनेकमहारथास्त्रतोद्रौण्यस्त्रतश्चास्महरेऽभिरक्षिताः।।२४।।विपदःसंतुनःशश्वत्तत्रतत्रजगद्गुरो।।भवतोदर्शनंयत्स्यादपुनर्भवदर्शनम्।।२५।।
जन्मैश्वर्यश्रुतश्रीभिरेधमानमदःपुमान्।।नैवार्हत्यभिधातुंवैत्वामकिंचनगोचरम्।।२६।।नमोऽकिंचनवित्तायनिवृत्तगुणवृत्तये।।आत्मारा
मायशांतायकैवल्यपतयेनमः।।२७।।मन्येत्वांकालमीशानमनादिनिधनंविभुम्।।समंचरंतंसर्वत्रभूतानांयन्मिथःकलिः।।२८।।नवेदकश्चि
द्भगवंश्चिकीर्षितंतवेहमानस्यनृणांविडंबनम्।।नयस्यकश्चिद्दयितोऽस्तिकर्हिचिद्द्वेष्यश्चयस्मिन्विषमामतिर्नृणाम्।।२९।।जन्मक
र्मचविश्वात्मन्नजस्याकर्तुरात्मनः।।तिर्यङ्नृषिषुयादस्सुतदत्यंतविडंबनम्।।३०।।गोप्याददेत्वयिकृतागसिदामतावद्यातेदशाश्रुकलि
लांजनसंभ्रमाक्षम्।।वक्त्रंनिनीयभयभावनयास्थितस्यसामांविमोहयतिभीरपियद्बिभेति।।३१।।केचिदाहुरजंजातंपुण्यश्लोकस्यकीर्त

य॥ यदोः प्रियस्यान्ववाये मलयस्येव चंदनम्॥३२॥ अपरे वसुदेवस्य देवक्यां याचितोऽभ्यगात्॥ अजस्त्वमस्य क्षेमाय वधाय च सुरद्विषाम्॥३३॥ भारावतर
णायान्ये भुवो नाव इवोदधौ॥ सीदंत्या भूरिभारेण जातो ह्यात्मभुवाऽर्थितः॥३४॥ भवेऽस्मिन् क्लिश्यमानानामविद्याकामकर्मभिः॥ श्रवणस्मरणार्हाणि करि
ष्यन्निति केचन॥३५॥ शृण्वंति गायंति गृणंत्यभीक्ष्णशः स्मरंति नंदंति तवेहितं जनाः॥ त एव पश्यंत्यचिरेण तावकं भवप्रवाहोपरमं पदांबुजम्॥३६॥ अप्यद्य
नस्त्वं स्वकृतेहित प्रभो जिहाससि स्वित्सुहृदोऽनुजीविनः॥ येषां न चान्यद्भवतः पदांबुजात् परायणं राजसु योजितांहसाम्॥३७॥ के वयं नामरूपाभ्यां यदुभिः
सह पांडवाः॥ भवतोऽदर्शनं यर्हि हृषीकाणामिवेशितुः॥३८॥ नेयं शोभिष्यते तत्र यथेदानीं गदाधर॥ त्वत्पदैरंकिता भाति स्वलक्षणविलक्षितैः॥३९॥ इमे ज
नपदाः स्वृद्धाः सुपक्वौषधिवीरुधः॥ वनाद्रिनद्युदन्वंतो ह्येधंते तव वीक्षितैः॥४०॥ अथ विश्वेश विश्वात्मन् विश्वमूर्ते स्वकेषु मे॥ स्नेहपाशमिमं छिंधि दृढं पां
डुषु वृष्णिषु॥४१॥ त्वयि मेऽनन्यविषया मतिर्मधुपतेऽसकृत्॥ रतिमुद्वहतादद्धा गंगेवौघमुदन्वति॥४२॥ श्रीकृष्ण कृष्णसख वृष्ण्यृषभावनिध्रुग्राज
न्यवंशदहनानपवर्गवीर्य॥ गोविंद गोद्विजसुरार्तिहरावतार योगेश्वराखिलगुरो भगवन्नमस्ते॥४३॥ ॥सूत उवाच॥ ॥पृथयेत्थं कलपदैः परिणू
ताखिलोदयः॥ मंदं जहास वैकुंठो मोहयन्निव मायया॥४४॥ तां बाढमित्युपामंत्र्य प्रविश्य गजसाह्वयम्॥ स्त्रियश्च स्वपुरं यास्यन् प्रेम्णा राज्ञा निवारितः
॥४५॥ व्यासाद्यैरीश्वरेहाज्ञैः कृष्णेनाद्भुतकर्मणा॥ प्रबोधितोऽपीतिहासैर्नाबुध्यत शुचार्पितः॥४६॥ आह राजा धर्मसुतश्चिंतयन् सुहृदां वधम्

भा०प्र०स्क०
१२

प्राकृतेनात्मनाविप्राः स्नेहमोहवशंगतः ॥४७॥ अहोमेपश्यताज्ञानंहृदिरूढंदुरात्मनः ॥ पारक्यस्यैवदेहस्यबह्व्योमेक्षौहिणीर्हताः ॥४८॥ बालद्विजसु
हृन्मित्रपितृभ्रातृगुरुद्रुहः ॥ नमेस्यान्निरयान्मोक्षोह्यपिवर्षायुतायुतैः ॥४९॥ नैनोराज्ञः प्रजाभर्तुर्धर्मयुद्धेवधोद्विषाम् ॥ इतिमेनतुबोधायकल्पतेशा
सनंवचः ॥५०॥ स्त्रीणांमद्धतबंधूनांद्रोहोयोसाविहोत्थितः ॥ कर्मभिर्गृहमेधीयैर्नाहंकल्पोव्यपोहितुम् ॥५१॥ यथापंकेनपंकांभः सुरयावासुराकृतम्
भूतहत्यांतथैवैकांनयज्ञैर्मार्ष्टुमर्हति ॥५२॥ इतिश्रीभाग० महा० प्रथमस्कंधेकुंतीस्तुतियुधिष्ठिरानुतापोनामअष्टमोऽध्यायः ॥८॥
युधिष्ठिरायभीष्मेणसर्वधर्मनिरूपणम् ॥ कृष्णस्तुतिश्चमुक्तिश्चनवमेतस्यवर्ण्यते ॥१॥ ॥सूतउवाच ॥ ॥इतिभीतः प्रजाद्रोहात्सर्वधर्मविवित्स
या ॥ ततोविनशनंप्रागाद्यत्रदेवव्रतोऽपतत् ॥१॥ तदातेभ्रातरः सर्वेसदश्वैः स्वर्णभूषितैः ॥ अन्वगच्छन्रथैर्विप्राव्यासधौम्यादयस्तथा ॥२॥ भगवानपिवि
प्रर्षेरथेनसधनंजयः ॥ सतैर्व्यरोचतनृपः कुबेरइवगुह्यकैः ॥३॥ दृष्ट्वानिपतितंभूमौदिवश्च्युतमिवामरम् ॥ प्रणेमुः पांडवाभीष्मंसानुगाः सहचक्रिणा
॥४॥ तत्रब्रह्मर्षयः सर्वेदेवर्षयश्चसत्तम ॥ राजर्षयश्चतत्रासन्द्रष्टुंभरतपुंगवम् ॥५॥ पर्वतोनारदोधौम्योभगवान्बादरायणः ॥ बृहदश्वोभरद्वाजः स
शिष्योरेणुकासुतः ॥६॥ वसिष्ठइंद्रप्रमदस्त्रितोगृत्समदोऽसितः ॥ कक्षीवान्गौतमोऽत्रिश्चकौशिकोऽथसुदर्शनः ॥७॥ अन्येचमुनयोब्रह्मन्ब्रह्मराता

अ० ८
१२

हे

दयोऽमलाः॥ शिष्यैरुपेता आजग्मुः कश्यपांगिरसादयः॥८॥ तान्समेतान्महाभागानुपलभ्य वसूत्तमः॥ पूजयामास धर्मज्ञो देशकालविभागवित्॥९॥ कृ
ष्णं च तत्प्रभावज्ञ आसीनं जगदीश्वरम्॥ हृदिस्थं पूजयामास माययोपात्तविग्रहम्॥१०॥ पांडुपुत्रानुपासीनान्प्रश्रयप्रेमसंगतान्॥ अभ्याचष्टानुरागास्रैरं
धीभूतेन चक्षुषा॥११॥ अहो कष्टमहोऽन्याय्यं यद्यूयं धर्मनंदनाः॥ जीवितुं नार्हथ क्लिष्टं विप्रधर्माच्युताश्रयाः॥१२॥ संस्थितेऽतिरथे पांडौ पृथा बालप्रजा वधूः॥
युष्मत्कृते बहून्क्लेशान्प्राप्ता तोकवती मुहुः॥१३॥ सर्वं कालकृतं मन्ये भवतां च यदप्रियम्॥ सपालो यद्वशे लोको वायोरिव घनावलिः॥१४॥ यत्र धर्मसुतो राजा
गदापाणिर्वृकोदरः॥ कृष्णोऽस्त्री गांडिवं चापं सुहृत्कृष्णस्ततो विपत्॥१५॥ न ह्यस्य कर्हिचिद्राजन्पुमान्वेद विधित्सितम्॥ यद्विजिज्ञासया युक्ता मुह्यंति कव
योऽपि हि॥१६॥ तस्मादिदं दैवतंत्रं व्यवस्य भरतर्षभ॥ तस्यानुविहितोऽनाथा नाथ पाहि प्रजाः प्रभो॥१७॥ एष वै भगवान्साक्षादाद्यो नारायणः पुमान्॥ मोह
यन्मायया लोकं गूढश्चरति वृष्णिषु॥१८॥ अस्यानुभावं भगवान्वेद गुह्यतमं शिवः॥ देवर्षिर्नारदः साक्षाद्भगवान्कपिलो नृप॥१९॥ यं मन्यसे मातुलेयं प्रियं मित्रं
सुहृत्तमम्॥ अकरोः सचिवं दूतं सौहृदादथ सारथिम्॥२०॥ सर्वात्मनः समदृशो ह्यद्वयस्यानहंकृतेः॥ तत्कृतं मतिवैषम्यं निरवद्यस्य न क्वचित्॥२१॥ तथाप्येकां
तभक्तेषु पश्य भूपानुकंपितम्॥ यन्मेऽसूंस्त्यजतः साक्षात्कृष्णो दर्शनमागतः॥२२॥ भक्त्यावेश्य मनो यस्मिन्वाचा यन्नाम कीर्तयन्॥ त्यजन्कलेवरं योगी मु
च्यते कामकर्मभिः॥२३॥ स देवदेवो भगवान्प्रतीक्षतां कलेवरं यावदिदं हिनोम्यहम्॥ प्रसन्नहासारुणलोचनोल्लसन्मुखांबुजो ध्यानपथश्चतुर्भुजः॥२४

९

सूतउवाच॥ ॥युधिष्ठिरस्तदाकर्ण्यशयानंशरपंजरे॥अपृच्छद्विविधान्धर्मान्ऋषीणांचानुशृण्वताम्॥२५॥पुरुषस्वभावविहितान्यथावर्णंयथाश्रमम्॥
वैराग्यरागोपाधिभ्यामाम्नातोभयलक्षणान्॥२६॥दानधर्मान्राजधर्मान्मोक्षधर्मान्विभागशः॥स्त्रीधर्मान्भगवद्धर्मान्समासव्यासयोगतः॥२७॥
धर्मार्थकाममोक्षांश्चसहोपायान्यथामुने॥नानाख्यानेतिहासेषुवर्णयामासतत्त्ववित्॥२८॥धर्मंप्रवदतस्तस्यसकालःप्रत्युपस्थितः॥योयोगिन
श्छंदमृत्योर्वांछितस्तूत्तरायणः॥२९॥तदोपसंहृत्यगिरःसहस्रणीर्विमुक्तसंगंमनआदिपूरुषे॥कृष्णेलसत्पीतपटेचतुर्भुजेपुरस्थितेऽमीलितदृ
ग्व्यधारयत्॥३०॥विशुद्धयाधारणयाहताशुभस्तदीक्षयैवाशुगतायुधश्रमः॥निवृत्तसर्वेंद्रियवृत्तिविभ्रमस्तुष्टावजन्यंविसृजन्जनार्दनम्॥३१॥
भीष्मउवाच॥ ॥इतिमतिरुपकल्पितावितृष्णाभगवतिसात्वतपुंगवेविभूम्नि॥स्वसुखमुपगतेक्वचिद्विहर्तुंप्रकृतिमुपेयुषियद्भवप्रवाहः॥३२॥त्रिभु
वनकमनंतमालवर्णंरविकरगौरवरांबरंदधाने॥वपुरलककुलावृताननाब्जंविजयसखेरतिरस्तुमेऽनवद्या॥३३॥युधितुरगरजोविधूम्रविष्वक्कचलु
लितश्रमवार्यलंकृतास्ये॥ममनिशितशरैर्विभिद्यमानत्वचिविलसत्कवचेऽस्तुकृष्णआत्मा॥३४॥सपदिसखिवचोनिशम्यमध्येनिजपरयोर्बल
योरथंनिवेश्य॥स्थितवतिपरसैनिकायुरक्ष्णाहृतवतिपार्थसखेरतिर्ममास्तु॥३५॥व्यवहितपृतनामुखंनिरीक्ष्यस्वजनवधाद्विमुखस्यदोषबु

ष्वा कुमतिमस्यरद्वात्मविद्यया यश्चरणरतिः परमस्य तस्य मेऽस्तु ॥३६॥ स्वनिगममपहाय मत्प्रतिज्ञामृतमधिकर्तुमवप्लुतो रथस्थः ॥ धृतरथचरणोऽभ्ययाच्च
लद्गुर्हरिरिव हंतुमिभं गतोत्तरीयः ॥३७॥ शितविशिखहतो विशीर्णदंशः क्षतजपरिप्लुत आततायिनो मे ॥ प्रसभमभिससार मद्वधार्थं स भवतु मे भगवान्गति
र्मुकुंदः ॥३८॥ विजयरथकुटुंब आत्ततोत्रे धृतहयरश्मिनि त[illegible]च्छ्रियेक्षणीये ॥ भगवति रतिरस्तु मे मुमूर्षोर्यमिह निरीक्ष्य हता गताः स्वरूपम् ॥३९॥ ललित
गतिविलासवल्गुहासप्रणयनिरीक्षणकल्पितोरुमानाः ॥ कृतमनुकृतवत्य उन्मदांधाः प्रकृतिमगन्किल यस्य गोपवध्वः ॥४०॥ मुनिगणनृपवर्यसंकुले
ऽन्तःसदसि युधिष्ठिरराजसूय एषाम् ॥ अर्हणमुपपेद ईक्षणीयो मम दृशिगोचर एष आविरात्मा ॥४१॥ तमिममहमजं शरीरभाजां हृदि हृदि धिष्ठितमात्म
कल्पितानाम् ॥ प्रतिदृशमिव नैकधार्कमेकं समधिगतोऽस्मि विधूतभेदमोहः ॥४२॥ ॥सूत उवाच॥ ॥कृष्ण एवं भगवति मनोवाग्दृष्टिवृत्तिभिः
आत्मन्यात्मानमावेश्य सोऽन्तःश्वास उपारमत् ॥४३॥ संपद्यमानमाज्ञाय भीष्मं ब्रह्मणि निष्कले ॥ सर्वे बभूवुस्ते तूष्णीं वयांसीव दिनात्यये ॥४४॥ तत्र दुं
दुभयो नेदुर्देवमानववादिताः ॥ शशंसुः साधवो राज्ञां खात्पेतुः पुष्पवृष्टयः ॥४५॥ तस्य निर्हरणादीनि संपरेतस्य भार्गव ॥ युधिष्ठिरः कारयित्वा मुहू
र्तं दुःखितोऽभवत् ॥४६॥ तुष्टुवुर्मुनयो हृष्टाः कृष्णं तद्गुह्यनामभिः ॥ ततस्ते कृष्ण[illegible]हृदयाः स्वाश्रमान्प्रययुः पुनः ॥४७॥ ततो युधिष्ठिरो गत्वा
सहकृष्णो गजाह्वयम् ॥ पितरं सां[illegible]त्वयामास गांधारीं च तपस्विनीम् ॥४८॥ पित्रा चानुमतो राजा वासुदेवानुमोदितः ॥ चकार राज्यं धर्मेण पितृपैतामहं

विभुः ॥ ४९ ॥ इति श्रीभाग॰ महा॰ महापुराणे प्रथमस्कंधे युधिष्ठिरराज्यप्रलंभो नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ हत्वा सेवितुं नकार्यस्य हस्तिनापुरनोहरेः ॥ स्त्रीभिः संस्तूयमानस्य वर्ण्यतेऽद्वारकागमः ॥ १ ॥ ॥ शौनक उवाच ॥ ॥ हत्वास्वरिक्थस्पृध आततायिनो युधिष्ठिरो धर्मभृतां वरिष्ठः ॥ सहानुजैः प्रत्यवरुद्धभोजनः ॥ कथं प्रवृत्तः किमकारषीत्ततः ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ वंशं कुरोर्वंशदवाग्निनिर्हतं संरोहयित्वा भवभावनो हरिः ॥ निवेशयित्वा निजराज्य ईश्वरो युधिष्ठिरं प्रीतमना बभूव ह ॥ ३ ॥ निशम्य भीष्मोक्तमथाच्युतोक्तं प्रवृत्तविज्ञानविधूतविभ्रमः ॥ शशास गामिंद्र इवाजिताश्रयः परिध्युपांतामनुजानुवर्तितः ॥ ४ ॥ कामं ववर्ष पर्जन्यः सर्वकामदुघा मही ॥ सिषिचुः स्म व्रजान् गावः पयसोधस्वतीर्मुदा ॥ ४ ॥ नद्यः समुद्रा गिरयः सवनस्पतिवीरुधः ॥ फलंत्योषधयः सर्वाः काममन्वृतु तस्य वै ॥ ५ ॥ नाधयो व्याधयः क्लेशा दैवभूतात्महेतवः ॥ अजातशत्राव भवन् जंतूनां राज्ञि कर्हिचित् ॥ ६ ॥ उषित्वा हास्तिनपुरे मासान्कतिपयान्हरिः ॥ सुहृदां च विशोकाय स्वसुश्च प्रियकाम्यया ॥ ७ ॥ आमंत्र्य चाभ्यनुज्ञातः परिष्वज्याभिवाद्य तम् ॥ आरुरोह रथं कैश्चित्परिष्वक्तोऽभिवादितः ॥ ८ ॥ सुभद्रा द्रौपदी कुंती विराटतनया तथा ॥ गांधारी धृतराष्ट्रश्च युयुत्सुर्गौतमो यमौ ॥ ९ ॥ वृकोदरश्च धौम्यश्च स्त्रियो मत्स्यसुतादयः ॥ न सेहिरे विमुह्यंतो विरहं शार्ङ्गधन्वनः ॥ १० ॥ सत्संगान्मुक्तदुःसंगो हातुं नोत्सहते बुधः ॥ कीर्त्यमानं यशो यस्य सकृदाकर्ण्य रोचनम् ॥ ११ ॥ तस्मिन्न्यस्तधियः पार्थाः सहेरन्विरहं कथम् ॥ दर्शनस्पर्शसंलापशयनासनभोजनैः ॥ १२ ॥ सर्वे तेऽनिमिषैरक्षैस्तमनुद्रुतचेतसः ॥ वीक्षंतः स्नेहसंबद्धा विचेलुस्तत्र तत्र ह ॥ १३

न्यरुंधत्तुद्गलद्बाष्पमौत्कंठ्याद्देवकीसुते॥ निर्यात्यगारान्नोभद्रमितिस्याद्बांधवस्त्रियः॥१४॥ मृदंगशंखभेर्यश्च पणवानकगोमुखाः॥ धुंधुर्यान
कघंटाद्यानेदुर्दुंदुभयस्तथा॥१५॥ प्रासादशिखरारूढाः कुरुनार्योदिदृक्षया॥ ववृषुःकुसुमैःकृष्णे प्रेमव्रीडास्मितेक्षणाः॥१६॥ सितातपत्रंजग्राह
मुक्तादामविभूषितम्॥ रत्नदंडंगुडाकेशः प्रियःप्रियतमस्यह॥१७॥ उद्धवःसात्यकिश्चैवव्यजनेपरमाद्भुते॥ विकीर्यमाणःकुसुमैरेजेमधुपतिःपथि
॥१८॥ अश्रूयंताशिषःसत्यास्तत्रतत्रद्विजेरिताः॥ नानुरूपानुरूपाश्च निर्गुणस्यगुणात्मनः॥१९॥ अन्योन्यमासीत्संजल्पउत्तमश्लोकचेतसाम्
कौरवेंद्रपुरस्त्रीणांसर्वश्रुतिमनोहरः॥२०॥ सवैकिलायंपुरुषःपुरातनोयएकआसीदविशेषआत्मनि॥ अग्रेगुणेभ्योजगदात्मनीश्वरेनिमीलि
तात्मन्निशिसुप्तशक्तिषु॥२१॥ सएवभूयोनिजवीर्यचोदितांस्वजीवमायांप्रकृतिंसिसृक्षतीम्॥ अनामरूपात्मनिरूपनामनीविधित्समानोऽनु
ससारशास्त्रकृत्॥२२॥ सवाइदंयत्पदमत्रसूरयोजितेंद्रियानिर्जितमातरिश्वनः॥ पश्यंतिभक्त्युत्कलितामलात्मनानन्वेषसत्वंपरिमार्ष्टुमर्ह
ति॥२३॥ सवाअयंसख्यनुगीतसत्कथोवेदेषुगुह्येषुचगुह्यवादिभिः॥ यएकईशोजगदात्मलीलयासृजत्यवत्यत्तिनतत्रसज्जते॥२४॥ यदाह्यधर्मे
णतमोधियोनृपाजीवंतितत्रैषहिसत्वतःकिल॥ धत्तेभगंसत्यमृतंदयांयशोभवायरूपाणिदधद्युगेयुगे॥२५॥ अहोअलंश्लाघ्यतमंयदोःकुलंअहो
अलंपुण्यतमंमधोर्वनम्॥ यदेषपुंसामृषभःश्रियःप्रियःस्वजन्मनाचंक्रमणेनचांचति॥२६॥ अहोबतस्वर्यशसस्तिरस्करीकुशस्थलीपुण्ययशस्करी

भा०प्र०स्क०
१६

भुवः॥पश्यंतिनित्यंयदनुग्रहेषितंस्मितावलोकंस्वपतिंस्मयत्प्रजाः॥२७॥नूनंव्रतस्नानहुतादिनेश्वरःसमर्चितोह्यस्यगृहीतपाणिभिः॥पिबंतियाःसख्यध
रामृतंमुहुर्व्रजस्त्रियःसंमुमुहुर्यदाशयाः॥२८॥यावीर्यशुल्केनहृताःस्वयंवरेप्रमथ्यचैद्यप्रमुखान्हिशुष्मिणः॥प्रद्युम्नसांबांबसुताहयोऽपरायाश्चाहृता
भौमवधेसहस्रशः॥२९॥एताःपरंस्त्रीत्वमपास्तपेशलंनिरस्तशौचंबतसाधुकुर्वते॥यासांगृहात्पुष्करलोचनःपतिर्नजात्वपैत्याहृतिभिर्हृदिस्पृशन्॥३०॥ए
वंविधागदंतीनांसगिरःपुरयोषिताम्॥निरीक्षणेनाभिनंदन्सस्मितेनययौहरिः॥३१॥अजातशत्रुःपृतनांगोपीथायमधुद्विषः॥परेभ्यःशंकितःस्नेहाद्
प्रायुंक्तचतुरंगिणीम्॥३२॥अथदूरागतान्शौरिःकौरवान्विरहातुरान्॥सन्निवर्त्यदृढंस्निग्धान्प्रायात्स्वनगरींप्रियैः॥३३॥कुरुजांगलपांचाला
न्शूरसेनान्सयामुनान्॥ब्रह्मावर्तंकुरुक्षेत्रंमत्स्यान्सारस्वतानथ॥३४॥मरुधन्वमतिक्रम्यसौवीराभीरयोःपरान्॥आनर्तान्भार्गवोपागात्श्रां
तवाहोमनाग्विभुः॥३५॥तत्रतत्रहतत्रत्यैर्हरिःप्रत्युद्यतार्हणः॥सायंभेजेदिशंपश्चाद्गविष्ठोगांगतस्तदा॥३६॥इतिश्रीभाग०महा०प्रथमस्कंधेदशमो
ध्यायः॥१०॥आनर्तैःस्तूयमानस्यपुरींनिर्विश्यबंधुभिः॥एकादशोरातिःसम्यग्यादवेंद्रस्यवर्ण्यते॥१॥उत्सवैरुच्चरत्सौरसुहृच्चध्वजतोरणम्॥उल्लसद्दल
दीपालिस्वपुरंप्रभुराविशत्॥२॥ ॥सूतउवाच॥ ॥आनर्तान्सउपव्रज्यस्वृद्धाञ्जनपदान्स्वकान्॥दध्मौदरवरंतेषांविषादंशमयन्निव॥१॥सउच्चका
शेधवलोदरोदरोप्युरुक्रमस्याधरशोणशोणिमा॥दाध्मायमानःकरकंजसंपुटेयथाब्जखंडेकलहंसउत्स्वनः॥२॥तमुपश्रुत्यनिनदंजगद्भयभया

अ०१०
१६

वहम्।प्रत्युद्ययुःप्रजाःसर्वाभर्तृदर्शनलालसाः॥३॥तत्रोपनीतबलयोरवेर्दीपमिवादृताः॥आत्मारामंपूर्णकामंनिजलाभेननित्यदा॥४॥प्रीत्युत्फुल्लमु
खाःप्रोचुर्हर्षगद्गदयागिरा॥पितरंसर्वसुहृदमवितारमिवार्भकाः॥५॥नताःस्मतेनाथसदांघ्रिपंकजंविरिंचिवैरिंच्यसुरेंद्रवंदितम्॥परायणंक्षेममिहेच्छतां
परंनयत्रकालःप्रभवेत्परःप्रभुः॥६॥भवायनस्त्वंभवविश्वभावनत्वमेवमाताथसुहृत्पतिःपिता॥त्वंसद्गुरुर्नःपरंचदैवतंयस्यानुवृत्त्याकृतिनोबभूविम॥७॥ मं
अहोसनाथाभवतास्मयद्वयंत्रैविष्टपानामपिदूरदर्शनम्॥प्रेमस्मितस्निग्धनिरीक्षणाननंपश्येमरूपंतवसर्वसौभगम्॥८॥यर्ह्यंबुजाक्षापससार
भोभवान्कुरून्मधून्वाथसुहृद्दिदृक्षया॥तत्राब्दकोटिप्रतिमःक्षणोभवेद्रविंविनाक्ष्णोरिवनस्तवाच्युत॥९॥इतिचोदीरितावाचःप्रजानांभक्तवत्सलः॥शृ
ण्वानोऽनुग्रहंदृष्ट्यावितन्वन्प्राविशत्पुरीम्॥१०॥मधुभोजदशार्हार्हकुकुरांधकवृष्णिभिः॥आत्मतुल्यबलैर्गुप्तांनागैर्भोगवतीमिव॥११॥सर्वर्तुसर्ववि
भवपुण्यवृक्षलताश्रमैः॥उद्यानोपवनारामैर्वृतपद्माकरश्रियम्॥१२॥गोपुरद्वारमार्गेषुकृतकौतुकतोरणाम्॥चित्रध्वजपताकाग्रैरंतःप्रतिहतातपाम्॥१३॥
संमार्जितमहामार्गरथ्यापणकचत्वराम्॥सिक्तांगंधजलैरुप्तांफलपुष्पाक्षतांकुरैः॥१४॥द्वारिद्वारिगृहाणांचदध्यक्षतफलेक्षुभिः॥अलंकृतांपूर्णकुंभैर्बलि
भिर्धूपदीपकैः॥१५॥निशम्यप्रेष्ठमायांतंवसुदेवोमहामनाः॥अक्रूरश्चोग्रसेनश्चरामश्चाद्भुतविक्रमः॥१६॥प्रद्युम्नश्चारुदेष्णश्चसांबोजांबवतीसु
तः॥प्रहर्षवेगोच्छ्वसितशयनासनभोजनाः॥१७॥वारणेंद्रंपुरस्कृत्यब्राह्मणैःससुमंगलैः॥शंखतूर्यनिनादेनब्रह्मघोषेणचादृताः॥प्रत्युज्जग्मूरथै

भा॰ प्र॰ स्कं॰
१७

दृष्टाः प्रणयागतसाध्वसाः ॥१८॥ वारमुख्याश्चशतशोयानैस्तद्दर्शनोत्सुकाः ॥ लसत्कुंडलनिर्भातकपोलवदनश्रियः ॥१९॥ नटनर्त्तकगंधर्वाः सूतमागध
वंदिनः ॥ गायंतिचोत्तमश्लोकचरितान्यद्भुतानिच ॥२०॥ भगवांस्तत्रबंधूनांपौराणामनुवर्त्तिनाम् ॥ यथाविध्युपसंगम्यसर्वेषांमानमादधे ॥२१॥ प्रह्वाभि
वादनाश्लेषकरस्पर्शस्मितेक्षणैः ॥ आश्वास्यचाश्वपाकेभ्योवरैश्चाभिमतैर्विभुः ॥२२॥ स्वयंचगुरुभिर्विप्रैःसदारैःस्थविरैरपि ॥ आशीर्भिर्युज्यमानोऽन्यैर्वंदि
भिश्चाविशत्पुरम् ॥२३॥ राजमार्गंगतेकृष्णेद्वारकायाःकुलस्त्रियः ॥ हर्म्याण्यारुरुहुर्विप्रतदीक्षणमहोत्सवाः ॥२४॥ नित्यंनिरीक्षमाणानांयदपिद्वारकौक
साम् ॥ नवितृप्यंतिहिदृशः श्रियोधामांगमच्युतम् ॥२५॥ श्रियोनिवासोयस्योरःपानपात्रंमुखंदृशाम् ॥ बाहवोलोकपालानांसारंगाणांपदांबुजम् ॥२६
सितातपत्रव्यजनैरुपस्कृतः प्रसूनवर्षैरभिवर्षितःपथि ॥ पिशंगवासावनमालयाबभौघनोयथार्कोडुपचापवैद्युतैः ॥२७॥ प्रविष्टस्तुगृहंपित्रोःपरिष्व
क्तःस्वमातृभिः ॥ ववंदेशिरसासप्तदेवकीप्रमुखामुदा ॥२८॥ ताःपुत्रमंकमारोप्यस्नेहस्नुतपयोधराः ॥ हर्षविह्वलितात्मानःसिषिचुर्नेत्रजैर्जलैः ॥२९
अथाविशत्स्वभवनंसर्वकाममनुत्तमम् ॥ प्रासादायत्रपत्नीनांसहस्राणिचषोडश ॥३०॥ पत्न्यःपतिंप्रोष्यगृहानुपागतंविलोक्यसंजातमनोमहोत्स
वाः ॥ उत्तस्थुरारात्सहसासनाशयात्साकंव्रतैर्व्रीडितलोचनाननाः ॥३१॥ तमात्मजैर्दृष्टिभिरंतरात्मनादुरंतभावाःपरिरेभिरेपतिम् ॥ निरु

अ॰
११
भि
ना
१७

ह्रसप्यास्त्रवदंबुनेत्रयोर्विलज्जतीनां भृगुवर्यवैक्लवात्॥३२॥ यद्यप्यसौ पार्श्वगतो रहोगतस्तथापि तस्यांघ्रियुगं नवंनवम्॥ पदे पदे का विरमेत तत्प
दाच्चलापि यच्छ्रीर्न जहाति कर्हिचित्॥३३॥ एवं नृपाणां क्षितिभारजन्मनामक्षौहिणीभिः परिवृत्ततेजसाम्॥ विधाय वैरं श्वसनो यथानलं मि
थो वधेनोपरतो निरायुधः॥३४॥ स एष नरलोकेऽस्मिन्नवतीर्णः स्वमायया॥ रेमे स्त्रीरत्नकूटस्थो भगवान्प्राकृतो यथा॥३५॥ उद्दामभावपिशुनामलवल्गु
हासव्रीडावलोकनिहतो मदनोऽपि यासाम्॥ संमुह्य चापमजहात्प्रमदोत्तमास्ता यस्येंद्रियं विमथितुं कुहकैर्न शेकुः॥३६॥ तमयं मन्यते लोको ह्यसंग
मपि संगिनम्॥ आत्मौपम्येन मनुजं व्यापृण्वानं यतोऽबुधः॥३७॥ एतदीशनमीशस्य प्रकृतिस्थोऽपि तद्गुणैः॥ न युज्यते सदात्मस्थैर्यथा बुद्धिस्तदा
श्रया॥३८॥ तं मेनिरेऽबला मूढाः स्त्रैणं चानुव्रतं रहः॥ अप्रमाणविदो भर्तुरीश्वरं मतयो यथा॥३९॥ इति श्रीभाग० महा० प्रथमस्कंधे श्रीकृष्णद्वारका
प्रवेशो नामैकादशोऽध्यायः॥११॥ ॥पुरोक्तं यत्प्रसंगाय द्रोणिहृडादिविस्तरात्॥ द्वादशे तु नृदेवाथ परीक्षिज्जन्मवर्ण्यते॥१॥ ॥शौनक उवाच॥
अश्वत्थाम्नोपसृष्टेन ब्रह्मशीर्ष्णोरुतेजसा॥ उत्तराया हतो गर्भ ईशेनाजीवितः पुनः॥१॥ तस्य जन्म महाबुद्धेः कर्माणि च गृणीहि नः॥ निधनं च यथै
वासीत्स प्रेत्य गतवान्यथा॥२॥ तदिदं श्रोतुमिच्छामि गदितुं यदि मन्यसे॥ ब्रूहि नः श्रद्दधानानां यस्य ज्ञानमदाच्छुकः॥३॥ ॥सूत उवाच॥
अपीपलद्धर्मराजः पितृवद्रंजयन्प्रजाः॥ निःस्पृहः सर्वकामेभ्यः कृष्णपादाब्जसेवया॥४॥ संपदः क्रतवो विप्रा महिषी भ्रातरो मही॥ जंबुद्वीपाधि

भा०प्र०स्कं०
१८

पत्युं च यशश्च त्रिदिवं गतम्॥५॥ किं ते कामाः सुरस्पार्हा मुकुंदमनसो द्विजाः॥ अधिजह्रुर्मुदं राज्ञः क्षुधितस्य यथेतरे॥६॥ मातुर्गर्भगतो वीरः स तदा भृगुनं
दन॥ ददर्श पुरुषं कंचिद्दह्यमानोऽस्त्रतेजसा॥७॥ अंगुष्टमात्रममलं स्फुरत्पुरटमौलिनम्॥ अपीच्यदर्शनं श्यामं तडिद्वाससमच्युतम्॥८॥ श्रीमद्दीर्घ
चतुर्बाहुं तप्तकांचनकुंडलम्॥ क्षतजाक्षं गदापाणिमात्मनः सर्वतो दिशम्॥ परिभ्रमंतमुल्काभां भ्रामयंतं गदां मुहुः॥९॥ अस्त्रतेजः स्वगदया नी
हारमिव गोपतिः॥ विधमंतं सन्निकर्षे पर्यैक्षत क इत्यसौ॥१०॥ विधूय तदमेयात्मा भगवान्धर्मगुब्विभुः॥ मिषतो दशमासस्य तत्रैवांतर्दधे हरिः
॥११॥ ततः सर्वगुणोदर्के सानुकूलग्रहोदये॥ जज्ञे वंशधरः पांडोर्भूयः पांडुरिवौजसा॥१२॥ तस्य प्रीतमना राजा विप्रैर्धौम्यकृपादिभिः॥ जातकं का
रयामास वाचयित्वा च मंगलम्॥१३॥ हिरण्यं गां महीं ग्रामान्हस्त्यश्वान्नृपतिर्वरान्॥ प्रादात्स्वन्नं च विप्रेभ्यः प्रजातीर्थे स तीर्थवित्॥१४॥ तमूचुर्ब्रा
ह्मणास्तुष्टा राजानं प्रश्रयान्वितम्॥ एष ह्यस्मिन्प्रजातंतौ पुरूणां पौरवर्षभ॥१५॥ दैवेनाप्रतिघातेन शुक्ले संस्थामुपेयुषि॥ रातो वोऽनुग्रहार्थाय विष्णुना
प्रभविष्णुना॥१६॥ तस्मान्नाम्ना विष्णुरात इति लोके भविष्यति॥ न संदेहो महाभाग महाभागवतो महान्॥१७॥ ॥युधिष्ठिर उवाच॥ ॥अप्येष वंश्या
न्राजर्षीन्पुण्यश्लोकान्महात्मनः॥ अनुवर्तिता स्विद्यशसा साधुवादेन सत्तमाः॥१८॥ ॥ब्राह्मणा ऊचुः॥ ॥पार्थ प्रजाविता साक्षादिक्ष्वाकुरिव
मानवः॥ ब्रह्मण्यः सत्यसंधश्च रामो दाशरथिर्यथा॥१९॥ एष दाता शरण्यश्च यथा ह्यौशीनरः शिबिः॥ यशो वितनिता स्वानां दौष्यंतिरिव यज्वनाम्॥२०

द

अ०
१२
श्री
र्भा
१८

धन्विनामग्रणीरेषतुल्यश्चार्जुनयोर्द्वयोः ॥ हुताशइवदुर्धर्षःसमुद्रइवदुस्तरः ॥ २१ ॥ मृगेंद्रइवविक्रांतोनिषेव्योहिमवानिव ॥ तितिक्षुर्वसुधेवासौसहि
ष्णुःपितरविव ॥ २२ ॥ पितामहसमःसाम्येप्रसादेगिरिशोपमः ॥ आश्रयःसर्वभूतानांयथादेवोरमाश्रयः ॥ २३ ॥ सर्वसद्गुणमाहात्म्यएषकृष्णमनुव्रतः
रंतिदेवइवोदारोययातिरिवधार्मिकः ॥ २४ ॥ धृत्याबलिसमःकृष्णेप्रह्रादइवसद्ग्रहः ॥ आहर्तैषोऽश्वमेधानांवृद्धानांपर्युपासकः ॥ २५ ॥ राजर्षीणांजनयि
ताशास्ताचोत्पथगामिनाम् ॥ निग्रहीताकलेरेषभुवोधर्मस्यकारणात् ॥ २६ ॥ तक्षकादात्मनोमृत्युंद्विजपुत्रोपसर्जितात् ॥ प्रपत्स्यतउपश्रुत्यमुक्तसंगःपदं
हरेः ॥ २७ ॥ जिज्ञासितात्मयाथात्म्योमुनेर्व्याससुतादसौ ॥ हित्वेदंनृपगंगायांयास्यत्यद्धाऽकुतोभयम् ॥ २८ ॥ इतिराज्ञउपादिश्यविप्राजातककोविदाः
लब्धापचितयःसर्वेप्रतिजग्मुःस्वकान्गृहान् ॥ २९ ॥ सएषलोकेविख्यातःपरीक्षिदितियत्प्रभुः ॥ गर्भेदृष्टम नुध्यायन्परीक्षेतनरेष्विह ॥ ३० ॥ सराजपुत्रो
ववृधेआशुशुक्लइवोडुपः ॥ आपूर्यमाणःपितृभिःकाष्ठाभिरिवसोऽन्वहम् ॥ ३१ ॥ यक्ष्यमाणोऽश्वमेधेनज्ञातिद्रोहजिहासया ॥ राजाऽलब्धधनोदध्यावन्य
त्रकरदंडयोः ॥ ३२ ॥ तदभिप्रेतमालभ्यभ्रातरोच्युतचोदिताः धनंप्रहीणमाजह्रुरुदीच्यांदिशिभूरिशः ॥ ३३ ॥ तेनसंभृतसंभारोधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ वा
जिमेधैस्त्रिभिर्भीतोयज्ञैःसमयजद्धरिम् ॥ ३४ ॥ इतिश्रीभाग॰ मह॰ प्रथमस्कंधेपरीक्षिज्जन्माद्युत्कर्षोनामद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ निर्गमोधृत
राष्ट्रस्यविदुरोक्त्यात्रयोदशेउक्तःपौत्राभिषेकेणवक्तुंराज्ञोमहोदयम् ॥ १ ॥ ॥ सूतउवाच ॥ ॥ विदुरस्तीर्थयात्रायांमैत्रेयादात्मनोगतिम् ॥ ज्ञात्वाऽगा

भा०प्र०स्क
१९

हास्तिनपुरंतयाऽवाप्तविवित्सितः॥१॥ यावतः कृतवान्प्रश्नान्क्षत्ताकौषारवाग्रतः॥ जातैकभक्तिर्गोविंदेतेभ्यश्चोपरराम ह॥२॥ तंबंधुमा
गतंदृष्ट्वाधर्मपुत्रःसहानुजः॥ धृतराष्ट्रोयुयुत्सुश्चसूतःशारद्वतःपृथा॥३॥ गांधारीद्रौपदीब्रह्मन्सुभद्राचोत्तराकृपी॥ अन्याश्चजामयःपांडोर्ज्ञातयः
ससुताःस्त्रियः प्रत्युज्जग्मुःप्रहर्षेणप्राणंतन्वइवागतम्॥४॥ अभिसंगम्यविधिवत्परिष्वंगाभिवादनैः॥ मुमुचुःप्रेमबाष्पौघंविरहौत्कंठ्यकातराः॥
५॥ राजातमर्हयांचक्रेकृतासनपरिग्रहं॥ तंभुक्तवंतंविश्रांतमासीनंसुखमासने॥ प्रश्रयावनतोराजाप्राहतेषांचशृण्वताम्॥६॥ युधि
ष्ठिरउवाच॥ अपिस्मरथनोयुष्मत्पक्षच्छायासमेधितान्॥ विपद्गणाद्विषाग्न्यादेर्मोचितायत्समातृकाः॥७॥ कयावृत्त्यावर्तितंवश्चर
द्भिःक्षितिमंडलम्॥ तीर्थानिक्षेत्रमुख्यानिसेवितानीहभूतले॥८॥ भवद्विधाभागवतास्तीर्थभूताःस्वयंविभो॥ तीर्थीकुर्वंतितीर्थानि
स्वांतःस्थेनगदाभृता॥९॥ अपिनःसुहृदस्तातबांधवाःकृष्णदेवताः दृष्टाःश्रुतावायदवःस्वपुर्यांसुखमासते॥१०॥ इत्युक्तोधर्मराजेनसर्वंत
त्समवर्णयत्॥ यथाऽनुभूतंक्रमशोविनायदुकुलक्षयम्॥११॥ नन्वप्रियंदुर्विषहंनृणांस्वयमुपस्थितम्॥ नावेदयत्सकरुणोदुःखितान्द्रष्टु
मक्षमः॥१२॥ कंचित्कालमथावात्सीत्सत्कृतोदेववत्सुखम्॥ भ्रातुर्ज्येष्ठस्यश्रेयस्कृत्सर्वेषांसुखमावहन्॥१३॥ अबिभ्रदर्यमादंडंयथावदघ
कारिषु॥ यावद्दधारशूद्रत्वंशापाद्वर्षशतंयमः॥१४॥ युधिष्ठिरोलब्धराज्योदृष्ट्वापौत्रंकुलंधरम्॥ भ्रातृभिर्लोकपालाभैर्मुमुदेपरयाश्रिया॥१५॥

अ०
१३
१९

एवंगृहेषुसक्तानांप्रमत्तानांतदीहया॥अत्यक्रामदविज्ञातःकालःपरमदुस्तरः॥१६॥विदुरस्तदभिप्रेत्यधृतराष्ट्रमभाषत॥राजन्निर्गम्यतांशीघ्रंपश्येदं
भयमागतम्॥१७॥प्रतिक्रियानयस्येहकुतश्चित्कर्हिचित्प्रभो॥सएषभगवान्कालःसर्वेषांनःसमागतः॥१८॥येनचैवाभिपन्नोऽयंप्राणैःप्रियतमैरपि
जनःसद्योवियुज्येतकिमुतान्यैर्धनादिभिः॥१९॥पितृभ्रातृसुहृत्पुत्राहतास्तेविगतंवयः॥आत्माचजरयाग्रस्तःपरगेहमुपाससे॥२०॥अहोमहीयसी
जंतोर्जीविताशायथाभवान्॥भीमेनावर्जितंपिंडमादत्तेगृहपालवत्॥२१॥अग्निर्निसृष्टोदत्तश्चगरोदाराश्चदूषिताः॥हृतंक्षेत्रंधनंयेषांतद्दत्तैरसु
भिःकियत्॥२२॥गतस्वार्थमिमंदेहंविरक्तोमुक्तबंधनः॥अविज्ञातगतिर्जह्यात्सवैधीरउदाहृतः॥२४॥यःस्वकात्परतोवेहजातनिर्वेदआत्मवान्
हृदिकृत्वाहरिंगेहात्प्रव्रजेत्सनरोत्तमः॥२५॥अथोदीचींदिशंयातुस्वैरज्ञातगतिर्भवान्॥इतोर्वाक्प्रायशःकालःपुंसांगुणविकर्षणः॥२६॥एवं
राजाविदुरेणानुजेनप्रज्ञाचक्षुर्बोधितआजमीढः॥छित्वास्वेषुस्नेहपाशान्द्रढिम्नोनिश्चक्रामभ्रातृसंदर्शिताध्वा॥२७॥पतिंप्रयांतंसुबलस्यपु
त्रीपतिव्रताचानुजगामसाध्वी॥हिमालयंन्यस्तदंडप्रहर्षंमनस्विनामिवसत्संप्रहारः॥२८॥अजातशत्रुःकृतमैत्रोहुताग्निर्विप्रान्नत्वातिलगोभूमि
रुक्मैः॥गृहंप्रविष्टोगुरुवंदनायनचापश्यत्पितरौसौबलींच॥२९॥तत्रसंजयमासीनंपप्रच्छोद्विग्नमानसः॥गावल्गणेक्वनस्तातोवृद्धोहीनश्च
नेत्रयोः॥३०॥अंबाचहतपुत्रार्तापितृव्यःक्वगतःसुहृत्॥अपिमय्यकृप्रज्ञेहतबंधुःसभार्यया॥आशंसमानःशमलंगंगायांदुःखितोऽपतत्॥३१॥

त

भा॰प्र॰स्कं॰
२०

पितर्युपरतेपांडौसर्वान्नःसुहृदःशिशून्॥अरक्षतांव्यसनतःपितृव्यौक्वगतावितः॥३२॥ ॥सूतउवाच॥ ॥कृपयास्नेहवैक्लव्यात्सूतोविरहकर्शितः
आत्मेश्वरमचक्षाणोनप्रत्याहातिपीडितः॥३३॥विमृज्याश्रूणिपाणिभ्यांविष्टभ्यात्मानमात्मना॥अजातशत्रुंप्रत्यूचेप्रभोःपादावनुस्मरन्॥३४॥
संजयउवाच॥ ॥नाहंवेदव्यवसितंपित्रोर्वःकुलनंदन॥गांधार्यावामहाबाहोमुषितोस्मिमहात्मभिः॥३५॥अथाजगामभगवान्नारदःसहतुंबुरुः॥
प्रत्युत्थायाभिवाद्याहसानुजोभ्यर्चयन्निव॥३६॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥नाहंवेदगतिंपित्रोर्भगवन्क्वगतावितः॥अंबावाहतपुत्रार्ताक्वगताचतप
स्विनी॥३७॥कर्णधारइवापारेभगवान्पारदर्शकः॥अथाबभाषेभगवान्नारदोमुनिसत्तमः॥माकंचनशुचोराजन्यदीश्वरवशंजगत्॥३८॥लोकाःसपा
लायस्येमेवहंतिबलिमीशितुः॥ससंयुनक्तिभूतानिसएववियुनक्तिच॥३९॥यथागावोनसिप्रोतास्तंत्यांबद्धाःस्वदामभिः॥वाक्तंत्यांनामभिर्बद्धाव
हंतिबलिमीशितुः॥४०॥यथाक्रीडोपस्कराणांसंयोगविगमाविह॥इच्छयाक्रीडितुःस्यातांतथैवेशेच्छयानृणाम्॥४१॥यन्मन्यसेध्रुवंलोकमध्रुवंवा
नचोभयम्॥सर्वथानहिशोच्यास्तेस्नेहादन्यत्रमोहजात्॥४२॥तस्माज्जह्यंगवैक्लव्यमज्ञानकृतमात्मनः॥कथंत्वनाथाःकृपणावर्तेरन्त्वनमाश्रिताः॥४३
कालकर्मगुणाधीनोदेहोयंपांचभौतिकः॥कथमन्यांस्तुगोपायेत्सर्पग्रस्तोयथापरम्॥४४॥अहस्तानिसहस्तानामपदानिचतुष्पदाम्॥फल्गूनितत्रमहतां
जीवोजीवस्यजीवनम्॥४५॥तदिदंभगवान्राजन्नेकआत्मात्मनांस्वदृक्॥अंतरोनंतरोभातिपश्यतंमाययोरुधा॥४६॥सोयमद्यमहाराजभगवान्भूत

अ॰
१३

२०

भावनः॥ कालरूपोऽवतीर्णोऽस्यामभवायसुरद्विषाम्॥ निष्पादितंदेवकृत्यमवशेषंप्रतीक्षते॥ तावद्यूयमवेक्षध्वंभवेद्यावदिहेश्वरः॥४८॥ धृतराष्ट्रः सहभ्रात्रा

गांधार्याचस्व भार्यया॥ दक्षिणेनहिमवतऋषीणामाश्रमंगतः॥४९॥ स्रोतोभिःसप्तभिर्यावैस्वर्धुनीसप्तधाव्यधात्॥ सप्तानांप्रीतयेनानासप्तस्रोतः प्रचक्षते॥५०॥

स्नात्वानुसवनंतस्मिन्हुत्वाचाग्नीन्यथाविधि॥ अब्भक्षउपशांतात्मासआस्तेविगतैषणः॥५१॥ जितासनोजितश्वासः प्रत्याहृतषडिंद्रियः॥ हरिभावनयाध्वस्तरजः सत्व

तमोमलः॥५२॥ विज्ञानात्मनिसंयोज्यक्षेत्रज्ञेप्रविलाप्यतम्॥ ब्रह्मण्यात्मानमाधारेघटांबरमिवांबरे॥५३॥ ध्वस्तमायागुणोदर्को निरुद्धकरणाशयः॥ निवर्तिताखि

लाहारआस्तेस्थाणुरिवाचलः॥ तस्यांतरायोमैवाभूःसन्यस्ताखिलकर्मणः॥५४॥ सवाअद्यतनाद्राजन्परतः पंचमेऽहनि॥ कलेवरंहास्यतिस्वंतच्चभस्मीभविष्यति

॥५५॥ दह्यमानेऽग्निभिर्देहेपत्युःपत्नीसहोटजे॥ बहिःस्थितापतिंसाध्वीतमग्निमनुवेक्ष्यति॥५६॥ विदुरस्तुतदाश्चर्यंनिशाम्यकुरुनंदन॥ हर्षशोकयुतस्तस्माद्गंतातीर्थ

निषेवकः॥५७॥ इत्युक्त्वाथारुहत्स्वर्गंनारदःसहतुंबरुः॥ युधिष्ठिरोवचस्तस्यहृदिकृत्वाजहाच्छुचः॥५८॥ इतिश्रीभागवतेमहा॰ प्रथमस्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः॥१३॥

चतुर्दशेतरिष्टानिदृष्ट्वाराजाविशंकितः॥ अश्रुणोदर्जुनात्कृष्णतिरोधानमितीर्यते॥१॥ ॥सूतउवाच॥ ॥संप्रस्थितेद्वारकायांजिष्णौबंधुदिदृक्षया॥ ज्ञातुं

चपुण्यश्लोकस्यकृष्णस्यचविचेष्टितम्॥१॥ व्यतीताःकतिचिन्मासास्तदानायात्ततोऽर्जुनः॥ ददर्शघोररूपाणिनिमित्तानिकुरूद्वहः॥२॥ कालस्यचगतिंरौद्रां

विपर्यस्तर्तुधर्मिणः॥ पापीयसींनृणांवार्तांक्रोधलोभानृतात्मनाम्॥३॥ जिह्मप्रायंव्यवहृतंशाठ्यमिश्रंचसौहृदम्॥ पितृमातृसुहृद्भ्रातृदंपतीनांचकल्क

भा०प्र०मू०
२१

नम्॥४॥निमित्तान्यत्यरिष्टानिकालेत्वनुगतेनृणाम्॥लोभाद्यधर्मप्रकृतिंदृष्ट्वोवाचानुजंनृपः॥५॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥संप्रेषितोद्वारकायांजिष्णु
र्बंधुदिदृक्षया॥ज्ञातुंचपुण्यश्लोकस्यकृष्णस्यचविचेष्टितम्॥६॥गताःसप्ताधुनामासाभीमसेनतवानुजः॥नायातिकस्यवाहेतोर्नाहंवेदेदमंजसा॥७॥अ
पिदेवर्षिणादिष्टःसकालोऽयमुपस्थितः॥यदात्मनोंऽगमाक्रीडंभगवानुत्सिसृक्षति॥८॥यस्मान्नःसंपदोराज्यंदाराःप्राणाःकुलंप्रजाः॥आसन्सपत्न
विजयोलोकाश्चयदनुग्रहात्॥९॥पश्योत्पातान्नरव्याघ्रदिव्यान्भौमान्सदैहिकान्॥दारुणांश्शंसतोऽदूराद्भयंनोबुद्धिमोहनम्॥१०॥ऊर्वक्षिबा
हवोमह्यंस्फुरंत्यंगपुनःपुनः॥वेपथुश्चापिहृदयेआराद्दास्यंतिविप्रियम्॥११॥शिवैषोद्यंतमादित्यमभिरौत्यनलानना॥मामंगसारमेयोऽयमभिरे
भत्यभीरुवत्॥१२॥शस्ताःकुर्वंतिमांसव्यंदक्षिणंपशवोऽपरे॥वाहांश्चपुरुषव्याघ्रलक्षयेरुदतोमम॥१३॥मृत्युदूतःकपोतोऽयमुलूकःकंपयन्मनः
प्रत्युलूकश्चकुह्वानैरनिद्रोश्शून्यमिच्छतः॥१४॥धूम्रादिशःपरिधयःकंपतेभूःसहाद्रिभिः॥निर्घातश्चमहानासीत्साकंचस्तनयित्नुभिः॥१५॥वा
युर्वातिखरस्पर्शोरजसाविसृजंस्तमः॥असृग्वर्षंतिजलदाबीभत्समिवसर्वतः॥१६॥सूर्यंहतप्रभंपश्यग्रहमर्दंमिथोदिवि॥ससंकुलैर्भूतगणैर्ज्व
लितेइवरोदसी॥१७॥नद्योनदाश्चक्षुभिताःसरांसिचमनांसिच॥नज्वलत्यग्निराज्येनकालोऽयंकिंविधास्यति॥१८॥नपिबंतिस्तनंवत्सानदु
ह्यंतिचमातरः॥रुदंत्यश्रुमुखागावोनहृष्यंत्यृषभाव्रजे॥१९॥दैवतानिरुदंतीवस्विद्यंतिह्युच्चलंतिच॥इमेजनपदाग्रामाःपुरोद्यानाकराश्रमाः॥भ्र

अ०
१४

२१

ष्ठश्रियोनिरानंदाःकिमघंदर्शयंतिनः॥२०॥मन्यएतैर्महोत्पातैर्नूनंभागवतःपदैः॥अनन्यपुरुषश्रीभिर्हीनाभूर्हतसौभगा॥२१॥इतिचिंतयतस्तस्य
दृष्टारिष्टेनचेतसा॥राज्ञःप्रत्यागमद्ब्रह्मन्यदुपुर्याःकपिध्वजः॥२२॥तंपादयोर्निपतितमयथापूर्वमातुरम्॥अधोवदनमब्बिंदून्सृजंतंनयनाब्जयोः
॥२३॥विलोक्योद्विग्नहृदयोविच्छायमनुजंनृपः॥पृच्छतिस्मसुहृन्मध्येसंस्मरन्नारदेरितम्॥२४॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥कच्चिदानर्तपुर्यां
नःस्वजनाःसुखमासते॥मधुभोजदशार्हार्हसात्वतांधकवृष्णयः॥२५॥शूरोमातामहःकच्चित्स्वस्त्यास्तेवाथमारिषः॥मातुलःसानुजःकच्चित्कुश
ल्यानकदुंदुभिः॥२६॥सप्तस्वसारस्तत्पत्न्योमातुलान्यःसहात्मजाः॥आसतेसस्नुषाःक्षेमंदेवकीप्रमुखाःस्वयम्॥२७॥कच्चिद्राजाहुकोजीवत्यसत्पु
त्रोऽस्यचानुजः॥हृदीकःससुतोऽक्रूरोजयंतगदसारणाः॥२८॥आसतेकुशलंकच्चिद्येचशत्रुजिदादयः॥कच्चिदास्तेसुखंरामोभगवान्सात्वतांप्रभुः॥२९॥
प्रद्युम्नःसर्ववृष्णीनांसुखमास्तेमहारथः॥गंभीररयोऽनिरुद्धोवर्धतेभगवानुत॥३०॥सुषेणश्चारुदेष्णश्चसांबोजांबवतीसुतः॥अन्येचकार्ष्णिप्रवराःस
पुत्राऋषभादयः॥३१॥तथैवानुचराःशौरेःश्रुतदेवोद्धवादयः॥सुनंदनंदशीर्षण्यायेचान्येसात्वतर्षभाः॥३२॥अपिस्वस्त्यासतेसर्वेरामकृष्णभुजाश्रयाः॥
अपिस्मरंतिकुशलमस्माकंबद्धसौहृदाः॥३३॥भगवानपिगोविंदोब्रह्मण्योभक्तवत्सलः॥कच्चित्पुरेसुधर्मायांसुखमास्तेसुहृद्वृतः॥३४॥मंगलायच
लोकानांक्षेमायचभवायच॥आस्तेयदुकुलांभोधावाद्योऽनंतसखःपुमान्॥३५॥यद्बाहुदंडगुप्तायांस्वपुर्यांयदवोऽर्चिताः॥क्रीडंतिपरमानंदंमहापौरुषि

काश्च॥३६॥ यत्पादशुश्रूषणमुख्यकर्मणा सत्यादयो द्व्यष्टसहस्रयोषितः॥ निर्जित्य संख्ये त्रिदशांस्तदाशिषो हरंति वज्रायुधवल्लभोचिताः॥३७॥ यद्बाहुदंडाभ्युदयानुजीविनो यदुप्रवीरा ह्यकुतोभया मुहुः॥ अधिक्रमंत्यंघ्रिभिराहृतां बलात्सभां सुधर्मां सुरसत्तमोचिताम्॥३८॥ कच्चित्तेऽनामयं तात भ्रष्टतेजा विभासि मे॥ अलब्धमानोऽवज्ञातः किं वा तात चिरोषितः॥३९॥ कच्चिन्नाभिहतोऽभावैः शब्दादिभिरमंगलैः॥ न दत्तमुक्तमर्थिभ्य आशया यत्प्रतिश्रुतम्॥४०॥ कच्चित्त्वं ब्राह्मणं बालं गां वृद्धं रोगिणं स्त्रियम्॥ शरणोपसृतं सत्त्वं नात्याक्षीः शरणप्रदः॥४१॥ कच्चित्त्वं नागमोऽगम्यां गम्यां वासत्कृतां स्त्रियम्॥ पराजितो वाथ भवान्नोत्तमैर्नासमैः पथि॥४२॥ अपि स्वित्पर्यभुंक्थास्त्वं संभोज्यान्वृद्धबालकान्॥ जुगुप्सितं कर्म किंचित्कृतवान्न यदक्षमम्॥४३॥ कच्चित्प्रेष्ठतमेनाथ हृदयेनात्मबंधुना॥ शून्योऽस्मि रहितो नित्यं मन्यसे तेऽन्यथा न रुक्॥४४॥ इति श्रीभाग॰ महा॰ प्रथमस्कंधे युधिष्ठिरवितर्को नाम चतुर्दशोऽध्यायः॥१४॥

॥ कलिप्रवेशमालक्ष्य धुरं न्यस्य परीक्षिति॥ आरुरोह नृपः स्वर्गमिति पंचदशेऽब्रवीत्॥१॥ ॥सूत उवाच॥ ॥एवं कृष्णसखः कृष्णो भ्रात्रा राज्ञा विकल्पितः॥ नानाशंकास्पदं रूपं कृष्णविश्लेषकर्शितः॥१॥ शोकेन शुष्यद्वदनहृत्सरोजो हतप्रभः॥ विभुं तमेवानुध्यायन्नाशक्नोत्प्रतिभाषितुम्॥२॥ कृच्छ्रेण सं[illegible]स्तभ्य शुचः पाणिनामृज्य नेत्रयोः॥ परोक्षेण समुन्नद्धप्रणयौत्कंठ्यकातरः॥३॥ सख्यं मैत्रीं सौहृदं च सारथ्यादिषु संस्मरन्॥ नृपमग्रजमित्याह बाष्पगद्गदया गिरा॥४॥ अर्जुन उवाच॥ ॥वंचितोऽहं महाराज हरिणा बंधुरूपिणा॥ येन मेऽपहृतं तेजो देवविस्मापनं महत्॥५॥

यस्यक्षणवियोगेनलोकोह्यप्रियदर्शनः॥ उक्थेनरहितोह्येषमृतकःप्रोच्यतेयथा॥ ६॥ यत्संश्रयाद्द्रुपदगेहमुपागतानांराज्ञांस्वयंवरमुखेस्मरदुर्मदानाम्॥
तेजोहृतंखलुमयाभिहतश्चमत्स्यःसज्जीकृतेनधनुषाधिगताचकृष्णा॥ ७॥ यत्सन्निधावहमुखांडवमग्नयेदामिंद्रंचसामरगणंतरसाविजित्य॥
लब्धासभामयकृताद्भुतशिल्पमायादिग्भ्योहरन्नृपतयोबलिमध्वरेते॥ ८॥ यत्तेजसानृपशिरोंघ्रिमहन्मखार्थमार्योनुजस्तवगजायुतसत्ववी
र्यः॥ तेनाहृताःप्रमथनाथमखायभूपायन्मोचितास्तदनयन्बलिमध्वरेते॥ ९॥ पत्न्यास्तवाधिमखकॢप्तमहाभिषेकश्लाघिष्ठचारुकबरंकितवैःसभाया
म्॥ स्पृष्टंविकीर्यपदयोःपतिताश्रुमुख्यायस्तस्त्रियोकृतहतेशविमुक्तकेशाः॥ १०॥ योनोजुगोपवनमेत्यदुरंतकृच्छ्राद्दुर्वाससोरिरचिताद्युता
ग्रभुग्यः॥ शाकान्नशिष्टमुपयुज्ययतस्त्रिलोकींतृप्तामसंस्तसलिलेविनिमग्नसंघः॥ ११॥ यत्तेजसाथभगवान्युधिशूलपाणिर्विस्मापितःसगिरिजो
स्त्रमदान्निजंमे॥ अन्येपिचाहममुनैवकलेवरेणप्राप्तोमहेंद्रभवनेमहदासनार्द्धम्॥ १२॥ तत्रैवमेविहरतोभुजदंडयुग्मंगांडीवलक्षणमरातिवधाय
देवाः॥ सेंद्राःश्रितायदनुभावितमाजमीढतेनाहमद्यमुषितःपुरुषेणभूम्ना॥ १३॥ यद्बांधवःकुरुकुलाब्धिमनंतपारमेकोरथेनततरेहमतीर्यसत्व
म्॥ प्रत्याहृतंबहुधनंचमयापरेषांतेजस्पदंमणिमयंचहृतंशिरोभ्यः॥ १४॥ योभीष्मकर्णगुरुशल्यचमूष्वदभ्रराजन्यवर्यरथमंडलमंडितासु॥ अग्रेच
रोममविभोरथयूथपानामायुर्मनांसिचदृशासहओजआर्च्छत्॥ १५॥ यद्दोःषुमाप्रणिहितंगुरुभीष्मकर्णद्रौणित्रिगर्तशल्यसैंधवबाह्लिकाद्यैः॥ अ

स्त्राण्यमोघमहिमानिनिरूपितानिनोपस्पृशुर्नृहरिदासमिवासुराणि॥१६॥सौत्येऽलं कुमतिनात्मदईश्वरोमेयत्पादपद्ममभवायभजंतिभव्याः॥मां
श्रांतवाहमरयोरथिनोभुविष्ठंनप्राहरन्यदनुभावनिरस्तचित्ताः॥१७॥नर्माण्युदाररुचिरस्मितशोभितानिहेपार्थहेऽर्जुनसखेकुरुनंदनेति॥संजल्पि
तानिनरदेवहृदिस्पृशानिस्मर्तुर्लुठंतिहृदयंममाधवस्य॥१८॥शय्यासनाटनविकत्थनभोजनादिष्वैक्याद्वयस्यऋतवानितिविप्रलब्धः॥सख्युःस
खेवपितृवत्तनयस्यसर्वंसेहेमहान्महितयाकुमतेरघंमे॥१९॥सोहंनृपेंद्ररहितःपुरुषोत्तमेनसख्याप्रियेणसुहृदाहृदयेनशून्यः॥अध्वन्युरुक्रमपरिग्रह
तो मंगरक्षन्गोपैरसद्भिरबलेवविनिर्जितोऽस्मि॥२०॥तद्वैधनुस्तइषवःसरथोहयास्तेसोऽहंरथीनृपतयोयतआनमंति॥सर्वंक्षणेनतदभूदसदीशरिक्तंभस्मन्हुतं
कुहकराद्धमिवोप्तमूष्याम्॥२१॥राजंस्त्वयाभिपृष्टानांसुहृदांनःसुहृत्पुरे॥विप्रशापविमूढानांनिघ्नतांमुष्टिभिर्मिथः॥२२॥वारुणींमदिरांपीत्वामदोन्मथित
चेतसाम्॥अजानतामिवान्योन्यंचतुःपंचावशेषिताः॥२३॥प्रायेणैतद्भगवतईश्वरस्यविचेष्टितम्॥मिथोनिघ्नंतिभूतानिभावयंतिचयन्मिथः॥२४॥जलौ
कसांजलेयद्वन्महांतोदंत्यणीयसः॥दुर्बलान्बलिनोराजन्महांतोबलिनोमिथः॥२५॥एवंबलिष्ठैर्यदुभिर्महद्भिरितरान्विभुः॥यदून्यदुभिरन्योन्यंभूभा
रान्संजहारह॥२६॥देशकालार्थयुक्तानिहृत्तापोपशमानिच॥हरंतिस्मरतश्चित्तंगोविंदाभिहितानिमे॥२७॥एवंचिंतयतोजिष्णोःकृष्णपादसरोरुहम्॥सौ
हार्देनातिगाढेनशांतासीद्विमलामतिः॥२८॥वासुदेवांघ्र्यनुध्यानपरिबृंहितरंहसा॥भक्त्यानिर्मथिताशेषकषायधिषणोऽर्जुनः॥२९॥गीतंभगवता

शानंयत्तत्संग्राममूर्द्धनि॥ कालकर्मतमोरुद्धंपुनरध्यगमत्प्रभुः॥३०॥ विशोकोब्रह्मसंपत्त्यासंछिन्नद्वैतसंशयः॥ लीनप्रकृतिनैर्गुण्यादलिंगत्वादसंभवः॥३१॥
निशम्यभगवन्मार्गंसंस्थांयदुकुलस्यच॥ स्वःपथायमतिंचक्रेनिभृतात्मायुधिष्ठिरः॥३२॥ पृथाप्यनुश्रुत्यधनंजयोदितंनाशंयदूनांभगवद्गतिंचताम्॥ एकां
तभक्त्याभगवत्यधोक्षजेनिवेशितात्मोपरराम संसृतेः॥३३॥ यया ऽहरद्भुवोभारंतांतनुंविजहावजः॥ कंटकंकंटकेनेवद्वयंचापीशितुःसमम्॥ यथामत्स्या
दिरूपाणिधत्तेजह्याद्यथानटः॥ भूभारःक्षपितोयेनजहौतच्चकलेवरम्॥३५॥ यदामुकुंदोभगवानिमांमहींजहौस्वतन्वाश्रवणीयसत्कथः॥ तदाहरेवाप्रति
बुद्धचेतसामधर्महेतुःकलिरन्ववर्तत॥३६॥ युधिष्ठिरस्तत्परिसर्पणंबुधःपुरेचराष्ट्रेचगृहेतथात्मनि॥ विभाव्यलोभानृतजिह्महिंसनाद्यधर्मचक्रंगमना
यपर्यधात्॥३७॥ स्वराट्पौत्रंविनयिनमात्मनःसुसमंगुणैः॥ तोयनीव्याःपतिंभूमेरभ्यषिंचद्गजाह्वये॥३८॥ मथुरायांतथावज्रंशूरसेनपतिंततः॥ प्राजा
पत्यांनिरूप्येष्टिमग्नीनपिबदीश्वरः॥३९॥ विसृज्यतत्रतत्सर्वंदुकूलवलयादिकम्॥ निर्ममोनिरहंकारःसंछिन्नाशेषबंधनः॥४०॥ वाचंजुहावमन
सितत्प्राणइतरेचतम्॥ मृत्यावपानंसोत्सर्गंतंपंचत्वेह्यजोहवीत्॥४१॥ त्रित्वेहुत्वाऽथपंचत्वंतच्चैकत्वेऽजुहोन्मुनिः॥ सर्वमात्मन्यजुहवीद्ब्रह्मण्यात्मानमव्य
ये॥४२॥ चीरवासानिराहारोबद्धवाङ्मुक्तमूर्द्धजः॥ दर्शयन्नात्मनोरूपंजडोन्मत्तपिशाचवत्॥४३॥ अनवेक्षमाणोनिरगादशृण्वन्बधिरोयथा॥ उदीचीं
प्रविवेशाशांगतपूर्वांमहात्मभिः॥ हृदिब्रह्मपरंध्यायन्नावर्त्तेतयतोगतः॥४४॥ सर्वेतमनुनिर्जग्मुर्भ्रातरःकृतनिश्चयाः॥ कलिनाधर्ममित्रेणदृष्ट्वा

२

स्पृष्टाः प्रजासु भुवि ॥ ४५ ॥ तेसाधुकृतसर्वार्था ज्ञात्वाऽत्यंतिकमात्मनः ॥ मनसाधारयामासुर्वैकुंठचरणांबुजम् ॥ ४६ ॥ तद्ध्यानोद्रिक्तया भक्त्या विशुद्धधिषणाः प-
रे ॥ तस्मिन्नारायणपदे एकांतमतयो गतिम् ॥ ४७ ॥ अवापुर्दुरवापांते असद्भिर्विषयात्मभिः ॥ विधूतकल्मषाः स्थानं विरजेनात्मनैव हि ॥ ४८ ॥ विदु
रोपि परित्यज्य प्रभासे देहमात्मवान् ॥ कृष्णावेशेन तच्चित्तः पितृभिः स्वक्षयं ययौ ॥ ४९ ॥ द्रौपदी च तदाज्ञाय पतीनामनपेक्षताम् ॥ वासुदेवे भगवति ह्येकां
तमतिराप तम् ॥ ५० ॥ यः श्रद्धयैतद्भगवत्प्रियाणां पांडोः सुतानामिति संप्रयाणम् ॥ शृणोत्यलं स्वस्त्ययनं पवित्रं लब्ध्वा हरौ भक्तिमुपैति सिद्धिम् ॥ ५१

इति श्रीभाग॰ महा॰ प्रथमस्कंधे पांडवस्वर्गारोहणं नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ततः षोडशोऽध्यायः भूमिधर्मयोः कलिरक्षितयोः ॥ संवादे वर्ण्यते प्रा
प्तिः पात्रकस्य परिक्षितः ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततः परीक्षिद्द्विजवर्यशिक्षया महीं महाभागवतः शशास ह ॥ यथा हि सूत्यामभिजातकोविदाः
समादिशन्विप्र महद्गुणस्तथा ॥ १ ॥ स उत्तरस्य तनयामुपयेम इरावतीम् ॥ जनमेजयादींश्चतुरस्तस्यामुत्पादयत्सुतान् ॥ २ ॥ आजहाराश्वमेधां
स्त्रीन्गंगायां भूरिदक्षिणान् ॥ शारद्वतं गुरुं कृत्वा देवा यत्राक्षिगोचराः ॥ ३ ॥ निजग्राहौजसा वीरः कलिं दिग्विजये क्वचित् ॥ नृपलिंगधरं शूद्रं घ्नंतं गो
मिथुनं पदा ॥ ४ ॥ ॥ शौनक उवाच ॥ ॥ कस्य हेतोर्निजग्राह कलिं दिग्विजये नृपः ॥ नृदेवचिह्नधृक्शूद्रकोऽसौ गां यः पदाहनत् ॥ ५ ॥ तत्कथ्य
तां महाभाग यदि कृष्णकथाश्रयम् ॥ अथवाऽस्य पदांभोजमकरंदलिहां सताम् ॥ किमन्यैरसदालापैरायुषो यदसद्व्ययः ॥ ६ ॥ क्षुद्रायुषां नृणामं

गामर्त्यानामृतमिच्छताम्॥ इहोपहूतो भगवान्मृत्युः शामित्रकर्मणि॥७॥ न कश्चिन्म्रियते तावद्यावदास्त इहांतकः॥ एतदर्थं हि भगवानाहूतः परमर्षिभिः॥ अहो नृलोके पीयेत हरिलीलामृतं वचः॥८॥ मंदस्य मंदप्रज्ञस्य वयो मंदायुषश्च वै॥ निद्रया ह्रियते नक्तं दिवा च व्यर्थकर्मभिः॥९॥ ॥सूत उवाच॥ यदा परीक्षित्कुरुजांगलेऽवसत्कलिं प्रविष्टं निजचक्रवर्तिते॥ निशम्य वार्तामनतिप्रियां ततः शरासनं संयुगशौंडिरादद॥१०॥ स्वलंकृतं श्यामतुरंगयोजितं रथं मृगेंद्रध्वजमाश्रितः पुरात्॥ वृतो रथाश्वद्विपपत्तियुक्तया स्वसेनया दिग्विजयाय निर्गतः॥११॥ भद्राश्वं केतुमालं च भारतं चोत्तरान्कुरून्॥ किंपुरुषादीनि सर्वाणि विजित्य जगृहे बलिम्॥१२॥ तत्र तत्रोपशृण्वानः स्वपूर्वेषां महात्मनाम्॥ प्रगीयमानं च यशः कृष्णमहात्म्यसूचकम्॥१३॥ आत्मानं च परित्रातमश्वत्थाम्नोऽस्त्रतेजसः॥ स्नेहं च वृष्णिपार्थानां तेषां भक्तिं च केशवे॥१४॥ तेभ्यः परमसंतुष्टः प्रीत्युज्जृंभितलोचनः॥ महाधनानि वासांसि ददौ हारान्महामनाः॥१५॥ सारथ्यपारषदसेवनसख्यदौत्यवीरासनानुगमनस्तवनप्रणामम्॥ स्निग्धेषु पांडुषु जगत्प्रणतिं च विष्णोर्भक्तिं करोति नृपतिश्चरणारविंदे॥१६॥ तस्यैवं वर्तमानस्य पूर्वेषां वृत्तिमन्वहम्॥ नातिदूरे किलाश्चर्यं यदासीत्तन्निबोध मे॥१७॥ धर्मः पदैकेन चरन्विच्छायामुपलभ्य गाम्॥ पृच्छति स्म श्रुवदनां विवत्सामिव मातरम्॥ कच्चिद्भद्रेऽनामयमात्मनस्ते विच्छायासि म्लायतेषन्मुखेन॥ आलक्षये भवतीमंतराधिं दूरे बंधुं शोचसि कंचनांब॥१९॥ पादैर्न्यूनं शोचसि मैकपादमात्मानं वा वृषलैर्भोक्ष्यमाणम्॥ अथो सुरादीन्हृतयज्ञभागान्प्रजा उत स्विन्मघवत्यवर्षति॥२०॥

अरक्ष्यमाणाः स्त्रिय उर्वि बालान् शोचस्यथो पुरुषादैरिवार्तान्॥ वाचं देवीं ब्रह्मकुले कुकर्मण्यब्रह्मण्ये राजकुले कुलाग्र्यान्॥२३॥ किं क्षत्रबंधून्कलिनोप
सृष्टान्राष्ट्राणि वा तैरवरोपितानि॥ इतस्ततो वाशनपानवासःस्नानव्यवायोन्मुखजीवलोकम्॥२४॥ यद्वांब ते भूरिभरावतारकृतावतारस्य हरेर्धरित्रि॥
अंतर्हितस्य स्मरती विसृष्टा कर्माणि निर्वाणविलंबितानि॥२३॥ इदं ममाचक्ष्व तवाधिमूलं वसुंधरे येन विकर्शितासि॥ कालेन वा ते बलिनां बलीयसा सुरा
र्चितं किं हृतमंब सौभगम्॥२४॥ ॥धरण्युवाच॥ ॥भवान्हि वेद तत्सर्वं यन्मां धर्मानुपृच्छसि॥ चतुर्भिर्वर्तसे येन पादैर्लोकसुखावहैः॥२५॥ सत्यं शौ
चं दया क्षांतिस्त्यागः संतोष आर्जवम्॥ शमो दमस्तपः साम्यं तितिक्षोपरतिः श्रुतम्॥२६॥ ज्ञानं विरक्तिरैश्वर्यं शौर्यं तेजो बलं स्मृतिः॥ स्वातंत्र्यं कौशलं कांति
र्धैर्यं मार्दवमेव च॥२७॥ प्रागल्भ्यं प्रश्रयः शीलं सह ओजो बलं भगः॥ गांभीर्यं स्थैर्यमास्तिक्यं कीर्तिर्मानोऽनहंकृतिः॥२८॥ एते चान्ये च भगवन्नित्या यत्र
महागुणाः॥ प्रार्थ्या महत्त्वमिच्छद्भिर्न वियंति स्म कर्हिचित्॥२९॥ तेनाहं गुणपात्रेण श्रीनिवासेन सांप्रतम्॥ शोचामि रहितं लोकं पाप्मना कलिनेक्षित
म्॥३०॥ आत्मानं चानुशोचामि भवंतं चामरोत्तमम्॥ देवान्पितॄनृषीन्साधून्सर्वान्वर्णांस्तथाश्रमान्॥३१॥ ब्रह्मादयो बहुतिथं यदपांगमोक्षकामा
स्तपः समचरन्भगवत्प्रपन्नाः॥ [illegible] सा श्रीः स्ववासमरविंदवनं विहाय यत्पादसौभगमलं भजतेऽनुरक्ता॥३२॥ तस्याहमब्जकुलिशां
कुशकेतुकेतैः श्रीमत्पदैर्भगवतः समलंकृतांगी॥ त्रीनत्यरोच उपलभ्य ततो विभूतिं लोकान्स मां व्यसृजदुत्स्मयतीं तदंते॥३३॥ यो वै ममातिभरमा

सुरवंशराज्ञामक्षौहिणीशतमपानुददात्मतंत्रः ॥ तांदुःस्थमूनपदमात्मनि पौरुषेण संपादयन्यदुषुरम्यमबिभ्रदंगम् ॥ ३४ ॥ कावासहेत विरहं पुरुषो
त्तमस्य प्रेमावलोकरुचिरस्मितवल्गुजल्पैः ॥ स्थैर्यं समानमहरन्मधुमानिनीनां रोमोत्सवो मम यदंघ्रिविटंकितायाः ॥ ३५ ॥ तयोरेवं कथयतोः पृथिवी
धर्मयोस्तदा ॥ परीक्षिन्नाम राजर्षिः प्राप्तः प्राचीं सरस्वतीम् ॥ ३६ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे पृथ्वीधर्मसंवादो नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥
ततः सप्तदशे राज्ञा कलेर्निग्रह उच्यते ॥ तस्यैव वंशवीर्यभाजोऽपि वैराग्यं वक्तुमद्भुतम् ॥ ७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तत्र गोमिथुनं राजा हन्यमानमनाथवत् ॥ दंड
हस्तं च वृषलं ददृशे नृपलांछनम् ॥ १ ॥ वृषं मृणालधवलं मेहंतमिव बिभ्यतम् ॥ वेपमानं पदैकेन सीदंतं शूद्रताडितम् ॥ २ ॥ गां च धर्मदुघां दीनां भृशं शूद्रपदाह
ताम् ॥ विवत्सां साश्रुवदनां क्षामां यवसमिच्छतीम् ॥ ३ ॥ पप्रच्छ रथमारूढः कार्तस्वरपरिच्छदम् ॥ मेघगंभीरया वाचा समारोपितकार्मुकः ॥ ४ ॥ कस्त्वं मच्छ
रणे लोके बलाद्धंस्यबलां बली ॥ नरदेवोऽसि वेषेण नटवत्कर्मणाद्विजः ॥ ५ ॥ कस्त्वं कृष्णे गते दूरं सहगांडीवधन्वना ॥ शोच्योऽस्यशोच्यान्रहसि प्रहरन्व
धमर्हसि ॥ ६ ॥ त्वं वा मृणालधवलः पादैर्न्यूनः पदा चरन् ॥ वृषरूपेण किं कश्चिद्देवो नः परिखेदयन् ॥ ७ ॥ न जातु कौरवेंद्राणां दोर्दंडपरिरंभिते ॥ भूतलेऽनुपतंत्य
स्मिन्विना ते प्राणिनां शुचः ॥ ८ ॥ मा सौरभेयात्र शुचो व्येतु ते वृषलाद्भयम् ॥ मा रोदीरंब भद्रं ते खलानां मयि शास्तरि ॥ ९ ॥ यस्य राष्ट्रे प्रजाः सर्वास्त्रस्यंते सा
ध्व्यसाधुभिः ॥ मत्तस्य नस्यनश्यंति कीर्तिरायुर्भगो गतिः ॥ एष राज्ञां परो धर्मो ह्यार्त्तानामार्त्तिनिग्रहः ॥ अत एनं वधिष्यामि भूतद्रुहमसत्तमम् ॥ १० ॥ कोऽवृश्च

भा॰प्र॰स्क॰
२६

नवपादांस्त्रीन्सौरभेयचतुष्पद ॥ माभूवंस्त्वादृशाराष्ट्रेराज्ञांकृष्णानुवर्तिनाम् ॥१२॥ आख्याहिवृषभद्रंवः साधूनामकृतागसाम् ॥ आत्मवैरूप्यकर्त्तारंपा
र्थानांकीर्तिदूषणम् ॥ जनेऽनागस्यघंयुंजन्सर्वतोऽस्यचमद्भयम् ॥१३॥ अनागःस्विहभूतेषुयआगस्कृन्निरंकुशः ॥ आहर्त्तास्मिभुजंसाक्षादमर्त्यस्यापिसां
गदम् ॥१४॥ राज्ञोहिपरमोधर्मः स्वधर्मस्थानुपालनम् ॥ शासतोऽन्यान्यथाशास्त्रमनापद्युत्पथानिह ॥१५॥ ॥धर्मउवाच ॥ ॥एतद्वःपांडवेयानांयुक्तमार्त्ता
भयंवचः ॥ येषांगुणगणैःकृष्णोदौत्यादौभगवान्कृतः ॥१६॥ नवयंक्लेशबीजानियतःस्युःपुरुषर्षभ ॥ पुरुषंतंविजानीमोवाक्यभेदविमोहिताः ॥१७॥ के
चिद्विकल्पवसनाआहुरात्मानमात्मनः ॥ दैवमन्येऽपरेकर्मस्वभावमपरेप्रभुम् ॥१८॥ अप्रतर्क्यादनिर्देश्यादितिकेष्वपिनिश्चयः ॥ अत्रानुरूपंराजर्षे
विमृशस्वमनीषया ॥१९॥ एवंधर्मेप्रवदतिससम्राड्द्विजसत्तम ॥ समाहितेनमनसाविखेदःपर्यचष्टत ॥२०॥ धर्मंब्रवीषिधर्मज्ञधर्मोऽसिवृषरूपधृ
क् ॥ यदधर्मकृतःस्थानंसूचकस्यापितद्भवेत् ॥२१॥ अथवादेवमायायानूनंगतिरगोचरा ॥ चेतसोवचसश्चापिभूतानामितिनिश्चयः ॥२२॥ तपःशौचं
दयासत्यमितिपादाःप्रकीर्तिताः ॥ अधर्मांशैस्त्रयोभग्नाःस्मयसंगमदैस्तव ॥२३॥ इदानींधर्मपादस्तेसत्यंनिर्वर्तयेद्यतः ॥ तंजिघृक्षत्यधर्मोऽयमनृतेनै
धितःकलिः ॥२४॥ इयंचभूर्भगवतान्यासितोरुभरासती ॥ श्रीमद्भिस्तत्पदन्यासैःसर्वतःकृतकौतुका ॥२५॥ शोचत्यश्रुकलासाध्वीदुर्भगेवोज्झि
ताऽधुना ॥ अब्रह्मण्यानृपव्याजाःशूद्राभोक्ष्यंतिमामिति ॥२६॥ इतिधर्मंमहींचैवसांत्वयित्वामहारथः ॥ निशातमाददेखड्गंकलयेधर्महेतवे ॥२७

प्र॰
१७

२६

तंजिघांसुमभिप्रेत्यविहायनृपलांछनम् ॥ तत्पादमूलंशिरसासमगाद्भयविह्वलः ॥ २८ ॥ पतितंपादयोर्वीरःकृपयादीनवत्सलः ॥ शरण्योनावधी
च्छ्लोक्यआहचेदंहसन्निव ॥ २९ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ नतेगुडाकेशयशोधराणांबद्धांजलेर्वैभयमस्तिकिंचित् ॥ नवर्तितव्यंभवताकथंचनक्षेत्रेमदीये
त्वमधर्मबंधुः ॥ ३० ॥ त्वांवर्तमानंनरदेवदेहेष्वनुप्रवृत्तोयमधर्मपूगः ॥ लोभोऽनृतंचौर्यमनार्यमंहोज्येष्ठाचमायाकलहश्चदंभः ॥ ३१ ॥ नवर्तितव्यंतदध
र्मबंधोधर्मेणसत्येनचवर्तितव्ये ॥ ब्रह्मावर्तेयत्रयजंतियज्ञैर्यज्ञेश्वरंयज्ञवितानविज्ञाः ॥ ३२ ॥ यस्मिन्हरिर्भगवानिज्यमानइज्यात्ममूर्तिर्यजतांशंतनोति
कामानमोघान्स्थिरजंगमानामंतर्बहिर्वायुरिवैषआत्मा ॥ ३३ ॥ ॥ सूतउवाच ॥ ॥ परीक्षितैवमादिष्टःसकलिर्जातवेपथुः ॥ तमुद्यतासिमाहेदंदंडपा
णिमिवोद्यतम् ॥ ३४ ॥ यत्रक्वचनवत्स्यामिसार्वभौमतवाज्ञया ॥ लक्षयेतत्रतत्रापित्वामात्तेषुशरासनम् ॥ ३५ ॥ तन्मेधर्मभृतांश्रेष्ठस्थानंनिर्देष्टुमर्हसि
यत्रैवनियतोवत्स्यआतिष्ठंस्तेऽनुशासनम् ॥ ३६ ॥ ॥ सूतउवा० ॥ अभ्यर्थितस्तदातस्मैस्थानानिकलयेददौ ॥ द्यूतंपानंस्त्रियःसूनायत्राधर्मश्चतु
र्विधः ॥ ३७ ॥ पुनश्चयाचमानायजातरूपमदात्प्रभुः ॥ ततोऽनृतंमदंकामंरजोवैरंचपंचमम् ॥ ३८ ॥ अमूनिपंचस्थानानिह्यधर्मप्रभवःकलिः ॥ औत्तरेये
णदत्तानिन्यवसत्तन्निदेशकृत् ॥ ३९ ॥ अथैतानिनसेवेतबुभूषुःपुरुषःक्वचित् ॥ विशेषतोधर्मशीलोराजालोकपतिर्गुरुः ॥ ४० ॥ वृषस्यनष्टांस्त्री
न्पादांस्तपःशौचंदयामिति ॥ प्रतिसंदधआश्वास्यमहींचसमवर्धयत् ॥ ४१ ॥ सएषएतर्ह्यध्यास्तआसनंपार्थिवोचितम् ॥ पितामहेनोपन्यस्तंराज्ञारण्यं

विविक्षता॥४२॥आस्तेऽधुनासराजर्षिःकौरवेंद्रश्रियोल्लसन्॥गजाह्वयेमहाभागश्चक्रवर्तीबृहच्छ्रवाः॥४३॥इत्थंभूतानुभावोयमभिमन्युसुतोनृ
पः यस्यपालयतःक्षोणींयूयंसत्रायदीक्षिताः॥४४॥इतिश्रीभाग०महा०प्रथमस्कंधेकलिनिग्रहोनामसप्तदशोध्यायः॥१७॥ ॥राज्ञस्त्व
ष्टादशेनस्यब्रह्मशापोनिरूप्यते॥सचानुग्रहएवास्यजातोवैराग्यभावहः॥१॥ ॥सूतउवाच॥ ॥योवैद्रौण्यस्त्रविप्लुष्टोनमातुरुदरेमृतः॥अनुग्र
हाद्भगवतःकृष्णस्याद्भुतकर्मणः॥१॥ब्रह्मकोपोत्थितायस्तुतक्षकात्प्राणविप्लवात्॥नसंमुमोहोरुभयाद्भगवत्यर्पिताशयः॥२॥उत्सृज्यसर्वतःसं
गंविज्ञाताजितसंस्थितिः॥वैयासकेर्जहौशिष्योगंगायांस्वंकलेवरम्॥३॥नोत्तमश्लोकवार्तानांजुषतांतत्कथामृतम्॥स्यात्संभ्रमोंऽतकालेपिस्मर
तांतत्पदांबुजम्॥४॥तावत्कलिर्नप्रभवेत्प्रविष्टोपीहसर्वतः॥यावदीशोमहानुर्व्यामाभिमन्यवएकराट्॥५॥यस्मिन्नहनियर्ह्येवभगवानुत्ससर्जगा
म्॥तदैवेहानुवृत्तोऽसावधर्मप्रभवःकलिः॥६॥नानुद्वेष्टिकलिंसम्राट्सारंगइवसारभुक्॥कुशलान्याशुसिध्यंतिनेतराणिकृतानियत्॥७॥किंनु
बालेषुशूरेणकलिनाधीरभीरुणा॥अप्रमत्तःप्रमत्तेषुयोवृकोनृषुवर्तते॥८॥उपवर्णितमेतद्वःपुण्यंपारिक्षितंमया॥वासुदेवकथोपेतमाख्यानंयदपृ
च्छत॥९॥यायाःकथाभगवतःकथनीयोरुकर्मणः॥गुणकर्माश्रयाःपुंभिःसंसेव्यास्ताबुभूषुभिः॥१०॥ ॥ऋषयऊचुः॥ ॥सूतजीवसमाःसौम्य
शाश्वतीर्विशदंयशः॥यस्त्वंशंससिकृष्णस्यमर्त्यानाममृतंहिनः॥११॥कर्मण्यस्मिन्ननाश्वासेधूमधूम्रात्मनांभवान्॥आपाययतिगोविंदपादपद्मा

सर्वं मधु॥१२॥ तुलयाम लवेनापि न स्वर्गं नापुनर्भवम्। भगवत्संगिसंगस्य मर्त्यानां किमुताशिषः॥१३॥ को नाम तृप्येद्रसवित्कथायां महत्तमैकांतपरायण
स्य॥ नांतं गुणानामगुणस्य जग्मुर्योगेश्वरा ये भवपाद्ममुख्याः॥१४॥ तन्नो भवान्वै भगवत्प्रधानो महत्तमैकांतपरायणस्य। हरेरुदारं चरितं विशुद्धं शुश्रू
षतां नो वितनोतु विद्वन्॥१५॥ स वै महा भागवतः परिक्षिद्येनापवर्गाख्यमदभ्रबुद्धिः॥ ज्ञानेन वैयासकिशब्दितेन भेजे खगेंद्रध्वजपादमूलम्॥१६॥
तन्नः परं पुण्यमसंवृतार्थमाख्यानमत्यद्भुतयोगनिष्ठम्॥ आख्याह्यनंताचरितोपपन्नं पारीक्षितं भागवताभिरामं॥१७॥ सूत उवाच॥ ॥अहो वयं ज
न्मभृतोऽद्य हास्म वृद्धानुवृत्त्यापि विलोमजाताः॥ दौष्कुल्यमाधिं विधुनोति शीघ्रं महत्तमानामभिधानयोगः॥१८॥ कुतः पुनर्गृणतो नाम तस्य महत्तमै
कांतपरायणस्य॥ योऽनंतशक्तिर्भगवाननंतो महद्गुणत्वाद्यमनंतमाहुः॥१९॥ एतावतालं ननु सूचितेन गुणैरसाम्यानतिशायनस्य॥ हित्वेतरान्प्रार्थ
यतो विभूतिर्यस्यांघ्रिरेणुं जुषतेऽनभीप्सोः॥२०॥ अथापि यत्पादनखावसृष्टं जगद्विरिंचोपहृतार्हणांभः॥ सेशं पुनात्यन्यतमो मुकुंदात्को नाम लोके भग
वत्पदार्थः॥२१॥ यत्रानुरक्ताः सहसैव धीरा व्यपोह्य देहादिषु संगमूढम्॥ व्रजंति तत्पारमहंस्यमंत्यं यस्मिन्नहिंसोपशमः स्वधर्मः॥२२॥ अहं हि पृष्टोऽर्य
मणो भवद्भिराचक्ष आत्मावगमोऽत्र यावान्॥ नभः पतंत्यात्मसमं पतत्रिणस्तथा समं विष्णुगतिं विपश्चितः॥२३॥ एकदा धनुरुद्यम्य विचरन्मृगयां वने॥
मृगाननुगतः श्रांतः क्षुधितस्तृषितो भृशम्॥२४॥ जलाशयमचक्षाणः प्रविवेश तमाश्रमम्॥ ददर्श मुनिमासीनं शांतं मीलितलोचनम्॥२५॥ प्रतिरुद्धें

भा०प्र०मू०
२८

यत्राणमनोबुद्धिमुपारतम्॥स्थानत्रयात्परंप्राप्तंब्रह्मभूतमविक्रियम्॥२६॥विप्रकीर्णजटाच्छन्नंरौरवेणाजिनेनच॥विशुष्यत्तालुरुदकंतथाभूतमयाचत॥
॥२७॥अलब्धतृणभूम्यादिरसंप्राप्तार्घसूनृतः॥अवज्ञातमिवात्मानंमन्यमानश्चुकोपह॥२८॥अभूतपूर्वःसहसाक्षुत्तृड्भ्यामर्दितात्मनः॥ब्राह्मणंप्रत्यभू
द्ब्रह्मन्मत्सरोमन्युरेवच॥२९॥सतुब्रह्मऋषेरंसेगतासुमुरगंरुषा॥विनिर्गच्छन्धनुःकोट्यानिधायपुरमागमत्॥३०॥एषकिंनिभृताशेषकरणोमीलिते
क्षणः॥मृषासमाधिराहोस्वित्किंनुस्यात्क्षत्रबंधुभिः॥३१॥तस्यपुत्रोऽतितेजस्वीविहरन्बालकोऽर्भकैः॥राज्ञाघंप्रापितंतातंश्रुत्वातत्रेदमब्रवीत्॥३२॥अ
होअधर्मःपालानांपीव्नांबलिभुजामिव॥स्वामिन्यघंयद्दासानांद्वारपानांशुनामिव॥३३॥ब्राह्मणैःक्षत्रबंधुर्हिगृहपालोनिरूपितः॥सकथंतद्गृहेद्वास्थः
सभांडंभोक्तुमर्हति॥३४॥कृष्णेगतेभगवतिशास्तर्युत्पथगामिनाम्॥तद्भिन्नसेतूनद्याहंशास्मिपश्यतमेबलम्॥३५॥इत्युक्त्वारोषताम्राक्षोवयस्यानृषिबा
लकान्॥कौशिक्यापउपस्पृश्यवाग्वज्रंविससर्जह॥३६॥इतिलंघितमर्यादंतक्षकःसप्तमेऽहनि॥दंक्ष्यतिस्मकुलांगारंचोदितोमेततद्रुहम्॥३७॥ततोभ्ये
त्याश्रमंबालोगलेसर्पकलेवरम्॥पितरंवीक्ष्यदुःखार्तोमुक्तकंठोरुरोदह॥३८॥सवाअंगिरसोब्रह्मन्श्रुत्वासुतविलापनम्॥उन्मील्यशनकैर्नेत्रेदृष्ट्वाचांसे
मृतोरगम्॥३९॥विसृज्यपुत्रंपप्रच्छवत्सकस्माद्धिरोदिषि॥केनवातेऽपकृतमित्युक्तःसन्यवेदयत्॥४०॥निशम्यशप्तमतदर्हंनरेंद्रंसब्राह्मणोनात्म
जमभ्यनंदत्॥अहोबतांहोमहदद्यतेकृतमल्पीयसिद्रोहउरुर्दमोधृतः॥४१॥नवैनृभिर्नरदेवंपराख्यंसंमातुमर्हस्यविपक्वबुद्धे॥यत्तेजसादुर्विषहेणगु

अ०
१८

२८

न्नाविंदंतिभद्राण्यकुतोभयाःप्रजाः॥४२॥अलक्ष्यमाणेनरदेवनाम्निरथांगपाणावयमंगलोकः॥तदाहिचोरप्रचुरोविनंक्ष्यत्यरक्ष्यमाणोऽविवरूथवत्क्षणा
त्॥४३॥तदद्यनःपापमुपैत्यनन्वयंयन्नष्टनाथस्यवसोर्विलुंपकात्॥परस्परंघ्नंतिशपंतिवृंजतेपशूंस्त्रियोऽर्थान्पुरुदस्यवोजनाः॥४४॥तदार्यधर्मःप्रवि
लीयतेनृणांवर्णाश्रमाचारयुतस्त्रयीमयः॥ततोऽर्थकामाभिनिवेशितात्मनांशुनांकपीनामिववर्णसंकरः॥४५॥धर्मपालोनरपतिःसतुसम्राड्बृहच्छ्र
वाः॥साक्षान्महाभागवतोराजर्षिर्हयमेधयाट्॥क्षुत्तृड्श्रमयुतोदीनोनैवास्मच्छापमर्हति॥४६॥अपापेषुस्वभृत्येषुबालेनापक्वबुद्धिना॥पापंकृतंतद्भगवान्
सर्वात्माक्षंतुमर्हति॥४७॥तिरस्कृताविप्रलब्धाःशप्ताःक्षिप्ताहताअपिवा॥नास्यतत्प्रतिकुर्वंतितद्भक्ताःप्रभवोऽपिहि॥४८॥इतिपुत्रकृताघेनसोऽनुतप्तोमहा
मुनिः॥स्वयंविप्रकृतोराज्ञानैवाघंतदचिंतयत्॥४९॥प्रायशःसाधवोलोकेपरैर्द्वंद्वेषुयोजिताः॥नव्यथंतिनहृष्यंतियतआत्माऽगुणाश्रयः॥५०॥इतिश्रीभाग
म०प्रथ०विप्रशापोपलंभनंनामाष्टादशोऽध्यायः॥१८॥ ॥प्रायोपविष्टेगंगायांराज्ञियोगिजनावृते॥शुकस्यागमनंतत्रप्रोक्तमेकोनविंशके॥१॥
सूतउवाच॥ ॥महीपतिस्त्वथतत्कर्मगर्ह्यंविचिंतयन्नात्मकृतंसुदुर्मनाः॥अहोमयानीचमनार्यवत्कृतंनिरागसिब्रह्मणिगूढतेजसि॥१॥ध्रुवंततोमेकृतदेवहे
लनाद्दुरत्ययंव्यसनंनातिदीर्घात्॥तदस्तुकामंह्यघनिष्कृतायमेयथानकुर्यांपुनरेवमद्धा॥२॥अद्यैवराज्यंबलमृद्धकोशंप्रकोपितब्रह्मकुलानलोमे॥दहत्वभद्रस्यपु
नर्नमेभूत्पापीयसीधीर्द्विजदेवगोभ्यः॥३॥सचिंतयन्नित्थमथाशृणोद्यथामुनेःसुतोक्तोनिर्ऋतिस्तक्षकाख्यः॥ससाधुमेनेनचिरेणतक्षकानलंप्रसक्तस्य

४ बतगर्ह्यकर्म १३ तस्यैव मेऽघस्य परावरेशो व्यासक्तचित्तस्य गृहेष्वभीक्ष्णं ॥ निर्वेदमूलो द्विजशापरूपो यत्र प्रसक्तो भयमाशु धत्ते १४ तं मोपयातं प्रतियंतु विप्रा गंगा च देवी धृतचित्तमीशे ॥ द्विजोपसृष्टः कुहकस्तक्षको वा दशत्वलं गायत विष्णुगाथाः १५ पुनश्च भूयात् भगवत्यनंते रतिः प्रसंगश्च तदाश्रयेषु ॥ महत्सु यां यामुपयामि सृष्टिं ८

भा॰प्र॰प्र॰
१९

विरक्तिकारणम् ॥ ४ ॥ अथो विहायेममनुं च लोकं विमर्शितौ हेयतया पुरस्तात् ॥ कृष्णांघ्रिसेवामधिमन्यमान उपाविशत्प्रायममर्त्यनद्याम् ॥ ५ ॥ या वै लसच्छ्रीतुलसीविमिश्रकृष्णांघ्रिरेण्वभ्यधिकांबुनेत्री ॥ पुनाति लोकानुभयत्र सेशान् कस्तां न सेवेत मरिष्यमाणः ॥ ६ ॥ इति व्यवच्छिद्य स पांडवेयः प्रायोपवेशं प्रति विष्णुपद्याम् ॥ दध्यौ मुकुंदांघ्रिमनन्यभावो मुनिव्रतो मुक्तसमस्तसंगः ॥ ७ ॥ तत्रोपजग्मुर्भुवनं पुनाना महानुभावा मुनयः सशिष्याः ॥ प्रायेण तीर्थाभिगमापदेशैः स्वयं हि तीर्थानि पुनंति संतः ॥ ८ ॥ अत्रिर्वसिष्ठश्च्यवनः शरद्वानरिष्टनेमिर्भृगुरंगिराश्च ॥ पराशरो गाधिसुतोऽथ राम उतथ्य इंद्रप्रमदेध्मवाहौ ॥ ९ ॥ मेधातिथिर्देवल आर्ष्टिषेणो भारद्वाजो गौतमः पिप्पलादः ॥ मैत्रेय और्वः कवषः कुंभयोनिर्द्वैपायनो भगवान्नारदश्च ॥ १० ॥ अन्ये च देवर्षिब्रह्मर्षिवर्या राजर्षिवर्या अरुणादयश्च ॥ नानार्षेयप्रवरान्समेतानभ्यर्च्य राजा शिरसा ववंदे ॥ ११ ॥ सुखोपविष्टेष्वथ तेषु भूयः कृतप्रणामः स्वचिकीर्षितं यत् ॥ विज्ञापयामास विविक्तचेता उपस्थितोऽग्रेऽभिगृहीतपाणिः ॥ १२ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ अहो वयं धन्यतमा नृपाणां महत्तमानुग्रहणीयशीलाः ॥ राज्ञां कुलं ब्राह्मणपादशौचाद्दूराद्विसृष्टं मैत्र्यस्तु सर्वत्र नमो द्विजेभ्यः ॥ १६ ॥ इति स्म राजाध्यवसाययुक्तः प्राचीनमूलेषु कुशेषु धीरः ॥ उदङ्मुखो दक्षिणकूल आस्ते समुद्रपत्न्याः स्वसुतन्यस्तभारः ॥ १७ ॥ एवं च तस्मिन्नरदेवदेवे प्रायोपविष्टे दिवि देवसंघाः ॥ प्रशस्य भूमौ व्यकिरन्प्रसूनैर्मुदा मुहुर्दुंदुभयश्च नेदुः ॥ १८ ॥ महर्षयो वै समुपागता ये प्रशस्य साध्वित्यनुमोदमानाः ॥ ऊचुः प्रजानुग्रहशीलसारा यदुत्तमश्लोक

अ॰
१९

१९

गुणाभिरूपं॥१९॥ नवाइदंराजर्षिवर्यचित्रंभवत्सुकृष्णंसमनुव्रतेषु॥ येऽध्यासनंराजकिरीटजुष्टंसद्योजहुर्भगवत्पार्श्वकामाः॥२०॥ सर्वेवयंतावदि
हास्महेऽथकलेवरंयावदसौविहाय॥ लोकंपरंविरजस्कंविशोकंयास्यत्ययंभागवतप्रधानः॥२१॥ आश्रुत्यतदृषिगणवचःपरीक्षित्समंमधुच्युद्गुरुचा
व्यलीकम्॥ आभाषतैनानभिनंद्ययुक्तान्शुश्रूषमाणश्चरितानिविष्णोः॥२२॥ समागताःसर्वतएवसर्वेवेदायथामूर्तिधरास्त्रिपृष्ठे॥ नेहाथवामुत्रचक
श्चनार्थऋतेपरानुग्रहमात्मशीलम्॥२३॥ ततश्चवःपृच्छ्यमिमंविपृच्छेविश्रभ्यविप्राइतिकृत्यतायाम्॥ सर्वात्मनाम्रियमाणैश्चकृत्यंशुद्धंचतत्रामृशता
भियुक्ताः॥२४॥ तत्राभवद्भगवान्व्यासपुत्रोयदृच्छयागामटमानोऽनपेक्षः॥ अलक्ष्यलिंगोनिजलाभतुष्टोवृतश्चबालैरवधूतवेषः॥२५॥ तंद्व्यष्ट
वर्षंसुकुमारपादकरोरुबाह्वंसकपोलगात्रम्॥ चार्वायताक्षोन्नसतुल्यकर्णसुभ्र्वाननंकंबुसुजातकंठम्॥२६॥ निगूढजत्रुंपृथुतुंगवक्षसमा
वर्तनाभिंवलिवल्गूदरंच॥ दिगंबरंवक्त्रविकीर्णकेशंप्रलंबबाहुंस्वमरोत्तमाभम्॥२७॥ श्यामंसदाऽपीव्यवयोऽंगलक्ष्म्यास्त्रीणांमनोज्ञंरुचिरस्मि
तेन॥ प्रत्युत्थितास्तेमुनयःस्वासनेभ्यस्तल्लक्षणज्ञाअपिगूढवर्चसम्॥२८॥ सविष्णुरातोऽतिथयआगतायतस्मैसपर्यांशिरसाजहार॥ ततोनिवृ
त्ताह्यबुधाःस्त्रियोऽर्भकामहासनेसोपविवेशपूजितः॥२९॥ ससंवृतस्तत्रमहान्महीयसांब्रह्मर्षिराजर्षिदेवर्षिसंघैः॥ व्यरोचतालंभगवान्यथेंदुर्ग्रहर्
क्षतारानिकरैःपरीतः॥३०॥ प्रशांतमासीनमकुंठमेधसंमुनिंनृपोभागवतोऽभ्युपेत्य॥ प्रणम्यमूर्ध्नाऽवहितःकृतांजलिर्नत्वागिरासूनृतयाऽन्वपृ

धर्मं २

च्युतम्॥२९॥ प्रशांतमासीनमकुंठमेधसंमुनिंनृपोभागवतोभ्युपेत्य॥प्रणम्यमूर्ध्नावहितःकृतांजलिर्नत्वागिरासूनृतयान्वपृच्छत्॥३०॥ अहोअ
द्यवयंब्रह्मन्सत्सेव्याःक्षत्रबंधवः॥कृपयातिथिरूपेणभवद्भिस्तीर्थकाःकृताः॥३२॥ येषांसंस्मरणात्पुंसांसद्यःशुद्ध्यंतिवैगृहाः॥ किंपुनर्दर्शनस्प
र्शपादशौचासनादिभिः॥३३॥ सान्निध्यात्तेमहायोगिन्पातकानिमहांत्यपि॥सद्योनश्यंतिवैपुंसांविष्णोरिवसुरेतराः॥३४॥ अपिमेभगवान्प्रीतःकृष्णः
पांडुसुत प्रियः॥पैतृष्वस्रेयप्रीत्यर्थंतद्गोत्रस्यात्तबांधवः॥३५॥ अन्यथातेऽव्यक्तगतेर्दर्शनंनःकथंनृणाम्॥नितरांम्रियमाणानांसंसिद्धस्यवनीय
सः॥३६॥ अतःपृच्छामिसंसिद्धिंयोगिनांपरमंगुरुम्॥पुरुषस्येहयत्कार्यंम्रियमाणस्यसर्वथा॥३७॥ यच्छ्रोतव्यमथोजाप्यंयत्कर्तव्यंनृभिःप्रभो
स्मर्तव्यंभजनीयंवाब्रूहियद्वाविपर्ययम्॥३८॥ नूनंभगवतोब्रह्मन्गृहेषुगृहमेधिनाम्॥नलक्ष्यतेह्यवस्थानमपिगोदोहनंक्वचित्॥३९॥ ॥सूतउवा॰
एवमाभाषितःपृष्टःसराज्ञाश्लक्ष्णयागिरा॥प्रत्यभाषतधर्मज्ञोभगवान्बादरायणिः॥४०॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेशुकागम
नंनामैकोनविंशोऽध्यायः॥१९॥ ॥श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

भा॰द्वि॰स्कं॰
१

॥श्रीगणेशायनमः॥ नमोभगवतेवासुदेवाय॥ श्रीशुकउवाच॥ वरीयानेषतेप्रश्नःकृतोलोकहितंनृप॥ आत्मवित्संमतःपुंसांश्रोतव्यादिषुयःप
रः॥१॥ श्रोतव्यादीनिराजेंद्रनृणांसंतिसहस्रशः॥ अपश्यतामात्मतत्वंगृहेषुगृहमेधिनाम्॥२॥ निद्रयाह्रियतेनक्तंव्यवायेनचवावयः॥ दि
वाचार्थेहयाराजन्कुटुंबभरणेनवा॥३॥ देहापत्यकलत्रादिष्वात्मसैन्येष्वसत्स्वपि॥ तेषांप्रमत्तोनिधनंपश्यन्नपिनपश्यति॥४॥ तस्माद्भार
तसर्वात्माभगवान्हरिरीश्वरः॥ श्रोतव्यःकीर्तितव्यश्चस्मर्तव्यश्चेच्छताभयम्॥५॥ एतावान्सांख्ययोगाभ्यांस्वधर्मपरिनिष्ठया॥ जन्मलाभः
परःपुंसामंतेनारायणस्मृतिः॥६॥ प्रायेणमुनयोराजन्निवृत्ताविधिषेधतः॥ नैर्गुण्यस्थारमंतेस्मगुणानुकथनेहरेः॥७॥ इदंभागवतंनाम
पुराणंब्रह्मसंमितम्॥ अधीतवान्द्वापरादौपितुर्द्वैपायनादहम्॥८॥ परिनिष्ठितोऽपिनैर्गुण्यउत्तमश्लोकलीलया॥ गृहीतचेताराजर्षेआख्या
नंयदधीतवान्॥९॥ तदहंतेभिधास्यामिमहापौरुषिकोभवान्॥ यस्यश्रद्दधतामाशुस्यान्मुकुंदेमतिःसती॥१०॥ एतन्निर्विद्यमानानामिच्छ
तामकुतोभयम्॥ योगिनांनृपनिर्णीतंहरेर्नामानुकीर्तनम्॥११॥ किंप्रमत्तस्यबहुभिःपरोक्षैर्हायनैरिह॥ वरंमुहूर्तंविदितंघटेतश्रेयसेयतः
॥१२॥ खट्वांगोनामराजर्षिर्ज्ञात्वेयत्तामिहायुषः॥ मुहूर्तात्सर्वमुत्सृज्यगतवानभयंहरिम्॥१३॥ तवाप्येतर्हिकौरव्यसप्ताहंजीवितावधिः॥ उप
कल्पयतत्सर्वंतावद्यत्सांपरायिकम्॥१४॥ अंतकालेतुपुरुषआगतेगतसाध्वसः॥ छिंद्यादसंगशस्त्रेणस्पृहांदेहेनुयेचतम्॥१५॥ गृहात्प्रव

श्री॰
१
ना
१

जितोधीरःपुण्यतीर्थजलाप्लुतः॥ शुचौविविक्तआसीनोविधिवत्कल्पितासने॥१६॥ अभ्यसेन्मनसाशुद्धंत्रिवृद्ब्रह्माक्षरंपरम्॥ मनोयच्छेज्जितश्वासोब्र
ह्मबीजमविस्मरन्॥१७॥ नियच्छेद्विषयेभ्योऽक्षान्मनसाबुद्धिसारथिः॥ मनःकर्मभिराक्षिप्तंशुभार्थेधारयेद्धिया॥१८॥ तत्रैकावयवंध्यायेदव्युच्छि
न्नेनचेतसा॥ मनोनिर्विषयंयुक्त्वाततःकिंचननस्मरेत्॥ पदंतत्परमंविष्णोर्मनोयत्रप्रसीदति॥१९॥ रजस्तमोभ्यामाक्षिप्तंविमूढंमनआत्मनः॥ यच्छे
द्धारणयाधीरोहंतियातत्कृतंमलम्॥२०॥ यस्यांसंधार्यमाणायांयोगिनोभक्तिलक्षणः॥ आशुसंपद्यतेयोगआश्रयंभद्रमीक्षतः॥२१॥ ॥राजो
वाच॥ ॥यथासंधार्यतेब्रह्मन्धारणायत्रसंमता॥ यादृशीवाहरेदाशुपुरुषस्यमनोमलम्॥२२॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥जितासनोजितश्वासो
जितसंगोजितेंद्रियः॥ स्थूलेभगवतोरूपेमनःसंधारयेद्धिया॥२३॥ विशेषस्तस्यदेहोयंस्थविष्ठश्चस्थवीयसाम्॥ यत्रेदंदृश्यविश्वंभूतंभव्यंभवच्चसत्॥२४॥ ते
आंडकोशेशरीरेस्मिन्सप्तावरणसंयुते॥ वैराजःपुरुषोयोसौभगवान्धारणाश्रयः॥२५॥ पातालमेतस्यहिपादमूलंपठंतिपार्ष्णिप्रपदेरसातलम्॥ म
हातलंविश्वसृजोथगुल्फौतलातलंवैपुरुषस्यजंघे॥२६॥ द्वेजानुनीसुतलंविश्वमूर्तेरूरुद्वयंवितलंचातलंच॥ महीतलंतज्जघनंमहीपतेनभस्त
लंनाभिसरोगृणंति॥२७॥ उरस्थलंज्योतिरनीकमस्यग्रीवामहर्वदनंवैजनोस्य॥ तपोवराटींविदुरादिपुंसःसत्यंतुशीर्षाणिसहस्रशीर्ष्णः॥२८॥ इंद्रा
दयोबाहवआहुरुस्राःकर्णौदिशःश्रोत्रममुष्यशब्दः॥ नासत्यदस्रौपरमस्यनासेघ्राणोस्यगंधोमुखमग्निरिद्धः॥२९॥ द्यौरक्षिणीचक्षुरभूत्प

तंगः पक्ष्माणि विष्णोरहनी उभे च ॥ तद्भ्रूविजृंभः परमेष्ठिधिष्ण्यमापोऽस्य तालू रस एव जिह्वा ॥ ३० ॥ छंदांस्यनंतस्य शिरो गृणंति दंष्ट्रा यमः स्नेहकला द्वि
जानि ॥ हासो जनोन्मादकरी च माया दुरंतसर्गो यदपांगमोक्षः ॥ ३१ ॥ व्रीडोत्तरोष्ठोऽधर एव लोभो धर्मः स्तनोऽधर्मपथोऽस्य पृष्ठं ॥ कस्तस्य मेढ्रं वृषणौ च मित्रौ
कुक्षिः समुद्रा गिरयोऽस्थिसंघाः ॥ ३२ ॥ नद्योऽस्य नाड्योऽथ तनूरुहाणि महीरुहा विश्वतनोर्नृपेंद्र ॥ अनंतवीर्यः श्वसितं मातरिश्वा गतिर्वयः कर्मगुण
प्रवाहः ॥ ३३ ॥ ईशस्य केशान्विदुरंबुवाहान्वासस्तु संध्यां कुरुवर्य भूम्नः ॥ अव्यक्तमाहुर्हृदयं मनश्च स चंद्रमाः सर्वविकारकोशः ॥ ३४ ॥ विज्ञानशक्तिं म
हिमानमामनंति सर्वात्मनोंतःकरणं गिरित्रम् ॥ अश्वाश्वतर्युष्ट्रगजा नखानि सर्वे मृगाः पशवः श्रोणिदेशे ॥ ३५ ॥ वयांसि तद्व्याकरणं विचित्रं मनुर्मनीषा मनुजो नि
वासः ॥ गंधर्वविद्याधरचारणाप्सरः स्वरस्मृतीरसुरानीकवीर्यः ॥ ३६ ॥ ब्रह्माननं क्षत्रभुजो महात्मा विडूरुरंघ्रिश्रितकृष्णवर्णः ॥ नानाभिधाभीज्यगणो
पपन्नो द्रव्यात्मकः कर्म वितानयोगः ॥ ३७ ॥ इयानसावीश्वरविग्रहस्य यः सन्निवेशः कथितो मया ते ॥ संधार्यतेऽस्मिन्वपुषि स्थविष्ठे मनः स्वबुद्ध्या न य
तोऽस्ति किंचित् ॥ ३८ ॥ स सर्वधीवृत्त्यनुभूतसर्व आत्मा यथा स्वप्नजनेक्षितैकः ॥ तं सत्यमानंदनिधिं भजेत नान्यत्र सज्जेद्यत आत्मपातः ॥ ३९ ॥ इति
श्रीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कंधे महापुरुषसंस्थानुवर्णने प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ द्वितीये तु ततः स्थूलधारणातो जितं मनः ॥ सर्वसाक्षिणि सर्वेशे
विष्णौ धार्यमितीर्यते ॥ १ ॥ दृश्यालंबनरूपे च मुक्ता वैराजधारणा ॥ रहोध्यानेन तु तत्साध्या सर्वांतर्यामिधारणा ॥ २ ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥

स

एवंपुराधारणयात्मयोनिर्नष्टांस्मृतिंप्रत्यवरुध्यतुष्टात् ॥ तथाससर्जेदममोघदृष्टिर्यथाऽप्ययात्प्राग्व्यवसायबुद्धिः ॥ १ ॥ शाब्दस्यहिब्रह्मणएषपंथा यन्नामभिर्ध्यायतिधीरपार्थैः ॥ परिभ्रमंस्तत्र नविंदतेऽर्थान्मायामयेवासनयाशयानः ॥ २ ॥ अतः कविर्नामसुयावदर्थः स्यादप्रमत्तोव्यवसायबुद्धिः ॥ सिद्धेऽन्यथाऽर्थेनयतेततत्र परिश्रमं तत्रसमीक्षमाणः ॥ ३ ॥ सत्यांक्षितौकिंकशिपोः प्रयासैर्बाहौस्वसिद्धेह्युपबर्हणैः किम् ॥ सत्यंजलौकिंपुरुधान्नपात्र्यादिग्वल्कलादौसतिकिंदुकूलैः ॥ ४ ॥ चीराणिकिंपथिनसंतिदिशंतिभिक्षांनैवांघ्रिपाःपरभृतःसरितोऽप्यशुष्यन् ॥ रुद्धागुहाः किमजितोऽवति नोपसन्नान् ॥ कस्माद्भजंतिकवयोधनदुर्मदांधान् ॥ ५ ॥ एवंस्वचित्तेस्वतएवसिद्धआत्माप्रियोऽर्थोभगवाननंतः ॥ तंनिर्वृतोनियतार्थोभजेतसंसारहेतूपरमश्चयत्र ॥ ६ ॥ कस्तांत्वनादृत्यपरानुचिंतामृतेपशूनसतींनामकुर्यात् ॥ पश्यंजनंपतितंवैतरण्यांस्वकर्मजान्परितापान्जुषाणम् ॥ ७ ॥ केचित्स्वदेहांतर्हृदयावकाशेप्रादेशमात्रंपुरुषंवसंतम् ॥ चतुर्भुजंकंजरथांगशंखगदाधरंधारणयास्मरंति ॥ ८ ॥ प्रसन्नवक्त्रंनलिनायतेक्षणंकदंबकिंजल्कपिशंगवाससम् ॥ लसन्महारत्नहिरण्मयांगदंस्फुरन्महारत्नकिरीटकुंडलम् ॥ ९ ॥ उन्निद्रहृत्पंकजकर्णिकालयेयोगेश्वरास्थापितपादपल्लवम् ॥ श्रीलक्ष्मणंकौस्तुभरत्नकंधरमम्लानलक्ष्म्यावनमालयाचितम् ॥ १० ॥ विभूषितंमेखलयांगुलीयकैर्महाधनैर्नूपुरकंकणादिभिः ॥ स्निग्धामलाकुंचितनीलकुंतलैर्विरोचमानाननहासपेशलम् ॥ ११ ॥ अदीनलीलाहसितेक्षणोल्लसद्भ्रूभंगसंसूचितभूर्यनुग्रहम् ॥ ईक्षेतचिंतामयमेनमी

भा॰द्वि॰स्कं॰ श्वरं यावन्मनो धारणयाऽवतिष्ठते ॥१२॥ एकैकशोंगानि धियानुभावयेत्पादादि यावद्धसितं गदाभृतः ॥ जितं जितं स्थानमपोह्य धारयेत्परं प अ॰

३ ध्य रंशु‸ति धीर्यथा यथा ॥१३॥ यावन्न जायेत परावरेऽस्मिन्विश्वेश्वरे द्रष्टरि भक्तियोगः ॥ तावत्स्थवीयः पुरुषस्य रूपं क्रियावसाने प्रयतः स्मरेत ॥१४ २

स्थिरं सुखं चासनमास्थितो यतिर्यदा जिहासुरिममंग लोकम् ॥ काले च देशे च मनो न सज्जयेत्प्राणान्नियच्छेन्मनसा जितासुः ॥१५॥ मनः स्वबुद्ध्याम

ध्य लया नियम्य क्षेत्रज्ञ एतां निनयेत्तमात्मनि ॥ आत्मानमात्मन्यवरुँ धीरो लब्धोपशांतिर्विरमेत कृत्यात् ॥१६॥ न यत्र कालोऽनिमिषां परः प्रभुः कुतो

नु देवा जगतां य ईशिरे ॥ न यत्र सत्त्वं न रजस्तमश्च न वै विकारो न महान्प्रधानम् ॥१७॥ परं पदं वैष्णवमामनंति तद्यन्नेति नेतीत्यतदुत्सिसृक्षवः ॥ विसृज्य

दौरात्म्यमनन्यसौहृदा हृदोपगुह्यार्हपदं पदे पदे ॥१८॥ इत्थं मुनिस्तूपरमेद्व्यवस्थितो विज्ञानदृग्वीर्यसुरंधिताशयः ॥ स्वपार्ष्णिनापीड्य गुदं ततोऽनि

लं स्थानेषु षट्सून्नमयेज्जितक्लमः ॥१९॥ नाभ्यां स्थितं हृद्यधिरोप्य तस्मादुदानगत्योरसि तं नयेन्मुनिः ॥ ततोऽनुसंधाय धिया मनस्वी स्वतालुमूलं

लं शनैर्नयेत ॥२०॥ तस्माद्भ्रुवोरंतरमुन्नयेत निरुद्धसप्तायतनोऽनपेक्षः ॥ स्थित्वा मुहूर्तार्द्धमकुंठदृष्टिर्निर्भिद्य मूर्धन्विसृजेत्परं गतः ॥२१॥ यदि प्रयास्य

सा न्नृपपारमेष्ठ्यं वैहायँ नामुत यद्विहारम् ॥ अष्टाधिपत्यं गुणसन्निवाये सहैव गच्छेन्मनसेंद्रियैश्च ॥२२॥ योगेश्वराणां गतिमाहुरंतर्बहिस्त्रिलोक्याः ३

पवनांतरात्मनाम् ॥ न कर्मभिस्तां गतिमाप्नुवंति विद्यातपोयोगसमाधिभाजाम् ॥२३॥ वैश्वानरं याति विहायसा गतः सुषुम्णया ब्रह्मपथेन शोचिषा ॥

विधूतकल्कोथहरेरुदस्तात्प्रयातिचक्रंनृपशैशुमारम्॥२४॥तद्विश्वनाभिंत्वतिवर्त्यविष्णोरणीयसाविरजेनात्मनैकः॥नमस्कृतंब्रह्मविदामुपैतिक
ल्पायुषोयद्विबुधारमंते॥२५॥अथोअनंतस्यमुखानलेनदंदह्यमानंसनिरीक्ष्यविश्वम्॥निर्यातिसिद्धेश्वरजुष्टधिष्ण्यंयद्द्वैपरार्द्ध्यंतदुपारमेष्ठ्यम्॥२६
नयत्रशोकोनजरानमृत्युर्नार्तिर्नचोद्वेगऋतेकुतश्चित्॥यच्चित्ततोदःकृपयाऽनिदंविदांदुरंतदुःखप्रभवानुदर्शनात्॥२७॥ततोविशेषंप्रतिप
द्यनिर्भयस्तेनात्मनाऽपोऽनलमूर्तिरत्वरन्॥ज्योतिर्मयोवायुमुपेत्यकालेवाय्वात्मनाखंबृहदात्मलिंगम्॥२८॥घ्राणेनगंधंरसनेनवैरसंरूपंचदृष्ट्याश्वस
नंत्वचैव॥श्रोत्रेणचोपेत्यनभोगुणत्वंप्राणेनचाकूतिमुपैतियोगी॥२९॥सभूतसूक्ष्मेंद्रियसन्निकर्षंमनोमयंदेवमयंविकार्यम्॥संसाद्यगत्यासहतेनया
तिविज्ञानतत्वंगुणसन्निरोधम्॥३०॥तेनात्मनाऽऽत्मानमुपैतिशांतमानंदमानंदमयोवसाने॥एतांगतिंभागवतींगतोयःसवैपुनर्नेहविषज्जतेंग॥३१॥
एतेसृतीतेनृपवेदगीतेत्वयाऽभिपृष्टेचसनातनेच॥येवैपुराब्रह्मणआहतुष्टआराधितोभगवान्वासुदेवः॥३२॥नह्यतोन्यःशिवःपंथाविशतः
संसृताविह॥वासुदेवेभगवतिभक्तियोगोयतोभवेत्॥३३॥भगवान्ब्रह्मकार्त्स्न्येनत्रिरन्वीक्ष्यमनीषया॥तदध्यवस्यत्कूटस्थोरतिरात्मन्यतो
भवेत्॥३४॥भगवान्सर्वभूतेषुलक्षितःस्वात्मनाहरिः॥दृश्यैर्बुद्ध्यादिभिर्द्रष्टालक्षणैरनुमापकैः॥३५॥तस्मात्सर्वात्मनाराजन्हरिःसर्वत्रस
र्वदा॥श्रोतव्यःकीर्तितव्यश्चस्मर्तव्योभगवान्नृणाम्॥३६॥पिबंतियेभगवतआत्मनःसतांकथामृतंश्रवणपुटेषुसंभृतम्॥पुनंतितेविषय

दूषिताशयं व्रजंति तच्चरणसरोरुहांतिकम् ॥ ३७ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कंधे पुरुषसंस्थावर्णनंनाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥
तृतीये विष्णुभक्तेस्तु वैशिष्ट्यं शृण्वतो मुनेः ॥ भक्त्युद्रेकेण तत्कर्मश्रवणादर्ईर्यते ॥ ७ ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ ॥ एवमेतन्निगदितं पृष्टवान्यद्भवा
न्मम ॥ नृणां यन्म्रीयमाणानां मनुष्येषु मनीषिणाम् ॥ १ ॥ ब्रह्मवर्चसकामस्तु यजेत ब्रह्मणस्पतिम् ॥ इंद्रमिंद्रियकामस्तु प्रजाकामः प्रजापतीन् ॥
॥ २ ॥ देवीं मायां तु श्रीकामस्तेजस्कामो विभावसुम् ॥ वसुकामो वसून्रुद्रान्वीर्यकामोथ वीर्यवान् ॥ ३ ॥ अन्नाद्यकामस्त्वदितिं स्वर्गकामोऽदितेः सु
तान् ॥ विश्वान्देवान्राज्यकामः साध्यान्संसाधको विशाम् ॥ ४ ॥ आयुःकामोऽश्विनौ देवौ पुष्टिकाम इलां यजेत् ॥ प्रतिष्ठाकामः पुरुषो रोदसी
लोकमातरौ ॥ ५ ॥ रूपाभिकामो गंधर्वान्स्त्रीकामोऽप्सर उर्वशीम् ॥ आधिपत्यकामः सर्वेषां यजेत परमेष्ठिनम् ॥ ६ ॥ यज्ञं यजेद्यशःकामः कोशकामः
प्रचेतसम् ॥ विद्याकामस्तु गिरिशं दांपत्यार्थ उमां सतीम् ॥ ७ ॥ धर्मार्थ उत्तमश्लोकं तंतुं तन्वन्पितॄन्यजेत् ॥ रक्षाकामः पुण्यजनानोजस्कामो
मरुद्गणान् ॥ ८ ॥ राज्यकामो मनून्देवान्निर्ऋतिं त्वभिचरन्यजेत् ॥ कामकामो यजेत्सोमम कामः पुरुषं परम् ॥ ९ ॥ अकामः सर्वकामो वा मोक्ष
काम उदारधीः ॥ तीव्रेण भक्तियोगेन यजेत पुरुषं परम् ॥ १० ॥ एतावानेव यजतामिह निःश्रेयसोदयः ॥ भगवत्यचलो भावो यद्भागवतसंगतः
॥ ११ ॥ ज्ञानं यदाप्रतिनिवृत्तगुणोर्म्मिचक्रमात्मप्रसाद उत यत्र गुणेष्वसंगः ॥ कैवल्यसंमतपथस्त्वथ भक्तियोगः को निर्वृतो हरिकथासु रतिंन

कुर्यात्॥१२॥ ॥शौनकउवाच॥ ॥इत्याभिव्याहृतंराजानिशम्यभरतर्षभः॥किमन्यत्पृष्टवान्भूयोवैयासकिमृषिंकविम्॥१३॥एतच्छु
श्रूयतांब्रह्मन्सूतनोर्हसिभाषितुम्॥कथाहरिकथोदर्काःसतांस्युःसदसिध्रुवम्॥१४॥सवैभागवतोराजापांडवेयोमहारथः॥बालक्रीडन
कैःक्रीडन्कृष्णक्रीडांयआददे॥१५॥वैयासकिश्चभगवान्वासुदेवपरायणः॥उरुगायगुणोदाराःसतांस्युर्हिसमागमे॥१६॥आयुर्हरतिवै
पुंसामुद्यन्नस्तंचयन्नसौ॥तस्यर्तेयत्क्षणोनीतउत्तमश्लोकवार्तया॥१७॥तरवःकिंनजीवंतिभस्त्राःकिंनश्वसंत्युत॥नखादंतिनमेहंतिकिंग्रा
मेपशवोपरे॥१८॥श्वविड्वराहोष्ट्रखरैःसंस्तुतःपुरुषःपशुः॥नयत्कर्णपथोपेतोजातुनामगदाग्रजः॥१९॥बिलेबतोरुक्रमविक्रमान्येनश्रृ

युरुगाय

ण्वतःकर्णपुटेनरस्य॥जिह्वासतीदार्दुरिकेवसूतनचोपगायेँगाथाः॥२०॥भारःपरंपट्टकिरीटजुष्टमप्युत्तमांगंननमेन्मुकुंदम्॥शावौकरौनो
कुरुतःसपर्यांहरेर्लसत्कांचनकंकणौवा॥२१॥बर्हायितेतेनयनेनराणांलिंगानिविष्णोर्ननिरीक्षतोये॥पादौनृणांतौद्रुमजन्मभाजौक्षेत्राणि
नानुव्रजतोहरेर्यौ॥२२॥जीवंछवोभागवतांघ्रिरेणुंनजातुमर्त्योभिलभेतयस्तु॥श्रीविष्णुपद्यामनुजस्तुलस्याःश्वसंछवोयस्तुनवेदगंधम्
॥२३॥तदश्मसारंहृदयंबतेदंयद्गृह्यमाणैर्हरिनामधेयैः॥नविक्रियेताथयदाविकारोनेत्रेजलंगात्ररुहेषुहर्षः॥२४॥अथाभिधेह्यंगमनोनु
कूलंप्रभाषसेभागवतप्रधानः॥यदाहवैयासकिरात्मविद्याविशारदोनृपतिंसाधुपृष्टः॥२५॥इतिश्रीभाग०महा०द्वितीयस्कंधेतृतीयोध्यायः॥३॥

भा०द्वि०स्क० ५

तुर्येपरीक्षितापृष्टंसंख्यादिलक्षितंवेष्टितम्॥ शुकेनब्रह्मनत्पुत्रसंवादेनोपवर्ण्यते॥१॥ ॥सूतउवाच॥ ॥वैयासकेरितिवचस्तत्वनिश्चयमात्मनः॥उपधा

र्यमतिंकृष्णेऔत्तरेयः सतींव्यधात्॥१॥आत्मजायासुतागारपशुद्रविणबंधुषु॥राज्येचाविकलेनित्यंविरूढांममतांजहौ॥२॥पप्रच्छचममेवार्थय

न्मापृच्छतसत्तमाः॥कृष्णानुभावश्रवणेश्रद्दधानोमहामनाः॥३॥संस्थांविज्ञायसन्न्यस्यकर्मत्रैवर्गिकंचयत्॥वासुदेवेभगवतिआत्मभावंदृढंगतः॥४

॥राजोवाच॥ ॥समीचीनंवचोब्रह्मन्सर्वज्ञस्यतवानघ॥तमोविशीर्यतेमह्यंहरेःकथयतःकथाम्॥५॥यथागोपायतिविश्वंयथासंयच्छतेपुनः॥यांयां

शक्तिमुपाश्रित्यपुरुशक्तिःपरःपुमान्॥६॥भूयएवविवित्सामिभगवानात्ममायया॥यथेदंसृजतेविश्वंदुर्विभाव्यमधीश्वरैः॥७॥आत्मानंक्रीडयन्क्री

डन्करोतिविकरोतिच॥नूनंभगवतोब्रह्मन्हरेरद्भुतकर्मणः॥दुर्विभाव्यमिवाभातिकविभिश्चापिचेष्टितम्॥८॥यथागुणांस्तुप्रकृतेर्युगपत्क्रमशोऽपि

वाबिभर्तिभूरिशस्त्वेकःकुर्वन्कर्माणिजन्मभिः॥९॥विचिकित्सितमेतन्मेब्रवीतुभगवान्यथा॥शाब्देब्रह्मणिनिष्णातःपरस्मिंश्चभगवान्खलु॥१०

॥सूतउवाच॥ ॥इत्युपामंत्रितोराज्ञागुणानुकथनेहरेः॥हृषीकेशमनुस्मृत्यप्रतिवक्तुंप्रचक्रमे॥११॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥नमःपरस्मैपु

रुषायभूयसेसदुद्भवस्थाननिरोधलीलया॥गृहीतशक्तित्रितयायदेहिनामंतर्भवायानुपलक्ष्यवर्त्मने॥१२॥भूयोनमःसद्वृजिनच्छिदेऽसतामसंभ

वायाखिलसत्वमूर्तये॥पुंसांपुनःपारमहंस्यआश्रमेव्यवस्थितानामनुमृग्यदाशुषे॥१३॥नमोनमस्तेऽस्त्वृषभायसात्वतांविदूरकाष्ठायमुहुःकुयोगि

अ० ४ ५

नाम्न्।।निरस्तसाम्यातिशयेनराधसास्वधामनिब्रह्मणिरंस्यतेनमः।।१४।।यत्कीर्तनंयत्स्मरणंयदीक्षणंयद्वंदनंयच्छ्रवणंयदर्हणम्।।लोकस्यस
द्योविधुनोतिकल्मषंतस्मैसुभद्रश्रवसेनमोनमः।।१५।।विचक्षणायच्चरणोपसादनात्संगंव्युदस्योभयतोंऽतरात्मनः।।विंदंतिहिब्रह्मगतिंगतक्ल
मास्तस्मैसुभद्रश्रवसेनमोनमः।।१६।।तपस्विनोदानपरायशस्विनोमनस्विनोमंत्रविदःसुमंगलाः।।क्षेमंनविंदंतिविनायदर्पणंतस्मैसुभद्रश्रवसे
नमोनमः।।१७।।किरातहूणांध्रपुलिंदपुल्कसाआभीरकंकायवनाःखसादयः।।येऽन्येचपापायदुपाश्रयाश्रयाःशुध्यंतितस्मैप्रभविष्णवेनमः
।।१८।।सएषआत्मात्मवतामधीश्वरस्त्रयीमयोधर्ममयस्तपोमयः।।गतव्यलीकैरजशंकरादिभिर्वितर्क्यलिंगोभगवान्प्रसीदताम्।।१९
श्रियःपतिर्यज्ञपतिःप्रजापतिर्धियांपतिर्लोकपतिर्धरापतिः।।पतिर्गतिश्चांधकवृष्णिसात्वतांप्रसीदतांमेभगवान्सतांपतिः।।२०।।यदंघ्र्य
भिध्यानसमाधिधौतयाधियानुपश्यंतिहितत्त्वमात्मनः।।वदंतिचैतत्कवयोयथारुचंसमेमुकुंदोभगवान्प्रसीदताम्।।२१।।प्रचोदितायेनपुरास
रस्वतीवितन्वताऽजस्यसतींस्मृतिंहृदि।।स्वलक्षणाप्रादुरभूत्किलास्यतःसमेऋषीणामृषभःप्रसीदताम्।।२२।।भूतैर्महद्भिर्यइमाःपुरोवि
भुर्निर्मायशेतेयदमूषुपूरुषः।।भुंक्तेगुणान्षोडशषोडशात्मकःसोऽलंकृषीष्टभगवान्वचांसिमे।।२३।।नमस्तस्मैभगवतेवासुदेवायवेध
से।।पपुर्ज्ञानमयंसौम्यायन्मुखांबुरुहासवम्।।२४।।एतदेवात्मभूराजन्नारदायविपृच्छते।।वेदगर्भोऽभ्यधात्साक्षाद्यदाहहरिरात्मनः।।२५

भा॰द्वि॰मू॰
६

इति श्रीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कंधे चतुर्थोऽध्यायः॥४॥ ॥पंचमे नारदेनाथ पृष्टतः सृष्टिविस्तरम्॥ अजः॥ हरे र्लीलां विराट्सृष्टिं कालकर्मा
दिशक्तिभिः॥१॥ ॥नारद उवाच॥ ॥देवदेव नमस्तेऽस्तु भूतभावन पूर्वज॥ तद्विजानीहि यज्ज्ञानमात्मतत्त्वनिदर्शनम्॥१॥ यद्रूपं यदधिष्ठानं
यतः सृष्टमिदं प्रभो॥ यत्संस्थं यत्परं यच्च तत्तत्त्वं वद तत्त्वतः॥२॥ सर्वं ह्येतद्भवान्वेद भूतभव्यभवत्प्रभुः॥ करामलकवद्विश्वं विज्ञानावसितं तव॥३॥
यद्विज्ञानो यदाधारो यत्परस्त्वं यदात्मकः॥ एकः सृजसि भूतानि भूतैरेवात्ममायया॥४॥ आत्मन्भावयसे तानि न पराभावयन्स्वयम्॥ आत्मशक्तिम
वष्टभ्य ऊर्णनाभिरिवाक्लमः॥५॥ नाहं वेद परं ह्यस्मिन्नापरं न समं विभो॥ नामरूपगुणैर्भाव्यं सदसत्किंचिदन्यतः॥६॥ स भवानचरद्घोरं यत्तपः सु
समाहितः॥ तेन खेदयसे नस्त्वं पराशंकां च यच्छसि॥७॥ एतन्मे पृच्छतः सर्वं सर्वज्ञ सकलेश्वर॥ विजानीहि यथैवेदमहं बुध्येऽनुशासितः॥८॥
ब्रह्मोवाच॥ ॥सम्यक्कारुणिकस्येदं वत्स ते विचिकित्सितम्॥ यदहं चोदितः सौम्य भगवद्वीर्यदर्शने॥९॥ नानृतं तव तच्चापि यथा मां प्रब्रवीषि भो
अविज्ञाय परं मत्त एतावत्त्वं यतो हि मे॥१०॥ येन स्वरोचिषा विश्वं रोचितं रोचयाम्यहम्॥ यथार्कोऽग्निर्यथा सोमो यथर्क्षग्रहतारकाः॥११॥ तस्मै
नमो भगवते वासुदेवाय धीमहि॥ यन्मायया दुर्जयया मां ब्रुवंति जगद्गुरुम्॥१२॥ विलज्जमानया यस्य स्थातुमीक्षापथेऽमुया॥ विमोहिता विक
त्थंते ममाहमिति दुर्धियः॥१३॥ द्रव्यं कर्म च कालश्च स्वभावो जीव एव च॥ वासुदेवात्परो ब्रह्मन्न चान्योऽर्थोऽस्ति तत्त्वतः॥१४॥ नारायणपरा

अ॰
५
च
६

वेदादेवानारायणांगजाः॥नारायणपरालोकानारायणपरामखाः॥१५॥नारायणपरोयोगोनारायणपरंतपः॥नारायणपरंज्ञानंनारायणपरा
गतिः॥१६॥तस्यापिद्रष्टुरीशस्यकूटस्थस्याखिलात्मनः॥सृज्यंसृजामिसृष्टोहमीक्षयैवाभिचोदितः॥१७॥सत्वंरजस्तमइतिनिर्गुणस्यगुणास्त्र
यः॥स्थितिसर्गनिरोधेषुगृहीतामाययाविभोः॥१८॥कार्यकारणकर्तृत्वेद्रव्यज्ञानक्रियाश्रयाः॥बध्नंतिनित्यदामुक्तंमायिनंपुरुषंगुणाः॥१९॥
सएषभगवाल्लिंगैस्त्रिभिरेभिरधोक्षजः॥स्वलक्षितगतिर्ब्रह्मन्सर्वेषांममचेश्वरः॥२०॥कालंकर्मस्वभावंचमायेशोमाययास्वया॥आत्म
न्यदृच्छयाप्राप्तंविबुभूषुरुपाददे॥२१॥कालाद्गुणव्यतिकरः परिणामः स्वभावतः॥कर्मणोजन्ममहतः पुरुषाधिष्ठितादभूत्॥२२॥महतस्तुवि
कुर्वाणाद्रजः सत्वोपबृंहितात्॥तमःप्रधानस्त्वभवद्द्रव्यज्ञानक्रियात्मकः॥२३॥सोहंकारइतिप्रोक्तोविकुर्वन्समभूत्त्रिधा॥वैकारिकस्तैज
सश्चतामसश्चेतियद्भिदा॥द्रव्यशक्तिःक्रियाशक्तिर्ज्ञानशक्तिरितिप्रभो॥२४॥तामसादपिभूतादेर्विकुर्वाणादभून्नभः॥तस्यमात्रागुणःश
ब्दोलिंगंयद्द्रष्टृदृश्ययोः॥२५॥नभसोथविकुर्वाणादभूत्स्पर्शगुणोनिलः॥परान्वयाच्छब्दवांश्चप्राणओजःसहोबलम्॥२६॥वायोरपिवि
कुर्वाणात्कालकर्मस्वभावतः॥उदपद्यततेजोवैरूपवत्स्पर्शशब्दवत्॥२७॥तेजसस्तुविकुर्वाणादासीदंभोरसात्मकम्॥रूपवत्स्पर्शवच्चांभो
घोषवच्चपरान्वयात्॥२८॥विशेषस्तुविकुर्वाणादंभसोगंधवानभूत्॥परान्वयाद्रसस्पर्शशब्दरूपगुणान्वितः॥२९॥वैकारिकान्मनो

भा० द्वि० मू० ७

जज्ञे देवा वैकारिका दश ॥ दिग्वातार्कप्रचेतोश्विवह्नींद्रोपेंद्रमित्रकाः ॥३०॥ तैजसात्तु विकुर्वाणादिंद्रियाणि दशाभवन् ॥ ज्ञानशक्तिः क्रियाशक्तिर्बुद्धिः
प्राणस्तु तैजसौ ॥ श्रोत्रं त्वग्घ्राणदृग्जिह्वावाग्दोर्मेढ्रांघ्रिपायवः ॥३१॥ यदैते संगता भावा भूतेंद्रियमनोगुणाः ॥ यदायतननिर्माणे न शेकुर्ब्रह्मवित्तम
॥३२॥ तदा संहत्य चान्योन्यं भगवच्छक्तिचोदिताः ॥ सदसत्त्वमुपादाय चोभयं ससृजुर्ह्यदः ॥३३॥ वर्षपूगसहस्रांते तदंडमुदकेशयम् ॥ कालकर्मस्वभा
वस्थो जीवोऽजीवमजीवयत् ॥३४॥ स एव पुरुषस्तस्मादंडं निर्भिद्य निर्गतः ॥ सहस्रोर्वंघ्रिबाह्वक्षः सहस्राननशीर्षवान् ॥३५॥ यस्येहावयवैर्लोकान्
कल्पयंति मनीषिणः ॥ कट्यादिभिरधः सप्त सप्तोर्ध्वं जघनादिभिः ॥३६॥ पुरुषस्य मुखं ब्रह्म क्षत्रमेतस्य बाहवः ॥ ऊर्वोर्वैश्यो भगवतः पद्भ्यां शू
द्रोऽभ्यजायत ॥३७॥ भूर्लोकः कल्पितः पद्भ्यां भुवर्लोकोऽस्य नाभितः ॥ हृदा स्वर्लोक उरसा महर्लोको महात्मनः ॥३८॥ ग्रीवायां जनलोकश्च तपो
लोकः स्तनद्वयात् ॥ मूर्द्धभिः सत्यलोकस्तु ब्रह्मलोकः सनातनः ॥३९॥ तत्कट्यां चातलं कॢप्तमूरुभ्यां वितलं विभोः ॥ जानुभ्यां सुतलं शुद्धं जंघाभ्यां तु
तलातलम् ॥४०॥ महातलं तु गुल्फाभ्यां प्रपदाभ्यां रसातलं ॥ पातालं पादतलत इति लोकमयः पुमान् ॥४१॥ भूर्लोकः कल्पितः पद्भ्यां भुवर्लोको
स्य नाभितः ॥ स्वर्लोकः कल्पितो मूर्ध्ना इति वा लोककल्पना ॥४२॥ इति श्रीभाग० महा० द्वितीयस्कंधे पंचमोऽध्यायः ॥५॥ ॥ एष वै विराड्भू
तिश्च प्रोक्ताध्यात्मादिभेदतः ॥ ह्रदीवत्तं च पूर्वोक्तं सर्वं पुरुषसूक्ततः ॥१॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ वाचां वह्नेर्मुखं क्षेत्रं छंदसां सप्त धातवः ॥ हृ

अ० ५ ७

व्यकव्यामृतान्नानांजिह्वासर्वरसस्यच॥१॥सर्वासूनांचवायोश्चतन्नासेपरमायणे।आश्विनोरोषधीनांचघ्राणोमोदप्रमोदयोः॥२॥रूपाणांतेजसांचक्षु
र्दिवःसूर्यस्यचाक्षिणी।कर्णौदिशांचतीर्थानांश्रोत्रमाकाशशब्दयोः॥तद्गात्रंवस्तुसाराणांसौभगस्यचभाजनम्॥३॥त्वगस्यस्पर्शवायोश्चसर्वमेधस्य
चैवहि।रोमाण्युद्भिज्जजातीनांयैर्वायज्ञस्तुसंभृतः॥४॥केशरोमनखान्यस्यशिलालोहाभ्रविद्युताम्।बाहवोलोकपालानांप्रायशःक्षेमकर्मणाम्
॥५॥विक्रमोभूर्भुवःस्वश्चक्षेमस्यशरणस्यच॥सर्वकामवरस्यापिहरेश्चरणआस्पदम्॥६॥अपांवीर्यस्यसर्गस्यपर्जन्यस्यप्रजापतेः॥पुंसःशिश्नउप
स्थस्तुप्रजात्यानंदनिर्वृतेः॥७॥पायुर्यमस्यमित्रस्यपरिमोक्षस्यनारद।हिंसायानिर्ऋतेर्मृत्योर्निरयस्यगुदःस्मृतः॥८॥पराभूतेरधर्मस्यतमसश्चापि
पश्चिमः॥नाड्योनदनदीनांचगोत्राणामस्थिसंहतिः॥९॥अव्यक्तरससिंधूनांभूतानांनिधनस्यच।उदरंविदितंपुंसोहृदयंमनसःपदम्॥१०॥ध
र्मस्यममतुभ्यंचकुमाराणांभवस्यच।विज्ञानस्यचसत्वस्यपरस्यात्मापरायणम्॥११॥अहंभवान्भवश्चैवतइमेमुनयोग्रजाः॥सुरासुरनरानागाः
खगामृगसरीसृपाः॥१२॥गंधर्वाप्सरसोयक्षारक्षोभूतगणोरगाः॥पशवःपितरःसिद्धाविद्याध्राश्चारणाद्रुमाः॥१३॥अन्येचविविधाजी
वाःजलस्थलनभौकसः॥ग्रहर्क्षकेतवस्तारास्तडितस्तनयित्नवः॥१४॥सर्वंपुरुषएवेदंभूतंभव्यंभवच्चयत्।तेनेदमावृतंविश्वंवितस्तिमधि
तिष्ठति॥१५॥स्वधिष्ण्यंप्रतपन्प्राणोबहिश्चप्रतपत्यसौ॥एवंविराजंप्रतपंस्तपत्यंतर्बहिःपुमान्॥१६॥महिमैषततोब्रह्मन्पुरुषस्यदुरत्ययः

भा०द्वि०टी०
८

पादेषुसर्वभूतानिपुंसःस्थितिपदोविदुः॥१७॥अमृतंक्षेममभयंत्रिमूर्ध्नोधायिमूर्द्धसु॥पादास्त्रयोबहिश्चासन्नप्रजानांयआश्रमाः॥अंत
स्त्रिलोक्यास्त्वपरोगृहमेधोबृहद्व्रतः॥१८॥सृतीविचक्रमेविष्वङ्साशनानशनेउभे॥यदविद्याचविद्याचपुरुषस्तूभयाश्रयः॥१९॥यस्मादं
डंविराड्जज्ञेभूतेंद्रियगुणात्मकः॥तद्द्रव्यमत्यगाद्विश्वंगोभिःसूर्यइवातपन्॥२०॥यदास्यनाभ्यान्नलिनादहमासंमहात्मनः॥नाविदंयज्ञ
संभारान्पुरुषावयवादृते॥२१॥तेषुयज्ञस्यपशवःसवनस्पतयःकुशाः॥इदंदेवयजनंकालश्चोरुगुणान्वितः॥२२॥वस्तून्योषधयःस्नेहार
सलोहमृदोजलम्॥ऋचोयजूंषिसामानिचातुर्होत्रंचसत्तम॥२३॥नामधेयानिमंत्राश्चदक्षिणाश्चव्रतानिच॥देवतानुक्रमःकल्पःसंकल्पस्तं
त्रमेवच॥२४॥गतयोमतयश्चैवप्रायश्चित्तंसमर्पणम्॥पुरुषावयवैरेतेसंभाराःसंभृतामया॥२५॥इतिसंभृतसंभारःपुरुषावयवैरहम्॥तमेवपु
रुषंयज्ञंतेनैवाजयमीश्वरम्॥ततस्तेभ्रातरइमेप्रजानांपतयोनव॥अयजन्व्यक्तमव्यक्तंपुरुषंसुसमाहिताः॥२७॥ततश्चमनवःकालेईजिरे
ऋषयोपरे॥पितरोविबुधादैत्यामनुष्याःक्रतुभिर्विभुम्॥२८॥नारायणेभगवतितदिदंविश्वमाहितम्॥गृहीतमायोरुगुणःसर्गादावगुणः
स्वतः॥२९॥सृजामितन्नियुक्तोऽहंहरोहरतितद्वशः॥विश्वंपुरुषरूपेणपरिपातित्रिशक्तिधृक्॥३०॥सोऽहंसमाम्नायमयस्तपोमयःप्र
जापतीनामभिवंदितःपतिः॥आस्थाययोगंनिपुणंसमाहितस्तंनाध्यगच्छंयतआत्मसंभवः॥३१॥नतोऽस्म्यहंतच्चरणंसमीयुषांभ

अ०
६
वय
८

रणं समीयुषां भवच्छिदं स्वस्त्ययनं सुमंगलम् ॥ यो ह्यात्ममायाविभवं स्म पर्यगाद्यथा नभः स्वांतमथापरे कुतः ॥३४॥ नाहं न यूयं यदृतां गतिं वि
दुर्न वामदेवः किमुतापरे सुराः ॥ तन्मायया मोहितबुद्धयस्त्विदं विनिर्मितं चात्मसमं विचक्ष्महे ॥३५॥ यस्यावतारकर्माणि गा
यंति ह्यस्मदादयः ॥ न यं विदंति तत्त्वेन तस्मै भगवते नमः ॥३६॥ स एष आद्यः पुरुषः कल्पे कल्पे सृजत्यजः ॥ आत्मात्मन्यात्मनात्मानं संयच्छति च पाति
च ॥३७॥ विशुद्धं केवलं ज्ञानं प्रत्यक्सम्यगवस्थितम् ॥ सत्यं पूर्णमनाद्यंतं निर्गुणं नित्यमद्वयम् ॥३८॥ ऋषे विदंति मुनयः प्रशांतात्मेंद्रियाशयाः
यदा तदेवासत्तर्कैस्तिरोधीयेत विप्लुतम् ॥३९॥ आद्यो वतारः पुरुषः परस्य कालः स्वभावः सदसन्मनश्च ॥ द्रव्यं विकारो गुण इंद्रियाणि विराट्स्व
राट्स्थास्नु चरिष्णु भूम्नः ॥४०॥ अहं भवो यज्ञ इमे प्रजेशा दक्षादयो ये भवदादयश्च ॥ स्वर्लोकपालाः खगलोकपाला नृलोकपालास्तललोकपा
लाः ॥४१॥ गंधर्वविद्याधरचारणेशा ये यक्षरक्षोरगनागनाथाः ॥ ये वा ऋषीणामृषभाः पितॄणां दैत्येंद्रसिद्धेश्वरदानवेंद्राः ॥ अन्ये च ये प्रेतपिशाच
भूत कूष्मांड यादोमृगपक्ष्यधीशाः ॥४२॥ यत्किंच लोके भगवन्महस्वदोजः सहस्वद्बलवत्क्षमावत् ॥ श्रीह्रीविभूत्यात्मवदद्भुतार्णं तत्त्वं परं रूपव
दस्वरूपम् ॥४३॥ प्राधान्यतो यानृष आमनंति लीलावतारान्पुरुषस्य भूम्नः ॥ आपीयतां कर्णकषायशोषाननुक्रमिष्ये त इमान्सुरेशान् ॥४४॥
इति श्रीभाग॰ महा॰ द्वितीयस्कंधे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥ ॥ सप्तमे भगवल्लीलावतारा ब्रह्मणोदिताः ॥ नारदाय पुनस्तत्कर्मप्रयोजनगुणैः सह ॥१॥

भा०द्वि०स्कं ॥ब्रह्मोवाच॥ ॥यत्रोद्यतः क्षितितलोद्धरणाय बिभ्रत् ॥क्रौडीं तनुं सकलयज्ञमयीमनंतः ॥अंतर्महार्णव उपागतमादिदैत्यं तं दंष्ट्रयाऽद्रिमिव व अ० ७
९ ज्रधरो ददार॥१॥जातो रुचेरजनयत्सुयमान्सुयज्ञ आकूतिसूनुरमरानथ दक्षिणायाम्॥लोकत्रयस्य महतीमहरद्यदार्तिं स्वायंभुवेन मनुना हरि
रित्यनूक्तः॥२॥जज्ञे च कर्दमगृहे द्विज देवहूत्यां स्त्रीभिः समं नवभिरात्मगतिं स्वमात्रे॥ऊचे ययात्मशमलं गुणसंगपंकमस्मिन्विधूय कपिलस्य गतिं
प्रपेदे॥३॥अत्रेरपत्यमभिकांक्षित आह तुष्टो दत्तो मयाहमिति यद्भगवान्स दत्तः॥यत्पादपंकजपरागपवित्रदेहा योगर्द्धिमापुरुभयीं यदुहैहयाद्याः॥४
तप्तं तपो विविधलोकसिसृक्षया मे आदौ सनात्स्वतपसः स चतुःसनोऽभूत्॥प्राक्कल्पसंप्लवविनष्टमिहात्मतत्त्वं सम्यग्जगाद मुनयो यदचक्षतात्मन्
॥५॥धर्मस्य दक्षदुहितर्यजनिष्ट मूर्त्यां नारायणो नर इति स्वतपःप्रभावः॥दृष्ट्वात्मनो भगवतो नियमावलोपं देव्यस्त्वनंगपृतना घटितुं न शेकुः॥६॥कामं
दहंति कृतिनो ननु रोषदृष्ट्या रोषं दहंतमुत ते न दहंत्यसह्यम्॥सोऽयं यदंतरमलं निविशन्बिभेति कामः कथं नु पुनरस्य मनः श्रयेत॥७॥विद्धः स
पत्न्युदितपत्रिभिरंति राज्ञो बालोऽपि सन्नुपगतस्तपसे वनानि॥तस्मा अदाद्ध्रुवगतिं गृणते प्रसन्नो दिव्याः स्तुवंति मुनयो यदुपर्यधस्तात्॥८॥य
द्वेनमुत्पथगतं द्विजवाक्यवज्रविप्लुष्टपौरुषभगं निरये पतंतम्॥त्रात्वाऽर्थितो जगति पुत्रपदं च लेभे दुग्धा वसूनि वसुधा सकलानि येन॥९॥नाभे
रसावृषभ आस सुदेविसूनुर्यो वै चचार समदृग्जडयोगचर्याम्॥यत्पारमहंस्यमृषयः पदमामनंति स्वस्थः प्रशांतकरणः परिमुक्तसंगः॥१०॥सत्रे ९

चि

ममासभगवान्हयशीरषाथोसाक्षात्सयज्ञपुरुषस्तपनीयवर्णः। छंदोमयोऽमृतमयोखिलदेवतात्मा वाचोबभूवुरुशतीः श्वसतोस्यनस्तः॥११॥
मत्स्योयुगांतसमयेमनुनोपलब्धः क्षोणिमयोनिखिलजीवनिकायकेतः। विस्रंसितानुरुभयेसलिलेमुखान्मे आदायतत्रविजहारहवेदमार्गान्॥१२॥ क्षीरो
दधावमरदानवयूथपानामुन्मथ्नताममृतलब्धयआदिदेवः। पृष्ठेनकच्छपवपुर्विदधारगोत्रंनिद्राक्षणोऽद्रिपरिवर्तकषाणकंडूः॥१३॥ त्रैविष्टपोरुभयहा
सनृसिंहरूपंकृत्वाभ्रमद्भ्रुकुटिदंष्ट्रकरालवक्त्रम्। दैत्येंद्रमाशुगदयाऽभिपतंतमारादूरौनिपात्यविददारनखैःस्फुरंतम्॥१४॥ अंतःसरस्युरुबले
नपदेगृहीतोग्राहेणयूथपतिरंबुजहस्तआर्तः। आहेदमादिपुरुषाखिललोकनाथतीर्थश्रवः श्रवणमंगलनामधेय॥१५॥ श्रुत्वाहरिस्तमरणा
र्थिनमप्रमेयश्चक्रायुधः पतगराजभुजाधिरूढः। चक्रेणनक्रवदनंविनिपाट्यतस्माद्धस्तेप्रगृह्यभगवान्कृपयोज्जहार॥१६॥ ज्यायान्गुणैरवरजोप्य
दितेःसुतानांलोकान्विचक्रमइमान्यदथाधियज्ञः। क्ष्मांवामनेनजगृहेत्रिपदच्छलेनयाच्ञामृतेपथिचरन्प्रभुभिर्नचाल्यः॥१७॥ नार्थोबलेरयमु
रुक्रमपादशौचमापः शिखांधृतवतोविबुधाधिपत्यम्। योवैप्रतिश्रुतमृतेनचिकीर्षदन्यदात्मानमंगशिरसाहरयेऽभिमेने॥१८॥ तुभ्यंचनारदभृशं
भगवान्विवृद्धभावेनसाधुपरितुष्टउवाचयोगम्। ज्ञानंचभागवतमात्मसतत्त्वदीपंयद्वासुदेवशरणाविदुरंजसैव॥१९॥ चक्रंचदिक्ष्वविहतं
दशसुस्वतेजोमन्वंतरेषुमनुवंशधरोबिभर्ति। दुष्टेषुराजसुदमंव्यदधात्स्वकीर्तिंसत्येत्रिपृष्ठउशतींप्रथयंश्चरित्रैः॥२०॥ धन्वंतरिश्चभ

भा॰टि॰मू॰
४ गु

गवानूस्वयमेवकीर्त्तिर्नाम्नान्नृणांपुरुरुजांरुजआशुहंति।।यज्ञेषुभागममृतायुरवापरंधआयुश्चवेदमनुशास्यवनीर्यजोके।।२१।।क्षत्रंक्षया
यविधिनोपभृतंमहात्माब्रह्मध्रुक्ष्निसनपथंनरकानिलिप्सु।।उद्धृत्यसाववनिकंटकसुयवीर्यस्त्रिःसप्तकृत्वउरुधारपरश्वधेन।।२२।।अस्मत्प्रसादस्ख
सुरवःकृतयाकृकेशेशरीक्ष्वाकुवंशअवनीर्यगुरोर्निदेशे।।तिष्ठन्वनंसदयितानुजआविवेशयास्मिन्निरुध्यदशकंधरआर्तिमाच्छर्तु।।२३।।यस्माभ
दादुदधिरूढभयांगवेपोमार्गंसपद्यरिपुरेहरवद्धिधक्षोः।।हरेसुहृन्मथितरोषसुशोणदृष्ट्यानानाप्यमानमकरोरगनक्रचक्रः।।२४।।वक्षस्तस्थल
स्पर्शकृण्णमहेंद्रवाहदंतैर्विडंबितनकुकुभुषडुद्धरासम्।।सयोसुभिःसहविनेष्यनिहारहर्तुर्विस्फूर्जितैर्धनुषउच्चरतोधिसैन्ये।।२५।।भूमेःसु
रेतरवरूथविमर्दितायाःक्लेशव्ययायकृतयासितलक्ष्मकेशाःजातःकरिष्यतिजनाउपलक्ष्यमार्गःकर्माणिचात्ममहिमोपनिबंधनानि।।२६।।तोकेन
जीवहरणंयदुदत्तिकायास्त्रैमासिकस्यचपराशकटोपवृत्तः।।यद्रिस्वनांतरगतेनदिविस्पृशोर्वाउन्मूलनंतिनरथार्जुनयोर्नभाव्यम्।।२७।।यद्वै
प्रजेव्रजपशुन्विषतोयपीथानूपात्ततांस्त्वजीवयदनुग्रहदृष्टिवृष्ट्या।।नच्छुक्रद्येतिविषवीर्यविलोलजिह्वमुच्चाटयिष्यतिदुरंगविहरन्हदिन्याम्
।।२८।।तत्कर्मदिव्यमिवयन्निशिनिःशयानंदावाग्निनाशुविवनेपरिरक्ष्यमाने।।उन्मेष्यतिव्रजमतोवसितानकाखंनेत्रेपिधाप्यसबलोनधि
गम्यवीर्यः।।२९।।गृण्हीतयद्यदुपबंधममुष्यमानाशुल्बंसुतस्यनतुतत्तदमुष्यमाति।।यज्जृंभतोस्यवदनेभुवनानिगोपीसंवीक्ष्यशं

भ॰
७
४

क्लिनमनाः प्रतिबोधितासीत् ॥३०॥ नंदं च मोक्ष्यति भयाद्वरुणस्य पाशाद्गोपान्बिलेषु पिहितान्मयसूनुना च ॥ अह्न्यापृतं निशि शयानमतिश्रमे
ण लोकं विकुंठमुपनेष्यति गोकुलं स्म ॥३१॥ गोपैर्मखे प्रतिहते व्रजविप्लवाय देवे भिवर्षति पशून्कृपया रिरक्षुः ॥ धर्तोच्छिलींध्रमिव सप्तदिनानि सप्त
वर्षो महीध्रमनघैककरे सलीलम् ॥३२॥ क्रीडन्वने निशि निशाकररश्मिगौर्यां रासोन्मुखः कलपदायतमूर्छितेन ॥ उद्दीपितस्मररुजां व्रजभृद्व
धूनां हर्तुर्हरिष्यति शिरो धनदानुगस्य ॥३३॥ ये च प्रलंबखरदर्दुरकेश्यरिष्टमल्लेभकंसयवनाः कपिपौंड्रकाद्याः ॥ अन्ये च शाल्वकपिबल्वलदंत
वक्रसप्तोक्षशंबरविदूरथरुक्मिमुख्याः ॥३४॥ ये वा मृधे समितिशालिन आत्तचापाः कांबोजमत्स्यकुरुकैकयसृंजयाद्याः ॥ यास्यंत्यदर्शनम
लं बलभीमपार्थव्याजाह्वयेन हरिणा निलयं तदीयम् ॥३५॥ कालेन मीलितधियामवमृश्य नृणां स्तोकायुषां स्वनिगमो बत दूरपारः ॥ आ
विर्हितस्त्वनुयुगं स हि सत्यवत्यां वेदद्रुमं विटपशो विभजिष्यति स्म ॥३६॥ देवद्विषां निगमवर्त्मनि निष्ठितानां पूर्भिर्मयेन विहिताभिरदृश्यतूर्भिः
लोकान्घ्नतां मतिविमोहमतिप्रलोभं वेषं विधाय बहु भाष्यत औपधर्म्यम् ॥३७॥ यर्ह्यालयेष्वपि सतां न हरेः कथाः स्युः पाखंडिनो द्विजजना वृष
ला नृदेवाः ॥ स्वाहा स्वधा वषडिति स्म गिरो न यत्र शास्ता भविष्यति कलेर्भगवान्युगांते ॥३८॥ सर्गे तपोहमृषयो नव ये प्रजेशाः स्थानेथ धर्ममखम
न्वमरावनीशाः ॥ अंते त्वधर्महरमन्युवशासुराद्या मायाविभूतय इमाः पुरुशक्तिभाजः ॥३९॥ विष्णोर्नु वीर्यगणनां कतमोऽर्हतीह यः पार्थि

भा॰द्वि॰स्क॰
११

वान्यपिकविर्विममेरजांसि॥चस्कंभयः स्वरहसाऽस्खलतात्रिपृष्ठंयस्मात्रिसाम्यसदनादुरुकंपयानम्॥४०॥नांतंविदाम्यहममीमुनयोऽग्रजास्ते मायाबलस्यपुरुषस्यकुतोऽवरेये॥गायन्गुणान्दशशताननआदिदेवःशेषोऽधुनाऽपिसमवस्यतिनास्यपारम्॥४१॥येषांसएषभगवान्दययेदनंतः सर्वात्मनाऽश्रितपदोयदिनिर्व्यलीकम्॥तेदुस्तरामतितरंतिचदेवमायांनैषांममाहमितिधीःश्वसृगालभक्ष्ये॥४२॥वेदाहमंगपरमस्यहियोगमायां यूयंभवश्चभगवानथदैत्यवर्यः॥पत्नीमनोःसचमनुश्चतदात्मजाश्चप्राचीनबर्हिरृभुरंगउतध्रुवश्च॥४३॥इक्ष्वाकुरैलमुचुकुंदविदेहगाधिरघ्वंबरीष सगरागयनाहुषाद्याः॥मांधात्रलर्कशतधन्वनुरंतिदेवादेवव्रतोबलिरमूर्त्तरयोदिलीपः॥४४॥सौभर्युतंकशिबिदेवलपिप्पलादसारस्वतोद्धवपराश रभूरिषेणाः॥येन्येविभीषणहनूमदुपेंद्रदत्तपार्थार्ष्टिषेणविदुरश्रुतदेववर्याः॥४५॥तेवैविदन्त्यतितरंतिचदेवमायांस्त्रीशूद्रहूणशबराअपिपापजी वाः॥यद्यद्भुतक्रमपरायणशीलशिक्षास्तिर्यग्जनाअपिकिमुश्रुतधारणाये॥४६॥शश्वत्प्रशांतमभयंप्रतिबोधमात्रंशुद्धंसमंसदसतःपरमात्मतत्वम् शब्दोनयत्रपुरुकारकवान्क्रियार्थोमायापरैत्यभिमुखेचविलज्जमाना॥तद्वैपदंभगवतःपरमस्यपुंसोब्रह्मेतियद्विदुरजस्रसुखंविशोकम् सध्र्यङ्नियम्ययतयोयमकर्त्तहेतिंजह्युःस्वराडिवनिपानखनित्रमिंद्रः॥४८॥सश्रेयसामपिविभुर्भगवान्यतोऽस्यभावस्वभावविहितस्यसतःप्र सिद्धिः॥देहेस्वधातुविगमेऽनुविशीर्यमाणेव्योमेवतत्रपुरुषोनविशीर्यतेऽजः॥४९॥सोऽयंतेऽभिहितस्तातभगवान्विश्वभावनः॥समासेनहरेर्नान्य दन्यस्मात्सदसच्चयत्॥५०॥इदंभागवतंनामयन्मेभगवतोदितम्॥संग्रहोऽयंविभूतीनांत्वमेतद्विपुलीकुरु॥५१॥यथाहरौभगवतिनृणांभक्तिर्भवि

अ॰ ७
११

ष्यति॥सर्वात्मन्यखिलाधारेइतिसंकल्प्यवर्णय॥५२॥मायांवर्णयतोऽमुष्यईश्वरस्यानुमोदतःशृण्वतःश्रद्धयानित्यंमाययात्मानमुह्यति॥५३॥इतिश्रीभाग
वतेमहापुराणेद्वितीयस्कंधेब्रह्मनारदसंवादेसप्तमोऽध्यायः॥७॥ ॥अष्टमेदेहसंबंधमाक्षिपन्निशजीवयोः॥बहून्परीक्षिदापृच्छत्पुराणार्थान्बुभु
त्सितान्॥१॥ ॥राजोवाच॥ ॥ब्रह्मणाचोदितोब्रह्मन्गुणाख्यानेऽगुणस्यच॥यस्मैयस्मैयथाप्राहनारदोदेवदर्शनः॥१॥एतद्वेदितुमिच्छामितत्त्वंवे
दविदांवर॥हरेरद्भुतवीर्यस्यकथालोकसुमंगलाः॥२॥कथयस्वमहाभागयथाहमखिलात्मनि॥कृष्णेनिवेश्यनिःसंगंमनस्त्यक्ष्येकलेवरम्॥३॥शृण्वतःश्र
द्धयानित्यंगृणतश्चस्वचेष्टितम्॥कालेननातिदीर्घेणभगवान्विशतेहृदि॥४॥प्रविष्टःकर्णरंध्रेणस्वानांभावसरोरुहम्॥धुनोतिशमलंकृष्णःसलि
लस्ययथाशरत्॥५॥धौतात्मापुरुषःकृष्णपादमूलंनमुंचति॥मुक्तसर्वपरिक्लेशःपांथःस्वशरणंयथा॥६॥यदधातुमतोब्रह्मन्देहारंभोऽस्यधातु
भिः॥यदृच्छयाहेतुनावाभवंतोजानतेयथा॥७॥आसीद्यदुदरात्पद्मंलोकसंस्थानलक्षणम्॥यावानयंवैपुरुषइयत्तावयवैःपृथक्॥तावानसावि
तिप्रोक्तःसंस्थावयववानिव॥८॥अजःसृजतिभूतानिभूतात्मायदनुग्रहात्॥ददृशेयेनतद्रूपंनाभिपद्मसमुद्भवः॥९॥सचापियत्रपुरुषोविश्वस्थित्यु
मा द्भवाप्ययः॥मुक्त्वात्ममायांमायेशःशेतेसर्वगुहाशयः॥१०॥पुरुषावयवैर्लोकाःसपालाःपूर्वकल्पिताः॥लोकैरमुष्यावयवाःसपालैरितिशुश्रुम
॥११॥यावान्कल्पोविकल्पोवायथाकालोऽनुमीयते॥भूतभव्यभवच्छब्दआयुर्मानंचयत्सतः॥१२॥कालस्यानुगतिर्यातुलक्ष्यतेऽण्वीबृहत्यपि॥या
वा वत्यःकर्मगतयोयादृशीर्द्विजसत्तम॥१३॥यस्मिन्कर्मसमावायोयथायेनोपगृह्यते॥गुणानांगुणिनांचैवपरिणाममभीप्सताम्॥१४॥भूपाताल

भा॰द्वि॰स्कं॰
१२

ककुव्व्योमग्रहनक्षत्रभूभृतांम्॥ सरित्समुद्रद्वीपानांसंभवश्चैतदोकसाम्॥१५॥ प्रमाणमंडकोशस्य बाह्याभ्यंतरभेदतः॥ महतांचानुचरितंवर्णाश्रम
विनिश्चयः॥१६॥ अवतारानुचरितंयदाश्चर्यतमंहरेः॥ युगानियुगमानंच धर्मोयश्चयुगेयुगे॥१७॥ नृणांसाधारणोधर्मः सविशेषश्चयादृशः॥ श्रेणीनां
राजर्षीणांचधर्मः कृच्छ्रेषुजीवताम्॥१८॥ तत्वानांपरिसंख्यानंलक्षणंहेतुलक्षणम्॥ पुरुषाराधनविधिर्योगस्याध्यात्मिकस्यच॥१९॥ योगेश्वरैश्वर्यगतिर्लिं
गभंगस्तुयोगिनाम्॥ वेदोपवेदधर्माणामितिहासपुराणयोः॥२०॥ संप्लवः सर्वभूतानांविक्रमः प्रतिसंक्रमः॥ इष्टापूर्तस्य काम्यानांत्रिवर्गस्यचयोविधिः॥२१॥ य
श्चानुशायिनांसर्गः पाखंडस्यचसंभवः॥ आत्मनोबंधमोक्षौच व्यवस्थानस्वरूपतः॥२२॥ यथात्मतंत्रोभगवान्विक्रीडत्यात्ममायया॥ विसृज्यवायथामायामुदा
स्तेसाक्षिवद्विभुः॥२३॥ सर्वमेतच्चभगवन्पृच्छतोमेऽनुपूर्वशः॥ तत्वतोऽर्हस्युदाहर्तुंप्रपन्नायमहामुने॥२४॥ अत्रप्रमाणंभगवान्परमेष्ठीयथात्मभूः
परेचेहानुतिष्ठंतिपूर्वेषांपूर्वजैः कृतम्॥२५॥ नमेऽसवःपरायंतिब्रह्मन्ननशनादमी॥ पिबतोऽच्युतपीयूषमन्यत्रकुपितद्द्विजात्॥२६॥
सूतउवाच॥ ॥सउपामंत्रितोराज्ञाकथायामितिसत्पतेः॥ ब्रह्मरातोभृशंप्रीतोविष्णुरातेनसंसदि॥२७॥ प्राहभागवतंनामपुराणंब्रह्मसंमित
म्॥ ब्रह्मणेभगवत्प्रोक्तंब्रह्मकल्पउपागते॥२८॥ यद्यत्परीक्षिदृषभः पांडूनामनुपृच्छति॥ आनुपूर्व्येणतत्सर्वमाख्यातुमुपचक्रमे॥२९॥ इतिश्री
भाग॰महा॰द्वितीयस्कंधेप्रश्नविधिर्नामाष्टमोऽध्यायः॥८॥ ॥राजप्रश्नोत्तरंवक्ष्यन्ब्रह्मणेहरिणोदितम्॥ कथयामासनवमेशुकोभागवतंपुनः
॥१॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥आत्ममायामृतेराजन्परस्यानुभवात्मनः॥ नघटेतार्थसंबंधः स्वप्नद्रष्टुरिवांजसा॥१॥ बहुरूपइवाभातिमाययाबहु

नु

अ॰
८

वि

१२

रूपया॥रममाणोगुणेष्वस्याममाहमितिमन्यते॥२॥यर्हिवावमहिम्निस्वेपरस्मिन्कालमाययोः॥रमेतगतसंमोहस्त्यक्त्वोदास्तेतदोभयम्॥३॥आत्मत
त्वविशुद्ध्यर्थंयदाहभगवानृतम्॥ब्रह्मणेदर्शयन्रूपमव्यलीकव्रतादृतः॥४॥सआदिदेवोजगतांपरोगुरुः स्वधिष्ण्यमास्थायसिसृक्षयैक्षत॥तांनाध्यगच्छद्दृश
मत्रसंमतांप्रपंचनिर्माणविधिर्ययाभवेत्॥५॥सचिंतयन्द्व्यक्षरमेकदांभस्युपाशृणोद्द्विर्गदितंवचोविभुः॥स्पर्शेषुयत्षोडशमेकविंशंनिष्किंचनानांनृपयद्धनंवि
दुः॥६॥निशम्यतद्वक्तृदिदृक्षयादिशोविलोक्यतत्रान्यदपश्यमानः॥स्वधिष्ण्यमास्थायविमृश्यतद्धितंतपस्युपादिष्टइवादधेमनः॥७॥दिव्यंसहस्रा
ब्दममोघदर्शनोजितानिलात्माविजितोभयेंद्रियः॥अतप्यतस्माखिललोकतापनंतपस्तपीयांस्तपतांसमाहितः॥८॥तस्मैस्वलोकंभगवान्सभा
जितःसंदर्शयामासपरंनयत्परम्॥व्यपेतसंक्लेशविमोहसाध्वसंस्वदृष्टवद्भिर्विबुधैरभिष्टुतम्॥९॥प्रवर्ततेयत्ररजस्तमस्तयोःसत्वंचमिश्रंनचकाल
विक्रमः॥नयत्रमायाकिमुतापरेहरेरनुव्रतायत्रसुरासुरार्चिताः॥१०॥श्यामावदाताःशतपत्रलोचनाःपिशंगवस्त्राःसुरुचःसुपेशसः॥सर्वेचतुर्बा
हवउन्मिषन्मणिप्रवेकनिष्काभरणाःसुवर्चसः॥प्रवालवैडूर्यमृणालवर्चसःपरिस्फुरत्कुंडलमौलिमालिनः॥११॥भ्राजिष्णुभिर्यःपरितोविराजतेल
सद्विमानावलिभिर्महात्मनाम्॥विद्योतमानःप्रमदोत्तमाद्युभिःसविद्युदभ्रावलिभिर्यथानभः॥१२॥श्रीर्यत्ररूपिण्युरुगायपादयोःकरोतिमानंब
हुधाविभूतिभिः॥प्रेंखंश्रितायाकुसुमाकरानुगैर्विगीयमानाप्रियकर्मगायती॥१३॥ददर्शतत्राखिलसात्वतांपतिंश्रियःपतिंयज्ञपतिंजगत्पतिम्॥सुनंद

त्र

नंदप्रबलार्हणादिभिः स्वपार्षदमुख्यैः परिसेवितं विभुम्॥१४॥ भृत्यप्रसादाभिमुखं दृगासवं प्रसन्नहासारुणलोचनाननम्॥ किरीटिनं कुंडलिनं चतुर्भुजं पीतांबरं वक्षसि लक्षितं श्रिया॥१५॥ अध्यर्हणीयासनमास्थितं परं वृतं चतुःशोडषपंचशक्तिभिः युक्तं भगैः स्वैरितरत्र चाध्रुवैः स्व एव धामन्रममाणमीश्वरम्॥१६॥ तद्दर्शनाह्लादपरिप्लुतांतरो हृष्यत्तनुः प्रेमभराश्रुलोचनः॥ ननाम पादांबुजमस्य विश्वसृक् यत्पारमहंस्येन पथाऽधिगम्यते॥१७॥ तं प्रीयमाणं समुपस्थितं तदा प्रजाविसर्गे निजशासनार्हणम्॥ बभाष ईषत्स्मितशोचिषा गिरा प्रियः प्रियं प्रीतमनाः करे स्पृशन्॥१८॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥त्वयाहं तोषितः सम्यग्वेदगर्भ सिसृक्षया॥ चिरं भृतेन तपसा दुस्तोषः कूटयोगिनाम्॥१९॥ वरं वरय भद्रं ते वरेशं माऽभिवांछितम्॥ ब्रह्मञ्छ्रेयःपरिश्रामः पुंसां मद्दर्शनावधिः॥२०॥ मनीषितानुभावोऽयं मम लोकावलोकनम्॥ यदुपश्रुत्य रहसि चकर्थ परमं तपः॥२१॥ प्रत्यादिष्टं मया तत्र त्वयि कर्मविमोहिते॥ तपो मे हृदयं साक्षादात्माहं तपसोऽनघ॥२२॥ सृजामि तपसैवेदं ग्रसामि तपसा पुनः॥ बिभर्मि तपसा विश्वं वीर्यं मे दुश्चरं तपः॥२३॥ ब्रह्मोवाच॥ ॥भगवन्सर्वभूतानामध्यक्षोऽवस्थितो गुहाम्॥ वेद ह्यप्रतिरुद्धेन प्रज्ञानेन चिकीर्षितम्॥२४॥ तथाऽपि नाथमानस्य नाथ नाथय नाथितम्॥ परावरे यथा रूपे जानीयां ते त्वरूपिणः॥२५॥ यथात्ममायायोगेन नानाशक्त्युपबृंहितम्॥ विलुंपन्विसृजन्गृह्णन्बिभ्रदात्मानमात्मना॥२६॥ क्रीडस्यमोघसंकल्प ऊर्णनाभिर्यथोर्णुते॥ तथा तद्विषयां धेहि मनीषां मयि माधव॥२७॥ भगवच्छिक्षितमहं करवाणि ह्यतंद्रितः॥

नेहमानः प्रजासर्गं बुध्येयं त्वदनुग्रहात् ॥२८॥ यावत्सखा सख्युरिवेश ते कृतः प्रजाविसर्गे विभजामि भो जनम् । अविक्लवस्ते परिकर्मणि स्थितो

मा मे समुन्नद्धमदो ऽजमानिनः ॥२९॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥ज्ञानं परमगुह्यं मे यद्विज्ञानसमन्वितम् । सरहस्यं तदङ्गं च गृहाण गदितं मया ॥३०

यावानहं यथाभावो यद्रूपगुणकर्मकः । तथैव तत्त्वविज्ञानमस्तु ते मदनुग्रहात् ॥३१॥ अहमेवासमेवाग्रे नान्यद्यत्सदसत्परम् । पश्चादहं यदेतच्च यो ऽवशि

ष्येत सो ऽस्म्यहम् ॥३२॥ ऋतेर्थं यत्प्रतीयेत न प्रतीयेत चात्मनि । तद्विद्यादात्मनो मायां यथाभासो यथा तमः ॥३३॥ यथा महान्ति भूतानि भूतेषूच्चावचे

ष्वनु । प्रविष्टान्यप्रविष्टानि तथा तेषु न तेष्वहम् ॥३४॥ एतावदेव जिज्ञास्यं तत्त्वजिज्ञासुनात्मनः । अन्वयव्यतिरेकाभ्यां यत्स्यात्सर्वत्र सर्वदा ॥३५॥

एतन्मतं समातिष्ठ परमेण समाधिना । भवान्कल्पविकल्पेषु न विमुह्यति कर्हिचित् ॥३६॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ ॥संप्रदिश्यैवमजनो जनानां

परमेष्ठिनम् । पश्यतस्तस्य तद्रूपमात्मनो न्यरुणद्धरिः ॥३७॥ अन्तर्हितेन्द्रियार्थाय हरये विहिताञ्जलिः ॥ सर्वभूतमयो विश्वं ससर्जेदं स पूर्ववत् ॥३८

प्रजापतिर्धर्मपतिरेकदा नियमान्यमान् ॥ भद्रं प्रजानामन्विच्छन्नातिष्ठत्स्वार्थकाम्यया ॥३९॥ तं नारदः प्रियतमो रिक्थादानामनुव्रतः ॥ शुश्रूषमाणः

शीलेन प्रश्रयेण दमेन च ॥४०॥ मायां विविदिषन्विष्णोर्मायेशस्य महामुनिः ॥ महाभागवतो राजन्पितरं पर्यतोषयत् ॥४१॥ तुष्टं निशम्य पितरं लो

कानां प्रपितामहम् । देवर्षिः परिपप्रच्छ भवान्यन्मानुपृच्छति ॥४२॥ तस्मा इदं भागवतं पुराणं दशलक्षणम् । प्रोक्तं भगवता प्राह प्रीतः पुत्राय भूत

कृतं ॥४३॥ नारदः प्राह मुनये सरस्वत्यास्तटे नृप ॥ ध्यायते ब्रह्म परमं व्यासायामिततेजसे ॥४४॥ यदुताहं त्वया पृष्टो वैराजात्पुरुषादिदम् ॥ यथासीत्तदुपा
ख्यास्ये प्रश्नानन्यांश्च कृत्स्नशः ॥४५॥ इति श्रीभाग॰ महा॰ द्वितीयस्कंधे नवमोऽध्यायः ॥९॥ ॥ अतो भागवतव्याख्याद्वारे च दशमे स्फुटम् ॥ राज
प्रश्नोत्तरं वक्तुमारेभे बादरायणिः ॥१॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ ॥ अत्र सर्गो विसर्गश्च स्थानं पोषणमूतयः ॥ मन्वंतरेशानुकथा निरोधो मुक्तिराश्रयः ॥१॥
दशमस्य विशुद्ध्यर्थं नवानामिह लक्षणम् ॥ वर्णयंति महात्मानः श्रुतेनार्थेन चांजसा ॥२॥ भूतमात्रेंद्रियधियां जन्म सर्ग उदाहृतः ॥ ब्रह्मणो गुणवैषम्याद्विसर्गः
पौरुषः स्मृतः ॥३॥ स्थितिर्वैकुंठविजयः पोषणं तदनुग्रहः ॥ मन्वंतराणि सद्धर्म ऊतयः कर्मवासनाः ॥४॥ अवतारानुचरितं हरेश्चास्यानुवर्तिनाम् ॥ पुंसा
मीशकथाः प्रोक्ता नानाख्यानोपबृंहिताः ॥५॥ निरोधोऽस्यानुशयनमात्मनः सह शक्तिभिः ॥ मुक्तिर्हित्वान्यथारूपं स्वरूपेण व्यवस्थितिः ॥६॥ आभास
श्च निरोधश्च यतश्चाध्यवसीयते ॥ स आश्रयः परं ब्रह्म परमात्मेति शब्द्यते ॥७॥ योऽध्यात्मिकोऽयं पुरुषः सोऽसावेवाधिदैविकः ॥ यस्तत्रोभयविच्छे
दः स स्मृतो ह्याधिभौतिकः ॥८॥ एकमेकतराभावे यदा नोपलभामहे ॥ त्रितयं तत्र यो वेद स आत्मा स्वाश्रयाश्रयः ॥९॥ पुरुषोऽण्डं विनिर्भिद्य
यदाऽसौ स विनिर्गतः ॥ आत्मनोऽयनमन्विच्छन्नपोऽस्राक्षीच्छुचिः शुचीः ॥१०॥ तास्ववात्सीत्स्वसृष्टासु सहस्रपरिवत्सरान् ॥ तेन नारायणो
नाम यदापः पुरुषोद्भवाः ॥११॥ द्रव्यं कर्म च कालश्च स्वभावो जीव एव च ॥ यदनुग्रहतः संति न संति यदुपेक्षया ॥१२॥ एको नानात्वमन्विच्छन्योगत

त्मात्मसुत्थितः॥वीर्यं हिरण्मयं देवो मायया व्यसृजत्त्रिधा॥१३॥अधिदैवमथाध्यात्ममधिभूतमिति प्रभुः॥अथैकं पौरुषं वीर्यं त्रिधा॰भिद्यत तच्छृणु॥
॥१४॥अंतः शरीर आकाशात्पुरुषस्य विचेष्टतः॥ओजः सहो बलं जज्ञे ततः प्राणो महानसुः॥१५॥अनुप्राणंति यं प्राणाः प्राणंतं सर्वजंतुषु॥अपानंत
मपानंति नरदेवमिवानुगाः॥१६॥प्राणेनाक्षिपता क्षुत्तृडंतरा जायते प्रभोः॥पिपासतो जक्षतश्च प्राङ्मुखं निरभिद्यत॥१७॥मुखतस्तालु निर्भि
न्नं जिह्वा तत्रोपजायते॥ततो नानारसो जज्ञे जिह्वया यो॰धिगम्यते॥१८॥विवक्षोर्मुखतो भूम्नो वह्निर्वाग्व्याहृतं तयोः॥जले वै तस्य सुचिरं नि
रोधः समजायत॥१९॥नासिके निरभिद्येतां दोधूयति नभस्वति॥तत्र वायुर्गंधवहो घ्राणो नसि जिघृक्षतः॥२०॥यदा॰त्मनि निरालोकमात्मा
नं च दिदृक्षतः॥निर्भिन्ने ह्यक्षिणी तस्य ज्योतिश्चक्षुर्गुणग्रहः॥२१॥बोध्यमानस्य ऋषिभिरात्मनस्तज्जिघृक्षतः॥कर्णौ च निरभिद्येतां दिशः श्रोत्रं
गुणग्रहः॥२२॥वस्तुनो मृदुकाठिन्यलघुगुर्वोष्णशीततां॥जिघृक्षतस्त्वङ्निर्भिन्ना तस्यां रोममहीरुहाः॥तत्र चांतर्बहिर्वातस्त्वचा लब्धगुणो
वृतः॥२३॥हस्तौ रुरुहतुस्तस्य नानाकर्मचिकीर्षया॥तयोस्तु बलवानिंद्र आदानमुभयाश्रयम्॥२४॥गतिं जिगीषतः पादौ रुरुहाते॰भिकामि
काम्॥पद्भ्यां यज्ञः स्वयं हव्यं कर्मभिः क्रियते नृभिः॥२५॥निरभिद्यत शिश्नो वै प्रजानंदामृतार्थिनः॥उपस्थ आसीत्कामानां प्रियं तदुभयाश्रयम्
॥२६॥उत्सिसृक्षोर्धातुमलं निरभिद्यत वै गुदम्॥ततः पायुस्ततो मित्र उत्सर्ग उभयाश्रयः॥२७॥आसिसृप्सोः पुरः पुर्या नाभिद्वारमपानतः॥त

नापानस्ततो मृत्युः पृथक्तमुभयाश्रयम् ॥ २८ ॥ आदित्सोरन्नपानानामासन्कुक्ष्यंत्रनाडयः ॥ नद्यः समुद्राश्च तयोस्तुष्टिः पुष्टिस्तदाश्रये ॥ २९ ॥ निदिध्यासोरात्ममायां हृदयं निरभिद्यत ॥ ततो मनस्ततश्चंद्रः संकल्पः काम एव च ॥ ३० ॥ त्वक्चर्ममांसरुधिरमेदोमज्जाऽस्थिधातवः ॥ भूम्यप्तेजोमयाः सप्त प्राणो व्योमांबुवायुभिः ॥ ३१ ॥ गुणात्मकानींद्रियाणि भूतादिप्रभवा गुणाः ॥ मनः सर्वविकारात्मा बुद्धिर्विज्ञानरूपिणी ॥ ३२ ॥ एतद्भगवतो रूपं स्थूलं ते व्याहृतं मया ॥ मह्यादिभिश्चावरणैरष्टभिर्बहिरावृतम् ॥ ३३ ॥ अतः परं सूक्ष्मतममव्यक्तं निर्विशेषणम् ॥ अनादिमध्यनिधनं नित्यं वाङ्मनसः परम् ॥ ३४ अमुनी भगवद्रूपे मया ते अनुवर्णिते ॥ उभे अपि न गृण्हंति मायासृष्टे विपश्चितः ॥ ३५ ॥ स वाच्यवाचकतया भगवान्ब्रह्मरूपधृक् ॥ नामरूपक्रिया धत्ते सकर्माकर्मकः परः ॥ ३६ ॥ प्रजापतीन्मनून्देवानृषीन्पितृगणान्पृथक् ॥ सिद्धचारणगंधर्वान्विद्याध्रासुरगुह्यकान् ॥ ३७ ॥ किन्नराप्सरसो नागान्सर्पान्किंपुरुषोरगान् ॥ मातृरक्षःपिशाचांश्च प्रेतभूतविनायकान् ॥ ३८ ॥ कुष्मांडोन्मादवेतालान्यातुधानान्ग्रहानपि ॥ खगान्मृगान्पशून्वृक्षान्गिरीन्नृप सरीसृपान् ॥ ३९ ॥ द्विविधाश्चतुर्विधा येऽन्ये जलस्थलनभौकसः ॥ कुशलाकुशला मिश्राः कर्मणां गतयस्त्विमाः ॥ ४० सत्वं रजस्तम इति तिस्रः सुरनृनारकाः ॥ तत्राप्येकैकशो राजन्भिद्यंते गतयस्त्रिधा ॥ यदैकैकतरोऽन्याभ्यां स्वभाव उपहन्यते ॥ ४१ ॥ स एवेदं जगद्धाता भगवान्धर्मरूपधृक् ॥ पुष्णाति स्थापयन्विश्वं तिर्यङ्नरसुरात्मभिः ॥ ४२ ॥ ततः कालाग्निरुद्रात्मा यत्सृष्टमिदमात्मनः ॥

सन्नियच्छतिकालेनघनानीकमिवानिलः॥४३॥इत्थंभावेनकथितोभगवान्भगवत्तमः॥नेत्थंभावेनहिपरंद्रष्टुमर्हंतिसूरयः॥४४॥
नास्यकर्मणिजन्मादौपरस्यानुविधीयते॥कर्तृत्वंप्रतिषेधार्थंमाययारोपितंहितत्॥४५॥अयंतुब्रह्मणःकल्पःसविकल्पउदाहृतः॥विधिः
साधारणोयत्रसर्गाःप्राकृतवैकृताः॥४६॥परिमाणंचकालस्यकल्पलक्षणविग्रहम्॥यथापुरस्ताद्व्याख्यास्येपाद्मंकल्पमथोशृणु॥
॥४७॥ ॥शौनकउवाच॥ ॥यदाहनोभवान्सूतक्षत्ताभागवतोत्तमः॥चचारतीर्थानिभुवस्त्यक्त्वाबंधून्सुदुस्त्यजान्॥४८॥कु
त्रकौषारवेस्तस्यसंवादोध्यात्मसंश्रितः॥यद्वासभगवांस्तस्मैपृष्टस्तत्वमुवाचह॥४९॥ब्रूहिनस्तदिदंसौम्यविदुरस्यविचेष्टितम्॥
बंधुत्यागनिमित्तंचतथैवागतवान्पुनः॥५०॥ ॥सूतउवाच॥ ॥राज्ञापरीक्षितापृष्टोयदवोचन्महामुनिः॥तद्वोऽभिधास्येशृणु
तराज्ञःप्रश्नानुसारतः॥५१॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वितीयस्कंधेऽष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांपुरुषसंस्थावर्णनंनामदशमोऽ
ध्यायः॥१०॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥

भा॰द्वि॰मू
१६

अ॰
१०

१६

॥श्रीगणेशाय नमः॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय। ॥तृतीये तु त्रयस्त्रिंशदध्यायैः सर्गवर्णनम्॥ईशेक्षयागुणक्षोभात्सर्गो ब्रह्मांडसंभवः॥१॥तत्र तु प्र
थमेध्याये बंधून्हित्वागतायुषः॥ निर्गतस्योद्धवेनादौ संवादः क्षत्तुरुच्यते॥२॥भगवद्ब्रह्मसंप्रोक्तं संक्षिप्तं वर्णितं पुरा॥प्राह भागवतं शेषप्रोक्तं विस्तरतः पु
नः॥३॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ ॥एवमेतत्पुरा पृष्टो मैत्रेयो भगवान्किल॥क्षत्त्रा वनं प्रविष्टेन त्यक्त्वा स्वगृहमृद्धिमत्॥१॥ यद्वा अयं मंत्रकृद्वो भगवानखिले
श्वरः॥पौरवेंद्रगृहं हित्वा प्रविवेशात्मसात्कृतम्॥२॥ ॥राजोवाच॥ ॥कुत्र क्षत्तुर्भगवता मैत्रेयेणास संगमः॥कदा वा सह संवाद एतद्वर्णय नः प्रभो
॥३॥न ह्यल्पार्थोदयस्तस्य विदुरस्यामलात्मनः॥तस्मिन्वरीयसि प्रश्नः साधुवादोपबृंहितः॥४॥ ॥सूत उवाच॥ ॥स एवमृषिवर्योयं पृष्टो राज्ञा
परीक्षिता॥प्रत्याह तं सुबहुवित्प्रीतात्मा श्रूयतामिति॥५॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ ॥यदा तु राजा स्वसुतानसाधून्पुष्णन्नधर्मेण विनष्टदृष्टिः
भ्रातुर्यविष्ठस्य सुतान्विबंधून्प्रवेश्य लाक्षाभवने ददाह॥६॥यदा सभायां कुरुदेवदेव्याः केशाभिमर्शं सुतकर्म गर्ह्यम्॥न वारयामास नृपः स्नु
षायाः स्वास्त्रैर्हरंत्याः कुचकुंकुमानि॥७॥द्यूते त्वधर्मेण जितस्य साधोः सत्यावलंबस्य वनागतस्य॥न याचतोऽदात्समयेन दायं तमोजुषा
णो यदजातशत्रोः॥८॥यदा च पार्थप्रहितः सभायां जगद्गुरुर्यानि जगाद कृष्णः॥न तानि पुंसाममृतायनानि राजोरु मेने क्षतपुण्यलेशः॥९॥य
दोपहूतो भवनं प्रविष्टो मंत्राय पृष्टः किल पूर्वजेन॥अथाह तन्मंत्रदृशां वरीयान्यन्मंत्रिणो वैदुरिकं वदंति॥१०॥अजातशत्रोः प्रतियच्छ दायं तिति

क्षतो दुर्विषहं तवागः ॥ सहानुजो यत्र वृकोदराहिः श्वसन्रुषा यत्त्वमलं बिभेषि ॥ ११ ॥ पार्थांस्तु देवो भगवान्मुकुंदो गृहीतवान्सक्षितिदेवदेवः ॥ आ
स्ते स्वपुर्यां यदुदेवदेवो विनिर्जिताशेषनृदेवदेवः ॥ १२ ॥ स एष दोषः पुरुषद्विडास्ते गृहान्प्रविष्टो यमपत्यमत्या पुष्णासि कृष्णाद्विमुखो गतश्रीस्त्य
जाश्वशैवं कुलकौशलाय ॥ १३ ॥ इत्यूचिवांस्तत्र सुयोधनेन प्रवृद्धकोपस्फुरिताधरेण ॥ असत्कृतः सत्स्पृहणीयशीलः क्षत्ता सकर्णानुजसौबले
न ॥ १४ ॥ क एनमत्रोपजुहाव जिह्मं दास्याः सुतं यद्बलिनैव पुष्टः ॥ तस्मिन्प्रतीपः परकृत्य आस्ते निर्वास्यतामाशु पुराच्छ्वसानः ॥ १५ ॥ स इत्थमत्यु
ल्बणकर्णबाणैर्भ्रातुः पुरो मर्मसु ताडितोऽपि ॥ स्वयं धनुर्द्वारि निधाय मायां गतव्यथोऽयादुरु मानयानः ॥ १६ ॥ स निर्गतः कौरवपुण्यलब्धो गजा
ह्वयात्तीर्थपदः पदानि ॥ अन्वाक्रमत्पुण्यचिकीर्षयोर्व्यां स्वधिष्ठितो यानि सहस्रमूर्तिः ॥ १७ ॥ पुरेषु पुण्योपवनाद्रिकुंजेष्वपंकतोयेषु सरित्सर
स्सु ॥ अनंतलिंगैः समलंकृतेषु चचार तीर्थायतनेष्वनन्यः ॥ १८ ॥ गां पर्यटन्मेध्यविविक्तवृत्तिः सदाप्लुतोऽधःशयनोऽवधूतः ॥ अलक्षितः स्वैरवधूत
वेषो व्रतानि चेरे हरितोषणानि ॥ १९ ॥ इत्थं व्रजन्भारतमेव वर्षं कालेन यावद्गतवान्प्रभासम् ॥ तावच्छशास क्षितिमेकचक्रामेकातपत्रामजिते
न पार्थः ॥ २० ॥ तत्राथ शुश्राव सुहृद्विनष्टिं वनं यथा वेणुजवन्हिसंश्रयम् ॥ संस्पर्धया दग्धमथानुशोचन्सरस्वतीं प्रत्यगियाय तूष्णीम्
॥ २१ ॥ तस्यां त्रितस्योशनसो मनोश्च पृथोरथाग्नेरसितस्य वायोः ॥ तीर्थं सुदासस्य गवां गुहस्य यच्छ्राद्धदेवस्य स आसिषेवे ॥ २२ ॥ अन्या

भा॰त्र॰मू॰ २

निचेरुर्द्विजदेवदेवैः कृतानि नानायतनानि विष्णोः॥ प्रत्यंगमुख्यांकितमंदिराणि यद्दर्शनात्कृष्णमनुस्मरंति॥२३॥ ततस्त्वतिव्रज्य सुराष्ट्रमृद्धं

सौवीरमत्स्यान्कुरुजांगलांश्च॥ कालेन तावद्यमुनामुपेत्य तत्रोद्धवं भागवतं ददर्श॥२४॥ स वासुदेवानुचरं प्रशांतं बृहस्पतेः प्राक्तनयं प्रतीतम्

आलिंग्य गाढं प्रणयेन भद्रं स्वानामपृच्छद्भगवत्प्रजानाम्॥२५॥ कच्चित्पुराणौ पुरुषौ स्वनाभ्यपाद्मानुवृत्त्येह किलावतीर्णौ॥ आसात उर्व्याः कुश

लं विधाय कृतक्षणौ कुशलं शूरगेहे॥२६॥ कच्चित्कुरूणां परमः सुहृन्नो भामः स आस्ते सुखमंग शौरिः॥ यो वै स्वसॄणां पितृवद्ददाति वरान्वदा

न्यो वरतर्पणेन॥२७॥ कच्चिद्वरूथाधिपतिर्यदूनां प्रद्युम्न आस्ते सुखमंग वीरः॥ यं रुक्मिणी भगवतोऽभिलेभे आराध्य विप्रान्स्मरमादिसर्गे॥

२८॥ कच्चित्सुखं सात्वतवृष्णिभोजदाशार्हकाणामधिपः स आस्ते॥ यमभ्यषिंचच्छतपत्रनेत्रो नृपासनाशां परिहृत्य दूरात्॥२९॥ कच्चिद्धरेः सौ

म्य सुतः सदृक्ष आस्तेऽग्रणी रथिनां साधु सांबः॥ असूत यं जांबवती व्रताढ्या देवं गुहं योंऽबिकया धृतोऽग्रे॥३०॥ क्षेमं स कच्चिद्युयुधान आस्ते यः

फाल्गुनाल्लब्धधनूरहस्यः॥ लेभेंऽजसाधोक्षजसेवयैव गतिं तदीयां यतिभिर्दुरापाम्॥३१॥ कच्चिद्बुधः स्वस्त्यनमीव आस्ते श्वफल्कपुत्रो भगवत्प्र

पन्नः॥ यः कृष्णपादांकितमार्गपांसुष्वचेष्टत प्रेमविभिन्नधैर्यः॥३२॥ कच्चिच्छिवं देवकभोजपुत्र्या विष्णुप्रजाया इव देवमातुः॥ या वै स्वगर्भे

ण दधार देवं त्रयी यथा यज्ञवितानमर्थम्॥३३॥ अपिस्विदास्ते भगवान्सुखं वो यः सात्वतां कामदुघोऽनिरुद्धः॥ यमामनंति स्म ह शब्दयोनिं मनोमयं

सत्वतुरीयतत्वम्॥३४॥ अपिस्विदन्ये च निजात्मदैवमनन्यवृत्त्या समनुव्रता ये॥ हृदीकसत्यात्मजचारुदेष्णगदादयः स्वस्ति चरंति सौम्य॥३५॥ अ

अ॰ १ २

पिस्विदोर्भ्यां विजयाच्युताभ्यां धर्मेण धर्मः परिपाति सेतुम्॥ दुर्योधनोतप्यत यत्सभायां साम्राज्यलक्ष्म्या विजयानुवृत्त्या॥३६॥ किंवा कृताघेष्वघमत्य
मर्षी भीमोहिवद्दीर्घतमं व्यमुंचत्॥ यस्यांघ्रिपातं रणभूर्नसेहे मार्गं गदायाश्चरतो विचित्रम्॥३७॥ कच्चिद्यशोधा रथयूथपानां गांडीवधन्वोपरतारिरा
स्ते॥ अलक्षितो यच्छरकूटगूढो मायाकिरातो गिरिशस्तुतोष॥३८॥ यमावुतस्वित्तनयौ पृथायाः पार्थैर्वृतौ पक्ष्मभिरक्षिणीव॥ रेमात उद्दाय मृधे स्व
रिक्थं परात्सुपर्णाविव वज्रिवक्त्रात्॥३९॥ अहो पृथाऽपि ध्रियतेर्भकार्थे राजर्षिवर्येण विनापि तेन॥ यस्त्वेकवीरोऽधिरथो विजिग्ये धनुर्द्वितीयः ककु
भश्चतस्रः॥४०॥ सौम्यानुशोचे तमधः पतंतं भ्रात्रे परेताय विदुद्रुहे यः॥ निर्यापितो येन सुहृत्स्वपुर्या अहं स्वपुत्रान्समनुव्रतेन॥४१॥ सोहं हरेर्मर्त्यविडं
बनेन दृशो नृणां चालयतो विधातुः॥ नान्योपलक्ष्यः पदवीं प्रसादाच्चरामि पश्यन्गतविस्मयोऽत्र॥४२॥ नूनं नृपाणां त्रिमदोत्पथानां महीं मुहुश्चाल
यतां चमूभिः॥ वधात्प्रपन्नार्तिजिहीर्षयेशोप्युपैक्षताघं भगवान्कुरूणाम्॥४३॥ अजस्य जन्मोत्पथनाशनाय कर्माण्यकर्तुर्ग्रहणाय पुंसाम्॥ नन्व
न्यथा कोऽर्हति देहयोगं परो गुणानामुत कर्मतंत्रम्॥४४॥ तस्य प्रपन्नाखिललोकपानामवस्थितानामनुशासने स्वे॥ अर्थाय जातस्य यदुष्वजस्य
वार्तां सखे कीर्तय तीर्थकीर्तेः॥४५॥ इति श्रीभा॰म॰ तृतीयस्कंधे विदुरोद्धवसंवादे प्रथमोऽध्यायः॥१॥ ॥द्वितीये कृष्णविश्लेषाच्छु
शोचन्नथोद्धवः॥ क्षत्त्रे बालचरित्राणि कृष्णस्यावर्णयत्स्वसन्॥१॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ ॥इति भागवतः पृष्टः क्षत्त्रा वार्तां प्रियाश्रया

भा॰तृ॰स्कं

२

म्॥ प्रतिवक्तुंनचोत्सेहऔत्कंठ्यात्स्मारितेश्वरः॥१॥ यः पंचहायनोमात्राप्रातराशाययाचितः॥ तन्नैच्छद्रचयन्यस्यसपर्यांबाललीलया
॥२॥ सकथंसेवयातस्यकालेनजरसंगतः॥ पृष्टोवार्तांप्रतिब्रूयाद्भर्तुः पादावनुस्मरन्॥३॥ समुहूर्तमभूत्तूष्णींकृष्णांघ्रिसुधयाभृशम्॥ तीव्रे
णभक्तियोगेनानिमग्नः साधुनिर्वृतः॥४॥ पुलकोद्भिन्नसर्वांगोमुंचन्मीलदृशाशुचः॥ पूर्णार्थोलक्षितस्तेनस्नेहप्रसरसंप्लुतः॥५॥ शनकैर्भगव
ल्लोकान्नृलोकंपुनरागतः॥ विमृज्यनेत्रेविदुरंप्रत्याहोद्धवउत्स्मयन्॥६॥ ॥उद्धवउवाच॥ ॥कृष्णद्युमणिनिम्लोचेगीर्णेष्वजगरेणह॥ किंनुनः कु
शलंब्रूयांगतश्रीषुगृहेष्वहम्॥७॥ दुर्भगोबतलोकोऽयंयदवोनितरामपि॥ येसंवसंतोनविदुर्हरिंमीनाइवोडुपम्॥८॥ इंगितज्ञाः पुरुप्रौढाएकारामा
श्चसात्वताः॥ सात्वतामृषभंसर्वेभूतावासममंसत॥९॥ देवस्यमाययास्पृष्टायेचान्यदसदाश्रिताः॥ भ्राम्यतेधीर्नतद्वाक्यैरात्मन्युप्तात्मनोहरौ॥१०
प्रदर्श्यातप्ततपसामवितृप्तदृशांनृणाम्॥ आदायांतरधाद्यस्तुस्वबिंबंलोकलोचनम्॥११॥ यन्मर्त्यलीलौपयिकंस्वयोगमायाबलंदर्शयतागृही
तम्॥ विस्मापनंस्वस्यचसौभगर्द्धेः परंपदंभूषणभूषणांगम्॥१२॥ यद्धर्मसूनोर्बतराजसूयेनिरीक्ष्यदृक्स्वस्त्ययनंत्रिलोकः॥ कार्त्स्न्येनचाद्येहग
तंविधातुरर्वाक्सृतौकौशलमित्यमन्यत॥१३॥ यस्यानुरागप्लुतहासरासलीलावलोकप्रतिलब्धमानाः॥ व्रजस्त्रियोदृग्भिरनुप्रवृत्तधि
योवतस्थुः किलकृत्यशेषाः॥१४॥ स्वशांतरूपेष्वितरैः स्वरूपैरभ्यर्द्यमानेष्वनुकंपितात्मा॥ परावरेशोमहदंशयुक्तोह्यजोपिजातोभगवान्यथा

अ॰
२

२

मे

ग्निः ॥१५॥ मां खेदयत्येतदजस्य जन्मविडंबनं यद्वसुदेवगेहे ॥ व्रजेन वासोऽरिभयादिव स्वयं पुराद्व्यवात्सीद्यदनंतवीर्यः ॥१६॥ दुनोति चेतः स्मरतो
ममैतद्यदाह पादावभिवंद्य पित्रोः ॥ तातांब कंसादुरुशंकितानां प्रसीदतं नोऽकृतनिष्कृतीनाम् ॥१७॥ को वा अमुष्यांघ्रिसरोजरेणुं विस्मर्तुमीशीत नमु
मान्विजिघ्रन् ॥ यो विस्फुरद्भ्रूविटपेन भूमेर्भारं कृतांतेन तिरश्चकार ॥१८॥ दृष्टा भवद्भिर्ननु राजसूये चैद्यस्य कृष्णं द्विषतोऽपि सिद्धिः ॥ यां योगिनः संस्पृ
हयंति सम्यग्योगेन कस्तद्विरहं सहेत ॥१९॥ तथैव चान्ये नरलोकवीरा य आहवे कृष्णमुखारविंदम् ॥ नेत्रैः पिबंतो नयनाभिरामं पार्थास्त्रपूताः पद
मापुरस्य ॥२०॥ स्वयं त्वसाम्यातिशयस्त्र्यधीशः स्वाराज्यलक्ष्म्याप्तसमस्तकामः ॥ बलिं हरद्भिश्चिरलोकपालैः किरीटकोट्येडितपादपीठः ॥२१॥
तत्तस्य कैंकर्यमलं भृतान्नो विग्लापयत्यंग यदुग्रसेनम् ॥ तिष्ठन्निषण्णं परमेष्ठिधिष्ण्ये न्यबोधयद्देव निधारयेति ॥२२॥ अहो बकी यं स्तनकालकूटं जि
घांसयापाययदप्यसाध्वी ॥ लेभे गतिं धात्र्युचितां ततोऽन्यं कं वा दयालुं शरणं व्रजेम ॥२३॥ मन्येऽसुरान्भागवतांस्त्र्यधीशे संरंभमार्गाभिनिविष्टचि
त्तान् ॥ ये संयुगेऽचक्षत तार्क्ष्यपुत्रमंसे सुनाभायुधमापतंतम् ॥२४॥ वसुदेवस्य देवक्यां जातो भोजेंद्रबंधने ॥ चिकीर्षुर्भगवानस्याः शमजेनाभि
याचितः ॥२५॥ ततो नंदव्रजमितः पित्रा कंसाद्विबिभ्यता ॥ एकादश समास्तत्र गूढार्चिः सबलोऽवसत् ॥२६॥ परीतो वत्सपैर्वत्सांश्चारयन्व्या
हरद्विभुः ॥ यमुनोपवने कूजद्द्विजसंकुलितांघ्रिपे ॥२७॥ कौमारीं दर्शयंश्चेष्टां प्रेक्षणीयां व्रजौकसाम् ॥ रुदन्निव हसन्मुग्धबालसिंहवदा

वलोकनः ॥२८॥ स एव गोधनं लक्ष्म्या निकेतं सितगोवृषम् ॥ चारयन्ननुगान्गोपान्रणद्वेणुररीरमत् ॥२९॥ प्रयुक्ता भोजराजेन मायिनः कामरू-
पिणः ॥ लीलया व्यनुदत्तांस्तान्बालः क्रीडनकानिव ॥३०॥ विपन्नान्विषपानेन निगृह्य भुजगाधिपम् ॥ उत्थाप्यापाययद्गावस्तत्तोयं प्रकृतिस्थित-
म् ॥३१॥ अयाजयद्गोसवेन गोपराजं द्विजोत्तमैः ॥ वित्तस्य चोरुभारस्य चिकीर्षन्सद्व्ययं विभुः ॥३२॥ वर्षतीन्द्रे व्रजः कोपाद्भग्नमानेऽतिवि-
ह्वलः ॥ गोत्रलीलातपत्रेण त्रातो भद्रानुगृह्णता ॥३३॥ शरच्छशिकरैर्मृष्टं मानयन्रजनीमुखम् ॥ गायन्कलपदं रेमे स्त्रीणां मंडलमंडनः ॥३४
इति श्रीभाग॰ म॰ तृतीयस्कंधे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥ ॥ तृतीये मथुरामेत्य व्रजात्कंसवधादिकम् ॥ यत्कृतं द्वारकायां च कृष्णेन तदवर्ण्यत
॥१॥ ॥उद्धव उवाच॥ ॥ ततः स आगत्य पुरं स्वपित्रोश्चिकीर्षया शं बलदेवसंयुतः ॥ निपात्य तुंगाद्रिपुयूथनाथं हतं व्यकर्षद्व्यसुमोर्व्या-
म् ॥१॥ सांदीपनेः सकृत्प्रोक्तं ब्रह्माधीत्य सविस्तरम् ॥ तस्मै प्रादाद्वरं पुत्रं मृतं पंचजनोदरात् ॥२॥ समाहुता भीष्मककन्यया ये श्रियः सवर्णेन बुभूष-
येषाम् ॥ गांधर्ववृत्त्या मिषतां स्वभागं जह्रे पदं मूर्ध्नि दधत्सुपर्णः ॥३॥ ककुद्मिनोऽविद्धनसो दमित्वा स्वयंवरे नाग्नजितीमुवाह ॥ तद्भग्नमानानपि गृध्य-
तोऽज्ञान् जघ्नेऽक्षतः शस्त्रभृतः स्वशस्त्रैः ॥४॥ प्रियं प्रभुर्ग्राम्य इव प्रियाया विधित्सुरार्च्छद्द्युतरुं यदर्थे ॥ वज्र्याद्रवत्तं सगणो रुषांधः क्रीडामृगो
नूनमयं वधूनाम् ॥५॥ सुतं मृधे खं वपुषा ग्रसंतं दृष्ट्वा सुनाभोन्मथितं धरित्र्या ॥ आमंत्रितस्तत्तनयाय शेषं दत्त्वा तदंतःपुरमाविवेश ॥६॥ तत्रा-

हत्वात्मानरदेवकन्याःकुब्जेनदस्याहरिमार्तबंधुम्॥उत्थायसद्योजगदुःमहर्षव्रीडानुरागप्रहितावलोकैः॥७॥आसांमुहूर्तएकस्मिन्नानागारेषुयो
षिताम्॥सविधंजगृहेपाणीननुरूपःस्वमायया॥८॥तास्वपत्यान्यजनयदात्मतुल्यानिसर्वतः॥एकैकस्यांदशदशप्रकृतेर्विबुभूषया॥९॥कालमा
गधशाल्वादीननीकैरुंधतःपुरम्॥अजीघनत्स्वयंदिव्यंस्वपुंसांतेजआदिशत्॥१०॥शंबरंद्विविदंबाणंमुरंबल्वलमेवच॥अन्यांश्चदंतवक्त्रादी
नवधीत्कांश्चघातयत्॥११॥अथतेभ्रातृपुत्राणांपक्षयोःपतितान्नृपान्॥चचालभूःकुरुक्षेत्रंयेषामापततांबलैः॥१२॥सकर्णदुःशासनसौब
लानांकुमंत्रपाकेनहतश्रियायुषम्॥सुयोधनंसानुचरंशयानंभग्नोरुमुर्व्यांनननंदपश्यन्॥१३॥कियान्भुवोयंक्षपितोरुभारोयद्द्रोणभीष्मा
र्जुनभीममूलैः॥अष्टादशाक्षौहिणिकोमदंशैरास्तेबलंदुर्विषहंयदूनाम्॥१४॥मिथोयदैषांभविताविवादोमध्वामदाताम्रविलोचनानाम्॥
नैषांवधोपायइयानतोन्योमय्युद्यतेंतर्दधतेस्वयंस्म॥१५॥एवंसंचिंत्यभगवान्स्वराज्येस्थाप्यधर्मजम्॥नंदयामाससुहृदःसाधूनांवर्त्मदर्शि
यन्॥१६॥उत्तरायांधृतःपूरोर्वंशःसाध्वभिमन्युना॥सवैद्रौण्यस्त्रसंछिन्नःपुनर्भगवताधृतः॥१७॥अयाजयद्धर्मसुतमश्वमेधैस्त्रिभिर्विभुः॥
सोपिक्ष्मामनुजैरक्षन्रेमेकृष्णमनुव्रतः॥१८॥भगवानपिविश्वात्मालोकवेदपथानुगः॥कामान्सिषेवेद्वार्वत्यामसक्तःसांख्यमास्थितः॥१९
स्निग्धस्मितावलोकेनवाचापीयूषकल्पया॥चरित्रेणानवद्येनश्रीनिकेतेनचात्मना॥२०॥इमंलोकममुंचैवरमयन्सुतरांयदून्॥रेमेक्षणद

यादत्तक्षणस्त्रीक्षिणसौत्हदः॥२१॥ तस्यैवं रममाणस्य संवत्सरगणान्बहून्॥ गृहमेधेषु योगेषु विरागः समजायत॥२२॥ दैवाधीनेषु कामेषु दैवाधीनः
स्वयं पुमान्॥ को विश्रंभेत योगेन योगेश्वरमनुव्रतः॥२३॥ पुर्यां कदाचित्क्रीडद्भिर्यदुभोजकुमारकैः॥ कोपिता मुनयः शेपुर्भगवन्मतकोविदाः॥२४॥
ततः कतिपयैर्मासैर्वृष्णिभोजांधकादयः॥ ययुः प्रभासं संहृष्टा रथैर्दैवविमोहिताः॥२५॥ तत्र स्नात्वा पितॄन्देवानृषींश्चैव तदंभसा॥ तर्पयित्वाथ विप्रे
भ्यो गावो बहुगुणा ददुः॥२६॥ हिरण्यं रजतं शय्यां वासांस्यजिनकंबलान्॥ यानं रथानिभान्कन्या धरां वृत्तिकरीमपि॥२७॥ अन्नं चोरुरसं तेभ्यो दत्त्वा भग
वदर्पणम्॥ गोविप्रार्थासवः शूराः प्रणेमुर्भुवि मूर्धभिः॥२८॥ इति श्रीभाग॰ महा॰ तृतीयः स्कंधे विदुरोद्धवसंवादे तृतीयोऽध्यायः॥३॥
चतुर्थे बंधुनिधनं श्रुत्वा भिन्नात्म लब्धये॥ उद्धवस्योपदेशेन क्षत्ता मैत्रेयमागमत्॥१॥ ॥उद्धव उवाच॥ ॥अथ ते तदनुज्ञाता भुक्त्वा पीत्वा च वारु
णीम्॥ तया विभ्रंशितज्ञाना दुरुक्तैर्मर्म पस्पृशुः॥१॥ तेषां मैरेयदोषेण विषमीकृतचेतसाम्॥ निम्लोचति रवावासीद्वेणूनामिव मर्दनम्॥२॥
भगवान्स्वात्ममायाया गतिं तामवलोक्य सः॥ सरस्वतीमुपस्पृश्य वृक्षमूलमुपाविशत्॥३॥ अहं चोक्तो भगवता प्रपन्नार्तिहरेण ह॥ बद
रीं त्वं प्रयाहीति स्वकुलं संजिहीर्षुणा॥४॥ अथापि तदभिप्रेतं जानन्नहमरिंदम॥ पृष्ठतोऽन्वगमं भर्तुः पादविश्लेषणाक्षमः॥५॥ अद्राक्षमेक
मासीनं विचिन्वन्दयितं पतिम्॥ श्रीनिकेतं सरस्वत्यां कृतकेतमकेतनम्॥६॥ श्यामावदातं विरजं प्रशांतारुणलोचनम्॥ दोर्भिश्चतुर्भिर्विदि

तंपीनकौशांबरेणच ॥७॥ वामऊरावधिश्रित्यदक्षिणांघ्रिसरोरुहम् ॥ अपाश्रितार्भकाश्वत्थमकृशंत्यक्तपिप्पलम् ॥८॥ तस्मिन्महाभागव
तोद्वैपायनसुहृत्सखः ॥ लोकाननुचरन्सिद्धआससादयदृच्छया ॥९॥ तस्यानुरक्तस्यमुनेर्मुकुंदःप्रमोदभावानतकंधरस्य ॥ आशृण्वतोमामनुरा
गहाससमीक्षयाविश्रमयन्नुवाच ॥१०॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥वेदाहमंतर्मनसीप्सितंतेददामियत्तद्दुरवापमन्यैः ॥ सत्रेपुराविश्वसृजां
वसूनांमत्सिद्धिकामेनवसोत्वयेष्टः ॥११॥ सएषसाधोचरमोभवानामासादितस्तेमदनुग्रहोयत् ॥ यन्मांनृलोकान्रहउत्सृजंतंदिष्ट्याददृश्वान्वि
शदानुवृत्या ॥१२॥ पुरामयाप्रोक्तमजायनाभ्येपद्मेनिषण्णायममादिसर्गे ॥ ज्ञानंपरंमन्महिमावभासंयत्सूरयोभागवतंवदंति ॥१३॥ इत्यादृतोक्तः
परमस्यपुंसःप्रतिक्षणानुग्रहभाजनोऽहम् ॥ स्नेहोत्थरोमास्खलिताक्षरस्तंमुंचन्छुचःप्रांजलिराबभाषे ॥१४॥ कोन्वीशतेपादसरोजभाजांसु
दुर्लभोऽर्थेषुचतुर्ष्वपीह ॥ तथाऽपिनाहंप्रवृणोमिभूमन्भवत्पदांभोजनिषेवणोत्सुकः ॥१५॥ कर्माण्यनीहस्यभवोऽभवस्यतेदुर्गाश्रयोऽथारि
भयात्पलायनम् ॥ कालात्मनोयत्प्रमदायुताश्रयःस्वात्मन्रतेःखिद्यतिधीर्विदामिह ॥१६॥ मंत्रेषुमांवाउपहूययत्त्वमकुंठिताखंडसदात्मबोधः
पृच्छेःप्रभोमुग्धइवाप्रमत्तस्तन्नोमनोमोहयतीवदेव ॥१७॥ ज्ञानंपरंस्वात्मरहःप्रकाशंप्रोवाचकस्मैभगवान्समग्रम् ॥ अपिक्षमंनोग्रहणायभर्त
र्वदांजसायद्वृजिनंतरेम ॥१८॥ इत्यावेदितहार्दायमह्यंसभगवान्परः ॥ आदिदेशारविंदाक्षआत्मनःपरमांस्थितिम् ॥१९॥ सएवमाराधितपाद

भा०तृ०स्क ६ तीर्थादधीततत्वात्मविबोधमार्गः ॥ प्रणम्यपादौपरिवृत्यदेवमिहागतो ऽहंविरहातुरात्मा ॥२०॥ सो ऽहंतद्दर्शनाल्हादवियोगार्तियुतःप्रभो ॥ गमिष्येद अ० ४

यितंतस्यबदर्याश्रममंडलम् ॥२१॥ यत्रनारायणोदेवोनरश्चभगवानृषिः ॥ मृदुतीव्रंतपोदीर्घंतेपातेलोकभावनो ॥२२॥ ॥श्रीशुकउवाच ॥

इत्युद्धवादुपाकर्ण्यसुहृदांदुःसहंवधम् ॥ ज्ञानेनाशमयत्क्षत्ताशोकमुत्पतितंबुधः ॥२३॥ सतंमहाभागवतंव्रजंतंकौरवर्षभः ॥ विश्रंभादभ्यधत्तेदंमुख्यं

कृष्णपरिग्रहे ॥२४॥ ॥विदुरउवाच ॥ ॥ज्ञानंपरंस्वात्मरहःप्रकाशंयदाहयोगेश्वरईश्वरस्ते ॥ वक्तुंभवान्नो ऽर्हतियद्धिविष्णोर्भृत्याःस्वभृत्यार्थकृतश्चरंति

॥२५॥ ॥उद्धवउवाच ॥ ॥ननुतेतत्वसंराध्यऋषिःकौषारवो ऽंतिके साक्षाद्भगवतादिष्टोमर्त्यलोकंजिहासता ॥२६॥ ॥श्रीशुकउवाच ॥

इतिसहविदुरेणविश्वमूर्तेर्गुणकथयासुधयाप्लावितोरुतापः ॥ क्षणमिवपुलिनेयमस्वसुस्तांसमुषितऔपगविर्निशांततो ऽगात् ॥२७॥ ॥राजोवाच

५ निधनमुपगतेषुवृष्णिभोजेष्वधिरथयूथपयूथपेषुमुख्यः ॥ सतुकथमवशिष्टउद्धवोयद्धरिरपितत्यजआकृतिंत्र्यधीशः ॥२८॥ ॥श्रीशुकउवाच

ब्रह्मशापापदेशेनकालेनामोघवांछितः ॥ संहृत्यस्वकुलंनूनंत्यक्ष्यन्देहमचिंतयत् ॥२९॥ अस्माल्लोकादुपरतेमयिज्ञानंमदाश्रयम् ॥ अर्हत्युद्धव

एवाद्धासंप्रत्यात्मवतांवरः ॥३०॥ नोद्धवो ऽण्वपिमन्न्यूनोयद्गुणैर्नार्दितःप्रभुः ॥ अतोमद्वयुनंलोकंग्राहयन्निहतिष्ठतु ॥३१॥ एवंत्रिलोकगुरुणा ६

संदिष्टःशब्दयोनिना ॥ बदर्याश्रममासाद्यहरिमीजेसमाधिना ॥३२॥ विदुरो ऽप्युद्धवाच्छ्रुत्वाकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ क्रीडयोपात्तदेहस्यकर्माणिश्लाघि

ग

तानिच॥२३॥देहन्यासंचतस्यैवंधीराणांधैर्यवर्धनम्॥अन्येषांदुष्करतरंपशूनांविक्लवात्मनाम्॥२४॥आत्मानंचकुरुश्रेष्ठकृष्णेनमनसेक्षितम्॥ध्यायन्गते भागवतेरुरोदप्रेमविह्वलः॥२५॥कालिंद्याःकतिभिःसिद्धअहोभिर्भरतर्षभः प्रापद्यतस्वःसरितंयत्रमित्रासुतोमुनिः॥२६॥इतिश्रीभाग॰महा॰ तृतीयस्कंधेविदुरोद्धवसंवादेचतुर्थोऽध्यायः॥४॥ ॥पंचमेभगवल्लीलांक्षत्रापृष्टोमलंमुनिः॥प्राहवैमहदादीनांसर्गंतत्त्वैश्चहरेःस्तुतिम्॥१॥उक्तश्चतुर्भिरध्यायैःक्षत्तु मैत्रेयसंगमः॥संवादस्तुतयोःस्कंधद्वयेनाथनिगद्यते॥२॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥द्वारिद्युनद्याऋषभःकुरूणांमैत्रेयमासीनमगाधबोधम्॥क्षत्तोपसृत्याच्युत भावशुद्धःपप्रच्छसौशील्यगुणाभितृप्तः॥१॥ ॥विदुरउवाच॥ ॥सुखायकर्माणिकरोतिलोकोनतैःसुखंवाऽन्यदुपारमंवा॥विंदेतभूयस्ततएवदुःखंय दत्रयुक्तंभगवान्वदेन्नः॥२॥जनस्यकृष्णाद्विमुखस्यदैवादधर्मशीलस्यसुदुःखितस्य॥अनुग्रहायेहचरंतिनूनंभूतानिभव्यानिजनार्दनस्य॥३॥तत्साधुव र्यादिशवर्त्मशंनःसंराधितोभगवान्येनपुंसाम्॥हृदिस्थितोयच्छतिभक्तिपूतेज्ञानंसतत्त्वाधिगमंपुराणम्॥४॥करोतिकर्माणिकृतावतारोयान्यात्मतंत्रोभगवां स्त्र्यधीशः॥यथाससर्जाग्रइदंनिरीहःसंस्थाप्यवृत्तिंजगतोविधत्ते॥५॥यथापुनःस्वेखइदंनिवेश्यशेतेगुहायांसनिवृत्तवृत्तिः॥योगेश्वराधीश्वरएकएत दनुप्रविष्टोबहुधायथासीत्॥६॥क्रीडन्विधत्तेद्विजगोसुराणांक्षेमायकर्माण्यवतारभेदैः॥मनोनतृप्यत्यपिशृण्वतांनःसुश्लोकमौलेश्चरितामृ तानि॥७॥यैस्तत्त्वभेदैरधिलोकनाथोलोकानलोकान्सहलोकपालान्॥अचीक्लृपद्यत्रहिसर्वसत्त्वनिकायभेदोऽधिकृतःप्रतीतः॥८॥येनप्रजाना

शुनआत्मकर्मरूपाभिधानंचाभिधांव्यधत्त॥नारायणोविश्वसृगात्मयोनिरेतच्चनोवर्णयविप्रवर्य॥९॥परावरेषांभगवन्व्रतानिश्रुतानिमेव्याससुखादभीक्ष्णम्॥
अतृप्नुमःक्षुल्लसुखावहानांतेषामृतेकृष्णकथामृतौघात्॥१०॥कस्त्वनुयात्तीर्थपदोऽभिधानात्सत्रेषुवःसूरिभिरीड्यमानात्॥यःकर्णनाडींपुरुषस्ययातो
भवप्रदांगेहरतिंछिनत्ति॥११॥मुनिर्विवक्षुर्भगवद्गुणानांसखापितेभारतमाहकृष्णः॥यस्मिन्नृणांग्राम्यसुखानुवादैर्मतिर्गृहीतानुहरेःकथायाम्॥१२॥सा
श्रद्दधानस्यविवर्धमानाविरक्तिमन्यत्रकरोतिपुंसः॥हरेःपदानुस्मृतिनिर्वृतस्यसमस्तदुःखात्ययमाशुधत्ते॥१३॥तान्शोच्यशोच्यानविदोऽनुशोचेहरेः
कथायांविमुखानघेन॥क्षिणोतिदेवोऽनिमिषस्तुयेषामायुर्वृथावादगतिस्मृतीनाम्॥१४॥तदस्यकौषारवशर्मदातुर्हरेःकथामेवकथासुसारम्॥उ
द्धृत्यपुष्पेभ्यइवार्तबंधोशिवायनःकीर्तयतीर्थकीर्तेः॥१५॥सविश्वजन्मस्थितिसंयमार्थेकृतावतारःप्रगृहीतशक्तिः॥चकारकर्माण्यतिपूरुषाणियानीश्व
रःकीर्तयतानिमह्यम्॥१६॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥सएवंभगवान्पृष्टःक्षत्त्राकौषारविर्मुनिः॥पुंसांनिःश्रेयसार्थेनतमाहबहुमानयन्॥१७॥
मैत्रेयउवाच॥ ॥साधुपृष्टंत्वयासाधोलोकान्साध्वनुगृह्णता॥कीर्तिंवितन्वतालोकेआत्मनोऽधोक्षजात्मनः॥१८॥नैतच्चित्रंत्वयिक्षत्तर्बादरायणवी
र्येजे॥गृहीतोऽनन्यभावेनयत्त्वयाहरिरीश्वरः॥१९॥माण्डव्यशापाद्भगवान्प्रजासंयमनोयमः॥भ्रातुःक्षेत्रेभुजिष्यायांजातःसत्यवतीसुतात्॥२०॥
भवान्भगवतोनित्यंसंमतःसानुगस्यच॥यस्यज्ञानोपदेशायमादिशद्भगवान्व्रजन्॥२१॥अथतेभग वल्लीलायोगमायोपबृंहिताः॥विश्वस्थि

स्युर्भवांनार्थवर्णयाम्यनुपूर्वशः॥२२॥भगवानेकआसेदमग्रआत्मात्मनांविभुः॥आत्मेच्छानुगतावात्मा॥नानामत्युपलक्षणः॥२३॥सवाएषतदाद्रष्टाना
पश्यद्दृश्यमेकराट्॥मेनेऽसंतमिवात्मानंसुप्तशक्तिरसुप्तदृक्॥२४॥सवाएतस्यसंद्रष्टुःशक्तिःसदसदात्मिका॥मायानाममहाभागययेदंनिर्ममेविभुः॥२५
कालवृत्त्यातुमायायांगुणमय्यामधोक्षजः॥पुरुषेणात्मभूतेनवीर्यमाधत्तवीर्यवान्॥२६॥ततोऽभवन्महत्तत्त्वमव्यक्तात्कालचोदितात्॥विज्ञानात्मात्म
देहस्थंविश्वंव्यंजंस्तमोनुदः॥२७॥सोऽप्यंशगुणकालात्माभगवद्दृष्टिगोचरः॥आत्मानंव्यकरोदात्माविश्वस्यास्यसिसृक्षया॥२८॥महत्तत्त्वाद्विकु
र्वाणादहंतत्त्वंव्यजायत॥कार्यकारणकर्त्रात्माभूतेंद्रियमनोमयः॥२९॥वैकारिकस्तैजसश्चतामसश्चेत्यहंत्रिधा॥अहंतत्त्वाद्विकुर्वाणान्मनोवैकारि
काश्चयेदेवाअर्थाभिव्यंजनंयतः॥३१॥तैजसानींद्रियाण्येवज्ञानकर्ममयानिच॥तामसोभूतसूक्ष्मादिर्यतःखंलिंगमात्मनः॥३१॥कालमायांशयो
गेनभगवद्वीक्षितंनभः॥नभसोऽनुसृतंस्पर्शं विकुर्वन्निर्ममेऽनिलम्॥३२॥अनिलोऽपिविकुर्वाणोनभसोरुबलान्वितः॥ससर्जरूपतन्मात्रंज्योति
र्लोकस्यलोचनम्॥३३॥अनिलेनान्वितंज्योतिर्विकुर्वत्परवीक्षितम्॥आधत्तांभोरसमयंकालमायांशयोगतः॥३४॥ज्योतिषांभोऽनुसंसृष्टंविकु
र्वद्ब्रह्मवीक्षितम्॥महींगंधगुणामाधात्कालमायांऽशयोगतः॥३५भूतानांनभआदीनांयद्यद्भव्यापरावरम्॥तेषांपरानुसंसर्गाद्यथासंख्यंगुण
न्विदुः॥३६॥एतेदेवाःकलाविष्णोःकालमायांऽ शलिंगिनः॥नानात्वात्स्वक्रियानीशाःप्रोचुःप्रांजलयोविभुम्॥३७॥ ॥देवाऊचुः॥ ॥नमा

कादभूत् ३० वैकारि

मतेस्वपदारविंदं प्रपन्नतापोपशमातपत्रम् ॥ यन्मूलकेतायतयोंऽसोरुसंसारदुःखंबहिरुत्क्षिपंति ॥ ३८ ॥ धातर्यदस्मिन्भवईशजीवास्तापत्रयेणोप
हतानशर्म ॥ आत्मल्लभंतेभगवंस्तवांघ्रिच्छायांसविद्यामतआश्रयेम ॥ ३९ ॥ मार्गंतिय न्मुखपद्मनीडैश्छंदस्सुपर्णैरृषयोविविक्ते ॥ यस्याघमर्षोदस
रिद्वरायाःपदंपदंतीर्थपदःप्रपन्नाः ॥ ४० ॥ यच्छ्रद्धयाश्रुतवत्याचभक्त्यासंमृज्यमानेहृदयेवधाय ॥ ज्ञानेनवैराग्यबलेनधीराव्रजेमतत्तेंघ्रिसरोजपी
ठम् ॥ ४१ ॥ विश्वस्यजन्मस्थितिसंयमार्थेकृतावतारस्यपदांबुजंते ॥ व्रजेमसर्वेशरणंयदीशस्मृतंप्रयच्छत्यभयंस्वपुंसाम् ॥ ४२ ॥ यत्सानुबंधेसति
देहगेहेममाहमित्यूढदुराग्रहाणाम् ॥ पुंसांसुदूरंवसतोपिपुर्यांभजेमतत्तेभगवन्पदाब्जम् ॥ ४३ ॥ तान्वाअसद्वृत्तिभिरक्षिभिर्येपराहृतांतर्मनसः
परेश ॥ अथोनपश्यंत्युरुगायनूनंयेतेपदन्यासविलासलक्ष्म्याः ॥ ४४ ॥ पानेनते देवकथासुधायाःप्रवृद्धभक्त्याविशदाशयाये ॥ वैराग्यसारं
प्रतिलभ्यबोधंयथांजसान्वीयुरकुंठधिष्ण्यम् ॥ ४५ ॥ तथाऽपरेचात्मसमाधियोगबलेनजित्वाप्रकृतिंबलिष्ठाम् ॥ त्वामेवधीराःपुरुषंविशंति

तेषांश्रमःस्यान्नतुसेवयाते ॥ ४६ ॥ तत्तेवयंलोकसिसृक्षयाऽद्यत्वयानुसृष्टास्त्रिभिरात्म भिःस्म ॥ सर्वेवियुक्ताःस्वविहारतंत्रंनशक्नुमस्तत्प्रतिहर्त
वेते ॥ ४७ ॥ यावद्बलिंतेऽजहरामकालेयथावयंचान्नमदामयत्र ॥ यथोभयेषांतइमेहिलोकाबलिंहरंतोऽन्नमदंत्यनूहाः ॥ ४८ ॥ त्वंनःसुराणामसिसा
न्वयानांकूटस्थआद्यःपुरुषःपुराणः ॥ त्वंदेवशक्त्यांगुणकर्मयोनौरेतस्त्वजायांकविमादधेऽजः ॥ ४९ ॥ ततोवयंसत्प्रमुखायदर्थेबभूविमात्मन्करं

यामकृते ॥ तं नः स्वचक्षुः परिदेहि शक्त्या देव क्रियार्थे यदनुग्रहाणाम् ॥५०॥ इति श्रीभाग॰ महा॰ तृतीयस्कंधे पंचमोऽध्यायः ॥५॥
षष्ठेतेरीश्वराविष्टैः सृष्टिमाह विराट्तनोः ॥ अधिदैवादिभेदं च तत्त्वं च भगवत्तनुम् ॥१॥ ॥ऋषिरुवाच॥ ॥इति तासां स्वशक्तीनां सतीनामसमे
त्य सः ॥ प्रसुप्तलोकतंत्राणां निशाम्य गतिमीश्वरः ॥१॥ कालसंज्ञां तदा देवीं बिभ्रच्छक्तिमुरुक्रमः ॥ त्रयोविंशतितत्त्वानां गणं युगपदाविशत् ॥२॥
सोऽनुप्रविष्टो भगवांश्चेष्टारूपेण तं गणम् ॥ भिन्नं संयोजयामास सुप्तं कर्म प्रबोधयन् ॥३॥ प्रबुद्धकर्मा दैवेन त्रयोविंशतिको गणः ॥ प्रेरितोऽजे
नयत्स्वाभिर्मात्राभिरधिपूरुषम् ॥४॥ परेण विशता स्वस्मिन् मात्रया विश्वसृग्गणः ॥ [illegible] चुक्षोभान्योन्यमासाद्य यस्मिंल्लोकाश्चराचराः
॥५॥ हिरण्मयः स पुरुषः सहस्रपरिवत्सरान् ॥ आंडकोश उवासाप्सु सर्वसत्वोपबृंहितः ॥६॥ स वै विश्वसृजां गर्भो देवकर्मात्मशक्तिमान् ॥ विबभाजा
त्मनात्मानमेकधा दशधा त्रिधा ॥ विराट्प्राणो दशविध एकधा हृदयेन च ॥९॥ स्मरन्विश्वसृजामीशो विज्ञापितमधोक्षजः ॥ विराजमतपत्स्वेन ते
जसैषां विवृत्तये ॥१०॥ अथ तस्याभितप्तस्य कति चायतनानि ह ॥ निरभिद्यंत देवानां तानि मे गदतः शृणु ॥११॥ तस्याग्निरास्यं निर्भिन्नं लोकपालो
विशत्पदं ॥ वाचा स्वांशेन वक्तव्यं ययासौ प्रतिपद्यते ॥१२॥ निर्भिन्ने तालुनि वरुणो लोकपालोविशद्धरेः ॥ जिह्वयांशेन च रसं ययासौ प्रतिपद्य
ते ॥१३॥ निर्भिन्ने अश्विनौ नासे विष्णोराविशतां पदम् ॥ घ्राणेनांशेन गंधस्य प्रतिपत्तिर्यतो भवेत् ॥१४॥ निर्भिन्ने अक्षिणी त्वष्टा लोकपालो विश

भा० मू० ९

दिशः ॥ श्रोत्रेणांशेन शब्दस्य सिद्धिं येन प्रपद्यते ॥ त्वचमस्य विनिर्भिन्नां विविशु

द्विभोः ॥ चक्षुषांऽशेन रूपाणां प्रतिपत्तिर्यतो भवेत् ॥१५॥ निर्भिन्नान्यस्य चर्माणि लोकपालोऽनिलोऽविशत् ॥ प्राणेनांशेन संस्पर्शं येनासौ प्रतिपद्य
ते ॥१६॥ कर्णावस्य विनिर्भिन्नौ धिष्ण्यं स्वं विविशुर्धिष्ण्यमोषधीः ॥ अंशेन रोमभिः कंडूं यैरसौ प्रतिपद्यते ॥१८॥ मेढ्रं तस्य विनिर्भिन्नं स्वधिष्ण्यं क उपाविश
त् ॥ रेतसांशेन येनासावानंदं प्रतिपद्यते ॥१९॥ गुदं पुंसो विनिर्भिन्नं मित्रो लोकेश आविशत् ॥ पायुनांशेन येनासौ विसर्गं प्रतिपद्यते ॥२०॥ हस्तावस्य
विनिर्भिन्नाविंद्रः स्वःपतिराविशत् ॥ वार्तयांशेन पुरुषो यया वृत्तिं प्रपद्यते ॥२१॥ पादावस्य विनिर्भिन्नौ लोकेशो विष्णुराविशत् ॥ गत्या स्वांशेन पु
रुषो यया प्राप्यं प्रपद्यते ॥२२॥ हृदयं चास्य निर्भिन्नमभिमानोविशत्पदम् ॥ [illegible] मनसांशेन येनासौ विक्रियां प्रतिपद्यते ॥२३॥ आत्मानं
चास्य निर्भिन्नमभिमानोविशत्पदम् ॥ कर्मणांशेन येनासौ कर्तव्यं प्रतिपद्यते ॥२४॥ सत्वं चास्य विनिर्भिन्नं महान्धिष्ण्यमुपाविशत् ॥ चित्तेनांशेन येना
सौ विज्ञानं प्रतिपद्यते ॥२५॥ शीर्ष्णोऽस्य द्यौर्धरा पद्भ्यां खं नाभेरुदपद्यत ॥ गुणानां वृत्तयो येषु प्रतीयंते सुरादयः ॥२६॥ आत्यंतिकेन सत्वेन दिवं देवाः
प्रपेदिरे ॥ धरां रजःस्वभावेन पणयो ये च ताननु ॥२७॥ तार्तीयेन स्वभावेन भगवन्नाभिमाश्रिताः ॥ उभयोरंतरं व्योम ये रुद्रपार्षदां गणाः ॥२८॥ मुखतो
वर्तत ब्रह्म पुरुषस्य कुरूद्वह ॥ यस्तून्मुखत्वाद्वर्णानां मुख्योऽभूद्ब्राह्मणो गुरुः ॥२९॥ बाहुभ्योऽवर्तत क्षत्रं क्षत्रियस्तदनुव्रतः ॥ यो जातस्त्रायते वर्णान्पौ
रुषः कंटकक्षतात् ॥३०॥ विशोऽवर्तंत तस्योर्वोर्लोकवृत्तिकरीर्विभोः ॥ वैश्यस्तदुद्भवो वार्तान्नृणां यः समवर्तयत् ॥३१॥ पद्भ्यां भगवतो जज्ञे शुश्रूषा

त

अ० ६

९

धर्मसिद्धये ॥ तस्यां जातः पुरा शूद्रो यद्वृत्त्या तुष्यते हरिः ॥ ३२ ॥ एते वर्णाः स्वधर्मेण यजन्ति स्वगुरुं हरिम् ॥ श्रद्धयात्मविशुद्ध्यर्थं यज्जाताः सह वृत्तिभिः
॥ ३३ ॥ एतत्क्षत्तर्भगवतो दैवकर्मात्मरूपिणः ॥ कः श्रद्दध्यादुपाकर्तुं योगमायाबलोदयम् ॥ ३४ ॥ अथापि कीर्तयाम्यंग यथामति यथाश्रुतम् ॥ कीर्तिं हरेः स्वां
सत्कर्तुं गिरमन्याभिधासतीम् ॥ ३५ ॥ एकान्तलाभं वचसो नु पुंसां सुश्लोकमौलेर्गुणवादमाहुः ॥ श्रुतेश्च विद्वद्भिरुपाकृतायां कथासुधायामुपसंप्र
योगम् ॥ ३६ ॥ आत्मनोऽवसितो वत्स महिमा कविनादिना ॥ संवत्सरसहस्रान्ते धिया योगविपक्वया ॥ ३७ ॥ अतो भगवतो माया मायिनामपि मोहिनी ॥ य
त्स्वयं चात्मवर्त्मात्मा न वेद किमुपरे ॥ ३८ ॥ यतोऽप्राप्य निवर्तन्ते वाचश्च मनसा सह ॥ अहं चान्य इमे देवास्तस्मै भगवते नमः ॥ ३९ ॥ इति श्रीभाग॰ महा॰
तृतीयस्कंधे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ सप्तमे संशयच्छेदि प्रतिनय मुनेर्वचः ॥ पुनः प्रश्ना आद्धनानाप्रभाः सम्यगुदीरिताः ॥ १ ॥ ॥ श्रीशुक
उवाच ॥ ॥ एवं ब्रुवाणे मैत्रेये द्वैपायनसुतो बुधः ॥ प्रीणयन्निव भारत्या विदुरः प्रत्यभाषत ॥ १ ॥ ॥ विदुर उवाच ॥ ॥ ब्रह्मन्कथं भगवतश्चिन्मात्र
स्य
स्याविकारिणः ॥ लीलया चापि युज्येरन्निर्गुणस्य गुणाः क्रियाः ॥ २ ॥ क्रीडायामुद्यमोऽर्भस्य कामश्चिक्रीडिषान्यतः ॥ स्वतः [illegible]ः तृप्तस्य च कथं निवृत्तस्य सदाऽ
न्यतः ॥ ३ ॥ अस्राक्षीद्भगवान्विश्वं गुणमय्यात्ममायया ॥ तया संस्थापयत्येतद्भूयः प्रत्यभिधास्यति ॥ ४ ॥ देशतः कालतो योऽसाववस्थातः स्वतोऽन्य
तः ॥ अविलुप्तावबोधात्मा स युज्येताजया कथम् ॥ ५ ॥ भगवानेक एवैष सर्वक्षेत्रेष्ववस्थितः ॥ अमुष्य दुर्भग कर्मभिः कुतः ॥ ६ ॥ एतस्मिन्मे मनो विद्वन्
त्वंवा क्लेशोवा

भा॰तृ॰स्
१०

विलयने॰तानसंकटे॥ तन्नः पराणुद विभो कश्मलं मानसं महत्॥७॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ ॥सइत्थं चोदितः क्षत्रा तत्वजिज्ञासुना मु
निः॥ प्रत्याह भगवच्चित्तः स्मयन्निव गतस्मयः॥८॥ ॥मैत्रेय उवाच॥ ॥सेयं भगवतो माया यन्नयेन विरुध्यते॥ ईश्वरस्य विमुक्तस्य
कार्पण्यमुत बंधनम्॥९॥ यदर्थेन विनामुष्य पुंस आत्मविपर्ययः॥ प्रतीयत उपद्रष्टुः स्वशिरश्छेदनादिकः॥१०॥ यथा जले चंद्रमसः कंपा
दिस्तत्कृतो गुणः॥ दृश्यते॰सन्नपि द्रष्टुरात्मनो॰नात्मनो गुणः॥११॥ सवै निवृत्तिधर्मेण वासुदेवानुकंपया॥ भगवद्भक्तियोगेन तिरोधत्ते
शनैरिह॥१२॥ यदेंद्रियोपरामो थ द्रष्टात्मनि परे हरौ॥ विलीयंते तदा क्लेशाः संसुप्तस्येव कृत्स्नशः॥१३॥ अशेषसंक्लेशशमं विधत्ते
गुणानुवाद श्रवणं मुरारेः कुतः पुनस्तच्चरणारविंदपरागसेवारतिरात्मलब्धा॥१४॥ ॥विदुर उवाच॥ ॥संछिन्नः संशयो
मह्यं तव सूक्तासिना विभो॥ उभयत्रापि भगवन्मनो मे संप्रधावति॥१५॥ साध्वेतद्व्याहृतं विद्वन्नात्ममाया॰यनं हरेः॥ आभात्यपार्थं
निर्मूलं विश्वमूलं न यद्बहिः॥१६॥ यश्च मूढतमो लोके यश्च बुद्धेः परं गतः॥ तावुभौ सुखमेधेते क्लिश्यत्यंतरितो जनः॥१७॥ अर्थाभावं वि
निश्चित्य प्रतीतस्यापि नात्मनः॥ तांचापि युष्मच्चरणसेवया॰हं पराणुदे॥१८॥ यत्सेवया भगवतः कूटस्थस्य मधुद्विषः॥ रतिरासो
भवेत्तीव्रः पादयोर्व्यसनार्दनः॥१९॥ दुरापा ह्यल्पतपसः सेवा वैकुंठवर्त्मसु॥ यत्रोपगीयते नित्यं देवदेवो जनार्दनः॥२०॥ सृष्ट्वा॰ग्रे मह

अ॰
७
कि
१०

हादीनिसविकाराण्यनुक्रमात्॥ तेभ्योविराजमुद्धृत्य तमनुप्राविशद्विभुः॥२१॥ यमाहुराद्यंपुरुषंसहस्रांघ्र्यूरुबाहुकम्॥ यत्रविश्वइमेलो
काःसविकाशंसमासते॥२२॥ यस्मिन्दशविधःप्राणःसेंद्रियार्थेंद्रियस्त्रिवृत्॥ त्वयेरितोयतोवर्णास्तद्विभूतीर्वदस्वनः॥२३॥ यत्रपुत्रैश्चपौ
त्रैश्चनप्तृभिःसहगोत्रजैः॥ प्रजाविचित्राकृतयआसन्याभिरिदंततम्॥२४॥ प्रजापतीनांसपतिश्चकॢपेकान्प्रजापतीन्॥ सर्गांश्चैवानुसर्गांश्च
मनून्मन्वंतराधिपान्॥२५॥ एतेषामपिवंशांश्चवंशानुचरितानिच॥ उपर्यधश्चयेलोकाभूमेर्मित्रात्मजासते॥२६॥ तेषांसंस्थांप्रमाणंचभूर्लोक
स्यचवर्णय॥ तिर्यङ्मानुषदेवानांसरीसृपपतत्रिणाम्॥२७॥ वदनःसर्गसंव्यूहंगार्भस्वेदद्विजोद्भिदाम्॥ गुणावतारैर्विश्वस्यसर्गस्थित्यप्यया
श्रयम्॥ सृजतःश्रीनिवासस्यव्याचक्ष्वोदारविक्रमम्॥२८॥ वर्णाश्रमविभागांश्चरूपशीलस्वभावतः॥ ऋषीणांजन्मकर्मादिवेदस्यचविकर्षण
म्॥२९ यज्ञस्यचवितानानियोगस्यचपथःप्रभो॥ नैष्कर्म्यस्यचसांख्यस्यतंत्रंवाभगवत्स्मृतम्॥३०॥ पाखंडप . थवैषम्यंप्रतिलोमनिवेशनम्॥ जीव
स्यगतयोयाश्चयावतीर्गुणकर्मजाः॥३१॥ धर्मार्थकाममोक्षाणांनिमित्तान्यविरोधतः॥ वार्तायादंडनीतेश्च श्रु तस्यचविधिंपृथक्॥३२॥ श्रा
द्धस्यचविधिंब्रह्मन्पितॄणांसर्गमेवच॥ ग्रहनक्षत्रताराणांकालावयवसंस्थितिम्॥३३॥ दानस्यतपसोवा॰पियश्चेष्टापूर्तयोःफलम्॥ प्रवा
सस्थस्ययोधर्मोयश्चपुंसउतापदि॥३४॥ येनवाभगवांस्तुष्येद्धर्मयोनिर्जनार्दनः॥ संप्रसीदतिवायेषामेतदाख्याहिचानघ॥३५॥ अनुव्र

ष्यप्रयोजम्॥३८॥ निमित्तानि चतस्येहप्रोक्तान्यनघसूरिभिः॥ स्वतोज्ञानंकुतःपुंसांभक्तिर्वैराग्यमेववा॥३९॥ एतान्मेपृ पं० २

भा०तृ०मू० नानांशिष्याणांपुत्राणांचविधिनोत्तम॥ अनापृष्टमपिब्रूयुर्गुरवोदीनवत्सलाः॥३६॥ तत्त्वानांभगवंस्तेषांकतिधाप्रतिसंक्रमः॥ तत्रेमंकउपासीरन्कउ अ०

११ स्विदनुशेरते॥३७॥ पुरुषस्यचसंस्थानंस्वरूपंवापरस्यच॥ ज्ञानंचनैगमंयत्तद्गुरुशिँच्छतःप्रश्नान्हरेःकर्मविवित्सया॥ ब्रूहिमेऽज्ञस्यमित्रत्वाद् ७

अजयानष्टचक्षुषः॥४०॥ सर्वेवेदाश्चयज्ञाश्चतपोदानानिचानघ॥ जीवाभयप्रदानस्यनकुर्वीरन्कलामपि॥४१॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥सइत्थमा २

पृष्टपुराणकल्पःकुरुप्रधानेनमुनिप्रधानः॥ प्रवृद्धहर्षोभगवत्कथायांसंचोदितस्तंप्रहसन्निवाह॥४२॥ इतिश्रीभाग०महा०तृतीयस्कंधेसप्त

मोऽध्यायः॥७॥ ॥अष्टमेसमभूत्कल्पान्नाभेस्तुजलशायिनः॥ नमजाननजस्तेविश्वंतपसाऽतोषयद्विभुम्॥१॥ ॥मैत्रेयउवाच॥ ॥सत्सेव

नीयोबतपूरुवंशोयल्लोकपालोभगवत्प्रधानः॥ बभूविथेहाजितकीर्तिमालांपदेपदेनूतनयस्यभीक्ष्णम्॥१॥ सोऽहंनृणांक्षुल्लसुखायदुःखंम

हद्गतानांविरमायतस्य॥ प्रवर्तयेभागवतंपुराणंयदाहसाक्षाद्भगवानृषिभ्यः॥२॥ आसीनमुर्व्यांभगवंतमाद्यंसंकर्षणंदेवमकुंठसत्वम्॥ विवि

त्सवस्तत्वमतःपरस्यकुमारमुख्यामुनयोऽन्वपृच्छन्॥३॥ स्वमेवधिष्ण्यंबहुमानयंतंयंवासुदेवाभिधमामनंति॥ प्रत्यग्धृताक्षांबुजकोशमीषदुन्मी

लयंतंविबुधोदयाय॥४॥ स्वर्धुन्युदार्द्रैःस्वजटाकलापैरुपस्पृशंतश्चरणोपधानम्॥ पद्मंयदर्चंत्यहिराजकन्याःसप्रेमनानाबलिभिर्वरार्थाः॥५॥

मुहुर्गृणंतोवचसानुरागस्खलत्पदेनास्यकृतानितज्ज्ञाः॥ किरीटसाहस्रमणिप्रवेकप्रद्योतितोद्दामफणासहस्रम्॥६॥ प्रोक्तंकिलैतद्भगवत्तमे ११

ननिवृत्तिधर्माभिरतायतेन ॥ सनत्कुमाराय स चाह पृष्टः सांख्यायनायांग धृतव्रताय ॥७॥ सांख्यायनः पारमहंस्यमुख्यो विवक्षमाणो भगवद्विभूतीः
जगाद सोऽस्मद्गुरवेऽन्विताय पराशरायाथ बृहस्पतेश्च ॥८॥ प्रोवाच मह्यं स दयालुरुक्तो मुनिः पुलस्त्येन पुराणमाद्यम् ॥ सोऽहं तवैतत्कथयामि वत्स
श्रद्धालवे नित्यमनुव्रताय ॥९॥ उदाप्लुतं विश्वमिदं तदासीद्यन्निद्रयाऽमीलितदृङ्न्यमीलयत् ॥ अहींद्रतल्पेऽधिशयान एकः कृतक्षणः स्वात्म
रतौ निरीहः ॥१०॥ सोंऽतःशरीरेऽर्पितभूतसूक्ष्मः कालात्मिकां शक्तिमुदीरयाणः ॥ उवास तस्मिन्सलिले पदे स्वे यथाऽनलो दारुणि रुद्धवीर्यः ॥११॥
चतुर्युगानां च सहस्रमप्सु स्वपन्स्वयोदीरितया स्वशक्त्या ॥ कालाख्ययाऽऽसादितकर्मतंत्रो लोकानपीतान्ददृशे स्वदेहे ॥१२॥ तस्यार्थसूक्ष्माभिनि
विष्टदृष्टेरंतर्गतोऽर्थो रजसा तनीयान् ॥ गुणेन कालानुगतेन विद्धः सूष्यंस्तदाभिद्यत नाभिदेशात् ॥१३॥ स पद्मकोशः सहसोदतिष्ठत्कालेन कर्मप्र
तिबोधनेन ॥ स्वरोचिषा तत्सलिलं विशालं विद्योतयन्नर्क इवात्मयोनिः ॥१४॥ तल्लोकपद्मं स उ एव विष्णुः प्रावीविशत्सर्वगुणावभासम् ॥ त
स्मिन्स्वयं वेदमयो विधाता स्वयंभुवं यं स्म वदंति सोऽभूत् ॥१५॥ तस्यां स चांभोरुहकर्णिकायामवस्थितो लोकमपश्यमानः ॥ परिक्रमन्व्यो
म्नि विवृत्तनेत्रश्चत्वारि लेभेऽनुदिशं मुखानि ॥१६॥ तस्माद्युगांतश्वसनावघूर्णजलोर्मिचक्रात्सलिलाद्विरूढम् ॥ अपाश्रितः कंजमु लोक
तत्वं नात्मानमद्धाऽविददादिदेवः ॥१७॥ क एष योऽसावहमब्जपृष्ठ एतत्कुतो वाऽब्जमनन्यदप्सु ॥ अस्ति ह्यधस्तादिह किंचनैतदधिष्ठितं

भा॰तृ॰स्क॰
१२

यत्रसतत्त्वानुभाव्यम्॥१८॥सइत्थमुद्वीक्ष्यतदब्ज नालनाडीभिरंतर्जलमाविवेश॥नार्वाग्गतस्तत्खरनालनालनाभिंविचिन्वंस्त
दविंदताजः॥१९॥तमस्यपारेविदुरात्मसर्गंविचिन्वतोऽभूत्सुमहांस्त्रिणेमिः॥योदेहभाजांभयमीरयाणःपरिक्षिणोत्यायुरजस्यहेतिः॥२०॥ततो
निवृत्तोऽप्रतिलब्धकामःस्वधिष्ण्यमासाद्यपुनःसदेवः॥शनैर्जितश्वासनिवृत्तचित्तोन्यषीददारूढसमाधियोगः॥२१॥कालेनसोऽजःपुरुषायुषाऽ
भिप्रवृत्तयोगेनविरूढबोधः॥स्वयंतदंतर्हृदयेऽवभातमपश्यतापश्यतयन्नपूर्वम्॥२२॥मृणालगौरायतशेषभोगपर्यंकएकंपुरुषंशयानम्॥फणा
तपत्रायुतमूर्धरत्नद्युभिर्हतध्वांतयुगांततोये॥२३॥प्रेक्षांक्षिपंतंहरितोपलाद्रेःसंध्याभ्रनीवेरुरुरुक्ममूर्ध्नः॥रत्नोदधारौष
धिसौमनस्यवनस्रजोवेणुभुजांघ्रिपांघ्रेः॥२४॥आयामतोविस्तरतःस्वमानदेहेनलोकत्रयसंग्रहेण॥विचित्रदिव्याभरणांशुकानांकृतश्रियाऽपाश्रि
तवेषदेहम्॥२५॥पुंसांस्वकामायविविक्तमार्गैरभ्यर्च्यतांकामदुघांघ्रिपद्मम्॥प्रदर्शयंतंकृपयानखेंदुमयूखभिन्नांगुलिचारुपत्रम्॥२६॥मुखेनलो
कार्तिहरस्मितेनपरिस्फुरत्कुंडलमंडितेन॥शोणायितेनाधरबिंबभासाप्रत्यर्हयंतंसुनसेनसुभ्र्वा॥२७॥कदंबकिंजल्कपिशंगवाससास्वलंकृ
तंमेखलयानितंबे॥हारेणचानंतधनेनवत्सश्रीवत्सवक्षस्थलवल्लभेन॥२८॥परार्ध्यकेयूरमणिप्रवेकपर्यस्तदोर्दंडसहस्रशाखम्॥अव्यक्तमू
लंभुवनांघ्रिपेंद्रमहींद्रभोगैरधिवीतवल्शम्॥२९॥चराचरौकोभगवन्महीध्रमहींद्रबंधुंसलिलोपगूढम्॥किरीटसाहस्रहिरण्यशृंगमाविर्भव

अ॰
८

१२

कौस्तुभरत्नगर्भम् ॥ ३० ॥ निवीतमाम्नायमधुव्रतश्रिया स्वकीर्तिमय्या वनमालया हरिम् ॥ सूर्येंदुवाय्वग्न्यगमं त्रिधामभिः परिक्रमत्प्राधनिकैर्दुरासद
म् ॥ ३१ ॥ तर्ह्येव तन्नाभिसरःसरोजमात्मानमंभः श्वसनं वियच्च ॥ ददर्श देवो जगतो विधाता नातः परं लोकविसर्गदृष्टिः ॥ ३२ ॥ स कर्मबीजं रजसोपरक्तः प्रजाः
सिसृक्षन्नियदेव दृष्ट्वा ॥ अस्तौद्विसर्गाभिमुखस्तमीड्यमव्यक्तवर्त्मन्यभिवेशितात्मा ॥ ३३ ॥ इति श्रीभाग० महा० तृतीयस्कंधे अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥
॥ नवमे तपसा तुष्टं दृष्ट्वा नारायणं त्वजः ॥ अस्तौदेकार्णवे सीदल्लोकसर्गचिकीर्षया ॥ १ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ ज्ञातोऽसि मेऽद्य सुचिरान्ननु देह
भाजां न ज्ञायते भगवतो गतिरित्यवद्यम् ॥ नान्यत्त्वदस्ति भगवन्नपि तन्न शुद्धं मायागुणव्यतिकराद्यदुरुर्विभासि ॥ १ ॥ रूपं यदेतदवबोधरसोद
येन शश्वन्निवृत्ततमसः सदनुग्रहाय ॥ आदौ गृहीतमवतारशतैकबीजं यन्नाभिपद्मभवनादहमाविरासम् ॥ २ ॥ नातः परं परम यद्भव
तः स्वरूपमानंदमात्रमविकल्पमविद्धवर्चः ॥ पश्यामि विश्वसृजमेकमविश्वमात्मन् भूतेंद्रियात्मकमदस्त उपाश्रितोऽस्मि ॥ ३ ॥ तद्वा इदं भुव
मंगल नेमंगलाय ध्याने स्म नो दर्शितं त उपासकानाम् ॥ तस्मै नमो भगवतेऽनुविधेम तुभ्यं योऽनादृतो नरकभाग्भिरसत्प्रसंगैः ॥ ४ ॥ ये तु त्वदीयचरणां
बुजकोशगंधं जिघ्रंति कर्णविवरैः श्रुतिवातनीतम् ॥ भक्त्या गृहीतचरणः परया च तेषां नापैषि नाथ हृदयांबुरुहात्स्वपुंसाम् ॥ ५ ॥ तावद्भयं द्र
मि विणगेहसुहृन्निमित्तं शोकः स्पृहा परिभवो विपुलश्च लोभः ॥ तावन्ममेत्यसदवग्रह आर्तिमूलं यावन्न तेऽङ्घ्रिमभयं प्रवृणीत लोकः ॥ ६ ॥ दैवेन ते

भा॰तृ॰मृ
१२
र

नधियोभवतःप्रसंगात्सर्वाशुभोपशमनाद्विमुखेंद्रियाये।कुर्वंतिकामसुखलेशलवायदीनालोभाभिभूतमनसोऽकुशलानिशश्वत्॥७॥क्षु
त्तृट्त्रिधातुभिरिमामुहुरर्द्यमानाःशीतोष्णवातवर्षैरितरेतराच्च॥कामाग्निनाऽच्युतरुषाचसुदुर्भरेणसंपश्यतोमनउरुक्रमसीदतेमे॥८॥
यावत्पृथक्त्वमिदमात्मनइंद्रियार्थमायाबलंभगवतोजनईशपश्येत्।तावन्नसंसृतिरसौप्रतिसंक्रमेतव्यर्थापिदुःखनिवहंवहतीक्रिया
र्था॥९॥अह्न्यापृतार्तकरणानिशिनिःशयानानानामनोरथधियाक्षणभग्ननिद्राः।दैवाहतार्थरचनाऋषयोपिदेवयुष्मत्प्रसंगविमुखाइहसंस
रंति॥१०॥त्वंभावयोगपरिभावितहृत्सरोजआस्सेश्रुतेक्षितपथोननुनाथपुंसाम्।यद्यद्धियातउरुगायविभावयंतितत्तद्वपुःप्रणयसे
सदनुग्रहाय॥११॥नातिप्रसीदतितथोपचितोपचारैराराधितःसुरगणैर्हृदिबद्धकामैः।यत्सर्वभूतदययाऽसदलभ्ययैकोनानाजनेष्व
वहितःसुहृदंतरात्मा॥१२॥पुंसामतोविविधकर्मभिरध्वराद्यैर्दानेनचोग्रतपसाव्रतचर्ययाच।आराधनंभगवतस्तवसत्क्रियार्थोधर्मोऽर्पि
तःकर्हिचिद्म्रियतेनयत्र॥१३॥शश्वत्स्वरूपमहसैवनिपीतभेदमोहायबोधधिषणायनमःपरस्मै।विश्वोद्भवस्थितिलयेषुनिमित्तलीला
रासायतेनमइदंचकृमेश्वराय॥१४॥यस्यावतारगुणकर्मविडंबनानिनामानियेऽसुविगमेविवशागृणंति।तेनैकजन्मशमलंसहसैवहित्वा
संयांत्यपावृतमृतंतमजंप्रपद्ये॥१५॥योवाअहंचगिरिशश्चविभुःस्वयंचस्थित्युद्भवप्रलयहेतवआत्ममूलम्।भित्वात्रिपाद्ववृधएकउरुप्ररो

अ॰
९
१२

हस्तस्मै नमो भगवते भुवनद्रुमाय ॥१६॥ लोको विकर्मनिरतः कुशले प्रमत्तः कर्मण्ययं त्वदुदिते भवदर्चने स्वे ॥ यस्तावदस्य बलवानिह जीविताशां सद्यश्छिनत्त्य
निमिषाय नमोऽस्तु तस्मै ॥१७॥ यस्माद्बिभेम्यहमपि द्विपरार्द्धधिष्ण्यमध्यासितः सकललोकनमस्कृतं यत् ॥ तेपे तपो बहुसवोऽवरुरुत्समानस्तस्मै नमो भगवतेऽ
धिमखाय तुभ्यम् ॥१८॥ तिर्यङ्मनुष्यविबुधादिषु जीवयोनिष्वात्मेच्छयात्मकृतसेतुपरीप्सया यः ॥ रेमे निरस्तरतिरप्यवरुद्धदेहस्तस्मै नमो भगवते पुरु
षोत्तमाय ॥१९॥ योऽविद्ययानुपहतोऽपि दशार्द्धवृत्त्या निद्रामुवाह जठरीकृतलोकयात्रः ॥ अन्तर्जलेऽहिकशिपुस्पर्शानुकूलां भीमोर्मिमालिनि जनस्य सु
खं विवृण्वन् ॥२०॥ यन्नाभिपद्मभवनादहमासमीड्य लोकत्रयोपकरणो यदनुग्रहेण ॥ तस्मै नमस्त उदरस्थभवाय योगनिद्रावसानविकसन्नलिनेक्षणा
य ॥२१॥ सोऽयं समस्तजगतां सुहृदेक आत्मा सत्त्वेन यन्मृडयते भगवान्भगेन ॥ तेनैव मे दृशमनुस्पृशताद्यथाऽहं स्रक्ष्यामि पूर्ववदिदं प्रणतप्रियोऽसौ
॥२२॥ एष प्रपन्नवरदो रमयात्मशक्त्या यद्यत्करिष्यति गृहीतगुणावतारः ॥ तस्मिन्स्वविक्रममिदं सृजतोऽपि चेतो युञ्जीत कर्मशमलं च यथा विज
ह्याम् ॥२३॥ नाभिह्रदादिह सतोऽम्भसि यस्य पुंसो विज्ञानशक्तिरहमासमनन्तशक्तेः ॥ रूपं विचित्रमिदमस्य विवृण्वतो मे मा रीरिषीष्ट निगमस्य गिरां वि
सर्गः ॥२४॥ सोऽसावदभ्रकरुणो भगवान्विवृद्धप्रेमस्मितेन नयनाम्बुरुहं विजृम्भन् ॥ उत्थाय विश्वविजयाय च नो विषादं माध्व्या गिराऽपनयतात्पुरुषः
पुराणः ॥२५॥ ॥मैत्रेय उवाच॥ ॥स्वसंभवं निशाम्यैवं तपोविद्यासमाधिभिः ॥ यावन्मनोवचः स्तुत्वा विरराम स खिन्नवत् ॥२६॥ अथाभिप्रेतम

न्वीक्ष्य ब्रह्मणो मधुसूदनः॥ विषण्णचेतसं तेन कल्पव्यतिकरांभसा॥२७॥ लोकसंस्थानविज्ञान आत्मनः परिखिद्यतः॥ तमाहागाधया वाचा कश्मलं श
मयन्निव॥२८॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥मा वेदगर्भ गास्तंद्रीं सर्ग उद्यममावह॥ तन्मयापादितं ह्यग्रे यन्मां प्रार्थयते भवान्॥२९॥ भूयस्त्वं तप आति
ष्ठ विद्यां चैव मदाश्रयाम्॥ ताभ्यामंतर्हृदि ब्रह्मन् लोकान्द्रक्ष्यस्यपावृतान्॥३०॥ तत आत्मनि लोके च भक्तियुक्तः समाहितः॥ द्रष्टासि मां ततं ब्रह्मन् मयि
लोकांस्त्वमात्मनः॥३१॥ यदा तु सर्वभूतेषु दारुष्वग्निमिव स्थितम्॥ प्रतिचक्षीत मां लोको जह्यात्तर्ह्येव कश्मलम्॥३२॥ यदा रहितमात्मानं भूतेंद्रियगुणा
शयैः॥ स्वरूपेण मयोपेतं पश्यन्स्वाराज्यमृच्छति॥३३॥ नानाकर्मवितानेन प्रजा बह्वीः सिसृक्षतः॥ नात्मावसीदत्यस्मिंस्ते वर्षीयान्मदनुग्रहः
॥३४॥ ऋषिमाद्यं न बध्नाति पापीयांस्त्वां रजोगुणः॥ यन्मनो मयि निर्बद्धं प्रजाः संसृजतोऽपि ते॥३५॥ ज्ञातोऽहं भवता त्वद्य दुर्विज्ञेयोऽपि देहिनाम्॥ यन्मां
त्वं मन्यसेऽयुक्तं भूतेंद्रियगुणात्मभिः॥३६॥ तुभ्यं मद्विचिकित्सायामात्मा मे दर्शितोऽबहिः॥ नालेन सलिले मूलं पुष्करस्य विचिन्वतः॥३७॥ यच्चकर्थांग मत्
स्तोत्रं मत्कथाभ्युदयांकितम्॥ यद्वा तपसि ते निष्ठा स एष मदनुग्रहः॥३८॥ प्रीतोऽहमस्तु भद्रं ते लोकानां विजयेच्छया॥ यदस्तौषीर्गुणमयं निर्गुणं मा
नुवर्णयन्॥३९॥ य एतेन पुमान्नित्यं स्तुत्वा स्तोत्रेण मां भजेत्॥ तस्याशु संप्रसीदेयं सर्वकामवरेश्वरः॥४०॥ पूर्तेन तपसा यज्ञैर्दानैर्योगसमाधिना॥ रा
द्धं निःश्रेयसं पुंसां मत्प्रीतिस्तत्त्वविन्मतम्॥४१॥ अहमात्मात्मनां धातः प्रेष्ठः सन्प्रेयसामपि॥ अतो मयि रतिं कुर्याद्देहादिर्यत्कृते प्रियः॥४२॥ सर्व

वेदमयेनेदमात्मनात्माऽत्मयोनिना ॥ प्रजाः सृज यथापूर्वं याश्च मय्यनुशेरते ॥४३॥ ॥मैत्रेय उवाच॥ ॥तस्मा एवं जगत्स्रष्ट्रे प्रधानपुरुषेश्वरः ॥ व्यज्येदं स्वे
न रूपेण कंजनाभस्तिरोदधे ॥४४॥ इति श्रीभाग० मह० तृतीयःस्कंधे पद्मोद्भवे विदुरमैत्रेयसंवादे नवमोध्यायः ॥९॥ ॥दशमे कालसंभिन्नं प्रतिबुद्धं न
उद्भवः ॥ प्राकृतादिविभागेन सर्गस्तु दशधोच्यते ॥१॥ ॥विदुर उवाच॥ ॥अंतर्हिते भगवति ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ प्रजाः ससर्ज कतिधा दैहिकीर्मानसी
र्विभुः ॥१॥ ये च मे भगवन्पृष्टास्त्वय्यर्था बहुवित्तम ॥ तान्वदस्वानुपूर्व्येण छिंधि नः सर्वसंशयान् ॥२॥ ॥सूत उवाच॥ ॥एवं संचोदितस्तेन क्षत्त्रा कौषार
वो मुनिः ॥ प्रीतः प्रत्याह तान्प्रश्नान्हृदिस्थानथ भार्गव ॥३॥ ॥मैत्रेय उवाच॥ ॥विरिंचोऽपि तथा चक्रे दिव्यं वर्षशतं तपः ॥ आत्मन्यात्मानमावे
श्य यदाह भगवानजः ॥४॥ तद्विलोक्याब्जसंभूतो वायुना यदधिष्ठितः ॥ पद्ममंभश्च तत्कालकृतवीर्येण कंपितम् ॥५॥ तपसा ह्येधमानेन विद्यया चात्मसंस्थ
या ॥ विवृद्धविज्ञानबलो न्यपाद्वायुं सहांभसा ॥६॥ तद्विलोक्य वियद्व्यापि पुष्करं यदधिष्ठितम् ॥ अनेन लोकान्प्राग्लीनान्कल्पितास्मीत्यचिंतयत् ॥७॥ पद्म
कोशं तदाविश्य भगवत्कर्मचोदितः ॥ एकं व्यभांक्षीदुरुधा त्रिधा भाव्यं द्विसप्तधा ॥८॥ एतावान्जीवलोकस्य संस्थाभेदः समाहृतः ॥ धर्मस्य ह्यनिमि
त्तस्य विपाकः परमेष्ठ्यसौ ॥९॥ ॥विदुर उवाच॥ ॥यदात्थ बहुरूपस्य हरेरद्भुतकर्मणः ॥ कालाख्यं लक्षणं ब्रह्मन्यथा वर्णय नः प्रभो ॥१०॥
मैत्रेय उवाच॥ ॥गुणव्यतिकराकारो निर्विशेषोऽप्रतिष्ठितः ॥ पुरुषस्तदुपादानमात्मानं लीलयासृजत् ॥११॥ विश्वं वै ब्रह्म तन्मात्रं संस्थि

तं विष्णुमायया ॥ ईश्वरेण परिच्छिन्नं कालेनाव्यक्तमूर्तिना ॥१२॥ यथेदानीं तथाग्रे च पश्चादप्येतदीदृशम् ॥ सर्गो नवविधस्तस्य प्राकृतो वैकृतस्तु
यः ॥१३॥ कालद्रव्यगुणैरस्य त्रिविधः प्रतिसंक्रमः ॥ आद्यस्तु महतः सर्गो गुणवैषम्यमात्मनः ॥१४॥ द्वितीयस्त्वहमो यत्र द्रव्यज्ञानक्रियोदयः ॥
भूतसर्गस्तृतीयस्तु तन्मात्रो द्रव्यशक्तिमान् ॥१५॥ चतुर्थ ऐंद्रियः सर्गो यस्तु ज्ञानक्रियात्मकः ॥ वैकारिको देवसर्गः पंचमो यन्मयं मनः ॥१६॥
षष्ठस्तु तमसः सर्गो यस्त्वबुद्धिकृतः प्रभो ॥ षडिमे प्राकृताः सर्गा वैकृतानपि मे शृणु ॥१७॥ रजोभाजो भगवतो लीलेयं हरिमेधसः ॥ सप्तमो मुख्य
सर्गस्तु षड्विधस्तस्थुषां च यः ॥१८॥ वनस्पत्योषधिलतात्वक्सारा वीरुधो द्रुमाः ॥ उत्स्रोतसस्तम[illegible]ःप्राया अंतःस्पर्शा विशेषिणः ॥१९॥ तिरश्चा
मष्टमः सर्गः सोऽष्टाविंशतिधा मतः ॥ अविदो भूरितमसो घ्राणज्ञा हृद्यवेदिनः ॥२०॥ गौरजो महिषः कृष्णः सूकरो गवयो रुरुः ॥ द्विशफाः प
शवश्चेमे अविरुष्ट्रश्च सत्तम ॥२१॥ खरोऽश्वोऽश्वतरो गौरः शरभश्चमरी तथा ॥ एते चैकशफाः क्षत्तः शृणु पंचनखान् पशून् ॥२२॥ श्वा सृग
लो वृको व्याघ्रो मार्जारः शशशल्लकौ ॥ सिंहः कपिर्गजः कूर्मो गोधा च मकरादयः ॥२३॥ कंकगृध्रबकश्येनभासभल्लूकबर्हिणः ॥ हंससारसच
क्राह्वकाकोलूकादयः खगाः ॥२४॥ अर्वाक्स्रोतस्तु नवमः क्षत्तरेकविधो नृणाम् ॥ रजोधिकाः कर्मपरा दुःखे च सुखमानिनः ॥२५॥ वैकृतास्त्र
य एवैते देवसर्गश्च सत्तम ॥ वैकारिकस्तु यः प्रोक्तः कौमारस्तूभयात्मकः ॥२६॥ देवसर्गश्चाष्टविधो विबुधाः पितरोऽसुराः ॥ गंधर्वाप्सरसः सिद्धा

यक्षरक्षांसिचारणाः॥२७॥प्रेतभूतापिशाचाश्चविद्याध्राःकिन्नरादयः॥दशैतेविदुराख्याताःसर्गास्तेविश्वसृक्कृताः॥२८॥अतःपरंप्रवक्ष्या कृ
मिवंशान्मन्वंतराणिच॥एवंरजःप्लुतःस्रष्टाकल्पादिष्वात्मभूर्हरिः॥२९॥सृजत्यमोघसंकल्पआत्मैवात्मानमात्मना॥३०॥इतिश्रीभाग॰
महा॰तृतीयस्कंधेदशमोध्यायः॥१०॥ ॥ततएकादशेकालपरमाण्वादिलक्षणैः॥युगमन्वंतरादिभ्यःकल्पमानादिवर्ण्यते॥१॥
मैत्रेयउवाच॥ ॥चरमःसद्विशेषाणामनेकोऽसंयुतःसदा॥परमाणुःसविज्ञेयोनृणामैक्यभ्रमोयतः॥१॥सतएवपदार्थस्यस्वरूपावस्थित
स्ययत्॥कैवल्यंपरममहानविशेषोनिरंतरः॥२॥एवंकालोऽप्यनुमितःसौक्ष्म्येस्थौल्येचसत्तम॥संस्थानभुक्त्याभगवानव्यक्तोव्यक्तभुग्विभुः॥३॥
सकालःपरमाणुर्वैयोभुंक्तेपरमाणुताम्॥ततोविशेषभुग्यस्तुसकालःपरमोमहान्॥४॥अणुर्द्वौपरमाणुस्यात्त्रसरेणुस्त्रयःस्मृतः॥जालार्कर
श्म्यवगतःखमेवानुपतन्नगात्॥५॥त्रसरेणुत्रिकंभुंक्तेयःकालःसत्रुटिःस्मृतः॥शतभागस्तुवेधःस्यात्तैस्त्रिभिस्तुलवःस्मृतः॥६॥निमेषस्त्रि
लवोज्ञेयआम्नातस्तेत्रयःक्षणः॥क्षणान्पंचविदुःकाष्ठांलघुतादशपंचच॥७॥लघूनिवैसमाम्नातादशपंचचनाडिका॥तेद्वेमुहूर्तःप्रहरःषड्या
मःसप्तवानृणाम्॥८॥द्वादशार्द्धपलोन्मानंचतुर्भिश्चतुरंगुलैः॥स्वर्णमाषैःकृतच्छिद्रंयावत्प्रस्थजलप्लुतम्॥९॥यामाश्चत्वारश्चत्वारोमर्त्या
नामहनीउभे॥पक्षःपंचदशाहानिशुक्लःकृष्णश्चमानद॥१०॥तयोःसमुच्चयोमासःपितॄणांपरमायुर्निरूपितम्॥१२॥यहर्ब्रह्मनारान्चक्रस्थःप
^नदहर्निशं॥द्वौतावृतुःषडयनंदक्षिणंचोत्तरंदिवि॥११॥अयनेचाहनीप्राहुर्वत्सरोद्वा
दशस्मृतः॥संवत्सरशतंनृणां

भा०तृ०म्
१६ | रमाणवादिनाजगत्॥ संवत्सरावसानेनपर्येत्यनिमिषोविभुः॥१३॥ संवत्सरःपरिपरिवत्सरइडावत्सरएवच॥ अनुवत्सरोवत्सरश्चविदुरैवंप्रभाष्यते | अ०
११
॥१४॥ यःसृज्यशक्तिमुरुधोच्छ्वसयन्स्वशक्त्यापुंसोभ्रमायदिविधावतिभूतभेदः॥ कालाख्ययागुणमयंक्रतुभिर्वितन्वंस्तस्मैबलिंहरतवत्स
रपंचकाय॥१५॥ ॥विदुरउवाच॥ ॥पितृदेवमनुष्याणामायुःपरमिदंस्मृतम्॥ परेषांगतिमाचक्ष्वयेस्युःकल्पाद्बहिर्विदः॥१६॥ भगवान्वे
दकालस्यगतिंभगवतोनन्नु॥ विश्वंविचक्षतेधीरायोगराद्धेनचक्षुषा॥१७॥ ॥मैत्रेयउवाच॥ ॥कृतंत्रेताद्वापरंचकलिश्चेतिचतुर्युगम्
दिव्यैर्द्वादशभिर्वर्षैःसावधानंनिरूपितम्॥१८॥ चत्वारित्रीणिद्वेचैकंकृतादिषुयथाक्रमम्॥ संख्यातानिसहस्राणिद्विगुणानिशतानिच॥१९॥
संध्यांशयोरंतरेणयःकालःशतसंख्ययोः॥ तमेवाहुर्युगंतज्ज्ञायत्रधर्मोविधीयते॥२०॥ धर्मश्चतुष्पान्मनुजान्कृतेसमनुवर्तते॥ सएवान्येष्वधर्मेणव्येतिपा
देनवर्धता॥२१॥ त्रिलोक्यायुगसाहस्रंबहिराब्रह्मणोदिनम्॥ तावत्येवनिशातातयन्निमीलतिविश्वसृक्॥२२॥ निशावसानआरब्धोलोककल्पो
नुवर्तते॥ यावद्दिनंभगवतोमनून्भुंजंश्चतुर्दश॥२३॥ स्वंस्वंकालंमनुर्भुंक्तेसाधिकांह्येकसप्ततिम्॥ मन्वंतरेषुमनवस्तद्वंशाऋषयःसुराः॥ भवंतिचै
वयुगपत्सुरेशाश्चानुयेचतान्॥२४॥ एषदैनंदिनःसर्गोब्राह्मस्त्रैलोक्यवर्तनः॥ तिर्यङ्नृपितृदेवानांसंभवोयत्रकर्मभिः॥२५॥ मन्वंतरेषुभगवान्बिभ्र | १६
त्सत्वंस्वमूर्तिभिः॥ मन्वादिभिरिदंविश्वमवत्युदितपौरुषः॥२६॥ तमोमात्रामुपादायप्रतिसंरुद्धविक्रमः॥ कालेनानुगताशेषआस्तेतूष्णींदिनात्यये

॥२७॥ तमेवान्वपिधीयंते लोका भूरादयस्त्रयः ॥ निशायामनुवृत्तायां निर्मुक्तशशिभास्करम् ॥ २८॥ त्रिलोक्यां दह्यमानायां शक्त्या संकर्षणाग्नि
ना ॥ यांत्यूष्मणा महर्लोकाज्जनं भृग्वादयोऽर्दिताः ॥ २९॥ तावत्त्रिभुवनं सद्यः कल्पांतैधितसिंधवः ॥ प्लावयंत्युत्कटाटोपचंडवातेरितोर्मयः ॥ ३०
अंतः स तस्मिन्सलिल आस्तेऽनंतासनो हरिः ॥ योगनिद्रानिमीलाक्षः स्तूयमानो जनालयैः ॥ ३१॥ एवंविधैरहोरात्रैः कालगत्योपलक्षि
तैः ॥ अपक्षितमिवास्यापि परमायुर्वयःशतम् ॥ ३२॥ यदर्धमायुषस्तस्य परार्धमभिधीयते ॥ पूर्वः परार्धोऽपक्रांतो ह्यपरोऽद्य प्रवर्तते ॥ ३३॥ पूर्व
स्यादौ परार्धस्य ब्राह्मो नाम महानभूत् ॥ कल्पो यत्राभवद्ब्रह्मा शब्दब्रह्मेति यं विदुः ॥ ३४॥ तस्यैव चांते कल्पोऽभूद्यं पाद्ममभिचक्षते ॥ यद्धरेर्नाभि
सरस आसील्लोकसरोरुहम् ॥ ३५॥ अयं तु कथितः कल्पो द्वितीयस्यापि भारत ॥ वाराह इति विख्यातो यत्रासीच्छूकरो हरिः ॥ ३६॥ कालोऽयं द्विप
रार्धाख्यो निमेष उपचर्यते ॥ अव्याकृतस्यानंतस्य ह्यनादेर्जगदात्मनः ॥ ३७॥ कालोऽयं परमाण्वादिर्द्विपरार्धांत ईश्वरः ॥ नैवेशितुं प्रभुर्भूम्न ई
श्वरो धाममानिनाम् ॥ ३८॥ विकारैः सहितो युक्तैर्विशेषादिभिरावृतः ॥ आंडकोशो बहिरयं पंचाशत्कोटिविस्तृतः ॥ ३९॥ दशोत्तराधिकैर्य
त्र प्रविष्टः परमाणुवत् ॥ लक्ष्यतेऽन्तर्गताश्चान्ये कोटिशो ह्यंडराशयः ॥ ४०॥ तदाहुरक्षरं ब्रह्म सर्वकारणकारणम् ॥ विष्णोर्धाम परं साक्षात्पु
रुषस्य महात्मनः ॥ ४१॥ इति श्रीभा० म० तृतीयस्कंधे एकादशोऽध्यायः ॥ ११॥ ॥ द्वादशे तु कुमारादि मनःसर्गस्तमेधनात् ॥ कायभेदेन

भा॰तृ॰स्कं
१७

योनस्तुमनुसर्गोनुवर्ण्यते॥३॥ ॥मैत्रेयउवाच॥ ॥इतितेवर्णितःक्षत्तःकालाख्यःपरमात्मनः॥महिमावेदगर्भोथयथास्राक्षीन्निबोधमे
॥१॥ससर्जाग्रेंधतामिस्रमथतामिस्रमादिकृत्॥महामोहंचमोहंचतमश्चाज्ञानवृत्तयः॥२॥दृष्ट्वापापीयसींसृष्टिंनात्मानंबह्वमन्यत॥भगवद्ध्यान
पूतेनमनसान्यांततोसृजत्॥३॥सनकंचसनंदंचसनातनमथात्मभूः॥सनत्कुमारंचमुनीन्निष्क्रियानूर्ध्वरेतसः॥४॥तान्बभाषेस्वभूःपुत्रा
न्प्रजाःसृजतपुत्रकाः॥तन्नैच्छन्मोक्षधर्माणोवासुदेवपरायणाः॥५॥सोवध्यातःसुतैरेवंप्रत्याख्यातानुशासनैः॥क्रोधंदुर्विषहंजातंनियंतु
मुपचक्रमे॥६॥धियानिगृह्यमाणोपिभ्रुवोर्मध्यात्प्रजापतेः॥सद्योजायततन्मन्युःकुमारोनीललोहितः॥७॥सवैरुरोददेवानांपूर्वजोभगवान्भ
वः॥नामानिकुरुमेधातःस्थानानिचजगद्गुरो॥८॥इतितस्यवचःपाद्मोभगवान्परिपालयन्॥अभ्यधाद्भद्रयावाचामारोदीस्तत्करोमिते॥९॥य
दरोदीःसुरश्रेष्ठसोद्वेगइवबालकः॥ततस्त्वामभिधास्यंतिनाम्नारुद्रइतिप्रजाः॥१०॥हृदिंद्रियाण्यसुर्व्योमवायुरग्निर्जलंमही॥सूर्यश्चंद्रस्तप
श्चैवस्थानान्यग्रेकृतानिते॥११॥मन्युर्मनुर्महिनसोमहांश्छिवऋतुध्वजः॥उग्ररेताभवःकालोवामदेवोधृतव्रतः॥१२॥धीर्वृत्तिरुशनोमाचनि
युत्सर्पिरिलांबिका॥इरावतीसुधादीक्षारुद्राण्योरुद्रतेस्त्रियः॥१३॥गृहाणैतानिनामानिस्थानानिचसयोषणः॥एभिःसृजप्रजाबह्वीःप्रजानाम
सियत्पतिः॥१४॥इत्यादिष्टःसगुरुणाभगवान्नीललोहितः॥सत्वाकृतिस्वभावेनससर्जात्मसमाःप्रजाः॥१५॥रुद्राणांरुद्रसृष्टानांसमंताद्ग्रसतां

अ॰
॥१२॥
न्यु:

जगत्॥ निशम्यासंख्यशोयूथान् प्रजापतिरशंकत॥१६॥ अलं प्रजाभिः सृष्टाभिरीदृशीभिः सुरोत्तम। मया सह दहंतीभिर्दिशश्चक्षुर्भिरुल्बणैः॥१७
तप आतिष्ठ भद्रं ते सर्वभूतसुखावहम्। तपसैव यथापूर्वं स्रष्टा विश्वमिदं भवान्॥१८॥ तपसैव परं ज्योतिर्भगवंतमधोक्षजम्। सर्वभूतगुहावा
समंजसा विंदते पुमान्॥१९॥ ॥मैत्रेय उवाच॥ ॥एवमात्मभुवादिष्टः परिक्रम्य गिरां पतिम्। बाढमित्यमुमामंत्र्य विवेश तपसे वनम्॥२०
अथाभिध्यायतः सर्गं दश पुत्राः प्रजज्ञिरे। भगवच्छक्तियुक्तस्य लोकसंतानहेतवः॥२१॥ मरीचिरत्र्यंगिरसौ पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः॥ भृगुर्वसिष्ठो द
क्षश्च दशमस्तत्र नारदः॥२२॥ उत्संगान्नारदो जज्ञे दक्षोंगुष्ठात्स्वयंभुवः। प्राणाद्वसिष्ठः संजातो भृगुस्त्वचि करात्क्रतुः॥२३॥ पुलहो नाभितो जज्ञे पुल
स्त्यः कर्णयोर्ऋषिः॥ अंगिरा मुखतोऽक्ष्णोऽत्रिर्मरीचिर्मनसोऽभवत्॥२४॥ धर्मः स्तनाद्दक्षिणतो यत्र नारायणः स्वयम्। अधर्मः पृष्ठतो यस्मान्मृ
त्युर्लोकभयंकरः॥२५॥ हृदि कामो भ्रुवः क्रोधो लोभश्चाधरदच्छदात्। आस्याद्वाक् सिंधवो मेढ्रान्निर्ऋतिः पायोरघाश्रयः॥२६॥ छायायाः क
र्दमो जज्ञे देवहूत्याः पतिः प्रभुः॥ मनसो देहतश्चेदं जज्ञे विश्वकृतो जगत्॥२७॥ वाचं दुहितरं तन्वीं स्वयंभूर्हरतीं मनः। अकामां चकमे क्षत्तः सका
म इति नः श्रुतम्॥२८॥ तमधर्मे कृतमतिं विलोक्य पितरं सुताः। मरीचिमुख्या मुनयो विश्रंभात्प्रत्यबोधयन्॥२९॥ नैतत्पूर्वैः कृतं त्वद्य न करिष्यं
ति चापरे। यत्त्वं दुहितरं गच्छेरनिगृह्यांगजं प्रभुः॥३०॥ तेजीयसामपि ह्येतन्न सुश्लोक्यं जगद्गुरो। यद्वृत्तमनुतिष्ठन्वै लोकः क्षेमाय कल्पते॥३१

स पति

तस्मै नमो भगवते य इदं स्वेन रोचिषा ॥ आत्मस्थं व्यंजयामास स धर्मं पातुमर्हति ॥ २२ ॥ स इत्थं गृणतः पुत्रान् पुरो दृष्ट्वा प्रजापतीन् ॥ प्रजापतिस्तन्वं
तत्याज व्रीडितस्तदा ॥ २३ ॥ तां दिशो जगृहुर्घोरां नीहारं यद्विदुस्तमः ॥ कदाचिद्ध्यायतः स्रष्टुर्वेदा आसंश्चतुर्मुखात् ॥ कथं स्रक्ष्याम्यहं लोकान्स
मवेतान्यथा पुरा ॥ २४ ॥ चातुर्होत्रं कर्मतंत्रमुपवेदनयैः सह ॥ धर्मस्य पादाश्चत्वारस्तथैवाश्रमवृत्तयः ॥ २५ ॥ ॥ विदुर उवाच ॥ ॥ स वै विश्व
सृजामीशो वेदादीन्मुखतोऽसृजत् ॥ यद्यद्येनासृजद्देवस्तन्मे ब्रूहि तपोधन ॥ २६ ॥ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ ॥ ऋग्यजुःसामाथर्वाख्यान्वेदा
न्पूर्वादिभिर्मुखैः ॥ शस्त्रमिज्यां स्तुतिस्तोमं प्रायश्चित्तं व्यधात्क्रमात् ॥ ३७ ॥ आयुर्वेदं धनुर्वेदं गांधर्वं वेदमात्मनः ॥ स्थापत्यं चासृजद्वेदं क्रमात्पूर्वादि
भिर्मुखैः ॥ ३८ ॥ इतिहासपुराणानि पंचमं वेदमीश्वरः ॥ सर्वेभ्य एव वक्त्रेभ्यः ससृजे सर्वदर्शनः ॥ ३९ ॥ षोडश्युक्थौ पूर्ववक्त्रात्पुरीष्यग्निष्टुतावथ
आप्तोर्यामातिरात्रौ च वाजपेयं सगोसवम् ॥ ४० ॥ विद्या दानं तपः सत्यं धर्मस्येति पदानि च ॥ आश्रमांश्च यथासंख्यमसृजत्सह वृत्तिभिः ॥ ४१ ॥ सावि
त्रं प्राजापत्यं च ब्राह्मं चाथ बृहत्तथा ॥ वार्तासंचयशालीनशिलोंछ इति वै गृहे ॥ ४२ ॥ वैखानसा वालखिल्यौदुंबराः फेनपा वने ॥ न्यासे कुटीचकः पू
र्वं बह्वोदो हंसनिष्क्रियौ ॥ ४३ ॥ आन्वीक्षिकी त्रयी वार्ता दंडनीतिस्तथैव च ॥ एवं व्याहृतयश्चासन्प्रणवो ह्यस्य दह्रतः ॥ ४४ ॥ तस्योष्णिगासील्लो
मभ्यो गायत्री च त्वचो विभोः ॥ त्रिष्टुप्मांसात्स्नुतोऽनुष्टुब्जगत्यस्थ्नः प्रजापतेः ॥ ४५ ॥ मज्जायाः पंक्तिरुत्पन्ना बृहती प्राणतोऽभवत् ॥ स्पर्शस्तस्या

भवन्जीवः स्वरोदेहउदाहृतः॥४६॥ ऊष्माणमिंद्रियाण्याहुः रंतस्थाबलमात्मनः॥ स्वराः सप्तविहारेण भवंतिस्म प्रजापतेः॥४७॥ शब्दब्रह्मात्मन
स्तस्य व्यक्ताव्यक्तात्मनः परः॥ ब्रह्माऽवभाति विततो नानाशक्त्युपबृंहितः॥ ततोऽपरामुपादाय स सर्गाय मनोदधे॥४८॥ ऋषीणां भूरिवीर्याणा
मपिसर्गमविस्तृतम्॥ ज्ञात्वा तद्धृदये भूयश्चिंतयामास कौरव॥४९॥ अहो अद्भुतमेतन्मे व्यापृतस्यापि नित्यदा॥ नह्येधंते प्रजानूनं दैवमत्रविघा
तकम्॥५०॥ एवं युक्तकृतस्तस्य दैवं चावेक्षतस्तदा॥ कस्य रूपमभूद्द्वेधा यत्कायमभिचक्षते॥५१॥ ताभ्यां रूपविभागाभ्यां मिथुनं समपद्यत॥ यस्तु
तत्र पुमान्सोऽभून्मनुः स्वायंभुवः स्वराट्॥५२॥ स्त्री यासीच्छतरूपाख्या महिष्यस्य महात्मनः॥ तदा मिथुनधर्मेण प्रजाह्येधांबभूविरे॥५३॥ स
चापि शतरूपायां पंचापत्यान्यजीजनत्॥ प्रियव्रतोत्तानपादौ तिस्रः कन्याश्च भारत॥५४॥ आकूतिर्देवहूतिश्च प्रसूतिरिति सत्तम॥ आकू
तिं रुचये प्रादात्कर्दमाय तु मध्यमाम्॥ दक्षायादात्प्रसूतिं च यत आपूरितं जगत्॥५५॥ इति श्रीभागवते म॰ तृतीय स्कंधे द्वादशोऽध्यायः
॥१२॥ ॥ त्रयोदशे सिसृक्षायां मनोरास्मिकापुनाम्॥ धरामुद्धर्तुमुद्भूतात्क्रोडाद्देहात्तु सूदनम्॥ ॥ श्रीशुक उवाच॥
निशम्य वाचं वदतो मुनेः पुण्यतमां नृप॥ भूयः पप्रच्छ कौरव्यो वासुदेवकथादृतः॥१॥ ॥ विदुर उवाच॥ ॥ स वै स्वायंभुवः सम्राट् प्रियः
पुत्रः स्वयंभुवः॥ प्रतिलभ्य प्रियां पत्नीं किं चकार ततो मुने॥२॥ चरितं तस्य राजर्षेरादिराजस्य सत्तम॥ ब्रूहि मे श्रद्दधानाय विष्वक्सेनाश्रयो ह्यसौ॥३॥

श्रुतस्य पुंसां सुचिरश्रमस्य नन्वंजसा सूरिभिरीडितोर्थः॥ यत्तद्गुणानुश्रवणं मुकुंदपादारविंदं हृदयेषु येषाम्॥४॥ ॥श्रीशुक उवाच॥
इति ब्रुवाणं विदुरं विनीतं सहस्रशीर्ष्णश्चरणोपधानम्॥ प्रहृष्टरोमा भगवत्कथायां प्रणीयमानो मुनिरभ्यचष्ट॥५॥ ॥मैत्रेय उवाच॥
यदा स्वभार्यया साकं जातः स्वायंभुवो मनुः॥ प्रांजलिः प्रणतश्चेदं वेदगर्भमभाषत॥६॥ त्वमेकः सर्वभूतानां जन्मकृद्वृत्तिदः पिता॥ अथापि
नः प्रजानां ते शुश्रूषा केन वा भवेत्॥७॥ तद्विधेहि नमस्तुभ्यं कर्मस्वीड्यात्मशक्तिषु॥ यत्कृत्वेह यशो विष्वगमुत्र च भवेद्गतिः॥८॥
ब्रह्मोवाच॥ ॥प्रीतस्तुभ्यमहं तात स्वस्ति स्ताद्वां क्षितीश्वर॥ यन्निर्व्यलीकेन हृदा शाधि मेत्यात्मनार्पितम्॥९॥ एतावत्यात्मजैर्वीर का
र्या ह्यपचितिर्गुरौ॥ शक्त्याप्रमत्तैर्गृह्येत सादरं गतमत्सरैः॥१०॥ स त्वमस्यामपत्यानि सदृशान्यात्मनो गुणैः॥ उत्पाद्य शास धर्मेण गां य
ज्ञैः पुरुषं यज॥११॥ परं शुश्रूषणं मह्यं स्यात्प्रजारक्षया नृप॥ भगवांस्ते प्रजाभर्तुर्हृषीकेशोऽनुतुष्यति॥१२॥ येषां न तुष्टो भगवान्यज्ञलिंगो
जनार्दनः॥ तेषां श्रमो ह्यपार्थाय यदात्मा नादृतः स्वयम्॥१३॥ ॥मनुरुवाच॥ ॥आदेशेऽहं भगवतो वर्तेयामीवसूदन॥ स्थानं त्वि
हानुजानीहि प्रजानां मम च प्रभो॥१४॥ यदोकः सर्वभूतानां मही मग्ना महांभसि॥ अस्या उद्धरणे यत्नो देव देव्या विधीयताम्॥१५॥
मैत्रेय उवाच॥ ॥परमेष्ठी त्वपां मध्ये तथा सन्नामवेक्ष्य गाम्॥ कथमेनां समुन्नेष्य इति दध्यौ धिया चिरम्॥१६॥ सृजतो मे क्षितिर्वार्भिः प्लाव्य

मानारसांगता॥अथात्रकिमनुष्ठेयमस्माभिः सर्गयोजितैः॥१७॥यस्याहंहृदयादासंकईशोविदधातुमे॥इत्यभिध्यायतोनासाविवरात्सहसा
नघ॥वराहतोकोनिरगादंगुष्ठपरिमाणकः॥१८॥तस्याभिपश्यतः खस्थः क्षणेनकिलभारत॥गजमात्रःप्रववृधेतदद्भुतमभून्महत्॥१९॥मरी
चिप्रमुखैर्विप्रैः कुमारैर्मनुनासह॥दृष्ट्वातत्सौकरंरूपंतर्कयामासचित्रधा॥२०॥किमेतत्सौकरव्याजंसत्वंदिव्यमवस्थितम्॥अहोबताश्चर्यमिदंना
सायामेविनिःसृतम्॥२१॥दृष्टोंगुष्ठशिरोमात्रः क्षणाद्गंडशिलासमः॥अपिस्विद्भगवानेषयज्ञोमेखेदयन्मनः॥२२॥इतिमीमांसतस्तस्यब्रह्मणः
सहसूनुभिः॥भगवान्यज्ञपुरुषोजगर्जागेंद्रसन्निभः॥२३॥ब्रह्माणंहर्षयामासहरिस्तांश्चद्विजोत्तमान्॥स्वगर्जितेनककुभः प्रतिस्वनयताविभुः
॥२४॥निशम्यतेघर्घरितंस्वखेदक्षयिष्णुमायामयसूकरस्य॥जनस्तपःसत्यनिवासिनस्तेत्रिभिःपवित्रैर्मुनयोगृणन्स्म॥२५॥तेषांसतांवे
दवितानमूर्तिर्ब्रह्मावधार्यात्मगुणानुवादम्॥विनद्यभूयोविबुधोदयायगजेंद्रलीलोजलमाविवेश॥२६॥उत्क्षिप्तवालः खचरः कठोरःस
टाविधुन्वन्खररोमशत्वक्॥खुराहताभ्रः सितदंष्ट्रईक्षाज्योतिर्बभासेभगवान्महीध्रः॥२७॥घ्राणेनपृथ्व्याःपदवींविजिघ्रन्क्रोडापदेशः
स्वयमध्वरांगः॥करालदंष्ट्रोप्यकरालदृग्भ्यामुद्वीक्ष्यविप्रान्गृणतोविशत्कम्॥२८॥सवज्रकूटांगनिपातवेगविशीर्णकुक्षिःस्तनयन्नुदन्वा
न्॥उत्सृष्टदीर्घोर्मिभुजैरिवार्तश्चुक्रोशयज्ञेश्वरपाहिमेति॥२९॥खुरैःक्षुरप्रैर्दरयंस्तदापउत्पारपारंत्रिपरूरसायाम्॥ददर्शगांतत्रसुषुप्सुर

भा॰तृ॰स्कं॰ २०

येषांजीवधानींस्वयमभ्यधत्त॥३०॥स्वंदंष्ट्रयोद्धृत्यमहींनिमग्नांसउत्थितःसंरुरुचेरसायाः॥तत्रापिदैत्यंगदयापतंतंसुनाभसंदीपिततीव्रमन्युः॥३१॥ज
घानरुंधानमसह्यविक्रमंसलीलयेभंमृगराडिवांभसि॥तद्रक्तपंकांकितगंडतुंडोयथागजेंद्रोजगतींविभिंदन्॥३२॥तमालनीलंसितदंतकोट्याक्ष्मामु
त्क्षिपंतंगजलीलयांग॥प्रज्ञायबद्धांजलयोऽनुवाकैर्विरिंचिमुख्याउपतस्थुरीशं॥३३॥ ॥ऋषयऊचुः॥ ॥जितंजितंतेऽजितयज्ञभावनत्रयींतनूं
स्वांपरिधुन्वतेनमः॥यद्रोमगर्तेषुनिलिल्युरध्वरास्तस्मैनमःकारणसूकरायते॥३४॥रूपंतवैतन्ननुदुष्कृतात्मनांदुर्दर्शनंदेवयदध्वरात्मकं॥छंदांसि
यस्यत्वचिबर्हिरोमस्वाज्यंदृशित्वंघ्रिषुचातुर्होत्रम्॥३५॥स्रुक्तुंडआसीत्स्रुवईशनासयोरिडोदरेचमसाःकर्णरंध्रे॥प्राशित्रमास्येग्रसनेग्रहास्तुतेय
च्चर्वणंतेभगवन्नग्निहोत्रम्॥३६॥दीक्षानुजन्मोपसदःशिरोधरंत्वंप्रायणीयोदयनीयदंष्ट्रः॥जिह्वाप्रवर्ग्यस्तवशीर्षकंक्रतोःसभ्यावसथ्यंचित
योऽसवोहिते॥३७॥सोमस्तुरेतःसवनान्यवस्थितिःसंस्थाविभेदास्तवदेवधातवः॥सत्राणिसर्वाणिशरीरसंधिस्त्वंसर्वयज्ञक्रतुरिष्टिबंधनः॥३८
नमोनमस्तेऽखिलमंत्रदेवताद्रव्यायसर्वक्रतवेक्रियात्मने॥वैराग्यभक्त्यात्मजयानुभावितज्ञानायविद्यागुरवेनमोनमः॥४०॥दंष्ट्राग्रकोट्याभगवंस्त्व
याधृताविराजतेभूधरभूःसभूधरा॥यथावनान्निःसरतोदताधृतामतंगजेंद्रस्यसपत्रपद्मिनी॥४०॥त्रयीमयंरूपमिदंचसौकरंभूमंडलेनाथदता
धृतेनते॥चकास्तिशृंगोढघनेनभूयसाकुलाचलेंद्रस्ययथैवविभ्रमः॥४१॥संस्थापयैनांजगतांसतस्थुषांलोकायपत्नीमसिमातरंपिता॥विधे

५०
१२

२०

मचास्य मनसा सहत्वयायस्यांस्वतेजोऽग्निमिवारणावधाः॥ ४२॥ कः श्रद्दधीतान्यतमस्तव प्रभो रसां गताया भुव उद्विबर्हणम्॥ न विस्मयोऽसौ त्वयि वि
श्वविस्मये यो माययेदं ससर्जेऽतिविस्मयम्॥ ४३॥ विधुन्वता वेदमयं निजं वपुर्जनस्तपः सत्यनिवासिनो वयम्॥ सटाशिखोद्धूतशिवांबुबिंदुभिर्विमृज्य
माना भृशमीश पाविताः॥ ४४॥ स वै बत भ्रष्टमतिस्तवैष ते यः कर्मणां पारमपारकर्मणः॥ यद्योगमायागुणयोगमोहितं विश्वं समस्तं भगवन्विधेहि श
म्॥ ४५॥ ॥मैत्रेय उवाच॥ ॥इत्युपस्थीयमानस्तैर्मुनिभिर्ब्रह्मवादिभिः॥ सलिले स्वखुराक्रांत उपाधत्तावितावनिम्॥ ४६॥ स इत्थं भ
गवानुर्वीं विष्वक्सेनः प्रजापतिः॥ रसाया लीलयोन्नीतामप्सु न्यस्य ययौ हरिः॥ ४७॥ य एवमेतां हरिमेधसो हरेः कथां सुभद्रां कथनीयमा
यिनः॥ शृण्वीत भक्त्या श्रवयेत वोशतीं जनार्दनोऽस्याशु हृदि प्रसीदति॥ ४८॥ तस्मिन्प्रसन्ने सकलाशिषां प्रभौ किं दुर्लभं ताभिरलं लवात्म
भिः॥ अनन्यदृष्ट्या भजतां गुहाशयः स्वयं विधत्ते स्वगतिं परः पराम्॥ ४९॥ को नाम लोके पुरुषार्थसारवित्पुराकथानां भगवत्कथासुधाम्॥
ज्ये आपीय कर्णांजलिभिर्भवापहामहो विर[illegible] न विना नरेतरम्॥ ५०॥ इति श्री भाग॰ मह॰ तृतीयस्कंधे सूकररूपानुवर्णने त्रयोदशोऽध्यायः
॥१३॥ ॥चतुर्दशो निदानं तु नरकस्य वक्तुमुच्यते॥ संध्यायां कश्यपाद्गर्भसंभवः कामनोदितेः॥१॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ ॥निशम्य कौ
षारविणोपवर्णितां हरेः कथां कारणसूकरात्मनः॥ पुनः स पप्रच्छ तमुद्यतांजलिर्न चातितृप्तो विदुरो धृतव्रतः॥१॥ ॥विदुर उवाच॥

तेनैवतुमुनिश्रेष्ठहरिणायज्ञमूर्तिना॥आदिदैत्योहिरण्याक्षोहतइत्यनुशुश्रुम॥२॥तस्यचोद्धरतःक्षोणींस्वदंष्ट्राग्रेणलीलया॥दैत्यराज
स्यचब्रह्मन्कस्माद्धेतोरभून्मृधः॥३॥ ॥मैत्रेयउवाच॥ ॥साधुवीरत्वयापृष्टमवतारकथांहरेः॥यत्त्वंपृच्छसिमर्त्यानांमृत्युपाशविशा
तनीम्॥४॥ययोत्तानपदःपुत्रोमुनिनागीतयार्भकः॥मृत्योःकृत्वैवमूर्ध्न्यंघ्रिमारुरोहहरेःपदम्॥५॥अथात्रापीतिहासोयंश्रुतोमेवर्णितः
पुरा॥ब्रह्मणादेवदेवेनदेवानामनुपृच्छताम्॥६॥दितिर्दाक्षायणीक्षत्तर्मारीचंकश्यपंपतिम्॥अपत्यकामाचकमेसंध्यायांहृच्छयार्दिता॥
७॥इष्ट्वाग्निजिह्वंपयसापुरुषंयजुषांपतिम्॥निम्लोचत्यर्कआसीनमग्न्यागारेसमाहितम्॥८॥ ॥दितिरुवाच॥ ॥एषमांत्वत्कृ
तेविद्वन्कामआत्तशरासनः॥दुनोतिदीनांविक्रम्यरंभामिवमतंगजः॥९॥तद्भवान्दह्यमानायांसपत्नीनांसमृद्धिभिः॥प्रजावती
नांभद्रंतेमय्यायुंक्तामनुग्रहम्॥१०॥भर्तर्याप्तोरुमानानांलोकानाविशतेयशः॥पतिर्भवद्विधोयासांप्रजयाननुजायते॥११॥पुरा
पितानोभगवान्दक्षोदुहितृवत्सलः॥कंवृणीतवरंवत्साइत्यपृच्छतनःपृथक्॥१२॥सविदित्वात्मजानांनोभावंसंतानभावनः॥
त्रयोदशाददात्तासांयास्तेशीलमनुव्रताः॥१३॥अथमेकुरुकल्याणकामंकंजविलोचन॥आर्तोपसर्पणंभूमन्नमोघंहिमहीयसि
॥१४॥इतितांवीरमारीचःकृपणांबहुभाषिणीम्॥प्रत्याहानुनयन्वाचाप्रवृद्धानंगकश्मलाम्॥१५॥एषतेहंविधास्यामिप्रियंभी

रुयदिच्छसि ॥ नस्याः कामं न कः कुर्यात्सिद्धिस्त्रैवर्गिकी परः ॥१६॥ सर्वाश्रमानुपादाय स्वाश्रमेण कलत्रवान् ॥ व्यसनार्णवमत्येति जलयानैर्यथार्णवम् ॥१७॥ यामाहुरात्मनोऽर्द्धं श्रेयस्कामस्य मानिनि ॥ यस्यां स्वधुरमध्यस्य पुमांश्चरति विज्वरः ॥१८॥ यामाश्रित्येंद्रियारातीन्दुर्जयानितराश्रमैः ॥ वयं जयेम हेलाभिर्दस्यून्दुर्गपतिर्यथा ॥१९॥ न वयं प्रभवस्तां त्वामनुकर्तुं गृहेश्वरि ॥ अप्यायुषा वा कार्त्स्न्येन ये चान्ये गुणगृध्नवः ॥२०॥ अथापि काममेतं ते प्रजात्यै करवाण्यलम् ॥ यथा मां नातिरोचंति मुहूर्तं प्रतिपालय ॥२१॥ एषा घोरतमा वेला घोराणां घोर[illegible]दर्शना ॥ चरंति यस्यां भूतानि भूतेशानुचराणि ह ॥२२॥ एतस्यां साध्वि संध्यायां भगवान्भूतभावनः ॥ परीतो भूतपर्षद्भिर्वृषेणाटति भूतराट् ॥२३॥ श्मशानचक्रानिलधूलिधूम्रविकीर्णविद्योतजटाकलापः ॥ भस्मावगुंठामलरुक्मदेहो देवस्त्रिभिः पश्यति देवरस्ते ॥२४॥ न यस्य लोके स्वजनः परो वा नात्याद्रतो नोत कश्चिद्विगर्ह्यः ॥ वयं व्रतैर्यच्चरणापविद्धामाशास्महेऽजां बत भुक्तभोगाम् ॥२५॥ यस्यानवद्याचरितं मनीषिणो गृणंत्यविद्यापटलं बिभित्सवः ॥ निरस्तसाम्यातिशयोऽपि यत्स्वयं पिशाचचर्यामचरद्गतिः सताम् ॥२६॥ हसंति यस्याचरितं हि दुर्भगाः स्वात्मन्रतस्याविदुषः समीहितम् ॥ यैर्वस्त्रमाल्याभरणानुलेपनैः श्वभोजनं स्वात्मतयोपलालितम् ॥२७॥ ब्रह्मादयो यत्कृतसेतुपाला यत्कारणं विश्वमिदं च माया ॥ आज्ञाकरी तस्य पिशाचचर्या अहो विभूम्नश्चरितं विडंबनम् ॥२८॥ ॥ मैत्रेय उवाच ॥

भा॰तृ॰म्
२२

सैवंसंविदितेभर्त्रामन्मथोन्मथितेंद्रिया ॥ जग्राहवासोब्रह्मर्षेर्वृषलीवगतत्रपा ॥ २९ ॥ सविदित्वाथभार्यायास्तंनिर्बंधंविकर्मणि ॥ नत्वादिष्टायरह
सितयाथोपविवेशह ॥ ३० ॥ अथोपस्पृश्यसलिलंप्राणानायम्यवाग्यतः ॥ ध्यायन्जजापविरजंब्रह्मज्योतिः सनातनम् ॥ ३१ ॥ दितिस्तुव्रीडि
तातेनकर्मावद्येनभारत ॥ उपसंगम्यविप्रर्षिमधोमुख्यभ्यभाषत ॥ ३२ ॥ ॥ दितिरुवाच ॥ ॥ नमेगर्भमिमंब्रह्मन्भूतानामृषभोवधीत् ॥ रु
द्रःपतिर्हिभूतानांयस्याकरवमंहसम् ॥ ३३ ॥ नमोरुद्रायमहतेदेवायोग्रायमीढुषे ॥ शिवायन्यस्तदंडायधृतदंडायमन्यवे ॥ ३४ ॥ सनःप्रसीद
तांभामोभगवानुर्वनुग्रहः ॥ व्याधस्याप्यनुकंप्यानांस्त्रीणांदेवःसतीपतिः ॥ ३५ ॥ ॥ मैत्रेयउवाच ॥ ॥ स्वसर्गस्याशिषंलोक्यामाशासानां
प्रवेपतीम् ॥ निवृत्तसंध्यानियमोभार्यामाहप्रजापतिः ॥ ३६ ॥ ॥ कश्यपउवाच ॥ ॥ अप्रायत्यादात्मनस्तेदोषान्मौहूर्तिकादुत ॥ मन्निदेशा
तिचारेणदेवानांचातिहेलनात् ॥ ३७ ॥ भविष्यतस्तवाभद्रावभद्रेजाठराधमौ ॥ लोकान्सपालांस्त्रींश्चंडिमुहुराक्रंदयिष्यतः ॥ ३८ ॥ प्राणि
नांहन्यमानानांदीनानामकृतागसाम् ॥ स्त्रीणांनिगृह्यमाणानांकोपितेषुमहात्मसु ॥ ३९ ॥ तदाविश्वेश्वरःक्रुद्धोभगवान्लोकभावनः ॥
हनिष्यत्यवतीर्यासौयथाद्रींशतपर्वधृक् ॥ ४० ॥ दितिरुवाच ॥ ॥ वधंभगवतासाक्षात्सुनाभोदारबाहुना ॥ आशासेपुत्रयोर्मह्यंमा
क्रुद्धाद्ब्राह्मणाद्विभो ॥ ४१ ॥ नब्रह्मदंडदग्धस्यनभूतभयदस्यच ॥ नारकाश्चानुगृह्णंतियांयांयोनिमसौगतः ॥ ४२ ॥ कश्यपउवाच

अ॰
१४

२२

कृतशोकानुतापेन सद्यः प्रत्यवमर्शनात्॥ भगवत्युरुमानाच्च भवे मय्यपि चादरात्॥४३॥ पुत्रस्यैव तु पुत्राणां भवितैकः सतां मतः॥ गास्यंति य
द्यशः शुद्धं भगवद्यशसा समम्॥४४॥ योगैर्हेमेव दुर्वर्णं भावयिष्यंति साधवः॥ निर्वैरादिभिरात्मानं यच्छीलमनुवर्तितुम्॥४५॥ यत्प्रसादादिदं
विश्वं प्रसीदति यदात्मकम्॥ स स्वदृग्भगवान्यस्य तोष्यतेऽनन्यया दृशा॥४६॥ स वै महाभागवतो महात्मा महानुभावो महतां महिष्ठः॥ प्रवृद्धभक्त्या
त्यनुभाविताशये निवेश्य वैकुंठमिमं विहास्यति॥४७॥ अलंपटः शीलधरो गुणाकरो हृष्टः परर्ध्या व्यथितो दुःखितेषु॥ अभूतशत्रुर्जगतः शो
कहर्ता नैदाघिकं तापमिवोडुराजः॥४८॥ अंतर्बहिश्चामलमब्जनेत्रं स्वपूरुषेच्छानुगृहीतरूपम्॥ पौत्रस्तव श्रीललनाललामं द्रष्टा
स्फुरत्कुंडलमंडिताननम्॥४९॥ ॥मैत्रेय उवाच॥ ॥श्रुत्वा भागवतं पौत्रममोदत दितिर्भृशम्॥ पुत्रयोश्च वधं कृष्णाद्विदित्वाऽसीन्महा
मनाः॥५०॥ इति श्रीभाग॰ महा॰ तृतीयस्कंधे दितिकश्यपसंवादे चतुर्दशोऽध्यायः॥१४॥ ॥हतप्रभैः सुरैः पृष्टः प्राह पंचदशे विधिः॥
तद्बीजं विप्रशापाद्वैकुंठे विष्णुभृत्ययोः॥१॥ ॥मैत्रेय उवाच॥ ॥प्राजापत्यं तु तत्तेजः परतेजोहनं दितिः॥ दधार वर्षाणि शतं शंकमाना
सुरार्दनात्॥१॥ लोके तेन हतालोके लोकपाला हतौजसः॥ न्यवेदयन्विश्वसृजे ध्वांतव्यतिकरं दिशाम्॥२॥ ॥देवा ऊचुः॥
तम एतद्विभो वेत्थ संविग्ना यद्वयं भृशम्॥ नह्यव्यक्तं भगवतः कालेनास्पृष्टवर्त्मनः॥३॥ देवदेव जगद्धातर्लोकनाथशिखामणे॥ परेषा

भा० तृ० स्कं
२३

मपरेषां त्वं भूतानामसि भावविद् ॥ ४ ॥ नमो विज्ञानवीर्याय माययेदमुपेयुषे । गृहीतगुणभेदाय नमस्तेऽव्यक्तयोनये ॥ ५ ॥ ये त्वाऽनन्येन भावेन भावयंत्यात्मभावनम् । आत्मनि प्रोतभुवनं परं सदसदात्मकम् ॥ ६ ॥ तेषां सुपक्वयोगानां जितश्वासेंद्रियात्मनाम् । लब्धयुष्मत्प्रसादानां न कुतश्चित्पराभवः ॥ ७ ॥ यस्य वाचा प्रजाः सर्वा गावस्तंत्येव यंत्रिताः । हरंति बलिमायत्तास्तस्मै मुख्याय ते नमः ॥ ८ ॥ स त्वं विधत्स्व शं भूमंस्तमसा लुप्तकर्मणाम् । अदभ्रदयया दृष्ट्या आपन्नानर्हसीक्षितुम् ॥ ९ ॥ एष देव दितेर्गर्भ ओजः काश्यपमर्पितम् । दिशस्तिमिरयन्सर्वा वर्धतेऽग्निरिवैधसि ॥ १० ॥ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ ॥ स प्रहस्य महाबाहो भगवान्शब्दगोचरः । प्रत्याचष्टात्मभूर्देवान्प्रीणन्रुचिरया गिरा ॥ ११ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ मानसा मे सुता युष्मत्पूर्वजाः सनकादयः । चेरुर्विहायसा लोकाँल्लोकेषु विगतस्पृहाः ॥ १२ ॥ त एकदा भगवतो वैकुंठस्यामलात्मनः । ययुर्वैकुंठनिलयं सर्वलोकनमस्कृतम् ॥ १३ ॥ वसंति यत्र पुरुषाः सर्वे वैकुंठमूर्तयः । येऽनिमित्तनिमित्तेन धर्मेणाराधयन्हरिम् ॥ १४ ॥ यत्र चाद्यः पुमानास्ते भगवाञ्शब्दगोचरः । सत्त्वं विष्टभ्य विरजं स्वानां नो मृडयन्वृषः ॥ १५ ॥ यत्र नैःश्रेयसं नाम वनं कामदुघैर्द्रुमैः । सर्वर्तुश्रीभिर्विभ्राजत्कैवल्यमिव मूर्तिमत् ॥ १६ ॥ वैमानिकाः सललनाश्चरितानि यत्र गायंति लोकशमलक्षपणानि भर्तुः । अंतर्जलेऽनुविकसन्मधुमाधवीनां गंधेन खंडितधियोऽप्यनिलं क्षिपंतः ॥ १७ ॥ पारावतान्यभृतसारसचक्रवाकदात्यूहहंसशुकतित्तिरबर्हिणां यः ॥

अ०
१५
ग
२३

कोलाहले विरमते ऽचिरमात्रमुच्चैर्भृंगाधिपे हरिकथामिव गायमाने ॥१८॥ मंदारकुंदकुरबोत्पलचंपकार्णपुन्नागनागबकुलांबुजपारिजाताः ॥ गंधे
र्चिते तुलसिकाभरणेन तस्या यस्मिंस्तपः सुमनसो बहुमानयंति ॥१९॥ यत्संकुलं हरिपदानतिमात्रदृष्टैर्वैडूर्यमारकतहेममयैर्विमानैः ॥ येषां बृह
त्कटितटाः स्मितशोभिमुख्यः ॥ कृष्णात्मनां न रज आदधुरुत्स्मयाद्यैः ॥२०॥ श्रीरूपिणी क्वणयती चरणारविंदं लीलांबुजेन हरिसद्मनि मुक्त
दोषा ॥ संलक्ष्यते स्फटिककुड्यउपेतहेम्नि संमार्जतीव यदनुग्रहणे ऽन्ययत्नः ॥२१॥ वापीषु विद्रुमतटास्वमलामृताप्सु प्रेष्यान्विता निजवने तुलसीभि
रीशम् ॥ अभ्यर्चती स्वलकमुन्नसमीक्ष्य वक्त्रमुच्छेषितं भगवतेत्यमतांग यच्छ्रीः ॥२२॥ यन्न व्रजंत्यघभिदो रचनानुवादाच्छृण्वंति ये ऽन्यविषयाः कु
कथा मतिघ्नीः ॥ यास्तु श्रुता हतभगैर्नृभिरात्तसारास्तांस्तान्क्षिपंत्यशरणेषु तमस्सु हंत ॥२३॥ ये ऽभ्यर्थितामपि च नो नृगतिं प्रपन्ना ज्ञानं च तत्त्ववि
षयं सहधर्म यत्र ॥ नाराधनं भगवतो वितरंत्यमुष्य संमोहिता विततया बत मायया ते ॥२४॥ यच्च व्रजंत्यनिमिषामृषभानुवृत्त्या दूरेयमा ह्युपरि नः
स्पृहणीयशीलाः ॥ भर्तुर्मिथः सुयशसः कथनानुरागवैक्लव्यबाष्पकलया पुलकीकृतांगाः ॥२५॥ तद्विश्वगुर्वधिकृतं भुवनैकवंद्यं दिव्यं विचि
त्रविबुधाग्र्यविमानशोचिः ॥ आपुः परां मुदमपूर्वमुपेत्य योगमायाबलेन मुनयस्तदथो विकुंठम् ॥२६॥ तस्मिन्नतीत्य मुनयः षडसज्जमानाः कक्षाः
समानवयसावथ सप्तमायाम् ॥ देवावचक्षत गृहीतगदौ परार्ध्यकेयूरकुंडलकिरीटविटंकवेषौ ॥२७॥ मत्तद्विरेफवनमालिकया निवीतौ वि
न्यस्तयाऽसितचतुष्टयबाहुमध्ये ॥ वक्त्रं भ्रुवा कुटिलया स्फुटनिर्गमाभ्यां रक्तेक्षणेन च मनाग्रभसं दधानौ ॥२८॥ द्वार्येतयोर्निविविशुर्मिषतोरपृष्ट्वा

भा०तृ०स्कं०
२४

पूर्वायथापुरटवज्रकपाटिकाया॥ सर्वत्रतेऽविषमयामुनयः स्वदृष्ट्यायेसंचरंत्यविहताविगताभिशंकाः॥२९॥ तान्वीक्ष्यवातरशनांश्चतुरः
कुमारान्वृद्धान्दशार्द्धवयसोविदितात्मतत्वान्॥ वेत्रेणचास्खलयतामतदर्हणांस्तौतेजोविहस्यभगवत्प्रतिकूलशीलौ॥३०॥ ताभ्यांमिष
त्स्वनिमिषेषुनिषिध्यमानाः स्वर्हत्तमाह्यपिहरेःप्रतिहारपाभ्यां॥ ऊचुःसुहृत्तमदिदृक्षितभंगईषत्कामानुजेनसहसातउपप्लुताक्षाः॥३१॥
॥मुनयऊचुः॥ ॥कोवामिहैत्यभगवत्परिचर्ययोच्चैस्तद्धर्मिणांनिवसतांविषमःस्वभावः॥ तस्मिन्प्रशांतपुरुषेगतविग्रहेवांकोवात्मवत्कु
हकयोःपरिशंकनीयः॥३२॥ नह्यंतरंभगवतीहसमस्तकुक्षावात्मानमात्मनिनभोनभसीवधीराः॥ पश्यंतियत्रयुवयोःसुरलिंगिनोःकिं
व्युत्पादितंह्युदरभेदिभयंयतोऽस्य॥३३॥ तद्वाममुष्यपरमस्यविकुंठभर्तुःकर्तुंप्रकृष्टमिहधीमहिमंदधीभ्याम्॥ लोकानितोव्रजतमंतर
भावदृष्ट्यापापीयसस्त्रयइमेरिपवोऽस्ययत्र॥३४॥ तेषामितीरितमुभाववधार्यघोरंतंब्रह्मदंडमनिवारणमस्त्रपूगैः॥ सद्योहरेरनुचरावु
रुबिभ्यतस्तत्पादग्रहावपततामतिकातरेण॥३५॥ भूयादघोनिभगवद्भिरकारिदंडोयोनौहरेतसुरहेलनमप्यशेषम्॥ मावोऽनुतापक
लयाभगवत्स्मृतिघ्नोमोहोभवेदिहतुनौव्रजतोरधोधः॥३६॥ एवंतदैवभगवानरविंदनाभःस्वानांविबुध्यसदतिक्रममार्यहृद्यः॥ तस्मि
न्ययौपरमहंसमहामुनीनामन्वेषणीयचरणौचलयन्सहश्रीः॥३७॥ तंत्वागतंप्रतिहृतौपयिकंस्वपुंभिस्तेचक्षताक्षविषयंस्वसमाधिभा

अ०
१५

२४

ग्यम्॥ हंसश्रियोर्व्यजनयोः शिववायुलोलच्छुभ्रातपत्रशशिकेसरशीकरांबुम्॥ ३८॥ कृत्स्नप्रसादसुमुखं स्पृहणीयधाम स्नेहावलोकक
लया हृदि संस्पृशंतम्॥ श्यामे पृथावुरसि शोभितया श्रिया स्वश्चूडामणिं सुभगयंतमिवात्मधिष्ण्यम्॥ ३९॥ पीतांशुके पृथुनितंबिनि विस्फुरंत्या
कांच्यालिभिर्विरुतया वनमालया च॥ वल्गुप्रकोष्ठवलयं विनतासुतांसे विन्यस्तहस्तमितरेण धुनानमब्जम्॥ ४०॥ विद्युत्क्षिप[illegible]करकुंड ल
लमंडनार्हगंडस्थलोन्नसमुखं मणिमत्किरीटम्॥ दोर्दंडषंडविवरे हरता परार्घ्यहारेण कंधरगतेन च कौस्तुभेन॥ ४१॥ अत्रोपसृष्टमि
ति चोत्स्मितमिंदिरायाः स्वानां धिया विरचितं बहुसौष्ठवाढ्यम्॥ मह्यं भवस्य भवतां च भजंतमंगं नेमुर्निरीक्ष्य न वितृप्तदृशो मु
दा कैः॥ ४२॥ तस्यारविंदनयनस्य पदारविंदकिंजल्कमिश्रतुलसीमकरंदवायुः अंतर्गतः स्वविवरेण चकार तेषां संक्षोभमक्षर
जुषामपि चित्ततन्वोः॥ ४३॥ ते वा अमुष्य वदनासितपद्मकोशमुद्वीक्ष्य सुंदरतराधरकुंदहासम्॥ लब्धाशिषः पुनरवेक्ष्य तदीयमंघ्रिद्वंद्वं
नखारुणमणिश्रयणं निदध्युः॥ ४४॥ पुंसां गतिं मृगयतामिह योगमार्गैर्ध्यानास्पदं बहुमतं नयनाभिरामम्॥ पौंस्नं वपुर्दर्शयानमनन्यसि
द्धैरौत्पत्तिकैः समगृणन्युतमष्टभोगैः॥ ४५॥ ॥ कुमारा ऊचुः॥ ॥ योंऽतर्हितो हृदि गतोऽपि दुरात्मनां त्वं सोऽद्यैव नो नयनमूलमनं
त राद्धः॥ यर्ह्येव कर्णविवरेण गुहां गतो नः पित्रानुवर्णितरहा भवदुद्भवेन॥ ४६॥ तं त्वां विदाम भगवन्परमात्मतत्त्वं सत्त्वेन संप्रति रतिं रचयंतमेषां

मृग्यन्ते ऽनुतापविदितैर्दृढभक्तियोगैरुद्ग्रंथयो हृदि विदुर्मुनयो विरागाः ॥४७॥ नात्यंतिकं विगणयंत्यपि ते प्रसादं किं त्वन्यदर्पितभयं भ्रुव उन्नयैस्ते । ये ऽंग त्वदंघ्रिशरणा भवतः कथायाः कीर्तन्यतीर्थयशसः कुशलारसज्ञाः ॥४८॥ कामं भवः स्ववृजिनैर्निरयेषु नः स्ताच्चेतो ऽलिवद्यदि नु ते पदयो रमेत । वाचश्च नस्तुलसिवद्यदि ते ऽंघ्रिशोभाः पूर्येत ते गुणगणैर्यदि कर्णरंध्रः ॥४९॥ प्रादुश्चकर्थ यदिदं पुरुहूत रूपं तेनेश निर्वृतिमवापुरलं दृशो नः । तस्मा इदं भगवते नम इद्विधेम यो ऽनात्मनां दुरुदयो भगवान् प्रतीतः ॥५०॥ इति श्रीभा॰ म॰ तृतीयस्कंधे पंचदशो ऽध्यायः ॥१५॥

हरिणा संस्तुतैर्विप्रैरनुज्ञातैस्तु षोडशे । तयोरसुरभावे ऽपि स्वतो ऽनुग्रह ईर्यते ॥१॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ ॥इति तद्गृणतां तेषां मुनीनां योगधर्मिणाम् । प्रतिनंद्य जगादेदं विकुंठनिलयो विभुः ॥१॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥एतौ तौ पार्षदौ मह्यं जयो विजय एव च । कदर्थीकृत्य मां यद्वो बह्वक्रातामतिक्रमम् ॥२॥ यस्त्वेतयोर्धृतो दंडो भवद्भिर्मामनुव्रतैः । स एवानुमतो ऽस्माभिर्मुनयो देवहेलनात् ॥३॥ तद्वः प्रसादयाम्यद्य ब्रह्म दैवं परं हि मे । तद्धीत्यात्मकृतं मन्ये यत्स्वपुंभिरसत्कृताः ॥४॥ यन्नामानि च गृह्णाति लोको भृत्ये कृतागसि । सो ऽसाधुवादस्तत्कीर्तिं हंति त्वचमिवामयः ॥५॥ यस्यामृतामलयशःश्रवणावगाहः सद्यः पुनाति जगदाश्वपचाद्विकुंठः । सो ऽहं भवद्भ्य उपलब्धसुतीर्थकीर्तिश्छिंद्यां स्वबाहुमपि वः प्रतिकूलवृत्तिम् ॥६॥ यत्सेवया चरणपद्मपवित्ररेणुं सद्यः क्षताखिलमलं प्रतिलब्धशीलम् । न श्रीर्विरक्तमपि मां विजहाति यस्याः

घृ

प्रक्षालयार्थहरीनिषमान्वरंति॥७॥ नाहंतथाद्मियजमानहविर्वितानेश्च्योतद्घृतप्लुतमदन्रसयुङ्मुखेन॥ यद्ब्राह्मणस्यमुखतश्चरतोनु
घासंतुष्टस्यमय्यवहितैर्निजकर्मपाकैः॥८॥ येषांबिभर्म्यहमखंडविकुंठयोगमायाविभूतिरमलांघ्रिरजःकिरीटैः॥ विप्रांस्तुकोनविष
हेतयदर्हणांभःसद्यःपुनातिसहचंद्रललामलोकान्॥९॥ येमेतनूर्द्विजवरान्दुहतीर्मदीयाभूतान्यलब्धशरणानिचभेदबुद्ध्या॥ द्रक्ष्य
त्यघक्षतदृशोह्यहिमन्यवस्तान्गृध्रारुषाममकुषंत्यधिदंडनेतुः॥१०॥ येब्राह्मणान्मयिधियाक्षिपतोर्चयंतस्तुष्यद्धृदःस्मितसुधोक्षितप
द्मवक्त्राः॥ वाण्यानुरागकलयात्मजवद्गृणंतः॥ संबोधयंत्यहमिवाहमुपाहृतस्तैः॥११॥ तन्मेस्वभर्तुरवसायमलक्षमाणौयुष्मद्व्यति
क्रमगतिंप्रतिपद्यसद्यः॥ भूयोममांतिकमितांतदनुग्रहोमेयत्कल्पतामचिरतोभृतयोर्विवासः॥१२॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ ॥अथतस्यो
शतींदेवीमृषिकुल्यांसरस्वतीं॥ नास्वाद्यमन्युदष्टानांतेषामात्माप्यतृप्यत॥१३॥ सतींव्यादायशृण्वंतोलघ्वींगुर्वर्थगह्वरां॥ वि
गाह्यागाधगंभीरांनविदुस्तच्चिकीर्षितं॥१४॥ तेयोगमाययारब्धपारमेष्ठ्यमहोदयम्॥ प्रोचुःप्रांजलयोविप्राःप्रहृष्टाःक्षुभितत्वचः
॥१५॥ ॥ऋषयऊचुः॥ ॥नवयंभगवन्विद्मस्तवदेवचिकीर्षितम्॥ कृतोमेनुग्रहश्चेतियदध्यक्षःप्रभाषसे॥१६॥ ब्रह्मण्यस्यप
रंदैवंब्राह्मणाःकिलतेप्रभो॥ विप्राणांदेवदेवानांभगवानात्मदैवतम्॥१७॥ त्वत्तःसनातनोधर्मोरक्ष्यतेतनुभिस्तव॥ धर्मस्यपरमोगुह्योनि

भा० तृ० त्र विकल्प्यो भवतान्भवतः ॥१८॥ तर्हित्वंजसामृत्युंनिवृत्तायदनुग्रहात् ॥ योगिनः स भवान्किंस्विदनुगृह्येत यत्परैः ॥१९॥ यं वै विभूतिरुपया अ० २६
२६ त्यनुवेलमन्यैरर्थार्थिभिः स्वशिरसाधृतपादरेणुः ॥ धन्यार्पितांघ्रितुलसीनवदामधाम्नोलोकंमधुव्रतपतेरिवकामयाना ॥२०॥ यस्तांविविक्तचरि १६
तैरनुवर्तमानांनात्याद्रियत्परमभागवतप्रसंगः ॥ सत्वंद्विजानुपथपुण्यरजःपुनीतः श्रीवत्सलक्ष्मकिमगाभगभाजनस्त्वम् ॥२१॥ धर्मस्यतेभ कि
गवतस्त्रियुगत्रिभिः स्वैः पद्भिश्चराचरमिदंद्विजदेवतार्थम् ॥ नूनंभृतंतदभिघातिरजस्तमश्चसत्वेननोवरदयातनुवानिरस्य ॥२२॥ नत्वंद्विजो
गोपं त्तमकुलंयदिहात्मगोपंगोप्तावृषः स्वर्हणेनससूनृतेन ॥ तर्ह्येवनंक्ष्यतिशिवस्तवदेवपंथालोकोऽग्रहीष्यदृषभस्यहितत्प्रमाणम् ॥२३॥ तत्तेऽन
भीष्टमिवसत्वनिधेर्विधित्सोः क्षेमंजनायनिजशक्तिभिरुद्धृतारेः ॥ नैतावतात्र्यधिपतेर्बतविश्वभर्तुस्तेजः क्षतंत्ववनतस्यसतेविनोदः ॥२४॥
यंवाऽनयोर्दममधीशभवान्विधत्तेवृत्तिंनुवातदनुमन्महिनिर्व्यलीकम् ॥ अस्मासुवाय उचितोध्रियतांसदंडोयेऽनागसौवयमयुंक्ष्महिकिल्बिषेण ॥२५॥
॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ एतौसुरेतरगतिंप्रतिपद्यसद्यः संरंभसंभृतसमाध्यनुबद्धयोगौ ॥ भूयः सकाशमुपयास्यतआशुयोवः शापोमयैवनिमि
तस्तदवेतविप्राः ॥२६॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ ॥ अथतेमुनयोदृष्ट्वानयनानंदभाजनम् ॥ वैकुंठंतदधिष्ठानंविकुंठंचस्वयंप्रभम् ॥२७॥ भगवंतंपरिक्र २६
म्यप्रणिपत्यानुमान्यच ॥ प्रतिजग्मुःप्रमुदिताःशंसंतोवैष्णवींश्रियम् ॥२८॥ भगवाननुगावाहयातंमाभैष्टमस्तुशम् ॥ ब्रह्मतेजःसमर्थोपि

र्तुं नेच्छे मतं तु मे ॥२९॥ मयि संरंभयोगेन निस्तीर्य ब्रह्महेलनम् ॥ प्रत्येष्यतं निकाशं मे कालेनाल्पीयसा पुनः ॥३०॥ द्वाःस्थावादिश्य भगवान्विमान
श्रेणिभूषणम् ॥ सर्वातिशयया लक्ष्म्या जुष्टं स्वं धिष्ण्यमाविशत् ॥३१॥ तौ तु गीर्वाणऋषभौ दुस्तराद्धरिलोकतः ॥ हतश्रियौ ब्रह्मशापादभूतां विग
तस्मयौ ॥३२॥ तदा विकुंठधिषणात्तयोर्निपतमानयोः ॥ हाहाकारो महानासीद्विमानाग्र्येषु पुत्रकाः ॥३३॥ तावेव ह्यधुना प्राप्तौ पार्षदप्र
वरौ हरेः ॥ दितेर्जठरनिर्विष्टं काश्यपं तेज उल्बणम् ॥३४॥ तयोरसुरयोरद्य तेजसा यमयोर्हि वः ॥ आक्षिप्तं तेज एतर्हि भगवांस्तद्विधित्सति ॥३५॥
विश्वस्य यः स्थितिलयोद्भवहेतुराद्यो योगेश्वरैरपि दुरत्यययोगमायः ॥ क्षेमं विधास्यति स नो भगवांस्त्र्यधीशस्तत्रास्मदीयविमृशेन कियानिहा
र्थः ॥३६॥ इति श्रीभाग० म० तृतीयस्कंधे षोडशोऽध्यायः ॥१६॥ ॥ ततः स सस्रे जन्म तयोर्लोकभयंकरं ॥ हिरण्याक्षप्रभावश्च वर्ण्यते द्विज
येस्तुतः ॥१॥ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ ॥ निशम्यात्मभुवा गीतं कारणं शंकयोज्झिताः ॥ ततः सर्वे न्यवर्त्तंत त्रि[illegible] निपेतुर्जायमानयोः ॥ दिवि भुव्यंत
रिक्षे च लोकस्योरुभयावहाः ॥३॥ सहाचला भुवश्चेलुर्दिशः सर्वाः प्रजज्वलुः ॥ सोल्काश्चाशनयः पेतुः केतवश्चार्तिहेतवः ॥४॥ ववौ वायुः सुदुःस्प
र्शः फूत्कारानीरयन्मुहुः ॥ उन्मूलयन्नगपतीन्वात्यानीको रजोध्वजः ॥५॥ उद्धसत्तडिदंभोदघटया नष्टभागणे ॥ व्योम्नि प्रविष्टतमसा न स्म व्यादृ

भा०त्रु०म० श्यनेपदम्॥६॥चुक्रोशविमनावार्धिरुदूर्मिःक्षुभितोदरः॥सोदपानाश्चसरितश्चुक्षुभुःशुष्कपंकजाः॥७॥मुहुःपरिधयोभूवन्सराह्वोः अ०

२८ शशिसूर्ययोः॥निर्घातारथनिर्ह्रादाविवरेभ्यःप्रजज्ञिरे॥८॥अंतर्ग्रामेषुमुखतोवमंत्योवह्निमुल्बणम्॥सृगालोलूकटंकारैःप्रणेदुरशिवंशि १७

वाः॥९॥संगीतवद्रोदनवदुन्नमय्यशिरोधराम्॥व्यमुंचन्विविधावाचोग्रामसिंहास्ततस्ततः॥१०॥खराश्चकर्कशैःक्षत्तःखुरैर्घ्नंतोधरातलम्॥

खार्काररभसामत्ताःपर्यधावन्वरूथशः॥११॥रुदंतोरासभत्रस्तानीडादुदपतन्खगाः॥घोषेरण्येचपशवःशकृन्मूत्रमकुर्वत॥१२॥गावोऽ

त्रसन्नसृग्दोहास्तोयदाःपूयवर्षिणः॥व्यरुदन्देवलिंगानिद्रुमाःपेतुर्विनाऽनिलम्॥१३॥ग्रहान्पुण्यतमानन्येभगणांश्चापिदीपिताः॥

अतिचेरुर्वक्रगत्यायुयुधुश्चपरस्परम्॥१४॥दृष्ट्वाऽन्यांश्चमहोत्पातानतत्तत्वविदःप्रजाः॥ब्रह्मपुत्रानृतेभीतामेनिरेविश्वसंप्लवम्॥

तावादिदैत्यौसहसाव्यज्यमानात्मपौरुषौ॥ववृधातेऽश्मसारेणकायेनाद्रिपतीइव॥१६॥दिविस्पृशौहेमकिरीटकोटिभिर्निरुद्ध

काष्ठौस्फुरदंगदाभुजौ॥गांकंपयंतौचरणैःपदेपदेकट्यासुकांच्याऽर्कमतीत्यतस्थतुः॥१७॥प्रजापतिर्नामतयोरकार्षीद्यःप्राक्स्वदेहा

द्यमयोरजायत॥तंवैहिरण्यकशिपुंविदुःप्रजायंतंहिरण्याक्षमसूतसाग्रतः॥१८॥चक्रेहिरण्यकशिपुर्दोर्भ्यांब्रह्मवरेणच॥वशेसपा २८

लां ल्लोकांस्त्रीन कुर्वतो मृत्युसूदनः॥१९॥ हिरण्याक्षोऽनुजस्तस्य प्रियः प्रीतिकृदन्वहम्। गदापाणिर्दिवं यातो युयुत्सुर्मृगयन्रणम्॥२०॥ तं
वीक्ष्य दुःसहजवं रणत्काञ्चननूपुरम्। वैजयन्त्या स्रजा जुष्टमंसन्यस्तमहागदम्॥२१॥ मनोवीर्यवरोत्सिक्तमसृण्यमकुतोभयम्॥ भीता निलि
ल्यिरे देवास्तार्क्ष्यत्रस्ता इवाहयः॥२२॥ स वै तिरोहितान्दृष्ट्वा महसा स्वेन दैत्यराट्। सेन्द्रान्देवगणान्क्षीबानपश्यन्व्यनदद्भृशम्॥२३॥ ततो निवृ
त्तः क्रीडिष्यन्गंभीरं भीमनिःस्वनम्। विजगाहे महासत्त्वो वार्द्धिं मत्त इव द्विपः॥२४॥ तस्मिन्प्रविष्टे वरुणस्य सैनिका यादोगणाः सन्नधियः स
साध्वसाः। अहन्यमाना अपि तस्य वर्चसा प्रधर्षिता दूरतरं प्रदुद्रुवुः॥२५॥ स वर्षपूगानुदधौ महाबलश्चरन्महोर्मीञ्छ्वसनेरितान्मुहुः। मौर्व्याभि
जघ्ने गदया विभावरीमासेदिवांस्तात पुरीं प्रचेतसः॥२६॥ तत्रोपलभ्यासुरलोकपालकं यादोगणानामृषभं प्रचेतसम्। स्मयन्प्रलब्धुं प्रणिपत्य
नीचवज्जगाद मे देह्यधिराज संयुगम्॥२७॥ त्वं लोकपालोऽधिपतिर्बृहच्छ्रवा वीर्यापहो दुर्मदवीरमानिनाम्। विजित्य लोकेऽखिलदैत्यदान
वान्यद्राजसूयेन पुराऽयजत्प्रभो॥२८॥ स एवमुत्सिक्तमदेन विद्विषा दृढं प्रलब्धो भगवानपांपतिः। रोषं समुत्थं शमयन्स्वया धिया व्यवोचदं
गोपशमं गता वयम्॥२९॥ पश्यामि नान्यं पुरुषात्पुरातनाद्यः संयुगे त्वां रणमार्गकोविदम्। आराधयिष्यत्यसुरर्षभेहि तं मनस्विनो यं गृणते भवा

भा॰तृ॰स्क॰ दृशः॥३०॥तंवीरमाराद्भिपद्यविस्मयःशयिष्यसेवीरशयेश्वभिर्वृतः॥यस्मद्विधानामसतांप्रशांतयेरूपाणिधत्सेसदनुग्रहेच्छया ७०

२८ ॥३१॥इतिश्रीभाग॰म॰तृतीयस्कंधेहिरण्याक्षदिग्विजयेसप्तदशोऽध्यायः॥१७॥ ॥अष्टादशेहिरण्याक्षधरोद्धर्तृवराहयोः॥नि र्विशेषंमहायुद्धंदेवस्तीभिर्निरूप्यते॥१॥ ॥मैत्रेयउवाच॥ ॥तदेवमाकर्ण्यजलेशभाषितंमहामनास्तद्विगणय्यदुर्मदः॥हरेर्वि दित्वागतिमंगनारदाद्रसातलंनिर्विविशेत्वरान्वितः॥१॥ददर्शतत्राभिजितंधराधरंप्रोन्नीयमानावनिमग्रदंष्ट्रया॥मुष्णंतमक्ष्णास्व रुचोऽरुणश्रियाजहासचाहोवनगोचरोमृगः॥२॥आहैनमेह्यज्ञमहींविमुंचनोरसौकसांविश्वसृजेयमर्पिता॥नस्वस्तियास्यस्यनयामम ईक्षतःसुराधमासादितसूकराकृते॥३॥त्वंनःसपत्नैरभवायकिंभृतोयोमाययाहंत्यसुरान्परोक्षजित्॥त्वांयोगमायाबलमल्पपौरुषंसं स्थाप्यमूढप्रमृजेसुहृच्छुचः॥४॥त्वयिसंस्थितेगदयाशीर्णशीर्षण्यस्मद्भुजच्युतयायेचतुभ्यम्॥बलिंहरंत्यृषयोयेचदेवाःस्वयंसर्वेन भविष्यंत्यमूलाः॥५॥सतुद्यमानोऽरिदुरुक्ततोमरैर्दंष्ट्राग्रगांगामुपलक्ष्यभीताम्॥तोदंमृषन्निरगादंबुमध्याद्ग्राहाहतःसकरेणुर्यथेभः॥६॥ तंनिःसरंतंसलिलादनुद्रुतोहिरण्यकेशोद्विरदंयथाझषः॥करालदंष्ट्रोऽशनिनिःस्वनोऽब्रवीद्गतह्रियांकिंत्वसतांविगर्हितम्॥७॥सग २८

मुस्त्तान्सरित्तस्यगोत्रेविन्यस्यतस्यामदधात्स्वसत्वम्।।अभिष्टुतोविश्वसृजाप्रसूनैरापूर्यमाणोविबुधैःपश्यतोरेः।।८।।परानुषक्तंतपनीयोपकल्पंमहागदंकांचनचित्रदंशम्।।मर्माण्यभीक्ष्णंप्रतुदंतंदुरुक्तैःप्रचंडमन्युःप्रहसंस्तंबभाषे।।९।। ।।श्रीभगवानुवाच।। ।।सत्यंवयंभोवनगोचरामृगायुष्मद्विधान्मृगयेग्रामसिंहान्।।नमृत्युपाशैःप्रतिमुक्तस्यवीराविकत्थनंतवगृण्हंत्यभद्र।।१०।।एतेवयंन्यासहरारसौकसांगतह्रियोगदयाद्रावितास्ते।।तिष्ठामहेथापिकथंचिदाजौस्थेयंक्वयामोबलिनोत्पाद्यवैरम्।।११।।त्वंपद्रथानांकिलयूथपाधिपोघटस्वनोस्वस्तयआश्वनूहः।।संस्थाप्यचास्मान्प्रमृजाश्रुस्वकानांयःस्वांप्रतिज्ञांनातिपिपर्त्यसभ्यः।।१२।। ।।मैत्रेयउवाच।। ।।सोधिक्षिप्तोभगवताप्रलब्धश्चरुषाभृशम्।।आजहारोल्बणंक्रोधंक्रीड्यमानोहिराडिव।।१३।।सृजन्नमर्षितःश्वासान्मन्युप्रचलितेंद्रियः।।आसाद्यतरसादैत्योगदयाभ्यहनद्धरिम्।।१४।।भगवांस्तुगदावेगंविसृष्टंरिपुणोरसि।।अवंचयत्तिरश्चीनोयोगारूढइवांतकम्।।१५।।पुनर्गदांस्वामादायभ्रामयंतमभीक्ष्णशः।।अभ्यधावद्धरिःक्रुद्धःसंरंभाद्दष्टदच्छदम्।।१६।।ततश्चगदयारातिंदक्षिणस्यांभ्रुविप्रभुः।।आजघ्नेसतुतांसौम्यगदयाकोविदोहनत्।।१७।।एवंगदाभ्यांगुर्वीभ्यांहर्यक्षोहरिरेवच।।जिगीषयासुसंरब्धावन्योन्यमभिजघ्नतुः।।१८।।तयोःस्पृधोस्तिग्मग

हाढताग्रयोः क्षतास्रव घ्राणविवृद्धमन्य्वोः॥ विचित्रमार्गांश्चरतोर्जिगीषया व्यभादिलायामिव शुष्मिणोर्मृधः॥१९॥ दैत्यस्य यज्ञावयवस्य मा
यया गृहीतवाराहतनोर्महात्मनः॥ कौरव्य मह्यांद्विषतोर्विमर्द्दनं दिदृक्षुरागादृषिभिर्वृतः स्वराट्॥२०॥ आसन्नशौंडीरमपेतसाध्वसं कृत
प्रतीकारमहार्यविक्रमम्॥ विलक्ष्य दैत्यं भगवान्सहस्रणीर्जगाद नारायणमादिसूकरम्॥२१॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ ॥एष ते देव देवानामं
घ्रिमूलमुपेयुषाम्॥ विप्राणां सौरभेयीणां भूतानामप्यनागसाम्॥२२॥ आगस्कृद्भयकृद्दुष्कृदस्मद्राद्धवरोऽसुरः॥ अन्वेषन्नप्रतिरथो लो
कानटति कंटकः॥२३॥ मैनं मायाविनं दृप्तं निरंकुशमसत्तमम्॥ आक्रीड बालवद्देव यथा शीविषमुत्थितम्॥२४॥ न यावदेष वर्द्धेत स्वां वेलां
प्राप्य दारुणः॥ स्वां देव मायामास्थाय तावज्जह्यघमच्युत॥२५॥ एषा घोरतमा संध्या लोकच्छंबट्करी प्रभो॥ उपसर्पति सर्वात्मन्सु
राणां जयमावह॥२६॥ अधुनैषोऽभिजिन्नाम योगो मौहूर्तिको ह्यगात्॥ शिवाय नस्त्वं सुहृदामाशु निस्तर दुस्तरम्॥२७॥ दिष्ट्या त्वां
विहितं मृत्युमयमासादितः स्वयम्॥ विक्रम्यैनं मृधे हत्वा लोकानाधेहि शर्मणि॥२८॥ इति श्रीभाग॰ म॰ तृतीयस्कंधे हिरण्याक्षवधे
अष्टादशोध्यायः॥१८॥ ॥ एकोनविंशे विरिंच्यादि प्रार्थितेन महामृधे॥ वराहेण हिरण्याक्षवधः श्लाघ्योऽनुवर्ण्यते॥१॥ ॥मैत्रेय उवा॰

अवधार्यविरिंचस्यनिर्व्यलीकामृतंवचः॥प्रहस्यप्रेमगर्भेणतदपांगेनसोऽग्रहीत्॥१॥ततःसपत्नंमुखतश्चरंतमकुतोभयम्॥जघानोत्पत्यगदया
हनावसुरमक्षजः॥सा हता तेनगदयाविहताभगवत्करात्॥विघूर्णितापतद्रेजेतदद्भुतमिवाभवत्॥२॥सतदालब्धतीर्थोऽपिनबबाधेनिरायुध
म्॥मानयन्समृधेधर्मंविष्वक्सेनंप्रकोपयन्॥४॥गदायामपविद्धायांहाहाकारेविनिर्गते॥मानयामासतद्धर्मंसुनाभंचास्मरद्विभुः॥५॥तंव्य
ग्रचक्रंदितिपुत्राधमेनस्वपार्षदमुख्येनविषज्जमानं॥चित्रावाचोतद्विदांखेचराणांतत्रास्मासन्स्वस्तितेऽमुंजहीति॥६॥सतंनिशाम्या
त्तरथांगमग्रतोव्यवस्थितंपद्मपलाशलोचनं॥विलोक्यचामर्षपरिप्लुतेंद्रियोरुषास्वदंतच्छदमादशच्छ्वसन्॥७॥करालदंष्ट्रश्चक्षु
र्भ्यांसंचक्षाणोदहन्निव॥अभिप्लुत्यस्वगदयाहतोऽसीत्याहनद्धरिम्॥८॥पदासव्येनतांसाधोभगवान्यज्ञसूकरः॥लीलयामिषतःश
त्रोःप्राहरद्वातरंहसम्॥९॥आहचायुधमाधत्स्वघटस्वत्वंजिगीषसि॥इत्युक्तःसतदाभूयस्ताडयन्व्यनदद्भृशम्॥१०॥तांसआपत
तींवीक्ष्यभगवान्समवस्थितः॥जग्राहलीलयाप्राप्तांगरुत्मानिवपन्नगीम्॥११॥स्वपौरुषेप्रतिहतेहतमानोमहासुरः॥नैच्छद्ग
दांदीयमानांहरिणाविगतप्रभः॥१२॥जग्राहत्रिशिखंशूलंज्वलज्ज्वलनलोलुपम्॥यज्ञायधृतरूपायविप्रायाभिचरन्यथा॥१३॥

भा॰तृ॰अ॰ ३०

तदोजसा दैत्यमहाभटार्पितं चकासदंतः ख उदीर्णदीधिति ॥ चक्रेण चिच्छेद निशातनेमिना हरिर्यथा तार्क्ष्यपतत्रमुज्झितम् ॥ १३ ॥ वृक्णे स्वशूले
बहुधारिणा हरेः प्रत्येत्य विस्तीर्णमुरो विभूतिमत् ॥ प्रवृद्धरोषः स कठोरमुष्टिना नदन्प्रहृत्यांतरधीयतासुरः ॥ १४ ॥ तेनेत्थमाहतः क्षत्तर्भगवा
नादिसूकरः ॥ नाकंपत मनाक् क्वापि स्रजा हत इव द्विपः ॥ १५ ॥ अथोरुधासृजन्मायां योगमायेश्वरे हरौ ॥ यां विलोक्य प्रजास्त्रस्ता मेनिरेस्यो
पसंयमम् ॥ १६ ॥ प्रववुर्वायवश्चंडास्तमः पांसवमैरयन् ॥ दिग्भ्यो निपेतुर्ग्रावाणः क्षेपणैः प्रहिता इव ॥ १७ ॥ द्यौर्नष्टभगणाभ्रौघैः सविद्युत्स्तन
यित्नुभिः ॥ वर्षद्भिः पूयकेशासृग्विण्मूत्रास्थीनि चासकृत् ॥ १८ ॥ गिरयः प्रत्यदृश्यंत नानायुधमुचोनघ ॥ दिग्वाससो यातुधान्यः शूलिन्यो
मुक्तमूर्द्धजाः ॥ १९ ॥ बहुभिर्यक्षरक्षोभिः पत्त्यश्वरथकुंजरैः ॥ आततायिभिरुत्सृष्टा हिंस्रा वाचोतिवैशसाः ॥ २० ॥ प्रादुष्कृतानां मायानामा
सुरीणां विनाशयत् ॥ सुदर्शनास्त्रं भगवान्प्रायुंक्त दयितं त्रिपात् ॥ २१ ॥ तदा दितेः समभवत्सहसा हृदि वेपथुः ॥ स्मरंत्या भर्तुरादेशं स्तनाच्चा
सृक्प्रसुस्रुवे ॥ २२ ॥ विनष्टासु स्वमायासु भूयश्चाव्रज्य केशवम् ॥ रुषोपगूहमानोमुं ददृशेवस्थितं बहिः ॥ २३ ॥ तं मुष्टिभिर्विनिघ्नं
तं वज्रसारैरधोक्षजः ॥ करेण कर्णमूलेहन्यथा त्वाष्ट्रं मरुत्पतिः ॥ २४ ॥ स आहतो विश्वजिता ह्यवज्ञया परिभ्रमद्गात्र उदस्तलोचनः ॥

अ॰ १९ ना ३०

विशीर्णबाह्वंघ्रिशिरोरुहो ऽपतद्यथा नगेंद्रो लुलितो नभस्वता ॥२६॥ क्षितौ शयानं तमकुंठवर्चसं करालदंष्ट्रं परिदष्टदच्छदम् ॥ अजादयो वीक्ष्य शशंस
रागता अहो इमां को नु लभेत संस्थितिम् ॥२७॥ यं योगिनो योगसमाधिना रहो ध्यायंति लिंगादसतो मुमुक्षया ॥ तस्यैष दैत्यऋषभः पदाहतो मुखं प्रपश्यंस्त
नुमुत्ससर्ज ह ॥२८॥ एतौ तौ पार्षदावस्य शापाद्यातावसद्गतिम् ॥ पुनः कतिपयैः स्थानं प्रपत्स्येते ह जन्मभिः ॥२९॥ ॥देवा ऊचुः॥ ॥नमो
नमस्ते ऽखिलयज्ञतंतवे स्थितौ गृहीतामलसत्वमूर्तये ॥ दिष्ट्या हतो ऽयं जगतामरुंतुदस्त्वत्पादभक्त्या वयमीश निर्वृताः ॥३०॥ ॥मैत्रेय उ
वाच॥ ॥एवं हिरण्याक्षमसह्यविक्रमं स सादयित्वा हरिरादिसूकरः ॥ जगाम लोकं स्वमखंडितोत्सवं समीडितः पुष्करविष्टरादिभिः ॥३१॥
मया यथानूक्तमवादि ते हरेः कृतावतारस्य सुमित्र चेष्टितम् ॥ यथा हिरण्याक्ष उदारविक्रमो महामृधे क्रीडनवन्निराकृतः ॥३२॥ ॥सू
त उवाच॥ ॥इति कौषारवाख्यातामाश्रुत्य भगवत्कथां ॥ क्षत्तानंदं परं लेभे महाभागवतो द्विज ॥३३॥ अन्येषां पुण्यश्लोकानामुद्दाम
यशसां सताम् ॥ उपश्रुत्य भवेन्मोदः श्रीवत्सांकस्य किं पुनः ॥३४॥ यो गजेंद्रं झषग्रस्तं ध्यायंतं चरणांबुजम् ॥ क्रोशंतीनां करेणूनां कृच्छ्र
तो ऽमोचयद्द्रुतम् ॥३५॥ तं सुखाराध्यमृजुभिरनन्यशरणैर्नृभिः ॥ कृतज्ञः को न सेवेत दुराराध्यमसाधुभिः ॥३६॥ यो वै हिरण्याक्षवधं म

हासुनंविक्रीडितंकारणसूकरात्मनः ॥ शृणोतिगायत्यनुमोदतेंजसाविमुच्यतेब्रह्मवधादपिद्विजाः ॥ ३७ ॥ एतन्महापुण्यमलंपवित्रंधन्यंय
शस्यंपदमायुराशिषाम् ॥ प्राणेंद्रियाणांयुधिशौर्यवर्धनंनारायणोतेगतिरंगशृण्वताम् ॥ ३८ ॥ इतिश्रीभाग० म० तृतीयस्कंधेहिरण्याक्षव
धोनामएकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ विंशेवराहजन्मादिवधानादथादितः ॥ सर्गोनुस्मार्यतेवक्तुमन्वयंप्रस्तुतंमनोः ॥ १ ॥
॥ शौनकउवाच ॥ ॥ महींप्रतिष्ठामध्यस्यसौतेस्वायंभुवोमनुः ॥ कान्यन्वतिष्ठद्द्वाराणिमार्गायावरजन्मनाम् ॥ १ ॥ क्षत्तामहाभागवतः
कृष्णस्यैकांतिकःसुहृत् ॥ यस्तत्याजाग्रजंकृष्णेसापत्यमघवानिति ॥ २ ॥ द्वैपायनादनवरोमहित्वेतस्यदेहजः ॥ सर्वात्मनाश्रितःकृष्णं
तत्परांश्चाप्यनुव्रतः ॥ ३ ॥ किमन्वपृच्छन्मैत्रेयंविरजास्तीर्थसेवया ॥ उपगम्यकुशावर्तआसीनंतत्त्ववित्तमम् ॥ ४ ॥ तयोःसंवदतोःसूतप्र
वृत्ताह्यमलाःकथाः ॥ आपोगांगाइवाघघ्नीर्हरेःपादांबुजाश्रयाः ॥ ५ ॥ ताःनःकीर्तयभद्रंतेकीर्तन्योदारकर्मणः ॥ रसज्ञःकोनुतृप्ये
तहरिलीलामृतंपिबन् ॥ ६ ॥ एवमुग्रश्रवाःपृष्टऋषिभिर्नैमिषायनैः ॥ भगवत्यर्पिताध्यात्मस्तानाहश्रूयतामिति ॥ ७ ॥ ॥ सूतउ
वाच ॥ ॥ हरेर्धृतक्रोडतनोःस्वमाययानिशम्यगोरुद्धरणंरसातलात् ॥ लीलांहिरण्याक्षमवज्ञयाहतंसंजातहर्षोमुनिमाहभार

नः।८।। ॥विदुर उवाच॥ ॥प्रजापतिपतिः सृष्ट्वा प्रजासर्गे प्रजापतीन्॥ किमारभत मे ब्रह्मन् प्रब्रूह्य[illegible]क्तमार्गवित्॥९॥ ये मरी
च्यादयो विप्रा यस्तु स्वायंभुवो मनुः॥ ते वै ब्रह्मण आदेशात् कथमेतदभावयन्॥१०॥ सद्वितीयाः किमसृजन् स्वतंत्रा उत कर्मसु॥ आहो स्वित्सं
हताः सर्व इदं स्म समकल्पयन्॥११॥ ॥मैत्रेय उवाच॥ ॥दैवेन दुर्वि[illegible]तर्क्येण परेणानिमिषेण च॥ जातक्षोभाद्भगवतो महानासीद्गु ग
णत्रयात्॥१२॥ रजःप्रधानान्महतस्त्रिलिंगो दैवचोदितात्॥ जातः ससर्ज भूतादिर्वियदादीनि पंचशः॥१३॥ तानि चैकैकशः स्रष्टुमस
मर्थानि भौतिकम्॥ संहत्य दैवयोगेन हैममंडमवासृज[illegible]न्॥१४॥ सो शयिष्टाब्धिसलिले आंडकोशो निरात्मकः॥ [illegible] साग्रं वै वर्षसाह
स्रमन्ववात्सीत्तमीश्वरः॥१५॥ तस्य नाभेरभूत्पद्मं सहस्रार्कोरुदीधिति॥ सर्वजीवनिकायौको यत्र स्वयमभूत्स्वराट्॥१६॥ सो नुविष्टो
भगवता यः शेते सलिलाशये॥ लोकसंस्थां यथा पूर्वं निर्ममे संस्थया स्वया॥१७॥ ससर्ज च्छायया विद्यां पंचपर्वाणमग्रतः॥ तामिस्रमंध
तामिस्रं तमो मोहो महातमः॥१८॥ विससर्जात्मनः कायं नाभिनंदंस्तमोमयम्॥ जगृहुर्यक्षरक्षांसि रात्रिं क्षुत्तृट्समुद्भवाम्॥१९॥ क्षुत्तृड्
भ्यामुपसृष्टास्ते तं जग्धुमभिदुद्रुवुः॥ मा रक्षतैनं जक्षध्वमित्यूचुः क्षुत्तृडर्दिताः॥२०॥ देवस्तानाह संविग्नो मा मां जक्षत रक्षत॥ अहो मे यक्ष

भा॰ तृ॰ स्क॰ ३२

नू।। तएनंलोलुप

रक्षांसि प्रजायर्यं बभूविथ ।।२१।। देवताः प्रभया या या दीव्यन् प्रमुखतोऽसृजत् ।। ते अहार्षुर्देवयंतो विसृष्टां तां प्रभामहः ।।२२।। देवोऽदेवान् जघन
नः सृजति स्मातिलोलुपान् ।। त एनं लोलुपतया मैथुनायाभिपेदिरे ।।२३।। ततो हसन् स भगवानसुरैर्निरपत्रपैः ।। अन्वीयमानस्तरसा क्रुद्धो भीतः परापतत् ।।२४।।
स उपव्रज्य वरदं प्रपन्नार्तिहरं हरिम् ।। अनुग्रहाय भक्तानामनुरूपात्मदर्शनम् ।।२५।। पाहि मां परमात्मंस्ते प्रेषणेनासृजं प्रजाः ।। ता इमा यभितुं पापा
उपाक्रामंति मां प्रभो ।।२६।। त्वमेकः किल लोकानां क्लिष्टानां क्लेशनाशनः ।। त्वमेकः क्लेशदस्तेषामनासन्नपदां तव ।।२७।। सोऽवधार्यास्य कार्पण्यं
विविक्ताध्यात्मदर्शनः ।। विमुंचात्मतनुं घोरामित्युक्तो विमुमोच ह ।।२८।। तां क्वणच्चरणांभोजां मदविह्वललोचनाम् ।। कांचीकलाप
विलसद्दुकूलच्छन्नरोधसम् ।।२९।। अन्योन्यश्लेषयोत्तुंगनिरंतरपयोधराम् ।। सुनासां सुद्विजां स्निग्धहासलीलावलोकनाम् ।।
।।३०।। गूहंतीं व्रीडयात्मानं नीलालकवरूथिनीम् ।। उपलभ्यासुरा धर्म सर्वे संमुमुहुः स्त्रियम् ।।३१।। अहो रूपमहो धैर्यमहो अस्या नवं
वयः ।। मध्ये कामयमानानामकामेव विसर्पति ।।३२।। वितर्कयंतो बहुधा तां संध्यां प्रमदाकृतिम् ।। अभिसंभाव्य विश्रंभात्पर्यपृच्छन् कु
मेधसः ।।३३।। कासि कस्यासि रंभोरु को वार्थस्तेऽत्र भामिनि ।। रूपद्रविणपण्येन दुर्भगान्नो विबाधसे ।।३४।। या वा काचित्त्वमबले

भ॰ २० ३२

ष्मासंदर्शनंतव॥उत्सकनोषीक्षमाणानांकंदुकक्रीडयामनः॥३५॥नैकत्रतेजयतिशालिनिपादपद्मंघ्नंत्यामुहुः करतलेनपतत्पतंगम्
मध्यंविषीदतिबृहत्स्तनभारभीतंशांतेवदृष्टिरमलासुशिखासमूहः॥३६॥इतिसायंतनींसंध्यामसुराः प्रमदायतीम्॥प्रलोभयंतीं
जगृहुर्मत्वामूढधियःस्त्रियम्॥३७॥प्रहस्यभावगंभीरंजिघ्रंत्यात्मानमात्मना॥कांत्याससर्जभगवान्गंधर्वाप्सरसांगणान्॥३८॥विस
सर्जतनुंतांवैज्योत्स्नांकांतिमतींप्रियाम्॥तएवचाददुःप्रीत्याविश्वावसुपुरोगमाः॥३९॥सृष्ट्वाभूतपिशाचांश्चभगवानात्मतंद्रिणा॥दिग्वा
ससोमुक्तकेशान्वीक्ष्यचामीलयद्दृशौ॥४०॥जगृहुस्तद्विसृष्टांतांजृंभणाख्यांतनुंप्रभोः॥निद्रामिंद्रियविक्लेदोययाभूतेषुदृश्यते॥येनोच्छिष्टान्
धर्षयंतितमुन्मादंप्रचक्षते॥४१॥ऊर्जस्वंतंमन्यमानआत्मानंभगवानजः॥साध्यान्गणान्पितृगणान्परोक्षेणासृजत्प्रभुः॥४२॥तमात्मसर्गंतत्कायं
पितरःप्रतिपेदिरे॥साध्येभ्यश्चपितृभ्यश्चकवयोयद्वितन्वते॥४३॥सिद्धान्विद्याधरांश्चैवतिरोधानेनसोऽसृजत्॥तेभ्योऽददात्तमात्मा[illegible]
नमंतर्धानाख्यमद्भुतम्॥४४॥सकिंनरान्किंपुरुषान्प्रत्यात्म्येनासृजत्प्रभुः॥मानयन्नात्मनात्मानमात्माभासंविलोकयन्॥४५॥तेतुतज्जगृहू
रूपंत्यक्तंयत्परमेष्ठिना॥मिथुनीभूयगायंतस्तमेवोषसिकर्मभिः॥४६॥देहेनवैभोगवतानाशयानोबहुचिंतया॥सर्गेनुपचितेक्रोधादुत्ससर्जहतं

दृशुः॥४७॥येहीणंयन्नासुतःकेशाअहयस्तेंगजज्ञिरे॥सर्पाःप्रसर्पतःक्रूरानागाभोगोरुकंधराः॥४८॥सआत्मानंमन्यमानःकृतकृत्यमिवात्मभूः॥
तदामनूनससर्जांतेमनसालोकभावनान्॥४९॥तेभ्यःसोऽस्यसृजत्स्वीयंपुरंपुरुषमात्मवान्॥तान्दृष्ट्वायेपुरासृष्टाःप्रशशंसुःप्रजापतिम्॥५०॥
अहोएतज्जगत्स्रष्टःसुकृतंवततेकृतम्॥धतिष्ठितायत्क्रियायस्मिन्साकमन्नमदामहे॥५१॥तपसाविद्ययायुक्तोयोगेनसुसमाधिना॥ऋषी
नृषीन्हृषीकेशःससर्जाभिमताःप्रजाः॥५२॥तेभ्यश्चैकैकशःस्वस्यदेहस्यांशमदादजः॥यत्तत्समाधियोगर्द्धितपोविद्याविरक्तिमत्॥५३॥
इतिश्रीभाग॰म॰तृतीयस्कंधेविंशतितमोऽध्यायः॥२०॥ ॥एकविंशेतपोविधानोषितेनतुविष्णुना॥कर्दमस्यमनोःपुत्र्याविवाहश्चवर्ण्य
स्यते॥१॥ ॥विदुरउवाच॥ ॥स्वायंभुवस्यचमनोर्वंशःपरमसंमतः॥कथ्यतांभगवन्यत्रमैथुनेनैधिरेप्रजाः॥१॥प्रियव्रतोत्तानपादौ
सुतौस्वायंभुवस्यवै॥यथाधर्मंजुगुपतुःसप्तद्वीपवतींमहीम्॥२॥तस्यवैदुहिताब्रह्मन्देवहूतीतिविश्रुता॥पत्नीप्रजापतेरुक्ताकर्दमस्यत्वयान
घ॥३॥तस्यांसवैमहायोगीयुक्तायांयोगलक्षणैः॥ससर्जकतिधावीर्यंतन्मेशुश्रूषवेवद॥४॥रुचिर्योभगवान्ब्रह्मन्दक्षोवाब्रह्मणःसुतः
यथाससर्जभूतानिलब्ध्वाभार्यांचमानवीम्॥५॥ ॥मैत्रेयउवाच॥ ॥प्रजाःसृजेतिभगवान्कर्दमोब्रह्मणोदितः॥सरस्वत्यांतपस्तेपे

सत्त्वाणांसमाहरः॥६॥नवःसमाधियुक्तेनक्रियायोगेनकर्दमः॥संप्रपेदेहरिंभक्त्याप्रपन्नवरदाशुषम्॥७॥तावत्प्रसन्नोभगवान्पुष्करा
क्षः कृतेयुगेदर्शयामासतंक्षत्तः शाब्दंब्रह्मदधद्वपुः॥८॥सतंविरजमर्काभंसितपद्मोत्पलस्रजम्॥स्निग्धनीलालकव्रातवक्त्राब्जंविर
जोंबरम्॥९॥किरीटिनंकुंडलिनंशंखचक्रगदाधरम्॥श्वेतोत्पलक्रीडनकंमनःस्पर्शस्मितेक्षणम्॥१०॥विन्यस्तचरणांभोजमंसदेशे
गरुत्मतः॥दृष्ट्वाखेऽवस्थितंवक्षःश्रियंकौस्तुभकंधरम्॥११॥जातहर्षोऽपतन्मूर्ध्नाक्षितौलब्धमनोरथः॥गीर्भिस्त्वभ्यगृणात्प्रीतिस्वभा
वात्माकृतांजलिः॥१२॥ ॥ऋषिरुवाच॥ ॥जुष्टंबताद्याखिलसत्त्वराशेःसांसिध्यमक्ष्णोस्तवदर्शनान्नः॥यद्दर्शनंजन्मभिरीड्यसद्भि
राशासतेयोगिनोरूढयोगाः॥१३॥येमाययातेहतमेधसस्त्वत्पादारविंदंभवसिंधुपोतम्॥उपासतेकामलवायतेषांरासीशकामान्निरयेऽ
पियेस्युः॥१४॥तथासचाहंपरिवोढुकामःसमानशीलांगृहमेधधेनुम्॥उपेयिवान्मूलमशेषमूलंदुराशयःकामदुघांघ्रिपस्य॥१५॥प्रजा
पतेस्तेवचसाऽधीशतंत्यालोकःकिलायंकामहतोऽनुबद्धः॥अहंचलोकानुगतोवहामिबलिंचशुक्लानिमिषायतुभ्यम्॥१६॥लोकां
श्चलोकानुगतान्पशूंश्चहित्वाश्रितास्तेचरणातपत्रम्॥परस्परंत्वद्गुणवादसीधुपीयूषनिर्यापितदेहधर्माः॥१७॥नतेऽजराक्षभ्रमिरायु

भा०तृ०स्क

३४

रेषांत्रयोदशारांत्रिशतंषष्टिपर्व ॥ षण्नेम्यनंतच्छदियत्त्रिणाभि करालस्रोतोजगदाच्छिद्यधावत् ॥१८॥ एकःस्वयंसन्जगतःसिसृक्षयाद्विती
ययात्मन्नधियोगमायया ॥ सृजस्यदःपासिपुनर्ग्रसिष्यसेयथोर्णनाभिर्भगवान्स्वशक्तिभिः ॥१९॥ नैतद्बताधीशपदंतवेप्सितंयन्मायया
नस्तनुषेभूतसूक्ष्मम् ॥ अनुग्रहायास्त्वपियर्हिमाययालसत्तुलस्यातनुवाविलक्षितः ॥२०॥ तंत्वानुभूत्योपरतक्रियार्थंस्वमाययावर्तितलो
कतंत्रम् ॥ नमाम्यभीक्ष्णंनमनीयपादसरोजमल्पीयसिकामवर्षम् ॥२१॥ ॥ऋषिरुवाच॥ ॥इत्यव्यलीकंप्रणुतोऽब्जनाभस्तमावभाषेव
चसामृतेन ॥ सुपर्णपक्षोपरिरोचमानःप्रेमस्मितोद्वीक्षणविभ्रमद्भ्रूः ॥२२॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥विदित्वातववैचैत्यंमेपुरैवसमयो
जितम् ॥ यदर्थमात्मनियमैस्त्वयैवाहंसमर्चितः ॥२३॥ नवैजातुमृषैवस्यात्प्रजाध्यक्षमदर्हणम् ॥ भवद्विधेष्वतितरांमयिसंगृभितात्मनाम् ॥
॥२३॥ प्रजापतिसुतःसम्राड्मनुर्विख्यातमंगलः ॥ ब्रह्मावर्तंयोधिवसन्शास्तिसप्तार्णवांमहीम् ॥२५॥ सचेहविप्रराजर्षिर्महिष्याशतरूपया ॥
आयास्यतिदिदृक्षुस्त्वांपरश्वोधर्मकोविदः ॥२६॥ आत्मजामसितापांगींवयःशीलगुणान्विताम् ॥ मृगयंतींपतिंदास्यत्यनुरूपायतेप्रभो ॥२७॥
समाहितंतेहृदयंयत्रेमान्परिवत्सरान् ॥ सात्वांब्रह्मन्नृपवधूःकाममाशुभजिष्यति ॥२८॥ यातआत्मभृतंवीर्यंनवधाप्रसविष्यति ॥ वीर्येत्वदी

अ०
२१
व्य
रा
२४

येऽनृषयः आधास्यंत्यंजसात्मनः॥२९॥ त्वंच सम्यगनुष्ठाय निदेशं म उशत्तमः॥ मयि तीर्थीकृताशेषक्रियार्थो मां प्रपत्स्यसे॥३०॥ कृत्वा दयां च जीवेषु
दत्वा चाभयमात्मवान्॥ मय्यात्मानं सह जगत् द्रक्ष्यस्यात्मनि चापि माम्॥३१॥ सहाहं स्वांशकलया त्वद्वीर्येण महामुने॥ तव क्षेत्रे देवहूत्यां प्रणेष्ये तत्व
संहिताम्॥३२॥ ॥मैत्रेय उवाच॥ ॥एवं तमनुभाष्याथ भगवान्प्रत्यगक्षजः॥ जगाम बिंदुसरसः सरस्वत्या परिश्रितात्॥३३॥ निरीक्षतस्तस्य यया
वशेषसिद्धेश्वराभिष्टुतसिद्धमार्गः॥ आकर्णयन्पत्ररथेंद्रपक्षैरुच्चारितं स्तोममुदीर्णसाम॥३४॥ अथ संप्रस्थिते शुक्ले कर्दमो भगवानृषिः॥ आस्ते स्म बिं
दुसरसि तं कालं प्रतिपालयन्॥३५॥ मनुः स्यंदनमास्थाय शातकौंभपरिच्छदम्॥ आरोप्य स्वां दुहितरं सभार्यः पर्यटन्महीम्॥३६॥ तस्मिन्सुधन्वन्नहनि
भगवान्यत्समादिशत्॥ उपायादाश्रमपदं मुनेः शांतव्रतस्य तत्॥३७॥ यस्मिन्भगवतो नेत्रान्न्यपतन्नश्रुबिंदवः॥ कृपया संपरीतस्य प्रप
न्नेऽर्पितया भृशम्॥३८॥ तद्वै बिंदुसरो नाम सरस्वत्या परिप्लुतम्॥ पुण्यं शिवामृतजलं महर्षिगणसेवितम्॥३९॥ पुण्यद्रुमलताजालैः कूजत्पुण्य
मृगद्विजैः॥ सर्वर्तुफलपुष्पाढ्यं वनराजिश्रियान्वितम्॥४०॥ मत्तद्विजगणैर्घुष्टं मत्तभ्रमरविभ्रमम्॥ मत्तबर्हिनटाटोपमाह्वयन्मत्तकोकिलम्॥४१॥
कदंबचंपकाशोककरंजबकुलासनैः कुंदमंदारकुटजैश्चूतपोतैरलंकृतम्॥४२॥ कारंडवैः प्लवैर्हंसैः कुररैर्जलकुक्कुटैः॥ सारसैश्चक्रवाकैश्चकोरैर्व

त्युकूजितम् ॥४३॥ तथैव हरिणैः क्रोडैः श्वाविद्गवयकुंजरैः ॥ गोपुच्छैर्हरिभिर्मर्कैर्नकुलैर्नाभिभिर्वृतम् ॥४४॥ प्रविश्य तत्तीर्थवरमादिराजः सहात्मजः ॥ दद
र्श मुनिमासीनं तस्मिन्हुतहुताशनम् ॥४५॥ विद्योतमानं वपुषा तपस्युग्रयुजा चिरम् ॥ नातिक्षामं भगवतः स्निग्धापांगावलोकनात् ॥४६॥ तद्व्याहृता
मृतकलापीयूषश्रवणेन च ॥ प्रांशुं पद्मपलाशाक्षं जटिलं चीरवाससम् ॥ उपसंसृत्य मलिनं यथार्हणमसंस्कृतम् ॥४७॥ अथोटजमुपायातं नृदेवं प्रणतं पु
रः सपर्यया पर्यगृण्हात्प्रतिनंद्यानुरूपया ॥४८॥ गृहीतार्हणमासीनं संयतं प्रीणयन्मुनिः ॥ स्मरन्भगवदादेशमित्याह श्लक्ष्णया गिरा ॥४९॥ नूनं चंक्रमणं
देवसतां संरक्षणाय ते ॥ वधाय चासतां यस्त्वं हरेः शक्तिर्हि पालनी ॥५०॥ योर्केंद्वग्नींद्रवायूनां यम धर्म प्रचेतसाम् ॥ रूपाणि स्थान आधत्से तस्मै शुक्लाय ते नमः ॥
॥५१॥ न यदा रथमास्थाय जैत्रं मणिगणार्पितम् ॥ विस्फूर्जच्चंडकोदंडो रथेन त्रासयन्नघान् ॥५२॥ स्वसैन्यचरणक्षुण्णं वेपयन्मंडलं भुवः ॥ विकर्षन्बृह
८ तीं सेनां पर्यटस्यंशुमानिव ॥५३॥ तदैव सेतवः सर्वे वर्णाश्रमनिबंधनाः ॥ भगवद्रचिता राजन्भिद्येरन्बत दस्युभिः ॥५४॥ अधर्मश्च समेधेत लोलुपैर्व्यंकु
शैर्नृभिः ॥ शयाने त्वयि लोकोयं दस्युग्रस्तो विनंक्ष्यति ॥५५॥ अथापि पृच्छे त्वां वीर यदर्थं त्वमिहागतः ॥ तद्वयं निर्व्यलीकेन प्रतिपद्यामहे हृदा ॥५६॥ इति श्री
भा० म० तृतीयस्कंधे एकविंशोध्यायः ॥२१॥ ॥ द्वाविंशे कर्दमायासौ यथादिष्टां हि विष्णुना ॥ मनुर्दुहितरं देवहूतिमित्युपवर्ण्यते ॥१॥ ॥ मैत्रेय उवाच ॥

एवमाविष्कृताशेषगुणकर्मोदयो मुनिम्॥ सव्रीड इवतं सम्राडुपारतमुवाच ह॥१॥ ॥मनुरुवाच॥ ॥ब्रह्मा ऽसृजत्त्वमुरवतो युष्मानात्मपरीप्स

या॥ छंदोमयस्तपोविद्यायोगयुक्तानलंपटान्॥२॥ तत्त्राणायासृजच्चास्मान्दोःसहस्रात्सहस्रपात्॥ हृदयं तस्य हि ब्रह्म क्षत्रमंगं प्रचक्षते॥३॥ अतो ह्य

न्योऽन्यमात्मानं ब्रह्म क्षत्रं च रक्षतः॥ रक्षति स्माव्ययो देवः सयः सदसदात्मकः॥४॥ तव संदर्शनादेवच्छिन्ना मे सर्वसंशयाः॥ यत्स्वयं भगवान्प्रीत्या

धर्ममाह रिरक्षिषोः॥५॥ दिष्ट्या मे भगवान्दृष्टो दुर्दर्शो योऽकृतात्मनाम्॥ दिष्ट्या पादरजः स्पृष्टं शीर्ष्णा मे भवतः शिवम्॥६॥ दिष्ट्या त्वयानुशास्तोऽहं कृ

तश्चानुग्रहो महान्॥ अपावृतैः कर्णरंध्रैर्जुष्टा दिष्ट्योशतीर्गिरः॥७॥ स भवान्दुहितृस्नेहपरिक्लिष्टात्मनो मम॥ श्रोतुमर्हसि दीनस्य श्रावितं कृपया

मुने॥८॥ प्रियव्रतोत्तानपदोः स्वसेयं दुहिता मम॥ अन्विच्छति पतिं युक्तं वयःशीलगुणादिभिः॥९॥ यदा तु भवतः शीलश्रुतरूपवयोगुणा

न्॥ अशृणोन्नारदादेषा त्वय्यासीत्कृतनिश्चया॥१०॥ तत्प्रतीच्छ द्विजाग्र्येमां श्रद्धयोपाहृतां मया॥ सर्वात्मनानुरूपां ते गृहमेधीषु

कर्मसु॥११॥ उद्यतस्य हि कामस्य प्रतिवादो न शस्यते॥ अपि निर्मुक्तसंगस्य कामरक्तस्य किं पुनः॥१२॥ य उद्यतमनादृत्य कीनाशमभियाचते॥

क्षीयते तद्यशः स्फीतं मानश्चावज्ञया हतः॥१३॥ अहं त्वाशृणवं विद्वन्विवाहार्थं समुद्यतम्॥ अतस्त्वमुपकुर्वाणः प्रत्तां प्रतिगृहाणमे॥१४॥

श्रीभा

३

भा॰तृ॰स्कं॰ ३६ | अ॰ २२

ऋषिरुवाच॥ ॥बाढमुद्वोढुकामोऽहमप्रत्ताचतवात्मजा॥आवयोरनुरूपोऽसावाद्योवैवाहिकोविधिः॥१५॥कामःसभूयान्नरदेवतेऽस्याःपुत्र्याःसमाम्ना
यविधौप्रतीतः॥कएवतेतनयांनाद्रियेतस्वयैवकांत्याक्षिपतीमिवश्रियम्॥१६॥यांहर्म्यपृष्ठेक्वणदंघ्रिशोभांविक्रीडतींकंदुकविह्वलाक्षीम्॥विश्वावसु
र्न्यपतत्स्वाद्विमानाद्विलोक्यसंमोहविमूढचेताः॥१७॥तांप्रार्थयंतींललनाललाममसेवितश्रीचरणैरदृष्टाम्॥वत्सांमनोरुच्चपदःस्वसारंकोनानुम
न्येतबुधोऽभियाताम्॥१८॥अतोभजिष्येसमयेनसाध्वींयावत्तेजोबिभृयादात्मनोमे॥अतोधर्मान्पारमहंस्यमुख्यान्शुक्लप्रोक्तान्बहुमन्येविहिं
स्रान्॥१९॥यतोऽभवद्विश्वमिदंविचित्रंसंस्थास्यतेयत्रचवावतिष्ठते॥प्रजापतीनांपतिरेषमह्यंपरंप्रमाणंभगवाननंतः॥२०॥ ॥मैत्रेयउवाच॥
सउग्रधन्वन्नियदेवाबभाषआसीच्चतूष्णीमरविंदनाभम्॥धियोपगृह्णन्स्मितशोभितेनमुखेनचेतोलुलुभेदेवहूत्याः॥२१॥सोऽनुज्ञात्वाव्यवसि
तंमहिष्यादुहितुःस्फुटम्॥तस्मैगुणगणाढ्यायददौतुल्यांप्रहर्षितः॥२२॥शतरूपामहाराज्ञीपारिबर्हान्महाधनान्॥दंपत्योःपर्यदात्प्रीत्याभूषावासः
परिच्छदान्॥२३॥प्रत्तांदुहितरंसम्राट्सदृक्षायगतव्यथः॥उपगुह्यचबाहुभ्यामौत्कंठ्योन्मथिताशयः॥२४॥अशक्नुवंस्तद्विरहंमुंचन्बाष्पकलां
मुहुःआसिंचदंबवत्सेतिनेत्रोदैर्दुहितुःशिखाः॥२५॥आमंत्र्यतंमुनिवरमनुज्ञातःसहानुगः॥प्रतस्थेरथमारुह्यसभार्यःस्वपुरंनृपः॥२६॥उभयोर्ऋ

३६

पितृकुल्यायाः सरस्वत्याः सुरोधसोः ॥ ऋषीणामुपशांतानां पश्यन्नाश्रमसंपदः ॥२७॥ तमायांतमभिप्रेत्य ब्रह्मावर्तात्प्रजापतिम् ॥ गीतसंस्तुतिवादित्रैः प्रत्यु
दीयुः प्रहर्षिताः ॥२८॥ बर्हिष्मतीनामपुरी सर्वसंपत्समन्विता ॥ न्यपतन्यत्ररोमाणि यज्ञस्यांगंविधुन्वतः ॥२९॥ कुशाः काशास्त एवासन्शश्वद्धरितवर्च
सः ॥ ऋषयोयैः पराभाव्य यज्ञघ्नान्यज्ञमीजिरे ॥३०॥ कुशकाशमयंबर्हिरास्तीर्य भगवान्मनुः ॥ अयजद्यज्ञपुरुषंलब्ध्वास्थानंयतोभुवम् ॥३१॥ बर्हिष्मतींना
मविभुर्यान्निर्विश्यसमाविशत् ॥ तस्यांप्रविष्टोभवनंतापत्रयविनाशनम् ॥ सभार्यः सप्रजः कामान्बुभुजेऽन्याविरोधतः ॥३२॥ संगीयमानसत्कीर्तिः सस्त्रीभिः
सुरगायकैः ॥ प्रत्यूषेष्वनुबद्धेनहृदाशृण्वन्हरेः कथाः ॥३३॥ निष्णातंयोगमायासुमुनिंस्वायंभुवंमनुम् ॥ यदाभ्रंशयितुंभोगानशेकुर्भगवत्परम् ॥३४॥ अयात
यामास्तस्यासन्यामाः स्वांतरयापनाः ॥ शृण्वतोध्यायतोविष्णोः कुर्वतोब्रुवतः कथाः ॥३५॥ सएवंस्वांतरंनिन्येयुगानामेकसप्ततिम् ॥ वासुदेवप्रसंगे
नपरिभूतगतित्रयः ॥३६॥ शारीरामानसादिव्यावैयासेयेचमानुषाः ॥ भौतिकाश्चकथंक्लेशाबाधंतेहरिसंश्रयम् ॥३७॥ यः पृष्टोमुनिभिः प्राहधर्मान्नानावि
धान्शुभान् ॥ नृणांवर्णाश्रमाणांचसर्वभूतहितः सदा ॥३८॥ एततआदिराजस्यमनोश्चरितमद्भुतम् ॥ वर्णितंवर्णनीयस्यतदपत्योदयंशृणु ॥३९॥ इतिश्रीभा०
म० तृतीयस्कं० द्वाविंशतितमोऽध्यायः ॥२२॥ ॥त्रयोविंशेतपोयोगनिर्मितसर्वसंपदि ॥ विमानेकामगेचित्रातयोरतिरिहार्यते ॥१॥ ॥मैत्रेयउवाच ॥

भा॰ तृ॰ म्र

३८

पितृभ्यां प्रस्थिते साध्वी पतिमिंगितकोविदा ॥ नित्यं पर्यचरत्प्रीत्या भवानीव भवं प्रभुम् ॥ १ ॥ विश्रंभेणात्मशौचेन गौरवेण दमेन च ॥ शुश्रूषया सौहृदेन वाचा
मधुरया च भोः ॥ २ ॥ विसृज्य कामं दंभं च द्वेषं लोभमघं मदम् ॥ अप्रमत्तोद्यता नित्यं तेजीयांसमतोषयत् ॥ ३ ॥ स वै देवर्षिवर्यस्तां मानवीं समनुव्रताम् ॥ देवा
द्गरीयसः पत्युराशासानां महाशिषः ॥ ४ ॥ कालेन भूयसा क्षामां कर्शितां व्रतचर्यया प्रेमगद्गदया वाचा पीडितः कृपयाब्रवीत् ॥ ५ ॥ तुष्टोहमद्य तव मानवि
मानदायाः शुश्रूषया परमया परया च भक्त्या ॥ यो देहिनामयमतीव सुहृत्स देहो नावेक्षितः समुचितः क्षपितुं मदर्थे ॥ ६ ॥ ये मे स्वधर्मनिरतस्य तपः समा
धिविद्यात्मयोगविजिता भगवत्प्रसादाः ॥ तानेव ते मदनुसेवनयावरुद्धान् दृष्टिं प्रपश्य वितराम्यभयानशोकान् ॥ ७ ॥ अन्ये पुनर्भगवतो भ्रुव
उद्विजृंभविभ्रंशितार्थरचनाः किमुरुक्रमस्य ॥ सिद्धासि भुंक्ष्व विभवान्निजधर्मदोहान् दिव्यान्नरैर्दुरधिगान्नृपविक्रियाभिः ॥ ८ ॥ एवं ब्रुवाण
मबलाखिलयोगमायाविद्याविचक्षणमवेक्ष्य गताधिरासीत् ॥ संप्रश्रयप्रणयविह्वलया गिरेषद्व्रीडावलोकविलसद्धसिताननाह ॥ ९ ॥
॥ देवहूतिरुवाच ॥ ॥ राद्धं बत द्विजवृषैतदमोघयोगमायाधिपे त्वयि विभो तदवैमि भर्तः ॥ यस्तेभ्यधायि समयः सकृदंगसंगो भूयाद्गरीयसि गु
णः प्रसवः सतीनाम् ॥ १० ॥ तत्रेतिकृत्यमुपशिक्ष यथोपदेशं येनैष मे कर्शितोतिरिरंसयात्मा ॥ सिद्ध्येत ते कृतमनोभवधर्षिताया दीनस्तदीश भव

अ॰

२३

३८

नं सद्दर्शं विचक्ष्व ॥११॥ मैत्रेय उवाच ॥ ॥ प्रियायाः प्रियमन्विच्छन् कर्दमो योगमास्थितः ॥ विमानं कामगं क्षत्तस्तर्ह्येवाविरचीकरत् ॥१२॥ सर्वका
मदुघं दिव्यं सर्वरत्नसमन्वितम् ॥ सर्वर्द्ध्युपचयोदर्कं मणिस्तंभैरुपस्कृतम् ॥१३॥ दिव्योपकरणोपेतं सर्वकालसुखावहम् ॥ पट्टिकाभिः पताकाभिर्विचि
त्राभिरलंकृतम् ॥१४॥ स्रग्भिर्विचित्रमाल्याभिर्मंजुसिंजत्षडंघ्रिभिः दुकूलक्षौमकौशेयैर्नानावस्त्रैर्विराजितम् ॥१५॥ उपर्युपरि विन्यस्तनिलयेषु पृथक्पृ
थक् ॥ क्षिप्तैः कशिपुभिः कांतं पर्यंकव्यजनासनैः ॥ तत्र तत्र विनिक्षिप्तनानाशिल्पोपशोभितम् ॥ महामरकतस्थल्या जुष्टं विद्रुमवेदिभिः ॥१७॥ द्वाःसु

क विद्रुमदेहल्या भातं वज्रकपाटवत् ॥ शिखरेष्विंद्रनीलेषु हेमकुंभैरधिश्रितम् ॥१८॥ चक्षुष्मत्पद्मरागाग्र्यैर्वज्रभित्तिषु निर्मितैः ॥ जुष्टं विचित्रवैतानैर्महार्हैर्हेमतोर
णैः ॥१९॥ हंसपारावतव्रातैस्तत्र तत्र निकूजितम् ॥ कृत्रिमान्मन्यमानैः स्वानधिरुह्याधिरुह्य च ॥२०॥ विहारस्थानविश्रामसंवेशप्रांगणाजिरैः ॥ यथो
पजोषं रचितैर्विस्मापनमिवात्मनः ॥२१॥ ईदृग्गृहं तत्पश्यंतीं नातिप्रीतेन चेतसा ॥ सर्वभूताशयाभिज्ञः प्रावोचत्कर्दमः स्वयम् ॥२२॥ निमज्ज्यास्मिन् ह्रदे
भीरु विमानमिदमारुह ॥ इदं शुक्लकृतं तीर्थमाशिषां यापकं नृणाम् ॥२३॥ सा तद्भर्तुः समादाय वचः कुवलयेक्षणा ॥ सरजं बिभ्रती वासो वेणीभू
तांश्च मूर्द्धजान् ॥२४॥ अंगं च मलपंकेन संछन्नं शबलस्तनम् ॥ आविवेश सरस्वत्याः सरः शिवजलाशयम् ॥२५॥ सांतः सरसि वेश्मस्थाः शता

निदशकन्यकाः।।सर्वाः किशोरवयसो ददर्शोत्पलगंधयः।।२६।।तां दृष्ट्वा सहसोत्थाय प्रोचुः प्रांजलयः स्त्रियः।।वयं कर्मकरीस्तुभ्यं शाधि नः करवाम कि-
म्।।२७।।स्नानेन तां महार्हेण स्नापयित्वा मनस्विनीम्।दुकूले निर्मले नूत्ने ददुरस्यै च मानद।।२८।।भूषणानि परार्ध्यानि वरीयांसि द्युमंति च।अन्नं सर्वगु-
णोपेतं पानं चैवामृतासवम्।।२९।।अथादर्शे स्वमात्मानं स्रग्विणं विरजांबरम्।।विरजं कृतस्वस्त्ययनं कन्याभिर्बहुमानितम्।।३०।।स्नातं कृतशिरःस्ना-
नं सर्वाभरणभूषितम्।निष्कग्रीवं वलयिनं कूजत्कांचननूपुरम्।।३१।।श्रोण्योरध्यस्तया कांच्या कांचन्या बहुरत्नया।।हारेण च महार्हेण रुचकेन च भूषि-
तम्।।३२।।सुदता सुभ्रुवा श्लक्ष्णस्निग्धापांगेन चक्षुषा।पद्मकोशस्पृधा नीलैरलकैश्च लसन्मुखम्।।३३।।यदा सस्मार ऋषभमृषीणां दयितं पतिम्।।तत्र
चास्ते सह स्त्रीभिर्यत्रास्ते स प्रजापतिः।।३४।।भर्तुः पुरस्तादात्मानं स्त्रीसहस्रवृतं तदा।।निशाम्य तद्योगगतिं संशयं प्रत्यपद्यत।।३५।।स तां कृतमलस्नानां वि-
भ्राजंतीमपूर्ववत्।आत्मनो बिभ्रतीं रूपं संवीतरुचिरस्तनीम्।।३६।।विद्याधरीसहस्रेण सेव्यमानां सुवाससम्।।जातभावो विमानं तदारोहयदमित्रहन्
।।३७।।तस्मिन्नलुप्तमहिमा प्रिययानुरक्तो विद्याधरीभिरुपचीर्णवपुर्विमाने।।बभ्राज उत्कचकुमुद्गणवानपीच्यस्ताराभिरावृत इवोडुपतिर्नभस्तः।।३८।।
तेनाष्टलोकपविहारकुलाचलेंद्रद्रोणीष्वनंगसखमारुतसौभगासु।।सिद्धैर्नुतो द्युधुनिपातशिवस्वनासु रेमे चिरं धनदवल्ललनावरूथी।।३९।।वैश्रंभ

कसुरसेनेनंदनेपुष्पभद्रके॥मानसेचैत्ररथ्येचसरेमेरामयारतः॥४०॥भ्राजिष्णुनाविमानेनकामगेनमहीयसा॥वैमानिकानत्यशेतचरंल्लोकान्यथाऽनिलः॥४१॥
किंदुरापादनंतेषांपुंसामुद्दामचेतसाम्॥यैराश्रितस्तीर्थपदश्चरणोव्यसनात्ययः॥४२॥प्रेक्षयित्वाभुवोगोलंपत्न्यैयावान्स्वसंस्थया॥बह्वाश्चर्यंमहायोगीस्वाश्र
मायन्यवर्तत॥४३॥विभज्यनवधात्मानंमानवींसुरतोत्सुकाम्॥रामांनिरमयन्रेमेवर्षपूगान्मुहूर्तवत्॥४४॥तस्मिन्विमानउत्कृष्टांशय्यांरतिकरींश्रिता॥नचा
बुध्यततंकालंपत्याऽपीच्येनसंगता॥४५॥एवंयोगानुभावेनदंपत्योरममाणयोः॥शतंव्यतीयुःशरदःकामलालसमयोर्मनाक्॥४६॥तस्यामाधत्तरेतस्तांभा
वयन्नात्मनाऽऽत्मवित्॥नोधा विधायरूपंस्वंसर्वसंकल्पविद्विभुः॥४७॥अतःसासुषुवेसद्योदेवहूतिःस्त्रियःप्रजाः॥सर्वास्ताश्चारुसर्वांग्योलोहितोत्पल
गंधयः॥४८॥पतिंसाप्रव्रजिष्यंतंतदालक्ष्योशतीसती॥स्मयमानाविक्लवेनहृदयेनविदूयता॥४९॥लिखंत्यधोमुखीभूमिंपदानखमणिश्रिया॥उवाचल
लितांवाचंनिरुध्याश्रुकलांशनैः॥५०॥सर्वंतद्भगवान्मह्यमुपोवाहप्रतिश्रुतम्॥अथापिमेप्रपन्नायाअभयंदातुमर्हसि॥५१॥ब्रह्मन्दुहितृभिस्तुभ्यंविमृग्याः
पतयःसमाः॥कश्चित्स्यान्मेविशोकायत्वयिप्रव्रजितेवनम्॥५२॥एतावतालंकालेनव्यतिक्रांतेनमेप्रभो॥इंद्रियार्थप्रसंगेनपरित्यक्तपरात्मनः॥५३॥
इंद्रियार्थेषुसज्जंत्याप्रसंगस्त्वयिमेकृतः॥अजानंत्यापरंभावंतथाऽप्यस्त्वभयायमे॥५४॥संगोयःसंसृतेर्हेतुरसत्सुविहितोधिया॥सएवसाधुषुकृतोनिः

संगत्वायकल्पते।।५५।।नेहयत्कर्मधर्मायनविरागायकल्पते।।नतीर्थपदसेवायैजीवन्नपिमृतोहिसः।।५६।।साऽहंभगवतोनूनंवंचितामाययादृढम्।।य
त्वांविमुक्तिदंप्राप्यनमुमुक्षेयबंधनात्।।५६।।इतिश्रीभा॰म॰तृतीयस्कंधेकापिलेयोपाख्यानेत्रयोविंशतितमोऽध्यायः।।२३।।
चतुर्विंशतितमेजन्मकपिलस्याहतत्पितुः।।प्रव्रज्यांतमनुज्ञाप्यऋणत्रयविमोक्षणः।।१।। ।।मैत्रेयउवाच।। ।।निर्वेदवादिनीमेवंमनोर्दुहितरंमुनिः।।
दयालुःशालिनीमाहशुक्लाभिव्याहृतंस्मरन्।।१।। ।।ऋषिरुवाच।। ।।माखिदोराजपुत्रीत्थमात्मानंप्रत्यनिंदिते।।भगवांस्तेऽक्षरोगर्भमदूरा
त्संप्रपत्स्यते।।२।।धृतव्रतासिभद्रंतेदमेननियमेनच।।तपोद्रविणदानैश्चश्रद्धयाचेश्वरंभज।।३।।सत्वयाराधितःशुक्लोवितन्वन्मामकंयशः।।छेत्ताते
हृदयग्रंथिमौदर्योब्रह्मभावनः।।४।।मैत्रेयउवाच।। ।।देवहूत्यपिसंदेशंगौरवेणप्रजापतेः।।सम्यक्श्रद्धायपुरुषंकूटस्थमभजद्गुरुम्।।५।।तस्यांबहु
तिथेकालेभगवान्मधुसूदनः।।कार्दमंवीर्यमापन्नोजज्ञेऽग्निरिवदारुणि।।६।।अवादयंस्तदाव्योम्निवादित्राणिघनाघनाः।।गायंतितंस्मगंधर्वानृत्यं
त्यप्सरसोमुदा।।७।।पेतुःसुमनसोदिव्याःखेचरैरपवर्जिताः।।प्रसेदुश्चदिशःसर्वाअंभांसिचमनांसिच।।८।।तत्कर्दमाश्रमपदंसरस्वत्यापरि
श्रितम्।।स्वयंभूःसाकमृषिभिर्मरीच्यादिभिरभ्ययात्।।९।।भगवंतंपरंब्रह्मसत्वेनांशेनशत्रुहन्।।तत्वसंख्यानज्ञप्त्यैजातंविद्वानजःस्वराट्।।१०।।

सभाजयन्विशुद्धेन चेतसा तच्चिकीर्षितम् ॥ प्रहृष्यमाणैरसुभिः कर्दमं चेदमभ्यधात् ॥११॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ ॥त्वया मेऽपचितिस्तात कल्पिता निर्व्य
लीकतः ॥ यन्मे संजगृहे वाक्यं भवान्मानद मानयन् ॥१२॥ एतावत्येव शुश्रूषा कार्या पितरि पुत्रकैः ॥ बाढमित्यनुमन्येत गौरवेण गुरोर्वचः ॥१३॥ इमा दुहि
तरः सत्यस्तव वत्स सुमध्यमाः ॥ सर्गमेतं प्रभावैः स्वैर्बृंहयिष्यंत्यनेकधा ॥१४॥ अतस्त्वमृषिमुख्येभ्यो यथाशीलं यथारुचि ॥ आत्मजाः परिदेह्यद्य विस्तृ
णीहि यशो भुवि ॥१५॥ वेदाहमाद्यं पुरुषमवतीर्णं स्वमायया ॥ भूतानां शेवधिं देहं बिभ्राणं कपिलं मुने ॥१६॥ ज्ञानविज्ञानयोगेन कर्मणामुद्धरन्जटाः
हिरण्यकेशः पद्माक्षः पद्ममुद्रापदांबुजः ॥१७॥ एष मानवि ते गर्भं प्रविष्टः कैटभार्दनः ॥ अविद्यासंशयग्रंथिं छित्वा गां विचरिष्यति ॥१८॥ अयं सिद्धगणा
धीशः सांख्याचार्यैः सुसंमतः ॥ लोके कपिल इत्याख्यां गंता ते कीर्तिवर्द्धनः ॥१९॥ ॥मैत्रेय उवाच॥ ॥तावाश्वास्य जगत्स्रष्टा कुमारैः सहनारदः
हंसो हंसेन यानेन त्रिधामपरमं ययौ ॥२०॥ गते शतधृतौ क्षत्तः कर्दमस्तेन चोदितः ॥ यथोदितं स्वदुहितॄः प्रादाद्विश्वसृजां ततः ॥२१॥ मरीचये कलां प्रादा
दनसूयामथात्रये ॥ श्रद्धामंगिरसेऽयच्छत्पुलस्त्याय हविर्भुवम् ॥२२॥ पुलहाय गतिं युक्तां क्रतवे च क्रियां सतीम् ॥ ख्यातिं च भृगवेऽयच्छद्वसिष्ठायाप्यरुं
धतीम् ॥२३॥ अथर्वणेऽददाच्छांतिं यया यज्ञो वितन्यते ॥ विप्रर्षभान्कृतोद्वाहान्सदारान्समलालयत् ॥२४॥ ततस्त ऋषयः क्षत्तः कृतदारा निमंत्र्य

नम्॥मातिष्ठन्नांदिमापन्नाःस्वरवमात्र्यमनंदलम्॥२५॥सेवावतीर्णंत्रियुगमाज्ञायविबुधर्षभम्॥विविक्तउपसंगम्यप्रणम्यसमभाषत॥२६॥अहोपाप्य
मानानांनिरयेस्वैरमंगलैः॥कालेनभूयसानूनंशसीदंतीहदेवताः॥२७॥बहुजन्मविपक्वेनसम्यग्योगसमाधिना॥द्रष्टुंयतंतेयतयःशून्यागारेषुयत्प
दम्॥२८॥सएवभगवानद्यहेलनंनगणय्यनः॥गृहेषुजातोग्राम्याणांयःस्वानांपक्षपोषणः॥२९॥स्वीयवाक्यमृतंकर्तुंभवतीर्णोऽसि
मेगृहे॥चिकीर्षुर्भगवान्ज्ञानंभक्तानांमानवर्धनः॥३०॥नान्यचत्ते॥भिरूपाणिरूपाणिभगवंस्तव॥यानियानिचरोचंतेस्वजनानाम
रूपिणः॥३१॥त्वांसूरिभिस्तत्त्वबुभुत्सयाद्धासदाभिवादार्हणपादपीठम्॥ऐश्वर्यवैराग्ययशोऽवबोधवीर्यश्रियांपूर्तमहंप्रपद्ये॥३२॥परं
प्रधानंपुरुषंमहांतंकालंकं॥विंत्रिवृतंलोकं वित्रिवृतंलोकपालम्॥आत्मानुभूत्यानुगतप्रपंचंस्वच्छंदशक्तिंकपिलंप्रपद्ये॥३३॥आस्माभि
पृच्छ्यःपतिर्भजानांत्वया॥वतीर्णोऽनात्मकामः॥परिव्रजत्पदवीमास्थितोऽहंचरिष्येत्वांहृदियुंजन्विशोकः॥३४॥ ॥श्रीभगवा
नुवाच॥ ॥मयाप्रोक्तंहिलोकस्यप्रमाणंसत्यलौकिके॥अथाजानिमयातुभ्यंयदवोचमृतंमुने॥३५॥एतन्मेजन्मलोकेऽस्मिन्मुमुक्षूणां
दुराशयात्॥प्रसंख्यानायतत्त्वानांसंमतायात्मदर्शने॥३६॥एषआत्मपथोव्यक्तोनष्टःकालेनभूयसा॥तंप्रवर्तयितुंदेहमिमंविद्धिमयाभृ

नमः॥२७॥गच्छकामंमयापृष्टोमयिसं [illegible] न्यस्तकर्मणा॥जित्वासुदुर्जयंमृत्युममृतत्वायमांभज॥३८॥मामात्मानंस्वयंज्योतिःसर्वभूतगुहाशयं॥आत्मन्येवात्मनावीक्ष्यविशोकोभयमृच्छसि॥३९॥मात्रआध्यात्मिकींविद्यांशमनींसर्वकर्मणाम्॥वितरिष्येययाचासौभयंचातितरिष्यति॥४०॥मैत्रेयउवाच॥ ॥एवंसमुदितस्तेनकपिलेनप्रजापतिः॥दक्षिणीकृत्यतंप्रीतोवनमेवजगामह॥४१॥व्रतंसआस्थितोमौनमात्मैकशरणोमुनिः॥निःसंगोव्यचरत्क्षोणीमनग्निरनिकेतनः॥४२॥मनोब्रह्मणियुंजानोयत्तत्सदसतःपरम्॥गुणावभासेविगुणएकभक्त्यानुभाविते॥४३॥निरहंकृतिर्निर्ममश्चनिर्द्वंद्वःसमदृक्॥प्रत्यक्प्रशांतधीर्धीरःप्रशांतोर्मिरिवोदधिः॥४४॥वासुदेवेभगवतिसर्वज्ञेप्रत्यगात्मनि॥परेणभक्तिभावेनलब्धात्मामुक्तबंधनः॥४५॥आत्मानंसर्वभूतेषुभगवंतमवस्थितम्॥अपश्यत्सर्वभूतानिभगवत्यपिचात्मनि॥४६॥इच्छाद्वेषविहीनेनसर्वत्रसमचेतसा॥भगवद्भक्तियुक्तेनप्राप्ताभागवतीगतिः॥४७॥इतिश्रीभाग॰म॰तृतीयस्कंधेकापिलेयेचतुर्विंशतितमोऽध्यायः॥२४॥ ॥पंचविंशेजनन्यानुपृष्टोबंधविमोचनम्॥आहवाहपरंभक्तिलक्षणंकपिलःस्फुटः॥१॥कपिलेनार्पितामात्रेगूढभावनियंत्रिता॥योगमार्गणिस्यमंजूषास्फुटमुद्घाटितेऽधुना॥२॥ ॥शौनकउवाच॥ ॥कपिलस्तत्त्वसंख्याताभगवानात्ममायया॥जातःस्वयमजःसाक्षादात्मप्रज्ञप्तयेनृणाम्॥१॥नत्वस्यव

स्वद्दक्

भा॰तृ॰मू॰ ४१ अ॰ २५

र्ष्मणः पुंसां वरिम्णः सर्वयोगिनाम्॥ विश्रुतौ श्रुतदेवस्य भूरि तृप्यंति मेऽसवः॥२॥ यद्यद्विधत्ते भगवान्स्वच्छंदात्मात्ममायया॥ तानि मे श्रद्दधानस्य कीर्तन्यान्यनुकीर्तय॥३॥ ॥सूत उवाच॥ ॥द्वैपायनसखस्त्वेवं मैत्रेयो भगवांस्तथा॥ प्राहेदं विदुरं प्रीत आन्वीक्षिक्यां प्रचोदितः॥४॥ ॥मैत्रेय उवाच॥ ॥पितरि प्रस्थितेऽरण्यं मातुः प्रियचिकीर्षया॥ तस्मिन्बिंदुसरेऽवात्सीद्भगवान्कपिलः किल॥५॥ तमासीनमकर्माणं तत्वमार्गाग्रदर्शनम्॥ स्वसुतं देवहूत्याह धातुः संस्मरती वचः॥६॥ देवहूतिरुवाच॥ ॥निर्विण्णा नितरां भूमन्नसदिंद्रियतर्षणात्॥ येन संभाव्यमानेन प्रपन्नांधं तमः प्रभो॥ न

स्य त्वं तमसोंऽधस्य दुष्पारस्याद्य पारगम्॥ सच्चक्षुर्जन्मनामंते लब्धं मे त्वदनुग्रहात्॥८॥ य आद्यो भगवान्पुंसामीश्वरो वै भवान्किल॥ लोकस्य तमसांधस्य चक्षुः सूर्य इवोदितः॥९॥ अथ मे देव संमोहमपाक्रष्टुं त्वमर्हसि॥ योऽवग्रहोऽहं ममेतीत्येतस्मिन्योजितस्त्वया॥१०॥ तं त्वा गताहं शरणं शरण्यं स्वभृत्यसंसारतरोः कुठारम्॥ जिज्ञासयाहं प्रकृतेः पुरुषस्य नमामि सद्धर्मविदां वरिष्ठम्॥११॥ ॥मैत्रेय उवाच॥ ॥इति स्वमातुर्निरवद्यमीप्सितं नि

३ शम्य पुंसामपवर्गवर्धनम्॥ धियाऽभिनंद्यात्मवतां सतां गतिर्बभाष ईषत्स्मितशोभिताननः॥१२॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥योग आध्यात्मिकः पुंसां मतो निःश्रेयसाय मे॥ अत्यंतोपरतिर्यत्र दुःखस्य च सुखस्य च॥१३॥ तमिमं ते प्रवक्ष्यामि यमवोचं पुरानघे॥ ऋषीणां श्रोतुकामानां योगं सर्वांगनैपुण ४१

मू।।१४।।चेतःखल्वस्यबंधायमुक्तयेचात्मनोमतम्।गुणेषुसक्तंबंधायरतंचापुंसिमुक्तये।।१५।।अहंममाभिमानोत्थैःकामलोभादिभिर्मलैः।।वीतंयदाम
नःशुद्धमदुःखमसुखंसमम्।।१६।।तदापुरुषआत्मानंकेवलंप्रकृतेःपरम्।।निरंतरंस्वयंज्योतिरणिमानमखंडितम्।।१७।।ज्ञानवैराग्ययुक्तेनभक्तियुक्तेनचा
त्मना।।परिपश्यत्युदासीनंप्रकृतिंचहतौजसम्।।१८।।नयुज्यमानयाभक्त्याभगवत्यखिलात्मनि।।सदृशोस्तिशिवःपंथायोगिनांब्रह्मसिद्धये।।१९।।प्रसंग
मजरंपाशमात्मनःकवयोविदुः।।सएवसाधुषुकृतोमोक्षद्वारमपावृतम्।।२०।।तितिक्षवःकारुणिकाःसुहृदःसर्वदेहिनाम्।।अजातशत्रवःशांताःसाधवःसा
धुभूषणाः।।२१।।मय्यनन्येनभावेनभक्तिंकुर्वंतियेदृढाम्।।मत्कृतेत्यक्तकर्माणस्त्यक्तस्वजनबांधवाः।।२२।।मदाश्रयाःकथामृष्टाःशृण्वंतिकथयंतिच।।तपं
तिविविधास्तापानैतान्मद्गतचेतसः।।२३।।तएतेसाधवःसाध्विसर्वसंगविवर्जिताः।।संगस्तेष्वथतेप्रार्थ्यःसंगदोषहराहिते।।२४।।सतांप्रसंगान्ममवीर्यसं
विदोभवंतिहृत्कर्णरसायनाःकथाः।।तज्जोषणादाश्वपवर्गवर्त्मनिश्रद्धारतिर्भक्तिरनुक्रमिष्यति।।२५।।भक्त्यापुमान्जातविरागऐंद्रियाद्दृष्टश्रुतान्मद्र
चनानुचिंतया।।चित्तस्ययत्तोग्रहणेयोगयुक्तोयतिष्यतेऋजुभिर्योगमार्गैः।।२६।।असेवयायंप्रकृतेर्गुणानांज्ञानेनवैराग्यविजृंभितेन।।योगेनमय्यर्पितयाचभ
क्त्यामांप्रत्यगात्मानमिहावरुंधे।।२७।। ।।देवहूतिरुवाच।। ।।काचित्त्वय्युचिताभक्तिःकीदृशीममगोचरा।।ययापदंतेनिर्वाणमंजसाऽन्वश्नवाअहम्

वागा

भा॰तृ॰स्कं॰ ४२

॥२९॥ योयोगोभगवद्वाणोनिर्वाणात्मंस्त्वयोदितः॥ कीदृशःकतिचांगानियतस्तत्वावबोधनम्॥२९॥ तदेतन्मेविजानीहियथाऽहंमंदधीर्हरे॥ सुखंबुध्येयदुर्बोधंयोषाभवदनुग्रहात्॥३०॥ ॥मैत्रेयउवाच॥ ॥विदित्वाऽर्थंकपिलोमातुरित्थंजातस्नेहोयत्रतन्वाभिजातः॥ तत्वाम्नायंयत्प्रवदंतिसांख्यंप्रोवाचवैभक्तिवितानयोगम्॥३१॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥देवानांगुणलिंगानामानुश्रविककर्मणाम्॥ सत्वएवैकमनसोवृत्तिःस्वाभाविकीतुया॥३२॥ अनिमित्ताभागवतीभक्तिःसिद्धेर्गरीयसी॥ जरयत्याशुयाकोशंनिगीर्णमनलोयथा॥३३॥ नैकात्मतांमेस्पृहयंतिकेचिन्मत्पादसेवाभिरतामदीहाः॥ येऽन्योन्यतोभागवताःप्रसज्यसभाजयंतेममपौरुषाणि॥३४॥ पश्यंतितेमेरुचिराण्यंबसंतःप्रसन्नवक्त्रारुणलोचनानि॥ रूपाणिदिव्यानिवरप्रदानिसाकंवाचंस्पृहणीयांवदंति॥३५॥ तैर्दर्शनीयावयवैरुदारविलासहासेक्षितवामसूक्तैः॥ हृतात्मनोहृतप्राणांश्चभक्तिरनिच्छतोमेगतिमण्वींप्रयुंक्ते॥३६॥ अथोविभूतिंममामायाविनस्तामैश्वर्यमष्टांगमनुप्रवृत्तम्॥ श्रियंभागवतींवाऽस्पृहयंतिभद्रांपरस्यमेतेऽश्नुवतेतुलोके॥३७॥ नकर्हिचिन्मत्पराःशांतरूपेनंक्ष्यंतिनोमेनिमिषोलेढिहेतिः॥ येषामहंप्रियआत्मासुतश्चसखागुरुःसुहृदोदैवमिष्टम्॥३८॥ इमंलोकंतथैवामुमात्मानमुभयायिनम्॥ आत्मानमनुयेचेहयेरायःपशवोगृहाः॥३९॥ विसृज्यसर्वानन्यांश्चमामेवंविश्वतोमुखम्॥ भजंत्यनन्ययाभक्त्यातान्मृत्यो

अ॰ २५ ४२

रतिपारये॥४०॥नान्यत्र मद्भगवतः प्रधानपुरुषेश्वरात्॥आत्मनः सर्वभूतानां भयं तीव्रं निवर्त्तते॥४१॥ मद्भयाद्वाति वातोऽयं सूर्यस्तपति म
द्भयात्॥वर्षतींद्रो दहत्यग्निर्मृत्युश्चरति मद्भयात्॥४२॥ज्ञानवैराग्ययुक्तेन भक्तियोगेन योगिनः॥क्षेमाय पादमूलं मे प्रविशंत्यकुतोभयम्॥४३॥
एतावानेव लोकेऽस्मिन्पुंसां निःश्रेयसोदयः॥तीव्रेण भक्तियोगेन मनो मय्यर्पितं स्थिरम्॥४४॥इति श्रीभाग॰म॰ तृतीयस्कंधे कापिलेयोपाख्याने पंच
विंशतितमोऽध्यायः॥२५॥ ॥षड्विंशे पुंप्रकृत्योस्तु विवेकायोपवर्ण्यते॥सांख्येन सर्वभावानां जन्म लक्षणभेदतः॥१॥धात्रपुत्राय पत्न्योक्तं क्षत्रे मि
त्रासुनेन यत्॥तत्रैसांख्यं नदध्यात्मं प्राधान्येनाहतत्त्ववित्॥२॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥अथ ते संप्रवक्ष्यामि तत्त्वानां लक्षणं पृथक्॥यद्विदित्वा
विमुच्येत पुरुषः प्राकृतैर्गुणैः॥१॥ज्ञानं निःश्रेयसार्थाय पुरुषस्यात्मदर्शनम्॥यदाहुर्वर्णये तत्ते हृदयग्रंथिभेदनम्॥२॥अनादिरात्मा पुरुषो निर्गुणः प्र
कृतेः परः॥प्रत्यग्धामा स्वयंज्योतिर्विश्वं येन समन्वितम्॥३॥स एष प्रकृतिं सूक्ष्मां दैवीं गुणमयीं विभुः॥यदृच्छयैवोपगतामभ्यपद्यत लीलया॥४॥
गुणैर्विचित्राः सृजतीं सरूपाः प्रकृतिं प्रजाः॥विलोक्य मुमुहे सद्यः स इह ज्ञानगूहया॥५॥एवं पराभिध्यानेन कर्तृत्वं प्रकृतेः पुमान्॥कर्मसु क्रियमाणेषु गु
णैरात्मनि मन्यते॥६॥नदस्य संसृतिर्बंधः पारतंत्र्यं च तत्कृतम्॥भवत्यकर्तुरीशस्य साक्षिणो निर्वृतात्मनः॥७॥कार्यकारणकर्तृत्वे कारणं प्रकृतिं विदुः

भोक्तृत्वेसुखदुःखदुःखानांपुरुषंप्रकृतेःपरम्॥८॥ ॥देवहूतिरुवाच॥ ॥प्रकृतेःपुरुषस्यापिलक्षणंपुरुषोत्तम॥ब्रूहिकारणयोरस्य
सदसच्चयदात्मकम्॥९॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥यत्तत्त्रिगुणमव्यक्तंनित्यंसदसदात्मकम्॥प्रधानंप्रकृतिंप्राहुरविशेषंविशेषवत्॥१०
पंचभिःपंचभिर्ब्रह्मचतुर्भिर्दशभिस्तथा॥एतच्चतुर्विंशतिकंगणंप्राधानिकंविदुः॥११॥महाभूतानिपंचैवभूरापोग्निर्मरुन्नभः॥तन्मात्राणिचता
वंतिगंधादीनिमतानिमे॥१२॥इंद्रियाणिदशश्रोत्रंत्वग्दृग्रसननासिकाः॥वाक्करौचरणौमेढ्रंपायुर्दशमउच्यते॥१३॥मनोबुद्धिरहंकारश्चित्तमित्य
न्तरात्मकम्॥चतुर्धालक्ष्यतेभेदोवृत्त्यालक्षणरूपया॥१४॥एतावानेवसंख्यातोब्रह्मणःसगुणस्यह॥सन्निवेशोमयाप्रोक्तोयःकालःपंचविंश
कः॥१५॥प्रभावंपौरुषंप्राहुःकालमेकेयतोभयम्॥अहंकारविमूढस्यकर्तुःप्रकृतिमीयुषः॥१६॥प्रकृतेर्गुणसाम्यस्यनिर्विशेषस्य
मानवि॥चेष्टायतःसभगवान्कालइत्युपलक्षितः॥१७॥अंतःपुरुषरूपेणकालरूपेणयोबहिः॥समन्वेत्येषसत्त्वानांभगवानात्म
मायया॥१८॥दैवात्क्षुभितधर्मिण्यांयस्यांयोनौपरःपुमान्॥आधत्तवीर्यंसासूतमहत्तत्त्वंहिरण्मयम्॥१९॥विश्वमात्मगतंव्यंजन्कूटस्थो
जगदंकुरः॥स्वतेजसापिबत्तीव्रमात्मप्रस्वापनंतमः॥२०॥यत्तत्सत्त्वगुणंस्वच्छंशांतंभगवतःपदम्॥यदाहुर्वासुदेवाख्यंचित्तंतन्मह

दात्मकम् ॥२१॥ स्वच्छत्वमविकारित्वं शांतत्वमिति चेतसः ॥ वृत्तिभिर्लक्षणं प्रोक्तं यथापां प्रकृतिः परा ॥२२॥ महत्तत्वाद्विकुर्वाणाद्भगवद्वीर्य
संभवात् ॥ क्रियाशक्तिरहंकारस्त्रिविधः समपद्यत ॥२३॥ वैकारिकस्तैजसश्च तामसश्च यतो भवः ॥ मनसश्चेंद्रियाणां च भूतानां महतामपि
॥२४॥ सहस्रशिरसं साक्षाद्यमनंतं प्रचक्षते ॥ संकर्षणाख्यं पुरुषं भूतेंद्रियमनोमयम् ॥२५॥ कर्तृत्वं करणत्वं च कार्यत्वं चेति लक्षणम् ॥ शांतघोरवि
मूढत्वमिति वा स्यादहंकृतेः ॥२६॥ वैकारिकाद्विकुर्वाणान्मनस्तत्वमजायत ॥ यत्संकल्पविकल्पाभ्यां वर्तते कामसंभवः ॥२७॥ यद्विदुर्ह्यनिरुद्धा
ख्यं हृषीकाणामधीश्वरम् ॥ शारदेंदीवरश्यामं संराध्यं योगिभिः शनैः ॥२८॥ तैजसात्तु विकुर्वाणाद्बुद्धितत्वमभूत्सति ॥ द्रव्यस्फुरणविज्ञानमिंद्रि

५

याणामनुग्रहः ॥२९॥ संशयोऽथ विपर्यासो निश्चयः स्मृतिरेव च ॥ स्वाप इत्युच्यते बुद्धेर्लक्षणं वृत्तितः पृथक् ॥३०॥ तैजसानींद्रियाण्येव क्रियाज्ञानविभा
गशः ॥ प्राणस्य हि क्रियाशक्तिर्बुद्धेर्विज्ञानशक्तिता ॥३१॥ तामसाच्च विकुर्वाणाद्भगवद्वीर्यचोदितात् ॥ शब्दमात्रमभूत्तस्मान्नभः श्रोत्रं च शब्द
गम् ॥३२॥ अर्थाश्रयत्वं शब्दस्य द्रष्टुर्लिंगत्वमेव च ॥ तन्मात्रत्वं च नभसो लक्षणं कवयो विदुः ॥३३॥ भूतानां छिद्रदातृत्वं बहिरंतरमेव च ॥ प्राणेंद्रियात्म

श्री

धिष्ण्यत्वं नभसो वृत्तिलक्षणम् ॥३४॥ नभसः शब्दतन्मात्रात्कालगत्या विकुर्वतः ॥ स्पर्शोऽभवत्ततो वायुस्त्वक् स्पर्शस्य च संग्रहः ॥३५॥ मृदुत्वं कठिनत्वं

शैत्यमुष्णत्वमेव च ॥ एतत्स्पर्शस्य स्पर्शत्वं तन्मात्रत्वं नभस्वतः ॥ ३६ ॥ चालनं व्यूहनं प्राप्तिर्नेतृत्वं द्रव्यशब्दयोः ॥ सर्वेंद्रियाणामात्मत्वं वायोः
कर्माभिलक्षणम् ॥ ३७ ॥ वायोश्च स्पर्शतन्मात्राद्रूपं दैवेरितादभूत् ॥ समुत्थितं ततस्तेजश्चक्षू रूपोपलंभनम् ॥ ३८ ॥ द्रव्याकृतित्वं गुणता व्य
क्तिसंस्थात्वमेव च ॥ तेजस्त्वं तेजसः साध्वी रूपमात्रस्य वृत्तयः ॥ ३९ ॥ द्योतनं पचनं पानमदनं हिममर्दनम् ॥ तेजसो वृत्तयस्त्वेताः शोषणं क्षुत्तृडे
व च ॥ ४० ॥ रूपमात्राद्विकुर्वाणात्तेजसो दैवचोदितात् ॥ रसमात्रमभूत्तस्मादंभो जिह्वा रसग्रहः ॥ ४१ ॥ कषायो मधुरस्तिक्तः कट्वम्ल इति नैक
धा ॥ भौतिकानां विकारेण रस एको विभिद्यते ॥ ४२ ॥ क्लेदनं पिंडनं तृप्तिः प्राणनाप्यायनोदनम् ॥ तापापनोदो भूयस्त्वमंभसो वृत्तयस्त्विमाः
॥ ४३ ॥ रसमात्राद्विकुर्वाणादंभसो दैवचोदितात् ॥ गंधमात्रमभूत्तस्मात्पृथ्वी घ्राणस्तु गंधगः ॥ ४४ ॥ करंभपूतिसौरभ्यशांतोग्राम्लादिभिः
पृथक् ॥ द्रव्यावयववैषम्याद्गंध एको विभिद्यते ॥ ४५ ॥ भावनं ब्रह्मणः स्थानं धारणं सद्विशेषणम् ॥ सर्वसत्वगुणोद्भेदः पृथिवीवृत्तिलक्षण
म् ॥ ४६ ॥ नभोगुणविशेषोर्थो यस्य तच्छ्रोत्रमुच्यते ॥ वायोर्गुणविशेषोर्थो यस्य तत्स्पर्शनं विदुः ॥ ४७ ॥ तेजोगुणविशेषोऽर्थो यस्य तच्चक्षुरुच्य
ते ॥ अंभोगुणविशेषोर्थो यस्य तद्रसनं विदुः ॥ भूमेर्गुणविशेषोर्थो यस्य स घ्राण उच्यते ॥ ४८ ॥ परस्य दृश्यते धर्मो ह्यपरस्मिन्समन्वयात् ॥ अतो ॥

विशेषो भावानां भूमित्वेनोपलक्ष्यते ॥ ४९ ॥ एतान्यसंहत्य यदा महदादीनि सप्त वै ॥ कालकर्मगुणोपेतो जगदादिरुपाविशत् ॥ ५० ॥ ततस्तेनानुविद्धेभ्यो

युक्तेभ्योंडमचेतनम् ॥ उत्थितं पुरुषो यस्मादुदतिष्ठदसौ विराट् ॥ ५१ ॥ एतदंडं विशेषाख्यं क्रमवृद्धैर्दशोत्तरैः ॥ तोयादिभिः परिवृतं प्रधानेनावृतैर्बहिः ॥ य

त्र लोकवितानोयं रूपं भगवतो हरेः ॥ ५२ ॥ हिरण्मयादंडकोशादुत्थाय सलिलेशयात् ॥ तमाविश्य महादेवो बहुधा निर्बिभेद खम् ॥ ५३ ॥ निरभिद्यतास्य प्रथ

मं मुखं वाणी ततोऽभवत् ॥ वाण्या वह्निरथो नासे प्राणोतो घ्राण एतयोः ॥ ५४ ॥ घ्राणाद्वायुरभिद्येतामक्षिणी चक्षुरेतयोः ॥ तस्मात्सूर्यो न्यभिद्येतां कर्णौ श्रो

त्रं ततो दिशः ॥ ५५ ॥ निर्बिभेद विराजस्त्वग्रोमश्मश्र्वादयस्ततः ॥ तत ओषधयश्चासन् शिश्नं निर्बिभिदे ततः ॥ ५६ ॥ रेतस्तस्मादाप आसन्निरभिद्य

तै वै गुदम् ॥ गुदादपानोऽपानाच्च मृत्युर्लोकभयंकरः ॥ ५७ ॥ हस्तौ च निरभिद्येतां बलं ताभ्यां ततः स्वराट् ॥ पादौ च निरभिद्येतां गतिस्ताभ्यां ततो हरिः

॥ ५८ ॥ नाड्योऽस्य निरभिद्यंत ताभ्यां लोहितमाभृतम् ॥ नद्यस्ततः समभवन्नुदरं निरभिद्यत ॥ क्षुत्पिपासे ततः स्यातां समुद्र [illegible] स्त्वेतयो

रभूत् ॥ ५९ ॥ अथास्य हृदयं भिन्नं हृदयान्मन उत्थितम् ॥ मनसश्चंद्रमा जातो बुद्धिर्बुद्धेर्गिरां पतिः ॥ अहंकारस्ततो रुद्रश्चित्तं चैत्यस्ततोऽभवत् ॥ ६० ॥

एते ह्यभ्युत्थिता देवा नैवास्योत्थापने शकन् ॥ पुनराविविशुः खानि तमुत्थापयितुं क्रमात् ॥ वह्निर्वाचा मुखं भेजे नोदतिष्ठत्तदा विराट् ॥ ६१ ॥ घ्राणेन ना

भा॰तृ॰म	सिकेवायुनार्देनिष्ठत्तदाविराट्॥अक्षिणीचक्षुषादित्योनोदतिष्ठत्तदाविराट्॥६२॥श्रोत्रेणकर्णौचदिशोनोदतिष्ठत्तदाविराट्॥त्वचंरोम	अ॰
४५	भिरोषध्योनोदतिष्ठत्तदाविराट्॥६३॥रेतसाशिश्नमापस्तुनोदतिष्ठत्तदाविराट्॥गुदंमृत्युरपानेननोदतिष्ठत्तदाविराट्॥६४॥हस्ताविंद्रोब	२६
नि४	लेनैवनोदतिष्ठत्तदाविराट्॥विष्णुर्गत्यैवचरणौनोदतिष्ठत्तदाविराट्॥६५॥नाडीर्नद्योलोहितेननोदतिष्ठत्तदाविराट्॥क्षुत्तृड्भ्यामुदरंसिंधुर्नोदतिष्ठत्
तदाविराट्॥६६॥हृदयंमनसाचंद्रोनोदतिष्ठत्तदाविराट्॥बुद्ध्याब्रह्मापिहृदयंनोदतिष्ठत्तदाविराट्॥रुद्रोऽभिमत्याहृदयंनोदतिष्ठत्तदाविराट्
॥६७॥चित्तेनहृदयंचैत्यःक्षेत्रज्ञःप्राविशद्यदा॥विराट्तदैवपुरुषःसलिलादुदतिष्ठत॥६८॥यथाप्रसुप्तंपुरुषंप्राणेंद्रियमनोधियः॥प्रभ
वंतिविनायेननोत्थापयितुमोजसा॥६९॥तमस्मिन्प्रत्यगात्मानंधियायोगप्रवृत्तया॥भक्त्याविरक्त्याज्ञानेनविविच्यात्मनिचिंतयेत्॥७०॥इति
श्रीभा॰म॰तृतीयस्कंधेकापिलेयेतत्त्वसमाम्नायेषड्विंशतितमोऽध्यायः॥२६॥ ॥सप्तविंशेततःसम्यग्बहुसाधनयोगतः॥पुंप्रकृत्योर्विवेके
नमोक्षरीतिर्निरूप्यते॥१॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥प्रकृतिस्थोऽपिपुरुषोनाज्यतेप्राकृतैर्गुणैः॥अविकारादकर्तृत्वान्निर्गुणत्वाज्जलार्क
वत्॥१॥सएषयर्हिप्रकृतेर्गुणेष्वभिविषज्जते॥अहंक्रियाविमूढात्माकर्ताऽस्मीत्यभिमन्यते॥२॥तेनसंसारपदवीमवशोऽभ्येत्यनिर्वृतः॥प्रासंगि
कैःकर्मदोषैःसदसन्मिश्रयोनिषु॥३॥अर्थेह्यविद्यमानेऽपिसंसृतिर्ननिवर्तते॥ध्यायतोविषयानस्यस्वप्नेऽनर्थागमोयथा॥४॥अतएवशनैश्चित्तं	४५

प्रसक्तममसतां पथि॥ भक्तियोगेन तीव्रेण विरक्त्या ज्ञानयेद्दृशम्॥५॥ यमादिभिर्योगपथैरभ्यसं श्रद्धयान्वितः॥ मयि भावेन सत्येन मत्कथाश्रवणेन च॥६॥
सर्वभूतसमत्वेन निर्वैरेणाप्रसंगतः॥ ब्रह्मचर्येण मौनेन स्वधर्मेण बलीयसा॥७॥ यदृच्छयोपलब्धेन संतुष्टो मितभुङ्मुनिः॥ विविक्तशरणः शांतो मै
त्रः करुण आत्मवान्॥८॥ सानुबंधे च देहेस्मिन्नकुर्वन्नसदाग्रहम्॥ ज्ञानेन दृष्टतत्वेन प्रकृतेः पुरुषस्य च॥९॥ निवृत्तबुद्ध्यवस्थानो दूरीभूतान्यदर्शनः
उपलभ्यात्मनात्मानं चक्षुषेवार्कमात्मदृक्॥१०॥ मुक्तलिंगं सदाभासमसति प्रतिपद्यते॥ सतो बंधुमसच्चक्षुः सर्वानुस्यूतमद्वयम्॥११॥ यथा जलस्थ
आभासः स्थलस्थेनावदृश्यते॥ स्वाभासेन तथा सूर्यो जलस्थेन दिवि स्थितः॥१२॥ एवं त्रिवृदहंकारो भूतेंद्रियमनोमयैः॥ स्वाभासैर्लक्षितोनेन स
दाभासेन सत्यदृक्॥१३॥ भूतसूक्ष्मेंद्रियमनोबुद्ध्यादिष्विह निद्रया॥ लीनेष्वसति यस्तत्र विनिद्रो निरहंक्रियः॥१४॥ मन्यमानस्तदात्मानमनष्टो न
ष्टवन्मृषा॥ नष्टेहंकरणे द्रष्टा नष्टवित्त इवातुरः॥१५॥ एवं प्रत्यवमृश्यासावात्मानं प्रतिपद्यते॥ साहंकारस्य द्रव्यस्य योवस्थानमनुग्रहः॥१६॥
देवहूतिरुवाच॥ ॥पुरुषं प्रकृतिर्ब्रह्मन्न विमुंचति कर्हिचित्॥ अन्योन्यापाश्रयत्वाच्च नित्यत्वादनयोः प्रभो॥१७॥ यथा गंधस्य भूमेश्च न भा
वो व्यतिरेकतः॥ अपां रसस्य च यथा तथा बुद्धेः परस्य च॥१८॥ अकर्तुः कर्मबंधोयं पुरुषस्य यदाश्रयः॥ गुणेषु सत्सु प्रकृतेः कैवल्यं तेष्वतः कथम्
॥१९॥ क्वचित्तत्वावमर्शेन निवृत्तं भयमुल्बणम्॥ अनिवृत्तनिमित्तत्वात्पुनः प्रत्यवतिष्ठते॥२०॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥अनिमित्तनिमित्ते

भा॰ तृ॰ स्कं॰
४६

नस्वधर्मेणामलात्मना॥ तीव्रयामयि भक्त्या च श्रुतसंभृतया चिरम्॥ २१॥ ज्ञानेन दृष्टतत्त्वेन वैराग्येण बलीयसा॥ तपोयुक्तेन योगेन तीव्रेणा

त्मसमाधिना॥ २२॥ प्रकृतिः पुरुषस्येह दह्यमाना त्वहर्निशम्॥ तिरो भवित्री शनकैरग्नेर्योनिरिवारणिः॥ २३॥ भुक्तभोगा परित्यक्ता दृष्टदोषा च नित्यशः

नेश्वरस्याशुभं धत्ते स्वे महिम्नि स्थितस्य च॥ २४॥ यथा ह्यप्रतिबुद्धस्य प्रस्वापो बह्वनर्थभृत्॥ स एव प्रतिबुद्धस्य न वै मोहाय कल्पते॥ २५॥ एवं विदिततत्त्व

स्य प्रकृतिर्मयि मानसम्॥ युंजतो नापकुरुत आत्मारामस्य कर्हिचित्॥ २६॥ यदैवमध्यात्मरतः कालेन बहुजन्मना॥ सर्वत्र जातवैराग्य आब्रह्मभुवनान्मुनिः

॥ २७॥ मद्भक्तः प्रतिबुद्धार्थो मत्प्रसादेन भूयसा॥ निःश्रेयसं स्वसंस्थानं कैवल्याख्यं मदाश्रयम्॥ २८॥ प्राप्नोतीहांजसा धीरः स्वदृशाच्छिन्नसंशयः॥ य

द्गत्वा न निवर्तेत योगी लिंगाद्विनिर्गमे॥ २९॥ यदा न योगोपचितासु चेतो मायासु सिद्धस्य विषज्जतेंग॥ अनन्यहेतुष्वथ मे गतिः स्यादात्यंतिकी यत्र न मृत्युहा

सः॥ ३०॥ इति श्रीभा॰ म॰ तृतीयस्कंधे सप्तविंशतितमोऽध्यायः॥ २७॥ ॥ अष्टाविंशे ततोऽष्टांगयोगेन ध्यानशोभिना॥ सर्वोपाधिविनिर्मुक्तस्वरूप

ज्ञानमीर्यते॥ १॥ भक्तिं संक्षेपतः प्रोच्य सांख्यमाख्याय विस्तृतम्॥ अथाह वैष्णवं योगमष्टांगं कपिलो हरिः॥ २॥ ॥ श्रीभगवानुवाच॥ ॥ योगस्य लक्ष

णं वक्ष्ये सबीजस्य नृपात्मजे॥ मनो येनैव विधिना प्रसन्नं याति सत्पथम्॥ १॥ स्वधर्माचरणं शक्त्या विधर्माच्च निवर्तनम्॥ दैवाल्लब्धेन संतोष आत्मविच्चरणार्चनम्

॥ २॥ ग्राम्यधर्मनिवृत्तिश्च मोक्षधर्मरतिस्तथा॥ मितमेध्यादनं शश्वद्विविक्तक्षेमसेवनम्॥ ३॥ अहिंसा सत्यमस्तेयं यावदर्थपरिग्रहः॥ ब्रह्मचर्यं तपः शौचं स्वाध्यायः पु

अ॰ २७

४६

ध्या

रूपार्चनम्॥४॥मौनंसदासनजयःस्थैर्यंप्राणजयःशनैः॥प्रत्याहारश्चेंद्रियाणांविषयान्मनसाहृदि॥५॥स्वधिष्ण्यानामेकदेशेमनसाप्राणधारणम्॥वैकुंठलीला
भिध्यानंसमाधानंतथात्मनः॥६॥एतैरन्यैश्चपथिभिर्मनोदुष्टमसत्पथम्॥बुध्यायुंजीतशनकैर्जितप्राणोह्यतंद्रितः॥७॥शुचौदेशेप्रतिष्ठाप्यविजितासनआ
सनम्॥तस्मिन्स्वस्तिसमासीनऋजुकायःसमभ्यसेत्॥८॥प्राणस्यशोधयेन्मार्गंपूरकुंभकरेचकैः॥प्रतिकूलेनवाचित्तंयथास्थिरमचंचलम्॥९॥मनोऽचिरात्स्या
द्विरजंजितश्वासस्ययोगिनः॥वाय्वग्निभ्यांयथालोहंध्मातंत्यजतिवैमलम्॥१०॥प्राणायामैर्दहेद्दोषान्धारणाभिश्चकिल्बिषान्॥प्रत्याहारेणसंसर्गान्ध्यानेना
नीश्वरान्गुणान्॥११॥यदामनःस्वंविरजंयोगेनसुसमाहितम्॥काष्ठांभगवतोध्यायेत्स्वनासाग्रावलोकनः॥१२॥प्रसन्नवदनांभोजंपद्मगर्भारुणेक्षणम्॥नीलो
त्पलदलश्यामंशंखचक्रगदाधरं॥१३॥लसत्पंकजकिंजल्कपीतकौशेयवाससम्॥श्रीवत्सवक्षसंभ्राजत्कौस्तुभामुक्तकंधरम्॥१४॥मत्तद्विरेफकलयापरीतंव
नमालया॥परार्ध्यहारवलयकिरीटांगदनूपुरम्॥१५॥कांचीगुणोल्लसच्छ्रोणिंहृदयांभोजविष्टरम्॥दर्शनीयतमंशांतंमनोनयनवर्धनम्॥१६॥अपीच्यदर्शनं
शश्वत्सर्वलोकनमस्कृतम्॥संतंवयसिकैशोरेभृत्यानुग्रहकातरम्॥१७॥कीर्तन्यतीर्थयशसंपुण्यश्लोकयशस्करम्॥ध्यायेद्देवंसमग्रांगंयावन्नच्यवतेमनः॥१८॥
स्थितंव्रजंतमासीनंशयानंवागुहाशयम्॥प्रेक्षणीयेहितंध्यायेच्छुद्धभावेनचेतसा॥१९॥तस्मिँल्लब्धपदंचित्तंसर्वावयवसंस्थितम्॥विलक्ष्यैकत्रसंयुज्यादंगेभगवतो

भा॰तृ॰भू॰ मुनिः॥२०॥ संचिंतयेद्भगवतश्चरणारविंदं वज्रांकुशध्वजसरोरुहलांछनाढ्यम्॥ उत्तुंगरक्तविलसन्नखचक्रवालज्योत्स्नाभिराहतमहद्धृद
४० यांधकारम्॥२१॥ यच्छौचनिःसृतसरित्प्रवरोदकेन तीर्थेन मूर्ध्न्यधिकृतेन शिवः शिवोऽभूत्॥ ध्यातुर्मनःशमलशैलनिसृष्टवज्रं ध्यायेच्चिरं भगव
तश्चरणारविंदम्॥२२॥ जानुद्वयं जलजलोचनया जनन्या लक्ष्म्याखिलस्य सुरवंदितया विधातुः॥ ऊर्वोर्निधाय करपल्लवरोचिषा यत्संलालितं हृदि वि
भोरभवस्य कुर्यात्॥२३॥ ऊरू सुपर्णभुजयोरधिशोभमानावोजोनिधी अतसिकाकुसुमावभासौ॥ व्यालंबिपीतवरवाससि वर्तमानकांचीकलाप
परिरंभि नितंबबिंबम्॥२४॥ नाभिह्रदं भुवनकोशगुहोदरस्थं यत्रात्मयोनिधिषणाखिललोकपद्मम्॥ व्यूढं हरिन्मणिवृषस्तनयोरमुष्य ध्यायेद्द्वयं विश
दहारमयूखगौरम्॥२५॥ वक्षोऽधिवासमृषभस्य महाविभूतेः पुंसां मनोनयननिर्वृतिमादधानम्॥ कंठं च कौस्तुभमणेरधिभूषणार्थं कुर्यान्मनस्यखि
ललोकनमस्कृतस्य॥२६॥ बाहूंश्च मंदरगिरेः परिवर्तनेन निर्णिक्तबाहुवलयानधिलोकपालान्॥ संचिंतयेद्दशशतारमसह्यतेजः॥ शंखं च तत्करसरो
रुहराजहंसम्॥२७॥ कौमोदकीं भगवतो दयितां स्मरेत दिग्धामरातिभटशोणितकर्दमेन॥ मालां मधुव्रतवरूथगिरोपघुष्टां चैत्यस्य तत्त्वममलं मणिमस्य कं
ठे॥२८॥ भृत्यानुकंपितधियेह गृहीतमूर्तेः संचिंतयेद्भगवतो वदनारविंदम्॥ यद्विस्फुरन्मकरकुंडलवल्गितेन विद्योतितामलकपोलमुदारनासम्॥२९॥

अ॰ २८ षा

४७

यच्छ्रीनिकेतनमलिभिःपरिसेव्यमानंभृत्यास्त्वयाकुटिलकुंतलवृंदजुष्टम्।मीनद्युतिश्रयमधिक्षिपदब्जनेत्रंध्यायेन्मनोमयमतंद्रितउल्लसद्भ्रु॥३०॥तस्याव
लोकमधिकंकृपयातिघोरत्तापत्रयोपशमनायनिसृष्टमक्ष्णोः॥स्निग्धस्मितानुगुणितंविपुलप्रसादंध्यायेच्चिरंविपुलभावनयागुहायाम्॥३१॥हासंहरेरव
नताखिललोकतीव्रशोकाश्रुसागरविशोषणमत्युदारम्।संमोहनायरचितंनिजमाययास्यभ्रूमंडलंमुनिकृतेमकरध्वजस्य॥३२॥ध्यानायनंप्रहसितंब
हुलाधरोष्ठभासारुणायिततनुद्विजकुंदपंक्ति॥ध्यायेत्स्वदेहकुहरेवसितस्यविष्णोर्भक्त्यार्द्रयार्पितमनानपृथग्दिदृक्षेत्॥३३॥एवंहरौभगवतिप्रतिलब्धभा
८ वोभक्त्याद्रवद्धृदयउत्पुलकःप्रमोदात्।औत्कंठ्यबाष्पकलयामुहुरर्द्यमानस्तच्चापिचित्तबडिशंशनकैर्वियुंक्ते॥३४॥मुक्ताश्रयंयर्हिनिर्विषयंविरक्तंनिर्वाणमृच्छ
तिमनः सहसायथार्चिः॥आत्मानमत्रपुरुषोऽव्यवधानमेकमन्वीक्षतेप्रतिनिवृत्तगुणप्रवाहः॥३५॥सोऽप्येतयाचरमयामनसोनिवृत्त्यातस्मिन्महिम्न्यवसि
तःसुखदुःखबाह्ये।हेतुत्वमप्यसतिकर्तरिदुःखयोर्यत्स्वात्मन्विधत्तउपलब्धपरात्मकाष्टः॥३६॥देहंचतंनचरमःस्थितमुत्थितंवासिद्धोविपश्यतियतोऽध्यगमत्स्व
रूपम्।दैवादुपेतमथदैववशादपेतंवासोयथापरिकृतंमदिरामदांधः॥३७॥ [illegible] देहोऽपिदैववशगःखलुकर्मयावत्स्वारंभकंप्रतिसमीक्षतएवसासुः॥
तंसप्रपंचमधिरूढसमाधियोगःस्वाप्नंपुनर्नभजतेप्रतिबुद्धवस्तुः॥३८॥यथापुत्राच्चवित्ताच्चपृथङ्मर्त्यःप्रतीयते।अप्यात्मत्वेनाभिमताद्देहादेःपुरुषस्तथा॥३९॥

भा॰तृ॰स्क॰ ९९ यथोल्मुकाद्विस्फुलिंगाद्धूमाद्वापिस्वसंभवात्॥ अप्यात्मत्वेनाभिमताद्यथाग्निः पृथगुल्मुकात्॥४०॥ भूतेंद्रियांतःकरणात्प्रधानाज्जीवसंज्ञितात्॥ आत्मा अ॰ २८
तथापृथग्द्रष्टाभगवान्ब्रह्मसंज्ञितः॥४१॥ सर्वभूतेषुचात्मानंसर्वभूतानिचात्मनि॥ ईक्षेतानन्यभावेनभूतेष्विवतदात्मताम्॥४२॥ स्वयोनिषुयथाज्योतिरेकंनाना
प्रतीयते॥ योनीनांगुणवैषम्यात्तथात्माप्रकृतौस्थितः॥४३॥ तस्मादिमांस्वांप्रकृतिंदैवींसदसदात्मिकाम्॥ दुर्विभाव्यांपराभाव्यस्वरूपेणावतिष्ठते॥४४॥ इति
श्रीभा॰म॰तृतीयस्कंधेकापिलेयेसाधनानुष्ठानंनामाष्टाविंशतितमोऽध्यायः॥२८॥ ॥एकोनविंशकेभक्तियोगस्तुबहुधोच्यते॥ कालस्यचबलंघोरासंस
तिश्चविरक्तये॥१॥ ॥देवहूतिरुवाच॥ ॥लक्षणंमहदादीनांप्रकृतेःपुरुषस्यच॥ स्वरूपंलक्ष्यतेऽमीषांयेनतत्पारमार्थिकम्॥१॥ यथासांख्येषुकथितंय
न्मूलंतत्प्रचक्षते॥ भक्तियोगस्यमेमार्गंब्रूहिविस्तरशःप्रभो॥२॥ विरागोयेनपुरुषोभगवान्सर्वतोभवेत्॥ आचक्ष्वजीवलोकस्यविविधाल्लोकसंसृतीः॥३॥ का
र लस्येश्वररूपस्यपरेषांचपरस्यते॥ स्वरूपंबतकुर्वंतियद्धेतोःकुशलंजनाः॥४॥ लोकस्यमिथ्याभिमतेरचक्षुषश्चिरंप्रसुप्तस्यतमस्यनाश्रये॥ श्रांतस्यकर्मस्वनु
विद्धयाधियात्वमाविरासीःकिलयोगभास्करः॥५॥ ॥मैत्रेयउवाच॥ ॥इतिमातुर्वचःश्लक्ष्णंप्रतिनंद्यमहामुनिः॥ आबभाषेकुरुश्रेष्ठप्रीतस्तांकरुणा
र्दितः॥६॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥भक्तियोगोबहुविधोमार्गैर्भामिनिभाव्यते॥ स्वभावगुणमार्गेणपुंसांभावोविभिद्यते॥७॥ अभिसंधाययद्धिंसांदंभंमा ९९

त्सर्यमेव वा॥ संरंभी भिन्नदृग्भावं मयि कुर्यात्स तामसः॥८॥ विषयानभिसंधाय यश ऐश्वर्यमेव वा। अर्चादावर्चयेद्यो मां पृथग्भावः स राजसः॥९॥ कर्मनिर्हारमु
द्दिश्य परस्मिन्वा तदर्पणम्। यजेद्यष्टव्यमिति वा पृथग्भावः स सात्विकः॥१०॥ मद्गुणश्रुतिमात्रेण मयि सर्वगुहाशये। मनोगतिरविच्छिन्ना यथा गंगांभसोंबुधौ॥११॥
लक्षणं भक्तियोगस्य निर्गुणस्य ह्युदाहृतम्। अहैतुक्यव्यवहिता या भक्तिः पुरुषोत्तमे॥१२॥ सालोक्यसार्ष्टिसामीप्यसारूप्यैकत्वमप्युत। दीयमानं न गृह्णंति विना म
त्सेवनं जनाः॥१३॥ स एव भक्तियोगाख्य आत्यंतिक उदाहृतः। येनातिव्रज्य त्रिगुणं मद्भावायोपपद्यते॥१४॥ निषेवितेनानिमित्तेन स्वधर्मेण महीयसा। क्रियायोगेन श न
५ स्तेन नातिहिंस्रेण नित्यशः॥१५॥ मद्धिष्ण्यदर्शनस्पर्शपूजास्तुत्यभिवंदनैः। भूतेषु मद्भावनया सत्वेनासंगमेन च॥१६॥ महतां बहुमानेन दीनानामनुकंपया। मैत्र्या चैवात्म
तुल्येषु यमेन नियमेन च॥१७॥ आध्यात्मिकानुश्रवणान्नामसंकीर्तनाच्च मे। आर्जवेनार्यसंगेन निरहंक्रियया तथा॥१८॥ मद्धर्मणो गुणैरेतैः परिसंशुद्ध आशयः।
पुरुषस्यांजसाभ्येति श्रुतमात्रगुणं हि माम्॥१९॥ यथा वातरथो घ्राणमावृंक्ते गंध आशयात्। एवं योगरतं चेत आत्मानमविकारि यत्॥२०॥ अहं सर्वेषु भूतेषु भूता
त्मावस्थितः सदा। तमवज्ञाय मां मर्त्यः कुरुतेर्चाविडंबनम्॥२१॥ यो मां सर्वेषु भूतेषु संतमात्मानमीश्वरम्। हित्वार्चां भजते मौढ्याद्भस्मन्येव जुहोति॥२२॥ द्विष सः
तः परकाये मां मानिनो भिन्नदर्शिनः। भूतेषु बद्धवैरस्य न मनः शांतिमृच्छति॥२३॥ अहमुच्चावचैर्द्रव्यैः क्रिययोत्पन्नयानघे। नैव तुष्येर्चितोर्चायां भूतग्रामा

भा॰तृ॰स्कं॰
४१
र

द्भमानिनः॥२४॥ अर्चादावर्चयेत्तावदीश्वरं मां स्वकर्मकृत्॥ यावन्न वेद स्वहृदि सर्वभूतेष्ववस्थितम्॥२५॥ आत्मनश्च परस्यापि यः करोत्यंतरोदरम्॥ तस्य भिन्नदृशो मृ
त्युर्विदधे भयमुल्बणम्॥२६॥ अथ मां सर्वभूतेषु भूतात्मानं कृतालयम्॥ अर्हयेद्दानमानाभ्यां मैत्र्याऽभिन्नेन चक्षुषा॥२७॥ जीवाः श्रेष्ठा ह्यजीवानां ततः प्राणभृतः शु
भे॥ ततः सचित्ताः प्रवरास्ततश्चेंद्रियवृत्तयः॥२८॥ तत्रापि स्पर्शवेदिभ्यः प्रवरा रसवेदिनः॥ तेभ्यो गंधविदः श्रेष्ठास्ततः प्राणभृतः शुभे॥२९॥ रूपभेदविदस्तत्र ततश्चो
भयतोदतः॥ तेषां बहुपदाः श्रेष्ठाश्चतुष्पादस्ततो द्विपात्॥३०॥ ततो वर्णाश्च चत्वारस्तेषां ब्राह्मण उत्तमः॥ ब्राह्मणेष्वपि वेदज्ञो ह्यर्थज्ञोऽभ्यधिकस्ततः॥३१॥
अर्थज्ञात्संशयच्छेत्ता ततः श्रेयान्स्वकर्मकृत्॥ मुक्तसंगस्ततो भूयानदोग्धा धर्ममात्मनः॥३२॥ तस्मान्मय्यर्पिताशेषक्रियार्थात्मा निरंतरः॥ मय्यर्पितात्मनः पुं
सो मयि संन्यस्तकर्मणः॥ न पश्यामि परं भूतमकर्तुः समदर्शनात्॥३३॥ मनसैतानि भूतानि प्रणमेद्बहुमानयन्॥ ईश्वरो जीवकलया प्रविष्टो भगवानिति॥३४॥ भ
क्तियोगश्च योगश्च मया मानव्युदीरितः॥ ययोरेकतरेणैव पुरुषः पुरुषं व्रजेत्॥३५॥ एतद्भगवतो रूपं ब्रह्मणः परमात्मनः॥ परं प्रधानं पुरुषं दैवं कर्मविचेष्टितम्॥३६॥
रूपभेदास्पदं दिव्यं काल इत्यभिधीयते॥ भूतानां महदादीनां यतो भिन्नदृशां भयम्॥३७॥ योंऽतः प्रविश्य भूतानि भूतैरत्त्यखिलाश्रयः॥ स विष्ण्वाख्योऽधिय
ज्ञोऽसौ कालः कलयतां प्रभुः॥३८॥ न चास्य कश्चिद्दयितो न द्वेष्यो न च बांधवः॥ आविशत्यप्रमत्तोऽसौ प्रमत्तं जनमंतकृत्॥३९॥ यद्भयाद्वाति वातोऽयं सूर्य

भ॰
४१
शब्दविदो वराः ३

४१

स्तपतियद्भयात्॥यद्भयाद्वर्षतेदेवोभगणोभातियद्भयात्॥४०॥यद्वनस्पतयोभीतालताश्चौषधिभिःसह॥स्वेस्वेकालेभिगृह्णंतिपुष्पाणिचफलानिच॥४१॥स्रवंति
सरितोभीतानोत्सर्पत्युदधिर्यतः॥अग्निरिंधेसगिरिभिर्भूर्नमज्जतियद्भयात्॥४२॥नभोददातिश्वसतांपदंयन्नियमाददः॥लोकंस्वदेहंतनुतेमहान्सप्तभिरा
वृतम्॥गुणाभिमानिनोदेवाःसर्गादिष्वस्ययद्भयात्॥वर्तंतेनुयुगंयेषांवशएतच्चराचरम्॥४४॥सोनंतोंतकरःकालोनादिरादिकृदव्ययः॥जनंजनेनजनयन्मा
रयन्मृत्युनांतकम्॥४५॥इतिश्रीभागवतेम॰तृतीयस्कंधेएकोनत्रिंशत्तमोध्यायः॥२९॥ ॥त्रिंशेतुकायकांतादिलालनात्कुलचेतसाम्॥कामिनांतामसीपापा
द्घोरागतिरुदीर्यते॥१॥ ॥कपिलउवाच॥ ॥तस्यैतस्यजनोनूनंनायंवेदोरुविक्रमम्॥काल्यमानोऽपिबलिनोवायोरिवघनावलिः॥१॥यंयमर्थमुपादत्तेदुःख
नसुखहेतवे॥तंतंधुनोतिभगवान्पुमान्शोचतियत्कृते॥२॥यदध्रुवस्यदेहस्यसानुबंधस्यदुर्मतिः॥ध्रुवाणिमन्यतेमोहाद्गृहक्षेत्रवसूनिच॥३॥जंतुर्वैभवएतस्मि
न्यांयांयोनिमनुव्रजेत्॥तस्यांतस्यांसलभतेनिर्वृतिंनविरज्यते॥४॥नरकस्थोऽपिदेहंवैनपुमांस्त्यक्तुमिच्छति॥नारक्यांनिर्वृतौसत्यांदेवमायाविमोहितः॥५॥
आत्मजायासुतागारपशुद्रविणबंधुषु॥निरूढमूलहृदयआत्मानंबहुमन्यते॥६॥संदह्यमानसर्वांगएषामुद्वहनाधिना॥करोत्यविरतंमूढोदुरितानिदुराशयः
॥७॥अक्षिप्तात्मेंद्रियःस्त्रीणामसतीनांचमायया॥रहोरचितयालापैःशिशूनांकलभाषिणाम्॥८॥गृहेषुकूटधर्मेषुदुःखतंत्रेष्वतंद्रितः॥कुर्वन्दुःखप्रतीकारंसुखवन्मन्यतेगृही

भा॰तृ॰स्क॰
५०

अर्थैरापादितैर्गुर्व्याहिंसयेतस्ततश्चतान्॥पुष्णातियेषांपोषेणशेषभुग्यात्यधःस्वयम्॥१०॥वार्तायांलुप्यमानायामारब्धायांपुनःपुनः॥लोभाभिभूतोनिःसत्वः
परार्थेकुरुतेस्पृहाम्॥११॥कुटुंबभरणाकल्पोमंदभाग्योवृथोद्यमः॥श्रियाविहीनःकृपणोध्यायन्श्वसितिमूढधीः॥१२॥एवंस्वभरणाकल्पंतत्कलत्रादयस्तथा॥नाद्रि
यंतेयथापूर्वंकीनाशाइवगोजरम्॥१३॥तत्राप्यजातनिर्वेदोभ्रियमाणःस्वयंभृतैः॥जरयोपात्तवैरूप्योमरणाभिमुखोगृहे॥१४॥आस्तेऽवमत्योपन्यस्तंगृहपालइवाहरन्
आमयाव्यप्रदीप्ताग्निरल्पाहारोल्पचेष्टितः॥१५॥वायुनोत्क्रमतोत्तारःकफसंरुद्धनाडिकः॥कासश्वासकृतायासःकंठेघुरघुरायते॥१६॥शयानःपरिशोचद्भिःपरिवी
तःस्वबंधुभिः॥वाच्यमानोऽपिनब्रूतेकालपाशवशंगतः॥१७॥एवंकुटुंबभरणेव्यापृतात्माजितेंद्रियः॥म्रियतेरुदतांस्वानामुरुवेदनयास्तधीः॥१८॥यमदूतौतदाप्राप्तौ
भीमौसरभसेक्षणौ॥सदृष्ट्वात्रस्तहृदयःशकृन्मूत्रंविमुंचति॥१९॥यातनादेहआवृत्यपाशैर्बध्वागलेबलात्॥नयतोदीर्घमध्वानंदंड्यंराजभटायथा॥२०॥तयोर्नि
र्भिन्नहृदयैस्तर्जनैर्जातवेपथुः॥पथिश्वभिर्भक्ष्यमाणआर्तोघंस्वमनुस्मरन्॥२१॥क्षुत्तृट्परीतोर्कदवानलानिलैःसंतप्यमानःपथितप्तवालुके॥कृच्छ्रेणपृष्ठेक
शयाचताडितश्चलत्यशक्तोपिनिराश्रमोदके॥२२॥तत्रतत्रपतन्श्रांतोमूर्छितःपुनरुत्थितः॥यथापापीयसानीतस्तमसायमसादनम्॥२३॥योजनानांसहस्राणि
नवतिंनवचाध्वनः॥त्रिभिर्मुहूर्तैर्द्वाभ्यांवानीतःप्राप्नोतियातनाः॥२४॥आदीपनंस्वगात्राणांवेष्टयित्वोल्मुकादिभिः॥आत्ममांसादनंक्वापिस्वकृत्तंपरतोऽपिवा॥२५

अ॰
३०

५०

व

जीवतश्चांत्राभ्युद्धारः श्वगृध्रैर्यमसादने ॥ सर्पवृश्चिकदंशाद्यैर्दशद्भिश्चात्मवैशसम् ॥२६॥ कृंतनं चावयवशो गजादिभ्यो भिदापनम् ॥ पातनं गिरिशृंगेभ्यो रोधनं चांबुगर्तयोः ॥२७
यास्तामिस्रांधतामिस्रा रौरवाद्याश्च यातनाः ॥ भुंक्ते नरो वा नारी वा मिथः संगेन निर्मिताः ॥२८॥ अत्रैव नरकः स्वर्ग इति मातः प्रचक्षते ॥ या यातना वै नारक्यस्ता इहाप्युपलक्षिताः ॥२९
एवं कुटुंबं बिभ्राण उदरंभर एव वा ॥ विसृज्येहोभयं प्रेत्य भुंक्ते तत्फलमीदृशम् ॥३०॥ एकः प्रपद्यते ध्वांतं हित्वेदं स्वं कलेवरम् ॥ कुशलेतरपाथेयो भूतद्रोहेण यद्भृतम् ॥३१॥ दैवे
नासादितं तस्य शमलं निरये पुमान् ॥ भुंक्ते कुटुंबपोषस्य हृतवित्त इवातुरः ॥३२॥ केवलेन ह्यधर्मेण कुटुंबभरणोत्सुकः ॥ याति जीवोंऽधतामिस्रं चरमं तमसः पदम् ॥३३॥ अधस्ता
न्नरलोकस्य यावतीर्यातनादयः ॥ क्रमशः समनुक्रम्य पुनरत्राव्रजेच्छुचिः ॥३४॥ इति श्रीभा॰ म॰ तृतीयस्कंधे कापिलेयोपाख्याने कर्मविपाको नाम त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥३०
एकत्रिंशे विमिश्रैस्तु पुण्यपापैरिहांतरा ॥ मनुष्ययोनिसंप्राप्तिर्वर्ण्यते राजसी गतिः ॥१॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥कर्मणा दैवनेत्रेण जंतुर्देहोपपत्तये ॥ स्त्रियाः
प्रविष्ट उदरं पुंसो रेतःकणाश्रयः ॥१॥ कललं त्वेकरात्रेण पंचरात्रेण बुद्बुदम् ॥ दशाहेन तु कर्कंधूः पेश्यंडं वा ततः परम् ॥२॥ मासेन तु शिरो द्वाभ्यां बाह्वंघ्र्याद्यंगविग्रहः ॥ नखलो
मास्थिचर्माणि लिंगच्छिद्रोद्भवस्त्रिभिः ॥३॥ चतुर्भिर्धातवः सप्त पंचभिः क्षुत्तृडुद्भवः ॥ षड्भिर्जरायुणा वीतः कुक्षौ भ्राम्यति दक्षिणे ॥४॥ मातुर्जग्धान्नपानाद्यैरेधद्धातुरसंम
ते ॥ शेते विण्मूत्रयोर्गर्ते स जंतुर्जंतुसंभवे ॥५॥ कृमिभिः क्षतसर्वांगः सौकुमार्यात्प्रतिक्षणम् ॥ मूर्च्छामाप्नोत्युरुक्लेशस्तत्रत्यैः क्षुधितैर्मुहुः ॥६॥ कटुतीक्ष्णोष्णलवणरूक्षा

म्लादिभिरुल्बणैः॥ मातृभुक्तैरुपस्पृष्टः सर्वांगोत्थितवेदनः॥ ७॥ उल्बेन संवृतस्तस्मिन्नंत्रैश्च बहिरावृतः॥ आस्ते कृत्वा शिरः कुक्षौ भुग्नपृष्ठशिरोधरः॥ ८॥ अकल्पः स्वांग
चेष्टायां शकुंत इव पंजरे॥ तत्र लब्धस्मृतिर्दैवात्कर्म जन्मशतोद्भवम्॥ स्मरन्दीर्घमनुच्छ्वासं शर्म किं नाम विंदते॥ ९॥ आरभ्य सप्तमान्मासाल्लब्धबोधोऽपि वेपितः॥ नैकत्रास्ते सू
तिवातैर्विष्ठाभूरिव सोदरः॥ १०॥ नाथमान ऋषिर्भीतः सप्तवध्रिः कृतांजलिः॥ स्तुवीत तं विक्लवया वाचा येनोदरेऽर्पितः॥ ११॥ ॥जंतुरुवाच॥ ॥तस्योपसन्नमवितुं जग
दिच्छयात्तनानातनोर्भुवि चलच्चरणारविंदम्॥ सोऽहं व्रजामि शरणं ह्यकुतोभयं मे येनेदृशी गतिरदर्श्यसतोऽनुरूपा॥ १२॥ यस्त्वत्र बद्ध इव कर्मभिरावृतात्मा भूतेंद्रियाशयमयी
मवलंब्य मायाम्॥ आस्ते विशुद्धमविकारमखंडबोधमातप्यमानहृदयेऽवसितं नमामि॥ १३॥ यः पंचभूतरचिते रहितः शरीरे च्छन्नोऽयथेंद्रियगुणार्थचिदात्मकोऽहम्॥ तेनावि
कुंठमहिमानमृषिं तमेनं वंदे परं प्रकृतिपूरुषयोः पुमांसम्॥ १४॥ यन्माययोरुगुणकर्मनिबंधनेऽस्मिन्सांसारिके पथि चरंस्तदभिश्रमेण॥ नष्टस्मृतिः पुनरयं प्रवृणीत लोकं यु
क्त्या कया महदनुग्रहमंतरेण॥ १५॥ ज्ञानं यदेतददधात्कतमः स देवस्त्रैकालिकं स्थिरचरेष्वनुवर्तितांशः॥ तं जीवकर्मपदवीमनुवर्तमानास्तापत्रयोपशमनाय वयं भजे
म॥ १६॥ देह्यन्यदेहविवरे जठराग्निनासृग्विण्मूत्रकूपपतितो भृशतप्तदेहः॥ इच्छन्नितो विवसितुं गणयन्स्वमासान्निर्वास्यते कृपणधीर्भगवन्कदा नु॥ १७॥ येनेदृ
शीं गतिमसौ दशमास्य ईश संग्राहितः पुरुदयेन भवादृशेन॥ स्वेनैव तुष्यतु कृतेन स दीननाथः को नाम तत्प्रति विनांजलिमस्य कुर्यात्॥ १८॥ पश्यत्ययं धिषणया ननु

व

समस्तंघ्रिशरीरकेस्मशरीर्यपरःस्वदेहे॥ यत्सृष्ट्यासनमहंपुरुषंपुराणंपश्येबहिर्हृदिचचैत्यमिवप्रतीतम्॥१९॥ सोऽहंवसन्नपिविभोबहुदुःखवासंगर्भान्ननिर्जिगमि
षेबहिरंधकूपे॥ यत्रोपयातमुपसर्पतिदेवमायामिथ्यामतिर्यदनुसंसृतिचक्रमेतत्॥२०॥ तस्मादहंविगतविक्लवउद्धरिष्यआत्मानमाशुतमसःसुहृदात्मनैव॥ भूयोयथा
व्यसनमेतदनेकरंध्रंमामेभविष्यदुपसादितविष्णुपादः॥२१॥ ॥कपिलउवाच॥ ॥एवंकृतमतिर्गर्भेदशमास्यःस्तुवनृषिः॥ सद्यःक्षिपत्यवाचीनंप्रसूत्यैसूति
मारुतः॥२२॥ तेनावसृष्टःसहसाकृत्वावाक्शिरआतुरः॥ विनिष्क्रामतिकृच्छ्रेणनिरुच्छ्वासोहतस्मृतिः॥२३॥ पतितोभुव्यसृङ्मिश्रोविष्ठाभूरिवचेष्टते॥ रोरूयतिगतेज्ञा
नेविपरीतांगतिंगतः॥२४॥ परच्छंदंनविदुषापुष्यमाणोजनेनसः॥ अनभिप्रेतमापन्नःप्रत्याख्यातुमनीश्वरः॥२५॥ शायितोऽशुचिपर्यंकेजंतुःस्वेदजदूषिते॥ नेशःकंडूयनेंगा
नामासनोत्थानचेष्टने॥२६॥ तुदंत्यामत्वचंदंशामशकामत्कुणादयः॥ रुदंतंविगतज्ञानंकृमयःकृमिकंयथा॥ इत्येवंशैशवंभुक्त्वादुःखंपौगंडमेवच॥२७॥ अलब्धाभीप्सि
तोऽज्ञानादिद्धमन्युःशुचार्पितः॥ सहदेहेनमानेनवर्द्धमानेनमन्युना॥ करोतिविग्रहंकामीकामिष्वंतायचात्मनः॥२८॥ भूतैःपंचभिरारब्धेदेहेदेह्यबुधोऽसकृत्॥ अहंममे
त्यसद्ग्राहःकरोतिकुमतिर्मतिम्॥२९॥ तदर्थंकुरुतेकर्मयद्बद्धोयातिसंसृतिम्॥ योनुयातिददत्क्लेशमविद्याकर्मबंधनः॥३०॥ यद्यसद्भिःपथिपुनःशिश्नोदरकृतोद्यमैः॥ आस्थि
तोरमतेजंतुस्तमोविशतिपूर्ववत्॥३१॥ सत्यंशौचंदयामौनंबुद्धिःश्रीर्ह्रीर्यशःक्षमा॥ शमोदमोभगश्चेतियत्संगाद्यातिसंक्षयम्॥३२॥ तेष्वशांतेषुमूढेषुखंडितात्मस्वसाधुषु

भा॰तृ॰स्कं॰ संगंनकुर्याच्छोच्येषुयोषित्क्रीडामृगेषुच॥३३॥नतथास्यभवेन्मोहोबंधश्चान्यप्रसंगतः॥योषित्संगाद्यथापुंसोयथातत्संगिसंगतः॥३४॥प्रजापतिःस्वांदुहितरंदृ अ॰

५२ ष्ट्वातद्रूपधर्षितः॥रोहिद्भूतांसोन्वधावदृक्षरूपीहतत्रपः॥३५॥तत्सृष्टसृष्टसृष्टेषुकोन्वखंडितधीःपुमान्॥ऋषिंनारायणमृतेयोषिन्मय्येहमायया॥३६॥बलंमेपश्यमा ३१

यायाःस्त्रीमय्याजयिनोदिशाम्॥याकरोतिपदाक्रांतान्भ्रूविजृंभेणकेवलम्॥३७॥संगंनकुर्यात्प्रमदासुजातुयोगस्यपारंपरमारुरुक्षुः॥मत्सेवयाप्रतिलब्धात्मला

भोवदंतियानिरयद्वारमस्य॥३८॥योपयातिशनैर्मायायोषिद्देवविनिर्मिता॥तामीक्षेतात्मनोमृत्युंतृणैःकूपमिवावृतम्॥३९॥यांमन्यतेपतिंमोहान्मन्मायामृषभा

यतीम्॥स्त्रीत्वंस्त्रीसंगतःप्राप्तोवित्तापत्यगृहप्रदम्॥४०॥तामात्मनोविजानीयात्पत्य पत्यगृहात्मकम्॥दैवोपसादितंमृत्युंमृगयोर्गायनंयथा॥४१॥देहेनजीवभू

तेनलोकाल्लोकमनुव्रजन्॥भुंजानएवकर्माणिकरोत्यविरतंपुमान्॥४२॥जीवोह्यस्यानुगोदेहोभूतेंद्रियमनोमयः॥तन्निरोधोस्यमरणमाविर्भावस्तुसंभवः॥४३॥द्र

व्योपलब्धिस्थानस्यद्रव्येक्षायोग्यतायदा॥तत्पंचत्वमहंमानादुत्पत्तिर्द्रव्यदर्शनम्॥४४॥यथाक्ष्णोर्द्रव्यावयवदर्शनायोग्यतायदा॥तदेवचक्षुषोद्रष्टुर्द्रष्टृत्वायोग्यता

नयोः॥४५॥तस्मान्नकार्यःसंत्रासोनकार्पण्यंनसंभ्रमः॥बुध्वाजीवगतिंधीरोमुक्तसंगश्चरेदिह॥४६॥सम्यग्दर्शनयाबुध्यायोगवैराग्ययुक्तया॥मायाविरचितेलोकेचरे

न्न्यस्यकलेवरम्॥४७॥इतिश्रीभा॰म॰तृतीयस्कंधेकापिलेयोपाख्यानेजीवगतिकथनंनामएकत्रिंशत्तमोध्यायः॥३१॥ ॥श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ ।८७॥ ॥५२

द्वात्रिंशेसात्त्विकेर्धर्मैरूर्ध्वगतिरुदीर्यते॥नतज्ज्ञानविलीनस्यननश्चपुनरागतिः॥१॥ ॥कपिलउवाच॥ ॥अथयोगृहमेधीयान्धर्मानेवावसन्गृहे॥काममर्थंचधर्मांश्च
दोग्धिभूयःपिपर्त्तितान्॥१॥सचापिभगवद्धर्मात्काममूढःपराङ्मुखः॥यजतेक्रतुभिर्देवान्पितॄंश्चश्रद्धयान्वितः॥२॥तच्छ्रद्धयाक्रांतमतिःपितृदेवव्रतःपुमान्॥गत्वाचांद्रमसंलो
कंसोमपाःपुनरेष्यति॥३॥यदाचाहींद्रशय्यायांशेतेऽनंतासनोहरिः॥तदालोकालयंयांतितएतेगृहमेधिनाम्॥४॥येस्वधर्मान्नदुह्यंतिधीराःकामार्थहेतवे॥निःसंगान्यस्त
कर्माणःप्रशांताःशुद्धचेतसः॥५॥निवृत्तिधर्मनिरतानिर्ममानिरहंकृताः॥स्वधर्माख्येनसत्त्वेनपरिशुद्धेनचेतसा॥६॥सूर्यद्वारेणतेयांतिपुरुषंविश्वतोमुखम्॥परावरेशंप्र
कृतिमस्योत्पत्त्यंतभावनम्॥७॥द्विपरार्द्धावसानेयःप्रलयोब्रह्मणस्तुते॥तावदध्यासतेलोकंपरस्यपरचिंतकाः॥८॥क्ष्मांभोनलानिलवियन्मनइंद्रियार्थभूतादिभिःपरिवृ
तंप्रतिसंजिहीर्षुः॥अव्याकृतंविशतियर्हिगुणत्रयात्माकालंपराख्यमनुभूयपरःस्वयंभूः॥९॥एवंपरेत्यभगवंतमनुप्रविष्टायेयोगिनोजितमरुन्मनसोविरागाः॥तेनैवसाक
ममृतंपुरुषंपुराणंब्रह्मप्रधानमुपयांत्यगताभिमानाः॥१०॥अथतंसर्वभूतानांहृत्पद्मेषुकृतालयम्॥श्रुतानुभावंशरणंव्रजभावेनभामिनि॥११॥आद्यःस्थिरचराणांयोवेदग
र्भःसहर्षिभिः॥योगेश्वरैःकुमाराद्यैःसिद्धैर्योगप्रवर्त्तकैः॥१२॥भेददृष्ट्याभिमानेननिःसंगेनापिकर्मणा॥कर्तृत्वात्सगुणंब्रह्मपुरुषंपुरुषर्षभः॥१३॥ससंसृत्यपुनःकालेकालेनेश्व
रमूर्तिना॥जातेगुणव्यतिकरेयथापूर्वंप्रजायते॥१४॥ऐश्वर्यंपारमेष्ठ्यंचतेपिधर्मविनिर्मितम्॥निषेव्यपुनरायांतिगुणव्यतिकरेसति॥१५॥येत्विहासक्तमनसःकर्मसुश्रद्धया॥

भा०तृ०स ५३

न्विताः ॥ कुर्वंत्यप्रतिषिद्धानि नित्यान्यपि च कृत्स्नशः ॥१६॥ रजसा कुंठमनसः कामात्मानोजितेंद्रियाः ॥ पितॄन्यजंत्यनुदिनं गृहेष्वभिरताशयाः ॥१७॥ त्रैवर्गिकास्ते पुरुषा विमुखा हरिमेधसः ॥ कथायां कथनीयोरुविक्रमस्य मधुद्विषः ॥१८॥ दक्षिणेन पथार्यम्णः पितृलोकं व्रजंति ते ॥ प्रजामनुप्रजायंते श्मशानांतक्रियाकृतः ॥२०॥ नूनं दैवेन विहता ये चाच्युतकथासुधाम् ॥ हित्वा शृण्वंत्यसद्गाथाः पुरीषमिव विड्भुजः ॥१९॥ ततस्ते क्षीणसुकृताः पुनर्लोकमिमं सति ॥ पतंति विवशा देवैः सद्यो विभ्रंशितोदयाः ॥ ॥२१॥ तस्मात्त्वं सर्वभावेन भजस्व परमेष्ठिनम् ॥ तद्गुणाश्रयया भक्त्या भजनीयपदांबुजम् ॥२२॥ वासुदेवे भगवति भक्तियोगः प्रयोजितः ॥ जनयत्याशु वैराग्यं ज्ञानं यद्ब्रह्मदर्शनम् ॥२३॥ यदास्य चित्तमर्थेषु समेष्विंद्रियवृत्तिभिः ॥ न विगृह्णाति वैषम्यं प्रियमप्रियमित्युत ॥२४॥ स तदैवात्मनात्मानं निःसंगं समदर्शनम् ॥ हेयोपादेयरहितमारूढं पदमीक्षते ॥२५॥ ज्ञानमात्रं परं ब्रह्म परमात्मेश्वरः पुमान् ॥ दृश्यादिभिः पृथग्भावैर्भगवानेक ईयते ॥२६॥ एतावानेव योगेन समग्रेणेह योगिनः ॥ युज्यतेभिमतो ह्यर्थो यदसंगस्तु कृत्स्नशः ॥२७॥ ज्ञानमेकं पराचीनैरिंद्रियैर्ब्रह्म निर्गुणम् ॥ अवभात्यर्थरूपेण भ्रांत्या शब्दादिधर्मिणा ॥२८॥ यथा महानहंरूपस्त्रिवृत्पंचविधः स्वराट् ॥ एकादशविधस्तस्य वपुरंडं जगद्यतः ॥२९॥ एतद्वै श्रद्धया भक्त्या योगाभ्यासेन नित्यशः ॥ समाहितात्मा निःसंगो विरक्त्या परिपश्यति ॥३०॥ इत्येतत्कथितं गुर्वि ज्ञानं तद्ब्रह्मदर्शनम् ॥ येनानुबुध्यते तत्त्वं प्रकृतेः पुरुषस्य च ॥ ३१॥ ज्ञानयोगश्च मन्निष्ठो नैर्गुण्यो भक्तिलक्षणः ॥ द्वयोरप्येक एवार्थो भगवच्छब्दलक्षणः ॥३२॥ यथेंद्रियैः पृथग्द्वारैरर्थो बहुगुणाश्रयः ॥ एको नानेयते तद्वद्भगवा

अ० ३२ ५३

च्युतस्यवर्त्मभिः।।३३।।क्रिययाक्रतुभिर्दानैस्तपःस्वाध्यायमर्शनैः।।आत्मेंद्रियजयेनापिसंन्यासेनचकर्मणाम्।।३४।।योगेनविविधांगेनभक्तियोगेनचैवहि।।धर्मेणोभयचि
न्हेनयः प्रवृत्तिनिवृत्तिमान्।।३५।।आत्मतत्वावबोधेनवैराग्येनदृढेनच।।ईयतेभगवानेभिःसगुणोनिर्गुणःस्वदृक्।।३६।।प्रोवाचंभक्तियोगस्यस्वरूपंतेचतुर्विधम्।।कालस्यचा
व्यक्तगतेर्योंतर्धावतिजंतुषु।।३७।।जीवस्यसंसृतीर्बव्हीरविद्याकर्मनिर्मिताः।।यास्वंगप्रविशन्नात्मानवेदगतिमात्मनः।।३८।।नैतत्खलायोपदिशेन्नाविनीतायकर्हिचि
त्।।नस्तब्धायनभिन्नायनैवधर्मध्वजायच।।३९।।नलोलुपायोपदिशेन्नगृहारूढचेतसे।।नाभक्तायचमेजातुनमद्भक्तद्विषामपि।।४०।।श्रद्धधानायभक्तायविनीतायानसू
यवे।।भूतेषुकृतमैत्रायशुश्रूषाभिरतायच।।४१।।बहिर्जातविरागायशांतचित्तायदीयताम्।।निर्मत्सरायशुचयेयस्याहंप्रेयसांप्रियः।।४२।।यइदंशृणुयादंबश्रद्धयापुरु
षः सकृत्।।योवाभिधत्तेमच्चित्तःसह्येतिपदवींचमे।।४३।।इतिश्रीभा०म०तृतीयस्कंधेद्वात्रिंशोऽध्यायः।।३२।। ।।त्रयस्त्रिंशेतुतस्यैवकपिलस्योपदेशतः।।ज्ञानभावेन
तन्मातुर्जीवन्मुक्तिरुदीर्यते।।१।। ।।मैत्रेयउवाच।। ।।एवंनिशम्यकपिलस्यवचोजनित्रीसाकर्दमस्यदयिताकिलदेवहूतिः।।विस्रस्तमोहपटलातमभिप्रणम्यतुष्टावत
त्वविषयांकितसिद्धिभूमिम्।।१।। ।।देवहूतिरुवाच।। ।।अथाप्यजोंऽतःसलिलेशयानंभूतेंद्रियार्थात्ममयंवपुस्ते।।गुणप्रवाहंसदशेषबीजंदध्यौस्वयंयज्जठराब्जजा
तः।।२।।सएवविश्वस्यभवान्विधत्तेगुणप्रवाहेणविभक्तवीर्यः।।सर्गाद्यनीहोवितथाभिसंधिरात्मेश्वरोऽतर्क्यसहस्रशक्तिः।।३।।सत्वंभृतोमेजठरेणनाथकथंनुयस्योद

भा० तृ० स्क० ९४ अ० ३३

रएतदासीत्॥विश्वंयुगांतेवटपत्रएकःशेतेस्ममायाशिशुरंघ्रिपानः॥४॥त्वंदेहतंत्रःप्रशमायपाप्मनांनिदेशभाजांचविभोविभूतये॥यथाऽवतारास्तवसूकरादयस्तथाऽयमप्या
त्मपथोपलब्धये॥५॥यन्नामधेयश्रवणानुकीर्तनाद्यत्प्रह्वणाद्यत्स्मरणादपिक्वचित्॥श्वादोऽपिसद्यःसवनायकल्पतेकुतःपुनस्तेभगवन्नुदर्शनात्॥६॥अहोवतश्व
पचोतोगरीयान्यज्जिह्वाग्रेवर्ततेनामतुभ्यम्॥तेपुस्तपस्तेजुहुवुःसस्नुरार्याब्रह्मानूचुर्नामगृणंतियेते॥७॥तंत्वामहंब्रह्मपरंपुमांसंप्रत्यक्स्रोतस्यात्मनिसंविभाव्य
म्॥स्वतेजसाध्वस्तगुणप्रवाहंवंदेविष्णुंकपिलंवेदगर्भम्॥८॥ ॥मैत्रेयउवाच॥ ॥ईडितोभगवानेवंकपिलाख्यःपरःपुमान्॥वाचाविक्लवयेत्याहमातरंमातृवत्स
लः॥९॥ ॥कपिलउवाच॥ ॥मार्गेणानेनमातस्तेसुसेव्येनोदितेनमे॥आस्थितेनपरांकाष्ठामचिरादवरोत्स्यसि॥१०॥श्रद्धत्स्वैतन्मतंमह्यंजुष्टंयद्ब्रह्मवादिभिः
येनमामभयंयायामृत्युमृच्छंत्यतद्विदः॥११॥ ॥मैत्रेयउवाच॥ ॥इतिप्रदर्श्यभगवान्सतींतामात्मनोगतिम्॥स्वमात्राब्रह्मवादिन्याकपिलोऽनुमतोययौ॥१२
साचापितनयोक्तेनयोगादेशेनयोगयुक्॥तस्मिन्नाश्रमआपीडेसरस्वत्याःसमाहिता॥१३॥अभीक्ष्णावगाहकपिशान्जटिलान्कुटिलालकान्॥आत्मानंचोग्रतपसा
बिभ्रतीचीरिणंकृशम्॥१४॥प्रजापतेःकर्दमस्यतपोयोगविजृंभितम्॥स्वगार्हस्थ्यमनौपम्यंप्रार्थ्यंवैमानिकैरपि॥१५॥पयःफेननिभाःशय्यादांतारुक्मपरिच्छदाः॥आ
सनानिचहैमानिसुस्पर्शास्तरणानिच॥१६॥स्वच्छस्फटिककुड्येषुमहामारकतेषुच॥रत्नप्रदीपाआभांतिललनारत्नसंयुताः॥१७॥गृहोद्यानंकुसुमितैरम्यंबह्वमरद्रुमैः

न

९४

कूजद्विहंगमिथुनंगायन्मत्तमधुव्रतम्।।१८।।यत्रप्रविष्टमात्मानंविबुधानुचराजगुः।।वाप्यामुत्पलगंधिन्यांकर्दमेनोपलालितं।।१९।।हित्वातदीप्सिततममप्याखंडलयोषिताम्।।किंचिच्चकारवदनंपुत्रविश्लेषणातुरा।।२०।।वनंप्रव्रजितेपत्यावपत्यविरहातुरा।।ज्ञाततत्त्वाप्यभून्नष्टेवत्सेगौरिववत्सला।।२१।।तमेवध्यायतीदेवमपत्यंकपिलंहरिम्।।बभूवाचिरतोवत्सनिःस्पृहातादृशेगृहे।।२२।।ध्यायतीभगवद्रूपंयदाहध्यानगोचरम्।।सुतःप्रसन्नवदनंसमस्तव्यस्तचिंतया।।२३।।भक्तिप्रवाहयोगेनवैराग्येणबलीयसा।।युक्तानुष्ठानजातेनज्ञानेनब्रह्महेतुना।।२४।।विशुद्धेनतदात्मानमात्मनाविश्वतोमुखम्।।स्वानुभूत्यातिरोभूतमायागुणविशेषणम्।।२५।।ब्रह्मण्यवस्थितमतिर्भगवत्यात्मसंश्रये निवृत्तजीवापत्तित्वात्क्षीणक्लेशाप्तनिर्वृतिः।।२६।।नित्यारूढसमाधित्वात्परावृत्तगुणभ्रमा।।नसस्मारतदात्मानंस्वप्नेदृष्टमिवोत्थितः।।२७।।तद्देहःपरतःपोषोप्यकृशश्चाध्यसंभवात्।।बभौमलैरवच्छन्नःसधूमइवपावकः।।२८।।स्वांगंतपोयोगमयंमुक्तकेशंगतांबरम्।।दैवगुप्तंनबुबुधेवासुदेवप्रविष्टधीः।।२९।।एवंसाकपिलोक्तेनमार्गेणाचिरतःपरम्।।आत्मानंब्रह्मनिर्वाणंभगवंतमवापह।।३०।।तद्वीरासीत्पुण्यतमंक्षेत्रंत्रैलोक्यविश्रुतम्।।नाम्नासिद्धपदंयत्रसासंसिद्धिमुपेयुषी।।३१।।तस्यास्तद्योगविधुतमार्त्यंमर्त्यमभूत्सरित्।।स्रोतसांप्रवरासौम्यसिद्धिदासिद्धसेविता।।३२।।कपिलोपिमहायोगीभगवान्पितुराश्रमात्।।मातरंसमनुज्ञाप्यप्रागुदीचींदिशंययौ।।३३।।सिद्धचारणगंधर्वैर्मुनिभिश्चाप्सरोगणैः।।स्तूयमानःसमुद्रेणदत्तार्हणनिकेतनः।।३४।।आस्तेयोगंसमास्थायसांख्याचार्यैरभिष्टुतः।।त्रयाणामपिलोकानामुपशांत्यैसमाहितः।।३५।।एतन्निगदितं

भा०तृ०स्क

तानयत्पृष्टोहंत्वयानघ॥कपिलस्यचसंवादोदेवहूत्याश्चपावनः॥३५॥यइदमनुशृणोतियोऽभिधत्तेकपिलमुनेर्मतमात्मयोगगुह्यम्॥भगवतिकृतधीःसुपर्णकेतावुपलभते भगवत्पदारविंदम्॥३६॥ इति श्रीभा० तृतीयस्कंधः समाप्तः ॥३॥

अ० ३३

५५

॥ श्रीभागवत ४ र्थ स्कन्ध ॥

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ मैत्रेय उवाच ॥ मनोस्तु सतरूपायां तिस्रः कन्याश्च जज्ञिरे ॥ आकूतिर्देवहूतिश्च प्रसूति
रितिविश्रुताः ॥ १ ॥ आकूतिंरुचयेप्रादादपि भ्रातृमतींनृपः ॥ पुत्रिकाधर्ममाश्रित्य सतरूपानुमोदितः ॥ २ ॥ प्रजापतिः सभग
वान्रुचिस्तस्यामजीजनत् ॥ मिथुनंब्रह्मवर्चस्वी परमेण समाधिना ॥ ३ ॥ यस्तयोः पुरुषः साक्षाद्विष्णुर्यज्ञस्वरूपधृक् ॥ यास्त्रीसादक्षिणा
भूतेरंशभूताऽनपायिनी ॥ ४ ॥ आनिन्येस्वगृहंपुत्र्याः पुत्रंविततरोचिषं ॥ स्वायंभुवोमुदायुक्तो रुचिर्जग्राहदक्षिणां ॥ ५ ॥ तांकामयानां
भगवानुवाहयजुषांपतिः ॥ तुष्टायांतोषमापन्नोऽजनयद्द्वादशात्मजान् ॥ ६ ॥ तोषः प्रतोषः संतोषो भद्रः शांतिरिडस्पतिः ॥ इध्मः कवि
र्विभुः स्वन्हः सुदेवोरोचनोद्विषट् ॥ ७ ॥ तुषितानामतेदेवा आसन्स्वायंभुवांतरे ॥ मरीचिमिश्रा ऋषयो यज्ञः सुरगणेश्वरः ॥ ८ ॥ प्रियव्रतोत्ता
नपादौमनुपुत्रौमहौजसौ ॥ तत्पुत्रपौत्रनप्तॄणा मनुवृत्तंतदंतरं ॥ ९ ॥ देवहूतिमदात्तातकर्दमायात्मजांमनुः ॥ तत्संबंधिश्रुतप्रायंभवता
गदतोमम ॥ १० ॥ दक्षायब्रह्मपुत्राय प्रसूतिंभगवान्मनुः ॥ प्रायच्छद्यत्कृतः सर्गस्त्रिलोक्यांविततोमहान् ॥ ११ ॥ याः कर्दमसुताः प्रोक्ता नव
ब्रह्मर्षिपत्नयः ॥ तासांप्रसूतिप्रसवं प्रोच्यमानंनिबोधमे ॥ १२ ॥ पत्नीमरीचेस्तुकला सुषुवेकर्दमात्मजा ॥ कश्यपंपूर्णिमानंच ययोरापू

रितंजगत् ॥ १३ ॥ पूर्णिमासूतविरजंविश्वगंचपरंतप ॥ देवकुल्यांहरेःपादशौचाद्याऽभूत्सरिद्दिवः ॥ १४ ॥ अत्रेःपत्न्यनसूयात्रीन्जज्ञेसु
यशसःसुतान् ॥ दत्तंदुर्वाससंसोममात्मेशब्रह्मसंभवान् ॥ १५ ॥ विदुरउवाच अत्रेर्गृहेसुरश्रेष्ठाःस्थित्युत्पत्त्यंतहेतवः ॥ किंचि
च्चिकीर्षवोजाता एतदाख्याहिमेगुरो ॥ १६ ॥ मैत्रेयउवाच ॥ ब्रह्मणानोदितःसृष्टावत्रिर्ब्रह्मविदांवरः ॥ सहपत्न्याययावृक्षंकुलाद्रिंतपसि
स्थितः ॥ १७ ॥ तस्मिन्प्रसूनस्तबकपलाशाशोककानने ॥ वार्भिःस्रवद्भिरुद्घुष्टेनिर्विंध्यायाःसमंततः ॥ १८ ॥ प्राणायामेनसंयम्यमनो
वर्षशतंमुनिः ॥ अतिष्ठदेकपादेननिर्द्वंद्वोऽनिलभोजनः ॥ १९ ॥ शरणंतंप्रपद्येऽहंयएवजगदीश्वरः ॥ प्रजामात्मसमांमह्यंप्रयच्छ
त्वितिचिंतयन् ॥ २० ॥ तप्यमानंत्रिभुवनंप्राणायामैधसाऽग्निना ॥ निर्गतेनमुनेर्मूर्ध्नःसमीक्ष्यप्रभवस्त्रयः ॥ २१ ॥ अप्सरोमुनिगं
धर्वसिद्धविद्याधरोरगैः ॥ वितायमानयशसस्तदाश्रमपदंययुः ॥ २२ ॥ तत्प्रादुर्भावसंयोगविद्योतितमनामुनिः ॥ उत्तिष्ठन्नेकपादेन
ददर्शविबुधर्षभान् ॥ २३ ॥ प्रणम्यदंडवद्भूमावुपतस्थेऽर्हणांजलिः ॥ वृषहंससुपर्णस्थान्स्वैःस्वैश्चिन्हैश्चचिन्हितान् ॥ २४ ॥ कृपावलो
केनहसद्वदनेनोपलंभितान् ॥ तद्रोचिषाप्रतिहतेनिमील्यपुनरक्षिणी ॥ २५ ॥ चेतस्तत्प्रवणंयुंजन्नस्तावीत्संहतांजलिः ॥ श्लक्ष्णया

॥भा॰ च॰॥ ॥२॥

सूक्तयावाचा सर्वलोकगरीयसः ॥२६॥ अत्रिरुवाच ॥ विश्वोद्भवस्थितिलयेषु विभज्यमानैर्मायागुणैरनुयुगं विगृहीतदेहाः ॥ ते ब्रह्मविष्णुगिरिशाः प्रणतोऽस्म्यहं वस्तेभ्यः क एव भवतां म इहोपहूतः ॥२७॥ एको मयेह भगवान्विविधप्रधानैश्चित्तीकृतः प्रजननाय कथं नु यूयं ॥ अत्रागतास्तनुभृतां मनसोऽपि दूराद्ब्रूत प्रसीदत महानिह विस्मयो मे ॥२८॥ मैत्रेय उवाच ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा त्रयस्ते विबुधर्षभाः ॥ प्रत्याहुः श्लक्ष्णया वाचा प्रहस्य तमृषिं प्रभो ॥२९॥ देवा ऊचुः ॥ यथा कृतस्ते संकल्पो भाव्यं तेनैव नान्यथा ॥ सत्संकल्पस्य ते ब्रह्मन्यद्वै ध्यायति ते वयं ॥३०॥ अथास्मदंशभूतास्ते आत्मजा लोकविश्रुताः ॥ भवितारोऽङ्ग भद्रं ते विस्रप्स्यंति च ते यशः ॥३१॥ एवं कामवरं दत्त्वा प्रतिजग्मुः सुरेश्वराः ॥ सभाजितास्तयोः सम्यग्दंपत्योर्मिषतोस्ततः ॥३२॥ सोमोऽभूद्ब्रह्मणोंऽशेन दत्तो विष्णोस्तु योगवित् ॥ दुर्वासाः शंकरस्यांशो निबोधांगिरसः प्रजाः ॥३३॥ श्रद्धा त्वंगिरसः पत्नी चतस्रोऽसूत कन्यकाः ॥ सिनीवाली कुहू राका चतुर्थ्यनुमतिस्तथा ॥३४॥ तत्पुत्रावपरावास्तां ख्यातौ स्वारोचिषेंऽतरे ॥ उतथ्यो भगवान्साक्षाद्ब्रह्मिष्ठश्च बृहस्पतिः ॥३५॥ पुलस्त्योऽजनयत्पत्न्यामगस्त्यं च हविर्भुवि ॥ सोऽन्यजन्मनि दह्राग्निर्विश्रवाश्च महातपाः ॥३६॥ तस्य यक्षपतिर्देवः कुबेरस्त्विडविडासुतः ॥ रावणः कुंभकर्णश्च तथान्यस्यां विभीषणः ॥३७॥ पुलहस्य गतिर्भा

॥मू॰ अ॰ १

॥२॥

र्यत्रीन्सूतसतीसुतान्॥ कर्मश्रेष्ठंवरीयांसं सहिष्णुंचमहामते॥ ३८॥ क्रतोरपिक्रियाभार्यावालखिल्यानसूयत॥ ऋषीनूषष्टिसह

स्त्राणि ज्वलतोब्रह्मतेजसा॥ ३९॥ ऊर्जायांजज्ञिरेपुत्रावसिष्ठस्यपरंतप॥ चित्रकेतुप्रधानास्ते सप्तब्रह्मर्षयोऽमलाः॥ ४०॥ चित्रकेतुः सु

रोचिश्चविरजामित्रएवच॥ उल्बणोवसुभृद्यानोद्युमानशक्त्यादयोऽपरे॥ ४१॥ चित्तिस्त्वथर्वणः पत्नीलेभेपुत्रंधृतव्रतं॥ दध्यंचमश्वशि

रसंभृगोर्वंशंनिबोधमे॥ ४२॥ भृगुःख्यात्यांमहाभागः पत्न्यांपुत्रानजीजनत्॥ धातारंचविधातारंश्रियंचभगवत्परां॥ ४३॥ आयतिंनियतिं

चैवसुतेमेरुस्तयोरदात्॥ ताभ्यांतयोरभवतांमृकंडुः प्राणएवच॥ ४४॥ मार्कंडेयोमृकंडस्य प्राणाद्वेदशिरामुनिः॥ कविश्चभार्गवोयस्यभग

वानुशनासुतः॥ ४५॥ एतत्तेमुनयः क्षत्तलोकान्सर्गैरभावयन्॥ एषकर्दमदौहित्रसंतानः कथितस्तव॥ ४६॥ शृण्वतः श्रद्दधानस्यसद्यः

पापहरः परः॥ ४६॥ प्रसूतिंमानवींदक्ष उपयेमेह्यजात्मजः॥ तस्यांससर्जदुहितॄः षोडशामललोचनाः॥ ४७॥ त्रयोदशादाद्धर्मायतथैका

मग्नयेविभुः॥ पितृभ्यएकांयुक्तेभ्यो भवायैकांभवच्छिदे॥ ४८॥ श्रद्धामैत्रीदयाशांतिस्तुष्टिः पुष्टिः क्रियोन्नतिः॥ बुद्धिर्मेधातितिक्षाह्री

मूर्त्तिर्धर्मस्यपत्नयः॥ ४९॥ श्रद्धासूतशुभंमैत्रीप्रसादमभयंदया॥ शांतिः सुखंमुदंतुष्टिः स्मयंपुष्टिरसूयत॥ ५०॥ योगंक्रियोन्नतिर्दर्पमर्थं

बुद्धिरसूयत ॥ मेधास्मृतिंतितिक्षातुक्षेमंह्रीःप्रश्रयंसुतम् ॥५१॥ मूर्तिःसर्वगुणोत्पत्तिर्नरनारायणावृषी ॥ ययोर्जन्मन्यदोविश्वमभ्यनंदत्सुनिर्वृतम् ॥५२॥ मनांसिककुभोवाताःप्रसेदुःसरितोद्रयः ॥ दिव्यवाद्यंततूर्याणिपेतुःकुसुमवृष्टयः ॥५३॥ मुनयस्तुष्टुवुस्तुष्टाजगुर्गंधर्वकिन्नराः ॥ नृत्यंतिस्मस्त्रियोदेव्यआसीत्परममंगलम् ॥५४॥ देवाब्रह्मादयःसर्वेउपतस्थुरभीष्टवैः ॥५४॥ देवाऊचुः ॥ योमाययाविरचितंनिजयात्मनीदंखेरूपभेदमिवतत्प्रतिचक्षणाय ॥ एतेनधर्मसदनेऋषिमूर्तिनाद्यप्रादुश्चकारपुरुषायनमःपरस्मै ॥५५॥ सोऽयंस्थितिव्यतिकरोपशमायसृष्टान्सत्वेननःसुरगणाननुमेयतत्वः ॥ दृश्याददभ्रकरुणेनविलोकनेनयच्छ्रीनिकेतममलंक्षिपतारविंदं ॥५६॥ एवंसुरगणैस्तातभगवंतावभिष्टुतौ ॥ लब्धावलोकैर्ययतुरर्चितौगंधमादनम् ॥५७॥ ताविमौवैभगवतोहरेरंशाविहागतौ ॥ भारव्ययायचभुवःकृष्णौयदुकुरूद्वहौ ॥५८॥ स्वाहाभिमानिनश्चाग्नेरात्मजांस्त्रीनजीजनत् ॥ पावकंपवमानंचशुचिंचहुतभोजनम् ॥५९॥ तेभ्योग्नयःसमभवन्चत्वारिंशच्चपंचच ॥ तएवैकोनपंचाशत्साकंपितृपितामहैः ॥६०॥ वैतानिकेकर्मणियन्नामभिर्ब्रह्मवादिभिः ॥ आग्नेय्यइष्टयोयज्ञेनिरूप्यंतेग्नयस्तुते ॥६१॥ अग्निष्वात्ताबर्हिषदःसौम्याःपितरआज्यपाः ॥ साग्नयोनग्नयस्तेषांपत्नीदाक्षायणीस्वधा ॥६२॥ तेभ्योदधारकन्येद्वेवयुनांधारिणींस्वधा ॥ उभेतेब्रह्मवादिन्यौज्ञानविज्ञानपारगे ॥६३॥ भवस्यपत्नीतुसतीभवंदेवमनुव्रता ॥ आत्मनःसदृशंपुत्रंनलेभेगुणशीलतः ॥६४॥ पितर्यप्रतिरूपेस्वेभवायानागसेरुषा ॥ अप्रौढैवात्मनात्मानमजहाद्योगसंयुता ॥६५॥ इतिश्रीमद्भागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेविदुरमै

त्रेयसंवादेप्रथमोऽध्यायः॥१॥श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥द्वितीयेप्रथमाध्यायोपक्षिप्तभवदक्षयोः॥विद्वेषेवर्ण्यतेहेतुर्विश्वसृग्यज्ञसंभवः॥१॥विदुरउवाच॥भवेशीलवतां
श्रेष्ठेदक्षोदुहितृवत्सलः॥विद्वेषमकरोत्कस्मादनादृत्यात्मजांसतीं॥१॥कस्तंचराचरगुरुंनिर्वैरंशांतविग्रहम्॥आत्मारामंकथंद्वेष्टिजगतोदैवतंमहत्॥२॥एत
दाख्याहिमेब्रह्मन्जामातुःश्वशुरस्यच॥विद्वेषस्तुयतःप्राणांस्तत्यजेदुस्त्यजान्सती॥३॥मैत्रेयउवाच॥पुराविश्वसृजांसत्रेसमेताःपरमर्षयः॥तथाऽमरग
णाःसर्वेसानुगामुनयोऽग्नयः॥४॥तत्रप्रविष्टमृषयोदृष्ट्वार्कमिवरोचिषा॥भ्राजमानंवितिमिरंकुर्वंतंतन्महत्सदः॥५॥उदतिष्ठन्सदस्यास्तेस्वधिष्ण्येभ्यःस
हाग्नयः॥ऋतेविरिंच्यंशर्वंचतद्भासाक्षिप्तचेतसः॥६॥सदसस्पतिभिर्दक्षोभगवान्साधुसत्कृतः॥अजंलोकगुरुंनत्वानिषसादतदाज्ञया॥७॥प्राङ्निषण्णं
मृडंदृष्ट्वानामृष्यत्तदनादृतः॥उवाचवामंचक्षुर्भ्यामभिवीक्ष्यदहन्निव॥८॥श्रूयतांब्रह्मर्षयोमेसहदेवाःसहाग्नयः॥साधूनांब्रुवतोवृत्तंनाज्ञानान्नचमत्स
रात्॥९॥अयंतुलोकपालानांयशोघ्नोनिरपत्रपः॥सद्भिराचरितःपंथायेनस्तब्धेनदूषितः॥१०॥एषमेशिष्यतांप्राप्तोयन्मेदुहितुरग्रहीत्॥पाणिंविप्रा
ग्निमुखतःसावित्र्याइवसाधुवत्॥११॥गृहीत्वामृगशावाक्ष्याःपाणिंमर्कटलोचनः॥प्रत्युत्थानाभिवादार्हेवाचाऽप्यकृतनोचितं॥१२॥लुप्तक्रियाया
शुचयेमानिनेभिन्नसेतवे॥अनिच्छन्नप्यदांबालांशूद्रायेवोशतींगिरम्॥१३॥प्रेतावासेषुघोरेषुप्रेतैर्भूतगणैर्वृतः॥अटत्युन्मत्तवन्नग्नोव्युप्तकेशोहसन्रु

दन्॥१४॥चिताभस्मकृतस्नानः प्रेतस्रङ्न्रस्थिभूषणः॥शिवापदेशो ह्यशिवो मत्तो मत्तजनप्रियः॥पतिः प्रमथभूतानां तमोमात्रात्मकात्मनां॥१५॥तस्मादु
न्मादनाथाय नष्टशौचाय दुर्हृदे॥दत्ता बत मया साध्वी चोदिते परमेष्ठिना॥१६॥मैत्रेय उवाच विनिंद्यैवं स गिरिशमप्रतीपमवस्थितं॥दक्षोऽथाप उपस्पृश्य क्रुद्धः
शप्तुं प्रचक्रमे॥१७॥अयं तु देवयजन इंद्रोपेंद्रादिभिर्भवः॥सह भागं न लभतां देवैर्देवगणाधमः॥१८॥निषिध्यमानः स सदस्यमुख्यैर्दक्षो गिरित्राय वि
सृज्य शापं॥तस्माद्विनिष्क्रम्य विवृद्धमन्युर्जगाम कौरव्य निजं निकेतनम्॥१९॥विज्ञाय शापं गिरिशानुगाग्रणीर्नंदीश्वरो रोषकषायदूषितः॥दक्षाय शापं
विससर्ज दारुणं ये चान्वमोदंस्तदवाच्यतां द्विजाः॥२०॥य एतन्मर्त्यमुद्दिश्य भगवत्यप्रतिद्रुहि॥द्रुह्यत्यज्ञः पृथग्दृष्टिस्तत्त्वतो विमुखो भवेत्॥२१॥गृहे
षु कूटधर्मेषु सक्तो ग्राम्यसुखेच्छया॥कर्मतंत्रं वितनुते वेदवादविपन्नधीः॥२२॥बुद्ध्या पराभिध्यायिन्या विस्मृतात्मगतिः पशुः॥स्त्रीकामः सोऽस्त्वति
तरां दक्षो बस्तमुखोऽचिरात्॥२३॥विद्याबुद्धिरविद्यायां कर्ममय्यामसौ जडः॥संसरंत्विह ये चामुमनु शर्वावमानिनं॥२४॥गिरः श्रुतायाः पुष्पिण्या
मधुगंधेन भूरिणा॥मथ्ना चोन्मथितात्मानः संमुह्यंतु हरद्विषः॥२५॥सर्वभक्षा द्विजा वृत्त्यै धृतविद्यातपोव्रताः॥वित्तदेहेंद्रियारामा याचका विचरंत्वि
ह॥२६॥तस्यैवं वदतः शापं श्रुत्वा द्विजकुलाय वै॥भृगुः प्रत्यसृजच्छापं ब्रह्मदंडं दुरत्ययं॥२७॥भवव्रतधरा ये च ये च तान्समनुव्रताः॥पाखंडिनस्ते भ

वंतुसच्छास्त्रपरिपंथिनः॥२८॥नष्टशौचामूढधियोजटाभस्मास्थिधारिणः॥विशंतुशिवदीक्षायांयत्रदैवंसुरासवं॥२९॥ब्रह्मचब्राह्मणांश्चैवयद्यूयं
परिनिंदथ॥सेतुंविधारणंपुंसामतःपाखंडमाश्रिताः॥३०॥एषएवहिलोकानांशिवःपंथाःसनातनः॥यंपूर्वेचानुसंतस्थुर्यत्प्रमाणंजनार्दनः॥३१॥
तद्ब्रह्मपरमंशुद्धंसतांवर्त्मसनातनं॥विगर्ह्ययातपाखंडंदैवंवोयत्रभूतराट्॥३२॥मैत्रेयउवाच॥तस्यैवंवदतःशापंभृगोःसभगवान्भवः॥निश्चक्रामत
तःकिंचिद्विमनाइवसानुगः॥३३॥तेपिविश्वसृजःसत्रंसहस्रपरिवत्सरान्॥संविधायमहेष्वासयत्रेज्यऋषभोहरिः॥३४॥आप्लुत्यावभृथंतत्रगंगा
यमुनयान्विता॥विरजेनात्मनासर्वेस्वंस्वंधामययुस्ततः॥३५॥इतिश्रीमद्भागवतेमहापुराणेच०दक्षशापोनामद्वितीयोऽध्यायः॥२॥श्रीकृष्णा
र्पणमस्तु॥तृतीयेतुसतीतातयज्ञोत्सवदिदृक्षया॥गमिष्यंतीमहेशेनवारितानीतिहेतुभिः॥१॥मैत्रेयउवाच॥सदाविद्विषतोरेवंकालोवैध्रियमाणयोः॥
जामातुःश्वशुरस्यापिसुमहानतिचक्रमे॥१॥यदाभिषिक्तोदक्षस्तुब्रह्मणापरमेष्ठिना॥प्रजापतीनांसर्वेषामाधिपत्येस्मयोऽभवत्॥२॥इष्ट्वासवाज
पेयेनब्रह्मिष्ठानभिभूयच॥बृहस्पतिसवंनामसमारेभेक्रतूत्तमम्॥३॥तस्मिन्ब्रह्मर्षयःसर्वेदेवर्षिपितृदेवताः॥आसन्कृतस्वस्त्ययनास्तत्पत्न्यश्चस
भर्तृकाः॥४॥तदुपश्रुत्यनभसिखेचराणांप्रजल्पतां॥सतीदाक्षायणीदेवीपितुर्यज्ञमहोत्सवं॥५॥व्रजंतीःसर्वतोदिग्भ्यउपदेववरस्त्रियः॥विमानयानाःसप्रे

॥भा॰ च॰॥
॥५॥

मनिष्ककंठीःसुवाससः॥७॥दृष्ट्वास्वनिलयाभ्याशेलोलाक्षीर्मृष्टकुंडलाः॥पतिंभूतपतिंदेवमौत्सुक्यादभ्यभाषत॥८॥सत्युवाच॥प्रजापतेस्तेश्वशुर
स्यसांप्रतंनिर्यापितोयज्ञमहोत्सवःकिल॥वयंचतत्राभिसरामवामतेयद्यर्थिताऽमीविबुधाव्रजंतिहि॥९॥तस्मिन्भगिन्योममभर्तृभिःस्वकैर्ध्रुवंगमिष्यंतिसु
हृद्दिदृक्षवः॥अहंचतस्मिन्भवताभिकामयेसहोपनीतंपरिबर्हमर्हितुं॥१०॥तत्रस्वसॄर्मेननुभर्तृसंमितामातृष्वसॄःक्लिन्नधियंचमातरम्॥द्रक्ष्येचिरोत्कंठ
मनामहर्षिभिरुन्नीयमानंचमृडाध्वरध्वजं॥११॥त्वय्येतदाश्चर्यमजात्ममाययाविनिर्मितंभातिगुणत्रयात्मकं॥तथाऽप्यहंयोषिदतत्वविच्चतेदीनादिदृक्षेभव
मेभवक्षितिं॥१२॥पश्यप्रयांतीरभवान्ययोषितोऽप्यलंकृताःकांतसखावरूथशः॥यासांव्रजद्भिःशितिकंठमंडितंनभोविमानैःकलहंसपांडुभिः॥१३॥कथंसु
तायाःपितृगेहकौतुकंनिशम्यदेहःसुरवर्यनेंगते॥अनाहुताअप्यभियंतिसौहृदंभर्तुर्गुरोर्देहकृतश्चकेतनम्॥१४॥तन्मेप्रसीदेदममर्त्यवांछितंकर्तुंभ
वान्कारुणिकोबतार्हति॥त्वयाऽत्मनोऽर्धेऽहमदभ्रचक्षुषानिरूपितामाऽनुगृहाणयाचितः॥१५॥ऋषिरुवाच॥एवंगिरित्रःप्रिययाऽभिभाषितःप्रत्यभ्यध
त्तप्रहसन्सुहृत्प्रियः॥संस्मारितोमर्मभिदःकुवागिषून्यानाहकोविश्वसृजांसमक्षतः॥१६॥श्रीभगवानुवाच॥त्वयोदितंशोभनमेवशोभने अनाहुताअ
प्यभियंतिबंधुषु॥तेयद्यनुत्पादितदोषदृष्टयोबलीयसानात्म्यमदेनमन्युना॥१७॥विद्यातपोवित्तवपुर्वयःकुलैःसतांगुणैःषड्भिरसत्तमेतरैः॥स्मृतौह

॥मू॰ अ॰ ३॥

तायांभृतमानदुर्दृशास्तब्धानपश्यंतिहिधामभूयसां ॥१७॥ नैतादृशानांस्वजनव्यपेक्षयागृहान्प्रतीयादनवस्थितात्मनां ॥ येभ्यागतान्वक्रधियाऽभिच
क्षते आरोपितभ्रूभिरमर्षणाक्षिभिः ॥१८॥ तथारिभिर्नव्यथतेशिलीमुखैःशेतेऽर्दितांगोहृदयेनदूयता ॥ स्वानांयथावक्रधियांदुरुक्तिभिर्दिवानि
शंतप्यतिमर्मताडितः ॥१९॥ व्यक्तंत्वमुत्कृष्टगतेःप्रजापतेःप्रियात्मजानामसिसुभ्रुसंमता ॥ अथापिमानंनपितुःप्रपत्स्यसेमदाश्रयात्कःपरितप्य
तेयतः ॥२०॥ पापच्यमानेनहृदाऽऽतुरेंद्रियःसमृद्धिभिःपूरुषबुद्धिसाक्षिणां ॥ अकल्पएषामधिरोढुमंजसापरंपदंद्वेष्टियथासुराहरिं ॥२१॥ प्रत्यु
द्गमप्रश्रयणाभिवादनंविधीयतेसाधुमिथःसुमध्यमे ॥ प्राज्ञैःपरस्मैपुरुषायचेतसागुहाशयायैवनदेहमानिने ॥२२॥ सत्वंविशुद्धंवसुदेवशब्दितं
यदीयतेतत्रपुमानपावृतः ॥ सत्वेचतस्मिन्भगवान्वासुदेवोह्यधोक्षजोमेमनसाविधीयते ॥२३॥ तत्तेनिरीक्ष्योनपितापिदेहकृद्दक्षोममद्विट्तदनुव्र
ताश्चये ॥ योविश्वसृग्यज्ञगतंवरोरुमामनागसंदुर्वचसाकरोत्तिरः ॥२४॥ यदिव्रजिष्यस्यतिहायमद्वचोभद्रंभवत्यानततोभविष्यति ॥ संभावि
तस्यस्वजनात्पराभवोयदासस्सद्योमरणायकल्पते ॥२५॥ इतिश्रीमद्भागवतेमहापुराणेचतु० उमारुद्रसंवादेतृतीयोऽध्यायः ॥३॥ श्रीकृ
ष्णार्पणमस्तु ॥ चतुर्थेतुप्रतिबोधितापित्वागतापित्रावमानिता ॥ रुषानिर्भर्त्स्यतंयज्ञेजहौदेहमितीर्यते ॥१॥ मैत्रेयउवाच ॥ एतावदुक्त्वाविररा

मशंकरः पत्यंगनाशंह्युभयत्रचिंतयन्॥ सुहृद्दिदृक्षुः परिशंकिता भवान्निष्क्रामती निर्विशती द्विधाससा॥२॥ सुहृद्दिदृक्षाप्रतिघातदुर्मनाः स्नेहाद्रुदत्यश्रुकलाऽतिविह्वला
भवंभवान्यप्रतिपूरुषंरुषाप्रधक्ष्यतीवैक्षतजातवेपथुः॥३॥ ततोविनिश्वस्यसतीविहायतंशोकेनरोषेणचदूयताहृदा॥ पित्रोरगात्स्त्रैणविमूढधीर्गृहान्प्रेम्णात्मनोयोऽर्द्धमदात्सतांप्रियः॥
॥३॥ तामन्वगच्छन्द्रुतविक्रमांसतीमेकांत्रिनेत्रानुचराःसहस्रशः॥ सपार्षदयक्षामणिमन्मदादयःपुरोवृषेंद्रास्तरसागतव्यथाः॥४॥ तांसारिकाकंदुकदर्पणांबुजश्वेतातपत्रव्यजनस्रगादिभिः॥
गीतायनैर्दुन्दुभिशंखवेणुभिर्वृषेंद्रमारोप्यविटंकितायुः॥५॥ आब्रह्मघोषोर्जितयज्ञवैशसंविप्रर्षिजुष्टंविबुधैश्चसर्वशः॥ मृद्दार्वयःकांचनदर्भचर्मभिर्निसृष्टभांडंयजनंसमाविशत्॥६॥ ता
मागतांतत्रनकश्चनाद्रियत्विमानितांयज्ञकृतोभयाज्जनः॥ ऋतेस्वसॄर्वैजननींचसादराःप्रेमाश्रुकंठ्यःपरिषस्वजुर्मुदा॥७॥ सौदर्यसंप्रश्नसमर्थवार्तयामात्राचमातृष्वसृभिश्चसादरम्॥ दत्तां
सपर्यांवरमासनंचसानादत्तपित्राऽप्रतिनंदितासती॥८॥ अरुद्रभागंतमवेक्ष्यचाध्वरंपित्राचदेवेकृतहेलनंविभौ॥ अनादृतायज्ञसदस्यधीश्वरीचुकोपलोकानिवधक्ष्यतीरुषा॥९॥ जग
र्हसाऽमर्षविपन्नयागिराशिवद्विषंधूमपथश्रमस्मयं॥ स्वतेजसाभूतगणान्समुत्थितान्निगृह्यदेवीजगतोऽभिशृण्वतः॥१०॥ श्रीदेव्युवाच॥ नयस्यलोकेऽस्त्यतिशायिनःप्रियस्तथाऽप्रियोदे
हभृतांप्रियात्मनः॥ तस्मिन्समस्तात्मनिमुक्तवैरकेऋतेभवंतंकतमःप्रतीपयेत्॥११॥ दोषान्परेषांहिगुणेषुसाधवोगृह्णंतिकेचिन्नभवादृशाद्विज॥ गुणांश्चफल्गून्बहुलीकरिष्णवोमहत्तमा
स्तेष्वविदद्भवानघं॥१२॥ नाश्चर्यमेतद्यदसत्सुसर्वदामहद्विनिंदाकुणपात्मवादिषु॥ सेर्ष्यंमहापूरुषपादपांसुभिर्निरस्ततेजःसुतदेवशोभनं॥१३॥ यद्व्यक्षरंनामगिरेरितंनृणांसकृत्प्रसंगा

दधमाशु हंलितत्॥ पवित्रकीर्तितमलंघ्यशासनम् भवानहोद्वेष्टि शिवं शिवेतरः॥१४॥ यत्पादपद्मंमहतांमनोलिभिर्निषेवितंब्रह्मरसासवार्थिभिः॥ लोकस्ययद्वर्षतिचाशिषोर्थिनस्तस्मैभवा
न्द्रुह्यतिविश्वबंधवे॥१५॥ किंवाशिवाख्यमशिवंनविदुस्त्वदन्येब्रह्मादयस्तमवकीर्यजटाःस्मशाने॥ तन्माल्यभस्मनृकपाल्यवसत्पिशाचैर्येमूर्द्धभिर्दधतितच्चरणावसृष्टम्॥१६॥ कर्णौ
पिधायनिरयाद्यदकल्पईशेधर्मावितर्यसृणिभिर्नृभिरस्यमाने॥ छिंद्यात्प्रसह्यरुशतीमसतींप्रभुश्चेज्जिह्वामसूनपिततोविसृजेत्सधर्मः॥१७॥ अतस्तवोत्पन्नमिदंकलेवरंनधार
यिष्येशितिकंठगर्हिणः॥ जग्धस्यमोहाद्धिविशुद्धिमंधसोजुगुप्सितस्योद्धरणंप्रचक्षते॥१८॥ नवेदवादाननुवर्त्ततेमतिःस्वएवलोकेरमतोमहामुनेः॥ यथागतिर्देवमनुष्ययोः
पृथक्स्वएवधर्मेनपरंक्षिपेत्स्थितः॥१९॥ कर्मप्रवृत्तंचनिवृत्तमप्यृतंवेदेविविच्योभयलिंगमाश्रितम्॥ विरोधितद्यौगपदैककर्त्तरिद्वयंतथाब्रह्मणिकर्मनर्च्छति॥२०॥ मा
वःपदव्यःपितरस्मदास्थितायायज्ञशालासुनधूमवर्त्मभिः॥ तदन्नतृप्तैरसुभृद्भिरीडिताअव्यक्तलिंगाअवधूतसेविताः॥२१॥ नैतेनदेहेनहरेकृतागसोदेहोद्भवेनाल
मलंकुजन्मना॥ व्रीडाममाभूत्कुजनप्रसंगतस्तज्जन्मधिग्योमहतामवद्यकृत्॥२२॥ गोत्रंत्वदीयंभगवान्वृषध्वजोदाक्षायणीत्याहयदासुदुर्मनाः॥ व्यपेतनर्मस्मि
तमाशुतद्ध्यहंव्युत्स्रक्ष्यएतत्कुणपंत्वदंगजं॥२३॥ मैत्रेयउवाच॥ इत्यध्वरेदक्षमनूद्यशत्रुहन्क्षिताबुदीचींनिषसादशांतवाक्॥ स्पृष्ट्वाजलंपीतदुकूलसंवृतानिमी
ल्यदृग्योगपथंसमाविशत्॥२४॥ कृत्वासमानावनिलौजितासनासोदानमुत्थाप्यचनाभिचक्रतः॥ शनैर्हृदिस्थाप्यधियोरसिस्थितंकंठाद्भ्रुवोर्मध्यमनिंदितान

यत्॥२५॥एवंस्वेदेहंमहतांमहीयसामुहुः समारोपितमंकमादरात्॥जिहासतीदक्षरुषामनस्विनीदधारगात्रेष्वनिलाग्निधारणाम्॥२६॥ततः स्वभर्तुश्चरणांबुजासवंज
गद्गुरोश्चिंतयतीनचापरं॥ददर्शदेहोहतकल्मषासतीसद्यः प्रजज्वालसमाधिजाग्निना॥२७॥तत्पश्यतांखेभुविचाद्भुतंमहद्धाहेतिवादः सुमहानजायत॥हंतप्रियादैव
तमस्यदेवीजहावसून्केनसतीप्रकोपिता॥२८॥अहोअनात्म्यंमहदस्यपश्यत प्रजापतेर्यस्यचराचरंप्रजाः॥जहावसून्यद्विमताऽत्मजासतीमनस्विनीमानमभी
क्ष्णमर्हति॥२९॥सोऽयंदुर्मर्षहृदयोब्रह्मध्रुक्चलोकेऽपकीर्तिंमहतीमवाप्स्यती॥यदंगजांस्वांपुरुषद्विडुद्यतांनप्रत्यषेधन्मृतयेऽपराधतः॥३०॥वदत्येवंजनेसत्यादृष्ट्वा
ऽसुत्यागमद्भुतम्॥दक्षंतत्पार्षदाहंतुमुदतिष्ठन्नुदायुधाः॥३१॥तेषामापततांवेगंनिशाम्यभगवान्भृगुः॥यज्ञघ्नघ्नेनयजुषादक्षिणाग्नौजहावह॥३२॥अध्वर्युणाहूयमानेदे
वाउत्पेतुरोजसा॥ऋभवोनामतपसा सोमंप्राप्ताः सहस्रशः॥३३॥तैरलातायुधैः सर्वेप्रमथाः सहगुह्यकाः॥हन्यमानादिशोभेजुरुशद्भिर्ब्रह्मतेजसा॥३४॥इतिश्रीम
द्भागवतेमहापुराणेचतु॰ सतीदेहोत्सर्गोनामचतुर्थोऽध्याय॥४॥श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥पंचमेतुसतीदेहत्यागमाकर्ण्यशंकरः॥वीरभद्रंरुषोत्पाद्यतेनदक्षमघातयत्
॥१॥मैत्रेयउवाच॥भवोभवान्यानिधनंप्रजापतेरसत्कृतायाअवगम्यनारदात्॥स्वपार्षदसैन्यंचतदध्वरर्भुभिर्विद्रावितंक्रोधमपारमादधे॥१॥क्रुद्धः सुदष्टौष्टपुटः स
धूर्जटिर्जटांतडिद्वह्निसटोग्ररोचिषम्॥उत्कृत्यरुद्रः सहसोत्थितोहसन्गंभीरनादोविससर्जतांभुवि॥२॥ततोऽतिकायस्तनुवास्पृशन्दिवंसहस्रबाहुर्घनरुक्त्रिसूर्यदृक्॥

करालदंष्ट्रोज्ज्वलदग्निमूर्द्धजः कपालमालीविविधोद्यतायुधः॥३॥ तंकिंकरोमीतिगृणंतमाहबद्धांजलिंभगवान्भूतनाथं॥ दक्षंसयज्ञंजहिमद्भटानांत्वमग्रणीरुद्रभ
टांशकोमे॥४॥ आज्ञप्तएवंकुपितेनमन्युनासदेवदेवंपरिचक्रमेविभुं॥ मेनेतदात्मानमसंगरंहसामहीयसांतातसहःसहिष्णुं॥५॥ अन्वीयमानःसहरुद्रपार्षदैर्भृशंनद
द्भिर्व्यनदत्सुभैरवम्॥ उद्यम्यशूलंजगदंतकांतकंसंप्राद्रवद्घोषणभूषणांघ्रिः॥६॥ अथर्त्विजोयजमानःसदस्याःककुभ्युदीच्यांप्रसमीक्ष्यरेणुम्॥ ततःकिमेतत्कुतएत
द्रजोभूदितिद्विजाद्विजपत्न्यश्चदध्युः॥७॥ वातानवांतिनहिसंतिदस्यवःप्राचीनबर्हिर्जीवतिहोग्रदंडः॥ गावोनकाल्यंतइदंकुतोरजोलोकोधुनाकिंप्रलयायकल्प
ते॥८॥ प्रसूतिमिश्राःस्त्रियउद्विग्नचित्ताऊचुर्विपाकोवृजिनस्यैवतस्य॥ यत्पश्यंतीनांदुहितॄणांप्रजेशःसुतांसतीमवदध्यावनागाम्॥९॥ यस्त्वंतकालेव्युप्तजटाक
लापःस्वशूलसूच्यर्पितदिग्गजेंद्रः॥ वितत्यनृत्यत्युदितास्त्रदोर्ध्वजानुच्चाट्टहासस्तनयित्नुभिन्नदिक्॥१०॥ अमर्षयित्वातमसह्यतेजसंमन्युप्लुतंदुर्निरीक्ष्यंभ्रुकुट्या॥
करालदंष्ट्राभिरुदस्तभागणंस्यात्स्वस्तिकिंकोपयतोविधातुः॥११॥ बह्वेवमुद्विग्नदृशोच्यमानेजनेनदक्षस्यमखेमहात्मनः॥ उत्पेतुरुत्पाततमाःसहस्रशोभयावहादिवि
भूमौचपर्यक्॥१२॥ तावत्सरुद्रानुचरैर्मखोमहान्नानायुधैर्वामनकैरुदायुधैः॥ पिंगैःपिशंगैर्मकरोदराननैःपर्याद्रवद्भिर्विदुरान्वरुध्यत॥१३॥ केचिद्बभंजुःप्राग्वं
शंपत्नीशालांतथापरे॥ सदआग्नीध्रशालांचतद्विहारंमहानसम्॥१४॥ रुरुजुर्यज्ञपात्राणितथैकेग्नीननाशयन्॥ कुंडेष्वमूत्रयन्केचिद्बिभिदुर्वेदिमेखलाः॥१५॥

अबाधंतमुनीनन्यएकेपत्नीरतर्जयन्॥ अपरेजगृहुर्देवान्प्रत्यासन्नान्पलायितान्॥१६॥ भृगुंबबंधमणिमान्वीरभद्रःप्रजापतिम्॥ चंडीशःपूषणंदेवंभगंनंदीश्वरोग्रहीत्॥१७॥ सर्वएवर्त्विजोदृष्ट्वासदस्याःसदिवौकसः॥ तैरर्द्यमानाःसुभृशंग्रावभिर्नैकधाद्रवन्॥१८॥ जुह्वतःस्रुवहस्तस्यश्मश्रूणिभगवान्भवः॥ भृगोर्लुलुंचेसदसियोहसत्श्मश्रुदर्शयन्॥१९॥ भगस्यनेत्रेभगवान्पातितस्यरुषाभुवि॥ उज्जहारसदस्थोऽक्ष्णायःशपंतमसूसुचत्॥२०॥ पूष्णश्चापातयद्दंतान्कालिंगस्ययथाबलः॥ शाप्यमाणेगिरिमणियोहसद्दर्शयन्दतः॥२१॥ आक्रम्योरसिदक्षस्यशितधारेणहेतिना॥ छिंदन्नपिलदुद्धर्तुंनाशक्नोत्त्र्यंबकस्तदा॥२२॥ शस्त्रैरस्त्रान्वितैरेवमनिर्भिन्नत्वचंहरः॥ विस्मयंपरमापन्नोदध्यौपशुपतिश्चिरम्॥२३॥ दृष्ट्वासंज्ञपनंयोगंपशूनांसपतिर्मखे॥ यजमानःपशोःकस्यकायात्तेनाहरच्छिरः॥२४॥ साधुवादस्तदातेषांकर्मतत्तस्यशंसताम्॥ भूतप्रेतपिशाचानामन्येषांतद्विपर्ययः॥२५॥ जुहावैतच्छिरस्तस्मिन्दक्षिणाग्नावमर्षितः॥ तद्देवयजनंदग्ध्वाप्रातिष्ठद्गुह्यकालयम्॥२६॥

इतिश्रीमद्भागवतेमहापुराणेचतु० दक्षयज्ञविध्वंसोनामपंचमोऽध्यायः॥५॥ ॐतत्सत्कृष्णार्पणमस्तु॥ छ॥

षष्ठेतुदेवसंघेनसहगत्वाभवंविधिः॥ सांत्वयामासदक्षादिजीविताद्यर्थमादरात्॥१॥ मैत्रेयउवाच॥ अथदेवगणाःसर्वेरुद्रानीकैःपराजिताः॥ शूलपट्टिशनिस्त्रिंशगदापरिघमुद्गरैः॥१॥ संछिन्नभिन्नसर्वांगाःसर्त्विक्सभ्याभयाकुलाः॥ स्वयंभुवेनमस्कृत्यकार्त्स्न्येनैतन्न्यवेदयन्॥२॥ उपलभ्यपुरैवैतद्भगवानब्जसंभवः॥ नारायणश्चविश्वात्मानकस्याध्वरमीयतुः॥३॥ तदा

कर्ण्यविभुः प्राहतेजीयसिकृतागसि ॥ क्षेमायतत्रसाभूयान्नप्रायेणबुभूषतां ॥४॥ अथापियूयंकृतकिल्बिषाभवंयेबर्हिषोभागभाजंपरादुः ॥ प्रसादयध्वंपरिशुद्धचेतसाक्षिप्र
प्रसादंप्रगृहीतांघ्रिपद्मम् ॥५॥ आशासानाजीविलमध्वरस्यलोकःसपालःकुपितेनयस्मिन् ॥ समाशुदेवंप्रिययाविहीनंक्षमापयध्वंहृदिविद्धंदुरुक्तैः ॥६॥ नाहंनयज्ञो
नचयूयमन्येयेदेहभाजोमुनयश्चतत्त्वम् ॥ विदुःप्रमाणंबलवीर्ययोर्वायस्यात्मतंत्रस्यकउपायंविधित्सेत् ॥७॥ सइत्थमादिश्यसुरानजस्तैःसमन्वितःपितृभिःस
प्रजेशैः ॥ ययौस्वधिष्ण्यान्निलयंपुरद्विषः ॥ कैलासमद्रिप्रवरंप्रियंप्रभोः ॥८॥ जन्मौषधितपोमंत्रयोगसिद्धैर्नरेतरैः ॥ जुष्टंकिन्नरगंधर्वैरप्सरोभिर्वृतंसदा ॥९॥ ना
नामणिमयैःशृंगैर्नानाधातुविचित्रितैः ॥ नानाद्रुमलतागुल्मैर्नानामृगगणावृतैः ॥१०॥ नानामलप्रस्रवणैर्नानाकंदरसानुभिः ॥ रमणंविहरंतीनांरमणैःसिद्धयो
षिताम् ॥११॥ मयूरकेकाभिरुतंमदांधालिविमूर्छितम् ॥ प्लावितैरक्तकंठानांकूजितैश्चपतत्रिणाम् ॥१२॥ आह्वयंतमिवोद्धस्तैर्द्विजान्कामदुघैर्द्रुमैः ॥ व्रजंतमिवमातंगैर्गृ
णंतमिवनिर्झरैः ॥१३॥ मंदारैःपारिजातैश्चसरलैश्चोपशोभितम् ॥ तमालैःशालतालैश्चकोविदारासनार्जुनैः ॥१४॥ चूतैःकदंबैर्नीपैश्चनागपुन्नागचंपकैः ॥ पाट
लाशोकबकुलैःकुंदैःकुरबकैरपि ॥१५॥ स्वर्णार्णशतपत्रैश्चवररेणुकजातिभिः ॥ कुब्जकैर्मल्लिकाभिश्चमाधवीभिश्चमंडितम् ॥१६॥ पनसोदुंबराश्वत्थप्लक्षन्यग्रोधहिंगु
भिः ॥ भूर्जैरोषधिभिःपूगैराजपूगैश्चजंबुभिः ॥ खर्जूराम्रातकाम्राद्यैःप्रियालमधुकेंगुदैः ॥१७॥ द्रुमजातिभिरन्यैश्चराजितंवेणुकीचकैः ॥ कुमुदोत्पलकह्लारशतपत्रवनर्द्धि

भिः ॥१८॥ नलिनीषु कलं कूजत्खगवृंदोपशोभितम् ॥ मृगैः शाखामृगैः क्रोडैर्मृगेंद्रैर्ऋक्षशल्यकैः ॥१९॥ गवयैर्नीभिभिर्व्याघ्रैर्निर्जुष्टं महिषादिभिः ॥ क
दलीखंडसंरुद्धनलिनीपुलिनश्रियम् ॥२०॥ पर्यस्तं नंदया सत्याः स्नानपुण्यतरोदया ॥ विलोक्य भूतेशगिरिं विबुधा विस्मयं ययुः ॥२१॥ ददृशुस्तत्र ते रम्या
मलकां नाम वै पुरीं ॥ वनं सौगंधिकं चापि यत्र तन्नाम पंकजम् ॥२२॥ नंदा चालकनंदा च सरितौ बाह्यतः पुरम् ॥ तीर्थपादपदांभोजरजसातीव पाव
ने ॥२३॥ ययोः सुरस्त्रियः क्षत्तरवरुह्य स्वधिष्ण्यतः ॥ क्रीडंति पुंसः सिंचंत्यो विगाह्य रतिकर्शिताः ॥२४॥ ययोस्तत्स्नानविभ्रष्टनवकुंकुमपिंजरम् ॥ वि
तृषोपि पिबंत्यंभः पाययंतो गजा गजीः ॥२५॥ तारहेममहारत्नविमानशतसंकुलाम् ॥ जुष्टां पुण्यजनस्त्रीभिर्यथा खं सतडिद्घनम् ॥२६॥ हित्वा यक्षेश्वर
पुरीं वनं सौगंधिकं च तत् ॥ द्रुमैः कामदुघैर्हृद्यं चित्रमाल्यफलच्छदैः ॥२७॥ रक्तकंठखगानीकस्वरमंडितषट्पदम् ॥ कलहंसकुलप्रेष्ठं खरदंडजला
शयम् ॥२८॥ वनकुंजरसंघृष्टहरिचंदनवायुना ॥ अधिपुण्यजनस्त्रीणां मुहुरुन्मथयन्मनः ॥२९॥ वैडूर्यकृतसोपाना वाप्युत्पलमालिनीः ॥ प्राप्तं
किंपुरुषैर्दृष्ट्वा त आराद्ददृशुर्वटम् ॥३०॥ स योजनशतोत्सेधः पादोनविटपायतः ॥ पर्यक्कृताचलच्छायो निर्नीडस्तापवर्जितः ॥३१॥ तस्मिन्महायो
गमये मुमुक्षुशरणे सुराः ॥ ददृशुः शिवमासीनं त्यक्तामर्षमिवांतकम् ॥३२॥ सनंदनाद्यैर्महासिद्धैः शांतैः संशांतविग्रहम् ॥ उपास्यमानं सख्या च

भर्त्राद्गुह्यकरक्षसाम्॥३३॥विद्यातपोयोगपथमास्थितंतमधीश्वरम्॥चरंतंविश्वसुहृदंवात्सल्याल्लोकमंगलम्॥३४॥लिंगंचतापसाभीष्टंभ
स्मदंडजटाजिनम्॥अंगेनसंध्याभ्ररुचाचंद्रलेखांचबिभ्रतम्॥३५॥उपविष्टंदर्भमय्यांबृष्यांब्रह्मसनातनम्॥नारदायप्रवोचंतंपृच्छतेशृण्व
तांसतां॥३६॥कृत्वोरौदक्षिणेसव्यंपादपद्मंचजानुनि॥बाहुंप्रकोष्ठेक्षमालामासीनंतर्कमुद्रया॥३७॥तंब्रह्मनिर्वाणसमाधिमाश्रितंव्युपाश्रितंगि
रिशंयोगकक्षाम्॥सलोकपालामुनयोमनूनामाद्यंमनुंप्रांजलयःप्रणेमुः॥३८॥सतूपलभ्यागतमात्मयोनिंसुरासुरेशैरभिवंदितांघ्रिः॥उत्था
यचक्रेशिरसाभिवंदनमर्हत्तमःकस्ययथैवविष्णुः॥३९॥तथापरेसिद्धगणामहर्षिभिर्येवैसमंतादनुनीललोहितम्॥नमस्कृतःप्राहशशांक
शेखरंकृतप्रणामंप्रहसन्निवात्मभूः॥४०॥ब्रह्मोवाच॥जानेत्वामीशंविश्वस्यजगतोयोनिबीजयोः॥शक्तेःशिवस्यचपरंयत्तद्ब्रह्मनिरंतरम्॥
॥४१॥त्वमेवभगवन्नेतच्छिवशक्त्योःसरूपयोः॥विश्वंसृजसिपास्यस्सिक्रीडन्नूर्णपटोयथा॥४२॥त्वमेवधर्मार्थदुघाभिपत्तयेदक्षेणसूत्रेण
ससर्जिथाध्वरम्॥त्वयैवलोकेवसिताश्चसेतवोयान्ब्राह्मणाःश्रद्दधतेधृतव्रताः॥४३॥त्वंकर्मणांमंगलमंगलानांकर्तुःस्वलोकेतनुषेस्वःप
रंवा॥अमंगलानांचतमिस्रमुल्बणंविपर्ययःकेनतदेवकस्यचित्॥४४॥नवैसतांत्वच्चरणार्पितात्मनांभूतेषुसर्वेष्वभिपश्यतांतव॥भूतानि

न्चात्मन्यपृथक्दिदृक्षलांप्रायेणरोषेऽभिभवेद्यथापशुम्॥४५॥पृथग्धियःकर्मदृशोदुराशयाःपरोदयेनार्पितहृद्रुजोऽनिशम्॥परान्दुरुक्तैर्वितु
दंत्यरुंतुदास्तान्मावधीद्दैववधान्भवद्विधः॥४६॥यस्मिन्यदापुष्करनाभमाययादुरंतयास्पृष्टधियःपृथग्दृशः॥कुर्वंतितत्रह्यनुकंपयाकृपांन
साधवोदैवबलात्कृतेक्रमम्॥४७ भवांस्तुपुंसःपरमस्यमाययादुरंत्ययास्पृष्टमतिःसमस्तदृक् तयाहतात्मस्वनुकर्मचेतस्स्वनुग्रहंकर्तु
मिहार्हसिप्रभो॥४८॥कुर्वध्वरस्योद्धरणंहतस्यभोत्वयाऽसमाप्तस्यमनोप्रजापतेः॥नयत्रभागंतवभागिनोददुःकुयाज्ञिनोयेनमखोनिनी
यते॥४९॥जीवतायजमानोऽयंप्रपद्येताक्षिणीभगः॥भृगोःश्मश्रूणिरोहंतुपूष्णोदंताश्चपूर्ववत्॥५०॥देवानांभग्नगात्राणामृत्विजांचायधा
श्मभिः॥भवतानुगृहीतानामाशुमन्योऽस्त्वनातुरम्॥५१॥एषतेरुद्रभागोऽस्तुयदुच्छिष्टोध्वरस्यवै॥यज्ञस्तेरुद्रभागेनकल्पतामद्ययज्ञहन्
॥५२॥इतिश्रीमद्भागवतेमहापुराणेचतु॰रुद्रसांत्वनंनामषष्ठोऽध्यायः॥६॥श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥छ॥सप्तमेविष्णुरुद्भूतःस्तुतोदक्षभवादिभिः॥
यज्ञंप्रवर्त्तयामासदक्षेणेतिनिरूप्यते॥१॥मैत्रेयउवाच॥इत्यजेनानुनीतेनभवेनपरितुष्यता॥अभ्यधायिमहाबाहोप्रहस्यश्रूयतामिति॥१॥
श्रीमहादेवउवाच॥नाघंप्रजेशबालानांवर्णयेनानुचिंतये॥देवमायाभिभूतानांदंडस्तत्रधृतोमया॥२॥प्रजापतेर्दग्धशीर्ष्णोभवत्वजमुखंशिरः॥

मित्रस्यचक्षुषेक्षेतभागंस्वंबर्हिषोभगः॥ पूषातुयजमानस्यदद्भिर्जक्षतुपिष्टभुक्॥ देवाःप्रकृतसर्वांगायेमउच्छेषणंददुः॥४॥ बाहुभ्यामश्विनोः
पूष्णोहस्ताभ्यांकृतबाहवः॥ भवंत्वध्वर्यवश्चान्येबस्तश्मश्रुर्भृगुर्भवेत्॥५॥ मैत्रेयउवाच॥ तदासर्वाणिभूतानिश्रुत्वामीढुष्टमोदितम्॥ परितु
ष्टात्मभिस्तातसाधुसाध्वित्यथाब्रुवन्॥६॥ ततोमीढ्वांसमामंत्र्यशुनासीराः सहर्षिभिः॥ भूयस्तद्देवयजनंसमीढ्वद्वेधसोययुः॥७॥ विधायकार्त्स्न्ये
नचतद्यदाहभगवान्भवः॥ संदधुःकस्यकायेनसवनीयपशोःशिरः॥८॥ संधीयमानेशिरसिदक्षोरुद्राभिवीक्षितः॥ सद्यःसुप्तइवोत्तस्थौदद
शेचाग्रतोमृडम्॥९॥ तदावृषध्वजद्वेषकलिलात्माप्रजापतिः॥ शिवावलोकादभवच्छरद्ध्रदइवामलः॥१०॥ भवस्तवायकृतधीर्नाशक्नोदनुरागतः॥
औत्कंठ्याद्बाष्पकलयासंपरेतांसुतांस्मरन्॥११॥ कृच्छ्रात्संस्तभ्यचमनःप्रेमविह्वलितःसुधीः॥ शशंसनिर्व्यलीकेनभावेनेशंप्रजापतिः॥१२॥
दक्षउवाच॥ भूयाननुग्रहअहोभवताकृतोमेदंडस्त्वयामयिभृतोयदपिप्रलब्धः॥ नब्रह्मबंधुषुचवांभगवन्नवज्ञातुभ्यंहरेश्चकुतएवधृतव्रतेषु
॥१३॥ विद्यातपोव्रतधरान्मुखतःस्मविप्रान्ब्रह्मात्मतत्त्वमवितुंप्रथमंत्वमस्राक्॥ तद्ब्राह्मणान्परमसर्वविपत्सुपासिपालःपशूनिवविभोप्रगृ
हीतदंडः॥१४॥ योऽसौमयाविदिततत्त्वदृशासभायांक्षिप्तोदुरुक्तिविशिखैर्विगणय्यतन्माम्॥ अर्वाक्पतंतमर्हत्तमनिंदयापाद्दृष्ट्याऽर्द्रयासभगवान्

स्वकृतेनतुष्यतु॥१५॥मैत्रेयउवाच॥क्षमाप्यैवंसमीढ्वांसंब्रह्मणाचानुमंत्रितः॥कर्मसंतानयामाससोपाध्यायर्त्विगादिभिः॥१६॥वैष्णवंयज्ञसं
तत्यैत्रिकपालंद्विजोत्तमाः॥पुरोडाशंनिरवपन्वीरसंसर्गशुद्धये॥१७॥अध्वर्युणात्तहविषायजमानोविशांपते॥धियाविशुद्धयादध्यौतथाप्रादुर
भूद्धरिः॥१८॥तदास्वप्रभयातेषांद्योतयंत्यादिशोदश॥मुष्णंस्तेजउपानीतस्तार्क्ष्येणस्तोत्रवाजिना॥१९॥श्यामोहिरण्यरशनोर्ककिरीटजुष्टोनी
लालकभ्रमरमंडितकुंडलास्यः॥शंखाब्जचक्रशरचापगदासिचर्मव्यग्रैर्हिरण्मयभुजैरिवकर्णिकारः॥२०॥वक्षस्यधिश्रितवधूर्वनमाल्युदारहा
सावलोककलयारमयंश्चविश्वम्॥पार्श्वभ्रमद्व्यजनचामरराजहंसः॥श्वेतातपत्रशशिनोपरिरज्यमानः॥२१॥तमुपागतमालक्ष्यसर्वेसुरगणा
दयः॥प्रणेमुःसहसोत्थायब्रह्मेंद्रत्र्यक्षनायकाः॥२२॥तत्तेजसाहतरुचः॥सन्नजिह्वाःससाध्वसाः॥मूर्ध्नाधृतांजलिपुटाउपतस्थुरधोक्षजम्॥२३॥
अप्यर्वाग्वृत्तयोयस्यमहित्वात्मभुवादयः॥यथामतिगृणंतिस्मकृतानुग्रहविग्रहम्॥२४॥दक्षोगृहीतार्हणसादनोत्तमंयज्ञेश्वरंविश्वसृजांपरंगुरुं
॥सुनंदनंदाद्यनुगैर्वृतंमुदागृणन्प्रपेदेप्रयतःकृतांजलिः॥२५॥दक्षउवाच॥शुद्धंस्वधाम्न्युपरताखिलबुद्ध्यवस्थंचिन्मात्रमेकमभयंप्रतिषिध्यमा
याम्॥तिष्ठंस्तयैवपुरुषत्वमुपेत्यतस्यामास्तेभवानपरिशुद्धइवात्मतंत्रः॥२६॥ऋत्विजऊचुः॥तत्त्वंनतेवयमनंजनरुद्रशापात्कर्मण्यवग्रहधियोभगवन्विद

मः॥धर्मोपलक्षणमिदंत्रिवृदध्वराख्यं ज्ञानंयदर्थमधिदैवमदोव्यवस्थाः॥२७॥सदस्याऊचुः॥उत्पत्त्यध्वन्यशरणउरुक्लेशदुर्गेऽतकोग्रव्यालान्विष्टेवि
षयमृगतृष्णात्मगेहोरुभारः॥द्वंद्वश्वभ्रेखलमृगभयेशोकदावेऽज्ञसार्थः॥पादौकस्तेशरणदकदायातिकामोपसृष्टः॥२८॥रुद्रउवाच॥तववरदवरांघ्रा
वाशिषेहाखिलार्थेह्यपिमुनिभिरसक्तैरादरेणार्हणीये॥यदिरचितधियंमाविद्यलोकोपविद्धंजपतिनगणयेतत्त्वत्परानुग्रहेण॥२९॥भृगुरुवाच॥य
न्मायया गहनयाऽपहृतात्मबोधाब्रह्मादयस्तनुभृतस्तमसिस्वपंतः॥नात्मन्श्रितंतववविदंत्यधुनापितत्त्वंसोऽयंप्रसीदतुभवान्प्रणतात्मबंधुः॥३०॥
ब्रह्मोवाच॥नैतत्स्वरूपंभवतोऽसौपदार्थभेदग्रहैः पुरुषोयावदीक्षेत्॥ज्ञानस्यचार्थस्यगुणस्यचाश्रयोमायामयाद्व्यतिरिक्तोयतस्त्वम्॥३१॥इंद्रउवा
च॥इदमप्यच्युतविश्वभावनंवपुरानंदकरंमनोदृशाम्॥सुरविद्विट्क्षपणैरुदायुधैर्भुजदंडैरुपपन्नमष्टभिः॥३२॥पत्न्यऊचुः॥यज्ञोयंतवयजनायके
नसृष्टोविध्वस्तः पशुपतिनाऽद्यदक्षकोपात्॥तंनस्त्वंशवशयनाभशांतमेधंयज्ञात्मन्नलिनरुचादृशापुनीहि॥३३॥ऋषयऊचुः॥अनन्वितंते
भगवन्विचेष्टितंयदात्मनाचरसिहिकर्मनाज्यसे॥विभूतयेयतउपसेदुरीश्वरींनमन्यतेस्वयमनुवर्ततींभवान्॥३४॥सिद्धाऊचुः॥अयंत्वत्कथा
मृष्टपीयूषनद्यांमनोवारणःक्लेशदावाग्निदग्धः॥ तृषार्त्तोवगाढोनसस्मारदावंननिष्क्रामतिब्रह्मसंपन्नवन्नः॥३५॥यजमान्युवाच॥स्वागतंते

प्रसीदेशतुभ्यंनमः श्रीनिवासश्रियाकांतयात्राहिनः ॥ त्वामृतेऽधीशनांगैर्मखः शोभतेशीर्षहीनः कबंधोयथापूरुषः ॥ ३२ ॥ लोकपालाऊचुः दृष्टः किंनोदृग्भिरसद्ग्रहैस्त्वं प्रत्यग्द्रष्टादृश्यतेयेनदृ
श्यम् ॥ मायाह्येषाभवदीयाहिभूमन्यस्त्वंषष्ठः पंचभिर्भासिभूतैः ॥ ३३ ॥ योगेश्वराऊचुः ॥ प्रेयान्नतेऽन्योऽस्त्यमुतस्त्वयिप्रभोविश्वात्मनीक्षेन्नपृथग्यआत्मनः ॥ अथापिभक्त्येशतयोप
धावतामनन्यवृत्याऽनुग्रहाणवत्सल ॥ ३४ ॥ जगदुद्भवस्थितिलयेषुदैवतोबहुभिद्यमानगुणयाऽऽत्ममायया ॥ रचितात्मभेदमतयेस्वसंस्थयाविनिवर्त्तितभ्रमगुणात्मनेनमः ॥ ३५ ॥ ब्रह्मो
वाच ॥ नमस्तेश्रितसत्वायधर्मादीनांचसूतये ॥ निर्गुणायचयत्काष्ठांनाहंवेदापरेपिच ॥ ३६ ॥ अग्निरुवाच ॥ यत्तेजसाऽहंसुसमिद्धतेजाहव्यंवहेस्वध्वरआज्यसिक्तं ॥ तंयाज्ञियंपंचविधं
चपंचभिः स्विष्टंयजुर्भिः प्रणतोऽस्मियज्ञम् ॥ ३७ ॥ देवाऊचुः ॥ पुराकल्पापायेस्वकृतमुदरीकृत्यविकृतंत्वमेवाद्यस्तस्मिन्सलिलउरगेंद्राधिशयने ॥ पुमान्शेषेसिद्धैर्हृदिविमृशिताध्या
त्मपदवीः सएवाद्याक्ष्णोर्यः पथिचरसिभृत्यानवसिनः ॥ ३८ ॥ गंधर्वाऊचुः ॥ अंशांशास्तेदेवमरीच्यादयएतेब्रह्मेंद्राद्यादेवगणारुद्रपुरोगाः ॥ क्रीडाभांडंविश्वमिदंयस्यचभूमन्तस्मैनित्यं
नाथनमस्तेकरवाम ॥ ३९ ॥ विद्याधराऊचुः ॥ त्वन्माययार्थमभिपद्यकलेवरेऽस्मिन्कृत्वाममाहमितिदुर्मतिरुत्पथैः स्वैः ॥ क्षिप्तोऽप्यसद्विषयलालसआत्ममोहंयुष्मत्कथा
ऽमृतनिषेवकउद्व्युदस्येत् ॥ ४० ॥ ब्राह्मणाऊचुः ॥ त्वंक्रतुस्त्वंहविस्त्वंहुताशः स्वयंत्वंहिमंत्रः समिद्दर्भपात्राणिच ॥ त्वंसदस्यर्त्विजोदंपतीदेवताअग्निहोत्रंस्वधासोमआज्यंपशुः
॥ ४१ ॥ त्वंपुरागांरसायामहासूकरोदंष्ट्रयापद्मिनींवारणेंद्रोयथा ॥ स्तूयमानोनदल्लीलयायोगिभिर्व्युज्जहर्थत्रयीगात्रयज्ञक्रतुः ॥ ४२ ॥ प्रसीदत्वमस्माकमाकांक्षतांदर्शनंतेपरिभ्रष्ट

सत्कर्मणाम्॥ कीर्त्यमाने नृभिर्नाम्नि यज्ञेश ते यज्ञविघ्नाः क्षयं यांति तस्मै नमः॥४७॥ मैत्रेय उवाच॥ इति दक्षः कविर्यज्ञं भद्र रुद्राभिमर्शितम्॥ कीर्त्यमाने हृषीकेशे संनिन्ये य
ज्ञभावने॥४८॥ भगवान्स्वेन भागेन सर्वात्मा सर्वभागभुक्॥ दक्षं बभाष आभाष्य प्रीयमाण इवानघ॥४९॥ श्रीभगवानुवाच॥ अहं ब्रह्मा च शर्वश्च जगतः कारणं परं॥ आत्मेश्व
र उपद्रष्टा स्वयंदृगविशेषणः॥५०॥ आत्ममायां समाविश्य सोहं गुणमयीं द्विज॥ सृजन्रक्षन्हरन्विश्वं दध्रे संज्ञां क्रियोचिताम्॥५१॥ तस्मिन्ब्रह्मण्यद्वितीये केवले परमा
त्मनि॥ ब्रह्मरुद्रौ च भूतानि भेदेनाज्ञोनुपश्यति॥५१॥ यथा पुमान्न स्वांगेषु शिरःपाण्यादिषु क्वचित्॥ पारक्यबुद्धिं कुरुते एवं भूतेषु मत्परः॥५२॥ त्रयाणामेकभावानां यो न पश्य
ति वै भिदाम्॥ सर्वभूतात्मनां ब्रह्मन्स शांतिमधिगच्छति॥५३॥ मैत्रेय उवाच॥ एवं भगवतादिष्टः प्रजापतिपतिर्हरिम्॥ अर्चित्वा क्रतुना स्वेन देवानुभयतोऽयजत्
॥५४॥ रुद्रं च स्वेन भागेन ह्युपाधावत्समाहितः॥ कर्मणोदवसानेन सोमपानितरानपि॥५५॥ उदवस्य सहर्त्विग्भिः सस्नाववभृथं ततः॥ तस्मा अप्यनुभावेन स्वेनैवावाप्तरा
धसे॥५६॥ धर्म एव मतिं दत्वा त्रिदशास्ते दिवं ययुः॥५७॥ एवं दाक्षायणी हित्वा सती पूर्वकलेवरम्॥ जज्ञे हिमवतः क्षेत्रे मेनायामिति शुश्रुम॥५८॥ तमेव दयितं भूय आ
वृंक्ते पतिमंबिका॥ अनन्यभावैकगतिं शक्तिः सुप्तेव पूरुषम्॥५९॥ एतद्भगवतः शंभोः कर्म दक्षाध्वरद्रुहः॥ श्रुतं भागवताच्छिष्यादुद्धवान्मे बृहस्पतेः॥६०॥ इदं पवि
त्रं परमीशचेष्टितं यशस्यमायुष्यमघौघमर्षणम्॥ यो नित्यदाकर्ण्य नरोऽनुकीर्तयेद्धुनोत्यघं कौरव भक्तिभावतः॥६१॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे च० दक्षयज्ञसंधानो नाम सप्तमो

ऽध्यायः॥७॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ छ॥ दक्षकन्यान्वयेप्रोक्तादक्षयज्ञकथोदिता॥ मनुपुत्रान्वयेप्रोक्ताध्रुवचर्याथपंचभिः॥ अक्षमेयुकदारोक्तिरोषमत्सरतःपुरात् निर्गतेनध्रुवेणाहतपसातोषणंहरेः॥ मैत्रेयउवाच॥ सनकाद्यानारदश्चऋभुर्हंसोऽरुणिर्यतिः॥ नैतेगृहान्ब्रह्मसुताह्यावसन्नूर्ध्वरेतसः॥१॥ मृषाधर्मस्यभार्यासीद्दंभंमायांचशत्रुहन्॥ असूतमिथुनंतत्तुनिर्ऋतिर्जगृहेप्रजः॥२॥ तयोःसमभवल्लोभोनिकृतिश्चमहामते॥ ताभ्यांक्रोधश्चहिंसाचयद्दुरुक्तिःस्वसाकलिः॥३॥ दुरुक्तौकलिराधत्तभयंमृत्युंचसत्तम॥ तयोश्चमिथुनंजज्ञेयातनानिरयस्तथा॥४॥ संग्रहेणमयाख्यातःप्रतिसर्गस्तवानघ॥ त्रिःश्रुत्वैतत्पुमान्पुण्यंविधुनोत्यात्मनोमलं॥५॥ अथातःकीर्तयेवंशंपुण्यकीर्तेःकुरूद्वह॥ स्वायंभुवस्यापिमनोर्हरेरंशांशजन्मनः॥६॥ प्रियव्रतोत्तानपादौशतरूपापतेःसुतौ॥ वासुदेवस्यकलयारक्षायांजगतःस्थितौ॥७॥ जायेउत्तानपादस्यसुनीतिःसुरुचिस्तयोः॥ सुरुचिःप्रेयसीपत्युर्नेतरायत्सुतोध्रुवः॥८॥ एकदासुरुचेःपुत्रमंकमारोप्यलालयन्॥ उत्तमंनारुरुक्षंतंध्रुवंराजाभ्यनंदत॥९॥ तथाचिकीर्षमाणंतंसपत्न्यास्तनयंध्रुवं॥ सुरुचिःशृण्वतोराज्ञःसेर्ष्यमाहातिगर्विता॥१०॥ नवत्सनृपतेर्धिष्ण्यं भवानारोढुमर्हति॥ नगृहीतोमयायत्त्वंकुक्षावपिनृपात्मजः॥११॥ बालोसिबतनात्मानमन्यस्त्रीगर्भसंभृतम्॥ नूनंवेदभवान्यस्यदुर्लभेर्थेमनोरथः॥१२॥ तपसाऽऽराध्यपुरुषंतस्यैवानुग्रहेणमे॥ गर्भेत्वंसाधयात्मानंयदीच्छसिनृपासनम्॥१३॥ मैत्रेयउवाच॥ मातुःसपत्न्याःसदुरुक्तिविद्धःश्वसन्रुषादंडहतोयथाहिः॥ हित्वा

मिषंतं पितरं सन्नवाचं जगाम मातुः प्ररुदन्सकाशम् ॥ १४ ॥ तं निःश्वसंतं स्फुरिताधरोष्ठं सुनीतिरुत्संग उदूह्य बालम् ॥ निशाम्य तत्पौरमुखान्नितांतं
सा विव्यथे यद्गदितं सपत्न्याः ॥ १५ ॥ सोत्सृज्य धैर्यं विललाप शोकदावाग्निना दावलतेव बाला ॥ वाक्यं सपत्न्याः स्मरती सरोजश्रिया दृशा बाष्पकलामुवाह ॥ १६ ॥
दीर्घं श्वसंती वृजिनस्य पारमपश्यती बालकमाह बाला ॥ मामंगलं तात परेषु मंस्था भुंक्ते जनो यत्परदुःखदस्तत् ॥ १७ ॥ सत्यं सुरुच्याऽभिहितं भवान्मे यद्दुर्भ
गाया हृदये गृहीतः ॥ स्तन्येन वृद्धश्च विलज्जते यां भार्येति वा वोढुमिडस्पतिर्माम् ॥ १८ ॥ आतिष्ठ तत्तात विमत्सरस्त्वमुक्तं समात्राऽपि यदव्यलीकम् ॥ आरा
याधोऽक्षजपादपद्मं यदीच्छसेऽध्यासनमुत्तमो यथा ॥ १९ ॥ यस्यांघ्रिपद्मं परिचर्य विश्वविभावनायात्तगुणाभिपत्तेः ॥ अजोऽध्यतिष्ठत्खलु पारमेष्ठ्यं पदं जि
तात्मश्वसनाभिवंद्यं ॥ २० ॥ तथा मनुर्वो भगवान्पितामहो यमेकमत्या पुरुदक्षिणैर्मखैः ॥ इष्ट्वाभिपेदे दुरवापमन्यतो भौमं सुखं दिव्यमथापवर्ग्यम् ॥ २१ ॥ तमेव
वत्साश्रय भृत्यवत्सलं मुमुक्षुभिर्मृग्यपदाब्जपद्धतिम् ॥ अनन्यभावे निजधर्मभाविते मनस्यवस्थाप्य भजस्व पूरुषम् ॥ २२ ॥ नान्यं ततः पद्मपलाशलो
चनाद्दुःखच्छिदं ते मृगयामि कंचन ॥ यो मृग्यते हस्तगृहीतपद्मया श्रियेतरैरंग विमृग्यमाणया ॥ २३ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ एवं संजल्पितं मातुराकर्ण्यार्थागमं वचः ॥
सन्नियम्यात्मनात्मानं निश्चक्राम पितुः पुरात् ॥ २४ ॥ नारदस्तदुपाकर्ण्य ज्ञात्वा तस्य चिकीर्षितं ॥ स्पृष्ट्वा मूर्द्धन्यघघ्नेन पाणिना प्राह विस्मितः ॥ २५ ॥ अहो ते

जः क्षत्रियाणां मानभंगममृष्यत्ताम्॥ बालोऽप्ययं हृदा धत्ते यत्समातुरसद्वचः॥२६॥ नारद उवाच॥ नाधुनाप्यवमानं ते सन्मानं वाऽपि पुत्रक॥ लक्षयामः कु
मारस्य सक्तस्य क्रीडनादिषु॥२७॥ विकल्पे विद्यमानेऽपि नह्यसंतोषहेतवः॥ पुंसो मोहमृते भिन्ना यल्लोके निजकर्मभिः॥२८॥ परितुष्येत्ततस्तात ताव
न्मात्रेण पूरुषः॥ दैवोपसादितं यावद्वीक्ष्येश्वरगतिं बुधः॥२९॥ अथ मात्रोपदिष्टेन योगेनावरुरुत्ससि॥ यत्प्रसादं स वै पुंसां दुराराध्यो मतो मम॥३०॥ मुन
यः पदवीं यस्य निःसंगेनोरुजन्मभिः॥ न विदुर्मृगयंतोऽपि तीव्रयोगसमाधिना॥३१॥ अतो निवर्ततामेष निर्बंधस्तव निष्फलः॥ यतिष्यति भवान्काले श्रे
यसां समुपस्थिते॥३२॥ यस्य यद्दैवविहितं स तेन सुखदुःखयोः॥ आत्मानं तोषयन्देही तमसः पारमृच्छति॥३३॥ गुणाधिकान्मुदं लिप्सेदनुक्रोशं गु
णाधमात्॥ मैत्रीं समानादन्विच्छेन्न तापैरभिभूयते॥३४॥ ध्रुव उवाच॥ सोऽयं शमो भगवता सुखदुःखहतात्मनां॥ दर्शितः कृपया पुंसां दुर्दर्शोऽस्मद्विधै
स्तु यः॥३५॥ अथापि मेऽविनीतस्य क्षात्रं घोरमुपेयुषः॥ सुरुच्या दुर्वचोबाणैर्न भिन्ने श्रयते हृदि॥३६॥ पदं त्रिभुवनोत्कृष्टं जिगीषोः साधु वर्त्म मे॥ ब्रूह्य
स्मत्पितृभिर्ब्रह्मन्नन्यैरप्यनधिष्ठितम्॥३७॥ नूनं भवान्भगवतो योऽङ्गजः परमेष्ठिनः॥ वितुदन्नटते वीणां हिताय जगतोऽर्कवत्॥३८॥ मैत्रेय उवा
च॥ इत्युदाहृतमाकर्ण्य भगवान्नारदस्तथा॥ प्रीतः प्रत्याह तं बालं सद्वाक्यमनुकंपया॥३९॥ नारद उवाच॥ जनन्याभिहितः पंथाः स वै निःश्रेय

सस्यते॥भगवान्वासुदेवस्तंभजतत्प्रवणात्मन॥४०॥धर्मार्थकाममोक्षार्थीयइच्छेच्छ्रेयआत्मनः॥एकमेवहरेस्तत्रकारणंपादसेवनम्॥४१॥तत्तातग
च्छभद्रंतेयमुनायास्तटंशुचि॥पुण्यंमधुवनंयत्रसान्निध्यंनित्यदाहरेः॥४२॥स्नात्वानुसवनंतस्मिन्कालिंद्याःसलिलेशिवे॥कृत्वोचितानिनिव
सन्नात्मनःकल्पितासन॥४३॥प्राणायामेनत्रिवृताप्राणेंद्रियमनोमलम्॥शनैर्व्युदस्याभिध्यायेन्मनसागुरुणागुरुं॥४४॥प्रसादाभिमुखंश
श्वत्प्रसन्नवदनेक्षणम्॥सुनासंसुभ्रुवंचारुकपोलंसुरसुंदरम्॥४५॥तरुणंरमणीयांगमरुणोष्ठेक्षणाधरम्॥प्रणताश्रयणंनृम्णंशरण्यंकरुणा
र्णवम्॥४६॥श्रीवत्सांकंघनश्यामंपुरुषंवनमालिनम्॥शंखचक्रगदापद्मैरभिव्यक्तचतुर्भुजम्॥४७॥किरीटिनंकुंडलिनंकेयूरवनमालिन
म्॥कौस्तुभाभरणग्रीवंपीतकौशेयवाससम्॥४८॥कांचीकलापपर्यस्तंलसत्कांचननूपुरम्॥दर्शनीयतमंशांतंमनोनयनवर्द्धनम्
॥४९॥पद्भ्यांनखमणिश्रेण्याविलसद्भ्यांसमर्चताम्॥हृत्पद्मकर्णिकाधिष्ण्यमाक्रम्यात्मन्यवस्थितम्॥५०॥स्मयमानमभिध्यायेत्सानुरा
गावलोकनं॥नियतेनैकभूतेनमनसावरदर्षभम्॥५१॥एवंभगवतोरूपंसुभद्रंध्यायतोमनः॥निर्वृत्यापरयातूर्णंसंपन्नंननिवर्त्तते॥५२॥जप्य
श्चपरमोगुह्यःश्रूयतांमेनृपात्मज॥यंसप्तरात्रंप्रपठन्पुमान्पश्यतिखेचरान्॥५३॥ॐनमोभगवतेवासुदेवाय॥मंत्रेणानेनदेवस्यकुर्या

द्रव्यमयीं बुधः ॥ सपर्यां विविधैर्द्रव्यैर्देशकालविभागवित् ॥ ५४ ॥ सलिलैः शुचिभिर्माल्यैर्वन्यैर्मूलफलादिभिः ॥ शस्तांकुरांशुकैश्चार्चेत्तुलस्या प्रियया प्रभुम् ॥ ५५ ॥ लब्ध्वा द्र
व्यमयीमर्चां क्षित्यंब्वादिषु वार्चयेत् ॥ आभृतात्मा मुनिः शांतो यतवाङ्मितवन्यभुक् ॥ ५६ ॥ स्वेच्छावतारचरितैरचिंत्यनिजमायया ॥ करिष्यत्युत्तमश्लोकस्तद्ध्याये
द्धृदयंगमम् ॥ ५७ ॥ परिचर्या भगवतो यावत्यः पूर्वसेविताः ॥ ता मंत्रहृदयेनैव प्रयुंज्यान्मंत्रमूर्तये ॥ ५८ ॥ एवं कायेन मनसा वचसा च मनोगतम् ॥ परिचर्यमाणो भग
वान्भक्तिमत्परिचर्यया ॥ ५९ ॥ पुंसाममायिनां सम्यग्भजतां भाववर्धनः ॥ श्रेयो दिशत्यभिमतं यद्धर्मादिषु देहिनाम् ॥ ६० ॥ विरक्तश्चेंद्रियरतौ भक्तियोगेन भूयसा ॥
तं निरंतरभावेन भजेताद्धा विमुक्तये ॥ ६१ ॥ इत्युक्तस्तं परिक्रम्य प्रणम्य च नृपार्भकः ॥ ययौ मधुवनं पुण्यं हरेश्चरणचर्चितम् ॥ ६२ ॥ तपोवनं गते तस्मिन्प्रविष्टोऽंतः
पुरं मुनिः ॥ अर्हितार्हणको राज्ञा सुखासीन उवाच तम् ॥ ६३ ॥ नारद उवाच ॥ राजन्किं ध्यायसे दीर्घं मुखेन परिशुष्यता ॥ किं वा न रिष्यते कामो धर्मो वाऽर्थेन सं
फलः ॥ ६४ ॥ राजोवाच ॥ सुतो मे बालको ब्रह्मन्स्त्रैणेनाकरुणात्मना ॥ निर्वासितः पंचवर्षः सह मात्रा महान्कविः ॥ ६५ ॥ अप्यनाथं वने ब्रह्मन्मास्मादंत्य
र्भकं वृकाः ॥ श्रांतं शयानं क्षुधितं परिम्लानमुखांबुजम् ॥ ६६ ॥ अहो मे बत दौरात्म्यं स्त्रीजितस्योपधारय ॥ योऽंकं प्रेम्णारुरुक्षंतं नाभ्यनंदमसत्तमः ॥ ६७ ॥ नारद
उवाच ॥ ६७ ॥ मा मा शुचः स्वतनयं देवगुप्तं विशांपते ॥ तत्प्रभावमविज्ञाय प्रावृंक्ते यद्यशो जगत् ॥ ६८ ॥ सुदुष्करं कर्म कृत्वा लोकपालैरपि प्रभुः ॥ एष्यत्यचिरतो

राजन्नवस्थां विपुलं यशस्तव ॥ ६९ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ इति देवर्षिणा प्रोक्तं विश्रुत्य जगतीपतिः ॥ राजलक्ष्मीमनादृत्य पुत्रमेवान्वचिंतयत् ॥ ७० ॥ तत्राभिषिक्तः
प्रयतस्तामुपोष्य विभावरीम् ॥ समाहितः पर्यचरदृष्यादेशेन पूरुषम् ॥ ७१ ॥ त्रिरात्रांते त्रिरात्रांते कपित्थबदराशनः ॥ आत्मवृत्त्यनुसारेण मासं निन्येऽर्च
यन्हरिम् ॥ ७२ ॥ द्वितीयं च तथा मासं षष्ठे षष्ठेऽर्भको दिने ॥ तृणपर्णादिभिः शीर्णैः कृतान्नोऽभ्यर्चयन्विभुम् ॥ ७३ ॥ तृतीयं चानयन्मासं नवमे नवमेऽहनि ॥ अ
ब्भक्ष उत्तमश्लोकमुपाधावत्समाधिना ॥ ७४ ॥ चतुर्थमपि वै मासं द्वादशे द्वादशेऽहनि ॥ वायुभक्षो जितश्वासो ध्यायन्देवमधारयत् ॥ ७५ ॥ पंचमे मास्यनु
प्राप्ते जितश्वासो नृपात्मजः ॥ ध्यायन्ब्रह्म पदैकेन तस्थौ स्थाणुरिवाचलः ॥ ७६ ॥ सर्वतो मन आकृष्य हृदि भूतेंद्रियाशयम् ॥ ध्यायन्भगवतो रूपं नाद्राक्षीत्किंच
नापरम् ॥ ७७ ॥ आधारं महदादीनां प्रधानपुरुषेश्वरम् ॥ ब्रह्म धारयमाणस्य त्रयो लोकाश्चकंपिरे ॥ ७८ ॥ यदैकपादेन स पार्थिवार्भकस्तस्थौ तदंगुष्ठनिपीडिता
मही ॥ ननाम तत्रार्धमिभेंद्रधिष्ठिता तरीव सव्येतरतः पदे पदे ॥ ७९ ॥ तस्मिन्नभिध्यायति विश्वमात्मनो द्वारं निरुध्यासुमनन्यया धिया ॥ लोका निरु
च्छ्वासनिपीडिता भृशं सलोकपालाः शरणं ययुर्हरिम् ॥ ८० ॥ देवा ऊचुः ॥ नैवं विदामो भगवन्प्राणरोधं चराचरस्याखिलसत्त्वधाम्नः ॥ विधेहि तन्नो वृजिनाद्वि
मोक्षं प्राप्ता वयं त्वां शरणं शरण्यम् ॥ ८१ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ मा भैष्ट बालं तपसो दुरत्ययान्निवर्तयिष्ये प्रतियात स्वधाम ॥ यतो हि वः प्राणनिरोध आसीदौत्तानपादिर्मयि संगतात्मा

८२॥ इतिश्रीमद्भागवतेमहापुराणेचतु॰ध्रुवचरितेअष्टमोऽध्यायः॥ ८॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ ७॥ नवमेतुहरिंस्तुत्वालब्ध्वातस्माद्वरान्ध्रुवः॥ प्रत्यागत्याकरोद्राज्यंपित्रादत्तमि
तीर्यते॥ १॥ मैत्रेयउवाच॥ तएवमुच्छिन्नभयाउरुक्रमेकृतावनामाःप्रययुस्त्रिविष्टपम्॥ सहस्रशीर्षाऽपिततोगरुत्मतामधोर्वनंभृत्यदिदृक्षयाऽगतः॥ १॥ सवैधिया
योगविपाकतीव्रयाहृत्पद्मकोशेस्फुरितंतडित्प्रभम्॥ तिरोहितंसहसैवोपलक्ष्यबहिःस्थितंतदवस्थंददर्श॥ २॥ तद्दर्शनेनागतसाध्वसःक्षिताववंदताङ्गंविन
मय्यदंडवत्॥ दृग्भ्यांप्रपश्यन्प्रपिबन्निवार्भकश्चुंबन्निवास्येनभुजैरिवाश्लिषन्॥ ३॥ सतंविवक्षंतमतद्विदंहरिर्ज्ञात्वास्यसर्वस्यचहृद्यवस्थितः॥ कृतांजलिंब्रह्ममयेन
कंबुनापस्पर्शबालंकृपयाकपोले॥ ४॥ सवैतदैवप्रतिपादितांगिरंदैवींपरिज्ञातपरात्मनिर्णयः॥ तंभक्तिभावोऽभ्यगृणादसत्वरंपरिश्रुतोरुश्रवसंध्रुवक्षितिः॥ ५॥
ध्रुवउवाच॥ योऽन्तःप्रविश्यममवाचमिमांप्रसुप्तांसंजीवयत्यखिलशक्तिधरःस्वधाम्ना॥ अन्यांश्चहस्तचरणश्रवणत्वगादीन्प्राणान्नमोभगवतेपुरुषायतुभ्यम्॥ ६॥ एकस्त्व
मेवभगवन्निदमात्मशक्त्यामाययाख्ययोरुगुणयामहदाद्यशेषम्॥ सृष्ट्वाऽनुविश्यपुरुषस्तदसद्गुणेषुनानेवदारुषुविभावसुवद्विभासि॥ ७॥ त्वद्दत्तयावयुनयेदमच
ष्टविश्वंसुप्तप्रबुद्धइवनाथभवत्प्रपन्नः॥ तस्यापवर्ग्यशरणंतवपादमूलंविस्मर्यतेकृतविदाकथमार्त्तबंधो॥ ८॥ नूनंविमुष्टमतयस्तवमाययातेयेत्वांभवाप्ययविमोक्ष
णमन्यहेतोः॥ अर्चंतिकल्पकतरुंकुणपोपभोग्यमिच्छंतियत्स्पर्शजंनिरयेऽपिनृणाम्॥ ९॥ यानिर्वृतिस्तनुभृतांतवपादपद्मध्यानाद्भवज्जनकथाश्रवणेनवास्या

त्॥ साब्रह्मणिस्वमहिमन्यपिनाथमाभूत्किंत्वंतकासिलुलितात्पततांविमानात्॥१०॥भक्तिंमुहुःप्रवहतांत्वयिमेप्रसंगोभूयादनंतमहतामलाशयानाम्॥येनांज
सोल्बणमुरुव्यसनंभवाब्धिंनेष्येभवद्गुणकथाऽमृतपानमत्तः॥११॥तेनस्मरंत्यतितरांप्रियमीशमर्त्यंयेचान्वदःसुतसुहृद्गृहवित्तदाराः॥येत्वब्जनाभभव
दीयपदारविंदसौगंध्यलुब्धहृदयेषुकृतप्रसंगाः॥१२॥तिर्यङ्नगद्विजसरीसृपदेवदैत्यमर्त्यादिभिःपरिचितंसदसद्विशेषम्॥रूपंस्थविष्ठमजतेमहदाद्यने
कंनातःपरंपरमवेद्मिनयत्रवादः॥१३॥कल्पांतएतदखिलंजठरेणगृण्हन्शेतेपुमान्स्वदृगनंतसखस्तदंके॥यन्नाभिसिंधुरुहकांचनलोकपद्मग
र्भेद्युमान्भगवतेप्रणतोऽस्मितस्मै॥१४॥त्वंनित्यमुक्तपरिशुद्धविबुद्धआत्माकूटस्थआदिपुरुषोभगवांस्त्र्यधीशः॥यद्बुद्ध्यवस्थितिमखंडितयास्वदृष्ट्याद्रष्टास्थिताव
धिमखोव्यतिरिक्तआस्से॥१५॥यस्मिन्विरुद्धगतयोह्यनिशंपतंतिविद्यादयोविविधशक्तयआनुपूर्व्यात्॥तद्ब्रह्मविश्वभवमेकमनंतमाद्यमानंदमात्रमविकार
महंप्रपद्ये॥१६॥सत्याशिषोहिभगवंस्तवपादपद्ममाशीस्तथाऽनुभजतःपुरुषार्थमूर्तेः॥अप्येवमार्यभगवान्परिपातिदीनान्वाश्रेववत्सकमनुग्रहकातरोऽस्मा
न्॥१७॥मैत्रेयउवाच॥अथाभिष्टुतएवंवैसत्संकल्पेनधीमता॥भृत्यानुरक्तोभगवान्प्रतिनंद्येदमब्रवीत्॥१८॥श्रीभगवानुवाच॥वेदाहंतेव्यवसितंहृदिराजन्य
बालक॥तत्प्रयच्छामिभद्रंतेदुरापमपिसुव्रत॥१९॥नान्यैरधिष्ठितंभद्रयद्भ्राजिष्णुध्रुवक्षिति॥यत्रग्रहर्क्षताराणांज्योतिषांचक्रमाहितम्॥२०॥मेढ्यांगोचक्रव

॥भा·च·॥
॥१९७॥

त्स्थास्नुपरस्तात्कल्पवासिनाम्॥ धर्मोऽग्निः कश्यपः शुक्रो मुनयो ये वनौकसः॥२१॥ चरंति दक्षिणीकृत्य भ्रमंतो यत्सतारकाः॥ प्रस्थिते तु वनं पित्रा दत्त्वा गां धर्मसंश्रयः॥ षट्त्रिंशद्वर्षसहस्रं रक्षितामेंदलंभुवः॥२२॥ त्वद्भ्रातर्युत्तमे नष्टे मृगयायां तु तन्मनाः॥ अन्वेषंती वनं माता दावाग्निं सा प्रवेक्ष्यति॥२३॥ इष्ट्वा मां यज्ञहृदयं यज्ञैः पुष्कलदक्षिणैः॥ भुक्त्वा चेहाशिषः सत्या अंते मां संस्मरिष्यसि॥२४॥ ततो गंतासि मत्स्थानं सर्वलोकनमस्कृतम्॥ उपरिष्टादृषिभ्यस्त्वं यतो नावर्तते गतः॥२५॥ मैत्रेय उवाच॥ इत्यर्चितः स भगवानतिदिश्यात्मनः पदम्॥ बालस्य पश्यतो धाम स्वमगाद्गरुडध्वजः॥२६॥ सोऽपि संकल्पजं विष्णोः पादसेवोपसादितम्॥ प्राप्य संकल्पनिर्वाणं नातिप्रीतोऽभ्यगात्पुरम्॥२७॥ विदुर उवाच॥ सुदुर्लभं यत्परमं पदं हरेर्मायाविनस्तच्चरणार्चनार्जितम्॥ लब्ध्वाप्यसिद्धार्थमिवैकजन्मना कथं स्वमात्मानममन्यतार्थवित्॥२८॥ मैत्रेय उवाच॥ मातुः सपत्न्या वाग्बाणैर्हृदि विद्धस्तु तान्स्मरन्॥ नैच्छन्मुक्तिपतेर्मुक्तिं तस्मात्तापमुपेयिवान्॥२९॥ ध्रुव उवाच॥ समाधिना नैकभवेन यत्पदं विदुः सनंदादयऊर्ध्वरेतसः॥ मासैरहं षड्भिरमुष्य पादयोश्छायामुपेत्यापगतः पृथङ्मतिः॥३०॥ अहो बत ममानात्म्यं मंदभाग्यस्य पश्यत॥ भवच्छिदः पादमूलं गत्वा याचे यदंतवत्॥३१॥ मतिर्विदूषिता देवैः पतद्भिरसहिष्णुभिः॥ ये नारदवचस्तथ्यं नाग्राहिषमसत्तमः॥३२॥ दैवीं मायामुपाश्रित्य प्रसुप्तइवाभिन्नदृक्॥ तप्ये द्वितीयेऽप्यसति भ्रातृभ्रातृव्यहृद्रुजा॥३३॥ मयैतत्प्रार्थितं व्यर्थं चिकित्सेव गतायुषि॥ प्रसाद्य जगदात्मानं तपसा दुःप्रसादनम्॥

॥मू·अ·९॥
॥१९७॥

भवच्छिदमयाचेऽहंभवंभाग्यविवर्जितः॥३४॥स्वाराज्यंयच्छतोमौढ्यान्मानोमेभिक्षितोबत॥ईश्वरात्क्षीणपुण्येनफलीकारानिवाधनः॥३५॥मैत्रेय
उवाच॥नवैमुकुंदस्यपदारविंदयोरजोजुषस्तातभवादृशाजनाः॥वांछंतितद्दास्यमृतेऽर्थमात्मनोयदृच्छयालब्धमनःसमृद्धयः॥३६॥आकर्ण्यात्म
जमायांतंसंपरेत्ययथागतम्॥राजानश्रद्दधेभद्रमभद्रस्यकुतोमम॥३७॥श्रद्धायवाक्यंदेवर्षेर्हर्षवेगेनधर्षितः॥वार्त्ताहर्तुरतिप्रीतोहारंप्रादान्महाधन
म्॥३८॥सदश्वंरथमारुह्यकार्तस्वरपरिष्कृतम्॥ब्राह्मणैःकुलवृद्धैश्चपर्यस्तोमात्यबंधुभिः॥३९॥शंखदुंदुभिनादेनब्रह्मघोषेणवेणुभिः॥निश्चक्रा
मपुरात्तूर्णमात्मजाभीक्षणोत्सुकः॥४०॥सुनीतिःसुरुचिश्चास्यमहिष्यौरुक्मभूषिते॥आरुह्यशिबिकांसार्द्धमुत्तमेनाभिजग्मतुः॥४१॥तंदृष्ट्वोपवना
भ्याशआयांतंतरसारथात्॥अवरुह्यनृपस्तूर्णमासाद्यप्रेमविह्वलः॥४२॥परिरेभेऽंगजंदोर्भ्यांदीर्घोत्कंठमनाःश्वसन्॥विष्वक्सेनांघ्रिसंस्पर्श
हताशेषाघबंधनम्॥४३॥अथाजिघ्रन्मुहुर्मूर्ध्निशीतैर्नयनवारिभिः॥स्नापयामासतनयंजातोद्दाममनोरथः॥४४॥अभिवंद्यपितुःपादावाशी
र्भिश्चाभिमंत्रितः॥नानाममातरौशीर्ष्णासत्कृतःसज्जनाग्रणीः॥४५॥सुरुचिस्तंसमुत्थाप्यपादावनतमर्भकम्॥परिष्वज्याहजीवेतिबाष्पग
द्गदयागिरा॥४६॥यस्यप्रसन्नोभगवान्गुणैर्मैत्र्यादिभिर्हरिः॥तस्मैनमंतिभूतानिनिम्नमापइवस्वयम्॥४७॥उत्तमश्चध्रुवश्चोभावन्योन्यंप्रेम

विह्वलौ ॥ अंगसंगाद्दुकूलकावस्रौघं मुमुचतुः ॥ ४८ ॥ सुनीतिरस्य जननी प्राणेभ्योऽपि प्रियं सुतम् ॥ उपगुह्य जहावाधिं तदंगस्पर्शनिर्वृता ॥ ४९ ॥ प
यस्तनाभ्यां सुस्राव नेत्रजैः सलिलैः शिवैः ॥ तदाभिषिच्यमानाभ्यां वीरवीरसुवो मुहुः ॥ ५० ॥ तां शशंसुर्जना राज्ञीं दिष्ट्या ते पुत्र आर्तिहा ॥ प्रतिलब्ध
श्चिरं नष्टो रक्षिता मंडलं भुवः ॥ ५१ ॥ अभ्यर्चितस्त्वया नूनं भगवान्प्रणतार्तिहा ॥ यदनुध्यायिनो धीरा मृत्युं जिग्युः सुदुर्जयम् ॥ ५२ ॥ लाल्यमानं जनैरे
वं ध्रुवं सभ्रातरं नृपः ॥ आरोप्य करिणीं हृष्टः स्तूयमानोऽविशत्पुरम् ॥ ५३ ॥ तत्र तत्रोपसंक्लृप्तैर्लसन्मकरतोरणैः ॥ सवृंदैः कदलीस्तंभैः पूगपोतैश्च तद्विधैः ॥
५४ ॥ चूतपल्लववासःस्रक्मुक्तादामविलंबिभिः ॥ उपस्कृतं प्रतिद्वारमपां कुंभैः सदीपकैः ॥ ५५ ॥ प्राकारैर्गोपुरागारैः शातकुंभपरिच्छदैः ॥ सर्वतोऽलं
कृतं श्रीमद्विमानशिखरद्युभिः ॥ ५६ ॥ मृष्टचत्वररथ्याट्टमार्गं चंदनचर्चितम् ॥ लाजाक्षतैः पुष्पफलैस्तंडुलैर्बलिभिर्युतम् ॥ ५७ ॥ ध्रुवाय पथि
दृष्टाय तत्र तत्र पुरस्त्रियः ॥ सिद्धार्थाक्षतदध्यंबुदूर्वापुष्पफलानि च ॥ ५८ ॥ उपजह्रुः प्रयुंजाना वात्सल्यादाशिषः सतीः ॥ शृण्वंस्तद्वल्गुगीता
नि प्राविशद्भवनं पितुः ॥ ५९ ॥ महामणिव्रातमये स तस्मिन्भवनोत्तमे ॥ लालितो नितरां पित्रा न्यवसद्दिवि देववत् ॥ ६० ॥ पयःफेननिभाः शय्या दांता रु
क्मपरिच्छदाः ॥ आसनानि महार्हाणि यत्र रौक्मा उपस्कराः ॥ ६१ ॥ यत्र स्फटिककुड्येषु महामारकतेषु च ॥ मणिप्रदीपा आभांति ललनारत्नसंयुताः ॥ ६

ऽद्यानानिचरम्याणिविचित्रैरमरद्रुमैः॥ कूजद्विहंगमिथुनैर्गायन्मत्तमधुव्रतैः॥६२॥ वाप्योवैडूर्यसोपानाःपद्मोत्पलकुमुद्वतीः॥ हंसकारंडवकु
लैर्जुष्टाश्चक्राकसारसैः॥६३॥ उत्तानपादोराजर्षिःप्रभावंतनयस्यतम्॥ श्रुत्वादृष्ट्वाऽद्भुततमंप्रपेदेविस्मयंपरम्॥६४॥ वीक्ष्योढवयसंतंचप्रकृती
नांचसंमतम्॥ अनुरक्तप्रजंराजाध्रुवंचक्रेभुवःपतिम्॥६६॥ आत्मानंचप्रवयसमाकलय्यविशांपतिः॥ वनंविरक्तःप्रातिष्ठद्विमृशन्नात्मनोगतिं
६७॥ इतिश्रीमद्भागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधे॰नवमोऽध्यायः॥९॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ ॥ दशमेभ्रातृहंतॄणांयक्षाणामकरोद्ध्रुवधम्॥ एकाएवाल
कांगबालस्यविक्रमउच्यते॥१॥ मैत्रेयउवाच॥ प्रजापतेर्दुहितरंशिशुमारस्यवैध्रुवः॥ उपयेमेभ्रमिंनामतत्सुतौकल्पवत्सरौ॥१॥ इलायामपि
भार्यायांवायोःपुत्र्यांमहाबलः॥ पुत्रमुत्कलनामानंयोषिद्रत्नमजीजनत्॥२॥ उत्तमस्त्वकृतोद्वाहोमृगयायांबलीयसा॥ हतःपुण्यजनेनाद्रौतन्मा
तास्यगतिंगता॥३॥ ध्रुवोभ्रातृवधंश्रुत्वाकोपामर्षशुचार्पितः॥ जैत्रंस्यंदनमास्थायगतःपुण्यजनालयम्॥४॥ गत्वोदीचींदिशंराजारुद्रानुचर
सेविताम्॥ ददर्शहिमवद्द्रोण्यांपुरींगुह्यकसंकुलाम्॥५॥ दध्मौशंखंबृहद्बाहुःखंदिशश्चानुनादयन्॥ येनोद्विग्नदृशःक्षत्तरुपदेव्योऽत्रसन्भृशम्॥
६॥ ततोनिष्क्रम्यबलिनउपदेवमहाभटाः॥ असहंतस्तन्निनादमभिपेतुरुदायुधाः॥७॥ सतानापततोवीरउग्रधन्वामहारथः॥ एकैकंयुगपत्स

वान्निहन्बाणैः त्रिभिस्त्रिभिः॥८॥ तेवैललाटलग्नैस्तैरिषुभिः सर्वएवहि॥ मत्वानिरस्तमात्मानंमाशंसन्कर्मतस्यतत्॥९॥ सोपिचामुममृष्यंतः पादस्पर्शमिवोरगाः
शरैरविध्यन्युगपद्द्विगुणंप्रचिकीर्षवः॥१०॥ ततः परिघनिस्त्रिंशैः प्रासशूलपरश्वधैः॥ शक्त्यृष्टिभिर्भृशुंडीभिश्चित्रवाजैः शरैरपि॥११॥ अभ्यवर्षन्प्रकुपिताः
सरथंसहसारथिं॥ इच्छंतस्तत्प्रतीकर्तुमयुतानित्रयोदश॥१२॥ औत्तानपादिः सतदाशस्त्रवर्षेणभूरिणा॥ नउपादृश्यतच्छन्नआसारेणयथागिरिः॥१३॥
हाहाकारस्तदैवासीत्सिद्धानांदिविपश्यताम्॥ हतोयंमानवः सूर्योमग्नः पुण्यजनार्णवे॥१४॥ नदत्सुयातुधानेषुजयकाशिष्वथोमृधे उदतिष्ठद्रथस्त
स्यनीहारादिवभास्करः॥१५॥ धनुर्विस्फूर्जयन्दिव्यंद्विषतांखेदमुद्वहन्॥ अस्त्रौघंव्यधमद्बाणैर्घनानीकमिवानिलः॥१६॥ तस्यतेचापनिर्मुक्ताभित्वा
वर्माणिरक्षसाम्॥ कायानाविविशुस्तिग्मागिरीनशनयोयथा॥१७॥ भल्लैः संछिद्यमानानांशिरोभिश्चारुकुंडलैः॥ ऊरुभिर्हेमतालाभैर्दोर्भिर्वलयव
ल्गुभिः॥१८॥ हारकेयूरमुकुटैरुष्णीषैश्चमहाधनैः॥ आस्तृतास्तारणभुवोरेजुर्वीरमनोहराः॥१९॥ हतावशिष्टाइतरेरणाजिराद्रक्षोगणाः क्षत्रियव
र्यसायकैः॥ प्रायोविवृक्णावयवाविदुद्रुवुर्मृगेंद्रविक्रीडितयूथपाइव॥२०॥ अपश्यमानः सतदाततायिनंमहामृधेकंचनमानवोत्तमः॥ पुरींदिदृक्षन्न
पिनाविशद्द्विषांनमायिनांवेदचिकीर्षितंजनः॥२१॥ इतिब्रुवंश्चित्ररथः स्वसारथिंयत्तः परेषांप्रतियोगशंकितः॥ शुश्राबशब्दंजलधेरिवेरितंनभस्व

लोदिक्षुरजोऽन्वदृश्यत ॥२२॥ क्षणेनाच्छादितंव्योमघनानीकेनसर्वतः ॥ विस्फुरत्तडितादिक्षुत्रासयन्स्तनयित्नुवा ॥२३॥ ववृषूरुधिरौघासृक्पूय
विण्मूत्रमेदसः ॥ निपेतुर्गगनादस्यकबंधान्यग्रतोऽनघ ॥२४॥ ततः स्वेदृश्यतगिरिर्निपेतुः सर्वतोदिशम् गदापरिघनिस्त्रिंशमुशलाः साश्मवर्षि
णः ॥२५॥ अहयोऽशनिनिश्वासावमंतोऽग्निंरुषाक्षिभिः ॥ अभ्यधावन्गजामत्ताःसिंहाव्याघ्राश्चयूथशः ॥२६॥ समुद्रऊर्मिभिर्भीमः प्लावयन्सर्वतो
भुवम् ॥ आससादमहाह्रादः कल्पांतइवभीषणः ॥२७॥ एवंविधान्यनेकानित्रासनान्यमनस्विनाम् ॥ ससृजुस्तिग्मगतयआसुर्यामाययाऽसु
राः ॥२८॥ ध्रुवेप्रयुक्तामसुरैस्तांमायामतिदुस्तराम् ॥ निशम्यतस्यमुनयः शमाशंसन्समागताः ॥२९॥ मुनयऊचुः ॥ औत्तानपादभगवांस्तव
शार्ङ्गधन्वादेवःक्षिणोत्ववनतार्तिहरोविपक्षान् ॥ यन्नामधेयमभिधायनिशम्यचाद्धालोकोऽंजसातरतिदुस्तरमंगमृत्युम् ॥३०॥ इतिश्रीमद्भाग
वतेमहापुराणेचतु० दशमोऽध्यायः ॥१०॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॐ ॥ एकादशेतुयक्षाणांक्षयंदक्षामनुःस्वयम् ॥ आगत्यवारयामासध्रुवंतत्त्वोप
देशतः ॥ मैत्रेयउवाच ॥ निशम्यगदतामेवमृषीणांधनुषिध्रुवः ॥ संदधेऽस्त्रमुपस्पृश्ययन्नारायणनिर्मितम् ॥१॥ संधीयमानएतस्मिन्मायागु
ह्यकनिर्मिताः ॥ क्षिप्रंविनेशुर्विदुरक्लेशाज्ञानोदयेयथा ॥२॥ तस्यार्षास्त्रंधनुषिप्रयुंजतः सुवर्णपुंखाः कलहंसवाससः ॥ विनिःसृतानिर्विविशुर्द्विष

द्वलंयथावनंभीमरवाःशिखंडिनः॥३॥ तैस्तिग्मधारैःप्रधनेशिलीमुखैरितस्ततःपुण्यजनाउपद्रुताः॥ तमभ्यधावन्कुपिताउदायुधाःसुपर्णमुन्नद्धफणाइवा
हयः॥४॥ सतान्पृषत्कैरभिधावतोमृधेनिकृत्तबाहूरुशिरोधरोदरान्॥ निनायलोकंपरमर्कमंडलंव्रजंतिनिर्भिद्ययमूर्ध्वरेतसः॥५॥ तान्हन्यमानानभि
वीक्ष्यगुह्यकाननागसश्चित्ररथेनभूरिशः॥ औत्तानपादिंकृपयापितामहोमनुर्जगादोपगतःसहर्षिभिः॥६॥ मनुरुवाच॥ अलंवत्सातिरोषेणतमो
द्वारेणपाप्मना॥ येनपुण्यजनानेतानवधीस्त्वमनागसः॥७॥ नास्मत्कुलोचितंतातकर्मैतत्सद्विगर्हितम्॥ वधोयदुपदेवानामारब्धस्तेऽकृतैनसाम्॥८॥
नन्वेकस्यापराधेनप्रसंगाद्बहवोहताः॥ भ्रातुर्वधाभितप्तेनत्वयांऽगभ्रातृवत्सल॥९॥ नायंमार्गोहिसाधूनांहृषीकेशानुवर्त्तिनाम्॥ यदात्मानंपराग्गृ
ह्यपशुवद्भूतवैशसम्॥१०॥ सर्वभूतात्मभावेनभूतावासंहरिंभवान्॥ आराध्यापदुराराध्यंविष्णोस्तत्परमंपदम्॥११॥ सत्वंहरेरनुध्यातस्तत्पुंसामपि
संमतः॥ कथंत्ववद्यंकृतवाननुशिक्षन्सतांव्रतम्॥१२॥ तितिक्षयाकरुणयामैत्र्याचाखिलजंतुषु॥ समत्वेनचसर्वात्माभगवान्संप्रसीदति १३ संप्र
सन्नेभगवतिपुरुषःप्राकृतैर्गुणैः॥ विमुक्तोजीवनिर्मुक्तोब्रह्मनिर्वाणमृच्छति॥१४॥ भूतैःपंचभिरारब्धैर्योषित्पुरुषएवहि॥ तयोर्व्यवायात्संभूति
र्योषित्पुरुषयोरिह॥१५॥ एवंप्रवर्त्ततेसर्गःस्थितिःसंयमएवच॥ गुणव्यतिकराद्राजन्मायायापरमात्मनः॥१६॥ निमित्तमात्रंतत्रासीन्निर्गुणःपुरुष

षिभिः॥ व्यक्ताव्यक्तमिदंविश्वंयत्रभ्रमतिलोहवत्॥ १७॥ सखल्विदंभगवान्कालशक्त्यागुणप्रवाहेणविभक्तवीर्यः॥ करोत्यकर्तैवनिहंत्यहंताचेष्टाविभूम्नः
खलुदुर्विभाव्या॥ १८॥ सोऽनंतोंऽतकरःकालोनादिरादिकृदव्ययः॥ जनंजनेनजनयन्मारयन्मृत्युनांऽतकम्॥ १९॥ नवैस्वपक्षोऽस्यविपक्षएववापरस्य
मृत्योर्विशतःसमंप्रजाः॥ तंधावमानमनुधावंत्यनीशायथारजांस्यनिलंभूतसंघाः॥ २०॥ आयुषोपचयंजंतोस्तथैवोपचयंविभुः॥ उभाभ्यांरहितः
स्वस्थोदुःस्थस्यविदधात्यसौ॥ २१॥ केचित्कर्मवदंत्येनंस्वभावमपरेनृप॥ एकेकालंपरेदैवंपुंसःकाममुतापरे २२ अव्यक्तस्याप्रमेयस्यना
नाशक्त्युदयस्यच॥ नवैचिकीर्षितंतातकोवेदाथस्वसंभवम्॥ २३॥ नचैतेपुत्रकभ्रातुर्हंतारोधनदानुगाः॥ विसर्गादानयोस्तातपुंसोदैवंहिकारणम्॥
२४॥ सएवविश्वंसृजतिसएवावतिहंतिच॥ अथापिह्यनहंकारान्नाज्यतेगुणकर्मभिः॥ २५॥ एषभूतानिभूतात्माभूतेशोभूतभावनः॥ स्वशक्त्यामायया
युक्तःसृजात्यत्तिचपातिच॥ २६॥ तमेवमृत्युममृतंतातदैवंसर्वात्मनोपेहिजगत्परायणम्॥ यस्मैबलिंविश्वसृजोहरंतिगावोयथावैनसिदामयंत्रि
ताः॥ २७॥ यःपंचवर्षोजननींत्वंविहायमातुःसपत्न्यावचसाभिन्नमर्मा॥ वनंगतस्तपसाप्रत्यगक्षमाराध्यलेभेमूर्ध्निपदंत्रिलोक्याः॥ २८॥ तमेन
मंगात्मनिमुक्तविग्रहेव्यपाश्रितंनिर्गुणमेकमक्षरम्॥ आत्मानमन्विच्छविमुक्तआत्मदृक् यस्मिन्निदंभेदमसत्प्रतीयते॥ २९॥ त्वंप्रत्यगा

त्मनि तदा भगवत्यनंत आनंदमात्र उपपन्नसमस्तशक्तौ ॥ भक्तिं विधाय परमां शनकैरविद्याग्रंथिं विभेत्स्यसि ममाहमिति प्ररूढम् ॥ ३० ॥ संयच्छ रोषं भद्रं ते प्रतीपं श्रेयसां परम् । श्रुतेन भूयसा राजन्नगदेन यथामयम् ॥ ३१ ॥ येनोपसृष्टात्पुरुषाल्लोक उद्विजते भृशम् ॥ न बुधस्तद्वशं गच्छेदिच्छन्नभयमात्मनः ॥ ३२ ॥ हेलनं गिरिशभ्रातुर्धनदस्य त्वया कृतं । यज्जघ्निवान्पुण्यजनान्भ्रातृघ्नानित्यमर्षितः ॥ ३३ ॥ तं प्रसादय वत्साशु सन्नत्या प्रश्रयोक्तिभिः ॥ न यावन्महतां तेजः कुलं नोऽभिभविष्यति ॥ ३४ ॥ एवं स्वायंभुवः पौत्रमनुशास्य मनुर्ध्रुवम् । तेनाभिवंदितः साकमृषिभिः स्वपुरं ययौ ॥ ३५ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे चतु॰ एकादशोऽध्यायः ११ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ७ ॥ द्वादशे धनदेनाभिनंदितः पुरमागतः ॥ यज्ञैरिष्ट्वा हरेः स्थानमारुरोहेति कीर्त्यते ॥ १ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ ध्रुवं निवृत्तं प्रतिबुद्ध्य वैशसादपेतमन्युं भगवान्धनेश्वरः ॥ तत्रागतश्चारणयक्षकिन्नरैः संस्तूयमानोऽभ्यवदत्कृतांजलिम् ॥ १ ॥ धनद उवाच ॥ भो भोः क्षत्रियदायाद परितुष्टोऽस्मि तेऽनघ ॥ यस्त्वं पितामहादेशाद्वैरं दुस्त्यजमत्यजः ॥ २ ॥ न भवानवधीद्यक्षान्न यक्षा भ्रातरं तव काल एव हि भूतानां प्रभुरप्ययभावयोः ॥ ३ ॥ अहं त्वमित्यपार्था धीरज्ञानात्पुरुषस्य हि ॥ स्वाप्नीवाभात्यतद्ध्यानाद्यथा बंधविपर्ययौ ॥ ४ ॥ तद्गच्छ ध्रुव भद्रं ते भगवंतमधोऽक्षजम् ॥ सर्वभूतात्मभावेन सर्वभूतात्मविग्रहम् ॥ ५ ॥ भजस्व भजनीयांघ्रिमभवाय भवच्छिदम् ॥ युक्तं विरहितं शक्त्या गुणमय्यात्ममायया ॥ ६ ॥ वृणीहि कामं नृप यन्मनोगतं मत्तः स्त्वमौत्तानपदेऽविशंकितः

यतोवरार्होऽम्बुजनाभपादयोरनंतरं त्वां वयमंग शुश्रुम ॥ ७ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ स राजराजेन वराय चोदितो ध्रुवो महाभागवतो महामतिः ॥ हरौ स वव्रेऽचलितां स्मृ
तिं यया तरत्ययत्नेन दुरत्ययं तमः ॥ ८ ॥ तस्य प्रीतेन मनसा तां दत्वैडविडस्ततः ॥ पश्यतोऽन्तर्दधे सोऽपि स्वपुरं प्रत्यपद्यत ॥ ९ ॥ अथायजत यज्ञेशं क्रतुभिर्भूरिद
क्षिणैः द्रव्यक्रियादेवतानां कर्म कर्मफलप्रदम् ॥ १० ॥ सर्वात्मन्यच्युतेऽसर्वे तीव्रौघां भक्तिमुद्वहन् ॥ ददर्शात्मनि भूतेषु तमेवावस्थितं विभुम् ॥ ११ ॥ तमेवं
शीलसंपन्नं ब्रह्मण्यं दीनवत्सलं ॥ गोप्तारं धर्मसेतूनां मेनिरे पितरं प्रजाः ॥ १२ ॥ षट्त्रिंशद्वर्षसाहस्रं शशास क्षितिमंडलम् ॥ भोगैः पुण्यक्षयं कुर्वन्नभोगैरशु
भक्षयम् ॥ १३ ॥ एवं बहु सवं कालं महात्मा विचलेंद्रियः ॥ त्रिवर्गौपयिकं नीत्वा पुत्रायादान्नृपासनम् ॥ १४ ॥ मन्यमान इदं विश्वं मायारचितमात्मनि
अविद्यारचितं स्वप्नगंधर्वनगरोपमम् ॥ १५ ॥ आत्मस्त्र्यपत्यसुहृदो बलमृद्धकोशमंतःपुरं परिविहारभुवश्च रम्याः ॥ भूमंडलं जलधिमेखलमाकलय्य
कालोपसृष्टमिति स प्रययौ विशालाम् ॥ १६ ॥ तस्यां विशुद्धकरणः शिववार्विगाह्य बध्वासनं जितमरुन्मनसाहृताक्षः ॥ स्थूले दधार भगवत्प्रतिरूप एतत्
ध्यायंस्तदव्यवहितो व्यसृजत्समाधौ ॥ १७ ॥ भक्तिं हरौ भगवति प्रवहन्नजस्रमानंदबाष्पकलया मुहुरर्द्यमानः ॥ विक्लिद्यमानहृदयः पुलकाचितांगो ना
त्मानमस्मरदसाविति मुक्तलिंगः ॥ १८ ॥ स ददर्श विमानाग्र्यं नभसोऽवतरद्ध्रुवः ॥ विभ्राजयद्दशदिशो राकापतिमिवोदितम् ॥ १९ ॥ तत्रानु देवप्रवरौ चतु

भुजौ श्यामौ किशोरावरुणांबुजेक्षणौ ॥ स्थिताववष्टभ्य गदां सुवाससौ किरीटहारांगदचारुकुंडलौ ॥ २० ॥ विज्ञाय तावुत्तमगायकिंकरावभ्युत्थितः साध्वसविस्मृतः
क्रमः ॥ ननाम नामानि गृणन्मधुद्विषः पार्षत्प्रधानाविति संहतांजलिः ॥ २१ ॥ तं कृष्णपादाभिनिविष्टचेतसं बद्धांजलिं प्रश्रयनम्रकंधरम् ॥ सुनंदनंदावुपसृ
त्य सस्मितं प्रत्यूचतुः पुष्करनाभसंमतौ ॥ २२ ॥ सुनंदनंदावूचतुः ॥ भो भो राजन्सुभद्रं ते वाचं नोऽवहितः शृणु ॥ यः पंचवर्षस्तपसा भवान्देवमतीतृपत् ॥ २३
तस्याखिलजगद्धातुरावां देवस्य शार्ङ्गिणः ॥ पार्षदाविह संप्राप्तौ नेतुं त्वां भगवत्पदम् ॥ २४ ॥ सुदुर्जयं विष्णुपदं जितं त्वया यत्सूरयोऽप्राप्य विचक्षते परम् ॥ आति
ष्ठ तच्चंद्रदिवाकरादयो ग्रहर्क्षताराः परियंति दक्षिणम् ॥ २५ ॥ अनास्थितं ते पितृभिरन्यैरप्यंग कर्हिचित् ॥ आतिष्ठ जगतां वंद्यं तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ २६ ॥ एतद्विमा
नप्रवरमुत्तमश्लोकमौलिना ॥ उपस्थापितमायुष्मन्नधिरोढुं त्वमर्हसि ॥ २७ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ निशाम्य वैकुंठनियोज्यमुख्ययोर्मधुच्युतं वाचमुरुक्रमप्रि
यः ॥ कृताभिषेकः कृतनित्यमंगलो मुनीन्प्रणम्याशिषमभ्यवादयत् ॥ २८ ॥ परीत्याभ्यर्च्य धिष्ण्याग्र्यं पार्षदावभिवंद्य च ॥ इयेष तदधिष्ठातुं बिभ्रद्रूपं हिर
ण्मयम् ॥ २९ ॥ तदोत्तानपदः पुत्रो ददर्शांतकमागतम् ॥ मृत्योर्मूर्ध्नि पदं दत्वा आरुरोहाद्भुतं गृहम् ॥ ३० ॥ तदा दुंदुभयो नेदुर्मृदंगपणवादयः ॥ गंधर्वमुख्याः प्रज
गुः पेतुः कुसुमवृष्टयः ॥ ३१ ॥ स च स्वर्लोकमारोक्ष्यन्सुनीतिं जननीं ध्रुवः ॥ अन्वस्मरदगं हित्वा दीनां यास्ये त्रिविष्टपम् ॥ ३२ ॥ इति व्यवसितं तस्य

व्यवसीयसुरोत्तमौ॥ दर्शयामासतुर्देवींपुरोयानेनगच्छतीम्॥३३॥ तत्रतत्रप्रशंसद्भिःपथिवैमानिकैःसुरैः अवकीर्यमाणोददृशेकुसुमैःक्रमशोग्रहान्
३४॥ त्रिलोकींदेवयानेनसोतिव्रज्यमुनीनपि॥ परस्ताद्यद्ध्रुवगतिर्विष्णोःपदमथाभ्यगात्॥३५॥ यद्भ्राजमानंस्वरुचैवसर्वतोलोकास्त्रयोह्यनुविभ्राजंत
एते॥ यन्नाव्रजन्जंतुषुयेननुग्रहाव्रजंतिभद्राणिचरंतियेनिशम्॥३६॥ शांताःसमदृशःशुद्धाःसर्वभूतानुरंजनाः॥ यात्यंजसाच्युतपदमच्युतप्रि
यबांधवाः॥३७॥ इत्युत्तानपदःपुत्रोध्रुवःकृष्णपरायणः॥ अभूत्त्रयाणांलोकानांचूडामणिरिवामलः॥३८॥ गंभीरवेगोनिमिषंज्योतिषांचक्रमाहितम्
यस्मिन्भ्रमतिकौरव्यमेढ्यामिवगवांगणः॥३९॥ महिमानंविलोक्यास्यनारदोभगवानृषिः॥ आतोद्यंवितुदन्श्लोकान्सत्रेगायत्प्रचेतसाम्॥४०॥
नारदउवाच॥ नूनंसुनीतेःपतिदेवतायास्तपःप्रभावस्यसुतस्यतांगतिम्॥ दृष्ट्वाभ्युपायानपिवेदवादिनोनैवाधिगंतुंप्रभवंतिकिंनृपाः॥४१॥ यः
पंचवर्षोगुरुदारवाक्शरैर्भिन्नेनयातोहृदयेनदूयता॥ वनंमदादेशकरोजितंप्रभुंजिगायतद्भक्तगुणैःपराजितम्॥४२॥ यःक्षत्रबंधुर्भुवितस्याधि
रूढमन्वारुरुक्षेदपिवर्षपूगैः॥ षट्पंचवर्षोयदहोभिरल्पैःप्रसाद्यवैकुंठमवापतत्पदम्॥४३॥ मैत्रेयउवाच॥ एतत्तेभिहितंसर्वंयत्पृष्टोहमिहत्वया
ध्रुवस्योद्दामयशसश्चरितंसंमतंसताम्॥४४॥ धन्यंयशस्यमायुष्यंपुण्यंस्वस्त्ययनंमहत्॥ स्वर्ग्यंध्रौव्यंसौमनस्यंप्रशस्यमघमर्षणम्॥४५॥

श्रुत्वैतच्छ्रद्धयाभीक्ष्णमच्युतप्रियचेष्टितम् ॥ भवेद्भक्तिर्भगवति यया स्यात्क्लेशसंक्षयः ॥ ४६ ॥ महत्त्वमिच्छतां तीर्थं श्रोतुः शीलादयो गुणाः ॥ यत्र तेजस्तदिच्छूनां मानो यत्र मनस्विनाम् ॥ ४७ ॥ प्रयतः कीर्तयेत्प्रातः समवाये द्विजन्मनाम् ॥ सायं च पुण्यश्लोकस्य ध्रुवस्य चरितं महत् ॥ ४८ ॥ पौर्णमास्यां सिनीवाल्यां द्वादश्यां श्रवणेऽथवा ॥ दिनक्षये व्यतिपाते संक्रमेऽर्कदिनेऽपि वा ॥ ४९ ॥ श्रावयेच्छ्रद्दधानानां तीर्थपादपदाश्रयः ॥ नेच्छंस्तत्रात्मनात्मानं संतुष्ट इति सिध्यति ॥ ५० ॥ ज्ञानमज्ञाततत्त्वाय यो दद्यात्सत्पथेऽमृतम् ॥ कृपालोर्दीननाथस्य देवास्तस्यानुगृह्णते ॥ ५१ ॥ इदं मया तेऽभिहितं कुरूद्वह ध्रुवस्य विख्यातविशुद्धकर्मणः ॥ हित्वार्भकः क्रीडनकानि मातुर्गृहं च विष्णुं शरणं यो जगाम ॥ ५२ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे चतु॰ ध्रुवचरिते द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ छ ॥ एवं पंचभिरध्यायैर्ध्रुवचर्यानुवर्णिता ॥ अथैकादशभिश्चित्रं पृथुचारित्रमुच्यते ॥ १ ॥ तत्र त्रयोदशे वक्तुं पृथोर्जन्म ध्रुवान्वये ॥ अंगो वेनपुपिता पुत्रक्रौर्याद्दुःखित इतीर्यते ॥ २ ॥ सूत उवाच ॥ निशम्य कौषारविणोपवर्णितं ध्रुवस्य वैकुंठपदाधिरोहणं ॥ प्ररूढभावो भगवत्यधोक्षजे प्रष्टुं पुनस्तं विदुरः प्रचक्रमे ॥ १ ॥ विदुर उवाच ॥ के ते प्रचेतसो नाम कस्यापत्यानि सुव्रत ॥ कस्यान्ववाये प्रख्याताः कुत्र वा सत्रमासत ॥ २ ॥ मन्ये महाभागवतं नारदं देवदर्शनम् ॥ येन प्रोक्तः क्रियायोगः परिचर्याविधिर्हरेः ॥ ३ ॥ स्वधर्मशीलैः पुरुषैर्भगवान्यज्ञपूरुषः ॥ इज्यमानो भक्तिमता नारदेनेरितः किल ॥ ४ ॥ यास्ता देवर्षिणा तत्र वर्णिता भगवत्कथाः

मह्यं शुश्रूषवे ब्रह्मन्कार्त्स्न्येनाचष्टुमर्हसि ॥ ५ ॥ मैत्रेयोवाच ॥ ध्रुवस्य चोत्कलः पुत्रः पितरि प्रस्थिते वनम् ॥ सार्वभौमश्रियं नैच्छदधिराजासनं पितुः ॥ ६ ॥
स जन्मनोपशान्तात्मा निःसंगः समदर्शनः ॥ ददर्श लोके विततमात्मानं लोकमात्मनि ॥ ७ ॥ आत्मानं ब्रह्म निर्वाणं प्रत्यस्तमितविग्रहम् ॥ अवबोधरसैकात्म्यमानं
दमनुसंततम् ॥ ८ ॥ अव्यवच्छिन्नयोगाग्निदग्धकर्ममलाशयः ॥ स्वरूपमवरुंधानो नात्मनोऽन्यं तदैक्षत ॥ ९ ॥ जडांधबधिरोन्मत्तमूकाकृतिरतन्म
तिः ॥ लक्षितः पथि बालानां प्रशान्तार्चिरिवानलः ॥ १० ॥ मत्वा तं जडमुन्मत्तं कुलवृद्धाः समंत्रिणः ॥ वत्सरं भूपतिं चक्रुर्यवीयांसं भ्रमेः सुतम् ॥ ११ ॥ स्व
र्वीथिर्वत्सरस्येष्टा भार्याऽसूत षडात्मजान् ॥ पुष्पार्णं तिग्मकेतुं च इषमूर्जं वसुं जयम् ॥ १२ ॥ पुष्पार्णस्य प्रभा भार्या दोषा च द्वे बभूवतुः ॥ प्रातर्मध्यंदिनं
सायमिति ह्यासन्प्रभासुताः ॥ १३ ॥ प्रदोषो निशिथो व्युष्ट इति दोषासुतास्त्रयः ॥ व्युष्टः सुतं पुष्करिण्यां सर्वतेजसमादधे ॥ १४ ॥ स चक्षुः सुतमाकू
त्यां पत्न्यां मनुमवाप ह ॥ मनोरसूत महिषी विरजान्नड्वला सुतान् ॥ १५ ॥ पुरुं कुत्सं त्रितं द्युम्नं सत्यवंतमृतं व्रतम् ॥ अग्निष्टोममतीरात्रं प्रद्युम्नं शिबिमु
ल्मुकम् ॥ १६ ॥ उल्मुकोऽजनयत्पुत्रान्पुष्करिण्यां षडुत्तमान् ॥ अंगं सुमनसं ख्यातिं क्रतुमंगिरसं गयम् ॥ १७ ॥ सुनीथांगस्य या पत्नी सुषुवे वेनमुल्ब
णम् ॥ यद्दौःशील्यात्स राजर्षिर्निर्विण्णो निरगात्पुरात् ॥ १८ ॥ यमंग शेपुः कुपिता वाग्वज्रा मुनयः किल ॥ गतासोस्तस्य भूयस्ते ममंथुर्दक्षिणं करम् ॥ १९ ॥

अराजकेतदालोकेदस्युभिःपीडिताप्रजाः॥जातोनारायणांशेनपृथुराद्यःक्षितीश्वरः॥२०॥विदुरउवाच॥तस्यशीलनिधेःसाधोर्ब्रह्मण्यस्यमहात्मनः॥राज्ञःकथमभू
द्दुष्टाप्रजायद्विमनाययौ॥२१॥किंवांहोवेनमुद्दिश्यब्रह्मदंडमयूयुजन्॥दंडव्रतधरेराज्ञिमुनयोधर्मकोविदाः॥२२॥नावध्येयःप्रजापालःप्रजाभिरघवानपि
यदसौलोकपालानांबिभर्त्योजःस्वतेजसा॥२३॥एतदाख्याहिमेब्रह्मन्सुनीथात्मजचेष्टितम्॥श्रद्दधानायभक्तायत्वंपरावरवित्तमः॥२४॥मैत्रेयोवाच॥
अंगोश्वमेधंराजर्षिराजहारमहाक्रतुम्॥नाजग्मुर्देवतास्तस्मिन्नाहूताब्रह्मवादिभिः॥२५॥तमूचुर्विस्मितास्तत्रयजमानमथर्त्विजः॥हवींषिहूयमानानि
नतेगृण्हंतिदेवताः॥२६॥राजन्हवींष्यदुष्टानिश्रद्धयासादितानिते॥छंदांस्ययातयामानियोजितानिधृतव्रतैः॥२७॥नविदामेहदेवानांहेलनंवयमण्व
पि॥यन्नगृण्हन्तिभागान्स्वान्येदेवाःकर्मसाक्षिणः॥२८॥मैत्रेयोवाच॥ अंगोद्विजवचःश्रुत्वायजमानःसुदुर्मनाः॥तत्प्रष्टुंव्यसृजद्वाचंसदस्यांस्तदनु
ज्ञया॥२९॥नागच्छन्त्याहुतादेवानगृण्हन्तिग्रहानिह॥सदसस्पतयोब्रूतकिमवद्यंमयाकृतम्॥३०॥सदसस्पतयऊचुः॥नरदेवेहभवतोनाघंतावन्मना
क्स्थितम्॥अस्त्येकंप्राक्तनमघंयदिहेदृक्त्वमप्रजः॥३१॥तथासाधयभद्रंतेआत्मानंसुप्रजंनृप॥इष्टस्तेपुत्रकामस्यपुत्रंदास्यतियज्ञभुक्॥३२॥तथा
स्वभागधेयानिग्रहीष्यन्तिदिवौकसः॥यद्यज्ञपुरुषःसाक्षादपत्यायहरिर्वृतः॥३३॥तांस्तान्कामान्हरिर्दद्याद्यान्यान्कामयतेजनः॥आराधितोयथैवै

पांतथापुंसांफलोदयः॥३४॥इतिव्यवसितातिप्रास्तस्यराज्ञःप्रजातये॥पुरोडाशंनिरवपच्छिपिविष्टायविष्णवे॥३५॥तस्मात्पुरुषउत्तस्थौहेममाल्यम्बरांबरः॥हिरण्मयेनपात्रेणसिद्धमादायपायसम्॥३६॥सविप्रान्तुमतोराजागृहीत्वांजलिनौदनम्॥अवघ्रायमुदायुक्तःप्रादात्पत्न्याउदारधीः॥३७॥सातल्लुसवनंराज्ञीप्राश्यपत्तौपत्युकराद्धधौ॥गर्भंकालउपावृत्तेकुमारंसुषुवेप्रजा॥३८॥सबालएवपुरुषोमातामहमनुव्रतः॥अधर्मांशोद्भवंमृत्युंतेनाभवदधार्मिकः॥३९॥सशरासनमुद्यम्यमृगयुर्वनगोचरः हंतिसाधून्मृगान्दीनान्वेनोऽसावित्यरौज्जनः॥४०॥आक्रीडेक्रीडतोबालान्वयस्यानतिदारुणः॥प्रसह्यनिरनुक्रोशःपशुमारममारयत्॥४१॥तंविचक्ष्यखलंपुत्रंशासनैर्विविधैर्नृपः॥यदानशासितुंकल्पोभृशमासीत्सुदुर्मनाः॥४२॥प्रायेणाभ्यर्चितोदेवायेऽप्रजागृहमेधिनः॥कदपत्यभृतंदुःखंयेनविंदंतिदुर्भरम्॥४३॥यतःपापीयसीकीर्तिरधर्मश्चमहान्नृणाम्॥यतोविरोधःसर्वेषांयतआधिरनंतकः॥४४॥कस्तंप्रजापदेशंवैमोहबंधनमात्मनः पंडितोबहुमन्येततयदर्थाःक्लेशदागृहाः॥४५॥कदपत्यंवरंमन्येसदपत्याच्छुचांपदात्॥निर्विद्येतगृहान्मर्त्योयत्क्लेशनिवहागृहाः॥४६॥एवंसनिर्विण्णमनानृपोगृहान्निशीथउत्थायमहोदयोदयात्॥अलब्धनिद्रोऽनुपलक्षितोनृभिर्हित्वागतोवेनसूःवनम्॥४७॥विज्ञायनिर्विद्यगतंपतिंप्रजाःपुरोहितामात्यसुहृद्गणादयः॥विचिक्युरुर्व्यामतिशोककातरायथानिगूढंपुरुषंकुयोगिनः॥४८॥अलक्ष

यंतः पदवीं प्रजापतेर्हितोद्यमाः प्रत्युपसृत्य ते पुरीम् ॥ ऋषीन्समेतानभिवन्द्य साश्रवो न्यवेदयन्पौरव भर्तृविप्लवम् ॥ ४९ ॥ इति श्रीमद्भाग० महा० चतु० त्रयोदशोऽध्यायः
१३ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ छ ॥ चतुर्दशे तु दुष्पुत्रभयाद्वंगे गते द्विजैः ॥ अभिषिक्तस्य वेनस्य दोषात्तद्वध उच्यते ॥ १ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ भृग्वादयस्ते मुनयो लोकानां क्षेमदर्शिनः
गोप्तर्यसति वै नृणां पश्यन्तः पशुसाम्यताम् ॥ १ ॥ वीरमातरमाहूय सुनीथां ब्रह्मवादिनः ॥ प्रकृत्यसंमतं वेनमभ्यषिंचन्पतिं भुवः ॥ २ ॥ श्रुत्वा नृपासनगतं वेनमत्यु
ग्रशासनम् ॥ निलिल्युर्दस्यवः सद्यः सर्पत्रस्ता इवाखवः ॥ ३ ॥ स आरूढनृपस्थान उन्नद्धोऽष्टविभूतिभिः ॥ अवमेने महाभागान्स्तब्धः संभावितः स्वतः ॥ ४ ॥
एवं मदांध उत्सिक्तो निरंकुश इव द्विपः ॥ पर्यटन्रथमास्थाय कम्पयन्निव रोदसी ॥ ५ ॥ न यष्टव्यं न दातव्यं न होतव्यं द्विजाः क्वचित् ॥ इति न्यवारयद्धर्मं भेरीघोषेण सर्व
शः ॥ ६ ॥ वेनस्यावेक्ष्य मुनयो दुर्वृत्तस्य विचेष्टितम् ॥ विमृश्य लोकव्यसनं कृपयोचुः स्म सत्रिणः ॥ ७ ॥ अहो उभयतः प्राप्तं लोकस्य व्यसनं महत् ॥ दारुण्यु
भयतो दीप्त इव तस्करपालयोः ॥ ८ ॥ अराजकभयादेष कृतो राजा तदर्हणः ॥ ततोऽप्यासीद्भयं त्वद्य कथं स्यात्स्वस्ति देहिनाम् ॥ ९ ॥ अहेरिव पयःपोषः पोषकस्या
प्यनर्थभृत् ॥ वेनः प्रकृत्यैव खलः सुनीथागर्भसंभवः ॥ १० ॥ निरूपितः प्रजापालः स जिघांसति वै प्रजाः ॥ तथापि सांत्वयेमामुं नास्मांस्तत्पातकं स्पृशेत्
११ ॥ तद्विद्वद्भिरसद्वृत्तो वेनोऽस्माभिः कृतो नृपः ॥ सांत्वितो यदि नो वाचं न ग्रहीष्यत्यधर्मकृत् ॥ १२ ॥ लोकधिक्कारसंदग्धं दहिष्यामः स्वतेजसा ॥ एवमध्यवसा

येनं मुनयो गूढमन्यवः ॥ १२ ॥ उपव्रज्याब्रुवन्वेनं सांत्वयित्वा च सामभिः ॥ १३ ॥ मुनय ऊचुः ॥ नृपवर्य निबोधैतद्यत्ते विज्ञापयाम भोः ॥ आयुःश्रीबलकीर्तिनां त
व तात विवर्द्धनम् ॥ १४ ॥ धर्म आचरितः पुंसां वाङ्मनःकायबुद्धिभिः ॥ लोकान्विशोकान्वितरत्यथानंत्यमसंगिनाम् ॥ १५ ॥ स ते मा विनशेद्वीर प्रजानां क्षेमल
क्षणः ॥ यस्मिन्विनष्टे नृपतिरैश्वर्याद्‌ववरोहति ॥ १६ ॥ राजन्नसाध्वमात्येभ्यश्चोरादिभ्यः प्रजा नृपः ॥ रक्षन्यथा बलिं गृण्हन्निह प्रेत्य च मोदते ॥ १७ ॥ यस्य
राष्ट्रे पुरे चैव भगवान्यज्ञपूरुषः ॥ इज्यते स्वेन धर्मेण जनैर्वर्णाश्रमान्वितैः ॥ १८ ॥ तस्य राज्ञो महाभाग भगवान्भूतभावनः ॥ परितुष्यति विश्वात्मा तिष्ठतो नि
जशासने ॥ १९ ॥ तस्मिंस्तुष्टे किमप्राप्यं जगतामीश्वरेश्वरे ॥ लोकाः सपाला ह्येतस्मै हरंति बलिमादृताः ॥ २० ॥ तं सर्वलोकामरयज्ञसंग्रहं त्रयीमयं द्रव्य
मयं तपोमयम् ॥ यज्ञैर्विचित्रैर्यजतो भवाय ते राजन्स्वदेशाननुरोद्धुमर्हसि ॥ २१ ॥ यज्ञेन युष्मद्विषये द्विजातिभिर्वितायमानेन सुराः कला हरेः ॥ स्वि
ष्टाः सुतुष्टाः प्रदिशंति वांछितम् तद्धेलनं नार्हसि वीर चेष्टितुम् ॥ २२ ॥ वेन उवाच ॥ बालिशा बत यूयं वा अधर्मे धर्ममानिनः ॥ ये वृत्तिदं पतिं हित्वा जारं पतिमुपा
सते ॥ २३ ॥ अवजानंत्यमी मूढा नृपरूपिणमीश्वरम् ॥ नानुविंदंति ते भद्रमिह लोके परत्र च ॥ २४ ॥ कोयं यज्ञपुरुषो नाम यत्र वो भक्तिरीदृशी ॥ भर्तृस्नेहवि
दूराणां यथा जारे कुयोषिताम् ॥ २५ ॥ विष्णुर्विरिंचो गिरिश इंद्रो वायुर्यमो रविः ॥ पर्जन्यो धनदः सोमः क्षितिरग्निरपांपतिः ॥ २६ ॥ एते चान्ये च विबुधाः

प्रभवोवरशापयोः॥ देहेभवंतिनृपतेःसर्वदेवमयोनृपः॥२७॥ तस्मान्मांकर्मभिर्विप्रायजध्वंगतमत्सराः॥ बलिंचमह्यंहरतमत्तोऽन्यःकोऽग्रभुक्पुमान्॥२८॥ मैत्रे
योवाच॥ इत्थंविपर्ययमतिःपापीयानुत्पथंगतः॥ अनुनीयमानस्तद्याच्ञांनचक्रेभ्रष्टमंगलः॥२९॥ इतितेऽसत्कृतास्तेनद्विजाःपंडितमानिना॥ भ
ग्नायांभव्ययाच्ञायांतस्मैविदुरचुक्रुधुः॥३०॥ हन्यतांहन्यतामेषपापःप्रकृतिदारुणः॥ जीवन्जगदसावाशुकुरुतेभस्मसात्ध्रुवम्॥३१॥ नायमर्हत्यस
द्वृत्तोनरदेववरासनम्॥ योऽधियज्ञपतिंविष्णुंविनिंदत्यनपत्रपः॥३२॥ कोवैनंपरिचक्षीतवेनमेकमृतेऽशुभम्॥ प्राप्तईदृशमैश्वर्यंयदनुग्रहभाजनः॥
३३॥ इत्थंव्यवसिताहंतुमृषयोरूढमन्यवः॥ निजघ्नुर्हुंकृतैर्वेनंहतमच्युतनिंदया॥३४॥ ऋषिभिःस्वाश्रमपदंगतेपुत्रकलेवरम्॥ सुनीथापाल
यामासविद्यायोगेनशोचती॥३५॥ एकदामुनयस्तेतुसरस्वत्सलिलाप्लुताः॥ हुत्वाऽग्नीन्सत्कथाश्चक्रुरुपविष्टाःसरित्तटे॥३६॥ वीक्ष्योत्थितान्म
होत्पातानाहुर्लोकभयंकरान्॥ अप्यभद्रमनाथायादस्युभ्योनभवेद्भुवः॥३७॥ एवंमृशंतऋषयोधावतांसर्वतोदिशम्॥ पांसुःसमुत्थितोभूरिश्चो
राणामभिलुंपताम्॥३८॥ तदुपद्रवमाज्ञायलोकस्यवसुलुंपताम्॥ भर्तर्युपरतेतस्मिन्नन्योऽन्यंचजिघांसताम्॥३९॥ चोरप्रायंजनपदंहीन
सत्वमराजकम्॥ लोकान्नावारयन्शक्ताअपितद्दोषदर्शिनः॥४०॥ ब्राह्मणःसमदृक्शांतोदीनानांसमुपेक्षकः॥ स्रवतेब्रह्मतस्यापिभिन्नभांडात्

योयथा ॥ ४१ ॥ नागस्यवंशोराजर्षेरेषसंस्थातुमर्हति ॥ अमोघवीर्याहिनृपावंशेस्मिन्केशवाश्रयाः ॥ ४२ ॥ विनिश्चित्यैवमृषयोविपन्नस्यमहीपतेः ॥ ममंथुरूरुंतरसातस्या
सीद्धाहुकोनरः ॥ ४३ ॥ काकःकृष्णोतिह्रस्वांगोह्रस्वबाहुर्महाहनुः ॥ ह्रस्वपान्निम्ननासाग्रोरक्ताक्षस्ताम्रमूर्धजः ॥ ४४ ॥ तंतुतेऽवनतंदीनंकिंकरोमीतिवादिनम् ॥ निषीदेत्य
ब्रुवंस्तातसनिषादस्ततोभवत् ॥ ४५ ॥ तस्यवंश्यास्तुनैषादागिरिकाननगोचराः ॥ येनाहरज्जायमानोवेनकल्मषमुल्बणम् ॥ ४६ ॥ इतिश्रीमद्भाग॰ महा॰ चतु॰
पृथुचरितेनिषादोत्पत्तिर्नामचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ततःपंचदशोविप्रैर्मंथनाद्वेनबाहुतः ॥ जातस्यतुपृथोरुक्तमभिषेकार्हणादिकम् ॥ १ ॥ मैत्रेयोवा
च ॥ अथतस्यपुनर्विप्रैरपुत्रस्यमहीपतेः ॥ बाहुभ्यांमथ्यमानाभ्यांमिथुनंसमपद्यत ॥ १ ॥ तद्दृष्ट्वामिथुनंजातमृषयोब्रह्मवादिनः ॥ ऊचुःपरमसंतुष्टाविदित्वाभ
गवत्कलाम् ॥ २ ॥ ऋषयऊचुः ॥ एषविष्णोर्भगवतःकलाभुवनपालिनी ॥ इयंचलक्ष्म्याःसंभूतिपुरुषस्यानपायिनी ॥ ३ ॥ अयंतुप्रथमोराज्ञांपुमान्प्रथयिताय
शः ॥ पृथुर्नाममहाराजोभविष्यतिपृथुश्रवाः ॥ ४ ॥ इयंचसुदतीदेवीगुणभूषणभूषणा ॥ अर्चिर्नामवरारोहापृथुमेवावरुंधती ॥ ५ ॥ एषसाक्षाद्धरेरंशोजातोलोकरिर
क्षया ॥ इयंचतत्परा हिश्रीरनुजज्ञेनपायिनी ॥ ६ ॥ मैत्रेयोवाच ॥ प्रशंसंतिस्मतंविप्रागंधर्वप्रवराजगुः ॥ मुमुचुःसुमनोधाराःसिद्धानृत्यंतिस्वःस्त्रियः ॥ ७ ॥
शंखतूर्यमृदंगाद्यानेदुर्दुंदुभयोदिवि ॥ तत्रसर्वउपाजग्मुर्देवर्षिपितृणांगणाः ॥ ८ ॥ ब्रह्माजगद्गुरुर्देवैःसहासृत्यसुरेश्वरैः ॥ वैन्यस्यदक्षिणेहस्तेदृष्ट्वाचिह्नंगदाभृतः ॥ ९ ॥

पादयोररविंदंचलंवैमेनेहरेःकलाम् यस्याप्रतिहतंचक्रमंशःसपरमेष्ठिनः ॥ १० ॥ तस्याभिषेकआरब्धोब्राह्मणैर्ब्रह्मवादिभिः । आभिषेचनिकान्यस्मैआजह्रुःस
र्वतोजनाः ॥ ११ ॥ सरित्समुद्रागिरयोनागागावःखगामृगाः । द्यौःक्षितिःसर्वभूतानिसमाजह्रुरुपायनम् ॥ १२ ॥ सोऽभिषिक्तोमहाराजःसुवासाःसाध्वलंकृतः । प
त्न्याऽर्चिषालंकृतयाविरेजेऽग्निरिवापरः ॥ १३ ॥ तस्मैजहारधनदोहैमंवीरवरासनम् । वरुणःसलिलस्रावमातपत्रंशशिप्रभम् ॥ १४ ॥ वायुश्चवालव्यजनेधर्मः
कीर्तिमयींस्रजम् । इंद्रःकिरीटमुत्कृष्टंदंडंसंयमनंयमः १५ ब्रह्माब्रह्ममयंवर्मभारतीहारमुत्तमम् हरिःसुदर्शनंचक्रंतत्पत्न्यव्याहतांश्रियम् ॥ १६ ॥ दश
चंद्रमसिंरुद्रःशतचंद्रंतथांबिका । सोमोऽमृतमयानश्वान्त्वष्टारूपाश्रयंरथम् ॥ १७ ॥ अग्निराजगवंचापंसूर्योरश्मिमयानिषून् । भूःपादुकेयोगमय्यौद्यौःपु
ष्पावलिमन्वहम् ॥ १८ ॥ नाट्यंसुगीतंवादित्रमंतर्धानंचखेचराः । ऋषयश्चाशिषःसत्याःसमुद्रःशंखमात्मजम् ॥ १९ ॥ सिंधवःपर्वतानद्योरथवीथीर्महात्मनः ।
सूतोऽथमागधोवंदीतंस्तोतुमुपतस्थिरे ॥ २० ॥ स्तावकांस्तानभिप्रेत्यपृथुर्वैन्यःप्रतापवान् । मेघनिर्ह्रादयावाचाप्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ २१ ॥ पृथुरुवाच । भोःसू
तहेमागधसौम्यवंदिन्लोकेऽधुनास्पष्टगुणस्यमेस्यात् । किमाश्रयोमेस्तवएषयोज्यतांमामय्यभूवन्वितथागिरोवः ॥ २२ ॥ तस्मात्परोक्षेऽस्मदुपश्रुतान्यलंक
रिष्यथस्तोत्रमपीच्यवाचः । सत्युत्तमश्लोकगुणानुवादेजुगुप्सितंनस्तवयंतिसभ्याः ॥ २३ ॥ महद्गुणानात्मनिकर्तुमीशःकःस्तावकैःस्तावयतेऽसतो

पि॥ तेस्याभविष्यंन्निति विप्रलब्धोजनावहासंकुमतिर्नवेद॥२४॥ मभवोह्यात्मनःस्तोत्रंजुगुप्संत्यपिविश्रुताः॥ ह्रीमंतःपरमोदाराःपौरुषंवाविगर्हितम्॥२५॥
वयंत्वविदितालोकेसूताद्यापिवरीमभिः॥ कर्मभिःकथमात्मानंगापयिष्यामबालवत्॥२६॥ इतिश्रीमद्भाग० महा० चतु० पृथुचरितेपंचदशोऽध्यायः॥१५॥
श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ ७॥ षोडशेसर्वलोकैकैःसत्कृतंभार्ययाकृतम्॥ मुनिःप्रकृताःसूताद्याःस्तुवंतिस्मेतिवर्ण्यते॥१॥ मैत्रेयउवाच॥ इतिब्रुवाणंनृपतिंगा
यकामुनिचोदिताः॥ तुष्टुवुस्तुष्टमनसस्तद्वागमृतसेवया॥१॥ नालंवयंतेमहिमानुवर्णनेयोदेववर्योऽवततारमायया॥ वेनांगजातस्यचपौरुषाणितेवाचस्पती
नामपिबभ्रमुर्धियः॥२॥ अथाप्युदारश्रवसःपृथोर्हरेःकलावतारस्यकथामृतादृताः॥ यथोपदेशंमुनिभिःप्रचोदिताःश्लाघ्यानिकर्माणिवयंवितन्महि
॥३॥ एषधर्मभृतांश्रेष्ठोलोकंधर्मेऽनुवर्त्तयन्॥ गोप्ताचधर्मसेतूनांशास्तातत्परिपंथिनां॥४॥ एषवैलोकपालानांबिभर्त्येकस्तनौतनूः॥ कालेकालेयथाभा
गंलोकयोरुभयोर्हितम्॥५॥ वसुकालउपादत्तेकालेचायंविमुंचति॥ समःसर्वेषुभूतेषुप्रतपन्सूर्यवद्विभुः॥६॥ तितिक्षत्यक्रमंवैन्यउपर्याक्रमतामपि
भूतानांकरुणःशश्वदार्त्तानांक्षितिवृत्तिमान्॥७॥ देवेऽवर्षत्यसौदेवोनरदेववपुर्हरिः॥ कृच्छ्रप्राणाःप्रजाह्येषरक्षिष्यत्यंजसेंद्रवत्॥८॥ आप्याययत्यसौलो
कंवदनामृतमूर्त्तिना॥ सानुरागावलोकेनविशदस्मितचारुणा॥९॥ अव्यक्तवर्त्मैषगूढकार्योगंभीरवेधाउपगुप्तवित्तः॥ अनंतमाहात्म्यगुणैकधामापृथुः

संचेतद्वत्संवृतात्मा ॥ १० ॥ दुरासदो दुर्विषह आसन्नोऽपि विदूरवत् । नैवाभिभवितुं शक्यो वेनारण्युत्थितोऽनलः ॥ ११ ॥ अंतर्बहिश्च भूतानां पश्यन्कर्माणि चारणैः । उदासी
न इवाध्यक्षो वायुरात्मेव देहिनाम् ॥ १२ ॥ नादंड्यं दंडयत्येष सुतमात्मद्विषामपि । दंडयत्यात्मजमपि दंड्यं धर्मपथे स्थितः ॥ १३ ॥ अस्याप्रतिहतं चक्रं पृथोरामानसाच
लात् । वर्तते भगवानर्को यावत्तपति गोगणैः ॥ १४ ॥ रंजयिष्यति यल्लोकमयमात्मविचेष्टितैः । अथामुमाहू राजानं मनोरंजनकैः प्रजाः ॥ १५ ॥ दृढव्रतः सत्यसं
धो ब्रह्मण्यो वृद्धसेवकः । शरण्यः सर्वभूतानां मानदो दीनवत्सलः ॥ १६ ॥ मातृभक्तिः परस्त्रीषु पत्न्यामर्द्ध इवात्मनः । प्रजासु पितृवत्स्निग्धः किंकरो ब्रह्मवा
दिनाम् ॥ १७ ॥ देहिनामात्मवत्प्रेष्ठः सुहृदां नंदिवर्द्धनः । मुक्तसंगप्रसंगोऽयं दंडपाणिरसाधुषु ॥ १८ ॥ अयं तु साक्षाद्भगवांस्त्र्यधीशः कूटस्थ आत्मा कल
याऽवतीर्णः । यस्मिन्नविद्यारचितं निरर्थकं पश्यंति नानात्वमपि प्रतीतम् ॥ १९ ॥ अयं भुवो मंडलमोदयाद्रेर्गोप्तैकवीरो नरदेवनाथः । आस्थाय जैत्रं रथमा
त्तचापः पर्यस्यते दक्षिणतो यथाऽर्कः ॥ २० ॥ अस्मै नृपालाः किल तत्र तत्र बलिं हरिष्यंति सलोकपालाः । मंस्यंत एषां स्त्रिय आदिराजं चक्रायुधं तद्य
वाउद्धरंत्यः ॥ २१ ॥ अयं महीं गां दुदुहेऽधिराजः प्रजापतिर्वृत्तिकरः प्रजानाम् । यो लीलयाऽद्रीन्स्वशरासकोट्या भिंदन्समां गामकरोद्यथेंद्रः ॥ २२ ॥ वि
स्फूर्जयन्नाजगवं धनुः स्वयं यदाचरत्क्ष्मामविषह्यमाजौ । तदा निलिल्युर्दिशि दिश्यसंतो लांगूलमुद्यम्य यथा मृगेंद्राः ॥ २३ ॥ एषोऽश्वमेधान्शत

माजहारसरस्वतीप्रादुरभाविyatra ॥ अहारषीद्यस्यहयंपुरंदरःशतक्रतुश्चरमेवर्त्तमानो ॥२४॥ एवंस्वसत्रोपवनेसमेत्यसनत्कुमारंभगवंतमेकम् ॥ आरा
ध्यभक्त्यालभतामलंतज्ज्ञानंयतोब्रह्मपरंविदंति ॥२५॥ इत्थंतत्रगिरिस्तास्ताइतिविश्रुतविक्रमः ॥ श्रोष्यत्यात्माश्रितागाथाःपृथुःपृथुपराक्रमः
२६॥ दिशोविजित्याप्रतिरुद्धचक्रःस्वतेजसोत्पाटितलोकशल्यः ॥ सुरासुरेंद्रैरुपगीयमानमहानुभावोभवितापतिर्भुवः ॥२७॥ इतिश्रीमद्भागवते
महापुराणेचतु० षोडशोऽध्यायः ॥१६॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ छ ॥ ततःससदशोलोकस्किधःप्रशामयन्पृथुः ॥ ग्रस्तवीजांमहींहंतुंयत्तोभीत्यालयास्तु
तः ॥१॥ मैत्रेयउवाच ॥ एवंसभगवान्वैन्यःस्व्यापितोगुणकर्मभिः ॥ छंदयामासतान्कामैःप्रतिपूज्याभिनंद्यच ॥१॥ ब्राह्मणप्रमुखान्वर्णान्भृत्यामात्यपु
रोधसः ॥ पौरान्जानपदान्श्रेणीःप्रकृतीःसमपूजयत् ॥२॥ विदुरउवाच ॥ कस्माद्दधारगोरूपंधरित्रीबहुरूपिणी ॥ यांदुदोहपृथुस्तत्रकोवत्सोदोहनंच
किम् ॥३॥ प्रकृत्याविषमादेवीकृतातेनसमाकथम् ॥ तस्यमेध्यंहयंदेवःकस्यहेतोरपाहरत् ॥४॥ सनत्कुमाराद्भगवतोब्रह्मन्ब्रह्मविदुत्तमात् ॥ लब्ध्वाज्ञानं
सविज्ञानंराजर्षिःकांगतिंगतः ॥५॥ यच्चान्यदपिकृष्णस्यभवान्भगवतःप्रभोः ॥ श्रवःसुश्रवसःपुण्यंपूर्वदेहकथाश्रयम् ॥६॥ भक्तायमेनुरक्तायतवचाधो
क्षजस्यच ॥ वक्तुमर्हसियोऽदुह्यद्वैन्यरूपेणगामिमाम् ॥७॥ सूतउवाच ॥ चोदितोविदुरेणैवंवासुदेवकथांप्रति ॥ प्रशस्यतंप्रीतमनामैत्रेयःप्रत्यभाषत ॥८

मैत्रेयउवाच॥यदाभिषिक्तःपृथुरंगविप्रैरामंत्रितोजनतायाश्चपालः॥प्रजानिरन्नेक्षितिपृष्ठएत्यक्षुत्क्षामदेहाःपतिमभ्यवोचन्॥९॥वयंराजन्जाठरेणाभितप्तायथा
ऽग्निनाकोटरस्थेनवृक्षाः॥त्वामद्ययाताःशरणंशरण्यंयःसाधितोवृत्तिकरःपतिर्नः॥१०॥तन्नोभवानीहतुरातवेऽन्नंक्षुधार्दितानांनरदेवदेव॥यावन्न
नंक्ष्यामहउज्झितोर्जावार्तापतिस्त्वंकिललोकपाल॥११॥मैत्रेयउवाच॥पृथुःप्रजानांकरुणंनिशम्यपरिदेवनम्॥दीर्घंदध्यौकुरुश्रेष्ठनिमित्तंसोन्वप
द्यत॥१२॥इतिव्यवसितोबुद्ध्याप्रगृहीतशरासनः॥संदधेविशिखंभूमेःक्रुद्धस्त्रिपुरहायथा॥१३॥प्रवेपमानाधरणीनिशाम्योदायुधंचतम्॥गौःसत्यप
द्रवद्भीतामृगीवमृगयुद्रुता॥१४॥तामन्वधावत्तद्वैन्यःकुपितोत्यरुणेक्षणः॥शरंधनुषिसंधाययत्रयत्रपलायते॥१५॥सादिशोविदिशोदेवीरोदसीचांतरंत
योः॥धावंतीतत्रतत्रैनंददर्शानूद्यतायुधम्॥१६॥लोकेनाविंदतत्राणंवैन्यान्मृत्योरिवप्रजाः॥त्रस्तातदानिववृतेहृदयेनविदूयता॥१७॥उवाचचमहा
भागंधर्मज्ञापन्नवत्सल॥त्राहिमामपिभूतानांपालनेऽवस्थितोभवान्॥१८॥सत्वंजिघांससेकस्माद्दीनामकृतकिल्बिषाम्॥अहनिष्यत्कथंयोषां
धर्मज्ञइतियोमतः॥१९॥प्रहरंतिनवैस्त्रीषुकृतागःस्वपिजंतवः॥किमुतत्वद्विधाराजन्करुणादीनवत्सलाः॥२०॥मांविपाट्याजरांनावंयत्रविश्वंप्रतिष्ठितम्॥आ
त्मानंचप्रजाश्चेमाःकथमंभसिधास्यसि॥२१॥पृथुरुवाच॥वसुधेत्वांवधिष्याम्यमच्छासनपराङ्मुखीम्॥भागंबर्हिषियावृंक्तेनतनोतिचनोवसु॥२२॥ यवसं

जग्ध्वन्नं नैव दोग्ध्यौधसं पयः ॥ तस्यामेवाहि दुष्टायां दण्डो नात्र न शस्यते ॥ २३ ॥ त्वं खल्वोषधिबीजानि प्राक्सृष्टानि स्वयंभुवा । न मुंचस्यात्मरुद्धानि माम
वज्ञाय मंदधीः ॥ २४ ॥ अमूषां क्षुत्परीतानामार्तानां परिदेवितम् । शमयिष्यामि मद्बाणैर्भिन्नायास्तव मेदसा ॥ २५ ॥ पुमान्योषिदुत क्लीब आत्मसंभावनोऽधमः । भूतेषुनि
रनुक्रोशो नृपाणां तद्वधोऽवधः ॥ २६ ॥ त्वां स्तब्धां दुर्मदां नीत्वा मायागां तिलशः शरैः ॥ आत्मयोगबलेनेमा धारयिष्याम्यहं प्रजाः ॥ २७ ॥ एवं मन्युमयीं मूर्तिं कृतांतमिव बिभ्र
तम् प्रणता प्रांजलिः प्राह मही संजातवेपथुः ॥ २८ ॥ धरोवाच ॥ नमः परस्मै पुरुषाय मायया विन्यस्तनानातनवे गुणात्मने । नमः स्वरूपानुभवेन निर्धुतद्रव्यक्रि
याकारकविभ्रमोर्मये ॥ २९ ॥ येनाहमात्मायतनं विनिर्मिता धात्रा यतोऽयं गुणसर्गसंग्रहः ॥ स एव मां हंतुमुदायुधः स्वराडुपस्थितोऽन्यं शरणं कमाश्रये
॥ ३० ॥ य एतदादावसृजच्चराचरं स्वमाययात्माश्रययाविर्तक्यया । तयैव सोऽयं किल गोप्तुमुद्यतः कथं नु मां धर्मपरो जिघांससि ॥ ३१ ॥ नूनं बतेशस्य समी
हितं जनैस्तन्मायया दुर्जयया कृतात्मभिः ॥ न लक्ष्यते यस्त्वकरोदकारयद्योऽनेक एकः परतश्च ईश्वरः ॥ ३२ ॥ सर्गादि योऽस्यानुरुणद्धि शक्तिभिर्द्रव्यक्रियाका
रकचेतनात्मभिः ॥ तस्मै समुन्नद्धनिरुद्धशक्तये नमः परस्मै पुरुषाय वेधसे ॥ ३३ ॥ स वै भवानात्मविनिर्मितं जगद्भूतेन्द्रियान्तःकरणात्मकं विभो । संस्था
पयिष्यन्नज मां रसातलादभ्युज्जहाराम्भस आदिसूकरः ॥ ३४ ॥ अपामुपस्थे मयि नाव्यवस्थिताः प्रजा भवानद्य रिरक्षिषुः किल । स वीरमूर्तिः सम

भूद्भूताधीशोयोमांपयस्युग्रशरोजिघांससि॥३५॥नूनंजनैरीहितमीश्वराणामस्मद्विधैस्त्वद्गुणसर्गमायया॥नज्ञायतेमोहितचित्तवर्त्मभिस्तेभ्योनमोवीरयशः
स्करेभ्यः॥३६॥इतिश्रीमद्भाग॰महा॰चतुर्थ॰पृथुविजयेधरित्रीनिग्रहोनामसप्तदशोऽध्यायः॥१७॥श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥७॥अष्टादशेमहीवाक्याद्दु
ग्धापात्रादिभेदतः॥पृथ्वादिभिस्तुसादुग्धास्वंस्वंचदुग्धमितीर्यते॥१॥मैत्रेयउवाच॥इत्थंपृथुमभिष्टूयरुषाप्रस्फुरिताधरम्॥पुनराहावनिर्भीतासंस्त
भ्यात्मानमात्मना॥१॥संनियच्छाभिभोमन्युंनिबोधश्रावितंचमे॥सर्वतःसारमादत्तेयथामधुकरोबुधः॥२॥अस्मिँल्लोकेऽथवाऽमुष्मिन्मुनिभिस्त
त्त्वदर्शिभिः॥दृष्टायोगाःप्रयुक्ताश्चपुंसांश्रेयःप्रसिद्धये॥३॥तानातिष्ठतियःसम्यगुपायान्पूर्वदर्शितान्॥अवरःश्रद्धयोपेतउपायान्विंदतेंजसा॥४॥
ताननादृत्ययोविद्वानर्थानारभतेस्वयम्॥तस्यव्यभिचरंत्यर्थाआरब्धाश्चपुनःपुनः॥५॥पुरासृष्टाह्योषधयोब्रह्मणायाविशांपते॥भुज्यमानामयादृष्टाअसद्भिर
धृतव्रतैः॥६॥अपालितानादृताचभवद्भिर्लोकपालकैः॥चोरीभूतेऽथलोकेऽहंयज्ञार्थेग्रसमोषधीः॥७॥नूनंताविरुधःक्षीणामयिकालेनभूयसा॥तत्रयोगे
नदृष्टेनभवानादातुमर्हति॥८॥वत्संकल्पयमेवीरयेनाहंवत्सलातव॥धोक्ष्येक्षीरमयान्कामाननुरूपंचदोहनम्॥९॥दोग्धारंचमहाबाहोभूतानांभूतभावन
अन्नमीप्सितमूर्जस्वद्भगवान्वांछतेयदि॥१०॥समांचकुरुमांराजन्देववृष्टंयथापयः॥अपर्तावपिभद्रंतेउपावर्त्तेतमेविभो॥११॥इतिप्रियंहितंवाक्यंभुवआ

आदाय भूपतिः॥ वत्सं कृत्वा मनुं पाणावदुहत्सकलौषधीः॥ १२॥ तथापरे च सर्वत्र सारमाददते बुधाः॥ ततोऽन्ये च यथाकामं दुदुहुः पृथभाविताम्॥ १३॥ ऋषयो दुदुहुर्देवी
मिंद्रियेष्वथ सत्तम॥ वत्सं बृहस्पतिं कृत्वा पयश्छंदोमयं शुचि॥ १४॥ कृत्वा वत्सं सुरगणा इंद्रं सोमम दूदुहन्॥ हिरण्मयेन पात्रेण वीर्यमोजो बलं पयः॥ १५॥ दैतेया दानवा वत्सं
प्रह्लादमसुरर्षभम्॥ विधायादूदुहन्क्षीरमयः पात्रे सुरासवम्॥ १६॥ गंधर्वाप्सरसोऽधुक्षन्पात्रे पद्ममये पयः॥ वत्सं विश्वावसुं कृत्वा गांधर्वं मधु सौभगम्॥ १७॥ वत्से
न पितरोर्यम्णा कव्यं क्षीरमधुक्षत॥ आमपात्रे महाभागाः श्रद्धया श्राद्धदेवताः॥ १८॥ प्रकल्प्य वत्सं कपिलं सिद्धाः संकल्पनामयीम्॥ सिद्धिं नभसि विद्यां च ये
च विद्याधरादयः॥ १९॥ अन्ये च मायिनो मायामंतर्धानाद्भुतात्मनाम्॥ मयं प्रकल्प्य वत्सं ते दुदुहुर्धारिणामयीम्॥ २०॥ यक्षरक्षांसि भूतानि पिशाचाः पिशिताशनाः
भूतेशवत्सा दुदुहुः कपाले क्षतजासवम्॥ २१॥ तथाहयो दंदशूकाः सर्पा नागाश्च तक्षकम्॥ विधाय वत्सं दुदुहुर्बिलपात्रे विषं पयः॥ २२॥ पशवो यवसं क्षीरं वत्सं कृत्वा
च गोवृषम्॥ अरण्यपात्रे चाधुक्षन्मृगेंद्रेण च दंष्ट्रिणः॥ २३॥ क्रव्यादाः प्राणिनः क्रव्यं दुदुहुः स्वे कलेवरे सुपर्णवत्सा विहगाश्चरं चाचरमेव च॥ २४॥ वटवत्सा वन
स्पतयः पृथग्रसमयं पयः॥ गिरयो हिमवद्वत्सा नानाधातून्स्वसानुषु॥ २५॥ सर्वे स्वमुख्यवत्सेन स्वे स्वे पात्रे पृथक्पयः॥ सर्वकामदुघां पृथ्वीं दुदुहुः पृथभावि
ताम्॥ २६॥ एवं पृथ्वादयः पृथ्वीमन्नादाः सन्नमात्मनः॥ दोहवत्सादिभेदेन क्षीरभेदं कुरूद्वह॥ २७॥ ततो महीपतिः प्रीतः सर्वकामदुघां पृथुः॥ दुहितृत्वे चका

रेमांप्रेम्णादुहितृवत्सलः॥२७॥चूर्णयन्स्वधनुःकोट्यागिरिकूटानिराजराट् ॥भूमंडलमिदंवैन्यः प्रायश्चक्रेसमंविभुः॥२८॥ अथास्मिन्भगवान्वैन्यः प्रजानांवृत्तिदःपिता ॥नि
वासान्कल्पयांचक्रेतत्रतत्रयथार्हतः॥२९॥ग्रामान्पुरःपत्तनानिदुर्गाणिविविधानिच॥घोषान्व्रजान्सशिबिरानाकरान्खेटखर्वटान्॥३०॥प्राक्पृथोरिहनैवैषापुरग्रामादिक
ल्पना॥यथासुखंवसंतिस्मतत्रतत्राकुतोभयाः॥३१॥इतिश्रीमद्भागवतेमहापुराणेचतुःपृथुविजयेऽष्टादशोऽध्यायः॥१८॥श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥छ॥ऊनविंशेऽश्व
मेधानांहयापहरणात्पृथोः॥ऐंद्रंहंतुंप्रवृत्तस्यधात्रावारणमुच्यते॥॥मैत्रेयउवाच॥अथादीक्षतराजातुहयमेधशतेनसः॥ब्रह्मावर्तेमनोःक्षेत्रेयत्रप्राचीसरस्वती॥१॥
तदभिप्रेत्यभगवान्कर्मातिशयमात्मनः॥शतक्रतुर्नममृषेपृथोर्यज्ञमहोत्सवम्॥२॥यत्रयज्ञपतिःसाक्षाद्भगवान्हरिरीश्वरः॥अन्वभूयतसर्वात्मासर्वलोकगुरुःप्रभुः
॥३॥अन्वितोब्रह्मशर्वाभ्यांलोकपालैःसहानुगैः॥उपगीयमानोगंधर्वैर्मुनिभिश्चाप्सरोगणैः॥४॥सिद्धविद्याधरादैत्यादानवागुह्यकादयः॥सुनंदनंदप्रमुखाःपार्षद
वराहरेः॥५॥कपिलोनारदोदत्तोयोगेशाःसनकादयः॥तमन्वीयुर्भागवतायेचतत्सेवनोत्सुकाः॥६॥यत्रधर्मदुघाभूमिःसर्वकामदुघासती दोग्धिस्माभीप्सितानर्था
न्यजमानस्यभारत॥७॥ऊहुःसर्वरसान्नद्यःक्षीरदध्यन्नगोरसान्॥तरवोभूरिवर्ष्माणःप्रासूयंतमधुच्युतः॥८॥सिंधवोरत्ननिकरान्गिरयोऽन्नंचतुर्विधम्॥उपायनमु
पाजह्रुःसर्वलोकाःसपालकाः॥९॥इतिचाधोक्षजेशस्यपृथोस्तुपरमोदयम्॥असूयन्भगवानिंद्रःप्रतिघातमचीकरत्॥१०॥चरमेणाश्वमेधेनयजमानेयजुष्पतिम्

वैन्ययज्ञपशुंस्पर्धन्नपोवाहतिरोहितः ॥ ११ ॥ तमत्रिर्भगवानैक्षत्त्वरमाणंविहायसा ॥ आमुक्तमिवपाखंडंयोऽधर्मेधर्मविभ्रमः ॥ १२ ॥ अत्रिणाचोदितोहंतुंपृथुपुत्रोमहारथः
अन्वधावतसंक्रुद्धस्तिष्ठतिष्ठेतिचाब्रवीत् ॥ १३ ॥ तंतादृशाकृतिंवीक्ष्यमेनेधर्मंशरीरिणम् ॥ जटिलंभस्मनाच्छन्नंतस्मैबाणंनमुंचति ॥ १४ ॥ वधान्निवृत्तंतंभूयोहंतवे
त्रिरचोदयत् ॥ जहियज्ञहनंतातमहेंद्रंविबुधाधमम् ॥ १५ ॥ एवंवैन्यसुतःप्रोक्तस्त्वरमाणंविहायसा ॥ अन्वद्रवदभिक्रुद्धोरावणंगृध्रराडिव ॥ १६ ॥ सोऽश्वंरूपंचतद्धित्वातस्मा
अंतर्हितःस्वराट् ॥ वीरःस्वपशुमादायपितुर्यज्ञमुपेयिवान् ॥ १७ ॥ तत्तस्यचाद्भुतंकर्मविचक्ष्यपरमर्षयः ॥ नामधेयंददुस्तस्मैविजिताश्वइतिप्रभो ॥ १८ ॥ उपसृज्यतम
स्तीव्रंजहाराश्वंपुनर्हरिः ॥ चषालयूपतश्छन्नोहिरण्यरशनंविभुः ॥ १९ ॥ अत्रिःसंदर्शयामासत्वरमाणंविहायसा ॥ कपालखट्वांगधरंवीरोनैनमबाधत ॥ २० ॥ अत्रि
णाचोदितस्तस्मैसंदधेविशिखंरुषा ॥ सोऽश्वंरूपंचतद्धित्वातस्थावंतर्हितःस्वराट् ॥ २१ ॥ वीरश्चाश्वमुपादायपितृयज्ञमथाव्रजत् ॥ तदवद्यंहरेरूपंजगृहुर्ज्ञानदुर्बलाः
२२ ॥ यानिरूपाणिजगृहेइंद्रोहयजिहीर्षया ॥ तानिपापस्यखंडानिलिंगंखंडमिहोच्यते ॥ २३ ॥ एवमिंद्रेहरत्यश्वंवैन्ययज्ञजिघांसया ॥ तद्गृहीतविसृष्टेषुपाखंडेषुम
तिर्नृणाम् ॥ २४ ॥ धर्मइत्युपधर्मेषुनग्नरक्तपटादिषु ॥ प्रायेणसज्जतेभ्रांत्यापेशलेषुचवाग्मिषु ॥ २५ ॥ तदभिज्ञायभगवान्पृथुःपृथुपराक्रमः ॥ इंद्रायकुपितो
बाणमादत्तोद्यतकार्मुकः ॥ २६ ॥ तमृत्विजःशक्रवधाभिसंधितंविचक्ष्यदुःप्रेक्ष्यमसह्यरंहसम् ॥ निवारयामासुरहोमहामतेनयुज्यतेऽत्रान्यवधःप्रचोदितात् ॥ २७ ॥

वयंमरुत्वंतमिहार्थनाशनं ह्वयामहेत्वच्छ्रवसाहतत्विषम्॥ अयातयामोपहवैरनंतरम् प्रसह्यराजन्जुहवामते ऽहितम्॥२८॥ इत्यामंत्र्यक्रतुपतिंवि
दुरस्यर्त्विजोरुषा॥ स्रुग्घस्तान्जुह्वतो ऽभ्येत्यस्वयंभूः प्रत्यषेधत॥२९॥ नवध्योभवतामिंद्रोयद्यज्ञोभगवत्तनुः॥ यंजिघांसथयज्ञेनयस्येष्टास्तनवःसुराः
३०॥ तदिदंपश्यतमहद्धर्मव्यतिकरंद्विजाः॥ इंद्रेणानुष्ठितंराज्ञः कर्मैतद्विजिघांसता॥३१॥ पृथुकीर्तेः पृथोर्भूयात्तर्ह्येकोनशतक्रतुः॥ अलंतेक्रतुभिः स्विष्टैर्यद्
वान्मोक्षधर्मवित्॥३२॥ नैवात्मनेमहेंद्रायरोषमाहर्तुमर्हसि॥ उभावपिहिभद्रंते उत्तमश्लोकविग्रहौ॥३३॥ मास्मिन्महाराजकृथाः स्मचिंतां निशामयास्मद्
च आदृतात्मा॥ यद्ध्यायतोदैवहतंनुकर्तुंमनोतिरुष्टंविशतेतमो ऽधम्॥३४॥ क्रतुर्विरमतामेषदेवेषुदुरवग्रहः॥ धर्मव्यतिकरोयत्रपाखंडैरिंद्रनिर्मितैः
३५॥ एभिरिंद्रोपसंसृष्टैः पाखंडैर्हारिभिर्जनम्॥ ह्रियमाणंविचक्ष्वैनं यस्तेयज्ञध्रुगश्वमुट्॥३६॥ भवान्परित्रातुमिहावतीर्णो धर्मंजनानांसमयानु
रूपम्॥ वेनापचारादवलुप्तमद्य तद्देहतोविष्णुकलासिवैन्य॥३७॥ स त्वं विमृश्यास्यभवं प्रजापते संकल्पनंविश्वसृजांपिपीपृहि॥ ऐंद्रींचमा
यामुपधर्ममातरं प्रचंडपाखंडपथंजहिप्रभो॥३८॥ मैत्रेयउवाच॥ इत्थंसलोकगुरुणा समादिष्टोविशांपतिः॥ तथाचकृत्वावात्सल्यंमघो
नापिचसंदधे॥३९॥ कृतावभृथस्नानाय पृथवेभूरिकर्मणे॥ वरान्ददुस्तेवरदा येतद्बर्हिषितर्पिताः॥४०॥ विप्राःसत्याशिषस्तुष्टाः श्रद्धयाल

ध्यदक्षिणाः॥ आशिषो युयुजुः क्षत्तरादिराजाय सत्कृताः॥४१॥ त्वयाहूता महाबाहो सर्व एव समागताः॥ पूजिता दानमानाभ्यां पितृदेवर्षिमानवाः
॥४२॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे चतुः पृथुविजये एकोनविंशोऽध्यायः॥१९॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ ॥ विंशे तु विष्णुना साक्षात्पृथोर्यज्ञेऽनुशा
सनम्॥ वरदानप्रसंगेन प्रीतिश्चान्योऽन्यमीर्यते॥१॥ ऋषिरुवाच॥ भगवानपि वैकुंठः साकं मघवता विभुः॥ यज्ञैर्यज्ञपतिस्तुष्टो यज्ञभुक्
तमभाषत॥१॥ श्रीभगवानुवाच एष तेऽकारषीद्भंगं हयमेधशतस्य ह॥ क्षमापयत आत्मानममुष्य क्षंतुमर्हसि॥२॥ सुधियः साधवो लोके नरदेव नरोत्तमाः॥ नाभिद्रुह्यंति भू
तेभ्यो यर्हि नात्मा कलेवरम्॥३॥ पुरुषा यदि मुह्यंति त्वादृशा देवमायया॥ श्रम एव परं जातो दीर्घया वृद्धसेवया॥४॥ अतः कायमिमं विद्वानविद्याकामकर्मभिः॥ आरब्ध इति नैवा
स्मिन्प्रतिबुद्धोऽनुषज्जते॥५॥ असंसक्तः शरीरेऽस्मिन्नमुनोत्पादिते गृहे॥ अपत्ये द्रविणे वापि कः कुर्यान्ममतां बुधः॥६॥ एकः शुद्धः स्वयंज्योतिर्निर्गुणोऽसौ गुणाश्रयः॥ स
र्वगोऽनावृतः साक्षी निरात्मात्माऽऽत्मनः परः॥७॥ य एवं संतमात्मानमात्मस्थं वेद पूरुषः॥ नाज्यते प्रकृतिस्थोऽपि तद्गुणैः स मयि स्थितः॥८॥ यः स्वधर्मेण मां नित्यं निराशीः श्र
द्धयान्वितः॥ भजते शनकैस्तस्य मनो राजन्प्रसीदति॥९॥ परित्यक्तगुणः सम्यग्दर्शनो विशदाशयः॥ शांतिं मे समवस्थानं ब्रह्म कैवल्यमश्नुते॥१०॥ उदासीनमिवाध्यक्षं द्र
व्यज्ञानक्रियात्मनाम्॥ कूटस्थमिममात्मानं यो वेदाप्नोति शोभनम्॥११॥ भिन्नस्य लिंगस्य गुणप्रवाहो द्रव्यक्रियाकारकचेतनात्मनः॥ दृष्टासु संपत्सु विपत्सु सूरयो न वि

क्रियंते मयि बद्धसौहृदाः ॥ १२ ॥ समः समानोत्तममध्यमाधमः ॥ सुखे च दुःखे च जितेंद्रियात्मनः ॥ मयोपकॢप्ताखिललोकसंयुक्तो विधत्स्व वीराखिललोकरक्षणम् ॥ १३ ॥ श्रे
यः प्रजापालनमेव राज्ञो यत्सांपराये सुकृतात्षष्ठमंशम् ॥ हर्ताऽन्यथा हृतपुण्यः प्रजानामरक्षिता करहारोऽघमत्ति ॥ १४ ॥ एवं द्विजाग्र्यानुमतानुमत्तवृत्तधर्मप्रधानोऽन्य
तमोऽविताऽस्याः ॥ ह्रस्वेन कालेन गृहोपयातान्द्रष्टाऽसि सिद्धाननुरक्तलोकः ॥ १५ ॥ वरं च मत्कंचन मानवेंद्र वृणीष्व तेऽहं गुणशीलयंत्रितः ॥ नाहं मखैर्वै सुलभस्तपो
भिर्योगेन वा यत्समचित्तवर्ती ॥ १६ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ इत्थं स लोकगुरुणा विष्वक्सेनेन विश्वजित् ॥ अनुशासित आदेशं शिरसा जगृहे हरेः ॥ १७ ॥ स्पृशंतं पादयोः प्रेम्णा
व्रीडितं स्वेन कर्मणा ॥ शतक्रतुं परिष्वज्य विद्वेषं विससर्ज ह ॥ १८ ॥ भगवानथ विश्वात्मा पृथुनोपहृतार्हणः ॥ समुज्जिहानया भक्त्या गृहीतचरणांबुजः ॥ १९ ॥ प्रस्था
नाभिमुखोऽप्येनमनुग्रहविलंबितः ॥ पश्यन्पद्मपलाशाक्षो न प्रतस्थे सुहृत्सताम् ॥ २० ॥ स आदिराजो रचितांजलिर्हरिं विलोकितुं नाशकदश्रुलोचनः ॥ न किंचनो
वाच सबाष्पविक्लवो हृदोपगुह्यामुमधादवस्थितः ॥ २१ ॥ अथावमृज्याश्रुकला विलोकयन्नतृप्तदृग्गोचरमाह पूरुषम् पदा स्पृशंतं क्षितिमंस उन्नते विन्यस्तहस्ताग्रमुरं
गविद्विषः ॥ २२ ॥ पृथुरुवाच ॥ वरान्विभो त्वद्वरदेश्वराद्बुधः कथं वृणीते गुणविक्रियात्मनाम् ॥ ये नारकाणामपि संति देहिनां तानीश कैवल्यपते वृणे न च ॥ २३ ॥ न कामये
नाथ तदप्यहं क्वचिन्न यत्र युष्मच्चरणांबुजासवः ॥ महत्तमांतर्हृदयान्मुखच्युतो विधत्स्व कर्णायुतमेष मे वरः ॥ २४ ॥ स उत्तमश्लोक महन्मुखच्युतो भवत्पदांभोजसु

धाकर्णानिलः ॥ स्मृतिं पुनर्विस्मृततत्त्ववर्त्मनां कुयोगिनां नो वितरत्यलं वरैः ॥ २५ ॥ यशः शिवं श्रव आर्यसंगमे यदृच्छया चोपशृणोति ते सकृत् ॥ कथं गुणज्ञो
विरमेद्विना पशुं श्रीर्यत्प्रवव्रे गुणसंग्रहेच्छया ॥ २६ ॥ अथाभजे त्वाखिलपूरुषोत्तमं गुणालयं पद्मकरेव लालसः ॥ अप्यावयोरेकपतिस्पृधोः कलिर्न स्यात्कृ
तत्वच्चरणैकतानयोः ॥ २७ ॥ जगज्जनन्यां जगदीश वैशसं स्यादेव यत्कर्मणि नः समीहितम् ॥ करोति फ[ल्ग्व] प्युरु दीनवत्सलः स्व एव धिष्ण्येऽभि
रतस्य किं तया ॥ २८ ॥ भजंत्यथ त्वामत एव साधवो व्युदस्तमायागुणविभ्रमोदयम् ॥ भवत्पदानुस्मरणादृते सतां निमित्तमन्यद्भगवन्न विद्महे ॥ २९ ॥ मन्ये गिरं ते ज
गतां विमोहिनीं वरं वृणीष्वेति भजंतमात्थ यत् ॥ वाचा नु तंत्या यदि ते जनोऽसितः कथं पुनः कर्म करोति मोहितः ॥ ३० ॥ त्वन्मायया ऽद्धा जन ईश खंडितो यदन्यदाश
स्त ऋतात्मनोऽबुधः ॥ यथा चरेद्बालहितं पिता स्वयं तथा त्वमेवार्हसि नः समीहितुम् ॥ ३१ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ इत्यादिराजेन नुतः स विश्वदृक् तमाह राजन्मयि भ
क्तिरस्तु ते ॥ दिष्ट्येदृशी धीर्मयि ते कृता यया मायां मदीयां तरति स्म दुस्त्यजाम् ॥ ३२ ॥ तत्त्वं कुरु मयादिष्टमप्रमत्तः प्रजापते ॥ मदादेशकरो लोकः सर्वत्राप्नोति शोभनं
॥ ३३ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ इति वैन्यस्य राजर्षेः प्रतिनंद्यार्थवद्वचः ॥ पूजितोऽनुगृहीत्वैनं गंतुं चक्रेऽच्युतो मतिम् ॥ ३४ ॥ देवर्षिपितृगंधर्वसिद्धचारणपन्नगाः ॥ किन्नराप्सर
सो मर्त्याः खगा भूतान्यनेकशः ॥ ३५ ॥ यज्ञेश्वरधिया राज्ञा वाग्वित्तांजलिभक्तितः ॥ सभाजिता ययुः सर्वे वैकुंठानुगतास्ततः ॥ ३६ ॥ भगवानपि राजर्षेः सोपाध्याय

स्यचाच्कल॥ हरन्निवमनोमुष्यस्वधामप्रत्यपद्यत॥२५॥ अदृष्टायनमस्कृत्यनृपः संदर्शितात्मने॥ अव्यक्तायचदेवानांदेवायस्वपुरंययौ॥२६॥ इतिश्रीमद्भागवते
महा० चतु० विंशोऽध्यायः॥२०॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ ॥एकविंशेतुपृथुनाप्रजानामनुशासनम्॥ महासत्रेसुरादीनांमहासदसिवर्ण्यते॥१॥ मैत्रेयउवाच॥ मौक्तिकैः
कुसुमस्रग्भिर्दुकूलैः स्वर्णतोरणैः॥ महासुरभिभिर्धूपैर्मंडितंतत्रतत्रवै॥२॥ चंदनागरुतोयार्द्ररथ्याचत्वरमार्गवत्॥ पुष्पाक्षतफलैस्तोक्मैर्लाजैरर्चिर्भिरर्चितम्॥३॥
सवृंदैः कदलीस्तंभैः पूगपोतैः परिष्कृतम्॥ तरुपल्लवमालाभिः सर्वतः समलंकृतम्॥४॥ प्रजास्तंदीपबलिभिः संभृताशेषमंगलैः॥ अन्वीयुर्मृष्टकन्याश्चमृष्टकुंडल
मंडिताः॥५॥ शंखदुंदुभिघोषेणब्रह्मघोषेणचर्त्विजाम्॥ विवेशभवनंवीरः स्तूयमानोगतस्मयः॥६॥ पूजितः पूजयामासतत्रतत्रमहायशाः॥ पौरान्जानपदांस्तांस्तान्
प्रीतः प्रीतवरप्रदः॥७॥ सएवमादीन्यनवद्यचेष्टितः कर्माणिभूयांसिमहान्महत्तमः॥ कुर्वन्शशासावनिमंडलंयशः स्फीतंनिधायारुरुहेपरंपदम्॥८॥ सूतउवाच॥
श्रुत्वादिराजस्ययशोविजृंभितंगुणैरशेषैर्गुणवत्सभाजितम्॥ क्षत्तामहाभागवतः सदस्पतेकौषारविंप्राहगृणंतमर्चयन्॥९॥ विदुरउवाच॥ सोऽभिषिक्तः पृथुर्विप्रै
र्लब्धाशेषसुरार्हणः॥ बिभ्रत्सवैष्णवंतेजो बाह्वोर्याभ्यांदुदोहगाम्॥१०॥ कोन्वस्यकीर्तिंनशृणोत्यभिज्ञोयद्विक्रमोच्छिष्टमशेषभूपाः॥ लोकाः सपालाउपजीवंति
काममद्यापितन्मेवदकर्मशुद्धम्॥११॥ मैत्रेयउवाच॥ गंगायमुनयोर्नद्योरंतराक्षेत्रमावसन्॥ आरब्धानेवबुभुजेभोगान्पुण्यजिहासया॥१२॥ सर्वत्रास्खलि

तोदेशः सप्तद्वीपैकदंडभृक् ॥ अन्यत्र ब्राह्मणकुलादन्यत्राच्युतगोत्रतः ॥ १२ ॥ एकदासीन्महासत्रदीक्षा तत्र दिवौकसाम् ॥ समाजो ब्रह्मर्षीणां च राजर्षीणां च स
त्तम ॥ १३ ॥ तस्मिन्महोत्सवे तेषु स्वर्चितेषु यथार्हतः ॥ उत्थितः सदसो मध्ये ताराणामुडुराडिव ॥ १४ ॥ प्रांशुः पीनायतभुजो गौरः कंजारुणेक्षणः ॥ सुनासः सुमुखः
सौम्यः पीनांसः सुद्विजस्मितः ॥ १५ ॥ व्यूढवक्षा बृहच्छ्रोणिर्वलिवल्गूदरोदरः ॥ आवर्त्तनाभिरोजस्वी कांचनोरुरुदग्रपात् ॥ १६ ॥ सूक्ष्मवक्रासितस्निग्धमूर्धजः कं
बुकंधरः ॥ महाधने दुकूलाग्र्ये परिधायोपवीय च ॥ १७ ॥ व्यंजिताशेषगात्रश्रीर्नियमेन्यस्तभूषणः कृष्णाजिनधरः श्रीमान्कुशपाणिः कृतोचितः ॥ १८ ॥ शिशिर
स्निग्धताराक्षः समैक्षत समंततः ॥ ऊचिवानिदमुर्वीशः सदः संहर्षयन्निव ॥ १९ ॥ चारु चित्रपदं श्लक्ष्णं मृष्टं गूढमविक्लवम् ॥ राजोवाच ॥ सभ्याः शृणुत भद्रं वः
साधवो य इहागताः ॥ सत्सु जिज्ञासुभिर्धर्मं मावेद्यं स्वमनीषितम् ॥ २० ॥ अहं दंडधरो राजा प्रजानामिह योजितः रक्षिता वृत्तिदः स्वेषु सेतुषु स्थापिता पृथक् ॥ २१ ॥
तस्य मे तदनुष्ठानाद्यानाहुर्ब्रह्मवादिनः ॥ लोकाः स्युः कामसंदोहा यस्य तुष्यति दिष्टदृक् ॥ २२ ॥ य उद्धरेत्करं राजा प्रजा धर्मेष्वशिक्षयन् ॥ प्रजानां शमलं भुंक्ते भगं
च स्वं जहाति सः ॥ २३ ॥ तत्प्रजा भर्तृपिंडार्थं स्वार्थमेवानसूयवः ॥ कुरुताधोक्षजधियस्तर्हि मेऽनुग्रहः कृतः ॥ २४ ॥ यूयं तदनुमोदध्वं पितृदेवर्षयोऽमलाः कर्त्तुः
शास्तुरनुज्ञातुस्तुल्यं यत्प्रेत्य तत्फलम् ॥ २५ ॥ अस्ति यज्ञपतिर्नाम केषांचिदर्हसत्तमाः ॥ इहामुत्र च लक्ष्यंते ज्योत्स्नावत्यः क्वचिद्भुवः ॥ २६ ॥ मनोरुत्तानपादस्य

ध्रुवस्यास्यापि महीपतेः॥ प्रियव्रतस्य राजर्षेरंगस्यास्मत्पितुः पितुः॥ २८॥ ईदृशानामथान्येषामजस्य च भवस्य च॥ प्रह्लादस्य बलेश्चापि कृत्यमस्ति गदाभृता॥ २९॥ दौहित्रादीनृते मृत्योः शोच्यान्धर्मविमोहितान्॥ वर्गस्वर्गापवर्गाणां प्रायेणैकात्म्यहेतुना॥ ३०॥ यत्पादसेवाभिरुचिस्तपस्विनामशेषजन्मोपचितं मलं धियः॥ सद्यः क्षिणोत्यन्वहमेधती सती यथा पदांगुष्ठविनिःसृता सरित्॥ ३१॥ विनिर्धुताशेषमनोमलः पुमानसंगविज्ञानविशेषवीर्यवान्॥ यदंघ्रिमूले कृतकेतनः पुनर्न संसृतिं क्लेशवहां प्रपद्यते॥ ३२॥ तमेव यूयं भजतात्मवृत्तिभिर्मनोवचःकायगुणैः स्वकर्मभिः॥ अमायिनः कामदुघांघ्रिपंकजं यथाधिकारावसितार्थसिद्धयः॥ ३३॥ असाविहानेकगुणोऽगुणोऽध्वरः पृथग्विधद्रव्यगुणक्रियोक्तिभिः॥ संपद्यतेऽर्थाशयलिंगनामभिर्विशुद्धविज्ञानघनः स्वरूपतः॥ ३४॥ प्रधानकालाशयधर्मसंग्रहे शरीर एष प्रतिपद्य चेतनाम्॥ क्रियाफलत्वेन विभुर्विभाव्यते यथाऽनलो दारुषु तद्गुणात्मकः॥ ३५॥ अहो ममामी वितरंत्यनुग्रहं हरिं गुरुं यज्ञभुजामधीश्वरम्॥ स्वधर्मयोगेन यजंति मामका निरंतरं क्षोणितले दृढव्रताः॥ ३६॥ मा जातु तेजः प्रभवेन्महर्द्धिभिस्तितिक्षया तपसा विद्यया च॥ देदीप्यमानेऽजितदेवतानां कुले स्वयं राजकुलाद्द्विजानाम्॥ ३७॥ ब्रह्मण्यदेवः पुरुषः पुरातनो नित्यं हरिर्यच्चरणाभिवंदनात्॥ अवाप लक्ष्मीमनपायिनीं यशो जगत्पवित्रं च महत्तमाग्रणीः॥ ३८॥ यत्सेवयाशेषगुहाशयः स्वराड्विप्रप्रियस्तुष्यति काममीश्वरः॥ तदेव तद्धर्मपरैर्विनीतैः सर्वात्मना ब्रह्मकुलं निषेव्यताम्॥ ३९॥ पुमाँल्लभे

त्वानलिवेलमातमनः ॥ प्रसीदतोयंतरशामंस्वलः स्वयम् ॥ यन्नित्यसंबंधनिषेवयाततः परंकिमत्रास्तिसुखंहविर्भुजाम् ॥ ३९ ॥ अश्नात्यनंतः खलुतत्वकोविदैः श्र
द्धाहुतंयन्मुखइज्यनामभिः ॥ नवैतथाचेतनयाबहिष्कृतेहुताशनेपारमहंस्यपर्यगुः ॥ ४१ ॥ यद्ब्रह्मनित्यंविरजंसनातनंश्रद्धातपोमंगलमौनसंयमैः ॥ समा
धिनाबिभ्रतिहार्थदृष्टयेयत्रेदमादर्शइवावभासते ॥ ४२ ॥ तेषामहंपादसरोजरेणुमार्यावहेयाधिकिरीटमायुः ॥ यन्नित्यदाबिभ्रतआशुपापंनश्यत्यमुंसर्व
गुणाभजंति ॥ ४३ ॥ गुणायनंशीलधनंकृतज्ञंवृद्धाश्रयंसंवृणुतेऽनुसंपदः प्रसीदतांब्रह्मकुलंगवांचजनार्दनः सानुचरश्चमह्यम् ॥ ४३ ॥ मैत्रेयउवाच ॥
इतिब्रुवाणंनृपतिंपितृदेवद्विजातयः ॥ तुष्टुवुर्हृष्टमनसः साधुवादेनसाधवः ॥ ४४ ॥ पुत्रेणजयतेलोकानितिसत्यवतीश्रुतिः ॥ ब्रह्मदंडहतः पापोयद्वेनोत्य
तरत्तमः ॥ ४५ ॥ हिरण्यकशिपुश्चापिभगवन्निंदयातमः ॥ विविक्षुरत्यगात्सूनोः प्रह्लादस्यानुभावतः ॥ ४६ ॥ वीरवर्यपितः पृथ्व्याःसमाः संजीवशाश्वतीः ॥
यस्येदृश्यच्युतेभक्तिः सर्वलोकैकभर्त्तरि ॥ ४७ ॥ अहोवयंह्यद्यपवित्रकीर्त्तेत्वयैवनाथेनमुकुंदनाथाः ॥ यउत्तमश्लोकतमस्यविष्णोर्ब्रह्मण्यदेवस्यकथां
व्यनक्ति ॥ ४८ ॥ नात्यद्भुतमिदंनाथतवाजीव्यानुशासनम् ॥ प्रजानुरागोमहतांप्रकृतिः करुणात्मनाम् ॥ ४९ ॥ अद्यनस्तमसः पारस्त्वयोपासादितःप्र
भो ॥ भ्राम्यतांनष्टदृष्टीनांकर्मभिर्दैवसंज्ञितैः ॥ ५० ॥ नमोविवृद्धसत्वायपुरुषायमहीयसे योब्रह्मक्षत्रमाविश्यबिभर्त्तीदंस्वतेजसा ॥ ५१ ॥ इतिश्रीमद्भाग०

महापुराणेचतुर्थस्कंधे॰ एकविंशोऽध्यायः॥२१॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥छ॥ द्वाविंशेतुपरंज्ञानंपृथवेसीदृश्याऽसनात्॥ सनत्कुमारोभगवानुपादिशदितीर्यते॥१॥ मैत्रेयउवाच॥ जनेषुप्रगृणत्स्वेवंपृथुंपृथुल
विक्रमम्॥ तत्रोपजग्मुर्मुनयश्चत्वारःसूर्यवर्चसः॥१॥ तांस्तुसिद्धेश्वरान्राजाव्योम्नोऽवतरतोऽर्चिषा॥ लोकानपापान्कुर्वाणान्सानुगोऽचष्टलक्षितान्॥२॥ तद्दर्शनोद्गतप्रा
णान्प्रत्यादित्सुरिवोत्थितः॥ ससदस्यानुगोवैन्यइंद्रियेशोगुणानिव॥३॥ गौरवाद्यंत्रितःसभ्यःप्रश्रयानतकंधरः॥ विधिवत्पूजयांचक्रेगृहीताध्यर्हणासनान्॥४॥ तत्पादशौच
सलिलैर्मार्जितालकबंधनः॥ तत्रशीलवतांवृत्तमाचरन्मानयन्निव॥५॥ हाटकासनआसीनान्स्वधिष्ण्येष्विवपावकान्॥ श्रद्धासंयमसंयुक्तःप्रीतःप्राहभवाग्रजान्॥
६॥ पृथुरुवाच॥ अहोआचरितंकिंमेमंगलंमंगलायनाः यस्यवोदर्शनंह्यासीद्दुर्दर्शानांचयोगिभिः॥७॥ किंतस्यदुर्लभतरमिहलोकेपरत्रच॥ यस्यविप्राःप्रसीदंति
शिवोविष्णुश्चसानुगः॥८॥ नैवलक्षयतेलोकोलोकान्पर्यटतोऽपियान्॥ यथासर्वदृशंसर्वेआत्मानंयेऽस्यहेतवः॥९॥ अधनाअपितेधन्याःसाधवोगृहमेधिनः
यद्गृहाह्यर्हवर्याम्बुतृणभूमीश्वरावराः॥१०॥ व्यालालयद्रुमावैतेप्यरिक्ताखिलसंपदः॥ यद्गृहास्तीर्थपादीयपादतीर्थविवर्जिताः॥११॥ स्वागतंवोद्विजश्रेष्ठायद्व्रता
निमुमुक्षवः॥ चरंतिश्रद्धयाधीराबालाएवबृहंतिच॥१२॥ कच्चिन्नःकुशलंनाथाइंद्रियार्थार्थवेदिनाम्॥ व्यसनावापएतस्मिन्पतितानांस्वकर्मभिः॥१३॥ भवत्सु
कुशलप्रश्नआत्मारामेषुनेष्यते॥ कुशलाकुशलायत्रनसंतिमतिवृत्तयः॥१४॥ तदहंकृतविश्रंभःसुहृदोवस्तपस्विनाम्॥ संपृच्छेभवएतस्मिन्क्षेमःकेनांज

साश्रवेत् १७ व्यक्तमात्मवतामात्माभगवानात्मभावनः॥ स्वानामनुग्रहायेमांसिद्धरूपीचरत्यजः॥ १८॥ मैत्रेयउवाच॥ पृथोस्तत्सूक्तमाकर्ण्यसारंसुष्ठुमितंमधु॥ स्मयमा
नइवप्रीत्याकुमारःप्रत्युवाचह॥ १९॥ सनत्कुमारउ०॥ साधुपृष्टंमहाराजसर्वभूतहितात्मना॥ भवताविदुषाचापिसाधूनांमतिरीदृशी॥ २०॥ संगमःखलुसाधूनामुभयेषां
चसंमतः॥ यत्संभाषणसंप्रश्नःसर्वेषांवितनोतिशम्॥ २१॥ अस्त्येवराजन्भवतोमधुद्विषःपादारविंदस्यगुणानुवादने॥ रतिर्दुरापाविधुनोतिनैष्ठिकीकामंकषायंमल
मंतरात्मनः॥ २२॥ शास्त्रेष्वियानेवसुनिश्चितोनृणांक्षेमस्यसध्र्यग्विमृशेषुहेतुः॥ असंगआत्मव्यतिरिक्तआत्मनिदृढारतिर्ब्रह्मणिनिर्गुणेचया॥ २३॥ साश्रद्धया
भगवद्धर्मचर्ययाजिज्ञासयाऽध्यात्मिकयोगनिष्ठया॥ योगेश्वरोपासनयाचनित्यंपुण्यश्रवःकथयापुण्ययाच॥ २४॥ अर्थेंद्रियारामसगोष्ठ्यतृष्णयातत्संम
तानामपरिग्रहेण॥ विविक्तरुच्यापरितोषआत्मन्विनाहरेर्गुणपीयूषपानात्॥ २५॥ अहिंसयापारमहंसचर्ययास्मृत्यामुकुंदाचरिताग्र्यसीधुना॥ यमै
रकामैर्नियमैश्चाप्यनिंदयानिरीहयाद्वंद्वतितिक्षयाच॥ २६॥ हरेर्मुहुस्तत्परकर्णपूरगुणाभिधानेनविजृंभमाणया॥ भक्त्याह्यसंगःसदसत्यनात्मनिस्यान्निर्गु
णेब्रह्मणिचांजसारतिः॥ २७॥ यदारतिर्ब्रह्मणिनैष्ठिकीपुमानाचार्यवान्ज्ञानविरागरंहसा॥ दहत्यवीर्यंहृदयंजीवकोशंपंचात्मकंयोनिमिवोत्थितोग्निः॥ २८॥ द
ग्धाशयोमुक्तसमस्ततद्गुणोनैवात्मनोबहिरंतर्विचष्टे॥ परात्मनोर्यद्व्यवधानंपुरस्तात्स्वप्नेयथापुरुषस्तद्विनाशे॥ २९॥ आत्मानमिंद्रियार्थंचपरंयदुभयोरपि॥ सत्याश

यउपाधौवौपुमान्पश्यतिनान्यदा ॥२८॥ निमित्तेसतिसर्वत्रजलादावपिपूरुषः आत्मनश्चपरस्यापिभिदांपश्यतिनान्यदा ॥२९॥ इंद्रियैर्विषयाकृष्टैराक्षिप्तंध्यायतांमनः ॥ चेतनांहरते
बुद्धेःस्तंबस्तोयमिवह्रदात् ॥३०॥ भ्रश्यत्यनुस्मृतिश्चित्तंज्ञानभ्रंशः स्मृतिक्षये तद्रोधंकवयःप्राहुरात्मापह्नवमात्मनः ॥३१॥ नातःपरतरोलोकेपुंसःस्वार्थव्यतिक्रमः ॥ यद
ध्यन्यस्यप्रेयस्त्वमात्मनःस्वव्यतिक्रमात् ॥३२॥ अर्थेन्द्रियार्थाभिध्यानंसर्वार्थापह्नवोनृणाम् ॥ भ्रंशितोज्ञानविज्ञानाद्येनाविशतिमुख्यताम् ॥३३॥ नकुर्यात्कर्हिचित्सं
गंतमस्तीव्रंतितीरिषुः ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणांयदत्यंतविघातकम् ॥३४॥ तत्रापिमोक्षएवार्थआत्यन्तिकतयेष्यते ॥ त्रैवर्ग्योर्थोयतोनित्यंकृतान्तभयसंयुतः ॥३५॥ परेऽवरे
चयेभावागुणव्यतिकरादनु ॥ नतेषांविद्यतेक्षेममीशविध्वंसिताशिषाम् ॥३६॥ तत्त्वंनरेन्द्रजगतामथतस्थुषांचदेहेन्द्रियासुधिषणात्मभिरावृतानाम् ॥ यःक्षेत्रवित्तपतयाहृ
दिविष्वगाविःप्रत्यक्चकास्तिभगवांस्तमवेहिसोऽस्मि ॥३७॥ यस्मिन्निदंसदसदात्मतयाविभातिमायाविवेकविधुतिस्रजिवाहिबुद्धिः ॥ तंनित्यमुक्तपरिशुद्धविबुद्धतत्त्वंप्रत्यू
ढकर्मकलिलप्रकृतिंप्रपद्ये ॥३८॥ यत्पादपंकजपलाशविलासभक्त्याकर्माशयंग्रथितमुद्ग्रथयन्तिसन्तः ॥ तद्वन्नरिक्तमतयोयतयोऽपिरुद्धस्रोतोगणास्तमरणंभजवासुदेवम् ॥
३९॥ कृच्छ्रोमहानिहभवार्णवमप्लवेशांषड्वर्गनक्रमसुखेनतितीर्षन्ति ॥ तत्त्वंहरेर्भगवतोभजनीयमङ्घ्रिंकृत्वोडुपंव्यसनमुत्तरदुस्तरार्णम् ॥४०॥ मैत्रेयउवाच ॥ सएवंब्रह्म
पुत्रेणकुमारेणात्ममेधसा ॥ दर्शितात्मगतिःसम्यक्प्रशस्योवाचतंनृप ॥४१॥ राजोवाच ॥ कृतोमेऽनुग्रहःपूर्वंहरिणार्त्तानुकंपिना ॥ तमापादयितुंब्रह्मन्भगवन्यूयमागताः ॥४२॥

निष्पादितंचकारुण्येनभगवद्भिर्घृणालुभिः।साधूच्छिष्टंहिमेसर्वमात्मनासहकिंददे॥४३॥प्राणादाराःसुताब्रह्मन्गृहाश्चसपरिच्छदाः।राज्यंबलंमहीकोशइतिसर्वंनिवे
दितम्॥४४॥सैनापत्यंचराज्यंचदण्डनेतृत्वमेवच।सर्वलोकाधिपत्यंचवेदशास्त्रविदर्हति॥४५॥स्वमेवब्राह्मणोभुङ्क्तेस्वंवस्तेस्वंददातिच।तस्यैवानुग्रहेणान्नंभुञ्जतेक्षत्रि
यादयः॥४६॥यैरीदृशीभगवतोगतिरात्मवादएकान्ततोनिगमिभिःप्रतिपादितानः।तुष्यन्त्वदभ्रकरुणाःस्वकृतेननित्यंकोनामतत्प्रतिकरोतिविनोदपात्रम्॥
४७॥तआत्मयोगपतयआदिराजेनपूजिताः।शीलंतदीयंशंसन्तःखेऽभूवन्मिषतांनृणाम्॥४८॥वैन्यस्तुधुर्योमहतांसंस्थित्याध्यात्मशिक्षया।आप्तकाममिवात्मा
नंमेनआत्मन्यवस्थितः॥४९॥कर्माणिचयथाकालंयथादेशंयथाबलम्।यथोचितंयथावित्तमकरोद्ब्रह्मसात्कृतम्॥५०॥फलंब्रह्मणिविन्यस्यनिर्विषङ्गःसमाहितः।
कर्माध्यक्षंचमन्वानआत्मानंप्रकृतेःपरम्॥५१॥गृहेषुवर्तमानोऽपिससाम्राज्यश्रियान्वितः।नासज्जतेन्द्रियार्थेषुनिरहंमतिरर्कवत्॥५२॥एवमध्यात्मयोगेनकर्मा
ण्यनुसमाचरन्।पुत्रानुत्पादयामासपञ्चार्चिष्यात्मसम्मतान्॥५३॥विजिताश्वंधूम्रकेशंहर्यक्षंद्रविणंवृकम्।सर्वेषांलोकपालानांदधारैकःपृथुर्गुणान्॥
५४॥गोपीथायजगत्सृष्टेःकालेस्वेस्वेऽच्युतात्मकः।मनोवाग्वृत्तिभिःसौम्यैर्गुणैःसंरञ्जयन्प्रजाः॥५५॥राजेत्यधान्नामधेयंसोमराजइवापरः।सूर्यवद्विसृजन्
गृह्णन्प्रतपंश्चभुवोवसु॥५६॥दुर्धर्षस्तेजसेवाग्निर्महेन्द्रइवदुर्जयः।तितिक्षयाधरित्रीवद्यौरिवाभीष्टदोनृणाम्॥५७॥वर्षतिस्मयथाकामंपर्जन्य

इवतर्पयन्॥ समुद्रइवदुर्बोधः सत्वेनाचलराडिव॥५८॥ धर्मराडिवशिक्षायामाश्चर्येहिमवानिव कुबेरइवकोशाढ्योगुप्तार्थोवरुणोयथा॥५९॥ मातरिश्वेवसर्वात्माब
लेनसहसौजसा॥ अविषह्यतयादेवोभगवान्भूतराडिव॥६०॥ कंदर्पइवसौंदर्येमनस्वीमृगराडिव वात्सल्येमनुवन्नृणांप्रभुत्वेभगवानजः॥६१॥ बृहस्पतिर्ब्रह्मवा
दे आत्मवत्वेस्वयंहरिः॥ भक्त्यागोगुरुविप्रेषुविष्वक्सेनानुवर्तिषु॥६२॥ कीर्त्योर्ध्वगीतयापुंभिस्त्रैलोक्येतत्रतत्रह॥ प्रविष्टःकर्णरंध्रेषुस्त्रीणांरामःसतामिव
इतिश्रीमद्भागवतेमहापुराणेचतु॰ द्वाविंशतितमोऽध्यायः॥२२॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ ॥ जयोविंवासभार्यस्यवनेनित्यसमाधितः॥ विमानमधिरुह्याथवै
कुंठगतिरीयते॥१॥ मैत्रेयउवाच॥ दृष्ट्वात्मानंप्रवयसमेकदावैन्यआत्मवान्॥ आत्मनावर्धिताशेषस्वानुसर्गःप्रजापतिः॥१॥ जगतस्तस्थुषश्चापिवृत्तिदोधर्मभृ
त्सताम्॥ निष्पादितेश्वरादेशोयदर्थमिहजज्ञिवान्॥२॥ आत्मजेष्वात्मजांन्यस्यविरहाद्रुदतीमिव॥ प्रजासुविमनःस्वेकःसदारोऽगात्तपोवनम्॥३॥ तत्राप्यदा
भ्यनियमोवैखानससुसंमते॥ आरब्धउग्रतपसियथास्वविजयेपुरा॥४॥ कंदमूलफलाहारःशुष्कपर्णाशनःक्वचित्॥ अब्भक्षःकतिचित्पक्षान्वायुभक्षस्त
तःपरम्॥५॥ ग्रीष्मेपंचतपावीरोवर्षास्वासारषाण्मुनिः॥ आकंठमग्नःशिशिरउदकेस्थंडिलेशयः॥६॥ तितिक्षुर्यतवाग्दांतऊर्ध्वरेताजितानिलः॥ आरिराध
यिषुःकृष्णमचरत्तपउत्तमम्॥७॥ तेनक्रमानुसिद्धेनध्वस्तकर्ममलाशयः॥ प्राणायामैःसंनिरुद्धषड्वर्गश्छिन्नबंधनः॥८॥ सनत्कुमारोभगवान्यदाहा

ध्यात्मिकं परम् ।। योगेन तेन वपुरुषमभजत्पुरुषर्षभः ।। ९ ।। भगवद्धर्मिणः साधोः श्रद्धया यततः सदा ।। भक्तिर्भगवति ब्रह्मण्यनन्यविषयाऽभवत् ।। १० ।। त-
स्यानया भगवतः परिकर्मशुद्धसत्वात्मनस्तदनुसंस्मरणानुपूर्त्या ।। ज्ञानं विरक्तिमदभून्निशितेन येन ।। चिच्छेद संशयपदं निजजीवकोशम् ।। ११
छिन्नान्यधीरधिगतात्मगतिर्निरीहस्तत्तत्यजेऽच्छिनदिदं वयुनेन येन ।। तावन्न योगगतिभिर्यतिरप्रमत्तो यावद्गदाग्रजकथासु रतिं न कुर्यात् ।। १२ ।। एवं स वी-
रप्रवरः संयोज्यात्मानमात्मनि ।। ब्रह्मभूतो दृढं काले तत्याज स्वं कलेवरम् ।। १३ ।। संपीड्य पायुं पार्ष्णिभ्यां वायुमुत्सारयञ्छनैः ।। नाभ्यां कोष्ठेष्ववस्थाप्य
हृदुरः कंठशीर्षणि ।। १४ ।। उत्सर्पयंस्तु तं मूर्ध्नि क्रमेणावेश्य निःस्पृहः ।। वायुं वायौ क्षितौ कायं तेजस्तेजस्ययूयुजत् ।। १५ ।। खान्याकाशे द्रवं तोये यथास्था-
नं विभागशः ।। क्षितिमंभसि तत्तेजस्यदो वायुं नभस्यमुम् ।। १६ ।। इंद्रियेषु मनस्तानि तन्मात्रेषु यथोद्भवम् ।। भूतादिनाऽमून्युत्क्षिप्य महत्यात्मनि संद-
धे ।। १७ ।। तं सर्वगुणविन्यासं जीवे मायामये न्यधात् ।। तं चानुशयमात्मस्थमसावनुशयी पुमान् ।। ज्ञानवैराग्यवीर्येण स्वरूपस्थोऽजहात्प्रभुः ।। १८ ।। अर्चिर्ना-
म महाराज्ञी तत्पत्न्यनुगता वनम् ।। सुकुमार्यतदर्हा च यत्पद्भ्यां स्पर्शनं भुवः ।। १९ ।। अतीव भर्तुर्व्रतधर्मनिष्ठया शुश्रूषया चार्षदेहयात्रया ।। नाविंद-
तार्तिं परिकर्शितापि सा प्रेयस्करस्पर्शनमाननिर्वृतिः ।। २० ।। देहं विपन्नाखिलचेतनादिकं पत्युः पृथिव्या दयितस्य चात्मनः ।। आलक्ष्य किंचिच्च वि-

लक्ष्यं नासती चितामथारोपयदद्रिसानुनि ॥ २१॥ विधाय कृत्यं ह्रदिनीजलाप्लुता दत्त्वोदकं भर्तुरुदारकर्मणः । नत्वा दिविस्थांस्त्रिदशांस्त्रिः परीत्य विवेश व
ह्निं ध्यायती भर्तृपादौ ॥ २२॥ विलोक्यानुगतां साध्वीं पृथुं वीरवरं पतिम् । तुष्टुवुर्वरदा देवैर्देवपत्न्यः सहस्रशः ॥ २३॥ कुर्वत्यः कुसुमासारं तस्मिन्मंदरसा
नुनि । नदत्स्वमरतूर्येषु गृणंति स्म परस्परम् ॥ २४॥ देव्य ऊचुः ॥ अहो इयं वधूर्धन्या या चैवं भूभुजां पतिम् । सर्वात्मना पतिं भेजे यज्ञेशं श्रीर्वधूरिव
२५ सैषा नूनं व्रजत्यूर्ध्वमनु वैन्यं पतिं सती । पश्यतास्मानतीत्यार्चिर्दुर्विभाव्येन कर्मणा ॥ २६॥ तेषां दुरापं किं त्वन्यन्मर्त्यानां भगवत्पदम् । भुवि लो
लायुषो ये वै नैष्कर्म्यं साधयंत्युत ॥ २७॥ स वंचितो बतात्मध्रुक् कृच्छ्रेण महता भुवि । लब्ध्वापवर्ग्यं मानुष्यं विषयेषु विषज्जते ॥ २८॥ मैत्रेय उवाच ॥ स्तुवंती
ष्वमरस्त्रीषु पतिलोकं गता वधूः । यं वा आत्मविदां धुर्यो वैन्यः प्रापाच्युताश्रयः ॥ २९॥ इत्थंभूतानुभावोसौ पृथुः पृथुपराक्रमः ॥ कीर्तितं त
स्य चरितमुद्दामचरितस्य ते ॥ ३०॥ य इदं सुमहत्पुण्यं श्रद्धयावहितः पठेत् । श्रावयेच्छृणुयाद्वापि स पृथोः पदवीमियात् ॥ ३१॥ ब्राह्मणो ब्रह्म
वर्चस्वी राजन्यो जगतीपतिः ॥ वैश्यः पठन्विट्पतिः स्याच्छूद्रः सत्तमतामियात् ॥ ३२॥ त्रिःकृत्व इदमाकर्ण्य नरो नार्यथवादृता ॥ अप्रजः सु
प्रजतमो निर्धनो धनवत्तमः ॥ ३३॥ अस्पष्टकीर्तिः सुयशा मूर्खो भवति पंडितः ॥ इदं स्वस्त्ययनं पुंसाममंगल्यनिवारणम् ॥ ३४॥ धन्यं यशस्य

मायुष्यंस्वर्ग्यंकलिमलापहं॥धर्मार्थकाममोक्षाणांसम्यक्सिद्धिमभीप्सुभिः॥३५॥श्रद्धयैतदनुश्राव्यंचतुर्णांकारणंपरम्॥विजयाभिमु
खोराजाश्रुत्वैतदनुयातियान्॥३६॥बलिंतस्मैहरंत्यग्रेराजानःपृथवेयथा॥३६॥मुक्तान्यसंगोभगवत्यमलांभक्तिमुद्वहन्॥वैन्यस्यचरितं
पुण्यंश्रृणुयाच्छ्रावयेत्पठेत्॥३७॥वैचित्रवीर्याभिहितंमहान्माहात्म्यसूचकम्॥अस्मिन्कृतमतिर्मर्त्यःपार्थवींगतिमाप्नुयात्॥३८॥अनुदिन
मिदमादरेणश्रृण्वन्पृथुचरितंप्रथयन्विमुक्तसंगः॥भगवतिभवसिंधुपोतपादेसचनिपुणांलभतेगतिंमनुष्यः॥३९॥इतिश्रीभाग०म
हा०चतु०त्रयोविंशोऽध्यायः॥२३॥श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥छ॥एकादशभिरध्यायैःपृथोश्चरितमीरितम्॥प्रचेतसामथाष्टाभिस्तन्मध्येपंचभिःपितुः॥
चतुर्विंशेचपौत्रात्तुपृथोःप्राचीनबर्हिषः॥प्रचेतसांपुनस्तेभ्योरुद्रगीतंचवर्ण्यते॥१॥मैत्रेयउवाच॥विजिताश्वोधिराजासीत्पृथुःपुत्रःपृथुश्रवाः॥यवीयोभ्योद
दात्काष्ठाभ्रातृभ्योभक्तवत्सलः॥१॥हर्यक्षायादिशंप्राचींधूम्रकेशायदक्षिणाम्॥प्रतीचींवृकसंज्ञायतुर्यांद्रविणसेविभुः॥२॥मैत्रेयउवाच॥अंतर्धानग
तिंशक्रात्लब्ध्वांतर्धानिसंज्ञितः॥अपत्यत्रयमाधत्तशिखंडिन्यांसुसंमतम्॥३॥पावकःपवमानश्चशुचिरित्यग्नयःपुरा॥वसिष्ठशापादुत्पन्नाःपुन
र्योगगतिंगताः॥४॥अंतर्धानोनभस्वत्यांहविर्धानमविंदत॥यइंद्रमश्वहर्तारंविद्वानपिनजघ्निवान्॥५॥राज्ञांवृत्तिंकरादानदंडशुल्कादिदारुणाम्॥मन्यमा

नोदीर्घसत्रव्याजेन विससर्ज ह॥६॥ तत्रापि हंसं पुरुषं परमात्मानमात्मदृक्॥ यजंस्तल्लोकतामाप कुशलेन समाधिना॥७॥ हविर्धानाद्धविर्धानी विदुरासूत षट्सुतान्॥ बर्हिषदं गयं शुक्लं कृष्णं सत्यं जितव्रतम्॥८॥ बर्हिषत्सुमहाभागो हाविर्धानिः प्रजापतिः॥ क्रियाकांडेषु निष्णातो योगेषु च कुरूद्वह॥९॥ यस्येदं देवयजनमनुयज्ञं वितन्वतः॥ प्राचीनाग्रैः कुशैरासीदास्तृतं वसुधातलम्॥१०॥ सामुद्रीं देवदेवोक्तामुपयेमे शतद्रुतिम्॥ यां वीक्ष्य चारुसर्वांगीं किशोरीं सुष्ठ्वलंकृताम्॥११॥ परिक्रमंतीमुद्वाहे चकमेऽग्निः शुकीमिव॥१२॥ विबुधासुरगंधर्वमुनिसिद्धनरोरगाः॥ विजिताः सूर्यया दिक्षु क्वणयंत्यैव नूपुरैः॥१३॥ प्राचीनबर्हिषः पुत्राः शतद्रुत्यां दशाभवन्॥ तुल्यनामव्रताः सर्वे धर्मस्नाताः प्रचेतसः॥१४॥ पित्रादिष्टाः प्रजासर्गे तपसेऽर्णवमाविशन्॥ दशवर्षसहस्राणि तपसार्चंस्तपस्पतिम्॥१५॥ यदुक्तं पथि दृष्टेन गिरिशेन प्रसीदता॥ तद्ध्यायंतो जपंतश्च पूजयंतश्च संयताः॥१६॥ विदुर उवाच॥ प्रचेतसां गिरित्रेण यथासीत्पथि संगमः॥ यदुताह हरः प्रीतस्तन्नो ब्रह्मन्वदार्थवत्॥१७॥ संगमः खलु विप्रर्षे शिवेनेह शरीरिणाम्॥ दुर्लभो मुनयो दध्युरसंगाद्यमभीप्सितम्॥१८॥ आत्मारामोऽपि यस्त्वस्य लोककल्पस्य राधसे॥ शक्त्या युक्तो विचरति घोरया भगवान्भवः॥१९॥ मैत्रेय उवाच॥ प्रचेतसः पितुर्वाक्यं शिरसादाय साधवः॥ दिशं प्रतीचीं प्रययुस्तपस्यादृतचेतसः॥२०॥ समुद्रमुप विस्तीर्णमपश्यन्सुमहत्सरः॥ महन्मन इव स्वच्छं प्रसन्नसलिलाशयम्॥२१॥

नीलरक्तोत्पलांभोजकल्हारेंदीवराकरम्॥ हंससारसचक्राह्वकारंडवनिकूजितम्॥२१॥ मत्तभ्रमरसौस्वर्यहृष्टरोमलतांघ्रिपम्॥ पद्मकोशरजोदिक्षुविक्षिपत्पवनोत्सवम्॥

२२॥ तत्र गांधर्वमाकर्ण्य दिव्यमार्गमनोहरम्॥ विसिस्म्यू राजपुत्रास्ते मृदंगपणवाद्यनु॥२३॥ तर्ह्येव सरसस्तस्मान्निष्क्रामंतं सहानुगम्॥ उपगीयमानममरप्रवरं विबुधानुगैः॥२४॥

तप्तहेमनिकायाभं शितिकंठं त्रिलोचनम्॥ प्रसादसुमुखं वीक्ष्य प्रणेमुर्जातकौतुकाः॥२५॥ स तान्प्रपन्नार्तिहरो भगवान्धर्मवत्सलः॥ धर्मज्ञान्छीलसंपन्नान्प्रीतः प्रीतानुवाच ह॥२६॥

श्रीरुद्र उवाच॥ यूयं वेदिषदः पुत्रा विदितं वश्चिकीर्षितम्॥ अनुग्रहाय भद्रं व एवं मे दर्शनं कृतम्॥२७॥ यः परं रंहसः साक्षात्त्रिगुणाज्जीवसंज्ञितात्॥ भगवंतं वासुदेवं प्रपन्नः

स प्रियो हि मे॥२८॥ स्वधर्मनिष्ठः शतजन्मभिः पुमान्विरिंचतामेति ततः परं हि माम्॥ अव्याकृतं भागवतोथ वैष्णवं पदं यथाहं विबुधाः कलात्यये॥२९॥ अथ भागवता

यूयं प्रियाः स्थ भगवान्यथा॥ न मे भागवतानां च प्रेयानन्योस्ति कर्हिचित्॥३०॥ इदं विविक्तं जप्तव्यं पवित्रं मंगलं परम्॥ निःश्रेयसकरं चापि श्रूयतां तद्वदामि वः॥३१॥

मैत्रेय उवाच॥ इत्यनुक्रोशहृदयो भगवानाह तांछिवः॥ बद्धांजलीन्राजपुत्रान्नारायणपरो वचः॥३२॥ श्रीरुद्र उवाच॥ जितं त आत्मविद्धुर्यस्वस्तये स्वस्तिरस्तु मे॥ भव

ताराधसा राद्धं सर्वस्मा आत्मने नमः॥३३॥ नमः पंकजनाभाय भूतसूक्ष्मेंद्रियात्मने॥ वासुदेवाय शांताय कूटस्थाय स्वरोचिषे॥३४॥ संकर्षणाय सूक्ष्माय दुरंतायांतका

य च॥ नमो विश्वप्रबोधाय प्रद्युम्नायांतरात्मने॥३५॥ नमो नमोऽनिरुद्धाय हृषीकेशेंद्रियात्मने॥ नमः परमहंसाय पूर्णाय निभृतात्मने॥३६॥ स्वर्गापवर्गद्वाराय नित्यं शुचि

॥भा॰च॰॥
॥४१॥

॥सू॰अ॰२४॥

षदे नमः॥ नमो हिरण्यवीर्याय चातुर्होत्राय तंतवे॥ ३७॥ नम ऊर्ज इषे त्रय्याः पतये यज्ञरेतसे॥ तृप्तिदाय च जीवानां नमः सर्वरसात्मने॥ ३८॥ सर्वसत्त्वात्मदेहाय विशेषाय स्थवीयसे॥ नमस्त्रैलोक्यपालाय सह ओजोबलात्मने॥ ३९॥ अर्थलिंगाय नभसे नमोंतर्बहिरात्मने॥ नमः पुण्याय लोकाय अमुष्मै भूरिवर्चसे॥ ४०॥ प्रवृत्ताय निवृत्ताय पितृदेवाय कर्मणे॥ नमोधर्मविपाकाय मृत्यवे दुःखदाय च॥ ४१॥ नमस्त आशिषामीश मनवे कारणात्मने॥ नमो धर्माय बृहते कृष्णायाकुंठमेधसे॥ पुरुषाय पुराणाय सांख्ययोगेश्वराय च॥ ४२॥ शक्तित्रयसमेताय मीढुषेहंकृतात्मने॥ चेत आकूतिरूपाय नमो वाचो विभूतये॥ ४३॥ दर्शनं नो दिदृक्षूणां देहि भागवतार्चितम्॥ रूपं प्रियतमं स्वानां सर्वेंद्रियगुणांजनम्॥ ४४॥ स्निग्धप्रावृड्घनश्यामं सर्वसौंदर्यसंग्रहम्॥ चार्वायतचतुर्बाहुसुजातरुचिराननम्॥ ४५॥ पद्मकोशपलाशाक्षं सुंदरभ्रु सुनासिकम्॥ सुद्विजं सकपोलास्यं समकर्णविभूषणम्॥ ४६॥ प्रीतिप्रहसितापांगमलकैरुपशोभितम्॥ लसत्पंकजकिंजल्कदुकूलं मृष्टकुंडलम्॥ ४७॥ स्फुरत्किरीटवलयहारनूपुरमेखलम्॥ शंखचक्रगदापद्ममालामण्युत्तमर्द्धिमत्॥ ४८॥ सिंहस्कंधत्विषोबिभ्रत्सौभगग्रीवकौस्तुभम्॥ श्रियानपायिन्या क्षिप्तनिकषाश्मोरसोल्लसत्॥ ४९॥ पूररेचकसंविग्नवलिवल्गुदलोदरम्॥ प्रतिसंक्रामयद्विश्वं नाभ्यावर्तगभीरया॥ ५०॥ श्यामश्रोण्यधिरोचिष्णुदुकूलस्वर्णमेखलम्॥ समचार्वंघ्रिजंघोरुनिम्नजानुसुदर्शनम्॥ ५१॥ पदा शरत्पद्मपलाशरोचिषा नखद्युभिर्नोंतरघं विधुन्वता॥ प्रदर्शय स्वीयमपास्तसाध्वसं पदं गुरो

॥४१॥

मार्गस्य गुरुस्तमोजुषाम् ॥ ५२ ॥ एतद्रूपमनुध्येयमात्मशुद्धिमभीप्सता ॥ यद्भक्तियोगोऽभयदः स्वधर्ममनुतिष्ठताम् ॥ ५३ ॥ भवान्भक्तिमता लभ्यो दुर्लभः सर्वदेहिना
म् ॥ स्वराज्यस्याप्यभिमत एकांतेनात्मविद्गतिः ॥ ५४ ॥ तं दुराराध्यमाराध्य सतामपि दुरापया ॥ एकांतभक्त्या को वांच्छेत्पादमूलं विना बहिः ॥ ५५ ॥ यत्र निर्विष्ट
मरणं कृतांतो नाभिमन्यते ॥ विश्वं विध्वंसयन्वीर्यशौर्यविस्फूर्जितभ्रुवा ॥ ५६ ॥ क्षणार्द्धेनापि तुलये न स्वर्गं नापुनर्भवम् ॥ भगवत्संगिसंगस्य मर्त्यानां किमुताशिषः ॥ ५७
अथानघांघ्रेस्तव कीर्त्तितीर्थयोरंतर्बहिःस्नानविधूतपाप्मनाम् ॥ भूतेष्वनुक्रोशसुसत्वशीलिनां स्यात्संगमोऽनुग्रह एष नस्तव ॥ ५८ ॥ न यस्य चित्तं बहिरर्थविभ्र
मं तमोगुहायां च विशुद्धमाविशत् ॥ यद्भक्तियोगानुगृहीतमंजसा मुनिर्विचष्टे ननु तत्र ते गतिम् ॥ ५९ ॥ यत्रेदं व्यज्यते विश्वं विश्वस्मिन्नवभाति यत् ॥ तत्त्वं ब्रह्म परं ज्योतिरा
काशमिव विस्तृतम् ॥ ६० ॥ यो माययेदं पुरुरूपयासृजद्बिभर्ति भूयः क्षपयत्यविक्रियः ॥ यद्भेदबुद्धिः सदिवात्मदुःस्थया त्वमात्मतंत्रं भगवन्प्रतीमहि ॥ ६१ ॥ क्रियाकलापैरिदमेव यो
गिनः श्रद्धान्विताः साधु यजंति सिद्धये ॥ भूतेन्द्रियान्तःकरणोपलक्षितं वेदे च तंत्रे च त एव कोविदाः ॥ ६२ ॥ त्वमेक आद्यः पुरुषः सुप्तशक्तिस्तया रजःसत्त्वतमो विभिद्यते
महानहं खं मरुदग्निवार्धराः सुरर्षयो भूतगणा इदं यतः ॥ ६३ ॥ सृष्टं स्वशक्त्येदमनुप्रविष्टश्चतुर्विधं पुरमात्मांशकेन ॥ अथो विदुस्तं पुरुषं संतमंतर्भुंक्ते हृषीकैर्मधु सारघं
यः ॥ ६४ ॥ स एव लोकानतिचंडवेगो विकर्षसि त्वं खलु कालयानः ॥ भूतानि भूतैरनुमेयतत्त्वो घनावलीर्वायुरिवाविषह्यः ॥ ६५ ॥ प्रमत्तमुच्चैरितिकृत्यचिंतया प्रवृद्धलोभं

विषयेषु लालसम् ॥ त्वमप्रमत्तः सहसाभिपद्यसे क्षुल्लेलिहानोऽहिरिवाखुमंतकः ॥६६॥ कस्त्वत्पदाब्जं विजहाति पंडितो यस्तेऽवमानव्ययमानकेतनः ॥ विशंकयाऽस्मद्गुरु
रर्चति स्म यद्विनोपपत्तिं मनवश्चतुर्दश ॥६७॥ अथ त्वमसि नो ब्रह्मन् परमात्मन्विपश्चिताम् ॥ विश्वं रुद्रभयध्वस्तमकुतश्चिद्भया गतिः ॥६८॥ इदं जपत भद्रं वो विशुद्धा
नृपनंदनाः ॥ स्वधर्ममनुतिष्ठंतो भगवत्यर्पिताशयाः ॥६९॥ तमेवात्मानमात्मस्थं सर्वभूतेष्ववस्थितम् ॥ पूजयध्वं गृणंतश्च ध्यायंतश्चासकृद्धरिम् ॥७०॥ योगादेशमुपा
साद्य धारयंतो मुनिव्रताः ॥ समाहितधियः सर्व एतदभ्यसतादृताः ॥७१॥ इदमाह पुरास्माकं भगवान्विश्वसृक्पतिः ॥ भृग्वादीनामात्मजानां सिसृक्षुः संसिसृ
क्षताम् ॥७२॥ ते वयं नोदिताः सर्वे प्रजासर्गे प्रजेश्वराः ॥ अनेन ध्वस्ततमसः सिसृक्ष्मो विविधाः प्रजाः ॥७३॥ अथेदं नित्यदा युक्तो जपन्नवहितः पुमान् ॥ अचिरा
च्छ्रेय आप्नोति वासुदेवपरायणः ॥७४॥ श्रेयसामपि सर्वेषां ज्ञानं निःश्रेयसं परम् ॥ सुखं तरति दुष्पारं ज्ञाननौर्व्यसनार्णवम् ॥७५॥ य इमं श्रद्धया युक्तो मद्गीतं भ
गवत्स्तवम् ॥ अधीयानो दुराराध्यं हरिमाराधयत्यसौ ॥७६॥ विंदते पुरुषोऽमुष्माद्यद्यदिच्छत्यसत्वरम् ॥ मद्गीतगीतात्सुप्रीताच्छ्रेयसामेकवल्लभात् ॥७७॥ इदं
यः कल्य उत्थाय प्रांजलिः श्रद्धयान्वितः ॥ शृणुयाच्छ्रावयेन्मर्त्यो मुच्यते कर्मबंधनैः ॥७८॥ गीतं मयेदं नरदेवनंदनाः परस्य पुंसः परमात्मनः स्तवम् ॥ जपंत
एकाग्रधियस्तपो महच्चरध्वमंते तत आप्स्यथेप्सितम् ॥७९॥ इति श्रीमद्भाग॰ महा॰ चतु॰ रुद्रगीतं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥२४॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ❁

प्रचेतस्सुतपस्यत्सुतत्रिंशेनारदोघृणी ॥ प्राचीनबर्हिषेऽध्यात्मंपारोक्ष्येणाहपंचभिः ॥१॥ पुरञ्जनकथाव्याजात्संचविंशेतुनारदः ॥ आत्मनोबुद्धिसंगेनविविधामाहसंसृतिम् ॥२॥ प्रचेतःसुतपस्तीव्रंत
प्यमानेषुनारदः ॥ पुरंजनकथाकूटंप्राहप्राचीनबर्हिषे ॥३॥ मैत्रेयउवाच ॥ इतिसंदिश्यभगवान्बार्हिषदैरभिपूजितः पश्यतांराजपुत्राणांतत्रैवांतर्दधेहरः ॥१॥ रुद्रगीतंभ
गवतःस्तोत्रंसर्वेप्रचेतसः ॥ जपंतस्तेतपस्तेपुर्वर्षाणामयुतंजले ॥२॥ प्राचीनबर्हिषंक्षत्तःकर्मस्वासक्तमानसम् नारदोध्यात्मतत्त्वज्ञःकृपालुःप्रत्यबोधयत्
॥३॥ श्रेयस्त्वंकतमद्राजन्कर्मणात्मनईहसे दुःखहानिःसुखावाप्तिःश्रेयस्तन्नेहचेष्यते ॥४॥ राजोवाच ॥ नजानामिमहाभागपरंकर्मापविद्धधीः ॥ ब्रू
हिमेविमलंज्ञानंयेनमुच्येयकर्मभिः ॥५॥ गृहेषुकूटधर्मेषुपुत्रदारधनार्थधीः ॥ नपरंविंदतेमूढोभ्राम्यन्संसारवर्त्मसु ॥६॥ नारदउवाच ॥ भोभोप्रजापतेरा
जन्पशून्पश्यत्वयाध्वरे संज्ञापितान्जीवसंघान्निर्घृणेनसहस्रशः ॥७॥ एतेत्वांसंप्रतीक्षंतेस्मरंतोवैशसंतव ॥ संपरेतमयःकूटैश्छिंदंत्युत्थितमन्यवः ॥
८॥ अत्रतेकथयिष्येऽमुमितिहासंपुरातनम् ॥ पुरंजनस्यचरितंनिबोधगदतोमम ॥९॥ आसीत्पुरंजनोनामराजाराजन्बृहच्छ्रवाः ॥ तस्याविज्ञातनामा
सीत्सखाऽविज्ञातचेष्टितः ॥१०॥ सोऽन्वेषमाणःशरणंबभ्रामपृथिवींप्रभुः ॥ नानुरूपंयदाविंददभूत्सविमनाइव ॥११॥ नसाधुमेनेताःसर्वाभूतलेयावतीः
पुरः ॥ कामान्कामयमानोसौतस्यतस्योपपत्तये ॥१२॥ सएकदाहिमवतोदक्षिणेष्वथसानुषु ॥ ददर्शनवभिर्द्वार्भिःपुरंलक्षितलक्षणाम् ॥१३॥ प्राकारो

पवनाट्टालपरिखैवैरक्षतोरणैः ॥ स्वर्णरौप्यायसैः शृंगैः संकुलांसर्वतोगृहैः ॥ १४ ॥ नीलस्फटिकवैडूर्यमुक्तामरकतारुणैः ॥ कॢप्तहर्म्यस्थलीं दीप्तां श्रियाभोग
वतीमिव ॥ १५ ॥ सभाचत्वररथ्याभिराक्रीडायतनापणैः ॥ चैत्यध्वजपताकाभिर्युक्तां विद्रुमवेदिभिः ॥ १६ ॥ पुर्यास्तु बाह्योपवने दिव्यद्रुमलताकुले ॥ नदद्विहं
गालिकुलकोलाहलजलाशये ॥ १७ ॥ हिमनिर्झरविप्रुष्मत्कुसुमाकरवायुना ॥ चलत्प्रवालविटपनलिनीतटसंपदि ॥ १८ ॥ नानारण्यमृगव्रातैरनाबाधेसु
निव्रतैः ॥ आहूतं मन्यते पांथो यत्र कोकिलकूजितैः ॥ १९ ॥ यदृच्छयागतां तत्र ददर्शप्रमदोत्तमाम् ॥ भृत्यैर्दशभिरायांतीमेकैकशतनायकैः ॥ २० ॥ पंचशी
र्षाहिनागुप्तां प्रतीहारेण सर्वतः ॥ अन्वेषमाणामृषभमप्रौढां कामरूपिणीम् ॥ २१ ॥ सुनासां सुदतीं बालां सकपोलां वराननाम् ॥ समविन्यस्तकर्णाभ्यां बि
भ्रतीं कुंडलश्रियम् ॥ २२ ॥ पिशंगनीवीं सुश्रोणीं श्यामां कनकमेखलाम् ॥ पद्भ्यां क्वणद्भ्यां चलतीं नूपुरैर्देवतामिव ॥ २३ ॥ स्तनौ व्यंजितकैशोरौ समवृत्तौ नि
रंतरौ ॥ वस्त्रांतेन निगूहंतीं व्रीडया गजगामिनीम् ॥ २४ ॥ तामाह ललितं वीरः सव्रीडस्मितशोभनाम् ॥ स्निग्धेनापांगपुंखेन स्पृष्टः प्रेमोद्भ्रमद्भ्रुवा ॥ २५ ॥ कात्वं
कंजपलाशाक्षि कस्यासीह कुतः सती ॥ इमामुपपुरीं भीरु किं चिकीर्षसि शंस मे ॥ २६ ॥ क एतेनुपथायेत एकादशमहाभटाः ॥ एता वा ललनाः सुभ्रु कोयं
तेहि पुरःसरः ॥ २७ ॥ त्वं ह्रीर्भवान्यस्यथ वाग्रमा पतिं विचिन्वती किं मुनिवद्रहो मुने ॥ त्वदंघ्रिकामाप्तसमस्तकामं क्व पद्मकोशः पतितः कराग्रात् ॥ २८ ॥

नासांवरोर्वन्यतमाभुविस्पृक्पुरीमिमांवीरवरेणसाकम् ॥ अर्हस्यलंकर्त्तुमदभ्रकर्मणालोकंपरंश्रीरिवयज्ञपुंसा ॥ २७ ॥ यदैषतेपांगविखंडितेंद्रियंस
व्रीडभावस्मितविभ्रमभ्रुवा ॥ त्वयोपसृष्टोभगवान्मनोभवः ॥ प्रबाधतेऽथानुगृहाणशोभने ॥ ३१ ॥ त्वदाननंसुभ्रुसुतारलोचनंव्यालंबिनीलालक
वृंदसंवृतम् ॥ उन्नीयमेदर्शयवल्गुवाचकंयद्व्रीडयानाभिमुखंशुचिस्मिते ॥ ३२ ॥ नारद उवाच ॥ इत्थंपुरंजनंनारीयाचमानमधीरवत् ॥ अभ्यनंदतलंवीर
हसंतीवीरमोहिता ॥ ३३ ॥ नविदामवयंसम्यक्कर्त्तारंपुरुषर्षभ ॥ आत्मनश्चपरस्यापिगोत्रंनामचयत्कृतम् ॥ ३३ ॥ इहाद्यसंतमात्मानंनविदामततःपरं
येनेयंनिर्मितावीरपुरीशरणमात्मनः ॥ ३४ ॥ एतेसखायःसख्योमेनरानार्यश्चमानद ॥ सुप्तायांमयिजागर्त्तिनागोऽयंपालयन्पुरीम् ॥ ३५ ॥ दिष्ट्याग
तोऽसिभद्रंतेग्राम्यान्कामानभीप्ससे ॥ उद्वहिष्यामितांस्तेऽहंस्वबंधुभिररिंदम ॥ ३६ ॥ इमांत्वमधितिष्ठस्वपुरींनवमुखींविभो ॥ मयोपनीतान्गृह्ण
नःकामभोगान्शतंसमाः ॥ ३७ ॥ कंनुत्वदन्यंरमयेह्यरतिज्ञमकोविदम् ॥ असंपरायाभिमुखमश्वस्तनविदंपशुम् ॥ ३८ ॥ धर्मोह्यत्रार्थकामौ
चप्रजानंदोमृतंयशः ॥ लोकाविशोकाविरजायान्नकेवलिनोविदुः ॥ ३९ ॥ पितृदेवर्षिमर्त्यानांभूतानामात्मनश्चह ॥ क्षेम्यंवदंतिशरणंभवेस्मि
न्यद्गृहाश्रमः ॥ ४० ॥ कानामवीरविख्यातंवदान्यंप्रियदर्शनम् ॥ नवृणीतप्रियंप्राप्तंमादृशीत्वादृशंपतिम् ॥ ४१ ॥ कस्यामनस्तेभुविभोगिभोगयोः

स्त्रियानसज्जेद्भुजयोर्महाभुज॥ योऽनाथवर्गाधिमलंघृणोद्धतस्मितावलोकेनचरत्यपोहितुम्॥४२॥ नारदउवाच॥ इतितौदंपतीतत्रसमु
द्यसमयंमिथः॥ तांप्रविश्यपुरींराजन्मुमुदातेशतंसमाः॥४३॥ उपगीयमानोललितंतत्रतत्रचगायकैः॥ क्रीडन्परिवृतःस्त्रीभिर्ह्रदिनी
माविशच्छुचौ॥४४॥ सप्तोपरिकृताद्वारःपुरस्तस्यास्तुद्वेअधः॥ पृथग्विषयगत्यर्थंतस्यांयःकश्चनेश्वरः॥४५॥ पंचद्वारस्तुपौरस्त्यादक्षिणै
कालथोत्तरा॥ पश्चिमेद्वेअमूषांतेनामानिनृपवर्णये॥४६॥ खद्योताऽविर्मुखीचप्राग्द्वारावेकत्रनिर्मिते॥ विभ्राजितंजनपदंयातिताभ्यांद्यु
मत्सखः॥४७॥ नलिनीनालिनीचप्राग्द्वारावेकत्रनिर्मिते॥ अवधूतसखस्ताभ्यांविषयंयातिसौरभम्॥४८॥ मुख्यानामपुरस्ताद्वास्त
यापणबहूदनौ॥ विषयौयातिपुरराट्रसज्ञविपणान्वितः॥४९॥ पितृहूर्नृपपुर्याद्वादक्षिणेनपुरंजनः॥ राष्ट्रंदक्षिणपंचालंयातिश्रुतिधरा
न्वितः॥५०॥ देवहूर्नामपुर्याद्वाउत्तरेणपुरंजनः॥ राष्ट्रमुत्तरपंचालंयातिश्रुतिधरान्वितः॥५१॥ आसुरीनामपश्चाद्वास्तयायातिपुरंज
नः॥ ग्रामकंनामविषयंदुर्मदेनसमन्वितः॥५२॥ निर्ऋतिनामपश्चाद्वास्तयायातिपुरंजनः॥ वैशसंनामविषयंलुब्धकेनसम
न्वितः॥५३॥ अंधावमीषांपौराणांनिर्वाक्पेशस्कृतावुभौ॥ अक्षण्वतामधिपतिस्ताभ्यांयातिकरोतिच॥५४॥ सयर्ह्यंतःपुर

गतोविषूचीनसमन्वितः ॥ मोहंप्रसादंहर्षंवायातिजायात्मजोद्भवम् ॥ ५५ ॥ एवंकर्मसुसंसक्तः कामात्मावंचितोबुधः ॥ महिषीयद्यदीहेततत्तदेवान्ववर्त्तत ॥ ५६ ॥ क्वचित्पिबंत्यांपिबतिमदिराम
दविह्वलः ॥ अश्नंत्यांक्वचिदश्नातिजक्षंत्यांसहजक्षिति ॥ ५७ ॥ क्वचिद्गायतिगायंत्यांरुदंत्यांरुदतिक्वचित् ॥ क्वचिद्धसंत्यांहसतिजल्पंत्यामनुजल्पति ॥ ५८ ॥ क्वचिद्धावतिधावंत्यांतिष्ठं
त्यामनुतिष्ठति ॥ अनुशेतेशयानायामन्वास्तेक्वचिदासतीम् ॥ ५९ ॥ क्वचिच्छृणोतिशृण्वंत्यांपश्यंत्यामनुपश्यति ॥ क्वचिज्जिघ्रतिजिघ्रंत्यांस्पृशंत्यांस्पृशतिक्वचित् ॥ ६० ॥ क्वचिच्च
शोचतींजायामनुशोचतिदीनवत् ॥ अनुहृष्यतिहृष्यंत्यांमुदितामनुमोदते ॥ ६१ ॥ विप्रलब्धोमहिष्यैवंसर्वप्रकृतिवंचितः ॥ नेच्छन्ननुकरोत्यज्ञः क्लैब्यात्क्रीडामृगोयथा ॥ ६२ ॥
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेचतु० पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ छ ॥ षड्विंशेमृगयाव्याजात्स्वप्नजागरणोक्तितः ॥ सबुद्धित्यागयोगाभ्यांसंसृतिः साप्रप
ञ्च्यते ॥ १ ॥ नारदउवाच ॥ सएकदामहेष्वासोरथंपंचाश्वमाशुगम् ॥ द्वीषंद्विचक्रमेकाक्षंत्रिवेणुंपंचबंधुरम् ॥ १ ॥ एकरश्म्येकदमनमेकनीडंद्विकूबरम् ॥ पंचप्रहरणंसप्तवरूथंपंच
विक्रमम् ॥ २ ॥ हैमोपस्करमारुह्यस्वर्णवर्माक्षयेषुधिः ॥ एकादशाचमूनाथः पंचप्रस्थमगाद्वनम् ॥ ३ ॥ चचारमृगयांतत्रदृप्तआत्तेषुकार्मुकः ॥ विहायजायामतदर्हांमृगव्यस
नलालसः ॥ ४ ॥ आसुरींवृत्तिमाश्रित्यघोरात्मानिरनुग्रहः ॥ न्यहनन्निशितैर्बाणैर्वनेषुवनगोचरम् ॥ ५ ॥ तीर्थेषुप्रतिदृष्टेषुराजामेध्यान्पशून्वने ॥ यावदर्थमलंलुब्धोह
न्यादितिनियम्यते ॥ ६ ॥ यएवंकर्मनियतंविद्वान्कुर्वीतमानवः ॥ कर्मणातेनराजेन्द्रज्ञानेननसलिप्यते ॥ ७ ॥ अन्यथाकर्मकुर्वाणोमानारूढोनिबध्यते ॥ गुणप्रवाहपति

तोनष्टप्रज्ञोव्रजन्सधः॥८॥तत्रानिर्भिन्नगात्राणांचित्रवाजैःशिलीमुखैः॥विक्लवोऽभूद्दुःखितानांदुःसहःकरुणात्मनाम्॥९॥शशान्वराहान्महिषान्गवयान्रुरुशल्यकान्॥मेध्यान
न्यांश्चविविधान्विनिघ्नन्श्रममध्यगात्॥१०॥ततःक्षुत्तृट्परिश्रान्तोनिवृत्तोगृहमेयिवान्॥कृतस्नानोचिताहारःसंविवेशगतक्लमः॥११॥आत्मानमर्हयांचक्रेधूपालेपस्रगादिभिः
साध्वलंकृतसर्वाङ्गोमहिष्यामादधेमनः॥१२॥तृप्तोहृष्टःसुदृप्तश्चकन्दर्पाकृष्टमानसः॥नव्यचष्टवरारोहांगृहिणींगृहमेधिनीम्॥१३॥अन्तःपुरस्त्रियोपृच्छद्विमनाइववेदिषत्॥अ
पिवःकुशलंरामाःसेश्वरीणांयथापुरा॥नतथैतर्हिरोचन्तेगृहेषुगृहसंपदः॥१४॥यदिनस्याद्गृहेमातापत्नीवापतिदेवता॥व्यङ्गेरथइवप्राज्ञःकोनामासीतदीनवत्॥१५॥क्ववर्त्तते
साललनामज्जन्तंव्यसनार्णवे॥यामामुद्धरतेप्रज्ञांदीपयन्तीपदेपदे॥१६॥रामाऊचुः॥नरनाथनजानीमस्त्वत्प्रियायद्व्यवस्यति॥भूतलेनिरवस्तारेशयानांपश्यशत्रुहन्॥
नारदउ॰॥पुरञ्जनःस्वमहिषींनिरीक्ष्यावधुतांभुवि॥तत्संगोन्मथितज्ञानोवैक्लव्यंपरमंययौ॥१७॥सान्त्वयञ्छ्लक्ष्णयावाचाहृदयेनविदूयता॥प्रेयस्याःस्नेहसंरम्भलिङ्गमात्म
निनाभ्यगात्॥१८॥अनुनिन्येथशनकैर्वीरोनुनयकोविदः॥पस्पर्शपादयुगलमाहचोत्सङ्गलालितम्॥१९॥पुरञ्जनउ॰॥नूनंत्वकृतपुण्यास्तेभृत्यायेष्वीश्वराःशुभे॥कृ
तागःस्वात्मसात्कृत्वाशिक्षादण्डंनयुञ्जते॥२०॥परमोनुग्रहोदण्डोभृत्येषुप्रभुणार्पितः॥बालोनवेदतत्तन्विबन्धुकृत्यममर्षणः॥२१॥सात्वंमुखंसुदतिसुभ्र्वनुरा
गभारव्रीडाविलंबविलसद्धसितावलोकम्॥नीलालकालिभिरुपस्कृतमुन्नसन्नःस्वानांप्रदर्शयमनस्विनिवल्गुवाक्यम्॥२२॥तस्मिन्दधेदममहंतववीरपत्नियो

न्यत्र भूसुरकुलात्कृतकिल्बिषस्तम्॥ पश्येन वीतभयमुन्मुदितं त्रिलोक्यामन्यत्र वै मुररिपोरितरत्र दासात्॥ २४॥ वक्त्रं न ते वितिलकं मलिनं विहर्षं संरंभभीममवि
मृष्टमपेतरागम्॥ पश्ये स्तनावपि शुचोपहतौ सुजातौ बिंबाधरं विगतकुंकुमपंकरागम्॥ २५॥ तन्मे प्रसीद सुहृदः कृतकिल्बिषस्य स्वैरं गतस्य मृगयां व्यसनातुरस्य
का देवरं वशगतं कुसुमास्त्रवेगविस्रस्तपौंस्त्वमुशती न भजेत कृत्ये॥ २६॥ इति श्रीभागवते महापुराणे चतु॰ षड्विंशोऽध्यायः॥ २६॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ ॥ सप्तविंशे
प्रियापुत्राद्यासक्त्या विस्मृतात्मनः॥ कालकन्याख्यानेन जरारोगाद्युदीर्यते॥ ॥ नारद उ॰॥ इत्थं पुरंजनं सध्र्यग्वशमानीय विभ्रमैः॥ पुरंजनी महाराज रेमे रमयती
पतिम्॥ १॥ सा राज्ञो महिषी राजन्सुस्नाता रुचिराननाम्॥ कृतस्वस्त्ययना तृप्ताभ्यनंददुपागताम्॥ २॥ तयोपगूढः परिरब्धकंधरो रहोऽनुमंत्रैरपकृष्टचेतनः॥ न का
लरंहो बुबुधे दुरत्ययं दिवा निशेति प्रमदापरिग्रहः॥ ३॥ शयान उन्नद्धमदो महामना महार्हतल्पे महिषीभुजोपधिः॥ तामेव वीरामनुते परं यतस्तमोऽभिभूतो न निजं
परं च यत्॥ ४॥ तयैवं रममाणस्य कामकश्मलचेतसः॥ क्षणार्द्धमिव राजेन्द्र व्यतिक्रान्तं नवं वयः॥ ५॥ तस्यामजनयत्पुत्रान्पुरञ्जन्यां पुरञ्जनः॥ शतान्येकादश वि
राडायुषोऽर्धमथात्यगात्॥ ६॥ दुहितॄर्दशोत्तरशतं पितृमातृयशस्करीः॥ शीलौदार्यगुणोपेताः पौरंजन्यः प्रजापते॥ ७॥ स पंचालपतिः पुत्रान्पितृवंशविवर्द्धनान्॥
दारैः संयोजयामास दुहितॄः सदृशैर्वरैः॥ ८॥ पुत्राणां चाभवन्पुत्रा एकैकस्य शतं शतम्॥ यैर्वै पौरंजनो वंशः पंचालेषु समेधितः॥ ९॥ तेषु तद्रिक्थहारेषु गृहकोश

टुंबीविषु॥ निरूढेनममत्वेनविषयेष्वनुबध्यत॥१०॥ईजेचक्रतुभिर्घोरैर्दीक्षितः पशुमारकैः॥ देवान्पितॄन्भूतपतीन्नानाकामोयथाभवान्॥११॥युक्तेष्वेवंप्रमत्तस्यकु
टुंबासक्तचेतसः॥आससादसवैकालोयोऽप्रियः प्रिययोषिताम्॥१२॥चंडवेगइतिख्यातोगंधर्वाधिपतिर्नृप॥गंधर्वास्तस्यबलिनः षष्ट्युत्तरशतत्रयम्॥१३॥गंधर्व्य
स्तादृशीरस्यमैथुन्यश्चसितासिताः॥परिवृत्त्याविलुंपंतिसर्वकामाविनिर्मिताम्॥१४॥तेचंडवेगानुचराः पुरंजनपुरंयदा॥हर्तुमारेभिरेतत्रप्रत्यषेधत्प्रजागरः॥१५॥
ससप्तभिः शतैरेकोविंशत्याचशतंसमाः॥पुरंजनपुराध्यक्षोगंधर्वैर्युयुधेबली॥१६॥क्षीयमाणेस्वसंबंधेएकस्मिन्बहुभिर्युधा॥चिंतांपरांजगामार्त्तः सराष्ट्रपुरबां
धवः॥१७॥सएवपुर्यांमधुभुक्पंचालेषुस्वपार्षदैः॥उपनीतंबलिंगृण्हन्स्त्रीजितोनाविदद्भयम्॥१८॥कालस्यदुहिताकाचित्त्रिलोकींवरमिच्छती॥पर्यटंतीनबर्हिष्म
न्प्रत्यनंदतकश्चन॥१९॥दौर्भाग्येनात्मनोलोकेविश्रुतादुर्भगेतिसा॥यातुष्टाराजर्षयेतुवृतादात्पूरवेवरम्॥२०॥कदाचिदटमानासाब्रह्मलोकान्महींगतम्॥वव्रेबृ
हद्व्रतंमांतुजानतीकाममोहिता॥२१॥मयिसंरभ्यविपुलमदाच्छापंसुदुःसहम्॥स्थातुमर्हसिनैकत्रमद्याच्ञाविमुखोमुने॥२२॥ततोविहतसंकल्पाकन्यकाय
वनेश्वरम्॥मयोपदिष्टमासाद्यवव्रेनाम्नाभयंपतिम्॥२३॥ऋषभंयवनानांत्वांवृणेवीरेप्सितंपतिम्॥संकल्पस्त्वयिभूतानांकृतः किलनरिष्यति॥२४॥द्वाविमाम
नुशोचंतीतिबालावसदवग्रहौ॥यल्लोकशास्त्रोपनतंनरातिनतदिच्छति॥२५॥अथोभजस्वमांभद्रभजंतीमेदयांकुरु॥एतावान्पौरुषोधर्मोयदार्त्ता

ननु कंपते ॥२६॥ कालकन्योदितवचो निशम्य यवनेश्वरः ॥ चिकीर्षुर्देवगुह्यं स सस्मितं तामभाषत ॥२७॥ मया निरूपितस्तुभ्यं पतिरात्मसमाधिना नाभिनं
दति लोकोऽयं त्वामभद्रामसंमतां ॥२८॥ त्वमव्यक्तगतिर्भुंक्ष्व लोकं कर्मविनिर्मितं ॥ या हि मे पृतनायुक्ता प्रजानाशं प्रणेष्यसि ॥२९॥ प्रज्वारोयं मम भ्राता
त्वं च मे भगिनी भव ॥ चराम्युभाभ्यां लोकेऽस्मिन्नव्यक्तो भीमसैनिकः ॥३०॥ इति श्रीभाग० महा० चतु० सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥
अष्टाविंशे तु वैदर्भ्याख्यानेन स्त्रीविचिंतया ॥ स्त्रीत्वं प्राप्तस्य दैवेन कदाचिन्मुक्तिरुच्यते ॥१॥ नारद उवाच ॥ सैनिका भयनाम्नो ये बर्हिष्मन्दिष्टकारिणः ॥ प्रज्वा
रकालकन्याभ्यां विचेरुरवनीमिमां ॥१॥ त एकदा तु रभसा पुरंजनपुरीं नृप ॥ रुरुधुर्भौमभोगाढ्यां जरत्पन्नगपालितां ॥२॥ कालकन्यापि बुभुजे पुरंज
नपुरं बलात् ॥ ययाभिभूतः पुरुषः सद्यो निःसारतामियात् ॥३॥ तयोपभुज्यमानां वै यवनाः सर्वतो दिशं ॥ द्वार्भिः प्रविश्य सुभृशं प्रार्दयन्सकलां पुरीं
॥४॥ तस्यां प्रपीड्यमानायामभिमानी पुरंजनः ॥ अवापरुविधांस्तापान्कुटुंबी ममताकुलः ॥५॥ कन्योपगूढो नष्टश्रीः कृपणो विषयात्मकः ॥ नष्टप्रज्ञो हृतै
श्वर्यो गंधर्वयवनैर्बलात् ॥६॥ विशीर्णां स्वपुरीं वीक्ष्य प्रतिकूलाननादृतान् ॥ पुत्रान्पौत्रानुगामात्यान् जायां च गतसौहृदां ॥७॥ आत्मानं कन्यया ग्रस्तं पं
चालानरिदूषितान् ॥ दुरंतचिंतामापन्नो न लेभे तत्प्रतिक्रियां ॥८॥ कामानभिलषन्दीनो यातयामांश्च कन्यया ॥ विगतात्मगतिः स्नेहः पुत्रदारांश्च

लालयन्॥९॥ गंधर्वयवनाक्रांतां कालकन्योपमर्द्दिताम्॥ त्रातुं प्रचक्रमे राजा तां पुरीमनिकामतः॥१०॥ भयनाम्नोऽग्रजो भ्राता प्रज्वारः प्रत्युपस्थितः॥ ददाह तां पुरीं कृ
त्स्नां भ्रातुः प्रियचिकीर्षया॥११॥ तस्यां संदह्यमानायां सपौरः सपरिच्छदः॥ कौटुंबिकः कुटुंबिन्या उपतप्यत सान्वयः॥१२॥ यवनोपरुद्धायतनो ग्रस्तायां कालकन्यया॥ पुर्यां प्रज्वारसंस्पृ
ष्टः पुरपालोन्वतप्यत॥१३॥ न शेके सोऽवितुं तत्र पुरकृच्छ्रोरुवेपथुः॥ गंतुमैच्छत्ततो वृक्षकोटरादिव सानलात्॥१४॥ शिथिलावयवो यर्हि गन्धर्वैर्हृतपौरुषः॥ यवनैररिभी रा
जन्नुपरुद्धो रुरोद ह॥१५॥ दुहितॄः पुत्रपुत्रांश्च जामिजामातृपार्षदान्॥ स्वत्वावशिष्टं यत्किंचिद्गृहकोशपरिच्छदम्॥१६॥ अहं ममेति स्वीकृत्य गृहेषु कुमतिर्गृही॥ दध्यौ प्रमदया दीनो
विप्रयोग उपस्थिते॥१७॥ लोकांतरं गतवति मय्यनाथा कुटुंबिनी॥ वर्तिष्यते कथं त्वेषा बालकाननुशोचती॥१८॥ न मय्यनाशिते भुंक्ते नास्नाते स्नाति मत्परा॥ मयि रुष्टे सुसंत्रस्ता भर्त्सिते
यतवाग्भयात्॥१९॥ प्रबोधयति मामज्ञं व्युषिते शोककर्षिता॥ वर्त्मैतद्गृहमेधीयं वीरसूरपि नेष्यति॥२०॥ कथं नु दारका दीना दारकीर्वापरायणाः॥ वर्तिष्यंते मयि गते भिन्ननाव इवोदधौ॥२१॥
एवं कृपणया बुद्ध्या शोचंतमतदर्हणम्॥ गृहीतुं कृतधीरेनं भयनामाभ्यपद्यत॥२२॥ पशुवद्यवनैरेष नीयमानः स्वकं क्षयम्॥ अन्वद्रवन्ननुपथाः शोचंतो भृशमातुराः॥२३॥ पुरीं
विहायोपगत उपरुद्धो भुजंगमः॥ यदा तमेवानु पुरी विशीर्णा प्रकृतिं गता॥२४॥ विकृष्यमाणः प्रसभं यवनेन बलीयसा॥ नाविंदत्तमसाविष्टः सखायं सुहृदं पुरः॥२५॥ तं यज्ञपशवोनेन
संज्ञप्ता येऽदयालुना॥ कुठारैश्चिच्छिदुः क्रुद्धाः स्मरंतोऽमीवमस्य तत्॥२६॥ अनंतपारे तमसि मग्नो नष्टस्मृतिः समाः॥ शाश्वतीरनुभूयार्त्तिं प्रमदासंगदूषितः॥२७॥ तामेव म

नसागृहन्त्वभूवप्रमदोत्तमा । अनन्तरंविदर्भस्यराजसिंहस्यवेश्मनि ॥ २८ ॥ उपयेमेवीर्यपणांवैदर्भीमलयध्वजः । युधिनिर्जित्यराजन्यान्पाण्ड्यःपरपुरंजयः ॥ २९ ॥ तस्यांसज
नयांचक्रआत्मजामसितेक्षणाम् । यवीयसःसप्तसुतान्सप्तद्रविडभूभृतः ॥ ३० ॥ एकैकस्याभवत्तेषांराजन्यार्बुदमर्बुदम् । भोक्ष्यतेयद्वंशधरैर्महीमन्वन्तरंपरम् ॥ ३१ ॥ अगस्त्यः
प्राग्दुहितरमुपयेमेधृतव्रताम् । यस्यांदृढच्युतोजातइध्मवाहात्मजोमुनिः ॥ ३२ ॥ विभज्यतनयेभ्यःक्ष्मांराजर्षिर्मलयध्वजः । आरिराधयिषुःकृष्णंसजगामकुलाचलम् ॥ ३३ ॥
हित्वागृहान्सुतान्भोगान्वैदर्भीमदिरेक्षणा । अन्वधावतपाण्ड्येशंज्योत्स्नेवरजनीकरम् ॥ ३४ ॥ तत्रचन्द्रवसानामताम्रपर्णीवटोदका । तत्पुण्यसलिलैर्नित्यमुभयत्रात्मनोमृजन्
॥ ३५ ॥ कन्दाष्टिभिर्मूलफलैःपुष्पपर्णैस्तृणोदकैः । वर्तमानःशनैर्गात्रकर्शनंतपआस्थितः ॥ ३६ ॥ शीतोष्णवातवर्षाणिक्षुत्पिपासेप्रियाप्रिये । सुखदुःखेइतिद्वन्द्वान्यजयत्समदर्शनः
॥ ३७ ॥ तपसाविद्ययापक्वकषायोनियमैर्यमैः । युयुजेब्रह्मण्यात्मानंविजिताक्षानिलाशयः ॥ ३८ ॥ आस्तेस्थाणुरिवैकत्रदिव्यंवर्षशतंस्थिरः । वासुदेवेभगवतिनान्यद्वेदोद्वहन्रतिम् ॥ ३९ ॥ सव्यापकतयात्मा
नंव्यतिरिक्ततयात्मनि । विद्वान्स्वप्नइवामर्शसाक्षिणंविररामह ॥ ४० ॥ साक्षाद्भगवतोक्तेनगुरुणाहरिणानृप । विशुद्धज्ञानदीपेनस्फुरताविश्वतोमुखम् ॥ ४१ ॥ परेब्रह्मणिचात्मानंपरंब्रह्म
तथात्मनि । वीक्ष्यमाणोविहायेक्षामस्मादुपररामह ॥ ४२ ॥ पतिंपरमधर्मज्ञंवैदर्भीमलयध्वजम् । प्रेम्णापर्यचरद्धित्वाभोगान्सापतिदेवता ॥ ४३ ॥ चीरवासाव्रतक्षामावेणीभूतशि
रोरुहा । बभावुपपतिंशान्ताशिखाशान्तमिवानलम् ॥ ४४ ॥ अजानतीप्रियतमंयदोपरतमङ्गना । सुस्थिरासनमासाद्ययथापूर्वमुपाचरत् ॥ ४५ ॥ यदानोपलभेताङ्घ्रावूष्माणं

पत्युर्वेली ॥ आसीत्संविग्नहृदया यूथभ्रष्टा मृगी यथा ॥ ४६ ॥ आत्मानं शोचती दीनमबंधुं विक्लवाश्रुभिः ॥ स्तनावासिच्य विपिने सुस्वरं प्ररुरोद सा ॥ ४७ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ राजर्षे इमामुदधिमेख
लाम् ॥ दस्युभ्यः क्षत्रबंधुभ्यो बिभ्यतीं पातुमर्हसि ॥ ४८ ॥ एवं विलपती बाला विपिनेनुगता पतिम् ॥ पतिता पादयोर्भर्तू रुदंत्यश्रूण्यवर्त्तयत् ॥ ४९ ॥ चितिं दारुमयीं चित्वा तस्यां पत्युः क
लेवरम् ॥ आदीप्य चानुमरणे विलपंती मनो दधे ॥ ५० ॥ तत्र पूर्वतरः कश्चित्सखा ब्राह्मण आत्मवान् ॥ सांत्वयन्वल्गुना साम्ना तामाह रुदतीं प्रभो ॥ ५१ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ का त्वं कस्या
सि को वाऽयं शयानो यस्य [illegible] शोचसि ॥ जानासि किं सखायं मां येनाग्रे विचचर्थ ह ॥ ५२ ॥ अपि स्मरसि चात्मानमविज्ञातसखं सखे ॥ हित्वा मां पदमन्विच्छन्भौमभोगरतो
गतः ॥ ५३ ॥ हंसावहं च त्वं चार्य सखायौ मानसायनौ ॥ अभूतामंतरा वौकः सहस्रपरिवत्सरान् ॥ ५४ ॥ स त्वं विहाय मां बंधो गतो ग्राम्यमतिर्महीम् ॥ विचरन्पदमद्राक्षीः कयाचि
न्निर्मितं स्त्रिया ॥ ५५ ॥ पंचारामं नवद्वारमेकपालं त्रिकोष्ठकम् ॥ षट्कुलं पंचविपणं पंचप्रकृति स्त्रीधवम् ॥ ५६ ॥ पंचेंद्रियार्था आरामा द्वारः प्राणा नव प्रभो ॥ तेजोब्न्नानि को
ष्ठानि कुलमिंद्रियसंग्रहः ॥ ५७ ॥ विपणस्तु क्रियाशक्तिर्भूतप्रकृतिरव्यया ॥ शक्त्यधीशः पुमांस्त्वत्र प्रविष्टो नावबुध्यते ॥ ५८ ॥ तस्मिंस्त्वं रामया स्पृष्टो रममाणोऽश्रुतस्मृतिः
तत्संगादीदृशीं प्राप्तो दशां पापीयसीं प्रभो ॥ ५९ ॥ न त्वं विदर्भदुहिता नायं वीरः सुहृत्तव ॥ न पतिस्त्वं पुरंजन्या रुद्धो नवमुखे यया ॥ ६० ॥ माया ह्येषा मया सृष्टा यत्पुमांसं स्त्रियं स
तीम् ॥ मन्यसे नोभयं यद्वै हंसौ पश्यावयोर्गतिम् ॥ ६१ ॥ अहं भवान्न चान्यस्त्वं त्वमेवाहं विचक्ष्व भो ॥ न नौ पश्यंति कवयश्छिद्रं जातु मनागपि ॥ ६२ ॥ यथा पुरुष आत्मानमेकमा

दर्शचक्षुषोः ॥ द्विधाभूतमवेक्षेततथैवांतरमावयोः ॥ ६३ ॥ एवंसमानसोहंसोहंसेनप्रतिबोधितः ॥ स्वस्थस्तद्व्यभिचारेणनष्टामापपुनःस्मृतिम् ॥ ६४ ॥ बर्हिष्मन्नेतदध्यात्मंपारो
क्ष्येणप्रदर्शितम् ॥ यत्परोक्षप्रियोदेवोभगवान्विश्वभावनः ॥ ६५ ॥ इतिश्रीभाग० महा० चतु० अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ छ ॥ ऊनत्रिंशेपरोक्षार्थव्या
ख्यानेनोपसंहृतम् ॥ स्त्रीसंगतोभवस्तीव्रास्संगान्मुक्तिरितिस्फुटम् ॥ १ ॥ प्राचीनबर्हिरुवाच ॥ भगवंस्तेवचोऽस्माभिर्नसम्यगवगम्यते ॥ कवयस्तद्विजानंतिनवयंक
र्ममोहिताः ॥ १ ॥ नारदउवाच ॥ पुरुषंपुरंजनंविद्याद्यद्व्यनक्त्यात्मनःपुरम् ॥ एकद्वित्रिचतुष्पादंबहुपादमपादकम् ॥ २ ॥ योविज्ञाताहृतस्तस्यपुरुषस्यसखेश्वरः ॥ यन्नविज्ञाय
तेपुंभिर्नामभिर्वाक्रियागुणैः ॥ ३ ॥ यदाजिघृक्षःपुरुषःकार्त्स्न्येनप्रकृतेर्गुणान् ॥ नवद्वारंद्विहस्तांघ्रिंतत्रामनुतसाध्विति ॥ ४ ॥ बुद्धिंतुप्रमदांविद्यान्ममाहमितियत्कृत
म् ॥ यामधिष्ठायदेहेस्मिन्पुमान्भुंक्तेऽक्षभिर्गुणान् ॥ ५ ॥ सखायइंद्रियगणाज्ञानंकर्मचयत्कृतम् ॥ सख्यस्तद्वृत्तयःप्राणः पंचवृत्तिर्यथोरगः ॥ ६ ॥ बृहद्बलंमनोविद्यादु
भयेंद्रियनायकम् ॥ पंचालाःपंचविषयायन्मध्येनवखंपुरम् ॥ ७ ॥ अक्षिणीनासिकेकर्णौमुखंशिश्नगुदाविति ॥ द्वेद्वेद्वारौबहिर्यातियस्तदिंद्रियसंयुतः ॥ ८ ॥ अक्षि
णीनासिकेआस्यमितिपंचपुरःकृताः ॥ दक्षिणादक्षिणःकर्णउत्तराचोत्तरस्मृतः ॥ ९ ॥ पश्चिमेइत्यधोद्वारौगुदंशिश्नमिहोच्यते ॥ खद्योताविर्मुखीचात्रनेत्रेएकत्र
निर्मिते ॥ १० ॥ रूपंविभ्राजितंताभ्यांविचष्टेचक्षुषेश्वरः ॥ नलिनीनालिनीनासेगंधःसौरभउच्यते घ्राणोवधूतोमुख्यास्यंविपणोवाग्रसविद्रसः ॥ ११ ॥

आपणो व्यवहारोऽत्र चित्रमंधो बहूदनम्॥ पितृहूर्दक्षिणः कर्ण उत्तरो देवहूः स्मृतः॥१३॥ प्रवृत्तं च निवृत्तं च शास्त्रं पंचालसंज्ञितम्॥ पितृयानं देवयानं श्रोत्राच्छ्रुतधराद्व्रजेत्॥१४॥ आसुरीमेंढ्रमर्वाग्द्वार्व्यवायो ग्रामिणां रतिः॥ उपस्थो दुर्मदः प्रोक्तो निर्ऋतिर्गुद उच्यते॥१५॥ वैशसं नरकं पायुर्लुब्धकोंऽधौ तु मे शृणु॥ हस्तपादौ पुमांस्ताभ्यां युक्तो याति करोति च॥१६॥ अंतःपुरं च हृदयं विषूचीर्मन उच्यते॥ तत्र मोहं प्रसादं वा हर्षं प्राप्नोति तद्गुणैः॥१७॥ यथा यथा विक्रियते गुणाक्तो विकरोति वा॥ तथा तथोपद्रष्टात्मा तद्वृत्तीरनुकार्यते॥१८॥ देहो रथस्त्विंद्रियाश्वः संवत्सररयोऽगतिः॥ द्विकर्मचक्रस्त्रिगुणध्वजः पंचासुबंधुरः॥१९॥ मनोरश्मिर्बुद्धिसूतो हृन्नीडो द्वंद्वकूबरः॥ पंचेंद्रियार्थप्रक्षेपः सप्तधातुवरूथकः॥२०॥ आकूतिर्विक्रमो बाह्यो मृगतृष्णां प्रधावति॥ एकादशेंद्रियचमूः पंचसूनाविनोदकृत्॥ संवत्सरश्चंडवेगः कालो येनापलक्षितः॥२१॥ तस्याहानीह गंधर्वा गंधर्व्यो रात्रयः स्मृताः॥ हरंत्यायुः परिक्रांत्या षष्ट्युत्तरशतत्रयम्॥२१॥ कालकन्या जरा साक्षाल्लोकस्तां नाभिनंदति॥ स्वसारं जगृहे मृत्युः क्षयाय यवनेश्वरः॥२२॥ आधयो व्याधयस्तस्य सैनिका यवनाश्चराः॥ भूतोपसर्गाशुरयः प्रज्वारो द्विविधो ज्वरः॥२३॥ एवं बहुविधैर्दुःखैर्दैवभूतात्मसंभवैः॥ क्लिश्यमानः शतं वर्षं देहे देही तमोवृतः॥२४॥ प्राणेंद्रियमनोधर्मानात्मन्यध्यस्य निर्गुणः॥ शेते कामलवान्ध्यायन्ममाहमिति कर्मकृत्॥२५॥ यदात्मानमविज्ञाय भगवंतं परं गुरुम्॥ पुरुषस्तु विषज्जेत गुणेषु प्रकृतेः स्वदृक्॥२६॥ गुणाभिमानी स तदा कर्माणि कुरुते वशः॥ शुक्लं कृष्णं लोहितं वा यथाकर्माभिजायते॥२७॥ शुक्लात्प्रकाशभूयिष्ठाँल्लोकानाप्नोति कर्हिचित्॥ दुःखोदर्कान्क्रियायासांस्तमःशोकोत्कटान्क्वचित्॥२८॥ क्वचित्पुमान्क्वचिच्च स्त्री क्वचिन्नोभयमंधधीः॥ देवो मनुष्यस्तिर्यग्वा यथा

कर्मगुणंभवः ॥ २९ ॥ क्षुत्परीतो यथा दीनः सारमेयो गृहं गृहम् ॥ चरन्विंदति यद्दिष्टं दंडमोदनमेव वा ॥ ३० ॥ तथा कामाशयो जीव उच्चावचपथा भ्रमन् ॥ उपर्यधो वा मध्ये वा याति दिष्टं प्रियाप्रियम् ॥ ३१ ॥ दुःखेष्वेकतरेणापि दैवभूतात्महेतुषु ॥ जीवस्य न व्यवच्छेदः स्याच्चेत्तत्तत्प्रतिक्रिया ॥ ३२ ॥ यथा हि पुरुषो भारं शिरसा गुरुमुद्वहन् ॥ तं स्कंधेन स आधत्ते तथा सर्वाः प्रतिक्रियाः ॥ ३३ ॥ नैकांततः प्रतीकारः कर्मणां कर्म केवलम् ॥ द्वयं ह्यविद्योपसृतं स्वप्ने स्वप्न इवानघ ॥ ३४ ॥ अर्थे ह्यविद्यमानेपि संसृतिर्न निवर्त्तते ॥ मनसा लिंगरूपेण स्वप्ने विचरतो यथा ॥ ३५ ॥ अथात्मनोर्थभूतस्य यतोनर्थपरंपरा ॥ संसृतिस्तद्व्यवच्छेदो भक्त्या परमया गुरौ ॥ ३६ ॥ वासुदेवे भगवति भक्तियोगः समाहितः ॥ सध्रीचीनेन वैराग्यं ज्ञानं च जनयिष्यति ॥ ३७ ॥ सोचिरादेव राजर्षे स्यादच्युतकथाश्रयः ॥ शृण्वतः श्रद्दधानस्य नित्यदा स्यादधीयतः ॥ ३८ ॥ यत्र भागवता राजन्साधवो विशदाशयाः ॥ भगवद्गुणानुकथनश्रवणव्यग्रचेतसः ॥ ३९ ॥ तस्मिन्महन्मुखरिता मधुभिच्चरित्रपीयूषशेषसरितः परितः स्रवंति ॥ ता ये पिबंत्यवितृषो नृप गाढकर्णैस्तान्न स्पृशंत्यशनतृड्भयशोकमोहाः ॥ ४० ॥ एतैरुपद्रुतो नित्यं जीवलोकः स्वभावजैः ॥ न करोति हरेर्नूनं कथामृतनिधौ रतिम् ॥ ४१ ॥ प्रजापतिपतिः साक्षाद्भगवान्गिरिशो मनुः ॥ दक्षादयः प्रजाध्यक्षा नैष्ठिकाः सनकादयः ॥ ४२ ॥ मरीचिरत्र्यंगिरसौ पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ॥ भृगुर्वसिष्ठ इत्येते मदंता ब्रह्मवादिनः ॥ ४३ ॥ अद्यापि वाचस्पतयस्तपोविद्यासमाधिभिः ॥ पश्यंतोपि न पश्यंति पश्यंतं परमेश्वरम् ॥ ४४ ॥ शब्दब्रह्मणि दुष्पारे चरंत उरुविस्तरे ॥ मंत्रलिंगैर्व्यवच्छिन्नं भजंतो न विदुः परम् ॥ ४५ ॥ यदा यमनुगृह्णाति भगवानात्मभावितः ॥ स जहाति मतिं लोके वेदे च परिनिष्ठिताम् ॥ ४६ ॥

तस्मात्कर्मसु बर्हिष्मन्नज्ञानादर्थकाशिषु ॥ मार्थदृष्टिं कृथाः श्रोत्रस्पर्शिष्वस्पृष्टवस्तुषु ॥ ४६ ॥ स्वं लोकं न विदुस्ते वै यत्र देवो जनार्दनः ॥ आहुर्धूम्रधियो वेदं सकर्मकमतद्वि
दः ॥ ४७ ॥ आस्तीर्य दर्भैः प्रागग्रैः कार्त्स्न्येन क्षितिमंडलम् ॥ स्तब्धो बृहद्वधान्मानी कर्म नावैषि यत्परम् ॥ ४८ ॥ तत्कर्म हरितोषं यत्सा विद्या तन्मतिर्यया ॥ हरिर्देहभृतामात्मा स्वयं प्र
कृतिरीश्वरः ॥ तत्पादमूलं शरणं यतः क्षेमो नृणामिह ॥ ४९ ॥ स वै प्रियतमश्चात्मा यतो न भयमण्वपि ॥ इति वेद स वै विद्वान्यो विद्वान्स गुरुर्हरिः ॥ ५० ॥ नारद उवाच ॥ प्रश्न एवं हि संछि
न्नो भवतः पुरुषर्षभ ॥ अत्र मे वदतो गुह्यं निशामय सुनिश्चितम् ॥ ५१ ॥ क्षुद्रं चरं सुमनसां शरणे मिथित्वा रक्तं षडंघ्रिगणसामसु लुब्धकर्णम् ॥ अग्रे वृकानसुतृपोऽविगणय्य
यांतं पृष्ठे मृगं मृगय लुब्धकबाणभिन्नम् ॥ ५२ ॥ सुमनसः समधर्मणां स्त्रीणां शरण आश्रमे पुष्पमधुगंधवत्क्षुद्रतमं काम्यकर्मविपाकजं कामसुखलवं जैह्व्यौपस्थ्यादि
विचिन्वंतं मिथुनीभूय तदभिनिवेशितमनसं षडंघ्रिगणसामगीतवदतिमनोहरवनितादिजनालापेष्वतितरामतिप्रलोभितकर्णमग्रे वृकयूथवदात्मन आयुर्हरतोऽहोरात्रां
तान्काललवविशेषानविगणय्य गृहेषु विहरंतं पृष्ठत एव परोऽक्षमनुप्रवृत्तो लुब्धकः कृतांतोऽतः शरेण यमिह पराविध्यति तमिममात्मानमहो राजन्भिन्नहृदयं द्रष्टुमर्हसीति
॥ ५३ ॥ स त्वं विचक्ष्य मृगचेष्टितमात्मनोऽतश्चित्तं नियच्छ हृदि कर्णधुनीं च चित्ते ॥ जह्यंगनाश्रममसत्तमयूथगाथं प्रीणीहि हंसशरणं विरम क्रमेण ॥ ५४ ॥ राजोवाच ॥ श्रुतम
न्वीक्षितं ब्रह्मन्भगवान्यदभाषत ॥ नैतज्जानंत्युपाध्यायाः किं न ब्रूयुर्विदुर्यदि ॥ ५५ ॥ संशयोऽत्र तु मे विप्र संछिन्नस्तत्कृतो महान् ॥ ऋषयोऽपि हि मुह्यंति यत्र नेंद्रियवृत्तयः ॥ ५६ ॥

कर्माण्यारभतेयेनपुमानिहविहायतम्॥ अमुत्रान्येनदेहेनजुष्टानिसयदश्नुते॥५८॥ इतिवेदविदांवादः श्रूयतेतत्रतत्रह॥ कर्मयत्क्रियतेप्रोक्तंपरोक्षंनप्रकाशते॥५९॥ नारदउ
वाच॥ येनैवारभतेकर्मतेनैवामुत्रतत्पुमान्॥ भुंक्तेह्यव्यवधानेनलिंगेनमनसास्वयम्॥६०॥ शयानमिममुत्सृज्यश्वसंतंपुरुषोयथा॥ कर्मात्मन्याहितंभुंक्तेतादृशेनेतरेणवा॥६१॥
ममैतेमनसायद्यदसावहमितिब्रुवन्॥ गृह्णीयात्तत्पुमान्राद्धंकर्मयेनपुनर्भवः॥६२॥ यथानुमीयतेचित्तमुभयैरिंद्रियैहितैः॥ एवंप्राग्देहजंकर्मलक्ष्यतेचित्तवृत्तिभिः॥६३॥ नानु
भूतंक्वचानेनदेहेनादृष्टमश्रुतम्॥ कदाचिदुपलभ्येतयद्रूपंयादृगात्मनि॥६४॥ तेनास्यतादृशंराजँल्लिंगिनोदेहसंभवम्॥ श्रद्धत्स्वाननुभूतोऽर्थोनमनःस्प्रष्टुमर्हति॥६५॥ मनए
वमनुष्यस्यपूर्वरूपाणिशंसति॥ भविष्यतश्चभद्रंतेतथैवनभविष्यतः॥६६॥ अदृष्टमश्रुतंचात्रक्वचिन्मनसिदृश्यते॥ यथातथानुमंतव्यंदेशकालक्रियाश्रयम्॥६७॥ स
र्वेक्रमानुरोधेनमनसींद्रियगोचराः॥ आयांतिवर्गशोयांतिसर्वेसमनसोजनाः॥६८॥ सत्वैकनिष्ठेमनसिभगवत्पार्श्ववर्तिनि॥ तमश्चंद्रमसीवेदमुपरज्यावभासते॥६९॥ नाहंम
मेतिभावोऽयंपुरुषेव्यवधीयते॥ यावद्बुद्धिमनोक्षार्थगुणव्यूहोह्यनादिमान्॥७०॥ सुप्तिमूर्छोपतापेषुप्राणायनविघाततः॥ नेहतेहमितिज्ञानंमृत्युप्रज्वारयोरपि॥७१॥ गर्भेबाल्ये
ऽप्यपौष्कल्यादेकादशविधंतदा॥ लिंगंनदृश्यतेयूनः कुह्वांचंद्रमसोयथा॥७२॥ अर्थेह्यविद्यमानेपिसंसृतिर्ननिवर्त्तते॥ ध्यायतोविषयानस्यस्वप्नेऽनर्थागमोयथा॥७३॥
एवंपंचविधंलिंगंत्रिवृत्षोडशविस्तृतम्॥ एषचेतनयायुक्तोजीवइत्यभिधीयते॥७४॥ अनेनपुरुषोदेहानुपादत्तेविमुंचति॥ हर्षंशोकंभयंदुःखंसुखंचानेनविंदति॥७५॥ यथा

तृणजलूकेयं नापद्यात्यपद्यातिच ॥ न त्यजेन्म्रियमाणोपि प्राग्देहाभिमतिं जनः ॥ ७६ ॥ यावदन्यं न विंदेत व्यवधानेन कर्मणाम् ॥ मन एवमनुष्येंद्र भूतानां भवभावनम् ॥ ७७ ॥
यदाक्षैश्चरितान्ध्यायन्कर्माण्याचिनुतेऽसकृत् ॥ सति कर्मण्यविद्यायां बंधः कर्मण्यनात्मनः ॥ ७८ ॥ अतस्तदपवादार्थं भज सर्वात्मना हरिम् ॥ पश्यंस्तदात्मकं विश्वं
स्थित्युत्पत्त्यप्यया यतः ॥ ७९ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ भागवतमुख्यो भगवान्नारदो हंसयोर्गतिम् ॥ प्रदर्श्य ह्यमुमामंत्र्य सिद्धलोकं ततोगमत् ॥ ८० ॥ प्राचीनबर्हिराजर्षिः प्रजासर्ग
भिरक्षणे ॥ आदिश्य पुत्रानगमत्तपसे कपिलाश्रमम् ॥ ८१ ॥ तत्रैकाग्रमना वीरो गोविंदचरणांबुजम् ॥ विविक्तसंगोनुभजन्भक्त्या तत्साम्यतामगात् ॥ ८२ ॥ एतदध्यात्मपारो
क्ष्यं गीतं देवर्षिणाऽनघ यः श्रावयेद्यः शृणुयात्स लिंगेन विमुच्यते ॥ ८३ ॥ एतन्मुकुंदयशसा भुवनं पुनानं देवर्षिवर्यमुखनिःसृतमात्मशौचम् ॥ यः कीर्त्यमानमधिगच्छ
ति पारमेष्ठ्यं नास्मिन्भवे भ्रमति मुक्तसमस्तबंधः ॥ ८४ ॥ अध्यात्मपारोक्ष्यमिदं मयाऽधिगतमद्भुतम् ॥ एवं स्त्रियाश्रमः पुंसश्छिन्नोऽमुत्र च संशयः ॥ ८५ ॥ इति श्रीभाग॰
महापु॰ चतु॰ एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॐ ॥ प्रसंगात्पंचभिः प्रोक्तं वृत्तं प्राचीनबर्हिषः ॥ वर्ण्यते च पुनर्द्वाभ्यां प्रस्तुतं तत्सुचेतसाम् ॥ १ ॥ तत्र त्रिंशे
तपस्तुष्टादीशाल्लब्ध्वा वरांस्ततः ॥ आगत्य वार्क्षीमुद्वाह्य राज्यं चक्रुरितीर्यते ॥ २ ॥ विदुर उवाच ॥ ये त्वयाभिहिता ब्रह्मन्सुताः प्राचीनबर्हिषः ॥ ते रुद्रगीतेन हरिं सिद्धिमापुः
प्रतोष्य काम् ॥ १ ॥ किं बार्हस्पत्येह परत्र वाथ कैवल्यनाथप्रियपार्श्ववर्तिनः ॥ आसाद्य देवं गिरिशं यदृच्छया प्रापुः परं नूनमथ प्रचेतसः ॥ २ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ प्रचेतसोंतरुदधौ

पितुरादेशकारिणः॥ जपयज्ञेनतपसापुरंजनमतोषयन्॥२॥ दशवर्षसहस्रांतेपुरुषस्तुसनातनः॥ तेषामाविरभूत्कृच्छ्रंशांतेनशमयन्रुचा॥४॥ सुपर्णस्कंधमारू
ढोमेरुशृंगमिवांबुदः॥ पीतवासामणिग्रीवः कुर्वन्वितिमिरादिशः॥५॥ काशिष्णुनाकनकवर्णविभूषितेनभ्राजत्कपोलवदनोविलसत्किरीटः॥ अष्टायुधैरनुचरैर्मुनिभिः
सुरेंद्रैरासेवितोगरुडकिंनरगीतकीर्त्तिः॥६॥ पीनायताष्टभुजमंडलमध्यलक्ष्म्यास्पर्द्धच्छ्रियापरिवृतोवनमालयाद्यः॥ बर्हिष्मतः पुरुषआहसुतान्प्रपन्नान्पर्ज
न्यनादरुतयासघृणावलोकः॥७॥ श्रीभगवानुवाच॥ वरंवृणीध्वंभद्रंवोयूयंमेनृपनंदनाः॥ सौहार्देनापृथक्धर्मास्तुष्टोहंसौहृदेनवा॥८॥ योनुस्मरतिसंध्यायांयुष्मा
ननुदिनंनरः॥ तस्यभ्रातृष्वात्मसाम्यंतथाभूतेषुसौहृदम्॥९॥ येतुमांरुद्रगीतेनसायंप्रातःसमाहिताः॥ स्तुवंत्यहंकामवरान्दास्येप्रज्ञांचशोभनाम्॥१०॥ यद्यूयंपि
तुरादेशमग्रहीष्टमुदान्विताः॥ अथोवउशतीकीर्त्तिर्लोकाननुभविष्यति॥११॥ भविताविश्रुतःपुत्रोनवमोब्रह्मणोगुणैः॥ यएतामात्मवीर्येणत्रिलोकींपूरयिष्यति॥१२॥
कंडोःप्रम्लोचयालब्धाकन्याकमललोचना॥ तांचापविद्धांजगृहुर्भूरुहान्नृपनंदनाः॥१३॥ क्षुत्क्षामायामुखेराजासोमःपीयूषवर्षिणीम्॥ देशिनींरोदमानायानिदधेस
दयान्वितः॥१४॥ प्रजाविसर्गआदिष्टाःपित्रामामनुवर्त्तता॥ तत्रकन्यांवरारोहांतामुद्वहतमाचिरम्॥१५॥ अपृथग्धर्मशीलानांसर्वेषांवःसुमध्यमा॥ अपृथग्धर्मशीलेयं
भूयात्पत्न्यर्पिताशया॥१६॥ दिव्यवर्षसहस्राणांसहस्रमहतौजसः॥ भौमान्भोक्ष्यथभोगान्वैदिव्यांश्चानुग्रहान्मम॥१७॥ अथमय्यनपायिन्याभक्त्यापक्वगुणाशयाः॥ उपया

स्यथमद्धामनिर्विद्यनिर्यादतः ॥१८॥ गृहेष्वाविशतांचापिपुंसांकुशलकर्मणाम्‌ । मद्वार्त्तयातयामानांनबंधायगृहामताः ॥१९॥ नव्यवद्धृदयेयज्ज्ञोब्रह्मैतद्ब्रह्मवादिभिः । नमुह्यंतिनशोचंतिनहृष्यंतियतोगताः ॥२०॥ मैत्रे
य उ॰ ॥ एवंब्रुवाणंपुरुषार्थभाजनंजनार्दनंप्रांजलयःप्रचेतसः ॥ तद्दर्शनध्वस्ततमोरजोमलागिरागृणन्गद्गदयासुहृत्तमम्‌ ॥२१॥ प्रचेतस ऊचुः ॥ नमोनमःक्लेशविनाशनायनिरूपितोदारगुणाह्वयाय । मनोवचो
वेगपुरोजवायसर्वाक्षमार्गैरगताध्वनेनमः ॥२२॥ शुद्धायशांतायनमःस्वनिष्ठयामनस्यपार्थंविलसद्द्वयाय । नमोजगत्स्थानलयोदयेषुगृहीतमायागुणविग्रहाय ॥२३॥ नमोविशुद्धसत्वायहरयेहरिमे
धसे । वासुदेवायकृष्णायप्रभवेसर्वसात्वताम्‌ ॥२४॥ नमःकमलनाभायनमःकमलमालिने । नमःकमलपादायनमस्तेकमलेक्षण ॥२५॥ नमःकमलकिंजल्कपिशंगामलवाससे । सर्वभूतनि
वासायनमोयुंस्महिसाक्षिणे ॥२६॥ रूपंभगवतात्वेतदशेषक्लेशसंक्षयम्‌ । आविष्कृतंनःक्लिष्टानांकिमन्यदनुकंपितम्‌ ॥२७॥ एतावदेवप्रभुभिर्भाव्यंदीनेषुवत्सलैः । यदनुस्मर्यतेकालेस्वबुद्ध्याऽभद्र
रंधन ॥२८॥ येनोपशांतिर्भूतानांक्षुल्लकानामपीहताम्‌ । अंतर्हितोंतर्हृदयेकस्मान्नोवेदनाशिषः ॥२९॥ असावेववरोस्माकमीप्सितोजगतःपते । प्रसन्नोभगवान्येषामपवर्गगुरुर्गतिः ॥३०॥ वरंवृणीम
हेथापिनाथत्वत्परतःपरात्‌ । नह्यंतस्त्वद्विभूतीनांसोऽनंतइतिगीयसे ॥३१॥ पारिजातेंजसालब्धेसारंगोन्यन्नसेवते । त्वदंघ्रिमूलमासाद्यसाक्षात्किंकिंवृणीमहि ॥३२॥ यावत्तेमाययास्पृष्टाभ्रमामइहकर्मभिः ।
तावद्भवत्प्रसंगानांसंगःस्यान्नोभवेभवे ॥३३॥ तुलयामलवेनापिनस्वर्गंनापुनर्भवम्‌ । भगवत्संगिसंगस्यमर्त्यानांकिमुताशिषः ॥३४॥ यत्रेड्यंतेकथामृष्टास्तृष्णायाःप्रशमोयतः । निर्वैरंयत्रभूतेषुनोद्वेगोयत्र
कश्चन ॥३५॥ यत्रनारायणःसाक्षाद्भगवान्न्यासिनांगतिः । संस्तूयतेसत्कथासुमुक्तसंगैःपुनःपुनः ॥३६॥ तेषांविचरतांपद्भ्यांतीर्थानांपावनेच्छया । भीतस्यकिंनरोचेतताववकानांसमागमः ॥३७॥ वयंतुसाक्षाद्भगवन्भवस्य

प्रियस्यसख्युःक्षणसंगमेन। सुदुश्चिकित्स्यस्यभवस्यमृत्योर्भिषक्तमंत्वाद्यगतिंगताःस्म॥ ३८॥ यन्नःस्वधीतंगुरवःप्रसादिताविप्राश्चवृद्धाश्चसदानुवृत्त्या। आर्यानताःसुहृदोभ्रातरश्चसर्वाणिभूतान्यनसूययै
व॥ ३९॥ यन्नःसुतप्तंतपएतदीशनिरंधसांकालमदभ्रमप्सु। सर्वंतदेतत्पुरुषस्यभूम्नोवृणीमहेतेपरितोषणाय॥ ४०॥ मनुःस्वयंभूर्भगवान्भवश्चयेन्येतपोज्ञानविशुद्धसत्त्वाः। अदृष्टपाराअपियन्महिम्नःस्तुवंत्यथो
त्वात्मसमंगृणीमः॥ ४१॥ नमःसमायशुद्धायपुरुषायपरायच। वासुदेवायसत्वायतुभ्यंभगवतेनमः॥ ४२॥ मैत्रेयउवाच। इतिप्रचेतोभिरभिष्टुतोहरिःप्रीतस्तथेत्याहशरण्यवत्सलः। अनिच्छतांयानमतृप्तचक्षुषां
ययौस्वधामानपवर्गवीर्यः॥ ४३॥ अथनिर्यायसलिलात्प्रचेतसउदन्वतः। वीक्ष्याकुप्यन्द्रुमैश्छन्नांगांगांरोद्धुमिवोच्छ्रितैः॥ ४४॥ ततोग्निमारुतौराजन्नमुंचन्मुखतोरुषा। महींनिर्वीरुधंकर्तुंसंवर्त्तकइवात्यये॥ ४५॥
भस्मसात्क्रियमाणांस्तान्द्रुमान्वीक्ष्यपितामहः। आगतःशमयामासपुत्रान्बर्हिष्मतोनयैः॥ ४६॥ तत्रावशिष्टायेवृक्षाभीतादुहितरंतदा। उज्जह्रुस्तेप्रचेतोभ्यउपदिष्टाःस्वयंभुवा॥ ४७॥ तेचब्रह्मणआदेशान्मारिषा
मुपयेमिरे यस्यांमहदवज्ञानादजन्यजनयोनिजः॥ ४८॥ चाक्षुषेत्वंतरेप्राप्तेप्राक्सर्गकालविद्रुते। यःससर्जप्रजाइष्टाःसदक्षोदैवचोदितः॥ ४९॥ योजायमानःसर्वेषांतेजस्तेजस्विनांरुचा। स्वयोपादत्तदाक्ष्याच्चकर्मणां
दक्षमब्रुवन्॥ ५०॥ तंप्रजासर्गरक्षायामनादिरभिषिच्यच। युयोजयुयुजेन्यांश्चसवैसर्वप्रजापतीन्॥ ५१॥ इतिश्रीभाग०महा०चतु०त्रिंशोऽध्यायः॥ ३०॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ ॥ एकत्रिंशेसुतेदक्षेधुरंन्यस्यवनेसताम्
नारदोक्तेनमार्गेणमुक्तिरुक्ताप्रचेतसाम्॥ ॥ मैत्रेयउवाच। ततउत्पन्नविज्ञानाआश्वधोक्षजभाषितम्। स्मरंतआत्मजेभार्यांविसृज्यप्राव्रजन्गृहात्॥ १॥ दीक्षिताब्रह्मसत्रेणसर्वभूतात्ममेधसा। प्रतीच्यांदिशिवेलायां
सिद्धोभूद्यत्रजाजलिः॥ २॥ तान्निर्जितप्राणमनोवचोदृशोजितासनान्द्रष्टवांतसमानविग्रहान्। परेमलेब्रह्मणियोजितात्मनःसुरासुरेड्योददृशेस्मनारदः॥ ३॥ तमागतंतउत्थायप्रणिपत्याभिनंद्यच। पूजयित्वायथादेशं

सुखासीनमथाब्रुवन् ॥४॥ प्रचेतस ऊचुः स्वागतं ते सुरर्षेद्य दिष्ट्या नो दर्शनं गतः ॥ तव चंक्रमणं ब्रह्मन्नभयाय यथा रवैः ॥५॥ यदादिष्टं भगवता शिवेनाधोक्षजेन च ॥ तद्गृहेषु प्रसक्तानां प्रायशः क्षपितं प्रभो ॥६॥
तन्नः प्रद्योतयाध्यात्मज्ञानं तत्वार्थदर्शनम् ॥ येनांजसा तरिष्यामो दुस्तरं भवसागरम् ॥७॥ मैत्रेय उवाच ॥ इति प्रचेतसां पृष्टो भगवान्नारदो मुनिः ॥ भगवत्युत्तमश्लोक आविष्टात्माऽब्रवीन्नृपान् ॥८॥
नारद उवाच ॥ तज्जन्म तानि कर्माणि तदायुस्तन्मनो वचः ॥ नृणां येनेह विश्वात्मा सेव्यते हरिरीश्वरः ॥९॥ किं जन्मभिस्त्रिभिर्वेह शौक्लसावित्रयाज्ञिकैः ॥ कर्मभिर्वा त्रयीप्रोक्तैः पुंसोऽपि विबुधायुषा ॥१०॥
श्रुतेन तपसा वा किं वचोभिश्चित्तवृत्तिभिः ॥ बुद्ध्या वा किं निपुणया बलेनेंद्रियराधसा ॥११॥ किं वा योगेन सांख्येन न्यासस्वाध्याययोरपि ॥ किं वा श्रेयोभिरन्यैश्च न यत्रात्मप्रदो हरिः ॥१२॥ श्रेयसामपि स-
र्वेषामात्मा ह्यवधिरर्थतः ॥ सर्वेषामपि भूतानां हरिरात्मात्मदः प्रियः ॥१३॥ यथा तरोर्मूलनिषेचनेन तृप्यंति तत्स्कंधभुजोपशाखाः ॥ प्राणोपहाराच्च यथेंद्रियाणां तथैव सर्वार्हणमच्युतेज्या ॥१४॥ यथैव
सूर्यात्प्रभवंति वारः पुनश्च तस्मिन्प्रविशंति काले ॥ भूतानि भूमौ स्थिरजंगमानि तथा हरावेव गुणप्रवाहः ॥१५॥ एतत्पदं तज्जगदात्मनः परं सकृद्विभातं सवितुर्यथा प्रभा ॥ यथासवो जाग्रति सुप्तश-
क्तयो द्रव्यक्रियाज्ञानभिदाभ्रमात्ययः ॥१६॥ यथा नभस्यभ्रतमःप्रकाशा भवंति भूपा न भवंत्यनुक्रमात् ॥ एवं परे ब्रह्मणि शक्तयस्त्वमू रजस्तमःसत्वमिति प्रवाहः ॥१७॥ तेनैकमात्मानमशेषदेहि-
नां कालं प्रधानं पुरुषं परेशम् ॥ स्वतेजसा ध्वस्तगुणप्रवाहमात्मैकभावेन भजध्वमद्धा ॥१८॥ दयया सर्वभूतेषु संतुष्ट्या येन केन वा ॥ सर्वेंद्रियोपशांत्या च तुष्यत्याशु जनार्दनः ॥१९॥ अपहतस-
कलैषणामलात्मन्यविरतमेधितभावनोपहूतः ॥ निजजनवशगत्वमात्मनोऽयन्न सरति छिद्रवदक्षरः सतां हि ॥२०॥ न भजति कुमनीषिणां स इज्यां हरिरधनात्मधनप्रियो रसज्ञः ॥ श्रुतध

नकुलकर्मणांमदैर्येविदधतिपापमकिंचनेषुसत्सु ॥ २१ ॥ श्रियमनुचरतींतदर्थिनश्चद्विपदपतीन्विबुधांश्चयत्स्वपूर्णः ॥ नभजतिनिजभृत्यवर्गतंत्रः कथममुमुद्विसृजे
त्पुमान्कृतज्ञः ॥ २२ ॥ मैत्रेयउवाच इतिप्रचेतसोराजन्नन्याश्चभगवत्कथाः ॥ श्रावयित्वाब्रह्मलोकंययौस्वायंभुवोमुनिः ॥ २३ ॥ तेऽपितन्मुखनिर्यातंयशो
लोकमलापहम् ॥ हरेर्निशम्यतत्पादंध्यायंतस्तद्गतिंययुः ॥ २४ ॥ एतत्तेभिहितंक्षत्तर्यन्मांत्वंपरिपृष्टवान् ॥ प्रचेतसांनारदस्यसंवादंहरिकीर्त्तनम् ॥
२५ ॥ ॥ श्रीसुकउवाच ॥ ॥ यएषउत्तानपदोमानवस्यानुवर्णितः ॥ वंशः प्रियव्रतस्यापिनिबोधनृपसत्तम ॥ २६ ॥ योनारदादात्मविद्यामधिगम्यपु
नर्महीम् ॥ भुक्त्वाविभज्यपुत्रेभ्यऐश्वरंसमगात्पदम् ॥ २७ ॥ इमांतुकौषारविणोपवर्णितांक्षत्तानिशम्याजितवादसत्कथाम् ॥ प्रवृद्धभावोऽश्रुकलाकुलोमु
नेर्दधारमूर्ध्नाचरणंहृदाहरेः ॥ २८ ॥ ॥ विदुरउवाच ॥ ॥ सोयमद्यमहायोगिन्भवताकरुणात्मना ॥ दर्शितस्तमसः पारोयत्राकिंचनगोहरिः ॥
२९ ॥ ॥ श्रीसुकउवाच ॥ ॥ इत्यानम्यतमामंत्र्यविदुरोगजसाह्वयम् ॥ स्वानांदिदृक्षुः प्रययौज्ञातीनांनिर्वृताशयः ॥ ३० ॥ एतद्यः शृणुयाद्रा
जन्राज्ञांहर्यर्पितात्मनाम् ॥ आयुर्धनंयशः स्वस्तिगतिमैश्वर्यमाप्नुयात् ॥ ३१ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यांसंहि
तायांवैय्यासिक्यांचतुर्थस्कंधेप्रचेतोपाख्यानंनामएकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ छ ॥ ॥ समाप्तोऽयंस्कंधः ॥ ४ ॥ ॥ छ ॥

॥चतुर्थस्कंधः समाप्तः॥

श्रीगणेशायनमः ॐनमःपरमहंसास्वादितचरणकमलचिन्मकरंदायभक्तजनमानसनिवासायश्रीरामाय अथातःपं
चमस्कंधव्याख्याऽनेकविशेषवान्॥ प्रियव्रतान्वयोयत्रसप्रपंचःप्रपंच्यते॥षड्विंशत्याधुनाध्यायैःपंचमेस्थानमीर्यते॥१॥
तत्रतुप्रथमेध्यायेज्ञानिनोराज्यनिर्वृतिः॥पुनश्चज्ञाननिष्ठेतिप्रियव्रतकथाद्भुता॥वंशंप्रियव्रत स्यापिनिबोधनृपसत्तम॥२॥छ॥
राजोवाच॥ प्रियव्रतोभागवतआत्मारामःकथंमुने॥गृहेरमतयन्मूलःकर्मबंधःपराभवः॥१॥ननूनंमुक्तसंगानांतादृशा
नांद्विजर्षभ॥गृहेष्वभिनिवेशोयंपुंसांभवितुमर्हति॥२॥महतांखलुविप्रर्षेउत्तमश्लोकपादयोः॥छायानिर्वृतचित्तानां
नकुटुंबेस्पृहामतिः॥३॥संशयोयंमहान्ब्रह्मन्दारागाररुतादिषु सक्तस्ययत्सिद्धिरभूत्कृष्णेचमतिरच्युता॥४॥श्रीशु
कउवाच॥ बाढमुक्तंभगवतउत्तमश्लोकस्यश्रीमच्चरणारविंदमकरंदरसआवेशितचेतसोभागवतपरमहंसदयितक
थांकिंचिदंतरायविहताःस्वांशिवतमांपदवींनप्रायेणहिन्वंति ५ यर्हिवावहराजन्सराजपुत्रःप्रियव्रतःपरमभागव
तोनारदस्यचरणोपसेवयांऽजसावगतपरमार्थसतत्त्वोब्रह्मसत्रेणदीक्षिष्यमाणोवनितलपरिपालनायाम्नातप्रवरगु

गगणेकांतभाजनतयास्वपित्रोपामंत्रितोभगवतिवासुदेवएवाव्यवधानसमाधियोगेनसमावेशितसकलकारकक्रियाक
लापोनैवाभ्यनंदद्यद्यपितदप्रत्याम्नातव्यंतदधिकरणआत्मनोन्यस्मादसतोपिपराभवमन्वीक्षमाणः ६ अथहभग
वानादिदेवएतस्यगुणविसर्गस्यपरिबृंहणानुध्यानव्यवसितसकलजगदभिप्रायआत्मयोनिरखिलनिगमनिजग
णपरिवेष्टितः स्वभवनादवततार ७ सतत्रतत्रगगनतलउडुपतिरिवविमानावलिभिरनुपथममरपरिवृढैरभिपूज्यमा
नः पथिपथिचवरूथशः सिद्धगंधर्वसाध्यचारणमुनिगणैरुपगीयमानोगंधमादनद्रोणीमवभासयन्नुपससर्प ८ तत्रह
वाएनंदेवर्षिर्हंसयानेनपितरंभगवंतंहिरण्यगर्भमुपलभमानः सहसैवोत्थायार्हणेनसहपितापुत्राभ्यामवहितांजलिरु
पतस्थे ९ भगवानपिभारततदुपनीतार्हणः सूक्तवाकेनातितरामुदितगुणगणावतारसुजयः प्रियव्रतमादिपुरुषस्तंस
दयहासावलोकइतिहोवाच १० श्रीभगवानुवाच निबोधतातेदमृतंब्रवीमिमासूयितुंदेवमर्हस्यप्रमेयं वयंभवस्तेततए
षमहर्षिर्वहामसर्वेविवशायस्यदिष्टं ११ नतस्यकश्चित्तपसाविद्ययावानयोगवीर्येणमनीषयावा नैवार्थधर्मैः प

रतस्वतोवाकृतंविहंतुंननु भूद्विभूयात् १२ भवायनाशायचकर्मकर्तुंशोकायमोहायसदाभवाय सुखायदुःखायचदेहयोगमव्यक्तदिष्टं
जनतांगधत्ते १३ यद्वाचितंत्यांगुणकर्मदामभिःसुदुस्तरैर्वत्सवयंसुयोजिताः सर्वेवहामोबलिमीश्वरायप्रोतानसीवद्विपदेचतुष्पदः
१४ ईशाभिसृष्टंत्यवरुंध्महेंगदुःखंसुखंवागुणकर्मसंगात् आस्थायतत्तद्यदयुंक्तनाथश्चक्षुष्मतांधाइवनीयमानाः १५ मुक्तोपि
तावद्बिभृयात्स्वदेहमारब्धमश्नन्नभिमानशून्यः यथानुभूतंप्रतियातनिद्रःकिंत्वन्यदेहायगुणान्नवृंक्ते १६ भयंप्रमत्तस्यवनेष्वपिस्या
द्यतःसआस्तेसहषट्सपत्नः जितेंद्रियस्यात्मरतेर्बुधस्यगृहाश्रमःकिंनुकरोत्यवद्यं १७ यःषट्सपत्नान्विजगीषमाणोगृहेषुनि
र्विश्ययतेतपूर्वं अत्येतिदुर्गाश्रितऊर्जितारीन्क्षीणेषुकामंविचरेद्विपश्चित् १८ त्वंत्वब्जनाभांघ्रिसरोजकोशदुर्गाश्रितोनिर्जितषट्
सपत्नः भुंक्ष्वेहभोगान्पुरुषातिदिष्टान्विमुक्तसंगःप्रकृतिंभजस्व १९ *श्रीशुकउवाच* इतिसमभिहितोमहाभागवतोभगवत
स्त्रिभुवनगुरोरनुशासनमात्मनोलघुतयावनतशिरोधरोबाढमितिसबहुमानमुवाच २० भगवानपिमनुनायथावदुपकल्पितापचि
तिःप्रियव्रतनारदयोरविषममभिसमीक्षमाणयोरात्मसमवस्थानमवाङ्मनसंक्षयमव्यवहृतंप्रवर्तयन्नगमत् २१ मनुरपिपरेणैवं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्रतिसंधितमनोरथः सुरर्षिवरानुमतेनात्मजमखिलधरामंडलस्थितिगुप्तये आस्थाप्य स्वयमतिविषमविषयविषजलाशयाशाया उपरराम २२
इतिहवाव स जगतीपतिरीश्वरेच्छयाधिनिवेशितकर्माधिकारोखिलजगद्बंधध्वंसनपरानुभावस्य भगवत आदिपुरुषस्यांघ्रियुगलानवरतध्यानानु
च भावेन परिरंधितकाषायोवदातोपि मानवर्धनो महतां महीतलमनुशशास २३ अथ च दुहितरं प्रजापतेर्विश्वकर्मण उपयेमे बर्हिष्मतीं नाम तस्यामुहवा
व आत्मजानात्मसमानशीलगुणकर्मरूपवीर्योदारान्दश भावयां बभूव कन्यां च यवीयसीमूर्जस्वतीं नाम २४ आग्नीध्रेध्मजिह्वयज्ञबा
वीति हुमहावीरहिरण्यरेताघृतपृष्ठसवनमेधातिथिहोत्रकवय इति सर्व एवाग्निनामानः २५ एतेषां कविर्महावीरः सवन इति त्रय
आसन्नूर्ध्वरेतसस्त आत्मविद्यायामर्भभावादारभ्य कृतपरिचयाः पारमहंस्यमेवाश्रममभजन् २६ तस्मिन्नुहवा उपशमशीलाः प
रमर्षयः सकलजीवनिकायावासस्य भगवतो वासुदेवस्य भीतानां शरणभूतस्य श्रीमच्चरणारविंदाविरतस्मरणाविगलितपरमभ
क्तियोगानुभावेन परिभावितांतर्हृदयाधिगते भगवति सर्वेषां भूतानामात्मभूते प्रत्यगा[illegible]त्मन्येवात्मनस्तादात्म्यमविशेषेण समी
युः २७ अन्यस्यामपि जायायां त्रयः पुत्रा आसन्नुत्तमस्तामसो रैवत इति मन्वंतराधिपतयः २८ एवमुपशमायनेषु स्वतनयेष्व
थ जगतीपतिर्जगतीमर्बुदान्येकादश परिवत्सराणामव्याहताखिलपुरुषकारसारसंभृतदोर्दंडयुगलापीडितमौर्वीगुणस्तनितविर

मितधर्मव्रातिपत्नीबर्हिष्मत्याश्चानुदिनमेधमानप्रमोदप्रसरणयौषिण्यव्रीडाप्रमुषितहासावलोकरुचिरक्ष्वेल्यादिभिः पराभूयमान
विवेकइवानवबुध्यमानइवमहामनाबुभुजे २९ यावदवभासयतिसुरगिरिमनुपरिक्रमन्भगवानादित्योवसुधातलमर्धेनैवप्रतप
त्यर्धेनावच्छादयति तदाहिभगवदुपासनोपचितातिपुरुषप्रभावस्तदनभिनंदन्समजवेनरथेनज्योतिर्मयेनरजनीमपिदिनंक
रिष्यामीतिसप्तकृत्वस्तरणिमनुपर्यक्रामद्द्वितीयइवपतंगः ३० योवाउहतद्रथचरणनेमिकृतपरिखातास्तेसप्तसिंधवआसन्
यतएवकृताः सप्तभुवोद्वीपाः ३१ जंबुप्लक्षशाल्मलीकुशक्रौंचशाकपुष्करसंज्ञाः तेषांपरिमाणंपूर्वस्मात्पूर्वस्मादुत्तरउत्तरोयथा
संख्यंद्विगुणमानेनबहिःसमंततउपकॢप्ताः ३२ क्षारोदेक्षुरसोदसुरोदघृतोददधिक्षीरोददधिमंडोदशुद्धोदाः सप्तजलधयः सप्तद्वी
पपरिखाइवाभ्यंतरद्वीपसमानाएकैकश्येनयथापूर्वंसप्तस्वपिबहिर्द्वीपेषुपृथक्परितउप कल्पितास्तेषुजंबाद्विषुबर्हिष्मतीपतिर
नुव्रतानात्मजानाग्नीध्रेध्माजिह्वयज्ञबाहुहिरण्यरेताघृतपृष्ठमेधातिथिर्वीतिहोत्रसंज्ञान्यथासंख्येनएकैकस्मिन्नेकमेवाधिपतिंविदधे
३३ दुहितरंचोर्जस्वतींनामोशनसेप्रायच्छद्यस्यामासीद्देवयानीनामकाव्यसुता ३४ नैवंविधःपुरुषकारउरुक्रमस्यपुंसांतदंघ्रिर
जसाजितषड्गुणानां चित्रंविदूरविगतःसकृदाददीतयन्नामधेयमधुनासजहातिबंधं ३५ सएवमपरिमितबलपराक्रमएकदातु

देवर्षिचरणानुशयनानुपतितगुणविसर्गसंसर्गेणानिर्वृत्तमिवात्मानंमन्यमानआत्मनिर्वेदइदमाह॥३६॥अहोअसाध्वनुष्ठितंयद
भिनिवेशितोहमिंद्रियैरविद्यारचितविषमविषयांधकूपेतदलममलमुष्यावनितायाविनोदमृगंमांधिग्धिगितिगर्हयांचकार॥३७॥
परदेवतायाःप्रसादाधिगतात्मप्रत्यवमर्शेनानुप्रवृत्तेभ्यःपुत्रेभ्यइमांयथादायंविभज्यभुक्तभोगांचमहिषींमृतकमिवसहमहावि
भूतिमपहायस्वयंनिहितनिर्वेदोहृदिगृहीतहरिविहारानुभावोभगवतोनारदस्यपदवींपुनरेवानुससार ३८ तस्यहवाएतेश्लोकाः॥प्रि
यव्रतकृतंकर्मकोनुकुर्याद्विनेश्वरं॥योनेमिनिम्नैरकरोच्छायांघ्नन्सप्तवारिधीन्॥३९॥भूसंस्थानंकृतंयेनसरिद्गिरिवनादिभिः सी
माचभूतनिर्वृत्त्यैद्वीपेद्वीपेविभागशः॥४०॥भौमंदिव्यंमानुषंचमहित्वंकर्मयोगजं॥यश्चक्रेनिरयौपम्यंपुरुषानुजनप्रियः॥४१॥ ६
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेभुवनकोशेप्रियव्रतविजयेप्रथमोध्यायः॥१॥श्रीशुकउवाच॥द्वितीयेप्रोक्तमाग्नीध्र
चरितंस्त्रैणसंमतं पत्न्यांहिपूर्वचित्त्यांयोनाभिमुख्यानजीजनत् १ एवंपितरिसंप्रवृत्तेतदनुशासनेवर्तमानआग्नीध्रोजंबुद्वीपौकसः
प्रजाःऔरसवद्धर्मावेक्षमाणःपर्यगोपायत् १ सचकदाचित्पितृलोककामःसुरवरवनिताक्रीडाचलद्रोण्यांभगवंतंविश्वसृजां
पतिमाभृतपरिचर्योपकरणआत्मैकाग्र्येणतपस्वीआराधयांबभूव २ तदुपलभ्यभगवानादिपुरुषःसदसिगायंतींपूर्व

चित्तिंनामाप्सरसमभियापयामास॥३॥साचनदाश्रमोपवनमतिरमणीयांविविधनिबिडविटपिविटपनिकरसंश्लिष्टपुरटलतारूढ
स्थलविहंगममिथुनैःप्रोच्यमानश्रुतिभिःप्रतिबोध्यमानसलिलकुक्कुटकारंडबकलहंसादिभिर्विचित्रमुपकूजितामलजलाशय
कमलाकरमुपबभ्राम॥४॥तस्याःसुललितगमनपदविन्यासगतिविलासायाश्चानुपदंखणखणायमानरुचिरचरणाभरणस्व
नमुपाकर्ण्यनरदेवकुमारःसमाधियोगेनामीलितनयननलिनमुकुलयुगलमीषद्विकचय्यव्यचष्ट॥५॥तामेवाविदूरेमधुकरीमिवसु
मनसउपजिघ्रतींदिविजमनुजमनोनयनाल्हाददुघैर्गतिविहारविनयावलोकसुस्वराक्षरावयवैर्मनसिनृणांकुसुमायुधस्यविदध
तीविवरं॥६॥निजमुखविगलितामृतासवसहासंभाषणामोदमदांधमधुकरनिकरोपरोधेनद्रुतपदविन्यासेनवल्गुस्पंदनस्तनकल
शकबरभाररशनांदेवींतदवलोकनेनविवृतावसरस्यभगवतोमकरध्वजस्यवशमुपनीतोजडवदितिहोवाच॥७॥कात्वंचिकीर्षसि
चकिंमुनिवर्यशैलेमायासिकापिभगवत्परदेवतायाः॥विज्येबिभर्षिधनुषीसुहृदात्मनोर्थेकिंवामृगान्मृगयसेविपिनेप्रमत्तान्॥
८॥बाणाविमौभगवतःशतपत्रपत्रौशांतावपुंखरुचिरावतितिग्मदंतौ॥कस्मैयुयुंक्षसिवनेविचरन्नविद्मःक्षेमायनोजडधियां
तवविक्रमोस्तु॥९॥शिष्याइमेभगवतःपरितःपठंतिगायंतिसामसरहस्यमजस्रमीशं॥युष्मच्छिखाविलुलिताःसुमनोभि

वृष्टीः सर्वैर्भजंत्यृषिगणाइवचेहस्तगरवाः॥१०॥वाचंपरंस्वरणपंजरतिन्निरीणांत्रसन्नरूपमुखरांभृणवामतुभ्यां॥लब्ध्वाकदंब
रुचिरंकविदंकबिंबेयस्यामलातपरिधिःकचकल्कलंते॥११॥किंसंभृतंरुचिरयोर्द्विजश्रृंगयोस्तेमध्येकृतेगवहसियत्रदृशिः
श्रितामेपंकोरुणःस्फुरभिरात्सविषाणईदृक्येनाश्रमंस्फुभगमेस्फुरभीकरोषि॥१२॥लोकंभवद्दर्शायस्फुरत्त्नमतावकंमेयत्रत्य
इत्थमुरसाऽवयवावपूर्वौअस्माद्विधस्यमनउन्नयनौबिभर्तिबह्वद्भुतंसरसरासस्फुधाहिवक्रे॥१३॥कावात्मवृत्तिरदनाद्गुवि
रंगवातिविष्णोःकुलास्यनिभिषोन्मकरौचकर्णौउद्विग्नमीनयुगलंद्विजपंक्तिरंगेचिरासन्नभृंगनिकरंसरइन्मुखंते॥१४॥योसौ
त्वयाकरसरोजहतःपतंगोदिक्षुभ्रमन्भ्रमतएजयतेऽक्षिणीमे॥मुक्तंनतेस्मरसिवक्रजटावरूथंकष्टोनिलोहरतिलंपटएष
नीवीं॥१५॥रूपंतपोधननतपश्चरतांतपोघ्नंह्येतत्तुकेनतपसाभवतोपलब्धं॥चर्तुंतपोर्हसिमयासहमित्रमत्वांकिंवात्रसीदतिस
वैभवभावनोमे॥१६॥नत्वांत्यजामिदयितंद्विजदेवदत्तंयस्मिन्मनोहृगपिनोनवियातिलग्नं॥मांचारुश्रृंग्यर्हसिनेतुमनुव्रतंते
चित्तंयतःप्रतिसरंतुशिवाःसचिव्यः॥१७॥श्रीशुकउवाच॥इतिललनाऽनुयातिविन्नारदोग्राम्यवैदग्ध्ययापरिभाषया

नांविबुधवधूंविबुधमतिरधिसभाजयामास॥१८॥साचततस्तस्यवीरयूथपतेर्बुद्धिशीलरूपवयःश्रियौदार्येणपराक्षिप्तमनास्ते
नसहायुतायुतपरिवत्सरोपलक्षणंकालंजंबुद्वीपपतिनाभौमस्वर्गभोगान्बुभुजे॥१९॥तस्यामुहवाआत्मजान्राजवरआग्नी
ध्रोनाभिकिंपुरुषहरिवर्षेलावृतरम्यकहिरण्मयकुरुभद्राश्वकेतुमालसंज्ञान्नवपुत्रानजयत्॥साप्रसूयाथसुतान्नवानुवत्सरं
गृहएवापहायपूर्वचित्तिर्भूयएवाजंदेवमुपतस्थे॥२०॥आग्नीध्रसुतास्तेमातुरनुग्रहादौत्पत्तिकेनैवसंहननबलोपेताःपित्रावि
भक्ताआत्मतुल्यनामानियथाभागंजंबुद्वीपवर्षाणिबुभुजुः॥२१॥आग्नीध्रोराजातृप्तःकामानामप्सरसमेवानुदिनमधिमन्य
मानस्तस्याःसलोकतांश्रुतिभिरवारुंधयत्रपितरोमादयंते॥२२॥संपरेतेपितरिनवभ्रातरोमेरुदुहितॄर्मेरुदेवींप्रतिरूपामुग्र
दंष्ट्रींलतांरम्यांश्यामांनारींभद्रांदेववीतिमितिसंज्ञानवोदवहन्॥२३॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेआग्नीध्रवर्ण
नोनामद्वितीयोध्यायः॥२॥तृतीयेचरितंनाभेःपरमंगलमीर्यते॥यस्ययज्ञेप्रनीतःसन्पुत्रोऽभूदृषभोहरिः॥१॥श्रीशुकउवाच
नाभिरपत्यकामोऽप्रजयामेरुदेव्याभगवंतंयज्ञपुरुषमवहितात्माऽयजत्॥१॥तस्यहवावश्रद्धयाविशुद्धभावेनयजतःप्रवर्ग्येषु

प्रचरत्सुद्रव्यदेशकालमंत्रर्त्विक्‌दक्षिणाविधानयोगोपपत्त्यादुरधिगमोपिभगवान्‌भागवतवात्सल्यतयासुप्रतीकआत्मान
मपराजितंनिजजनाभिप्रेतार्थविधित्सयागृहीतहृदयोहृदयंगममनोनयनानंदनावयवाभिराममाविश्चकार।२।अथहतमा
विष्कृतभुजयुगलद्वयंहिरण्मयंपुरुषविशेषंकपिशकौशेयांबरधरमुरसिविलसत्‌श्रीवत्सललामंदरवरवनरुहवनमालाछू
र्यमृतमणिगदादिभिरुपलक्षितं।३।स्फुटकिरणप्रवरमुकुटकुंडलकटककटिसूत्रहारकेयूरनूपुराद्यंगभूषणविभूषितमृत्वि
क्सदस्यगृहपतयोऽधनाइवोत्तमधनमुपलभ्यसबहुमानमर्हणेनावनतशीर्षाणउपतस्थुः।४।ऋत्विजऊचुः।।अर्हसिमुहुर
र्हत्तमार्हणमस्माकमनुपथानांनमोनमइत्येतावत्सदुपशिक्षितंकोर्हतिपुमान्प्रकृतिगुणव्यतिकरमतिरनीशईश्वरस्यप्रकृ
तिपुरुषयोरर्वाक्तनाभिर्नामरूपाकृतिभीरूपनिरूपणं।५।सकलजननिकायवृजिननिरसनशिवतमप्रवरगुणगणैक
देशकथनादृते।६।परिजनानुरागविरचितशबलसंशब्दसलिलसितकिसलयतुलसिदूर्वांकुरैरपिसंभृतयासपर्ययाकि
लपरमपरितुष्यसि।७।अथानयापिनभवतइज्ययोरुभारभरयासमुचितमर्थमिहोपलभामहे।८।आत्मनएवानुस

वनमंजसाबोभूयमानाशेषपुरुषार्थस्वरूपस्य किंतुनाथाशिष आशासानानामेतदभिसंराधनमात्रं भवितुमर्हति ९ तद्यथाबालि
शानांस्वयमात्मनः श्रेयः परमविदुषां परमपरमपुरुषप्रकर्षकरुणयास्वमहिमानंचापवर्गाख्यमुपकल्पयिष्यन्स्वयंनापचित
एवेतरवदिहोपलक्षितः १० अथायमेववरोह्यर्हत्तम यर्हिबर्हिषिराजर्षेर्वरदर्षभोभगवान्निजपुरुषेक्षणविषयआसीत् ११
असंग निशितज्ञानानलविधूताशेषमलानांभवत्स्वभावानामात्मारामाणांमुनीनामनवरतपरिगुणितगुणगणपरममंग
लायनगुणगणकथनोसि १२ अथकथंचित्स्खलनक्षुत्पतनजृंभणदुःखस्थानादिषुविवशानांनस्मरणायज्वरमरणदशा
यामपिसकलकश्मलनिरसनानितवगुणकृतनामधेयानिवचनगोचराणिभवंतु १३ किंचायंराजर्षिरपत्यकामः प्रजांभवा
दृशीमाशासानईश्वरमाशिषांस्वर्गापवर्गयोरपिभगवंतमुपधावति प्रजायामर्थप्रत्ययोधनदमिवाधनःफलीकरणं १४
कोवाइहतेऽपराजितोऽपराजितयामाययाऽनवसितपदव्यानावृतमतिर्विषयविषरयानावृतप्रकृतिरनुपासितमहच्चर
णः १५ यदुहवावतवपुनरदभ्रकर्तरि इहसमाहूतस्तत्रार्थधियांमंदानांनस्तद्यद्देवहेलनंदेवदेवार्हसिसाम्येनसर्वान्प्रति

वोढुमविदुषां ॥ १६ ॥ इति निगदेनाभिष्टूयमानो भगवाननिमिषर्षभो वर्षधरा भिवादिताभिवंदितचरणः सदयमिदमाह ॥ १७ ॥ श्री
भगवानुवाच ॥ अहो बताहमृषयो भगवद्भिरवितथगीर्भिर्वरमसुलभमभियाचितो यदमुष्य आत्मजो मया सदृशो भूयादिति म
माहमेवाभिरूपः कैवल्यादथापि ब्रह्मवादो न मृषा भवितुमर्हति ममैव हि मुखं यद्द्विजदेवकुलं ॥ १८ ॥ तत आग्नीध्रीयेंशकलया वत
रिष्याम्यात्मतुल्यमनुपलभमानः ॥ १९ ॥ इति निशामयंत्या मेरुदेव्याः पतिमभिधायांतर्दधे भगवान् ॥ २० ॥ बर्हिषि तस्मिन्नेव वि
ष्णुदत्त भगवान् परमर्षिभिः प्रसादितो नाभेः प्रियचिकीर्षया तदवरोधायने मेरुदेव्यां धर्मान्दर्शयितुकामो वातरशनानां श्रम
णानामृषीणामूर्ध्वमंथिनां शुक्लया तनुवाऽवततार ॥ २१ ॥ इति श्रीमहाभाग० पंचमे स्कंधे तृतीयोध्यायः ॥ ३ ॥ श्रीशुक उवा
च ॥ चतुर्थादित्रिभिः प्रोक्तमृषभस्येहितं महत् लोकार्थं येन सत्कर्म नैष्कर्म्यं च निदर्शितं १ चतुर्थे ज्ञातपुत्रस्य राज्यं तस्योपवर्ण्य
ते यस्य राज्ये जनः सर्वः संतोषामृतनिर्वृतः २ ७ अथ तमुत्पत्त्यैवाभिव्यज्यमानभगवल्लक्षणं साम्योपशमवैराग्यैश्वर्यमहाविभूतिभिरनुदिनमेधमानानुभावं प्रकृतयः प्रजा ब्राह्मणा देवताश्चावनितलसमवनायातितरां जगृधुः १ तस्य ह वा इत्थं वर्ष्मणा

वरीयसा बृहत् श्लोकेन च ओजसा बलेन श्रिया यशसा वीर्यशौर्याभ्यां च पिता ऋषभ इतीदं नाम चकार २ तस्य हीन्द्रः स्पर्धमा
नो भगवान्वर्षे न ववर्ष तदवधार्य भगवानृषभदेवो योगेश्वरः प्रहस्यात्मयोगमायया स्ववर्षमजनाभं नामाभ्यवर्षत् ३ नाभि
स्तु यथाभिलषितं सुप्रजस्त्वमवरुध्यातिप्रमोदभरविह्वलो गद्गदाक्षरया गिरा स्वैरं गृहीतनरलोकसधर्मं भगवन्तं पुराणपुरुषं
मायाविलसितमतिर्वत्स तातेति सानुरागमुपलालयन्परां निर्वृतिमुपगतः ४ विदितानुरागमापौरप्रकृति जनपदो राजा नाभि
रात्मजं समयसेतुरक्षायामभिषिच्य ब्राह्मणेषूपनिधाय सह मेरुदेव्या विशालायां प्रसन्ननिपुणेन तपसा समाधियोगेन नरनारा
यणाख्यं भगवन्तं वासुदेवमुपासीनः कालेन तन्महिमानमवाप ५ यस्य ह पाण्डवेय श्लोकावुदाहरन्ति को नु तत्कर्म राजर्षेर्नाभे
रन्वाचरेत्पुमान् अपत्यतामगाद्यस्य हरिः शुद्धेन कर्मणा ६ ब्रह्मण्योऽन्यः कुतो नाभेर्विप्रा मंगलपूजिताः यस्य बर्हि
षि यज्ञेशं दर्शयामासुरोजसा ७ अथ ह भगवानृषभदेवः स्ववर्षं कर्मक्षेत्रमनुमन्यमानः प्रदर्शितगुरुकुलवासो ल
ब्धवरैर्गुरुभिरनुज्ञातो गृहमेधिनां धर्माननुशिक्षमाणो जयन्त्यामिन्द्रदत्तायामुभयलक्षणं कर्म समाम्नायाम्नातमभि

शुंजनात्मजानामात्मसमानानांशतंजनयामास ८ येषांखलुमहायोगीभरतोज्येष्ठःश्रेष्ठगुणआसीत् येनेदंवर्षंभारत
मितिव्यपदिशंति ९ तमनुकुशावर्तइलावर्तोब्रह्मावर्तोमलयःकेतुर्भद्रसेनइंद्रस्पृक्विदर्भःकीकटइतिनवनवतिप्रधानाः
कविर्हविरंतरिक्षःप्रबुद्धःपिप्पलायनः १० आविर्होत्रोऽथद्रुमिलश्चमसःकरभाजनः इतिभागवतधर्मदर्शनानवमहाभाग
वतास्तेषांसुचरितंभगवन्महिमोपबृंहितंवसुदेवनारदसंवादमुपशमायनमुपरिष्टाद्वर्णयिष्यामः ११ यवीयांसएकाशी
तिर्जायंतेयाःपितुरादेशकरामहाशालीनामहाश्रोत्रियायज्ञशीलाःकर्मविशुद्धाब्राह्मणाबभूवुः १२ भगवानृषभसं
ज्ञआत्मतंत्रःस्वयंनित्यनिवृत्तानर्थपरंपरःकेवलानंदानुभवईश्वरएवविपरीतवत्कर्मण्यारभमाणःकालेनानुगतंधर्ममाच
रणेनोपशिक्षयन्नतद्विदांसमउपशांतोमैत्रःकारुणिकोधर्मार्थयशःप्रजानंदामृतावरोधेनगृहेषुलोकंनियमयत् १३ यद्यच्छी
र्षण्याचरितंतत्तदनुवर्ततेलोकः १४ यद्यपिस्वविदितंसकलधर्मंब्राह्मंगुह्यंब्राह्मणैर्दर्शितमार्गेणसामादिभिरुपायैर्जनता
मनुशशास १५ द्रव्यदेशकालवयःश्रद्धर्त्विग्विविधोद्देशोपचितैःसर्वैरपिक्रतुभिर्यथोपदेशंशतकृत्वइयाज १६ भग

वतर्षभेणपरिरक्ष्यमाणएतस्मिन्वर्षेनकश्चनपुरुषोवांछत्यविद्यमानमिवात्मनोऽन्यस्मात्कथंचनकिमपिकर्हिचिदवेक्ष
तेभर्तर्यनुसवनंविजृंभितस्नेहातिशयमंतरेण १७ सकदाचिदटमानोभगवानृषभोब्रह्मावर्तगतोब्रह्मर्षिप्रवरसभायां
प्रजानांनिशामयंतीनामात्मजानवहितात्मनः प्रश्रयप्रणयभरसुयंत्रितानप्युपशिक्षयन्निति होवाच १८ इतिश्रीभा॰
म॰ पंचमस्कंधेऋषभदेवानुचरितेचतुर्थोऽध्यायः ४ पंचमेमोक्षधर्मोपदेशः पुत्रानुशासनं उक्तंपारमहंस्यंचतस्यहं
दुतितिक्षया १ ऋषभउवाच नायंदेहोदेहभाजांनृलोकेकष्टान्कामानर्हतेविड्भुजांये तपोदिव्यंपुत्रकायेनसत्वंशुध्ये
द्यस्माद्ब्रह्मसौख्यंत्वनंतं १ महत्सेवांद्वारमाहुर्विमुक्तेस्तमोद्वारंयोषितांसंगिसंगं महांतस्तेसमचित्ताःप्रशांताविमन्य
वःसुहृदःसाधवोये २ येवामयीशेकृतसौहृदार्थाजनेषुदेहंभरवार्तिकेषु गृहेषुजायात्मजरातिमत्सुनप्रीतियुक्तायाः
वदर्थाश्चलोके ३ नूनंप्रमत्तःकुरुतेविकर्मयदिंद्रियप्रीतयआपृणोति नसाधुमन्येयतआत्मनोयमसन्नपिक्लेशदआस
देहः ४ पराभवस्तावदबोधजातोयावन्नजिज्ञासतआत्मतत्वं यावक्रियास्तावदिदंमनोवैकर्मात्मकंयेनशरीरबंधः ५

एवंमनः कर्मवशंप्रयुंक्ते अविद्ययात्मन्युपधीयमाने प्रीतिर्नयावन्मयिवासुदेवेनमुच्यतेदेहयोगेनतावत् ६ यदानप
श्यत्ययथागुणेहांस्वार्थेप्रमत्तः सहसाविपश्चित् गतस्मृतिर्विंदतितत्रतापानासाद्यमैथुन्यमगारमज्ञः ७ पुंसस्त्रि
यामिथुनीभावमेतंतयोर्मिथोहृदयग्रंथिमाहुः अतोगृहक्षेत्रसुताप्तवित्तैर्जनस्यमोहोऽयमहंममेति ८ यदामनो
हृदयग्रंथिरस्यकर्मानुबद्धोदृढआश्लथेत तदाजनःसंपरिवर्ततेऽस्मान्मुक्तःपरंयात्यतिहायहेतुम् ९ हंसेगुरौम
यिभक्त्याऽनुवृत्त्यावितृष्णयाद्वंद्वतितिक्षयाच सर्वत्रजंतोर्व्यसनावगत्याजिज्ञासयातपसेहानिवृत्त्या १० मत्कर्मभि
र्मत्कथयाचनित्यंमद्देवसंगाद्गुणकीर्तनान्मे निर्वैरसाम्योपशमेनपुत्राजिज्ञासयादेहगेहात्मबुद्धेः ११ अध्यात्मयो
गेनविविक्तसेवयाप्राणेंद्रियात्माभिजयेनसध्र्यक् सच्छ्रद्धयाब्रह्मचर्येणशश्वदसंप्रमादेनयमेनवाचां १२ सर्वत्र
मद्भावविचक्षणेनज्ञानेनविज्ञानविराजितेन योगेनधृत्युद्यमसत्वयुक्तोलिंगंव्यपोहेत्कुशलोहमाख्यं १३ कर्माश
यंहृदयग्रंथिबंधमविद्ययासादितमप्रमत्तः अनेनयोगेनयथोपदेशंसम्यग्व्यपोह्योपरमेतयोगात् १४ पुत्रांश्च

शिष्यांश्चनृपोगुरुर्वामल्लोककामोमदनुग्रहार्थः इत्थंविमन्युरनुशिष्यादतज्ज्ञान्नयोजयेत्कर्मसुकर्ममूढान् कंयो
जयन्मनुजोर्थंलभेतनिपातयन्नष्टदृशांहिगर्ते १५ लोकःस्वयंश्रेयसिनष्टदृष्टिर्योर्थान्समीहेतनिकामकामः अन्यो नू
न्यवैरः सुखलेशहेतोरनंतदुःखंचनवेदमूढः १६ कस्तंस्वयंतदभिज्ञोविपश्चिदविद्यायामंतरेवर्तमानं दृष्ट्वापुनः
स्तंसघृणः कुबुद्धिंप्रयोजयेदुत्पथगंयथांधं १७ गुरुर्नसःस्यात्स्वजनोनसःस्यात्पितानसःस्याज्जननीनसास्या
त् दैवंनतत्स्यान्नपतिश्चसःस्यान्नमोचयेद्यःसमुपेतमृत्युं १८ इदंशरीरंममदुर्विभाव्यंसत्त्वंहिमेहृदयंयत्रधर्मः पृ
ष्ठेकृतोमेयदधर्मआरादतोहिमामृषभंप्राहुरार्याः १९ तस्माद्भवंतोहृदयेनजाताःसर्वेमहीयांसममुंसनाभं अक्लि
ष्टबुध्याभरतंभजध्वंशुश्रूषणंतद्भरणंप्रजानां २० भूतेषुवीरुद्भ्यउदुत्तमायेसरीसृपास्तेषुसबोधनिष्ठाः ततोमनुष्याः
प्रमथास्ततोपिगंधर्वसिध्दाविबुधानुगाये २१ देवासुरेभ्योमघवत्प्रधानादक्षादयोब्रह्मसुतास्तुतेषां भवःपरःसो
थविरिंच्यवीर्यःसमत्परोहंद्विजदेवदेवः २२ नब्राह्मणैस्तुलयेभूतमन्यत्पश्यामिविप्राःकिमतःपरंतु यस्मिन्नृ

भिंप्रहुतंश्रद्धयाहमश्नामिकामंनतथाऽग्निहोत्रे २३ धृतातनूरुशतीमेपुराणीयेनेहसत्वंपरमंपवित्रं शमोदमःसत्यम
नुग्रहश्चतपस्तितिक्षानुभवश्चयत्र २४ मत्तोप्यनंतात्परतः परस्मात्स्वर्गापवर्गाधिपतेर्नकिंचित् तेषांकिमुस्यादि
तरेणतेषामकिंचनानांमयिभक्तिभाजां २५ सर्वाणिमद्धिष्ण्यतयाभवद्भिश्चराणिभूतानिसुताध्रुवाणिसंभावित
व्यानिपदेपदेवोविविक्तदृग्भिस्तदुहार्हणंमे २६ मनोवचोदृक्करणेहितस्यसाक्षात्कृतंमेपरिबर्हणंहि विनापुमा
न्येनमहाविमोहात्कृतांतपाशान्नविमोक्तुमीशेत् २७ श्रीशुकउवाच एवमनुशास्यात्मजान्स्वयमनुशिष्टानपि
लोकानुशासनार्थंमहानुभावः परमसुहृद्भगवान्नृषभापदेशउपशमशीलानामुपरतकर्मणांमुनीनांभक्तिज्ञानवैराग्यल
क्षणंपारमहंस्यधर्ममुपशिक्षमाणः स्वतनयशतज्येष्ठंपरमभागवतंभगवज्जनपरायणंभरतंधरणिपालनायाभिषि
च्यस्वयंभवनएवोर्वरितशरीरमात्रपरिग्रहउन्मत्तइवगगनपरिधानः प्रकीर्णकेशआत्मन्यारोपिताहवनीयोब्रह्मावर्तात्
प्रवव्राज २८ जडांधमूकबधिरपिशाचोन्मादकवदवधूतवेषोऽभिभाष्यमाणोऽपिजनानांगृहीतमौनव्रतस्तूष्णींबभूव
२९

तत्रतत्रपुरग्रामाकरखेटवाटशिबिरव्रजघोषसार्थगिरिवनाश्रमादिष्वनुपथमवनिचरापसदैः परिभूयमानोमक्षिका
भिरिववनगजस्तर्जनताडनावमेहनष्ठीवनग्रावशकृद्रजः प्रक्षेपपूतिवातदुरुक्तैस्तदविगणयन्नेवासत्संस्थानएतस्मि
न्देहोपलक्षणेसदपदेशउभयानुभवस्वरूपेणस्वमहिमावस्थानेनासमारोपिताहंममाभिमानत्वादविखंडितमनाः
पृथिवीमेकचरः परिबभ्राम ३० अतिसुकुमारकरचरणोरःस्थलविपुलबाह्वंसगलवदनाद्यवयवविन्यासः प्रकृ
तिसुंदरस्वभावहाससुमुखोनवनलिनदलायमानशिशिरतारारुणायतनयनरुचिरः सदृशसुभगकपोलकर्णकं
ठनासोविगूढस्मितवदनमहोत्सवेनपुरवनितानांमनसिकुसुमशरासनमुपदधानः परागवलंबमानकुटिलजटिल
कपिशकेशभूरिभारोऽवधूतमलिननिजशरीरेणग्रहगृहीतइवादृश्यत ३१ यर्हिवावसभगवान्लोकमिमंयो
गस्याद्धाप्रतीपमिवाचक्षाणस्तत्प्रतिक्रियाकर्मबीभत्सितमितिव्रतमाजगरमास्थितः शयानएवाश्नातिपिबति
खादत्यवमेहतिहदतिस्मचेष्टमानउच्चरितआदिग्धोद्देशः तस्यहयः पुरीषसुरभिसौगंध्यवायुस्तंदेशंदशयोज

नंस्करभिंचकार ३३ एवंगोमृगकाकचर्ययाव्रजंस्तिष्ठन्नासीनः शयानः काकगोमृगचरितः पिबतिखादत्यवमेहतिस्म ३४ इ
तिनानायोगचर्याचरणोभगवान्कैवल्यपतिर्ऋषभोऽविरतपरममहानंदानुभवआत्मनिसर्वेषांभूतानामात्मभूतेभगवतिवासुदेव
आत्मनोऽव्यवधानानंतरोदरभावेनसिद्धसमस्तार्थपरिपूर्णोयोगैश्वर्याणिवैहायसमनोजवांतर्धानपरकायप्रवेशदूरग्रहणादी
नियदृच्छयोपगतानिनांजसानृपहृदयेनाभ्यनंदत ३५ इतिश्रीभागवतेमहा॰ पंचमस्कंधेऋषभदेवानुचरितेपंचमोध्या
यः ५ षष्ठेलीनाभिमानस्यदेहत्यागक्रमाभिधा यद्देहंतंदवाग्निर्यःपश्यन्नपिनपश्यति १ राजोवाच ननूनंभगवआत्मारा
माणांयोगसमीरितज्ञानावभर्जितकर्मबीजानामैश्वर्याणिपुनःक्लेशदानिभवितुमर्हंतियदृच्छयोपगतानि १ ऋषिरुवाच
सत्यमुक्तंकिंत्विहवाएकेनमनसोद्धाविश्रंभमनवस्थानस्यशठकिरातइवसंगच्छंते २ तथाचोक्तं नकुर्यात्कर्हिचित्सख्यं
मनसिह्यनवस्थिते यद्विश्रंभाच्चिराच्चीर्णंचस्कंदतपऐश्वरं ३ नित्यंददातिकामस्यच्छिद्रंतमनुयेरयः योगिनःकृतमै
त्रस्यपत्युर्जायेवपुंश्चली ४ कामोमन्युर्मदोलोभःशोकमोहभयादयः कर्मबंधश्चयन्मूलःस्वीकुर्यात्कोनुतद्बुधः ५

अथैवमखिललोकपालललामोविलक्षणैर्जडवदवधूतवेषभाषाचरितैरविलक्षितभगवत्प्रभावोयोगिनांसांपरायविधिमनुशि
क्षयन्स्वकलेवरंजिहासुरात्मन्यात्मानमसंव्यवहितमनर्थांतरभावेनान्वीक्षमाणउपरतानुवृत्तिरुपरराम ६ तस्यहवाएवंमु
क्तलिंगस्यभगवतऋषभस्ययोगमायावासनयादेहइमांजगतीमभिमानाभासेनसंक्रममाणः ७ कोंकवेंककुटकान्दक्षि
णकर्णाटकान्देशान्यदृच्छयोपगतःकुटकाचलोपवनआस्यकृताश्मकवलउन्मादइवमुक्तमूर्द्धजोसंवीतएवविचचार ८
अथसमीरवेगविधूतवेणुविकर्षणजातोग्रदावानलस्तद्वनमालेलिहानःसहतेनददाह ९ यस्यकिलानुचरितमुपाकर्ण्य
कोंकवेंककुटकानांराजार्हन्नामोपशिक्ष्यकलावधर्मउत्कृष्यमाणेभवितव्येनविमोहितःस्वधर्मपथमकुतोभयमपहायकुपथ
पाषंडमसमंजसंनिजमनीषयामंदःप्रवर्तयिष्यते १० येनहवावकलौमनुजापसदादेवमायामोहिताःस्वविधिनियोगशौ
चचारित्रविहीनादेवहेलनान्यपव्रतानिनिजेच्छयागृह्णानाअस्नानानाचमनाशौचकेशोल्लुंचनादीनिकलिनाधर्मबहुले
नोपहतधियोब्रह्मब्राह्मणयज्ञपुरुषलोकविदूषकाःप्रायेणभविष्यंति ११ तेचह्यर्वाक्तनयानिजलोकयात्रयांधपरंपर

याश्चस्तास्तमस्यं धेस्वयमेवप्रपतिष्यंति १२ अयमवतारोरजसोपप्लुतकैवल्योपशिक्षणार्थः तस्यानुगुणान् श्लोकान्
गायंति १३ अहोभुवः सप्तसमुद्रवत्याद्वीपेषुवर्षेष्वधिपुण्यमेतत् गायंतियत्रत्यजनामुरारेः कर्माणिभद्राण्यवतारवंति
१४ अहोनुवंशोयशसावदातः प्रैयव्रतोयत्रपुमान्पुनान्पुराणः कृतावतारः पुरुषः सआद्यश्चचारधर्मंयदकर्महेतुं १५
कोन्वस्यकाष्ठामपरोनुगच्छेन्मनोरथेनाप्यभवस्ययोगी योयोगमायाः स्पृहयत्युदस्ताह्यसत्तयायेनकृतप्रयत्नाः १६ इति
हस्मसकलवेदलोकदेवब्राह्मणगवांपरमगुरोर्भगवतऋषभाख्यस्यविशुद्धाचरितेरितंपुंसांसमस्तदुश्चरिताभिहरणं
परममहामंगलायनमिदमनुश्रद्धयोपचितयाऽनुशृणोत्याश्रावयतिवाऽवहितोभगवतितस्मिन्वासुदेवएकांततोभ
क्तिरनयोरपिसमनुवर्तते १७ यस्यामेवकवयआत्मानमविरतंविविधवृजिनसंसारपरितापोपतप्यमानमनुसवनंस्ना
पयंतस्तयैवपरयानिर्वृत्याह्यपवर्गमात्यंतिकंपरमपुरुषार्थमपिस्वयमासादितंनोएवाद्रियंते भगवदीयत्वेनैवपरिसमा ए
प्तसर्वार्थाः १८ राजन्पतिर्गुरुरलंभवतांयदूनांदैवंप्रियः कुलपतिःक्वचकिंकरोवः अस्त्वेवमंगभगवान्भजतांमुकुं

दोमुक्तिंददातिकर्हिचित्स्मनभक्तियोगं १९ नित्यानुभूतनिजलाभनिवृत्ततृष्णः श्रेयस्यतद्रचनयाचिरसुप्तबुद्धेः लोकस्य
यःकरुणयाभयमात्मलोकमाख्यान्नमोभगवतेऋषभायतस्मै २० इतिश्रीभा० पंचमस्कंधेऋषभदेवानुचरितेषष्ठोध्या
यः ६ अध्यायानांत्रयेणैवमृषभाख्यानमीरितं अष्टभिर्भरताख्यानमतःप्रस्तूयतेमृतं सप्तमेभरतोराज्येचिरंयज्ञैर्हरिं
यजन् आरब्धकर्मनिर्वाणेहरिक्षेत्रेऽभजद्धरिं २ श्रीशुकउवाच भरतस्तुमहाभागवतोयदाभगवताऽवनितलप
रिपालनायसंचिंतितः तदनुशासनपरः पंचजनींविश्वरूपदुहितरमुपयेमे १ तस्यामुहवाआत्मजान्कार्त्स्न्येनानुरूपा
नात्मनःपंचजनयामासभूतादिरिवभूतसूक्ष्माणि २ सुमतिंराष्ट्रभृतंसुदर्शनमावरणंधूम्रकेतुमिति अजनाभंना
मैतद्वर्षंभारतमितियतआरभ्यव्यपदिशंति ३ सबहुविन्महीपतिःपितृपितामहवदुरुवत्सलतयास्वेस्वेकर्मणिवर्तमा
नाःप्रजाःस्वधर्ममनुवर्तमानःपर्यपालयत् ४ ईजेचभगवंतंयज्ञक्रतुरूपंक्रतुभिरुच्चावचैःश्रद्धयाहृताग्निहोत्रदर्शपूर्ण
मासचातुर्मास्यपशुसोमानांप्रकृतिविकृतिभिरनुसवनंचातुर्होत्रविधिना ५ संप्रचरत्सुनानायागेषुविरचितांगक्रिये

ष्वपूर्वंयत्तत्क्रियाफलंधर्माख्यंपरेब्रह्मणियज्ञपुरुषेसर्वदेवतालिंगानांमंत्राणामर्थनियामकतयासाक्षात्कर्तरिपरदेवतायां
भगवतिवासुदेवएवभावयमानआत्मनैपुण्यमृदितकषायोहविष्ष्वध्वर्युभिर्गृह्यमाणेषु सयजमानोयज्ञभाजोदेवांस्तान्पुरु
षावयवेष्वभ्यध्यायत् ६ एवंकर्मविशुद्ध्याविशुद्धसत्वस्यांतर्हृदयाकाशशरीरेब्रह्मणिभगवतिवासुदेवेमहापुरुषरूपोप
लक्षणेश्रीवत्सकौस्तुभवनमालाऽरिदरगदादिभिरुपलक्षितेनिजपुरुषहृल्लिखितेनात्मनिपुरुषरूपेणविरोचमानउच्चैस्तरांभ
क्तिरनुदिनमेधमानरयाजायत ७ एवंवर्षायुतसहस्रपर्यंतावसितकर्मनिर्वाणावसरोऽधिभुज्यमानंस्वतनयेभ्योरिक्थंपि
तृपैतामहंयथादायंविभज्यस्वयंसकलसंपन्निकेतात्स्वनिकेतात्पुलहाश्रमंप्रवव्राज यत्रहवावभगवान्हरिरद्यापितत्रत्यानां
निजजनानांवात्सल्येनसन्निधाप्यतइच्छारूपेण ८ यत्राश्रमपदान्युभयतोनाभिभिर्दृषच्चक्रैश्चक्रनदीनामसरित्प्रवरासर्व
तःपवित्रीकरोति ९ तस्मिन्वावकिलसएकलःपुलहाश्रमोपवनेविविधकुसुमकिसलयतुलसिकांबुभिःकंदमूलफलोपहा
रैश्चसमीहमानोभगवतआराधनंविविक्तउपरतविषयाभिलाषउपभृतोपशमःपरांनिर्वृतिमवाप १० तयेत्थमविरतपुरु

पुरुषपरिचर्ययाभगवतिप्रवर्धमानानुरागभरद्रुतहृदयशैथिल्यः प्रहर्षवेगेनात्मन्युद्भिद्यमानरोमपुलककुलकऔत्कंठ्यप्रवृ
त्तप्रणयबाष्पनिरुद्धावलोकनयनएवंनिजरमणारुणचरणारविंदानुध्यानपरिचितभक्तियोगेनपरिप्लुतपरमाल्हादगंभीर
हृदयह्रदावगाढधिषणस्तामपिक्रियमाणांभगवत्सपर्यांनसस्मार ११ इत्थंधृतभगवद्व्रतऐणेयाजिनवाससाऽनुसवनाभि
षेकार्द्रकपिशकुटिलजटाकलापेनचविरोचमानः सूर्यर्चाभगवंतंहिरण्मयंपुरुषमुज्जिहानेसूर्यमंडलेऽभ्युपतिष्ठन्नेतदु
होवाच १२ परोरजःसवितुर्जातवेदोदेवस्यभर्गोमनसेदंजजान सुरेतसाऽदः पुनराविश्यचष्टेहंसंगृध्राणंनृषद्रिंगि
रामिमः १३ इतिश्रीभा॰म॰पंचमस्कंधेभरतचरित्रेभगवत्परिचर्यायांसप्तमोऽध्यायः ७ अष्टमेभजतोविष्णुंतस्य
कर्मांतरायतः एणरक्षाप्रसक्तस्यजातमेणत्वमीर्यते १ कृपयापिकृतःसंगःपतनायैवयोगिनः इतिप्रदर्श्ययन्नाहभरत
स्यैणपोषणं २ श्रीशुकउवाच एकदातुमहानद्यांकृताभिषेकनैयमिकावश्यकोब्रह्माक्षरमभिगृणानोमुहूर्तत्रयमुदकां
तउपविवेश तत्रतदाराजन्हरिणीपिपासयाजलाशयाभ्याशमेकैवोपजगाम तयापेपीयमानउदकेतावदेवाविदूरेणनद

तोमृगपतेरुन्नादोलोकभयंकरउदपतत् १ तमुपश्रुत्यसामृगवधूः प्रकृतिविक्लवाचकितनिरीक्षणासुतरामपिहरिभयाभिनि
वेशव्यग्रहृदयापारिप्लवदृष्टिरगततृषा भयात्सहसैवोच्चक्राम २ तस्याउत्पतंत्याअंतर्वत्न्याउरुभयावगलितोयोनिनिर्ग
तोगर्भः स्रोतसिनिपपात तत्प्रसवोत्सर्पणभयखेदातुरास्वगणेनवियुज्यमानाकस्यांचिद्दर्यांकृष्णसारसतीअथचममार ३ निपपात
तंत्वेणकुणकंकृपणंस्रोतसाऽनूह्यमानमभिवीक्ष्यापविद्धंबंधुरिवानुकंपयाराजर्षिर्भरतआदायमृतमातरमित्याश्रमैमनयत् पद
४ तस्यहवाएणकुणकउच्चैरेतस्मिन्कृतनिजाभिमानस्याहरहस्तत्पोषणपालनलालनप्रीणनानुध्यानेनात्मनियमाः
य सहयमाः पुरुषपरिचर्यादयएकैकशः कतिपयेनाहर्गणेनवियुज्यमानाः किलसर्वएवोदवसन् ५ अहोबतायंहरिणकुण र्ग
कः कृपणईश्वररथचरणपरिभ्रमणरयेणस्वगणसुहृद्बंधुभ्यः परिवर्जितः शरणंचमोपसादितोमामेवमातापितरौभ्रातृ
ज्ञातीन्यौथिकांश्चैवोपेयायनान्यंकंचनवेदमय्यतिविस्रब्धश्चअतएवमयामत्परायणस्यपोषणपालनप्रीणनलालनमनसू
युनाऽनुष्ठेयंशरण्योपेक्षादोषविदुषा ६ नूनंह्यार्याः साधवउपशमशीलाः कृपणसुहृदएवंविधार्थेस्वार्थानपिगुरुतरानु

पेक्षते ८ इतिकृतानुषंगआसनशयनाटनस्थानाशनादिषुसहमृगजहुनास्नेहानुबद्धहृदयआसीत् ।। ८ ।। कुशकुसुमसमित्
लाशफलमूलोदकान्याहरिष्यमाणोवृकसालावृकादिभ्योभयमाशंसमानोयदासहहरिणकुणकेनवनंसमाविशति ९ तदा
पथिषुचमुग्धभावेनतत्रतत्रविषक्तमतिःप्रणयभरहृदयःकार्पण्यात्स्कंधेनोद्वहति एवमुत्संगेउरसिचाधायोपलाल
यन्मुदंपरमामवाप १० क्रियायांनिवर्त्यमानायामंतरालेप्युत्थायोत्थाययदैनमभिचक्षीत तर्हिवावसवर्षपतिःप्रकृ
तिस्थेनमनसातस्माआशिषआशास्तेस्वस्तिस्ताद्वत्सतेसर्वतइति ११ अन्यदाभृशमुद्विग्नमनानष्टद्रविणइवकृपणःसक
रुणमतितर्षेणहरिणकुणकविरहविह्वलहृदयसंतापस्तमेवानुशोचन्किलकश्मलंमहदभिरंभितइतिहोवाच १२ आपि
बतसवैकृपणएणबालकोमृतहरिणीसुतअहोममानार्यस्यशठकिरातमतेरकृतसुकृतस्यकृतविश्रंभआत्मप्रत्ययेनतद
विगणयन्सुजनइवागमिष्यतिकिं १३ अपिक्षेमेणास्मिन्नाश्रमोपवनेशष्पाणिचरंतंदेवगुप्तंद्रक्षामि १४ अपिचनवृकः
सालावृकोऽन्यतमोवानैकचरएकचरोवाभक्षयति १५ निम्लोचतिहभगवान्सकलजगत्क्षेमोदयस्त्रय्यात्माद्यापिममनमृग

दारकविनोदैरसंतोषंस्वानामपनुदन् १७ क्ष्वेलिकायांमांमृषासमाधिनाआमीलितदृशंप्रेमसंरंभेणचकितचकितआगत्यपृषदपरु
षविषाणाग्रेणलुठति १८ आसादितहविषिबर्हिषिदूषितेमयोपालब्धोभीतभीतःसपद्युपरतरासऋषिकुमारवदवहितकरणकला
पआस्ते १९ किंवाअरेआचरितंतपस्तपस्विन्याऽनयायदियमवनिःसविनयकृष्णसारतनयतनुतरसुभगशिवतमाखरखुरपद
पंक्तिभिर्द्रविणविधुरातुरस्यकृपणस्यममद्रविणपदवींसूचयंत्यात्मानंचसर्वतःकृतकौतुकंद्विजानांस्वर्गापवर्गकामानांदेवयजनं
करोति २० अपिस्विदसौभगवानुडुपतिरेनंमृगपतिभयान्मृतमातरंमृगबालकंस्वाश्रमपरिभ्रष्टमनुकंपयाकृपणजनवत्सलःप
रिपाति २१ किंवात्मजविश्लेषज्वरदवदहनशिखाभिरुपतप्यमानहृदयस्थलनलिनीकंमामुपसृतमृगीतनयंशिशिरशांतानुरा
गगुणितनिजवदनसलिलामृतमयगभस्तिभिःस्वधयतीतिच २२ एवमघटमानमनोरथाकुलहृदयोमृगदारकाभासेनस्वारब्धक
र्मणायोगारंभणतोविभ्रंशितःसयोगतापसोभगवदाराधनलक्षणाच्च कथमितरथाजात्यंतरएणकुणकआसंगःसाक्षान्निःश्रेयसप्रति
पक्षतयाप्राक्परित्यक्तदुस्त्यजहृदयाभिजातस्यतस्यैवमंतरायविहतयोगारंभणस्यराजर्षेर्भरतस्यतावन्मृगार्भकपोषणपालनप्री

णनलालनानुषंगेणाविगणयतआत्मानमहिरिवाखुबिलंदुरतिक्रमः कालः करालरभसआपद्यत २३ तदानीमपिपार्श्ववर्तिनमा
त्मजमिवानुशोचंतमभिवीक्ष्यमाणोमृगएवाभिनिवेशितमनाविसृज्यलोकमिमंसहमृगेणकलेवरंमृतमनुनमृतंजन्मानुस्मृतिरि
तरवन्मृगशरीरमवाप २४ तत्रापिहवाआत्मनोमृगत्वकारणंभगवदाराधनसमीहाऽनुभावेनानुस्मृत्यभृशमनुतप्यमानआह २५
अहोकष्टंभ्रष्टोहमात्मवतामनुपथाद्यद्विमुक्तसमस्तसंगस्यविविक्तपुण्यारण्यशरणस्यात्मवतआत्मनिसर्वेषामात्मनांभगवति
वासुदेवेतदनुश्रवणमननसंकीर्तनाराधनानुस्मरणाभियोगेनाशून्यसकलयामेनसमावेशितंसमाहितंकार्त्स्न्येनमनस्तत्तुपुनर्ममा
बुधस्यारान्मृगसुतमनुपरिसुस्राव २६ इत्येवंनिगूढनिर्वेदोविसृज्यमृगीमातरंपुनर्भगवत्क्षेत्रमुपशमशीलमुनिगणदयितंशालग्रा
मंपुलस्त्यपुलहाश्रमंकालंजरात्वसाजगाम २७ तस्मिन्नपिकालंप्रतीक्षमाणःसंगाच्चभृशमुद्विग्नआत्मसहचरःशुष्कपर्णतृणवीरुधा
वर्तमानोमृगत्वनिमित्तावसानमेवगणयन्मृगशरीरंतीर्थोदकक्लिन्नमुत्ससर्ज २८ इतिश्रीभा॰ म॰ पंचमस्कंधेभरतचरितेअष्टमोऽध्या
यः ८ नवमेजडविप्रत्वेतस्यरागाद्यभावतः भद्रकालीपशुत्वेपिनिर्विकारत्वमीर्यते १ पितुःप्राप्तात्मवि ज्ञानोभरतोमृगतांगतः

पूर्व

प्रारब्धकर्मवेगेन तदंते जडविप्रतां २ श्रीशुकउवाच अथकस्यचिद्द्विजवरस्यांगिरःप्रवरस्यशमदमतपःस्वाध्यायाध्ययनत्याग
संतोषतितिक्षाप्रश्रयविद्याऽनसूयात्मज्ञानानंदयुक्तस्यात्मसदृशश्रुतशीलाचाररूपौदार्यगुणाःनवसोदर्याअंगजाबभूवुःमिथु
नंचयवीयस्यांभार्यायां १ यस्तुतत्रपुमांस्तंपरमभागवतंराजर्षिप्रवरंभरतमुत्सृष्टमृगशरीरंचरमशरीरेणविप्रत्वंगतमाहुः
॥२॥तत्रापिस्वजनसंगाच्चभृशमुद्विजमानोभगवतःकर्मबंधविध्वंसनश्रवणस्मरणगुणविवरणचरणारविंदयुगलंमन
साविदधदात्मनःप्रतिघातमाशंकमानोभगवदनुग्रहेणानुस्मृतस्वपूर्वजन्मावलिरात्मानमुन्मत्तजडांधबधिरस्वरूपेणदर्शया
मासलोकस्य ३ तस्यापिहवाआत्मजस्यविप्रःपुत्रस्नेहानुबद्धमनाआसमावर्तनात्संस्कारान्यथोपदेशंविदधानउपनीतस्य
चपुनःशौचाचमनादीन्कर्मनियमाननभिप्रेतानपिसमशिक्षयत् अनुशिष्टेनहिभाव्यंपितुःपुत्रेणेति ४ सचापितदुह
पितृसन्निधावेवासध्रीचीनमिवस्मकरोति छंदांस्यध्यापयिष्यन्सहव्याहृतिभिःसप्रणवशिरस्त्रिपदींसावित्रींग्रैष्म
वासंतिकान्मासानधीयानमप्यसमवेतरूपंग्राहयामास ५ एवंस्वतनुजआत्मन्यनुरागावेशितचित्तःशौचाध्ययनव्रत

नियममगुर्वनल्पशुश्रूषणाद्योपकुर्वाणकँ[स्य] कर्माण्यनभियुक्तान्यपि समनुशिष्टेन भाव्यमित्यसदाग्रहः पुत्रमनुशास्य स्वयं ताव
दनधिगतमनोरथः कालेनाप्रमत्तेन स्वयं गृह एव प्रमत्त उपसंहृतः ६ अथ यवीयसी द्विजसती स्वगर्भजातं मिथुनं सप
त्न्या उपन्यस्य स्वयमनुसंस्थया पतिलोकमगात् । पितर्युपरते भ्रातर एनमतत्प्रभावविदस्त्रय्यां विद्यायामेव पर्यवसित
मतयो न परविद्यायां जडमतिरिति भ्रातुरनुशासननिर्बंधान्न्यवृत्सत ७ स च प्राकृतैर्द्विपदपशुभिरुन्मत्तजडबधिरेत्य
भिभाष्यमाणो यदा तदनुरूपाणि प्रभाषते कर्माणि स च कार्यमाणः परेच्छया करोति विष्टितो वेतनतो वा याच्ञया यदृच्छ
या वोपसादितमल्पं बहु मिष्टं कदन्नं वाऽभ्यवहरति परं नेंद्रियप्रीतिनिमित्तं ८ नित्यनिवृत्तनिमित्तस्वसिद्धविशुद्धानु
भवानंदस्वात्मलाभाधिगमः सुखदुःखयोर्द्वंद्वनिमित्तयोरसंभावितदेहाभिमानः ९ शीतोष्णवातवर्षेषु वृष इवाना
वृतांगः पीनः संहननांगः स्थंडिलसंवेशनानुन्मर्दनामज्जनरजसा महामणिरिवानभिव्यक्तब्रह्मवर्चसः कुपटावृत
कटिरुपवीतेनोरुमषिणा द्विजातिरिति ब्रह्मबंधुरिति संज्ञयाऽतज्ज्ञजनावमतो विचचार १० यदा तु परत आहारं क

न

मवितननईहमानःस्वभ्रातृभिरपिकेदारकर्मणिनिरूपितस्तदपिकरोतिकिंतुनसमविषमन्यूनमधिकमितिवेदकण।पिण्याकफलीक
रणकुल्माषस्थालीपुरीषादीन्यप्यमृतवदभ्यवहरति ११ अथकदाचित्कश्चिद्वृषलपतिर्भद्रकाल्यैपुरुषपशुमलभतापत्यका
मः १२ तस्यहदैवमुक्तस्यपशोःपदवींतदनुचराःपरिधावंतोनिशिनिशीथसमयेतमसावृतायामनधिगतपशवःआकस्मिके
नविधिनाकेदारान्वीरासनेनमृगवराहादिभ्यःसंरक्षमाणमंगिरःप्रवरसुतमपश्यन् १३ अथतएनमनवद्यलक्षणमवमृश्यभ
र्तृकर्मनिष्पत्तिंमन्यमानाबध्वारशनयाचंडिकागृहमुपनिन्युर्मुदाविकसितवदनाः १४ अथपणयस्तंस्वविधिनाभिषिच्याहतवास
साच्छाद्यभूषणालेपस्रक्तिलकादिभिरुपस्कृतंभुक्तवंतंधूपदीपमाल्यलाजकिसलयांकुरफलोपहारोपेतयावैशससंस्थयामह
तागीतस्तुतिमृदंगपणवघोषेणचपुरुषपशुंभद्रकाल्याःपुरतउपवेशयामासुः १५ अथवृषलराजपणिःपुरुषपशोरसृगासवे
नदेवींभद्रकालींयक्ष्यमाणस्तदभिमंत्रितमसिमतिकरालंनिशितमुपाददे १६ इतितेषांवृषलानांरजस्तमःप्रकृतीनांधनमदरज
उत्सिक्तमनसांभगवत्कलावीरकुलंकदर्थीकृत्योत्पथेनस्वैरंविहरतांहिंसाविहाराणांकर्मातिदारुणंयद्ब्रह्मभूतस्यसाक्षाद्ब्रह्मर्षिसु

तस्यनिर्वैरस्यसर्वभूतसुहृदः सूनायामप्यननुमतमालंभनंतदुपलभ्यब्रह्मतेजसा अतिदुर्विषहेणदंदह्यमानेनवपुषासह
सोच्चचाटसैवदेवीभद्रकाली १७ भृशममर्षरोषावेशरभसविलसितभ्रुकुटिविटप कुटिलदंष्ट्रारुणेक्षणाटोपातिभयानकवद
नाहंतुकामेवेदंमहाट्टहासमतिसंरंभेणविमुंचंतीततउत्पत्यपापीयसांदुष्टानांतेनैवासिनाविवृक्णशीर्ष्णांगलात्स्रवंतमसृग
सवमसृष्णंसहगणेननिपीयातिपानमदविह्वलोच्चैस्तरांस्वपार्षदैः सहजगौननर्तचविजहारचशिरः कंदुकलीलया १८ एव
मेवखलुमहदभिचारातिक्रमः कार्त्स्न्येनात्मनेफलति १९ नवाएतद्विष्णुदत्तमहदद्भुतंयदसंभ्रमः स्वशिरश्छेदनआपतितेऽ
पिविमुक्तदेहाद्यात्मभावसुदृढहृदयग्रंथीनांसर्वसत्वसुहृदात्मनांनिर्वैराणांसाक्षाद्भगवता अनिमिषारिवरायुधेनाप्र
मत्तेनतैस्तैर्भावैः परिरक्ष्यमाणानांतत्पादमूलमकुतश्चिद्भयमुपसृतानांभागवतपरमहंसानां २० इतिश्रीभागवतेम॰
पं॰ जडभरतचरितंनामनवमोध्यायः ९ छ दंनामेक्षिपताराज्ञाशिबिकांस्वांवहन्मुनिः स्वदुर्वादानुवादेनविज्ञायात्मप्र
सादितः १ एवंभूतविकारित्वमज्ञसर्वज्ञयोः समं इतिसर्वज्ञतासिध्यैरहूगणकथेरणं २ श्रीशुकउवाच अथसिंधुसौ

वीरपतेरहूगणस्यव्रजतइक्षुमत्यास्तटेतत्कुलपतिनाशिबिकावाहपुरुषान्वेषणसमयेदैवेनोपसादितः सद्विजवरउप
लब्धएषपीवायुवासंहननांगोगोखरवद्धुरंवोढुमलमितिपूर्वविष्टिगृहीतैः सहगृहीतः प्रसभमतदर्हउवाहशिबिकांसहम
हानुभावः १ यदाहिद्विजवरस्येषुमात्रावलोकानुगतेर्नसमाहितापुरुषगतिस्तदाविषमगतांशिबिकांरहूगणउपधार्यपुरु
षानधिवहतआहहेवोढारःसाध्वतिक्रमतकिमितिविषममुह्यतेयानमिति २ अथतईश्वरवचःसोपालंभमुपाकर्ण्योपा
यतुरीयाच्छंकितमनसस्तंविज्ञापयांबभूवुः ३ नवयंनरदेवप्रमत्ताभवन्नियमानुपथाःसाध्वेववहामः अयमधुनैवनियुक्तो
पिनद्रुतंव्रजतिनानेनसहवोढुमुहवयंपारयामइति ४ सांसर्गिकोदोषएवनूनमेकस्यापिसर्वेषांसांसर्गिकाणांभवितुमर्ह
तीतिनिश्चित्यनिशाम्यकृपणवचोराजारहूगणउपासितवृद्धोपिनिसर्गेणबलात्कृतईषदुत्थितमन्युरविस्पष्टब्रह्मतेजसंजा
तवेदसमिवरजसावृतमतिराह ५ अहोकष्टंभ्रातर्व्यक्तमुरुपरिश्रांतोदीर्घमध्वानमेकएवऊहिवान्सुचिरंनातिपीवानसंह
ननांगोजरसाचोपद्रुतोभवान्सखेनोएवापरएतेसंघट्टिनइतिबहुविप्रलब्धोप्यविद्ययाविहितद्रव्यगुणकर्माशयस्वचर

मकलेवरेवस्तुनिसंस्थानविशेषेऽहंममेत्यनध्यारोपितमिथ्याप्रत्ययोब्रह्मभूतस्तूष्णींशिबिकांपूर्ववदुवाह ६ अथपुनःस्वशिबिका
यांविषमायांप्रकुपितउवाचरहूगणः किमिदमरेत्वंजीवन्मृतोमांकदर्थीकृत्यभर्तृशासनमतिचरसिप्रमत्तस्यचतेकरोमिचिकित्सां
दंडपाणिरिवजनतायायथाप्रकृतिंस्वांभजिष्यसइति ७ एवंबह्वबद्धमपिभाषमाणंनरदेवाभिमानंरजसातमसानुविद्धेनमदेन
तिरस्कृताशेषभगवत्प्रियनिकेतंपंडितमानिनंसभगवान्ब्राह्मणोब्रह्मभूतःसर्वभूतसुहृदात्मायोगेश्वरचर्यायामतिव्युत्पन्नमतिः
स्मयमानइवविगतस्मयइदमाह ८ ब्राह्मणउवाच त्वयोदितंव्यक्तमविप्रलब्धंभर्तुःसमेस्याद्यदिवीरभारः गंतुर्यदिस्यादधि
गम्यमध्वापीवेतिराशौनविदांप्रवादः ९ स्थौल्यंकार्श्यंव्याधयआधयश्चक्षुत्तृड्भयंकलिरिच्छाजराच निद्रारतिर्मन्युरहंमदः
शुचोदेहेनजातस्यहिमेनसंति १० जीवन्मृतत्वंनियमेनराजन्नाद्यंतवद्यद्विकृतस्यदृष्टं स्वस्वाम्यभावोध्रुवईड्ययत्रतर्ह्युच्यते
सौविधिकृत्ययोगः ११ विशेषबुद्धेर्विवरंमनाक्चपश्यामियन्नव्यवहारतोऽन्यत् कईश्वरस्तत्रकिमीशितव्यंतथापिराजन्
करवामकिंते १२ उन्मत्तमत्तजडवत्स्वसंस्थांगतस्यमेवीरचिकित्सितेन अर्थःकियान्भवताशिक्षितेनस्तब्धप्रमत्तस्यच

पिष्टपेषः १३ श्रीशुकउवाच एतावदनुवादपरिभाषयाप्रत्युदीर्यमुनिवरउपशमशीलउपरतानात्म्यनिमित्तउपभोगेनकर्मार
ब्धंव्यपनयन्राजयानमपितथोवाह १४ सचापिपांडवेयसिंधुसौवीरपतिस्तत्वजिज्ञौयांसम्यक्श्रद्धयाऽधिकृताधिकारस्तत् सा
त्हृदयग्रंथिविमोचनंद्विजवचआश्रुत्यबहुयोगग्रंथसंमतंत्वरयाऽवरुह्यशिरसापादमूलमुपसृतःक्षमापयन्विगतनृपदेवस्म
यउवाच १५ कस्त्वंनिगूढश्चरसिद्विजानांबिभर्षिसूत्रंकतमोवधूतः कस्यासिकुत्रत्यइहापिकस्मात्क्षेमायनश्चेदसिनोतशुक्लः
१६ नाहंविशंकेसुरराजवज्रान्नत्र्यक्षशूलान्नयमस्यदंडात् नाग्न्यर्कसोमानिलवित्तपास्त्राच्छंकेभृशंब्रह्मकुलावमानात् १७ त
द्ब्रूह्यसंगोजडवन्निगूढविज्ञानवीर्योविचरस्यपारः वचांसियोगग्रथितानिसाधोननःक्षमंतेमनसापिभेत्तुं १८ अहंचयोगेश्व
रमात्मतत्वविदांमुनीनांपरमंगुरुंवै प्रष्टुंप्रवृत्तःकिमिहारणंतत्साक्षाद्धरिंज्ञानकलावतीर्णं १९ सवैभवाँल्लोकनिरीक्षणार्थमव्य
क्तलिंगोविचरत्यपिस्वित् योगेश्वराणांगतिमंधबुद्धिः कथंविचक्षीतगृहानुबंधः २० दृष्टःश्रमःकर्मतआत्मनोमेभर्तुर्गंतुर्भवत
श्चानुमन्ये यथासतोदानयनाद्यभावात्समूलदृष्टोव्यवहारमार्गः २१ स्थाल्यग्नितापात्पयसोऽभितापस्तत्तापतस्तंडुलगर्भरंधिः

देहेंद्रियास्वाशयसन्निकर्षात्तत्संसृतिः पुरुषस्यानुरोधात् २२ ज्ञात्वाभिगोप्तानृपतिः प्रजानांयः किंकरोवैन पिनष्टि पिष्टं स्वध
र्ममाराधनमच्युतस्ययदीहमानो निजहात्यघौघं २३ तन्मे भवान्नरदेवाभिमानमदेनतुच्छीकृतसत्तमस्य कृषीष्टमैत्रीदृशमार्त
बंधोयथातरेसदवध्यानमंहः २४ नविक्रियाविश्वसुहृत्सखस्यसाम्येनवीताभिमतेस्तवापि महद्विमानात्स्वकृताद्धिमादृक्
नंक्ष्यत्यदूरादपिशूलपाणिः २५ इतिश्रीभा॰ म॰ पं॰ दशमोऽध्यायः १० ७७ एकादशेतुसंपृष्टोरहूगणमहीभृता उपादिश
त्परंज्ञानंसयोगीतिनिगद्यते १ ब्राह्मणउवाच अकोविदः कोविदवादवादान्वदस्यथोनातिविदांवरिष्ठः नसूरयोहिव्यवहार
मेतंतत्त्वावमर्शेनसहामनंति १ तथैवराजन्नुरुगार्हमेधवितानविद्योरुविजृंभितेषु नवेदवादेषुहितत्ववादः प्रायेणशुद्धोनुच
कास्तिसाधुः २ नयस्यतत्त्वग्रहणायसाक्षाद्वरीयसीरपिवाचः समासन् स्वप्नेनिरुक्त्यागृहमेधिसौख्यंनयस्यहेयानुमितंस्व
यंस्यात् ३ यावन्मनोरजसापूरुषस्यसत्वेनवातमसावानुरुद्धं चेतोभिराकूतिभिरातनोतिनिरंकुशंकुशलंचेतरंवा ४ सवा
सनात्माविषयोपरक्तोगुणप्रवाहोविकृतः षोडशात्मा बिभ्रत्पृथङ्नामभिरूपभेदमंतर्बहिष्ट्वंचपुरैस्तनोति ५ सुखंदुःखंव्य

तिरिक्तंचतीव्रंकालोपपन्नंफलमाव्यनक्ति आलिंग्यमायारचितांतरात्मास्वदेहिनंसंसृतिचक्रकूटः ६ तावानयंव्यवहारःसदाविः
क्षेत्रज्ञसाक्ष्योभवतिस्थूलसूक्ष्मःतस्मान्मनोलिंगमदोवदंतिगुणागुणत्वस्यपरावरस्य ७ गुणानुरक्तंव्यसनायजंतोःक्षेमायनैर्गुण्य
मथोमनःस्यात् यथाप्रदीपोघृतवर्तिमश्नन्शिखाःसधूमाभजतिह्यन्यदास्वं ८ पदंतथागुणकर्मानुबद्धंवृत्तीर्मनःश्रयतेन्यत्रत
त्वं एकादशासन्मनसोहिवृत्तयआकूतयःपंचधियोभिमानः ९ मात्राणिकर्माणिपुरंचतासांवदंतिहैकादशवीरभूमीः गंधाकृ
तिस्पर्शरसश्रवांसिविसर्गरत्यर्त्यभिजल्पशिल्पाः १० एकादशंस्वीकरणंममेतिशय्यामहंद्वादशमेकआहुः द्रव्यस्वभावाशयकर्म
कालैरेकादशामीमनसोविकाराःसहस्रशःशतशःकोटिशश्चक्षेत्रज्ञतोनमिथोनस्वतःस्युः ११ क्षेत्रज्ञ एता मनसोविभूतीर्जी
वस्यमायारचितस्यनित्याः आविर्हिताःक्वापितिरोहिताश्चशुद्धोविचष्टेह्यविशुद्धकर्तुः १२ क्षेत्रज्ञआत्मापुरुषःपुराणःसाक्षा
त्स्वयंज्योतिरजःपरेशः नारायणोभगवान्वासुदेवःस्वमाययात्मन्यवधीयमानः १३ यथानिलःस्थावरजंगमानामा
त्मस्वरूपेणनिविष्टईशेत् एवंपरोभगवान्वासुदेवःक्षेत्रज्ञआत्मेदमनुप्रविष्टः १४ नयावदेतांतनुभृन्नरेंद्रविधूयमायांवयु

नोदयेन विमुक्तसंगोजितषट्सपत्नो वेदात्मतत्त्वंभ्रमतीहतावत् १५ नयावदेतन्मनआत्मलिंगंसंसारतापावपनंजनस्य
यच्छोकमोहामयरागलोभवैरानुबंधंममतांविधत्ते १६ भ्रातृव्यमेनंतददभ्रवीर्यमुपेक्षयाऽध्येधितमप्रमत्तः गुरोर्हरेश्च
रणोपासनास्त्रोजहिव्यलीकंस्वयमात्ममोषं १७ इतिश्रीभाग॰म॰पं॰रहूगणसंवादेएकादशोध्यायः ११ ॥ ॥ ॥
ह्यादशोपुनराप्रृष्टःसंदेहेनमहीभृता सयोगीसर्वसंदेहानुपानुददितीर्यते १ रहूगणउवाच नमोनमःकारणविग्रहायस्वरूपतु
च्छीकृतविग्रहाय नमोवधूतद्विजबंधुलिंगनिगूढनित्यानुभवायतुभ्यं १ ज्वरामयार्तस्ययथागदंसन्निदाघदग्धस्ययथाहिमां
भः कुदेहमानाहिविदष्टदृष्टेर्ब्रह्मन्वचस्तेऽमृतमौषधंमे २ तस्माद्भवंतंममसंशयार्थंप्रक्ष्यामिपश्चादधुनासुबोधं अध्यात्म
योगग्रथितंतवोक्तमाख्याहिकौतूहलचेतसोमे ३ यदाहयोगेश्वरदृश्यमानंक्रियाफलंसद्व्यवहारमूलं नह्यंजसातत्त्वविमर्श
नायभवानमुष्मिन्भ्रमतेमनोमे ४ ब्राह्मणउवाच अयंजनोनामचलन्पृथिव्यांयःपार्थिवःपार्थिवकस्यहेतोः तस्यापिचां
घ्र्योरधिगुल्फजंघाजानूरुमध्योरशिरोधरांसाः ५ अंसेधिदार्वीशिबिकाचयस्यांसौवीरराजेत्यपदेशआस्ते यस्मिन्भवानरूढ

२०
नू

निजाभिमानोराजास्मिसिंधुष्वितिदुर्मदांधः ६ शोच्यानिमांस्त्वमधिकष्टदीनान्विष्ट्यानिगृण्हन्निरनुग्रहोसि जनस्यगोप्तास्मिविक
त्थमानोनशोभसेवृद्धसभासुधृष्टः ७ यदाक्षितावेवचराचरस्यविदामनिष्ठांप्रभवंचनित्यं तन्नामतोन्यद्व्यवहारमूलंनिरूप्यतांसत्क्रि
ययानुमेयं ८ एवंनिरुक्तंक्षितिशब्दवृत्तमसन्निधानात्परमाणवोये अविद्ययामनसाकल्पितास्तेयेषांसमूहेनकृतोविशेषः ९
एवंकृशंस्थूलमणुर्बृहद्यदसच्चसज्जीवमजीवमन्यत् द्रव्यस्वभावाशयकालकर्मनाम्नाजयावेहिकृतंद्वितीयं १० ज्ञानंविशुद्धंपर
मार्थमेकमनंतरंत्वबहिर्ब्रह्मसत्यं प्रत्यक्प्रशांतंभगवच्छब्दसंज्ञंयद्वासुदेवोकवयोवदंति ११ रहूगणैतत्तपसानयातिनचेज्ययानिर्व व
पणाद्गृहाद्वा नच्छंदसानैवजलाग्निसूर्यैर्विनामहत्पादरजोभिषेकं १२ यत्रोत्तमश्लोकगुणानुवादः प्रस्तूयतेग्राम्यकथाविघातः
निषेव्यमाणोनुदिनंमुमुक्षोर्मतिंसतींयच्छतिवासुदेवे १३ अहंपुराभरतोनामराजाविमुक्तदृष्टश्रुतसंगबंधः आराधनंभगवत
ईहमानोमृगोभवंमृगसंगाद्धतार्थः १४ सामांस्मृतिर्मृगदेहेपिवीरकृष्णार्चनप्रभवानोजहाति अथोअहंजनसंगादसंगोविशं
कमानोविवृतश्चरामि १५ तस्मान्नरोसंगसुसंगजातज्ञानासिनेहैवविवृक्णमोहः हरिंतदीहाकथनस्मृतिभ्यांलब्धस्मृतिर्यात्यति

पारमध्वनः इतिश्रीभा॰म॰पं॰ब्राह्मणरहूगणसंवादेद्वादशोऽध्यायः १२ ॥ ॥ त्रयोदशेविरक्तायत्रुथातत्त्वनिरूपणं
इतिवैराग्यदार्ढ्यायभवाटव्युपवर्ण्यते १ ब्राह्मणउवाच दुरत्ययेध्वन्यजयानिवेशितोरजस्तमःसत्त्वविभक्तकर्मदृक् सएषसार्थो
र्थपरःपरिभ्रमन्भवाटवींयातिनशर्मविंदति १ यस्यामिमेषण्नरदेवदस्यवःसार्थंविलुंपंतिकुनायकंबलात् गोमायवोयत्रहरंति
सार्थिकंप्रमत्तमाविश्ययथोरणंवृकाः २ प्रभूतवीरुत्तृणगुल्मगह्वरेकठोरदंशैर्मशकैरुपद्रुतः क्वचित्तुगंधर्वपुरंप्रपश्यतिक्वचि
त्क्वचिच्चाशुरयोल्मुकग्रहं ३ निवासतोयद्रविणात्मबुद्धिस्ततस्ततोधावतिभोअटव्यां क्वचिच्चवात्योत्थितपांसुधूम्रादिशोनजा
नातिरजस्वलाक्षः ४ अदृश्यझिल्लीस्वनकर्णशूलउलूकवाग्भिर्व्यथितांतरात्मा अपुण्यवृक्षांश्रयतेक्षुधार्दितोमरीचितोया
न्यभिधावतिक्वचित् ५ क्वचिद्वितोयाःसरितोभियातिपरस्परंचालषतेनिरंधः आसाद्यदावंक्वचिदग्नितप्तोनिर्विद्यतेक्वचयक्षै
र्हृतासुः ६ शूरैर्हृतस्वःक्वचनिर्विण्णचेताःशोचन्विमुह्यन्नुपयातिकश्मलं क्वचिच्चगंधर्वपुरंप्रविष्टःप्रमोदतेनिर्वृतवन्मुहूर्तं
७ चलन्क्वचित्कंटकशर्करांघ्रिर्नगारुरुक्षुर्विमनाइवास्ते पदेपदेभ्यंतरवह्निनार्दितःकौटुंबिकःक्रुध्यतिवैजनाय ८ क्वचि

न्निगीर्णोऽजगराहिनाजनोनावैतिकिंचिद्विपिनेपविद्धः दष्टःस्मशेतेक्वचदंदशूकैरंधोंधकूपेपतितस्तमिस्रे ९ कर्हिस्माचित्क्षु
द्ररसान्विचिन्वंस्तन्मक्षिकाभिर्व्यथितोविमानः तत्रातिकृछ्रात्प्रतिलब्धमानोबलाद्विलुंपंत्यथतंततोन्ये १० क्वचिच्चशीता
तपवातवर्षप्रतिक्रियांकर्तुमनीश आस्ते क्वचिन्मिथोविपणन्यच्चकिंचिद्विद्वेषमृच्छत्युतवित्तशाठ्यात् ११ क्वचित्क्वचित्क्षी
णधनस्तुतस्मिन्शय्यासनस्थानविहारहीनः याचन्परादप्रतिलब्धकामःपारक्यदृष्टिर्लभतेवमानं १२ अन्योन्यवित्तव्य
तिषंगवृद्धवैरानुबंधोविवहन्मिथश्च अध्वन्यमुष्मिन्नुरुकृछ्रवित्तबाधोपसर्गैर्विहरन्विपन्नः १३ तांस्तान्विपन्नान्सहितत्रतत्र
विहायजातंपरिगृह्यसार्थः आवर्ततेद्यापिनकश्चिदत्रवीराध्वनःपारमुपेतियोगं १४ मनस्विनोनिर्जितदिग्गजेंद्रामेतिसर्वेभु
विबद्धवैराः मृधेशयीरन्नतुतद्व्रजंतियन्न्यस्तदंडोगतवैरोऽभियाति १५ प्रसज्जतिक्वापिलताभुजाश्रयस्तदाश्रयाव्यक्तपदद्विज
स्पृहः क्वचित्कदाचिद्धरिचक्रतस्त्रसन्सख्यंविधत्तेबककंकगृध्रैः १६ तैर्वंचितोहंसकुलंसमाविशन्नरोचयन्शीलमुपैतिवान
रान् तज्जातिरासेनसुनिर्वृतेंद्रियःपरस्परोद्वीक्षणविस्मृतावधिः १७ द्रुमेषुरंस्यन्सुतदारवत्सलोव्यवायदीनोविवशःस्वबंधने

कश्चित्प्रमादाद्गिरिकंदरेपतन् वल्लींगृहीत्वागजभीतआस्थितः १८ अतः कथंचित्सविमुक्तआपदः पुनश्चसार्थंप्रविशत्यरिंदम अ
ध्वन्यमुष्मिन्नजयानिवेशितोभ्रमञ्जनोद्यापिनवेदकश्चन १९ रहूगणत्वमपिह्यध्वनोस्यसन्न्यस्तदंडः कृतभूतमैत्रः असज्जि
तात्माहरिसेवयासितज्ञानासिमादायतरातिपारं २० राजोवाच अहोनृजन्माखिलजन्मशोभनंकिंजन्मभिस्त्वपरैरप्यमुष्मि
न् नयद्धृषीकेशयशःकृतात्मनांमहात्मनांवःप्रचुरःसमागमः २१ नह्यद्भुतंत्वच्चरणाब्जरेणुभिर्हतांहसोभक्तिरधोक्षजेमला
मौहूर्तिकाद्यस्यसमागमाच्चमेदुस्तर्कमूलोपहतोविवेकः २२ नमोमहद्भ्योस्तुनमःशिशुभ्योनमोयुवभ्योनमआवटुभ्यः
येब्राह्मणागामवधूतलिंगाश्चरंतितेभ्यःशिवमस्तुराज्ञां २३ श्रीशुकउवाच इत्येवमुत्तरामातः सवैब्रह्मर्षिसुतःसिंधुपतय
आत्मसतत्त्वंविगणयतःपरानुभावःपरमकारुणिकतयोपदिश्यरहूगणेनसकरुणमभिवंदितचरणआपूर्णार्णवइवनिभृत
करणोर्म्याशयोधरणिमिमांविचचार २४ सौवीरपतिरपिसुजनसमवगतपरमात्मसतत्त्वआत्मन्यविद्याध्यारोपितांदेहात्म
मतिंविससर्ज एवंहिनृपभगवदाश्रिताश्रितानुभावः २५ राजोवाच योहवाइहबहुविदामहाभागवतत्वयाभिहितःपारो

क्ष्येणवचसाजीवल्लोकभवाध्वासह्यार्यमनीषिकयाकल्पितविषयोनांजसाव्युसन्नलोकसमाधिगम अथतदैवेतद्दुरवगमंसम
वेतानुकल्पेननिर्दिश्यतामिति २६ इतिश्रीभागव० म० पं० त्रयोदशोध्यायः ७ १३ ७ ७ चतुर्दशोभवारण्यरूपकव्या
कृतिःकृता प्रस्कृतेतस्यगोमायुमशकाद्यर्थकल्पनं सहोवाच यएषदेहात्ममानिनांसत्वादिगुणविशेषविकल्पितकुशलाकुशल
समवहारविनिर्मितविविधदेहावलिभिर्वियोगसंयोगाद्यनादिसंसारानुभवस्यद्वारभूतेनषडिंद्रियवर्गेणतस्मिन्दुर्गाध्ववदसुगमे
ऽध्वन्यापतितईश्वरस्यभगवतोविष्णोर्वशवर्तिन्यामाययाजीवलोकोयंयथावणिक्सार्थोर्थपरः स्वदेहनिष्पादितकर्मानुभवःश्म
शानवदशिवतमायांसंसाराटव्यांगतोनाद्यापिविफलबहुप्रतियोगेहस्तत्तापोपशमनींहरिगुरुचरणारविंदमधुकरानुपदवी
मवरुंधे यस्यामुहवाएतेषडिंद्रियनामानःकर्मणादस्यवएवते १ तद्यथापुरुषस्यधनंयत्किंचित्साक्षाद्धर्मोपयिकंबहुकृच्छ्रा
धिगतंसाक्षात्सरमपुरुषाराधनलक्षणोयोसौधर्मस्तंतुसांपरायउदाहरंति तद्धर्म्यंधनंदर्शनस्पर्शनश्रवणास्वादनावघ्राणसंक
ल्पव्यवसायगृहग्राम्योपभोगेनकुनाथस्याजितात्मनोयथासार्थस्यतथाजितात्मनोविलुंपंति २ अथचयत्रकौटुंबिकादारप

त्यादयोनाम्नाकर्मणावृकसृगालाएव अनिच्छतोपिकदर्यस्यकुटुंबिनउरणकवत्संरक्ष्यमाणंमिषतोपिहरंति ३ यथाह्यनुवत्स
रंकृष्यमाणमप्यदग्धबीजंक्षेत्रंपुनरेवावपनकालेगुल्मतृणवीरुद्भिर्गह्वरमिवभवति एवमेवगृहाश्रमः कर्मक्षेत्रंयस्मिन्नहि
कर्माण्युत्सीदंतियदयंकामकरंडएषआवसथः ४ तत्रगतोदंशमशकसमापसदैर्मनुजैः शलभशकुंततस्करमूषकादिभि
रुपरुध्यमानोबहिःप्राणः क्वचित्परिवर्तमानोऽस्मिन्नध्वन्यविद्याकामकर्मभिरुपरक्तमनसाऽनुपपन्नार्थंनरलोकंगंधर्वनगरमु
पपन्नमितिमिथ्यादृष्टिरनुपश्यति ५ क्वचिद्दानपोदकनिभान्विषयानुपधावतिपानभोजनव्यवायादिव्यसनलोलुपः ६ क्व
चिच्चाशेषदोषनिषदनंपुरीषविशेषंतद्वर्णगुणनिर्मितमतिः सुवर्णमुपादित्सत्यग्निकामकातरइवोल्मुकपिशाचं ७ अथकदा
चिन्निवासपानीयद्रविणाद्यनेकात्मोपजीवनाभिनिवेशाएतस्यांसंसाराटव्यामितस्ततःपरिधावति ८ क्वचिच्चवात्यौपम्य
यात्रमदयारोहमारोपितस्तत्कालरजसारजनीभूतइवासाधुमर्यादोरजस्वलाक्षोदिग्देवताअतिरजस्वलमतिर्नविजानाति
९ क्वचित्सकृदवगतविषयवैतथ्यः स्वयंपराभिध्यानेनविभ्रंशितस्मृतिस्तयैवमरीचितोयप्रायांस्तानेवाभिधावति १०

क्वचिदुलूकझिल्लीस्वनवदतिपरुषरभसाटोपंप्रत्यक्षंपरोक्षंवारिपुराजकुलनिर्भर्त्सितेनातिव्यथितकर्णमूलत्हृदयः ११ सय
दाहुग्धपूर्वस्तकूलस्तदाकारस्करकाकतुंडाद्यपुण्यद्रुमलताविषोदपानवदुभयार्थशून्यद्रविणान्जीवन्मृतान्स्वयंजीवन्म्रिय
माणउपधावति १२ एकदासत्त्वसंगान्निकूलमतिर्व्युदकस्रोतःस्खलनवदुभयतोपिदुःखदंपाखंडमभियाति १३ यदातुपर
बाधयांधआत्मनेनोपनमतितदाहिपितृपुत्रबर्हिष्मतःपितृपुत्रान्वाखलुभक्षयति १४ क्वचिदासाद्यगृहंदावव‍त्प्रियार्थविधु
रमसुखोदर्कंशोकाग्निनादह्यमानोभृशंनिर्वेदमुपगच्छति १५ क्वचित्कालविषमितराजकुलरक्षसापहृतप्रियतमधनासुः प्रमृत
कइवविगतजीवलक्षणआस्ते १६ कदाचिन्मनोरथोपगतपितृपितामहाद्यसत्सदितिस्वप्ननिर्वृतिलक्षणमनुभवति १७ क्वचिद्गृ
हाश्रमकर्मचोदनातिभरगिरिमारुरुक्षमाणोलोकव्यसनकर्षितमनाः कंटकशर्कराक्षेत्रंप्रविशन्निवसीदति १८ क्वचिच्चदुःसहेन
कायाभ्यंतरवन्हिनागृहीतसारःस्वकुटुंबायक्रुध्यति १९ सएवपुनर्निद्राजगरगृहीतोंधेतमसिमग्नःशून्यारण्यइवशेतेनान्य
त्किंचनवेदशवइवापविद्धः २० कदाचिद्भग्नमानदंष्ट्रोदुर्जनदंदशूकैरलब्धनिद्राक्षणोव्यथितहृदयेनानुक्षीयमाणविज्ञानोंध

कूपेंऽधवत्पतति २१ कर्हिस्मचित्कामंमधुलवान्विचिन्वन्यदापरदारपरद्रव्याण्यवरुंधानोराज्ञास्वामिभिर्वानिहतःपतत्यपारेनिरये २२ अथचतस्मादुभयथापिहिकर्मास्मिन्नात्मनःसंसारावपनमुदाहरंति २३ मुक्तस्ततोयदिबंधाद्देवदत्तउपाच्छिनत्तितस्मादपिविष्णुमित्रइत्यनवस्थितिः २४ क्वचिच्चशीतवाताद्यनेकाधिदैविकभौतिकात्मीयानांदशानांप्रतिनिवारणेऽकल्पोदुरंतचिंतयाविषण्णआस्ते २५ क्वचिन्मिथोव्यवहरन्यत्किंचिद्धनमन्येभ्योवाकाकिणिकामात्रमपहरन्यत्किंचिद्वाविद्वेषमेतिवित्तशाठ्यात् २६ अध्वन्यमुष्मिन्निमउपसर्गास्तथासुखदुःखरागद्वेषभयाभिमानप्रमादोन्मादशोकमोहलोभमात्सर्येर्ष्याऽवमानक्षुत्पिपासाधिव्याधिजन्मजरामरणादयः २७ क्वापिदेवमाययास्त्रियाभुजलतोपगूढःप्रस्कन्नविवेकविज्ञानोयद्विहारगृहारंभाकुलहृदयस्तदाश्रयावसक्तसुतदुहितृकलत्रभाषितावलोकविचेष्टितापहृतहृदयआत्मानमजितात्मापारेंधेतमसिप्रहिणोति २८ कदाचिदीश्वरस्यभगवतोविष्णोश्चक्रात्परमाण्वादिद्विपरार्धापवर्गोपलक्षणात्परिवर्तितेनवयसारंहसाहरत आब्रह्मतृणस्तंबादीनांभूतानामनिमिषतोविचत्रस्तहृदयस्तमेवेश्वरंकालचक्रनिजायुधंसाक्षाद्भगवंतंयज्ञपुरुषमनादृत्यपाखंडदेवताःकंकगृध्रबक

वद्भायाआर्यसमयपरिहृताःसांकेत्सेनाभिधत्ते २९ यदापाखंडिभिरात्मवंचितैस्तैरुरुवंचितोब्रह्मकुलंसमावसंस्तेषांशील
मुपनयनादिश्रौतस्मार्तकर्मानुष्ठानेनभगवतोयज्ञपुरुषस्यआराधनमेवतदरोचयंश्छूद्रकुलंभजते निगमाचारेऽशुद्धितोयस्य
मिथुनीभावःकुटुंबभरणंयथावानरजातेः ३० तत्रापिनिरवरोधःस्वैरेणविहरन्नतिकृपणबुद्धिरन्योन्यमुखनिरीक्षणादि
नाग्राम्यकर्मणैवविस्मृतकालावधिः ३१ क्वचिद्द्रुमवदैहिकार्थेषुरंस्यन्यथावानरःसुतदारवत्सलोव्यवायक्षणः ३२
एवमध्वन्यवरुंधानोमृत्युगजभयात्तमसिगिरिकंदरप्राये ३३ क्वचिच्छीतवाताद्यनेकदैविकभौतिकात्मीयानांदुःखानांप्रति
निवारणेऽकल्पोदुरंतविषयविषण्णआस्ते ३४ क्वचिन्मिथोव्यवहरन्यत्किंचिद्धनमुपयातिवित्तशाठ्येन ३५ क्वचित्क्षीण
धनःशय्यासनाशनाद्युपभोगविहीनोयावदप्रतिलब्धमनोरथोपगतादानेव्यवसितमतिस्ततस्ततोवमानादीनिजनादभिलभ
ते ३६ एवंवित्तव्यतिषंगविवृद्धवैरानुबंधोऽपिपूर्ववासनयामिथउद्वहत्यथापवहति ३७ एतस्मिन्संसाराध्वनिनानाक्लेशोपस
र्गबाधितःआपन्नविपन्नोयस्तमुहवावेतरस्तत्रविसृज्यजातंजातमुपादायशोचन्मुह्यन्बिभ्यद्विवदन्क्रंदन्संहृष्यन्गा

यन्नह्यमानःसाधुवर्जितोनैवावर्ततेयद्यापियतआरब्धएषनरलोकसार्थःयमध्वनःपारमुपदिशंतु ३८ यदिदंयोगानुशासनंनवा
एतदवरुंधतेयन्न्यस्तदंडामुनयउपशमशीलाउपरतात्मानःसमवगच्छंति ३९ यदपिदिगिभजयिनोयज्विनोयेवैराजर्षयः
किंतुपरंमृधेशयीरन्अस्यामेवममेयमितिकृतवैरानुबंधाःयांविसृज्यस्वयमुपसंहृताःकर्मवल्लीमवलंब्यततआपदःकथं
चिन्नरकाद्विमुक्तःपुनरप्येवंसंसाराध्वनिवर्तमानोनरलोकसार्थमुपयातिएवमुपरिगतोपि ४० तस्येदमुपगायंतिआर्षभ
स्येहराजर्षेर्मनसापिमहात्मनःनानुवर्त्मार्हतिनृपोमक्षिकेवगरुत्मतः ४१ योदुस्त्यजान्दारसुतान्सुहृद्राज्यंहृदिस्पृ
शःजहौयुवैवमलवदुत्तमश्लोकलालसः ४२ योदुस्त्यजान्क्षितिसुतस्वजनार्थदारान्प्रार्थ्यांश्रियंसुरवरैःसदयावलो
कां नैच्छन्नृपस्तदुचितंमहतांमधुद्विट्सेवानुरक्तमनसामभवोपिफल्गुः ४३ यज्ञायधर्मपतयेविधिनैपुणाययोगायसांख्यशि
रसेप्रकृतीश्वराय नारायणायहरयेनमइत्युदारंहास्यन्मृगत्वमपियःसमुदाजहार ४४ इदंभागवतसभाजितावदातगुणकर्मणो
राजर्षेर्भरतस्यानुचरितंस्वस्त्ययनमायुष्यंधन्यंयशस्यंस्वर्ग्यापवर्ग्यंवानुशृणोत्याख्यास्यति अभिनंदतिचसर्वाएवाशिष

आत्मनआत्मस्तेनकांचनपरतइति ४५ इतिश्रीभा० म० पंचमस्कंधेभरतोपाख्यानेब्राह्मणरहूगणसंवादेचतुर्दशोध्यायः १४
एवमष्टभिरध्यायैर्भरतस्योक्तमीरितं ततःपंचदशेतस्यकीर्त्यतेवंशजानृपाः श्रीशुकउवाच भरतस्यात्मजःसुमतिर्नामाभिहि
तोयमुहवावकेचित्पाखंडिनऋषभपदवीमनुवर्तमानंचानार्याअवेदसमाम्नातांदेवतांस्वमनीषयापापीयस्यांकलौकल्पयिष्यंति १
तस्माद्वृद्धसेनायांदेवताजिन्नामपुत्रोभवत् २ अथासुर्यांतत्तनयोदेवद्युम्नस्ततोधेनुमत्यांसुतःपरमेष्ठीतस्यसुवर्चलायांप्रती
हउपजातः ३ यआत्मविद्यामाख्यायस्वयंसंशुद्धोमहापुरुषमनुसस्मार प्रतीहात्सुवर्चलायांप्रतिहर्त्रादयस्त्रयआसन्निज्याको
विदाःसूनवःप्रतिहर्तुःस्तुत्यामजभूमानोअजनिषातां ४ भूम्नऋषिकुल्यामुद्गीथःसुतःप्रस्तावोदेवकुल्यायांप्रस्तावान्नियु
त्सायांहृदयजआसीद्विभुः विभोरत्यांचपृथुषेणस्तस्मान्नक्तआकूत्यांजज्ञेनक्तात्द्रुतिपुत्रोगयोराजर्षिप्रवरउदारश्रवाःअजायत
साक्षाद्भगवतोविष्णोर्जगद्रिरक्षिषयागृहीतसत्वस्यकलात्मवत्वादिलक्षणेनमहापुरुषतांप्राप्तः ५ सवैस्वधर्मेणप्रजापालनपोष
णप्रीणनोपलालनानुशासनलक्षणेनेज्यादिनाचभगवतिमहापुरुषेपरावरेब्रह्मणिसर्वात्मन्यर्पितपरमार्थलक्षणेनब्रह्मविच्चर

णानुसेवयापाहितभगवद्भक्तियोगेनचाभीक्ष्णशः परिभावितातिशुद्धमतिरुपरतानात्म्य आत्मनिस्वयमुपलभ्यमानब्रह्मात्मानु
भवोऽपिनिरभिमानएवावनिमजूगुपत्तस्येमांगाथापांडवेयपुराविद उपगायंति ६ गयंनृपः कः प्रतियातिकर्मभिर्यज्वाभिमानी
बहुविद्धर्मगोप्ता समागतश्रीः सदसः पतिः सतांसत्सेवकोन्योभगवत्कलामृते ७ यमभ्यषिंचन्परयामुदासतीः सत्याशिषोद
क्षकन्याः सरिद्भिः यस्यप्रजानांदुदुहेधराशिषोनिराशिषोगुणवत्सस्नुतोधाः ८ छंदांस्यकामस्यचयस्यकामानदुदूहुराज
न्हुरथोबलिंनृपाः प्रत्यंचितायुधिधर्मेणविप्रायदाशिषांषष्ठमंशंपरेत्य ९ यस्याध्वरेभगवानध्वरात्माम घोनिमाद्यत्युरुसोमपी
थे श्रध्धाविशुद्धाचलभक्तियोगसमर्पितेज्याफलमाजहार १० यत्प्रीणनाद्बर्हिषिदेवतिर्यङ्मनुष्यवीरुत्तृणमाविरंच्यात्
प्रीयेतसद्यः सहविश्वजीवः प्रीतः स्वयंप्रीतिमगात्गयस्य ११ गयाद्गयंत्यांचित्ररथः सुगतिरवरोधनइतित्रयः पुत्राबभूवुः
चित्ररथादूर्णायांसम्राडजनिष्ट १२ ततउत्कलायांमरीचिः मरीचेर्बिंदुमत्यांबिंदुमानुदपद्यततस्मात्सरघायांमधुनामाभवत्म
धोः सुमनसिवीरव्रतः ततोभोजायांमंथुप्रमंथूजज्ञाते मंथोः सत्यायांभौवनः ततोदूषणायांत्वष्टाऽजनिष्टत्वष्टुर्विरोचनायांविर

जः विरजस्यशतजित्प्रवरंपुत्रशतंकन्याचविषूच्यांकिलजातं १३ तत्रायंश्लोकः प्रैयव्रतंवंशमिमंविरजश्चरमोद्भवः अकरोदत्यलंकी
र्त्याविष्णुःसुरगणंयथा १४ इतिश्रीभा० पं० प्रियव्रतवंशानुकीर्तनंनामपंचदशोध्यायः १५ ॥ ॥ पूर्वोक्तद्वीपसिंध्वादि
मानचिन्हस्वरूपतः स्पष्टंप्रवक्तुमारब्धापंचाध्यायीततःपरं १ षोडशेधरस्तथाचोर्ध्वपरितःसन्निवेशतः मेरोःस्थितिर्महीकं
जकर्णिकाचोपवर्ण्यते २ राजोवाच उक्तस्त्वयाभूमंडलायामविशेषोयावदादित्यस्तपतियत्रचासौज्योतिषांगणैश्चंद्रमावासहदृ
श्यते १ तत्रापिप्रियव्रतरथचरणपरिखातैःसप्तभिःसप्तसिंधवउपक्लृप्ताःयतएतस्याःसप्तद्वीपविशेषविकल्पस्त्वयाभगवन्खलुसूचि
तः एतदेवाखिलमहंमानतोलक्षणतश्चसर्वंविजिज्ञास्यामि २ भगवतोगुणमयेस्थूलरूपआवेशितंमनोह्यगुणेपिसूक्ष्मतमआत्मज्यो
तिषिपरेब्रह्मणिभगवतिवासुदेवाख्येक्षममावेशितुंतदुहैतद्गुरोर्हस्यनुवर्णयितुमिति ३ ऋषिरुवाच नवैमहाराजभगवतोमायागु
णविभूतेःकाष्ठांमनसावचसावाधिगंतुमलंविबुधायुषापिपुरुषस्तस्मात्प्राधान्येनैवभूगोलकविशेषंनामरूपमानलक्षणतोव्याख्या
स्यामः ४ योवायंद्वीपःकुवलयकमलकोशाभ्यंतरकोशोनियुतयोजनविशालःसमवर्तुलोयथापुष्करपत्रं ५ यस्मिन्नववर्षाणिनव

योजनसहस्रायामान्यष्टभिर्मर्यादागिरिभिः सुविभक्तानि भवंति ६ एषांमध्ये इलावृतंनामाभ्यंतरवर्षंयस्यनाभ्यामवस्थितः सर्व
तः सौवर्णः कुलगिरिराजोमेरुर्द्वीपायामसमुन्नाहः कर्णिकाभूतः कुवलयकमलस्य ७ मूर्धनिद्वात्रिंशत्सहस्रयोजनवित
तोमूलेषोडशसहस्रंतावतांतर्भूम्यांप्रविष्टः उत्तरोत्तरेणेलावृतंनीलः श्वेतः शृंगवानितित्रयोरम्यकहिरण्मयकुरूणांवर्षाणां
मर्यादागिरयः प्रागायताउभयतः क्षारोदावधयोद्विसहस्रपृथवएकैकशः पूर्वस्मात्पूर्वस्मादुत्तरउत्तरोदशांशाधिकांशेन
दैर्घ्यएवह्रसंति ८ एवंदक्षिणेनेलावृतंनिषधोहेमकूटोहिमालयइतिप्रागायतायथानीलादयअयुतयोजनोत्सेधाहरि
वर्षकिंपुरुषभारतानांयथासंख्यं ९ तथैवेलावृतमपरेणपूर्वेणचमाल्यवद्गंधमादनावानीलनिषधायतौद्विसहस्रंपप्रथ
तुः १० केतुमालभद्राश्वयोः सीमानंविदधाते ११ मंदरोमेरुमंदरः सुपार्श्वः कुमुदइति अयुतयोजनविस्तारोन्नाहामेरो
श्चतुर्दिशमवष्टंभगिरयउपक्लृप्ताः १२ चतुर्ष्वेतेषुचूतजंबूकदंबन्यग्रोधाश्चत्वारः पादपप्रवराः पर्वतकेतवइवाधिसहस्रयो
जनोन्नाहास्तावद्विटपविततयः शतयोजनपरिणाहाः १३ ह्रदाश्चत्वारः पयोमध्विक्षुरसमृष्टजलायदुपस्पर्शिनउपदेवग

णायोगैश्वर्याणिस्वाभाविकानिभरतर्षभधारयंति १४ देवोद्यानानिचभवंतिचत्वारिनंदनंचैत्ररथंवैभ्राजिकंसर्वतोभद्रमिति १५
येष्वमरपरिवृढाः सहसुरललनाललामयूथपतयउपदेवगणैरुपगीयमानमहिमानः किलविहरंति १६ मंदरोत्संगएकादशशतयो
जनोत्तुंगदेवचूतशिरसोगिरिशिखरस्थूलानिफलान्यमृतकल्पानिपतंति १७ तेषांविशीर्यमाणानामतिमधुरसुरभिसुगंधिब
हुलारुणरसोदेनारुणोदानामनदीमंदरगिरिशिखरान्निपतंतीपूर्वेणेलावृतमुपप्लावयति १८ यदुपजोषणाद्भवान्याअनुचरी
णांपुण्यजनवधूनामवयवस्पर्शसुगंधवातोदशयोजनंसमंतादनुवासयंति १९ एवंजंबूफलानामत्युच्चनिपातविशीर्णाना
मनस्थिप्रायाणामिभकायनिभानांरसेनजंबूनामनदीमेरुमंदरशिखरादयुतयोजनादवनीतलेनिपतंतीदक्षिणेनात्मानंयाव
दिलावृतमुपस्पंदयति २० तावदुभयोरपिरोधसोर्यामृत्तिकातद्रसेनानुविध्यमानावाय्वर्कसंयोगविपाकेनसदामरलोकाभ
रणंजांबूनदंनामसुवर्णंभवति २१ यदुहवावविबुधादयः सहयुवतिभिर्मुकुटकटककटिसूत्राद्याभरणरूपेणखलुधारयंति
२२ यस्तुमहाकदंबः सुपार्श्वनिरूढोयास्तस्यकोटरेभ्योविनिःसृताः पंचायामपरिणाहाः पंचमधुधाराःसुपार्श्वशिखरा

पतंत्योपरेणात्मानमिलावृतमनुमोदयंति २३ यान्युपयुंजानानांमुखनिर्वासितोवायुःसमंताद्दशयोजनमनुवासयति २४ एवं
कुमुदनिरूढोयःशतवल्शोनामवटस्तस्यस्कंधेभ्योनीचीनाःपयोदधिमधुघृतगुडान्नाद्यंबरशय्यासनाभरणादयःसर्वएवकामदु
घानदाःकुमुदाग्रात्पतंतस्तमुत्तरेणेलावृतमुपयोजयंति २५ यानुपजुषाणानांनकदाचिदपिप्रजानांवलीपलितक्लमस्वेददौर्गंध्य
जरामयमृत्युशीतोष्णवैवर्ण्योपसर्गादयस्तापविशेषाभवंति यावज्जीवंनिरतिशयमेव २६ कुरंगकुररकुसुंभवैकंकत्रिकूट
शिशिरपतंगरुचकनिषधशिनीवासकपिलशंखवैडूर्यजारुधिहंसर्षभनागकालंजरनारदादयोविंशतिगिरयोमेरोःकर्णिकाया
इवकेसरभूतामूलदेशेपरितउपक्लृप्ताः २७ जठरदेवकूटौमेरुंपूर्वेणाष्टादशयोजनसहस्रमुदगायतौद्विसहस्रंपृथुतुंगौभवतः
एवमपरेणपवनपारियात्रौदक्षिणेनकैलासकरवीरौप्रागायतौएवमुत्तरतस्त्रिशृंगमकरौअष्टाभिरेतैःपरिस्तृतोऽग्निरिवपरि
तश्चकास्तिकांचनगिरिः २८ मेरोर्मूर्धनिभगवतआत्मयोनेर्मध्यतउपक्लृप्तांपुरीमयुतयोजनसाहस्रींसमचतुरस्रांशातकौंभीं
वदंति २९ तामनुपरितोलोकपालानामष्टानांयथादिशंयथारूपंतुरीयभागेनपुरोष्टावुपक्लृप्ताः ३० इति०भा०पं०भुवनको

त्रावर्णनंनाषोडशोऽध्यायः १६ ततःसप्तदशेगंगागमनंतच्चतुर्दिशं इलावृतेचरुद्रेणसंकर्षणनिषेवणं १ श्रीशुकउवाच तत्रभगवतःसा
क्षाद्यज्ञलिंगस्यविष्णोर्विक्रमतोवामपादांगुष्ठनखनिर्भिन्नोर्ध्वांडकटाहविवरेणांतःप्रविष्टायाबाह्यजलधारातच्चरणपंकजावनेजनारुणकिंज
ल्कोपरंजिताखिलजगदघमलापहोपस्पर्शनाऽमलासाक्षाद्भगवत्पदीत्यनुपलक्षितवचोभिधीयमानाऽतिमहताकालेनयुगसहस्रोपलक्ष
णेनदिवोमूर्धन्यवततार १ यत्तद्विष्णुपदमाहुः यत्रहवाववीरव्रतऔत्तानपादिःपरमभागवतोस्मत्कुलदेवताचरणारविंदोदकमितिया
मनुसवनमुत्कृष्यमाणभगवद्भक्तियोगेनदृढंक्लिद्यमानांतर्हृदयऔत्कंठ्यविवशामीलितलोचनयुगलकुड्मलविगलितामलबाष्पकलया
भिव्यज्यमानरोमपुलकोऽधुनापिपरमादरेणशिरसाबिभर्ति ॥२॥ ततऋषयस्तत्प्रभावाभिज्ञायांननुतपसआत्यंतिकीसिद्धिरेतावतीभगवति
सर्वात्मनिवासुदेवेनुपरतभक्तियोगलाभेनैवोपेक्षितान्यार्थात्मगतयोमुक्तिमिवागतांमुमुक्षवइवसबहुमानमद्यापिजटाजूटैरुद्वहंति ३
ततोनेकसहस्रकोटिविमानीकसंकुलदेवयानेनावतरंतींदुमंडलमावार्यब्रह्मसदनेनिपततिः ४ तत्रचतुर्धाभिद्यमानाचतुर्भिर्नामभि
श्चतुर्दिशमभिस्पंदतीनदनदीपतिमेवाभिनिविशति ५ सीतालकनंदाचक्षुर्भद्रेतिसीतातुब्रह्मसदनात्केसराचलादिगिरिशिख

शिखरेभ्योधोधः प्रस्रवंतीगंधमादनमूर्धसुपतित्वा अंतरेणभद्राश्ववर्षंप्राच्यांदिशिक्षारसमुद्रमभिप्रविशति ६ एवंमाल्यवच्छि
खरान्निष्पतंतीततोनुपरतवेगाकेतुमालमभिचक्षुःप्रतीच्यांदिशिसरित्पतिंप्रविशति ७ भद्राचोत्तरतोमेरुशिरसोनिपतिता
गिरिशिखराद्गिरिशिखरमतिहायशृंगवतःशृंगादवस्यंदमानाउत्तरांस्तुकुरूनभितःउदीच्यांदिशिजलधिमभिप्रविशति। ८
तथैवालकनंदादक्षिणेनब्रह्मसदनाद्बहूनिगिरिकूटान्यतिक्रम्यहेमकूटाद्धैमकूटान्यतिरभसतररंहसालुठयंतीभारतमभिवर्षंदक्षिण
स्यांदिशिजलधिमभिप्रविशति॥ ९॥ यस्यांस्नानार्थंचागच्छतःपुंसःपदेपदेऽश्वमेधराजसूयादीनांफलंनदुर्लभमिति अन्येचनदानद्यश्च
वर्षेवर्षेसंतिबहुशोमेर्वादिगिरिदुहितरःशतशः॥ १०॥ तत्रापिभारतवर्षमेवकर्मक्षेत्रमन्यान्यष्टवर्षाणिस्वर्गिणांपुण्यशेषोपभोगस्था
नानिभौमानिस्वर्गपदानिव्यपदिशंति॥ ११॥ एषुपुरुषाणामयुतंपुरुषायुर्वर्षाणांदेवकल्पानांनागायुतप्राणानांवज्रसंहननबलवयोमोद
प्रमुदितमहासौरतमिथुनव्यवायापवर्गवर्षधृतैकगर्भकलत्राणांतत्रतुत्रेतायुगसमःकालोवर्तते॥ १२॥ यत्रहदेवपतयःस्वैःस्वैर्गणनायकै
र्विहितमहार्हणाःसर्वर्तुकुसुमस्तबकफलकिसलयश्रियानम्यमानविटपलताविटपिभिरुपशुंभमानरुचिरकाननाश्रमायतनवर्ष

गिरिद्रोणीषु तथा चामलजलाश्रयेषु विकचविविधनववनरुहामोदमुदितराजहंसजलकुक्कुटकारंडवसारसचक्रवाकादिभिर्मधुकरनिक
राकृतिभिरुपकूजितेषु जलक्रीडादिभिर्विचित्रविनोदैः सुललितसुरसुंदरीणां कामकलिलविलासहासलीलावलोकाकृष्टमनोदृष्टयः
स्वैरं विहरंति ॥ १३ ॥ नवस्वपि वर्षेषु भगवान्नारायणो महापुरुषः पुरुषाणां तदनुग्रहायात्मतत्त्वव्यूहेनात्मनाद्यापि सन्निधीयते ॥ १४ ॥ इला
वृते तु भगवान् भव एक एव पुमान्न ह्यन्यस्तत्रापरो निर्विशति भवान्याः शापनिमित्तज्ञो यत्प्रवेक्ष्यतः स्त्रीभावस्तत्पश्चाद्वक्ष्यामि ॥ १५ ॥
भवानीनाथैः स्त्रीगणार्बुदसहस्रैरवरुध्यमानो भगवतश्चतुर्मूर्तेर्महापुरुषस्य तुरीयां तामसीं मूर्तिं प्रकृतिमात्मनः संकर्षणसंज्ञा
मात्मसमाधिरूपेण सन्निधाप्यैतदभिगृणन् भव उपाधावति ॥ १६ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॐ नमो भगवते महापुरुषाय सर्वगुणसंख्या
नायानंतायाव्यक्ताय नम इति ॥ १७ ॥ भजे भजन्यारणपादपंकजं भगस्य कृत्स्नस्य परं परायणं भक्तेष्वलं भावितभूतभावनं भवापहं त्वा भवभाव
मीश्वरं ॥ १८ ॥ न यस्य मायागुणचित्तवृत्तिभिर्निरीक्षतो ह्यण्वपि दृष्टिरज्यते ईशे यथा नो जितमन्युरंहसां कस्तं न मन्येत जिगीषुरात्मनः ॥ १९ ॥
असद्दृशो यः प्रतिभाति मायया क्षीबेव मध्वासवताम्रलोचनः न नागवध्वोर्हण ईशिरे ह्रिया यत्पादयोः स्पर्शनधर्षितेंद्रियाः ॥ २० ॥ यमाहुरस्य

देवस्यरूपेणलक्ष्म्याः प्रियचिकीर्षया प्रजापतेर्दुहितॄणांपुत्राणांतद्वर्षपतीनांपुरुषायुषाऽहोरात्रपरिसंख्यानानांयासांगर्भमहापुरुष
महास्त्रतेजसोद्वेजितमनसांविध्वस्ताव्यसवः संवत्सरांतेविनिपतंति॥१५॥अतीववल्गुललितगतिविलासविलसितरुचिरहासलेशा
वलोकलीलयाकिंचिदुत्तंभितसुंदरभ्रूमंडलसुभगवदनारविंदश्रियारमांरमयन्निंद्रियाणिरमयते॥१६॥तद्भगवतोमायामयरूपंपर
मसमाधियोगेनरमादेवीसंवत्सरस्यरात्रिषुप्रजापतेर्दुहितृभिरुपेताऽहस्सुचतद्भर्तृभिरुपास्तेइदंचोदाहरति॥१७॥ॐ ह्रां ह्रीं ह्रूं
ॐ नमोभगवतेहृषीकेशायसर्वगुणविशेषैर्विलक्षितात्मने आकूतीनांचित्तीनांचेतसांविशेषाणांचाधिपतयेषोडशकलायछंदो
मयायान्नमयायामृतमयायसर्वमयायसहसे ओजसेबलायकांतायकामायनमस्तेउभयत्रभूयात्॥१८॥स्त्रियोव्रतैस्त्वाहृषीकेश्वरं
स्वतोह्याराध्यलोकेपतिमाशासतेऽन्यं तासांनतेवैपरिपांत्यपत्यंप्रियंधनायूंषियतोस्वतंत्राः॥१९॥सवैपतिः स्यादकुतोभयस्वयंसमंततः
पातिभयातुरंजनं सएकएवेतरथामिथोभयंनैवात्मलाभादधिमन्यतेपरं॥२०॥यातस्यतेपादसरोरुहार्हणंनिकामयेत्साखिलकाम
लंपटा तदेववासीप्सितमीप्सितोर्चितोयद्भग्नयाच्ञाभगवन्प्रतप्यते॥२१॥मत्प्राप्तयेजेशसुरासुरादयस्तप्यंतउग्रंतपऐंद्रियेधियः
ऋतेभवत्पादपरायणान्नमांविंदंत्यहंत्वद्हृदयायतोजित॥२२॥सत्वंममाप्यच्युतशीर्ष्णिवंदितंकरांबुजंयत्त्वदधायिसात्वतां बिभर्षि

मांत्वंभवंवरेण्यमायया कईश्वरस्येहितमूहितुंविभुरिति॥२३॥रम्यकेच भगवतः प्रियतमंमात्स्यमवताररूपंतद्वर्षपुरुषस्यमनोः प्राक्
प्रदर्शितं सइदानीमपिमहता भक्तियोगेनाराधयतीदंचोदाहरति॥२४॥ॐनमो भगवतेमुख्यतमायनमः सत्वायप्राणायौजसेसहसे
बलायमहामत्स्यायनमइति॥२५॥अंतर्बहिश्चाखिललोकपालकैरदृष्टरूपोविचरस्युरुस्वनः सईश्वरस्त्वंयइदंवशेनयन्नाम्नाय
थादारुमयींनरःस्त्रियं॥२६॥यंलोकपालाः किलमत्सरज्वराहित्वायतंतोपिपृथक्समेत्यच पातुंनशेकुर्द्विपदश्चतुष्पदः सरीसृपंस्थाणु

१

यदत्रदृश्यते॥२७॥भवान्युगांतार्णवऊर्मिमालिनिक्षोणीमिमामोषधिवीरुधांनिधिं मयासहोरुक्रमतेजओजसातस्मैजगत्प्राणगणात्म
नेनमइति॥२८॥हिरण्मयेपिभगवान्निवसतिकूर्मतनुंबिभ्राणस्तस्य तत्प्रियतमांतनुमर्यमासहवर्षपुरुषैः पितृगणाधिपतिरुपधावति
मंत्रमिमंचानुजपति॥२९॥ॐनमोभगवतेअकूपारायसर्वसत्वगुणविशेषणायानुपलक्षितस्थानायनमोवर्ष्मणेनमोभूम्नेनमोनमोवस्था
नायनमस्ते॥३०॥यद्रूपमेतन्निजमाययार्पितमर्थस्वरूपंबहुरूपरूपितं संख्यानयस्यास्तियथोपलंभनात्तस्मैनमस्तेव्यपदेशरूपिणे
॥३१॥जरायुजंस्वेदजमंडजोद्भिदंचराचरंदेवर्षिपितृभूतमैंद्रियं॥द्यौःखंक्षितिःशैलसरित्समुद्रद्वीपग्रहर्क्षेत्यभिधेयएकः॥३२॥यस्मि

नसंख्येयविशेषनामरूपाकृतौ कविभिः कल्पितेयं संख्यायया तत्त्वदृष्टापनीयते तस्मै नमः सांख्यनिदर्शनाय त इति ॥ ३३ ॥ उत्तरेषु च कुरुषु
भगवान्यज्ञपुरुषः कृतवराहरूप आस्ते तं तु देवी हैषा भूः सह कुरुभिरस्खलितभक्तियोगेनोपधावति इमां च परमामुपनिषदमावर्तयति
॥ ३४ ॥ ॐ नमो भगवते मंत्रतत्त्वलिंगाय यज्ञक्रतवे महाध्वरावयवाय महापुरुषाय नमः कर्मशुक्लाय त्रियुगाय नमस्ते ॥ ३५ ॥ यस्य स्वरू
पं कवयो विपश्चितो गुणेषु दारुष्विव जातवेदसं ॥ मथ्नंति मथ्ना मनसा दिदृक्षवो गूढं क्रियार्थैर्नम ईरितात्मने ॥ ३६ ॥ द्रव्यक्रियाहेत्वयनेशक
र्तृभिर्माया गुणैर्वस्तुनिरीक्षितात्मने अन्वीक्षयांगातिशयात्मबुद्धिभिर्निरस्तमायाकृतये नमो नमः ॥ ३७ ॥ करोति विश्वस्थितिसंयमो
दयं यस्येप्सितं नेप्सितमीक्षितुर्गुणैः ॥ माया यथायो भ्रमते तदाश्रयं ग्राव्णो नमस्ते गुणकर्मसाक्षिणे ॥ ३८ ॥ प्रमथ्य दैत्यं प्रतिवारणं मृधे
यो मां रसाया जगदादिसूकरः ॥ कृत्वाग्रदंष्ट्रे निरगादुदन्वतः क्रीडन्निवेभः प्रणतास्मि तं विभुमिति ॥ ३९ ॥ इति श्रीभाग॰ म॰ पंच॰ भुवन
कोशवर्णनं नामाष्टादशोध्यायः ॥ १८ ॥ ऊनविंशे किंपुरुषे भारते चोपवर्ण्यते ॥ सेव्यसेवकभावश्च भारतश्रैष्ठ्यमेव च ॥ १ ॥ श्रीशुक उवा॰
किंपुरुषे वर्षे भगवंतमादिपुरुषं लक्ष्मणाग्रजं सीताभिरामं तच्चरणसन्निकर्षाभिरतः परमभागवतो हनूमान्सह किंपुरुषैरविरलभक्ति
रुपास्ते ॥ १ ॥ आर्ष्टिषेणेन सह गंधर्वैरनुगीयमानां परमकल्याणीं भर्तृभगवत्कथां समुपशृणोति स्वयं चेदं गायति ॥ २ ॥ ॐ नमो भगवते

उत्तमश्लोकाय नम आर्यलक्षणशीलव्रताय नम उपशिक्षितात्मने उपासितलोकाय नमः साधुवादनिकषणाय नमो ब्रह्मण्यदेवाय महापुरु-
षाय महाराजाय नम इति ॥ ३ ॥ यत्तद्विशुद्धानुभवमात्रमेकं स्वतेजसाध्वस्तगुणव्यवस्थं ॥ प्रत्यक्प्रशांतं सुधियोपलंभनं ह्यनामरूपं निरहं
प्रपद्ये ॥ ४ ॥ मर्त्यावतारस्त्विह मर्त्यशिक्षणं रक्षोवधायैव न केवलं विभोः ॥ कुतोन्यथा स्याद्रमतः स्व आत्मनः सीताकृतानि व्यसनानीश्वरस्य
॥ ५ ॥ नवै स आत्मात्मवतां सुहृत्तमः सक्तस्त्रिलोक्यां भगवान्वासुदेवः नस्त्रीकृतं कश्मलमश्नुवीत न लक्ष्मणं चापि विहातुमर्हति ॥ ६ ॥
न जन्म नूनं महतो न सौभगं न वाङ्न बुद्धिर्नाकृतिस्तोषहेतुः ॥ तैर्यद्विसृष्टानपि नो वनौकसश्चकार सख्ये बत लक्ष्मणाग्रजः ॥ ७ ॥ सुरोसु-
रो वाप्यथ वानरो नरः सर्वात्मना यः सुकृतज्ञमुत्तमं भजेत रामं मनुजाकृतिं हरिं य उत्तराननयत्कोसलान्दिवमिति ॥ ८ ॥ भारतेपि वर्षे
भगवान्नरनारायणाख्य आकल्पांतमुपचितधर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्योपशमोपरमात्मोपलंभनमनुग्रहायात्मवतामनुकंपया तपोऽव्यक्त-
गतिश्चरति ॥ ९ ॥ तं भगवान्नारदो वर्णाश्रमवतीभिर्भारतीभिः प्रजाभिर्भगवत्प्रोक्ताभ्यां सांख्ययोगाभ्यां भगवदनुभावोपवर्णनं सावर्णे-
रुपदेक्ष्यमाणः परमभक्तिभावेनोपसरति इदं चाभिगृणाति ॥ ॐ नमो भगवते उपशमशीलायोपरतानात्म्याय नमोकिंचनवित्ताय

ऋषिऋषभायनरनारायणायपरमहंसपरमगुरवेआत्मारामाधिपतयेनमोनमइति ११ गायतिचेदं कर्तास्यसर्गादिषुयोनबध्यतेनहन्य
तेदेहगतोपिदैहिकैः द्रष्टुर्नदृग्यस्यगुणैर्विदूष्यतेतस्मैनमोऽसक्तविविक्तसाक्षिणे १२ इदंहियोगेश्वरयोगनैपुणंहिरण्यगर्भोभगवान्
जगादयत् यदंतकालेत्वयिनिर्गुणेमनोभक्त्यादधीतोज्झितदुष्कलेवरः १३ यथैहिकामुष्मिककामलंपटः सुतेषुदारेषुधनेषुचिंतयन्
शंकेतविद्वान्कुकलेवरात्ययाद्यस्तस्ययत्नःश्रमएवकेवलं १४ तन्नःप्रभोत्वंकुकलेवरार्पितांत्वन्माययाहंममतामधोक्षज भिंद्यामयेना
शुवयंसुदुर्भिदांविधेहियोगंत्वयिनःस्वभावजमिति १५ भारतेप्यास्मिन्वर्षेसरिच्छैलाः संतिबहवः मलयोमंगलप्रस्थोमैनाकस्त्रिकू
टऋषभःकूटककोल्लकःसह्योदेवगिरिऋष्यमूकः श्रीशैलोवेंकटःमहेंद्रोवारिधारोविंध्यःशुक्तिमानृक्षगिरिःपारियात्रोद्रोणश्चित्र
कूटोगोवर्द्धनोरैवतकःककुभोनीलोगोकामुखइंद्रकीलःकामगिरिरितिचान्येचशतसहस्रशःशैलास्तेषांनितंबप्रभवानदानद्यश्चसंत्य
संख्याताः १६ एतासामपोभारत्यःप्रजानामभिरेवपुनंतीनामात्मनाचोपस्पृशंति १७ चंद्रवशातामपर्णीअवटोदाकृतमालावैहायसी
कावेरीवेणीपयस्विनीशर्करावर्तातुंगभद्राकृष्णावेण्याभीमरथीगोदावरीनिर्विंध्यापयोष्णीतापीरेवासुरसानर्मदाचर्मण्वतीसिंधुःअंधः

शोणश्चनदौमहानदीवेदस्मृतीऋषिकुल्यात्रिसामाकौशिकीमंदाकिनीयमुनासरस्वतीदृषद्वतीगोमतीसरयूरोधस्वतीसप्तवतीसुषो
माशतद्रूश्चंद्रभागामरुद्वृधावितस्ताअसिक्नीविश्वेतिमहानद्यः॥१८॥अस्मिन्नेववर्षेपुरुषैर्लब्धजन्मभिःशुक्ललोहितकृष्णवर्णेनस्वा
रब्धेनकर्मणादिव्यमानुषनारकगतयोबह्व्यआत्मनआनुपूर्व्येणसर्वाह्येवसर्वेषांविधीयंते यथावर्णविधानमपवर्गश्चापिभवति॥१९॥
योसौभगवतिसर्वभूतात्मन्यनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेपरमात्मनिवासुदेवेऽनन्यनिमित्तभक्तियोगलक्षणोनानागतिनिमित्ताऽविद्या
ग्रंथिरंधनद्वारेणयदाहिमहापुरुषपुरुषप्रसंगः २० एतदेवहिगायंतिअहोअमीषांकिमकारिशोभनंप्रसन्नएषांस्विदुतस्वयंहरिः यै
र्जन्मलब्धंनृषुभारताजिरेमुकुंदसेवौपयिकंस्पृहाहिनः २१ किंदुष्करैर्नःक्रतुभिस्तपोव्रतैर्दानादिभिर्वाद्युजयेनफल्गुना नयत्रनारा
यणपादपंकजस्मृतिःप्रमुष्टातिशायेंद्रियोत्सवात् २२ कल्पायुषांस्थानजयात्पुनर्भवात्क्षणायुषांभारतभूजयोवरं क्षणेनमर्त्येनकृतंम
नस्विनःसंन्यस्यसंयांत्यभयंपदंहरेः २३ नयत्रवैकुंठकथासुधापगानसाधवोभागवतास्तदाश्रयाः नयत्रयज्ञेशमखामहोत्सवाः
सुरेशलोकोपिनवैससेव्यतां २४ प्राप्तानृजातिंत्विहयेचजंतवोज्ञानक्रियाद्रव्यकलापसंभृतां नवैयतेरन्नपुनर्भवायतेभूयोवनौ

कारवयांतिबंधनं २५ यैः श्रद्धयाबर्हिषिभागशोहविर्निरुप्तमिष्टंविधिमंत्रवस्तुतः एकःपृथङ्नामभिराहुतोमुदागृण्हातिपूर्णःस्वय
माशिषांप्रभुः॥२६॥ सत्यंदिशत्यर्थितमर्थितोनृणांनैवार्थदोयत्पुनरर्थितायतः स्वयंविधत्तेभजतामनिच्छतामिच्छापिधानंनिज
पादपल्लवं २७ यद्यत्रनःस्वर्गसुखावशेषितंस्विष्टस्यसूक्तस्यकृतस्यशोभनं तेनाजनाभेस्मृतिमज्जन्मनःस्याद्वर्षेहरिर्यद्भजतां
शंतनोति २८ श्रीशुकउवाच जंबुद्वीपस्यचराजन्नुपद्वीपानष्टौहैकउपदिशंति सगरात्मजैरश्वान्वेषणइमांमहींपरितोनिख
नद्भिरुपकल्पितान् २९ तद्यथास्वर्णप्रस्थश्चंद्रशुक्लआवर्तनोरमणकोमंदरहरिणःपांचजन्यःसिंहलोलंकेति ३० एवंतवभा
रतोत्तमजंबुद्वीपवर्षविभागोयथोपदेशमुपवर्णितइति ३१ इतिश्रीभा॰ म॰ पंचमस्कंधेजंबुद्वीपवर्णनोनामएकोनविंशतित
मोध्यायः॥१९॥ विंशेप्लक्षादिषड्द्वीपस्थितिमाहसहार्णवैः लोकालोकस्थितिश्चांतर्बहिर्भागादिमानतः १ श्रीशुकउ॰
अतःपरंप्लक्षादीनांप्रमाणलक्षणसंस्थानतोवर्षविभागउपवर्ण्यते १ जंबुद्वीपोऽयंयावत्प्रमाणविस्तारस्तावताक्षारोदधिनाप
रिवेष्टितोयथामेरुर्जंब्वाख्येनलवणोदधिरपिततोद्विगुणविशालेनप्लक्षाख्येनपरिक्षिप्तोयथापरिखाबाह्योपवनेनप्लक्षोजंबू

प्रमाणेनद्वीपाख्याकरोहिरण्मयउत्थितोयत्राग्निरुपास्तेसप्तजिह्वस्तस्याधिपतिः प्रियव्रतात्मजइध्मजिह्वः स्वंद्वीपंसप्तवर्षाणिविभज्यसप्त
वर्षनामभ्यआत्मजेभ्यआकलय्यस्वयमात्मयोगेनोपरराम २ शिवंयवसंसुभद्रंशांतंक्षेममममृतमभयमितिवर्षाणितेषुगिरयोनद्यश्च
सप्तैवाभिज्ञाताः ३ मणिकूटोवज्रकूटइंद्रसेनोज्योतिष्मान्सुपर्णोहिरण्यष्ठीवोमेघमालइति सेतुशैलाः अरुणानृम्णांगिरसीसावित्रीसु
प्रभाताऋतंभरासत्यंभराइतिमहानद्यः यासांजलोपस्पर्शनविधूतरजस्तमसोहंसपतंगोर्ध्वायनसत्यांगसंज्ञाश्चत्वारोवर्णाः सहस्रायुषो
विबुधोपमसंदर्शनप्रजननाः स्वर्गद्वारंत्रय्याविद्ययाभगवंतंत्रयीमयंसूर्यमात्मानंयजंते ४ प्रत्नस्यविष्णोरूपंयत्सत्यस्यऋतस्यब्रह्मण
अमृतस्यचमृत्योश्चसूर्यमात्मानमीमहीति ५ प्लक्षादिषुपंचसुपुरुषाणामायुरिंद्रियमोजः सहोबलंबुद्धिर्विक्रमइतिचसर्वेषामौत्पत्तिकी
सिद्धिरविशेषेणवर्तते ६ प्लक्षःस्वसमानेनेक्षुरसोदेनावृतोयथातथाद्वीपोपिशाल्मलोद्विगुणविशालः समानेनसुरोदेनावृतः परिवृंक्ते
॥७॥ यत्रहवैशाल्मलीप्लक्षायामायस्यांवावकिलनिलयमाहुर्भगवतः छंदःस्तुतः पतत्रिराजस्यसाद्वीपहूतयेउपलक्ष्यते ८ तद्द्वीपाधि
पतिःप्रियव्रतात्मजोयज्ञबाहुः स्वसुतेभ्यः सप्तभ्यस्तन्नामानिसप्तवर्षाणिव्यभजत्सुरोचनंसौमनस्यंरमणकंदेववर्षंपारिभद्रमाप्याय

नमविज्ञातमिति ९ तेषुवर्षाद्रयोनद्यश्चसप्तैवाभिज्ञाताः स्वरसः शतशृंगोवामदेवः कुंदः मुकुंदः पुष्पवर्षः सहस्रश्रुतिरिति अनुमती
सिनीवालीसरस्वतीकुहूरजनीनंदाराकेति १० तद्वर्षपुरुषाः श्रुतधरवीर्यधरवसुंधरेषंधरसंज्ञाभगवंतंवेदमयंसोममात्मानंवेदेन
यजंते ११ स्वगोभिः पितृदेवेभ्योविभजन्कृष्णशुक्लयोःप्रजानांसर्वासांराजांधः सोमोनआस्त्विति १२ एवंसुरोदाद्बहिस्तद्विगुणः स्व
मानेनावृतोघृतोदेनयथापूर्वः कुशद्वीपोयस्मिन्कुशस्तंबोदेवकृतस्तद्वीपाख्याकरोज्वलनइवापरंस्वशष्परोचिषादिशोविराजयति
१३ तद्वीपपतिः प्रैयव्रतोराजाहिरण्यरेतोनामस्वंद्वीपंसप्तभ्यः स्वपुत्रेभ्योयथाभागंविभज्यस्वयंतपआतिष्ठत १४ वसुवसुदान
दृढरुचिनाभिगुप्तस्तुत्यव्रतविविक्तवामदेवनामभ्यस्तेषांवर्षेषुसीमागिरयोनद्यश्चाभिज्ञाताः सप्तैवचक्रश्चतुःशृंगः कपिलश्चि
त्रकूटोदेवानीकऊर्ध्वरोमाद्रविणइति १५ रसकुल्यामधुकुल्यामित्रविंदाश्रुतविंदादेवगर्भाघृतच्युतामंत्रमालेति यासांपयोभिः कु
शद्वीपौकसः कुशलकोविदाभियुक्तकुलकसंज्ञाभगवंतंजातवेदसरूपिणंकर्मकौशलेनयजंते १६ परस्यब्रह्मणः साक्षाज्जातवे
दोसिहव्यवाड्देवानांपुरुषांगानांयज्ञेनपुरुषंयजेति १७ तथाबहिः क्रौंचद्वीपोद्विगुणः स्वमानेनक्षीरोदेनपरितउपक्लृप्तः वृतोय

थाकुशद्वीपोघृतोदेनयस्मिन्क्रौंचोनामपर्वतराजोद्वीपनामनिवर्तकआस्ते १८ योसौगुहप्रहरणोन्मथितनितंबकुंजोपिक्षीरोदेनासि
च्यमानोभगवतावरुणेनाभिगुप्तोविभयोबभूव १९ तस्मिन्नपिप्रैयव्रतोघृतपृष्ठोनामाधिपतिःस्वेद्वीपेवर्षाणिसप्तविभज्यतेषुपुत्रनाम
सुसप्तरिक्थादान्वर्षपान्निवेश्यस्वयंभगवान्भगवतःपरमकल्याणयशसआत्मभूतस्यहरेश्चरणारविंदमुपजगाम २० आमोमधु
रुहोमेघपृष्ठोसुधामाभ्राजिष्ठोलोहितार्णोवनस्पतिरितिघृतपृष्ठसुतास्तेषांवर्षगिरयःसप्तसप्तैवनद्यश्चाभिख्याताःशुक्लावर्धमा
नोभोजनउपबर्हिणोनंदोनंदनःसर्वतोभद्रइति २१ अभयाअमृतौघाआर्यकातीर्थवतीवृत्तिरूपवतीपवित्रवतीशुक्लेति यासामंभः
पवित्रममलमुपयुंजानाःपुरुषऋषभद्रविणदेवकसंज्ञावर्षपुरुषा आपोमयंदेवमपांपूर्णेनांजलिनायजंते २२ आपःपुरुषवीर्याःस्थ
पुनंतीर्भूर्भुवःसुवःतानःपुनीतामीवघ्नीःस्पृशतात्मनाभुवइति २३ एवंपरस्तात्क्षीरोदात्परितउपवेशितःशाकद्वीपोद्वात्रिं
शल्लक्षयोजनायामःसमानेनचदधिमंडोदेनपरीतःयस्मिन्शाकोनाममहीरुहःस्वक्षेत्रव्यपदेशकोयस्यहमहासुरभिगंधस्तंद्वीप
मनुवासयति २४ तस्यापिप्रैयव्रतएवाधिपतिर्नाम्नामेधातिथिःसोपिविभज्यसप्तवर्षाणिपुत्रनामानितेषुस्वात्मजान्पुरोजवमनोज

वपवमानधूम्रानीकचित्ररेफबहुरूपविश्वधारसंज्ञान्निधाय्याधिपतीन्स्वयंभगवत्यनंतआवेशितमतिस्तपोवनंप्रविवेश॥ २५ एतेषांवर्ष
मर्यादागिरयोनद्यश्चसप्तसप्तैव ईशानउरुशृंगोबलभद्रः शतकेसरः सहस्रस्रोतोदेवपालोमहानसइति २६ अनघायुर्दाउभयस्पृ
ष्टिरपराजितापंचपदीसहस्रस्रुतिर्निजधृतिरिति २७ तद्वर्षपुरुषाऋतसत्यव्रतदानव्रतानुव्रतनामानोभगवंतंवाय्वात्मकंप्राणाया
मविधुतरजस्तमसः परमसमाधिनायजंति २८ अंतः प्रविश्यभूतानियोबिभर्त्यात्मकेतुभिः अंतर्यामीश्वरः साक्षात्पातुनोयद्वशेस्
फुटं २९ एवमेवदधिमंडोदात्परतः पुष्करद्वीपस्ततोद्विगुणायामः समंततउपकल्पितः समानेनस्वादूदकेनसमुद्रेणबहिरावृतो
यस्मिन्बृहत्पुष्करंज्वलनशिखामलकनकपत्रायुतायुतंभगवतः कमलासनस्याध्यासनंपरिकल्पितंतद्द्वीपमध्येमानसोत्तरना
मैकएवार्वाचीनपराचीनवर्षयोर्मर्यादाचलोऽयुतयोजनोच्छ्रायायामोयत्रतुचतसृषुदिक्षुचत्वारिपुराणिलोकपालानामिंद्रादीनां
यदुपरिष्टात्सूर्यरथस्यमेरुंपरिभ्रमतः संवत्सरात्मकंचक्रंदेवानामहोरात्राभ्यांपरिभ्रमति ३० एतद्द्वीपस्याप्यधिपतिः प्रैयव्रतोवी
तिहोत्रोनामैतस्यात्मजौरमणकधातकिनामानौवर्षपतीनियुज्यसस्वयंपूर्वजवद्भगवत्कर्मशीलइवास्ते ३१ तद्वर्षपुरुषाभगवंतंब्रह्म

रूपिणं सकर्मकेन कर्मणाराधयंति इदं चोदाहरंती ३२ यत्तत्कर्ममयंलिंगं ब्रह्मलिंगं जनोर्चयेत् एकांतमद्वयंशांतंतस्मैभगवतेनम इति
३३ ऋषिरुवाच ततः परस्ताल्लोकालोकनामाचलोलोकालोकयोरंतरालेपरितउपक्षिप्तः ३४ यावन्मानसोत्तरमेर्वोरंतरंताव
तीभूमिः कांचन्यन्यादर्शतलोपमायस्यांप्रहितः पदार्थोनकथंचित्पुनः प्रत्युपलभ्यते तस्मात्सर्वसत्वपरिहृतासीत् ३५ लोकालो
कइतिसमाख्यापदनेनाचलेनलोकालोकस्यांतर्वर्तिनाऽवस्थाप्यते ३६ सलोकत्रयांतेपरितईश्वरेणविहितोयस्मात्सूर्यादी
नांध्रुवापवर्गाणांज्योतिर्गणानांगभस्तयोऽर्वाचीनास्त्रीं ल्लोकानावितन्वानानकदाचित्पराचीनाभवितुमुत्सहंतेतावदुन्नहनाया
मः ३७ एतावाल्लँलोकविन्यासोमानलक्षणसंस्थाभिर्विचिंतितः कविभिः सतुपंचाशत्कोटिगणितस्यभूगोलस्यतुरीयभागो
यंलोकालोकाचलः ३८ तदुपरिष्टाच्चतस्रष्वाशास्वात्मयोनिनाऽखिलजगद्गुरुणाऽधिनिवेशितायेद्विरदपतयऋषभः पुष्क
रचूडोवामनोऽपराजितइतिसकललोकस्थितिहेतवः ३९ तेषांस्वविभूतीनांलोकपालानांविविधवीर्योपबृंहणायभगवान्प
रममहापुरुषोमहाविभूतिपतिरंतर्याम्यात्मनोविशुद्धसत्वंधर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्याद्यष्टमहासिध्युपलक्षणंविष्वक्सेनादिभिः

स्वपार्षदप्रवरैः परिवारितोनिजवरायुधोपशोभितैर्निजभुजदंडैः संधारयमाणः तस्मिन्गिरिवरे समंतात्सकललोकस्वस्तये आस्ते
४० आकल्पमेवं वेषंगत एष भगवानात्मयोगमायया विरचितविविधलोकयात्रा गोपीथायेति ॥४१॥ योंतर्विस्तार एतेन ह्य
लोकपरिमाणंच व्याख्यातं यद्बहिर्लोकालोकाचलात् ततः परस्ताद्योगेश्वरगतिं विशुद्धामुदाहरंति ४२ अंडमध्येगतः सूर्यो
द्यावाभूम्योर्यदंतरं सूर्यांडगोलयोर्मध्ये कोट्यः स्युः पंचविंशतिः ४३ मृतेंड एष एतस्मिन्यदभूत्ततो मार्तंड इति व्यपदेशः हि
रण्यगर्भ इति यद्धिरण्यांडसमुद्भवः ४४ सूर्येण हि विभज्यंते दिशः खं द्यौर्मही भिदा स्वर्गापवर्गौ नरका रसौकांसि च सर्वशः
४५ देवतिर्यङ्मनुष्याणां सरीसृपसवीरुधां सर्वजीवनिकायानां सूर्य आत्मा दृगीश्वरः ४६ इति श्रीभा॰म॰पं॰ भुवनकोश
वर्णने समुद्रद्वीपवर्षसन्निवेशपरिमाणलक्षणो विंशतितमोध्यायः २० ॥ एवमध्यायविंशत्या भूमर्यादा निरूपिता अ
तः परं द्युमर्यादापालनं त्रिभिरुच्यते १ एकविंशे रवेः कालचक्रेण भ्रमतोन्वहं खगस्याराशिसंचारैर्लोकयात्रा निरूप्यते २
श्रीशुक उवाच एतावानेव भूवलयस्य सन्निवेशः प्रमाणलक्षणतो व्याख्यातः एतेन हि दिवो मंडलमानं तद्विद उपदिशंति १

यथाद्विदलयोर्निष्पावादीनांते अंतरेणांतरिक्षंतदुभयसंधितं २ तन्मध्यगतोभगवांस्तपतांपतिस्तपनआतपेनत्रिलोकींप्र
तपत्यवभासयति आत्मभासासएषउदगयन दक्षिणायनवैषुवसंज्ञाभिर्मांद्यशैघ्र्यसमानाभिर्गतिभिरारोहणावरोहणस
मानस्थानेषुयथासवनमभिपद्यमानोमकरादिषुराशिष्वहोरात्राणिदीर्घह्रस्वसमानानिविधत्ते ३ यदामेषतुलयोर्वर्ततेतदाहो
रात्राणिसमानानिभवंति यदावृषभादिषुपंचसुचराशिषुचरतितदाहान्येववर्धंतेह्रसतिचमासिमास्येकैकाघटिकारात्रिषु
४ यदावृश्चिकादिषुपंचसुवर्ततेतदाहोरात्राणिविपर्ययाणिभवंति ५ यावद्दक्षिणायनमहानिवर्द्धंतेयावदुदगयनंरात्रयः ६
एवंनवकोटयएकपंचाशल्लक्षाणियोजनानि मानसोत्तरगिरिपरिवर्तनस्योपदिशंति तस्मिन्नैंद्रींपुरींपूर्वस्मान्मेरोर्देवधानींनाम
दक्षिणतोयाम्यांसंयमनींनामपश्चाद्वारुणींनिम्लोचनींनामउत्तरतःसौम्यांविभावरींनामतासूदयमध्याह्नास्तमयनिशीथानीति
भूतानांप्रवृत्तिनिमित्तानिसमयविशेषेणमेरोश्चतुर्दिशं ७ तत्रत्यानांदिवसमध्यंगतएवसदादित्यस्तपतिसव्येनाचलंदक्षिणे
नकरोति ८ यत्रोदेतितस्यहसमानसूत्रनिपातेनिम्लोचति यत्रक्वचनस्पंदेनाभितपतितस्यहैषसमानसूत्रनिपातेप्रस्वापयति

तत्रगतंनपश्यंतियेतंसमनुपश्येरन् ९ यदाचैंद्र्याःपुर्याःप्रचलतेपंचदशघटिकाभिर्याम्यांसपादकोटिद्वयंयोजनानांसार्धद्वादशलक्षा
णिसाधिकानिचोपयाति १० एवंततोवारुणींसौम्यामैंद्रींचपुनस्तथान्येचग्रहाःसोमादयोनक्षत्रैःसहज्योतिश्चक्रेसमभ्युद्यंति
सहवानिम्लोचंति ११ एवंमुहूर्तेनचतुस्त्रिंशल्लक्षयोजनान्यष्टशताधिकानिसौरोरथस्त्रयीमयोसौचतसृषुपरिवर्ततेपुरीषु
१२ यस्यैकंचक्रंद्वादशारंषण्णेमित्रिणाभिसंवत्सरात्मकंसमामनंति तस्याक्षोमेरोर्मूर्धनिकृतोत्तरभागोयत्रप्रोतंरविरथचक्रं
तैलयंत्रचक्रवद्भ्रमन्मानसोत्तरगिरौपरिभ्रमति १३ तस्मिन्नक्षेकृतमूलोद्वितीयोक्षस्तुर्यमानेनसंमितस्तैलयंत्राक्षवद्ध्रु
वेकृतोपरिभागः १४ रथनीडस्तुषट्त्रिंशल्लक्षयोजनायतस्तत्तुरीयभागविशालस्तावान्रविरथयुगोयत्रहयाश्छंदोनामा
नःसप्तारुणयोजितावहंतिदेवमादित्यं १५ पुरस्तात्सवितुररुणःपश्चाच्चनियुक्तःसौत्येकर्मणिकिलास्ते १६ तथावालखि
ल्याऋषयोंगुष्ठपर्वमात्राःषष्टिसहस्राणिपुरतःसूर्यंसूक्तवाकायनियुक्ताःसंस्तुवंति १७ तथान्येचऋषयोगंधर्वाप्सरसो
नागाग्रामण्योयातुधानादेवाइत्येकैकशोगणाःसप्तचतुर्दशमासिमासिभगवंतंसूर्यमात्मानंनानानामानंपृथङ्नानाना

ना

मानःपृथक्कर्मभिर्दिद्दृशाउपासते १८ लक्षोत्तरंसार्धनवकोटियोजनपरिमंडलंभूवलयस्यक्षणेनसगव्यूत्युत्तरंद्विसहस्रयो
जनानिसभुंक्ते १९ इतिश्री०भा०म०पं०ज्योतिश्चक्रसूर्यरथमंडलवर्णनंनामैकविंशतितमोध्यायः २१ ६७ ६७ द्वाविंशो
सोमनुष्कादेः स्थानमाहात्म्योत्तरं तत्तद्गत्यनुसारेणइष्टानिष्टेतथानृणां १ राजोवाच यदेतद्भगवतआदित्यस्यमेरुंध्रुवंचप्रद
क्षिणेनपरिक्रामतोराशीनामभिमुखंचप्रचलितंचाप्रदक्षिणंभगवतोपवर्णितममुष्यवयंकथमनुमीमहीति १ सहोवाच
यथाकुलालचक्रेणभ्रमतासहभ्रमतांतदाश्रयाणांपिपीलिकादीनांगतिरन्यैवप्रदेशांतरेष्वप्युपलभ्यमानत्वात् एवंनक्षत्रराशि
भिरुपलक्षितेनकालचक्रेणध्रुवंमेरुंचप्रदक्षिणेनपरिधावतासहपरिधावमानानांतदाश्रयाणांसूर्यादीनांग्रहाणांगतिरन्ये
वनक्षत्रांतरेराश्यंतरेचोपलभ्यमानत्वात् २ सएषभगवानादिपुरुषएवसाक्षान्नारायणोलोकानांस्वस्तयआत्मानंत्रयीम
यंकर्मविशुद्धिनिमित्तंकविभिरपिचवेदेनविजिज्ञास्यमानोद्वादशधाविभज्यषट्सुवसंतादिषुऋतुषुयथोपजोषमृतु
गुणान्विदधाति ३ तमेतमिहपुरुषास्त्रय्याविद्ययावर्णाश्रमाचारानुपथाउच्चावचैःकर्मभिराम्नातैर्योगवितानैश्चश्रद्ध

यायजंतोंजसाश्रेयः समधिगछंति ४ अथसएषआत्मालोकानांद्यावापृथिव्योरंतरेणनभोवलयस्यकालचक्रगतोद्वा
दशमासान्भुंक्तेराशिसंज्ञान्संवत्सरावयवान्मासः पक्षद्वयंदिवानक्तंचेतिसपादर्क्षद्वयमुपदिशंति यावताषष्ठमंशंभुंजी
तसवैऋतुरित्युपदिश्यतेसंवत्सरावयवः ५ अथचयावतार्द्धेननभोवीथ्यांप्रचरतितंकालमयनमाचक्षते ६ अथचया
वन्नभोमंडलंसहद्यावापृथिव्योर्मंडलाभ्यांकार्त्स्न्येनसहभुंजीततंकालंसंवत्सरंपरिवत्सरमिडावत्सरमनुवत्सरंवत्सरमि
तिभानोर्मांद्यशैघ्यसमगतिभिः समामनंति ७ एवंचंद्रमाअर्कगभस्तिभ्यउपरिष्टाल्लक्षयोजनतउपलभ्यमानोर्कस्यसं
वत्सरभुक्तिंपक्षाभ्यांमासभुक्तिंसपादर्क्षाभ्यांदिनेनैवपक्षभुक्तिमग्रचारीद्रुततरगमनोभुंक्ते ८ अथवापूर्यमाणाभिश्चक
लाभिरमराणांक्षीयमाणाभिश्चकलाभिः पितॄणामहोरात्राणिपूर्वपक्षापरपक्षाभ्यांवितन्वानः सर्वजीवनिवहप्राणोजी
वश्चएकमेकंनक्षत्रंत्रिंशतामुहूर्तैर्भुंक्ते ९ यएषषोडशकलः पुरुषोभगवान्मनोमयोन्नमयोमृतमयोदेवपितृमनुष्यभू
तपशुपक्षिसरीसृपवीरुधांप्राणाप्यायनशीलत्वात्सर्वमयइतिवर्णयंति १० ततउपरिष्टात्त्रिलक्षयोजनतोनक्षत्राणि

मेरुर्दक्षिणेनैवकालायनईश्वरयोजितानिसहाभिजिताष्टाविंशतिः ११ ततउपरिष्टाद्दशनाद्विलक्षयोजनतउपलभ्यतेपुरतः
पश्चात्सहैववाऽर्कस्यशैघ्यमांद्यसाम्याभिर्गतिभिरर्कवच्चरति लोकानांनित्यदानुकूलएवप्रायेणवर्षयन्चारेणानुमीयतेसवृ
ष्टिविष्टंभग्रहोपशमनः १२ उशनसाबुधोव्याख्यातः ततउपरिष्टाद्विलक्षयोजनतोबुधःसोमसुतउपलभ्यमानःप्रायेण
शुभकृद्यदार्काद्व्यतिरिच्येततदातिचरताभ्रप्रायानावृष्ट्यादिभयमाशंसते १३ अतऊर्ध्वमंगारकोपियोजनलक्षद्वितय
उपलभ्यमानस्त्रिभिस्त्रिभिः पक्षैरेकैकशोराशीन्द्वादशानुभुंक्तेयदिनवक्रेणाभिवर्ततेप्रायेणाशुभग्रहोघशंसः १४ त
तउपरिद्विलक्षयोजनांतरगतोभगवान्बृहस्पतिरेकैकस्मिन्राशौपरिवत्सरंचरति यदिनवक्रःस्यात्प्रायेणानुकूलोब्रा
ह्मणकुलस्य १५ ततउपरिष्टाद्योजनलक्षद्वयात्प्रतीयमानःशनैश्चरएकैकस्मिन्राशौत्रिंशन्मासान्विलंबमानःसर्वा
नेवानुपर्येति तावद्भिरनुवत्सरैःप्रायेणहिसर्वेषामशांतिकरः १६ ततउत्तरस्माद्दृषयएकादशलक्षयोजनांतरउपलभ्यंते
यएवलोकानांशमनुभावयंतोभगवतोविष्णोर्यत्परमंपदंप्रदक्षिणंप्रक्रमंति १७ इतिश्रीभा० म० पं० ज्योतिश्चक्रवर्णने

द्वाविंशोऽध्यायः॥२२॥ ॥छ॥ त्रयोविंशे ध्रुवस्थानं ज्योतिश्चक्राश्रयं ततः॥ शिशुमारस्वरूपेण हरेश्चास्थितिरुच्यते॥१॥ श्रीशुक॰॥
अथ तस्मात्परतस्त्रयोदशलक्षयोजनांतरतो यत्तद्विष्णोः परमं पदमभिवदंति यत्र ह महाभागवतो ध्रुव औत्तानपादिरग्नि
नेंद्रेण प्रजापतिना कश्यपेन धर्मेण च समकालयुग्भिः सबहुमानं दक्षिणतः क्रियमाण इदानीमपि कल्पजीविनामाजीव्य उ
पास्ते तस्येहानुभाव उपवर्णितः॥१॥ स हि सर्वेषां ज्योतिर्गणानां ग्रहनक्षत्रादीनामनिमिषेणाव्यक्तरंहसा भगवता कालेन भ्रा
म्यमाणानां स्थाणुरिवावष्टंभ ईश्वरेण विहितः शश्वदवभासते यथा मेढीस्तंभ आक्रमणपशवः संयोजितास्त्रिभिस्त्रिभिः
सवनैर्यथास्थानं मंडलानि चरंति॥२॥ एवं भगणा ग्रहादय एतस्मिन्नंतर्बहिर्योगेन कालचक्र आयोजिता ध्रुवमेवावलंब्य
वायुनोदीर्यमाणा आकल्पांतं परिचक्रमंति॥ नभसि यथा मेघाः श्येनादयो वायुवशाः कर्मसारथयः परिवर्तंते एवं ज्योति
र्गणाः प्रकृतिपुरुषसंयोगानुगृहीताः कर्मनिर्मितगतयो भुवि न पतंति॥३॥ केचनैतज्ज्योतिरनीकं शिशुमारसंस्थानेन भगव
तो वासुदेवस्य योगधारणायामनुवर्णयंति॥४॥ यस्य पुच्छाग्रेऽवाक्शिरसः कुंडलीभूतदेहस्य ध्रुव उपकल्पितः तस्य लांगूले

वाम

प्रजापतिरग्निरिंद्रोधर्मइतिपुच्छमूले धाताविधाताचकट्यांसप्तर्षयः तस्यदक्षिणावर्तकुंडलीभूतशरीरस्य यान्युदगयनानिदक्षि
णपार्श्वेतुनक्षत्राण्युपकल्पयंतिदक्षिणायनानितुसव्येयथाशि शुमारस्यकुंडलाभोगसन्निवेशस्यपार्श्वयोरुभयोरप्यवयवाः
समसंख्याभवंति पृष्ठेत्वजवीथीआकाशगंगाचोदरतः ५ पुनर्वसुपुष्यौदक्षिणवामयोःश्रोण्योरार्द्राश्लेषेचदक्षिणवामयोः
पश्चिमयोःपादयोः अभिजिदुत्तराषाढेदक्षिणवामयोर्नासिकयोर्यथासंख्यंश्रवणपूर्वाषाढेदक्षिणवामयोर्लोचनयोःधनिष्ठा
मूलंचदक्षिणयोःकर्णयोः मघादीन्यष्टनक्षत्राणिदक्षिणायनानिवामपार्श्ववंक्रिषुयुंजीत तथैवमृगशीर्षादीन्युदगयनानिदक्षिण
पार्श्ववंक्रिषुप्रातिलोम्येनप्रयुंजीत शतभिषाज्येष्ठेस्कंधयोर्दक्षिणवामयोर्न्यसेत् ६ उत्तराहनावगस्तिरधराहनौयमः मुखेषुचां
गारकः शनैश्चरउपस्थेबृहस्पतिः ककुदिवक्षस्यादित्योहृदयेनारायणोमनसिचंद्रोनाभ्यामुशनाःस्तनयोरश्विनौबुधः
प्राणापानयोराहुर्गलेकेतवः सर्वांगेषुरोमकूसर्वेतारागणाः ७ एतदुहैवभगवतोविष्णोःसर्वदेवतामयंरूपमहरहः संध्या
यांप्रयतोवाग्यतोनिरीक्ष्यमाणउपतिष्ठेतनमोज्योतिर्लोकायकालायनायानिमिषांपतयेमहापुरुषायधीमहीति ग्रहर्क्ष

तारामयमाधिदैविकंपापापहंमंत्रकृतांत्रिकालं नमस्यतःस्मरतोवात्रिकालं नश्येततत्कालजमाशुपापं ६ इतिश्रीभा॰
म॰ पं॰ शिशुमारसंस्थानंनामत्रयोविंशतितमोध्यायः २३ ॥ एवंत्रिभिर्भुमर्यादापालंवर्णितंतथा अधोभुवनमर्यादापालनं नं
त्रिभिरुच्यते १ चतुर्विंशेरवेरर्वाक्स्वर्भान्वादिस्थितिःक्रमात् अतलादिबिलस्वर्गमर्यादाःसप्तवर्णिताः २ श्रीशुकउवाच अ
धस्तात्सवितुर्योजनायुतेस्वर्भानुर्नक्षत्रवच्चरतीत्येके योसावमरत्वंग्रहत्वंवालभतभगवदनुकंपयास्वयमसुरापसदःसैंहिकेयोत्य
तदर्हः तस्यतातजन्मकर्माणिचोपरिष्टाद्वक्ष्यामः १ यददस्तरणेर्मंडलंप्रतपतस्तद्विस्तरतोयोजनायुतमाचक्षतेद्वादशसहस्रं
सोमस्यत्रयोदशसहस्रंराहोर्यःपर्वणितद्व्यवधानकृद्वैरानुबंधःसूर्यचंद्रमसावभिधावति २ तन्निशम्योभयत्रापिभगव
तारक्षणायप्रयुक्तंसुदर्शनंनामभागवतंदयितमस्त्रंतत्तेजसादुर्विषहंमुहुःपरिवर्तमानमभ्यवस्थितोमुहूर्तमुद्विजमानश्च
कितहृदयआरादेवनिवर्ततेतदुपरागमितिवदंतिलोकाः ३ ततोऽधस्तात्सिद्धचारणविद्याधराणांसदनानितावन्मात्रएव
४ ततोधस्ताद्यक्षरक्षःपिशाचप्रेतभूतगणानांविहाराजिरमंतरिक्षंयावद्वायुःप्रवातियावन्मेघाउपलभ्यंते ५ ततोध

व

२

स्ताद्धनयोजनांतइयंपृथिवीयावद्धंसभासन्नयेन सुपर्णाद्य: पतत्रिप्रवराउत्सतंतीति ६ उपवर्णितंभूमेर्यथासन्निवेशाव
स्थानमवनेरप्यधस्तात्सप्तभूविवरा: एकैकशोयोजनायुतांतरेणायामविस्तारेणोपक्लृप्ता: अतलंवितलंसुतलंतलात
लंमहातलंरसातलंपातालमिति ७ एतेषुहिबिलस्वर्गेषुस्वर्गादप्यधिककामभोगैश्वर्यानंदविभूतिभि: सुसमृद्धभवनोद्याना
क्रीडविहारेषुदैत्यदानवकाद्रवेयानित्यप्रमुदितानुरक्तकलत्रापत्यबंधुसुहृदनुचरागृहपतयईश्वरादप्यप्रतिहतकामामाया
विनोदानिवसंति ८ येषुमहाराजमयेनमायाविनाविनिर्मिता: पुरोनानामणिप्रवरप्रवेकविरचितविचित्रभवनप्राकारगोपु
रसभाचैत्यचत्वरायतनादिभिर्नागासुरमिथुनपारावतशुकसारिकाकीर्णकृत्रिमभूमिभिर्विवरेश्वरगृहोत्तमै: समलंकृता
श्चकासति ९ उद्यानानिचातितरांमनइंद्रियानंदिभि: कुसुमफलस्तबकसुभगकिसलयावनतरुचिरविटपविटपिनां
लतांगालिंगितानांश्रीभि: समिथुनविविधविहंगमजलाशयानाममलजलपूर्णानांझषकुलोल्लंघनक्षुभितनीरनीरजकुमुदकुवलय
कल्हारनीलोत्पललोहितशतपत्रादिषुकृतनिकेतनानामेकविहाराकुलमधुरविविधस्वनादिभिरिंद्रियोत्सवैरमरलोकश्रियमतिशयि

वने

तानि॥१०॥यत्रहवावनभयमहोरात्रादिभिःकालविभागैरुपलक्ष्यते॥११॥यत्रहिमहाहिप्रवरशिरोमणयःसर्वंतमःप्रबाधंते॥१२॥
नएवाएतेषुवसतांदिव्यौषधिरसरसायनान्नपानस्नानादिभिराधयोव्याधयोवलीपलितजरादयश्चदेहवैवर्ण्यदौर्गंध्यस्वेदक्लम
ग्लानिरितिवयोवस्थाश्चभवंति॥१३॥नहितेषांकल्याणानांप्रभवतिकुतश्चनमृत्युर्विनाभगवत्तेजश्चक्रापदेशात्॥१४॥यस्मिन्प्र
विष्टेऽसुरवधूनांप्रायःपुंसवनानिभयादेवस्रवंतिपतंति १५ अथातलेमयपुत्रोऽसुरोबलोनिवसति येनहवाइहसृष्टाःषण्ण
वतिर्मायाःकाश्चनाद्यापिमायाविनोधारयंति यस्यचजृंभमाणस्यमुखतस्त्रयःस्त्रीगणाउदपद्यंतस्वैरिण्यःकामिन्यःपुंश्चल्य
इतियावैबिलायनंप्रविष्टंपुरुषंरसेनहाटकाख्येनसाधयित्वास्वविलासावलोकनानुरागस्मितसंलापोपगूहनादिभिःस्वैरंकिल
रमयतियास्मिन्नुपयुक्तेपुरुषईश्वरोहंसिद्धोहमितिअयुतमहागजबलःआत्मानमभिमन्यमानःकत्थतेमदांधइव १६ ततोऽधस्ता
द्वितलेहरोभगवान्हाटकेश्वरःस्वपार्षदभूतगणावृतःप्रजापतिसर्गोपबृंहणायभवोभवान्यासहमिथुनीभूतआस्तेयतःप्रवृत्ता
सरित्प्रवराहाटकीनामभवयोर्वीर्येणयत्रचित्रभानुर्मातरिश्वनासमिध्यमानओजसापिबति तन्निष्ठ्यूतंहाटकाख्यंसुवर्णं

भूषणेनास्फुरेंद्रावरोधेषुपुरुषाः सहपुरुषीभिर्धारयंति १७ ततोधस्तात्सुतलउदारश्रवाः पुण्यश्लोकोविरोचनात्मजोबलिर्भगवता
महेंद्रस्यप्रियंचिकीर्षमाणेनादितेर्लब्धकायो भूत्वाबटुवामनरूपेणपराक्षिप्तस्वलोकत्रयोभगवदनुकंपयैवपुनः प्रवेशितइंद्रादिष्ववि
द्यमानयासुसमृद्धयाश्रियाभिजुष्टः स्वधर्मेणाराधयंस्तमेवभगवंतमाराधनीयमपगतसाध्वसआस्तेऽधुनापि १८ नोएवैतत्साक्षा
त्कारोभूमिदानस्ययत्तद्भगवत्यशेषजीवनिकायानांजीवभूतात्मभूतेपरमात्मनिवासुदेवेतीर्थतमेसर्वजीवनीयंतर्यात्मारामेपात्रउप
पन्नेपरयाश्रद्धयापरमादरसमाहितमनसासंप्रतिपादितस्यसाक्षादपवर्गद्वारस्ययद्बिलनिलयैश्वर्यं १९ यस्यहवावक्षुतपतन
प्रस्खलनादिषुविवशः सकृन्नामाभिगृणन्पुरुषः कर्मबंधनमंजसाविधुनोतियस्यहैवप्रतिबाधनंमुमुक्षवोऽन्यथैवोपलभंते २०
तद्भगवतामात्मवतांसर्वेषामात्मन्यात्मदआत्मतमेच २१ नवैभगवान्नूनममुष्यानुग्राहयदुतपुनरात्मानुस्मृतिमोषणंमायामयभो
गैश्वर्यमेवातनुतेति २२ यत्तद्भगवताऽनधिगतान्योपायेनयाच्ञाछलेनापहृतस्वशरीरावशेषितलोकत्रयोवरुणपाशैश्चसंप्र
तिमुक्तोगिरिदर्यांचापविद्धइतिहोवाच २३ नूनंबतायंभगवानर्थेषुननिष्णातोयोसाविंद्रोयस्यसचिवोमंत्रायवृतएकांततोबृह

ज

स्पतिस्तमतिहायस्वयमुपेंद्रेणात्मानमयाचतआत्मानश्चाशिषोनोएवतद्दास्यमतिगंभीरवयसःकालस्यमन्वंतरपरिवृत्तंकियल्लोकत्रय
मिदं २४ यस्यानुदास्यमेवास्मत्पितामहःकिलवव्रेनतुस्वपित्र्यंयदुताकुतोभयंपदंदीयमानंभगवतःपरमितिभगवतोपरतेख
लुस्वपितरि २५ तस्यमहानुभावस्यानुपथममृजितकषायःकोवास्मद्विधःपरिहीणभगवदनुग्रहउपजिगमिषतीति २६
अथतस्यानुचरितमुत्तरस्माद्विस्तरिष्यतेयस्यभगवान्स्वयमखिलजगद्गुरुर्नारायणोद्वारिगदापाणिरवतिष्ठतेनिजजनानुक
पितहृदयोयेनांगुष्ठेनपदादशकंधरोयोजनायुतायुतंदिग्विजयउच्चाटितः २७ ततोऽधस्तात्तलातलेमयोनामदानवेंद्रस्त्रिपुरा
धिपतिर्भगवतापुरारिणात्रिलोकीशंचिकीर्षुणानिर्दग्धस्वपुरत्रयस्तत्प्रसादाल्लब्धपदोमायाविनामाचार्योमहादेवेनपरिरक्षि
तोविगतसुदर्शनभयोमहीयते २८ ततोऽधस्तान्महातलेकाद्रवेयाणांसर्पाणांनैकशिरसांक्रोधवशोनामगणःकुहकतक्षक
कालियसुषेणादिप्रधानामहाभोगवंतःपतत्रिराजाधिपतेःपुरुषवाहादनवरतमुद्विजमानाःस्वकलत्रापत्यसुहृत्कुटुंबसंगे
नक्वचित्प्रमत्ताविहरंति २९ ततोधस्ताद्रसातलेदैतेयादानवाःपणयोनामनिवातकवचाःकालेयाहिरण्यपुरवासिनइतिवि
बुधप्रत्यनीकाउत्पत्त्यामहौजसोमहासाहसिनोभगवतःसकललोकानुभावस्यहरेरेवतेजसाप्रतिहतबलावलेपाबिलेशया

इववसंति येवैसरमयेंद्रदूत्यावाग्भिर्मंत्रवर्णाभिरिंद्राद्बिभ्यति ३० ततोऽधस्तात्पातालेनागलोकपतयेवासुकिप्रमुखाः शंखकु
लिकमहाशंखश्वेतधनंजयधृतराष्ट्रशंखचूडकंबलाश्वतरदेवदत्तादयोमहाभोगिनोमहामर्षानिवसंति तेषामुहवैपंचसप्तदश
शतसहस्रशीर्षाणांफणासुविरचितामहामणयोरोचिष्णवःपातालविवरतिमिरनिकरंस्वरोचिषाविधमंति ३१ इतिश्रीभा
गवतेम॰ पं॰ चतुर्विंशतितमोध्यायः २४ पंचविंशेततोधस्ताद्दाहशेषस्यसंस्थितिं संजिहीर्षेरिदंकालेयत्ररुद्रसमुद्भवः १
श्रीशुकउवाच तस्यमूलदेशेत्रिंशद्योजनसहस्रांतरआस्तेयावैकलाभगवतस्तामसीसमाख्याताऽनंतइतिसात्वतीयाद्रष्टृ
दृश्ययोःसंकर्षणमहमित्यभिमानलक्षणंसंकर्षणमित्याचक्षते १ यस्येदंक्षितिमंडलंभगवतोनंतमूर्तेःसहस्रशिरसएकस्मिन्ने
वशीर्षणिध्रियमाणंसिद्धार्थइवलक्ष्यते २ यस्यहवाइदंकालेनोपसंजिहीर्षतोमर्षविरचितरुचिरभ्रमद्भ्रुवोंतरेणसांकर्षणोनामरु
द्रएकादशव्यूहस्त्र्यक्षस्त्रिशिखंशूलमुत्तंभयन्नुदतिष्ठत् ३ यस्यांघ्रिकमलयुगलारुणविशदनखमणिखंडमंडलेष्वहिपतयः
सहसात्वतर्षभैः एकांतभक्तियोगेनावनमंतःस्ववदनानिपरिस्फुरत्कुंडलप्रभामंडलमंडितगंडस्थलान्यतिमनोहराणिप्रमुदितमन
सःखलुविलोकयंति ४ यस्यैवहिनागराजकुमार्यआशिषआशासानाश्चार्वंगवलयविलसितविशदविपुलधवलसुभगरुचिरभुज

रजतस्तंभेष्वगरुचंदनकुंकुमपंकानुलेपेनावलिंपमानास्तदभिमर्शनोन्मथितहृदयमकरध्वजावेशरुचिरललितस्मितास्तदनुराग
मदमुदितमदविघूर्णितारुणकरुणावलोकनयनवदनारविंदंसव्रीडंकिलविलोकयंति ५ सएवभगवाननंतोनंतगुणार्णवआदि
देवउपसंहृतामर्षरोषवेगोलोकानांस्वस्तयआस्ते ६ ध्यायमानःसुरासुरोरगसिद्धगंधर्वविद्याधरमुनिगणैरनवरतमदमुदित
विकृतविह्वललोचनःसुललितमुखरिकामृतेनाप्यायमानःस्वपार्षदविबुधयूथपतीनपरिम्लानरागनवतुलसिकामोदमध्वास
वेनमाद्यन्मधुकरव्रातमधुरगीतश्रियंवैजयंतींस्वांवनमालांनीलवासाएककुंडलोहलककुदिकृतसुभगसुंदरभुजोभगवान्मा
हेंद्रोवारणेंद्रइवकांचनींकक्षामुदारलीलोबिभर्ति ७ सएषएवमनुश्रुतोध्यायमानोमुमुक्षूणामनादिकालकर्मवासनाग्रथित
मविद्यामयंहृदयग्रंथिंसत्वरजस्तमोमयमंतर्हृदयंगतआशुनिर्भिनत्तितस्यानुभावान्भगवान्स्वायंभुवोनारदःसहतुंबुरुणास
भायांब्रम्हणःसंश्लोकयामास ८ उत्पत्तिस्थितिलयहेतवोऽस्यकल्याःसत्वाद्याःप्रकृतिगुणायदीक्षयासन् यद्रूपंध्रुवमकृतंयदेक
मात्मन्नानाधात्कथमुहवेदतस्यवर्त्म ९ मूर्तिंनःपुरुकृपयाबभारसत्वंसंशुद्धंसदसदिदंविभातियत्र यल्लीलांमृगपतिराददेनवद्या
मादातुंस्वजनमनांस्युदारवीर्यः १० यन्नामश्रुतमनुकीर्तयेदकस्मादार्तोवायदिपतितःप्रलंभनाद्वाहंत्यंहःसपदिनृणामशेषमन्यं

कंत्रेषाद्भगवतआश्रयेन्मुमुक्षुः ११ मूर्धन्यर्पितमणुवत्सहस्रमूर्ध्नोभूगोलंसगिरिसरित्समुद्रसत्वं आनंत्यादनिमितविक्रमस्यभूम्नः
कोवीर्याण्यधिगणयेत्सहस्रजिव्हः १२ एवंप्रभावोभगवाननंतो दुरंतवीर्योरुगुणानुभावः मूलेरसायाःस्थितआत्मतंत्रोयोलीलया
क्ष्मांस्थितयेबिभर्ति १३ एताह्येवेहनृभिरुपगंतव्यागतयोयथाकर्मविनिर्मिताः यथोपदेशमनुवर्णिताःकामान्कामयमानैः १४
एतावतीर्हिराजन्पुंसःप्रवृत्तिलक्षणस्यधर्मस्यविपाकगतयउच्चावचाविसदृशायथाप्रश्नंव्याचख्येकिमन्यत्कथयामइति १५
इतिश्रीभाग॰महा॰पंचमस्कंधेभूविवरविधु॰नामपंचविंशतितमोऽध्यायः २५ षड्विंशेतुततोधस्तान्नरकस्थितिरुच्यते
पापिनोयत्रदह्यंतेयमदूतैर्यथायथं १ राजोवाच महर्षएतद्वैचित्र्यंलोकस्यकथमिति ऋषिरुवाच त्रिगुणत्वात्कर्तुःश्रद्धयाकर्म
गतयःपृथग्विधाःसर्वाएवसर्वस्यतारतम्येनभवंति १ अथेदानींप्रतिषिद्धलक्षणस्याधर्मस्यतथैवकर्तुःश्रद्धयावैसादृश्यात्कर्म
फलंविसदृशंभवति यात्वनाद्यविद्ययाकृतकामानांतत्परिणामलक्षणाःसृतयःसहस्रशःप्रवृत्तास्तासांप्राचुर्येणानुवर्णयिष्यामः २
राजोवाच नरकानामभगवन्किंदेशविशेषाअथवाबहिस्त्रिलोक्याआहोस्विदंतरालइति ३ ऋषिरुवाच अंतरालएवत्रिज

गत्यास्तकदिशिदक्षिणस्यामधस्ताद्भूमेरुपरिष्टाच्चजलाद्यस्यामग्निष्वात्तादयः पितृगणादिशिस्वानांगोत्राणांपरमेणसमाधिनास
त्याएवाशिषआशासानानिवसंति ४ यत्रहवावभगवान्पितृराजोवैवस्वतः स्वविषयंप्रापितेषुस्वपुरुषैर्जंतुषुसंपरेतेषुयथाकर्म
वद्यंदोषमेवानुल्लंघितभगवच्छासनः सगणोदमंधारयति ५ तत्रहैकेनरकानेकविंशतिंगणयंति अथतांस्तेराजन्नामरूपलक्षण
तोऽनुक्रमिष्यामः तामिस्रोंधतामिस्रोरौरवोमहारौरवः कुंभीपाकः कालसूत्रमसिपत्रवनंसूकरमंधकूपः कृमिभोजनः संदंशस्त
प्तसूर्मिर्वज्रकंटकशाल्मलीवैतरणीपूयोदः प्राणरोधोविशसनंलालाभक्षः सारमेयादनमवीचिरयः पानमितिकिंचक्षारक
र्दमोरक्षोगणभोजनः शूलप्रोतोदंदशूकः अवटनिरोधनः पर्यावर्तनः सूचीमुखमित्यष्टाविंशतिनरकाविविधयातनाभू
मयः ६ तत्रयस्तुपरवित्तापत्यकलत्राण्यपहरतिसहिकालपाशबद्धोयमपुरुषैरतिभयानकैस्तामिस्रेनरकेबलान्निपात्यते अन
शनानुदपानदंडताडनसंतर्जनादिभिर्यातनाभिः यात्यमानोजंतुर्यत्रकश्मलमासादितएकदैवमूर्छामुपयातितामिस्रप्राये ७ एव
मेवांधतामिस्रेयस्तुवंचयित्वापुरुषंदारादीनुपयुंक्ते यत्रशरीरीनिपात्यमानोयातनास्थोवेदनयानष्टमतिर्नष्टदृष्टिश्चभवति यथावनस्प
तिर्वृश्च्यमानमूलस्तस्मादंधतामिस्रंतमुपदिशंति ८ यास्त्विहवाएतदहमितिममेदमितिभूतद्रोहेणकेवलंस्वकुटुंबमेवानुदिनंप्रपु

ष्णातिसंलदिहविहायस्वयमेवतद्रूभेनरौरवेनिपतति ९ येत्विहयथैवामुनाविहिंसिताजंतवः परत्रयमयातनामुपगतंतएवरुरवोभू
त्वातथातमेवविहिंसंतितस्माद्रौरवमित्याहुः रुरुरितिसर्पादतिक्रूरसत्वापदेश्यः १० एवमेवमहारौरवोयत्रनिपतितंपुरुषंक्रव्यादानाम
रुरवस्तंक्रव्येणघातयंति यः केवलंदेहंभरः ११ यस्त्विहवाउग्रः पशून्पक्षिणोवाप्राणतउपरंधयतितमपकरुणंपुरुषादैरपिविगर्हित
ममुत्रयमानुचराः कुंभीपाकेतप्ततैलेउपरंधयंति १२ यस्त्विहपितृविप्रब्रह्मध्रुक्सकालसूत्रसंज्ञकेनरकेअयुतयोजनपरिमंडलेताम्र
तप्तरवलेउपर्यधस्तादग्न्यर्काभ्यामतितप्यमानेऽभिनिवेशितः क्षुत्पिपासाभ्यांचदह्यमानांतर्बहिः शरीरआस्तेशेतेचेष्टतेअवति
ष्ठतिपरिधावतिचयावंतिपशुरोमाणितावद्वर्षसहस्राणि १३ यस्त्विहवैनिजवेदपथादनापद्यपगतः पाखंडंचोपगतस्तमसिपत्रव
नंप्रवेश्यकशयाप्रहरंति तत्रहासावितस्ततोधावमानउभयतोधारैस्तालवनासिपत्रैश्छिद्यमानसर्वांगोहाहतोस्मीतिपरमयावेदनया
मूर्छितः पदेपदेनिपततिस्वधर्महापाखंडानुगतंफलंभुंक्ते यस्त्विहवैराजाराजपुरुषोवाअदंड्येदंडंप्रणयतिब्राह्मणेवाशरीरदंडंसपापी
यान्नरकेऽमुत्रसूकरमुखेनिपतति तत्रातिबलैर्विनिष्पिष्यमाणावयवोयथैवेक्षुखंडआर्तस्वरेणस्वनयन्क्वचिन्मूर्छितः कश्मलमुप

सूत्र

हे

गतः यथैवेहादृष्टदोषाउपरुद्धाः १५ यस्त्विहवैभूतानामीश्वरकल्पितवृत्तीनामविविक्तपरव्यथानांस्वयंपुरुषोपकल्पितवृत्तिर्विविक्तपर
व्यथोव्यथामाचरतिसपरत्रांधकूपेतदभिद्रोहेणनिपततितत्रहासौतैर्जंतुभिः पशुमृगपक्षिसरीसृपैर्मशकयूकामत्कुणमक्षिकादिभि
र्येकेचाभिद्रुग्धास्तैः सर्वतोभिद्रुह्यमाणस्तमसिविहितनिद्रानिर्वृत्तिरलब्धावस्थानः परिक्रामतियथाकुशरीरेजीवः १६ यस्त्वि
हवाअसंविभज्याश्नातियत्किंचनोपनतमनिर्मितपंचयज्ञोवायससंस्तुतः सपरत्रकृमिभोजनेनरकाधमेनिपतति तत्रशतसहस्र
योजनेकृमिकुंडेकृमिभूतः स्वयंकृमिभिरेवभक्ष्यमाणः कृमिभोजनोयावत्तदप्रत्ताप्रहुतादोनिर्वेशमात्मानंयातयते १७ यस्त्विहवैस्ते
येनबलाद्वाहिरण्यरत्नादीनिब्राम्हणस्यवापहरति अन्यस्यवाऽनापदिपुरुषस्तममुत्रराजन्यमपुरुषाअयस्मयैरग्निपिंडैः संदंशैस्त्वचि
निष्कुषंति १८ यास्त्विहवाअगम्यांस्त्रियमगम्यंवापुरुषंयोषिदभिगच्छतितावमुत्रकशयाताडयंतस्तिग्मयासूर्म्यालोहमय्यापुरुष
मालिंगयंतिस्त्रियंचपुरुषरूपयासूर्म्या १९ यस्त्विहवैसर्वाभिगमस्तममुत्रनिरयेवर्तमानंवज्रकंटकशाल्मलीमारोप्यनिष्कर्षति
२० येत्विहवैराजन्याराजपुरुषावाअपाखंडाः धर्मसेतून्भिंदंतितेसंपरेत्यवैतरण्यांनिपतंतिभिन्नमर्यादास्तस्यांनिरयपरिखाभू

तायांनद्यांयादोगणैरितस्ततोभक्ष्यमाणाआत्मनानवियुज्यमानाश्चासुभिरुह्यमानाः स्वाघेनकर्मपाकमनुस्मरंतउपतप्यंतेविण्मूत्र
पूयशोणितकेशनखास्थिमेदोमांसवसावाहिन्यामुपतप्यंते २१ येत्विहवैवृषलीपतयोनष्टशौचाचारनियमास्त्यक्तलज्जाः पशुच
र्यांचरंतितेचापिप्रेत्यपूयविण्मूत्रश्लेष्ममलापूर्णार्णवेनिपतंतितदेवातिबीभत्सितमश्नंति २२ येत्विहवैश्वगर्दभपतयोब्राह्मणा
दयोमृगयाविहाराअतीर्थेचमृगान्निघ्नंतितानपिसंपरेतांल्लक्ष्यभूतान्यमपुरुषाइषुभिर्विध्यंति ॥२३ येत्विहवैदांभिकादंभय
ज्ञेषुपशून्विशसंतितानमुष्मिंल्लोकेवैशसेनरकेपतितान्निरयपतयोयातयित्वाविशसंति २४ यस्त्विहवैसवर्णांभार्यांद्विजो
रेतः पाययति काममोहितस्तंपापकृतममुत्ररेतःकुल्यायांपातयित्वारेतःसंपाययंति २५ येत्विहवैदस्यवोग्निदागरदाग्रामान्सा
र्थान्वाविलुंपंतिराजानोराजभटावातांश्चापिहिपरेत्ययमदूतावज्रदंष्ट्राःश्वानःसप्तशतानिविंशतिश्चसरभसंखादंति २६ यस्त्वि
हवाअनृतंवदतिसाक्ष्येद्रव्यविनिमयेदानेवाकथंचित्सवैप्रेत्यनरकेवीचिमत्यधःशिरानिरवकाशेयोजनशतोच्छ्रायाद्गिरिमूर्ध्नः
संपात्यतेयत्रजलमिवस्थलमश्मपृष्ठमवभासतेतदवीचिमत्तिलशोविशीर्यमाणशरीरोनम्रियमाणःपुनरारोपितोनिप

नति २७ यस्त्विहवैविप्रोराजन्योवैश्योवासोमपीथस्तत्कलत्रंवासुरांव्रतस्थोपिवापिबतिप्रमादतस्तेषांनिरयभीतानामुरसि
पदाक्रम्यास्येवह्निनाद्रवमाणंकार्ष्णायसंनिषिंचंति।।२८।।अथचयस्त्विहवाआत्मसंभावनेनस्वयमधमोजन्मतपोविद्याचार
वर्णाश्रमवतोवरीयसोनबहुमन्येतसमृतकएवमृत्वाक्षारकर्दमेनिरयेऽवाक्शिरानिपातितोदुरंतायातनाह्यश्नुते।।२९।।येत्वि
हवैपुरुषाःपुरुषमेधेनयजंतेयाश्चस्त्रियोनृपशून्खादंतितांश्चतेपशवइवनिहतायमसदनेयातयंतोरक्षोगणाःसौनिकाइव
स्वधितिनाऽवदायासृक्पिबंतिनृत्यंतिचगायंतिचहृष्यमाणायथेहपुरुषादाः ३० येत्विहवाअनागसोरण्येग्रामेवावैश्रंभिके
रुपसृतानुपविश्रंभय्यजिजीविषून्शूलसूत्रादिषूपप्रोतान्क्रीडनकतयायातयंतितेपिचप्रेत्ययमयातनासुशूलादिषुप्रोता
त्मानःक्षुत्तृड्भ्यांचाऽभिहताःकंकवटादिभिश्चेतस्ततस्तिग्मतुंडैराहन्यमानाआत्मशमलंस्मरंति ३१ येत्विहवैभूतान्युद्वेज
यंतिनराउल्बणस्वभावायथादंदशूकास्तेपिप्रेत्यनरकेदंदशूकाख्येनिपतंतियत्रनृपदंदशूकाःपंचमुखाःसप्तमुखाउपसृत्यग्रसं
तियथाबिलेशयान्।।३२।।येत्विहवाअंधावटकुशूलगुहादिषुभूतानिनिरुंधंतितथामुत्रतेष्वेवोपवेश्यसगरेणवह्निनाधूमेन

निरुंधयंति ३३ यस्त्विहवाअतिथीनभ्यागतान्वागृहपतिरसकृदुपगतमन्युर्दिधक्षुरिवपापेनचक्षुषानिरीक्षतेतस्यचापिनिरयेपा
पद्दृष्टेरक्षिणीवज्रतुंडागृध्राः कंककाकवटादयः प्रसह्योरुबलादुत्सादयंति ३४ यस्त्विहवाआढ्याभिमतिरहंकृतिस्तिर्यक्प्रेक्ष
णः सर्वतोभिविशंकीअर्थव्ययनाशचिंतयापरिशुष्यमाणहृदयवदनोनिर्वृत्तिमनवगतोग्रहइवार्थमभिरक्षतिसचापिप्रेत्यत
दुत्पादनोत्कर्षणसंरक्षणशमलग्रहः सूचीमुखेनरकेनिपततियत्रहवित्तग्रहंपापपुरुषंधर्मपुरुषावायकाइवसर्वतोंगेषुसूत्रैः परिवयं
ति ३५ एवंविधानरकायमालयेसंतिशतशः सहस्रशस्तेषुसर्वेषुचसर्वएवाधर्मवर्तिनोयेकेचिदिहोदिता अनुदिताश्चावनिप
तेपर्यायेणविशंतितथैवधर्मानुवर्तिनइतरत्रइहतुपुनर्भवेतउभयशेषाभ्यां निविशंतिनिवृत्तिलक्षणमार्गआदावेवव्याख्यातः
एतावानेवांडकोशोयश्चतुर्दशधापुराणेषुविकल्पितउपगीयतेयत्तद्भगवतोनारायणस्यसाक्षान्महापुरुषस्यस्थविष्ठंरूपमा
त्ममायागुणमयमनुवर्णितमादृतः पठतिशृणोतिश्रावयतिसउपगेयंभगवतः परमात्मनोग्राह्यमपिश्रद्धाभक्तिविशुद्ध
बुद्धिर्वेद ३६ श्रुत्वास्थूलंतथासूक्ष्मंरूपंभगवतोयतिः स्थूलेनिर्जितमात्मानंशनैः सूक्ष्मंधियानयेत् इति ३७ भूद्वीपवर्षस

रिद्यद्रिनभः समुद्रपातालदिङ्नरकभागणलोकसंस्था गीतामयातवनृपाद्भुतमीश्वरस्यस्थूलंवपुः सकलजीवनिकायधाम ३९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपारमहंस्यांसंहितायांपंचमस्कंधेनरकानुवर्णनोनामषड्विंशतितमोध्यायः २६
श्रीलक्ष्मीवेंकटेशप्रसादोस्तु ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ

अथश्रीमद्भागवतषष्ठस्कंधेप्रारंभः

॥श्रीगणेशायनमः पुण्यारण्येनृसिंहैकनामासिंहोविराजते यन्नादतःपलायंतेमहाकल्मषकुंजराः १ विसर्गसंभवान्जीवान्
स्वमर्यादासुसंस्थितान् विष्णुःपात्यखिलैरूपैरित्स्येवंपंचमोस्थितं २ अध्यायैकोनविंशत्याषष्ठेपोषणमुच्यते अतिलंघित
मर्यादभक्तरक्षणलक्षणं ३ अजामिलोमनुष्येषुमहापापोयथावितः विश्वरूपादिघातीचयथादेवेषुवासवः ४ अजामि
लस्यभक्तत्वंविष्णुदूतैर्निरूपितं संकेतभगवन्नामपुत्रस्नेहानुषंगजं ५ इंद्रोपिभगवद्भक्तःसख्येनोपेंद्रसेवकः तदधीन
स्वैरैश्वर्यशत्रुनिर्जयजीवितः ६ तत्रादौत्रिभिरध्यायैरजामिलकथोच्यते विश्वरूपकथाषड्भिरिंद्रदोषोक्तयेलतः ७
इंद्रस्यैवतुदोषोक्त्यैवृत्राख्यानंततोष्टभिः द्वाभ्यांचमरुदाख्यानमेवंप्रकरणक्रमः ८ तत्रादौप्रथमेविष्णोर्दूतैःपाल
किमोचनं तत्सापरव्यापनायोक्तंयाम्यैर्धर्मादिलक्षणं ९ ॐनमोभगवतेवासुदेवाय राजोवाच निवृत्तिमार्गःकथि
तआदौभगवतायथा क्रमयोगोपलब्धेनब्रम्हणायदसंसृतिः १ प्रवृत्तिलक्षणश्चैवत्रैगुण्यविषयोमुने योसावली
नप्रकृतेर्गुणसर्गःपुनःपुनः २ अधर्मलक्षणानानानरकाश्चानुवर्णिताः मन्वंतरश्चव्याख्यातआद्यःस्वायंभुवो

यतः ३ प्रियव्रतोत्तानपादोर्वंशास्तच्चरितानिच द्वीपवर्षसमुद्राद्रिनद्युद्यानवनस्पतीन् ४ धरामंडलसंस्थानंभाग
लक्षणमानतः ज्योतिषांविवराणांचयथेदमसृजद्विभुः ५ अधुनेहमहाभागयथैवनरकान्नरः नानोग्रयातनान्ने
यात्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि ६ श्रीशुकउवाच नचेदिहैवापचितिंयथांहसः कृतस्यकुर्यान्मनउक्तिपाणिभिः ध्रुवंसवै
प्रेत्यनरकानुपैतियेकीर्तितामेभवतस्तिग्मयातनाः ७ तस्मात्पुरैवाश्विहपापनिष्कृतौयतेतमृत्योरविपद्यतात्मना दो
षस्यदृष्ट्वागुरुलाघवंयथाभिषक्चिकित्सेतरुजांनिदानवित् ८ राजोवाच दृष्टश्रुताभ्यांयत्पापंजानन्नप्यात्मनो
हितं करोतिभूयोविवशःप्रायश्चित्तमथोकथं ९ क्वचिन्निवर्ततेभद्रात्क्वचिच्चरतितत्पुनः प्रायश्चित्तमतोपार्थंम
न्येकुंजरशौचवत् १० श्रीशुकउवाच कर्मणाकर्मनिर्हारोनह्यात्यंतिकइष्यते अविद्वदधिकारित्वात्प्रायश्चित्तंवि
मर्शनं ११ नाश्नतःपथ्यमेवान्नंव्याधयोभिभवंतिहि एवंनियमकृद्राजन्शनैःक्षेमायकल्पते १२ तपसाब्रम्हचर्येण
शमेनचदमेनच त्यागेनसत्यशौचाभ्यांयमेननियमेनच १३ देहवाक्बुद्धिजंधीराधर्मज्ञाःश्रद्धयान्विताः क्षिपंत्य

घंमहदपिवेणुगुल्ममिवानलः १४ केचित्केवलयाभक्त्यावासुदेवपरायणाः अघंधुन्वंतिकार्त्स्न्येननीहारमिवभास्करः
१५ नतथाह्यघवान्राजन्पूयेततपआदिभिः यथाकृष्णार्पितप्राणस्तत्पूरुषनिषेवया १६ सध्रीचीनोह्ययंलोकेपंथाःक्षे
मोकुतोभयः सुशीलाःसाधवोयत्रनारायणपरायणाः १७ प्रायश्चित्तानिचीर्णानिनारायणपराङ्मुखं ननिःपुनंति
राजेंद्रसुराकुंभमिवापगाः १८ सकृन्मनःकृष्णपदारविंदयोर्निवेशितंतद्गुणरागियैरिह नतेयमंपाशभृतश्चतद्भटान्स्व
प्नेपिपश्यंतिहिचीर्णनिष्कृताः १९ अत्रचोदाहरंतीममितिहासंपुरातनं दूतानांविष्णुयमयोःसंवादस्तंनिबोधमे २० का
न्यकुब्जेद्विजःकश्चिद्दासीपतिरजामिलः नाम्नानष्टसदाचारोदास्याःसंसर्गदूषितः २१ बंद्यक्षकैतवैश्चौर्यैर्गर्हितां
वृत्तिमास्थितः बिभ्रत्कुटुंबमशुचिर्यातयामासदेहिनः २२ एवंनिवसतस्तस्यलालयानस्यतत्सुतान् कालोत्यगान्महा
न्राजन्नष्टाशीत्यायुषःसमाः २३ तस्यप्रवयसःपुत्रादशतेषांतुयोऽवमः बालोनारायणोनाम्नापित्रोश्चदयितोभृशं २४
सबद्धहृदयस्तस्मिन्नर्भकेकलभाषिणि निरीक्ष्यमाणस्तल्लीलांमुमुदेजरठोभृशं २५ भुंजानःप्रपिबन्खादन्बालकस्नेहयंत्रितः

भोजयन्पाययन्मूढोनवेदागतमंतकं २६ सएवंवर्तमानोज्ञोमृत्युकालउपस्थिते मतिंचकारतनयेबालेनारायणाव्हये
२७ सपाशहस्तांस्त्रीनूदृष्ट्वापुरुषानूभृशदारुणान् वक्रतुंडानूर्ध्वरोमानात्मानंनेतुमागतान् २८ दूरेक्रीडनकासक्तं
पुत्रंनारायणाव्हयं प्लावितेनस्वरेणोच्चैराजुहावाकुलेंद्रियः २९ निशम्यम्रियमाणस्यब्रुवतोहरिकीर्तनं भर्तुर्नाममहा
राजपार्षदाः सहसापतन् ३० विकर्षतोंतर्हृदयाद्दासीपतिमजामिलं ॥ यमप्रेष्यान्विष्णुदूतावारयामासुरोजसा ३१
ऊचुर्निषेधितास्तांस्तेवैवस्वतपुरःसराः केयूयंप्रतिषेद्धारोधर्मराजस्यशासनं ३२ कस्यवाकुतआयाताः कस्माद
स्यनिषेधथ किंदेवाउपदेवावायूयंकिंसिध्धसत्तमाः ३३ सर्वेपद्मपलाशाक्षाः पीतकौशेयवाससः किरीटिनःकुं
डलिनोलसत्पुष्करमालिनः ३४ सर्वेचनूत्नवयसः सर्वेचारुचतुर्भुजाः धनुर्निषंगासिगदाशंखचक्रांबुजश्रियः ३५ दिशो
वितिमिरालोकाकुर्वतःस्वेनरोचिषा किमर्थंधर्मराजस्यकिंकरान्नोनिषेधथ ३६ श्रीशुकउवाच इत्युक्तेयमदूतैस्तैर्वासुदे
वोक्तकारिणः तान्प्रत्यूचुःप्रहस्येदंमेघनिर्ह्रादयागिरा ३७ विष्णुदूताऊचुः यूयंवैधर्मराजस्ययदिनिर्देशकारिणः ब्रूत

धर्मस्यनस्तत्वंयच्चाधर्मस्यलक्षणं ३८ कथंस्विद्ध्रियतेदंडः किंवाऽस्यस्थानमीप्सितं दंड्याः किंकारिणः सर्वेआहोस्वि
त्कतिचिन्नृणां ३९ यमदूताऊचुः वेदप्रणिहितोधर्मोह्यधर्मस्तद्विपर्ययः वेदोनारायणः साक्षात्स्वयंभूरितिशुश्रुम ४०
येनस्वधाम्न्यमीभावारजःसत्वतमोमयाः गुणनामक्रियारूपैर्विभाव्यंतेयथातथं ४१ सूर्योग्निःखंमरुद्देवः सोमःसंध्या
हनीदिशः कंकुःकालोधर्मइतिह्येतेदैह्यस्यसाक्षिणः ४२ एतैरधर्मोविज्ञातःस्थानंदंडस्ययुज्यते सर्वेकर्मानुरोधेनदंडम
र्हंतिकारिणः ४३ संभवंतिहिभद्राणिविपरीतानिचानघाः कारिणांगुणसंगोस्तिदेहवान्नह्यकर्मकृत् ४४ येनयावान्यथा
धर्मोधर्मोवेहसमीहितः सएवतत्फलंभुंक्तेतथातावदमुत्रवै ४५ यथेहदेवप्रवरास्त्रैविध्यमुपलभ्यते भूतेषुगुणवैचित्र्या
त्तथाऽन्यत्रानुमीयते ४६ वर्तमानोन्ययोःकालोगुणाभिज्ञापकोयथा एवंजन्मान्ययोरेतद्धर्माधर्मनिदर्शनं ४७ मनसैव
पुरेदेवः पूर्वरूपंविपश्यति अनुमीमांसतेपूर्वंमनसाभगवानजः ४८ यथाऽज्ञस्तमसायुक्तउपास्तेव्यक्तमेवहि नवेदपूर्व
मपरंनष्टजन्मस्मृतिस्तथा ४९ पंचभिःकुरुतेस्वार्थान्पंचवेदाथपंचभिः एकस्तुषोडशेनत्रीन्स्वयंसप्तदशोऽश्नुते ५० तदे

नसोऽन्याकलंलिंगंत्वाकृतित्रयंमहत् धत्तेनुसंसृतिंपुंसिहर्षशोकभयार्तिदं ५१ देह्यज्ञोजितषड्वर्गोनेछन्कर्माणिकार्यते को
शकारइवात्मानंकर्मणाछाद्यमुह्यति ५२ नहिकश्चित्क्षणमपिजातुतिष्ठत्यकर्मकृत् कार्यतेह्यवशःकर्मगुणैःस्वाभा
विकैर्बलात् ५३ लब्ध्वानिमित्तमव्यक्तंव्यक्ताव्यक्तंभवत्युत यथायोनियथाबीजंस्वभावेनबलीयसा ५४ एषप्रकृति
संगेनपुरुषस्यविपर्ययः आसीत्सएवनचिरादीशसंगाद्विलीयते ५५ अयंहिश्रुतसंपन्नःशीलवृत्तगुणालयः धृतव्रतोमृ
दुर्दांतःसत्यवान्मंत्रविच्छुचिः ५६ गुर्वग्न्यतिथिवृद्धानांशुश्रूषुर्निरहंकृतः सर्वभूतसुहृत्साधुर्मितवागनुसूयकः ५७
एकदासौवनंयातःपितृसंदेशकृद्द्विजः आदायततआवृत्तःफलपुष्पसमित्कुशान् ५८ ददर्शकामिनंकंचिच्छूद्रंसहभुजिष्य
या पीत्वाचमधुमैरेयंमदाघूर्णितनेत्रया ५९ मत्तयाविश्लथन्नीव्याव्यपेतंनिरपत्रपं क्रीडंतमनुगायंतंहसंतमनयांतिके
६० दृष्ट्वातांकामलिप्तेनबाहुनापरिरंभितां जगामहृच्छयवशंसहसैवविमोहितः ६१ स्तंभयन्नात्मनात्मानंयावत्सत्वंय
थाश्रुतं नशशाकसमाधातुंमनोमदनवेपितं ६२ तन्निमित्तस्मरव्याजग्रहग्रस्तोविचेतनः तामेवमनसाध्यायन्स्वधर्माद्वि

रामह ६३ तामेवतोषयामासपित्र्येणार्थेनयावता ग्राम्यैर्मनोरमैःकामैः प्रसीदेतयथातथा ६४ विप्रोस्वभार्यामप्रौढांकुलेम
हतिलंभितां विससर्जाचिरात्पापः स्वैरिण्यापांगविद्धधीः ६५ यतस्ततश्चोपनिन्येन्यायतोऽन्यायतोधनं बभारास्याःकुटुं
बिन्यांकुटुंबमंदधीरयं ६६ यदसौशास्त्रमुल्लंघ्यस्वैरचार्यार्यगर्हितः अवर्ततचिरंकालमघायुरशुचिर्मलात् ६७ ततए
नंदंडपाणेःसकाशंकृतकिल्बिषं नेष्यामोऽकृतनिर्वेशंयत्रदंडेनशुध्यति ६८ इतिश्रीभाग·म·मू·ष·अजामिलोपा
ख्यानेप्रथमोध्यायः १ द्वितीयेवैष्णवैर्याम्यान्नाममहात्म्यमङ्गलं श्रावयित्वाद्विजोविष्णोर्लोकंनीतइतीर्यते १ श्रीशु
कउवाच एवंतेभगवद्दूतायमदूताभिभाषितं उपधार्याथतान्राजन् प्रत्याहुर्नयकोविदाः २ विष्णुदूताऊचुः अहो
कष्टंधर्मदृशामधर्मःस्पृशतेसभां यत्रादंड्येष्वपापेषुदंडोयैर्ध्रियतेवृथा २ प्रजानांपितरोयेचशास्तारःसाधवःसमाः
यदिस्यात्तेषुवैषम्यंकंयांतिशरणंप्रजाः ३ यद्यदाचरतिश्रेयानितरस्तत्तदीहते सयत्प्रमाणंकुरुतेलोकस्तदनुवर्तते
४ यस्यांकेशिरआधायलोकःस्वपितिनिर्वृतःस्वयंधर्ममधर्मंवानहिवेदयथापशुः ५ सकथंन्यर्पितात्मानंकृतमैत्रम

चेतनं विश्रंभणीयोभूतानांसघृणोद्रोग्धुमर्हति ६ अयंहिकृतनिर्वेशोजन्मकोट्यंहसामपि यद्व्याजहारविवशोनामस्वस्त्य
यनंहरेः ७ एतेनैवह्यघोनोऽस्यकृतंस्यादघनिष्कृतं यदानारायणायेतिजगादचतुरक्षरं ८ स्तेनः सुरापोमित्रध्रुग्ब्रह्महा
गुरुतल्पगः स्त्रीराजपितृगोहंता येचपातकिनोपरे ९ सर्वेषामप्यघवतामिदमेवसुनिष्कृतं नामव्याहरणंविष्णोर्यतस्तद्वि
षयामतिः १० ननिष्कृतैरुदितैर्ब्रह्मवादिभिस्तथाविशुध्यत्यघवान्व्रतादिभिः यथाहरेर्नामपदैरुदाहृतैस्तदुत्तमश्लोकगुणो
पलंभकं ११ नैकांतिकंतद्धिकृतेपिनिष्कृतंमनः पुनर्धावतिचेदसत्पथे तत्कर्मनिर्हारमभीप्सतांहरेर्गुणानुवादः खलुसत्वभाव
नः १२ अथैनंमाऽपनयतकृताशेषाघनिष्कृतं यदसौभगवन्नाममिय्रमाणः समग्रहीत् १३ सांकेत्यंपारिहास्यंवास्तोभंहेल
नमेववा वैकुंठनामग्रहणमशेषाघहरंविदुः १४ पतितः स्खलितोभग्नः संदष्टस्तप्तआहतः हरिरित्यवशेनाहपुमान्नार्हति
यातनां १५ गुरूणांचलघूनांचगुरूणिचलघूनिच प्रायश्चित्तानिपापानांज्ञात्वोक्तानिमहर्षिभिः १६ तैस्तान्यघानिपूयंते
तपोदानजपादिभिः नाधर्मजंतद्धृदयंतदपीशांघ्रिसेवया १७ अज्ञानादथवाज्ञानादुत्तमश्लोकनामयत् संकीर्तितमघं

पुंसोदहेदेधोयथानलः १८ यथागदंवीर्यतमम्उपयुक्तंयदृछया अजानतोऽप्यात्मगुणंकुर्यान्मंत्रोप्युदाहृतः १९ श्रीशुक०
तएवंसुविनिर्णीयधर्मंभागवतंनृप तंयाम्यपाशान्निर्मुच्यविप्रंमृत्योरमूमुचन् २० इतिप्रत्युदितायाम्यादूतायात्वायमां
तिके यमराज्ञेयथासर्वमाचचक्षुररिंदम २१ द्विजःपाशाद्विनिर्मुक्तोगतभीःप्रकृतिंगतः ववंदेशिरसाविष्णोःकिंकरान्
दर्शनोत्सवः २२ तंविवक्षुमभिप्रेत्यमहापुरुषकिंकराः सहसापश्यतस्तस्यतत्रांतर्दधिरेऽनघ २३ अजामिलोप्यथा
कर्ण्यदूतानांयमकृष्णयोः धर्मंभागवतंशुद्धंत्रैविद्यंचगुणाश्रयं २४ भक्तिमान्भगवत्याशुमाहात्म्यश्रवणाद्धरेः अनु
तापोमहानासीत्स्मरतोशुभमात्मनः २५ अहोमेपरमंकष्टमभूदविजितात्मनः येनविप्लावितंब्रह्मवृषल्यांजायतात्म
ना २६ धिङ्मांविगर्हितंसद्भिर्दुष्कृतंकुलकज्जलं हित्वाबालांसतींयोहंसुरापामसतीमगां २७ वृद्धावनाथौपितरौ
नान्यबंधूतपस्विनौ अहोमयाऽधुनात्यक्तावकृतज्ञेननीचवत् २८ सोहंव्यक्तंपतिष्यामिनरकेभृशदारुणे धर्मघ्नाःका
मिनोयत्रविंदंतियमयातनाः २९ किमिदंस्वप्नआहोस्वित्साक्षाद्दृष्टमिहाद्भुतं क्वयाताअद्यतेयेमांव्यकर्षन्पाशपाणयः

३० अथतेक्कगताःसिद्धाश्चत्वारश्चारुदर्शनाः व्यमोचयन्नीयमानंबध्वापाशैरधोभुवः ३१ अथापिमेदुर्भगस्यविबुधो
त्तमदर्शने भवितव्यंमंगलेनयेनात्मामेप्रसीदति ३२ अन्यथाम्रियमाणस्यनाशुचेर्वृषलीपतेः वैकुंठनामग्रहणंजिह्वाव
क्तुमिहार्हति ३३ क्वचाहंकितवःपापोब्रह्मघ्नोनिरपत्रपः क्वचनारायणेत्येतद्भगवन्नाममंगलं ३४ सोहंतथायतिष्या
मियतचित्तेंद्रियानिलः यथानुभूयआत्मानमंधेतमसिमज्जये ३५ विमुच्यतमिमंबंधमविद्याकामकर्मजं सर्वभूतसुहृ
च्छांतोमैत्रःकरुणएवच ३६ मोचयेयस्तमात्मानंयोषिन्मय्यात्ममायया विक्रीडितोययैवाहंक्रीडाइवाधमः ३७ ममाह मृग
मितिदेहादौहित्वामिथ्यार्थधीर्मतिं धास्येमनोभगवतिशुद्धंतत्कीर्तनादिभिः ३८ इतिजातसुनिर्वेदःक्षणसंगेनसाधुषु
गंगाद्वारमुपेयायमुक्तसर्वानुबंधनः ३९ श्रीशुकउवाच सतस्मिन्देवसदनआसीनोयोगमाश्रितः प्रत्याहृतेंद्रियग्रामोयु
योजमनआत्मनि ४० ततोगुणेभ्यआत्मानंवियुज्यात्मसमाधिना युयोजभगवद्धाम्निब्रह्मण्यनुभवात्मनि ४१ यर्ह्युपारतधी
स्तस्मिन्नद्राक्षीत्पुरुषान्पुरः उपलभ्योपलब्धान्प्राग्ववंदेशिरसाद्विजः ४२ हित्वाकलेवरंतीर्थेगंगायांदर्शनादनु सद्यःस्वरू
न्

पंजगृहेभगवत्सार्श्ववर्तिनां ४३ साकंविहायसाविप्रोमहापुरुषकिंकरैः हैमंविमानमारुह्ययथौयत्रश्रियःपतिः ४४ एवंस
विप्लावितसर्वधर्मादास्याःपतिःपतितोगर्ह्यकर्मणा निपात्यमानोनिरयेहतव्रतः सद्योविमुक्तोभगवन्नामगृण्हन् ४५ नातः
परंकर्मनिबंधकृंतनंमुमुक्षतांतीर्थपदानुकीर्तनात् नयत्पुनःकर्मसुसज्जतेमनोरजस्तमोभ्यांकलिलंततोऽन्यथा ४६ य
एवंपरमंगुह्यमितिहासमघापहं शृणुयाच्छ्रद्धयायुक्तोयश्चभक्त्यानुकीर्तयेत् ४७ नवैसनरकंयातिनेक्षितोयमकिंकरैः
यद्यप्यमंगलोमर्त्योविष्णुलोकेमहीयते ४८ म्रियमाणोहरेर्नामगृणन्पुत्रोपचारितं अजामिलोप्यगाद्धामकिंपुनःश्रद्धया
गृणन् ४९ इतिश्रीभा॰म॰ष॰॰अजामिलोपाख्यानेद्वितीयोध्यायः २ तृतीयेतुयमेनापिवैष्णवोत्कर्षवर्णनैः सांत्व
यित्वास्वदूतांस्तेवैष्णवेकिंकरीकृताः १ राजोवाच निशम्यदेवःस्वभटोपवर्णितंप्रत्याहकिंतान्प्रतिधर्मराजः एवंहताज्ञो
विहतान्मुरारेर्नैदेशिकैर्यस्यवशेजनोयं १ यमस्यदेवस्यनदंडभंगःकुतश्चनर्षेश्रुतपूर्वआसीत् एतन्मुनेवृश्चतिलोकसंश
यंनहित्वदन्यइतिमेविनिश्चितं २ श्रीशुकउवाच भगवत्पुरुषैराजन्याम्याःप्रतिहतोद्यमाः पतिंविज्ञापयामासुर्यमंसंयम

नीपतिं ३ यमदूताऊचुः कतिसंतीहशास्तारोजीवलोकस्यवैप्रभो त्रैविध्यंकुर्वतःकर्मफलाभिव्यक्तिहेतवः ४ यदिस्यु
र्बहवोलोकेशास्तारोदंडधारिणः कस्यस्यातांनवाकस्यमृत्युश्चामृतमेववा ५ किंतुशास्तृबहुत्वेस्याद्बहूनामिहकर्मिणां
शास्तृत्वमुपचारोहियथामंडलवर्तिनां ६ अतस्त्वमेकोभूतानांसेश्वराणामधीश्वरः शास्तादंडधरोनृणांशुभाशुभविवेच
नः ७ तस्यतेविहितोदंडोनलोकेवर्ततेधुना चतुर्भिरद्भुतैःसिद्धैराज्ञातेविप्रलंभिता ८ नीयमानंतवादेशादस्माभिर्यात
नागृहान् व्यमोचयन्पातकिनंछित्त्वापाशान्प्रसह्यते ९ तांस्तेवेदितुमिच्छामोयदिनोमन्यसेक्षमं नारायणेत्यभिहिते
माभैरित्याययुर्द्रुतं १० श्रीशुकउवाच इतिदेवःसआपृष्टःप्रजासंयमनोयमः प्रीतःस्वदूतान्प्रत्याहस्मरन्पादांबुजंहरेः
११ यमउवाच परोमदन्योजगतस्तस्थुषश्चओतंप्रोतंपटवद्यत्रविश्वं यदंशतोस्यस्थितिजन्मनाशानस्योतवद्यस्यवशेच
लोकः १२ योनामभिर्वाचिजनान्स्वजायां बध्नातितंत्यामिवदामभिर्गाः यस्मैबलिंतइमेनामकर्मनिबंधबद्धाश्चकितावहं
ति १३ अहंमहेंद्रोनिर्ऋतिःप्रचेताःसोमोग्निरीशःपवनोर्कोविरिंच्यः आदित्यविश्वेवसवोथसाध्यामरुद्गणारुद्रगणाःस

सिद्धाः १४ अन्येचयेविश्वसृजोमरेन्द्रा भृग्वादयोऽस्पृष्टरजस्तमस्काः यस्येहितंनविदुः स्पृष्टमायाः सत्वप्रधाना अपिकिंततो
न्ये १५ यंवैनगोभिर्मनसासुभिर्वाहृदा गिरावाऽसुभृतो विचक्षते आत्मानमंतर्हृदिसंतमात्मनांचक्षुर्यथैवाऽकृतयःस्ततःपरं
१६ तस्यात्मतंत्रस्यहरेरधीशितुःपरस्यमायाधिपतेर्महात्मनः प्रायेणदूताइहवैमनोहराश्चरंतितद्रूपगुणस्वभावाः १७ भूता
निविष्णोःसुरपूजितानिदुर्दर्शलिंगानिमहाद्भुतानि रक्षंतितद्भक्तिमतःपरेभ्योमत्तश्चमर्त्यानथसर्वतश्च १८ धर्मंतुसाक्षाद्भ
गवत्प्रणीतंनवैविदुर्ऋषयोनापिदेवाः नसिद्धमुख्याअसुरामनुष्याःकुतश्चविद्याधरचारणादयः १९ स्वयंभूर्नारदःशंभुःकु
मारःकपिलोमनुः प्रह्लादोजनकोभीष्मोबलिर्वैय्यासकिर्वयं २० द्वादशैतेविजानीमोधर्मंभागवतंभटाः गुह्यंविशुद्धंदु
र्बोधंयंज्ञात्वामृतमश्नुते २१ एतावानेवलोकेस्मिन्पुंसांधर्मःपरःस्मृतः भक्तियोगोभगवतितन्नामग्रहणादिभिः २२ नामो
च्चारणमाहात्म्यंहरेःपश्यतपुत्रकाः अजामिलोपियेनैवमृत्युपाशादमुच्यत २३ एतावतालमघनिर्हरणायपुंसांसंकीर्तनं
भगवतोगुणकर्मनाम्नां विक्रुश्यपुत्रमघवान्यदजामिलोपिनारायणेतिम्रियमाणइयायमुक्तिं २४ प्रायेणवेदतदिदंनमहाज

नोयंदेव्याविमोहितमतिर्बतमाययालं त्रय्यांजडीकृतमतिर्मधुपुष्पितायांवैतानिकेमहतिकर्मणियुज्यमानः २५ एवंविमृश्यसु
स्रधियोभगवत्यनंतेसर्वात्मनाविदधतेखलुभावयोगं तेमेनदंडमर्हंत्यथयद्यमीषांस्यात्पातकंतदपिहंत्युरुगायवादः २६ तेदेव
सिध्धपरिगीतपवित्रगाथायेसाधवःसमदृशोभगवत्प्रपन्नाः तान्नोपसीदतहरेर्गदयाऽभिगुप्तान्नैषांवयंनचवयःप्रभवामदं
डे २७ तानानयध्वमसतोविमुखान्मुकुंदपादारविंदमकरंदरसादजस्रं निष्किंचनैःपरमहंसकुलैरसंगैर्जुष्टाद्गृहेनिरयवर्त्मनिबद्ध
तृष्णान् २८ जिव्हानवक्तिभगवद्गुणनामधेयंचेतश्चनस्मरतितच्चरणारविंदं कृष्णायनोनमतियच्छिरएकदापितानानयध्वमस
तोऽकृतविष्णुकृत्यान् २९ तत्क्षम्यतांसभगवान्पुरुषःपुराणोनारायणःस्वपुरुषैर्यदसत्कृतंनः स्वानामहोनविदुषांरचितांज
लीनांक्षांतिर्गरीयसिनमःपुरुषायभूम्ने ३० तस्मात्संकीर्तनंविष्णोर्जगन्मंगलमंहसां महतामपिकौरव्यविध्यैकांतिकनिष्कृ
तिं ३१ शृण्वतांगृणतांवीर्याण्युद्दामानिहरेर्मुहुः यथासुजातयाभक्त्याशुध्द्येन्नात्मात्रतादिभिः ३२ कृष्णांघ्रिपद्ममधुलिट्
नपुनर्विसृष्टमायागुणेषुरमतेवृजिनावहेषु अन्यस्तुकामहतआत्मरजःप्रमार्ष्टुमीहेतकर्मयतएवरजःपुनःस्यात् ३३ इत्थंस्व

स्मृ

भर्तुर्गदितंभगवन्महित्वंसं स्मृविस्मितधियोयमकिंकरास्ते नैवाच्युताश्रयजनंप्रतिशंकमानाद्रष्टुंचबिभ्यतिततःप्रभृति
स्मराजन् ३४ इतिहासमिमंगुह्यंभगवान्कुंभसंभवः कथयामासमलयआसीनोहरिमर्चयन् ३५ इतिश्रीभागवतेमहा
पु॰ षष्ठस्कंधेतृतीयोध्यायः ३॥ चतुर्थादित्रिभिर्विश्वरूपजन्मविवक्षया प्रचेतःसुतदक्षस्यवंशस्तावत्प्रतन्यते १ चतुर्थे
तुप्रजासृष्ट्येदक्षेणाराधनंहरेः तपसाहंसगुह्याख्यस्तोत्रेणचनिरूप्यते २ राजोवाच देवासुरनृणांसर्गोनागानांमृगपक्षि
णां सामासिकस्त्वयाप्रोक्तोयस्तुस्वायंभुवेंतरे १ तस्यैवव्यासमिच्छामिज्ञातुंतेभगवन्यथा अनुसर्गंययाशक्त्यासससर्जभग
वान्परः २ सूतउवाच इतिसंप्रश्नमाकर्ण्यराजर्षेर्बादरायणिः प्रतिनंद्यमहायोगीजगादमुनिसत्तमः ३ श्रीशुकउवाच
यदाप्रचेतसःपुत्रादशप्राचीनबर्हिषः अंतःसमुद्रादुन्मग्नाददृशुर्गांद्रुमैर्वृतां ४ द्रुमेभ्यःक्रुध्यमानास्तेतपोदीपितमन्य
वः मुखतोवायुमग्निंचससृजुस्तद्दिधक्षया ५ ताभ्यांनिर्दह्यमानांस्तानुपलभ्यकुरूद्वह राजोवाचमहान्सोमोमन्युं
प्रशमयन्निव ६ माद्रुमेभ्योमहाभागादीनेभ्योद्रोग्धुमर्हथ विवर्धयिषवोयूयंप्रजानांपतयःस्मृताः ७ अहोप्रजाप

तिपतिर्भगवान्हरिरव्ययः वनस्पतीनोषधीश्चससर्जोर्जमिषंविभुः ८ अन्नंचराणामचराह्यपदःपादचारिणां अहस्ताहस्त
युक्तानांद्विपदांचचतुष्पदः ९ यूयंचपित्रान्वादिष्टादेवदेवेनचानघाः प्रजासर्गायहिकथंवृक्षान्निर्दग्धुमर्हथ १० आतिष्ठतस
तांमार्गंकोपंयच्छतदीपितं पित्रापितामहेनापिजुष्टंवःप्रपितामहैः ११ तोकानांपितरौबंधूदृशःपक्ष्मस्त्रियाःपतिः पतिःप्र
जानांभिक्षूणांगृह्यज्ञानांबुधःसुहृत् १२ अंतर्देहेषुभूतानामात्मास्तेहरिरीश्वरः सर्वंतद्धिष्ण्यमीक्षध्वमेवंवस्तोषितो
ह्यसौ १३ यःसमुत्पतितंदेहआकाशान्मन्युमुल्बणं आत्मजिज्ञासयायच्छेत्सगुणानतिवर्तते १४ अलंदग्धैर्द्रुमैर्दीनैःखि
लानांशिवमस्तुवः वार्क्षीह्येषावराकन्यापत्नीत्वेप्रतिगृह्यतां १५ इत्यामंत्र्यवरारोहांकन्यामाप्सरसींनृप सोमोराजा
ययौदत्वातेधर्मेणोपयेमिरे १६ तेभ्यस्तस्यांसमभवद्दक्षःप्राचेतसःकिल यस्यप्रजाविसर्गेणलोकाआपूरितास्त्र
यः १७ यथाससर्जभूतानिदक्षोदुहितृवत्सलः रेतसामनसाचैवतन्ममावहितःशृणु १८ मनसैवासृजत्पूर्वंप्रजापति
रिमाःप्रजाः देवासुरमनुष्यादीन्नभस्थलजलौकसः १९ तमबृंहितमालोक्यप्रजासर्गंप्रजापतिः विंध्यपादानुप

ध्न्यसोचरद्दुष्करंतपः २० तत्राघमर्षणंनामतीर्थंपापहरंपरं उपस्पृश्यानुसवनंतपसातोषयद्धरिं २१ अस्तौषीद्धंसगुह्येन
भगवंतमधोक्षजं तुभ्यंतदभिधास्यामिकस्यातुष्यद्यतोहरिः २२ प्रजापतिरुवाच नमः परायावितथानुभूतयेगुणत्रयाभा
सनिमित्तबंधवे अदृष्टधाम्नेगुणतत्वबुद्धिभिर्निरस्तमानायदधेस्वयंभुवे २३ नयस्यसख्यंपुरुषोवैतिसख्युः सखावसन्सं
वसतः पुरेस्मिन् गुणोयथागुणिनोव्यक्तदृष्टेस्तस्मैमहेशायनमस्करोमि २४ देहोसवोऽक्षामनवोभूतमात्रानात्मानमन्यं
चविदुः परंयत् सर्वंपुमान्वेदगुणांश्चतज्ज्ञोनवेदसर्वज्ञमनंतमीडे २५ यदोपरामोमनसोनामरूपरूपस्यदृष्टस्मृतिसंप्रमो
षात् यईयतेकेवलयास्वसंस्थयाहंसायतस्मैशुचिसद्मनेनमः २६ मनीषिणोंतर्हृदिसन्निवेशितंस्वशक्तिभिर्नवभिश्च
त्रिवृद्भिः वह्निंयथादारुणिपांचदश्यंमनीषयानिष्कर्षंतिगूढं २७ सवैममाशेषविशेषमायानिषेधनिर्वाणसुखानुभूतिः
ससर्वनामासचविश्वरूपः प्रसीदतामनिरुक्तात्मशक्तिः २८ यद्यन्निरुक्तंवचसानिरूपितंधियाक्षभिर्वामनसावोतयस्य
माभूत्स्वरूपंगुणरूपंहितंसवैगुणापायविसर्गलक्षणः २९ यस्मिन्यतोयेनचयस्ययस्मैयद्योयथाकुरुतेकार्यतेच परावरे

षांपरमंप्राकृप्रसिद्धंतद्ब्रह्मतद्धेतुरनन्यदेकं ३० यच्छक्तयोवदतांवादिनांवै विवादसंवादभुवोभवंति कुर्वंतिचैषांमुहुरात्ममोहं
तस्मैनमोनंतगुणायभूम्ने ३१ अस्तीतिनास्तीतिचवस्तुनिष्ठयोरेकस्थयोर्भिन्नविरुद्धधर्मयोः अवेक्षितंकिंचनयोगसांख्य
योः समंपरंह्यनुकूलंबृहत्तत् ३२ योऽनुग्रहार्थंभजतांपादमूलमनामरूपोभगवाननंतः नामानिरूपाणिचजन्मकर्मभिर्भे
जेसमह्यंपरमःप्रसीदतु ३३ यःप्राकृतैर्ज्ञानपथैर्जनानांयथाशयंदेहगतोविभाति यथानिलःपार्थिवमाश्रितोगुणंसईश्वरो
मेकुरुतान्मनोरथं ३४ श्रीशुकउवाच इतिस्तुतःसंस्तुवतःसतस्मिन्नघमर्षणे आविरासीत्कुरुश्रेष्ठभगवान्भक्तव
त्सलः ३५ कृतपादःसुपर्णांसेप्रलंबाष्टमहाभुजः शंखचक्रासिचर्मेषुधनुष्पाशगदाधरः ३६ पीतवासाघनश्यामःप्रसन्न
वदनेक्षणः वनमालानिवीतांगोलसच्छ्रीवत्सकौस्तुभः ३७ महाकिरीटकटकःस्फुरन्मकरकुंडलः कांच्यंगुलीयवलय
नूपुरांगदभूषितः ३८ त्रैलोक्यमोहनंरूपंबिभ्रत्त्रिभुवनेश्वरः वृतोनारदनंदाद्यैःपार्षदैःसुरयूथपैः ३९ स्तूयमानोऽनुगा
यद्भिःसिद्धगंधर्वचारणैः रूपंतन्महदाश्चर्यंविचक्ष्यागतसाध्वसः ४० ननामदंडवद्भूमौप्रहृष्टात्माप्रजापतिः नकिंचनोच्चा

रयितुमर्हाकत्तीव्रयामुदा ४१ आपूरितमनोद्वारैर्न्हदिन्यइवनिर्झरैः तंतथाऽवनतंभक्तंप्रजाकामंप्रजापतिं ४२ चित्तज्ञः सर्वभूताना
मिदमाहजनार्दनः ४२ श्रीभगवानुवाच प्राचेतसमहाभागसंसिद्धस्तपसाभवान् यच्छ्रद्धयामत्परयामयिभावंपरंगतः ४३ प्रीतो
हंतेप्रजानाथयत्तेस्योद्बृंहणंतपः ममैषकामोभूतानांयद्भूयासुर्विभूतयः ४४ ब्रम्हाभवोभवंतश्चमनवोविबुधेश्वराः विभूत
योममह्येताभूतानांभूतिहेतवः ४५ तपोमेहृदयंब्रम्हन्तनुर्विद्याक्रियाकृतिः अंगानिक्रतवोजाताधर्मआत्माऽसवः सुराः ४६
अहमेवासमेवाग्रेनान्यात्किंचांतरंबहिः संज्ञानमात्रमव्यक्तंप्रसुप्तमिवविश्वतः ४७ मय्यनंतगुणेऽनंतेगुणतोगुणविग्रहः यदासी
त्ततएवाद्यःस्वयंभूःसमभूदजः ४८ सवैयदामहादेवोममवीर्योपबृंहितः मेनेखिलमिवात्मानंमुद्यतःसर्गकर्मणि ४९ अथमेऽ
भिहितोदेवस्तपोतप्यतदारुणं नवविश्वसृजोयुष्मान्येनादावसृजद्विभुः ५० एषापंचजनस्यांगदुहितावैप्रजापतेः असिक्नी
नामपत्नीत्वेप्रजेशप्रतिगृह्यतां ५१ मिथुनव्यवायधर्मस्त्वंप्रजासर्गमिमंपुनः मिथुनव्यवायधर्मिण्यांभूरिशोभावयिष्यसि ५२
त्वत्तोऽधस्तात्प्रजाःसर्वामिथुनीभूयमायया मदीययाभविष्यंतिहरिष्यंतिचमेबलिं ५३ श्रीशुकउवाच इत्युक्त्वामिषतस्त

स्यभगवान्विश्वभावनः स्वप्नोपलब्धार्थइवतत्रैवांतर्दधेहरिः ५४ इतिश्रीभा० म० ष० चतुर्थोऽध्यायः ४ पंचमेनारदेनाथवाचःकू
टैस्तनाशितान् सुतानाकर्ण्यदक्षोमुंचन्शापमेतिनिरूप्यते १ श्रीशुकउवाच तस्यांसपांचजन्यांवैविष्णुमायोपबृंहितः हर्यश्व
संज्ञानयुतंपुत्रानजनयद्विभुः १ अपृथग्धर्मशीलास्तेसर्वेदाक्षायणानृप पित्राप्रोक्ताःप्रजासर्गेप्रतीचींप्रययुर्दिशं २ तत्रनाराय
णसरस्तीर्थंसिंधुसमुद्रयोः संगमोयत्रसुमहन्मुनिसिद्धनिषेवितं ३ तदुपस्पर्शनादेवविनिर्धूतमलाशयाः धर्मेपारमहंस्येचप्रो
त्पन्नमतयोऽप्युत ४ तेपिरेतपएवोग्रंपित्रादेशेनयंत्रिताः प्रजाविवृद्धयेयत्तान्देवर्षिस्तान्ददर्शह ५ उवाचचाथहर्यश्वाःकथंस्र
क्ष्यथवैप्रजाः अदृष्ट्वांऽतंभुवोयूयंबालिशाबतपालकाः ६ तथैकपुरुषंराष्ट्रंबिलंचादृष्टनिर्गमं बहुरूपांस्त्रियंचापिपुमांसंपुं
श्चलीपतिं ७ नदीमुभयतोवाहांपंचपंचाद्भुतंगृहं क्वचिद्धंसंचित्रकथंक्षौरपव्यंस्वयंभ्रमि ८ कथंस्वपितुरादेशमविद्वांसोविप
श्चितः अनुरूपमविज्ञायअहोसर्गंकरिष्यथ ९ श्रीशुकउ० तन्निशम्याथहर्यश्वाऔत्पत्तिकमनीषया वाचःकूटंतुदेवर्षेःस्वयं
विममृशुर्धिया १० भूःक्षेत्रंजीवसंज्ञंयदनादिनिजबंधनं अदृष्ट्वातस्यनिर्वाणंकिमसत्कर्मभिर्भवेत् ११ एकएवेश्वरस्तुर्योभग

वान्त्माश्रयःपरः तमदृष्ट्वाऽभवंपुंसः किमसत्कर्मभिर्भवेत् १२ पुमान्नैवैतियद्गत्वा बिलस्वर्गंगतोयथा प्रत्यग्धामाविदइहकिमस
त्कर्मभिर्भवेत् १३ नानारूपात्मनोबुद्धिः स्वैरिणीवगुणान्विता तन्निष्ठामगतस्येहकिमसत्कर्मभिर्भवेत् १४ तत्संगभ्रंशितैश्व
र्यंसंसरंतंकुभार्यवत् तद्गतीरबुधस्येहकिमसत्कर्मभिर्भवेत् १५ सृष्ट्यप्ययकरींमायांवेलाकूलांतवेगितां मत्तस्यतामविज्ञाय
किमसत्क॰ १६ पंचविंशतितत्वानांपुरुषोद्भुतदर्पणं अध्यात्ममबुधस्येहकिमसत्क॰ १७ ऐश्वरंशास्त्रमुत्सृज्यबंधमोक्षानुदर्शनं
विविक्तपदमज्ञायकिम॰ १८ कालचक्रंभ्रमिस्तीक्ष्णंसर्वंनिष्कर्षयज्जगत् स्वतंत्रमबुधस्येहकिमस॰ १९ शास्त्रस्यपितुरादे
शंयोनवेदनिवर्तकं कथंतदनुरूपायगुणविश्रंभ्युपक्रमेत् २० इतिव्यवसिताराजन् हर्यश्वाएकचेतसः प्रययुस्तंपरिक्रम्यपंथा
नमनिवर्तनं २१ स्वरब्रम्हणि निर्भातहृषीकेशपदांबुजे अखंडंचित्तमावेश्यलोकाननुचरन्मुनिः २२ नाशंनिशम्यपुत्राणांनार
दाच्छीलशालिनां अन्वतप्यतकःशोचन्सुप्रजस्त्वंशुचांपदं सभूयःपांचजन्यायामजेनपरिसांत्वितः पुत्रानजनयद्दक्षः सवला
श्वान्सहस्रशः २४ तेपिपित्रासमादिष्टाःप्रजासर्गेधृतव्रताः नारायणसरोजग्मुर्यत्रसिद्धाःस्वपूर्वजाः २५ तदुपस्पर्शनादेव

विनिर्धूतामलाशयाः जपंतोब्रम्हपरमंतेपुस्तत्रमहत्तपः २६ अ भक्षाः कतिचिन्मासान्कतिचिद्वायुभोजनाः आराधयन्मं
त्रमिममभ्यस्यंतइडस्पतिं २७ ओंनमोनारायणायपुरुषायमहात्मने विशुध्धसत्वधिष्ण्यायमहाहंसायधीमहि २८ इति
तानपिराजेंद्रप्रतिसर्गधियोमुनिः उपेत्यनारदःप्राहवाचःकूटानिपूर्ववत् २९ दाक्षायणाःसंशृणुतगदतोनिगमंमम अन्विछता
नुपदवींभ्रातॄणांभ्रातृवत्सलाः ३० भ्रातॄणांप्रायणंभ्रातायोनुतिष्ठतिधर्मवित् सपुण्यबंधुःपुरुषोमरुद्भिःसहमोदते ३१ एताव
दुक्त्वाप्रययौनारदोमोघदर्शनः तेपिचान्वगमन्मार्गंभ्रातॄणामेवमारिष ३२ सध्रीचीनंप्रतीचीनंपरस्यानुपथंगताः नाद्यापि
तेनिवर्ततेपश्चिमायामिनीरिव ३३ एतस्मिन्कालउत्पातान्बहून्पश्यन्प्रजापतिः पूर्ववन्नारदकृतंपुत्रनाशमुपाशृणोत् ३४
चुक्रोधनारदायासौपुत्रशोकविमूर्छितः देवर्षिमुपलभ्याहरोषाद्विस्फुरिताधरः ३५ दक्षउवाच अहोअसाधोसाधूनांसाधु
लिंगेननःस्त्वया असाध्वकार्यर्भकाणांभिक्षोर्मार्गःप्रदर्शितः ३६ ऋणैस्त्रिभिरमुक्तानाममीमांसितकर्मणां विघातःश्रेय
सःपापलोकयोरुभयोःकृतः ३७ एवंत्वंनिरनुक्रोशोबालानांमतिभिद्धरेः पार्षदमध्येचरसियशोहानिरपत्रपः ३८ ननुभा

गवतानित्यंभूतानुग्रहकातराः ऋतेत्वांसौहृदघ्नंवैवैरंकरमवैरिणां ३९ नेत्थंपुंसांविरागःस्यात्त्वयाकेवलिनामृषा मन्यसेयद्युपश्र
मंस्नेहपाशनिकृंतनं ४० नानुभूयनजानातिपुमान्विषयतीक्ष्णतां निर्विद्येतस्वयंतस्मान्नतथाभिन्नधीःपरैः ४१ यन्नस्त्वंकर्मसं
धानांसाधूनांगृहमेधिनां कृतवानसिदुर्मर्षंविप्रियंतवमर्षितं ४२ तंतुकृंतनयन्नस्त्वमभद्रमचरःपुनः तस्माल्लोकेषुतेमूढनभवेद्भ्र
मतःपदं ४३ श्रीशुकउवाच प्रतिजग्राहतद्बाढंनारदःसाधुसंमतः एतावान्साधुवादोहितितिक्षेतेश्वरःस्वयं ४४ इतिश्रीभा·
म·ष·दक्षशापःपंचमोध्यायः ५ षष्ठेदक्षेणसृष्टायांकन्याषष्ट्यांप्रकीर्तिताः पृथग्वंशायतोजातोविश्वरूपोदितेःसुतात् १
श्रीशुक· ततःप्राचेतसोऽसिक्न्यामनुनीतःस्वयंभुवा षष्टिंसंजनयामासदुहितॄःपितृवत्सलाः १ दशधर्मायकायेंदोर्द्विषट्
त्रिणवदत्तवान् भूतांगिरःकृशाश्वेभ्योद्वेद्वेतार्क्ष्यायचापराः २ नामधेयान्यमूषांत्वंसापत्यानांचमेशृणु यासांप्रसूतिप्रस
वैर्लोकाआपूरितास्त्रयः ३ भानुर्लंबाककुब्जामिर्विश्वासाध्यामरुत्वती वसुर्मुहूर्तासंकल्पाधर्मपत्न्यःसुतांशृणु ४ भानोस्तु
देवऋषभइंद्रसेनस्ततोनृप विद्योतआसील्लंबायास्ततश्चस्तनयित्नवः ५ ककुभःसंकटस्तस्यकीकटस्तनयोयतः भुवोदुर्गाणिजा

नारद

मेयः स्वर्गोनंदिस्ततोभवत् ६ विश्वेदेवास्तुविश्वायाअप्रजांस्तान्प्रचक्षते साध्योगणस्तुसाध्यायाअर्थसिद्धिस्तुतत्सुतः ७ मरुत्वां
श्चजयंतश्चमरुत्वत्यांबभूवतुः जयंतोवासुदेवांशउपेंद्रइतियंविदुः ८ मौहूर्तिकादेवगणामुहूर्तायाश्चजज्ञिरे येवैफलंप्रयच्छंति
भूतानांस्वस्वकालजं ९ संकल्पायाश्चसंकल्पः कामः संकल्पजः स्मृतः वसवोष्टौवसोःपुत्रास्तेषांनामानिमेशृणु १० द्रोणः प्राणो
ध्रुवोर्कोग्निर्दोषोवसुर्विभावसुः द्रोणस्याभिमतेःपत्न्याहर्षशोकभयादयः ११ प्राणस्योर्जस्वतीभार्यासहआयुःपुरोजवः ध्रुव
स्यभार्याधरणिरसूतविविधाःपुरः १२ अर्कस्यवासनाभार्यापुत्रास्तर्षादयस्मृताः अग्नेर्भार्यावसोर्धारापुत्राद्रविणकादयः १३ स्कं
दश्चकृत्तिकापुत्रोयेविशाखादयस्ततः दोषस्यशर्वरीपुत्रःशिशुमारोहरेःकला १४ वसोरांगिरसीपुत्रोविश्वकर्माकृतीपतिः
ततोमनुश्चाक्षुषोभूद्विश्वेसाध्यामनोःसुताः १५ विभावसोरसूतोषाव्युष्टंरोचिषमातपं पंचयामोथभूतानियेनजाग्रतिकर्मसु
१६ सरूपाऽसूतभूतस्यभार्यारुद्रांश्चकोटिशः रैवतोऽजोभवोभीमोवामउग्रोवृषाकपिः १७ अजेकपादहिर्बुध्न्योबहुरूपोमहा
निति रुद्रस्यपार्षदाश्चान्येघोराभूतविनायकाः १८ प्रजापतेरंगिरसःस्वधापत्नीपितॄनथ अथर्वांगिरसंवेदंपुत्रत्वेचाकरोत्सती १९

कृशाश्वोर्चिषि भार्यायां धूम्रकेतुमजीजनत् धिषणायां वेदशिरो देवलं वयुनं मनुं २० तार्क्ष्यस्य विनता कद्रूः पतंगी यामिनीति
पतंग्यसूत पतगान् यामिनी शलभानथ २१ सुपर्णासूत गरुडं साक्षाद्यज्ञेशवाहनं सूर्यसूतमनूरुं च कद्रूर्नागाननेकशः २२ कृत्ति
कादीनि नक्षत्राणींदोः पत्न्यस्तु भारत दक्षशापात्सोनपत्यस्तासु यक्ष्मग्रहार्दितः २३ पुनः प्रसाद्य तं सोमः कला लेभे क्षये दि
ताः २३ शृणु नामानि लोकानां मातॄणां शंकराणि च अथ कश्यपपत्नीनां यत्प्रसूतमिदं जगत् २४ अदितिर्दितिर्दनुः
काष्ठा अरिष्टा सुरसा इला मुनिः क्रोधवशा ताम्रा सुरभिः सरमा तिमिः २५ तिमेर्यादोगणा आसन् श्वापदाः सरमा
सुताः सुरभेर्महिषा गावो ये चान्ये द्विशफा नृप २६ ताम्रायाः श्येनगृध्राद्या मुनेरप्सरसां गणाः दंदशूकादयः सर्पा
राजन्क्रोधवशात्मजाः २७ इलाया भूरुहाः सर्वे यातुधानाश्च सौरसाः अरिष्टायाश्च गंधर्वाः काष्ठाया द्विशफेतराः
२८ सुता दनोरेकषष्टिस्तेषां प्राधानिकान् शृणु द्विमूर्धा शंबरोऽरिष्टो हयग्रीवो विभावसुः २९ अयोमुखः शंकुशिराः
स्वर्भानुः कपिलोऽरुणः पुलोमा वृषपर्वा च एकचक्रोनुतापनः ३० धूम्रकेशो विरूपाक्षो विप्रचित्तिश्च दुर्जयः स्वर्भानोः सुप्रभां

कन्यामुवाहनमुचिः किल वृषपर्वणस्तत्कन्याशर्मिष्ठांययातिर्नाहुषोबली ३१ वैश्वानरस्तुतायाश्चचतस्त्रश्चारुदर्शनाः उपदानवीहय
शिरापुलोमाकालकातथा ३२ उपदानवींहिरण्याक्षः क्रतुर्हयशिरांनृप पुलोमांकालकांचद्वेवैश्वानरस्तेतुकः उपयेमेथभग
वान्कश्यपोब्रह्मचोदितः ३३ पौलोमाःकालकेयाश्चदानवायुद्धशालिनः तयोःषष्टिसहस्राणियज्ञघ्नांस्तेपितुःपिता जघानस्वर्ग
तोराजन्नेकइंद्रप्रियंकरः ३४ विप्रचित्तिःसिंहिकायांशतंचैकमजीजनत् राहुज्येष्ठंकेतुशतंग्रहत्वंयउपागतः ३५ अथातःश्रूयतां
वंशोयोदितेरनुपूर्वशः यत्रनारायणोदेवोस्वांशेनावतरद्विभुः ३६ विवस्वानर्यमापूषात्वष्टाथसविताभगः धाताविधातावरुणो
मित्रः शक्रउरुक्रमः ३७ विवस्वतःश्राद्धदेवंसंज्ञासूयतवैमनुं मिथुनंचमहाभागायमंदेवंयमींतथा सैवभूत्वाथवडवानासत्यौ
सुषुवेभुवि ३८ छायाशनैश्चरंलेभेसावर्णिंचमनुंततः कन्यांचतपतींयावैवव्रेसंवरणंपतिं ३९ अर्यम्णोमातृकापत्नीतयोश्च
र्षणयःस्मृताः यत्रवैमानुषीजातिर्ब्रह्मणाचोपकल्पिता ४० पूषानपत्यःपिष्टादोभग्नदंतोभवत्पुरा योसौदक्षायकुपितंजहासवि
वृतद्विजः ४१ त्वष्टुर्दैत्यानुजाभार्यारचनानामकन्यका सन्निवेशस्तयोर्जज्ञेविश्वरूपश्चवीर्यवान् ४२ तंवव्रिरेसुरगणास्वस्रीयंद्वि

षतामपि विमतेनपरित्यक्ताःगुरुणांगिरसेनयत् इतिश्रीभाग॰म॰ष॰षष्ठोऽध्यायः ६ सप्तमेविश्वरूपोसौपौरोहित्येवृतःसुरैः
गुरुणासंपरित्यक्तैः पौरोहित्यमथाकरोत् १ राजोवाच कस्यहेतोःपरित्यक्ताआचार्येणात्मनःसुराः एतदाचक्ष्वभगवन्शिष्या
णामक्रमंगुरौ श्रीशुकउवाच इंद्रस्त्रिभुवनैश्वर्यमदोल्लंघितसत्पथः मरुद्भिर्वसुभीरुद्रैरादित्यैर्ऋभुभिर्नृप २ विश्वेदेवैश्चसा
ध्यैश्चनासत्याभ्यांपरिश्रितः सिद्धचारणगंधर्वैर्मुनिभिर्ब्रह्मवादिभिः ३ विद्याधराप्सरोभिश्चकिन्नरैःपतगोरगैः निषेव्य
माणोभगवांस्तूयमानश्चभारत ४ उपगीयमानोललितमास्थानाध्यासनाश्रितः पांडुरेणातपत्रेणचंद्रमंडलचारुणा ५ यु
क्तश्चान्यैःपारमेष्ठ्यैश्चामरव्यजनादिभिः विराजमानपौलोम्यासहार्धासनयाभृशं ६ सयदापरमाचार्यंदेवानामात्मनश्चह
नाभ्यनंदतसंप्राप्तंप्रत्युत्थानासनादिभिः ७ वाचस्पतिंमुनिवरंसुरासुरनमस्कृतं नोच्चचालासनादिंद्रःपश्यन्नपिसभागतं ८
ततोनिर्गत्यसहसा कविरांगिरसःप्रभुः आययौस्वगृहंतूष्णींविद्वांश्रीमदविक्रियां ९ तर्ह्येवप्रतिबुध्येंद्रोगुरुहेलनमात्मनः ग
र्हयामास सदसिस्वयमात्मानमात्मना १० अहोबतममासाधुकृतंवैदभ्रबुद्धिना यन्मयैश्वर्यमत्तेनगुरुःसदसिकात्कृतः ११

कोगृध्येसंडितोलक्ष्मींत्रिविष्टपपतेरपि ययाहमासुरंभावंनीतोद्यविबुधेश्वरः १२ येपारमेष्ठ्यंधिषणमधितिष्ठन्नकंचन प्रत्यु
त्तिष्ठेदितिब्रूयुर्धर्मंतेनपरंविदुः १३ तेषांकुपथदेष्टृणांपततांतमसिह्यधः येश्रद्दध्युर्वचस्तेवैमज्जंत्यश्मप्लवाइव १४ अथाह
ममराचार्यमगाधधिषणंद्विजं प्रसादयिष्येनिशठः शीर्ष्णातच्चरणंस्पृशन् १५ एवंचिंतयतस्तस्यमघोनोभगवान्गृहात्
बृहस्पतिर्गतोऽदृष्टांगतिमध्यात्ममायया १६ गुरोर्नाधिगतःसंज्ञांपरीक्षन्भगवान्स्वराट् ध्यायन्धियासुरैर्युक्तःशर्मनाल
भतात्मनः १७ तच्छ्रुत्वैवासुराःसर्वेआश्रित्यौशनसंमतं देवान्प्रत्युद्यमंचक्रुर्दुर्मदाआततायिनः १८ तैर्विसृष्टेषुभिस्ती
क्ष्णैर्निर्भिन्नांगोरुबाहवः ब्रह्माणंशरणंजग्मुःसहेंद्रानतकंधराः १९ तांस्तथाभ्यर्दितान्वीक्ष्यभगवानात्मभूरजः कृपया
परयादेवउवाचपरिसांत्वयन् २० ब्रह्मोवाच अहोबतसुरश्रेष्ठाह्यभद्रंवःकृतंमहत् ब्रह्मिष्ठंब्राह्मणंदांतमैश्वर्यान्नाभ्य
नंदत २१ तस्यायमनयस्यासीत्परेभ्योवःपराभवः प्रक्षीणेभ्यःस्ववैरिभ्यःसमृद्धानांचयत्सुराः २२ मघवन्द्विषतःपश्य
प्रक्षीणान्गुर्वतिक्रमात् संप्रत्युपचिताभूयःकाव्यमाराध्यभक्तितः आददीरन्निलयनंममापिभृगुदेवताः २३ त्रिविष्ट

पंक्तिंगणयंत्वभेद्यंमंत्राभिगूणामनुद्विगिक्षितार्थाः न विप्रगोविंदगवीश्वराणांभवंत्यभद्राणिनरेश्वराणां २४ तद्विश्वरूपंभजताशुविप्रंतप
स्विनंत्वाष्ट्रमथात्मवंतं सभाजितोर्थान्सविधास्यतेवोयदिक्षमिष्य्धमुतास्यकर्म २५ श्रीशुकउवाच तएवमुदिताराजन्ब्रम्हणाविग
तज्वराः ऋषिंत्वाष्ट्रमुपव्रज्यपरिष्वज्येदमब्रुवन् २६ देवाऊचुः वयंतेऽतिथयःप्राप्ताआश्रमंभद्रमस्तुते कामःसंपद्यतांतातपितृणां
समयोचितः २७ पुत्राणांहिपरोधर्मःपितृशुश्रूषणंसतां अपिपुत्रवतांब्रम्हन्किमुतब्रम्हचारिणां २८ आचार्योब्रम्हणोमूर्तिःपिता
मूर्तिःप्रजापतेः भ्रातामरुत्पतेर्मूर्तिर्मातासाक्षात्क्षितेस्तनुः २९ दयायाभगिनीमूर्तिर्धर्मस्यात्मातिथिःस्वयं अग्नेरभ्यागतोमूर्तिः
सर्वभूतानिचात्मनः ३० तस्मात्पितृणामार्त्तानामार्त्तिंपरपराभवं तपसाऽपनयंस्तातसंदेशंकर्तुमर्हसि ३१ वृणीमहेत्वोपाध्यायं
ब्रम्हिष्ठंब्राम्हणंगुरुं यथांजसाविजेष्यामःसपत्नांस्तवतेजसा ३२ नगर्हयंतिह्यर्थेषुयविष्ठांघ्र्यभिवादनं छंदोभ्योऽन्यत्रनब्र
म्हन्वयोज्यैष्ठ्यस्यकारणं ३३ ऋषिरुवाच अभ्यर्थितःसुरगणैःपौरोहित्येमहातपाः सविश्वरूपस्तानाहप्रसन्नःश्लक्ष्णया
गिरा ३४ विश्वरूपउवाच विगर्हितंधर्मशीलैर्ब्रम्हवर्चउपव्ययं कथंनुमद्विधोनाथालोकेशैरभियाचितं प्रत्याख्यास्यतितत

द्भिष्यः सएवस्वार्थउच्यते ३५ अकिंचनानांहि धनंशिलोंछनंतेनेहनिर्वर्तितसाधुसत्क्रियः कथंविगर्ह्यंनुकरोम्यधीश्वराः
पौरोधसंहृष्यतियेनदुर्मतिः तथापिनप्रतिब्रूयांगुरुभिःप्रार्थितंकियत् भवतांप्रार्थितंसर्वंप्राणैरर्थैश्चसाधये ३७ श्रीशुक०
तेभ्यएवंप्रतिश्रुत्यविश्वरूपोमहातपाः पौरोहित्यंवृतश्चक्रेपरमेणसमाधिना ३८ सुरद्विषांश्रियंगुप्तामौशनस्यापि विद्यया
आछिद्यादान्महेंद्रायवैष्णव्या विद्ययाविभुः ३९ ययागुप्तः सहस्राक्षो जिग्येसुरचमूर्विभुः तांप्राहसमहेंद्रायविश्वरूप
उदारधीः ४० इतिश्रीभा० म० ष० सप्तमोध्यायः ७ अष्टमेविश्वरूपस्तुवर्मनारायणात्मकं इंद्रायप्राहयेनेंद्रोगुप्तोदैत्यानथा
यजत् १ राजोवाच ययागुप्तः सहस्राक्षः सवाहान्रिपुसैनिकान् क्रीडन्निव विनिर्जित्य त्रिलोक्याबुभुजेश्रियं १ भगवंस्तन्ममा
रव्याहिवर्मनारायणात्मकं यथाततायिनः शत्रून्येनगुप्तोजयन्मृधे २ श्रीशुकउवाच वृतः पुरोहितस्त्वाष्ट्रोमहेंद्रायानुपृच्छते नारा
यणारव्यंवर्माहतदिहैकमनाःशृणु ३ विश्वरूपउवाच धौतांघ्रिपाणिराचम्य सपवित्रउदङ्मुखः कृतस्वांगकरन्यासोमंत्राभ्यां
वाग्यतःशुचिः नारायणमयंवर्मसन्नह्येद्भयआगते ४ पादयोर्जानुनोरूर्वोरुदरेहृद्यथोरसि मुखेशिरस्यानुपूर्व्यादोंकारादीनि

विन्यसेत् ॐनमोनारायणायेतिविपर्ययमथापिवा ५ करन्यासंततः कुर्याद्द्वादशाक्षरविद्यया प्रणवादियकारांतमंगुल्यं
गुष्ठपर्वसु ६ न्यसेद्धृदयमोंकारं विकारमनुमूर्धनि षकारंतुभ्रुवोर्मध्येणकारंशिखयादिशेत् वेकारंनेत्रयोर्युंज्यान्न
कारंसर्वसंधिषु ७ मकारमस्त्रमुद्दिश्यमंत्रमूर्तिर्भवेद्बुधः सविसर्गंफडंतंतत्सर्वदिक्षुविनिर्दिशेत् ॐ [illegible] विष्णवेनम
इति ८ आत्मानंपरमंध्यायेद्ध्येयंषट्शक्तिभिर्युतं विद्यातेजस्तपोमूर्तिमिमंमंत्रमुदाहरेत् ९ ओंहरिर्विदध्यान्ममसर्वर
क्षांन्यस्तांघ्रिपद्मः पतगेंद्रपृष्ठे दरारिचर्मासिगदेषुचापपाशान्दधानोष्टगुणोष्टबाहुः १० जलेषुमांरक्षतुमत्स्यमूर्तिर्या
दोगणेभ्योवरुणस्यपाशात् स्थलेषुमायाबटुवामनोऽव्यात्त्रिविक्रमः खेवतुविश्वरूपः ११ दुर्गेष्वटव्याजिमुखादिषु
प्रभुः पायान्नृसिंहोऽसुरयूथपारिः विमुंचतोयस्यमहाट्टहासंदिशोविनेदुर्न्यपतंश्चगर्भाः १२ रक्षत्वसौमाध्वनियज्ञ
कल्पः स्वदंष्ट्रयोन्नीतधरोवराहः रामोद्रिकूटेष्वथविप्रवासेसलक्ष्मणोऽव्याद्भरताग्रजोस्मान् १३ मामुग्रधर्मादखि
लात्प्रमादान्नारायणः पातुनरश्चहासात् दत्तस्त्वयोगादथयोगनाथः पायाद्गुणेशः कपिलः कर्मबंधात् १४ सनत्कुमारो

वतु कामदेवाद्धयशीर्षा मां पथि देवहेलनात् देवर्षिवर्यः पुरुषार्चनांतरात् कूर्मो हरिर्मां निरयादशेषात् १५ धन्वंतरिर्भगवान्
पात्वपथ्यात् द्वंद्वाद्भयादृषभो निर्जितात्मा यज्ञश्च लोकादवताज्जनांताद्बलो गणात्क्रोधवशादहींद्रः १६ द्वैपायनो भगवा
नप्रबोधात् बुद्धस्तु पाखंडगणात्प्रमादात् कल्किः कलेः कालमलात्प्रपातु धर्मावनायोरुकृतावतारः १७ मां केशवो गदया
प्रातरव्याद्गोविंद आसंगवमात्तवेणुः नारायणः प्राह्ण उदात्तशक्तिर्मध्यंदिने विष्णुररींद्रपाणिः १८ देवोपराह्णे मधुहोग्र
धन्वा सायं त्रिधामा वतु माधवो मां दोषे हृषीकेश उतार्धरात्रे निशीथ एकोवतु पद्मनाभः १९ श्रीवत्सधामापररात्र ईशः
प्रत्यूष ईशोसिधरो जनार्दनः दामोदरोऽव्यादनुसंध्यं प्रभाते विश्वेश्वरो भगवान्कालमूर्तिः २० चक्रं युगांतानलतिग्मनेमि
भ्रमत्समंताद्भगवत्प्रयुक्तं दंदग्धि दंदग्ध्यरिसैन्यमाशु कक्षं यथा वातसखो हुताशः २१ गदेशनिस्पर्शनविस्फुलिंगे निष्पिं
ढि निष्पिंढ्यजितप्रियासि कूष्मांडवैनायकयक्षरक्षोभूतग्रहांश्चूर्णय चूर्णयारीन् २२ त्वं यातुधानप्रमथप्रेतमातृपिशा
चविप्रग्रहघोरदृष्टीन् दरेंद्र विद्रावय कृष्णपूरितो भीमस्वनोऽरेर्हृदयानि कंपयन् २३ त्वं तिग्मधारासिवरारिसैन्यमीशप्र

युक्तोममछिंधिछिंधि चक्षूंषिचर्मन्नूतनचंद्रछादयद्विषामघोनांहरपापचक्षुषां २४ यन्नोभयंग्रहेभ्योऽभूत्केतुभ्योनृभ्यएवच
सरीसृपेभ्योदंष्ट्रिभ्यस्तथाअंहोभ्यएववा २५ सर्वाण्येतानिभगवन्नामरूपास्त्रकीर्तनात् प्रयांतुसंक्षयंसद्योयेनःश्रेयःप्रतीप
काः २६ गरुडोभगवान्स्तोत्रस्तोभश्छंदोमयःप्रभुः रक्षत्वशेषकृच्छ्रेभ्योविष्वक्सेनःस्वनामभिः २७ सर्वापद्भ्योहरेर्नामरूप
यानायुधानिनः बुद्धींद्रियमनःप्राणान्पांतुपार्षदभूषणाः २८ यथाहिभगवानेववस्तुतःसदसच्चयत् सत्येनानेननःसर्वेयां
तुनाशमुपद्रवाः २९ यथैकात्म्यानुभावानांविकल्परहितःस्वयं भूषणायुधलिंगाख्याधत्तेशक्तीःस्वमायया ३० तेनैवसत्य
मानेनसर्वज्ञोभगवान्हरिः पातु सर्वैःस्वरूपैर्नःसदासर्वत्रसर्वगः ३१ विदिक्षुदिक्षूर्ध्वमधःसमंतादंतर्बहिर्भगवान्नार
सिंहः प्रहापयंल्लोकभयंस्वनेनस्वतेजसाग्रस्तसमस्ततेजाः ३२ मघवन्निदमाख्यातंवर्मनारायणात्मकं विजेष्यस्यंजसाये
नदंशितोसुरयूथपान् ३३ एतद्धारयमाणस्तुयंयंपश्यतिचक्षुषा पदावासंस्पृशेत्सद्यःसाध्वसात्सविमुच्यते ३४ नकुतश्चि
द्भयंतस्यविद्यांधारयतोभवेत् राजदस्युग्रहादिभ्योव्याघ्रादिभ्यश्चकर्हिचित् ३५ इमांविद्यांपुराकश्चित्कौशिकोधारयन्द्वि

जः योगधारणयास्वांगंजहौसमरुधन्वनि ३६ तस्योपरिविमानेनगंधर्वपतिरेकदा ययौचित्ररथः स्त्रीभिर्वृतोयत्रद्विजक्षयः
३७ गगनान्न्यपतत्सद्यः सविमानोह्यवाक्शिराः सवालखिल्यवचनादस्थीन्यादायविस्मितः ३८ प्रास्यप्राचीसरस्व
त्यांस्नात्वाधामस्वमन्वगात् ३९ श्रीशुकउवाच यइदंशृणुयात्कालेयोधारयतिचादृतः तंनमस्यंतिभूतानिमुच्यतेसर्व
तोभयात् एतांविद्यामधिगतोविश्वरूपाच्छतक्रतुः त्रैलोक्यलक्ष्मींबुभुजेविनिर्जित्यमृधेसुरान् ४० इतिश्रीभाग०म०ष०
नारायणवर्मकथनंनामाष्टमोऽध्यायः ८ नवमेविश्वरूपेतुहतेशक्रेणकोपतः त्वष्ट्रोत्पादितवृत्रेभीतैर्देवैर्हरेस्तुतिः १
श्रीशुकउ० तस्यासन्विश्वरूपस्यशिरांसित्रीणिभारत सोमपीथंसुरापीथमन्नादमितिशुश्रुम १ सवैबर्हिषिदेवेभ्योभागं
प्रत्यक्षमुच्चकैः अवदद्यस्यपितरोदेवाःसप्रश्रयंनृप २ सएवहिददौभागंपरोक्षमसुरान्प्रति यजमानोवहद्भागंमातृस्नेह
वशानुगः ३ तद्देवहेलनंतस्यधर्मालीकंसुरेश्वरः आलक्ष्यतरसाभीतस्तच्छीर्षाण्यच्छिनद्रुषा ४ सोमपीथंतुयत्तस्यशिर
आसीत्कपिंजलः कलविंकःसुरापीथमन्नादंयत्सतित्तिरिः ५ ब्रह्महत्यामंजलिनाजग्राहयदपीश्वरः संवत्सरांतेतदघंभूत

नांसविन्द्रूढये भूम्यंबुद्रुमयोषिद्भ्यश्चतुर्धाव्यभजद्धरिः ६ भूमिस्तुरीयंजग्राहखातपूरवरेणवै ईरिणंब्रम्हहत्यायारूपंभूमौप्र
दृश्यते ७ तुर्यंछेदविरोहेणवरेणजगृहुर्द्रुमाः तेषांनिर्यासरूपेणब्रम्हहत्याप्रदृश्यते ८ शश्वत्कामवरेणांहस्तुरीयंजगृहुः
स्त्रियः रजोरूपेणतास्वंहोमासिमासिप्रदृश्यते ९ द्रव्यभूयोवरेणापस्तुरीयंजगृहुर्मलं तासुबुद्बुदफेनाभ्यांदृष्टंतद्धरतिक्षि
पन् १० हतपुत्रस्ततस्त्वष्टाजुहावेंद्रायशत्रवे इंद्रशत्रोविवर्धस्वमाचिरंजहिविद्विषं ११ अथान्वाहार्यपचनादुत्थितोघोरदर्शनः
कृतांतइवलोकानांयुगांतसमयेयथा १२ विष्वग्विवर्धमानंतमिषुमात्रंदिनेदिने दग्धशैलप्रतीकाशंसंध्याभ्रानीक
वर्चसं १३ तप्ततामूशिखाश्मश्रुंमध्यान्हार्कोग्रलोचनं १४ देदीप्यमानेत्रिशिखेशूलआरोप्यरोदसी नृत्यंतमुन्नदंतंच
चालयंतंपदामहीं १५ दरीगंभीरवक्त्रेणपिबताचनभस्तलं लिहताजिव्हयार्क्षाणिग्रसताभुवनत्रयं १६ महतारौद्रदंष्ट्रेण
जृंभमाणंमुहुर्मुहुः वित्रस्तादुद्रुवुर्लोकावीक्ष्यसर्वेदिशोदश १७ येनावृताइमेलोकास्तमसात्वाष्ट्रमूर्तिना सवैवृत्रइतिप्रो
क्तःपापःपरमदारुणः १८ तंनिजघ्नुरभिद्रुत्यसगणाविबुधर्षभाः स्वैस्वैर्दिव्यास्त्रशस्त्रौघैःसोग्रसत्तानिकृत्स्नशः १९

ततस्तेविस्मिताः सर्वेविषण्णाग्रस्ततेजसः प्रत्यंचमादिपुरुषमुपतस्थुः समाहिताः २० देवाऊचुः वाय्वंबराग्न्यप्क्षितयस्त्रि
लोकाब्रम्हादयोयेवयमुद्विजंतः हरामयस्मैबलिमंतकोसौबिभेतियस्माद्दरणंतलोस्तुनः २१ अविस्मितंतंपरिपूर्णकामंस्वे
नैवलाभेनसमंप्रशांतं विनोपसर्पत्यपरंहिबालिशः श्वलांगुलेनातितितर्तिसिंधुं २२ यस्योरुश्रृंगेजगतींस्वनावंमनुर्यथाबध्य
ततारदुर्गं सएवनस्त्वाष्ट्रभयाद्दुरंतात्त्राताश्रितान्वारिचरोपिनूनं २३ पुरास्वयंभूरपिसंयमांभस्युदीर्णवातोर्मिरवैःकराले
एकोरविंदात्पतितस्ततारतस्माद्भयाद्येनसनोस्तुपारः २४ यएकईशोनिजमाययानःससर्जयेनानुसृजामविश्वं वयंनयस्या
पिपुरःसमीहतःपश्यामलिंगंपृथगीशमानिनः २५ योनःसपत्नैर्भृशमर्द्यमानान्देवर्षितिर्यङ्नृषुनित्यएव कृतावतार
स्तनुभिःस्वमायया कृत्वात्मसात्पातियुगेयुगेच २६ तमेवदेवंवयमात्मदैवतंपरंप्रधानंपुरुषंविश्वमन्यं व्रजामसर्वेशरणंश
रण्यंस्वानांसनोधास्यतिशंमहात्मा २७ श्रीशुकउ० इतितेषांमहाराजसुराणामुपतिष्ठतां प्रतीच्यांदिश्यभूदाविःशंखचक्र
गदाधरः २८ आत्मतुल्यैःषोडशभिर्विनाश्रीवत्सकौस्तुभौ पर्युपासितमुन्निद्रशरदंबुरुहेक्षणं २९ दृष्ट्वातमवनौसर्वईक्षणा

स्नेहविक्लवाः दंडवत्पतिताराजञ्छनैरुत्थायतुष्टुवुः ३० देवाऊचुः नमस्तेयज्ञवीर्यायवयसेउततेनमः नमस्तेह्यस्तचक्राय
नमःसुपुरुहूतये ३१ यत्तेगतीनांतिसृणामीशितुःपरमंपदं नार्वाचीनोविसर्गस्यधातर्वेदितुमर्हति ३२ ॐनमस्तेस्तुभगवन्ना
रायणवासुदेवादिपुरुषमहापुरुषमहानुभावपरममंगलपरमकल्याणपरमकारुणिककेवलजगदाधारलोकैकनाथसर्वेश्व
रलक्ष्मीनाथपरमहंसपरिव्राजकैः परमेणात्मयोगसमाधिनापरिभावितपरिस्फुटपारमहंस्यधर्मेणोद्घाटिततमःकपाटद्वारे
चित्तेपावृतआत्मलोकेस्वयमुपलब्धनिजसुखानुभवोभवान् ३३ १ दुरवबोधइवतवायंविहारयोगोयदशरणोऽशरीरइदम
नवेक्षितास्मत्समवायआत्मनैवाविक्रियमाणेनसगुणमगुणः सृजसिपासिहरसि ३४ २ अथतत्रभवान्किंदेवदत्तवदिहगु
णविसर्गपतितः पारतंत्र्येणस्वकृतकुशलाकुशलंफलमुपाददाति आहोस्विदात्मारामउपशमशीलः समंजसदर्शनउदास्तइ
तिहवावनविदामः ३५ ३ नहिविरोधउभयंभगवत्यपरिगणितगुणगणईश्वरेअनवगाह्यमाहात्म्येअर्वाचीनविकल्पवितर्क
विचारप्रमाणाभासकुतर्कशास्त्रकलिलांतःकरणाश्रयदुरवग्रहवादिनांविवादानवसरेउपरतसमस्तमायामयेकेवलएवा

त्समायामंतर्धायकोनु अर्थोदुर्घटइवभवतिस्वरूपद्वयाभावात् ३६ ४ समविषममतीनांमतमनुसरसियथारज्जुखंडःसर्पादिधियां ३७ ५ सएवहिपुनःसर्ववस्तुनिवस्तुस्वरूपःसर्वेश्वरःसकलजगत्कारणकारणभूतःसर्वप्रत्यगात्मत्वात्सर्वगुणभासोपलक्षितएकएवपर्यवशेषितः ३८ ६ अथहवावतवमहिमामृतरससमुद्रविप्रुषासकृदवलीढयास्वमनसिनिष्यंदमानानवरतसुखेनविस्मारितदृष्टश्रुतविषयसुखलेशाभासाःपरमभागवताएकांतिनोभगवतिसर्वभूतप्रियसुहृदिसर्वात्मनिनितरांनिरंतरंनिर्वृतमनसःकथमुहवाएतेमधुमथनपुनःस्वार्थकुशलाःस्वात्मप्रियसुहृदःसाधवस्त्वच्चरणांबुजानुसेवांविसृजंतिनयत्रपुनरयंसंसारपर्यावर्तः ३९ ७ त्रिभुवनात्मभवनत्रिविक्रमत्रिनयनत्रिलोकमनोहरानुभावतवैवविभूतयोदितिजदनुजादयश्चापितेषामनुपक्रमसमयोयमितिस्वात्ममाययासुरनरमृगमिश्रितजलचराकृतिभिर्यथापराधंदंडंदंडधरदधर्थएवमेनमपिभगवन्जहित्वाष्ट्रमुतयदिमन्यसे ४० ८ अस्माकंतावकानांततनततानांतवचरणनलिनयुगलध्यानानुबद्धहृदयनिगडानांस्वलिंगविवरणेनात्मसात्कृतानामनुकंपानुरंजितविशदरुचिरशिशिरस्मितावलोकेनविगलि

तमधुरमुखरसामृतकलयाचांतस्तापमनघार्हसिशमयितुं ४१ ९ अथभगवंस्तवास्माभिरखिलजगदुत्पत्तिस्थितिलयनि
मित्तायमानदिव्यमायाविनोदस्यसकलजीवनिकायानामंतर्हृदयेषुबहिरपिचब्रम्हप्रत्यगात्मस्वरूपेणप्रधानरूपेणचयथा
देशकालदेहावस्थानविशेषंतदुपादानोपलंभकतयाऽनुभवतःसर्वप्रत्ययसाक्षिणआकाशशरीरस्यसाक्षात्परब्रम्हणः
परमात्मनःकियानिहवा अर्थविशेषोविज्ञापनीयःस्यात् विस्फुलिंगादिभिरिवहिरण्यरेतसः ४२ ९॰ अतएवस्वयंतदुपकल्प
यास्माकंभगवतःपरमगुरोस्तवचरणशतपलाशच्छायांविविधवृजिनसंसारपरिश्रमोपशमनीमुपसृतानांवयंयत्कामेनोप
सादिताः ४३ ११ अथोईशजहित्वाष्ट्रंग्रसंतंभुवनत्रयं ग्रस्तानियेननःकृष्णतेजांस्यस्त्रायुधानिच ४४ हंसायदह्रनिलया
यनिरीक्षकायकृष्णायमृष्टयशसेनिरुपक्रमाय सत्संग्रहायभवपांथनिजाश्रमाप्तावंतेपरीष्टगतयेहरयेनमस्ते ४५ श्रीशु॰
अथैवमीडितोराजन्सादरंत्रिदशैर्हरिः स्वमुपस्थानमाकर्ण्यप्राहतानभिनंदितः ४६ श्रीभगवानु॰ प्रीतोहंवःसुरश्रेष्ठामदु
पस्थानविद्यया आत्मैश्वर्यस्मृतिःपुंसांभक्तिश्चैवययामयि ४७ किंदुरापंमयिप्रीतेतथापिविबुधर्षभाः मय्येकांतमतिर्नान्य

ऽज्ञोवांछतिनत्तत्त्ववित् ४८ नवेदकृपणः श्रेयआत्मनोगुणवस्तुदृक् तस्यतानिच्छतोयच्छेद्यदिसोपितथाविधः ४९ स्वयंनिःश्रेय
संविद्वान्नवक्त्यज्ञायकर्महि नरातिरोगिणोपथ्यंवांछतोहिभिषक्तमः ५० मघवन्यातभद्रंवोदध्यंचमृषिसत्तमं विद्याव्रतत
पःसारंगात्रंयाचतमाचिरं ५१ सवाअधिगतोदध्यङश्विभ्यांब्रम्हनिष्कलं यद्वाअश्वशिरोनामतयोरमरतांव्यधात् ५२ द
ध्यङ्ङाथर्वणस्त्वष्ट्रेवर्माभेद्यंमदात्मकं विश्वरूपाययत्प्रादात्त्वष्टायत्त्वमधास्ततः ५३ युष्मभ्यंयाचितोऽश्विभ्यांधर्मज्ञोंगानि
दास्यति ततस्तैरायुधश्रेष्ठोविश्वकर्मविनिर्मितः ५४ येनवृत्रशिरोहर्तामत्तेजउपबृंहितः तस्मिन्विनिहतेयूयंतेजोस्त्रायुध
संपदः भूयःप्राप्स्यथभद्रंवोनहिंसंतिचमत्परान् ५५ इतिश्रीभाग॰म॰ष॰नवमोऽध्यायः ९ इन्द्रमेवंसमादिश्य दध्यङ्ङास्थि
जवज्रधृक् इंद्रोयुध्यतवृत्रेणसास्करेण सनिर्जरः १ श्रीशुकउवाच इंद्रंएवंसमादिश्यभगवान्विश्वभावनः पश्यतामनिमेषा
णांतत्रैवांतर्दधेहरिः १ तथाभियाचितोदेवैरृषिराथर्वणोमहान् मोदमानउवाचेदंप्रहसन्निवभारत अपिवृंदारकायूयंनजानीथशा
रीरिणां संस्थायांयस्त्वभिद्रोहोदुःसहश्चेतनापहः २ जिजीविषूणांजीवानामात्माप्रेष्ठइहेप्सितः कउत्सहेततंदातुंभिक्षमाणाय

विष्णवे ४ देवाऊचुः किंनुतद्दुस्त्यजंब्रह्मन्पुंसांभूतानुकंपिनां भवद्विधानांमहतांपुण्यश्लोकेड्यकर्मणां ५ ननुस्वार्थपरोलोको
नवेदपरसंकटं यदिवेदनयाचेतनेतिनाहयदीश्वरः ६ ऋषिरुवाच धर्मंवः श्रोतुकामेनयूयंमेप्रत्युदाहृताः एषवः प्रियमात्मानं
त्यजंतंसंत्यजात्ययं ७ योध्रुवेणात्मनानाथानधर्मंनयशः पुमान् ईहेतभूतदययासशोच्यः स्थावरैरपि ८ एतावानव्ययोधर्मः
पुण्यश्लोकैरुपासितः योभूतशोकहर्षाभ्यामात्माशोचतिहृष्यति ९ अहोदैन्यमहोकष्टंपारक्यैः क्षणभंगुरैः यन्नोपकुर्या
दस्वार्थैर्मर्त्यः स्वज्ञातिविग्रहैः १० श्रीशुक॰ एवंकृतव्यवसितोदध्यङ्ङाथर्वणस्तनुं परेभगवतिब्रह्मण्यात्मानंसन्नयन्
जहौ ११ यताक्षासुमनोबुद्धिस्तत्वदृग्ध्वस्तबंधनः आस्थितः परमंयोगंनदेहंबुबुधेगतं १२ अथेंद्रोवज्रमुद्यम्यनिर्मितं
विश्वकर्मणा मुनेः शक्तिभिरुत्सिक्तोभगवत्तेजसान्वितः १३ वृतोदेवगणैः सर्वैर्गजेंद्रोपर्यशोभत स्तूयमानोमुनिगणै
स्त्रैलोक्यंहर्षयन्निव १४ वृत्रमभ्यद्रवच्छेत्तुमसुरानीकयूथपैः पर्यस्तमोजसाराजन्क्रुद्धोरुद्रइवांतकं १५ ततः सुराणा
मसुरैरणः परमदारुणः त्रेतामुखेनर्मदायामभवत्प्रथमेयुगे १६ रुद्रैर्वसुभिरादित्यैरश्विभ्यांपितृवह्निभिः मरुद्भिर्ऋभु

भिः साध्यैर्विश्वेदेवैर्मरुत्पतिं १७ दृष्ट्वा वज्रधरं शक्रं रोचमानं स्वमायया नामृष्यन्नसुरा राजन्मृधे वृत्रपुरःसराः १८ नमुचिः
शंबरोनर्वा द्विमूर्धा ऋषभोऽसुरः हयग्रीवः शंकुशिरा विप्रचित्तिरयोमुखः १९ पुलोमा वृषपर्वा च प्रहेतिर्हेतिरुत्कलः दैतेया दा
नवा यक्षा रक्षांसि च सहस्रशः २० सुमालिमालिप्रमुखाः कार्तस्वरपरिच्छदाः प्रतिषिध्येंद्रसेनाग्र्यं मृत्योरपि दुरासदं २१ अभ्यर्द
यन्नसंभ्रांताः सिंहनादेन दुर्मदाः गदाभिः परिघैर्बाणैः प्रासमुद्गरतोमरैः २२ शूलैः परश्वधैः खड्गैः शतघ्नीभिर्भुशुंडिभिः सर्व
तोऽवाकिरन् शस्त्रैरस्त्रैश्च विबुधर्षभान् नतेदृश्यंत संछिन्नाः शरजालैः समंततः पुंखानुपुंखपतितैर्ज्योतींषीव नभोघनैः २४ न
ते शस्त्रास्त्रवर्षौघा ह्यासेदुः सुरसैनिकान् छिन्नाः सिद्धपथे देवैर्लघुहस्तैः सहस्रधा २५ अथ क्षीणास्त्रशस्त्रौघा गिरिशृंगद्रुमो
पलैः अभ्यवर्षन् सुरबलं चिच्छिदुस्तांश्च पूर्ववत् २६ तानक्षतान्स्वस्तिमतो निशाम्य शस्त्रास्त्रपूगैरथ वृत्रनाथाः द्रुमैर्दृषद्भिर्वि
विधाद्रिशृंगैरविक्षतांस्तत्रसुरिंद्रसैनिकान् २७ सर्वे प्रयासा अभवन्विमोघाः कृताः कृता देवगणेषु दैत्यैः कृष्णानुकूलेषु यथा
महत्सु क्षुद्रैः प्रयुक्ता रुशतीरूक्षवाचः २८ ते स्वप्रयासं वितथं निरीक्ष्य हरावभक्ता हतयुद्धदर्पाः पलायनायाजिमुखे विसृज्य प

निंमनस्तेद्धुराच्चसाराः २९ वृत्रोऽसुरांस्ताननुगान्मनस्वीप्रधावतःप्रेक्ष्यबभाषएतत् पलायितंप्रेक्ष्यबलंचभग्नंभयेनतीव्रेणवि
हस्यवीरः ३० कालोपपन्नांरुचिरांमनस्विनामुवाचवाचंपुरुषप्रवीरः हेविप्रचित्तेनमुचेपुलोमन्मयानर्वन्शंबरमेशृणुध्वं ३१
जातस्यमृत्युर्ध्रुवएषसर्वतःप्रतिक्रियायस्यनचेहक्लृप्ता लोकायशश्चाथततोयदिह्यमुंमृत्युंवरंकोनुवृणीतयुक्तं ३२ द्वौसंमता
विहमृत्यूदुरापौयद्ब्रह्मसंधारणयाजितासुः कलेवरंयोगरतोविजह्याद्यदग्रणीर्वीरशयेऽनिवृत्तः ३३ इतिश्रीभा॰ म॰ष॰ दश
मोध्यायः १० एकादशेतुवृत्रस्ययुध्यमानस्यवज्रिणा भक्तिज्ञानबलोदर्कोश्चित्रावाचोनुवर्णिताः १ श्रीशुकउवाच तएवंशं
सतोधर्मंवचःपत्युश्चेतसः नैवागृण्हन्भयत्रस्ताःपलायनपरानृप १ विशीर्यमाणांपृतनामासुरीमसुरर्षभः कालानुकूलै
स्त्रिदशैःकाल्यमानामनाथवत् २ दृष्ट्वातप्यतसंक्रुध्दइंद्रशत्रुरमर्षितः तान्निवार्यौजसाराजन्निर्भर्त्स्येदमुवाचह ३ किंवउ
च्चरितैर्मातुर्धावद्भिःपृष्ठतोहतैः नहिभीतवधःश्लाघ्योनस्वर्ग्यःशूरमानिनां ४ यदिवःप्रधनेश्रद्धासारंवाक्षुल्लकाहृदि अग्रेति
ष्ठतमात्रंमेनचेद्ग्राम्यसुखेस्पृहा ५ एवंसुरगणान्क्रुद्धोभीषयन्वपुषारिपून् व्यनदत्सुमहाप्राणोयेनलोकाविचेतसः ६ तेनने

वगणाः सर्वे वृत्रविस्फोटनेनवै निपेतुर्मूर्छिताभूमौयथैवाशनिनाहताः ७ ममर्दपद्भ्यांसुरसैन्यमातुरंनिमीलिताक्षंरणरंगदु
र्मदः गांकंपयन्नुद्यतशूलओजसानालंवनंयूथपतिर्यथोन्मदः ८ विलोक्यतंवज्रधरोत्यमर्षितःस्वशत्रवेऽभिद्रवतेमहाग
दां चिक्षेपतामापततींसुदुःसहांजयाहवामेनकरेणलीलया ९ सइंद्रशत्रुःकुपितोभृशंतयामहेंद्रवाहंगदयोग्रविक्रमः जघा
नकुंभस्थलउन्नदन्मृधेतत्कर्मसर्वेसमपूजयन्नृप १० ऐरावतोवृत्रगदाभिमृष्टोविघूर्णितोद्रिःकुलिशाहतोयथा अपासरद्भि
न्नमुखःसहेंद्रोवमन्नसृक्सप्तधनुर्भृशार्तः ११ नसन्नवाहायविषण्णचेतसेप्रायुंक्तभूयःसगदांमहात्मा इंद्रोऽमृतस्यंदिक
राभिमर्शवीतव्यथःक्षतवाहोवतस्थे १२ सतंनृपेंद्राहवकाम्ययारिपुंवज्रायुधंभ्रातृहणं विलोक्य स्मरंश्चतत्कर्मनृ
शंसमंहःशोकेनमोहेनहसन्जगाद १३ वृत्रउवाच दिष्ट्या भवान्मेसमवस्थितोरिपुर्योब्रह्महागुरुहाभ्रातृहाच दिष्ट्यानृणो
द्याहमसत्तमत्वयामच्छूलनिर्भिन्नदृषद्धृदाचिरात् १४ योनोग्रजस्यात्मविदोद्विजातेर्गुरोरपापस्यचदीक्षितस्य विश्रभ्यखड्गे
नशिरांस्यवृश्चत्पशोरिवाकरुणःस्वर्गकामः १५ ह्रीश्रीदयाकीर्तिभिरुज्झितंत्वांस्वकर्मणापुरुषादैश्चगर्ह्यं कृच्छ्रेणमच्छूल

विभिन्नदेहमस्त्रस्थ्चवन्हिंसमदंतिगृध्राः १६ अन्येऽनुयेत्वेहनृशंसमज्ञायेत्युद्यतास्त्राः प्रहरंतिमत्यं तैर्भूतनाथान्सगणान्निशात
त्रिशूलनिर्भिन्नगलैर्यजामि १७ अथोहरेमेकुलिशेनवीरहर्ताप्रमथ्यैवशिरोयदीह तत्रान्रृणेभूतबलिंविधायमनस्विनां
पादरजःप्रपत्स्ये १८ सुरेशकस्मान्नहिनोषिवज्रंपुरःस्थितेवैरिणिमय्यमोघं मासंशयिष्ठानगदेववज्रंस्यान्निष्फलंकृप
णार्थेवयाच्ञा १९ नन्वेषवज्रस्तवशक्रतेजसाहरेर्दधीचेस्तपसाचतेजितः तेनैवशत्रुंजहिविष्णुयंत्रितोयतोहरिर्विजयः
श्रीर्गुणास्ततः २० अहंसमाधायमनोयथाहसंकर्षणस्तच्चरणारविंदे त्वद्वज्ररंहोलुलितग्राम्यपाशोगतिंमुनेर्याम्यपविद्ध
लोकः २१ पुंसांकिलैकांतधियांस्वकानांयाःसंपदोदिविभूमौरसायां नरातियद्द्वेषउद्वेगआधिर्मदःकलिर्व्यसनंसंप्रया
सः २२ त्रैवर्गिकायासविघातमस्मत्पतिर्विधत्तेपुरुषस्यशक्र ततोऽनुमेयोभगवत्प्रसादोयोदुर्लभोऽकिंचनगोचरोऽन्यैः
२३ अहंहरेतवपादैकमूलदासानुदासोभविताऽस्मिभूयः मनस्मरेतासुपतेर्गुणांस्तेगृणीतवाक्कर्मकरोतुकायः २४
ननाकपृष्ठंनचपारमेष्ठ्यंनसार्वभौमंनरसाधिपत्यं नयोगसिद्धीरपुनर्भवंवासमंजसत्वाविरहय्यकांक्षे २५ अजातपक्षा

इवमातरंखगाः स्तन्यंयथावत्सतराः क्षुधार्ताः प्रियंप्रियेवव्युषितंविषण्णामनोरविंदाक्षदिदृक्षतेत्वां २६ ममोत्तमश्लोक
जनेषुसख्यंसंसारचक्रेभ्रमतःस्वकर्मभिः त्वन्माययाऽऽत्माऽऽत्मजदारगेहेष्वासक्तचित्तस्यननाथभूयात् २७ इतिश्रीभाग
वतेम० ष० एकादशोऽध्यायः ११ द्वादशेतिविषण्णेनस्वयमुत्साहितेनतु महेंद्रेणमहायुद्धेवृत्रस्यवधईर्यते १ ऋषिरुवा०
एवंजिहासुर्नृपदेहमाजौमृत्युंवरंविजयान्मन्यमानः शूलंप्रगृह्याभ्यपतत्सुरेंद्रंयथामहापुरुषंकैटभोऽप्सु १ ततोयुगांताग्नि
कठोरजिह्वमाविध्यशूलंतरसाऽसुरेंद्रः क्षिप्त्वामहेंद्रायविनद्यवीरोहतोसिपापेतिरुषाजगाद २ खआपतत्तद्विचलद्ग्रहोल्कव
न्निरीक्ष्यदुःप्रेक्ष्यमजातविक्लवः वज्रेणवज्रीशतपर्वणाच्छिनद्भुजंचतस्योरगराजभोगं ३ छिन्नैकबाहुःपरिघेणवृत्रःसंरब्धआ
साद्यगृहीतवज्रं हनौतताडेंद्रमथामरेभंवज्रंचहस्तान्न्यपतन्मघोनः ४ वृत्रस्यकर्मातिमहाद्भुतंतत्सुरासुराश्चारणसिद्धसंघाः अ
पूजयंस्तत्पुरुहूतसंकटंनिरीक्ष्यहाहेतिविचुक्रुशुर्भृशं ५ इंद्रोनवज्रंजगृहेविलज्जितश्च्युतंस्वहस्तादरिसन्निधौपुनः तमाहवृत्रोह
रआत्तवज्रोजहिस्वशत्रुंनविषादकालः ६ युयुत्सतांकुत्रचिदाततायिनांजयःसदैकत्रनवैपरात्मनां विनैकमुत्पत्तिलयस्थितीश्वरं

सर्वज्ञमाद्यंपुरुषंसनातनं ७ लोकाःसपालायस्येमेश्वसंतिविवशावशे द्विजाइवशिचाबद्धाःसकालइहकारणं ८ ओजःस
होबलंप्राणममृतंमृत्युमेवच तमज्ञायजनोहेतुमात्मानंमन्यतेजडं ९ यथादारुमयीनारीयथामंत्रमयोमृगः एवंभूतानिमघव
यं
न्नीशतंत्राणिविद्धिभोः १० पुरुषःप्रकृतिर्व्यक्तमात्माभूतेंद्रियाशयाः शक्नुवंत्यस्यसर्गादौनविनायदनुग्रहात् ११ अविद्वाने
वमात्मानंमन्यतेऽनीशमीश्वरं भूतैःसृजतिभूतानिग्रसतेतानितैःस्वयं १२ आयुःश्रीःकीर्तिरैश्वर्यमाशिषःपुरुषस्ययाः
भवंत्येवहितत्कालेयथानिच्छोर्विपर्ययाः १३ तस्मादकीर्तियशसोर्जयापजययोरपि समःस्यात्सुखदुःखाभ्यांमृत्युजीवितयो
स्तथा १४ सत्वंरजस्तमइतिप्रकृतेर्नात्मनोगुणाः तत्रसाक्षिणमात्मानंयोवेदनसबध्यते १५ पश्यमांनिर्जितंशत्रुवृक्णायुध
भुजंमृधे घटमानंयथाशक्तितवप्राणजिहीर्षया १६ प्राणग्लहोयंसमरइष्वक्षोवाहनासनः अत्रनज्ञायतेऽमुष्यजयोऽमुष्यपरा
जयः १७ श्रीशुक· इंद्रोवृत्रवचःश्रुत्वागतालीकमपूजयत् गृहीतवज्रःप्रहसंस्तमाहगतविस्मयः १८ अहोदानवसिद्धोसि
यतस्तेमतिरीदृशी भक्तःसर्वात्मनात्मानंसुहृदंजगदीश्वरं १९ भवानतार्षीन्मायांवैवैष्णवींजनमोहिनीं यद्विहायासुरंभा

वंमहापुरुषतांगतः २० खल्विदंमहदाश्चर्यंयद्रजः प्रकृतेस्तव वासुदेवेभगवतिसत्वात्मनिदृढामतिः २१ यस्यभक्तिर्भगवति
हरौनिःश्रेयसेपरे विक्रीडतोऽमृतांभोधौकिंक्षुद्रैः खातकोदकैः २२ श्रीशुक० इतिब्रुवाणावन्योन्यंधर्मजिज्ञासयानृप युयुधा
तेमहावीर्याविंद्रवृत्रौयुधांपती २३ आविध्यपरिघंवृत्रः कार्ष्णायसमरिंदमः इंद्रायप्राहिणोद्घोरंवामहस्तेनमारिष २४ सतुवृत्र
स्यपरिघंकरंचकरभोपमं चिच्छेदयुगपद्देवोवज्रेणशतपर्वणा २५ दोर्भ्यामुत्कृत्तमूलाभ्यांबभौरक्तस्रवोऽसुरः छिन्नपक्षोयथा
गोत्रः खाद्भ्रष्टोवज्रिणाहतः २६ कृत्वाऽधरांहनुंभूमौदैत्योदिव्युत्तरांहनुं नभोगंभीरवक्त्रेणलेलिहोल्बणजिह्वया २७ दंष्ट्राभिःका
लकल्पाभिर्ग्रसन्निवजगत्त्रयं अतिमात्रमहाकायआक्षिपन्तरसागिरीन् २८ गिरिराट्पादचारीवपद्भ्यांनिर्जरयन्महीं जग्रास
ससमासाद्यवज्रिणंसहवाहनं २९ महाप्राणोमहावीर्योमहासर्पइवद्विपं वृत्रग्रस्तंतमालक्ष्यसप्रजापतयः सुराः ३० हाकष्ट
मितिनिर्विण्णाश्चुक्रुशुः समहर्षयः निगीर्णोप्यसुरेंद्रेणनममारोदरंगतः ३१ महापुरुषसन्नद्धोयोगमायाबलेनच ३१ भित्वावज्रे
णतत्कुक्षिंनिष्क्रम्यबलभिद्विभुः उच्चकर्तशिरः शत्रोर्गिरिशृंगमिवौजसा ३२ वज्रस्तुतत्कंधरमाशुवेगः कृंतन्समंतात्परिवर्त

मानः न्यपातयत्तावदहर्गणेन योज्योतिषामयने वार्त्रहत्ये ३३ तदा च खे दुंदुभयो विनेदुर्गंधर्वसिद्धाः समहर्षिसंघाः वार्त्रघ्न
लिंगैस्तमभिष्टुवाना मंत्रैर्मुदा कुसुमैरभ्यवर्षन् ३४ वृत्रस्य देहान्निष्क्रांतमात्मज्योतिररिंदम पश्यतां सर्वलोकानामलो
कं समपद्यत ३५ इति श्रीभा॰ म॰ ष॰ वृत्रवधो नाम द्वादशोऽध्यायः १२ त्रयोदशे तु वृत्रस्य ब्रम्हहत्या महाभयात् चिरंन
ष्टोऽवितः शक्रो विष्णुनेति निरूप्यते १ श्रीशुकउवाच वृत्रे हते त्रयो लोका विना शक्रेण भूरिद सपाला ह्यभवन्सद्यो विज्वरा नि
र्वृतेंद्रियाः १ देवर्षिपितृभूतानि दैत्या देवानुगाः स्वयं प्रतिजग्मुः स्वधिष्ण्यानि ब्रम्हेशेंद्रादयस्ततः २ राजोवाच इंद्रस्यानि
र्वृतेर्हेतुं श्रोतुमिच्छामि भो मुने येनासन्सुखिनो देवा हरेर्दुःखं कुतोऽभवत् ३ श्रीशुक॰ वृत्रविक्रमसंविग्नाः सर्वे देवाः सहर्षि
भिः तद्वधायार्थयन्निंद्रं नैच्छद्भीतो बृहद्वधात् ४ इंद्रउवाच स्त्रीभूजलद्रुमैरेनो विश्वरूपवधोद्भवं विभक्तमनुगृण्हद्भिर्वृत्रहत्यां क्व
माज्म्यहं ५ श्रीशुक॰ ऋषयस्तदुपाकर्ण्य महेंद्रमिदमब्रुवन् याजयिष्याम भद्रं ते हयमेधेन मास्म भैः ६ हयमेधेन पुरुषं प
रमात्मानमीश्वरं इष्ट्वा नारायणं देवं मोक्ष्यसेऽपि जगद्वधात् ७ ब्रम्हहा पितृहा गोघ्नो मातृहाऽचार्यहाघवान् श्वादः पुल्कसको

या

वापिशुद्ध्येरन्यस्यकीर्तनात् ८ तमश्वमेधेनमहामखेनश्रद्धान्वितोऽस्माभिरनुष्ठितेन हत्वाऽपिसब्रम्हचराचरंत्वंनलिप्यसे
किंखलनिग्रहेण ९ श्रीशुकउ० एवंसंचोदितोविप्रैर्मरुत्वानहनद्रिपुं ब्रम्हहत्याहतेतस्मिन्नाससादवृषाकपिं १० तयेंद्रःस्माहसे
तापंनिर्वृतिर्नामुमाविशत् ह्रीमंतंवाच्यतांप्राप्तंसुखयंत्यपिनोगुणाः ११ तांददर्शानुधावंतींचांडालीमिवरूपिणीं जरयावेपमा
नांगींयक्ष्मग्रस्तामसृक्पटां १२ विकीर्यपलितान्केशांस्तिष्ठतिष्ठेतिभाषिणीं मीनगंध्यसुगंधेनकुर्वतींमार्गदूषणं १३ नभो
गतोदिशःसर्वाःसहस्राक्षोविशांपते प्रागुदीचींदिशंतूर्णंप्रविष्टोनृपमानसं १४ सआवसत्पुष्करनालतंतूनलब्धभोगोयदिहा
ग्निदूतः वर्षाणिसाहस्रमलक्षितोंतःसचिंतयन्ब्रम्हवधाद्विमोक्षं १५ तावत्त्रिणाकंनहुषःशशास विद्यातपोयोगबलानुभावः
ससंपदैश्वर्यमदांधबुद्धिर्नीतस्तिरश्चांगतिमिंद्रपत्न्या १६ ततोगतोब्रम्हगिरोपहूत ऋतंभरध्याननिवारिताघः पापस्तुदिग्देवत
याहतौजास्तंनाभ्यभूदवितंविष्णुपत्न्या १७ तंचब्रम्हर्षयोभ्येत्यहयमेधेनभारत यथावद्दीक्षयांचक्रुःपुरुषाराधनेनह १८ अ
थेज्यमानेपुरुषेसर्वदेवमयात्मनि अश्वमेधेमहेंद्रेणविततेब्रम्हवादिभिः १९ सवैत्वाष्ट्रवधोभूयानपिपापचयोनृप नीतस्तेनैव

ग्न्यायनीहारइवभानुना २० सवाजिमेधेनयथोदितेनवितायमानेनमरीचिमिश्रैः इष्ट्वाऽधियज्ञंपुरुषंपुराणमिंद्रोमहानास
विधूतपापः २१ इदंमहाख्यानमशेषपाप्मनांप्रक्षालनंतीर्थपदानुकीर्तनं भक्त्युच्छ्रयंभक्तजनानुवर्णनंमहेंद्रमोक्षंविजयंमरु
त्वतः २२ पठेयुराख्यानमिदंसदाबुधाः शृण्वंत्यथोपर्वणिपर्वणीद्रियं धन्यंयशस्यंनिखिलाघमोचनंरिपुंजयंस्वस्त्ययनंतथा
युषं २३ इतिश्रीभा० म० ष० इंद्रविजयोनामत्रयोदशोऽध्यायः १३ ६७ ॥ चतुर्दशेतुसहसाकृच्छ्रलब्धेसुतेमृते चित्रकेतोर
तिस्नेहादतिशोकोनिरूप्यते १ वृत्रस्यज्ञानभक्त्यादिश्रुत्वापृष्टः परीक्षिता हेतुमाहचतुर्भिस्तत्प्राग्जन्मचरितोक्तिभिः २
परीक्षिदुवाच रजस्तमः स्वभावस्यब्रम्हन्वृत्रस्यपाप्मनः नारायणेभगवतिकथमासीद्दृढामतिः १ देवानांशुद्धसत्वाना
मृषीणांचामलात्मनां भक्तिर्मुकुंदचरणेनप्रायेणोपजायते २ रजोभिः समसंख्याताः पार्थिवैरिहजंतवः तेषांयेकेचनेहंते
श्रेयोवैमनुजादयः ३ प्रायोमुमुक्षवस्तेषांकेचनैवद्विजोत्तमाः मुमुक्षूणांसहस्रेषुकश्चिन्मुच्येतसिध्यति ४ मुक्तानामपिसि
द्धानांनारायणपरायणः सुदुर्लभः प्रशांतात्माकोटिष्वपिमहामुने ५ वृत्रस्तुसकथंपापः सर्वलोकोपतापनः इत्थंदृढमतिः

कृष्णआसीत्संग्रामउल्बणे ६ अत्रनःसंशयोभूयान्श्रोतुंकौतूहलंप्रभो यःपौरुषेणसमरेसहस्राक्षमतोषयत् ७ सूतउवाच
परीक्षितोथसंप्रश्नंभगवान्बादरायणिः निशम्यश्रद्दधानस्यप्रतिनंद्यवचोब्रवीत् ८ श्रीशुक० शृणुष्वावहितोराजन्निति
हासमिमंयथा श्रुतंद्वैपायनमुखान्नारदाद्देवलादपि ९ आसीद्राजासार्वभौमःशूरसेनेषुवैनृप चित्रकेतुरितिख्यातोयस्यासी
कामधुङ्मही १० तस्यभार्यासहस्राणांसहस्राणिदशाभवन् सांतानिकश्चापिनृपोनलेभेतासुसंततिं ११ रूपौदार्यवयोजन्म
विद्यैश्वर्यश्रियादिभिः संपन्नस्यगुणैःसर्वैश्चिंतावंध्यापतेरभूत् १२ नतस्यसंपदःसर्वामहिष्योवामलोचनाः सार्वभौम
स्यभूश्चेयमभवन्प्रीतिहेतवः १३ तस्यैकदातुभवनमंगिराभगवानृषिः लोकाननुचरन्नेतानुपागच्छद्यदृच्छया १४ तंपूज
यित्वाविधिवत्प्रत्युत्थानार्हणादिभिः कृतातिथ्यमुपासीदत्सुखासीनंसमाहितः १५ महर्षिस्तमुपासीनंप्रश्रयावनतंक्षि
तौ प्रतिपूज्यमहाराजसमाभाष्येदमब्रवीत् १६ अंगिराउवाच अपितेऽनामयंस्वस्तिप्रकृतीनांतथात्मनः यथाप्रकृतिभि
र्गुप्तःपुमान्राजापिसप्तभिः १७ आत्मानंप्रकृतिष्वद्धानिधायश्रेयआप्नुयात् राज्ञातथाप्रकृतयोनरदेवाहिताधियः १८

अपिदाराः प्रजामात्याभृत्याः श्रेण्योथमंत्रिणः पौराजानपदाभूपाआत्मजावशवर्त्तिनः १९ यस्यात्माऽनुवशश्चेत्स्यात्सर्वेतद्
वशगाइमे लोकाः सपालायच्छंतिसर्वेबलिमतंद्रिताः २० आत्मनः प्रीतयेनात्मापरतः स्वतएववा लक्षयेलब्धकामंत्वांचिं
तयाशबलंमुखं २१ एवंविकाल्पितोराजन्विदुषामुनिनापिसः प्रश्रयाऽवनतोऽभ्याहप्रजाकामस्ततोमुनिं २२ चित्रकेतु
रुवाच भगवन्किंनविदितंतपोज्ञानसमाधिभिः योगिनांध्वस्तपापानांबहिरंतः शरीरिषु २३ अथापिपृच्छतोब्रूयांब्रम्ह
न्नात्मनिचिंतितं भवतोविदुषश्चापिचोदितस्त्वदनुज्ञया २४ लोकपालैरपिप्रार्थ्याः साम्राज्यैश्वर्यसंपदः ननंदयंत्यप्रजंमां
क्षुत्तृट्कामभिवापरे २५ ततः पाहिमहाभागपूर्वैः सहगतंतमः यथातरेमदुस्तारंप्रजयातद्विधेहिनः २६ श्रीशुक॰ इत्य
र्थितः सभगवान्कृपालुर्ब्रम्हणः सुतः श्रपयित्वाचरुंत्वाष्ट्रंत्वष्टारमयजद्विभुः २७ ज्येष्ठाश्रेष्ठाचयाराज्ञोमहिषीणांचभा
रत नाम्नाकृतद्युतिस्तस्यैयज्ञोच्छिष्टमदाद्विजः २८ अथाहनृपतिंराजन्भवितैकस्तवात्मजः हर्षशोकप्रदस्तुभ्यमितिब्र
म्हसुतोययौ २९ सापितत्प्राशनादेवचित्रकेतोरधारयत् गर्भंकृतद्युतिर्देवीकृत्तिकाग्नेरिवात्मजं ३० तस्याअनुदिनंगर्भः

शुक्लपक्षइवोडुपः ववृधेशूरसेनेन्द्रतेजसास्वेनकैर्नृप ३१ अथकालउपावृत्तेकुमारः समजायत जनयन्शूरसेनानांशृण्वतां
परमांमुदम् ३२ हृष्टोराजाकुमारस्यस्नातः शुचिरलंकृतः वाचयित्वाशिषोविप्रैः कारयामासजातकं ३३ तेभ्योहिरण्यं
रजतंवासांस्याभरणानिच ग्रामान्हयान्गजान्प्रादाद्धेनूनामर्बुदानिषट् ३४ ववर्षकाममन्येषांपर्जन्यइवदेहिनां धन्यंयश
स्यमायुष्यंकुमारस्यमहामनाः ३५ कृच्छ्रलब्धेथराजर्षेस्तनयेऽनुदिनंपितुः यथानिःस्वस्यकृच्छ्राप्तेधनेस्नेहोऽन्ववर्धत
३६ मातुस्त्वतितरांपुत्रेस्नेहोमोहसमुद्भवः कृतद्युतेःसपत्नीनांप्रजाकामज्वरोभवत् ३७ चित्रकेतोरतिप्रीतिर्यथादारेप्रजा
वति नतथान्येषुसंजज्ञेबालंलालयतोऽन्वहं ३८ ताःपर्यतप्यन्नात्मानंगर्हयंत्योऽभ्यसूयया आनपत्येनदुःखेनराज्ञोऽनाद
रणेनच ३९ धिगप्रजांस्त्रियंपापांपत्युश्चागृहसंमतां सुप्रजाभिःसपत्नीभिर्दासीमिवतिरस्कृतां ४० दासीनांकोनुसंतापः
स्वामिनःपरिचर्यया अभीक्ष्णंलब्धमानानांदास्यादासीवदुर्भगाः ४१ एवंसंदह्यमानानांसपत्न्याःपुत्रसंपदा राज्ञोऽसंम
तवृत्तीनांविद्वेषोबलवानभूत् ४२ विद्वेषनष्टमतयःस्त्रियोदारुणचेतसः गरंददुःकुमारायदुर्मर्षानृपतिंप्रति ४३ कृत

ततो

धृतिरजानंतीसपत्नीनामघंमहत् स एवेतिसंचिंत्यनिरीक्ष्यच्यचरद्गृहे ४४ शयानंसचिरंबालंउपधार्यमनीषिणी पुत्रमानयमेभद्रइतिधात्रीमचोदयत् ४५ साऽऽगत्यानमुपव्रज्य दृष्ट्वाचोत्तारलोचनं प्राणेंद्रियात्मभिस्त्यक्तंहतास्मीत्यपतद्भुवि ४६ तस्यास्तदाकर्ण्यभृशमातुरंस्वरंघ्नंत्याः कराभ्यामुरउच्चकैरपि प्रविश्यराज्ञीत्वरयात्मजांतिके ददर्शबालंसहसामृतंसुतं ४७ पपातभूमौपरिवृद्धयाशुचा मुमोहविभ्रष्टशिरोरुहांबरा ४८ नृपांतःपुरवर्तिनोजनानराश्चनार्यश्चनिशम्यरोदनं आगत्यतुल्यव्यसनाः सुदुःखितास्ताश्चाव्यलीकंरुरुदुःकृतागसः ४९ श्रुत्वामृतंपुत्रमलक्षितांतकंविनष्टदृष्टिःप्रपतन्स्खलन्पथि स्नेहानुबंधैधितयाशुचाभृशंविमूर्छितोऽनुप्रकृतिर्द्विजैर्वृतः ५० पपातबालस्यसपादमूलेमृतस्यविस्रस्तशिरोरुहांबरः दीर्घंश्वसन्बाष्पकलोपरोधतोनिरुद्धकंठोनशशाकभाषितुं ५१ पतिंनिरीक्ष्योरुशुचार्पितंतदामृतंचबालंसुतमेकसंततिं जनस्यराज्ञीप्रकृतेश्चहृद्रुजंसतीदधानाविललापचित्रधा ५२ स्तनद्वयंकुंकुमगंधमंडितंनिषिंचतीसांजनबाष्पबिंदुभिः विकीर्यकेशान्विगलत्स्रजःसुतंशुशोचचित्रंकुररीवसुस्वरं ५३ अहोविधातस्त्वमतीवबालिशोयस्त्वात्मसृष्ट्यप्रतिरूप

मीहसे परेऽनुजीवत्यपरस्य या मृतिर्विपर्ययश्चेत्त्वमसि ध्रुवः परः ५४ नहि क्रमश्चेदिह मृत्युजन्मनोः शरीरिणामस्तु तदात्मकर्म
भिः यः स्नेहपाशो निजसर्गवृद्धये स्वयं कृतस्ते तमिमं विवृश्चसि ५५ त्वं तात नार्हसि च मां कृपणामनाथां त्यक्तुं विचक्ष्व पितरं त
व शोकतप्तं अंजस्तरेम भवताऽप्रजदुस्तरं यद्ध्वांतं न याह्यकरुणेन यमेन दूरं ५६ उत्तिष्ठ तात त इमे शिशवो वयस्यास्त्वामाह्वयं
ति नृपनंदन संविहर्तुं सुप्तश्चिरं ह्यशनया च भवान्परीतो भुंक्ष्व स्तनं पिब शुचो हर नः स्वकानां ५७ नाहं तनूज ददृशे हतमंग
लाते मुग्धस्मितं मुदितवीक्षणमाननाब्जं किं वा गतोस्यपुनरन्वयमन्यलोकं नीतोघृणेन न शृणोमि कला गिरस्ते ५८ श्रीशु
क उवाच विलपंत्या मृतं पुत्रमिति चित्रविलापनैः चित्रकेतुर्भृशं तप्तो मुक्तकंठो रुरोद ह ५९ तयोर्विलपतोः सर्वे दंपत्यो
स्तदनुव्रताः रुरुदुः स्म नरा नार्यः सर्वमासीदचेतनं ६० एवं कश्मलमापन्नं नष्टसंज्ञमनायकं ज्ञात्वांगिरा नाम मुनिराजगाम
सनारदः ६१ इति श्रीभा० म० ष० चतुर्दशोध्यायः १४ ततः पंचदशोध्याये चित्रकेतोः शोकापनोदनं कृतं तत्त्वोपदेशेन नारदेनांगि
रोयुजा १ श्रीशुक उ० ऊचतुर्मृतकोपांते पतितं मृतकोपमं शोकाभिभूतं राजानं बोधयंतौ सदुक्तिभिः १ कोयं स्यात्तव राजें

त्रभवान्यमनुशोचति त्वंचास्यकतमःसृष्टौपुरेदानीमतःपरं २ यथायांतिसंयांतिस्रोतोवेगेनवालुकाः संयुज्यंतेवियुज्यं
तेतथाकालेनदेहिनः ३ यथाधानासुवैधानाभवंतिनभवंतिच एवंभूतेषुभूतानिचोदितानीशमायया ४ वयंचत्वंचयेचेमेतु
ल्यकालाश्चराचराः जन्ममृत्योर्यथापश्चात्प्राङ्नैवमधुनापिभो ५ भूतैर्भूतानिभूतेशःसृजत्यवतिहंत्यजः आत्मसृष्टैरस्व
तंत्रैरनपेक्षोपिबालवत् ६ देहेनदेहिनोराजन्देहाद्देहोभिजायते बीजादेवयथाबीजंदेह्यर्थइवशाश्वतः ७ देहदेहिविभागो
यमविवेककृतःपुरा जातिव्यक्तिविभागोयंयथावस्तुनिकल्पितः ८ श्रीशुक॰ एवमाश्वासितोराजाचित्रकेतुर्द्विजोक्ति
भिः प्रमृज्यपाणिनावक्त्रमाधिम्लानमभाषत ९ राजोवाच कौयुवांज्ञानसंपन्नौमहिष्ठौचमहीयसां अवधूतेनवेषेणगूढा
तृ विहसमागतौ १० चरंतिह्यवनौकामंब्राम्हणाभगवत्प्रियाः मादृशांग्राम्यबुद्धीनांबोधायोन्मत्तलिंगिनः ११ कुमारोनारद
ऋभुरंगिरादेवलोसितः अपांतरतमोव्यासोमार्कंडेयोथगौतमः १२ वसिष्ठोभगवान्रामःकपिलोबादरायणः दुर्वासाया
ज्ञवल्क्यश्चजातूकर्ण्यस्तथारुणिः १३ रोमशश्च्यवनोदत्तआसुरिःसपतंजलिः ऋषिर्वेदशिराबोध्योमुनिःपंचशिरास्त

था १४ हिरण्यनाभः कौशल्यः श्रुतदेवऋतध्वजः एतेपरेचसिद्धेशाश्चरंतिज्ञानहेतवः १५ तस्माद्युवांग्राम्यपशोर्ममूढ
धियःप्रभू अंधेतमसिमग्नस्यज्ञानदीपउदीर्यतां १६ अंगिराउवाच अहंतेपुत्रकामस्यपुत्रदोऽस्म्यंगिरानृप एषब्रम्हसु
तःसाक्षान्नारदोभगवानृषिः १७ इत्थंत्वांपुत्रशोकेनमग्नंतमसिदुस्तरे अतदर्हमनुस्मृत्यमहापुरुषगोचरं १८ अनुग्रहा
यभवतःप्राप्तावावामिहप्रभो ब्रम्हण्योभगवद्भक्तोनावसीदितुमर्हति १९ तदैवतेपरंज्ञानंददामिगृहमागतः ज्ञात्वान्याभि
निवेशंतेपुत्रमेवददाम्यहं २० अधुनापुत्रिणांतापोभवतैवानुभूयते एवंदारागृहारायोविविधैश्वर्यसंपदः २१ शब्दादयश्चवि
षयाश्चलाराजविभूतयः महीराज्यंबलंकोशोभृत्यामात्याःसुहृज्जनाः २२ सर्वेपिशूरसेनेमेशोकमोहभयार्तिदाः गंधर्व
नगरप्रख्याःस्वप्नमायामनोरथाः २३ दृश्यमानाविनार्थेननदृश्यंतेमनोभवाः कर्मभिर्ध्यायतोनानाकर्माणिमनसोभवन्
२४ अयंहिदेहिनोदेहोद्रव्यज्ञानक्रियात्मकः देहिनोविविधक्लेशसंतापकृदुदाहृतः २५ तस्मात्स्वस्थेनमनसाविमृश्यगतिमा
त्मनः द्वैतेध्रुवार्थविश्रंभंत्यजोपशममाविश २६ नारदउ० एतांमंत्रोपनिषदंप्रतीच्छप्रयतोमम यांधारयन्सप्तरात्राद्द्रष्टासि

कर्षणंप्रभुं २७ यस्याद्धमूलमुपसृत्यनरेंद्रपूर्वेशर्वादयोभ्रममिमंद्वितयंविसृज्य सद्यस्तदीयमतुलानधिकंमहित्वंप्रापुर्भ
वानपिपरंन चिरादुपैति २८ इतिश्रीभा॰म॰ष॰पंचदशोऽध्यायः १५ षोडशेतत्कृतोत्स्यैवविद्योकीकृत्यतंनृपं आदिदेश
महाविद्यांनारदःशेषतोषिणीं १ श्रीशुकउ॰ अथदेवऋषीराजन्संपरेतंनृपात्मजं दर्शयित्वेतिहोवाचज्ञातीनामनुशो
चतां १ नारदउ॰ जीवात्मन्पश्यभद्रंतेमातरंपितरंचते सुहृदोबांधवास्तप्ताःशुचात्वत्कृतयाभृशं २ कलेवरंस्वमाविश्य
शेषमायुःसुहृद्वृतः भुंक्ष्वभोगान्पितृप्रत्तानधितिष्ठनृपासनं जीवउवाच॰ कस्मिन्जन्मन्यमीमह्यंपितरोमातरोभव
न् कर्मभिर्भ्राम्यमाणस्यदेवतिर्यङ्नृयोनिषु ४ बंधुज्ञात्यरिमध्यस्थमित्रोदासीनविद्विषः सर्वएवहिसर्वेषांभवंतिक्रम
शोमिथः ५ यथावस्तूनिपण्यानिहेमादीनिततस्ततः पर्यटंतिनरेष्वेवंजीवोयोनिषुकर्तृषु ६ नित्यस्यार्थस्यसंबंधोह्यनित्यो
दृश्यतेनृषु यावद्यस्यहिसंबंधोममत्वंतावदेवहि ७ एवंयोनिगतोजीवःसनित्योनिरहंकृतः यावद्यत्रोपलभ्येततावत्स्वत्वं
हितस्यतत् ८ एषनित्योऽव्ययःसूक्ष्मएषसर्वाश्रयःस्वदृक् आत्ममायागुणैर्विश्वमात्मानंसृजतेप्रभुः ९ नह्यस्यास्तिप्रियः

कश्चिन्नाप्रियःस्वःपरोपिवा एकःसर्वधियांद्रष्टाकर्तॄणांगुणदोषयोः १० नादत्तआत्माहिगुणंनदोषंनक्रियाफलं उदासीनवदासी
नःपरावरदृगीश्वरः ११ श्रीशुक० इत्युदीर्यगतोजीवोज्ञातयस्तस्यतेसदा विस्मितामुमुचुःशोकंछित्वात्मस्नेहशृंखलां १२ निर्हृ
त्यज्ञातयोदेहंतथाकृत्वोचिताःक्रियाः तत्यजुर्दुस्त्यजंस्नेहंशोकमोहभयार्तिदं १३ बालघ्न्योव्रीडितास्तत्रबालहत्याहतप्रभाः बालह
त्याव्रतंचेरुर्ब्राम्हणैर्यन्निरूपितं यमुनायांमहाराजस्मरंत्योद्विजभाषितं १४ सइत्थंप्रतिबुद्धात्माचित्रकेतुर्द्विजोक्तिभिः गृहांधकूपा
न्निष्क्रांतःसरःपंकादिवद्विपः १५ कालिंद्यांविधिवत्स्नात्वाकृतपुण्यजलक्रियः मौनेनसंयतप्राणोब्रम्हपुत्रावववंदत १६ अथतस्मै
प्रपन्नायभक्तायप्रयतात्मने भगवान्नारदःप्रीतोविद्यामेतामुवाचह १७ नमस्तुभ्यंभगवतेवासुदेवायधीमहि प्रद्युम्नायानिरु
द्धायनमःसंकर्षणायच १८ नमोविज्ञानमात्रायपरमानंदमूर्तये आत्मारामायशांतायनिवृत्तद्वैतदृष्टये १९ आत्मानंदानुभूत्यैव
न्यस्तशक्त्यूर्मयेनमः हृषीकेशायमहतेनमस्तेविश्वमूर्तये २० वचस्युपरतेप्राप्ययएकोमनसासह अनामरूपश्चिन्मात्रःसोव्या
न्नःसदसत्परः २१ यस्मिन्निदंयतश्चेदंतिष्ठत्यप्येतिजायते मृन्मयेष्विवमृज्जातितस्मैतेब्रम्हणेनमः २२ यंनस्पृशंतिनविदुर्मनो

वु द्धींद्रियासवः अंतर्बहिश्चविततंव्योमवत्तन्नतोस्म्यहं २३ देहेंद्रियप्राणमनोधियोऽमीयदंशाविद्धाः प्रचरंतिकर्मसु नैवान्यदा
लोहमिवाप्रतप्तंस्थानेषुतद्द्रष्टृपदेशमेति २४ ओंनमोभगवतेमहापुरुषायमहानुभावायमहाविभूतिपतयेसकलसात्वतपरि
परम वृढनिकरकरकमलकुड्मलोपलालितचरणारविंदयुगलपरमेष्ठिन्नमस्ते २५ श्रीशुक० भक्तायैतांप्रपन्नायविद्यामादिश्य
नारदः ययावंगिरसासाकंधामस्वायंभुवंप्रभो २६ चित्रकेतुस्तुविद्यांतांयथानारदभाषितां धारयामाससप्ताहमब्भक्षः सु
समाहितः २७ ततश्चसप्तरात्रांतेविद्ययाधार्यमाणया विद्याधराधिपत्यंसलेभेऽप्रतिहतंनृप २८ ततः कतिपयाहोभिर्विद्य
येद्धमनोगतिः जगामदेवदेवस्यशेषस्यचरणांतिकं २९ मृणालगौरंशितिवाससंस्फुरत्किरीटकेयूरकटित्रकंकणं प्रसन्नव
क्त्रारुणलोचनंतंददर्शसिद्धेश्वरमंडलैः प्रभुं ३० तद्दर्शनध्वस्तसमस्तकिल्बिषः स्वच्छामलांतःकरणोऽभ्ययान्मुनिः प्रवृ
द्धभक्त्याप्रणयाश्रुलोचनः प्रहृष्टरोमाऽनमदादिपूरुषं ३१ सउत्तमश्लोकपदाब्जविष्टरंप्रेमाश्रुलेशैरुपमेहयन्मुहुः प्रेमोपरु
द्धाखिलवर्णनिर्गमोनैवाशकत्तंप्रसमीडितुंचिरं ३२ ततः समाधायमनोमनीषयाबभाषएतत्प्रतिलब्धवागसौ नियम्यसर्वें

द्वयबाह्यवर्त्मनं जगद्गुरूंसातसनत्रूगस्त्वविग्रहं ३३ चित्रकेतुरुवाच अजिताजितः सममतिभिर्भवान् जितात्मभिर्भवता वि
जितास्तेपिच भजतामकामात्मनां य आत्मदोऽतिकरुणः ३४ तव विभवः खलु भगवन् जगदुदयस्थितिलयादीनि विश्व
सृजस्तेंऽशांशास्तत्र मृषास्पर्धंति पृथगभिमत्या ३५ परमाणुपरममहतोस्त्वमाद्यंतांतरवर्त्तित्रयविधुरः आदावंतेपिचस
त्वानां यद्ध्रुवं तदेवांतरालेपि ३६ क्षित्यादिभिरेषकिलावृतः सप्तभिर्दशगुणोत्तरैरंडकोशः यत्रपतत्यणुकल्पः सहांडको
टिकोटिभिस्तदनंतः ३७ विषयतृषो नरपशवो य उपासते विभूतीर्न परं त्वां तेषामाशिष ईश तदनु विनश्यंति यथा राजकुलं
३८ कामधियस्त्वयि रचिता न परम रोहंति यथा करंभबीजानि ज्ञानात्मन्यगुणमये गुणगणतोऽस्य द्वंद्वजालानि ३९ जितम
जित तदा भवता यदाह भागवतं धर्ममनवद्यं निष्किंचना ये मुनय आत्मारामा यमुपासतेपवर्गाय ४० विषममतिर्न यत्र नृणां त्व
महमिति मम तवेति च यदन्यत्र विषमधिया रचितो यः स ह्यविशुद्धः क्षयिष्णुरधर्मबहुलः ४१ कः क्षेमो निजपरयोः कि
यानर्थः स्वपरद्रुहा धर्मेण स्वद्रोहात्तव कोपः परसंपीडया च तथाऽधर्मः ४२ न व्यभिचरति तवेक्षा यया ह्यभिहितो भागवतो

को

धर्मः स्थिरचरसत्वकदंबेष्वपृथग्धियोयमुपासतेत्वार्याः ४३ नहिभगवन्नघटितमिदंत्वद्दर्शनान्नृणामखिलपापक्षयः य
न्नामसकृच्छ्रवणात्पुल्कसोपिविमुच्यतेसंसारात् ४४ अथभगवन्वयमधुनात्वदवलोकपरिमृष्टाशयमलाः सुरर्षिणायदु
दितंतावकेनकथमन्यथाभवति ४५ विदितमनंतसमस्तंनवजगदात्मनोजनैरिहाचरितं विज्ञाप्यंपरमगुरोः कियदिवसवितुरिव
खद्योतैः ४६ नमस्तुभ्यंभगवतेसकलजगत्स्थितिलयोदयेशाय दुरवसितात्मगतयेकुयोगिनांभिदापरमहंसाय ४७ यंवैश्व
संतमनुविश्वसृजःश्वसंति यंचेकितानमनुचित्तयउच्चकंति भूमंडलंसर्षपायतियस्यमूर्ध्नितस्मैनमोभगवतेऽस्तुसहस्रमू
र्ध्ने ४८ श्रीशुकउ० संस्तुतोभगवानेवमनंतस्तमभाषत विद्याधरपतिंप्रीतश्चित्रकेतुंकुरूद्वह ४९ श्रीभगवानुवाच य
न्नारदांगिरोभ्यांतेव्याहृतंमेनुशासनं संसिद्धोसितयाराजन् विद्ययादर्शनाच्चमे ५० अहंवैसर्वभूतानिभूतात्माभूतभावनः
शब्दब्रह्मपरंब्रह्मममोभेशाश्वतीतनू ५१ लोकेविततमात्मानंलोकंचात्मनिसंततं उभयंचमयाव्याप्तंमयिचैवोभयंकृतं ५२
यथासुषुप्तःपुरुषोविश्वंपश्यतिचात्मनि आत्मानमेकदेशस्थंमन्यतेस्वप्नउत्थितः ५३ एवंजागरणादीनिजीवस्थानानिचा

त्मनः मायामात्राणिविज्ञायतद्द्रष्टारंपरंस्मरेत् ५४ येनप्रसुप्तःपुरुषःस्वापंवेदात्मनस्तदा सुखंचनिर्गुणंब्रम्हतमात्मान
मवेहिमां ५५ उभयंस्मरतःपुंसाप्रस्वापप्रतिबोधयोः अन्वेतिव्यतिरिच्येततज्ज्ञानंब्रम्हतत्परं ५६ यदेतद्विस्मृतंपुंसोम
द्भावंभिन्नमात्मनः ततःसंसारएतस्यदेहाद्देहोमृतेर्मृतिः ५७ लब्ध्वेहमानुषींयोनिंज्ञानविज्ञानसंभवां आत्मानंयोनबुध्ये
तनक्वचिच्छममाप्नुयात् ५८ स्मृत्वेहायांपरिक्लेशांततःफलविपर्ययं अभयंचाप्यनीहायांसंकल्पाद्विरमेत्कविः ५९ सु
खायदुःखमोक्षायकुर्वातिदंपतीक्रियाः ततोनिवृत्तिरप्राप्तिर्दुःखस्यचसुखस्यच ६० एवंविपर्ययंबुध्वानृणांविज्ञाभिमा
निनां आत्मनश्चगतिंसूक्ष्मांस्थानत्रयविलक्षणां ६१ दृष्टश्रुताभिर्मात्राभिर्निर्मुक्तःस्वेनतेजसा ज्ञानविज्ञानसंतुष्टोमद्भ
क्तःपुरुषोभवेत् ६२ एतावानेवमनुजैर्योगनैपुण्यबुद्धिभिः स्वार्थःसर्वात्मनाज्ञेयोयत्परात्मैकदर्शनं ६३ त्वमेतच्छ्रद्ध
याराजन्नप्रमत्तोवचोमम ज्ञानविज्ञानसंपन्नोधारयन्नाशुसिध्यसि ६४ श्रीशुकउ० आश्वास्यभगवानित्थंचित्रके
तुंजगद्गुरुः पश्यतस्तस्यविश्वात्माततश्चांतर्दधेहरिः ६५ इतिश्रीभा० म० ष० षोडशोऽध्यायः १६ ततःसप्तदशो

मोघमहर्द्धिं प्राप्य खेचरान् विहस्य गिरिशं त्रपाद्गुमायावृत्ततांगतः श्रीशुकउवाच यतश्चांतर्हितोऽनंतस्तस्यै कृत्वा दिशे
नमः विद्याधरश्चित्रकेतुश्चचारगगनेचरः १ सलक्षंवर्षलक्षाणामव्याहतबलेंद्रियः स्तूयमानोमहायोगीमुनिभिः
सिद्धचारणैः २ कुलाचलेंद्रद्रोणीषुनानासंकल्पसिद्धिषु रेमेविद्याधरस्त्रीभिर्गापयन्हरिमीश्वरं ३ एकदासविमा
नेनविष्णुदत्तेनभास्वता गिरिशंददृशेगच्छन्परीतंसिद्धचारणैः ४ आलिंग्यांकीकृतांदेवींबाहुनामुनिसंसदि उवाच
देव्याःशृण्वंत्याजहासोच्चैस्तदंतिके ५ चित्रकेतुरुवाच एषलोकगुरुःसाक्षाद्धर्मंवक्ताशरीरिणां आस्तेमुख्यःसभायां
वैमिथुनीभूयभार्यया ६ जटाधरस्तीव्रतपाब्रह्मवादीसभापतिः अंकीकृत्यस्त्रियंचास्तेगतह्रीःप्राकृतोयथा ७ प्रा
यशःप्राकृताश्चापिस्त्रियंरहसिबिभ्रति अयंमहाव्रतधरोबिभर्तिसदसिस्त्रियं ८ भगवानपितच्छ्रुत्वाप्रहस्यागाध
धीर्नृप तूष्णींबभूवसदसिसभ्याश्चतदनुव्रताः ९ श्रीशुकउ॰ इत्यतद्वीर्यविदुषिब्रुवाणेबह्वशोभनं रुषाहदेवी
धृष्टायनिर्जितात्माभिमानिने १० पार्वत्युवाच अयंकिमधुनालोकेशास्तादंडधरःप्रभुः अस्मद्विधानांदुष्टानांनिर्लज्जा

नांचविप्रकृतं नवेदधर्मं किलपद्मयोनिर्नब्रम्हपुत्रानतुनारदाद्याः नवैकुमारः कपिलोमनुश्चयेनोनिषेधंत्यतिवर्तिनंहरं
१२ एषामनुध्येयपदाब्जयुग्मंजगद्गुरुंमंगलमंगलंस्वयं यः क्षत्रबंधुः परिभूयसूरीन्प्रशास्ति धृष्टस्तदयंहिदंड्यः १३ नाय
मर्हतिवैकुंठपादमूलोपसर्पणं संभावितमतिस्तब्धः साधुभिः पर्युपासितं १४ अतः पापीयसींयोनिमासुरींयाहिदुर्मते
यथेहभूयोमहतांनकर्तापुत्रकिल्बिषं १५ श्रीशुकः एवंशप्तश्चित्रकेतुर्विमानादवरुह्यसः प्रसादयामाससतींमूर्ध्ना
नम्रेणभारत १६ चित्रकेतुरुवाच प्रतिगृण्हामितेशापमात्मनोंजलिनांबिके देवैर्मर्त्याययत्प्रोक्तंपूर्वदिष्टंहितस्यतत् १७
संसारचक्रएतस्मिन्जंतुरज्ञानमोहितः भ्राम्यन्सुखंचदुःखंचभुंक्तेसर्वत्रसर्वदा १८ नैवात्मानपरश्चापिकर्तास्यात्सु
खदुःखयोः कर्तारंमन्यतेप्राज्ञआत्मानंपरमेवच १९ गुणप्रवाहएतस्मिन्कःशापःकोन्वनुग्रहः कःस्वर्गोनरकःको
वाकिंसुखंदुःखमेववा २० एकःसृजतिभूतानिभगवानात्ममायया एषांबंधंचमोक्षंचसुखंदुःखंचनिष्कलः २१ न
तस्यकश्चिद्दयितःप्रतीपोनज्ञातिबंधुर्नपरोनचस्वः समस्यसर्वत्रनिरंजनस्यसुखेनरागःकुतएवरोषः २२ तथापित

द्युक्तिविसर्गएषांसुखायदुःखायहिताहिताय बंधायमोक्षायचमृत्युजन्मनोः शरीरिणांसंसृतयेचकल्पते २३ अथ
प्रसादयेनत्वांशापमोक्षाय भामिनि यन्मन्यसेअसाधूक्तंममतत्क्षम्यतांसति २४ श्रीशुकउ० इतिप्रसाद्यगिरिशौचित्रके
तुरिंदम जगामस्वविमानेनपश्यतोःस्मयतोस्तयोः २५ ततस्तुभगवान्रुद्रोरुद्राणीमिदमब्रवीत् देवर्षिदैत्यसिद्धानां
पार्षदानांचशृण्वतां २६ श्रीरुद्रउवा० दृष्टवत्यसिसुश्रोणिहरेरद्भुतकर्मणः माहात्म्यंभृत्यभृत्यानांनिस्पृहाणांमहात्म
नां २७ नारायणपराःसर्वेनकुतश्चन बिभ्यति स्वर्गापवर्गनरकेष्वपितुल्यार्थदर्शिनः २८ देहिनांदेहसंयोगात्द्वंद्वानी
श्वरलीलया सुखंदुःखंस्मृतिर्जन्मशापोनुग्रहएवच २९ अविवेककृतःपुंसोह्यर्थभेदइवात्मनि गुणदोषविकल्पश्चभि
देवस्त्रजिवत्कृतः ३० वासुदेवेभगवति भक्तिमुद्वहतांनृणां ज्ञानवैराग्यवीर्याणांनेहकश्चिद्व्यपाश्रयः ३१ नाहंविरिंच्योन
कुमारनारदौनब्रम्हपुत्रामुनयःसुरेशाः विदामयस्येहितमंशकांशकानतत्स्वरूपंपृथगीशमानिनः ३२ नह्यस्यास्तिप्रि
यःकश्चित्राप्रियःस्वःपरोपिवा आत्मत्वात्सर्वभूतानांसर्वभूतप्रियोहरिः ३३ तस्यचायंमहाभागश्चित्रकेतुःप्रियोऽनुगः

सर्वत्रसमदृक्शांतोह्यहंचैवाच्युतप्रियः ३४ तस्मान्नविस्मयः कार्योपुरुषेषुमहात्मसु महापुरुषभक्तेषुशांतेषुसमदर्शि
षु ३५ श्रीशुकः इतिश्रुत्वाभगवतःशिवस्योमाभिभाषितं बभूवशांतधीराजन् देवीविगतविस्मया ३६ इतिभागवतोदेव्याः
प्रतिशप्तुमलंतमः मूर्ध्नासंजगृहेशापमेतावत्साधुलक्षणं ३७ जज्ञेत्वष्टुर्दक्षिणाग्नौदानवींयोनिमाश्रितः वृत्रइत्यभिविख्या
तोज्ञानविज्ञानसंयुतः ३८ एतत्तेसर्वमाख्यातंयन्मांत्वंपरिपृच्छसि वृत्रस्यासुरजातेश्चकारणंभगवन्मतेः ३९ इतिहास
मिमंपुण्यंचित्रकेतोर्महात्मनः माहात्म्यंविष्णुभक्तानांश्रुत्वाबंधाद्विमुच्यते ४० यएतत्प्रातरुत्थायश्रद्धयावाग्यतःपठेत् इ
तिहासंहरिंस्मृत्वासयातिपरमांगतिं ४१ इतिश्रीभाग०म०ष०सप्तदशोऽध्यायः १७ आदित्यानांचतुर्थस्यत्वष्टुर्वंशात्र
संगतः प्रोक्तमिंद्रकृतंविश्वरूपवृत्रवधादिकं १ अदितेःपंचमादीनांपुत्राणामन्वयोक्तिभिः अष्टादशोदितेर्गर्भेशक्रेणमरु
तांभिदा २ त्वष्टुर्वंशमनुक्रम्यसप्रसंगंयथाक्रमं आदित्यानामथान्येषांवंशानाहमुनीश्वरः ३ श्रीशुकउवाच पृश्निस्तुप
त्नीसवितुःसावित्रींव्याहृतींत्रयीं अग्निहोत्रंपशुंसोमंचातुर्मास्यंमहामखान् १ सिद्धिर्भगस्यभार्यांगमहिमानंविभुंप्रभुं

आशिषंचवरारोहांकन्यांप्रासूतसुव्रतां २ धातुः कुहूः सिनीवालीराकाचानुमतिस्तथा सायंदर्शमथप्रातःपूर्णमासमनु
क्रमात् अग्नीन्पुरीष्यानाधत्त क्रियायांसमनंतरः ३ चर्षणीवरुणस्यासीद्यस्यांजातोभृगुः पुनः वाल्मीकिश्चमहायोगीव
ल्मीकादभवत्किल ४ अगस्त्यश्चवसिष्ठश्च मित्रावरुणयोर्ऋषी रेतःसिषिचतुःकुंभेउर्वश्याःसन्निधौद्रुतं ५ रेवत्यांमित्र
उत्सर्गमरिष्टंपिप्पलंव्यधात् ६ पौलोम्यांइंद्रआधत्तत्रीन्पुत्रानितिनःश्रुतं जयंतमृषभंताततृतीयंमीढुषंप्रभुः ७ उरुक्रम
स्यदेवस्यमायावामनरूपिणः कीर्तौपत्न्यांबृहच्छ्लोकस्तस्यासन्सौभगादयः ८ तत्कर्मगुणवीर्याणिकश्यपस्यमहात्मनः
पश्चाद्वक्ष्यामहेऽदित्यांयथैवावततारह ९ अथकश्यपदायादान्दैतेयान्कीर्तयामिते यत्रभागवतःश्रीमान्प्रल्हादोबलि
रेवच १० दितेर्द्वावेवदायादौदैत्यदानववंदितौ हिरण्यकशिपुर्नामहिरण्याक्षश्चकीर्तितौ ११ हिरण्यकशिपोर्भार्याकया
धुर्नामदानवी जंभस्यतनयासातुसुषुवेचतुरःसुतान् १२ संल्हादंप्रागनुल्हादंल्हादंप्रल्हादमेवच तत्स्वसासिंहिकानाम
राहुंविप्रचितोग्रहीत् १३ शिरोहरद्यस्यहरिश्चक्रेणपिबतोऽमृतं संल्हादस्यकृतिर्भार्यासूतपंचजनंततः १४ ल्हादस्यध

मनिर्भार्यासूतवातापिमिल्वलं योगस्त्यायत्ततिथयेपेचेवातापिमिल्वलं १५ अनुन्हादस्यसूर्म्यायांवाष्कलोमहिषस्तथा
विरोचनस्तुप्राल्हादिर्देव्यास्तस्याभवद्बलिः १६ बाणज्येष्ठंपुत्रशतमशनायांततोभवत् तस्यानुभावःसुश्लोक्यःपश्चादे
वाभिधास्यते १७ बाणआराध्यगिरिशंलेभेतद्गणमुख्यतां यत्पार्श्वेभगवानास्तेत्द्यापिपुरपालकः १८ मरुतश्चदितेः
पुत्राश्चत्वारिंशन्नवाधिकाः नआसन्नप्रजाःसर्वेनीताइंद्रेणसात्मतां १९ राजोवाच कथंतआसुरंभावमपोह्यौत्पत्तिकं
गुरो इंद्रेणप्रापिताःसात्म्यंकिंतत्साधुकृतंहितैः २० इमेश्रद्दधतेब्रह्मन्नृषयोहिमयासह परिज्ञानायभगवन्स्तन्नोव्या
ख्यातुमर्हसि २१ सूतउवाच तद्विष्णुरातस्यसबादरायणिर्वचोनिशम्याहृतमल्पमर्थवत् सभाजयन्सन्निभृतेनचेतसा
जगादसत्रायणसर्वदर्शनः २२ श्रीशुकउ० हतपुत्रादितिःशक्रपार्ष्णिग्राहेणविष्णुना मन्युनाशोकदीप्तेनज्वलंतीपर्यचिं
तयत् २३ कदानुभ्रातृहंतारमिंद्रियाराममुल्बणं अक्लिन्नहृदयंपापंघातयित्वाशयेसुखं २४ कृमिविड्भस्मसंज्ञासीद्य
स्येशाभिहतस्यच भूतध्रुक्तत्कृतेस्वार्थंकिंवेदनिरयोयतः २५ आशासानस्यतस्येदंध्रुवमुन्नद्धचेतसः मदशोषकइं

इस्यभूयाद्येनसकुतोहिमे २६ इतिभावेनसाभर्तुराचचारासकृत्स्त्रियं शुश्रूषयानुरागेणप्रश्रयेणदमेनच २७ भक्त्यापरम
याराजन्मनोज्ञैर्वल्गुभाषितैः मनोजग्राहभावज्ञासस्मितापांगवीक्षणैः २८ एवंस्त्रियाजडीभूतोविद्वानपिविदग्धया
बाढमित्याहविवशोनतच्चित्रंहियोषिति २९ विलोक्यैकांतभूतानिभूतान्यादौप्रजापतिः स्त्रियंचक्रेस्वदेहार्धंययापुंसां
मतिर्हृता ३० एवंशुश्रूषितस्तातभगवान्कश्यपःस्त्रिया प्रहस्यपरमप्रीतोदितिमाहाभिनंद्यच ३१ कश्यपउवाच वरं
वरयवामोरुप्रीतस्तेहमनिंदिते स्त्रियाभर्तरिसुप्रीतेकःकामइहचागमः ३२ पतिरेवहिनारीणांदैवतंपरमंस्मृतं मा
नसःसर्वभूतानांवासुदेवःश्रियःपतिः ३३ सएवदेवतालिंगैर्नामरूपविकल्पितैः इज्यतेभगवान्पुंभिःस्त्रीभिश्चपति
रूपधृक् तस्मात्पतिव्रतानार्यःश्रेयस्कामाःसुमध्यमे यजंतेऽनन्यभावेनपतिमात्मानमीश्वरं ३५ सोहंत्वयार्चितोभद्रेईदृग्
भावेनभक्तितः तत्तेसंपादयेकाममसतीनांसुदुर्लभं ३६ दितिरुवा॰ वरदोयदिमेब्रम्हन्पुत्रमिंद्रहणंवृणे अमृत्युंमृत
पुत्राहंयेनमेघातितौसुतौ ३७ निशम्यतद्वचोविप्रोविमनाःपर्यतप्यत अहोअधर्मःसुमहानद्यमेसमुपस्थितः ३८

अहोअर्थेंद्रियारामोयोषिन्मय्येहमायया गृहीत चेत्ताः कृपणः पतिष्येनरकेध्रुवं ३९ कोऽतिक्रमोनुवर्तंत्यास्वभावमिह
योषितः धिङ्मांबतायुधंस्वार्थेयदहंत्वजितेंद्रियः ४० शरत्पद्मोत्सवंवक्त्रंवचश्चश्रवणामृतं हृदयंक्षुरधाराभंस्त्रीणां
कोवेदचेष्टितं ४१ नहिकश्चित्प्रियःस्त्रीणामंजसास्वाशिषात्मनां पतिंपुत्रंभ्रातरंवाघ्नंत्यर्थेघातयंतिच ४२ प्रतिश्रुतं
ददामीतिवचस्तन्नमृषाभवेत् वधंनार्हतिचेंद्रोपितत्रेदमुपकल्पते ४३ इतिसंचिंत्यभगवान्मारीचःकुरुनंदन उवा
चकिंचित्कुपितआत्मानंचविगर्हयन् ४४ कश्यपउवाच पुत्रस्तेभविताभद्रेइंद्रहादेवबांधवः संवत्सरंव्रतमिदंयद्यं
जोधारयिष्यसि ४५ दितिरुवाच धारयिष्येव्रतंब्रम्हन्ब्रूहिकार्याणियानिमे यानिचेहनिषिद्धानिनव्रतंघ्नंतियानितु ४६
कश्यपउ० नहिंस्याद्भूतजातानिनशपेन्नानृतंवदेत् नछिंद्यान्नखरोमाणिनस्पृशेद्यदमंगलं ४७ नाप्सुस्नायान्नकुप्येत
नसंभाषेतदुर्जनैः नवसीताधौतवासःस्रजंचविधृतांक्वचित् ४८ नोच्छिष्टंचंडिकान्नंवासामिषंवृषलाहृतं भुंजीतोद
क्ययादृष्टंपिबेदंजलिनात्वपः ४९ नोच्छिष्टाऽस्पृष्टसलिलासंध्यायांमुक्तमूर्धजा अनर्चितासंयतवागसंवीताबहिश्च

रेत् ५० नाधौतपादाप्रयतानार्द्रपादोउदक्शिराः शयीतनापराङ्नान्यैर्ननग्नानचसंध्ययोः ५१ धौतवासाशुचिर्नि
त्यंसर्वमंगलसंयुता पूजयेत्प्रातराशात्प्राक्गोविप्रान् श्रियमच्युतं ५२ सांवत्सरंपुंसवनंव्रतमेनदविप्लुतं धारयिष्यसि
चेत्तुभ्यंशक्रहा भविता सुतः ५३ बाढमित्यभिप्रेत्याथदितीराजन्महामनाः काश्यपंगर्भमाधत्तव्रतंचांजोदधारसा ५४
मातृष्वसुरभिप्रायमिंद्रआज्ञायमानद शुश्रूषणेनाश्रमस्थां दितिंपर्यचरत्कविः ५५ नित्यंवनात्सुमनसःफलमूलस
मित्कुशान् पत्रांकुरमृदोपश्चकालेकालेउपाहरत् ५६ एवंतस्याव्रतस्थायाव्रतछिद्रंहरिर्नृप प्रेप्सुःपर्यचरज्जिम्होमृ
गहेवमृगाकृतिः ५७ नाध्यगच्छद्व्रतछिद्रंतत्परोथमहीपते चिंतांतीव्रांगतःशक्रः केनमेस्याच्छिवंत्विह ५८ एकदा
सातुसंध्यायामुच्छिष्टाव्रतकर्शिता अस्पृष्टवार्यधौतांघ्रिः सुष्वापविधिमोहिता ५९ लब्ध्वातदंतरंशक्रो निद्रापहृतचे
तसः दितेःप्रविष्टउदरंयोगेशोयोगमायया ६० चकर्तसप्तधागर्भंवज्रेणकनकप्रभं रुदंतंसप्तधैकैकंमारोदीरितितान्
पुनः ६१ तेतमूचुःपाट्यमानाःसर्वेप्रांजलयोनृप नोजिघांससिकिंइंद्रभ्रातरोमरुतस्तव ६२ माभैष्टभ्रातरोमह्यंयूय

मित्साहकौशिकः अनन्यभावान्पार्षदानात्मनो मरुतांगणान् ६३ नममारदितेर्गर्भः श्रीनिवासानुकंपया बहुधाकुलि
शक्षुण्णोद्रौण्यस्त्रेणयथा भवान् ६४ सकृदिष्ट्वादिपुरुषंपुरुषोयातिसाम्यतां संवत्सरंकिंचिदूनंदित्यायद्धरिरर्चितः
६५ सजूरिंद्रेण पंचाशद्देवास्तेमरुतोभवन् व्यपोह्यमातृदोषंतेहरिणासोमपाः कृताः ६६ दितिरुत्थायददृशेकुमारा
ननलप्रभान् इंद्रेणसहितान्देवीपर्यतुष्यदनिंदिता ६७ अथेंद्रमाहताताहमादित्यानांभयावहं अपत्यमिच्छंत्यचरंव्रत
मेतत्सुदुष्करं ६८ एकः संकल्पितः पुत्रः सप्तसप्ताभवन्कथं यदितेविदितंपुत्रसत्यंकथयमामृषा ६९ अंबतेऽहंव्यवसितं
मुपधार्यागतोंतिकं लब्धांतरोऽच्छिदंगर्भमर्थबुद्धिर्नधर्मवित् ७० कृत्तोमेसप्तधागर्भआसन्सप्तकुमारकाः तेपिचै
कैकशोवृक्णाः सप्तधानापिमम्रिरे ७१ ततस्तत्परमाश्चर्यंवीक्ष्याध्यवसितंमया महापुरुषपूजायाः सिद्धिः काप्यानुषं
गिणी ७२ आराधनंभगवतईहमानानिराशिषः येतुनेच्छंत्यपिपरंतेस्वार्थकुशलाः स्मृताः ७३ आराध्यात्मप्रदंदेवंस्वात्म
नंपरमेश्वरं कोवृणीतेगुणस्पर्शंबुधः स्यान्नरकेऽपियत् ७४ तदिदंममदौर्जन्यंबालिशस्यमहीयसि क्षंतुमर्हसिमातस्त्वं

दिष्ट्यागर्भोमृतोस्थितः ७५ श्रीशुकउ० इंद्रस्तयाभ्यनुज्ञातः शुद्धभावेनतुष्टया मरुद्भिःसहतांनत्वाजगामत्रिदिवंप्रभुः ७६ एवंतेसर्वमाख्यातंयन्मांत्वंपरिपृच्छसि मंगलंमरुतांजन्मकिंभूयःकथयामिते ७७ इतिश्रीभागवतेम० षष्ठस्कंधेअष्टादशोध्यायः १८ ऊनविंशोतुयत्प्रोक्तंकश्यपेनदितेर्व्रतं तदेवविवृतंलोकेहितायहरितोषणं १ राजोवाच व्रतं पुंसवनंब्रह्मन्भवतायदुदीरितं तस्यवेदितुमिच्छामियेनविष्णुःप्रसीदति १ श्रीशुकउ० शुक्लेमार्गशिरेपक्षेयोषिद्भर्तुरनुज्ञया आरभेतव्रतमिदंसार्वकामिकमादितः २ निशाम्यमरुतांजन्मब्राह्मणाननुमंत्र्यच स्नात्वाशुक्लदतीशुक्लेवसीतालंकृतांबरे पूजयेत्प्रातराशात्प्राक्भगवंतंश्रियासह ३ अलंतेनिरपेक्षायपूर्णकामनमोस्तुते महाविभूतिपतयेनमः सकलसिद्धये ४ यथात्वंकृपयाभूत्यातेजसामहिनौजसा जुष्टईशगुणैःसर्वैस्ततोसिभगवान्प्रभुः ५ विष्णुपत्निमहामायेमहापुरुषलक्षणे प्रीयतांमेमहाभागेलोकमातर्नमोस्तुते ६ ॐनमोभगवतेमहापुरुषायमहानुभावायमहाविभूतिपतयेसहमहाविभूतिभिर्बलिमुपहराणीति अनेनाहरहर्मंत्रेणविष्णोरावाहनार्घ्यपाद्योपस्पर्शनस्नानवास

उपवीतविभूषणगंधपुष्पधूपदीपोपहाराद्युपचारांश्चसमाहिताउपाहरेत् हविःशेषंतुजुहुयादनलेद्वादशाहुतीः ७ ॐनमो
भगवतेमहापुरुषायमहाविभूतिपतयेस्वाहेति श्रियंविष्णुंचवरदावाशिषांप्रभवावुभौ भक्त्यासंपूजयेन्नित्यंयदीच्छेत्सर्वसंपदः
८ प्रणमेद्दंडवद्भूमौभक्तिप्रह्वेणचेतसा दशवारंजपेन्मंत्रंततःस्तोत्रमुदीरयेत् ९ युवांतुविश्वस्यविभूजगतःकारणंपरं इयंहि
प्रकृतिःसूक्ष्मामायाशक्तिर्दुरत्यया १० तस्याअधीश्वरःसाक्षात्त्वमेवपुरुषःपरः त्वंसर्वयज्ञइज्येयंक्रियेयंफलभुग्भवान् ११
गुणव्यक्तिरियंदेवीव्यंजकोगुणभुग्भवान् त्वंहिसर्वशरीर्यात्माश्रीःशरीरेंद्रियाशया नामरूपेभगवतिप्रत्ययस्त्वमुपाश्र
यः १२ यथायुवांत्रिलोकस्यवरदौपरमेष्ठिनौ तथामउत्तमश्लोकसंतुसत्यामहाशिषः १३ इत्यभिष्टूयवरदंश्रीनिवासंश्रि
यासह तन्निःसार्योपहरणंदत्वाचमनमर्चयेत् १४ ततस्तुवीतस्तोत्रेणभक्तिप्रह्वेणचेतसा यज्ञोच्छिष्टमवघ्रायपुनरभ्यर्चये
द्धरिं १५ पतिंचपरयाभक्त्यामहापुरुषचेतसा प्रियैस्तैस्तैरुपनमेत्प्रेमशीलःस्वयंपतिः १६ बिभृयात्सर्वकर्माणिपत्न्याउच्चा
वचानिच कृतमेकतरेणापिदंपत्योरुभयोरपि पत्न्यांकुर्यादनर्हायांपतिरेतत्समाहितः १७ विष्णोर्व्रतमिदंबिभ्रन्नविह

न्याःकथंचन विप्रान्स्त्रियोवीरवतीःस्रग्गंधबलिमंडनैः १८ अर्चेदहरहर्भक्त्यादेवंनियममास्थिता उद्वास्यदेवंस्वेधाम्नित
न्निवेदितमग्रतः अद्यादात्मविशुध्यर्थंसर्वकामर्द्धयेतथा १९ एतेनपूजाविधिनामासान्द्वादशहायनं नीत्वाथोपरमेत्साध्वी
कार्तिकेचरमेहनि २० श्वोभूतेऽपउपस्पृश्यकृष्णमभ्यर्च्यपूर्ववत् पयःशृतेनजुहुयाच्चरुणासहसर्पिषा पाकयज्ञविधानेन
द्वादशैवाहुतीःपतिः २१ आशिषःशिरसादायद्विजैःप्रीतैःसमीरिताः प्रणम्यशिरसाभक्त्याभुंजीततदनुज्ञया २२
आचार्यमग्रतःकृत्वावाग्यतःसहबंधुभिः दद्यात्पत्न्यैचरोःशेषंसुप्रजास्त्वंसुसौभगं २३ एतच्चरित्वाविधिवद्व्रतंविभो
रभीप्सितार्थंलभतेपुमानिह स्त्रीत्वेतदास्थायलभेतसौभगंश्रियंप्रजांजीवपतिंयशोगृहं २४ कन्याचविंदेतसमग्रलक्ष
णंवरंत्ववीराहतकिल्बिषांगतिं मृतप्रजाजीवसुताधनेश्वरीसुदुर्भगासुभगारूपमग्र्यं २५ विंदेद्विरूपाविरुजाविमुच्यते
यआमयावींद्रियकल्यदेहं एतत्पठन्नभ्युदयेचकर्मण्यनंततृप्तिःपितृदेवतानां २६ तुष्टाःप्रयच्छंतिसमस्तकामान्हो
मावसानेहुतभुक्श्रीहरिश्च राजन्महन्मरुतांजन्मपुण्यंदितेर्व्रतंचाभिहितंमहत्ते २७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणे

षष्ठस्कंधेपुंसवनव्रतकथनंनामएकोनविंशोध्यायः १९ श्रीमद्गोपालकृष्णार्पणमस्तु शुभंभवतु

इतिश्रीमद्भागवतषष्ठस्कंधः समाप्तः

॥श्रीगणेशायनमः॥ स्वभक्तपक्षपातेनतद्विपक्षविदारणम्॥ नृसिंहमद्भुतंवंदेपरमानंदविग्रहम्॥१॥ स्तुतिःपंचदशाध्यायेःसप्तमेवर्ण्यतेधुना॥ स्तुतिश्च
वासनाप्रोक्तातत्तत्कर्मानुसारिणी॥२॥ अशुभाचशुभाचेतिद्विधासाहेतुभेदतः॥ अशुभामहतांकोपात्शुभामहदनुग्रहात्॥३॥ हरेर्द्वारपयोर्यद्वद्दितिकुंभव
सतोरपि॥ चतुःसनरुषाविष्णुद्वेषायशुभवासना॥४॥ यथाचदैत्यगर्भेऽपिप्रल्हादस्यसतःस्थिरा॥ नारदानुग्रहाद्दासविष्णौसद्भक्तिवासना॥५॥
ॐनमोभगवतेवासुदेवाय॥ राजोवाच॥ समःप्रियःसुहृद्ब्रह्मन्भूतानांभगवान्स्वयम्॥ इंद्रस्यार्थेकथंदैत्यानवधीद्विषमोयथा॥१॥ नह्य
स्यार्थःसुरगणैःसाक्षान्निःश्रेयसात्मनः॥ नैवासुरेभ्योविद्वेषोनोद्वेगश्चागुणस्यहि॥२॥ इतिनःसुमहाभागनारायणगुणान्प्रति॥ संशयः
सुमहान्जातस्तद्भवांश्छेत्तुमर्हति॥३॥ श्रीशुकउवाच॥ साधुपृष्टंमहाराजहरेश्चरितमद्भुतम्॥ यद्भागवतमाहात्म्यंभगवद्भक्तिवर्द्ध
नम्॥४॥ गीयतेपरमंपुण्यमृषिभिर्नारदादिभिः॥ नत्वाकृष्णायमुनयेकथयिष्येहरेःकथाम्॥५॥ निर्गुणोऽपिह्यजोऽव्यक्तोभगवान्प्रकृतेः
परः॥ स्वमायागुणमाविश्यबाध्यबाधकतांगतः॥६॥ सत्वंरजस्तमइतिप्रकृतेर्नात्मनोगुणाः॥ नतेषांयुगपद्राजन्ह्रासउल्लासएववा॥७॥
स्वभक्तंचसदाविष्णुर्द्विषंतमपिरक्षति तृतीयेऽथभेदात्स्थानकरोदात्मसात्मुनः॥६॥ अतोमनीषिणायत्नःकार्योमहदनुग्रहे इत्येतदर्थमूर्तीनामत्रलक्षणमुच्य
ते॥७॥

तत्रादौ दशभिर्दैत्यनतुत्रमतिभेदतः॥ महत्कोपात्कुंकपोत्थवासनाभेदउच्यते॥ ८॥ सद्वासनाचयुज्येनकर्मभिः शुद्धचेतसः॥ परैस्तुपं

जयकालेतुसत्त्वस्यैर्वर्षीनूरजसोऽसुरान्॥ तमसोयक्षरक्षांसिनत्कालानुगुणोऽभजन्॥ ८॥ ज्योतिरादिरिवाभाति संघातान्नविविच्यते॥ विद्दत्यात्मानमात्मस्थंमथित्वाकवयोंततः॥ ९॥ यदासिसृक्षुःपुरआत्मनःपरोरजःसृजत्येष पृथक्स्वमायया॥ सत्वंविचित्रासुरिरंसुरीश्वरःशयिष्यमाणस्तमईरयत्यसौ॥ १०॥ ।१७०॥ ।१७०॥

चभिस्तस्मात्क्रियतेधर्मनिर्णयः॥ १॥ तत्रतुप्रथमेऽध्यायेहिरण्यकशिपोःस्मृते॥ विष्णुभक्तेविरोधस्तुविप्रशापजईर्यते॥ १०॥ ।१७०॥

कालंचरंतंसृजतीशआश्रयंप्रधानपुंभ्यांनरदेवसत्यकृत्।।यएषराजन्नपिकालईशितासत्वंसुरानीकमिवैधयत्यजः।।तत्प्रत्यनीकान्
सुरान्सुरप्रियोरजस्तमस्कान्प्रमिणोत्युरुश्रवाः।।११।।अत्रैवोदाहृतः पूर्वमितिहासः सुरर्षिणा।।प्रीत्यामहाक्रतौराजन्पृच्छतेऽजातशत्रवे
।।१२।।दृष्ट्वामहाद्भुतंराजाराजसूयेमहाक्रतौ।।वासुदेवेभगवतिसायुज्यंचेदिभूभुजः।।१३।।तत्रासीनंसुरऋषिंराजापांडुसुतःक्रतौ।।पप्रच्छवि
स्मितमनामुनीनांशृण्वतामिदम्।।१४।। ।।युधिष्ठिरउवाच।। ।।अहोअत्यद्भुतंह्येतदुर्लभैकांतिनामपि।।वासुदेवेपरेतत्वेप्राप्तिश्चैद्यस्यवि
द्विषः।।१५।।एतद्वेदितुमिच्छामःसर्वएववयंमुने।।भगवन्निंदयावेनोद्विजैस्तमसिपातितः।।१६।।दमघोषसुतःपापआरभ्यकलभाषणात्।।संप्र
त्यमर्षीगोविंदेदंतवक्रश्चदुर्मतिः।।१७।।शपतोरसकृद्विष्णुंयद्ब्रह्मपरमव्ययम्।।श्वित्रोनजातोजिह्वायांनांधंविविशतुस्तमः।।१८।।कथंतस्मिन्भ
गवतिदुरवग्राह्यधामनि।।पश्यतांसर्वलोकानांलयमीयतुरंजसा।।१९।।एतद्भ्राम्यतिमेबुद्धिर्दीपार्चिरिववायुना।।ब्रूह्येतदद्भुततमंभगवांस्तत्र
कारणम्।।२०।। ।।श्रीशुकउवाच।। ।।राज्ञस्तद्वचआकर्ण्यनारदोभगवानृषिः।।तुष्टःप्राहतमाभाष्यशृण्वत्यास्तत्सदःकथाः।।२१।। ।।नारद
उवाच।। ।।निंदनस्तवसत्कारन्यक्कारार्थंकलेवरम्।।प्रधानपरयोराजन्नविवेकेनकल्पितम्।।२२।।हिंसातदभिमानेनदंडपारुष्ययोर्यथा

वैषम्यमिह भूतानां ममाहमिति पार्थिव ॥ २३ ॥ यन्निबद्धोऽभिमानोयं तद्वधात्प्राणिनां वधः ॥ तथा न यस्य कैवल्यादभिमानोऽखिलात्मनः ॥ परस्य
दमकर्तुर्हि हिंसा केनास्य कल्प्यते ॥ तस्माद्वैरानुबंधेन निर्वैरेण भयेन वा ॥ स्नेहात्कामेन वा युंज्यात्कथंचिन्नेक्षते पृथक् ॥ २५ ॥ यथा वैरानुबंधेन
मर्त्यस्तन्मयतामियात् ॥ न तथा भक्तियोगेन इति मे निश्चिता मतिः ॥ २६ ॥ कीटः पेशस्कृता रुद्धः कुड्यायां तमनुस्मरन् ॥ संरंभभययोगेन
विंदते तत्स्वरूपताम् ॥ २७ ॥ एवं कृष्णे भगवति मायामनुज ईश्वरे ॥ वैरेण पूतपाप्मानस्तमीयुरनुचिंतया ॥ २८ ॥ कामाद्द्वेषाद्भयात्स्नेहा
द्यथा भक्त्येश्वरे मनः ॥ आवेश्य तदघं हित्वा बहवस्तद्गतिं गताः ॥ २९ ॥ कृतमोऽपि न वेनः स्यात्पंचानां पुरुषं प्रति ॥ तस्मात्केनाप्युपायेन म
नः कृष्णे निवेशयेत् ॥ ३० ॥ मातृष्वस्रेयो वश्चैद्यो दंतवक्त्रश्च पांडव ॥ पार्षदप्रवरौ विष्णोर्विप्रशापात्पदच्युतौ ॥ ३१ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥
कीदृशः कस्य वा शापो हरिदासाभिमर्शनः ॥ अश्रद्धेय इवाभाति हरेरेकांतिनां भवः ॥ ३२ ॥ देहेंद्रियासुहीनानां वैकुंठपुरवासिनाम् ॥ देहसंबंधसंब
द्धमेतदाख्यातुमर्हसि ॥ ३३ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ एकदा ब्रह्मणः पुत्रा विष्णोर्लोकं यदृच्छया ॥ सनंदनादयो जग्मुश्चरंतो भुवनत्रयम् ॥ ३४ ॥
पंचषड्ढायनार्भाभाः पूर्वेषामपि पूर्वजाः ॥ दिग्वाससः शिशून्मत्वा द्वाःस्थौ तान्प्रत्यषेधताम् ॥ ३५ ॥ अशपन्कुपिता एवं युवां वासं न चार्ह

भा॰ स॰ ७ ॥२॥

थः॥ तनस्तमोभ्यां रहितेपादमूले मधुद्विषः॥ पापिष्ठामासुरीं योनिं बालिशौ यातमाश्वतः॥३६॥ एवं शप्तौ स्वभवनात्पततौ तैः कृपालुभिः॥ प्रोक्तौ पु
र्जन्मभिर्वां त्रिभिर्लोकाय कल्पताम्॥३७॥ जज्ञाते तौ दितेः पुत्रौ दैत्यदानववंदितौ॥ हिरण्यकशिपुर्ज्येष्ठो हिरण्याक्षोनुजस्ततः॥३८॥ हतो हिरण्यकशिपु
र्हरिणा सिंहरूपिणा॥ हिरण्याक्षो धरोद्धारे बिभ्रता सौकरं वपुः॥३९॥ हिरण्यकशिपुः पुत्रं प्रह्लादं केशवप्रियम्॥ जिघांसुरकरोन्नानायातना मृत्यु
हेतवे॥४०॥ सर्वभूतात्मभूतं तं प्रशांतं समदर्शनम्॥ भगवत्तेजसा स्पृष्टं नाशक्नोद्धंतुमुद्यमैः॥४१॥ ततस्तौ राक्षसौ जातौ केशिन्यां विश्रवःसुतौ
रावणः कुंभकर्णश्च सर्वलोकोपतापनौ॥४२॥ तत्रापि राघवो भूत्वा न्यहनच्छापमुक्तये॥ रामवीर्यं श्रोष्यसि त्वं मार्कंडेयमुखात्प्रभो॥४३॥ तावेव क्ष
त्रियौ जातौ मातृष्वस्रात्मजौ तव॥ अधुना शापनिर्मुक्तौ कृष्णचक्रहतांहसौ॥४४॥ वैरानुबंधतीव्रेण ध्यानेनाच्युतसात्मताम्॥ नीतौ पुनर्हरेः पार्श्वं
जग्मतुर्विष्णुपार्षदौ॥४५॥ ॥युधिष्ठिर उवाच॥ ॥विद्वेषो दयिते पुत्रे कथमासीन्महात्मभिः॥ ब्रूहि मे भगवन्येन प्रल्हादस्याच्युतात्मताम्॥४६॥
इति श्रीभा॰ म॰ स॰ स्कंधे प्रथमोध्यायः॥१॥ ॥ द्वितीये विष्णुरोषेण छोकं विप्राव्य दानवैः॥ तद्वत्तभ्रातृपुत्रादीन्निरासैरसांत्वयत्॥१॥
नारद उवाच॥ ॥भ्रातर्येवं विनिहते हरिणा क्रोडमूर्तिना॥ हिरण्यकशिपू राजन्पर्यतप्यद्रुषा शुचा॥१॥ आह चेदं रुषा घूर्णः संदष्टदशनच्छ

अ॰ ॥१॥ प्र ॥२॥

दः॥ कोपोज्ज्वलद्भ्यां चक्षुर्भ्यां निरीक्षन्धूम्रमंबरम्॥२॥ करालदंष्ट्रोग्रदृष्ट्या दुःप्रेक्ष्यभ्रुकुटीमुखः॥ शूलमुद्यम्य सदसि दानवानिदमब्रवीत्॥३॥
भो भो दानवदैतेया द्विमूर्द्धंस्त्र्यक्ष शंबर॥ शतबाहो हयग्रीव नमुचे पाक इल्वल॥४॥ विप्रचित्ते मम वचः पुलोमन्शकुनादयः॥ शृणुतानंतरं सर्वे
क्रियतामाशु माचिरम्॥५॥ सपत्नैर्घातितः क्षुद्रैर्भ्राता मे दयितः सुहृत्॥ पार्ष्णिग्राहेण हरिणा समेनाप्युपधावनैः॥६॥ तस्य त्यक्तस्वभावस्य
घृणेर्मायावनौकसः॥ भजंतं भजमानस्य बालस्येवास्थिरात्मनः॥७॥ मच्छूलभिन्नग्रीवस्य भूरिणा रुधिरेण वै॥ असृक्प्रियं तर्पयिष्ये भ्रातरं मे
गतव्यथः॥८॥ तस्मिन्कूटेहिते नष्टे कृत्तमूले वनस्पतौ॥ विटपा इव शुष्यंति विष्णुप्राणा दिवौकसः॥९॥ तावद्यात भुवं यूयं ब्रह्मक्षत्रसमेधिता
म्॥ सूदयध्वं तपो यज्ञस्वाध्यायव्रतदानिनः॥१०॥ विष्णुर्द्विजक्रियामूलो यज्ञो धर्ममयः पुमान्॥ देवर्षिपितृभूतानां धर्मस्य च परायणम्॥११॥ यत्र
यत्र द्विजा गावो वेदा वर्णाश्रमाः क्रियाः॥ तं तं जनपदं यात संदीपयत वृश्चत॥१२॥ इति ते भर्तृनिर्देशमादाय शिरसादृताः॥ तथा प्रजानां कदनं विद
धुः कदनप्रियाः॥१३॥ पुरग्रामव्रजोद्यानक्षेत्रारामाश्रमाकरान्॥ खेटखर्वटघोषांश्च ददहुः पत्तनानि च॥१४॥ केचित्खनित्रैर्बिभिदुः सेतुप्राकारगो
पुरान्॥ आजीव्यांश्चिच्छिदुर्वृक्षान्केचित्परशुपाणयः॥ प्रादहंच्छरणान्येके प्रजानां ज्वलितोल्मुकैः॥१५॥ एवं विप्रकृते लोके दैत्येंद्रानुचरैर्मुहुः

भा० स० म०
॥४२॥

दिवंदेवाःपरित्यज्यभुविचेरुरलक्षिताः॥१६॥ हिरण्यकशिपुर्भ्रातुःसंपरेतस्यदुःखितः॥ कृत्वाकटोदकादीनिभ्रातृपुत्रानसांत्वयत्॥१७॥ शकुनिंशंबरं
धृष्टंभूतसंतापनंवृकम्॥ कालनाभंमहानाभंहरिश्मश्रुमथोत्कचम्॥१८॥ तन्मातरंरुषाभानुंदितिंचजननींगिरा॥ श्लक्ष्णयादेशकालज्ञइदमाहजनेश्वर
॥१९॥ ॥हिरण्यकशिपुरुवाच॥ ॥अंबांबहेवधूःपुत्रावीरंमार्हथशोचितुम्॥ रिपोरभिमुखेश्लाघ्यःशूराणांवधईप्सितः॥२०॥ भूतानामिहसंवा
सःप्रपायामिवसुव्रते॥ दैवेनैकत्रनीतानामुन्नीतानांस्वकर्मभिः॥२१॥ नित्यआत्माव्ययःशुद्धःसर्वगःसर्ववित्परः॥ धत्तेऽसावात्मनोलिंगंमाययाविसृजन्
गुणान्॥२२॥ यथांभसाप्रचलतातरवोऽपिचलाइव॥ चक्षुषाभ्राम्यमाणेनदृश्यतेचलतीवभूः॥२३॥ एवंगुणैर्भ्राम्यमाणेमनस्यविकलःपुमान्॥ याति
तत्साम्यतांभद्रेह्यलिंगोलिंगवानिव॥२४॥ एषआत्मविपर्यासोह्यलिंगेलिंगभावना॥ एषप्रियाप्रियैर्योगोवियोगःकर्मसंसृतिः॥२५॥ संभवश्चविना
शश्चशोकश्चविविधःस्मृतः॥ अविवेकश्चचिंताचविवेकास्मृतिरेवच॥२६॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥ यमस्यप्रेतबंधूनांसंवादंतंनिबो
धत॥२७॥ उशीनरेष्वभूद्राजासुयज्ञइतिविश्रुतः॥ सपत्नैर्निहतोयुद्धेज्ञातयस्तमुपासत॥२८॥ विशीर्णरत्नकवचंविभ्रष्टाभरणस्रजम्॥ शरनि
र्भिन्नहृदयंशयानमसृगाविलम्॥२९॥ प्रकीर्णकेशंध्वस्ताक्षंरभसादष्टदच्छदम्॥ रजःकुंठमुखांभोजंछिन्नायुधभुजंमृधे॥३०॥ उशीनरेंद्रंविधि

अ०
॥२॥

॥४॥

भ

नातथा हतं पतिं महिष्यः प्रसमीक्ष्य दुःखिताः ।। हताः स्म नाथेति करैरुरो भृशं घ्नंत्यो मुहुस्तत्पदयोरुपापतन् ।।३०।। रुदंत्य उच्चैर्दयितांघ्रिपंकजं सिंचंत्य अस्रैः कुचकुंकुमारुणैः ।। विस्रस्तकेशाभरणाः शुचं नृणां सृजंत्य आक्रंदनया विलेपिरे ।।३१।। अहो विधात्राकरुणेन नः प्रभो भवान्प्रणीतो दृगगोचरां दशाम् ।। उशीनराणामसि वृत्तिदः पुरा कृतोधुना येन शुचां विवर्धनः ।।३२।। त्वया कृतज्ञेन वयं महीपते कथं विना स्याम सुहृत्तमेन ते ।। तत्रानुयानं तव वीर पादयोः शुश्रूषतीनां दिश यत्र यास्यसि ।।३४।। एवं विलपतीनां वै परिगृह्य मृतं पतिम् ।। अनिच्छतीनां निर्हारमर्कोस्तं संन्यवर्तत ।।३५।। तत्र ह प्रेतबंधूनामाश्रुत्य परिदेवितम् ।। आह तान्बालको भूत्वा यमः स्वयमुपागतः ।।३६।। ।।यम उवाच।। ।।अहो अमीषां वयसाधिकानां विपश्यतां लोकविधिं विमोहः ।। यत्रागतस्तत्र गतं मनुष्यं स्वयं सधर्मा अपि शोचंत्यपार्थम् ।।३७।। अहो वयं धन्यतमा यदत्र त्यक्ताः पितृभ्यां न विचिंतयामः ।। अभक्ष्यमाणा अबला वृकादिभिः स रक्षिता रक्षति यो हि गर्भे ।।३८।। य इच्छयेशः सृजतीदमव्ययो य एव रक्षत्यवलुंपते च यः ।। तस्याबलाः क्रीडनमाहुरीशितुश्चराचरं निग्रहसंग्रहे प्रभुः ।।३९।। पथि च्युतं तिष्ठति दिष्टरक्षितं गृहे स्थितं तद्विहतं विनश्यति ।। जीवत्यनाथोपि तदीक्षितो वने गृहेपि गुप्तोस्य हतो न जीवति ।।४०।। भूतानि तैस्तैर्निजयोनिकर्मभिर्भवंति काले न भवंति सर्वशः ।। न तत्र हात्मा प्रकृतावपि स्थितस्तस्या गुणैरन्यतमो निबध्यते ।।४१।। इदं शरीरं पुरुषस्य मोहजं यथा पृथग्भौतिकमीयते गृहम् ।। यथोदकैः पार्थिवतैजसैर्ज

स

नःकालेनजातोविसृतोविनश्यति॥४२॥यथाग्नलोहारुषुभिन्नईयतेयथा।निर्भेदोदेहगतःपृथक्स्थितः॥यथानभःसर्वगतंनसज्जतेतथापुमान्स
र्वगुणाश्रयःपरः॥४३॥सूर्यवन्नोनन्वयंशोनेमृत्यमनुशोचथ॥यःश्रोतायोनुवक्तेहसनदृश्येनकर्हिचित्॥४४॥नश्रोतानानुवक्तायंमुख्योप्यत्रम
हानसुः॥यस्त्विहेंद्रियवानात्मासचान्यःप्राणदेहयोः॥४५॥भूतेंद्रियमनोलिंगान्देहानुच्चावचान्विभुः॥भजत्युत्सृजतिह्यन्यस्तच्चापिस्वेनतेजसा
॥४६॥यावल्लिंगान्वितोह्यात्मातावत्कर्मनिबंधनम्॥ततोविपर्ययःक्लेशोमायायोगोनुवर्तते॥४७॥वितथाभिनिवेशोयंयद्गुणेष्वर्थदृग्वचः॥य
थामनोरथःस्वप्नःसर्वमैंद्रियकंमृषा॥४८॥अथनित्यमनित्यंवानेहशोचंतितद्विदः॥नान्यथाशक्यतेकर्तुंस्वभावःशोचतामिति॥४९॥लुब्धकोवि
पिनेकश्चित्पक्षिणांनिर्मितोंतकः॥वितत्यजालंविदधेतत्रतत्रप्रलोभयन्॥५०॥कुलिंगमिथुनंतत्रव्यचरत्समदृश्यत॥तयोःकुलिंगीसहसालुब्ध
केनप्रलोभिता॥५१॥सासज्जतशिचात्तंस्यांमहिषीकालयंत्रिता॥कुलिंगस्तांतथापन्नांनिरीक्ष्यभृशदुःखितः॥स्नेहादकल्पःकृपणःकृपणांपर्यदेव
यत्॥५२॥अहोअकरुणोदेवःस्त्रियाकरुणयाविभुः॥कृपणंमानुशोचंत्यादीनयाकिंकरिष्यति॥५३॥कामंनयतुमांदेवःकिमर्धेनात्मनोहिमे॥दीनेनजी
वताडुःखमनेनविधुरायुषा॥५४॥कथंत्वजातपक्षास्तान्मातृहीनान्बिभर्त्यहम्॥मंदभाग्याःप्रतीक्षंतेनीडेमेमातरंप्रजाः॥५५॥एवंकुलिंगंविल

पंतमारात्प्रियावियोगातुरमश्रुकंठं ॥ स एव वनं शाकुनिकः शरेण विव्याध कालप्रहितो विलीनः ॥५६॥ एवं ह्ययमपश्यंत्य आत्मापायमबुद्धयः ॥ नैनं
प्राप्स्यथ शोचंत्यः पतिं वर्षशतैरपि ॥५७॥ ॥हिरण्यकशिपुरुवाच॥ ॥बाल एवं प्रवदति सर्वे विस्मितचेतसः ॥ ज्ञातयो मेनिरे सर्वमनित्यमयथो
त्थितम् ॥५८॥ यम एतदुपाख्याय तत्रैवांतरधीयत ॥ ज्ञातयोऽपि सुयज्ञस्य चक्रुर्यत्सांपरायिकम् ॥५९॥ ततः शोचत मा यूयं परं चात्मानमेव च ॥ क आत्मा
कः परो वात्र स्वीयः पारक्य एव वा ॥ स्वपराभिनिवेशेन विनाऽज्ञानेन देहिनाम् ॥६०॥ ॥नारद उवाच॥ ॥इति दैत्यपतेर्वाक्यं दितिराकर्ण्य सस्नुषा ॥ पुत्रशो
कं क्षणात्त्यक्त्वा तत्त्वे चित्तमधारयत् ॥६१॥ इति श्रीभा॰ म॰ स॰ स्कं॰ धदितिशोकापनयनं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥ तृतीये तस्य तपसा तप्तं वीक्ष्य जगद्विधिः ॥ आग
त्य विस्मितस्तेन संस्तुतश्च वरानदात् ॥१॥ ॥नारद उवाच॥ ॥हिरण्यकशिपू राजन्नजेयमजरामरम् ॥ आत्मानमप्रतिद्वंद्वमेकराजं व्यधित्सत ॥१॥ स
तेपे मंदरद्रोण्यां तपः परमदारुणम् ॥ ऊर्ध्वबाहुर्नभोदृष्टिः पादांगुष्ठाश्रितावनिः ॥२॥ जटादीधितिभी रेजे संवर्तार्क इवांशुभिः ॥ तस्मिंस्तपस्तप्यमाने देवाः
स्थानानि भेजिरे ॥३॥ तस्य मूर्ध्नः समुद्भूतः सधूमोऽग्निस्तपोमयः ॥ तिर्यगूर्ध्वमधो लोकानतपद्विष्वगीरितः ॥४॥ चुक्षुभुर्नद्युदन्वंतः सद्वीपाद्रिश्चचाल
भूः ॥ निपेतुः सग्रहास्तारा जज्वलुश्च दिशो दश ॥५॥ तेन तप्ता दिवं त्यक्त्वा ब्रह्मलोकं ययुः सुराः ॥ धात्रे विज्ञापयामासुर्देवदेव जगत्पते ॥६॥ दैत्येंद्रतपसा तप्ता

भा॰स॰म्
॥६॥

दिविस्थातुंनशक्नुमः॥तस्यचोपशमंभूमन्विधेहियदिमन्यसे॥लोकानयावन्नंक्ष्यंतिबलिहारास्तवाभिभो॥७॥तस्यायंकिलसंकल्पश्चरतोदुश्चरंतपः
श्रूयतांकिंनविदितस्तवाथापिनिवेदितम्॥८॥सृष्ट्वाचराचरमिदंतपोयोगसमाधिना॥अध्यास्तेसर्वधिष्ण्येभ्यःपरमेष्ठीनिजासनम्॥९॥तदहंवर्धमा
नेनतपोयोगसमाधिना॥कालात्मनोश्चनित्यत्वात्साधयिष्येतथात्मनः॥१०॥अन्यथेदंविधास्येहमयथापूर्वमोजसा॥किमन्यैःकालनिर्धूतैःकल्पां
तेवैष्णवादिभिः॥११॥इतिशुश्रुमनिर्बंधंतपःपरममास्थितः॥विधत्स्वानंतरंयुक्तंस्वयंत्रिभुवनेश्वर॥१२॥तवासनंद्विजगवांपारमेष्ठ्यंजगत्पते॥भ
वायश्रेयसेभूत्यैक्षेमायविजयायच॥१३॥इतिविज्ञापितोदेवैर्भगवानात्मभूर्नृप॥परीतोभृगुदक्षाद्यैर्ययौदैत्येश्वराश्रमम्॥१४॥नददर्शप्रतिच्छन्नंव
ल्मीकतृणकीचकैः॥पिपीलिकाभिराचीर्णमेदस्त्वङ्मांसशोणितम्॥१५॥तपंतंतपसालोकान्यथाभ्रापिहितंरविम्॥विलक्ष्यविस्मितःप्राहहसन्
हंसवाहनः॥१६॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ ॥उत्तिष्ठोत्तिष्ठभद्रंतेतपःसिद्धोऽसिकाश्यप॥वरदोहमनुप्राप्तोव्रियतामीप्सितोवरः॥१७॥अद्राक्षमहमेतत्ते
हृत्सारंमहदद्भुतम्॥१८॥व्यवसायेनतेऽनेनदुष्करेणमनस्विनाम्॥तपोनिष्ठेनभवताजितोऽहंदितिनंदन॥२०॥ततस्तआशिषःसर्वाददाम्यसुरपुं
गव॥मर्त्यस्यतेअमर्त्यस्यदर्शनंनाफलंमम॥२१॥ ॥नारदउवाच॥ ॥इत्युक्त्वादिभवोदेवोभक्षितांगंपिपीलिकैः॥कमंडलुजलेनौक्षद्दिव्येनामोघ

अ॰
॥३॥
॥६॥

राधसा ॥ २२ ॥ सनत्कीचकवल्मीकात्सद्य ओजोबलान्वितः ॥ सर्वावयवसंपन्नो वज्रसंहननो युवा ॥ उत्थितस्तप्तहेमाभो विभावसुरिवैधसा ॥ २३ ॥ स
नत्कीचकव[illegible]त्सद्य ओजोबलान्वितः ॥ सर्वावयवसंपन्नो वज्रसंहननो युवा ॥ उत्थितस्तप्तहेमाभो विभावसुरिवैधसः ॥ २३ ॥ स निरीक्ष्यां
बरे देवं हंसवाहमवस्थितम् ॥ ननाम शिरसा भूमौ तद्दर्शनमहोत्सवः ॥ २४ ॥ उत्थाय प्रांजलिः प्रह्व ईक्षमाणो दृशा विभुम् ॥ हर्षाश्रुपुल
कोद्भेदो गिरा गद्गदयाऽगृणात् ॥ २५ ॥ ॥ हिरण्यकशिपुरुवाच ॥ ॥ कल्पांते कालसृष्टेन योंऽधेन तमसावृतम् ॥ अभिव्यनक् जगदिदं स्व
यंज्योतिः स्वरोचिषा ॥ २६ ॥ आत्मना त्रिवृता चेदं सृजत्यवति लुंपति ॥ रजःसत्वतमोधाम्ने पराय महते नमः ॥ २७ ॥ नम आद्याय बीजाय ज्ञानवि
ज्ञानमूर्तये ॥ प्राणेंद्रियमनोबुद्धिविकारैर्व्यक्तिमीयुषे ॥ २८ ॥ त्वमीशिषे जगतस्तस्थुषश्च प्राणेन मुख्येन पतिः प्रजानाम् ॥ चित्तस्य चित्तेर्मनइंद्रिया
णां पतिर्महान्भूतगुणाशयेशः ॥ २९ ॥ त्वं सप्ततंतून्वितनोषि तन्वा त्रय्या चातुर्होत्रकविद्यया च ॥ त्वमेक आत्मात्मवतामनादिरनंतपारः कविरंतरा
त्मा ॥ ३० ॥ त्वमेव कालोऽनिमिषो जनानामायुर्लवाद्यावयवैः क्षिणोषि ॥ कूटस्थ आत्मा परमेष्ठ्यजो महांस्त्वं जीवलोकस्य च जीव आत्मा ॥ ३१ ॥ त्वत्तः
परं नापरमप्यनेजदेजच्च किंचिद्व्यतिरिक्तमस्ति ॥ विद्याः कलास्ते तनवश्च सर्वा हिरण्यगर्भोऽसि बृहत्त्रिपृष्ठः ॥ ३२ ॥ व्यक्तं विभो स्थूलमिदं शरीरं येनें

भा॰स॰म॰ ॥७॥

म्रियमाणमनोगुणांस्त्वम् ॥ भुंक्षे स्थितो धामनि पारमेष्ठ्ये अव्यक्त आत्मा पुरुषः पुराणः ॥ ३३ ॥ अनंताव्यक्तरूपेण येनेदमखिलं ततम् ॥ चिदचिच्छक्तियु
क्तायतस्मै भगवते नमः ॥ ३४ ॥ यदि दास्यस्यभिमतान्वरान्मे वरदोत्तम ॥ भूतेभ्यस्त्वद्विसृष्टेभ्यो मृत्युर्मा भून्मम प्रभो ॥ ३५ ॥ नांतर्बहिर्दिवा नक्तमन्यस्मा
दपि चायुधैः ॥ न भूमौ नांबरे मृत्युर्नरैर्न मृगैरपि ॥ ३६ ॥ व्यसुभिर्वासुमद्भिर्वा सुरासुरमहोरगैः ॥ अप्रतिद्वंद्वतां युद्धे ऐकपत्यं च देहिनाम् ॥ ३७ ॥ स
र्वेषां लोकपालानां महिमानं यथात्मनः ॥ तपोयोगप्रभावानां यन्न रिष्यति कर्हिचित् ॥ ३८ ॥ इति श्रीभा॰म॰स॰स्कंधे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥
चतुर्थे तु वराल्लब्ध्वा विजित्याखिललोकपान् ॥ विष्णुद्वेषेण तान्सर्वान्दैत्येंद्रः समपीडयत् ॥ १ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ एवं वृतः शतधृतिर्हिरण्यकशि
पोरथ ॥ प्राददात्तत्तपसा प्रीतो वरांस्तस्य सुदुर्लभान् ॥ १ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ तातेमे दुर्लभाः पुंसां यान्वृणीषे वरान्मम ॥ तथापि वितराम्यंग वरा
न्यद्यपि दुर्लभान् ॥ २ ॥ जगाम भगवानमोघानुग्रहो विभुः ॥ पूजितोऽसुरवर्येण स्तूयमानः प्रजेश्वरैः ॥ ३ ॥ एवं लब्धवरो दैत्यो बिभ्रद्धेममयं व
पुः ॥ भगवत्यकरोद्द्वेषं भ्रातुर्वधमनुस्मरन् ॥ ४ ॥ स विजित्य दिशः सर्वा लोकांश्च त्रीन्महासुरः ॥ देवासुरमनुष्येंद्रान्गंधर्वगरुडोरगान् ॥ ५ ॥ सि
द्धचारणविद्याध्रानृषीन्पितृपतीन्मनून् ॥ यक्षरक्षःपिशाचेशान्प्रेतभूतपतीनथ ॥ ६ ॥ सर्वसत्वपतीन्जित्वा वशमानीय विश्वजित्

र्ने

ततो

अ॰

॥३॥

तां

॥७॥

व

जहार लोकपालानां स्थानानि सहतेजसा ॥७॥ देवोद्यानश्रिया जुष्टमध्यास्ते स्म त्रिविष्टपम्। महेंद्रभवनं साक्षान्निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ त्रै
लोक्यलक्ष्म्यायतनमध्युवासाखिलर्द्धिमत् ॥८॥ यत्र विद्रुमसोपाना महामारकता भुवः ॥ यत्र स्फटिककुड्यानि वैडूर्यस्तंभपंक्तयः ॥९॥ यत्र चि
त्रवितानानि पद्मरागासनानि च ॥ पयःफेननिभाः शय्या मुक्तादामपरिच्छदाः ॥१०॥ कूजद्भिर्नूपुरैर्देव्यः शब्दयंत्य इतस्ततः ॥ रत्नस्थलीषु पश्यं
ति सुदतीः सुंदरं मुखम् ॥११॥ तस्मिन्महेंद्रभवने महाबलो महामना निर्जितलोक एकराट् ॥ रेमेऽभिवंद्यांघ्रियुगः सुरादिभिः प्रतापितैरूर्जि
तचंडशासनः ॥१२॥ तं मत्तमधुनोरुगंधिना विघूर्णमानाक्षमशेषधिष्ण्यपाः ॥ उपासतोपायनपाणिभिर्विना त्रिभिस्तपोयोगबलौजसां प
दम् ॥१३॥ जगुर्महेंद्रासनमोजसा स्थितं विश्वावसुस्तुंबरुरस्मदादयः ॥ गंधर्वसिद्धा ऋषयोऽस्तुवन्मुहुर्विद्याधराश्चाप्सरसश्च पांडव ॥१४॥
स एव वर्णाश्रमिभिः क्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः ॥ इज्यमानो हविर्भागानग्रहीत्स्वेन तेजसा ॥१५॥ अकृष्टपच्या तस्यासीत्सप्तद्वीपवती मही ॥ तथा काम
दुघा द्यौस्तु नानाश्चर्यपदं नभः ॥१६॥ रत्नाकराश्च रत्नौघांस्तस्य दुहुरूर्मिभिः ॥ क्षारसीधुघृतक्षौद्रदधिक्षीरामृतोदकाः ॥१७॥ शैला द्रोणी
भिराक्रीडं सर्वर्तुषु गुणान्द्रुमाः ॥ दधार लोकपालानामेक एव पृथग्गुणान् ॥१८॥ स इत्थं निर्जितककुबेकराड्विषयान्प्रियान् ॥ यथोपजोषं भुं

भा॰ स॰ ७
॥४८॥

जानो नातृप्यदजितेंद्रियः ॥१९॥ एवमैश्वर्यमत्तस्य दृप्तस्योच्छास्त्रवर्तिनः ॥ कालो महान्व्यतीयाय ब्रह्मशापमुपेयुषः ॥२०॥ तस्योग्रदंडसंविग्नाः सर्वे लोकाः सपालकाः ॥ अन्यत्रालब्धशरणाः शरणं ययुरच्युतम् ॥२१॥ तस्यै नमोऽस्तु काष्ठायै यत्रात्मा हरिरीश्वरः ॥ यद्गत्वा न निवर्तंते शांताः संन्यासिनोमलाः ॥२२॥ इति ते संयतात्मानः समाहितधियोमलाः ॥ उपतस्थुर्हृषीकेशं विनिद्रा वायुभोजनाः ॥२३॥ तेषामाविरभूद्वाणी अरूपा मेघनिस्वना सन्नादयंती ककुभः साधूनामभयंकरी ॥२४॥ मा भैष्ट विबुधश्रेष्ठाः सर्वेषां भद्रमस्तु वः ॥ मद्दर्शनं हि भूतानां सर्वश्रेयोपपत्तये ॥२५॥ ज्ञातमेतस्य दौरात्म्यं दैतेयापसदस्य च ॥ तस्य शांतिं करिष्यामि कालं तावत्प्रतीक्षत ॥२६॥ यदा देवेषु वेदेषु गोषु विप्रेषु साधुषु ॥ धर्मे मयि च विद्वेषः स वा आशु विनश्यति ॥२७॥ निर्वैराय प्रशांताय स्वसुताय महात्मने ॥ प्रह्लादाय यदा द्रुह्येद्धनिष्येपि वरोर्जितम् ॥२८॥ ॥नारद उवाच॥ ॥इत्युक्ता लोकगुरुणा तं प्रणम्य दिवौकसः ॥ न्यवर्तंत गतोद्वेगा मेनिरे चासुरं हतम् ॥२९॥ तस्य दैत्यपतेः पुत्राश्चत्वारः परमाद्भुताः ॥ प्रह्लादोभून्महांस्तेषां गुणैर्महदुपासकः ॥३०॥ ब्रह्मण्यः शीलसंपन्नः सत्यसंधो जितेंद्रियः ॥ आत्मवत्सर्वभूतानामेकः प्रियसुहृत्तमः ॥३१॥ दासवत्सन्नतार्यांघ्रिः पितृवद्दीनवत्सलः ॥ भ्रातृवत्सदृशे स्निग्धो गुरुष्वीश्वरभावनः ॥ विद्यार्थरूपजन्माढ्यो मानस्तंभविवर्जितः ॥३२॥ नोद्विग्नचित्तो व्यसनेषु निस्पृहः श्रुतेषु दृष्टेषु गुणेष्वव

अ॰ ४
॥४॥
॥४८॥

सुहृद्॥ दांतेंद्रियप्राणशरीरधीः सदाप्रशांतकामो रहितासुरो ऽसुरः॥३३॥ यस्मिन्महद्गुणा राजन्गृह्यंते कविभिर्मुहुः॥ नते ऽधुना ऽपिधीयंते यथा भगवती
श्वरे॥३४॥ यं साधुगाथासदसि रिपवो ऽपि सुरा नृप॥ प्रतिमानं प्रकुर्वंति किमुतान्ये भवादृशाः॥३५॥ गुणैरलमसंख्येयैर्माहात्म्यं तस्य सूच्यते॥ वा
सुदेवे भगवति यस्य नैसर्गिकी रतिः॥३६॥ न्यस्तक्रीडनको बालो जडवत्तन्मनस्तया॥ कृष्णग्रहगृहीतात्मा न वेद जगदीदृशम्॥३७॥ आसीनः
पर्यटन्नश्नञ्छयानः प्रपिबन्ब्रुवन्॥ नानुसंधत्त एतानि गोविंदपरिरंभितः॥३८॥ क्वचिद्रुदति वैकुंठचिंताशबलचेतनः॥ क्वचिद्धसति तच्चिंताह्ला
द उद्गायति क्वचित्॥३९॥ नदति क्वचिदुत्कंठो विलज्जो नृत्यति क्वचित्॥ क्वचित्तद्भावनायुक्तस्तन्मयो ऽनुचकार ह॥४०॥ क्वचिदुत्पुलकस्तूष्णीमा
स्ते संस्पर्शनिर्वृतः॥ अस्पंदप्रणयानंदसलिलामीलितेक्षणः॥४१॥ स उत्तमश्लोकपदारविंदयोर्निषेवया ऽकिंचनसंगलब्धया॥ तन्वन्परां निर्वृ
तिमात्मनो मुहुर्दुःसंगदीनस्य मनः शमं व्यधात्॥४२॥ तस्मिन्महाभागवते महाभागे महात्मनि॥ हिरण्यकशिपू राजन्नकरोदघमात्मजे॥४३॥
युधिष्ठिर उवाच॥ ॥ देवर्ष एतदिच्छामो वेदितुं तव सुव्रत॥ यदात्मजाय शुद्धाय पितादात्साधवे ह्यघम्॥४४॥ पुत्रान्विप्रतिकूलान्स्वान्पितरः
पुत्रवत्सलाः॥ उपालभंते शिक्षार्थं नैवाघमपरो यथा॥४५॥ किमुतानुवशान्साधूंस्तादृशान्गुरुदेवतान्॥ एतत्कौतूहलं ब्रह्मन्नस्माकं

विधमप्रभो ॥ पितुः पुत्राय यद्द्वेषो मरणाय प्रयोजितः ॥ ४६ ॥ इति श्री भा॰ म॰ स॰ स्कंधे चतुर्थोध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ पंचमे गुरुतो धीतं त्यक्त्वा विष्णुस्तुतौ रतम्
घातयन्द्विषसर्पाद्यैः सुतं दैत्यो न चाशकत् ॥ १ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ पौरोहित्याय भगवान्वृतः काव्यः किलासुरैः ॥ शंडामर्कौ सुतौ तस्य दैत्यराजगृहांतिके ॥
॥ १ ॥ तौ राज्ञा प्रापितं बालं प्रह्लादं नयकोविदम् ॥ पाठयामासतुः पाठ्यानन्यांश्चासुरबालकान् ॥ २ ॥ यत्तत्र गुरुणा प्रोक्तं शुश्रुवेनुपपाठ च ॥ न साधु मनसा मेने स्व
परासद्ग्रहाश्रयम् ॥ ३ ॥ एकदासुरराट्पुत्रमंकमारोप्य पांडव ॥ पप्रच्छ कथ्यतां वत्स मन्यते साधु यद्भवान् ॥ ४ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ तत्साधु मन्येसुरव
र्य देहिनां सदा समुद्विग्नधियामसद्ग्रहात् ॥ हित्वात्मपातं गृहमंधकूपं वनं गतो यद्धरिमाश्रयेत ॥ ५ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ श्रुत्वा पुत्रगिरो दैत्यः परपक्षस
माहिताः जहास बुद्धिर्बालानां भिद्यते परबुद्धिभिः ॥ ६ ॥ सम्यग्विधार्यतां बालो गुरुगेहे द्विजातिभिः ॥ विष्णुपक्षैः प्रतिच्छन्नैर्न भिद्येतास्य धीर्यथा ॥ ७ ॥
गृहमानीतमाहूय प्रह्लादं दैत्ययाजकाः ॥ प्रशस्य श्लक्ष्णया वाचा समपृच्छंत सामभिः ॥ ८ ॥ वत्स प्रह्लाद भद्रं ते सत्यं कथय मा मृषा ॥ बालानति कुतस्तु
भ्यमेष बुद्धिविपर्ययः ॥ ९ ॥ बुद्धिभेदः परकृत उताहो ते स्वतोभवत् ॥ भण्यतां श्रोतुकामानां गुरूणां कुलनंदन ॥ १० ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ स्वः परश्चेत्यस
द्ग्राहः पुंसां यन्मायया कृतः ॥ विमोहितधियां दृष्टस्तस्मै भगवते नमः ॥ ११ ॥ स यदानुव्रतः पुंसां पशुबुद्धिर्विभिद्यते ॥ अन्य एष तथान्योहमिति भेदगतास

ती॥१२॥ स एष आत्मा स्वपरेत्यबुद्धिभिर्दुरत्ययानुक्रमणो निरूप्यते॥ मुह्यंति यद्वर्त्मनि वेदवादिनो ब्रह्मादयो ह्येष भिनत्ति मे मतिम्॥१३॥ यथा भ्राम्यत्ययो ब्रह्मन्स्वयमाकर्षसन्निधौ॥ तथा मे भिद्यते चेतश्चक्रपाणेर्यदृच्छया॥१४॥ एतावद्ब्राह्मणायोक्त्वा विरराम महामतिः॥ तं निर्भर्त्स्याथ कुपितः सुदीनो राजसेवकः॥१५॥ आनीयतामरे वेत्रमस्माकमयशस्करः॥ कुलांगारस्य दुर्बुद्धेश्चतुर्थोऽस्योदितो दमः॥१६॥ दैतेयचंदनवने जातोऽयं कंटकद्रुमः॥ यन्मूलोन्मूलपरशोर्विष्णोर्नालायितोऽर्भकः॥१७॥ इति तं विविधोपायैर्भीषयंस्तर्जनादिभिः॥ प्रह्लादं ग्राहयामास त्रिवर्गस्योपपादनम्॥१८॥ ततएनं गुरुर्ज्ञात्वा ज्ञातज्ञेयचतुष्टयम्॥ दैत्येंद्रं दर्शयामास मातृमृष्टमलंकृतम्॥१९॥ पादयोः पतितं बालं प्रतिनंद्याशिषाऽसुरः॥ परिष्वज्य चिरं दोर्भ्यां परमामाप निर्वृतिम्॥२०॥ आरोप्यांकमवघ्रायमूर्धन्यश्रुकलांबुभिः॥ आसिंचन्विकसद्वक्त्रमिदमाह युधिष्ठिर॥२१॥ ॥हिरण्यकशिपुरुवाच॥ ॥प्रह्लादानूच्यतां तात स्वधीतं किंचिदुत्तमम्॥ [illegible] कालेनैतावतायुष्मन्यदशिक्षद्गुरोर्भवान्॥२२॥ ॥प्रह्लाद उवाच॥ ॥श्रवणं कीर्तनं विष्णोः स्मरणं पादसेवनम्॥ अर्चनं वंदनं दास्यं सख्यमात्मनिवेदनम्॥२३॥ इति पुंसार्पिता विष्णौ भक्तिश्चेन्नैदं रुषा प्रस्फुरिताधरः॥२५॥ ब्रह्मबंधो किमेतत्ते विपक्षं श्रयताऽसता॥ असारं ग्राहितो बालो मामनादृत्य दुर्मते॥२६॥ संति ह्यसाधवो लोके दुर्मैत्राश्छद्मवेषिणः॥ तेषामुदेत्यघं काले रोगः पातकिनामिव॥२७॥ ॥गुरुपुत्र उवाच॥ ॥नमत्प्रणीतं नप

९ नवलक्षणा॥ क्रियते भगवत्यद्धा तन्मन्येधीतमुत्तमं २४ निशम्यैतत्सुतवचो हिरण्यकशिपुस्तदा॥ गुरुपुत्रमुवाच

प्र.

भि

रप्रणीतंसुतोवदत्येषनवेद्मिशत्रो।।नैसर्गिकीयंमतिरस्यराजन्नियच्छमन्युंकदद्दाःस्ममानः।।२८।। ।।नारदउवाच।। ।।गुरुणैवंप्रतिप्रोक्तोभूयआ
हासुरःसुतम्।।नचेद्गुरुमुखीयंतेकुतोऽभद्राऽसतीमतिः।।२९।। ।।प्रल्हादउवाच।। ।।
मतिर्नकृष्णेपरतःस्वतोवामिथोऽभिपद्येतगृहव्रतानाम्।।अदांतगोभिर्विशतांतमिस्रंपुनःपुनश्चर्वितचर्वणानाम्।।३०।।नतेविदुःस्वार्थगतिंहिविष्णुंदु
राशयायेबहिरर्थमानिनः।।अंधायथांधैरुपनीयमानावागीशतंत्यामुरुदाम्निबद्धाः।।३१।।नैषांमतिस्तावदुरुक्रमांघ्रिंस्पृशत्यनर्थापगमोयदर्थः।।महीय
सांपादरजोभिषेकंनिष्किंचनानांनवृणीतयावत्।।३२।।इत्युक्तोपरतंपुत्रंहिरण्यकशिपूरुषा।।अंधीकृतात्मास्वोत्संगान्निरस्यतमहीतले।।३३।।आहा
मर्षरुषाविष्टःकषायीभूतलोचनः।।वध्यतामाश्वयंवध्योनिःसारयतनैर्ऋताः।।३४।।अयंमेभ्रातृहासोयंहित्वास्वान्सुहृदोधमः।।पितृव्यहंतुर्यःपा
दौविष्णोर्दासवदर्चति।।३५।।विष्णोर्वासाध्वसौकिंनुकरिष्यत्यसमंजसः।।सौहृदंदुस्त्यजंपित्रोरहाद्यःपंचहायनः।।३६।।परोऽप्यपत्यंहितकृ
द्यथौषधंस्वदेहजोऽप्यामयवत्सुतोहितः।।छिंद्यात्तदंगंयदुतात्मनोहितंशेषंसुखंजीवतियद्विवर्जनात्।।३७।।सर्वैरुपायैर्हंतव्यःसंभोजशयनास
नैः।।सुहृल्लिंगधरःशत्रुर्मुनेर्दुष्टमिवेंद्रियम्।।३८।।नैर्ऋतास्तेसमादिष्टाभर्त्रावैशूलपाणयः।।तिग्मदंष्ट्रकरालास्यास्ताम्रश्मश्रुशिरोरुहाः।।३९।।नर्द

तोभैरवान्नागांश्छिंधिभिंधीतिवादिनः॥आसीनंचालनच्छूलैः प्रह्लादंसर्वमर्मसु॥४०॥परेब्रह्मण्यनिर्देश्येभगवत्यखिलात्मनि॥युक्तात्मन्यफला
आसन्नपुण्यस्येवसत्क्रियाः॥४१॥प्रयासेऽपहतेतस्मिन्दैत्येंद्रः परिशंकितः॥चकारतद्वधोपायान्निर्बंधेनयुधिष्ठिर॥४२॥दिग्गजैर्दंदशूकैश्चअभि
चारावपातनैः॥मायाभिः सन्निरोधैश्चगरदानैरभोजनैः॥४३॥हिमवाय्वग्निसलिलैः पर्वताक्रमणैरपि॥नशशाकयदाहंतुमपापमसुरः सुतम्॥चिं
तांदीर्घतमांप्राप्तस्तत्कर्तुंनाभ्यपद्यत॥४४॥एषमेबह्वसाधूक्तोवधोपायाश्चनिर्मिताः॥तैस्तैर्द्रोहैरसद्धर्मैर्मुक्तः स्वेनैवतेजसा॥४५॥वर्तमानोऽविदूरे
वैबालोऽप्यजडधीरयम्॥नविस्मरतिमेनार्यंशुनःशेपइवप्रभुः॥४६॥अप्रमेयानुभावोऽयमकुतश्चिद्भयोऽमरः॥नूनमेतद्विरोधेनमृत्युर्मेभविता
नवा॥४७॥इतितंचिंतयाकिंचिन्म्लानश्रियमधोमुखम्॥शंडामर्कावौशनसौविविक्तरहमूचतुः॥४८॥जितंत्वयैकेनजगत्त्रयंभ्रुवोर्विजृंभणत्रस्तसम
स्तधिष्ण्यपम्॥नतस्यचिंत्यंतवनाथचक्ष्महेनवैशिशूनांगुणदोषयोः पदम्॥४९॥इमंतुपाशैर्वरुणस्यबध्वानिधेहिभीतोनपलायतेयथा॥बुद्धि
श्चपुंसोवयसाऽर्यसेवयायावद्गुरुर्भार्गवआगमिष्यति॥५०॥तथेतिगुरुपुत्रोक्तमनुज्ञायेदमब्रवीत्॥धर्मोह्यस्योपदेष्टव्योराज्ञांयोगृहमेधिनाम्
॥५१॥धर्ममर्थंचकामंचनितरांचानुपूर्वशः॥प्रह्लादायोचतूराजन्प्रश्रयावनतायच॥५२॥यथात्रिवर्गंगुरुभिरात्मनेउपशिक्षितम्॥नसाधुमेनेतच्छि

क्षांद्वंद्वारामेोपवर्णिताम् ॥५३॥ यदाचार्यःपरावृत्तोगृहमेधीयकर्मसु ॥ वयस्यैर्बालकैस्तत्रसोपहूतःकृतक्षणेः ॥५४॥ अथतान्श्लक्ष्णयावाचाप्रत्याहूयम
हाबुधः ॥ उवाचविद्वांस्तन्निष्ठांकृपयाप्रहसन्निव ॥५५॥ तेतुतद्गौरवात्सर्वेत्यक्तक्रीडापरिच्छदाः ॥ बालानदूषितधियोद्वंद्वारामेरितेहितैः ॥५६॥ पर्युपास
तराजेंद्रतन्न्यस्तहृदयेक्षणाः ॥ तानाहकरुणोमैत्रोमहाभागवतोऽसुरः ॥५७॥ इतिश्रीभा०म०स०स्कंधेपंचमोध्यायः ॥५॥ श्री[illegible]
षण्डेगुरौगृहव्यग्रेप्रल्हादोदैत्यबालकान् ॥ अनुकंप्यपरंतत्त्वंनारदोक्तमुपादिशत् ॥१॥ निरर्थकक्रियालापैरायुर्व्ययमजानताम् ॥ प्रल्हादःसदयंप्राहधर्मंभागव
तंकृती ॥२॥ ॥प्रल्हादउवाच॥ ॥कौमारआचरेत्प्राज्ञोधर्मान्भागवतानिह ॥ दुर्लभंमानुषंजन्मतदप्यध्रुवमर्थदम् ॥१॥ यथाहिपुरुषस्येहविष्णोःपादो
समर्पणम् ॥ यदेषसर्वभूतानांप्रियआत्मेश्वरःसुहृत् ॥२॥ सुखमैंद्रियकंदैत्यादेहयोगेनदेहिनाम् ॥ सर्वत्रलभ्यतेदैवाद्यथादुःखमयत्नतः ॥३॥ तत्प्रयासोनकर्त
व्योयतआयुर्व्ययःपरम् ॥ नतथाविंदतेक्षेमंमुकुंदचरणांबुजम् ॥४॥ ततोयतेतकुशलःक्षेमायभयमाश्रितः ॥ शरीरंपौरुषंयावन्नविपद्येतपुष्कलम् ॥५॥
पुंसोवर्षशतंह्यायुस्तदर्धंचाजितात्मनः ॥ निष्फलंयद सौरात्र्यांशेतेंधंप्रापितस्तमः ॥६॥ मुग्धस्यबाल्येकौमारेक्रीडतोयातिविंशतिः ॥ जरयाग्रस्त
देहस्ययात्यकल्पस्यविंशतिः ॥७॥ दुरापूरेणकामेनमोहेनचबलीयसा ॥ शेषंगृहेषुसक्तस्यप्रमत्तस्यापयातिहि ॥८॥ कोगृहेषुपुमान्सक्तमात्मानमजि

न प

तेंद्रियः॥स्नेहपाशैर्दृढैर्बद्धमुत्सहेतविमोचितुम्॥९॥कोन्वर्थतृष्णांविसृजेत्प्राणेभ्योऽपियईप्सितः॥यंक्रीणात्यसुभिःप्रेष्ठैस्तस्करःसेवकोवणिक्॥१०
कथंप्रियायाअनुकंपितायाःसंगंरहस्यंरुचिरांश्चमंत्रान्॥सुहृत्सुचस्नेहसितःशिशूनांकलाक्षराणामनुरक्तचित्तः॥११॥पुत्रान्स्मरंस्तादुहितॄर्हृदय्याभ्रातॄन्
स्वसॄर्वापितरौचदीनौ॥गृहान्मनोज्ञोरुपरिच्छदांश्चवृत्तीश्चकुल्याःपशुभृत्यवर्गान्॥१२॥त्यजेतकोशस्कृदिवेहमानःकर्माणिलोभादवितृप्तकामः॥औपस्थ्य
जैह्व्यंबहुमन्यमानःकथंविरज्येतदुरंतमोहः॥१३॥कुटुंबपोषायवियन्निजायुर्नबुध्यतेर्थंविहतंप्रमत्तः॥सर्वत्रतापत्रयदुःखितात्मानिर्विद्यतेनस्वकुटुंबरा
मः॥१४॥वित्तेषुनित्याभिनिविष्टचेताविद्वांश्चदोषंपरवित्तहर्तुः॥प्रेत्येहचाथाप्यजितेंद्रियस्तदशांतकामोहरतेकुटुंबी॥१५॥विद्वानपीत्थंदनुजाःकुटुंबंपुष्ण
न्स्वलोकायनकल्पतेवै॥यःस्वीयपारक्यविभिन्नभावस्तमःप्रपद्येतयथाविमूढः॥१६॥यतोनकश्चित्क्वचकुत्रचिद्वादीनःस्वमात्मानमलंसमर्थः॥विमोचितुं
कामदृशांविहारक्रीडामृगोयन्निगडोविसर्गः॥१७॥ततोविदूरात्परिहृत्यदैत्यादैत्येषुसंगंविषयात्मकेषु॥उपेतनारायणमादिदेवंसविमुक्तसंगैरिषितोपव
र्गः॥१८॥नह्यच्युतंप्रीणयतोबह्वायासोसुरात्मजाः॥आत्मत्वात्सर्वभूतानांसिद्धत्वादिहसर्वतः॥१९॥परावरेषुभूतेषुब्रह्मांतस्थावरादिषु॥भौतिकेषुविका
रेषुभूतेष्वथमहत्सुच॥२०॥गुणेषुगुणसाम्येचगुणव्यतिकरेतथा॥एकएवपरोह्यात्माभगवानीश्वरोव्ययः॥२१॥प्रत्यगात्मस्वरूपेणदृश्यरूपेणचस्वयम्

ह्यनिर्देश्यो

भा॰स॰७ ॥१२॥

व्याप्यव्यापकनिर्देश्योऽविकल्पितः ॥२२॥ केवलानुभवानंदस्वरूपः परमेश्वरः ॥ माययांतर्हितैश्वर्य ईयते गुणसर्गया ॥२३॥ तस्मात्सर्वेषु भूतेषु दयां कु
रुत सौहृदम् ॥ आसुरं भावमुन्मुच्य यया तुष्यत्यधोक्षजः ॥२४॥ तुष्टे च तत्र किमलभ्यमनंत आद्ये किं तैर्गुणव्यतिकरादिह ये स्वसिद्धाः ॥ धर्मादयः किमगुणे
न च कांक्षितेन सारं जुषां चरणयोरुपगायतां नः ॥२५॥ धर्मार्थकाम इति योऽभिहितस्त्रिवर्ग ईक्षा त्रयी नयदमौ विविधा च वार्त्ता ॥ मन्ये तदेतदखिलं निगम
स्य सत्यं स्वात्मार्पणं स्वसुहृदः परमस्य पुंसः ॥२६॥ ज्ञानं तदेतदमलं दुरवापमाह नारायणो नरसखः किल नारदाय ॥ एकांतिनां भगवत [illegible] स्त
किंचनानां पादारविंदरजसाप्लुतदेहिनां स्यात् ॥२७॥ श्रुतमेतन्मया पूर्वं ज्ञानं विज्ञानसंयुतम् ॥ धर्मं भागवतं शुद्धं नारदाद्देवदर्शनात् ॥२८॥ दैत्यपु
त्रा ऊचुः ॥ ॥प्रह्लाद त्वं वयं चापि नर्त्तेऽन्यं विद्महे गुरुम् ॥ एताभ्यां गुरुपुत्राभ्यां बालानामपि हीश्वरौ ॥२९॥ बालस्यांतःपुरस्थस्य महत्संगो दुरन्वयः ॥
छिंधि नः संशयं सौम्य स्याच्चेद्विश्रंभकारणम् ॥३०॥ इति श्रीभा॰म॰स॰स्कंधे षष्ठोध्यायः ॥६॥ ॥सप्तमे मातृगर्भस्थे स्वस्मिन्नारद [illegible] भाषितम् ॥ प्रह्लादो
वर्णयामास शिष्यप्रत्ययसिद्धये ॥१॥ अश्रावि नारदादेतन्मया गर्भ इतीरितम् ॥ तत्प्रस्तावकथामाह पद्यैः षोडशभिः सुधीः ॥२॥ ॥नारद उवाच ॥
एवं दैत्यसुतैः पृष्टो महाभागवतोऽसुरः ॥ उवाच स्मयमानांस्तान्स्मरन्मदनुभाषितम् ॥१॥ ॥प्रह्लाद उवाच ॥ ॥पितरि प्रस्थितेऽस्माकं तपसे मंदरा

अ॰ ॥६॥

नार

॥१२॥

धो

चलम्॥ युद्धोद्यमंपरंचक्रुर्विबुधादानवान्प्रति॥२॥ पिपीलिकैरहिरिवदिष्ट्यालोकोपतापनः॥ पापेनपापोऽभक्षीतिवादिनोवासवादयः॥३॥ तेषामति
वलोद्योगंनिशम्यासुरयूथपाः॥ वध्यमानाःसुरैर्भीतादुद्रुवुःसर्वतोदिशम्॥४॥ कलत्रपुत्रमित्रासान्गृहान्पशुपरिच्छंदान्॥ नावेक्षमाणास्त्वरिताः
सर्वेप्राणपरीप्सवः॥५॥ व्यलुंपन्राजशिबिरममराजयकांक्षिणः॥ इंद्रस्तुराजमहिषींमातरंममचाग्रहीत्॥६॥ नीयमानांभयोद्विग्नांरुदतींकुररीमि
व॥ यदृच्छयागतस्तत्रदेवर्षिर्ददृशेपथि॥७॥ प्राहचैनांसुरपतेनेतुमर्हस्यनागसम्॥ मुंचमुंचमहाभागसतींपरपरिग्रहम्॥८॥ ॥इंद्रउवाच॥ ॥आ
स्तेस्याजठरेवीर्यमविषह्यंसुरद्विषः॥ आस्यतांयावत्प्रसवंमोक्ष्येऽर्थपदवींगतः॥९॥ ॥नारदउवाच॥ ॥अयंनिष्किल्बिषःसाक्षान्महाभागवतोम
हान्॥ त्वयानप्राप्स्यतेसंस्थामनंतानुचरोबली॥१०॥ इत्युक्तस्तांविहायेंद्रोदेवर्षेर्मानयन्वचः॥ अनंतप्रियभक्त्यैनांपरिक्रम्यदिवंययौ॥११॥ ततोनोमात
रमृषिःसमानीयनिजाश्रमम्॥ आश्वास्येहोष्यतांवत्सेयावत्तेभर्तुरागमः॥१२॥ तथेत्यवात्सीद्देवर्षेरंतिसाप्यकुतोभया॥ यावद्दैत्यपतिर्घोरात्तपसो
नन्यवर्तत॥१३॥ ऋषिंपर्यचरत्तत्रभक्त्यापरमयासती॥ अंतर्वत्नीस्वगर्भस्यक्षेमायेच्छाप्रसूतये॥१४॥ ऋषिःकारुणिकस्तस्याःप्रादादुभयमीश्वरः॥
धर्मस्यतत्त्वंज्ञानंचमामप्युद्दिश्यनिर्मलम्॥१५॥ तत्तुकालस्यदीर्घत्वात्स्त्रीत्वान्मातुस्तिरोदधे॥ ऋषिणानुगृहीतंमांनाधुनाप्यजहात्स्मृतिः॥१६॥ भवता

मपिभूयान्मेयदिश्रद्दधतेवचः॥वैशारदीधीःश्रद्धातःस्त्रीबालानांचमेयथा॥१७॥जन्माद्याःषडिमेभावादृष्टादेहस्यनात्मनः॥फलानामिववृक्षस्यकालेनेश्व
रमूर्तिना॥१८॥आत्मानित्योव्ययःशुद्धएकःक्षेत्रज्ञआश्रयः॥अविक्रियःस्वदृग्हेतुर्व्यापकोऽसंग्यनावृतः॥१९॥एतैर्द्वादशभिर्विद्वानात्मनोलक्षणैःपरैः॥अ
हंममेत्यसद्भावंदेहादौमोहजंत्यजेत्॥२०॥अष्टौप्रकृतयःप्रोक्तास्त्रयएवहितद्गुणाः॥विकाराःषोडशाचार्यैःपुमानेकःसमन्वयात्॥२२॥स्वर्णंयथाग्रावसुहे
मकारःक्षेत्रेषुयोगैस्तदभिज्ञआप्नुयात्॥क्षेत्रेषुदेहेषुतथात्मयोगैरध्यात्मविद्ब्रह्मगतिंलभेत॥२१॥देहस्तुसर्वसंघातोजगत्तस्थुरितिद्विधा॥अत्रैवमृग्यःपु
रुषोनेतिनेतीत्यतत्त्यजन्॥२३॥अन्वयव्यतिरेकेणविवेकेनोशतात्मना॥स्वर्गस्थानसमाम्नायैर्विमृशद्भिरसत्वरैः॥२४॥बुद्धेर्जागरणंस्वप्नःसुषुप्तिरितिवृत्त
यः॥तायेनैवानुभूयंतेसोध्यक्षःपुरुषःपरः॥२५॥एभिस्त्रिवर्णैःपर्यस्तैर्बुद्धिभेदैःक्रियोद्भवैः॥स्वरूपमात्मनोबुध्येद्गंधैर्वायुमिवान्वयात्॥२६॥एतद्द्वारोहि
संसारोगुणकर्मनिबंधनः॥अज्ञानमूलोपार्थोपिपुंसःस्वप्नइवेष्यते॥२७॥तस्माद्भवद्भिःकर्तव्यंकर्मणांत्रिगुणात्मनाम्॥बीजनिर्हरणंयोगःप्रवाहोपरमो
धियः॥२८॥तत्रोपायसहस्राणामयंभगवतोदितः॥यदीश्वरेभगवतियथायैरंजसारतिः॥२९॥गुरुशुश्रूषयाभक्त्यासर्वलब्धार्पणेनच॥संगेनसाधुभ
क्तानामीश्वराराधनेनच॥३०॥श्रद्धयातत्कथायांचकीर्तनैर्गुणकर्मणाम्॥तत्पादांबुरुहध्यानात्तल्लिंगेक्षार्हणादिभिः॥३१॥हरिःसर्वेषुभूतेषुभगवानास्तई

श्वरः॥ इतिभूतानिमनसाकामैस्तैः साधुमानयेत्॥३२॥ एवंनिर्जितषड्वर्गैः क्रियतेभक्तिरीश्वरे॥ वासुदेवेभगवतिययासंलभतेरतिम्॥३३॥ निशम्यकर्माणिगुणा
नतुल्यान्वीर्याणिलीलातनुभिः कृतानि॥ यदातिहर्षोत्पुलकाश्रुगद्गदंप्रोत्कंठउद्गायतिरौतिनृत्यति॥३४॥ यदाग्रहग्रस्तइव क्वचिद्धसत्याक्रंदतेध्यायतिवं
दतेजनम्॥ मुहुःश्वसन्वक्तिहरेजगत्पतेनारायणेत्यात्ममतिर्गतत्रपः॥३५॥ तदापुमान्मुक्तसमस्तबंधनस्तद्भावभावानुकृताशयाकृतिः॥ निर्दग्धबीजानुश
योमहीयसाभक्तिप्रयोगेणसमेत्यधोक्षजम्॥३६॥ अधोक्षजालंभमिहाशुभात्मनः शरीरिणः संसृतिचक्रशातनम्॥ तद्ब्रह्मनिर्वाणसुखंविदुर्बुधास्ततोभ
जध्वंहृदयेहृदीश्वरम्॥३७॥ कोऽतिप्रयासोऽसुरबालकाहरेरुपासनेस्वेहृदिछिद्रवत्सतः॥ स्वस्यात्मनः सख्युरशेषदेहिनांसामान्यतः किंविषयोपपादनैः॥३८
रायः कलत्रंपशवः सुतादयोगृहामहीकुंजरकोशभूतयः॥ सर्वेऽर्थकामाः क्षणभंगुरायुषः कुर्वंतिमर्त्यस्यकियत्प्रियंचलाः॥३९॥ एवंहिलोकाः क्रतुभिः कृताअमी
क्षयिष्णवः सातिशयानिर्मलाः॥ तस्माददृष्टश्रुतदूषणंपरंभक्त्यैकयेशंभजतात्मलब्धये॥४०॥ यदर्थइहकर्माणिविद्वन्मान्यसकृन्नरः॥ करोत्यतोविप
र्यासममोघंविंदतेफलम्॥४१॥ सुखायदुःखमोक्षायसंकल्पइहकर्मिणः॥ सदाप्नोतीहयादुःखमनीहायाः सुखावृतः॥४२॥ कामान्कामयतेकाम्यैर्यदर्थमि
हपूरुषः॥ सवैदेहस्तुपारक्योभंगुरोयात्युपैतिच॥४३॥ किमुव्यवहितापत्यदारागारधनादयः॥ राज्यंकोशगजामात्यभृत्याप्ताममतास्पदाः॥४४॥ किमे

नैरात्मनस्तुच्छैः सहदेहेन नश्वरैः ॥ अनर्थैरर्थसंकाशैर्नित्यानंदमहोदधेः ॥ ४५ ॥ निरूप्यतामिह स्वार्थः कियान्देहभृतोऽसुराः ॥ निषेकादिष्ववस्थासु क्लिश्यमानस्य कर्मभिः ॥ ४६ ॥ कर्माण्यारभते देही देहेनात्मानुवर्तिना ॥ कर्मभिस्तनुते देहमुभयं त्वविवेकतः ॥ ४७ ॥ तस्मादर्थाश्च कामाश्च धर्माश्च यदपाश्रयाः ॥ भजतानीहयात्मानमनीहं हरिमीश्वरं ॥ ४८ ॥ सर्वेषामपि भूतानां हरिरात्मेश्वरः प्रियः ॥ भूतैर्महद्भिः स्वकृतैः कृतानां जीवसंज्ञितः ॥ ४९ ॥ देवासुरा मनुष्या वा यक्षा गंधर्व एव च ॥ भजन्मुकुंदचरणं स्वस्तिमान्स्याद्यथा वयम् ॥ ५० ॥ नालं द्विजत्वं देवत्वमृषित्वं वाऽसुरात्मजाः ॥ प्रीणनाय मुकुंदस्य न वृत्तं न बहुज्ञता ॥ ५१ ॥ न दानं न तपो नेज्या न शौचं न व्रतानि च ॥ प्रीयतेऽमलया भक्त्या हरिरन्यद्विडंबनम् ॥ ५२ ॥ ततो हरौ भगवति भक्तिं कुरुत दानवाः ॥ आत्मौपम्येन सर्वत्र सर्वभूतात्मनीश्वरे ॥ ५३ ॥ दैतेया यक्षरक्षांसि स्त्रियः शूद्रा व्रजौकसः ॥ खगा मृगाः पापजीवाः संति ह्यच्युततां गताः ॥ ५४ ॥ एतावानेव लोकेऽस्मिन्पुंसः स्वार्थः परः स्मृतः ॥ एकांतभक्तिर्गोविंदे यत्सर्वत्र तदीक्षणम् ॥ ५५ ॥ इति श्रीभा० म० स० स्कंधे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ अष्टमेऽतिरुषा स्तंभं निघ्नन्दैत्यो हतः स्वयम् ॥ आविर्भूय नृसिंहेन स च ब्रह्मादिभिः स्तुतः ॥ १ ॥ अं तः कृपासुधापूर्णो बहिः क्रोधो नृकेसरी ॥ दैत्येंद्र मग्निभावेन भजंतं समभावयत् ॥ २ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ अथ दैत्यसुताः सर्वे श्रुत्वा तदनुवर्णितम् ॥ जगृहुर्निरवद्यत्वान्नैव गुर्वनुशिक्षितम् ॥ १ ॥ अथाचार्यसुतस्तेषां बुद्धिमेकांतसंस्थिताम् ॥ आलक्ष्य भीतस्त्वरितो राज्ञ आवेदयद्यथा ॥ २ ॥ श्रुत्वा तदप्रियं दैत्यो

दुःसहं तन्नयानयम्।। क्रोधावेशवलज्ञाः पुत्रं हंतुं मनोदधे।।३।। क्षिप्त्वा परुषया वाचा प्रह्रादमतदर्हणम्।। आहेक्षमाणः पापेन तिरश्चीनेन चक्षुषा।।४।। प्रश्रयाव
नतं दांतं बद्धांजलिमवस्थितम्।। सर्पः पदाहत इव श्वसन्प्रकृतिदारुणः।।५।। हे दुर्विनीत मंदात्मन् कुलभेदकराधम।। स्तब्धं मच्छासनोद्वृत्तं नेष्ये त्वाद्य यमक्षयम्
।।६।। क्रुद्धस्य यस्य कंपंते त्रयो लोकाः सहेश्वराः।। तस्य मेऽभीतवन्मूढ शासनं किंबलोऽत्यगाः।।७।। ।।प्रह्राद उवाच।। ।। न केवलं मे भवतश्च राजन् स
वै बलं बलिनां चापरेषाम्।। परेऽवरेऽमी स्थिरजंगमा ये ब्रह्मादयो येन वशं प्रणीताः।।८।। स ईश्वरः काल उरुक्रमोऽसावोजः सहः सत्वबलेंद्रियात्मा।। स ए
व विश्वं परमः स्वशक्तिभिः सृजत्यवत्यत्ति गुणत्रयेशः।।९।। जह्यासुरं भावमिमं त्वमात्मनः समं मनो धत्स्व न संति विद्विषः।। ऋतेऽजितादात्मन उत्पथस्थि
तात्तद्धि ह्यनंतस्य महत्समर्हणम्।।१०।। दस्यून्पुरा षण्न विजित्य लुंपतो मन्यंत एके स्वजिता दिशो दश।। जितात्मनो ज्ञस्य समस्य देहिनां साधोः स्वमोह
प्रभवाः कुतः परे।।११।। ।।हिरण्यकशिपुरुवाच।। ।। व्यक्तं त्वं मर्तुकामोऽसि योऽतिमात्रं विकत्थसे।। मुमूर्षूणां हि मंदात्मन् ननु स्युर्विक्लवा गिरः
।।१२।। यस्त्वया मंदभाग्योक्तो मदन्यो जगदीश्वरः।। क्वासौ यदि स सर्वत्र कस्मात्स्तंभे न दृश्यते।।१३।। सोऽहं विकत्थमानस्य शिरः कायाद्धरामि ते।। गोपा
येत हरिस्त्वाद्य यस्ते शरणमीप्सितम्।।१४।। एवं दुरुक्तैर्मुहुरर्दयन्रुषा सुतं महाभागवतं महासुरः।। खड्गं प्रगृह्योत्पतितो वरासनात्स्तंभं तताडाति

ब

भा॰ स॰ मू॰ ।।१५।।

अ॰ ।।८।।

नदो

बलःस्वमुष्टिना ।।१५।। नदैवतस्मिन्निनदोऽतिभीषणो बभूव येनांडकटाहमस्फुटत् ।। यं वैस्वधिष्ण्योपगतं त्वजादयः श्रुत्वास्वधामात्ययमंगमेनिरे ।।१६।।
स विक्रमन्पुत्रवधेप्सुरोजसा निशम्य निर्ह्रादमपूर्वमद्भुतम् ।। अंतःसभायां न ददर्श तत्पदं वितत्रसुर्येन सुरारियूथपाः ।।१७।। सत्यं विधातुं निजभृत्यभाषितं
व्याप्तिं च भूतेष्वखिलेषु चात्मनः ।। अदृश्यतात्यद्भुतरूपमुद्वहन् स्तंभे सभायां न मृगं न मानुषम् ।।१८।। स सत्वमेनं परितो विपश्यन् स्तंभस्य मध्यादनुनिर्जि
हानम् ।। नायं मृगो नाऽपि नरो विचित्रमहो किमेतन्नृमृगेंद्ररूपम् ।।१९।। मीमांसमानस्य समुत्थितोऽग्रतो नृसिंहरूपस्तदलं भयानकम् ।। प्रतप्तचा
मीकरचंडलोचनं स्फुरत्सटाकेसरजृंभिताननम् ।।२०।। करालदंष्ट्रं करवालचंचलक्षुरांतजिह्वं भ्रुकुटीमुखोल्बणम् ।। स्तब्धोर्ध्वकर्णं गिरिकंदरा
द्भुतव्यात्तास्यनासं हनुभेदभीषणम् ।।२१।। दिविस्पृशत्कायमदीर्घपीवरग्रीवोरुवक्षःस्थलमल्पमध्यम् ।। चंद्रांशुगौरैश्छुरितं तनूरुहैर्विष्व
ग्भुजानीकशतं नखायुधम् ।।२२।। दुरासदं सर्वनिजेतरायुधप्रवेकविद्रावितदैत्यदानवम् ।। प्रायेण मेयं हरिणोरुमायिना वधः स्मृतोऽनेन समुद्यते
न किम् ।।२३।। एवं ब्रुवंस्त्वभ्यपतद्गदायुधो नदन्नृसिंहं प्रति दैत्यकुंजरः ।। अलक्षितोऽग्नौ पतितः पतंगमो यथा नृसिंहौजससोऽसुरस्तदा ।।२४
न तद्विचित्रं खलु सत्वधामनि स्वतेजसा यो नु पुरापिबत्तमः ।। ततोऽभिपद्याभ्यहनन्महासुरो रुषा नृसिंहं गदयोरुवेगया ।।२५।। तं विक्रमंतं सगदं गदा

।।१५।।

धरोमहोरगंतार्क्ष्यसुतोयथाग्रहीत्॥सतस्यहस्तोत्कलितस्तदास्फुरोविक्रीडतोयद्वद्धरिर्गरुत्मतः॥२६॥असाध्वमन्यंतहृतौकसोऽमराघनच्छदाःभा
रतसर्वधिष्ण्यपा॥तंमन्यमानोनिजवीर्यशंकितंयद्धस्तमुक्तोनृहरिंमहासुरः॥पुनस्तमासज्जतखड्गचर्मणीप्रगृह्यवेगेनजितश्रमोमृधे॥२७॥तंश्येनवे
गंशतचंद्रवर्त्मभिश्चरंतमच्छिद्रमुपर्यधोहरिः॥कृत्वाट्टहासंखरमुत्स्वनोल्बणंनिमीलिताक्षंजगृहेमहाजवः॥२८॥विष्वक्स्फुरंतंग्रहणातुरंह
रिर्व्यालोयथाखुंकुलिशाक्षतत्वचम्॥द्वार्यूरुआपात्यददारलीलयानखैर्यथाहिंगरुडोमहाविषम्॥२९॥संरंभदुःप्रेक्ष्यकरालोचनोव्यात्ताननां
तंविलिहन्स्वजिह्वया॥असृग्लवाक्तारुणकेसराननोयथांत्रमालीद्विपहत्ययाहरिः॥३०॥नखांकुरोत्पाटितहृत्सरोरुहंविसृज्यतस्यानुचरानुदा
युधान्॥अहन्समस्तान्नखशस्त्रपार्ष्णिभिर्दोर्दंडयूथोऽनुपथान्सहस्रशः॥३१॥सटावधूताजलदाःपरापतन्ग्रहाश्चतद्दृष्टिविमुष्टरोचिषः॥अंभो
धयःश्वासहताविचुक्षुभुर्निर्ह्रादभीतादिगिभाविचुक्रुशुः॥३२॥द्यौस्तत्सटोत्क्षिप्तविमानसंकुलाप्रोत्सर्पतक्ष्माचपदातिपीडिता॥शैलाःसमु
त्पेतुरमुष्यरंहसातत्तेजसाखंककुभोनरेजिरे॥३३॥ततःसभायामुपविष्टमुत्तमेनृपासनेसंभृततेजसंविभुम्॥अलक्षितद्वैरथमत्यमर्षणंप्रचंड
वक्त्रंनबभाजकश्चन॥३४॥निशम्यलोकत्रयम[illegible]ज्वरंतमादिदैत्यंहरिणाहतंमृधे॥प्रहर्षवेगोत्कलिताननामुदःप्रसूनवर्षैर्ववृषुःसुरस्त्रि

भा॰ स॰ ७ ॥१६॥ अ॰ ८ ॥८॥

यः॥३५॥ तदा विमानावलिभिर्नभस्तलं दिदृक्षतां संकुलमास नाकिनाम्॥ सुरानकादुंदुभयोऽथ जघ्निरे गंधर्वमुख्या ननृतुर्जगुः स्त्रियः॥३६॥ तत्रोपव्रज्य
विबुधा ब्रह्मेंद्रगिरिशादयः॥ ऋषयः पितरः सिद्धा विद्याधरमहोरगाः॥३७॥ मनवः प्रजानां पतयो गंधर्वाप्सरचारणाः॥ यक्षाः किंपुरुषास्तात वेतालाः सि
द्धकिन्नराः॥३८॥ ते विष्णुपार्षदाः सर्वे सुनंदकुमुदादयः॥ मूर्ध्नि बद्धांजलिपुटा आसीनं तीव्रतेजसम्॥ ईडिरे नरशार्दूलं नातिदूरचराः पृथक्॥३९॥
ब्रह्मोवाच॥ ॥नतोऽस्म्यनंताय दुरंतशक्तये विचित्रवीर्याय पवित्रकर्मणे॥ विश्वस्य सर्गस्थितिसंयमान्गुणैः सलीलया संदधतेऽव्ययात्मने॥४०॥
॥रुद्र उवाच॥ ॥कोपकालो युगांतस्ते हतोऽयमसुरोऽल्पकः॥ तत्सुतं पाह्युपसृतं भक्तं ते भक्तवत्सल॥४१॥ ॥इंद्र उवाच॥ ॥प्रत्यानीताः
परम भवता त्रायता नः स्वभागा दैत्याक्रांतं हृदयकमलं त्वद्गृहं प्रत्यबोधि॥ कालग्रस्तं कियदिदमहो नाथ शुश्रूषतां ते मुक्तिस्तेषां न हि बहुमता नार
सिंहापरैः किम्॥४२॥ ॥ऋषय ऊचुः॥ ॥त्वं नस्तपः परममात्थ यदात्मतेजो येनेदमादिपुरुषात्मगतं ससर्ज॥ तद्विप्रलुप्तममुनाद्य शरण्य
पाल रक्षागृहीतवपुषा पुनरन्वमंस्थाः॥४३॥ ॥पितर ऊचुः॥ ॥श्राद्धानि नोऽधिबुभुजे प्रसभं तनूजैर्दत्तानि तीर्थसमयेऽपिति लांबुस
भ्यः॥ तस्योदरान्नखविदीर्णवपाद्य आर्छत्तस्मै नमो नृहरयेऽखिलधर्मगोप्त्रे॥४४॥ ॥सिद्धा ऊचुः॥ ॥योनो गतिं योगसिद्धामसा ॥१६॥

धुरस्तारषीर्योगतपोबलेन॥ नानादर्पनंनरदेवेनिर्दद्दारनस्मैतुभ्यंप्रणताःस्मोनृसिंह॥४५॥ ॥विद्याधराऊचुः॥ ॥विद्यांपृथग्धारणयानुरा
द्धांन्यषेधदज्ञोबलवीर्यदृप्तः॥ सयेनसंख्येपशुवद्धतस्तंमायानृसिंहंप्रणताःस्मनित्यम्॥४६॥ ॥नागाऊचुः॥ ॥येनपापेनरत्नानिस्त्रीरत्नानि
हृतानिनः॥ तद्वक्षःपाटनेनासांदत्तानंदनमोस्तुते॥४७॥ ॥मनवऊचुः॥ ॥मनवोवयंतवनिदेशकारिणोदितिजेनदेवपरिभूतसेतवः॥ भवता
खलःसउपसंहृतःप्रभोकरवामतेकिमनुशाधिकिंकरान्॥४८॥ ॥प्रजापतयऊचुः॥ ॥प्रजेशावयंतेपरेशाभिसृष्टानयेनप्रजावैसृजामोनि
षिद्धाः॥ सएषत्वयाभिन्नवक्षानुशेतेजगन्मंगलंसत्वमूर्तेऽवतारः॥४९॥ ॥गंधर्वाऊचुः॥ ॥वयंविभोतेनटनाट्यगायकायेनात्मसाद्वीर्यब
लौजसाकृताः॥ सएषनीतोभवतादशामिमांकिमुत्पथस्थःकुशलायकल्पते॥५०॥ ॥चारणाऊचुः॥ ॥हरेतवांघ्रिपंकजंभवापवर्गमा
श्रिताः॥ यदेषसाधुहृच्छयस्त्वयासुरःसमापितः॥५१॥ ॥यक्षाऊचुः॥ ॥वयमनुचरमुख्याःकर्मभिस्तेमनोज्ञैस्तइहदितिसुतेनप्रापितावा
हकत्वम्॥ सतुजनपरितापंतत्कृतंजानतातेनरहरउपनीतःपंचतांपंचविंश॥५२॥ ॥किंपुरुषाऊचुः॥ ॥वयंकिंपुरुषास्त्वंतुमहापुरुषईश्वरः॥ अ
यंकुपुरुषोनष्टोधिक्कृतःसाधुभिर्यदा॥५३॥ ॥वैतालिकाऊचुः॥ ॥सभासुसत्रेषुतवामलंयशोगीत्वासपर्यांमहतींलभामहे॥ यस्तांव्यनैषी

भा॰स॰७ ॥१७॥

नृशामेषदुर्जनोदिष्ट्याहतस्ते भगवन्यथामयः॥५४॥ ॥किंनराऊचुः॥ ॥वयमीशकिंनरगणास्तवानुगा दितिजेनविष्टिममुनाऽनुकारिताः॥भवताह
रेसवृजिनोऽवसादितोनरसिंहनाथविभवायनोभव॥५५॥ ॥विष्णुपार्षदाऊचुः॥ ॥अद्यैतद्धरिनररूपमद्भुतंतेदृष्टंनःशरणदसर्वलोकशर्म॥
सोऽयंतेविधिकरईशविप्रशप्तस्तस्येदंनिधनमनुग्रहायविद्मः॥५६॥इतिश्रीभा॰म॰स॰स्कंधेप्रह्लादानुचरितेदैत्यवधेनारसिंहस्तवोनाम अष्टमोध्यायः॥८॥
नवमेब्रह्मणाभीत्याचोदितोऽसुरबालकः॥कोपंप्रशमयन्स्तौन्नृसिंहमतिभीषणम्॥१॥उग्रोऽप्यनुग्रएवायंस्वभक्तानांनृकेसरी॥केसरीवस्वपोतानामन्ये
षामुग्रविग्रहः॥२॥ ॥नारदउवाच॥ ॥एवंसुरादयःसर्वेब्रह्मरुद्रपुरःसराः॥नोपैतुमशकन्मन्युसंरंभंसुदुरासदम्॥१॥साक्षाच्छ्रीःप्रेषितादेवैर्दृष्ट्वा
तन्महदद्भुतम्॥अदृष्टाश्रुतपूर्वत्वात्सानोपेयायशंकिता॥२॥प्रह्लादंप्रेषयामासब्रह्मावस्थितमंतिके॥तातप्रशमयोपेहिस्वपित्रेकुपितंप्रभुम्॥३॥तथे
तिशनकैराजन्महाभागवतोऽर्भकः॥उपेत्यभुविकायेननानामविधृतांजलिः॥४॥स्वपादमूलेपतितंतमर्भकंविलोक्यदेवःकृपयापरिप्लुतः॥उत्थाप्यत
च्छीर्ष्ण्यदधात्कराम्बुजंकालाहिवित्रस्तधियांकृताभयम्॥५॥सतत्करस्पर्शधुताखिलाशुभःसपद्यभिव्यक्तपरात्मदर्शनः॥तत्पादपद्मंहृदिनिर्वृतो
दधौहृष्यत्तनुःक्लिन्नहृदश्रुलोचनः॥६॥अस्तौषीद्धरिमेकाग्रमनसासुसमाहितः॥प्रेमगद्गदयावाचातन्न्यस्तहृदयेक्षणः॥७॥ ॥प्रह्लादउवाच॥

अ॰ ॥९॥

ब्रह्मादयःसुरगणामुनयोऽथसिद्धाःसत्वैकतानमतयोवचसांप्रवाहैः ।। नाराधितुंपुरुगुणैरधुनाऽपिपिप्रुःकिंतोष्टुमर्हतिसमेहरिरुग्रजातेः ।।८।। मन्येधना
भिजनरूपतपःश्रुतौजस्तेजःप्रभावबलपौरुषबुद्धियोगाः ।। नाराधनायहिभवंतिपरस्यपुंसोभक्त्यातुतोषभगवान्गजयूथपाय ।।९।। विप्राद्द्विषड्गुणयुताद
रविंदनाभपादारविंदविमुखात्श्वपचंवरिष्ठम् ।। मन्येतदर्पितमनोवचनेहितार्थप्राणंपुनातिसकुलंनतुभूरिमानः ।।१०।। नैवात्मनःप्रभुरयंनिजलाभपूर्णो
मानंजनादविदुषःकरुणोवृणीते ।। यद्यज्जनोभगवतेविदधीतमानंतच्चात्मनेप्रतिमुखस्ययथामुखश्रीः ।।११।। तस्मादहंविगतविक्लवईश्वरस्यसर्वात्म
नामहिगृणामियथामनीषम् ।। नीचोऽजयागुणविसर्गमनुप्रविष्टःपूयेतयेनहिपुमाननुवर्णितेन ।।१२।। सर्वेह्यमीविधिकरास्तवसत्वधाम्नोब्रह्माद
योवयमिवेशनचोद्विजंतः ।। क्षेमायभूतयउतात्मसुखायचास्यविक्रीडितंभगवतोरुचिरावतारैः ।।१३।। तद्यच्छमन्युमसुरश्चहतस्त्वयाद्यमोदेत
साधुरपिवृश्चिकसर्पहत्या ।। लोकाश्चनिर्वृतिमिताःप्रतियंतिसर्वेरूपंनृसिं हविभयायजनाःस्मरंति ।।१४।। नाहंबिभेम्यजिततेऽतिभयानकास्यजि
ह्वार्कनेत्रभ्रुकुटीरभसोग्रदंष्ट्रात् ।। आंत्रस्रजःक्षतजकेसरशंकुकर्णान्निर्ह्रादभीतदिगिभादरिभिन्नखाग्रात् ।।१५।। त्रस्तोऽस्म्यहंकृपणवत्सल
दुःसहोग्रसंसारचक्रकदनाद्ग्रसतांप्रणीतः ।। बद्धःस्वकर्मभिरुशत्तमतेऽङ्घ्रिमूलंप्रीतोऽपवर्गशरणंह्वयसेकदानु ।।१६।। यस्मात्प्रियाप्रियवि

योगसंयोगजन्मशोकाग्निनासकलयोनिषुदह्यमानः॥दुःखौषधंतदपिदुःखमतद्धियाऽहंभूमन्भ्रमामिवदमेतवदास्ययोगम्।।१७।।सोऽहंप्रियस्यसु
हृदःपरदेवतायालीलाकथास्तवनृसिंहविरिंच्यगीताः।।अंजस्तितर्म्यनुगृणन्गुणविप्रमुक्तोदुर्गाणितेपदयुगालयहंससंगः।।१८।।बालस्यनेहशर
णंपितरौनृसिंहनार्तस्यचागदमुदन्वतिमज्जतोनौः।।तप्तस्यतत्प्रतिविधिर्यइहांजसेष्टस्तावद्विभोतनुभृतांत्वदुपेक्षितानाम्।।१९।।यस्मिन्यतोयर्हि
येनचयस्ययस्माद्यस्मैयथायदुतयस्त्वपरःपरोवा।।भावःकरोतिविकरोतिपृथक्स्वभावःसंचोदितस्तदखिलंभवतःस्वरूपम्।।२०।।मायामनःसृजतिक
र्ममयंबलीयःकालेनचोदितगुणानुमतेनपुंसः।।छंदोमयंयदजयार्पितषोडशारंसंसारचक्रमजकोऽतितरेत्त्वदन्यः।।२१।।सत्वंहिनित्यविजितात्म
गुणःस्वधाम्नाकालोवशीकृतविसृज्यविसर्गशक्तिः।।चक्रेविसृष्टमजयेश्वरषोडशारेनिष्पीड्यमानमुपकर्षविभोप्रपन्नम्।।२२।।दृष्टामयादिविवि
भोऽखिलधिष्ण्यपानामायुःश्रियोविभवइच्छतियान्जनोऽयम्।।येऽस्मात्पितुःकुपितहासविजृंभितभ्रूविस्फूर्जितेनलुलिताःसतुतेनिरस्तः।।२३
तस्मादमूस्तनुभृतामहमाशिषोज्ञआयुःश्रियंविभवमैंद्रियमाविरिंच्यात्।।नेच्छामितेविलुलितानुरुविक्रमेणकालात्मनोपनयमांनिजभृत्यपार्श्वम्
।।२४।।कुत्राशिषःश्रुतिसुखामृगतृष्णिरूपाःक्वेदंकलेवरमशेषरुजांविरोहः।।निर्विद्यतेनतुजनोयदपीतिविद्वान्कामानलंमधुलवैःशमयन्दुरापैः।।२५।।

पं

क्वाहं रजःप्रभव ईश तमोऽधिकेऽस्मिन्जातः सुरेतरकुले क्व तवानुकंपा ।। न ब्रह्मणो न तु भवस्य न वै रमाया यन्मेऽर्पितः शिरसि पद्मकरः प्रसादः ।। २६
नैषां परावरमतिर्भवतो ननु स्याज्जंतोर्यथात्मसुहृदो जगतस्तथापि ।। संसेवया सुरतरोरिव ते प्रसादः सेवानुरूपमुदयो न परावरत्वम् ।। २७ ।। एवं जनं
निपतितं प्रभवाहिकूपे कामाभिकाममनु यः प्रपतन्प्रसंगात् ।। कृत्वात्मसात्सुरर्षिणा भगवन्गृहीतः सोऽहं कथं नु विसृजे तव भृत्यसेवाम् ।। २८ ।। मत्प्रा
णरक्षणमनंत पितुर्वधश्च मन्ये स्वभृत्यऋषिवाक्यमृतं विधातुम् ।। खड्गं प्रगृह्य यदवोचदसद्विधित्सुस्त्वामीश्वरो मदपरोऽवतु कं हरामि ।। २९ ।।
एकस्त्वमेव जगदेतदमुष्य यत्त्वमाद्यंतयोः पृथगवस्यसि मध्यतश्च ।। सृष्ट्वा गुणव्यतिकरं निजमाययेदं नानेव तैरवसितस्तदनुप्रविष्टः ।। ३० ।। त्वं वा इदं स
दसदीश भवांस्ततोऽन्यो माया यदात्मपरबुद्धिरियं ह्यपार्था ।। यद्यस्य जन्मनि धनं स्थितिरीक्षणं च तद्वै तदेव वसुकालवद्दृष्टितर्वोः ।। ३१ ।। न्यस्येद
मात्मनि जगद्विलयांबुमध्ये शेषेऽत्मना निजसुखानुभवो निरीहः ।। योगेन मीलितदृगात्मनिपीतनिद्रस्तुर्ये स्थितो न तु तमो न गुणांश्च युंक्षे ।। ३२
तस्यैव ते वपुरिदं निजकालशक्त्या संचोदितप्रकृतिधर्मण आत्मगूढम् ।। अंभस्यनंतशयनाद्विरमत्समाधेर्नाभेरभूत्स्वकणिकावटवन्महाब्जम् ।। ३३
तत्संभवः कविरतोऽन्यदपश्यमानस्त्वां बीजमात्मनि ततं स्वबहिर्विचिंत्य ।। नाविंददब्दशतमप्सु निमज्जमानो जातेंऽकुरे कथमु होपलभेत बीजम् ।। ३४ ।।

सत्वात्मयोनिरतिविस्मितआस्थितोऽब्जं कालेन तीव्रतपसा परिशुद्धभावः॥ त्वामात्मनीशभुविगंधमिवातिसूक्ष्मंभूतेंद्रियाशयमये विततंददर्श॥३५॥ एवंसहस्र
वदनांघ्रिशिरःकरोरुनासास्यकर्णनयनाभरणायुधाढ्यम्॥ मायामयंसदुपलक्षितसन्निवेशंदृष्ट्वामहापुरुषमापमुदंविरिंच्यः॥३६॥ तस्मैभवान्हयशिरस्त
नुवंचबिभ्रद्वेदद्रुहावतिबलौमधुकैटभाख्यौ॥ हत्वानयच्छ्रुतिगणांश्चरजस्तमश्चसत्वंतवप्रियतमांतनुमामनंति॥३७॥ इत्थंनृतिर्यगृषिदेवझषावतारै
र्लोकान्विभावयसिहंसिजगत्प्रतीपान्॥ धर्मंमहापुरुषपासियुगानुवृत्तंछन्नःकलौयदभवस्त्रियुगोऽथसत्वम्॥३८॥ नैतन्मनस्तवकथासुविकुंठनाथसं
प्रीयतेदुरितदुष्टमसाधुतीव्रम्॥ कामातुरंहर्षशोकभयैषणार्तंतस्मिन्कथंतवगतिंविमृशामिदीनः॥३९॥ जिह्वैकतोच्युतविकर्षतिमावितृप्ताशिश्नोऽ
न्यतस्त्वगुदरंश्रवणंकुतश्चित्॥ घ्राणोऽन्यतश्चपलदृक्कचकर्मशक्तिर्बह्व्यःसपत्न्यइवगेहपतिंलुनंति॥४०॥ एवंजनंनिपतितंभववैतरण्यामन्योन्यजन्म
मरणाशनभीतभीतम्॥ पश्यन्जनंस्वपरविग्रहवैरमैत्रंहंतेतिपारचरपीहिमूढमद्य॥४१॥ कोऽन्वत्रतेऽखिलगुरोभगवन्प्रयासउत्तारणेऽस्यभवसंभवलो
पहेतोः॥ मूढेषुवैमहदनुग्रहआर्तबंधोकिंतेनतेप्रियजनाननुसेवतांनः॥४२॥ नैवोद्विजेपरदुरत्ययवैतरण्यास्त्वद्वीर्यगायनमहाऽमृतमग्नचित्तः॥ शोचेततो
विमुखचेतसइंद्रियार्थमायासुखायभरमुद्वहतोविमूढान्॥४३॥ प्रायेणदेवमुनयःस्वविमुक्तिकामामौनंचरंतिविजनेनपरार्थनिष्ठाः॥ नैतान्विहायकृ

पणान्विमुमुक्षव एको नान्यं त्वदस्य शरणं भ्रमतोऽनुपश्ये ॥४४॥ यन्मैथुनादिगृहमेधिसुखं हि तुच्छं कंडूयनेन करयोरिव दुःखदुःखम् ॥ तृप्यंति नेह कृपणा बहुदुः
खभाजः कंडूतिवन्मनसिजं विषहेत धीरः ॥४५॥ मौनव्रतश्रुततपोऽध्ययनस्वधर्मव्याख्यारहोजपसमाधय आपवर्ग्याः प्रायः परं पुरुष ते त्वजितेंद्रियाणां वा
र्ताभवंत्युत न वाऽत्र तु दांभिकानाम् ॥४६॥ रूपे इमे सदसती तव वेदसृष्टे बीजांकुराविव न चान्यदरूपकस्य ॥ युक्ताः समक्षमुभयत्र विचिन्वते त्वां योगेन वन्हिमि
व दारुषु नान्यतः स्यात् ॥४७॥ त्वं वायुरग्निरवनिर्वियदंबुमात्राः प्राणेंद्रियाणि हृदयं चिदनुग्रहश्च ॥ सर्वं त्वमेव सगुणो विगुणश्च भूमन्नान्यत्त्वद
स्त्यपि मनोवचसा निरुक्तम् ॥४८॥ नैते गुणा न गुणिनो महदादयो ये सर्वे मनः प्रभृतयः सहदेवमर्त्याः ॥ आद्यंतवंत उरुगाय विदंति हि त्वामेवं विमृश्य
सुधियो विरमंति शब्दात् ॥४९॥ तत्तेऽर्हत्तम नमः स्तुतिकर्मपूजाः कर्मस्मृतिश्चरणयोः श्रवणं कथायाम् ॥ संसेवया त्वयि विनेति षडंगया किं भक्तिं ज
नः परमहंसगतौ लभेत ॥५०॥ ॥नारद उवाच॥ ॥एतावद्वर्णितगुणो भक्त्या भक्तेन निर्गुणः ॥ प्रह्रादं प्रणतं प्रीतो यतमन्युरभाषत ॥५१॥
श्रीभगवानुवाच ॥ ॥प्रह्राद भद्र भद्रं ते प्रीतोऽहं ते सुरोत्तम ॥ वरं वृणीष्वाभिमतं कामपूरोऽस्म्यहं नृणाम् ॥५२॥ मामप्रीणत आयुष्मन्दर्शनं दु
र्लभं हि मे ॥ दृष्ट्वा मां न पुनर्जंतुरात्मानं तप्तुमर्हति ॥५३॥ प्रीणंति ह्यथ मां धीराः सर्वभावेन साधवः ॥ श्रेयस्कामा महाभागाः सर्वासामाशिषां पतिम् ॥५४॥

भा॰स॰म॰ ॥२०॥

एवं प्रलोभ्यमानोऽपि वरैर्लोकप्रलोभनैः॥ एकांतित्वाद्भगवति नैच्छत्तानसुरोत्तमः॥५५॥ इति श्रीभा॰म॰ म॰सं॰ स्कंधे प्रल्हादचरिते भगवत्स्तवो नाम नवमो ध्यायः॥९॥ इत्थमेतद्गुरुत्वात्मानं मुंभक्तमंतरहिते हरौ॥ प्रसंगाद्धरिणा ऊदेहतो नुग्रहदर्शने ॥१॥ ॥नारद उवाच॥ ॥भक्तियोगस्य तत्सर्वमंतरायतयार्भकः॥ मन्यमानो हृषीकेशं स्मयमान उवाच ह॥१॥ ॥प्रल्हाद उवाच॥ ॥मामां प्रलोभयोत्पत्त्यासक्तं कामेषु तैर्वरैः॥ तत्संगभीतो निर्विण्णो मुमुक्षुस्त्वामुपाश्रितः॥२॥ भृत्यलक्षणजिज्ञासुर्भक्तं कामेष्वचोदयत्॥ भवान्संसारबीजेषु हृदयग्रंथिषु प्रभो॥ नान्यथा तेऽखिलगुरो घटेत करुणात्मनः॥३॥ यस्त आशिष आशास्ते न स भृत्यः स वै वणिक्॥ आशासानो न वै भृत्यः स्वामिन्याशिष आत्मनः॥ न स्वामी भृत्यतः स्वाम्यमिच्छन्यो राति चाशिषः॥४॥ अहं त्वकामस्त्वद्भक्तस्त्वं च स्वाम्यनपाश्रयः॥ नान्यथेहावयोरर्थो राजसेवकयोरिव॥५॥ यदि रासीश मे कामान्वरांस्त्वं वरदर्षभ॥ कामानां हृद्यसंरोहं भवतस्तु वृणे वरम्॥६॥ इंद्रियाणि मनः प्राण आत्मा धर्मो धृतिर्मतिः॥ ह्रीः श्रीस्तेजः स्मृतिः सत्यं यस्य नश्यंति जन्मना॥७॥ विमुंचति यदा कामान्मानवो मनसि स्थितान्॥ तर्ह्येव पुंडरीकाक्ष भगवत्त्वाय कल्पते॥८॥ नमो भगवते तुभ्यं पुरुषाय महात्मने॥ हरयेऽद्भुतसिंहाय ब्रह्मणे परमात्मने॥९॥ ॥नृसिंह उवाच॥ ॥नैकांतिनो मे मयि जात्विहाशिष आशासतेऽमुत्र च ये भवद्विधाः॥ अथापि मन्वंतरमेतदत्र दैत्येश्वराणामनुभुंक्ष्व भोगान्॥१०॥ कथा मदीया जुषमाणः प्रियास्त्वमाव

अ॰ १ ॥१०॥

॥२०॥

श्यमामात्मनिसंतमेकम्।। सर्वेषुभूतेष्वधियज्ञमीशंयजस्वयोगेनचकर्महिन्वन्।।११।। भोगेनपुण्यंकुशलेनपापंकलेवरंकालजवेनहित्वा।। कीर्तिंविशुद्धांसुरलो

कगीतांवितायमामेष्यसिमुक्तबंधः।।१२।। यएतत्कीर्तयेन्मह्यंत्वयागीतमिदंनरः।। त्वांचमांचस्मरन्कालेकर्मबंधात्प्रमुच्यते।।१३।। ।।प्रह्राद उवाच।।

वरंवरयएतत्तेवरदेशान्महेश्वर।। यदनिंदत्पितामेत्वामविद्वांस्तेजऐश्वरम्।।१४।। विद्धामर्षाशयःसाक्षात्सर्वलोकगुरुंप्रभुम्।। भ्रातृहेतिमृषादृष्टिस्त्वद्भ

क्तेमयिचाघवान्।।१५।। तस्मात्पितामेपूयेतदुरंताद्दुस्तरादघात्।। पूतस्तेपांगसंदृष्टस्तदाकृपणवत्सल।।१६।। ।।श्रीभगवानुवाच।। ।।त्रिसप्तभिःपितापूतः

पितृभिःसहतेनघ।। यत्साधोऽस्यगृहेजातोभवान्वैकुलपावनः।।१७।। यत्रयत्रचमद्भक्ताःप्रशांताःसमदर्शिनः।। साधवःसमुदाचारास्तेपूयंत्यपिकीकटाः।।१८

सर्वात्मनानहिंसंतिभूतग्रामेषुकिंचन।। उच्चावचेषुदैत्येंद्रमद्भावेनगतस्पृहाः।।१९।। भवंतिपुरुषालोकेमद्भक्तास्त्वामनुव्रताः।। भवान्मेखलुभक्तानांसर्वेषांप्र

तिरूपधृक्।।२०।। कुरुत्वंप्रेतकार्याणिपितुःपूतस्यसर्वशः।। मदंगस्पर्शनेनांगलोकान्यास्यतिसुप्रजाः।।२१।। पित्र्यंचस्थानमातिष्ठयथोक्तंब्रह्मवादिभिः।। म

य्यावेश्यमनस्तातकुरुकर्माणिमत्परः।।२२।। ।।श्रीशुकउवाच।। ।।प्रह्रादोऽपितथाचक्रेपितुर्यत्सांपरायिकम्।। यथाहभगवान्राजन्नभिषिक्तोद्विजोत्तमैः।।२३

प्रसादसुमुखंदृष्ट्वाब्रह्मानरहरिंहरिम्।। स्तुत्वावाग्भिःपवित्राभिःप्राहदेवादिभिर्वृतः।।२४।। ।।ब्रह्मोवाच।। ।।देवदेवाखिलाध्यक्षभूतभावनपूर्वज।।दि

ष्यानेनिहतः पापोलोकसंतापनोऽसुरः ॥२५॥ योऽसौलब्धवरोमत्तोनवध्योममसृष्टिभिः ॥ तपोयोगबलोन्नद्धः समस्तनिगमानहन् ॥२६॥ दिष्ट्याऽस्यतनयः सा
धुर्महाभागवतोऽर्भकः ॥ त्वयाविमोचितोमृत्योर्दिष्ट्यात्वांसमितोऽधुना ॥२७॥ एतद्वपुस्तेभगवन्ध्यायतः प्रयतात्मनः ॥ सर्वतोगोप्तसंत्रासान्मृत्योरपिजिघांसतः
॥२८॥ ॥नृसिंहउवाच॥ ॥मैवंवरोऽसुराणांतेप्रदेयः पद्मसंभव ॥ वरः क्रूरनिसर्गाणामहीनाममृतंयथा ॥२९॥ ॥नारदउवाच॥ ॥इत्युक्त्वाभगवान्राजंस्त
त्रैवांतर्दधेहरिः ॥ अदृश्यः सर्वभूतानांपूजितः परमेष्ठिना ॥३०॥ ततः संपूज्यशिरसाववंदेपरमेष्ठिनम् ॥ भवंप्रजापतीन्देवान्प्रह्रादोभगवत्कलाः ॥३१॥ ततः काव्या
दिभिः सार्द्धंमुनिभिः कमलासनः ॥ दैत्यानांदानवानांचप्रह्रादमकरोत्पतिम् ॥३२॥ प्रतिनंद्यततोदेवाः प्रयुज्यपरमाशिषः ॥ स्वधामानिययूराजन्ब्रह्मा
द्याः प्रतिपूजिताः ॥३३॥ एवंतौपार्षदौविष्णोः पुत्रत्वंप्रापितौदितेः ॥ हृदिस्थितेनहरिणावैरभावेनतौहतौ ॥३४॥ पुनश्चविप्रशापेनराक्षसौतौबभूवतुः
कुंभकर्णदशग्रीवौहतौतौरामविक्रमैः ॥३५॥ शयानौयुधिनिर्भिन्नहृदयौरामसायकैः ॥ तच्चित्तौजहतुर्देहंयथाप्राक्तनजन्मनि ॥३६॥ ताविहाथपुनर्जातौ
शिशुपालकरूषजौ ॥ हरौवैरानुबंधेनपश्यतस्तेसमीयतुः ॥३७॥ एनः पूर्वकृतंयत्तद्राजानः कृष्णवैरिणः ॥ जहुस्त्वंतेतदात्मानः कीटः पेशस्कृतोयथा ॥३८
यथायथाभगवतोभक्त्यापरमयाभिदा ॥ नृपाश्चैद्यादयः सात्म्यंहरेस्तच्चिंतयाययुः ॥३९॥ आख्यानंसर्वमेतत्तेयन्मांत्वंपरिपृष्टवान् ॥ दमघोषसुतादीनां

हरेः साम्यमपि द्विषाम्॥ ४०॥ एषा ब्रह्मण्यदेवस्य कृष्णस्य च महात्मनः॥ अवतारकथा पुण्या वधो यत्रादिदैत्ययोः॥ ४१॥ प्रह्लादस्यानुचरितं महाभागवतस्य च॥
भक्तिर्ज्ञानं विरक्तिश्च याथात्म्यं चास्य वै हरेः॥ ४२॥ सर्गस्थित्यप्ययेशस्य गुणकर्मानुवर्णनम्॥ परावरेषां स्थानानां कालेन व्यत्ययो महान्॥ ४३॥ धर्मो भागवतानां च
भगवान्येन गम्यते॥ आख्यानेऽस्मिन्समाम्नातमाध्यात्मिकमशेषतः॥ ४४॥ य एतत्पुण्यमाख्यानं विष्णोर्वीर्योपबृंहितम्॥ कीर्तयेच्छ्रद्धया श्रुत्वा कर्मपाशाद्विमु
च्यते॥ ४५॥ एतद्य आदिपुरुषस्य मृगेन्द्रलीलां दैत्येन्द्रयूथपवधं प्रयतः पठेत॥ दैत्यात्मजस्य च सतां प्रवरस्य पुण्यं श्रुत्वानुभावमकुतोभयमेति लोकम्॥ ४६
यूयं नृलोके बत भूरिभागा लोकं पुनाना मुनयोऽभियंति॥ येषां गृहानावसतीति साक्षाद्गूढं परं ब्रह्म मनुष्यलिंगम्॥ ४७॥ स वा अयं ब्रह्म महद्विमृग्यं कैवल्य
निर्वाणसुखानुभूतिः॥ प्रियः सुहृद्वः खलु मातुलेय आत्मार्हणीयो विधिकृद्गुरुश्च॥ ४८॥ न यस्य साक्षाद्भवपद्मजादिभी रूपं धिया वस्तुतयोपवर्णितम्
मौनेन भक्त्योपशमेन पूजितः प्रसीदतामेष स सात्वतां पतिः॥ ४९॥ स एष भगवान्राजन्व्यतनोद्विहतं यशः॥ पुरा रुद्रस्य देवस्य मयेनानंतमायिना॥ ५०
॥ राजोवाच॥ ॥ कस्मिन्कर्मणि देवस्य मयोऽहन्जगदीशितुः॥ यथा चोपचिता कीर्तिः कृष्णेनानेन कथ्यताम्॥ ५१॥ ॥ नारद उवाच॥ ॥ निर्जिता
असुरा देवैर्युध्यनेनोपबृंहितैः॥ मायिनां परमाचार्यं मयं शरणमाययुः॥ ५२॥ स निर्माय पुरस्तिस्रो हैमीरौप्यायसीर्विभुः॥ दुर्लक्ष्यापायसंयोगा दुर्वित

र्क्ष्यपरिच्छदाः ॥५३॥ तैस्तेसुरसेनान्योलोकांस्त्रीन्सेश्वरान्नृप ॥ स्मरंतोनाशयांचक्रुःपूर्ववैरमलक्षिताः ॥५४॥ ततस्तेसेश्वरालोकाउपासाद्येश्वरंविभो ॥ त्रा
हिनस्तावकान्देवविनष्टांस्त्रिपुरालयैः ॥५५॥ अथानुगृह्यभगवान्माभैष्टेतिसुरान्विभुः ॥ शरंधनुषिसंधायपुरेष्वस्त्रंव्यमुंचत ॥५६॥ ततोऽग्निवर्णाइषवउत्पे
तुःसूर्यमंडलात् ॥ यथामयूखसंदोहानादृश्यंतपुरोयतः ॥५७॥ तैःस्पृष्टाव्यसवःसर्वेनिपेतुःस्मपुरौकसः ॥ तानानीयमहायोगीमयःकूपरसेऽक्षिपत् ॥५८॥ सिद्धा
मृतरसस्पृष्टावज्रसारामहौजसः ॥ उत्तस्थुर्मेघदलनावैद्युताइववह्नयः ॥५९॥ विलोक्यभग्नसंकल्पंविमनस्कंवृषध्वजम् ॥ तदायंभगवान्विष्णुस्तत्रोपाय
मकल्पयत् ॥६०॥ वत्सआसीत्तदाब्रह्मास्वयंविष्णुरयंहिगौः ॥ प्रविश्यत्रिपुरंकालेरसकूपामृतंपपौ ॥६१॥ तेसुराह्यपिपश्यंतोनन्यषेधन्विमोहिताः ॥ तद्विज्ञा
यमहायोगीरसपालानिदंजगौ ॥ स्वयंविशोकःशोकार्तान्स्मरन्दैवगतिंचताम् ॥६२॥ देवोऽसुरोनरोऽन्योवानेश्वरोऽस्तीहकश्चन ॥ आत्मनोन्यस्यवादिष्टंदै
वेनापोहितुंद्वयोः ॥६३॥ अथासौशक्तिभिःस्वाभिःशंभोःप्राधनिकंव्यधात् ॥ धर्मज्ञानविरक्त्यृद्धितपोविद्याक्रियादिभिः ॥६४॥ रथंसूतंध्वजंवाहान्धनुर्वर्म
शरादियत् ॥ सन्नद्धोरथमास्थायशरंधनुरुपाददे ॥६५॥ शरंधनुषिसंधायमुहूर्तेऽभिजितीश्वरः ॥ ददाहतेनदुर्भेद्याहरोऽथत्रिपुरोनृप ॥६६॥ दिविदुंदुभ
योनेदुर्विमानशतसंकुलाः ॥ देवर्षिपितृसिद्धेशाजयेतिकुसुमोत्करैः ॥ अवाकिरन्जगुर्हृष्टाननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥६७॥ एवंदग्ध्वापुरस्तिस्रोभगवान्पुरहा

नृप।।ब्रह्मादिभिस्तूयमानः स्वधामप्रत्यपद्यत।।६८।।एवंविधान्यस्यहरेः स्वमाययाविडंबमानस्यनृलोकमात्मनः।।वीर्याणिगीतान्यृषिभिर्जगद्गुरोर्लोकान्पुनाना
न्यपरंवदामिकिम्।।६९।।इति श्रीभा॰म॰स॰स्कंधेदशमोध्यायः।।१०।। एकादशेनृणांधर्माःसाधारण्येनवर्णिताः।।विशेषेणचव र्णानांसुस्त्र्यामुख्याश्रयो
षिनाम्।।१।।नेदंवदशभिर्ज्ञानभक्तियोगानुहीरितौ।।अथपंचभिरध्यायैःकर्मयोगोनुवर्ण्यते।।२।। ।।श्रीशुकउवाच।। ।।श्रुत्वेहितंसाधुसभासभाजितंमहत्त
माग्रण्युरुक्रमात्मनः।।युधिष्ठिरोदैत्यपतेर्मुदायुतःपप्रच्छभूयस्तनयंस्वयंभुवः।।१।। ।।युधिष्ठिरउवाच।। ।।भगवन्श्रोतुमिच्छामिनृणांधर्मंसनातनम्।।
वर्णाश्रमाचारयुतंयत्पुमान्विंदतेपरम्।।२।।भवान्प्रजापतेःसाक्षादात्मजःपरमेष्ठिनःसुतानांसंमतोब्रह्मंस्तपोयोगसमाधिभिः।।३।।नारायणपराविप्राध
र्मंगुह्यंपरंविदुः।।करुणाःसाधवःशांतास्त्वद्विधानतथापरे।।४।। ।।नारदउवाच।। ।।नत्वाभगवतेजाय लोकानांधर्मसेतवे।।वक्ष्येसनातनंधर्मंनारायणमुखा
च्छ्रुतम्।।५।।योवतीर्यात्मनोंशेनदाक्षायण्यांतुधर्मतः।।लोकानांस्वस्तयेध्यास्तेतपोबदरिकाश्रमे।।६।।धर्ममूलंहिभगवान्सर्ववेदमयोहरिः।।स्मृतंचतद्वि
दांराजन्येनचात्माप्रसीदति।।७।।सत्यंदयातपःशौचंतितिक्षेक्षाशमोदमः।।अहिंसाब्रह्मचर्यंचत्यागःस्वाध्यायआर्जवम्।।८।।संतोषःसमदृक्सेवाग्रा
म्येहोपरमःशनैः।।नृणांविपर्ययेहेक्षामौनमात्मविमर्शनम्।।९।।अन्नाद्यादेःसंविभागोभूतेभ्यश्चयथार्हतः।।तेष्वात्मदेवताबुद्धिःसुतरांनृषुपांडव।।१०

विप्रवृत्तिश्चतुर्धेऽयंश्रेयसीचोत्तरोत्तरा १६ जघन्योनोत्तमांवृत्तिमनापदिभजेन्नरः॥
ऋतेराजन्यमापत्सुसर्वेषामपिसर्वशः १७

भा॰स॰म॰
॥२३॥

अ॰
॥११॥

श्रवणंकीर्तनंचास्यस्मरणंमहतांगतेः॥सेवेज्याऽवनतिर्दास्यंसख्यमात्मसमर्पणम्॥११॥नृणामयंपरोधर्मःसर्वेषांसमुदाहृतः॥त्रिंशल्लक्षणवान्राजन्सर्वात्मा
येनतुष्यति॥१२॥संस्कारायत्राविच्छिन्नाःसद्विजोऽजोजगादयम्॥इज्याऽध्ययनदानानिसर्वेषांचद्विजन्मनाम्॥जन्मकर्मावदातानांक्रियाश्चाश्रमचोदिताः
॥१३॥विप्रस्याध्ययनादीनिषडन्यस्याप्रतिग्रहः॥राज्ञोवृत्तिःप्रजागोप्तुरविप्राद्वाकरादिभिः॥१४॥वैश्यस्तुवार्तावृत्तिश्चनित्यंब्रह्मकुलानुगः॥शूद्रस्य
द्विजशुश्रूषावृत्तिश्चस्वामिनोभवेत्॥१५॥वार्ताविचित्राशालीनयायावरशिलोंछनम्॥ ऋतामृताभ्यांजीवेतमृतेनप्रमृतेनवा॥सत्यानृताभ्यां
जीवेतनश्ववृत्त्याकथंचन॥१८॥ऋतमुंछशिलंप्रोक्तममृतंयदयाचितम्॥मृतंतुनित्ययाच्ञास्यात्प्रमृतंकर्षणंस्मृतम्॥१९॥सत्यानृतंतुवाणिज्यंश्व
वृत्तिर्नीचसेवनम्॥वर्जयेत्तांसदाविप्रोराजन्यश्चजुगुप्सिताम्॥सर्ववेदमयोविप्रःसर्वदेवमयोनृपः॥२०॥शमोदमस्तपःशौचंसंतोषःक्षांतिरार्जवम्
ज्ञानंदयाऽच्युतात्मत्वंसत्यंचब्रह्मलक्षणम्॥२१॥शौर्यंवीर्यंधृतिस्तेजस्त्यागआत्मजयःक्षमा॥ब्रह्मण्यताप्रसादश्चरक्षाचक्षत्रलक्षणम्॥२२॥देवगुर्वच्यु
तेभक्तिस्त्रिवर्गपरिपोषणम्॥आस्तिक्यमुद्यमोनित्यंनैपुण्यंवैश्यलक्षणम्॥२३॥शूद्रस्यसंनतिःशौचंसेवास्वामिन्यमायया॥अमंत्रयज्ञोह्यस्तेयंस
त्यंगोविप्ररक्षणम्॥२४॥स्त्रीणांचपतिदेवानांतच्छुश्रूषाऽनुकूलता॥तद्बंधुष्वनुवृत्तिश्चनित्यंतद्व्रतधारणम्॥२५॥संमार्जनोपलेपाभ्यांगृहमंडल

॥२३॥

वर्तनैः ।। स्वयं च मंडिता नित्यं परिमृष्टपरिच्छदा ।। २६ ।। कामैरुच्चावचैः साध्वी प्रश्रयेण दमेन च ।। वाक्यैः सत्यैः प्रियैः प्रेम्णा काले काले भजेत्पतिम् ।। २७ ।। सं
तुष्टालोलुपा दक्षा धर्मज्ञा प्रियसत्यवाक् ।। अप्रमत्ता शुचिः स्निग्धा पतिं त्वपतितं भजेत् ।। २८ ।। या पतिं हरिभावेन भजेच्छ्रीरिव तत्परा ।। हर्यात्मना हरेर्लोके
पत्या श्रीरिव मोदते ।। वृत्तिः संकरजातीनां तत्तत्कुलकृता भवेत् ।। अचौराणामपापानामंत्यजानां तेवसायिनाम् ।। ३० ।। प्रायः स्वभावविहितो नृणां धर्मो युगे
युगे ।। वेददृग्भिः स्मृतो राजन्प्रेत्य चेह च शर्मकृत् ।। ३१ ।। वृत्त्या स्वभावकृतया वर्तमानः स्वकर्मकृत् ।। हित्वा स्वभावजं कर्म शनैर्निर्गुणतामियात् ।। ३२
उप्यमानं मुहुः क्षेत्रं स्वयं निर्वीर्यतामियात् ।। न कल्पते पुनः सूत्यै उप्तं बीजं च नश्यति ।। ३३ ।। एवं कामाशयं चित्तं कामानामतिसेवया ।। विरज्येत यथा राज
न्नाग्निवत्कामबिंदुभिः ।। ३४ ।। यस्य यल्लक्षणं प्रोक्तं पुंसो वर्णाभिव्यंजकम् ।। यदन्यत्रापि दृश्येत तत्तेनैव विनिर्दिशेत् ।। ३५ ।। इति श्रीभा० म० ला० स० संधे सदा
चारनिर्णयो नाम एकादशोध्यायः ।। ११ ।। द्वादशे वर्ण्यते धर्मो ब्रह्मचारिवनस्थयोः ।। चतुर्णामाश्रमाणां च साधारण्येन कृत्स्नशः ।। १ ।। ।। नारद उवाच ।।
ब्रह्मचारी गुरुकुले वसन्दांतो गुरोर्हितम् ।। आचरन्दासवन्नीचो गुरौ सुदृढसौहृदः ।। १ ।। सायं प्रातरुपासीत गुर्वग्न्यर्कसुरोत्तमान् ।। उभे संध्ये च य
तवाग्जपन्ब्रह्म समाहितः ।। २ ।। छंदांस्यधीयीत गुरोराहूतश्चेत्सुयंत्रितः ।। उपक्रमेवसाने च चरणौ शिरसा नमेत् ।। ३ ।। मेखलाजिनवासांसि

भा॰ सं॰ ७
॥२४॥

अ॰
॥१२॥

जटादंडकमंडलून्॥ बिभृयादुपवीतंच दर्भपाणिर्यथोदितम्॥४॥ सायंप्रातश्चरेद्भैक्षं गुरवे तन्निवेदयन्॥ भुंजीत यद्यनुज्ञातो नो चेदुपवसेत्क्वचि
त्॥५॥ सुशीलो मितवाग्दक्षः श्रद्दधानो जितेंद्रियः॥ यावदर्थं व्यवहरेत् स्त्रीषु स्त्रीनिर्जितेषु च॥६॥ वर्जयेत्प्रमदागाथामगृहस्थो बृहद्व्रतः॥ इं
द्रियाणि प्रमाथीनि हरंति प्रसभं मनः॥७॥ केशप्रसाधनोन्मर्दस्नपनाभ्यंजनादिकम्॥ गुरुस्त्रीभिर्युवतिभिः कारयेन्नात्मनो युवा॥८॥ नन्वग्निः प्र
मदानाम घृतकुंभमयः पुमान्॥ सुतामपि रहो जह्यादन्यथा यावदर्थकृत्॥९॥ कल्पयित्वात्मना यावदाभासमिदमीश्वरः॥ द्वैतं तावन्न विरमेत्ततो ह्य
स्य विपर्ययः॥१०॥ एतत्सर्वं गृहस्थस्य समाम्नातं यतेरपि॥ गुरुवृत्तिर्विकल्पेन गृहस्थस्यर्तुगामिनः॥११॥ अंजनाभ्यंजनोन्मर्दस्त्र्यवलेखामिषं म
धु॥ स्रग्गंधलेपालंकारांस्त्यजेयुर्ये धृतव्रताः॥१२॥ उषित्वैवं गुरुकुले द्विजोऽधीत्यावबुध्य च॥ त्रयीं सांगोपनिषदं यावदर्थं यथाबलम्॥१३॥ दत्वाव
रमनुज्ञातो गुरोः कामं यदीश्वरः॥ गृहं वनं वा प्रविशेत्प्रव्रजेत्तत्र वा वसेत्॥१४॥ अग्नौ गुरावात्मनि च सर्वभूतेष्वधोक्षजम्॥ भूतैः स्वधामभिः पश्येद
प्रविष्टं प्रविष्टवत्॥१५॥ एवंविधो ब्रह्मचारी वानप्रस्थो यतिर्गृही॥ चरन्विदितविज्ञानः परं ब्रह्माधिगच्छति॥१६॥ वानप्रस्थस्य वक्ष्यामि नियमा
न्मुनिसंमतान्॥ यानातिष्ठन्मुनिर्गच्छेदृषिलोकमिहांजसा॥१७॥ न कृष्टपच्यमश्नीयादकृष्टं चाप्यकालतः॥ अग्निपक्वमथामं वा अर्कपक्वमुत

॥२४॥

हरेत्॥१८॥ वन्यैश्चरुपुरोडाशान्निर्वपेत्कालचोदितान्॥ लब्धे नवे नवेऽन्नाद्ये पुराणं तु परित्यजेत्॥१९॥ अग्न्यर्थमेव शरणमुटजं वाद्रिकंदराम्॥ श्रयेत हिम
वाय्वग्निवर्षार्कातपषाट् स्वयम्॥२०॥ केशरोमनखश्मश्रुमलानि जटिलो दधत्॥ कमंडल्वजिने दंडवल्कलाग्निपरिच्छदान्॥२१॥ चरेद्वने द्वादशाब्दानष्टौ
वा चतुरो मुनिः॥ द्वावेकं वा यथा बुद्धिर्न विपद्येत कृच्छ्रतः॥२२॥ यदाऽकल्पः स्वक्रियायां व्याधिभिर्जरयाऽथवा॥ आन्वीक्षिक्यां वा विद्यायां कुर्यादनशनव्रत
म्॥२३॥ आत्मन्यग्नीन्समारोप्य संन्यस्याहं ममात्मताम्॥ कारणेषु न्यसेत्सम्यक्संघातं तु यथाऽर्हतः॥२४॥ खे खानि वायौ निश्वासांस्तेजस्यूष्माणमात्मवा
न्॥ अप्स्वसृक्श्लेष्मपूयानि क्षितौ शेषं यथोद्भवम्॥२५॥ वाचमग्नौ सवक्तव्यामिंद्रे शिल्पं करावपि॥ पदानि गत्या वयसि रत्योपस्थं प्रजापतौ॥२६॥ मृत्यौ
पायुं विसर्गं च यथास्थानं विनिर्दिशेत्॥ दिक्षु श्रोत्रं सनादेन स्पर्शमध्यात्मनि त्वचम्॥२७॥ रूपाणि चक्षुषा राजन् ज्योतिष्यभिनिवेशयेत्॥ अप्सु प्रचेतसा
जिह्वां घ्रेयैर्घ्राणं क्षितौ न्यसेत्॥२८॥ मनो मनोरथैश्चंद्रे बुद्धिं बोध्यैः कवौ परे॥ कर्माण्यध्यात्मना रुद्रे यदहं ममताक्रिया॥ सत्वेन चित्तं क्षेत्रज्ञे गुणैर्वैकारिकं परे
॥२९॥ अप्सु क्षितिमपो ज्योतिष्यदो वायौ नभस्यमुम्॥ कूटस्थे तच्च महति तदव्यक्तेऽक्षरे च तत्॥३०॥ इत्यक्षरतयाऽत्मानं चिन्मात्रमवशेषितम्॥ ज्ञात्वाद्वयो
थ विरमेद्दग्धयोनिरिवानलः॥३१॥ इति श्रीभा॰ म॰ स॰ स्कंधे द्वादशोध्यायः॥१२॥ ॥त्रयोदशे॥ यतेर्धर्मः साधकस्योच्यते मतान्॥ अवधूते निलासेन

सिद्धावस्थावचर्यंते ॥१॥ ॥नारद उवाच॥ ॥कल्पस्त्वेवं परिव्रज्य देहमात्रावशेषितः ॥ ग्रामैकरात्रविधिना निरपेक्षश्चरेन्महीम् ॥१॥ विभृयाद्यद्यसौ वासः
कौपीनाच्छादनं परम् ॥ त्यक्तं न दंडलिंगादेरन्यत्किंचिदनापदि ॥२॥ एक एव चरेद्भिक्षुरात्मारामोऽनपाश्रयः ॥ सर्वभूतसुहृच्छांतो नारायणपरायणः ॥३॥ पश्येदा
त्मन्यदो विश्वं परे सदसतोऽव्यये ॥ आत्मानं च परं ब्रह्म सर्वत्र सदसन्मये ॥४॥ सुप्तप्रबोधयोः संधावात्मनो गतिमात्मदृक् ॥ पश्यन्बंधं च मोक्षं च मायामात्रं न वस्तुतः
॥५॥ नाभिनंदेद्ध्रुवं मृत्युमध्रुवं वास्य जीवितम् ॥ कालं परं प्रतीक्षेत भूतानां प्रभवाप्ययम् ॥ नासच्छास्त्रेषु सज्जेत नोपजीवेत जीविकाम् ॥ वादवादांस्त्यजेत्तर्कान्
पक्षं कंचन न संश्रयेत ॥७॥ न शिष्याननुबध्नीत ग्रंथान्नैवाभ्यसेद्बहून् ॥ न व्याख्यामुपयुंजीत नारंभानारभेत्क्वचित् ॥८॥ न यतेराश्रमः प्रायो धर्महेतुर्महात्मनः ॥
शांतस्य समचित्तस्य बिभृयादुत वा त्यजेत् ॥९॥ अव्यक्तलिंगो व्यक्तार्थो मनीष्युन्मत्तबालवत् ॥ कविर्मूकवदात्मानं स दृष्ट्या दर्शयेन्नृणाम् ॥१०॥ अत्राप्युदाहरंती
ममितिहासं पुरातनम् ॥ प्रह्लादस्य च संवादं मुनेराजगरस्य च ॥११॥ तं शयानं धरोपस्थे कावेर्यां सह्यसानुनि ॥ रजस्वलैस्तनूदेशैर्निगूढामलतेजसम् ॥१२॥ ददर्श लो
कान्विचरन् लोकतत्त्वविवित्सया ॥ वृतोऽमात्यैः कतिपयैः प्रह्लादो भगवत्प्रियः ॥१३॥ कर्मणाकृतिभिर्वाचा लिंगैर्वर्णाश्रमादिभिः ॥ न विदंति जना यं वै सोऽसावि
ति न वेति च ॥१४॥ तं नत्वाभ्यर्च्य विधिवत्पादयोः शिरसा स्पृशन् ॥ विवित्सुरिदमप्राक्षीन्महाभागवतोऽसुरः ॥१५॥ बिभर्षि कायं पीवानं सोद्यमो भोगवान्यथा ॥

विद्वांश्चैवोद्यमवतां भागो विन्नवतामिह ।। भोगिनां खलु देहोऽयं पीवा भवति नान्यथा ।।१६।। न ते शयानस्य निरुद्यमस्य ब्रह्मन्नु हार्थो यत एव भोगः ।। अभोगिनोयं तव विप्र
देहः पीवा यतस्तद्वद नः क्षमं चेत् ।।१७।। कविः कल्पो निपुणदृक् चित्रप्रियकथः समः ।। लोकस्य कुर्वतः कर्म शेषे तद्वीक्षितापि वा ।।१८।। ।।नारद उवाच ।। ।। स इत्थं दैत्य
पतिना परिपृष्टो महामुनिः ।। स्मयमानस्तमभ्याह तद्वागमृतयंत्रितः ।।१९।। ।।ब्राह्मण उवाच ।। ।। वेदेदमसुरश्रेष्ठ भवान्नन्वार्यसंमतः ।। ईहोपरमयोर्नृणां पदा
न्यध्यात्मचक्षुषा ।।२०।। यस्य नारायणो देवो भगवान्हृद्गतः सदा ।। भक्त्या केवलयाऽज्ञानं धुनोति ध्वांतमर्कवत् ।।२१।। अथापि ब्रूमहे प्रश्नांस्तव राजन्यथाश्रुतम् ।। संभा
वनीयो हि भवानात्मनः शुद्धिमिच्छताम् ।।२२।। तृष्णाया भववाहिन्या योग्यैः कामैरपूरया ।। कर्माणि कार्यमाणोऽहं नानायोनिषु योजितः ।।२३।। यदृच्छया लो
कमिमं प्रापितः कर्मभिर्भ्रमन् ।। स्वर्गापवर्गयोर्द्वारं तिरश्चां पुनरस्य च ।।२४।। अत्रापि दंपतीनां च सुखायान्यापनुत्तये ।। कर्माणि कुर्वतां दृष्ट्वा निवृत्तोऽस्मि विप
र्ययम् ।।२५।। सुखमस्यात्मनो रूपं सर्वेहोपरतिस्तनुः ।। मनःसंस्पर्शजान्दृष्ट्वा भोगान्स्वप्स्यामि संविशन् ।।२६।। इत्येतदात्मनः स्वार्थं संतं विस्मृत्य वै पुमा
न् ।। विचित्रामसति द्वैते घोरामाप्नोति संसृतिम् ।।२७।। जलं तदुद्भवैश्छन्नं हित्वाऽज्ञो जलकाम्यया ।। मृगतृष्णामुपाधावेद्यथाऽन्यत्रार्थदृक् स्वतः ।।२८
देहादिभिर्दैवतंत्रैरात्मनः सुखमीहतः ।। दुःखात्ययं चानीशस्य क्रिया मोघाः कृताः कृताः ।।२९।। आध्यात्मिकादिभिर्दुःखैरविमुक्तस्य कर्हिचित् ।। मर्त्यस्य कृ

च्छोपनतेरर्थैः कामैः क्रियेत किम् ॥ ३० ॥ पश्यामि धनिनां क्लेशं लुब्धानामजितात्मनाम् ॥ भयादलब्धनिद्राणां सर्वतोऽभिविशंकिनाम् ॥ ३१ ॥ राजतश्चोरतः श
त्रोः स्वजनात्पशुपक्षितः ॥ अर्थिभ्यः कालतः स्वस्मान्नित्यं प्राणार्थवद्भयम् ॥ ३२ ॥ शोकमोहभयक्रोधरागक्लैब्यश्रमादयः ॥ यन्मूलाः स्युर्नृणां जह्यात्स्पृहां
प्राणार्थयोर्बुधः ॥ ३३ ॥ मधुकारमहासर्पौ लोकेऽस्मिन्नो गुरूत्तमौ ॥ वैराग्यं परितोषं च प्राप्ता यच्छिक्षयावयम् ॥ ३४ ॥ विरागः सर्वकामेभ्यः शिक्षितो मे मधु
व्रतात् ॥ कृच्छ्राप्तं मधुवद्वित्तं हत्वाऽप्यन्यो हरेत्पतिम् ॥ ३५ ॥ अनीहः परितुष्टात्मा यदृच्छोपनतादहम् ॥ नो चेच्छये बह्वहानि महाहिरिव सत्ववान् ॥ ३६ ॥ क्वचि
दल्पं क्वचिद्भूरि भुंजेऽन्नं स्वाद्वस्वादु वा ॥ क्वचिद्भूरिगुणोपेतं गुणहीनमुत क्वचित् ॥ ३७ ॥ श्रद्धयोपाहृतं क्वापि कदाचिन्मानवर्जितम् ॥ भुंजे भुक्त्वाऽथ कस्मिंश्चि
द्दिवा नक्तं यदृच्छया ॥ ३८ ॥ क्षौमं दुकूलमजिनं चीरं वल्कलमेव वा ॥ वसेऽन्यदपि संप्राप्तं दिष्टभुक्तुष्टधीरहम् ॥ ३९ ॥ क्वचिच्छये धरोपस्थे तृणपर्णाश्मभ
स्मसु ॥ क्वचित्प्रासादपर्यंके कशिपौ वा परेच्छया ॥ ४० ॥ क्वचित्स्नातोऽनुलिप्तांगः सुवासाः स्रग्व्यलंकृतः ॥ रथेभाश्वैश्चरे क्वापि दिग्वासा ग्रहवद्विभो
॥ ४१ ॥ नाहं निंदे न च स्तौमि स्वभावविषमं जनम् ॥ एतेषां श्रेय आशासे उतैकात्म्यं महात्मनि ॥ ४२ ॥ विकल्पं जुहुयाच्चित्तौ तां मनस्यर्थविभ्रमे ॥ मनो वैका
रिके हुत्वा तन्मायायां जुहोत्यनु ॥ ४३ ॥ आत्मानुभूतौ तां मायां जुहुयात्सत्यदृङ्मुनिः ॥ ततो निरीहो विरमेत्स्वानुभूत्यात्मनि स्थितः ॥ ४४ ॥ स्वात्मवृत्तं मये

ऽर्थं नैसुश्रुसमपि वर्णितम्॥ य एतं लोकशास्त्राभ्यां भवान्हि भगवत्प्रियः॥४५॥ ॥नारद उवाच॥ ॥धर्मं पारमहंस्यं वै मुनेः श्रुत्वाऽसुरेश्वरः॥ पूजयित्वा
ततः प्रीत आमंत्र्य प्रययौ गृहम्॥ ४६॥ इति श्रीभा॰ म॰ स॰ स्कंधे त्रयोदशोध्यायः॥१३॥ चतुर्दशे गृहस्थस्य परमो धर्म ईर्यते॥ देशकालादिभेदेन पुनः श्रेयो वि
शेषकृत्॥१॥ ॥युधिष्ठिर उवाच॥ ॥गृहस्थ एतां पदवीं विधिना येन चांजसा॥ याति देवऋषे ब्रूहि मादृशो गृहमूढधीः॥१॥ ॥नारद उवाच॥
गृहेष्ववस्थितो राजन्क्रियाः कुर्वन्यथोचिताः॥ वासुदेवार्पणं साक्षादुपासीत महामुनीन्॥२॥ शृण्वन्भगवतोऽभीक्ष्णमवतारकथाऽमृतम्॥ श्रद्धा
नो यथाकालमुपशांतजनावृतः॥३॥ सत्संगाच्छनकैः संगमात्मजायात्मजादिषु॥ विमुंच्येन्मुच्यमानेषु स्वयं स्वप्नवदुत्थितः॥४॥ यावदर्थमुपासीनो
देहे गेहे च पंडितः॥ विरक्तो रक्तवत्तत्र नृलोके नरतां न्यसेत्॥५॥ ज्ञातयः पितरः पुत्रा भ्रातरः सुहृदोपरे॥ यद्वदंति यदिच्छंति चानुमोदेत निर्ममः॥६॥ दिव्यं
भौमं चांतरिक्षं वित्तमच्युतनिर्मितम्॥ तत्सर्वमुपभुंजान एतत्कुर्यात्स्वतो बुधः॥७॥ यावद्भ्रियेत जठरं तावत्स्वत्वं हि देहिनाम्॥ अधिकं योऽभिम
न्येत स स्तेनो दंडमर्हति॥८॥ मृगोष्ट्रखरमर्काखुसरीसृप्खगमक्षिकाः॥ आत्मनः पुत्रवत्पश्येत्तैरेषामंतरं कियत्॥९॥ त्रिवर्गं नातिकृच्छ्रेण भजे
त गृहमेध्यपि॥ यथादेशं यथाकालं यावद्दैवोपपादितम्॥१०॥ आश्वाघांतेवसायिभ्यः कामान्संविभजेद्यथा॥ अप्येकामात्मनो दारां नृणां स्वत्वग्रहो

यतः॥११॥ जह्याद्यदर्थे स्वप्राणान्हन्याद्वा पितरं गुरुम्॥ तस्यां स्वत्वं स्त्रियो जह्याद्यस्तेन ह्यजितो जितः॥१२॥ कृमिविड्भस्मनिष्ठांतं क्वेदं तुच्छं कलेवरम्॥ क्व त
दीयरतिर्भार्या क्वायमात्मा नभश्छदिः॥१३॥ सिद्धैर्यज्ञावशिष्टार्थैः कल्पयेद्वृत्तिमात्मनः॥ शेषे स्वत्वं त्यजन्प्राज्ञः पदवीं महतामियात्॥१४॥ देवान्ऋषीन्नृभूता
नि पितॄनात्मानमन्वहम्॥ स्ववृत्त्यागतवित्तेन यजेत पुरुषं पृथक्॥१५॥ यर्ह्यात्मनोऽधिकाराद्याः सर्वाः स्युर्यज्ञसंपदः॥ वैतानिकेन विधिना अग्निहोत्रादिना यजेत्
॥१६॥ न ह्यग्निमुखतोऽयं वै भगवान्सर्वयज्ञभुक्॥ इज्येत हविषा राजन्यथा विप्रमुखे हुतैः॥१७॥ तस्माद्ब्राह्मणदेहेषु मर्त्यादिषु यथार्हतः॥ तैस्तैः कामैर्यज
स्वैनं क्षेत्रज्ञं ब्राह्मणानन्वु॥१८॥ कुर्यादपरपक्षीयं मासि प्रौष्ठपदे द्विजः॥ श्राद्धं पित्रोर्यथावित्तं तद्बंधूनां च वित्तवान्॥१९॥ अयने विषुवे कुर्याद्व्यतीपाते दिन
क्षये॥ चंद्रादित्योपरागे च द्वादश्यां श्रवणेषु च॥२०॥ तृतीयायां शुक्लपक्षे नवम्यामथ कार्तिके॥ चतसृष्वप्यष्टकासु हेमंते शिशिरे तथा॥२१॥ माघे च
सितसप्तम्यां मघाराकासमागमे॥ राकया चानुमत्या वा मासर्क्षाणि युतान्यपि॥२२॥ द्वादश्यामनुराधा स्याच्छ्रवणस्तिस्र उत्तराः॥ तिसृष्वेकादशी वासु
जन्मर्क्षश्रोणयोगयुक्॥२३॥ त एते श्रेयसः काला नृणां श्रेयोविवर्धनाः॥ कुर्यात्सर्वात्मनैतेषु श्रेयोऽमोघं तदायुषः॥२४॥ एषु स्नानं जपो होमो व्रतं देवद्विजा
र्चनम्॥ पितृदेवनृभूतेभ्यो यद्दत्तं तद्ध्यनश्वरम्॥२५॥ संस्कारकालो जायाया अपत्यस्यात्मनस्तथा॥ प्रेतसंस्था मृताहश्च कर्मण्यभ्युदये नृप॥२६॥ अथ

देशान्यथवक्ष्यामिधर्मादिश्रेयआवहान्।।सवैपुण्यतमोदेशःसत्पात्रंयत्रलभ्यते।।२७।।बिंबंभगवतोयत्रसर्वमेतच्चराचरम्।।यत्रहब्राह्मणकुलंतपोविद्याद
यान्वितम्।।२८।।यत्रयत्रहरेरर्च्चासदेशःश्रेयसांपदम्।।यत्रगंगादयोनद्यःपुराणेषुचविश्रुताः।।२९।।सरांसिपुष्करादीनिक्षेत्राण्यर्हाश्रितान्युत।।कुरुक्षेत्रंग
यशिरःप्रयागःपुलहाश्रमः।।३०।।नैमिषंफाल्गुनंसेतुःप्रभासोऽथकुशस्थली।।वाराणसीमधुपुरीपंपाबिंदुसरस्तथा।।३१।।नारायणाश्रमोनंदासीतारामा
श्रमादयः।।सर्वेकुलाचलाराजन्महेंद्रमलयादयः।।३२।।एतेपुण्यतमादेशाहरेरर्च्चाश्रिताश्चये।।एतान्देशान्निषेवेतश्रेयस्कामोह्यभीक्ष्णशः।।धर्मोह्यत्रेहि
तःपुंसांसहस्राधिफलोदयः।।३३।।हरिरेवैकउर्वीशयन्मयंवैचराचरम्।।पात्रंत्वत्रनिरुक्तंवैकविभिःपात्रवित्तमैः।।३४।।देवर्ष्यर्हत्सुवैसत्सुतत्रब्रह्मात्मजा
दिषु।।राजन्यदग्रपूजायांमतःपात्रतयाच्युतः।।३५।।जीवराशिभिराकीर्णअंडकोशांघ्रिपोमहान्।।तन्मूलत्वादच्युतेज्यासर्वजीवात्मतर्पणम्।।३६।।पु
राण्यनेनसृष्टानिनृतिर्यगृषिदेवताः।।शेतेजीवेनरूपेणपुरेषुपुरुषोह्यसौ।।३७।।तेष्वेषुभगवान्राजंस्तारतम्येनवर्त्तते।।तस्मात्पात्रंहिपुरुषोयावानात्मायथे
यते।।३८।।दृष्ट्वातेषांमिथोनृणामवज्ञानात्मतांनृप।।त्रेतादिषुहरेरर्च्चाक्रियायैकविभिःकृता।।३९।।ततोर्च्चायांहरिंकेचित्संश्रद्धायसपर्यया।।उपास
तउपास्तापिनार्थदापुरुषद्विषाम्।।४०।।पुरुषेष्वपिराजेंद्रसुपात्रंब्राह्मणंविदुः।।तपसाविद्ययातुष्ट्याधत्तेवेदंहरेस्तनुम्।।४१।।नन्वस्यब्राह्मणाराजन्कृष्ण

भा॰स॰म ॥२८॥

स्यजगदात्मनः ॥ पुनंतःपादरजसात्रिलोकींदैवतंमहत् ॥४२॥ इतिश्रीभा॰म॰स्कंधेसदाचारनिर्णयेचतुर्दशोध्यायः ॥१४॥ ततःपंचदशेसर्ववर्णाश्रम
निबंधनम् ॥ सारतःसंग्रहेणाथवर्ण्यतेमोक्षलक्षणम् ॥१॥ ॥नारदउवाच॥ ॥कर्मनिष्ठाद्विजाःकेचित्तपोनिष्ठानृपाऽपरे ॥ स्वाध्यायेऽन्येप्रवचनेएके
चिज्ज्ञानयोगयोः ॥१॥ ज्ञाननिष्ठायदेयानिकव्यान्यानंत्यमिच्छता ॥ दैवेचतदभावेस्यादितरेभ्योयथार्हतः ॥२॥ द्वौदेवेपितृकार्येत्रीनेकैकमु
भयत्रवा ॥ भोजयेत्सुसमृद्धोऽपिश्राद्धेकुर्यान्नविस्तरम् ॥३॥ देशकालोचिताश्रद्धाद्रव्यपात्रार्हणानिच ॥ सम्यग्भवंतिनैतानिविस्तरात्स्वजनार्पणा
त् ॥४॥ देशेकालेचसंप्राप्तेमुन्यन्नंहरिदैवतम् ॥ श्रद्धयाविधिवत्पात्रेन्यस्तंकामधुगक्षयम् ॥५॥ देवर्षिपितृभूतेभ्यआत्मनेस्वजनायच ॥ अन्नंसं
विभजन्पश्येत्सर्वंतत्पुरुषात्मकम् ॥६॥ नदद्यादामिषंश्राद्धेनचाद्याद्धर्मतत्त्ववित् ॥ मुन्यन्नैःस्यात्पराप्रीतिर्यथानपशुहिंसया ॥७॥ नैतादृशः
परोधर्मोनृणांसद्धर्ममिच्छताम् ॥ न्यासोदंडस्यभूतेषुमनोवाक्कायजस्ययः ॥८॥ एकेकर्ममयान्यज्ञान्ज्ञानिनोयज्ञवित्तमाः ॥ आत्मसंयम
नेऽनीहाजुह्वतिज्ञानदीपिते ॥९॥ द्रव्ययज्ञैर्यक्ष्यमाणंदृष्ट्वाभूतानिबिभ्यति ॥ एषमाकरुणोहन्यादतज्ज्ञोह्यसुतृप्ध्रुवं ॥१०॥ तस्माद्दैवोपपन्ने
नमुन्यन्नेनापिधर्मवित् ॥ संतुष्टोऽहरहःकुर्यान्नित्यनैमित्तिकीःक्रियाः ॥११॥ विधर्मःपरधर्मश्चआभासउपमाच्छलः ॥ अधर्मशाखाःपंचेमा

अ॰ ॥१५॥

॥२४॥

धर्मज्ञो ऽधर्मवत्यजेत् ॥ १२ ॥ धर्मबाधो विधर्मः स्यात्परधर्मो ऽन्यचोदितः ॥ उपधर्मस्तु पाखंडो दंभो वा शब्दभिच्छलः ॥ १३ ॥ यस्त्विच्छया कृतः पुंभिराभासो
ह्याश्रमात्पृथक् ॥ स्वभावविहितो धर्मः कस्य नेष्टः प्रशांतये ॥ १४ ॥ धर्मार्थमपि नेहेत यात्रार्थं वा ऽधनो धनम् ॥ अनीहानीहमानस्य महाहेरिव वृत्तिदा ॥ १५ ॥ सं
तुष्टस्य निरीहस्य स्वात्मारामस्य यत्सुखम् ॥ कुतस्तत्कामलोभेन धावतो ऽर्थेहया दिशः ॥ १६ ॥ सदा संतुष्टमनसः सर्वाः सुखमया दिशः ॥ शर्कराकंटकादिभ्यो य
थोपानत्पदः शिवम् ॥ १७ ॥ संतुष्टः केन वा राजन्न वर्तेतापि वारिणा ॥ औपस्थ्यजैह्व्यकार्पण्याद्गृहपालायते जनः ॥ १८ ॥ असंतुष्टस्य विप्रस्य तेजो विद्या तपो य
५८ शः ॥ स्रवंतींद्रियलौल्येन ज्ञानं चैवावकीर्यते ॥ १९ ॥ कामस्यांतं च क्षुत्तृड्भ्यां क्रोधस्यैतत्फलोदयात् ॥ जनो याति न लोभस्य जित्वा भुक्त्वा दिशो भुवः ॥ २० ॥ पं
डिता बहवो राजन्बहुज्ञाः संशयच्छिदः ॥ सदसस्पतयो ऽप्येके असंतोषात्पतंत्यधः ॥ २१ ॥ असंकल्पाज्जयेत्कामं क्रोधं कामविवर्जनात् ॥ अर्थानर्थेक्ष
या लोभं भयं तत्त्वावमर्शनात् ॥ २२ ॥ आन्वीक्षिक्या शोकमोहौ दंभं महदुपासया ॥ योगांतरायान्मौनेन हिंसां कामाद्यनीहया ॥ २३ ॥ कृपया भूतजं दुःखं दैवं
जह्यात्समाधिना ॥ आत्मजं योगवीर्येण निद्रां सत्वनिषेवया ॥ २४ ॥ रजस्तमश्च सत्वेन सत्वं चोपशमेन च ॥ एतत्सर्वं गुरौ भक्त्या पुरुषो ह्यंजसा जयेत् ॥ २५ ॥
यस्य साक्षाद्भगवति ज्ञानदीपप्रदे गुरौ ॥ मर्त्यासद्धीः श्रुतं तस्य सर्वं कुंजरशौचवत् ॥ २६ ॥ एष वै भगवान्साक्षात्प्रधानपुरुषेश्वरः ॥ योगेश्वरैर्वि

मृग्यां घ्निर्लोको वैमन्यत्तेनरम् ॥२७॥ षड्वर्गसंयमैकांताः सर्वानियमचोदनाः ॥ नदंतायदिनोयोगानावहेयुः श्रमावहाः ॥ २८॥ यथावार्त्तादयोह्यर्थायोगस्या
र्थंनबिभ्रति ॥ अनर्थायभवेयुःस्मपूर्त्तमिष्टंतथाऽसतः ॥ २९॥ यश्चित्तविजयेयत्तःस्यान्निःसंगोऽपरिग्रहः ॥ एकोविविक्तशरणोभिक्षुर्भैक्षमिताशनः ॥ ३०॥ देशे
शुचौसमेराजन्संस्थाप्यासनमात्मनः ॥ स्थिरंसमंसुखंतस्मिन्नासीतर्ज्वंगओमिति ॥ ३१॥ प्राणापानौसन्निरुंध्यात्पूरकुंभकरेचकैः ॥ यावन्मनस्त्यजेत्का
मान्स्वनासाग्रनिरीक्षणः ॥ ३२॥ यतोयतोनिःसरतिमनःकामहतंभ्रमत् ॥ ततस्ततउपाहृत्यहृदिरुंध्याच्छनैर्बुधः ॥ ३३॥ एवमभ्यसतश्चित्तंकालेनाल्पीयसा
यतेः ॥ अनीशंतस्यनिर्वाणंयात्यनिंधनवह्निवत् ॥ ३४॥ कामादिभिरनाविद्धंप्रशांताखिलवृत्तियत् ॥ चित्तंब्रह्मसुखस्पृष्टंनैवोत्तिष्ठेतकर्हिचित् ॥ ३५॥ यःप्रव्र
ज्यगृहात्पूर्वंत्रिवर्गावपनात्पुनः ॥ यदिसेवेततान्भिक्षुःसवैवांताश्यपत्रपः ॥ ३६॥ यैःस्वदेहःस्मृतोनात्मामर्त्योविट्कृमिभस्मसात् ॥ तएनमात्मसात्कृत्वाश्लाघ
यंतिह्यसत्तमाः ॥ ३७॥ गृहस्थस्यक्रियात्यागोव्रतत्यागोवटोरपि ॥ तपस्विनोग्रामसेवाभिक्षोरिंद्रियलोलता ॥ ३८॥ आश्रमापसदाह्येतेखल्वाश्रमविडंब
काः ॥ देवमायाविमूढांस्तानुपेक्षेतानुकंपया ॥ ३९॥ आत्मानंचेद्विजानीयात्परंज्ञानधुताशयः ॥ किमिच्छन्कस्यवाहेतोर्देहंपुष्णातिलंपटः ॥ ४०॥ आहुःशरी
रंरथमिंद्रियाणिहयानभीषून्मनइंद्रियेशम् ॥ वर्त्मानिमात्राधिषणांचसूतंसत्वंबृहद्बंधुरमीशसृष्टम् ॥ ४१॥ अक्षंदशप्राणमधर्मधर्मौचक्रेभिमानंरथिनंचजी

वम्।। धनुर्गीतस्यप्रणवंपठंतिशरंतुजीवंपरमेवलक्ष्यम्।। ४२।। रागोद्वेषश्च लोभश्च शोकमोहौभयंमदः।। मानोऽवमानोऽसूयाचमायाहिंसाचमत्सरः।। ४३।। रजःप

मादः क्षुन्निद्राशत्रवस्त्वेतमाहाराः।। रजस्तमः प्रकृतयः सत्वप्रकृतयः क्वचित्।। ४४।। यावन्नकायरथमात्मवशोपकल्प्यंधत्तेगरिष्ठचरणार्चनयानिशातम्।। ज्ञानासिम

सुतबलोदधदत्तशत्रुःस्वाराज्यतुष्टउपशांतनरर्विजह्यात्।। ४५।। नैवेत्थममत्तमसरिंद्रियवाजिसूतानीतात्पथंविषयदस्युषुहिक्षिपंति।। तेदस्यवःसहयसूतममुंतमोंऽ

धेसंसारकूपउरुमृत्युभयेक्षिपंति।। ४६।। प्रवृत्तंचनिवृत्तंचद्विविधंकर्मवैदिकम्।। आवर्तेतप्रवृत्तेननिवृत्तेनाश्नुतेऽमृतम्।। ४७।। हिंस्रंद्रव्यमयंकाम्यमग्निहोत्राद्यशां

तिदम्।। दर्शश्चपूर्णमासश्चचातुर्मास्यंपशुःसुतः।। ४८।। एतदिष्टंप्रवृत्ताख्यंहुतंप्रहुतमेवच।। पूर्तंसुरालयारामकूपाजीव्यादिलक्षणम्।। ४९।। द्रव्यसूक्ष्मविपाक

श्चधूमोरात्रिरपक्षयः।। अयनंदक्षिणंसोमोदर्शओषधिवीरुधः।। ५०।। अन्नरेतइतिक्ष्मेशपितृयानंपुनर्भवः।। एकैकश्येनानुपूर्वंभूत्वाभूत्वेहजायते।। ५१।। निषे

कादिश्मशानांतैःसंस्कारैःसंस्कृतोद्विजः।। इंद्रियेषुक्रियायज्ञान्ज्ञानदीपेषुजुह्वति।। ५२।। इंद्रियाणिमनस्यूर्मौवाचिवैकारिकंमनः।। वाचंवर्णसमाम्नायेतमों

कारेस्वरेन्यसेत्।। ५३।। ओंकारंबिंदौनादेतंतंतुप्राणेमहत्यमुम्।। अग्निःसूर्योदिवाप्राह्णःशुक्लोराकोत्तरंस्वराट्।। विश्वश्चतैजसःप्राज्ञस्तुर्यआत्मासमन्व

भत्री यात्।। ५४।। देवयानमिदंप्राहुर्भूत्वाऽनुपूर्वशः।। आत्मयाज्युपशांतात्मान्यात्मस्थोननिवर्तते।। ५५।। यएतेपितृदेवानामयनेवेदनिर्मिते।। शास्त्रेणचक्षुषावेदजनस्थो।

पिनमुह्यति ॥५६॥ आद्यावंतेजनानांसद्बहिरंतःपरावरम् । ज्ञानंज्ञेयंवचोवाच्यंतमोज्योतिस्त्वयंस्वयम् ॥५७॥ आबाधितोऽपिह्याभासोयथावस्तुतयास्मृतः । दुर्घटत्वा
दैंद्रियकंतद्वदर्थविकल्पितम् ॥५८॥ क्षित्यादीनामिहार्थानांछायानकतमाऽपिहि । नसंघातोविकारोपिनपृथङ्नान्वितोमृषा ॥५९॥ धातवोऽवयवित्वाच्चतन्मा
त्रावयवैर्विना । नस्युर्ह्यसत्यवयविन्यसन्नवयवोंऽततः ॥६०॥ स्यात्सादृश्यभ्रमस्तावद्विकल्पेसतिवस्तुनः । जाग्रत्स्वापौयथास्वप्नेतथाविधिनिषेधता ॥६१॥ भावाद्वै
तंक्रियाद्वैतंद्रव्याद्वैतंतथात्मनः । वर्तयन्स्वानुभूत्येहत्रीन्स्वप्नान्धुनुतेमुनिः ॥६२॥ कार्यकारणवस्त्वैक्यमर्शनंपटतंतुवत् । अवस्तुत्वाद्विकल्पस्यभावाद्वैतंतदु
च्यते ॥६३॥ यद्ब्रह्मणिपरेसाक्षात्सर्वकर्मसमर्पणम् । मनोवाक्तनुभिःपार्थक्रियाद्वैतंतदुच्यते ॥६४॥ आत्मजायासुतादीनामन्येषांसर्वदेहिनाम् । यत्स्वार्थ
कामयोरैक्यंद्रव्याद्वैतंतदुच्यते ॥६५॥ यद्यस्यवानिषिद्धंस्याद्येनयत्रयतोनृप । सतेनेहेतकर्माणिनरोनान्यैरनापदि ॥६६॥ एतैरन्यैश्चवेदोक्तैर्वर्तमानः
स्वकर्मभिः । गृहेऽप्यस्यगतिंयायाद्राजंस्तद्भक्तिभाङ्नरः ॥६७॥ यथाहियूयंनृपदेवदुस्त्यजादापद्गणादुत्तरें त्मनःप्रभोः । यत्पादपंकेरुहसेवयाभवा ता
नहारषीन्निर्जितदिग्गजःक्रतून् ॥६८॥ अहंपुराभवंकश्चिद्गंधर्वउपबर्हणः । नाम्नातीतेमहाकल्पेगंधर्वाणांसुसंमतः ॥६९॥ रूपपेशलमाधुर्यसौगं
ध्यप्रियदर्शनः । स्त्रीणांप्रियतमोनित्यंमत्तस्तुपुरलंपटः ॥७०॥ एकदादेवसत्रेतुगंधर्वाप्सरसांगणाः । उपहूताविश्वसृग्भिर्हरिगाथोपगायने ॥७१॥ अ

हं च गायंस्तद्विद्वान् स्त्रीभिः परिवृतो गतः ॥ ज्ञाता विश्वसृजस्तन्मे हेलनं शोपुरोजसा ॥ याहि त्वं शूद्रतामाशु नष्टश्रीः कृतहेलनः ॥७२॥ तावद्दास्यामहं जज्ञे त
त्रापि ब्रह्मवादिनाम् ॥ शुश्रूषयानुषंगेण प्राप्तोऽहं ब्रह्मपुत्रताम् ॥७३॥ धर्मस्ते गृहमेधीयो वर्णितः पापनाशनः ॥ गृहस्थो येन पदवीमंजसा न्यासिनामियात्
॥७४॥ यूयं नृलोके बत भूरिभागा लोकं पुनाना मुनयोऽभियंति ॥ येषां गृहानावसतीति साक्षाद्गूढं परं ब्रह्म मनुष्यलिंगम् ॥७५॥ स वा अयं ब्रह्म महद्विमृग्यं कैव
ल्यनिर्वाणसुखानुभूति ॥ प्रियः सुहृद्वः खलु मातुलेय आत्माऽर्हणीयो विधिकृद्गुरुश्च ॥७६॥ न यस्य साक्षाद्भवपद्मजादिभी रूपं धिया वस्तुतयोपवर्णितम्
मौनेन भक्त्योपशमेन पूजितः प्रसीदतामेष स सात्वतां पतिः ॥७७॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ ॥इति देवर्षिणा प्रोक्तं निशम्य भरतर्षभः ॥ पूजयामास सु
प्रीतः कृष्णं च प्रेमविह्वलः ॥७८॥ कृष्णपार्थावुपामंत्र्य पूजितः प्रययौ मुनिः ॥ श्रुत्वा कृष्णं परं ब्रह्म पार्थः परमविस्मितः ॥७९॥ इति दाक्षायणीनां ते पृथ
ग्वंशाः प्रकीर्तिताः ॥ देवासुरमनुष्याद्या लोका यत्र चराचराः ॥८०॥ इति श्रीभागवते महापुराणे सप्तमस्कंधे प्रल्हादानुचरिते युधिष्ठिरनारदसंवा
दे सदाचारनिर्णयो नाम पंचदशोऽध्यायः ॥१५॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥८०॥ ।८०॥ ।८०॥ ।८०॥ ५

॥श्रीगणेशाय नमः॥ नमः श्रीपरहंसास्वादितचरणकमलचिन्मकरंदाय भक्तजनमानसनिवासाय श्रीरामाय नमः अथाष्टमे चतुर्विंशत्यध्यायैर्मनुवर्णनम्॥ तत्सु तैर्ऋषिदेवेंद्रैर्मूर्तिभिश्च हरेः सह॥१॥ प्रतिमन्वंतरं चैवमन्वाद्याः षट् पृथक् पृथक्॥ प्रवर्तयंति सद्धर्मान्पालयंत्याचरंति च॥२॥ अतो मन्वंतरस्योक्तं सद्धर्म

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय॥ ॥राजोवाच॥ ॥स्वायंभुवस्येह गुरो वंशोऽयं विस्तराच्छ्रुतः॥ यत्र विश्वसृजां सर्गो मनूनन्यान्वदस्व नः॥१॥ यत्र यत्र हरेर्जन्म कर्माणि च महीयसः॥ गृणंति कवयो ब्रह्मंस्तानि नो वद शृण्वताम्॥२॥ यद्यस्मिन्नंतरे ब्रह्मन्भगवान्विश्वभावनः॥ कृतवान्कुरुते कर्ता ह्यतीतेऽनागतेऽद्य वा॥३॥ ॥ऋषिरुवाच॥ ॥मनवोऽस्मिन्व्यतीताः षट् कल्पे स्वायंभुवादयः॥ आद्यस्ते कथितो यत्र देवादीनां च संभवः॥४॥ आकूत्यां देवहूत्यां च दुहित्रोस्तस्य वै मनोः॥ धर्मज्ञानोपदेशार्थं भगवान्पुत्रतां गतः॥५॥ कृतं पुरा भगवतः कपिलस्यानुवर्णितं॥ आख्यास्ये भगवान्यज्ञो यच्चकार कुरूद्वह॥६॥ विरक्तः कामभोगेषु शतरूपापतिः प्रभुः॥ विसृज्य राज्यं तपसे सभार्यो वनमाविशत्॥७॥

इति लक्षणम्॥ येनैवं क्रियमाणेन नरो न निरयं व्रजेत्॥३॥ तत्र तु प्रथमे स्वायंभुवः स्वारोचिषस्तथा उत्तमस्तामसश्चेति चतुर्मनुनिरूपणम्॥४॥ स्वायंभुवेऽतरेऽनंतगुरोरनंतगुणवर्णनात्॥ मुदितः परिपप्रच्छ सर्वमन्वंतरस्थितिम्॥५॥ ॥८२॥ ॥८३॥ ॥८४॥

सुनंदायांवर्षशतंपदैकेनभुवंस्पृशन्॥तप्यमानस्तपोघोरमिदमन्वाहभारत॥८॥ ॥मनुरुवाच॥ ॥येनचेतयतेविश्वंविश्वंचेतयतेनयम्॥योजागर्तिशयानेऽ
स्मिन्नायंतंवेदवेदसः॥९॥आत्मावास्यमिदंविश्वंयत्किंचिज्जगत्यांजगत्॥तेनत्यक्तेनभुंजीथामागृधः कस्यस्विद्धनम्॥१०॥यंनपश्यतिपश्यंतंचक्षुर्य
स्यनरिष्यति॥तंभूतनिलयंदेवंसुपर्णमुपधावत॥११॥नयस्याद्यंतौमध्यंचस्व परोनांतरंबहिः॥विश्वस्यामूनियद्यस्माद्विश्वंचतदृतंमहत्॥१२॥सविश्वका
यःपुरुहूतईशःसत्यःस्वयंज्योतिरजःपुराणः॥धत्तेऽस्यजन्माद्यजयात्मशक्त्यातांविद्ययोदस्यनिरीहआस्ते॥१३॥अथाग्रेऋषयःकर्माणीहंतेऽकर्महेतवे॥ईह
मानोहिपुरुषःप्रायोऽनीहांप्रपद्यते॥१४॥ईहतेभगवानीशोनहितत्रविषज्जते॥आत्मलाभेनपूर्णार्थोनावसीदंतियेऽनुतम्॥१५॥तमीहमानंनिरहंकृतंबुधं
निराशिषंपूर्णमनन्यचोदितम्॥नॄन्शिक्षयंतंनिजवर्त्मसंस्थितं प्रभुंप्रपद्येऽखिलधर्मभावनम्॥१६॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥इतिमंत्रोपनिषदंव्याहरंतं
समाहितम्॥दृष्ट्वाऽसुरायातुधानाजग्धुमभ्यद्रवन्क्षुधा॥१७॥तांस्तथाऽवसितान्वीक्ष्ययज्ञःसर्वगतोहरिः॥यामैःपरिवृतोदेवैर्हत्वाऽशास्त्त्रिविष्टपम्॥१८
स्वारोचिषोद्वितीयस्तुमनुरग्नेःसुतोऽभवत्॥द्युमत्सुषेणरोचिष्मत्प्रमुखास्तस्यचात्मजाः॥१९॥तत्रेंद्रोरोचनस्त्वासीद्देवाश्चतुषितादयः॥ऊर्जस्तंभादयःस
प्तऋषयोब्रह्मवादिनः॥२०॥ऋषेस्तुवेदशिरसस्तुषितानामपत्न्यभूत्॥तस्यांजज्ञेततोदेवोविभुरित्यभिविश्रुतः॥२१॥अष्टाशीतिसहस्राणिमुनयोये

भा०अ०म्
॥२१॥

धृतव्रताः ॥ अन्वशिक्षन्व्रतंतस्य कौमारे ब्रह्मचारिणः ॥२२॥ तृतीय उत्तमो नाम प्रियव्रतसुतो मनुः ॥ पवनः सृंजयो यज्ञहोत्राद्यास्तत्सुता नृप ॥२३॥ व
सिष्ठतनयाः सप्तऋषयः प्रमदादयः ॥ सत्या वेदश्रुता भद्रा देवा इंद्रस्तु सत्यजित् ॥२४॥ धर्मस्य सूनृतायां तु भगवान्पुरुषोत्तमः ॥ सत्यसेन इति ख्यातो
जातः सत्यव्रतैः सह ॥२५॥ सोऽनृतव्रतदुःशीलानसतो यक्षराक्षसान् ॥ भूतद्रुहो भूतगणांस्त्ववधीत्सत्यजित्सखः ॥२६॥ चतुर्थ उत्तमभ्राता मनुर्ना
म्ना च तामसः ॥ पृथुः ख्यातिर्नरः केतुरित्याद्या दश तत्सुताः ॥२७॥ सत्यका हरयो वीरा देवास्त्रिशिख ईश्वरः ॥ ज्योतिर्धामादयः सप्त ऋषयस्तामसेऽंतरे
॥२८॥ देवा वैधृतयो नाम विधृतेस्तनया नृप ॥ नष्टाः कालेन यैर्वेदा विधृताः स्वेन तेजसा ॥२९॥ तत्रापि जज्ञे भगवान्हरिण्यां हरिमेधसः ॥ हरिरित्याहृतो ये
न गजेंद्रो मोचितो ग्रहात् ॥३०॥ ॥राजोवाच॥ ॥ बादरायण एतत्ते श्रोतुमिच्छामहे वयम् ॥ हरिर्यथा गजपतिं ग्राहग्रस्तममूमुचत् ॥३१॥ तत्कथासु महत्पु
ण्यं धन्यं स्वस्त्ययनं शुभम् ॥ यत्र यत्रोत्तमश्लोको भगवान्गीयते हरिः ॥३२॥ ॥सूत उवाच॥ ॥ परीक्षितैवं स तु वादरायणिः प्रायोपविष्टेन कथासु चोदि
तः ॥ उवाच विप्राः प्रतिनंद्य पार्थिवं मुदा मुनीनां सदसि स्म शृण्वताम् ॥३३॥ इति श्रीभा० म० अ० स्कं० मन्वंतरानुचरिते प्रथमोऽध्यायः ॥१॥ तुर्ये मन्वंतरे प्रोक्तं
गजेंद्रस्य विमोक्षणम् ॥ द्वितीयादित्रिभिस्तत्तु विस्तरेणोपवर्ण्यते ॥१॥ द्वितीये तु गजेंद्रस्य गजीभिः क्रीडतो जले ॥ दैवाद्ग्रहगृहीतस्य हरिस्मृतिरुदीर्यते ॥२॥

ष्क०
॥१॥
॥२॥

।।श्रीशुकउवाच।। ।।आसीद्गिरिवरोराजंस्त्रिकूटइतिविश्रुतः।।क्षीरोदेनावृतःश्रीमान्योजनायुतमुच्छ्रितः।।१।।तावताविस्तृतःपर्यक्त्रिभिःशृंगैःपयोनि
धिम्।।दिशःखंरोचयन्नास्तेरौप्यायसहिरण्मयैः।।२।।अन्यैश्चककुभःसर्वारत्नधातुविचित्रितैः।।नानाद्रुमलतागुल्मैर्निर्घोषैर्निर्झरांभसाम्।।३।।सचावनि
ज्यमानांघ्रिःसमंतात्पयऊर्मिभिः।।करोतिश्यामलांभूमिंहरिन्मरकताश्मभिः।।४।।सिद्धचारणगंधर्वविद्याधरमहोरगैः।।किन्नरैरप्सरोभिश्चक्रीडद्भिर्जु
ष्टकंदरः।।५।।यत्रसंगीतसन्नादैर्नदद्गुहममर्षया।।अभिगर्जंतिहरयःश्लाघिनःपरशंकया।।६।।नानारण्यपशुव्रातसंकुलद्रोण्यलंकृतः।।चित्रद्रुमसुरो
द्यानकलकंठविहंगमः।।७।।सरित्सरोभिरच्छोदैःपुलिनैर्मणिवालुकैः।।देवस्त्रीमज्जनामोदसौरभांब्वनिलैर्युतः।।८।।तस्यद्रोण्यांभगवतोव
रुणस्यमहात्मनः।।उद्यानमृतुमन्नामआक्रीडंसुरयोषिताम्।।सर्वतोलंकृतंदिव्यैर्नित्यपुष्पफलद्रुमैः।।९।।मंदारैःपारिजातैश्चपाटलाशोकचं
पकैः।।चूतैःप्रियालैःपनसैराम्रैराम्रातकैरपि।।१०।।क्रमुकैर्नालिकेरैश्चखर्जूरैर्बीजपूरकैः।।मधुकैःसालतालैश्चतमालैरसनार्जुनैः।।११।।
अरिष्टोडुंबरप्लक्षैर्वटैःकिंशुकचंदनैः।।१४।।पिचुमंदैःकोविदारैःसरलैःसुरदारुभिः।।१२।।द्राक्षेक्षुरंभाजंबुभिर्बदर्यक्षाभयामलैः।।बिल्वैःक
पित्थैर्जंबीरैर्वृतोभल्लातकादिभिः।।१३।।तस्मिन्सरःसुविपुलंलसत्कांचनपंकजम्।।कुमुदोत्पलकल्हारशतपत्रश्रियोर्जितम्।।१५।।मत्स्यकच्छ

भा॰अ॰म
॥२॥

पसंचारचलत्पद्मरजःपयः॥ कदंबवेत्रनलकनीपवंजुलकैर्वृतम्॥१६॥ कुंदैः कुरबकाशोकैः शिरीषैः कुटजेंगुदैः॥ कुब्जकैः स्वर्णयूथीभिर्नागपुन्ना
गजातिभिः॥१७॥ मल्लिकाशतपत्रैश्च माधवीजालकादिभिः॥ शोभितंतीरजैश्चान्यैर्नित्यर्तुभिरलंद्रुमैः॥१८॥ तत्रैकदा तद्गिरिकाननाश्रयः करेणु
भिर्वारणयूथपश्चरन्॥ सकंटकान्कीचकवेणुवेत्रवद्विशालगुल्मंप्ररुजन्वनस्पतीन्॥१९॥ यद्गंधमात्राद्धरयोगजेंद्रा व्याघ्रादयो व्यालमृगाश्च
खड्गाः॥ महोरगाश्चापिभयाद्द्रवंतिसगौरकृष्णाःशरभाश्चमर्यः॥२०॥ वृका वराहा महिषर्क्षशल्या गोपुच्छशालावृकमर्कटाश्च॥ अन्यत्र
क्षुद्राहरिणाःशशादयश्चरंत्यभीतायदनुग्रहेण॥२१॥ सघर्मतप्तः करिभिः करेणुभि र्वृतोमदच्युत्कलभैरनुद्रुतः॥ गिरिंगरिम्णापरितःप्रकंप
यन्निषेव्यमाणोऽलिकुलैर्मदाशनैः॥२२॥ सरोनिलंपंकजरेणुरूषितंजिघ्रन्विदूरान्मदविह्वलेक्षणः॥ वृतः स्वयूथेनतृषार्दितेनतत्सरोवराभ्या
शमथागमद्द्रुतम्॥२३॥ विगाह्यतस्मिन्नमृतांबुनिर्मलंहेमारविंदोत्पलरेणुवासितम्॥ पपौनिकामंनिजपुष्करोद्धृतमात्मानमद्भिःस्नपयन्
गतक्लमः॥२४॥ स्वपुष्करेणोद्धृतशीकरांबुभिर्निपाययन्संस्नपयन्यथागृही॥ घृणीकरेणूःकलभांश्चदुर्मदो नाचष्ट कृच्छ्रं कृपणोऽजमायया॥२५
तंतत्रकश्चिन्नृपदैवचोदितोग्राहोबलीयांश्चरणेरुषाऽग्रहीत्॥ यदृच्छयैवंव्यसनंगतोगजोयथाबलंसोऽतिबलोविचक्रमे॥२६॥ तथातुरंयूथप

उ

अ॰
॥२॥

॥२॥

तिं करेण वेविकृष्यमाणं तरसा बलीयसा ॥ विचुक्रुशुर्दीनधियोऽपरे गजाः पार्ष्णिग्रहास्तारयितुं न चाशकन् ॥२७॥ नियुध्यतोरेवमिभेंद्रनक्रयोर्वि
कर्षतोरंतरतो बहिर्मिथः ॥ समाः सहस्रं व्यगमन्महीपते सप्राणयोश्चित्रममंसतामराः ॥२८॥ ततो गजेंद्रस्य मनोबलौजसां कालेन दीर्घेण महानभूद्व्ययः
विकृष्यमाणस्य जलेऽवसीदतो विपर्ययोऽभूत्सकलं जलौकसः ॥२९॥ इत्थं गजेंद्रस्सय हापसंकटंमाणस्य देही विवशो यदृच्छया ॥ अपारयन्नात्मवि
मोक्षणे चिरं दध्याविमां बुद्धिमथाभ्यपद्यत ॥३०॥ न मामिमे ज्ञातय आतुरं गजाः कुतः करिण्यः प्रभवंति मोचितुं ॥ ग्राहेण पाशेन विधातुरावृतोऽप्यहं च तं या
मि परं परायणम् ॥३१॥ यः कश्चनेशो बलिनोऽतकोरगात् प्रचंडवेगादभिधावतो भृशं ॥ भीतं प्रपन्नं परिपाति य द्भयान्मृत्युः प्रधावत्यरणं तमीमहि
॥३२॥ इति श्रीभा० म० अ० स्कं० म० गजेंद्रोपाख्याने द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥ ॥ दतीये तु गजेंद्रेण स्तुतो हरिरुपेत्य तं ॥ समुद्धारे भयं ग्राहान्मुमोच देवलशाप
तः ॥१॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ ॥ एवं व्यवसितो बुद्ध्या समाधाय मनो हृदि ॥ जजाप परमं जाप्यं प्राग्जन्मन्यनुशिक्षितम् ॥१॥ ॥गजेंद्र उवाच॥ ॥न
मो भगवते तस्मै यत एतच्चिदात्मकम् ॥ पुरुषायादिबीजाय परेशायाभिधीमहि ॥२॥ यस्मिन्निदं यतश्चेदं येनेदं य इदं स्वयम् ॥ योऽस्मात्परस्माच्च परस्तं प्रप
द्ये स्वयंभुवम् ॥३॥ यः स्वात्मनीदं निजमायया र्पितं क्वचिद्विभातं क्व च तत्तिरोहितम् ॥ अविद्धदृक् साक्ष्युभयं तदीक्षते स आत्ममूलोऽवतु मां परात्परः ॥४

३

लो मा२

भा०अ०८ ॥४॥

कालेनपंचत्वमितेषुकृत्स्नशो लो(केषु)पालेषुचसर्वहेतुषु॥तमस्तदासीद्गहनंगभीरंयस्तस्यपारेऽभिविराजतेविभुः॥५॥नयस्यदेवाऋषयःपदंविदुर्जंतुः
पुनःकोऽर्हतिगंतुमीरितुम्॥यथानटस्याकृतिभिर्विचेष्टतोदुरत्ययानुक्रमणःसमावतु॥६॥दिदृक्षवोयस्यपदंसुमंगलंविमुक्तसंगामुनयःसुसाधवः॥चरं
त्यलोकव्रतमव्रणंवनेभूतात्मभूताःसुहृदःसमेगतिः॥७॥नविद्यतेयस्यचजन्मकर्मवानानामरूपेगुणदोषएववा॥तथाऽपिलोकाप्ययसंभवाययःस्वमा
ययातान्यनुकालमृच्छति॥८॥तस्मैनमःपरेशायब्रह्मणेनंतशक्तये॥अरूपायोरुरूपायनमआश्चर्यकर्मणे॥९॥नमआत्मप्रदीपायसाक्षिणेपरमा
त्मने॥नमोगिरांविदूरायमनसश्चेतसामपि॥१०॥सत्वेनप्रतिलभ्यायनैष्कर्म्येणविपश्चिता॥नमःकैवल्यनाथायनिर्वाणसुखसंविदे॥११॥नमः
शांतायघोरायमूढ्यायगुणधर्मिणे॥निर्विशेषायसाम्यायनमोज्ञानघनायच॥१२॥क्षेत्रज्ञायनमस्तुभ्यंसर्वाध्यक्षायसाक्षिणे॥पुरुषायात्ममूलायमू
लप्रकृतयेनमः॥१३॥सर्वेंद्रियगुणद्रष्ट्रेसर्वप्रत्ययहेतवे॥असताच्छाययेोक्तायसदाभासायतेनमः॥१४॥नमोनमस्तेऽखिलकारणायनिष्कारणाया
द्भुतकारणाय॥सर्वागमाम्नायमहार्णवायनमोपवर्गायपरायणाय॥१५॥गुणारणिच्छन्नचिदूष्मपायतत्क्षोभविस्फूर्जितमानसाय॥नैष्कर्म्यभा
वेनविवर्जितागमस्वयंप्रकाशायनमस्करोमि॥१६॥मादृक्प्रपन्नपशुपाशविमोक्षणायमुक्तायभूरिकरुणायनमोलयाय॥स्वांशेनसर्वतनु

अ० ॥३॥ ॥४॥

भूत्मनसि प्रतीतप्रत्यग्दृशे भगवते बृहते नमस्ते ॥१७॥ आत्मात्मजाप्तगृहवित्तजनेषु सक्तैर्दुष्प्रापणाय गुणसंगविवर्जिताय ॥ मुक्तात्मभिः स्वहृदये परि
भावितायज्ञानात्मने भगवते नम ईश्वराय ॥१८॥ यं धर्मकामार्थविमुक्तिकामा भजंत इष्टां गतिमाप्नुवंति ॥ किं त्वाशिषो रात्यपि देहमव्ययं करोतु मेऽदभ्रदयो
विमोक्षणम् ॥१९॥ एकांतिनो यस्य न कंचनार्थं वांछंति ये वै भगवत्प्रपन्नाः ॥ अत्यद्भुतं तच्चरितं सुमंगलं गायंत आनंदसमुद्रमग्नाः ॥२०॥ तमक्षरं ब्र
ह्मपरं परेशमव्यक्तमाध्यात्मिकयोगगम्यम् ॥ अतींद्रियं सूक्ष्ममिवातिदूरमनंतमाद्यं परिपूर्णमीडे ॥२१॥ यस्य ब्रह्मादयो देवा वेदा लोकाश्चराचराः ॥ ना
मरूपविभेदेन फल्ग्व्या च कलया कृताः ॥२२॥ यथार्चिषोऽग्नेः सवितुर्गभस्तयो निर्यांति संयांत्यसकृत्स्वरोचिषः ॥ तथा यतोऽयं गुणसंप्रवाहो बुद्धिर्मनः खा
नि शरीरसर्गाः ॥२३॥ स वै न देवासुरमर्त्यतिर्यङ् न स्त्री न षंढो न पुमान्न जंतुः ॥ नायं गुणः कर्म न सन्न चासन्निषेधशेषो जयतादशेषः ॥२४॥ जिजीवि
षे नाहमिहामुया किमंतर्बहिश्चावृतयेभयोन्या ॥ इच्छामि कालेन न यस्य विप्लवस्तस्यात्मलोकावरणस्य मोक्षम् ॥२५॥ सोहं विश्वसृजं विश्वमविश्वं
विश्ववेदसम् ॥ विश्वात्मानमजं ब्रह्म प्रणतोऽस्मि परं पदम् ॥२६॥ योगरंधितकर्माणो हृदि योगविभाविते ॥ योगिनो यं प्रपश्यंति योगेशं तं नतोऽस्म्य
हम् ॥२७॥ नमो नमस्तुभ्यमसह्यवेगशक्तित्रयायाखिलधीगुणाय ॥ प्रपन्नपालाय दुरंतशक्तये कदिंद्रियाणामनवाप्यवर्त्मने ॥२८॥ नायं वेद

भा० अ० ८ स्वमात्मानं यच्छत्या ऽहं धियाहृतम्॥ तं दुरत्ययमाहात्म्यं भगवंतमितो ऽस्म्यहम्॥१९॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ ॥एवं गजेंद्रमुपवर्णितनिर्विशेषं ब्रह्मा अ०

॥५॥ दयो विविधलिंगभिदाभिमानाः॥ नैते यदोपससृपुर्निखिलात्मकत्वात्तत्राखिलामरमयो हरिराविरासीत्॥२०॥ तं तद्वदार्तमुपलभ्य जगन्नि ॥२॥

वासः स्तोत्रं निशम्य दिविजैः सह संस्तुवद्भिः॥ छंदोमयेन गरुडेन समुह्यमानश्चक्रायुधो ऽभ्यगमदाशु यतो गजेंद्रः॥२१॥ सो ऽन्तः सरस्युरुबलेन गृ

हीत आर्तो दृष्ट्वा गरुत्मति हरिं ख उपात्तचक्रम्॥ उत्क्षिप्य सांबुजकरं गिरमाह कृच्छ्रान्नारायणाखिलगुरो भगवन्नमस्ते॥२२॥ तं वीक्ष्य पीडितमज

ः सहसावतीर्य सग्राहमाशु सरसः कृपयोज्जहार॥ ग्राहाद्विपाटितमुखादरिणा गजेंद्रं संपश्यतां हरिरमूमुचदुच्छ्रियाणाम्॥२३॥ इति श्रीभा

म० प्र० स्क० गजेंद्रमोक्षणे तृतीयो ऽध्यायः॥३॥ तनुर्थेहुतयोर्ग्राहः श्रापगंधर्वतां पुनः॥ गजेंद्रस्य पार्षदत्वं हरिर्निन्ये निजं परम्॥१॥ ॥श्रीशुक उवा०

तदा देवर्षिगंधर्वा ब्रह्मेशानपुरोगमाः॥ मुमुचुः कुसुमासारं शंसंतः कर्म तद्धरेः॥१॥ नेदुर्दुंदुभयो दिव्या गंधर्वा ननृतुर्जगुः॥ ऋषयश्चारणाः सिद्धा

स्तुष्टुवुः पुरुषोत्तमम्॥२॥ यो ऽसौ ग्राहः स वै सद्यः परमाश्चर्यरूपधृक्॥ मुक्तो देवलशापेन हूहूर्गंधर्वसत्तमः॥३॥ प्रणम्य शिरसाधीशमुत्तमश्लोक

मव्ययम्॥ अगायत यशोधाम कीर्तन्यगुणसत्कथम्॥४॥ सो ऽनुकंपित ईशेन परिक्रम्य प्रणम्य तम्॥ लोकस्य पश्यतो लोकं स्वमगान्मुक्तकिल्बिषः॥५॥ ॥५॥

।।५।। गजेंद्रो भगवत्स्पर्शाद्विमुक्तोऽज्ञानबंधनात्।। प्राप्तो भगवतो रूपं पीतवासाश्चतुर्भुजः।।६।। स वै पूर्वमभूद्राजा पांड्यो द्रविडसत्तमः।। इंद्रद्युम्न इ
ति ख्यातो विष्णुव्रतपरायणः।।७।। स एकदाराधनकाल आत्मवान्गृहीतमौनव्रत ईश्वरं हरिम्।। जटाधरस्तापस आप्लुतोऽच्युतं समर्चयामास कुलाच
लाश्रमः।।८।। यदृच्छया तत्र महायशा मुनिः समागमाच्छिष्यगणैः परिश्रितः।। तं वीक्ष्य तूष्णीमकृतार्हणादिकं रहस्युपासीनमृषिश्चुकोप ह।।९।। तस्मा
इमं शापमदादसाधुरयं दुरात्माऽकृतबुद्धिरद्य।। विप्रावमंता विशतां तमोंऽधं यथा गजः स्तब्धमतिः स एव।।१०।। ।।श्रीशुक उवाच।। ।।एवं श
प्त्वा गतोऽगस्त्यो भगवान्नृप सानुगः।। इंद्रद्युम्नोऽपि राजर्षिर्दिष्टं तदुपधारयन्।।११।। आपन्नः कौंजरीं योनिमात्मस्मृतिविनाशनीम्।। हर्यर्चनानुभा
वेन यद्गजत्वेऽप्यनुस्मृतिः।।१२।। एवं विमोक्ष्य गजयूथपमब्जनाभस्तेनापि पार्षदगतिं गमितेन युक्तः।। गंधर्वसिद्धविबुधैरुपगीयमानकर्माद्भु
तं स्वभवनं गरुडासनोऽगात्।।१३।। एतन्महाराज तवेरितो मया कृष्णानुभावो गजराजमोक्षणम्।। स्वर्ग्यं यशस्यं कलिकल्मषापहं दुःस्वप्नना
शं कुरुवर्य शृण्वताम्।।१४।। यथाऽनुकीर्तयंत्येतच्छ्रेयस्कामा द्विजातयः।। शुचयः प्रातरुत्थाय दुःस्वप्नाद्युपशांतये।।१५।। इदमाह हरिः
प्रीतो गजेंद्रं कुरुसत्तम।। शृण्वतां सर्वभूतानां सर्वभूतमयो विभुः।।१६।। ।।श्रीभगवानुवाच।। ।।ये मां त्वां च सरश्चेदं गिरिकंदरकाननम्

भा०अ०८ ॥६॥

वेत्रकीचकवेणूनां गुल्मानि सुरपादपान् ॥१७॥ शृंगाणीमानि धिष्ण्यानि ब्रह्मणो मे शिवस्य च ॥ क्षीरोदं मे प्रियं धाम श्वेतद्वीपं च भास्वरम् ॥१८॥ श्रीवत्सं कौस्तु
भं मालां गदां कौमोदकीं मम ॥ सुदर्शनं पांचजन्यं सुपर्णं पतगेश्वरम् ॥१९॥ शेषं च मत्कलां सूक्ष्मां श्रियं देवीं मदाश्रयाम् ॥ ब्रह्माणं नारदमृषिं भवं प्रह्लादमेव
च ॥२०॥ मत्स्यकूर्मवराहाद्यैरवतारैः कृतानि मे ॥ कर्माण्यनंतपुण्यानि सूर्यं सोमं हुताशनम् ॥२१॥ प्रणवं सत्यमव्यक्तं गोविप्रान्धर्ममव्ययम् ॥ दाक्षायणी
र्धर्मपत्नीः सोमकश्यपयोरपि ॥२२॥ गंगां सरस्वतीं नंदां कालिंदीं सितवारणम् ॥ ध्रुवं ब्रह्मऋषीन्सप्त पुण्यश्लोकांश्च मानवान् ॥२३॥ उत्थायापररात्रांते
प्रयताः सुसमाहिताः ॥ स्मरंति मम रूपाणि मुच्यंते ह्येनसोऽखिलात् ॥२४॥ ये मां स्तुवंत्यनेनांग प्रतिबुध्य निशात्यये ॥ तेषां प्राणात्यये चाहं ददामि
विमलां मतिम् ॥२५॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ ॥इत्यादिश्य हृषीकेशः प्रध्माय जलजोत्तमम् ॥ हर्षयन्विबुधानीकमारुरोह खगाधिपम् ॥२६॥ इति श्रीभा०
[illegible] अ० चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥ अमृताख्यानमष्टाभिरध्यायैरनुवर्ण्यते ॥ स्वभक्तपक्षपातेन यत्र योषायितं प्रभोः ॥१॥ पंच
मे पंचमं चाथ षष्ठं वा कथयन्मनुम् ॥ विप्रशापाच्च निःश्रीकैः कृतां देवैर्हरेस्तुतिम् ॥२॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ ॥राजन्नुदितमेतत्ते हरेः कर्माघ
नाशनम् ॥ गजेंद्रमोक्षणं पुण्यं रैवतं त्वंतरं शृणु ॥१॥ पंचमो रैवतो नाम मनुस्तामससोदरः ॥ बलिविंध्यादयस्तस्य सुता अर्ज्जुनपूर्वकाः

अ० ॥४॥ ॥६॥

॥२॥ विभुरिंद्रः सुरगणाराजन्भूतरयादयः॥ हिरण्यरोमावेदशिराऊर्ध्वबाह्वादयोद्विजाः॥३॥ पत्नीविकुंठाशुभ्रस्यवैकुंठैःसुरसत्तमैः॥ तयोःस्वकल
यायज्ञेवैकुंठोभगवान्स्वयं॥४॥ वैकुंठःकल्पितोयेनलोकोलोकनमस्कृतः॥ रमयाप्रार्थ्यमानेनदेव्यातत्प्रियकाम्यया॥५॥ तस्यानुभावःकथितोगुणाश्च
परमोदयाः॥ भौमान्रेणून्सविममेयोविष्णोर्वर्णयेद्गुणान्॥६॥ षष्ठश्चचक्षुषःपुत्रश्चाक्षुषोनामवैमनुः॥ पूरुःपूरुषसुद्युम्नप्रमुखाश्चाक्षुषात्मजाः॥७॥
इंद्रोमंत्रद्रुमस्तत्रदेवाआप्यादयोगणाः॥ मुनयस्तत्रवैराजन्हविष्मद्वीरकादयः॥८॥ तत्रापिदेवःसंभूत्यांवैराजस्याभवत्सुतः॥ अजितोनामभगवानं
शेनजगतःपतिः॥९॥ पयोधिंयेननिर्मथ्यसुराणांसाधितासुधा॥ भ्रममाणोऽभसिधृतःकूर्मरूपेणमंदरः॥१०॥ ॥राजोवाच॥ ॥यथाभगवताब्रह्म
न्मथितःक्षीरसागरः॥ यदर्थंवायतश्चाद्रिंदधारांबुचरात्मना॥११॥ यथामृतंसुरैःप्राप्तंकिंचान्यदभवत्ततः॥ एतद्भगवतःकर्मवदस्वपरमाद्भुतम्॥१२॥ त्व
यासंकथ्यमानेनमहिम्नासात्वतांपते॥ नातितृप्यतिमेचित्तंसुचिरंतापतापितम्॥१३॥ ॥सूतउवाच॥ ॥संपृष्टोभगवानेवंद्वैपायनसुतोद्विजाः
अभिनंद्यहरेर्वीर्यमभ्याचष्टुंप्रचक्रमे॥१४॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥यदायुद्धेसुरैर्देवाबाध्यमानाःशितायुधैः॥ गतासवोनिपतितानोत्तिष्ठेरन्स्म
भूयशः॥१५॥ यदादुर्वाससःशापात्सेंद्रालोकास्त्रयोनृप॥ निःश्रीकाश्चाभवंस्तत्रनेशुरिज्यादयःक्रियाः॥१६॥ निशम्यैतत्सुरगणामहेंद्रवरुणा

भा॰अ॰८
॥७॥

दयः॥ नाध्यगच्छन्स्वयं मंत्रैर्मंत्रयंतो विनिश्चयम्॥१७॥ ततो ब्रह्मसभां जग्मुर्मेरोर्मूर्धनि सर्वशः॥ सर्वं विज्ञापयांचक्रुः प्रणताः परमेष्ठिने॥१८॥ स विलोक्येंद्र
वाय्वादीन्निःसत्वान्विगतप्रभान्॥ लोकानमंगलप्रायानसुरानयथाविभुः॥१९॥ समाहितेन मनसा संस्मरन्पुरुषं परम्॥ उवाचोत्फुल्लवदनो देवान्स भ
गवान्परः॥२०॥ अहं भवो यूयमथोऽसुरादयो मनुष्यतिर्यग्द्रुमघर्मजातयः॥ यस्यावतारांशकलाविसर्जिता व्रजाम सर्वे शरणं तमव्ययम्॥२१॥ न यस्य व
ध्यो न च रक्षणीयो नोपेक्षणीयादरणीयपक्षः॥ अथापि सर्गस्थितिसंयमार्थं धत्ते रजःसत्वतमांसि काले॥२२॥ अयं च तस्य स्थितिपालनक्षणः सत्वं जु
षाणस्य भवाय देहिनाम्॥ तस्माद्व्रजामः शरणं जगद्गुरुं स्वानां स नो धास्यति शं सुरप्रियः॥२३॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ ॥इत्याभाष्य सुरान्वेधाः सह दे
वैररिंदम॥ अजितस्य पदं साक्षाज्जगाम तमसः परम्॥२४॥ तत्रादृष्टस्वरूपाय श्रुतपूर्वाय वै विभो॥ स्तुतिमब्रूत दैवीभिर्गीर्भिस्त्ववहितेंद्रियः॥२५॥
ब्रह्मोवाच॥ ॥अविक्रियं सत्यमनंतमाद्यं गुहाशयं निष्कलमप्रतर्क्यम्॥ मनोऽग्रयानं वचसानिरुक्तं नमाम्यहं देववरं वरेण्यम्॥२६॥ विपश्चि
तं प्राणमनोधियात्मनामर्थेंद्रियाभासमनिद्रमव्रणम्॥ छायातपौ यत्र न गृध्रपक्षौ तमक्षरं खं त्रियुगं व्रजामहे॥२७॥ अजस्य चक्रं त्वजये
र्यमाणं मनोमयं पंचदशारमाशु॥ त्रिणाभि विद्युच्चलमष्टनेमि यदक्षमाहुस्तमृतं प्रपद्ये॥२८॥ य एकवर्णं तमसः परं तदलोकमव्यक्तमनंत

अ॰
॥५॥
॥७॥

पारम्॥आसांचकारोपसुपर्णमेनमुपासतेयोगरथेनधीराः॥२९॥नयस्यकश्चातितितर्तिमायांययाजनोमुह्यतिवेदनार्थम्॥तन्निर्जितात्मा
त्मगुणंपरेशंनमामभूतेषुसमंचरंतम्॥३०॥इमेवयंयत्प्रिययैवतन्वासत्वेनसृष्टाबहिरंतराविः॥गतिंनसूक्ष्मामृषयश्चविद्महेकुतोसुराद्याइ
तरप्रधानाः॥३१॥पादौमहीयंस्वकृतैवयस्यचतुर्विधोयत्रहिभूतसर्गः॥सवैमहापूरुषआत्मतंत्रःप्रसीदतांब्रह्ममहाविभूतिः॥३२॥अंभ
स्तुयद्रेतउदारवीर्यंसिध्यंतिजीवंत्युतवर्द्धमानाः॥लोकास्त्रयोथाखिललोकपालाःप्रसीदतांब्रह्ममहाविभूतिः॥३३॥सोमंमनोयस्यस
मामनंतिदिवौकसांवैबलमंधआयुः॥ईशोनगानांप्रजनःप्रजानांप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः॥३४॥अग्निर्मुखंयस्यतुजातवेदाजातःक्रि
याकांडनिमित्तजन्मा॥अंतःसमुद्रेनुपचन्स्वधातून्प्रसीदतांनःसमहाविभूतिः॥३५॥यच्चक्षुरासीत्तरणिर्देवयानंत्रयीमयोब्रह्मणएषधि
ष्ण्यम्॥द्वारंचमुक्तेरमृतंचमृत्युःप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः॥३६॥प्राणादभूद्यस्यचराचराणांप्राणःसहोबलमोजश्चवायुः॥अन्वास्मसं
म्राजमिवानुगावयंप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः॥३७॥श्रोत्राद्दिशोयस्यहृदश्चखानिप्रजज्ञिरेखंपुरुषस्यनाभ्याः॥प्राणेंद्रियात्मासुशरी
रकेतंप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः॥३८॥बलान्महेंद्रस्त्रिदशाःप्रसादान्मन्योर्गिरीशोधिषणाद्विरिंचः॥खेभ्यश्चछंदांस्यृषयोमेढ्रतःकःप्र

भा०अ०म० ॥८॥

सीदतांनः समहाविभूतिः ॥३९॥ श्रीर्वक्षसः पितरश्छाययासन् धर्मः स्तनादितरः पृष्ठतोऽभूत् ॥ द्यौर्यस्यशीर्ष्णोऽप्सरसोविहारात्प्रसीदतांनः समहावि
भूतिः ॥४०॥ विप्रोमुखंब्रह्मचयस्यगुह्यंराजन्यआसीद्भुजयोर्बलंच ॥ ऊर्वोर्विडोजोऽङ्घ्रिरवेदशूद्रौप्रसीदतांनः समहाविभूतिः ॥४१॥ लोभोध
रात्प्रीतिरुपर्यभूत् द्युतिर्नस्तः पशव्यः स्पर्शेनकामः ॥ भ्रुवोर्यमः पक्ष्मभवस्तुकालः प्रसीदतांनः समहाविभूतिः ॥४२॥ द्रव्यंवयः कर्मगुणान्विशेषंयद्यो
गमायाविहितान्वदंति ॥ यद्दुर्विभाव्यंप्रबुधापबाधंप्रसीदतांनः समहाविभूतिः ॥४३॥ नमोस्तुतस्माउपशांतशक्तयेस्वाराज्यलाभप्रतिपूरितात्मने ॥
गुणेषुमायारचितेषुवृत्तिभिर्नसज्जमानायनभस्वदूतये ॥४४॥ सत्वंनोदर्शयात्मानमस्मत्करणगोचरम् ॥ प्रपन्नानांदिदृक्षूणांसस्मितंतेमुखांबुजम्
॥४५॥ तैस्तैः स्वेच्छाधृतैरूपैः कालेकालेस्वयंविभो ॥ कर्मदुर्विषहंयन्नोभगवांस्तत्करोतिहि ॥४६॥ क्लेशभूर्यल्पसाराणिकर्माणिविफलानिच ॥
देहिनांविषयार्तानांनतथैवार्पितंत्वयि ॥४७॥ नावमः कर्मकल्पोपिविफलायेश्वरार्पितः ॥ कल्पतेपुरुषस्यैषसह्यात्मादयितोहितः ॥४८॥ यथाहि
स्कंधशाखानांतरोर्मूलावसेचनं ॥ एवमाराधनंविष्णोः सर्वेषामात्मनश्चहि ॥४९॥ नमस्तुभ्यमनंतायदुर्वितर्क्यात्मकर्मणे ॥ निर्गुणायगुणेशायस
त्वस्थायचसांप्रतम् ॥५०॥ इतिश्रीभा० म० अ० स्कं० अमृतमथनेनामपंचमोऽध्यायः ॥५॥ षष्टेपुनस्तुतैर्विष्णाचाविर्भूतेसुरैः स्तुता ॥ तन्मंत्रेणासु

अ० ॥५॥

॥८॥

रैः साकममृतार्थमहोद्यमः॥१॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ ॥एवं स्तुतः सुरगणैर्भगवान्हरिरीश्वरः॥ तेषामाविरभूद्राजन्सहस्रार्कोदयद्युतिः॥१॥
तेनैव महसा सर्वे देवाः प्रतिहतेक्षणाः॥ नापश्यन्खं दिशः क्षोणीमात्मानं च कुतो विभुम्॥२॥ विरिंचो भगवान्दृष्ट्वा सह शर्वेण तां तनुम्॥ स्वच्छां मरक
तश्यामां कंजगर्भारुणेक्षणाम्॥३॥ तप्तहेमावदातेन लसत्कौशेयवाससा॥ प्रसन्नचारुसर्वांगीं सुमुखीं सुंदरभ्रुवम्॥४॥ महामणिकिरीटेन केयूरा
भ्यां च भूषिताम्॥ कर्णाभरणनिर्भातकपोलश्रीमुखांबुजम्॥५॥ कांचीकलापवलयहारनूपुरशोभिताम्॥ कौस्तुभाभरणां लक्ष्मीं बिभ्रतीं वन
मालिनीम्॥६॥ सुदर्शनादिभिः स्वास्त्रैर्मूर्तिमद्भिरुपासितम्॥ तुष्टाव देवप्रवरः सशर्वः पुरुषं परम्॥ सर्वामरगणैः साकं सर्वांगैरवनिं गतैः॥७॥
ब्रह्मोवाच॥ ॥अजातजन्मस्थितिसंयमायागुणाय निर्वाणसुखार्णवाय॥ अणोरणिम्नेऽपरिगण्यधाम्ने महानुभावाय नमो नमस्ते॥८॥ रूपं त
वैतत्पुरुषर्षभेज्यं श्रेयोऽर्थिभिर्वैदिकतांत्रिकेण॥ योगेन धातः सह नस्त्रिलोकान्पश्याम्यमुष्मिन्नु ह विश्वमूर्तौ॥९॥ त्वय्यग्र आसीत्त्वयि मध्य आ
सीत्त्वय्यंत आसीदिदमात्मतंत्रे॥ त्वमादिरंतो जगतोऽस्य मध्यं घटस्य मृत्स्नेव परः परस्मात्॥१०॥ त्वं माययात्माश्रयया स्वयेदं निर्माय विश्वं तदनुप्रवि
ष्टः॥ पश्यंति युक्ता मनसा मनीषिणो गुणव्यवायेऽप्यगुणं विपश्चितः॥११॥ यथाऽग्निमेधस्यमृतं च गोषु भुव्यन्नमंबूद्यमने च वृत्तिम्॥ योगैर्मनुष्या

अधियंतिहित्वागुणेषुबुद्ध्याकवयोवदंति।।१२।।तंत्वांवयंनाथसमुज्जिहानंसरोजनाभातिचिरेप्सितार्थं।।दृष्ट्वागतानिर्वृतिमद्यसर्वेगजादवार्ताइवगांग
मंभः।।१३।।सत्वंविधत्स्वाखिललोकपालावयंयदर्थास्तवपादमूलम्।।समागतास्तेबहिरंतरात्मन्किंचान्यविज्ञाप्यमशेषसाक्षिणः।।१४।।अहंगिरि
त्रश्चसुरादयोयेदक्षादयोग्नेरिवकेतवस्ते।।किंवाविदामेशपृथग्विभानाविधत्स्वशंनोद्विजदेवमंत्रम्।।१५।। ।।श्रीशुकउवाच।। ।।एवंविरिंच्यादिभिरीडि
तस्तद्विज्ञायतेषांहृदयंयथैव।।जगादजीमूतगभीरयागिराबद्धांजलीन्संवृतसर्वकारकान्।।१६।।एकएवेश्वरस्तस्मिन्सुरकार्येसुरेश्वरः।।विहर्तुका
मस्तानाहसमुद्रोन्मथनादिभिः।।१७।। ।।श्रीभगवानुवाच।। ।।हंतब्रह्मन्नहोशंभोहेदेवाममभाषितम्।।शृणुतावहिताःसर्वेश्रेयोवःस्याद्यथा
सुराः।।१८।।यातदानवदैतेयैस्तावत्संधिर्विधीयताम्।।कालेनानुग्रहीतैस्तैर्यावद्वोभवआत्मनः।।१९।।अरयोपिहिसंधेयाःसतिकार्यार्थगौरवे।।
अहिमूषकवद्देवाह्यर्थस्यपदवींगतैः।।२०।।अमृतोत्पादनेयत्नःक्रियतामविलंबितम्।।यस्यपीतस्यवैजंतुर्मृत्युग्रस्तोऽमरोभवेत्।।२१।।क्षिप्त्वाक्षी
रोदधौसर्वावीरुत्तृणलतौषधीः।।मंथानंमंदरंकृत्वानेत्रंकृत्वातुवासुकिम्।।२२।।सहायेनमयादेवानिर्मंथध्वमतंद्रिताः।।क्लेशभाजोभविष्यंतिदैत्या
यूयंफलग्रहाः।।२३।।यूयंतदनुमोदध्वंयदिच्छंत्यसुराःसुराः।।नसंरंभेणसिध्यंतिसर्वेर्थाःसांत्वयायथा।।२४।।नभेतव्यंकालकूटाद्विषाज्जलधि

संभवात्‌॥ लोभः कार्यो न वो जातु रोषः कामस्तु वस्तुषु॥२५॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ ॥इति देवान्समादिश्य भगवान्पुरुषोत्तमः॥ तेषामंतर्दधे राजन्स्व
च्छंदगतिरीश्वरः॥२६॥ अथ तस्मै भगवते नमस्कृत्य पितामहः॥ भवश्च जग्मतुः स्वंस्वं धामोपेयुर्बलिं सुराः॥२७॥ दृष्ट्वारीनप्यसंयत्तान्जातक्षोभा
न्स्वनायकान्‌॥ न्यषेधद्दैत्यराट्श्लोक्यः संधिविग्रहकालवित्‌॥२८॥ ते वैरोचनिमासीनं गुप्तं चासुरयूथपैः॥ श्रिया परमया जुष्टं जिताशेषमुपागमन्‌॥
॥२९॥ महेंद्रः श्लक्ष्णया वाचा सांत्वयित्वा महामतिः॥ अभ्यभाषत तत्सर्वं शिक्षितं पुरुषोत्तमात्‌॥३०॥ तद्रोचत दैत्यस्य तत्रान्ये येऽसुराधिपाः॥ शंबरो
रिष्टनेमिश्च ये च त्रिपुरवासिनः॥३१॥ ततो देवासुराः कृत्वा संविदं कृतसौहृदाः॥ उद्यमं परमं चक्रुरमृतार्थे परंतप॥३२॥ ततस्ते मंदरगिरिमोजसोत्पा
ट्य दुर्मदाः॥ नदंत उदधिं निन्युः शक्ताः परिघबाहवः॥३३॥ दूरभारोद्वहश्रांताः शक्रवैरोचनादयः॥ अपारयंतस्तं वोढुं विवशा विजहुः पथि॥३४॥ नि
पतन्स गिरिस्तत्र बहूनमरदानवान्‌॥ चूर्णयामास महता भारेण कनकाचलः॥३५॥ तांस्तथा भग्नमनसो भग्नबाहूरुकंधरान्‌॥ विज्ञाय भगवां
स्तत्र बभूव गरुडध्वजः॥३६॥ गिरिपातविनिष्पिष्टान्विलोक्यामरदानवान्‌॥ ईक्षया जीवयामास निर्जरान्निर्व्रणान्यथा॥३७॥ गिरिं चारोप्य
गरुडे हस्तेनैकेन लीलया॥ आरुह्य प्रययावब्धिं सुरासुरगणैर्वृतः॥३८॥ अवरोप्य गिरिं स्कंधात्सुपर्णः पततां वरः॥ ययौ जलांत उत्सृज्य हरिणा

सविसर्ज्जितः॥२९॥ इति श्रीभा॰म॰अ॰स्कं॰ अमृतमथने मंत्राचख्यानयनं नाम षष्ठोध्यायः॥६॥ सप्तमेमथनोद्द्रुतविष भीत्या॰ रविलेर्जनैः॥ स्तुतः सन्रुद्र
पयारुद्रः पपौविषमितीर्यते॥१॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥तेनागराजमामंत्र्यफलभागेनवासुकिम्॥ परिवीयगिरौतस्मिन्नेत्रमब्धिंमुदान्विताः॥१॥
आरेभिरेसुसंयत्ताअमृतार्थंकुरूद्वह॥ हरिःपुरस्ताज्जगृहेपूर्वंदेवास्ततोऽभवन्॥२॥ तन्नैच्छन्दैत्यपतयोमहापुरुषचेष्टितम्॥ नगृण्हीमोवयंपुच्छमहेरं
गममंगलम्॥३॥ स्वाध्यायश्रुतसंपन्नाः प्रख्याताजन्मकर्मभिः॥ इतितूष्णींस्थितान्दैत्यान्विलोक्यपुरुषोत्तमः॥४॥ स्मयमानोविसृज्याग्रंपुच्छंजग्रा
हसामरः॥ कृतस्थानविभागास्तएवंकश्यपनंदनाः॥५॥ ममंथुःपरमायत्ताअमृतार्थंपयोनिधिम्॥ मथ्यमानेऽर्णवेसोद्रिरनाधारोह्यपोविशत्॥६॥ ध्रिय
माणोऽपिबलिभिर्गौरवात्पांडुनंदन॥ तेसुनिर्विण्णमनसः परिम्लानमुखश्रियः॥ आसन्स्वपौरुषेनष्टेदैवेनातिबलीयसा॥७॥ विलोक्यविघ्नेशविधिं
तदेश्वरोदुरंतवीर्योऽवितथाभिसंधिः॥ कृत्वावपुःकाच्छपमद्भुतंमहत्प्रविश्यतोयंगिरिमुज्जहार॥८॥ तमुत्थितंवीक्ष्यकुलाचलंपुनः समुद्यतानिर्म
थितुंसुरासुराः॥ दधारपृष्ठेनसलक्षयोजनप्रस्तारिणाद्वीपइवापरोमहान्॥९॥ सुरासुरेंद्रैर्भुजवीर्यवेपितंपरिभ्रमंतंगिरिमंगपृष्ठतः॥ बिभ्रत्तदाव
र्तनमादिकच्छपोमेनेंगकंडूयनमप्रमेयः॥१०॥ तथासुरानाविशदासुरेणरूपेणतेषांबलवीर्यमीरयन्॥ उद्दीपयन्देवगणांश्चविष्णुर्दैवेननागेंद्रमबोध

रूपनः॥११॥उपर्यगेंद्रंगिरिराडिवान्यआक्रम्यहस्तेनसहस्रबाहुः॥तस्थौदिविब्रह्मभवेंद्रमुख्यैरभिष्टुवद्भिःसुमनोभिवृष्टः॥१२॥अहींद्रसाहस्रक
ठोरदृङ्मुखश्वासाग्निधूमाहतवर्चसोऽसुराः॥पौलोमकालेयबलील्वलादयोदवाग्निदग्धाःसरलाइवाभवन्॥१४॥उपर्यधश्चात्मनिगोत्रनेत्रयोः
परेणतेप्राविशतासमेधिताः॥ममंथुरब्धिंतरसामदोत्कटामहाद्रिणाक्षोभितनक्रचक्रम्॥१३॥देवांश्चतच्छ्वासशिखाहतप्रभान्धूम्रांबरस्रग्व
रकंचुकाननान्॥समभ्यवर्षन्भगवद्वशाघनाववुःसमुद्रोर्म्युपगूढवायवः॥१५॥मथ्यमानात्तथासिंधोर्देवासुरवरूथपैः॥यदासुधानजायेत
निर्ममंथाजितःस्वयम्॥१६॥मेघश्यामःकनकपरिधिःकर्णविद्योतविद्युन्मूर्ध्निभ्राजद्विलुलितकचःस्रग्धरोरक्तनेत्रः॥जैत्रैर्दोर्भिर्जगदभय
दैर्दंदशूकंगृहीत्वामथ्नन्मथ्नाप्रतिगिरिरिवाशोभताथोधृताद्रिः॥१७॥निर्मथ्यमानादुदधेरभूद्विषंमहोल्बणंहालहलाह्वमग्रतः॥संभ्रांतमी
नोन्मकराहिकच्छपात्तिमिद्विपग्राहतिमिंगिलाकुलात्॥१८॥तदुग्रवेगंदिशिदिश्युपर्यधोविसर्पदुत्सर्पदसह्यवीर्यम्॥भीताःप्रजादुद्रुवुरंगसे
श्वराअरक्ष्यमाणाःशरणंसदाशिवम्॥१९॥विलोक्यतंदेववरंत्रिलोक्याभवायदेव्याऽभिमतंमुनीनाम्॥आसीनमद्रावपवर्गहेतोस्तपोजुषा
णंस्तुतिभिःप्रणेमुः॥२०॥ ॥प्रजापतयऊचुः॥ ॥देवदेवमहादेवभूतात्मन्भूतभावन॥त्राहिनःशरणापन्नांस्त्रैलोक्यदहनाद्विषात्॥२१॥

त्वमेकः सर्वजगत ईश्वरो बंधमोक्षयोः ॥ तंत्वामर्चंति कुशलाः प्रपन्नार्तिहरं गुरुम् ॥ २२ ॥ गुणमय्या स्वशक्त्यास्य सर्गस्थित्यप्ययान्विभो ॥ धत्से यदा
स्वदृग्भूमन्ब्रह्मविष्णुशिवाभिधाम् ॥ २३ ॥ त्वंब्रह्म परमंगुह्यं सदसद्भावभावनः ॥ नानाशक्तिभिराभातस्त्वमात्मा जगदीश्वरः ॥ २४ ॥ त्वंशब्दयोनिर्ज
गदादिरात्मा प्राणेंद्रियद्रव्यगुणः स्वभावः ॥ कालः क्रतुः सत्यमृतंच धर्मस्त्वय्यक्षरंयत्त्रिवृदामनंति ॥ २५ ॥ अग्निर्मुखंतेऽखिलदेवतात्मा क्षितिंविदु
र्लोकभवांघ्रिपंकजम् ॥ कालंगतिंतेऽखिलदेवतात्मनो दिशश्च कर्णौ रसनंजलेशम् ॥ २६ ॥ नाभिर्नभस्ते श्वसनंनभस्वान्सूर्यश्च चक्षूंषि जलंस्मरेतः ॥ प
रावरात्माश्रयणंतवात्मा सोमोमनोद्यौर्भगवन्शिरस्ते ॥ २७ ॥ कुक्षिः समुद्रा गिरयोऽस्थिसंघा रोमाणि सर्वौषधिवीरुधस्ते ॥ छंदांसि साक्षात्तव सप्तधा
तवस्त्रयीमयात्मन्हृदयंसर्वधर्मः ॥ २८ ॥ मुखानि पंचोपनिषदस्तवेश यैस्त्रिंशदष्टोत्तरमंत्रवर्गः ॥ यत्तच्छिवाख्यंपरमार्थतत्त्वंदेवः स्वयंज्योतिरवस्थितिस्ते
॥ २९ ॥ छाया त्वधर्मोर्मिषु यैर्विसर्गो नेत्रत्रयं सत्त्वरजस्तमांसि ॥ सांख्यात्मनः शास्त्रकृतस्तवेक्षा छंदोमयो देवऋषिः पुराणः ॥ ३० ॥ नतेगिरित्राखिललो
कपालविरिंचिवैकुंठसुरेंद्रगम्यम् ॥ ज्योतिः परंयत्ररजस्तमश्च सत्त्वंनयद्ब्रह्मनिरस्तभेदम् ॥ ३१ ॥ कामाध्वरत्रिपुरकालगराद्यनेकभूतद्रुहः क्षपयतः
स्तुतयेनतत्ते ॥ यस्त्वंतकाल इदमात्मकृतंस्वनेत्रवह्निस्फुलिंगशिखयाभसितंनवेद ॥ ३२ ॥ येत्वात्मरामगुरुभिर्हृदि चिंतितांघ्रिद्वंद्वंचरंतमुमयातप

साभितसंमृ।।कथंतउग्रपरुषंनिरुत्तंशमशानेनेनूनमूर्तिमविदंस्तवलातलज्जाः।।३३।।ततस्यतेसदसतोःपरतःपरस्यनांजःस्वरूपगमनेप्रभवंतिभूम्नः
ब्रह्मादयःकिमुतसंस्तवनेवयंतुतत्सर्गसर्गविषयाअपिशक्तिमात्रम्।।३४।।एतत्परंप्रपश्यामोनपरंतेमहेश्वर।।मृडनायहिलोकस्यव्यक्तिस्तेऽव्यक्त
कर्मणः।।३५।। ।।श्रीशुकउवाच।। ।।तद्वीक्ष्यव्यसनंतासांकृपयाभृशपीडितः।।सर्वभूतसुहृद्देवइदमाहसतींप्रियाम्।।३६।। ।।
शिवउवाच।। ।।अहोबतभवान्येतत्प्रजानांपश्यवैशसं।।क्षीरोदमथनोद्भूतात्कालकूटादुपस्थितम्।।३७।।आसांप्राणपरीप्सूनां
विधेयमभयंहिमे।।एतावान्हिप्रभोरर्थोयद्दीनपरिपालनम्।।३८।।प्राणैःस्वैःप्राणिनःपांतिसाधवःक्षणभंगुरैः।।बद्धवैरेषुभूतेषुमोहितेष्वा
त्ममायया।।३९।।पुंसःकृपयतोभद्रेसर्वात्माप्रीयतेहरिः।।प्रीतेहरौभगवतिप्रीयेहंसचराचरः।।४०।।तस्मादिदंगरंभुंजेप्रजानांस्वस्तिरस्तुमे
एवमामंत्र्यभगवान्भवानींविश्वभावनः।।४१।।तद्विषंजग्धुमारेभेप्रभावज्ञान्वमोदत।।ततःकरतलीकृत्यव्यापिहालाहलंविषम्।।४२
अभक्षयन्महादेवःकृपयाभूतभावनः।।तस्यापिदर्शयामासस्ववीर्यंजलकल्मषः।।४३।।यच्चकारगलेनीलंतच्चसाधोर्विभूषणम्।।तप्य
तेलोकतापेनसाधवःप्रायशोजनाः।।परमाराधनंतद्धिपुरुषस्याखिलात्मनः।।४४।।निशम्यकर्मतच्छंभोर्देवदेवस्यमीढुषः।।प्रजा

भा॰अ॰मू क्षायणीब्रह्मावैकुंठश्चशर्वाशांमिरे ॥४५॥ प्रस्कन्नंपिबतःपाणेर्यत्किंचिज्जगृहुःस्मतत् ॥ वृश्चिकाहिविषौषध्योदंदशूकाश्चयेपरे ॥४६॥ इतिश्री अ॰

॥१२॥ भा॰म॰अ॰स्कं॰अमृतमथनेसप्तमोध्यायः ॥७॥ ॥अष्टमेमथ्यमानेब्धौलक्ष्म्याविष्णोर्वृतेसुरैः ॥ धन्वंतरेर्हृतेसोमेमोहिन्युक्तंचईर्यते ॥८॥

॥१॥ ॥श्रीशुकउवाच ॥ पीतेगरेवृषांकेणप्रीतास्तेमरदानवाः ॥ ममंथुस्तरसासिंधुंहविर्धानीततोभवत् ॥१॥ तामग्निहोत्रीमृषयोज
गृहुर्ब्रह्मवादिनः ॥ यज्ञस्यदेवयानस्यमेध्यायहविषेनृप ॥२॥ ततउच्चैःश्रवानामहयोभूच्चंद्रपांडुरः ॥ तस्मिन्बलिःस्पृहांचक्रेनेंद्रई
श्वरशिक्षया ॥३॥ ततऐरावतोनामवारणेंद्रोविनिर्गतः ॥ दंतैश्चतुर्भिःश्वेताद्रेर्हरन्भगवतोमहिम ॥४॥ कौस्तुभाख्यमभूद्रत्नंपद्मरा
गोमहोदधेः ॥ तस्मिन्हरिःस्पृहांचक्रेवक्षोलंकरणेमणौ ॥५॥ ततोभवत्पारिजातःसुरलोकविभूषणम् ॥ पूरयत्यर्थिनोयोर्थैःशश्वद्भु
वियथाभवान् ॥६॥ ततश्चाप्सरसोजातानिष्ककंठ्यःसुवाससः ॥ रमण्यःस्वर्गिणांवल्गुगतिलीलावलोकनैः ॥७॥ ततश्चाविरभू
त्साक्षात्श्रीरमाभगवत्परा ॥ रंजयंतीदिशःकांत्याविद्युत्सौदामनीयथा ॥८॥ तस्यांचक्रुःस्पृहांसर्वेससुरासुरमानवाः ॥ रूपौदार्यव
योवर्णमहिमाक्षिप्तचेतसः ॥९॥ तस्याआसनमानिन्येमहेंद्रोमहदद्भुतम् ॥ मूर्तिमत्यःसरिच्छ्रेष्ठाहेमकुंभैर्जलंशुचि ॥१०॥ आभिषेच ॥१२॥

निरूाभूमिराहरत्सकलौषधीः ।। गावः पंचपवित्राणिवसंतोमधुमाधवौ ।।११।। ऋषयः कल्पयांचक्रुरभिषेकंयथाविधि । जगुर्भद्राणिगंधर्वानट्य
श्चननृतुर्जगुः ।।१२।। मेघामृदंगपणवमुरजानकगोमुखान् ।। व्यनादयन्शंखवेणुवीणास्तुमुलनिस्वनान् ।।१३।। ततोभिषिषिचुर्देवींश्रियंपद्मकरां
सतीम् । दिगिभाः पूर्णकलशैः सूक्तवाक्यैर्द्विजेरितैः ।।१४।। समुद्रः पीतकौशेयवाससीसमुपाहरत् ।। वरुणः स्रजंवैजयंतींमधुनामत्तषट्पदाम्
।।१५।। भूषणानिविचित्राणिविश्वकर्माप्रजापतिः ।। हारंसरस्वतीपद्ममजोनागाश्चकुंडले ।।१६।। ततः कृतस्वस्त्ययनोत्पलस्रजंनदद्विरेफांपरि
गृह्यपाणिना ।। चचालवक्त्रंसुकपोलकुंडलंसव्रीडहासंदधतीसुशोभनम् ।।१७।। स्तनद्वयंचातिकृशोदरीसमंनिरंतरंचंदनकुंकुमोक्षितम्
ततस्ततोनूपुरवल्गुसिंजितैर्विसर्पतीहेमलतेवसाबभौ ।।१८।। विलोकयंतीनिरवद्यमात्मनः पदंध्रुवंचाव्यभिचारिसद्गुणम् ।। गंधर्वयक्षा
सुरसिद्धचारणत्रैविष्टपेयादिषुनान्वविंदत ।।१९।। नूनंतपोयस्यनमन्युनिर्जयोज्ञानंक्वचित्तच्चनसंगवर्जितम् ।। कश्चिन्महांस्तस्यनकाम
निर्जयः सईश्वरः किंपरतोव्यपाश्रयः ।।२०।। धर्मः क्वचित्तत्रनभूतसौहृदंत्यागः क्वचित्तत्रनमुक्तिकारणम् ।। वीर्यंनपुंसोस्त्यजवेगनिष्कृतं
नहिद्वितीयोगुणसंगवर्जितः ।।२१।। क्वचिच्चिरायुर्नहिशीलमंगलंक्वचित्तदप्यस्तिनवेद्यमायुषः ।। यत्रोभयंकुत्रचसोप्यमंगलः सुमंगलः क

भा०अ०म्
॥१२॥

श्वनकांक्षतेलिमाम् ॥२२॥ एवंविमृश्याव्यभिचारिसद्गुणैर्वरंनिजैकाश्रयतयागुणाश्रयम् ॥ वव्रेवरंसर्वगुणैरपेक्षितंरमामुकुंदंनिरपेक्षमीप्सी
तम् ॥२३॥ तस्यांसदेशउशतींनवकंजमालांमाद्यन्मधुव्रतवरूथगिरोपघुष्टाम् ॥ तस्थौनिधायनिकटेतदुरःस्वधामसव्रीडहासविकसन्न
यनेनयाता ॥२४॥ तस्याःश्रियस्त्रिजगतोजगतोजनन्यावक्षोनिवासमकरोत्परमंविभूतेः ॥ श्रीःस्वाःप्रजाःसकरुणेननिरीक्षणेनयत्र
स्थितैधयतसाधिपतींस्त्रिलोकान् ॥२५॥ शंखतूर्यमृदंगानांवादित्राणांपृथुःस्वनः ॥ देवानुगानांसस्त्रीणांनृत्यतांगायतामभूत् ॥२६॥
ब्रह्मरुद्रांगिरोमुख्याःसर्वेविश्वसृजोविभुम् ॥ ईडिरेऽवितथैर्मंत्रैस्तल्लिंगैःपुष्पवर्षिणः ॥२७॥ श्रियावलोकितादेवाःसप्रजापतयःप्रजाः
शीलादिगुणसंपन्नालेभिरेनिर्वृतिंपराम् ॥२८॥ निःसत्वालोलुपाराजन्निरुद्योगागतत्रपाः ॥ यदाचोपेक्षितालक्ष्म्याबभूवुर्दैत्यदानवाः ॥२९॥
अथासीद्वारुणीदेवीकन्याकमललोचना ॥ असुराजगृहुस्तांवैहरेरनुमतेनते ॥३०॥ अथोदधेर्मथ्यमानात्काश्यपैरमृतार्थिभिः ॥ उदतिष्ठन्महारा
जपुरुषःपरमाद्भुतः ॥३१॥ दीर्घपीवरदोर्दंडःकंबुग्रीवोरुणेक्षणः ॥ श्यामलस्तरुणःस्रग्वीसर्वाभरणभूषितः ॥३२॥ पीतवासामहोरस्कःस
मृष्टमणिकुंडलः ॥ स्निग्धकुंचितकेशांतःसुभगःसिंहविक्रमः ॥३३॥ अमृतापूर्णकलशंबिभ्रद्वलयभूषितः ॥ सवैभगवतःसाक्षाद्विष्णोरंशां

अ०
॥८॥
॥१२॥

शसंभवः ॥३४॥ धन्वंतरिरिति ख्यात आयुर्वेददृगिज्यभाक् ॥ तमालोक्यासुराः सर्वे कलशं चामृताभृतम् ॥३५॥ लिप्संतः सर्ववस्तूनि कलशं तरसा-
हरन् ॥ नीयमानेऽसुरैस्तस्मिन् कलशेऽमृतभाजने ॥३६॥ विषण्णमनसो देवा हरिं शरणमाययुः ॥ इति तद्दैन्यमालोक्य भगवान्भृत्यकामकृत् ॥ मा
खिद्यत मिथोऽर्थं वः साधयिष्ये स्वमायया ॥३७॥ मिथः कलिरभूत्तेषां तदर्थे तर्षचेतसाम् ॥ अहं पूर्वमहं पूर्वं न त्वं न त्वमिति प्रभो ॥३८॥ देवाः स्वं भागमर्हं
ति ये तुल्यायासहेतवः ॥ सत्रयाग इवैतस्मिन्नेष धर्मः सनातनः ॥३९॥ इति स्वान्प्रत्यषेधन्वै दैतेया जातमत्सराः ॥ दुर्बलाः प्रबलान्राजन्गृहीत
कलशान्मुहुः ॥४०॥ एतस्मिन्नंतरे विष्णुः सर्वोपायविदीश्वरः ॥ योषिद्रूपमनिर्देश्यं दधार परमाद्भुतम् ॥४१॥ प्रेक्षणीयोत्पलश्यामं सर्वावय
वसुंदरम् ॥ समानकर्णाभरणं सुकपोलोन्नसाननम् ॥४२॥ नवयौवननिर्वृत्तस्तनभारकृशोदरम् ॥ मुखामोदानुरक्तालिझंकारोद्विग्नलोचन
म् ॥४३॥ बिभ्रत्सुकेशभारेण मालामुत्फुल्लमल्लिकाम् ॥ सुग्रीवकंठाभरणं सुभुजांगदभूषितम् ॥४४॥ विरजांबरसंवीतनितंबद्वीपशो
भया ॥ कांच्या प्रविलसद्वल्गुचलच्चरणनूपुरम् ॥४५॥ सव्रीडस्मितविक्षिप्तभ्रूविलासावलोकनैः ॥ दैत्ययूथपचेतस्सु काममुद्दीपयन्मु
हुः ॥४६॥ इति श्रीभा॰ म॰ अ॰ स्कंधे अष्टमोऽध्यायः ॥८॥ नवमे मोहितैर्दैत्यैः परिपृक्तेऽमृतभाजने ॥ न ह्यवेन नरैर्वभ्योऽमृतं तद्दनंतपर्ययेन ॥१॥

न

श्रीशुक उवाच ।। ।।ते ऽन्यो ऽन्यतो ऽसुराः पात्रं हरंतस्त्यक्तसौहृदाः ।। क्षिपंतो दस्युधर्माण आयांतीं ददृशुः स्त्रियम् ।।१।। अहो रूपमहो धाम अहो अस्या

नवं वयः ।। इति ते तामभिद्रुत्य पप्रच्छुर्जातहृच्छयाः ।।२।। का त्वं कंजपलाशाक्षि कुतो वा किं चिकीर्षसि ।। कस्यासि वद वामोरु मथ्नंतीव मनांसि नः ।।३।। न वयं त्वा ऽमरैर्दैत्यैः सिद्धगंधर्वचारणैः ।। नास्पृष्टपूर्वां जानीमो लोकेशैश्च कुतो नृभिः ।।४।। नूनं त्वं विधिना सुभ्रूः प्रेषिता ऽसि शरीरिणाम् ।। सर्वेंद्रियमनःप्रीतिं विधातुं सघृणेन किम् ।।५।। सा त्वं नः स्पर्द्धमानानामेकवस्तुनि मानिनि ज्ञातीनां बद्धवैराणां शं विधत्स्व सुमध्यमे ।।६।। वयं कश्यपदायादा भ्रातरः कृतपौरुषाः ।। विभजस्व यथान्यायं नैव भेदो यथा भवेत् ।।७।। इत्युपामंत्रितो दैत्यैर्मायायोषिद्वपुर्हरिः ।। प्रहस्य रुचिरापांगैर्निरीक्षन्निदमब्रवीत् ।।८।। ।।श्रीभगवानुवाच ।। ।।कथं कश्यपदायादाः पुंश्चल्यां मयि संगताः ।। विश्वासं पंडितो जातु कामिनीषु न याति हि ।।९।। सालावृकाणां स्त्रीणां च स्वैरिणीनां सुरद्विषः ।। सख्यान्याहुरनित्यानि नूत्नं नूत्नं विचिन्वताम् ।।१०।। ।।श्रीशुक उवाच ।। ।।इति ते क्ष्वेलितैस्तस्या आश्वस्तमनसो ऽसुराः ।। जहसुर्भावगंभीरं ददुश्चामृतभाजनम् ।।११।। ततो गृहीत्वा ऽमृतभाजनं हरिर्बभाष ईषत्स्मितशोभया गिरा ।। यद्यभ्युपेतः क्व च साध्वसाधु वा कृतं मया वो विभजे सुधामिमाम् ।।१२।। इत्यभिव्याहृतं तस्या आकर्ण्यासुरपुंगवाः ।। अप्रमाणविदस्तस्यास्तत्तथेत्यन्व

मंसत ॥१३॥ अथोपोष्यकृतस्नाना हुत्वाचहविषानलम् । दत्वागोविप्रभूतेभ्यः कृतस्वस्त्ययनाद्विजैः ॥१४॥ यथोपजोषंवासांसिपरिधायाहता
निते । कुशेषुप्राविशन्सर्वेप्रागग्रेष्वभिभूषिताः ॥१५॥ प्राङ्मुखेषूपविष्टेषुसुरेषुदितिजेषुच । धूपामोदितशालायांजुष्टायांमाल्यदीपकैः ॥१६॥ त
स्यांनरेंद्रकरभोरुरुशद्दुकूलश्रोणीतटालसगतिर्मदविह्वलाक्षी । साकूजतीकनकनूपुरसिंजितेनकुंभस्तनीकलशपाणिरथाविवेश ॥१७॥ तां
श्रीसखींकनककुंडलचारुकर्णनासाकपोलवदनांपरदेवताख्याम् । संवीक्ष्यसंमुमुहुरुत्स्मितवीक्षणेनदेवासुराविगलितस्तनपट्टिकांताम् ॥१८
असुराणांसुधादानंसर्पाणामिवदुर्नयम् । मत्वाजातिनृशंसानांनतांव्यभजदच्युतः ॥१९॥ कल्पयित्वापृथक्पंक्तीरुभयेषांजगत्पतिः ॥ तांश्चो
पवेशयामासस्वेषुस्वेषुचपंक्तिषु ॥२०॥ दैत्यान्गृहीतकलशोवंचयन्नुपसंचरैः ॥ दूरस्थान्पाययामासजरामृत्युहरांसुधाम् ॥२१॥ तेपालयंतः
समयमसुराःस्वकृतंनृप । तूष्णीमासन्कृतस्नेहाःस्त्रीविवादजुगुप्सया ॥२२॥ तस्यांकृतातिप्रणयाःप्रणयापायकातराः ॥ बहुमानेनचाब
द्धानोचुःकिंचनविप्रियम् ॥२३॥ देवलिंगप्रतिच्छन्नःस्वर्भानुर्देवसंसदि ॥ प्रविष्टःसोममपिबच्चंद्रार्काभ्यांचसूचितः ॥२४॥ चक्रेणक्षुरधारेणज
हारपिबतःशिरः ॥ हरिस्तस्यकबंधस्तुसुधयाऽप्लावितोऽपतत् ॥२५॥ शिरस्त्वमरतांनीतमजोग्रहमचीकॢपत् ॥ यस्तुपर्वणिचंद्रार्कावभिधा

भा॰अ॰८ नृतिवैरधीः ॥२६॥ पीतप्राये ऽमृते देवैर्भगवान्लोकभावनः ॥ पश्यतामसुरेंद्राणां स्वरूपं जगृहे हरिः ॥२७॥ एवं सुरासुरगणाः समदेशकालहेत्वर्थक अ॰

॥१५॥ र्ममतयोपि फलविकल्पाः ॥ तत्रामृतं सुरगणाः फलमंजसापुर्यत्पादपंकजरजःश्रयणान्न दैत्याः ॥२८॥ यद्युज्यते ऽसुवसुकर्ममनोवचोभिर्देहात्म ॥९॥

जादिषु नृभिस्तदसत्पृथक्त्वात् ॥ तैरेव सद्भवति यत्क्रियते ऽपृथक्त्वात् सर्वस्य तद्भवति मूलनिषेचनं यत् ॥२९॥ इति श्रीभा॰म॰अ॰अमृतमथने

नवमोध्यायः ॥९॥ ॥ दथमेमत्सराद्दैत्यैरारब्धे तु मृधे सुरैः ॥ दैत्यमायाविषण्णेषु देवेष्वाविर्बभौ हरिः ॥१॥ न देवममृतावासिर्नाभक्तानामितीरि

तम् ॥ भक्तमत्सरतः प्राणहानिः पुनरुदीर्यते ॥२॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ ॥ इति दानवदैतेया नाविंदन्नमृतं नृप ॥ युक्ताः कर्मणि यत्ताश्च वासुदेव

पराङ्मुखाः ॥१॥ साधयित्वा ऽमृतं राजन्पाययित्वा स्वकान्सुरान् ॥ पश्यतां सर्वभूतानां ययौ गरुडवाहनः ॥२॥ सपत्नानां परामृद्धिं दृष्ट्वा ते दितिनंदनाः

अमृष्यमाणा उत्पेतुर्देवान्प्रत्युद्यतायुधाः ॥३॥ ततः सुरगणाः सर्वे सुधया पीतयैधिताः ॥ प्रतिसंयुयुधुः शस्त्रैर्नारायणपदाश्रयाः ॥४॥ तत्र दैवा

रो सुरो नाम रणः परमदारुणः ॥ रोधस्युदन्वतो राजंस्तुमुलो रोमहर्षणः ॥५॥ तत्रान्योन्यं सपत्नास्ते संरब्धमनसो रणे ॥ समासाद्यासिभिर्बाणैर्नि

जघ्नुर्विविधायुधैः ॥६॥ शंखतूर्यमृदंगानां भेरीडमरिणां महान् ॥ हस्त्यश्वरथपत्तीनां नदतां निस्वनो ऽभवत् ॥७॥ रथिनो रथिभिस्तत्र पत्तिभि ॥१५॥

सहपत्तयः॥हयारोहैः परिभाश्वैर्भैः समसज्जं तु संयुगे॥८॥उष्ट्रैः केचिदिभैः केचिदपरे युयुधुः खरैः॥ केचिद्गौरमृगेन्द्रैश्च द्वीपिभिर्हरिभिर्भयः
॥९॥गृध्रैः कंकैर्बकैरन्ये श्येनभासैस्तिमिंगिलैः॥शरभैर्महिषैः खड्गैर्गोवृषैर्गवयारुणैः॥१०॥शिवाभिराखुभिः केचित्कृकलासैः शशै
र्नरैः॥बस्तैरेकैः कृष्णसारैर्हंसैरन्ये च सूकरैः॥११॥अन्ये जलस्थलखगैः सत्वैर्विकृतविग्रहैः॥सेनयोरुभयो राजन्नाविविशुस्तेऽग्रतोऽग्रतः
॥१२॥चित्रध्वजपटै राजन्नातपत्रैः सितामलैः॥महाधनैर्वज्रदण्डैर्व्यजनैर्बार्हचामरैः॥१३॥ यान्तोद्भूतोत्तरोष्णीषैरर्चिर्भिर्वर्मभूषणैः॥स्फु
रद्भिर्विशदैः शस्त्रैः सुतरां सूर्यरश्मिभिः॥१४॥देवदानववीराणां ध्वजिन्यौ पांडुनंदन॥रेजतुर्वीरमालाभिर्यादसामिव सागरौ॥१५॥वैरो
चनो बलिः संख्ये सोऽसुराणां चमूपतिः॥यानं वैहायसं नाम कामगं मयनिर्मितम्॥सर्वसांग्रामिकोपेतं सर्वाश्चर्यमयं प्रभो॥अप्रतर्क्यमनिर्देश्यं
दृश्यमानमदर्शनम्॥१७॥आस्थितस्तद्विमानाग्र्यं सर्वानीकाधिपैर्वृतः॥बालव्यजनछत्राग्र्यैरेजे चन्द्र इवोदये॥१८॥तस्यासन्सर्वतो या
नैर्यूथानां पतयोऽसुराः॥नमुचिः शंबरो बाणो विप्रचित्तिरयोमुखः॥१९॥द्विमूर्द्धा कालनाभोथ प्रहेतिर्हेतिरिल्वलः॥शकुनिर्भूतसंतापो वज्रदंष्ट्रो
विरोचनः॥२०॥हयग्रीवः शंकुशिराः कपिलो मेघदुंदुभिः॥तारकश्चक्रदृक्शुंभो निशुंभो जंभ उत्कलः॥२१॥अरिष्टोरिष्टनेमिश्च मयश्च त्रिपुराधि

ज

भा॰अ॰मू ॥१६॥

पः॥ अन्येपौलोमकालेयानिवातकवचादयः॥२२॥ अलब्धभागाःसोमस्यकेवलंक्लेशभागिनः॥ सर्वएवरणमुखेबहुशोनिर्जितामराः॥२३॥ सिंहना
दान्विमुंचंतःशंखान्दध्मुर्महारवान्॥ दृष्ट्वासपत्नानुत्सिक्तान्बलभित्कुपितोभृशम्॥२४॥ ऐरावतंदिक्करिणमारूढःशुशुभेस्वराट्॥ यथास्रवत्प्र
स्रवणमुदयाद्रिमहर्पतिः॥२५॥ तस्यासन्सर्वतोदेवानानावाहध्वजायुधाः॥ लोकपालाःसहगणैर्वाय्वग्निवरुणादयः॥२६॥ तेऽन्योऽन्यमभिसं
सृत्यक्षिपंतोमर्मभिर्मिथः॥ आह्वयंतोविशंतोग्रेयुयुधुर्द्वंद्वयोधिनः॥२७॥ युयोधबलिरिंद्रेणतारकेणगुहोऽस्यत॥ वरुणोहेतिनायुध्यन्मित्रो
राजन्प्रहेतिना॥२८॥ यमस्तुकालनाभेनविश्वकर्मामयेनवै॥ शंबरोयुयुधेत्वष्ट्रासवित्रातुविरोचनः॥२९॥ अपराजितेननमुचिरश्विनौवृ
षपर्वणा॥ सूर्योबलिसुतैर्देवोबाणज्येष्ठैःशतेनच॥३०॥ राहुणाचतथासोमःपुलोम्नायुयुधेनिलः॥ निशुंभशुंभयोर्देवीभद्रकालीतरस्वि
नी॥३१॥ वृषाकपिस्तुजंभेनमहिषेणविभावसुः॥ इल्वलःसहवातापिर्ब्रह्मपुत्रैररिंदम॥३२॥ कामदेवेनदुर्मर्षउत्कलोमातृभिःसह॥ बृ
हस्पतिश्चोशनसानरकेणशनैश्चरः॥३३॥ मरुतोनिवातकवचैःकालेयैर्वसवोऽमराः॥ विश्वेदेवास्तुपौलोमैरुद्राःक्रोधवशैःसह॥३४
तएवमाजावसुराःसुरेंद्राद्वंद्वेनसंहत्यचयुध्यमानाः॥ अन्योऽन्यमासाद्यनिजघ्नुरोजसाजिगीषवस्तीक्ष्णशरासितोमरैः॥३५॥ भुशुंडिभि

अ॰ ॥१०॥

॥१६॥

श्चक्रगदर्ष्टिपट्टिशैः शतघ्न्युल्मुकैः प्रासपरश्वधैरपि ॥ निस्त्रिंशभल्लैः परिघैः समुद्गरैः सभिंडिपालैश्च शिरांसि चिच्छिदुः ॥ ३६ ॥ गजास्तुरंगाः स
रथाः पदातयः सारोहवाहा विविधा विखंडिताः ॥ निकृत्तबाहूरुशिरोधरांघ्रयश्छिन्नध्वजेष्वासतनुत्रभूषणाः ॥ ३७ ॥ तेषां पदाघातरथांगचू
र्णितादायोधनादुल्बणमुत्थितस्तदा ॥ रेणुर्दिशः खं द्युमणिं च छादयन्न्यवर्तता सृक्स्रुतिभिः परिप्लुतात् ॥ ३८ ॥ शिरोभिरुद्धूतकिरीटकुंडलैः
संरंभदृग्भिः परिदष्टदच्छदैः ॥ महाभुजैः साभरणैः सहायुधैः सा प्रास्तृता भूः करभोरुभिर्बभौ ॥ ३९ ॥ कबंधास्तत्र चोत्पेतुः पश्यंतः स्वशिरोक्षिभिः
उद्यतायुधदोर्दंडैराधावंतो भटान्मृधे ॥ ४० ॥ बलिर्महेंद्रं दशभिस्त्रिभिरैरावतं शरैः ॥ चतुर्भिश्चतुरो वाहानेकेनारोहमार्च्छयत् ॥ ४१ ॥ स तानापत
ततः शक्रस्तावद्भिः शीघ्रविक्रमः ॥ चिच्छेद निशितैर्भल्लैरसंप्राप्तानहसन्निव ॥ ४२ ॥ तस्य कर्मोत्तमं वीक्ष्य दुर्मर्षः शक्तिमाददे ॥ तां ज्वलंतीं महो
ल्काभां रक्तस्थामच्छिनद्धरिः ॥ ४३ ॥ ततः शूलं ततः प्रासं ततस्तोमरमृष्टयः ॥ यद्यच्छस्त्रं समादद्यात्सर्वं तदच्छिनद्विभुः ॥ ४४ ॥ ससर्जाथासुरीं
मायामंतर्धानगतोऽसुरः ॥ ततः प्रादुरभूच्छैलः सुरानीकोपरि प्रभो ॥ ४५ ॥ ततो निपेतुस्तरवो दह्यमाना दवाग्निना ॥ शिलाः सटंकशिखराश्चूर्णयंत्यो
द्विषद्बलम् ॥ ४६ ॥ महोरगाः समुत्पेतुर्दंदशूकाः सवृश्चिकाः ॥ सिंहव्याघ्रवराहाश्च मर्दयंतो महागजान् ॥ ४७ ॥ यातुधान्यश्च शतशः शूलहस्ता

भा॰अ॰म्
॥१७॥

विवासस:॥ छिंधिभिंधितिवादिन्यस्तथारक्षोगणाःप्रभो॥४८॥ ततोमहाघनाव्योम्निगंभीरपरुषस्वनाः॥ अंगारान्मुमुचुर्वातैराहतास्तनयित्नवः
॥४९॥ सृष्टोदैत्येनसुमहान्वन्हिःश्वसनसारथिः॥ सांवर्तकइवात्युग्रोविबुधध्वजिनीमधाक्॥५०॥ ततःसमुद्रउद्वेलःसर्वतःप्रत्यदृश्यत॥ प्रचंड
वातैरुद्धूततरंगावर्तभीषणः॥५१॥ एवंदैत्यैर्महामायैरलक्ष्यगतिभीषणैः॥ सृज्यमानासुमायासुविषेदुःसुरसैनिकाः॥५२॥ नतत्प्रतिविधिंयत्र
विदुरिंद्रादयोनृपध्यातः॥ प्रादुरभूत्तत्रभगवान्विश्वभावनः॥५३॥ ततःसुपर्णांसकृतांघ्रिपल्लवःपिशंगवासानवकंजलोचनः॥ अदृश्यता
ष्टायुधबाहुरुल्लसच्छ्रीकौस्तुभानर्घ्यकिरीटकुंडलः॥५४॥ तस्मिन्प्रविष्टेऽसुरकूटकर्मजामायाविनेशुर्महिनामहीयसः॥ स्वप्नोयथाहि
प्रतिबोधआगतेहरिस्मृतिःसर्वविपद्विमोक्षणम्॥५५॥ दृष्ट्वामृधेगरुडवाहमिभारिवाहआविध्यशूलमहिनोदथकालनेमिः॥ तल्लीलया
गरुडमूर्ध्निपतद्गृहीत्वातेनाहनन्नृपसवाहमरिंत्र्यधीशः॥५६॥ मालीसुमाल्यतिबलौयुधिपेततुर्यच्चक्रेणकृत्तशिरसावथमाल्यवांस्तम्
आहत्यतिग्मगदयाहनदंडजेंद्रंतावच्छिरोऽच्छिनदरेर्नदतोऽरिणाद्यः॥५७॥ इतिश्रीभा॰म॰अ॰स्कंधेदशमोऽध्यायः॥१०॥ श्रीरस्तु॥
एकादशेतुदेवेषुदैत्यघातिषुनारदः॥ देवानवारयच्छुक्रोमृतान्दैत्यानजीवयत्॥१॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥अथोसुराःप्रत्युपलब्ध

अ॰
॥१०॥
॥१७॥

चेतसः परस्यपुंसः परमानुकंपया ॥ जघ्नुर्भृशंशक्रसमीरणादयस्तांस्तान्रणेयैरभिसंहताःपुरा ॥१॥ वैरोचनायसंरब्धोभगवान्पाकशासनः ॥ उदयच्छ
द्यदावज्रंप्रजाहाहेतिचुक्रुशुः ॥२॥ वज्रपाणिस्तमाहेदंतिरस्कृत्यपुरःस्थितम् ॥ मनस्विनंसुसंपन्नंविचरंतंमहामृधे ॥३॥ नटवन्मूढमायाभिर्मायेशा
न्नोजिगीषसि ॥ जित्वाबालान्निबद्धाक्षान्नटोहरतितद्धनम् ॥४॥ आरुरुक्षंतिमायाभिरुत्सिसृक्षंतियेदिवम् ॥ तान्दस्यून्विधुनोम्यज्ञा
न्पूर्वस्माच्चपदादधः ॥५॥ सोहंदुर्मायिनस्तेद्यवज्रेणशतपर्वणा ॥ शिरोहरिष्येमंदात्मन्घटस्वज्ञातिभिःसह ॥६॥ ॥बलिरुवाच॥ ॥संग्रा
मेवर्त्तमानानांकालचोदितकर्मणाम् ॥ कीर्त्तिर्जयोजयोमृत्युःसर्वेषांस्युरनुक्रमात् ॥७॥ तमिमंकालरशनंजनाःपश्यंतिसूरयः ॥ नहृष्यं
तिनशोचंतितत्रयूयमपंडिताः ॥८॥ नवयंमन्यमानानामात्मानंतत्रसाधनम् ॥ गिरोवःसाधुशोच्यानांगृह्णीमोमर्मताडनाः ॥९॥ ॥श्री
शुकउवाच ॥ ॥इत्याक्षिप्यविभुंवीरोनाराचैर्वीरमर्दनः ॥ आकर्णपूर्णैरहनदाक्षेपैराहतंपुनः ॥१०॥ एवंनिराकृतोदेवोवैरिणातथ्यवादि
ना ॥ नामृष्यत्तदधिक्षेपंतोत्राहतइवद्विपः ॥११॥ प्राहरत्कुलिशंतस्माअमोघंपरमर्दनः ॥ सयानोन्यपतद्भूमौछिन्नपक्षइवाचलः ॥१२॥
सखायंपतितंदृष्ट्वाजंभोबलिसखःसुहृत् ॥ अभ्ययात्सौहृदंसख्युर्हतस्यापिसमाचरन् ॥१३॥ ससिंहवाहआसाद्यगदामुद्यम्यरंहसा ॥ ज

भा॰अ॰८ त्राव तां उदयच्छत्कुंजरं चमूमहाबलः॥१४॥ गदाप्रहारव्यथितो भृशं विह्वलितो गजः॥ जानुभ्यां धरणीं स्पृष्ट्वा कश्मलं परमं ययौ॥१५॥ ततो रथो मा अ॰
॥१८॥ तलिनाहृतो हरिभिर्दशशतैर्वृतः॥ आनीतो द्विपमुत्सृज्य रथमारुरुहे विभुः॥१६॥ तस्य तत्पूजयन्कर्म यंतुर्दानवसत्तमः॥ शूलेन ज्वलता तं तु स्मयमानो ॥११॥
ऽहनन्मृधे॥१७॥ सेहे रुजं सुदुर्मर्षां सत्वमालंब्य मातलिः॥ इंद्रो जंभस्य संक्रुद्धो वज्रेणापाहरच्छिरः॥१८॥ जंभं श्रुत्वा हतं तस्य ज्ञातयो नारदादृषेः॥ नमु
चिश्च बलः पाकस्तत्रापेतुस्त्वरान्विताः॥१९॥ वचोभिः परुषैरिंद्रमर्दयंतोऽस्य मर्मसु॥ शरैरवाकिरन्मेघा धाराभिरिव पर्वतम्॥२०॥ हरीन्दशशता
न्याजौ हर्यश्वस्य बलः शरैः॥ तावद्भिरर्दयामास युगपल्लघुहस्तवान्॥२१॥ शताभ्यां मातलिं पाको रथं सावयवं पृथक्॥ सकृत्संधानमोक्षेण तदद्भुतम
भूद्रणे॥२२॥ नमुचिः पंचदशभिः स्वर्णपुंखैर्महेषुभिः॥ आहत्य व्यनदत्संख्ये सतोय इव तोयदः॥२३॥ सर्वतः शरकूटेन शक्रं सरथसारथिं॥ छादया
मासुरसुराः प्रावृट्सूर्यमिवांबुदाः॥२४॥ अलक्षयंतस्तमतीवविह्वला विचुक्रुशुर्देवगणाः सहानुगाः॥ अनायकाः शत्रुबलेन निर्जिता वणिक्पथा
भिन्ननवो यथार्णवे॥२५॥ ततस्तुराषाडिषुबद्धपंजराद्विनिर्गतः साश्वरथध्वजाग्रणीः॥ बभौ दिशः खं पृथिवीं च रोचयन्स्वतेजसा सूर्य इव क्ष
पात्यये॥२६॥ निरीक्ष्य पृतनां देवः परैरभ्यर्दितां रणे॥ उदयच्छद्रिपुं हंतुं वज्रं वज्रधरो रुषा॥२७॥ स तेनैवाष्टधारेण शिरसी बलपाकयोः॥ ज्ञा ॥१८॥

तीनांपश्यतांराजन्जलाद्रजनयन्भयम् ॥२८॥ नमुचिस्तद्वधंदृष्ट्वाशोकामर्षरुषान्वितः ॥ जिघांसुरिंद्रंनृपतेचकारपरमोद्यमम् ॥२९॥ अश्मसा
रमयंशूलंघंटावद्धेमभूषणम् ॥ प्रगृह्याभ्यद्रवत्क्रुद्धोहतोऽसीतिवितर्जयन् ॥ प्राहिणोद्देवराजायनिनदन्मृगराडिव ॥३०॥ तदापतद्गगनतलेमहाजवं
विचिच्छिदेहरिरिषुभिःसहस्रधा ॥ तमाहनन्नृपकुलिशेनकंधरेरुषान्वितस्त्रिदशपतिःशिरोऽहरत् ॥३१॥ नतस्यहित्वचमपिवज्रऊर्ज्जितोबिभेदयः
सुरपतिनौजसेरितः ॥ तदद्भुतंपरमतिवीर्यवृत्रभित्तिरस्कृतोनमुचिशिरोधरत्वचा ॥३२॥ तस्मादिंद्रोऽबिभेच्छत्रोर्वज्रःप्रतिहतोयतः ॥ किमि
दंदैवयोगेनभूतंलोकविमोहनं ॥३३॥ येनमेपूर्वमद्रीणांपक्षच्छेदःप्रजात्यये ॥ कृतोनिविशतांभारैःपतत्रैःपततांभुवि ॥३४॥ तपःसार
मयंत्वाष्ट्रंवृत्रोयेनविपाटितः ॥ अन्येचापिबलोपेताःसर्वास्त्रैरक्षतत्वचः ॥३५॥ सोऽयंप्रतिहतोवज्रोमयामुक्तोऽसुरेऽल्पके ॥ नाहंतदाददे
दंडंब्रह्मतेजोऽप्यकारणम् ॥३६॥ इतिशक्रंविषीदंतमाहवागशरीरिणी ॥ नायंशुष्कैरथोनार्द्रैर्वधमर्हतिदानवः ॥३७॥ मयाऽस्मैयद्वरो
दत्तोमृत्युर्नैवार्द्रशुष्कयोः ॥ अतोऽन्यश्चिंतनीयस्तेउपायोमघवन्रिपोः ॥३८॥ तांदैवींगिरमाकर्ण्यमघवान्सुसमाहितः ॥ ध्यायन्फे
नमथापश्यदुपायमुभयात्मकम् ॥३९॥ नशुष्केणनचार्द्रेणजहारनमुचेःशिरः ॥ तंतुष्टुवुर्मुनिगणामाल्यैश्चावाकिरन्विभुम् ॥४०॥

भा० अ० ८
॥११॥

गंधर्वमुख्यौजगतुर्विश्वावसुपरावसू ॥ देवदुंदुभयोनेदुर्नर्तक्योननृतुर्मुदा ॥ ४१ ॥ अन्येप्येवं प्रतिद्वंद्वान्वाय्वग्निवरुणादयः ॥ सूदयामासु
रस्त्रौघैर्मृगान्केसरिणोयथा ॥ ४२ ॥ ब्रह्मणाप्रेषितोदेवान्देवर्षिर्नारदोनृप ॥ वारयामासविबुधान्दृष्ट्वादानवसंक्षयम् ॥ ४३ ॥ ॥ नारदउ
वाच ॥ ॥ भवद्भिरमृतंप्राप्तंनारायणभुजाश्रयैः ॥ श्रियासमेधिताः सर्वउपारमतविग्रहात् ॥ ४४ ॥ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ ॥ संयम्यमन्युसं
रंभमानयंतोमुनेर्वचः ॥ गीयमानाःस्वानुचरैर्ययुः सर्वेत्रिविष्टपम् ॥ ४५ ॥ येवशिष्टारणेतस्मिन्नारदानुमतेनते ॥ बलिंविपन्नमादायअस्तं
गिरिमुपागमन् ॥ ४६ ॥ तत्राविनष्टावयवान्विद्यमानशिरोधरान् ॥ उशनाजीवयामाससंजीविन्यास्वविद्यया ॥ ४७ ॥ बलिश्चोशनसास्पृष्टः
प्रत्यापन्नेंद्रियस्मृतिः ॥ पराजितोपिनाखिद्यल्लोकतत्त्वविचक्षणः ॥ ४८ ॥ इतिश्रीभा० म० अ० स्कंधेदेवासुरसंग्रामेएकादशोध्यायः ॥ ११
द्वादशेमोहिनीरूपविभ्रमालोकनोत्सुकम् ॥ भवंसंमोहयामासहरिःपुनरसांत्वयत् ॥ १ ॥ श्रुत्वाप्यन्नसुराविष्णुमाययाननदद्भुतम् ॥ इतिव
त्तं महादेवमोहीयमुपवर्ण्यते ॥ २ ॥ ॥ श्रीबादरायणिरुवाच ॥ ॥ वृषध्वजोनिशम्येदंयोषिद्रूपेणदानवान् ॥ मोहयित्वासुरगणान्हरिः
सोममपाययत् ॥ १ ॥ वृषमारुह्यगिरिशः सर्वभूतगणैर्वृतः ॥ सहदेव्याययौद्रष्टुंयत्रास्तेमधुसूदनः ॥ २ ॥ सभाजितोभगवतासाद

अ० ८
॥११॥
॥१२॥

रंसोमयाभवः॥ स्तूय विष्णुवाचेदं प्रतिपूज्य स्मयन्हरिम्॥ ३॥ ॥श्रीमहादेव उवाच॥ ॥देवदेव जगद्व्यापिन् जगदीश जगन्मय॥ सर्वे
षामपि भावानां त्वमात्मा हेतुरीश्वरः॥ ४॥ आद्यंतावस्य यन्मध्यमिदमन्यदहं बहिः॥ यतो ऽव्ययस्य नैतानि तत्सत्यं ब्रह्म चिद्भवान्॥ ५॥ तवै
व चरणांभोजं श्रेयस्कामा निराशिषः॥ विसृज्योभयतः संगं मुनयः समुपासते॥ ६॥ त्वं ब्रह्म पूर्णममृतं विगुणं विशोकमानंदमात्रमविकारमनन्य
दन्यत्॥ विश्वस्य हेतुरुदयस्थितिसंयमानामात्मेश्वरश्च तदपेक्षतया ऽनपेक्षः॥ ७॥ एकस्त्वमेव सदसद्द्वयमद्वयं च स्वर्णं कृताकृतमिवेह न व
स्तुभेदः॥ अज्ञानतस्त्वयि जनैर्विहितो विकल्पो यस्माद्गुणव्यतिकरो निरुपाधिकस्य॥ ८॥ त्वां ब्रह्म केचिदवयंत्युत धर्ममेके एके परं सदसतोः पुरुषं परे
शम्॥ अन्ये वयंति नवशक्तियुतं परं त्वां केचिन्महापुरुषमव्ययमात्मतंत्रम्॥ ९॥ नाहं परायुर्ऋषयो न मरीचिमुख्या जानंति यद्विरचितं खलु सत्वस
र्गाः॥ यन्मायया मुषितचेतस ईश दैत्यमर्त्यादयः किमुत शश्वदभद्रवृत्ताः॥ १०॥ स त्वं समीहितमदः स्थितिजन्मनाशं भूतेहितं च जगतो भ
वबंधमोक्षौ॥ वायुर्यथा विशति खं च चराचराख्यं सर्वं तदात्मकतया ऽवगमो ऽवरुंत्से॥ ११॥ अवतारा मया दृष्टा रममाणस्य ते गुणैः॥ सो
हं तद्द्रष्टुमिच्छामि यत्ते योषिद्वपुर्धृतम्॥ १२॥ येन संमोहिता दैत्याः पायिताश्चामृतं सुराः॥ तद्दिदृक्षव आयाताः परं कौतूहलं हि नः॥ १३॥

।।श्रीशुकउवाच।। ।।एवमभ्यर्थितोविष्णुर्भगवान्शूलपाणिना।। प्रहस्यभावगंभीरंगिरिशंप्रत्यभाषत।।१४।। ।।श्रीभगवानुवाच।।
कौतूहलायदैत्यानांयोषिद्वेषोमयाकृतः।।पश्यतासुरकार्याणिगतेपीयूषभाजने।।१५।।तत्तेऽहंदर्शयिष्यामिदिदृक्षोःसुरसत्तम।।कामिनांब
हुमंतव्यंसंकल्पप्रभवोदयम्।।१६।। ।।श्रीशुकउवाच।। ।।इतिब्रुवाणोभगवांस्तत्रैवांतरधीयत।।सर्वतश्चारयंश्चक्षुर्भवआस्तेसहोम
या।।१७।।ततोददर्शोपवनेवरस्त्रियंविचित्रपुष्पारुणपल्लवद्रुमे।।विक्रीडतींकंदुकलीलयालसद्दुकूलपर्यस्तनितंबमेखलाम्।।१८।।आ
वर्तनोद्वर्तनकंपितस्तनप्रकृष्टहारोरुभरैःपदेपदे।।प्रभज्यमानामिवमध्यतश्चलत्पदप्रवालंनयतींततस्ततः।।१९।।दिक्षुभ्रमत्कंदुकचाप
लैर्भृशंप्रोद्विग्नतारायतलोललोचनाम्।।स्वकर्णविभ्राजितकुंडलोल्लसत्कपोलनीलालकमंडिताननाम्।।२०।।श्लथद्दुकूलंकब
रींचविच्युतांसन्नह्यतींवामकरेणवल्गुना।।विनिघ्नतीमन्यकरेणकंदुकंविमोहयंतींजगदात्ममायया।।२१।।तांवीक्ष्यदेवइतिकंदुक
लीलयेषद्व्रीडास्फुटस्मितविसृष्टकटाक्षमुष्टः।।स्त्रीप्रेक्षणप्रतिसमीक्षणविह्वलात्मानात्मानमंतिकउमांस्वगणांश्चवेद।।२२।।तस्याः
करायात्सतुकंदुकोयदागतोविदूरंतमनुव्रजात्स्त्रियाः।।वासःससूत्रंलघुमारुतोऽहरद्भवस्यकिलानुपश्यतः।।२३।।एवंतांरुचिरापां
देवस्य

गीं दर्शनीयां मनोरमाम्॥ इक्ष्वाकुस्तां मनश्चक्रे विषज्जंस्यां भवः कृतः॥२४॥ नया ऽपहृतविज्ञानस्तत्कृतस्मरविह्वलः॥ भवान्या अपि पश्यंत्या गतह्री
स्तत्पदं ययौ॥२५॥ सा तमायांतमालोक्य विवस्त्रा व्रीडिता भृशम्॥ निलीयमाना वृक्षेषु संतीनान्वतिष्ठत॥२६॥ तामन्वगच्छद्भगवान्भवः प्र
मुषितेंद्रियः॥ कामस्य च वशं नीतः करेणुमिव यूथपः॥२७॥ सोनुव्रज्याति वेगेन गृहीत्वा ऽनिच्छतीं स्त्रियम्॥ केशबंध उपानीय बाहुभ्यां परिषस्वजे॥
॥२८॥ सोपगूढा भगवता करिणा करिणी यथा॥ इतस्ततः प्रसर्पंती विप्रकीर्णशिरोरुहा॥२९॥ आत्मानं मोचयित्वां ऽग सुरर्षभभुजांतरात्॥ प्राद्र
वत्सा पृथुश्रोणी माया देवविनिर्मिता॥३०॥ तस्यासौ पदवीं रुद्रो विष्णोरद्भुतकर्मणः॥ प्रत्यपद्यत कामेन वैरिणेव विनिर्जितः॥३१॥ तस्यानु
धावतो रेतश्चस्कंद्रामोघरेतसः॥ शुष्मिणो यूथपस्येव वासितामनुधावतः॥३२॥ यत्र यत्रापतन्मह्यां रेतस्तस्य महात्मनः॥ तानि रूप्यस्य हेम्नश्च
क्षेत्राण्यासन्महीपते॥३३॥ सरित्सरस्सु शैलेषु वनेषूपवनेषु च॥ यत्र क्व चासन्नृषयस्तत्र सन्निहितो हरः॥३४॥ स्कन्ने रेतसि सोऽपश्यदात्मानं दे
वमायया॥ जडीकृतं नृपश्रेष्ठ संन्यवर्तत कश्मलात्॥३५॥ अथावगतमाहात्म्य आत्मनो जगदात्मनः॥ अपरिज्ञेयवीर्यस्य न मेने तदु हाद्भु
तम्॥३६॥ तमविक्लवमव्रीडमालक्ष्य मधुसूदनः॥ उवाच परमप्रीतो बिभ्रत्स्वां पौरुषीं तनुम्॥३७॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥दिष्ट्या त्वं वि

बुधश्रेष्ठस्त्वांनिष्ठामात्मनास्थितः॥यन्मेस्त्रीरूपयास्वैरंमोहितोऽप्यंगमायया॥३८॥कोन्विमेतितरेन्मायांविषक्तस्त्वदृतेपुमान्॥तांस्ता
न्विसृजतींभावान्दुस्तरामकृतात्मभिः॥३९॥सेयंगुणमयीमायानत्वामभिभविष्यति॥मयासमेताकालेनकालरूपेणभागशः॥४०॥
॥श्रीशुकउवाच॥ ॥एवंभगवताराजन्श्रीवत्सांकेनसत्कृतः॥आमंत्र्यतंपरिक्रम्यसगणःस्वालयंययौ॥४१॥आत्मांशभूतांतांमायांभ
वानींभगवान्भवः॥शंसतामृषिमुख्यानांप्रीत्याचष्टाथभारत॥४२॥अपिव्यपश्यस्त्वमजस्यमायांपरस्यपुंसःपरदेवतायाः॥अहंकलाना
मृषभोविमुह्येययावशोऽन्येकिमुतास्वतंत्राः॥४३॥यंमामपृच्छस्त्वमुपेत्ययोगात्समासहस्रांतउपारतंवै॥सएषसाक्षात्पुरुषःपुराणोन
यत्रकालोविशतेनवेदः॥४४॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥इतितेऽभिहितस्तातविक्रमःशार्ङ्गधन्वनः॥सिंधोर्निर्मथनेयेनधृतःपृष्ठेमहाचलः
॥४५॥एतन्मुहुःकीर्तयतोऽनुशृण्वतोनरिष्यतेजातुसमुद्यमःक्वचित्॥यदुत्तमश्लोकगुणानुवर्णनंसमस्तसंसारपरिश्रमापहम्॥४६॥अस
दविषयमंघ्रिंभावगम्यंप्रपन्नानमृतममरवर्यानाशयात्सिंधुमथ्यम्॥कपटयुवतिवेषोमोहयन्यःसुरारीन्तमहमुपसृतानांकामपूरंनतोऽस्मि
॥४७॥इतिश्रीभा०म०अष्ट०शंकरमायामोहनंनामद्वादशोऽध्यायः॥१२॥ त्रयोदशेतुवर्ण्यंतेसप्तमादीन्यनुक्रमात्॥मन्वंतराणिसर्वाणि

षड्विधानिपृथक्पृथक्॥३॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥इक्ष्वाकुर्नभगश्चैवधृष्टःशर्यातिरेवच॥ नरिष्यंतोऽथनाभागःसप्तमोदिष्टउच्यते॥२॥
मनुर्विवस्वतःपुत्रःश्राद्धदेवइतिश्रुतः॥ सप्तमोवर्तमानोयस्तदपत्यानिमेशृणु॥१॥ करूषश्चपृषध्रश्चदशमोवसुमान्स्मृतः॥ मनोर्वैवस्वतस्यैतेदशपु
त्राःपरंतप॥३॥ आदित्यावसवोरुद्राविश्वेदेवामरुद्गणाः॥ अश्विनावृभवोराजन्निंद्रस्तेषांपुरंदरः॥४॥ कश्यपोऽत्रिर्वसिष्ठश्चविश्वामित्रोऽथगोतमः
जमदग्निर्भरद्वाजइतिसप्तर्षयःस्मृताः॥५॥ अत्रापिभगवज्जन्मकश्यपाददितेरभूत्॥ आदित्यानामवरजोविष्णुर्वामनरूपधृक्॥६॥ संक्षेपतोम
योक्तानिसप्तमन्वंतराणिते॥ भविष्याण्यथवक्ष्यामिविष्णोःशक्त्यान्वितानिच॥७॥ विवस्वतश्चद्वेजायेविश्वकर्मसुतेउभे॥ संज्ञाछायाचराजें
द्रयेप्रागभिहितेतव॥८॥ तृतीयांवडवामेकेतासांसंज्ञासुतास्त्रयः॥ यमोयमीश्राद्धदेवछायायाश्चसुतान्शृणु॥९॥ सावर्णिस्तपतीकन्या
भार्यासंवरणस्यया॥ शनैश्चरस्तृतीयोऽभूदश्विनौवडवात्मजौ॥१०॥ अष्टमेंऽतरआयातेसावर्णिर्भवितामनुः॥ निर्मोककविरजस्काद्याःसाव
र्णितनयानृप॥११॥ तत्रदेवाःसुतपसोविरजाअमृतप्रभाः॥ तेषांविरोचनसुतोबलिरिंद्रोभविष्यति॥१२॥ दत्त्वेमांयाचमानायविष्णवेयः
परत्रयम्॥ राद्धमिंद्रपदंहित्वाततःसिद्धिमवाप्स्यति॥१३॥ योऽसौभगवताबद्धःप्रीतेनसुतलेपुनः॥ निवेशितोऽधिकेस्वर्गादधुनास्तेस्वराडिव॥१४॥

गालवोदीप्तिमान्रामोद्रोणपुत्रः कृपस्तथा ॥ ऋष्यशृंगः पितास्माकं भगवान्बादरायणः ॥१५॥ इमेसप्तर्षयस्तत्रभविष्यंतिस्वयोगतः ॥ इदानी
मासतेराजन्स्वेस्वेआश्रममंडले ॥१६॥ देवगुह्यात्सरस्वत्यांसार्वभौमइतिप्रभुः ॥ स्थानंपुरंदराद्धृत्वाबलयेदास्यतीश्वरः ॥१७॥ नवमोद
क्षसावर्णिर्मनुर्वरुणसंभवः ॥ भूतकेतुर्दीप्तिकेतुरित्याद्यास्तत्सुतान्नृप ॥१८॥ पारामरीचिगर्भाद्यादेवाइंद्रोद्भुतःस्मृतः ॥ द्युतिमत्प्रमुखा
स्तत्रभविष्यंत्यृषयस्ततः ॥१९॥ आयुष्मतोंबुधारायामृषभोभगवत्कला ॥ भवितायेनसंराद्धांत्रिलोकींभोक्ष्यतेद्भुतः ॥२०॥ दशमोब्रह्मसा
वर्णिरुपश्लोकसुतोमहान् ॥ तत्सुताभूरिषेणाद्याहविष्मत्प्रमुखाद्विजाः ॥२१॥ हविष्मान्सुकृतःसत्योजयोमूर्तिस्तदाद्विजाः ॥ सुवास
नविरुद्धाद्यादेवाःशंभुःसुरेश्वरः ॥२२॥ विष्वक्सेनोविषूच्यांतुशंभोःसख्यंकरिष्यति ॥ जातःस्वांशेनभगवान्गृहेविश्वसृजोविभुः ॥२३॥
मनुर्वैधर्मसावर्णिरेकादशमआत्मवान् ॥ अनागतास्तत्सुताश्चसत्यधर्मादयोदश ॥२४॥ विहंगमाःकामगमानिर्वाणरुचयःसुराः ॥ इं
द्रश्चवैधृतिस्तेषामृषयश्चारुणादयः ॥२५॥ आर्यकस्यसुतस्तत्रधर्मसेतुरितिस्मृतः ॥ वैधृतायांहरेरंशस्त्रिलोकींधारयिष्यति ॥२६
भवितारुद्रसावर्णीराजन्द्वादशमोमनुः ॥ देववानुपदेवश्चदेवश्रेष्ठादयःसुताः ॥२७॥ ऋतधामाचतत्रेंद्रोदेवाश्चहरितादयः ॥ ऋषय

श्चतपोमूर्तिस्तपस्व्याग्नीध्रकादयः॥२८॥स्वधामाख्योहरेरंशःसाधयिष्यतितन्मनोः॥अंतरंसत्यसहसःसूनृतायाःसुतोविभुः॥२९॥मनु
स्त्रयोदशोभाव्योदेवसावर्णिरात्मवान्॥चित्रसेनविचित्राद्यादेवसावर्णिदेहजाः॥३०॥देवाःसुकर्मसुत्रामसंज्ञाइंद्रोदिवस्पतिः॥निर्मोकतत्वदर्शा
द्याभविष्यंत्यृषयस्तदा॥३१॥देवहोत्रस्यतनयउपहर्तादिवस्पतेः॥योगेश्वरोहरेरंशोबृहत्यांसंभविष्यति॥३२॥मनुर्वाइंद्रसावर्णिश्चतुर्दशमए
ष्यति॥उरुगंभीरबुध्याद्याइंद्रसावर्णिवीर्यजाः॥३३॥पवित्राश्चाक्षुषादेवाःशुचिरिंद्रोभविष्यति॥अग्निर्बाहुःशुचिःशुद्धोमागधाद्यास्तपस्विनः
॥३४॥सत्रायणस्यतनयोबृहद्भानुस्तदाहरिः॥वितानायांमहाराजक्रियातंतून्वितायिता॥३५॥राजंश्चतुर्दशैतानित्रिकालानुगतानिते
प्रोक्तान्येभिर्मितःकल्पोयुगसाहस्रपर्ययः॥३६॥इतिश्रीभा०म०अ०मन्वंतरानुवर्णनंनामत्रयोदशोध्यायः॥१३॥चतुर्दशानुसर्वेषांमन्वादीनांयथा
यथम्॥पृथक्कर्माणिवर्ण्यंतेभगवद्भाववर्तिनाम्॥१॥ ॥राजोवाच॥ ॥मन्वंतरेषुभगवन्यथामन्वादयस्त्विमे॥यस्मिन्कर्मणियेयेननियुक्ता
स्तद्वदस्वमे॥१॥ ॥ऋषिरुवाच॥ ॥मनवोमनुपुत्राश्चमुनयश्चमहीपते॥इंद्राःसुरगणाश्चैवसर्वेपुरुषशासनाः॥२॥यज्ञादयोयाःकथि
ताःपौरुष्यस्तनवोनृप॥मन्वादयोजगद्यात्रांनयंत्याभिःप्रचोदिताः॥३॥चतुर्युगांतेकालेनग्रस्तान्श्रुतिगणान्यथा॥तपसाऋषयोपश्यन्य

भा॰अ॰म॰ ॥२३॥

तोधर्मःसनातनः॥ ४॥ ततोधर्मंचतुष्पादंमनवोहरिणोदिताः॥ युक्ताःसंचारयंत्यद्धास्वेस्वेकालेमहींनृपाः॥ ५॥ पालयंतिप्रजापालायावदंतंवि
भागशः॥ यज्ञभागभुजोदेवायेचतत्रान्विताश्चतैः॥ ६॥ इंद्रोभगवतादत्तांत्रैलोक्यश्रियमूर्जिताम्॥ भुंजानःपातिलोकांस्त्रीन्कामंलोकेप्रवर्ष
ति॥ ७॥ ज्ञानंचानुयुगंब्रूतेहरिःसिद्धस्वरूपधृक्॥ ऋषिरूपधरःकर्मयोगंयोगेशरूपधृक्॥ ८॥ सर्गंप्रजेशरूपेणदस्यून्हन्यात्स्वराड्वपुः॥
कालरूपेणसर्वेषामभावायपृथग्गुणः॥ ९॥ स्तूयमानोजनैरेभिर्माययानामरूपया॥ विमोहितात्मभिर्नानादर्शनैर्नचदृश्यते॥ १०॥ एतत्कल्प
विकल्पस्यप्रमाणंपरिकीर्तितम्॥ यत्रमन्वंतराण्याहुश्चतुर्दशपुराविदः॥ ११॥ इतिश्रीभा॰म॰अ॰स्कंधेचतुर्दशोध्यायः॥ १४॥ शुभंभवतु
बलिंपंचदशेविश्वजिताचार्यप्रयाजयत्॥ ततोऽसौस्वर्गमजयत्प्रययाद्देवानिलिल्यिरे॥ १॥ अत्रैर्यतेनवाध्याप्यायामंवामनवेष्टितम्॥ निगूहच्छलतो
यत्रबलेर्भूयानत्नुग्रहः॥ २॥ ॥राजोवाच॥ ॥बलेःपदत्रयंभूमेःकस्माद्धरिरयाचत॥ भूतेश्वरःकृपणवल्लब्धार्थोपिबबंधतम्॥ १॥ एतद्वेदितु
मिच्छामोमहत्कौतूहलंहिनः॥ यज्ञेश्वरस्यपूर्णस्यबंधनंचाप्यनागसः॥ २॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥पराजितश्रीरसुभिश्चहापितोहींद्रेणराजन्भृ
गुभिःसजीवितः॥ सर्वात्मनातानभजद्भृगून्बलिःशिष्योमहात्माऽर्थनिवेदनेन॥ ३॥ तंब्राह्मणाभृगवःप्रीयमाणाअयाजयन्विश्वजितात्रिणा

अ॰ ॥१४॥

॥२३॥

कम्॥ जिगीषमाणं विधिनाभिषिच्य महाभिषेकेण महानुभावाः॥४॥ ततो रथः कांचनपट्टनद्धो रयाश्च हर्य्यश्वतुरंगवर्णाः॥ ध्वजश्च सिंहेन विराजमानो हुता
शनादास हविर्भिरिष्टात्॥५॥ धनुश्च दिव्यं पुरटोपनद्धं तूणावरिक्तौ कवचं च दिव्यम्॥ पितामहस्तस्य ददौ च मालामम्लानपुष्पां जलजं च शुक्रः॥६॥ एवं स
विप्रार्जितयोधनार्थस्तैः कल्पितस्वस्त्ययनोऽथ विप्रान्॥ प्रदक्षिणीकृत्य कृतप्रणामः प्रह्लादमामंत्र्य नमश्चकार॥७॥ अथारुह्य रथं दिव्यं भृगुदत्तं महारथः॥ सु
स्रग्धरोऽथ संनद्धधन्वी खड्गी धृतेषुधिः॥८॥ हेमांगदलसद्बाहुः स्फुरन्मकरकुंडलः॥ रराज रथमारूढो धिष्ण्यस्थ इव हव्यवाट्॥९॥ तुल्यैश्वर्यबलश्रीभिः स्वयू
थैर्दैत्ययूथपैः॥ पिबद्भिरिव खं दृग्भिर्दहद्भिः परिधीनिव॥१०॥ वृतो विकर्षन्महतीमासुरीं ध्वजिनीं विभुः॥ ययाविंद्रपुरीं स्वृद्धां कंपयन्निव रोदसी॥११॥ रम्यामुप
वनोद्यानैः श्रीमद्भिर्नंदनादिभिः॥ कूजद्विहंगमिथुनैर्गायन्मत्तमधुव्रतैः॥१२॥ प्रवालफलपुष्पोरुभारशाखामरद्रुमैः॥ हंससारसचक्राह्वकारंडवकुला
कुलाः॥ नलिन्यो यत्र क्रीडंति प्रमदाः सुरसेविताः॥१३॥ आकाशगंगया देव्या वृतां परिखभूतया॥ प्राकारेणाग्निवर्णेन साट्टालेनोन्नतेन च॥१४॥ रुक्म
पट्टकपाटैश्च द्वारैः स्फटिकगोपुरैः॥ जुष्टां विभक्तप्रपथां विश्वकर्मविनिर्मिताम्॥१५॥ सभाचत्वररथ्याढ्यां विमानैर्न्यर्बुदैर्युताम्॥ शृंगाटकैर्मणिमयैर्वज्र
विद्रुमवेदिभिः॥१६॥ यत्र नित्यवयोरूपाः श्यामा विरजवाससः॥ भ्राजंते रूपवन्नार्यो ह्यर्चिर्भिरिव वह्नयः॥१७॥ सुरस्त्रीकेशविभ्रष्टनवसौगंधिकस्रजाम्॥

यत्रामोदमुपादाय मार्ग आवाति मारुतः ॥१८॥ हेमजालाक्षनिर्गच्छद्धूमेनागुरुगंधिना ॥ पांडुरेण प्रतिच्छन्नमार्गे यांति सुरप्रियाः ॥१९॥ मुक्तावितानैर्मणि हेमकेतुभिर्नानापताकावलभीभिरावृताम् ॥ शिखंडिपारावतभृंगनादितां वैमानिकस्त्रीकलगीतमंगलाम् ॥२०॥ मृदंगशंखानकदुंदुभिस्वनैः सतालवीणा मुरजर्ष्टिवेणुभिः ॥ नृत्यैः सवाद्यैरुपदेवगीतकैर्मनोरमां स्वप्रभया जितप्रभाम् ॥२१॥ यां न व्रजंत्यधर्मिष्ठाः खला भूतद्रुहः शठाः ॥ मानिनः कामिनो लुब्धा एभिर्हीना व्रजंति यत् ॥२२॥ तां देवधानीं स वरूथिनीपतिर्बहिः समंताद्रुरुधे पृतन्यया ॥ आचार्यदत्तं जलजं महास्वनं दध्मौ प्रयुंजन् भयमिंद्रयोषिताम् ॥२३॥ मघवांस्तमभिप्रेत्य बलेः परममुद्यमम् ॥ सर्वदेवगणोपेतो गुरुमेतदुवाच ह ॥२४॥ भगवन्नुद्यमो भूयान् बलेर्नः पूर्ववैरिणः ॥ अविषह्यमिमं मन्ये केनासीत्तेजसोर्जितः ॥२५॥ नैनं कश्चित्कुतो वापि प्रतिव्योढुमधीश्वरः ॥ पिबन्निव मुखेनेदं लिहन्निव दिशो दश ॥ दहन्निव दिशो दृग्भिः संवर्त्ताग्निरिवोत्थितः ॥२६॥ ब्रूहि कारणमेतस्य दुर्धर्षत्वस्य मद्रिपोः ॥ ओजः सहो बलं तेजो यत एतत्समुद्यमः ॥२७॥ ॥गुरुरुवाच॥ ॥जानामि मघवन् शत्रोरुन्नतेरस्य कारणम् ॥ शिष्यायोपभृतं तेजो भृगुभिर्ब्रह्मवादिभिः ॥२८॥ भवद्विधो भवान्वापि वर्ज्जयित्वेश्वरं हरिम् ॥ नास्य शक्तः पुरः स्थातुं कृतांतस्य यथा जनाः ॥२९॥ तस्मान्निलयमुत्सृज्य यूयं सर्वे त्रिविष्टपम् ॥ यात कालं प्रतीक्षंतो यतः शत्रोर्विपर्ययः ॥३०॥ एष विप्रबलोदर्कः संप्रत्यूर्जितविक्रमः

एषामेवापमानेनसानुबंधोविनंक्ष्यति॥२१॥ एवंसुमंत्रितार्थास्तेगुरुणार्थानुदर्शिना॥ हित्वात्रिविष्टपंजग्मुर्गीर्वाणाः कामरूपिणः॥२२॥ देवेष्वथनिलीनेषुबलिर्वैरोचनःपुरीम्॥ देवधानीमधिष्ठायवशंनिन्येजगत्त्रयम्॥२३॥ तंविश्वजयिनंशिष्यंभृगवःशिष्यवत्सलाः॥ शतेनहयमेधानामनुव्रतमयाजयन्॥२४॥ ततस्तदनुभावेनभुवनत्रयविश्रुताम्॥ कीर्तिंदिक्षुवितन्वानःसरेजउडुराडिव॥२५॥ बुभुजेचश्रियंस्वृद्धांद्विजदेवोपलंभिताम्॥ कृतकृत्यमिवात्मानंमन्यमानोमहामनाः॥२६॥ इतिश्रीभा॰म॰अ॰पंचदशोध्यायः॥१५॥ ॥श्रीकृष्ण॥ ॥षाउडशे॥पुत्रनाशेनशोकार्त्ताद्वितेःपतिः॥प्रार्थितःकश्यपःप्राहपयोव्रतमिनेर्पिने॥१॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥एवंपुत्रेषुनष्टेषुदेवमातादितिस्तदा॥हृतेत्रिविष्टपेदैत्यैःपर्यतप्यदनाथवत्॥१॥ एकदाकश्यपस्तस्याआश्रमंभगवानगात्॥निरुत्सवंनिरानंदंसमाधेर्विरताच्चिरात्॥२॥ सपत्नींदीनवदनांकृतासनपरिग्रहः॥सभाजितोयथान्यायमिदमाहकुरूद्वह॥३॥ अप्यभद्रंनविप्राणांभद्रेलोकेधुनागतम्॥धर्मस्यनस्यलोकस्यमृत्योश्छंदानुवर्तिनः॥४॥ अपिवाकुशलंकिंचिद्गृहेषुगृहमेधिनि॥धर्मस्यार्थस्यकामस्ययत्रयोगोह्ययोगिनाम्॥५॥ अपिवातिथयोभ्येत्यकुटुंबासक्तयात्वया॥गृहादपूजितायाताःप्रत्युत्थानेनवाक्वचित्॥६॥ गृहेषुयेष्वतिथयोनार्चिताःसलिलैरपि॥यदिनिर्यांतितेनूनंफेरुराजगृहोपमाः॥७॥ अप्यग्न

भा॰अ॰ यस्तुवेलायांनतुनाहविषासति॥त्वयोद्विग्नधियाभद्रेप्रोषितेमयिकर्हिचित्॥८॥यस्त्वज्ञयाकामदुघान्यातिलोकाननुग्रहान्वितः॥ब्राह्मणोऽ अ॰
॥२५॥ ग्निश्चवैविष्णोःसर्वदेवात्मनोमुखम्॥९॥अपिसर्वेकुशलिनस्तवपुत्रामनस्विनि॥लक्षयेऽस्वस्थमात्मानंभवत्यालक्षणैरहम्॥१०॥अरिति ॥१६॥
रुचाच॥ ॥भद्रंद्विजगवांब्रह्मन्धर्मस्यास्यजनस्यच॥त्रिवर्गस्यपरंक्षेत्रंगृहमेधिन्गृहाइमे॥११॥अग्नयोतिथयोभृत्याभिक्षवोयेचलिप्सवः
सर्वेभगवतोब्रह्मन्ननुध्यानान्नरिष्यति॥१२॥कोनुमेभगवन्कामोनसंपद्येतमानसः॥यस्याभवान्प्रजाध्यक्षएवंधर्मान्प्रभाषते॥१३॥
तवैवमारीचमनःशरीरजाःप्रजाइमाःसत्वरजस्तमोजुषः॥समोभवांस्तास्वसुरादिषुप्रभोतथाऽपिभक्तंभजतेमहेश्वरः॥१४॥तस्मादीशभजंत्या
मेश्रेयश्चिंतयसुव्रत॥हृतश्रियोहृतस्थानान्सपत्नैःपाहिनःप्रभो॥१५॥परैर्विवासितासाऽहंमग्नाव्यसनसागरे॥ऐश्वर्यंश्रीर्यशःस्थानंहृता
निप्रबलैर्मम॥१६॥यथातानिपुनःसाधोप्रपद्येरन्ममात्मजाः॥तथाविधेहिकल्याणंधियाकल्याणकृत्तम॥१७॥ ॥श्रीशुकउवाच॥
एवमभ्यर्थितोऽदित्याकस्तामाहस्मयन्निव॥अहोमायाबलंविष्णोःस्नेहबद्धमिदंजगत्॥१८॥क्वदेहोभौतिकोऽनात्माक्वचात्माप्रकृतेःपरः
कस्यकेपतिपुत्राद्यामोहएवहिकारणम्॥१९॥उपतिष्ठस्वपुरुषंभगवंतंजनार्दनम्॥सर्वभूतगुहावासंवासुदेवंजगद्गुरुम्॥२०॥सविधा ॥२५॥

स्पतिनेक्रामानस्वरिर्दीनानुकंपनः॥ अमोघाभगवद्भक्तिर्नेतरेतिमतिर्मम॥२१॥ ॥अदितिरुवाच॥ ॥केनाहंविधिनाब्रह्मन्नुपस्थास्येजगत्प
तिम्॥ यथामेसत्यसंकल्पोविदध्यात्समनोरथम्॥२२॥ आदिशत्वंद्विजश्रेष्ठविधिंतदुपधावनम्॥ आशुतुष्यतिमेदेवः सीदंत्याः सहपुत्रकैः
॥२३॥ ॥कश्यपउवाच॥ ॥एतन्मेभगवान्पृष्टः प्रजाकामस्यपद्मजः॥ यथाहतेप्रवक्ष्यामिव्रतंकेशवतोषणम्॥२४॥ फाल्गुनस्यामलेप
क्षेद्वादशाहंपयोव्रतः॥ अर्चयेदरविंदाक्षंभक्त्यापरमयान्वितः॥२५॥ सिनीवाल्यांमृदालिप्यस्नायात्क्रोडविदीर्णया॥ यदिलभ्येतवैस्रो
नस्येतंमंत्रमुदीरयेत्॥२६॥ त्वंदेव्यादिवराहेणरसायाःस्थानमिच्छता॥ उद्धृतासिनमस्तुभ्यंपाप्मानंमेप्रणाशय॥२७॥ निर्वर्तितात्मनि
यमोदेवमर्चेत्समाहितः॥ अर्चायांस्थंडिलेसूर्येजलेवह्नौगुरावपि॥२८॥ नमस्तुभ्यंभगवतेपुरुषायमहीयसे॥ सर्वभूतनिवासायवासुदेवायसाक्षि
णे॥२९॥ नमोव्यक्तायसूक्ष्मायप्रधानपुरुषायच॥ चतुर्विंशद्गुणज्ञायगुणसंख्यानहेतवे॥३०॥ नमोद्विशीर्ष्णेत्रिपदेचतुःशृंगायतंतवे॥ सप्त
हस्ताययज्ञायत्रयीविद्यात्मनेनमः॥३१॥ नमःशिवायरुद्रायनमःशक्तिधरायच॥ सर्वविद्याधिपतयेभूतानांपतयेनमः॥३२॥ नमोहिरण्यग
र्भायप्राणायजगदात्मने॥ योगैश्वर्यशरीरायनमस्तेयोगहेतवे॥३३॥ नमस्तआदिदेवायसाक्षिभूतायतेनमः॥ नारायणायऋषयेनरायहरयेनमः॥३४

नमोमरकतश्यामवपुषेधिगतश्रिये।। केशवायनमस्तुभ्यं नमस्तेपीनवाससे।।३५।।त्वंसर्ववरदः पुंसांवरेण्यवरदर्षभ।।अतस्ते श्रेयसे
धीराः पादरेणुमुपासते।।३६।।अन्ववर्त्तंतयंदेवाः श्रीश्चतत्पादपद्मयोः।।स्पृहयंतइवामोदंभगवान्मेप्रसीदताम्।।३७।।एतैर्मंत्रैर्हृषीकेश
मावाहनपुरस्कृतम्।।अर्चयेच्छ्रद्धयायुक्तः पाद्योपस्पर्शनादिभिः।।३८।।अर्चित्वागंधमाल्याद्यैः पयसास्नपयेद्विभुम्।।वस्त्रोपवीताभर
णपाद्योपस्पर्शनैस्ततः।।गंधधूपादिभिश्चार्चेद्द्वादशाक्षरविद्यया।।३९।।शृतंपयसिनैवेद्यंशाल्यन्नंविभवेसति।।ससर्पिः सगुडंदत्वाजु
हुयान्मूलविद्यया।।४०।।निवेदितंतद्भक्ताय [illegible]द्यात्भुंजीतवास्वयम्।।दत्वाचमनमर्च्चित्वातांबूलंचनिवेदयेत्।।४१।।जपेदष्टोत्तर
शतंस्तुवीतस्तुतिभिः प्रभुम्।।कृत्वाप्रदक्षिणंभूमौप्रणमेद्दंडवन्मुदा।।४२।।कृत्वाशिरसितच्छेषांदेवमुद्वासयेत्ततः।।द्व्यवरान्भोजयेद्वि
प्रान्पायसेनयथोचितम्।।४३।।भुंजीततैरनुज्ञातः शेषंसेष्टःसभाजितैः।।ब्रह्मचार्यथतद्रात्र्यांश्वोभूतेप्रथमेहनि।।४४।।स्नातः शुचिर्य
थोक्तेनविधिनासुसमाहितः।।पयसास्नापयित्वार्च्चेद्यावद्व्रतसमापनम्।।४५।।पयोभक्षोव्रतमिदंचरेद्विष्ण्वर्च्चनादृतः।।पूर्ववज्जुहुया
दग्निंब्राह्मणांश्चापिभोजयेत्।।४६।।एवंत्वहरहःकुर्याद्द्वादशाहंपयोव्रतः।।हरेराराधनंहोममर्हणंद्विजतर्पणम्।।४७।।प्रतिपद्दिनमारभ्य

णां

त्रि

यावच्छुक्लत्रयोदशी ।। ब्रह्मचर्यमधःस्वप्नंस्नानंत्रिषवणंचरेत् ।। ४८ ।। वर्ज्जयेदसदालापंभोगानुच्चावचांस्तथा ।। अहिंस्रःसर्वभूतानांवासुदे
वपरायणः ।। ४९ ।। त्रयोदश्यामथोविष्णोःस्नपनंपंचकैर्विभोः ।। का रयेच्छास्त्रदृष्टेनविधिनाविधिकोविदैः ।। ५० ।। पूजांचमहतींकुर्यात्‌वि
त्तशाठ्यविवर्जितः ।। चरुंनिरूप्यपयसिशिपिविष्टायविष्णवे ।। ५१ ।। श्टतेनतेनपुरुषंयजेतसुसमाहितः ।। नैवेद्यंचातिगुणवद्दद्यात्पुरुषतुष्टिदम् ।। ५२ ।। आ
चार्यंज्ञानसंपन्नंवस्त्राभरणधेनुभिः ।। तोषयेदृत्विजश्चैवतद्विद्ध्याराधनंहरेः ।। भोजयेत्तान्गुणवतासदन्नेनशुचिस्मिते ।। अन्यांश्चब्राह्मणान्श
क्त्यायेचतत्रसमागताः ।। ५४ ।। दक्षिणांगुरवेदद्यादृत्विग्भ्यश्चयथार्हतः ।। अन्नाद्येनाश्वपाकांश्चप्रीणयेत्समुपागतान् ।। ५५ ।। भुक्तवत्सुचसर्वे
षुदीनांधकृपणेषुच ।। विष्णोस्तत्प्रीणनंविद्वान्भुंजीतसहबंधुभिः ।। ५६ ।। नृत्यवादित्रगीतैश्चस्तुतिभिःस्वस्तिवाचकैः ।। कारयेत्तत्कथाभिश्चपू
जांभगवतोन्वहम् ।। ५७ ।। एतत्पयोव्रतंनामपुरुषाराधनंपरम् ।। पितामहेनाभिहितंमयातेसमुदाहृतम् ।। ५८ ।। त्वयानेनमहाभागेसम्यक्चीर्णेन
केशवम् ।। ।। आत्मनाशुद्धभावेननियतात्माभजाव्ययम् ।। ५९ ।। अयंवैसर्वयज्ञाख्यःसर्वव्रतमितिस्मृतम् ।। तपःसारमिदंभद्रेदानंचेश्वरतर्पणम्
।। ६० ।। तएवनियमाःसाक्षात्तएवचयमोत्तमाः ।। तपोदानंव्रतंयज्ञोयेनतुष्यत्यधोक्षजः ।। ६१ ।। तस्मादेतद्व्रतंभद्रेप्रयताश्रद्धयाचर ।। भगवान्

परितुष्टस्तेवरानाशुविधास्यति॥६२॥ इति श्रीभा० म० अ० अदितिपयोव्रतंनामषोडशोऽध्यायः॥१६॥ ॥ततः सप्तदशेऽदित्यास्तेनेतस्मिन्
व्रतेनहरिः॥ तत्कामपूरणायायातेनस्तुतोऽभूदितीर्यते॥१॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ ॥इत्युक्तासादितीराजन्स्वभर्त्राकश्यपेनवै॥ अन्वतिष्ठद्व्रतमि
दंद्वादशाहमतंद्रिता॥१॥ चिंतयंत्येकयाबुद्ध्यामहापुरुषमीश्वरम्॥ प्रगृह्येंद्रियदुष्टाश्वान्मनसाबुद्धिसारथिः॥२॥ मनश्चैकाग्रयाबुद्ध्याभगवत्यखि
लात्मनि॥ वासुदेवेसमाधायचचारहपयोव्रतम्॥३॥ तस्याःप्रादुरभूत्तातभगवानादिपूरुषः॥ पीतवासाश्चतुर्बाहुःशंखचक्रगदाधरः॥४॥ तंने
त्रगोचरंवीक्ष्यसहसोत्थायसादरम्॥ ननामभुविकायेनदंडवत्प्रीतिविह्वला॥५॥ सोत्थायबद्धांजलिरीडितुंस्थितानोत्सेहआनंदजलाकुलेक्ष
णा॥ बभूवतूष्णींपुलकाकुलाकृतिस्तद्दर्शनात्युत्सवगात्रवेपथुः॥६॥ प्रीत्याशनैर्गद्गदयागिराहरिंतुष्टावसादेव्यदितिःकुरूद्वह॥ उद्वीक्षती
सापिबतीवचक्षुषारमापतिंयज्ञपतिंजगत्पतिम्॥७॥ ॥अदितिरुवाच॥ ॥यज्ञेशयज्ञपुरुषाच्युततीर्थपादतीर्थश्रवःश्रवणमंगलना
मधेय॥ आपन्नलोकवृजिनोपशमोदयाद्यशंनः कृधीशभगवन्नसिदीननाथः॥८॥ वि श्वायविश्वभवनस्थितिसंयमायस्वैरंगृहीतपु
रुशक्तिगुणायभूम्ने॥ स्वस्थायशश्वदुपबृंहितपूर्णबोधव्यापादितात्मतमसेहरयेनमस्ते॥९॥ आयुःपरंवपुरभीष्टमतुल्यलक्ष्मीर्द्यौर्भूरसाः

सकलयोगगुणास्त्रिवर्गः॥ ज्ञानंचकेवलमनंतभवंतितुष्टात्त्वत्तोनृणांकिमुसपत्नजयादिराशीः॥१०॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥अदितिरेवंस्तुतोरा
जन्भगवान्पुष्करेक्षणः॥क्षेत्रज्ञःसर्वभूतानामितिहोवाचभारत॥११॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥देवमातर्भवत्यामेविज्ञातंचिरकांक्षितम्॥
यत्सपत्नैर्हृतश्रीणांच्यावितानांस्वधामतः॥१२॥तान्विनिर्जित्यसमरेदुर्मदानसुरर्षभान्॥प्रतिलब्धजयश्रीभिःपुत्रैरिच्छस्युपासितुम्॥
॥१३॥इंद्रज्येष्ठैःस्वतनयैर्हतानांयुधिविद्विषाम्॥स्त्रियोरुदंतीरासाद्यद्रष्टुमिच्छसिदुःखिताः॥१४॥आत्मजान्सुसमृद्धांस्त्वंप्रत्याहृतयशःश्रि
यः॥नाकपृष्ठमधिष्ठायक्रीडतोद्रष्टुमिच्छसि॥१५॥प्रायोधुनातेसुरयूथनाथाअपारणीयाइतिदेविमेमतिः॥यत्तेनुकूलेश्वरविप्रगुप्तान
विक्रमस्तत्रसुखंददाति॥१६॥अथाप्युपायोममदेविचिंत्यःसंतोषितस्यव्रतचर्ययाते॥ममार्चनंनार्हतिगंतुमन्यथाश्रद्धानुरूपफलहेतुकत्वात्॥१७॥
त्वयार्चितश्चाहमपत्यगुप्तयेपयोव्रतेनानुगुणंसमीडितः॥स्वांशेनपुत्रत्वमुपेत्यतेसुतान्गोप्तास्मिमारीचतपस्यधिष्ठितः॥१८॥उपधाव
पतिंभद्रेप्रजापतिमकल्मषम्॥मांचभावयतीपत्यावेवंरूपमवस्थितम्॥१९॥नैतत्परस्माआख्येयंपृष्टयापिकथंचन॥सर्वंसंपद्यतेदेविदेव
गुह्यंसुसंवृतम्॥२०॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥एतावदुक्त्वाभगवांस्तत्रैवांतरधीयत॥अदितिर्दुर्लभंलब्ध्वाहरेर्जन्मात्मनिप्रभोः॥२१॥उप

भा॰अ॰म
।।२९।।

धात्पतिंभक्त्यापरयावृत्तस्त्यवत्त्।।सवैसमाधियोगेनकश्यपस्तदबुध्यत।।२२।।प्रविष्टमात्मनिहरेरंशंह्यवितथेक्षणः।।सोदित्यांवीर्यमाधत्तत
पसाचिरसंभृतम्।।समाहितमनाराजन्दारुण्यग्निंयथानिलः।।२३।।अदितेर्धिष्ठितंगर्भंभगवंतंसनातनम्।।हिरण्यगर्भोविज्ञायसमीडेगुह्य
नामभिः।।२४।। ।।ब्रह्मोवाच।। ।।जयोरुगायभगवन्नुरुक्रमनमोस्तुते।।नमोब्रह्मण्यदेवायत्रिगुणायनमोनमः।।२५।।नमस्तेपृश्निगर्भाय
वेदगर्भायवेधसे।।त्रिनाभायत्रिपृष्ठायशिपिविष्टायविष्णवे।।२६।।त्वमादिरंतोभुवनस्यमध्यमनंतशक्तिंपुरुषंयमाहुः।।कालोभवानाक्षिपती
शविश्वंस्रोतोयथांतःपतितंगभीरम्।।२७।।त्वंवैप्रजानांस्थिरजंगमानांप्रजापतीनामसिसंभविष्णुः।।दिवौकसांदेवदिवश्च्युतानांपराय
णंनौरिवमज्जतोप्सु।।२८।।इतिश्रीभा॰म॰अष्टमस्कंधेसप्तदशोध्यायः।।१७।। ।।ततस्त्वष्टादशेभूत्वावामनःसत्वृतिः।विवेष्टेः।।यज्ञंगत
स्तंतस्तेनसहद्यसोक्तोवरान्वृणु।।१।। ।।श्रीशुकउवाच।। ।।इत्थंविरिंच्यस्तुतकर्मवीर्यःप्रादुर्बभूवामृतभूरदित्याम्।।चतुर्भुजःशंखग
दाब्जचक्रःपिशंगवासानलिनायतेक्षणः।।१।।श्यामावदातोझषराजकुंडलत्विषोल्लसच्छ्रीवदनांबुजःपुमान्।।श्रीवत्सवक्षावलयांग
दोल्लसत्किरीटकांचीगुणचारुनूपुरः।।२।।मधुव्रतभ्रातविघुष्टयास्वयाविराजितश्रीवनमालयाहरिः।।प्रजापतेर्वेश्मतमःस्वरोचिषावि

अ॰
।।१७।।
।।२९।।

नाशयन् कंठविनिविष्टकौस्तुभः॥३॥ दिशः प्रसेदुः सलिलाशयास्तथा प्रजाः प्रहृष्टा ऋतवो गुणान्विताः॥ द्यौरंतरिक्षं क्षितिरग्निजिह्वा गावो द्वि
जाः संजहृषुर्नगाश्च॥ ४॥ श्रोणायां श्रवणद्वादश्यां मुहूर्तेऽभिजिति प्रभुः॥ सर्वे नक्षत्रताराद्याश्चक्रुस्तज्जन्म दक्षिणम्॥ ५॥ द्वादश्यां सविता
तिष्ठन् मध्यंदिनगतो नृप॥ विजया नाम सा प्रोक्ता यस्यां जन्म विदुर्हरेः॥ ६॥ शंखदुंदुभयो नेदुर्मृदंगपणवानकाः॥ चित्रवादित्रतूर्याणां निर्घोषस्तु
मुलोऽभवत्॥ ७॥ प्रीताश्चाऽप्सरसोऽनृत्यन् गंधर्वप्रवरा जगुः॥ तुष्टुवुर्मुनयो देवा मनवः पितरोऽग्नयः॥ ८॥ सिद्धविद्याधरगणाः सकिंपुरुष
किन्नराः॥ चारणा यक्षरक्षांसि सुपर्णा भुजगोत्तमाः॥ ९॥ गायंतोऽतिप्रशंसंतो नृत्यंतो विबुधानुगाः॥ अदित्या आश्रमपदं कुसुमैः समवाकिर
न्॥ १०॥ दृष्ट्वाऽदितिस्तं निजगर्भसंभवं परं पुमांसं मुदमाप विस्मिता॥ गृहीतदेहं निजयोगमायया प्रजापतिश्चाह जयेति विस्मितः॥ ११॥ यत्तद्व
पुर्भाति विभूषणायुधैरव्यक्तचिद्व्यक्तमधारयद्धरिः॥ बभूव तेनैव स वामनो वटुः संपश्यतोर्दिव्यगतिर्यथा नटः॥ १२॥ तं वटुं वामनं दृष्ट्वा मोद
माना महर्षयः॥ कर्माणि कारयामासुः पुरस्कृत्य प्रजापतिम्॥ १३॥ तस्योपनीयमानस्य सावित्रीं सविताऽब्रवीत्॥ बृहस्पतिर्ब्रह्मसूत्रं मेखलां
कश्यपोऽददात्॥ १४॥ ददौ कृष्णाजिनं भूमिर्दंडं सोमो वनस्पतिः॥ कौपीनाच्छादनं माता द्यौश्छत्रं जगतः पतेः॥ १५॥ कमंडलुं वेदगर्भः कुशा

न्सप्तर्षयोददुः ।। अक्षमालां महाराज सरस्वत्यव्ययात्मनः ।। १६ ।। तस्मा इत्युपनीताय यक्षराट् पात्रिकामदात् ।। भिक्षां भगवती साक्षादुमादादं
बिकासती ।। १७ ।। स ब्रह्मवर्चसेनैवं सभां संभावितो बटुः ।। ब्रह्मर्षिगणसंजुष्टामत्यरोचत मारिषः ।। १८ ।। समिद्धमाहितं वह्निं कृत्वा परिसमू
हनम् ।। परिस्तीर्य समभ्यर्च्य समिद्भिरजुहोद्द्विजः ।। १९ ।। श्रुत्वाऽश्वमेधैर्यजमानमूर्जितं बलिं भृगूणामुपकल्पितैस्ततः ।। जगाम तत्राखिलसार
संभृतो भारेण गां संनमयन् पदे पदे ।। २० ।। तं नर्मदायास्तट उत्तरे बलेर्य ऋत्विजस्ते भृगुकच्छसंज्ञके ।। प्रवर्तयन्तो भृगवः क्रतूत्तमं व्यचक्षतारादुदितं यथा
रविम् ।। २१ ।। ते ऋत्विजो यजमानः सदस्या हतत्विषो वामनतेजसा नृप ।। सूर्यः किलायात्युत वा विभावसुः सनत्कुमारोऽथ दिदृक्षया क्रतोः ।। २२ ।। इत्थं सशि
ष्येषु भृगुष्वनेकधा वितर्क्यमाणो भगवान् स वामनः ।। सदंडछत्रं सजलं कमंडलुं विवेश बिभ्रद्धयमेधवाटम् ।। २३ ।। मौंज्या मेखलया वीतमुपवीता
जिनोत्तरम् ।। जटिलं वामनं विप्रं मायामाणवकं हरिम् ।। २४ ।। प्रविष्टं वीक्ष्य भृगवः सशिष्यास्ते सहाग्निभिः ।। प्रत्यगृह्णन् समुत्थाय संक्षिप्तास्तस्य तेजसा
।। २५ ।। यजमानः प्रमुदितो दर्शनीयं मनोरमम् ।। रूपानुरूपावयवं तस्मा आसनमाहरत् ।। २६ ।। स्वागतेनाभिनंद्याथ पादौ भगवतो बलिः ।। अवनिज्यार्चया
मास मुक्तसंगं मनोरमम् ।। २७ ।। तत्पादशौचं जनकल्मषापहं स धर्मविन्मूर्ध्न्यदधात्सुमंगलम् ।। यद्देवदेवो गिरिशश्चंद्रमौलिर्दधार मूर्ध्ना पर

ऋ

याचभक्त्या॥२८॥ ॥बलिरुवाच॥ ॥स्वागतंतेनमस्तुभ्यंब्रह्मन्किंकरवामते॥ब्रह्मर्षीणांतपःसाक्षान्मन्येत्वार्यवपुर्धरम्॥२९॥अद्यनःपि
तरस्तृप्ताअद्यनःपावितंकुलम्॥अद्यस्विष्टःक्रतुरयंयद्भवानागतोगृहान्॥३०॥अद्याग्नयोमेसुहुतायथाविधिद्विजात्मजत्वच्चरणावनेजनैः
हतांहसोवार्भिरियंचभूरहोतथापुनीतातनुभिःपदैस्तव॥३१॥यद्यद्वटोवांछसितत्प्रतीच्छमेत्वामर्थिनंविप्रसुतानुतर्कये॥गांकांचनंगुणवद्धाममृ
ष्टंतथान्नपेयमुतवाविप्रकन्याम्॥ग्रामान्समृद्धांस्तुरगान्गजान्वारथांस्तथार्हत्तमसंप्रतीच्छ॥३२॥इतिश्रीभा०म०अष्ट०स्कंधेबलिवा
वामनसंवादेअष्टादशोध्यायः॥१८॥इतिवैरोचनेर्वाक्यंधर्मयुक्तंससूनृतम्॥निशम्यभगवा
न्प्रीतःप्रतिनंद्येदमब्रवीत्॥१॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥वचस्तवैतज्जनदेवसूनृतंकुलोचितंधर्मयुतंयशस्करम्॥यस्यप्रमाणंभृगवःसांपरा
येपितामहःकुलवृद्धःप्रशांतः॥२॥नह्येतस्मिन्कुलेकश्चिन्निःसत्वःकृपणःपुमान्॥प्रत्याख्यातावाप्रतिश्रुत्ययोवादाताद्विजातये॥३॥नसंतितीर्थे
युधिचार्थिनार्थिताःपराङ्मुखायेत्वमनस्विनोनृपाः॥युष्मत्कुलेयद्यशसामलेनप्रह्लादउद्भातियथोडुपःखे॥४॥यतोजातोहिरण्याक्षश्चरन्नेक

भा०अ०८
।।२०।।

द्मांमहीम्।।प्रतिवीरंदिग्विजयेनाविंदतगदायुधः।।५।।यंविनिर्जित्यकृच्छ्रेणविष्णुःक्ष्मोद्धारआगतम्।।नात्मानंजयिनंमेनेतद्वीर्यंभूर्य
नुस्मरन्।।६।।निशम्यतद्वधंभ्राताहिरण्यकशिपुःपुरा।।हंतुंभ्रातृहणंक्रुद्धोजगामनिलयंहरेः।।७।।तमायांतंसमालोक्यशूलपाणिंकृतां
तवत्।।चिंतयामासकालज्ञोविष्णुर्मायाविनांवरः।।८।।यतोयतोहंतत्रासौमृत्युःप्राणभृतामिव।।अतोहमस्यहृदयंप्रवेक्ष्यामिपराग्दृशः।।९
एवंसनिश्चित्यरिपोःशरीरमाधावतोनिर्विविशेऽसुरेंद्रः।।श्वासानिलांतर्हितसूक्ष्मदेहस्तत्प्राणरंध्रेणविविग्नचेताः।।१०।।सतन्निकेतंपरिमृश्य
शून्यमपश्यमानःकुपितोननाद।।क्ष्मांद्यांदिशःखंविवरान्समुद्रान्विष्णुंविचिन्वन्नददर्शवीरः।।११।।अपश्यन्नितिहोवाचमयान्विष्टमिदं
जगत्।।भ्रातृहामेगतोनूनंयतोनावर्ततेपुमान्।।१२।।वैरानुबंधएतावानामृत्योरिहदेहिनाम्।।अज्ञानप्रभवोमन्युरहंमानोपबृंहितः।।१३
पिताप्रह्रादपुत्रस्तेतद्विद्वान्द्विजवत्सलः।।स्वमायुर्द्विजलिंगेभ्योदेवेभ्योदात्सयाचितः।।१४।।भवानाचरितान्धर्मानास्थितोगृहमेधिभिः।।
ब्राह्मणैःपूर्वजैःशूरैरन्यैश्चोद्दामकीर्तिभिः।।१५।।तस्मात्त्वत्तोमहीमीषद्वृणेहंवरदर्षभात्।।पदानित्रीणिदैत्येंद्रसंमितानिपदामम।।१६
नान्यत्तेकामयेराजन्वदान्याज्जगदीश्वरात्।।नैनःप्राप्नोतिवैविद्वान्यावदर्थप्रतिग्रहः।।१७।। ।।बलिरुवाच।। ।।अहोब्राह्मणदायाद्वा

अ०
।।१९।।
।।२०।।

वसेरध्वसंमताः॥ त्वंबालोबालिशमतिःस्वार्थंप्रत्यबुधोयथा॥१८॥ मांवचोभिःसमाराध्यलोकानामेकमीश्वरम्॥ पदत्रयंवृणीतेयोबु
द्धिमान्द्वीपदाशुषम्॥१९॥ नपुमान्मामुपव्रज्यभूयोयाचितुमर्हति॥ तस्माद्वृत्तिकरींभूमिंवटोकामंप्रतीच्छमे॥२०॥ ॥श्रीभगवानुवा
च॥ ॥यावंतोविषयाःप्रेष्ठास्त्रिलोक्यामजितेंद्रियम्॥ नशक्नुवंतितेसर्वेप्रतिपूरयितुंनृप॥२१॥ त्रिभिःक्रमैरसंतुष्टोद्वीपेनापिनपूर्यते
नववर्षसमेतेनसप्तद्वीपवरेच्छया॥२२॥ सप्तद्वीपाधिपतयोनृपावैन्यगयादयः॥ अर्थकामैर्गतानांतंतृष्णायाइतिनःश्रुतम्॥२३॥ यदृ
च्छयोपपन्नेनसंतुष्टोवर्त्ततेसुखम्॥ नासंतुष्टस्त्रिभिर्लोकैरजितात्मोपसादितैः॥२४॥ पुंसोयंसंसृतेर्हेतुरसंतोषोऽर्थकामयोः॥ यदृच्छ
योपपन्नेनसंतोषोमुक्तयेस्मृतः॥२५॥ यदृच्छालाभतुष्टस्यतेजोविप्रस्यवर्धते॥ तत्प्रशाम्यत्यसंतोषादंभसेवाशुशुक्षणिः॥२६॥ तस्मात्त्री
णिपदान्येववृणेत्वद्वरदर्षभात्॥ एतावतैवसिद्धोहंवित्तंयावत्प्रयोजनम्॥२७॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥इत्युक्तःसहसन्नाहवांछातःप्र
तिगृह्यताम्॥ वामनायमहींदातुंजग्राहजलभाजनम्॥२८॥ विष्णवेक्ष्मांप्रदास्यंतमुशनाअसुरेश्वरम्॥ जानंश्चिकीर्षितंविष्णोःशिष्यंप्रा
हविदांवरः॥२९॥ ॥शुक्राचार्यउवाच॥ ॥एषवैरोचनेसाक्षाद्भगवान्विष्णुरव्ययः॥ कश्यपाददितेर्जातोदेवानांकार्यसाधकः॥३०॥ प्र

ति श्रुतं त्वयैतस्मै यदनर्थमजानता ॥ न साधु मन्ये दैत्यानां महानुपगतोनयः ॥३२॥ एष ते स्थानमैश्वर्यं श्रियं तेजो यशः श्रुतम् ॥ दास्यत्याच्छिद्य शक्राय माया
माणवको हरिः ॥३३॥ त्रिभिः क्रमैरिमांल्लोकान्विश्वकायः क्रमिष्यति ॥ सर्वस्वं विष्णवे दत्वा मूढ वर्तिष्यसे कथम् ॥३४॥ क्रमतो गां पदैकेन द्वितीयेन दि
वं विभोः ॥ खं च कायेन महता तार्तीयस्य कुतो गतिः ॥३५॥ निष्ठां ते नरके मन्ये ह्यप्रदातुः प्रतिश्रुतम् ॥ प्रतिश्रुतस्य योऽनीशः प्रतिपादयितुं भवान् ॥३६
न तद्दानं प्रशंसंति येन वृत्तिर्विपद्यते ॥ दानं यज्ञस्तपः कर्म लोके वृत्तिमतो यतः ॥३७॥ धर्माय यशसेर्थाय कामाय स्वजनाय च ॥ पंचधा विभजन्वित्तमि
हामुत्र च मोदते ॥३८॥ अत्रापि बह्वृचैर्गीतं शृणु मेऽसुरसत्तम ॥ सत्यमोमिति यत्प्रोक्तं यन्नेत्याहानृतं हि तत् ॥३९॥ सत्यं पुष्पफलं विद्यादात्मवृक्षस्य
गीयते ॥ वृक्षेऽजीवति तन्न स्यादनृतं मूलमात्मनः ॥४०॥ तद्यथा वृक्ष उन्मूलः शुष्यत्युद्वर्ततेचिरात् ॥ एवं नष्टानृतः सद्य आत्मा शुष्येन्न संशयः ॥४१॥
पराग्रिक्तमपूर्णं वा अक्षरं यत्तदोमिति ॥ यत्किंचिदोमिति ब्रूयात्तेन रिच्येत वै पुमान् ॥४२॥ भिक्षवे सर्वमोंकुर्वं नालं कामेन चात्मने ॥ अथैतत्पूर्णमभ्यात्मं य
च्च नेत्यनृतं वचः ॥४३॥ सर्वं नेत्यनृतं ब्रूयात्स दुष्कीर्तिः श्वसन्मृतः ॥ स्त्रीषु नर्मविवाहे च वृत्त्यर्थे प्राणसंकटे ॥ गोब्राह्मणार्थे हिंसायां नानृतं स्याज्जुगु
प्सितम् ॥४४॥ इति श्रीभाग॰म॰८॰ वामनप्रादुर्भावे एकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥ ॥ विंशे त्वनृतभीतोऽसौ दाता पितृपटं हरेः ॥ ददावेवततो

विष्णुः सर्वसाः वर्द्धतांभुतम्॥३॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥बलिरेवंगृहपतिः कुलाचार्येणभाषितः॥ तूष्णींभूत्वाक्षणंराजन्नुवाचावहितोगुरुम्॥१॥
॥बलिरुवाच॥ ॥सत्यंभगवताप्रोक्तंधर्मोयंगृहमेधिनाम्॥ अर्थंकामंयशोवृत्तिंयोनबाधेतकर्हिचित्॥२॥ सचाहंवित्तलोभेनप्रत्याचक्षेकथंद्वि
जम्॥ प्रतिश्रुत्यददामीतिप्राह्रादिः कितवोयथा॥३॥ नह्यसत्यात्परोधर्मइतिहोवाचभूरियम्॥ सर्वंसोढुमलंमन्येऋते॰लीकपरंनरम्॥४॥
नाहंबिभेमिनिरयान्नाधन्यादसुखार्णवात्॥ नस्थानच्यवनान्मृत्योर्यथाविप्रप्रलंभनात्॥५॥ यद्यद्धास्यतिलोके॰स्मिन्संपरेतंधनादिकम्॥ न
तस्यत्यागेनिमित्तंकिंविप्रस्तुष्येन्नतेनचेत्॥६॥ श्रेयः कुर्वंतिभूतानांसाधवोदुस्त्यजासुभिः॥ दध्यङ्शिबिप्रभृतयः कोविकल्पोधरादिषु॥७॥ यैरि
यंबुभुजेब्रह्मन्दैत्येंद्रैरनिवर्तिभिः॥ तेषांकालो॰ग्रसील्लोकान्नयशो॰धिगतंभुवि॥८॥ सुलभायुधिविप्रर्षेह्यनिवृत्तास्तनुत्यजः॥ नतथातीर्थ
आयातेश्रद्धयायेधनत्यजः॥९॥ मनस्विनः कारुणिकस्यशोभनंयदर्थिकामोपनयेनदुर्गतिः॥ कुतः पुनर्ब्रह्मविदांभवादृशांततोवटोरस्यददामि
वांछितम्॥१०॥ यजंतियज्ञंक्रतुभिर्यमादृताभवंतआम्नायविधानकोविदाः॥ सएवविष्णुर्वरदो॰स्तुवापरोदास्याम्यमुष्मैक्षितिमीप्सितांमुने॥११॥
यद्यप्यसावधर्मेणमांबध्नीयादनागसम्॥ तथाप्येनंनहिंसिष्येभीतंब्रह्मतनुंरिपुम्॥१२॥ एषवाउत्तमश्लोकोनजिहासतियद्यशः॥ हत्वामैनांह

भा०अ०मू
॥२२॥

रे बुद्धेशायीतनिरतोमया॥१३॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ ॥एवमश्रद्धितंशिष्यमनादेशकरंगुरुः॥शशापदैवप्रहितःसत्यसंधंमनस्विनम्
॥१४॥दृढंपंडितमान्यज्ञःस्तब्धोऽस्यस्मदुपेक्षया॥मच्छासनातिगोयस्त्वमचिराद्भ्रश्यसेश्रियः॥१५॥एवंशप्तःस्वगुरुणासत्यान्नचलितोम
हान्॥वामनायददावेनामर्चितोदकपूर्वकं॥१६॥विंध्यावलिस्तदागत्यपत्नीजालकमालिनी॥आनिन्येकलशंहैममवनेजन्यपांभृतम्॥१७
यजमानःस्वयंतस्यश्रीमत्पादयुगंमुदा॥अवनिज्यावहन्मूर्ध्नितदपोविश्वपावनीः॥१८॥नदासुरेंद्रंदिविदेवतागणागंधर्वविद्याधरसिद्धचा
रणाः॥तत्कर्मसर्वेऽपिगृणंतआर्जवंप्रसूनवर्षैर्ववृषुर्मुदान्विताः॥१९॥नेदुर्मुहुर्दुंदुभयःसहस्रशोगंधर्वकिंपूरुषकिंनराजगुः॥मनस्विनाने
नकृतंसुदुष्करंविद्वानदाद्यद्रिपवेजगत्त्रयम्॥२०॥तद्वामनंरूपमवर्धताद्भुतंहरेरनंतस्यगुणत्रयात्मकम्॥भूःखंदिशोद्यौर्विवराःपयोधयस्तिर्य
ङ्नृदेवाऋषयोयदासत॥२१॥कायेबलिस्तस्यमहाविभूतेःसहर्त्विगाचार्यसदस्यएतत्॥ददर्शविश्वंत्रिगुणंगुणात्मकेभूतेंद्रियार्थाशयजीव
युक्तम्॥२२॥रसामचष्टांघ्रितलेऽथपादयोर्महींमहीध्रान्पुरुषस्यजंघयोः॥पतत्त्रिणोजानुनिविश्वमूर्तेरूर्वोर्गणंमारुतमिंद्रसेनः॥२३॥संध्यां
विभोर्वाससिगुह्यऐक्षत्प्रजापतीन्जघनेआत्ममुख्यान्॥नाभ्यांनभःकुक्षिषुसप्तसिंधूनुरुक्रमस्योरसिचर्क्षमालाम्॥२४॥हृद्यंगधर्मंस्त

अ०
॥२०॥

॥२२॥

नयोर्सुरारेर्ऋतंचसत्यंचमनस्यथेंदुम्॥ श्रियंचवक्षस्यरविंदहस्तांकंठेचसामानिसमस्तरेफान्॥२५॥ इंद्रप्रधानानमरान्भुजेषुतत्कर्णयोःककुभोद्यौश्चमू
र्ध्नि॥ केशेषुमेघान्श्वसनंनासिकायामक्ष्णोश्चसूर्यंवदनेचवन्हिम्॥२६॥ वाण्यांचछंदांसिरसेजलेशंभ्रुवोर्निषेधंचविधिंचपक्ष्मसु॥ अहश्चरात्रिंचप
रस्यपुंसोमन्युंललाटेऽधरएवलोभम्॥२७॥ स्पर्शेचकामंनृपरेतसोंभः पृष्ठेत्वधर्मंक्रमणेषुयज्ञम्॥ छायासुमृत्युंहसितेचमायांतनूरुहेष्वोषधिजातय
श्च॥२८॥ नदीश्चनाडीषुशिलानखेषुबुद्धावजंदेवगणानृषींश्च॥ प्राणेषुगात्रेस्थिरजंगमानिसर्वाणिभूतानिददर्शवीरः॥२९॥ सर्वात्मनीदंभुवनंनि
रीक्ष्यसर्वेसुराःकश्मलमापुरंग॥ सुदर्शनंचक्रमसह्यतेजोधनुश्चशार्ङ्गंस्तनयित्नुघोषम्॥३०॥ कौमोदकीविष्णुगदातरस्विनीविद्याधरोऽसिःशतचंद्र
युक्तः॥ तूणोत्तमावक्षयसायकौचसुनंदमुख्याउपतस्थुरीशम्॥३१॥ स्फुरत्किरीटांगदमीनकुंडलः श्रीवत्सरत्नोत्तममेखलांबरैः॥ मधुव्रतस्रग्वनमा
लयावृतोरराजराजन्भगवानुरुक्रमः॥३२॥ क्षितिंपदैकेनबलेर्विचक्रमेनभःशरीरेणदिशश्चबाहुभिः॥ पदंद्वितीयंक्रमतस्त्रिविष्टपंनवैतृतीयाय
तदीयमण्वपि॥ उरुक्रमस्यांघ्रिरुपर्युपर्यथोमहर्जनाभ्यांतपसःपरंगतः॥३३॥ इतिश्रीभा०म०अ०विश्वरूपदर्शननामविंशतितमोऽध्यायः॥२०॥
एकविंशेपदाक्रान्तैर्निषेधेणबलिबंधनम्॥ विष्णुनाऽतनमुत्कर्षंतस्यप्रथयितुंजने॥१॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥सत्यंसमीक्ष्याब्जभवोनखेंदुभिर्हतस्व

भा॰अ॰म्
॥३३॥

धामद्युतिरावृतोभ्यगात्॥ मरीचिमिश्रा ऋषयो बृहद्व्रताः सनंदनाद्यानरदेवयोगिनः॥१॥ वेदोपवेदानियमान्वितायमास्तर्केतिहासांगपुरा
णसंहिताः॥ येचापरेयोगसमीरदीपितज्ञानाग्निनारंधितकर्मकल्मषाः॥ ववंदिरेयत्स्मरणानुभावतः स्वायंभुवंधामगताअकर्मकम्॥२॥
अथांघ्रयेप्रोन्नमितायविष्णोरुपाहरत्पद्मभवोर्हणोदकम्॥ समर्च्यभक्त्याभ्यगृणाच्छुचिश्रवायन्नाभिपंकेरुहसंभवः स्वयम्॥३॥ धातुःक
मंडलुजलंतदुरुक्रमस्यपादावनेजनपवित्रतयानरेंद्र॥ स्वर्धुन्यभून्नभसिसापततीनिमार्ष्टिलोकत्रयंभगवतोविशदेवकीर्तिः॥४॥ ब्रह्मादयो
लोकनाथाःस्वनाथायसमादृताः॥ सानुगाबलिमाजह्रुः संक्षिप्तात्मविभूतये॥५॥ तोयैः समर्हणैः स्रग्भिर्दिव्यगंधानुलेपनैः॥ धूपैर्दीपैः
सुरभिभिर्लाजाक्षतफलांकुरैः॥६॥ स्तवनैर्जयशब्दैश्चतद्वीर्यमहिमांकितैः॥ नृत्यवादित्रगीतैश्चशंखदुंदुभिनिस्वनैः॥७॥ जांबवानृक्षराजस्तु
भेरीशब्दैर्मनोजवः॥ विजयंदिक्षुसर्वासुमहोत्सवमघोषयत्॥८॥ महींसर्वांहृतांदृष्ट्वात्रिपदव्याजयाच्ञयाऊचुःस्वभर्तुरसुरादीक्षितस्यात्यम
र्षिताः॥९॥ नवाअयंब्रह्मबंधुर्विष्णुर्मायाविनांवरः॥ द्विजरूपप्रतिच्छन्नोदेवकार्यंचिकीर्षति॥१०॥ अनेनयाचमानेनशत्रुणाबटुरूपिणा॥ सर्वस्वं
नोहृतंभर्तुर्न्यस्तदंडस्यबर्हिषि॥११॥ सत्यव्रतस्यसततंदीक्षितस्यविशेषतः॥ नानृतंभाषितुंशक्यंब्रह्मण्यस्यदयावतः॥१२॥ तस्मादस्यवधोध

अ॰
॥२१॥
॥३३॥

र्मो भर्तुः शुश्रूषणं च नः ॥ इत्यायुधानि जगृहुर्बलेरनुचरासुराः ॥१३॥ ते सर्वे वामनं हंतुं शूलपट्टिशपाणयः ॥ अनिच्छतो बले राजन् प्राद्रवन् जातमन्य
वः ॥१४॥ तानभिद्रवतो दृष्ट्वा दितिजानीकपान्नृप ॥ प्रहस्यानुचरा विष्णोः प्रत्यषेधन्नुदायुधाः ॥१५॥ नंदः सुनंदोऽथ जयो विजयः प्रबलो बलः ॥ कुमुदः
कुमुदाक्षश्च विश्वक्सेनः पतत्रिराट् ॥१६॥ जयंतः श्रुतदेवश्च पुष्पदंतोऽथ सात्वतः ॥ सर्वे नागायुतप्राणाश्चमूं ते जघ्नुरासुरीम् ॥१७॥ हन्यमानान्स्वका
न् दृष्ट्वा पुरुषानुचरैर्बलिः ॥ वारयामास संरब्धान् काव्यशापमनुस्मरन् ॥१८॥ हे विप्रचित्ते हे राहो हे नेमे श्रूयतां वचः ॥ मा युध्यत निवर्तध्वं न नः कालोऽय
मर्थकृत् ॥१९॥ यः प्रभुः सर्वभूतानां सुखदुःखोपपत्तये ॥ तं नातिवर्तितुं दैत्याः पौरुषैरीश्वरः पुमान् ॥२०॥ यो नो भवाय प्रागासीदभवाय दिवौकसाम् ॥ स
एव भगवानद्य वर्तते तद्विपर्ययं ॥२१॥ बलेन सचिवैर्बुद्ध्या दुर्गैर्मंत्रौषधादिभिः ॥ सामादिभिरुपायैश्च कालं नात्येति वै जनः ॥२२॥ भवद्भिर्निर्जिता ह्येते ब
हुशोऽनुचरा हरेः ॥ दैवेनर्द्धास्त एवाद्य युधि जित्वा नदंति नः ॥२३॥ एतान्वयं विजेष्यामो यदि दैवं प्रसीदति ॥ तस्मात्कालं प्रतीक्षध्वं यो नोऽर्थत्वाय कल्पते ॥२४
श्रीशुक उवाच ॥ ॥ पत्युर्निगदितं श्रुत्वा दैत्यदानवयूथपाः ॥ रसां निर्विविशू राजन् विष्णुपार्षदताडिताः ॥२५॥ अथ तार्क्ष्यसुतो ज्ञात्वा विराट् प्रभुचि
कीर्षितम् ॥ बबंध वारुणैः पाशैर्बलिं सौत्येऽहनि क्रतौ ॥२६॥ हाहाकारो महानासीद्रोदस्योः सर्वतो दिशम् ॥ गृह्यमाणेऽसुरपतौ विष्णुना प्रभविष्णुना ॥२७॥

तंबद्धंवारुणैःपाशैर्भगवानाहवामनः।। नष्टश्रियंस्थिरप्रज्ञमुदारयशसंनृप।।२८।। पदानित्रीणिदत्तानिभूमेर्मह्यंत्वयासुर।। द्वाभ्यांक्रांतामहीसर्वातृतीयमु
पकल्पय।।२९।। यावत्तपत्यसौगोभिर्यावदिंदुःसहोडुभिः।। यावद्वर्षतिपर्जन्यस्तावतीभूरियंनव।।३०।। पदैकेनमयाक्रांतोभूर्लोकःखंदिशस्तनोः।। स्वर्लोकस्तु
द्वितीयेनपश्यतस्तेस्वमात्मना।।३१।। प्रतिश्रुतमदातुस्तेनिरयेवासइष्यते।। विशत्वंनिरयंतस्माद्गुरुणाचानुमोदितः।।३२।। वृथामनोरथस्तस्यदूरेस्वर्गःपत
त्यधः।। प्रतिश्रुतस्यादानेनयोर्थिनंविप्रलंभते।।३३।। विप्रलब्धोददामीतित्वयाहंचाढ्यमानिना।। तद्व्यलीकफलंभुंक्ष्वनिरयंकतिचित्समाः।।३४।। इतिश्रीभा॰
म॰अ॰बलिनिग्रहोनामएकविंशोध्यायः।।२१।। द्वाविंशेतुप्रसन्नःसन्प्रस्थाप्यसुतलंबलिम्।। दत्वावरान्हरिर्नूनंमखानद्वारपोभवत्।।१।। समर्पिततन
विन्निर्मलत्वलभक्तितः।। छलितोबलिनाचित्रंस्वमेवार्पयदच्युतः।।२।। ।।श्रीशुकउवाच।। ।।एवंविप्रकृतोराजन्बलिर्भगवतासुरः।। भिद्यमानोप्यभि
न्नात्माप्रत्याहाविक्लवंवचः।।१।। ।।बलिरुवाच।। ।।यद्युत्तमश्लोकभवान्ममेरितंवचोव्यलीकंसुरवर्यमन्यते।। करोम्यृतंतन्नभवेत्प्रलंभनंपदंतृ
तीयंकुरुशीर्ष्णिमेनिजम्।।२।। बिभेमिनाहंनिरयात्पदच्युतोनपाशबंधाद्व्यसनाद्दुरत्ययात्।। नैवार्थकृच्छ्राद्भवतोविनिग्रहादसाधुवादात्
भृशमुद्विजेयथा।।३।। पुंसांश्लाघ्यतरंमन्येदंडमर्हत्तमार्पितम्।। यंनमातापिताभ्रातासुहृदश्चादिशंतिहि।।४।। त्वंनूनमसुराणांनःपारोक्ष्यःपरमो

गुरुः यो नो ऽनेकमदांधानां विभ्रंशं चक्षुरादिशत् ॥५॥ यस्मिन्वैरानुबंधेन रूढेन विबुधेतराः ॥ बहवो लेभिरे सिद्धिं यामु हैकांतयोगिनः ॥६॥ तेनाहं निगृहीतो ऽ
स्मि भवता भूरिकर्मणा ॥ बद्धश्च वारुणैः पाशैर्नातिव्रीडे न च व्यथे ॥७॥ पितामहो मे भवदीयसंमतः प्रह्लाद आविष्कृतसाधुवादः ॥ भवद्विपक्षेण वि
चित्रवैशसं संप्रापितस्त्वत्परमः स्वपित्रा ॥८॥ किमात्मनाऽनेन जहाति यो ऽंततः किं रिक्थहारैः स्वजनाख्यदस्युभिः ॥ किं जायया संसृतिहेतुभूतया मर्त्य
स्य गेहैः किमिहायुषो व्ययः ॥९॥ इत्थं स निश्चित्य पितामहो महानगाधबोधो भवतः पादपद्मम् ॥ ध्रुवं प्रपेदे ह्यकुतोभयं जनाद्भीतः स्वपक्षक्षपणस्य सत्त
म ॥१०॥ अथाहमप्यात्मरिपोस्तवांतिकं दैवेन नीतः प्रसभं त्याजितश्रीः ॥ इदं कृतांतांतिकवर्ति जीवितं ययाध्रुवं स्तब्धमतिर्न बुध्यते ॥११॥ ॥श्री
शुक उवाच ॥ ॥तस्येत्थं भाषमाणस्य प्रह्लादो भगवत्प्रियः ॥ आजगाम कुरुश्रेष्ठ राकापतिरिवोत्थितः ॥१२॥ तमिंद्रसेनः स्वपितामहं श्रिया विराजमा
नं नलिनायतेक्षणम् ॥ प्रांशुं पिशंगांबरमंजनत्विषं प्रलंबबाहुं सुभगं समैक्षत ॥१३॥ तस्मै बलिर्वारुणपाशयंत्रितः समर्हणं नोपजहार पूर्ववत् ॥ नना
म मूर्ध्नाश्रुविलोललोचनः सव्रीडनीचीनमुखो बभूव ह ॥१४॥ स तत्र हासीनमुदीक्ष्य सत्पतिं सुनंदनंदाद्यनुगैरुपासितम् ॥ उपेत्य भूमौ शिरसा महाम
ना ननाम मूर्ध्ना पुलकाश्रुविक्लवः ॥१५॥ ॥प्रह्लाद उवाच॥ ॥त्वयैव दत्तं पदमैंद्रमूर्जितं हृतं तदेवाद्य तथैव शोभनम् ॥ मन्ये महानस्य कृतो ह्यनुग्र

भा०अ०८ होविभ्रंशितोयच्छ्रियआत्ममोहनात्॥१६॥यथाहिविद्वानपिमुह्यतेयतस्तत्कोविचष्टेगतिमात्मनोयथा॥नतस्मैनमस्तेजगदीश्वरायनारायणायाखिल अ०
॥२५॥ लोकसाक्षिणे॥१७॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥तस्यानुशृण्वतोराजन्प्रह्लादस्यकृतांजलेः॥हिरण्यगर्भोभगवानुवाचमधुसूदनम्॥१८॥बद्धंवीक्ष्य ॥२२॥
पतिंसाध्वीतत्पत्नीभयविह्वला॥प्रांजलिःप्रणतोपेंद्रंबभाषेऽवाङ्मुखीनृप॥१९॥ ॥विंध्यावलिरुवाच॥ ॥क्रीडार्थमात्मनइदंत्रिजगत्कृतंतेस्वा
म्यंतुतत्रकुधियोऽपरईशकुर्युः॥कर्तुःप्रभोस्तवकिमस्यतआवहंतित्यक्तह्रियस्त्वदवरोपितकर्तृवादाः॥२०॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ ॥भूतभावनभूते
शदेवदेवजगन्मय॥मुंचैनंहृतसर्वस्वंनायमर्हतिनिग्रहम्॥२१॥कृत्स्नातेऽनेनदत्ताभूर्लोकाःकर्मार्जिताश्चये॥निवेदितंचसर्वस्वमात्माऽविक्लवयाधि
या॥२२॥यत्पादयोरशठधीःसलिलंप्रदायदूर्वांकुरैरपिविधायसतींसपर्याम्॥अप्युत्तमांगतिमसौभजतेत्रिलोकींदाश्वानविक्लवमनाःकथमार्ति
मृच्छेत्॥२३॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥ब्रह्मन्यमनुगृण्हामितद्विशोविधुनोम्यहम्॥यन्मदःपुरुषःस्तब्धोलोकंमांचावमन्यते॥२४॥यदा
कदाचिज्जीवात्मासंसरन्निजकर्मभिः॥नानायोनिष्वनीशोयंपौरुषींगतिमाव्रजेत्॥२५॥जन्मकर्मवयोरूपविद्यैश्वर्यधनादिभिः॥यद्य
स्यनभवेत्स्तंभस्तत्रायंमदनुग्रहः॥२६॥मानस्तंभनिमित्तानांजन्मादीनांसमंततः॥सर्वश्रेयःप्रतीपानांहंतमुह्येन्नमत्परः॥२७॥एषदा ॥३५॥

नवदैत्यानामग्रणीः कीर्तिवर्धनः॥ अजैषीदजयां मायां सीदन्नपि न मुह्यति॥२८॥ क्षीणरिक्थश्च्युतः स्थानात्क्षिप्तो बद्धश्च शत्रुभिः॥ ज्ञा
तिभिश्च परित्यक्तो यातनामनुयापितः॥२९॥ गुरुणा भर्त्सितः शप्तो जहौ सत्यं न सुव्रतः॥ छलैरुक्तो मया धर्मो नायं त्यजति सत्यवाक्
॥३०॥ एष मे प्रापितः स्थानं दुष्प्रापममरैरपि॥ सावर्णेरन्तरस्यायं भवितेन्द्रो मदाश्रयः॥३१॥ तावत्सुतलमध्यास्तां विश्वकर्मविनिर्मि
तम्॥ यन्नाधयो व्याधयश्च क्लमस्तन्द्रा पराभवः॥ नोपसर्गा निवसतां संभवन्ति ममेक्षया॥३२॥ इन्द्रसेन महाराज याहि भो भद्रमस्तु ते॥
सुतलं स्वर्गिभिः प्रार्थ्यं ज्ञातिभिः परिवारितः॥३३॥ न त्वामभिभविष्यन्ति लोकेशाः किमुतापरे॥ त्वच्छासनातिगान्दैत्यांश्चक्रं मे
सूदयिष्यति॥३४॥ रक्षिष्ये सर्वतोऽहं त्वां सानुगं सपरिच्छदम्॥ सदा संनिहितं वीर तत्र मां द्रक्ष्यते भवान्॥३५॥ तत्र दानवदैत्यानां संगात्ते
भाव आसुरः॥ दृष्ट्वा मदनुभावं वै सद्यः कुण्ठो विनंक्ष्यति॥३६॥ इति श्रीभा० म० ष० बलिवामनसंवादो नाम द्वाविंशोऽध्यायः॥२२॥ अथ त्रयोविंशो ब
लौ याते सुतलं सपितामहे॥ उपेन्द्रेण दिवं गत्वा पूर्ववन्मोदते हरिः॥१॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ ॥इत्युक्तवन्तं पुरुषं पुरातनं महानुभावोऽखिल
साधुसंमतः॥ बद्धांजलिर्बाष्पकलाकुलेक्षणो भक्त्युत्कलो गद्गदया गिराऽब्रवीत्॥२॥ ॥बलिरुवाच॥ ॥अहो प्रणामाय कृतः समुद्यमः

प्रपन्नभक्तार्थविधौसमाहितः॥ यल्लोकपालैस्त्वदनुग्रहोऽमरैरलब्धपूर्वोऽपसदेऽसुरेऽर्पितः॥२॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥इत्युक्त्वाह
रिमानम्यब्रह्माणंसभवंततः॥ विवेशसुनलंप्रीतोबलिर्मुक्तःसहासुरैः॥३॥ एवमिंद्रायभगवान्प्रत्यानीयत्रिविष्टपम्॥ पूरयित्वाऽदितेःका
ममशासत्सकलंजगत्॥४॥ लब्धप्रसादंनिर्मुक्तंपुत्रंवंशधरंबलिम्॥ निशाम्यभक्तिप्रणवःप्रन्हादइदमब्रवीत्॥५॥ ॥प्रन्हादउवाच
नेमंविरिंच्योलभतेप्रसादंनश्रीर्नशर्वःकिमुतापरेन्ने॥ यन्नोसुराणामसिदुर्गपालोविश्वाभिवंद्यैरपिवंदितांघ्रिः॥६॥ यत्पादपद्ममकरंदनि
षेवणेनब्रह्मादयःशरणदाश्नुवतेविभूतीः॥ कस्माद्वयंकुसृतयःखलयोनयस्तेदाक्षिण्यदृष्टिपदवींभवतःप्रणीताः॥७॥ चित्रंतवेहि
तमहोऽमितयोगमायालीलाविसृष्टभुवनस्यविशारदस्य॥ सर्वात्मनःसमदृशोऽविषमःस्वभावोभक्तप्रियोयदसिकल्पतरुस्वभावः॥८॥
॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥वत्सप्रन्हादभद्रंतेप्रयाहिसुतलालयम्॥ मोदमानःस्वपौत्रेणज्ञातीनांसुखमावह॥९॥ नित्यंद्रष्टासिमांतत्र
गदापाणिमवस्थितम्॥ मद्दर्शनमहाल्हादध्वस्तकर्मनिबंधनः॥१०॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥आज्ञांभगवतोराजन्प्रन्हादोबलिनासह
बाढमित्यमलप्रज्ञोमूर्ध्न्याधायकृतांजलिः॥११॥ परिक्रम्यादिपुरुषंसर्वासुरचमूपतिः॥ प्रणतस्तदनुज्ञातःप्रविवेशमहाबिलम्॥१२॥

अथाहोशनसंराजन्हरिर्नारायणोंतिके ॥ आसीनमृत्विजांमध्येसदसिब्रह्मवादिनाम् ॥ १३ ॥ ब्रह्मन्सन्ननुशिष्यस्यकर्मच्छिद्रंवितन्वतः ॥
यत्तत्कर्मसुवैषम्यंब्रह्मदृष्टंसमंभवेत् ॥ १४ ॥ ॥ शुक्रउवाच ॥ ॥ कुतस्तत्कर्मवैषम्यंयस्यकर्मे [illegible] श्वरोभ
वान् ॥ यज्ञेशोयज्ञपुरुषःसर्वभावेनपूजितः ॥ १५ ॥ मंत्रतस्तंत्रतश्छिद्रंदेशकालार्हवस्तुनः ॥ सर्वंकरोतिनिश्छिद्रमनुसंकीर्तनंतव ॥ १६ ॥ तथा
पिवदतोभूमन्करिष्याम्यनुशासनम् ॥ एतच्छ्रेयःपरंपुंसांयत्तवाज्ञाऽनुपालनम् ॥ १७ ॥ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ ॥ अभिनंद्यहरेराज्ञामुशनाभ
गवानिति ॥ यज्ञच्छिद्रंसमाधत्तबलेर्विप्रर्षिभिःसह ॥ १८ ॥ एवंबलेर्महींराजन्भिक्षित्वावामनोहरिः ॥ ददौभ्रात्रेमहेंद्रायत्रिदिवंयत्परैर्हृतम् ॥ १९
प्रजापतिपतिर्ब्रह्मादेवर्षिपितृभूमिपैः ॥ दक्षभृग्वंगिरोमुख्यैःकुमारेणभवेनच ॥ २० ॥ कश्यपस्यादितेःप्रीत्यैसर्वभूतभवायच ॥ लोकानांलोकपाला
नामकरोद्वामनंपतिम् ॥ २१ ॥ वेदानांसर्वदेवानांधर्मस्ययशसःश्रियः ॥ मंगलानांव्रतानांचकल्पंस्वर्गापवर्गयोः ॥ २२ ॥ उपेंद्रंकल्पयांचक्रेपतिंसर्व
विभूतये ॥ तदासर्वाणिभूतानिभृशंमुमुदिरेनृप ॥ २३ ॥ ततस्त्विंद्रःपुरस्कृत्यदेवयानेनवामनम् ॥ लोकपालैर्दिवंनिन्येब्रह्मणाचानुमोदितः ॥ २४
प्राप्यत्रिभुवनंचेंद्रउपेंद्रभुजपालितः ॥ श्रियापरमयाजुष्टोमुमुदेगतसाध्वसः ॥ २५ ॥ ब्रह्माशर्वःकुमारश्चभृग्वाद्यामुनयोनृप ॥ पितरःसर्व

भूतानिसिद्धावैमानिकाश्चये॥२६॥सुमहत्कर्मतद्विष्णोर्गायंतःपरमाद्भुतम्॥धिष्ण्यानिस्वानितेजग्मुरदितिंचशशंसिरे॥२७॥सर्वमेतन्मया
ख्यातंभवतःकुरुनंदन॥उरुक्रमस्यचरितंश्रोतॄणामघमोचनम्॥२८॥पारंमहिम्नउरुविक्रमतोगृणानोयःपार्थिवानिविममेसरजांसिमर्त्यः
किंजायमानउतजातउपैतिमर्त्यइत्याहमंत्रदृगृषिःपुरुषस्ययस्य॥२९॥यइदंदेवदेवस्यहरेरद्भुतकर्मणः॥अवतारानुचरितंशृण्वन्यातिप
रांगतिम्॥३०॥क्रियमाणेकर्मणीदंदैवेपित्र्येथमानुषे॥यत्रयत्रानुकीर्त्येततत्तेषांसुकृतंविदुः॥३१॥इतिश्रीभा॰म॰अष्टमस्कंधेवामनावतार
चरितेत्रयोविंशतितमोध्यायः॥ चतुर्विंशेप्रसंगेणमत्स्यरूपस्यशार्ङ्गिणः॥लीलोच्यतेयतःसत्यव्रतरक्षामहार्णवे॥१॥नवुंतत्तुंविदर्थादौनिजैश्वर्यनि
दर्शनात्॥मत्स्यंपृच्छतिपृथ्वीशोलीलयावामनोपमम्॥२॥ ॥राजोवाच॥ ॥भगवन्श्रोतुमिच्छामिहरेरद्भुतकर्मणः॥अवतारकथामाद्यांमा
यामत्स्यविडंबनम्॥१॥यदर्थमदधाद्रूपंमात्स्यंलोकजुगुप्सितम्॥तमःप्रकृतिदुर्मर्षंकर्मयस्तमिवेश्वरः॥२॥एतन्नोभगवन्सर्वंयथावद्वक्तुमर्हसि
उत्तमश्लोकचरितंसर्वलोकसुखावहम्॥३॥ ॥सूतउवाच॥ ॥इत्युक्तोविष्णुरातेनभगवान्बादरायणिः॥उवाचचरितंविष्णोर्मत्स्यरूपेण
यत्कृतम्॥४॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥गोविप्रसुरसाधूनांछंदसामपिचेश्वरः॥रक्षामिच्छंस्तनूर्धत्तेधर्मस्यार्थस्यचैवहि॥५॥उच्चावचेषुभू

तेषु चरन्वायुरिवेश्वरः॥ नोच्चावचत्वं भजते निर्गुणत्वाद्वियोगुणैः॥६॥ आसीदतीतकल्पांते ब्राह्मो नैमित्तिको लयः॥ समुद्रोपप्लुतास्तत्र लोका भू
रादयो नृप॥७॥ कालेनागतनिद्रस्य धातुः शिशयिषोर्बली॥ मुखतो निःसृतान्वेदान्हयग्रीवोऽ[illegible]तिकेऽहरत्॥८॥ ज्ञात्वा तद्दानवेंद्रस्य हयग्री
वस्य चेष्टितम्॥ दधार शफरीरूपं भगवान्हरिरीश्वरः॥९॥ तत्र राजऋषिः कश्चिन्नाम्ना सत्यव्रतो महान्॥ नारायणपरोऽतप्यत्तपः स सलिलाश
नः॥१०॥ योऽसावस्मिन्महाकल्पे तनयः स विवस्वतः॥ श्राद्धदेव इति ख्यातो मनुत्वे हरिणार्पितः॥११॥ एकदा कृतमालायां कुर्वतो जलतर्पणम्॥ त
स्यांजल्युदके काचिच्छफर्येकाभ्युपद्यत॥१२॥ सत्यव्रतोऽंजलिगतां सह तोयेन भारत॥ उत्ससर्ज नदीतोये शफरीं द्रविडेश्वरः॥१३॥ तमाह साति
करुणं महाकारुणिकं नृपम्॥ यादोभ्यो ज्ञातिघातिभ्यो दीनां मां दीनवत्सल॥ कथं विसृजसे राजन्भीतामस्मिन्सरिज्जले॥१४॥ तमात्मनोऽनुग्र
हार्थं प्रीत्या मत्स्यवपुर्धरम्॥ अजानन्रक्षणार्थाय शफर्याः स मनो दधे॥१५॥ तस्या दीनतरं वाक्यमाश्रुत्य स महीपतिः॥ कलशाप्सु निधायैनां द
यालुर्निन्य आश्रमम्॥१६॥ सा तु तत्रैकरात्रेण वर्द्धमाना कमंडलौ॥ अलब्ध्वात्मावकाशं वा इदमाह महीपतिम्॥१७॥ नाहं कमंडलावस्मिन्कृच्छ्रं व
स्तुमिहोत्सहे॥ कल्पयौकः सुविपुलं यत्राहं निवसे सुखम्॥१८॥ स एनां तत आदाय न्यधादौदंचनोदके॥ तत्र क्षिप्ता मुहूर्तेन हस्तत्रयमवर्धत॥१९

भा॰अ॰म॰ नमएतदलंराजवसुरवंवल्गुमुदंचनम्॥ पृथुदेहिपदंमह्यंयत्त्वाऽहंशरणंगता॥२०॥ ततआदायसाराज्ञाक्षिप्तासाराजन्सरोवरे॥ तदावृत्यात्मनातो अ॰
॥३८॥ यंमहामीनोन्ववर्धत॥२१॥ नैतन्मेस्वस्तयेराजन्नुदकंसलिलौकसः॥ निधेहिरक्षायोगेनन्हदेमामविदासिनि॥२२॥ इत्युक्तःसोनयन्मत्स्यंतत्रतत्रवि ॥२४॥
दासिनि॥ जलाशयेसंमितंतंसमुद्रेप्राक्षिपज्झषम्॥२३॥ क्षिप्यमाणस्तमाहेदमिहमांमकरादयः॥ अदन्त्यतिबलावीरमांनेहोत्स्रष्टुमर्हसि॥२४॥
एवंविमोहितस्तेनवदतावल्गुभारतीम्॥ तमाहकोभवानस्मान्मत्स्यरूपेणमोहयन्॥२५॥ नैवंवीर्योजलचरोदृष्टोस्माभिःश्रुतोपिच॥ योभवा
न्योजनशतमन्हाभिव्यानशेसरः॥२६॥ नूनंत्वंभगवान्साक्षाद्धरिर्नारायणोऽव्ययः॥ अनुग्रहायभूतानांधत्सेरूपंजलौकसाम्॥२७॥ नमस्ते
पुरुषश्रेष्ठस्थित्युत्पत्त्यप्ययेश्वर॥ भक्तानांनःप्रपन्नानांमुख्योह्यात्मगतिर्विभो॥२८॥ सर्वेलीलावतारास्तेभूतानांभूतिहेतवः॥ ज्ञातुमिच्छा
म्यदोरूपंयदर्थंभवताधृतम्॥२९॥ नतेरविंदाक्षपदोपसर्पणंमृषाभवेत्सर्वसुहृत्प्रियात्मनः॥ यथेतरेषांपृथगात्मनांसतामदीदृशोयद्वपुरद्भुतं
हिनः॥३०॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥इतिब्रुवाणंनृपतिंजगत्पतिःसत्यव्रतंमत्स्यवपुर्युगक्षये॥ ॥विहर्तुकामःप्रलयार्णवेब्रवीत्चिकीर्षु
रेकांतजनप्रियःप्रियम्॥३१॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥सप्तमेह्यद्यतनादूर्ध्वमहन्येतदरिंदम॥ निमंक्ष्यत्यप्ययांभोधौत्रैलोक्यंभूर्भुवादिकम् ॥३८॥

॥३२॥त्रिलोक्यांली यमानायांसंवर्त्तांभसिवैतदा॥उपस्थास्यतिनौःकाचिद्विशालात्वांमयेरिता॥३३॥त्वंतावदोषधीःसर्वाबीजान्युच्चावचानि
च॥सप्तर्षिभिःपरिवृतःसर्वसत्वोपबृंहितः॥३४॥आरुह्यमहतींनावंविचरिष्यस्यविक्लवः॥एकार्णवेनिरालोकेऋषीणामेववर्चसा॥३५॥दोधूयमा
नांतांनावंसमीरेणबलीयसा॥उपस्थितस्यमेशृंगेनिबध्नीहिमहाहिना॥३६॥अहंत्वामृषिभिःसार्कंसहनावमुदन्वति॥विकर्षन्विचरिष्यामि
यावद्ब्राह्मीनिशाप्रभो॥३७॥मदीयंमहिमानंचपरंब्रह्मेतिशब्दितम्॥वेत्स्यस्यनुगृहीतंमेसंप्रश्नैर्विवृतंहृदि॥३८॥इत्थमादिश्यराजानंहरिरंतर
धीयत॥सोऽन्ववैक्षततंकालंयंहृषीकेशआदिशत्॥३९॥आस्तीर्यदर्भान्प्राक्कूलान्राजर्षिःप्रागुदङ्मुखः॥निषसादहरेःपादौचिंतयन्मत्स्य
रूपिणः॥४०॥ततःसमुद्रउद्वेलःसर्वतःप्लावयन्महीम्॥वर्द्धमानोमहामेघैर्वर्षद्भिः समदृश्यत॥४१॥ध्यायन्भगवदादेशंददृशेनावमागता
म्॥तामारुरोहविप्रेंद्रैरादायौषधिवीरुधः॥४२॥तमूचुर्मुनयःप्रीताराजन्ध्यायस्वकेशवम्॥सवैनःसंकटादस्मादविताशंविधास्यति॥४३
सोनुध्यातस्ततोराज्ञाप्रादुरासीन्महार्णवे॥एकशृंगधरोमत्स्योहैमोनियुतयोजनः॥४४॥निबध्यनावंतच्छृंगेयथोक्तोहरिणापुरा॥वरत्रेणा
हिनातुष्टस्तुष्टावमधुसूदनम्॥४५॥ ॥राजोवाच॥ ॥अनाद्यविद्योपहतात्मसंविदस्तन्मूलसंसारपरिश्रमातुराः॥यदृच्छयेहोपसृता

भा॰अ॰मू॰ ॥२१॥

यमाप्नुयुर्विमुक्तिदेनः परमोगुरुर्भवान् ॥ ४६ ॥ जनोबुधोयंनिजकर्मबंधनःसुखेच्छयाकर्मसमीहतेसुखम् ॥ यत्सेवयातांविधुनोत्यसन्मतिंग्रंथिंस
भिंद्यात्हृदयंसनोगुरुः ॥ ४७ ॥ यत्सेवयाऽग्नेरिवरुद्ररोदनंपुमान्विजह्यान्मलमात्मनस्तमः ॥ भजेतवर्णंनिजमेषसोऽव्ययोभूयात्सईशःपरमोगुरु
र्गुरुः ॥ ४८ ॥ नयत्प्रसादायुतभागलेशमन्येचदेवागुरवोजनाःस्वयम् ॥ कर्तुंसमेताःप्रभवंतिपुंसस्तमीश्वरंत्वांशरणंप्रपद्ये ॥ ४९ ॥ अचक्षुरंधस्ययथा
ग्रणीःकृतस्तथाजनस्याविदुषोबुधोगुरुः ॥ त्वमर्कदृक्सर्वदृशांसमीक्षणोवृतोगुरुर्नःस्वगतिंबुभुत्सताम् ॥ ५० ॥ जनोजनस्यादिशतेसतींमतिंय
यासप्रपद्येतदुरत्ययंतमः ॥ त्वंत्वव्ययंज्ञानममोघमंजसाप्रपद्यतेयेनजनोनिजंपदम् ॥ ५१ ॥ त्वंसर्वलोकस्यसुहृत्प्रियेश्वरोह्यात्मागुरुर्ज्ञानमभीष्टसिद्धिः
तथापिलोकोनभवंतमंधधीर्जानातिसंतंहृदिबद्धकामः ॥ ५२ ॥ तंत्वामहंदेववरंवरेण्यंप्रपद्यईशंप्रतिबोधनाय ॥ छिंध्यर्थदीपैर्भगवन्वचोभिर्ग्रंथी
न्हृदय्यान्विवृणुस्वमोकः ॥ ५३ ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ ॥ इत्युक्तवंतंनृपतिंभगवानादिपूरुषः ॥ मत्स्यरूपीमहांभोधौविहरंस्तत्वमब्रवीत् ॥ ५४ ॥
पुराणसंहितांदिव्यांसांख्ययोगक्रियावतीम् ॥ सत्यव्रतस्यराजर्षेरात्मगुह्यमशेषतः ॥ ५५ ॥ अश्रौषीदृषिभिःसाकमात्मतत्वमसंशयम् ॥ नाव्या
सीनोभगवताप्रोक्तंब्रह्मसनातनम् ॥ ५६ ॥ अतीतप्रलयापायउत्थितायसवेधसे ॥ हत्वाऽसुरंहयग्रीवंवेदान्प्रत्याहरद्धरिः ॥ ५७ ॥ सतुसत्यव्रतोरा

अ॰ ॥२४॥ ॥२१॥

ज्ञानविज्ञानसंयुतः॥ विष्णोः प्रसादात्कल्पेऽस्मिन्नासीद्वैवस्वतो मनुः॥५८॥ सत्यव्रतस्य राजर्षेर्मायामत्स्यस्य शार्ङ्गिणः॥ संवादं महदाख्यानं श्रुत्वा मुच्येत किल्बिषात्॥५९॥ अवतारो हरेर्योयं कीर्तयेदन्वहं नरः॥ संकल्पास्तस्य सिध्यंति स याति परमां गतिम्॥६०॥ प्रलयपयसि धातुः सुप्तशक्तेर्मुखेभ्यः श्रुतिगणमुपनीतं प्रत्युपादत्त हत्वा॥ दितिजमकथयद्यो ब्रह्म सत्यव्रतानां तमहमखिलहेतुं जिह्ममीनं नतोऽस्मि॥६१॥ इति श्रीभागवते महापुराणे अष्टमस्कंधे मत्स्यावतारचरितानुवर्णनं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः॥२४॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ ॥ ॥ ॥

भा०अ०म्
॥४०॥

अ०
॥२४॥

॥४०॥

॥ अथ श्रीमद्भागवते नवम स्कंधः प्रारंभ्यते ॥ श्रीकृष्ण जय कृष्ण गोपीकृष्ण ॥

।।श्रीगणेशायनमः।। ।।राजोवाच।। ।।मन्वंतराणिसर्वाणित्वयोक्तानिश्रुतानिमे।।वीर्याण्यनंतवीर्यस्यहरेस्तत्रकृतानिच।।१।।योऽसौसत्यव्रतोनामराजर्षिर्द्रविडेश्वरः।।ज्ञानंयोऽतीतकल्पांतेलेभेपुरुषसेवया।।२।।सवैविवस्वतःपुत्रोमनुरासीदितिश्रुतम्।।त्वत्तस्तस्यसुताःश्रोक्ताइक्ष्वाकुप्रमुखानृपाः।।३।।तेषांवंशंपृथक्ब्रह्मन्वंश्यानुचरितानिच।।कीर्तयस्वमहाभागनित्यंशुश्रूषतांहिनः।।४।।येभूतायेभविष्याश्चभवंत्यद्यतनाश्चये।।तेषांनःपुण्यकीर्तीनांसर्वेषांवदविक्रमान्।।५।। ।।सूतउवाच।। ।।एवंपरिक्षितारराज्ञासदसिब्रह्मवादिनाम्।।पृष्टःप्रोवाचभगवान्शुकःपरमधर्मवित्।।६।। ।।श्रीशुकउवाच।। ।।श्रूयतांमानवोवंशःप्राचुर्येणपरंतप।।नशक्यतेविस्तरतोवक्तुंवर्षशतैरपि।।७।।परावरेषांभूतानामात्मायःपुरुषःपरः।।सएवासीदिदंविश्वंकल्पांतेऽन्यन्नकिंचन।।८।।तस्यनाभेःसमभवत्पद्मकोशोहिरण्मयः।।तस्मिन्जज्ञेमहाराजस्वयंभूश्चतुराननः।।९।।मरीचिर्मनसस्तस्यजज्ञेतस्यापिकश्यपः।।दाक्षायण्यांततोऽदित्यांविवस्वानभवत्सुतः।।१०।।ततोमनुःश्राद्धदेवःसंज्ञायामासभारत।।श्रद्धायांजनयामासदशपुत्रान्सआत्मवान्।।११।।इक्ष्वाकुनृगशर्यातिदिष्टधृष्टकरूषकान्।।नरिष्यंतंपृषध्रंचनभगंचकविंविभुः।।१२।।अप्रजस्यमनोःपूर्वंवसिष्ठोभगवान्किल।।मित्रावरुणयोरिष्टिंप्रजाऽर्थं

मकरोत्प्रभुः ॥१३॥ तत्र श्रद्धा मनोः पत्नी होतारं समयाचत ॥ दुहित्रर्थमुपागम्य प्रणिपत्य पयोव्रता ॥१४॥ प्रेषितोऽध्वर्युणा होता यत्तया सुस
माहितः ॥ हविषि व्यचरत्तेन वषट्कारं गृणन्द्विजः ॥१५॥ होतुस्तद्व्यभिचारेण कन्येला नाम साऽभवत् ॥ तां विलोक्य मनुः प्राह नातिहृष्टमना गुरु
म् ॥१६॥ भगवन्किमिदं जातं कर्म वो ब्रह्मवादिनाम् ॥ विपर्ययमहो कष्टं मैवं स्याद्ब्रह्मविक्रिया ॥१७॥ यूयं मंत्रविदो युक्तास्तपसा दग्धकिल्बि
षाः ॥ कुतः संकल्पवैषम्यमनृतं विबुधेष्विव ॥१८॥ तन्निशम्य वचस्तस्य भगवान्प्रपितामहः ॥ होतुर्व्यतिक्रमं ज्ञात्वा बभाषे रविनंदनम् ॥१९॥ ए
तत्संकल्पवैषम्यं होतुस्ते व्यभिचारतः ॥ तथाऽपि साधयिष्ये ते सुप्रजस्त्वं स्वतेजसा ॥२०॥ एवं व्यवसितो राजन्भगवान्स महायशाः ॥ अस्तौ
षीदादिपुरुषमिलायाः पुंस्त्वकाम्यया ॥२१॥ तस्मै कामवरं तुष्टो भगवान्हरिरीश्वरः ॥ ददाविलाभवत्तेन सुद्युम्नः पुरुषर्षभः ॥२२॥ स एकदा म
हाराज विचरन्मृगयां वने ॥ वृतः कतिपयामात्यैरश्वमारुह्य सैंधवम् ॥२३॥ प्रगृह्य रुचिरं चापं शरांश्च परमाद्भुतान् ॥ दंशितोऽनुमृगं वीरो जगा
म दिशमुत्तराम् ॥२४॥ स कुमारो वनं मेरोरधस्तात्प्रविवेश ह ॥ यत्रास्ते भगवान्रुद्रो रममाणः सहोमया ॥२५॥ तस्मिन्प्रविष्ट एवासौ सु
द्युम्नः परवीरहा ॥ अपश्यत्स्त्रियमात्मानमश्वं च वडवां नृप ॥२६॥ तथा तदनुगाः सर्वे आत्मलिंगविपर्ययम् ॥ दृष्ट्वा विमनसोऽभूवन्वी

रमाणाः परस्परम् ॥२७॥ ॥राजोवाच॥ ॥कथमेवंगुणोदेशः केनवाभगवन्कृतः॥ प्रश्नमेनंसमाचक्ष्वपरंकौतूहलंहिनः॥२८॥ श्रीशुकउ०
एकदागिरिशंद्रष्टुमृषयस्तत्रसुव्रताः॥ दिशोवितिमिराभासाः कुर्वंतः समुपागमन्॥२९॥ तान्विलोक्यांबिकादेवीविवासाव्रीडिताभृश
म्॥ भर्तुरंकात्समुत्थायनीवीमाश्वथपर्यधात्॥३०॥ ऋषयोऽपितयोर्वीक्ष्यप्रसंगंरममाणयोः॥ निवृत्ताः प्रययुस्तस्मान्नरनारायणाश्रम
म्॥३१॥ तदिदंभगवानाहप्रियायाःप्रियकाम्यया॥ स्थानंयः प्रविशेदेतत्सवैयोषिद्भवेदिति॥३२॥ ततऊर्ध्वंवनंतद्वैपुरुषावर्जयंतिहि॥ साचा
नुचरैः संयुक्ताविचचारवनाद्वनम्॥३३॥ अथतामाश्रमाभ्यासेचरंतींप्रमदोत्तमाम्॥ स्त्रीभिः परिवृतांवीक्ष्यचकमेभगवान्बुधः॥३४॥ साऽ
पितंचकमेसुभ्रूः सोमराजसुतंपतिम्॥ सतस्यांजनयामासपुरूरवसमात्मजम्॥३५॥ एवंस्त्रीत्वमनुप्राप्तःसुद्युम्नोमानवोनृप॥ सस्मारस
कुलाचार्यंवसिष्ठमितिशुश्रुम॥३६॥ सतस्यतांदशांदृष्ट्वाकृपयाभृशपीडितः॥ सुद्युम्नस्याशयन्पुंस्त्वमुपाधावतशंकरम्॥३७॥
तुष्टस्तस्मैसभगवान्ऋषयेप्रियमावहन्॥ स्वांचवाचमृतांकुर्वन्निदमाहविशांपते॥३८॥ मासंपुमान्सभवितामासंस्त्रीतवगोत्रजः
इत्थंव्यवस्थयाकामंसुद्युम्नोऽवतुमेदिनीम्॥३९॥ आचार्यानुग्रहात्कामंलब्ध्वापुंस्त्वंव्यवस्थया॥ पालयामासजगतींनाभ्यनंदन्स्म

तंप्रजाः॥४०॥ तस्योत्कलोगयोराजन्विमलश्चस्कृतास्त्रयः॥ दक्षिणापथराजानोबभूवुर्धर्मवत्सलाः॥४१॥ ततःपरिणतेकालेप्रतिष्ठानप
तिःप्रभुः॥ पुरूरवसउत्सृज्यगांपुत्रायगतोवनम्॥४२॥ इतिश्रीभा०म०नवमस्कंधेइलोपाख्यानेप्रथमोऽध्यायः॥१॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥
श्रीशुकउवाच॥ ॥एवंगतेऽथसुद्युम्नेमनुर्वैवस्वतःसुते॥ पुत्रकामस्तपस्तेपेयमुनायांशतंसमाः॥१॥ ततोऽयजन्मनुर्देवमपत्यार्थंहरिंप्र
भुम्॥ इक्ष्वाकुपूर्वजान्पुत्रान्लेभेस्वसदृशान्दश॥२॥ पृषध्रस्तुमनोःपुत्रोगोपालोगुरुणाकृतः॥ पालयामासगायत्तोरात्र्यांवीरासनव्रतः॥३
एकदाप्राविशद्गोष्ठंशार्दूलोनिशिवर्षति॥ शयानागावउत्थायभीतास्ताबभ्रमुर्व्रजे॥४॥ एकांजग्राहबलवान्साचुक्रोशभयातुरा॥ तस्यास्त
त्क्रंदितंश्रुत्वापृषध्रोऽभिससारह॥५॥ खड्गमादायतरसाप्रलीनोडुगणेनिशि॥ अजानन्नहनद्बभ्रोःशिरःशार्दूलशंकया॥६॥ व्याघ्रोऽपि
वृक्णश्रवणोनिस्त्रिंशाग्राहतस्ततः॥ निश्चक्रामभृशंभीतोरक्तंपथिसमुत्सृजन्॥७॥ मन्यमानोहतंव्याघ्रंपृषध्रःपरवीरहा॥ अद्राक्षी
त्स्वहतांबभ्रुंव्युष्टायांनिशिदुःखितः॥८॥ तंशशापकुलाचार्यःकृतागसमकामतः॥ नक्षत्रबंधुःशूद्रस्त्वंकर्मणाभवितामुना॥९॥ एवंशप्तस्तु
गुरुणाप्रत्यगृह्णात्कृतांजलिः॥ आधारयद्व्रतंवीरऊर्ध्वरेतामुनिप्रियम्॥१०॥ वासुदेवेभगवतिसर्वात्मनिपरेमले॥ एकांतित्वंगतोभ

भा०न०मू ।।३।।

त्मा सर्वभूतसुहृत्समः।।११।। विमुक्तसंगः शांतात्मा संयताक्षोऽपरिग्रहः।। यदृच्छयोपपन्नेन कल्पयन्वृत्तिमात्मनः।।१२।। आत्मन्यात्मानमा धायज्ञानतृप्तः समाहितः।। विचचार महीमेतां जडांधबधिराकृतिः।।१३।। एवंवृत्तो वनं गत्वा दृष्ट्वा दावाग्निमुत्थितम्।। तेनोपयुक्तकरणो ब्रह्म प्राप परं मुनिः।।१४।। कविः कनीयान्विषयेषु निस्पृहो विसृज्य राज्यं सहबंधुभिर्वनम्।। निवेश्य चित्ते पुरुषं स्वरोचिषं विवेश कैशोरवयाः परं गतः।।१५ करूषान्मानवादासन्कारूषाः क्षत्रजातयः।। उत्तरापथगोप्तारो ब्रह्मण्या धर्मवत्सलाः।।१६।। धृष्टाद्धार्ष्टमभूत्क्षत्रं ब्रह्मभूयं गतं क्षितौ नृगस्य वंशः सुमतिर्भूतज्योतिस्ततो वसुः।।१७।। वसोः प्रतीकस्तत्पुत्र ओघवानोघवत्पिता।। कन्या चौघवती नाम सुदर्शन उवाह ताम् ।।१८।। चित्रसेनो नरिष्यंताद्दक्षस्तस्य सुतोऽभवत्।। तस्य मीढ्वांस्ततः कूर्च इंद्रसेनस्तु तत्सुतः।।१९।। वीतिहोत्रस्त्विंद्रसेनात्तस्य सत्यश्र वा अभूत्।। उरुश्रवाः सुतस्तस्य देवदत्तस्ततोऽभवत्।।२०।। ततोऽग्निवेशो भगवानग्निः स्वयमभूत्सुतः।। कानीन इति विख्यातो जातूक र्ण्यो महानृषिः।।२१।। ततो ब्रह्मकुलं जातमाग्निवेश्यायनं नृप।। नरिष्यंतान्वयः प्रोक्तो दिष्टवंशमतः शृणु।।२२।। नाभागो दिष्टपुत्रोऽन्यः क र्मणा वैश्यतां गतः।। भलंदनः सुतस्तस्य वत्सप्रीतिर्भलंदनात्।।२३।। वत्सप्रीतेः सुतः प्रांशुस्तत्सुतं प्रमतिं विदुः।। खनित्रः प्रमते

श्रं० ।।२।। ।।२।।

स्तस्माच्चाक्षुषोऽथ विविंशतिः ॥२४॥ विविंशतिसुतो रंभः खनिनेत्रोऽस्य धार्मिकः ॥ करंधमो महाराज तस्यासीदात्मजो नृपः ॥२५॥ त
स्याविक्षित्सुतो यस्य मरुत्तश्चक्रवर्त्यभूत् ॥ संवर्तोऽयाजयद्यं वै महायोग्यंगिरःसुतः ॥२६॥ मरुत्तस्य यथा यज्ञो न तथाऽन्यस्य कश्चन ॥ स
र्वं हिरण्मयं त्वासीद्यत्किंचिच्चास्य शोभनं ॥२७॥ अमाद्यदिंद्रः सोमेन दक्षिणाभिर्द्विजातयः ॥ मरुतः परिवेष्टारो विश्वेदेवाः सभासदः ॥२८
मरुत्तस्य दमः पुत्रस्तस्यासीद्राज्यवर्द्धनः ॥ सुधृतिस्तत्सुतो जज्ञे सौधृतेयो नरः सुतः ॥२९॥ तत्सुतः केवलस्तस्माद्बंधुमान्वेगवांस्त
तः ॥ बंधुस्तस्याभवद्यस्य तृणबिंदुर्महीपतिः ॥३०॥ तं भेजेऽलंबुषा देवी भजनीयगुणालयम् ॥ वराप्सरा यतः पुत्राः कन्या चेडविडाऽ
भवत् ॥३१॥ तस्यामुत्पादयामास विश्रवा धनदं सुतम् ॥ प्रादाय विद्यां परमामृषिर्योगेश्वरात्पितुः ॥३२॥ विशालः शून्यबंधुश्च धूम्रकेतु
श्च तत्सुताः ॥ विशालो वंशकृद्राजा वैशालीं निर्ममे पुरीम् ॥३३॥ हेमचंद्रः सुतस्तस्य धूम्राक्षस्तस्य चात्मजः ॥ तत्पुत्रात्संयमादा
सीत्कृशाश्वः सहदेवजः ॥३४॥ कृशाश्वात्सोमदत्तोऽभूद्योऽश्वमेधैरिडस्पतिम् ॥ इष्ट्वा पुरुषमापाग्र्यां गतिं योगेश्वराश्रितः ॥३५॥
सोमदत्तिस्तु सुमतिस्तत्सुतो जनमेजयः ॥ एते वैशालभूपालास्तृणबिंदोर्यशोधराः ॥३६॥ इति श्रीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे द्विती

योऽध्यायः॥२॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥शर्यातिर्मानवोराजाब्रह्मिष्ठःसबभूवह॥ योवाअंगिरसांसत्रेद्वितीयमहरूचिवान्॥१॥
सुकन्यानामतस्यासीत्कन्याकमललोचना॥ तयासार्द्धंवनगतोह्यगमच्च्यवनाश्रमम्॥२॥ सासखीभिःपरिवृताविचिन्वंत्यंघ्रिपान्वने
वल्मीकरंध्रेददृशेखद्योतेइवज्योतिषी॥३॥ तेदैवचोदिताबालाज्योतिषीकंटकेनवै॥ अविध्यन्मुग्धभावेनसुस्रावासृक्ततोबहिः॥४
शकृन्मूत्रनिरोधोभूत्सैनिकानांचतत्क्षणात्॥ राजर्षिस्तमुपालक्ष्यपुरुषान्विस्मितोऽब्रवीत्॥५॥ अप्यभद्रंनयुष्माभिर्भार्गवस्यविचेष्टि
तम्॥ व्यक्तंकेनापिनस्तस्यकृतमाश्रमदूषणम्॥६॥ सुकन्याप्राहपितरंभीताकिंचित्कृतंमया॥ द्वेज्योतिषीअजानंत्यानिर्भिन्नेकंटकेन
वै॥७॥ दुहितुस्तद्वचःश्रुत्वाशर्यातिर्जातसाध्वसः॥ मुनिंप्रसादयामासवल्मीकांतर्हितंशनैः॥८॥ तदभिप्रायमाज्ञायप्रादाद्दुहितरंमु
नेः॥ कृच्छ्रान्मुक्तस्तमामंत्र्यपुरंप्रायात्समाहितः॥९॥ सुकन्याच्यवनंप्राप्यपतिंपरमकोपनम्॥ प्रीणयामासचित्तज्ञाअप्रमत्तानुवृत्तिभिः
१०॥ कस्यचित्त्वथकालस्यनासत्यावाश्रमागतौ॥ तौपूजयित्वाप्रोवाचवयोमेदत्तमीश्वरौ॥११॥ ग्रहंग्रहीष्येसोमस्ययज्ञेवामप्यसोम
पोः॥ क्रियतांमेवयोरूपंप्रमदानांयदीप्सितम्॥१२॥ बाढमित्यूचतुर्विप्रमभिनंद्यभिषक्तमौ॥ निमज्जतांभवानस्मिन्ह्रदेसिद्ध

विनिर्मिते॥१३॥इत्युक्काजरयाग्रस्तदेहोधमनिसंततः॥ह्रदंप्रवेशितोऽश्विभ्यांवलीपलितविप्रियः॥१४॥पुरुषास्त्रयउत्तस्थुरपीच्याव
निताप्रियाः॥पद्मस्रजःकुंडलिनस्तुल्यरूपाःस्ववाससः॥१५॥तान्निरीक्ष्यवरारोहासरूपान्सूर्यवर्चसः॥अजानतीपतिंसाध्वीअश्विनौशरणं
ययौ॥१६॥दर्शयित्वापतिंतस्यैपातिव्रत्येनतोषितौ॥ऋषिमामंत्र्ययपतु विमानेनत्रिविष्टपम्॥१७॥यक्ष्यमाणोऽथशर्यातिश्च्यवनस्या
श्रमंगतः॥ददर्शदुहितुःपार्श्वेपुरुषंसूर्यवर्चसम्॥१८॥राजादुहितरंप्राहकृतपादाभिवंदनाम्॥आशिषश्चाप्रयुंजानोनातिप्रीतमनाइव॥१९
चिकीर्षितंतेकिमिदंपतिस्त्वयाप्रलंभितोलोकनमस्कृतोमुनिः॥त्वंयज्जराग्रस्तमसत्यसंमतंविहायजारंभजसेमुमध्वगम्॥२०॥कथंमति
स्तेऽवगताऽन्यथासतांकुलप्रसूतेकुलदूषणंत्विदम्॥बिभर्षिजारंयदपत्रपाकुलंपितुश्चभर्तुश्चनयस्यधस्तमः॥२१॥एवंब्रुवाणंपितरंस्मयं
मानाशुचिस्मिता॥उवाचतातजामातातवैषभृगुनंदनः॥२२॥शशंसपित्रेतत्सर्वंवयोरूपाभिलंभनम्॥विस्मितःपरमप्रीतस्तनयांपरि
षस्वजे॥२३॥सोमेनयाजयन्वीरंग्रहंसोमस्यचाग्रहीत्॥असोमपोरप्यश्विनोश्च्यवनःस्वेनतेजसा॥२४॥हंतुंतमाददेवज्रंसद्योमन्युरम
र्षितः॥सवज्रंस्तंभयामासभुजमिंद्रस्यभार्गवः॥२५॥अन्वजानंस्ततःसर्वेग्रहंसोमस्यचाश्विनोः॥भिषजावितियत्पूर्वंसोमाहुत्याबहि

ष्टतौ ॥२६॥ उत्तानबर्हिरानर्तो भूरिषेण इति त्रयः ॥ शर्यातेरभवन्पुत्रा आनर्ताद्रेवतोभवत् ॥२७॥ सोंऽतःसमुद्रे नगरीं विनिर्माय कुशस्थलीम्
आस्थितोऽभुंक्त विषयानानर्तादीनरिंदम ॥२८॥ तस्य पुत्रशतं जज्ञे ककुद्मिज्येष्ठमुत्तमम् ॥ ककुद्मी रेवतीं कन्यां स्वामादाय विभुं गतः ॥२९॥ कन्या
वरं परिप्रष्टुं ब्रह्मलोकमपावृतम् ॥ आवर्तमाने गांधर्वे स्थितोऽलब्धक्षणः क्षणम् ॥३०॥ तदंत आद्यमानस्य स्वाभिप्रायं न्यवेदयत् ॥ तच्छ्रुत्वा
भगवान्ब्रह्मा प्रहस्य तमुवाच ह ॥३१॥ अहो राजन्निरुद्धास्ते कालेन हृदि ये कृताः ॥ तत्पुत्रपौत्रनप्तॄणां गोत्राणि च न शृण्महे ॥३२॥ कालोऽभि
यातस्त्रिणवचतुर्युगविकल्पितः ॥ तद्गच्छ देवदेवांशो बलदेवो महाबलः ॥३३॥ कन्यारत्नमिदं राजन्नररत्नाय देहि भो ॥ भुवो भारावताराय
भगवान्भूतभावनः ॥३४॥ अवतीर्णो निजांशेन पुण्यश्रवणकीर्तनः ॥ इत्यादिष्टोऽभिवंद्याजं नृपः स्वपुरमागतः ॥३५॥ त्यक्तं पुण्यजनत्रासा
द्भ्रातृभिर्दिक्ष्ववस्थितैः ॥ सुतां दत्वानवद्यांगीं बलाय बलशालिने ॥ बदर्याख्यं गतो राजा तप्तुं नारायणाश्रमम् ॥३६॥ इति श्रीभागवते मह
पुराणे नवमस्कंधे तृतीयोध्यायः ॥३॥ श्रीशुक उवाच ॥ ॥ नाभागो नभगापत्यं यं ततं भ्रातरः कविम् ॥ यविष्ठं व्यभजन्दायं ब्रह्मचारिणमागतम्
॥१॥ भ्रातरोऽभांक्त किं मह्यं भजाम पितरं तव ॥ त्वां ममार्यास्तताभांक्षुर्मा पुत्रक तदादृथाः ॥२॥ इमे अंगिरसः सत्रमासतेद्य सुमेधसः ॥ ष

ष्टंषष्टमुपेत्याहःकवेमुह्यंतिकर्माणि ॥३॥ तांस्त्वंशंसयसूक्तेद्वेवैश्वदेवेमहात्मनः ॥ तेस्वर्यंतोधनंसत्रपरिशेषितमात्मनः ॥४॥ दास्यंत्यथत
तोगच्छतथासत्तवान्यथा ॥ तस्मैदत्वाययुःस्वर्गंतेसत्रपरिशेषितम् ॥५॥ तंकश्चित्स्वीकरिष्यंतंपुरुषःकृष्णदर्शनः ॥ उवाचोत्तरतोभ्येत्य
ममेदंवास्तुकंवसु ॥६॥ ममेदमृषिभिर्दत्तमितितर्हिस्ममानवः ॥ स्यान्नौतेपितरिप्रश्नःपृष्टवान्पितरंयथा ॥७॥ यज्ञवास्तुगतंसर्वमुच्छि
ष्टमृषयःक्वचित् ॥ चक्रुर्हिभागंरुद्रायसदेवःसर्वमर्हति ॥८॥ नाभागस्तंप्रणम्याहतवेशकिलवास्तुकम् ॥ इत्याहमेपिताब्रह्मन्शिरसात्वांप्रसा
दये ॥९॥ यत्तेपिताऽवदद्धर्मंत्वंतुसत्यंप्रभाषसे ॥ ददामितेमंत्रदृशोज्ञानंब्रह्मसनातनम् ॥१०॥ गृहाणद्रविणंदत्तंमत्सत्रपरिशेषितम् ॥ इत्यु
तू
क्त्वांतर्हितोरुद्रोभगवान्सत्यवत्सलः ॥११॥ यएतत्संस्मरेत्प्रातःसायंचसुसमाहितः ॥ कविर्भवतिमंत्रज्ञोगतिंचैवतथात्मनः ॥१२॥ नाभा
गादंबरीषोऽभून्महाभागवतःकृती ॥ नास्पृशद्ब्रह्मशापोऽपियन्नप्रतिहतःक्वचित् ॥१३॥ ॥राजोवाच॥ ॥भगवन्श्रोतुमिच्छामिरा
जर्षेस्तस्यधीमतः ॥ नप्राभूद्यत्रनिर्मुक्तोब्रह्मदंडोदुरत्ययः ॥१४॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥अंबरीषोमहाभागःसप्तद्वीपवतींमहीम्
अव्ययांचश्रियंलब्ध्वाविभवंचातुलंभुवि ॥१५॥ मेनेतिदुर्लभंपुंसांसर्वंतत्स्वप्नसंस्तुतम् ॥ विद्वान्विभवनिर्वाणंतमोविशतियत्पुमा

न्।।१६।। वासुदेवे भगवति तद्भक्तेषु च साधुषु।। प्राप्तो भावं परं विश्वं येनेदं लोष्टवत्स्मृतम्।।१७।। स वै मनः कृष्णपदारविंदयोर्वचांसि वैकुंठगुणानुवर्ण
ने।। करौ हरेर्मंदिरमार्जनादिषु श्रुतिं चकाराच्युतसत्कथोदये।।१८।। मुकुंदलिंगालयदर्शने दृशौ तद्भृत्यगात्रस्पर्शेंगसंगमम्।। घ्राणं च तत्पादसरोजसौ
रभे श्रीमत्तुलस्या रसनां तदर्पिते।।१९।। पादौ हरेः क्षेत्रपदानुसर्पणे शिरो हृषीकेशपदाभिवंदने।। कामं च दास्ये न तु कामकाम्यया यथोत्तमश्लोकजना
श्रया रतिः।।२०।। एवं सदा कर्मकलापमात्मनः परेऽधियज्ञे भगवत्यधोक्षजे।। सर्वात्मभावं विदधन्महीमिमां तन्निष्ठविप्राभिहितः शशास ह।।२१।। ईजे
श्वमेधैरधियज्ञमीश्वरं महाविभूत्योपचितांगदक्षिणैः।। ततैर्वसिष्ठासितगोतमादिभिर्धन्वन्यभिस्रोतमसौ सरस्वतीम्।।२२।। यस्य क्रतु
षु गीर्वाणैः सदस्या ऋत्विजो जनाः।। तुल्यरूपाश्चानिमिषा व्यदृश्यंत सुवाससः।।२३।। स्वर्गो न प्रार्थितो यस्य मनुजैरमरप्रियः।। शृण्वद्भि
रुपगायद्भिरुत्तमश्लोकचेष्टितम्।।२४।। संमर्दयंति तान्कामाः स्वाराज्यपरिभाविताः।। दुर्लभा नापि सिद्धानां मुकुंदं हृदि पश्यतः।।२५।।
स इत्थं भक्तियोगेन तपोयुक्तेन पार्थिवः।। स्वधर्मेण हरिं प्रीणन्संगान्सर्वान्शनैर्जहौ।।२६।। गृहेषु दारेषु सुतेषु बंधुषु द्विपोत्तमस्यंदनवाजि
पत्तिषु।। अक्षय्यरत्नाभरणायुधादिष्वनंतकोशेष्वकरोदसन्मतिम्।।२७।। तस्मा अदाद्धरिश्चक्रं प्रत्यनीकभयावहम्।। एकांतभक्तिभावेन प्रीतो

भृत्याभिरक्षणम्॥२८॥ आरिराधयिषुः कृष्णं महिष्या तुल्यशीलया॥ युक्तः सांवत्सरं वीरो दधार द्वादशीव्रतम्॥२९॥ व्रतांते कार्त्तिके मासि त्रिरात्रं समुपोषितः॥ स्नातः कदाचित्कालिंद्यां हरिं मधुवनेऽर्चयत्॥३०॥ महाभिषेकविधिना सर्वोपस्करसंपदा॥ अभिषिच्यांबराकल्पैर्गंधमाल्यार्हणादिभिः॥३१॥ तद्गतांतरभावेन पूजयामास केशवम्॥ ब्राह्मणांश्च महाभागान् सिद्धार्थानपि भक्तितः॥३२॥ गवां रुक्मविषाणीनां रूप्यांघ्रीणां सुवाससाम्॥ पयःशीलवयोरूपवत्सोपस्करसंपदाम्॥३३॥ प्राहिणोत्साधुविप्रेभ्यो गृहेषु न्यर्बुदानि षट्॥ भोजयित्वा द्विजानग्रे स्वाद्वन्नं गुणवत्तमम्॥३४॥ लब्धकामैरनुज्ञातः पारणायोपचक्रमे॥ तस्य तर्ह्यतिथिः साक्षाद्दुर्वासा भगवानभूत्॥३५॥

र

तमानर्चातिथिं भूपः प्रत्युत्थानासनार्हणैः॥ ययाचेऽभ्यवहाराय पादमूलमुपागतः॥३६॥ प्रतिनंद्य स तद्याच्ञां कर्त्तुमावश्यकं गतः॥ निममज्ज बृहद्ध्यायन्कालिंदीसलिले शुभे॥३७॥ मुहूर्त्तार्द्धावशिष्टायां द्वादश्यां पारणं प्रति॥ चिंतयामास धर्मज्ञो द्विजैस्तद्धर्मसंकटे॥३८॥ ब्राह्मणातिक्रमे दोषो द्वादश्यां यदपारणे॥ यत्कृत्वा साधु मे भूयादधर्मो वा न मां स्पृशेत्॥३९॥ अंभसा केवलेनाथ करिष्ये व्रतपारणम्॥ प्राहुरब्भक्षणं विप्रा ह्यशितं नाशितं च तत्॥४०॥ इत्यपः प्राश्य राजर्षिश्चिंतयन्मनसाऽच्युतम्॥ प्रत्याचष्ट कुरुश्रेष्ठ द्विजागमनमेव सः॥४१॥

ज्यच

दुर्वासायमुनाकूलात्कृतावश्यकआगतः राज्ञाभिनंदितस्तस्य बुबुधेचेष्टितंधिया ॥४२॥ मन्युनाप्रचलद्गात्रोभ्रूकुटीकुटिलाननः ।
बुभुक्षितश्चसुतरांकृतांजलिमभाषत ॥४३॥ अहोअस्यनृशंसस्यश्रियोन्मत्तस्यपश्यत ॥ धर्मव्यतिक्रमंविष्णोरभक्तस्येशमानिनः
॥४४॥ योमामतिथिमायातमातिथ्येननिमंत्र्यच । अदत्वाभुक्तवांस्तस्यसद्यस्तेदर्शयेफलम् ॥४५॥ एवंब्रुवाणउत्कृत्यजटांरोषविदी
पितः ॥ तयासनिर्ममेतस्मैकृत्यांकालानलोपमाम् ॥४६॥ तामापतंतींज्वलतीमसिहस्तांपदाभुवम् । वेपयंतींसमुद्वीक्ष्यनचचालपदान्नृ
पः ॥४७॥ प्राग्दिष्टंभृत्यरक्षायांपुरुषेणमहात्मना ॥ ददाहकृत्यांतांचक्रंक्रुद्धाहिमिवपावकः ॥४८॥ तदभिद्रवदुद्वीक्ष्यस्वप्रयासंचनिष्फ
लम् ॥ दुर्वासादुद्रुवेभीतोदिक्षुप्राणपरीप्सया ॥ तमन्वधावद्भगवद्रथांगंदावाग्निरुद्धूतशिखोयथा हिम् ॥ तथानुषक्तंमुनिरीक्ष्यमाणो
गुहांविविक्षुःप्रससारमेरोः ॥५०॥ दिशोनभःक्ष्मांविवरान्समुद्रान्लोकान्सपालान्त्रिदिवंगतःसः ॥ यतोयतोधावतितत्रतत्रसु
दर्शनंदुःप्रसहंददर्श ॥५१॥ अलब्धनाथःसयदाकुतश्चित्संत्रस्तचित्तोरणमेषमाणः । देवंविरिंच्यंसमगाद्विधातस्त्राह्यात्मयोने
जिततेजसोमाम् ॥५२॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ ॥स्थानंमदीयंसहविश्वमेतत्क्रीडावसानेद्विपरार्द्धसंज्ञे ॥ भ्रूभंगमात्रेणहिसंदिधक्षोः

कृतात्मनो यस्य तिरो भविष्यति ॥५३॥ अहं भवो दक्षभृगुप्रधानाः प्रजेशभूतेशसुरेशमुख्याः। सर्वे वयं यन्नियमं प्रपन्ना मूर्ध्न्यर्पितं लोकहि-
तं वहामः ॥५४॥ प्रत्याख्यातो विरिंच्येन विष्णुचक्रोपतापितः। दुर्वासाः शरणं यातः शर्वं कैलासवासिनम् ॥५५॥ ॥श्रीरुद्र उवाच॥
वयं न तात प्रभवाम भूम्नि यस्मिन् परेऽन्येऽप्यजजीवकोशाः। भवंति काले न भवंति हीदृशाः सहस्रशो यत्र वयं भ्रमामः ॥५६
अहं सनत्कुमारश्च नारदो भगवानजः। कपिलोऽपांतरतमो देवलो धर्म आसुरिः ॥५७॥ मरीचिप्रमुखाश्चान्ये सिद्धेशाः पारदृ-
श्वनाः। विदाम न वयं सर्वे यन्मायां मायया वृताः ॥५८॥ तस्य विश्वेश्वरस्येदं शस्त्रं दुर्विषहं हि नः। तमेव शरणं याहि हरिस्ते शं वि-
धास्यति ॥५९॥ ततो निराशो दुर्वासाः पदं भगवतो ययौ। वैकुंठाख्यं यदध्यास्ते श्रीनिवासः श्रिया सह ॥६०॥ संदह्यमानोऽजित-
शस्त्रवह्निना तत्पादमूले पतितः सवेपथुः। आहाच्युतानंत सदीप्सित प्रभो कृतागसं मावहि विश्वभावन ॥६१॥ अजानता ते
परमानुभावं कृतं मयाऽघं भवतः प्रियाणाम्। विधेहि तस्यापचितिं विधातर्मुच्येत यन्नाम्न्युदिते नारकोऽपि ॥६२॥ श्रीभगवानुवाच
अहं भक्तपराधीनो ह्यस्वतंत्र इव द्विज। साधुभिर्ग्रस्तहृदयो भक्तैर्भक्तजनप्रियः ॥६३॥ नाहमात्मानमाशासे मद्भक्तैः साधुभिर्विना

श्रियंचात्यंतिकीं ब्रह्मन्येषांगतिरहंपरा ।। ६४ ।। ये दारागारपुत्राप्तान्प्राणान्वित्तमिमंपरम्। हित्वामांशरणंयाताः कथंतांस्त्यक्तुमुत्स
हे ।। ६५ ।। मयिनिर्बद्धहृदयाः साधवः समदर्शनाः।। वशेकुर्वंतिमांभक्त्यासत्स्त्रियः सत्पतिंयथा।। ६६ ।। मत्सेवयाप्रतीतंतेसालोक्या
दिचतुष्टयम्। नेच्छंतिसेवयापूर्णाः कुतोऽन्यत्कालविद्रुतम्।। ६७ ।। साधवोहृदयंमह्यंसाधूनांहृदयंत्वहम्। मदन्यत्तेनजानंतिनाहं
तेभ्योमनागपि ।। ६८ ।। उपायंकथयिष्यामितवविप्रशृणुष्वतत्।। अयंह्यात्माभिचारस्तेयतस्तंयाहिवैभवान्।। ६९ ।। साधुषुप्रहितंतेजः
प्रहर्तुः कुरुतेशिवम्।। तपोविद्याचविप्राणांनिःश्रेयसकरेउभे।। तएवदुर्विनीतस्यकल्पेतेकर्तुरन्यथा ।। ७० ।। ब्रह्मंस्तद्गच्छभद्रंतेनाभा
गतनयंनृपम्। क्षमापयमहाभागंततःशांतिर्भविष्यति ।। ७१ ।। इतिश्रीभा० म० नवमस्कंधेअंबरीषचरितेचतुर्थोऽध्यायः।। ४।। श्रीरस्तु।।
श्रीशुकउवाच ।। ।। एवंभगवतादिष्टोदुर्वासाश्चक्रतापितः ।। अंबरीषमुपावृत्यतत्पादौदुःखितोग्रहीत्।। १ ।। तस्यसोद्यमनंवीक्ष्य
पादस्पर्शविलज्जितः ।। अस्तावीत्तद्धरेरस्त्रंकृपयापीडितोभृशम्।। २ ।। ।। अंबरीषउवाच ।। ।। त्वमग्निर्भगवान्सूर्यस्त्वंसोमो
ज्योतिषांपतिः ।। त्वमापस्त्वंक्षितिर्व्योमवायुर्मात्रेंद्रियाणिच ।। ३ ।। सुदर्शननमस्तुभ्यंसहस्राराच्युतप्रिय। सर्वास्त्रघातिन्विप्रायस्व

हे

स्तिभूयाइडस्पते॥४॥ त्वंधर्मस्त्वंमृतंसत्यंत्वंयज्ञोऽखिलयज्ञभुक्त्वंलोकपालः सर्वात्मात्वंतेजःपौरुषंपरम्॥५॥ नमः सुनाभाखिलधर्मसे
तवेह्यधर्मशीलासुरधूमकेतवे॥ त्रैलोक्यगोपायविशुद्धवर्चसेमनोजवायाद्भुतकर्मणेगृणे॥६॥ त्वत्तेजसाधर्ममयेनसंहृतंतमः प्रकाश
श्चधृतोमहात्मनाम्॥ दुरत्ययस्तेमहिमागिरांपतेत्वद्रूपमेतत्सदसत्परावरम्॥७॥ यदाविसृष्टस्त्वमनंजनेनवैबलंप्रविष्टोऽजितदैत्यदा
नवम्॥ बाहूदरोर्वंघ्रिशिरोधराणिवृश्चन्नजस्रंप्रधनेविराजसे॥८॥ सत्वंजगत्त्राणखलप्रहाणयेनिरूपितः सर्वसहोगदाभृता॥ वि
प्रस्यचास्मत्कुलदैवहेतवेविधेहिभद्रंतदनुग्रहोहिनः॥९॥ यद्यस्तिदत्तमिष्टंवास्वधर्मोवास्वनुष्ठितः॥ कुलंनोविप्रदैवंचेद्द्विजोभवतुवि
ज्वरः॥१०॥ यदिनोभगवान्प्रीतएकः सर्वगुणाश्रयः॥ सर्वभूतात्मभावेनद्विजोभवतुविज्वरः॥११॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥इतिसंस्तु
वतोराज्ञोविष्णुचक्रंसुदर्शनम्॥ अशाम्यत्सर्वतोविप्रंप्रदहद्राजयाञ्चया॥१२॥ समुक्तोऽस्त्राग्नितापेनदुर्वासाः स्वस्तिमांस्ततः॥
प्रशशंसतमुर्वीशंयुंजानःपरमाशिषः॥१३॥ ॥दुर्वासाउवाच॥ ॥अहोऽनंतदासानांमहत्त्वंदृष्टमद्यमे॥ कृतागसोऽपियद्राजन्मं
गलानिसमीहसे॥१४॥ दुष्करःकोनुसाधूनांदुस्त्यजोवामहात्मनाम्॥ यैःसंगृहीतोभगवान्सात्वतामृषभोहरिः॥१५॥ यन्नामश्रुति

मात्रेणपुमान्भवतिनिर्मलः।। तस्यतीर्थपदःकिंवादासानामवशिष्यते।।१६।।राजन्ननुगृहीतोहंत्वयातिकरुणात्मना।।मदघंपृष्ठतःकृत्वा प्राणायन्मेऽभिरक्षिताः।।१७।।राजातमकृताहारः प्रत्यागमनकांक्षया।।चरणावुपसंगृह्यप्रसाद्यसमभोजयत्।।१८।।सोऽशित्वादृतमानी तमातिथ्यंसार्वकामिकम्।।तृप्तात्मानृपतिंप्राहभुज्यतामितिसादरम्।।१९।।प्रीतोऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मितवभागवतस्यवै।।दर्शनस्पर्शना लापैरातिथ्येनात्ममेधसा।।२०।।कर्मावदातमेतत्तेगायंतिस्वःस्त्रियोमुहुः।।कीर्तिंपरमपुण्यांचकीर्तयिष्यतिभूरियम्।।२१।। ।।श्रीशुकउ० एवंसंकीर्त्यराजानंदुर्वासाःपरितोषितः।।ययौविहायसामंत्र्यब्रह्मलोकमहैतुकम्।।२२।।संवत्सरोऽत्यगात्तावद्यावतानागतोगतः।।मुनिस्त द्दर्शनाकांक्षोराजाब्भक्षोबभूवह।।२३।।गतेऽथदुर्वाससिसोंऽबरीषोद्विजोपयोगातिपवित्रमाहरत्।।ऋषेर्विमोक्षंव्यसनंचबुध्वामेनेस्व वीर्यंचपरानुभावम्।।२४।।एवंविधानेकगुणःसराजापरात्मनिब्रह्मणिवासुदेवे।।क्रियाकलापैःसमुवाहभक्तिंययाविरिंच्यान्निरयांश्चका र।।२५।।अथांबरीषस्तनयेषुराज्यंसमानशीलेषुविसृज्यधीरः।।वनंविवेशात्मनिवासुदेवेमनोदधत्ध्वस्तगुणप्रवाहः।।२६।।इत्येतत्पुण्य माख्यानमंबरीषस्यभूपतेः।।संकीर्तयन्ननुध्यायन्भक्तोभगवतोभवेत्।।२७।।इतिश्रीभा०म०नवमस्कंधेअंबरीषचरित्रंनामपंचमोध्यायः

।।५।। ।।श्रीशुक उवाच।। ।।विरूपः केतुमान्शंभुरंबरीषसुतास्त्रयः।।विरूपात्पृषदश्वोऽभूत्तत्पुत्रस्तुरथीतरः।।१।।रथीतरस्या
प्रजस्यभार्यायांतंतवेऽर्थितः।।अंगिराजनयामासब्रह्मवर्चस्विनःसुतान्।।२।।एतेक्षेत्रप्रसूतावैपुनस्त्वांगिरसाःस्मृताः।।रथीतराणांप्रवराःक्षे
त्रोपेताद्विजातयः।।३।।क्षुवतस्तुमनोर्जज्ञेइक्ष्वाकुर्घ्राणतःसुतः।।तस्यपुत्रशतज्येष्ठाविकुक्षिनिमिदंडकाः।।४।।तेषांपुरस्तादभवन्नार्यावर्तेनृ
पानृप।।पंचविंशतिपश्चाच्चत्रयोमध्येपरेऽन्यतः।।५।।सएकदाष्टकाश्राद्धेइक्ष्वाकुःसुतमादिशत्।।मांसमानीयतांमेध्यंविकुक्षेगच्छमाचिरम्
।।६।।तथेतिसवनंगत्वामृगान्हत्वाक्रियार्हणान्।।श्रांतोबुभुक्षितोवीरःशशंचाददपस्मृतिः।।७।।शेषंनिवेदयामासपित्रेतेनचतद्गुरुः।।चोदि
तःप्रोक्षणायाहदुष्टमेतदकर्मकम्।।८।।ज्ञात्वापुत्रस्यतत्कर्मगुरुणाऽभिहितंनृपः।।देशान्निःसारयामाससुतंत्यक्तविधिंरुषा।।९।।सतुविप्रेण
संवादंजापकेनसमाचरन्।।त्यक्त्वाकलेवरंयोगीसतेनावापयत्परम्।।१०।।पितर्युपरतेऽभ्येत्यविकुक्षिःपृथिवीमिमाम्।।शासदीजेहरिंयज्ञैःशशा
दइतिविश्रुतः।।११।।पुरंजयस्तस्यसुतइंद्रवाहइतीरितः।।ककुत्स्थइतिचाप्युक्तःशृणुनामानिकर्मभिः।।१२।।कृतांतआसीत्समरोदे
वानांसहदानवैः।।पार्ष्णिग्राहोवृतोवीरोदेवैर्दैत्यपराजितैः।।१३।।वचनाद्देवदेवस्यविष्णोर्विश्वात्मनःप्रभोः।।वाहनत्वेवृतस्तस्यबभू

वेंद्रोमहावृषः॥१४॥ससंनद्धोधनुर्दिव्यमादायविशिखान्शितान्॥स्तूयमानःसमारुह्ययुयुत्सुःककुदिस्थितः॥१५॥तेजसाप्यायितोविष्णोःपुरुषस्य
परमात्मनः॥प्रतीच्यांदिशिदैत्यानांन्यरुणत्त्रिदशैःपुरम्॥१६॥तैस्तस्यचाभूत्प्रधनंतुमुलंलोमहर्षणम्॥यमायभल्लैरनयद्दैत्यानभिययुर्मृधे॥१७
तस्येषुपाताभिमुखंयुगांताग्निमिवोल्बणम्॥विसृज्यदुद्रुवुर्दैत्याहन्यमानाःस्वमालयम्॥१८॥जित्वापुरंधनंसर्वंसश्रीकंवज्रपाणये॥प्रत्ययच्छ
त्सराजर्षिरितिनामभिराहृतः॥१९॥पुरंजयस्यपुत्रोऽभूदनेनास्तत्सुतःपृथुः॥विश्वगंधिस्ततश्चंद्रोयुवनाश्वस्तुतत्सुतः॥२०॥शावस्तस्तत्सुतोये
नशावस्तीनिर्ममेपुरी॥बृहदश्वस्तुशावस्तिस्ततःकुवलयाश्वकः॥२१॥यःप्रियार्थमुतंकस्यधुंधुनामासुरंबली॥सुतानामेकविंशत्यासहस्रै
रहनद्वृतः॥२२॥धुंधुमारइतिख्यातस्तत्सुतास्तेचजज्वलुः॥धुंधोर्मुखाग्निनासर्वेत्रयएवावशेषिताः॥२३॥दृढाश्वःकपिलाश्वश्चभद्राश्व
इतिभारत॥दृढाश्वपुत्रोहर्यश्वोनिकुंभस्तत्सुतःस्मृतः॥२४॥बर्हणाश्वोनिकुंभस्यकृशाश्वोऽथास्यसेनजित्॥युवनाश्वोऽभवत्तस्यसोऽनपत्योव
नंगतः॥२५॥भार्याशतेननिर्विण्णऋषयोऽस्यकृपालवः॥इष्टिंस्मवर्तयांचक्रुरैंद्रींतेसुसमाहिताः॥२६॥राजात द्यज्ञसदनंप्रविष्टोनिशित
र्षितः॥दृष्ट्वाशयानान्विप्रांस्तान्पपौमंत्रजलंस्वयम्॥२७॥उत्थितास्तेनिशम्याथव्युदकंकलशंप्रभो॥पप्रच्छुःकस्यकर्मेदंपीतंपुंसवनंजलम्
॥२८॥

राज्ञापीतंविदित्वाथईश्वरप्रहितेनते। ईश्वरायनमश्चक्रुरहोदैवबलंबलम्॥२९॥ ततःकालउपावृत्तेकुक्षिंनिर्भिद्यदक्षिणम्॥ युवनाश्वस्यतनयश्चक्रवर्ती
जजानह॥३०॥ कंधास्यतिकुमारोयंस्तन्येरोरूयतेभृशम्। [illegible] नयश्चक मांधातावत्समारोदीरितींद्रोदेशिनीमदात्॥३१॥ नममारपितातस्यविप्र
देवप्रसादतः॥ युवनाश्वोथतत्रैवतपसासिद्धिमन्वगात्॥३२॥ त्रसद्दस्युरितींद्रोंगविदधेनामतस्यवै॥ यस्मात्त्रसंतिह्युद्विग्नादस्यवोरावणादयः॥३३॥
यौवनाश्वोथमांधाताचक्रवर्त्यवनिंप्रभुः॥ सप्तद्वीपवतीमेकःशशासाच्युततेजसा॥३४॥ ईजेचयज्ञंक्रतुभिरात्मविद्भूरिदक्षिणैः॥ सर्वदेवमयंदेवंसर्वात्म
कमतींद्रियम्॥३५॥ द्रव्यंमंत्रोविधिर्यज्ञोयजमानस्तथार्त्विजः॥ धर्मोदेशश्चकालश्चसर्वमेतद्यदात्मकम्॥३६॥ यावत्सूर्यउदेतिस्मयावच्चप्रतितिष्ठति॥
सर्वंतद्यौवनाश्वस्यमांधातुःक्षेत्रमुच्यते॥३७॥ शशबिंदोर्दुहितरिबिंदुमत्यामधान्नृपः॥ पुरुकुत्समंबरीषंमुचुकुंदंचयोगिनम्॥३८॥ तेषांस्वसारः
पंचाशत्सौभरिंवव्रिरेपतिम्॥ यमुनांतर्जलेमग्नस्तप्यमानःपरंतपः॥३९॥ निर्वृतिंमीनराजस्यवीक्ष्यमैथुनधर्मिणः॥ जातस्पृहोनृपंविप्रःकन्यामे
कामयाचत॥४०॥ सोप्याहगृह्यतांब्रह्मन्कामंकन्यास्वयंवरे॥ सविचिंत्याप्रियंस्त्रीणांजरठोयमसंमतः॥४१॥ वलीपलितएैजत्कइत्यहंप्रत्युदा
हृतः॥ साधयिष्येतथात्मानंसुरस्त्रीणामपीप्सितम्॥ किंपुनर्मनुजेंद्राणामितिव्यवसितःप्रभुः॥४२॥ मुनिःप्रवेशितःक्षत्त्राकन्यांतःपुरमृद्धिमत्॥

६

ति

वृतश्चराजकन्याभिरेकः पंचाशतावरः ।।४३।। तासांकलिरभूद्भूयांस्तदर्थेऽपोह्यसौहृदम् ।। ममानुरूपोनायंवइतितद्गतचेतसाम् ।।४४।। सबह्वृच
स्ताभिरपारणीयतपःश्रियाऽनर्घ्यपरिच्छदेषु ।। गृहेषुनानोपवनामलांभःसरःसुसौगंधिककाननेषु ।।४५।। महार्हशय्यासनवस्त्रभूषणस्नानानुलेपा
भ्यवहारमाल्यकैः ।। स्वलंकृतःस्त्रीपुरुषेषुनित्यदारेमेऽनुगायद्द्विजभृंगवंदिषु ।।४६।। यद्गार्हस्थ्यंतुसंवीक्ष्यसप्तद्वीपवतीपतिः ।। विस्मितःस्तंभ
मजहात्सार्वभौमश्रियाऽन्वितः ।।४७।। एवंगृहेष्वभिरतोविषयान्विविधैःसुखैः ।। सेवमानोनचातुष्यदाज्यस्तोकैरिवानलः ।।४८।। सकदाचिदुपासी
नआत्मापह्नवमात्मनः ।। ददर्शबह्वृचाचार्योमीनसंगसमुत्थितम् ।।४९।। अहोइमंपश्यतमेविनाशंतपस्विनःसच्चरित्रव्रतस्य ।। अंतर्जलेवारि
चरप्रसंगात्प्रच्यावितंब्रह्मचिरंधृतंयत् ।।५०।। संगंत्यजेतमिथुनव्रतिनांमुमुक्षुःसर्वात्मनानविसृजेद्बहिरिंद्रियाणि ।। एकश्चरन्रहसिचित्तम
नंतईशेयुंजीततद्व्रतिषुसाधुषुचेत्प्रसंगः ।।५१।। एकस्तपस्व्यहमथांभसिमत्स्यसंगात्पंचाशदासमुतपंचसहस्रसर्गः ।। नांतंव्रजाम्युभयकृत्यम
नोरथानांमायागुणैर्हृतमतिर्विषयेऽर्थभावः ।।५२।। एवंवसन्गृहेकालंविरक्तोन्यासमास्थितः ।। वनंजगामानुययुस्तत्पत्न्यःपतिदेवताः ।।५३।।
तत्रतप्त्वातपस्तीक्ष्णमात्मकर्षणमात्मवान् ।। सहैवाग्निभिरात्मानंयुयोजपरमात्मनि ।।५४।। ताःस्वपत्युर्महाराजनिरीक्ष्याध्यात्मिकींगतिम् ।। अन्वी

युक्तस्वभावेनअग्निंशांतमिवार्चिषः ॥५५॥ इतिश्रीभा० म० नवमस्कंधेसौभर्याख्यानेनामषष्ठोध्यायः ॥६॥ श्रीरस्तु ॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥मांधातुः
पुत्रप्रवरोयोंऽबरीषःप्रकीर्त्तितः ॥ पितामहेनप्रवृतोयौवनाश्वस्तुतत्सुतः ॥१॥ हारीतस्तस्यपुत्रोऽभून्मांधातृप्रवराइमे ॥ नर्मदाभ्रातृभिर्दत्तापुरुकु
त्साययोरगैः ॥२॥ तयारसातलंनीतोभुजगेंद्रप्रयुक्तया ॥ गंधर्वानवधीत्तत्रवध्यान्वैविष्णुशक्तिधृक् ॥३॥ नागाल्लब्धवरःसर्पादभयंस्मरतामिदम् ॥
त्रसद्दस्युःपौरुकुत्सोयोनरण्यस्यदेहकृत् ॥४॥ हर्यश्वस्तत्सुतस्तस्मात्प्रारुणोऽथनिबंधनः ॥ तस्यसत्यव्रतःपुत्रस्त्रिशंकुरितिविश्रुतः ॥५॥ प्राप्तश्चांड
लतांशापाद्गुरोःकौशिकतेजसा ॥ सशरीरोगतःस्वर्गमद्यापिदिविदृश्यते ॥६॥ पातितोवाक्शिरादेवैस्तेनैवस्तंभितोबलात् ॥ त्रैशंकवोहरिश्चंद्रो
विश्वामित्रवसिष्ठयोः ॥ यन्निमित्तमभूद्युद्धंपक्षिणोर्बहुवार्षिकम् ॥७॥ सोऽनपत्योविषण्णात्मानारदस्योपदेशतः ॥ वरुणंशरणंयातःपुत्रोमेजा
यतांप्रभो ॥ ८ ॥ यदिवीरोमहाराजतेनैवत्वांयजेइति ॥ तथेतिवरुणेनास्यपुत्रोजातस्तुरोहितः ॥९॥ जातःसुतोह्यनेनांगमांयजस्वेतिसोब्रवीत् ॥ यदा
पशुर्निर्दशःस्यादथमेध्योभवेदिति ॥१०॥ निर्दशेचसआगत्ययजस्वेत्याहसोऽब्रवीत् ॥ दंताःपशोर्यज्जायेरन्नथमेध्योभवेदिति ॥११॥ जातादंताय
जस्वेतिसप्रत्याहाथसोऽब्रवीत् ॥ यदापतंत्यस्यदंताअथमेध्योभवेदिति ॥१२॥ पशोर्निपतितादंतायजस्वेत्याहसोऽब्रवीत् ॥ यदापशोःपुनर्दंताजायं

भा०न०स्कं ॥१२॥

ते ऽथ पशुः स्याच्चिः ॥१३॥ पुनर्जातायजस्वेति स प्रत्याहाथ सो ऽब्रवीत् ॥ सान्नाहिको यदा राजन्राजन्योथ पशुः शुचिः ॥१४॥ इति पुत्रानुरागेण स्नेहयंत्रि
तचेतसा ॥ कालं वंचयता तं तमुक्तो देवस्तमैक्षत ॥१५॥ रोहितस्तदभिज्ञाय पितुः कर्मचिकीर्षितम् ॥ प्राणप्रेप्सुर्धनुःपाणिररण्यं प्रत्यपद्यत ॥१६॥
पितरं वरुणग्रस्तं श्रुत्वा जातमहोदरम् ॥ रोहितो ग्राममेयाय तमिंद्रः प्रत्यषेधत ॥१७॥ भूमेः पर्यटनं पुण्यं तीर्थक्षेत्रनिषेवणैः ॥ रोहितायादिशच्छक्रः
सो ऽप्यरण्येवसत्समाम् ॥१८॥ एवं द्वितीये तृतीये चतुर्थे पंचमे तथा ॥ अभ्येत्याभ्येत्य स्थविरो विप्रो भूत्वाह वृत्रहा ॥१९॥ षष्ठं संवत्सरं तत्र चरित्वा
रोहितः पुरीम् ॥ उपव्रजन्नजीगर्तादक्रीणान्मध्यमं सुतम् ॥२०॥ शुनःशेपं पशुं पित्रे प्रदाय समवंदत ॥ ततः पुरुषमेधेन हरिश्चंद्रो महायशाः ॥२१॥
मुक्तोदरो ऽयजद्देवान्वरुणादीन्महत्कथः ॥ विश्वामित्रो ऽभवत्तस्मिन्होता चाध्वर्युरात्मवान् ॥२२॥ जमदग्निरभूद्ब्रह्मा वसिष्ठो ऽयास्यसामगः ॥ त
स्मै तुष्टो ददाविंद्रः शातकौंभमयं रथम् ॥२३॥ शुनःशेपस्य माहात्म्यमुपरिष्टात्प्रचक्षते ॥ सत्यसारां धृतिं दृष्ट्वा सभार्यस्य च भूपतेः ॥२४॥ विश्वामित्रो भृ
शं प्रीतो ददावविहितां गतिम् ॥ मनः पृथिव्यां तामद्भिस्तेजसापो ऽनिलेन तत् ॥२५॥ खे वायुं धारयंस्तच्च भूतादौ तं महात्मनि ॥ तस्मिन्ज्ञानकलां ध्यात्वा
तया ऽज्ञानं विनिर्दहन् ॥२६॥ हित्वा तां स्वेन भावेन निर्वाणसुखसंविदा ॥ अनिर्देश्याप्रतर्क्येण तस्थौ विध्वस्तबंधनः ॥२७॥ इति श्रीभा०म० नवमस्कं०

॥अ०॥७॥

॥१२॥

हरिश्चंद्रोपाख्यानंनामसप्तमोऽध्यायः॥७॥ ॥अष्टमेरोहितस्योक्तोवंशोयत्राभवन्नृपः॥सगरःकपिलाक्षेपान्निर्दग्धायस्यसूनवः॥१॥ श्रीशुकउ०
हरितोरोहितसुतश्चंपस्तस्माद्विनिर्मिता॥चंपापुरीसुदेवोतोविजयोयस्यचात्मजः॥१॥भरुकस्तत्सुतस्तस्माद्वृकस्तस्यापिबाहुकः॥सोऽरिभिर्हृ
तभूराजासभार्योवनमाविशत्॥२॥वृद्धंतंपंचतांप्राप्तंमहिष्यनुमरिष्यती॥और्वेणजानतात्मानंप्रजावंतंनिवारिता॥३॥आज्ञायास्यैसपत्नी
भिर्गरोदत्तोऽन्धसासह॥सहतेनैवसंजातःसगराख्योमहायशाः॥४॥सगरश्चक्रवर्त्यासीत्सागरोयत्सुतैःकृतः॥यस्तालजंघान्यव
नान्शकान्हैहयबर्बरान्॥५॥नावधीद्गुरुवाक्येनचक्रेविकृतवेषिणः॥मुंडान्श्मश्रुधरान्कांश्चिन्मुक्तकेशार्द्धमुंडितान्॥६
अनंतर्वाससःकांश्चिदबहिर्वाससोऽपरान्॥सोऽश्वमेधैरयजतसर्ववेदसुरात्मकम्॥७॥और्वोपदिष्टयोगेनहरिमात्मानमीश्वरम्॥त
स्योत्सृष्टंपशुंयज्ञेजहाराश्वंपुरंदरः॥८॥सुमत्यास्तनयादृप्ताःपितुरादेशकारिणः॥हयमन्वेषमाणास्तेसमंतान्न्यखनन्महीम्॥९॥प्राग्
दीच्यांदिशिहयंददृशुःकपिलांतिके॥एषवाजिहरश्चौरआस्तेमीलितलोचनः॥१०॥हन्यतांहन्यतांपापइतिषष्टिसहस्रिणः॥उदायुधाअभि
ययुरुन्मिमेषतदामुनिः॥११॥स्वशरीराग्निनातावन्महेंद्रहृतचेतसः॥महद्व्यतिक्रमहताभस्मसादभवन्क्षणात्॥१२॥नसाधुवादोमुनि

कोपभर्जिताः नृपेंद्रपुत्राइतिसत्वधामनि।। कथंतमोरोषमयंविभाव्यतेजगत्पवित्रात्मनिखेरजोभुवः।।१३।। यस्येरितासांख्यमयीदृढेहनौर्ययामुमुक्षुस्तरतेदुरत्ययम्।। भवार्णवंमृत्युपथंविपश्चितःपरात्मभूतस्यकथंपृथङ्मतिः।।१४।। योऽसमंजसइत्युक्तःसकेशिन्यानृपात्मजः।। तस्यपुत्रोंऽशुमान्नामपितामहहितेरतः।।१५।। असमंजसआत्मानंदर्शयन्नसमंजसम्।। जातिस्मरःपुरासंगाद्योगीयोगाद्विचालितः।।१६।। आचरन्गर्हितंलोकेज्ञातीनांकर्मविप्रियम्।। सरय्वांक्रीडतोबालान्प्रास्यादुद्वेजयन्जनम्।।१७।। एवंवृत्तःपरित्यक्तःपित्रास्नेहमपोह्यवै।। योगैश्वर्येणबालांस्तान्दर्शयित्वाततोययौ।।१८।। अयोध्यावासिनःसर्वेबालकान्पुनरागतान्।। दृष्ट्वाविसिस्मिरेराजन्राजाचाप्यन्वतप्यत।।१९।। अंशुमांश्चोदितोराज्ञातुरगान्वेषणेययौ।। पितृव्यखातानुपथंभस्मांतिददृशेहयम्।।२०।। तत्रासीनंमुनिंवीक्ष्यकपिलाख्यमधोक्षजम्।। अस्तौत्समाहितमनाःप्रांजलिःप्रणतोमहान्।।२१।। ।।अंशुमानुवाच।। ।।नपश्यतित्वांपरमात्मनोजनोनबुध्यतेद्यापिसमाधियुक्तिभिः।। कुतोपरेतस्यमनःशरीरधीविसर्गसृष्टावयमप्रकाशाः।।२२।। येदेहभाजस्त्रिगुणप्रधानागुणान्विपश्यंत्युतवातमश्च।। यन्मायया मोहितचेतसस्त्वांविदुःस्वसंस्थंनबहिःप्रकाशाः।।२३।। तंत्वामहंज्ञानघनंस्वभावप्रध्वस्तमायागुणभेदमोहैः।। सनंदनाद्यैर्मुनिभिर्विभाव्यंकथंहिमूढःपरिभाव्यामि।।२४।। प्रशांतमाया

गा

गुणकर्मलिंगमनामरूपंसदसद्विमुक्तम् ॥ ज्ञानोपदेशायगृहीतदेहंनमामहेत्वांपुरुषंपुराणम् ॥ २५ ॥ त्वन्मायारचितेलोकेवस्तुबुद्ध्यागृहादिषु ॥ भ्रमंति
कामलोभेर्ष्यामोहविभ्रांतचेतसः ॥ २६ ॥ अद्यनःसर्वभूतात्मन्कामकर्मेंद्रियाशयः ॥ मोहपाशोदृढश्छिन्नोभगवंस्तवदर्शनात् ॥ २७ ॥ श्रीशुक
उवाच ॥ ॥ इत्थंगीतानुभावस्तंभगवान्कपिलोमुनिः ॥ अंशुमंतमुवाचेदमनुगृह्यधियानृप ॥ २८ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अश्वोऽयंनीयतांवत्स
पितामहपशुस्तव ॥ इमेचपितरोदग्धागंगांभोऽर्हंतिनेतरत् ॥ २९ ॥ तंपरिक्रम्यशिरसाप्रसाद्यहयमानयत् ॥ सगरस्तेनपशुनाक्रतुशेषंसमापय
त् ॥ ३० ॥ राज्यमंशुमतिन्यस्यनिस्पृहोमुक्तबंधनः ॥ और्वोपदिष्टमार्गेणलेभेगतिमनुत्तमाम् ॥ ३१ ॥ इतिश्रीभा० म० नवमस्कंधेसगरोपाख्यानेअ
ष्टमोध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ नवमेंऽशुमतोवंशःखट्वांगावधिवर्ण्यते ॥ गंगांभूतलमानिन्येयस्यपौत्रोभगीरथः ॥ १ ॥ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ ॥ अंशुमां
श्चतपस्तेपेगंगानयनकाम्यया ॥ कालंमहांतंनाशक्नोत्ततःकालेनसंस्थितः ॥ १ ॥ दिलीपस्तत्सुतस्तद्वदशक्तःकालमेयिवान् ॥ भगीरथस्तस्यपु
त्रस्तेपेससुमहत्तपः ॥ २ ॥ दर्शयामासतंदेवीप्रसन्नावरदास्मिते ॥ इत्युक्तःस्वमभिप्रायंशशंसावनतोनृपः ॥ ३ ॥ कोऽपिधारयितावेगंपतंत्यामेमही
तले ॥ अन्यथाभूतलंभित्वानृपयास्येरसातलम् ॥ ४ ॥ किंचाहंनभुवंयास्येनरामय्यामृजंत्यघम् ॥ मृजामितदघंकुत्रराजंस्तत्रविचिंत्यताम् ॥ ५ ॥

भा०न०म्
।।१२४।।

अ०
।।९।।

।।भगीरथउवाच।। ।।साधवोन्यासिनःशांताब्रह्मिष्ठालोकपावनाः।। हरंत्यघंतेंगसंगात्तेष्वास्तेह्यघभिद्धरिः।। ६।। धारयिष्यतितेवेगंरुद्रस्त्वात्मा शरीरिणाम्।।यस्मिन्नोतमिदंप्रोतंविश्वंशाटीवतंतुषु।।७।।इत्युक्त्वासनृपोदेवंतपसातोषयच्छिवम्।। कालेनाल्पीयसाराजन्तस्येशःसमतुष्यत।।८ तथेतिराज्ञाभिहितंसर्वलोकहितःशिवः।।दधारावहितोगंगांपादपूतजलांहरेः।।९।।भगीरथःसराजर्षिर्निन्येभुवनपावनीम्।।यत्रस्वपितॄणांदेहाभस्मी भूताःस्मशेरते।।१०।।रथेनवायुवेगेनप्रयांतमनुधावती।।देशान्पुनंतीनिर्दग्धानासिंचत्सगरात्मजान्।।११।।यज्जलस्पर्शमात्रेणब्रह्मदंडहताअ पि।।सगरात्मजादिवंजग्मुःकेवलंदेहभस्मभिः।।१२।।भस्मीभूतांगसंगेनस्वर्याताःसगरात्मजाः।।किंपुनःश्रद्धयादेवींयेसेवंतेधृतव्रताः।।१३।।न ह्येतत्परमाश्चर्यंस्वर्धुन्यायदिहोदितम्।।अनंतचरणांभोजप्रसूतायाभवच्छिदः।।१४।।सन्निवेश्यमनोयस्मिन्श्रद्धयामुनयोमलाः।।त्रैगुण्यंदुस्त्यजं हित्वासद्योयातास्तदात्मताम्।।१५।।श्रुतोभगीरथाज्जज्ञेतस्यनाभोपरोभवत्।।सिंधुद्वीपस्ततस्तस्मादयुतायुस्ततोभवत्।।१६।।ऋतु पर्णोनलसखोयोश्वविद्यामयान्नलात्।।दत्वाक्षहृदयंचास्मैसर्वकामस्तुतत्सुतः।।१७।।ततःसुदासस्तत्पुत्रोमदयंतीपतिर्नृपः।।आहुर्मित्र सहंयंवैकल्माषांघ्रिमुतक्वचित्।।वसिष्ठशापाद्रक्षोभूदनपत्यःस्वकर्मणा।।१८।। ।।राजोवाच।। ।।किंनिमित्तोगुरोःशापःसौदासस्य

।।१२४।।

महात्मनः ।। एतद्वेदितुमिच्छामः कथ्यतांनरलोयदि ।। १९ ।। श्रीशुकउवाच ।। सौदासोमृगयांकिंचिच्चरन्रक्षोजघानह ।। मुमोचभ्रातरंसोऽथग
तःप्रतिचिकीर्षया ।। २० ।। संचिंतयन्नघंराज्ञःसूदरूपधरोगृहे ।। गुरवेभोक्तुकामायपक्त्वानिन्येनरामिषम् ।। २१ ।। परिवेक्ष्यमाणंभगवान्विलोक्या
भक्ष्यमंजसा ।। राजानमशपत्क्रुद्धोघोररक्षोह्यनेनभविष्यसि ।। २२ ।। रक्षःकृतंतद्विदित्वाचक्रेद्वादशवार्षिकम् ।। सोऽप्यपोंऽजलिमाऽदायगुरुंशप्तुं
समुद्यतः ।। २३ ।। वारितोमदयंत्यापोरुशतीःपादयोर्जहौ ।। दिशःखमवनिंसर्वंपश्यन्जीवमयंनृपः ।। २४ ।। राक्षसंभावमापन्नःपादेकल्माषतांगतः
व्यवायकालेददृशेवनौकौदंपतीद्विजौ ।। २५ ।। क्षुधार्तोजगृहेविप्रंतत्पत्न्याहाकृतार्थवत् ।। नभवान्राक्षसःसाक्षादिक्ष्वाकूणांमहारथः ।।
२६ ।। मदयंत्याःपतिर्वीरनाधर्मंकर्तुमर्हसि ।। देहिमेपत्यकामायाअकृतार्थंपतिंद्विजम् ।। २७ ।। देहोऽयंमानुषोराजन्पुरुषस्याखिलार्थदः
तस्मादस्यवधोवीरसर्वार्थवधउच्यते ।। २८ ।। एषहिब्राह्मणोविद्वान्तपःशीलगुणान्वितः ।। आरिराधयिषुर्ब्रह्ममहापुरुषसंज्ञितम् ।। २९
सर्वभूतात्मभावेनभूतेष्वंतर्हितंगुणैः ।। सोऽयंब्रह्मर्षिवर्यस्तेराजर्षिप्रवराद्विभो ।। कथमर्हतिधर्मज्ञवधंपितुरिवात्मजः ।। ३० ।। तस्यसाधोर
पापस्यभ्रूणस्यब्रह्मवादिनः ।। कथंवधंयथाबभ्रोर्मन्यतेसंमतोभवान् ।। यद्ययंक्रियतेभक्षस्तर्हिमांखादपूर्वतः ।। नजीविष्येविनायेनक्षणंच

भा०न०म्
॥१५॥

मृतकं यथा॥३२॥ एवं करुणभाषिण्या विलपंत्या अनाथवत्॥ व्याघ्रः पशुमिवाखादत्सौदासः शापमोहितः॥३३॥ ब्राह्मणी वीक्ष्य दिधिषुं पुरुषादेन भ
क्षितम्॥ शोचंत्यात्मानमुर्वीशमशपत्कुपिता सती॥३४॥ यस्मान्मे भक्षितः पापकामार्तायाः पतिस्त्वया॥ तवापि मृत्युराधानादकृतप्रज्ञ दर्शितः॥३५॥ ए
वं मित्रसहं शप्त्वा पतिलोकपरायणा॥ तदस्थीनि समिद्धेऽग्नौ प्रास्य भर्तुर्गतिं गता॥३६॥ विशापो द्वादशाब्दांते मैथुनाय समुद्यतः॥ विज्ञाप्य ब्राह्मणी
शापं महिष्या स निवारितः॥३७॥ अत ऊर्ध्वं स तत्याज स्त्रीसुखं कर्मणाप्रजः॥ वसिष्ठस्तदनुज्ञातो मदयंत्यां प्रजामधात्॥३८॥ सा वै सप्त समा गर्भमबि
भ्रन्न व्यजायत॥ जघ्नेऽश्मनोदरं तस्याः सोऽश्मकस्तेन कथ्यते॥३९॥ अश्मकान्मूलको जज्ञे यः स्त्रीभिः परिरक्षितः॥ नारीकवच इत्युक्तो निःक्षत्रे मूल
कोऽभवत्॥४०॥ ततो दशरथस्तस्मात्पुत्र ऐडविडस्ततः॥ राजा विश्वसहो यस्य खट्वांगश्चक्रवर्त्यभूत्॥४१॥ यो देवैरर्थितो दैत्यानवधीद्युधि
दुर्जयः॥ मुहूर्तमायुर्ज्ञात्वैत्य स्वपुरं संदधे मनः॥४२॥ न मे ब्रह्मकुलात्प्राणाः कुलदैवान्न चात्मजाः॥ न श्रियो न मही राज्यं न दाराश्चाति वल्लभाः
॥४३॥ न बाल्येऽपि मतिर्मह्यमधर्मे रमते क्वचित्॥ न पश्याम्युत्तमश्लोकादन्यत्किंचन वस्त्वहम्॥४४॥ देवैः कामवरो दत्तो मह्यं त्रिभुवनेश्वरैः॥ न वृ
णे तमहं कामं भूतभावनभावनः॥४५॥ ये विक्षिप्तेंद्रियधियो देवास्ते स्वहृदि स्थितम्॥ न विंदंति प्रियं शश्वदात्मानं किमुतापरे॥४६॥ अथेश

भ०
॥९॥
॥१५॥

मायारचितेषु संगं गुणेषु गंधर्वपुरोपमेषु । रूढं प्रकृत्यात्मनि विश्वकर्तुर्भावेन हित्वा तमहं प्रपद्ये ॥ ४७ ॥ इति व्यवसितो बुध्या नारायणगृहीतया ॥ हित्वा
ऽन्यभावमज्ञानं ततः स्वं भावमाश्रितः ॥ ४८ ॥ यत्तद्ब्रह्म परं सूक्ष्ममशून्यं शून्यकल्पितम् । भगवान्वासुदेवेति यं गृणंति हि सात्वताः ॥ ४९ ॥ इति श्री
भा० म० न० स्कं० सूर्यवंशानुवर्णने नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ दशमे प्राह खट्वांगवंशे श्रीरामसंभवम् ॥ तच्चरित्रं च लंकेशं हत्वाऽयोध्यागमावधि ॥ १ ॥ श्रीशुक उवाच
खट्वांगाद्दीर्घबाहुश्च रघुस्तस्मात्पृथुश्रवाः ॥ अजस्ततो महाराजस्तस्माद्दशरथोऽभवत् ॥ १ ॥ तस्यापि भगवानेष साक्षाद्ब्रह्ममयो हरिः ॥ अंशांशे
न चतुर्धाऽगात्पुत्रत्वं प्रार्थितः सुरैः ॥ २ ॥ रामलक्ष्मणभरतशत्रुघ्ना इति संज्ञया ॥ तस्यानुचरितं राजन्नृषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ श्रुतं हि वर्णितं भूरि त्वया
सीतापतेर्मुहुः ॥ ३ ॥ गुर्वर्थे त्यक्तराज्यो व्यचरदनुवनं पद्मपद्भ्यां प्रियायाः पाणिस्पर्शाक्षमाभ्यां मृजितपथरुजो यो हरींद्रानुजाभ्याम् । वैरूप्याच्छूर्पणख्याः
प्रियविरहरुषारोपितभ्रूविजृंभत्रस्ताब्धिर्बद्धसेतुः खलदवदहनः कोशलेंद्रोऽवतान्नः ॥ ४ ॥ विश्वामित्राध्वरे येन मारीचाद्या निशाचराः ॥ पश्यतो
लक्ष्मणस्यैव हता नैर्ऋतपुंगवाः ॥ ५ ॥ यो लोकवीरसमितौ धनुरैशमुग्रं सीतास्वयंवरगृहे त्रिशतोपनीतम् ॥ आदाय बालगजलील इवेक्षुयष्टिं सज्जी
कृतं नृप विकृष्य बभंज मध्ये ॥ ६ ॥ जित्वानुरूपगुणशीलवयोऽंगरूपां सीताऽभिधां श्रियमुरस्यभिलब्धमानाम् ॥ मार्गे व्रजन्भृगुपतेर्व्यनयत्प्ररूढं

हर्पमहीमहृत यस्त्रिरराजबीजाम्॥७॥ यः सत्यपाशपरिवीतपितुर्निदेशं स्त्रैणस्य चापि शिरसा जगृहे सभार्यः॥ राज्यं श्रियं प्रणयिनः स्वकुलं निवासं त्यक्त्वा
ययौ वनमसक्तविमुक्तसंगः॥८॥ रक्षस्स्वसुर्व्यकृत रूपमशुद्धबुद्धेस्तस्याः खरत्रिशिरदूषणमुख्यबंधून्॥ जघ्ने चतुर्दशसहस्रमपारणीयकोदंडपाणिरटमान
उवास दंडकवनम्॥९॥ सीताकथाश्रवणदीपितहृच्छयेन सृष्टं विलोक्य नृपते दशकंधरेण॥ जघ्नेऽद्भुतेन वपुषाश्रमतोऽपदृष्टो मारीचमाशु विशिखेन य
था कमुग्रः॥१०॥ रक्षोऽधमेन वृकवद्विपिने समक्षं वैदेहराजदुहितर्यपयापितायाम्॥ भ्रात्रा वने कृपणवत्प्रियया वियुक्तः स्त्रीसंगिनां गतिमिति प्रथयंश्च
चार॥११॥ दग्ध्वात्मकृत्यहतकृत्यमहन्कबंधं सख्यं विधाय कपिभिर्दयितागतिं तैः॥ बुध्वाऽथ वालिनिहतप्लवगेंद्रसैन्यैर्वेलामगात्स मनुजोऽजभवार्चितां
घ्रिः॥१२॥ यद्रोषविभ्रमविवृत्तकटाक्षपातसंभ्रांतनक्रमकरो भयगीर्णघोषः॥ सिंधुः शिरस्यर्हणं परिगृह्य रूपी पादारविंदमुपगम्य बभाष एतत्॥१३॥
नत्वा वयं जडधियो नु विदाम भूमन्कूटस्थमादिपुरुषं जगतामधीशम्॥ यत्सत्त्वतः सुरगणा रजसः प्रजेशा मन्योश्च भूतपतयः स भवान्गुणेशः॥१४॥
कामं प्रयाहि जहि विश्रवसोऽवमेहं त्रैलोक्यरावणमवाप्नुहि वीर पत्नीम्॥ बध्नीहि सेतुमिह ते यशसो वितत्यै गायंति दिग्विजयिनो यमुपेत्य भू
पाः॥१५॥ बद्ध्वोदधौ रघुपतिर्विविधाद्रिकूटैः सेतुं कपींद्रकरकंपितभूरुहांगैः॥ सुग्रीवनीलहनुमत्प्रमुखैरनीकैर्लंकां विभीषणदृशाविशदस्य द

न्धाम्।।१६।।सा यानरेंद्रचलत्कृतविहारकोष्ठश्रीद्वारगोपुरसरोवलभीविटंका।।निर्भज्यमानधिषणध्वजहेमकुंभशृंगाटकागजकुलैर्विहिनीवघूर्णा।।१७
रक्षःपतिस्तरवलत्रोऽस्य निकुंभकुंभधूम्राक्षदुर्मरसकंरांतनरांतकारीन्।।पुत्रं प्रहस्तमतिकायविकंपनादीन् सर्वानुगान्वसमहिनोदथकुंभकर्णम्।।१८।।तां
यातुधानपृतनामसिभृंडचापप्रासर्ष्टिशक्तिशरतोमरखड्गदुर्गाम्।।सुग्रीवलक्ष्मणमरुत्सुतगंधमादनीलांगदर्षभपनसादिभिरन्वितोऽगात्।।१९।।ते
नीकपारमुपतेरभिपत्य सर्वे द्वंद्ववरूथमिभपत्तिरथाश्वयोधैः।।जघुर्दुमैर्गिरिगिदेखुभिरंगहाघासीताऽभिमर्शहतमंगखरावणेशान्।।२०।।रक्षःपतिः
स्वबलनाशमवेक्ष्य रुष्ट आरुह्य यानकमथाभिससार रामम्।।स्वःस्यंदने द्युमनिमानलिनोपनीते विभ्राजमानमहनन्निशितैः क्षुरप्रैः।।२१।।रामस्त
माहपुरुषाहयुरोषयन्तं कांतासमक्षमसता पहृता श्ववत्ते त्यक्तत्रपस्य फलमद्य जुगुप्सितस्य यच्छामि कालइव कर्तुरलंघ्यवीर्यः।।२२।।एवं क्षिपन्
धनुषि संधितमुत्ससर्ज बाणं स वज्र[illegible]मिव तस्य हृदयं बिभेद।।सोऽग्रवमन्नरशसुरसैन्यपतद्विमानात् हाहेति जल्पितजने सकृदेव नीविरक्तः।।२३।।ततो
निष्क्रम्य लंकाया यातुधान्यः सहस्रशः मंदोदर्या समं तस्मिन्नपरुरुत्य उपास्रवन्।।२४।।स्वान् स्वान् बंधून् परिष्वज्य लक्ष्मणेषुभिरर्दितान्।।रुरुदुः
सुस्वरं दीना घ्नंत्य आत्मानमात्मना।।२५।।हा हतास्म वयं नाथ लोकरावणरावण कं यायाच्छरणं लंका त्वद्विहीना परार्दिता।।२६।।नैवं वेदमहाभाग

भवान् [illegible] कामवशंगतः।।तेजोनुभावंसीतायायेननीतोदशामिमाम्।।२७।। एतेषाविधवालंकावयंचकुलनंदनः।।देहःकृतोन्नंगृध्राणामात्मा
नरकहेतवे।।२८।। ।।श्रीशुकउवाच।। ।।स्वानांविभीषणश्चक्रेकोशलेंद्रानुमोदितः।।पितृमेधविधानेनयदुक्तंसांपरायिकम्।।२९।।ततोददर्शभ
गवानशोकवनिकाश्रमे।।क्षामांस्वविरहव्याधिंशिंशपामूलमास्थिताम्।।३०।।रामःप्रियतमांभार्यांदीनांवीक्ष्यान्वकंपत।आत्मसंदर्शनाल्हादवि
कसन्मुखपंकजाम्।।३१।।आरोप्यारुरुहेयानंभ्रातृभ्यांहनुमद्युतः।।विभीषणायभगवान्दत्वारक्षोगणेशताम्।।३२।।लंकामायुश्चकल्पां
तंययौचीर्णव्रतःपुरीम्।।अवकीर्यमाणःकुसुमैर्लोकपालार्पितैःपथि।।३३।।उपगीयमानचरितःशतधृत्यादिभिर्मुदा।।गोमूत्रयावकंश्रु
त्वाभ्रातरंवल्कलांबरम्।।३४।।महाकारुणिकोऽतप्यज्जटिलंस्थंडिलेशयम्।।भरतःप्राप्तमाकर्ण्यपौरामात्यपुरोहितैः।।पादुकेशिर
सिन्यस्यरामंप्रत्युद्यतोग्रजम्।।३५।।नंदिग्रामात्स्वशिबिरात्गीतवादित्रनिःस्वनैः।।ब्रह्मघोषेणचमुहुःपठद्भिर्ब्रह्मवादिभिः।।३६
स्वर्णकक्षपताकाभिर्हैमैश्चित्रध्वजैरथैः।।सदश्वैरुक्मसन्नाहैर्भटैःपुरटवर्मभिः।।३७।।श्रेणीभिर्वारमुख्याभिर्भृत्यैश्चैवपदानुगैः
पारमेष्ठ्यान्युपादायपण्यान्युच्चावचानिच।।३८।।पादयोर्न्यपतत्प्रेम्णाप्रक्लिन्नहृदयेक्षणः।।पादुकेन्यस्यपुरतःप्रांजलिर्बाष्पलोचनः

॥३९॥नमाश्लिष्यचिरंहोर्भ्रातॄंस्नापयन्नेत्रजैर्जलैः॥रामोलक्ष्मणसीताभ्यांविप्रेभ्योयेऽर्हसत्तमाः॥४०॥तेभ्यःस्वयंनमश्चक्रेप्रजाभिश्चन
मस्कृतः॥धुन्वंतमुत्तरासंगंन्पतिंवीक्ष्यचिरागतम्॥४१॥उत्तराःकोशलामाल्यैःकिरंतोनन्तुर्मुदा॥पादुकेभरतोगृह्णत्चामरव्यजनो
त्तमे॥४२॥बिभीषणःससुग्रीवश्चैनंछत्रंमरुत्सुतः॥धनुर्निषंगान्शत्रुघ्नःसीतातीर्थकमंडलुम्॥४३॥अबिभ्रदंगदःखड्गंहैमंचर्मर्क्षेश्वरा
ट्नृप॥पुष्पकस्थोऽन्वितःस्त्रीभिःस्तूयमानश्चवंदिभिः॥४४॥विरेजेभगवान्राजन्ग्रहैश्चंद्रइवोदितः॥भ्रातृभिर्नंदितःसोपिसोत्सवांप्रा
विशत्पुरीम्॥४५॥प्रविश्यराजभवनंगुरुपत्नीःस्वमातरम्॥गुरून्वयस्यावरजान्पूजितःप्रत्यैजयत्॥४६॥वैदेहीलक्ष्मणश्चैवयथावत्स
मुपेयतुः॥पुत्रान्स्वमातरस्तास्तुप्राणांस्तन्वइवोत्थिताः॥४७॥आरोप्यांकेऽभिषिंचंत्योबाष्पौघैर्विजहुःशुचः॥जटानिर्मुच्यविधिवत्
कुलवृद्धैःसमंगुरुःअभिषिंचयथैवेंद्रंचतुःसिंधुजलादिभिः॥४८॥एवंकृतशिरःस्नानःसुवासाःस्रग्व्यलंकृतः॥स्वलंकृतैःसुवासो
भिर्भ्रातृभिर्भार्ययाबभौ॥४९॥अग्रहीदासनंभ्रात्राप्रणिपत्यप्रसादितः॥प्रजाःस्वधर्मनिरताःवर्णाश्रमगुणान्विताः॥५०॥जुगोपपि
तृवद्रामोमेनिरेपितरंचतम्॥त्रेतायांवर्तमानायांकालःकृतसमोऽभवत्॥५१॥रामेराजनिधर्मज्ञेसर्वभूतसुखावहे॥वनानिनद्योगिरयोव

५

भा॰न॰मू
॥१९८॥

र्षाणि क्षिपत्सिंधवः ॥ ५२ ॥ सर्वेकामदुघा आसन् प्रजानां भरतर्षभ ॥ नाधिव्याधिजरा ग्लानि दुःखशोक भयक्लमाः ॥ ५३ ॥ मृत्युश्चानिच्छतां नासीद्रामेराजन्य धोऽक्षजे ॥ एकपत्नीव्रतधरो राजर्षिचरितः शुचिः ॥ ५४ ॥ स्वधर्मं गृहमेधीयं शिक्षयन् स्वयमाचरत् ॥ प्रेम्णाऽनुवृत्त्या शीलेन प्रश्रयावनता सती ॥ धिया ह्रिया च भावज्ञा भर्तुः सीताहरन्मनः ॥ ५५ ॥ इति श्रीभा॰म॰ नवमस्कंधे श्रीरामचरिते दशमोध्यायः ॥ १० ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ नतश्चैकादशोऽध्यायः ॥ ॥ भगवानात्मनात्मानं राम उत्तमकल्पकैः ॥ सर्वदेवमयं देवमीज आचार्यवान्मखैः ॥ १ ॥ होत्रेऽददाद्दिशं प्राचीं ब्रह्मणे दक्षिणां प्रभुः ॥ अध्वर्यवे प्रतीचीं च उदीचीं सामगाय सः ॥ २ ॥ आचार्याय ददौ शेषां यावती भूस्तदंतरा ॥ मन्यमान इदं कृत्स्नं ब्राह्मणोऽर्हति निस्पृहः ॥ ३ ॥ इत्ययं तदलंकारवासोभ्यामवशेषितः ॥ तथा राज्ञ्यपि वैदेही सौमंगल्यावशेषिता ॥ ४ ॥ ते तु ब्रह्मण्यदेवस्य वात्सल्यं वीक्ष्य संस्तुतम् ॥ प्रीताः क्लिन्नधियस्तस्मै प्रत्यर्प्येदं बभाषिरे ॥ ५ ॥ अप्रत्तं नस्त्वया किंनु भगवन्भुवनेश्वर ॥ यन्नोऽन्तर्हृदयं विश्य तमो हंसि स्वरोचिषा ॥ ६ ॥ नमो ब्रह्मण्यदेवाय रामायाकुंठमेधसे ॥ उत्तमश्लोकधुर्याय न्यस्तदंडार्पितांघ्रये ॥ ७ ॥ कदाचिल्लोकजिज्ञासुर्गूढो रात्र्यामलक्षितः ॥ चरन्वाचोऽशृणोद्रामो भार्यामुद्दिश्य कस्यचित् ॥ ८ ॥ नाहं बिभर्मि त्वां दुष्टामसतीं परवेश्मगाम् ॥ स्त्रीलोभी बिभृयात्सीतां रामो नाहं भजे पुनः

अ॰
॥१०॥

॥१९८॥
॥९॥

इतिलोकाद्बहुमुखाद्दुराराध्यादसंविदः॥पत्न्याभीतेनसात्यक्ताप्राप्ताप्राचेतसाश्रमम्॥१०॥अंतर्वत्न्यागतेकालेयमौसासूतसुवेसुतौ॥कुशोलवइति
ख्यातौतौनयोश्चक्रेक्रियांमुनिः॥११॥अंगदश्चित्रकेतुश्चलक्ष्मणस्यात्मजौस्मृतौ॥तक्षःपुष्कलइत्यास्तांभरतस्यमहीपतेः॥१२॥सुबाहुःश्रुतसेनश्चशत्रु
घ्नस्यबभूवतुः॥गंधर्वान्कोटिशोजघ्नेभरतोविजयेदिशाम्॥१३॥तदीयंधनमानीयसर्वंराज्ञेन्यवेदयत्॥शत्रुघ्नश्चमधोःपुत्रंलवणंनामराक्षसम्॥१४
हत्वामधुवनेचक्रेमथुरांनामवैपुरीम्॥मुनौनिक्षिप्यतनयौसीताभर्त्राविवासिता॥१५॥ध्यायंतीरामचरणौविवरंप्रविवेशह॥तच्छ्रुत्वाभगवान्रामोरुं
धन्नपिधियाशुचः॥१६॥स्मरंस्तस्यागुणांस्तांस्तान्नाशक्नोद्रोढुमीश्वरः॥स्त्रीपुंप्रसंगएतादृक्सर्वत्रत्रासमावहः॥१७॥अपीश्वराणांकिमुतग्रा
म्यस्यगृहचेतसः॥ततऊर्ध्वंब्रह्मचर्यंधारयन्नजुहोत्प्रभुः॥त्रयोदशाब्दसाहस्रमग्निहोत्रमखंडितम्॥१८॥स्मरतांहृदिविन्यस्यविद्धंदंडककंटकैः॥स्वपा
दपल्लवंरामआत्मज्योतिरगात्ततः॥१९॥नेदंयशोरघुपतेःसुरयाच्ञयात्तलीलातनोरधिकसाम्यविमुक्तधाम्नः॥रक्षोवधोजलधिबंधनमस्त्रपूगैःकिंत
स्यशत्रुहननेकपयःसहायाः॥२०॥यस्यामलंनृपसदःसुयशोऽधुनाऽपिगायंत्यघघ्नमृषयोदिगिभेंद्रपट्टम्॥तन्नाकपालवसुपालकिरीटजुष्टपादांबुजं
रघुपतिंशरणंप्रपद्ये॥२१॥यैःसंस्पृष्टोऽभिदृष्टोवासंविष्टोऽनुगतोऽपिवा॥कोशलास्तेययुःस्थानंयत्रगच्छंतियोगिनः॥२२॥पुरुषोरामचरितंश्र

वर्णेरूपं धारयन्॥ आनृशंस्यपरो राजन् कर्मबंधैर्विमुच्यते॥२३॥ ॥राजोवाच॥ ॥कथं स भगवान्रामो भ्रातॄन्वा स्वयमात्मनः॥ तस्मिन्वा ते ऽन्ववर्तंत प्रजाः पौराश्च ईश्वरे॥२४॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ ॥अथादिशद्दिग्विजये भ्रातॄंस्त्रिभुवनेश्वरः॥ आत्मानं दर्शयन्स्वानां पुरीमैक्षत सानुगः॥२५॥ आसिक्तमार्गां गंधोदैः करिणां मदसीकरैः॥ स्वामिनं प्राप्तमालोक्य मत्तां वा सुतरामिव॥२६॥ प्रासादगोपुरसभाचैत्यदेवगृहादिषु॥ विन्यस्तहेमकलशैः पताकाभिश्च मंडिताम्॥२७॥ पूगैः सवृंतै रंभाभिः पट्टिकाभिः सुवाससाम्॥ आदर्शैरंशुकैः स्रग्भिः कृतकौतुकतोरणाम्॥२८॥ तमुपेयुस्तत्र तत्र पौरा अर्हणपाणयः॥ आशिषो युयुजुर्देव पाहीमां प्राक्त्वयोद्धृताम्॥२९॥ ततः प्रजा वीक्ष्य पतिं चिरागतं दिदृक्षयोत्सृष्टगृहाः स्त्रियो नराः॥ आरुह्य हर्म्याण्यरविंदलोचनमतृप्तनेत्राः कुसुमैरवाकिरन्॥३०॥ अथ प्रविष्टः स्वगृहं जुष्टं स्वैः पूर्वराजभिः॥ अनंताखिलकोशाढ्यमनर्घ्योरुपरिच्छदम्॥३१॥ विद्रुमोदुंबरद्वारैर्वैडुर्यस्तंभपंक्तिभिः॥ स्थलैर्मारकतैः स्वच्छैर्भ्राजत्स्फटिकभित्तिभिः॥३२॥ चित्रस्रग्भिः पट्टिकाभिर्वासोमणिगणांशुकैः॥ मुक्ताफलैश्चिदुल्लासैः कांतकामोपपत्तिभिः॥३३॥ धूपदीपैः सुरभिभिर्मंडितं पुष्पमंडितैः॥ स्त्रीपुंभिः सुरसंकाशैर्जुष्टं भूषणभूषणैः॥३४॥ तस्मिन्स भगवान्रामः स्निग्धया प्रिययेष्टया॥ रेमे स्वारामधीराणामृषभः सीतया किल॥३५॥ बुभुजे च यथाकालं कामान्धर्ममपी

उयन्॥ वर्षपूगान्बहून्नृणामभिध्यातांघ्रिपल्लवः॥ ३६॥ इति श्रीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे श्रीरामोपाख्याने एकादशोध्यायः॥ ११॥ श्रीरस्तु॥

॥ श्रीशुक उवाच॥ ॥ कुशस्य चातिथिस्तस्मान्निषधस्तत्सुतो नभः॥ पुंडरीकोऽथ तत्पुत्रः क्षेमधन्वाभवत्ततः॥ १॥ देवानीकस्ततोऽनीहः पारियात्रोऽथ तत्सुतः॥ ततो बलस्थलस्तस्माद्वज्रनाभोर्कसंभवः॥ २॥ सगणस्तत्सुतस्तस्माद्विधृतिश्चाभवत्सुतः॥ ततो हिरण्यनाभोऽभूद्योगाचार्यस्तु जैमिनेः॥ ३॥ शिष्यः कौशल्य अध्यात्मं याज्ञवल्क्योऽध्यगाद्यतः॥ योगं महोदयमृषिर्हृदयग्रंथिभेदकम्॥ ४॥ पुष्यो हिरण्यनाभस्य ध्रुवसंधिस्ततोऽभवत्॥ सुदर्शनोऽग्निवर्णश्च शीघ्रस्तस्य मरुः सुतः॥ ५॥ योसावास्ते योगसिद्धः कलापग्राममाश्रितः॥ कलेरंते सूर्यवंशं नष्टं भावयिता पुनः॥ ६॥ तस्मात्प्रसुश्रुतस्तस्य संधिस्तस्याप्यमर्षणः॥ महस्वांस्तत्सुतस्तस्माद्विश्वसाह्वोऽन्वजायत॥ ततः प्रसेनजित्तस्मात्तक्षको भविता पुनः॥ ७॥ ततो बृहद्बलो यस्तु पित्रा ते समरे हतः॥ एते हीक्ष्वाकुभूपाला अतीताः शृण्वनागतान्॥ ८॥ बृहद्बलस्य भविता पुत्रो नाम बृहद्रणः॥ उरुक्रियस्ततस्तस्य वत्सवृद्धो भविष्यति॥ ९॥ प्रतिव्योमस्ततो भानुर्दिवाको वाहिनीपतिः॥ सहदेवस्ततो वीर बृहदश्वोथ भानुमान्॥ १०॥ प्रतीकाश्वो भानुमतः सुप्रतीकोथ तत्सुतः॥ भविता मरुदेवोथ सुनक्षत्रोऽथ पुष्करः॥ ११॥ तस्यांतरिक्षस्तत्पुत्रः सुतपास्तदमित्रजित्॥ बृहद्राजस्तु तस्यापि बर्हिस्तस्मात्कृतंजयः॥ १२॥ रणंजयस्तस्य सुतः

हि

संजयोभविताततः॥तस्माच्छाक्योऽथशुद्धोदोलांगलस्तत्सुतःस्मृतः॥१३॥ततःप्रसेनजित्तस्मात्क्षुद्रकोभविताततः॥रणकोभवितातस्मात्सुरथस्तनय
स्ततः॥१४॥सुमित्रोनामनिष्ठांतएतेबार्हद्बलान्वयाः॥इक्ष्वाकूणामयंवंशःसुमित्रांतोभविष्यति॥१५॥यतस्तंप्राप्यराजानंसंस्थांप्राप्स्यतिवैकलौ॥१६॥इतिश्री
भा०म०न०श्रीरामचरितवर्णनंनामद्वादशोऽध्यायः॥१२॥ ॥इक्ष्वाकोरथपुत्रस्यनिमेर्वंशस्त्रयोदशे॥वर्ण्यतेजनितोयत्रब्रह्मतातजनकाह्वयः॥१॥श्रीशुकउवा
च॥निमिरिक्ष्वाकुतनयोवसिष्ठमवृतर्त्विजम्॥आरभ्यसत्रंसोऽप्याहशक्रेणप्राग्वृतोऽस्मिभोः॥१॥तंनिर्वर्त्यागमिष्यामितावन्मांप्रतिपालय॥तूष्णीमासीद्
गृहपतिःसोऽपींद्रस्याकरोन्मखम्॥२॥निमिश्चलमिदंविद्वान्सत्रमारभतात्मवान्॥ऋत्विग्भिरपरैस्तावन्नागमद्यावतागुरुः॥३॥शिष्यव्य
तिक्रमंवीक्ष्यनिर्वर्त्यगुरुरागतः॥अशपत्पततादेहोनिमेःपंडितमानिनः॥४॥निमिःप्रतिददौशापंगुरवेधर्मवर्तिने॥तवापिपततादेहोलोभा
द्धर्ममजानतः॥५॥इत्युत्ससर्जस्वंदेहंनिमिरध्यात्मकोविदः॥मित्रावरुणयोर्जज्ञेउर्वश्यांप्रपितामहः॥६॥गंधवस्तुषुतद्देहंनिधायमुनिसत्तमाः॥
समाप्तेसत्रयागेथदेवानूचुःसमागतान्॥७॥राज्ञोजीवतुदेहोयंप्रसन्नाःप्रभवोयदि॥तथेत्युक्तेनिमिःप्राहमाभून्मेदेहबंधनम्॥८॥यस्य
योगंनवांछंतिवियोगभयकातराः॥भजंतिचरणांभोजंमुनयोहरिमेधसः॥९॥देहंनावरुरुत्सेहंदुःखशोकभयावहम्॥सर्वत्रास्ययतोमृ

स्युर्मत्स्या नासुहृत्कैयथा॥१०॥ ॥देवाऊचुः॥ ॥विदेहउष्यतां कामं लोचनेषु शरीरिणाम्॥ उन्मेषण निमेषाभ्यां लक्षितोध्यात्मसंस्थितः॥११॥
अराजकभयं नृणां मन्यमाना महर्षयः॥ देहं ममंथुः स्म निमेः कुमारः समजायत॥१२॥ जन्मना जनकः सोऽभूद्वैदेहस्तु विदेहजः॥ मिथिलो मथना
ज्जातो मिथिला येन निर्मिता॥१३॥ तस्माउदावसुस्तस्य पुत्रोऽभून्नंदिवर्द्धनः॥ ततः सुकेतुस्तस्यापि देवरातो महीपते॥१४॥ तस्माद्बृहद्रथस्तस्य महा
वीर्यः सुधृत्पिता॥ सुधृतेर्धृष्टकेतुर्वैहर्यश्वोऽथ मरुस्ततः॥१५॥ मरोः प्रतीपकस्तस्माज्जातः कृतिरथो यतः॥ देवमीढस्तस्य सुतो विश्रुतोऽथ महा
धृतिः॥१६॥ कृतिरातस्ततस्तस्मान्महारोमाऽथ तत्सुतः॥ स्वर्णरोमा सुतस्तस्य ह्रस्वरोमा व्यजायत॥१७॥ ततः सीरध्वजो जज्ञे यज्ञार्थं कर्षतो
महीम्॥ सीता सीरायतो जाता तस्मात्सीरध्वजः स्मृतः॥१८॥ कुशाध्वजस्तस्य पुत्रस्ततो धर्मध्वजो नृपः॥ धर्मध्वजस्य द्वौ पुत्रौ कृतध्वजमि
तध्वजौ॥१९॥ कृतध्वजात्केशिध्वजः खांडिक्यस्तु मितध्वजात्॥ कृतध्वजसुतो राजन्नात्मविद्याविशारदः॥२०॥ खांडिक्यः कर्मतत्त्वज्ञो
भीतः केशिध्वजाद्द्रुतः॥ भानुमांस्तस्य पुत्रोऽभूच्छतद्युम्नस्तु तत्सुतः॥२१॥ शुचिस्तत्तनयस्तस्मात्सनद्वाजस्ततोऽभवत्॥ ऊर्ध्वकेतुः स
नद्वाजादजोऽथ पुरुजित्सुतः॥२२॥ अरिष्टनेमिस्तस्यापि श्रुतायुस्तत्सुपार्श्वकः॥ ततश्चित्ररथो यस्य क्षेमधिर्मिथिलाधिपः॥२३॥ तस्मा

समरथस्तस्यसुतः सत्यरथस्ततः॥आसीदुपगुरुस्तस्मादुपगुप्तोऽग्निसंभवः॥२४॥वस्वनंतोऽथतत्पुत्रोयुयुधायत्सुभाषणः
श्रुतस्ततोजयस्तस्माद्विजयोस्माहतः सुतः॥२५॥शुनकस्तत्सुतोजज्ञेवीतहव्योधृतिस्ततः॥बहुलाश्वोधृतेस्तस्य कृतिरस्यमहावशी॥
॥२६॥ एतेवैमैथिलाराजन्नात्मविद्याविशारदाः॥योगेश्वरप्रसादेनद्वंद्वैर्मुक्तागृहेष्वपि॥२७॥इति श्री भा॰ म॰ नवमस्कंधे निमिवंशानु
वर्णनंनामत्रयोदशोऽध्यायः॥१३॥ ॥चतुर्दशादिभिः सोमवंशमाहसमाप्तिनः॥यस्मिन्नैलादयोभूपाः कीर्त्यंतेपुण्यकीर्तयः॥१॥
श्रीशुकउवाच॥ ॥अथातः श्रूयतांराजन्वंशः सोमस्यपावनः॥यस्मिन्नैलादयोभूपाः कीर्त्यंतेपुण्यकीर्तयः॥१॥सहस्रशिरसः पुंसोनाभी
हृदसरोरुहात्॥जातस्यासीत्सुतोधातुरत्रिः पितृसमोगुणैः॥२॥तस्यदृग्भ्योभवत्पुत्रः सोमोऽमृतमयः किल॥विप्रौषध्युडुगणानांब्रह्मणा
कल्पितः पतिः॥३॥सोऽयजद्राजसूयेनविजित्यभुवनत्रयम्॥पत्नींबृहस्पतेर्दर्पात्तारांनामाहरद्बलात्॥४॥यदासदेवगुरुणायाचि
तोभीक्ष्णशोमदात्॥नात्यजत्तत्कृतेजज्ञेसुरदानवविग्रहः॥५॥शुक्रोबृहस्पतेर्द्वेषादग्रहीत्सासुरोडुपम्॥हरोगुरुसुतंस्नेहात्सर्वभूत
गणावृतः॥६॥सर्वदेवगणोपेतोमहेंद्रोगुरुमन्वयात्॥सुरासुरविनाशोऽभूत्समरस्तारकामयः॥७॥निवेदितोऽथांगिरसासोमंनिर्भ

र्स्यां विस्मृतः ॥ तारां स्वभर्त्रे प्रायच्छदन्तर्वत्नीमवैत्पतिः ॥८॥ त्यज त्यजाशु दुष्प्रज्ञे मत्क्षेत्रादाहितं परैः ॥ नाहं त्वां भस्मसात्कुर्यां स्त्रियं सांतानिकः सति ॥९॥ तत्याज व्रीडिता तारा कुमारं कनकप्रभम् ॥ स्पृहामांगिरसश्चक्रे कुमारे सोम एव च ॥१०॥ ममायं न तवेत्युच्चैस्तस्मिन्विवदमानयोः ॥ पप्रच्छुरृषयो देवा नैवोचे व्रीडिता तु सा ॥११॥ कुमारो मातरं प्राह कुपितोऽलीकलज्जया ॥ किं न वोचस्यसद्वृत्ते आत्मावद्यं वदाशु मे ॥१२॥ ब्रह्मा तां रह आहूय समप्राक्षीच्च सांत्वयन् ॥ सोमस्येत्याह शनकैः सोमस्तं तावदग्रहीत् ॥१३॥ तस्यात्मयोनिरकृत बुध इत्यभिधां नृप ॥ बुद्ध्या गंभीरया येन पुत्रेणापोडुराण्मुदम् ॥१४॥ ततः पुरूरवा जज्ञे इलायां य उदाहृतः ॥ तस्य रूपगुणौदार्यशीलद्रविणविक्रमान् ॥१५॥ श्रुत्वोर्वशीन्द्रभवने गीयमानान्सुरर्षिणा ॥ तदंतिकमुपेयाय देवी स्मरशरार्दिता ॥१६॥ मित्रावरुणयोः शापादापन्ना नरलोकताम् ॥ निशम्य पुरुषश्रेष्ठं कंदर्पमिव रूपिणम् ॥१७॥ धृतिं विष्टभ्य ललना उपतस्थे तदंतिके ॥ स तां विलोक्य नृपतिर्हर्षेणोत्फुल्ललोचनः ॥ उवाच श्लक्ष्णया वाचा देवीं हृष्टतनूरुहः ॥१८॥ ॥राजोवाच॥ ॥स्वागतं ते वरारोहे आस्यतां करवाम किम् ॥ संरमस्व मया साकं रतिर्नौ शाश्वतीः समाः ॥१९॥ ॥उर्वश्युवाच॥ ॥कस्यास्त्वयि न सज्जेत मनो दृष्टिश्च सुंदर ॥ यदंगांतरमासाद्य च्यवते ह रिरंसया ॥२०॥ एतावुरणकौ राजन्न्या

भा० नं० स्क्

।।२२।।

सौरक्षस्त्वमानद ।। संरंस्येभवतासार्द्धं श्लाघ्यः स्त्रीणांवरः स्मृतः ।। घृतंमेवीरभक्ष्यंस्यान्नेक्षेत्वाऽन्यत्रमैथुनात् ।। विवासस्तंनत्वथेलिप्तनिपेदे महामनाः ।।२३।। अहोरूपमहोभावोनरलोकविमोहनम् ।। कोनसेवेतमनुजोदेवींस्वयमागताम् ।। २२ ।। तयासपुरुषः श्रेष्ठोरमयंत्यायथार्हतः ।। रेमेसुरविहारेषु कामंचैत्ररथादिषु ।। २४ ।। रममाणस्तयादेव्यापद्मकिंजल्कगंधया ।। तन्मुखामोदमुषितोमुमुदेऽहर्गणान्बहून् ।। २५ ।। अपश्यन्नुर्वशीमिंद्रोगंधर्वान् समनोदयत् ।। उर्वशीरहितंमह्यमास्थानंनातिशोभते ।। २६ ।। तउपेत्यमहारात्रेतमसिप्रत्युपस्थिते ।। उर्वश्याउरणौजह्रुर्न्यस्तौराजनिजायया ।। २७ ।। निशम्याक्रंदितंदेवीपुत्रयोर्नीयमानयोः ।। हतास्म्यहंकुनाथेननपुंसावीरमानिना ।। २८ ।। यद्विश्रंभादहंनष्टाहृतापत्यादस्युभिः ।। यःशेतेनिशिसंत्रस्तोयथानारीदिवापुमान् ।। २९ ।। इतिवाक्सायकैर्विद्धः प्रतोत्रैरिवकुंजरः ।। निशिनिस्त्रिंशमादायविवस्त्रोऽभ्यद्रवद्रुषा ।। ३० ।। तेविसृज्योरणौतत्रव्यद्योतंतस्मविद्युतः ।। आदायमेषावायांतंनग्नमैक्षतसापतिम् ।। ३१ ।। ऐलोऽपिशयनेजायामपश्यन्विमनाइव ।। तच्चित्तोविह्वलःशोचन्बभ्रामोन्मत्तवन्महीम् ।। ३२ ।। सतांवीक्ष्यकुरुक्षेत्रेसरस्वत्यांचतत्सखीः ।। पंचप्रहृष्टवदनाःप्राहसूक्तंपुरूरवाः ।। ३३ ।। अहोजायेतिष्ठतिष्ठघोरेनत्यक्तुमर्हसि ।। मांत्वमद्याप्यनिर्वृत्यवचांसिकृणवावहै ।। ३४ ।। सुदेहोऽयंपतत्यत्रदेविदूरंहृतःस्त्वया ।। खादंत्येनंवृकागृध्रास्त्वत्प्रसादस्यनास्पदम् ।। ३५ ।। ।। उर्वश्युवाच ।।

अ०

।।१४।।

।।२२।।

मामृथाः पुरुषोसित्वं मास्मत्वाद्यर्वृकाइमे ।। क्वापिसख्यंनवैस्त्रीणांवृकाणांहृदयंयथा ।।३६।। स्त्रियोह्यकरुणाः क्रूरादुर्मर्षाः प्रियसाहसाः
घ्नंत्यल्पार्थेपिविश्रब्धंपतिंभ्रातरमप्युत ।।३७।। विधायालीकविश्रंभमज्ञेषुत्यक्तसौहृदाः ।। नवंनवमभीप्संत्यः पुंश्चल्यः स्वैरवृत्तयः
।।३८।। संवत्सरांतेहिभवानेकरात्रंमयेश्वर ।। वत्स्यत्यपत्यानिचतेभविष्यंत्यपराणिभोः ।।३९।। अंतर्वत्नीमुपालक्ष्यदेवींसप्रययौपुर
म् ।। पुनस्तत्रगतोब्दांतेउर्वशींवीरमातरम् ।।४०।। उपलभ्यमुदायुक्तः समुवासतयानिशाम् ।। अथैनमुर्वशीप्राहकृपणंविरहातुरम्
।।४१।। गंधर्वानुपधावेमांस्तुभ्यंदास्यंतिमामिति ।। तस्यसंस्तुवतस्तुष्टाअग्निस्थालींददुर्नृप ।। उर्वशींमन्यमानस्तांसोबुध्यतचरन्वने ।।४२
स्थालींन्यस्यवनेगत्वागृहानाध्यायतोनिशि ।। त्रेतायांसंप्रवृत्तायांमनसित्रय्यवर्तत ।।४३।। स्थालीस्थानंगतोश्वत्थंशमीगर्भंविल
क्ष्यसः ।। तेनद्वेअरणीकृत्वाउर्वशीलोककाम्यया ।।४४।। उर्वशींमंत्रतोध्यायन्नधरारणिमुत्तराम् ।। आत्मानमुभयोर्मध्येयत्तत्प्रजननंप्र
भुः ।।४५।। तस्यनिर्मंथनाज्जातोजातवेदाविभावसुः त्रय्यासविद्ययाराज्ञापुत्रत्वेकल्पितस्त्रिवृत् ।।४६।। तेनायजतयज्ञेशंभगवंतम
धोक्षजम् ।। उर्वशीलोकमन्विच्छन्सर्वदेवमयंहरिम् ।।४७।। एकएवपुरावेदः प्रणवः सर्ववाङ्मयः ।। देवोनारायणोनान्यएकोग्निर्वर्ण

भा॰ न॰ म॰ ।।२२।।

एवच ।। ४८ ।। पुरूरवस एवासीत्त्रयी त्रेतामुखे नृप ।। अग्निना प्रजया राजा लोकं गांधर्वमेयिवान् ।। ४९ ।। इति श्रीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे ऐलोपाख्याने चतुर्दशोध्यायः ।। १४ ।। ततः पंचदशे गाधिरैलपुत्रान्वये ऽजनि ।। यद्वंशे हि त्रिसप्तैतान् रामः कार्तवीर्यमलवद्रुषा ।। १ ।। श्रीशुक उवाच ।। ।। ऐलस्य चोर्वशीगर्भात् षडासन्नात्मजा नृप ।। आयुः श्रुतायुः सत्यायू रयो ऽथ विजयो जयः ।। १ ।। श्रुतायोर्वसुमान् पुत्रः सत्यायोश्च श्रुतंजयः ।। रयस्य सुत एकश्च जयस्य तनयो ऽमितः ।। २ ।। भीमस्तु विजयस्याथ कांचनो होत्रकस्ततः ।। तस्य जह्नुः सुतो गंगां गंडूषीकृत्य यो ऽपिबत् ।। ३ ।। जह्नोस्तु पूरुस्तस्याथ बलाकश्चात्मजो ऽजकः ।। ततः कुशः कुशस्यापि कुशांबुर्मूर्तयो वसुः ।। कुशनाभश्च चत्वारो गाधिरासीत् कुशांबुजः ।। ४ ।। तस्य सत्यवतीं कन्यामृचीको ऽयाचत द्विजः ।। वरं विसदृशं मत्वा गाधिर्भार्गवमब्रवीत् ।। ५ ।। एकतः श्यामकर्णानां हयानां चंद्रवर्चसाम् ।। सहस्रं दीयतां शुल्कं कन्यायाः कुशिका वयम् ।। ६ ।। इत्युक्तस्तन्मतं ज्ञात्वा गतः स वरुणांतिकम् ।। आनीय दत्वा तानश्वानुपयेमे वराननाम् ।। ७ ।। स ऋषिः प्रार्थितः पत्न्या श्वश्र्वा चापत्यकाम्यया ।। श्रपयित्वोभयैर्मंत्रैश्चरुं स्नातुं गतो मुनिः ।। ८ ।। तावत्सत्यवती मात्रा स्वचरुं याचिता सती ।। श्रेष्ठं मत्वा तयायच्छन्मात्रे मातुररत्स्वयम् ।। ९ ।। तद्विज्ञाय मुनिः प्राह पत्नीं कष्टमकारषीः ।। घोरो दंडधरः पुत्रो भ्राता ते ब्रह्मवित्तमः ।। १० ।। प्रसादितः सत्यवत्या मैवं भूरिति भा

अ॰ ।।१५।।

।।२३।।

गवः॥अथतर्हिभवेत्पोत्रोजमदग्निस्ततोऽभवत्॥११॥साचाभूत्सुमहापुण्याकौशिकीलोकपावनी॥रेणोःसुतांरेणुकांवैजमदग्निरुवाहयां॥१२॥
तस्यांवैभार्गवऋषेःसुतावसुमदादयः॥यवीयान्जज्ञएतेषांरामइत्यभिविश्रुतः॥१३॥यमाहुर्वासुदेवांशंहैहयानांकुलांतकम्॥त्रिःसप्तकृत्वो
यइमांचक्रेनिःक्षत्रियांमहीम्॥१४॥दुष्टंक्षत्रंभुवोभारमब्रह्मण्यमनीनशत्॥रजस्तमोवृतमहन्फल्गुन्यपिकृतेंऽहसि॥१५॥ ॥राजोवाच॥
किंतदंहोभगवतोराजन्यैरजितात्मभिः॥कृतंयेनकुलंनष्टंक्षत्रियाणामभीक्ष्णशः॥१६॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥हैहयानामधिपतिरर्जुनःक्षत्रि
यर्षभः॥दत्तंनारायणस्यांशमाराध्यपरिकर्मभिः॥१७॥बाहून्दशशतंलेभेदुर्धर्षत्वमरातिषु॥अव्याहतेंद्रियोजःश्रीतेजोवीर्ययशोबलम्॥१८॥
योगेश्वरत्वमैश्वर्यंगुणायत्राणिमादयः॥चचाराव्याहतगतिर्लोकेषुपवनोयथा॥१९॥स्त्रीरत्नैरावृतःक्रीडन्रेवांभसिमदोत्कटः॥वैजयंतींस्त्रजंबि
भ्रद्रुरोधसरितंभुजैः॥२०॥विप्लावितंस्वशिबिरंप्रतिस्रोतःसरिज्जलैः॥नामृष्यत्तस्यतद्वीर्यंवीरमानीदशाननः॥२१॥गृहीतोलीलयास्त्रीणां
समक्षंकृतकिल्बिषः॥माहिष्मत्यांसंनिरुद्धोमुक्तोयेनकपिर्यथा॥२२॥सएकदातुमृगयांविचरन्विपिनेवने॥यदृच्छयाश्रमपदंजमदग्नेरुपाविश
त्॥२३॥तस्मैसनरदेवायमुनिरर्हणमाहरत्॥ससैन्यामात्यवाहायहविष्मत्यातपोधनः॥२४॥सवीरस्तत्रतद्दृष्ट्वाआत्मैश्वर्यातिशायनम्

न्नाद्रियताग्निहोत्र्यांसाभिलाषः सहैहयः॥२५॥ हविर्धानीमृषेर्दर्पान्नरान्हर्तुमचोदयत्। तेचमाहिष्मतींनिन्युः सवत्सांक्रंदतींबलात्॥२६॥
अथराजनिनिर्यातेरामआश्रमआगतः॥ श्रुत्वातत्तस्यदौरात्म्यंचुक्रोधाहिरिवाहतः॥२७॥ घोरमादायपरशुंसतूणंवर्मकार्मुकम्। अन्वधावतदुर्धर्षो
मृगेंद्रइवयूथपम्॥२८॥ तमापतंतंभृगुवर्यमोजसाधनुर्धरंबाणपरश्वधायुधम्। ऐणेयचर्मांबरमर्कधामभिर्युतंजटाभिर्ददृशेपुरींविशन्॥२९॥ अचो
दयद्धस्तिरथाश्वपत्तिभिर्गदासिबाणर्ष्टिशतघ्निशक्तिभिः॥ अक्षौहिणीः सप्तदशातिभीषणास्तारामएकोभगवानसूदयत्॥३०॥ यतोयतोसौप्रहरत्पर
श्वधोमनोनिलौजाः परचक्रसूदनः॥ ततस्ततश्छिन्नभुजोरुकंधरानिपेतुरुर्व्यांहतसूतवाहनाः॥३१॥ दृष्ट्वास्वसैन्यंरुधिरौघकर्दमेरणाजिरेरामकुठार
सायकैः॥ विवृक्णवर्मध्वजचापविग्रहंनिपातितंहैहयआपतद्रुषा॥३२॥ अथार्जुनः पंचशतेषुबाहुभिर्धनुःषुबाणान्युगपत्ससंदधे॥ रामायरा
मोऽस्त्रभृतांसमग्रणीस्तान्येकधन्वेषुभिराच्छिनत्समम्॥३३॥ पुनः स्वहस्तैरचलान्मृधेंघ्रिपानुत्क्षिप्यवेगादभिधावतोयुधि॥ भुजान्कुठारेणक
ठोरनेमिनाचिच्छेदरामः प्रसभंत्वहेरिव॥३४॥ कृत्तबाहोः शिरस्तस्यगिरेः शृंगमिवाहरत्। हतेपितरितत्पुत्राअयुतंदुद्रुवुर्भयात्॥३५॥ अग्नि
होत्रीमुपावर्त्यसवत्सांपरवीरहा॥ समुपेत्याश्रमंपित्रेपरिक्लिष्टांसमर्पयत्॥३६॥ स्वकर्मतत्कृतंरामः पित्रेभ्रातृभ्यएवच॥ वर्णयामासतच्छ्रु

स्वाजमदग्निरभाषत ॥ ३७ ॥ रामराममहाबाहो भवान्पापमकारषीत् ॥ अवधीन्नरदेवं यत्सर्वदेवमयं वृथा ॥ ३८ ॥ वयं हि ब्राह्मणास्तात क्षमयार्हणतां गताः ॥ यया लोकगुरुर्देवः पारमेष्ठ्यमगात्पदम् ॥ ३९ ॥ क्षमया रोचते लक्ष्मीर्ब्राह्मी सौरी यथा प्रभा ॥ क्षमिणामाशु भगवांस्तुष्यते हरिरीश्वरः ॥ ४० ॥ राज्ञो मूर्धाभिषिक्तस्य वधो ब्रह्मवधाद्गुरुः ॥ तीर्थसंसेवया चांहो जह्यङ्गाच्युतचेतनः ॥ ४१ ॥ इति श्रीभा० म० नवमस्कंधे पंचदशोध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ६७ ॥ षोडशे ऽथार्जुनसुतैर्जमदग्नेर्हतं मुहुः ॥ रामात्क्षत्रवधः प्रोक्तो विश्वामित्रस्य चान्वयः ॥ १ ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ पित्रोपशिक्षितो रामः स्तथेति कुरुनंदन ॥ संवत्सरं तीर्थयात्रां चरित्वाश्रममाव्रजत् ॥ १ ॥ कदाचिद्रेणुका याता गंगायां पद्ममालिनम् ॥ गंधर्वराजं क्रीडंतमप्सरोभिरपश्यत ॥ २ ॥ विलोकयंती क्रीडंतमुदकार्थं नदीं गता ॥ होमवेलां न सस्मार किंचिच्चित्ररथस्पृहा ॥ ३ ॥ कालात्ययं तं विलोक्य मुनेः शापविशंकिता ॥ आगत्य कलशं तस्थौ पुरोधाय कृतांजलिः ॥ ४ ॥ व्यभिचारं मुनिर्ज्ञात्वा पत्न्याः प्रकुपितोऽब्रवीत् ॥ घ्नतेनां पुत्रकाः पापामित्युक्तास्ते न चक्रिरे ॥ ५ ॥ रामः संबोधितः पित्रा भ्रातृन्मात्रा सहावधीत् ॥ प्रभावज्ञो मुनेः सम्यक्समाधेस्तपसश्च यः ॥ ६ ॥ वरेण च्छंदयामास प्रीतः सत्यवतीसुतः ॥ वव्रे हतानां रामोपि जीवितं चास्मृतिं वधे ॥ ७ ॥ उत्तस्थुस्ते कुशलिनो निद्रापाय इवांजसा ॥ पितुर्विद्वांस्तपोवीर्यं रामश्चक्रे सुहृद्वधम् ॥ ८ ॥ येर्जुनस्य सुता राजन्स्मरंतः स्वपि

भा॰न॰भ्र
।।२५।।

तुर्धषम्।।रामवीर्यपराभूतालेभिरेशर्मनकचित्।।९।।एकदाश्रमतोरामेसभ्रातरिवनंगते।।वैरंसिसाधयिषवोलब्धच्छिद्राउपागमन्।।१०।।दृष्ट्वाऽग्न्या
गारआसीनमावेशितधियंमुनिम्।।भगवत्युत्तमश्लोकेजघ्नुस्तेपापनिश्चयाः।।११।।याच्यमानाःकृपणयाराममात्रातिदारुणा।।प्रसह्यशिरउत्कृत्यनिन्यु
स्तेक्षत्रबंधवः।।१२।।रेणुका दुःखशोकार्तानिघ्नंत्यात्मानमात्मना।।रामरामेतितातेतिविचुक्रोशोच्चकैःसती।।१३।।तदुपश्रुत्यदूरस्थाहारामेत्यार्तव
त्स्वनम्।।त्वरयाश्रममासाद्यददृशुःपितरंहतम्।।१४।।तद्दुःखरोषामर्षार्तिशोकवेगविमोहिताः।।हातातसाधोधर्मिष्ठत्यक्त्वाऽस्मान्स्वर्गतोभवान्।।१५।।
विलप्यैवंपितुर्देहंनिधायभ्रातृषुस्वयम्।।प्रगृह्यपरशुंरामःक्षत्रांतायमनोदधे।।१६।।गत्वामाहिष्मतींरामोब्रह्मघ्नविहतश्रियम्।।तेषांसशी
र्षभीराजन्मध्येचक्रेमहागिरिम्।।१७।।तद्रक्तेननदींघोरामब्रह्मण्यभयावहाम्।।हेतुंकृत्वापितृवधंक्षत्रेमंगलकारिणि।।१८।।त्रिःसप्तकृत्वः
पृथिवींकृत्वानिःक्षत्रियांप्रभुः।।स्यमंतपंचकेचक्रेशोणितोदान्ह्रदान्नव।।१९।।पितुःकायेनसंधायशिरआदायबर्हिषि।।सर्वदेवमयंदेवमात्मानमय
जन्मखैः।।२०।।ददौप्राचींदिशंहोत्रेब्रह्मणेदक्षिणांदिशम्।।अध्वर्यवेप्रतीचींवैउद्गात्रेउत्तरांदिशम्।।२१।।अन्येभ्योवांतरदिशःकश्यपायचमध्य
माम्।।आर्यावर्तमुपद्रष्ट्रेसदस्येभ्यस्ततःपरम्।।२२।।ततश्चावभृतस्नानविधूताशेषकिल्बिषः।।सरस्वत्यांब्रह्मनद्यांरेजेव्यभ्रइवांशुमान्।।२३।।

अ॰
।।१६।।
।।२५।।

स्वरेहं जमदग्निस्तु लब्ध्वासंज्ञानलक्षणम् ॥ ऋषीणांमंडलेसोऽभूत्सप्तमोरामपूजितः ॥२४॥ जामदग्न्योऽपिभगवान्रामःकमललोचनः ॥ आ
गामिन्यंतरेराजन्वर्त्तयिष्यतिवैबृहत् ॥२५॥ आस्तेद्यापिमहेंद्राद्रौन्यस्तदंडःप्रशांतधीः ॥ उपगीयमानचरितःसिद्धगंधर्वचारणैः ॥२६॥ एवंभृगुषुवि
श्वात्माभगवान्हरिरीश्वरः ॥ अवतीर्यपरंभारंभुवोहन्बहुशोनृपान् ॥२७॥ गाधेरभून्महातेजाःसमिद्धइवपावकः ॥ तपसाक्षात्रमुत्सृज्ययोले
भेब्रह्मवर्चसम् ॥२८॥ विश्वामित्रस्यचैवासन्पुत्राएकशतंनृप ॥ मध्यमस्तुमधुच्छंदामधुच्छंदसएवते ॥२९॥ पुत्रंकृत्वाशुनःशेफंदेवरातंचभार्ग
वम् ॥ अजीगर्त्तस्तानाहज्येष्ठएवप्रकल्प्यतां ॥३०॥ योवैहरिश्चंद्रमखेविक्रीतःपुरुषःपशुः ॥ स्तुत्वादेवान्प्रजेशादीन्मुमुचेपाशबंधनात्
॥३१॥ योरातोदेवयजनेदेवैर्गाधिषुतापसः ॥ देवरातइतिख्यातःशुनःशेपःसभार्गवः ॥३२॥ येमधुच्छंदसोज्येष्ठाःकुशलंमेनिरेनतत् ॥ अशपत्ता
न्मुनिःक्रुद्धोम्लेच्छाभवतदुर्जनाः ॥३३॥ सहोवाचमधुच्छंदाःसार्द्धंपंचाशताततः ॥ यन्नोभवान्संजानीतेतस्मिंस्तिष्ठामहेवयम् ॥३४॥ ज्येष्ठंम
न्त्रदृशंचक्रुस्त्वामन्वंचोवयंस्महि ॥ विश्वामित्रःसुतानाहवीरवंतोभविष्यथ ॥ येमानंमेनुगृण्हंतोवीरवंतमकर्त्तमाम् ॥३५॥ एषवःकुशिकावी
रोदेवरातस्तमन्वित ॥ अन्येचाष्टकहारीतजयक्रतुमदादयः ॥३६॥ एवंकौशिकगोत्रंतुविश्वामित्रैःपृथग्विधम् ॥ प्रवरांतरमापन्नंतद्धिचैवंवि

कल्पिनम्।।२७।।इतिश्रीभा०म०नवमस्कंधेषोडशोध्यायः।।१६।। ।।आयोः समस्तशोतैलजेशुत्रस्यपंचकं।।सुनेषुक्षत्रवृद्धादिचतुर्णांवंशवर्णन
म्।।१।। ।।श्रीशुकउवाच।।यः पुरूरवसः पुत्रआयुस्तस्याभवन्सुताः।।नहुषः क्षत्रवृद्धश्चरजीरंभश्चवीर्यवान्।।१।।अनेनाइतिराजेंद्रशृणुक्षत्रवृधोन्वय
म्।।क्षत्रवृद्धसुतस्यासन्सुहोत्रस्यात्मजास्त्रयः।।२।।काश्यः कुशोगृत्समदइतिगृत्समदादभूत्।।शुनकः शौनकोयस्य बह्वृचः प्रवरोमुनिः।।३।।काश्यस्य
काशिस्तत्पुत्रोराष्ट्रोदीर्घतमः पिता।।धन्वंतरिर्दीर्घतमआयुर्वेदप्रवर्तकः।।४।।यज्ञभुग्वासुदेवांशः स्मृतमात्रार्तिनाशनः।।तत्पुत्रः केतुमानस्यजज्ञे
भीमरथस्ततः।।५।।दिवोदासोद्युमांस्तस्मात्प्रतर्दनइतिस्मृतः।।सएवशत्रुजिद्वत्सऋतध्वजइतीरितः।।तथाकुवलयाश्वेतिप्रोक्तोलर्कादयस्ततः।।६
षष्टिंवर्षसहस्राणिषष्टिंवर्षशतानिच।।नालर्कादपरोराजन्मेदिनीं बुभुजेयुवा।।७।।अलर्कात्संततिस्तस्मात्सुनीथोथसुकेतनः।।धर्मकेतुः सुत
स्तस्मात्सत्यकेतुरजायत।।८।।धृष्टकेतुः सुतस्तस्मात्सुकुमारः क्षितीश्वरः।।वीतिहोत्रस्यभर्गोतोभार्गभूमिरभून्नृपः।।९।।इतीमेकाशयोभूपाः
क्षत्रवृद्धान्वयायिनः।।रंभस्यरभसः पुत्रोगभीरश्चाक्रियस्ततः।।१०।।तस्यक्षेत्रेब्रह्मजज्ञेशृणुवंशमनेनसः।।[illegible] शुद्धस्ततः शुचिस्तस्माच्चित्रकृ
द्धर्मसारथिः।।११।।ततः शांतरयोजज्ञेकृतकृत्यः सआत्मवान्।।रजेः पंचशतान्यासन्पुत्राणाममितौजसाम्।।१२।।देवैरभ्यर्थितोदैत्यान्हत्वेंद्रायाद

पा

दादिवम्॥ इंद्रस्तस्मै पुनर्दत्वा गृहीत्वा चरणौ रजेः॥१३॥ आत्मानमर्पयामास प्रन्हादाद्यरिशंकितः॥ पितर्युपरते पुत्रा याचमानाय नो ददुः॥१४॥ त्रि
विष्टपं महेंद्राय यज्ञभागान्समाददुः गुरुणा हूयमानेग्नौ बलिभित्तनयान्रजेः॥१५॥ अवधीद्भ्रंशितान्मार्गान्न कश्चिदवशेषितः॥ कुशात्प्रतिः
क्षात्रवृद्धात्संजयस्तत्सुतो जयः॥१६॥ ततः कृतः कृतस्यापि जज्ञे हर्यवनो नृपः॥ सहदेवस्ततो हीनो जयसेनस्तु तत्सुतः॥१७॥ संकृतिस्तस्य
च जयः क्षत्रधर्मा महारथः॥ क्षत्रवृद्धान्वयाभूपा इमे शृणु वंशं च नाहुषम्॥१८॥ इति श्रीभा॰ म॰ न॰ चंद्रवंशानुवर्णनं नाम सप्तदशोध्यायः॥१७॥
अष्टादशे ययातिस्तु नाहुषस्य कथोच्यते॥ यस्य पंच सुपुत्रेषु कनीयान्प्रहीज्जराम्॥१॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ ॥यतिर्ययातिः संयातिरायतिर्विय
तिः कृतिः॥ षडिमे नहुषस्यासन्निंद्रियाणीव देहिनाम्॥१॥ राज्यं नैच्छद्यतिः पित्रा दत्तं तत्परिणामवित्॥ यत्र प्रविष्टः पुरुष आत्मानं नावबुध्यते
॥२॥ पितरि भ्रंशिते स्थानादिंद्राण्या धर्षणाद्द्विजैः॥ प्रापितेजगरत्वं वै ययातिरभवन्नृपः॥३॥ चतसृष्वादिशद्दिक्षु भ्रातॄन्भ्राता यवीयसः॥
कृतदारो जुगोपोर्वीं काव्यस्य वृषपर्वणः॥४॥ ॥राजोवाच॥ ॥ब्रह्मर्षिर्भगवान्काव्यः क्षत्रबंधुश्च नाहुषः॥ राजन्यविप्रयोः कस्माद्वि
वाहः प्रतिलोमकः॥५॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ ॥एकदा दानवेंद्रस्य शर्मिष्ठा नाम कन्यका॥ सखीसहस्रसंयुक्ता गुरुपुत्र्या च भामिनी॥६

देवयान्यापुरोधानेपुष्पितद्रुमसंकुले॥ व्यचरत्कलगीतालिनलिनीपुलिनेबला॥७॥ ताजलाशयमासाद्यकन्याःकमललोचनाः॥ तीरेन्यस्यदुकू
लानिविजन्हुःसिंचतीर्मिथः॥८॥ वीक्ष्यव्रजंतंगिरिशंसहदेव्यावृषस्थितम्॥ सहसोत्तीर्यवासांसिपर्यधुर्व्रीडिताःस्त्रियः॥९॥ शर्मिष्ठाजानतीवा
सोगुरुपुत्र्याःसमव्ययत्॥ स्वीयमत्वाप्रकुपितादेवयानीदमब्रवीत्॥१०॥ अहोनिरीक्ष्यतामस्यादास्याःकर्मह्यसांप्रतम्॥ अस्मद्धार्यंधृतवतीशुनी
वहविरध्वरे॥११॥ यैरिदंतपसासृष्टंमुखंपुंसःपरस्यये॥ धार्यतेयैरिहज्योतिःशिवःपंथाःप्रदर्शितः॥१२॥ यान्वंदंत्युपतिष्ठंतेलोकनाथाःसुरेश्वराः
भगवानपिविश्वात्मापावनःश्रीनिकेतनः॥१३॥ वयंतत्रापिभृगवःशिष्योस्यानःपितासुरः॥ अस्मद्धार्यंधृतवतीशूद्रोवेदमिवासती॥१४॥ एवं
शपंतींशर्मिष्ठागुरुपुत्रीमभाषत॥ रुषाश्वसंत्युरंगीवधर्षितादष्टदच्छदा॥१५॥ आत्मवृत्तमविज्ञायकत्थसेबहुभिक्षुकि॥ किंनप्रतीक्षसे
स्माकंगृहान्बलिभुजोयथा॥१६॥ एवंविधैःसुपरुषैःक्षिप्त्वाचार्यसुतांसतीम्॥ शर्मिष्ठाप्राक्षिपत्कूपेवासश्चादायमन्युना॥१७॥ तस्यांग
तायांस्वगृहंययातिर्मृगयांचरन्॥ प्राप्तोयदृच्छयाकूपेजलार्थीतांददर्शह॥१८॥ दत्त्वास्वमुत्तरंवासस्तस्यैराजाविवाससे॥ गृहीत्वापाणिना
पाणिमुज्जहारदयापरः॥१९॥ तंवीरमाहौशनसीप्रेमनिर्भरयागिरा॥ राजंस्त्वयागृहीतोमेपाणिःपरपुरंजय॥२०॥ हस्तग्राहोपरोमा

भर्त्तृगृहीतायारुवयालिभे॥ एषईशकृतोवीरसंबंधोनौनपौरुषः॥२१॥यदिदंकूपलग्नायाभवतोदर्शनंमम॥नब्राह्मणोमेभविताहस्तग्राहम
हाभुज॥ कचस्यबार्हस्पत्यस्यशापाद्यमशपंपुरा॥२२॥ययातिरनभिप्रेतंदैवोपहृतमात्मनः॥मनस्तुतद्गतंबुध्वाप्रतिजग्राहतद्वचः॥२३॥गतेरा
जनिसावीरेतत्रस्मरुदतीपितुः॥न्यवेदयत्ततःसर्वमुक्तंशर्मिष्ठयाकृतम्॥२४॥दुर्मनाभगवान्काव्यःपौरोहित्यंविगर्हयन्॥स्तुवन्वृत्तिंचकापोतीं
दुहित्रासययौपुरात्॥२५॥वृषपर्वातमाज्ञायप्रत्यनीकविवक्षितम्॥गुरुंप्रसादयन्मूर्ध्नापादयोःपतितःपथि॥२६॥क्षणार्द्धमन्युर्भगवान्शिष्यंव्या
चष्टभार्गवः॥कामोऽस्याःक्रियतांराजन्नैनांत्यक्तुमिहोत्सहे॥२७॥तथेत्यवस्थितेप्राहदेवयानीम[illegible]नोगतम्॥पित्रादत्तायतोयास्येसानुगा
यातुमामनु॥२८॥स्वानांतत्संकटंवीक्ष्यतदर्थस्यचगौरवम्॥देवयानींपर्यचरत्स्त्रीसहस्रेणदासवत्॥२९॥नाहुषायसुतांदत्वासहशर्मिष्ठयोशनाः॥
तमाहराजन्शर्मिष्ठामाधास्तल्पेनकर्हिचित्॥३०॥विलोक्यौशनसींराजन्शर्मिष्ठासुप्रजांक्वचित्॥तमेववव्रेरहसिसख्याःपतिमृतौसती
॥३१॥राजपुत्र्याऽर्थितोऽपत्येधर्मंचावेक्ष्यधर्मवित्॥स्मरन्शुक्रवचःकालेदिष्टमेवाभ्यपद्यत॥३२॥यदुंचतुर्वसुंचैवदेवयानीव्यजायत॥द्रुह्युं
चानुंचपूरुंचशर्मिष्ठावार्षपर्वणी॥३३॥गर्भसंभवमासुर्याभर्तुर्विज्ञायमानिनी॥देवयानीपितुर्गेहंययौक्रोधविमूर्छिता॥३४॥प्रियामनुगतः

कामीवचोभिरुपमंत्रयन्॥ नप्रसादयितुंशेकेपादसंवाहनादिभिः॥३५॥ शुक्रस्तमाहकुपितः स्त्रीकामानृतपूरुष॥ त्वांजराविशतांमंदविरूप
करणीनृणाम्॥३६॥ ॥ययातिरुवाच॥ ॥अतृप्तोस्म्यद्यकामानांब्रह्मन्दुहितरिस्मते॥ व्यत्यस्यतांयथाकामंवयसायोभिधास्यति॥३७॥ इ
तिलब्धव्यवस्थानः पुत्रंज्येष्ठमवोचत॥ यदोतातप्रतीच्छेमांजरांदेहिनिजंवयः॥३८॥ मातामहकृतांवत्सनतृप्तोविषयेष्वहम्॥ वयसाभवती
येनरंस्येकतिपयाः समाः॥३९॥ ॥यदुरुवाच॥ ॥नोत्सहेजरसास्थातुमंतराप्राप्तयातव॥ अविदित्वासुखंग्राम्यंवैतृष्ण्यंनैतिपूरुषः
॥४०॥ तुर्वसुश्चोदितः पित्राद्रुह्युश्चानुश्चभारत॥ प्रत्याचख्युरधर्मज्ञाह्यनित्येनित्यबुद्धयः॥४१॥ अपृच्छत्तनयंपूरुंवयसोनंगुणाधिकम्॥ न
त्वमग्रजवद्वत्स मांप्रत्याख्यातुमर्हसि॥४२॥ ॥पुरुरुवाच॥ ॥कोनुलोकेमनुष्येंद्रपितुरात्मकृतः पुमान्॥ प्रतिकर्तुंक्षमोयस्यप्रसादाद्विंद
तेपरम्॥४३॥ उत्तमश्चिंतितंकुर्यात्प्रोक्तकारीतुमध्यमः॥ अधमोश्रद्धयाकुर्यादकर्तोच्चरितंपितुः॥४४॥ इतिप्रमुदितः पूरुःप्रत्यगृण्हाज्जरांपि
तुः॥ सोपिवयसाकामान्यथावज्जुजुषेनृप॥४५॥ सप्तद्वीपपतिः सम्यक्पितृवत्पालयन्प्रजाः॥ यथोपजोषंविषयान्जुजुषेव्याहतेंद्रियः॥४६
देवयान्यप्यनुदिनंमनोवाग्देहवस्तुभिः॥ प्रेयसः परमांप्रीतिमुवाहप्रेयसीरहः॥४७॥ अयजद्यज्ञपुरुषंक्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः॥ सर्वदेवमयंदेवंसर्व

वेरमयंल्हरिम्।। ४८।। यस्मिन्निदं विरचितं व्योम्नीव जलदावलिः।। नानेव भाति नाभाति स्वप्नमायामनोरथः।। ४९।। तमेव हृदि विन्यस्य वासुदे
वं गुहाशयम्।। नारायणमणीयांसं निराशीरयजत्प्रभुं।। ५०।। एवं वर्षसहस्राणि मनःषष्ठैर्मनःसुखम्।। विदधानोऽपि नातृप्यत्सार्वभौमः कदिं
द्रियैः।। ५१।। इति श्रीभा॰म॰न॰अष्टादशोध्यायः।। १८।। पुनर्विंशे ययातिः स्वंचेष्टितं नरवजोपमम्।। देवयानीं समाश्राव्य विरक्तो मुक्तिमासवान्।। १।। भु
क्तभोगामजां शास्यन्नजवद्वृत्तमात्मनः।। विडंबयन्प्रियामाहनिर्वेदयितुमात्मवान्।। २।। ।। श्रीशुकउवाच।। ।। सइत्थमाचरन्कामान्स्त्रैणो
पन्हवमात्मनः।। बुध्वाप्रियायेनिर्विण्णो गाथामेनामगायत।। ३।। श्रृणुभार्गव्यमूंगाथांमद्विधाचरितांभुवि।। धीरायस्यानुशोचंतिवनेग्रामनिवासि
नः।। २।। बस्त एको वने कश्चित्विचिन्वन्प्रियमात्मनः।। ददर्श कूपे पतितां स्वकर्मवशगामजाम्।। ३।। तस्या उद्धरणोपायं बस्तः कामी विचिंतयन्।। व्य
धत्ततीर्थमुद्धृत्य विषाणाग्रेण रोधसी।। ४।। सोत्तीर्य कूपात्सुश्रोणीतमेव चकमे किल।। तया वृतं समुद्वीक्ष्य बह्व्योजाः कांतकामिनीः।। ५।। पीवा
नं श्मश्रुलं प्रेष्ठं मीढ्वांसं याभकोविदम्।। स एकोऽजवृषस्तासां बह्वीनां रतिवर्द्धनः।। रेमे कामग्रहग्रस्त आत्मानं नावबुध्यत।। ६।। तमेव प्रेष्ठतमया रममा
णमजान्यया।। विलोक्य कूपसंलग्ना नामृष्यद्बस्तकर्म तत्।। ७।। तं दुर्हृदं सुहृद्रूपं कामिनं क्षणसौहृदम्।। इंद्रियाराममुत्सृज्य स्वामिनं दुःखिता ययौ।। ८

सो ऽपि चानुगतः स्त्रैणः कृपणस्तां प्रसादितुम्॥ कुर्वन्निडविडकारं नाशक्नोत्पथि संधितुम्॥९॥ तस्यां तत्र द्विजः कश्चिदजास्वाम्यच्छिनद्रुषा
लंबंतं वृषणं भूयः संदधे ऽर्थाय योगवित्॥१०॥ संबद्धवृषणः सोऽपि ह्यजया कूपलब्धया॥ कालं बहुतिथं भद्रे कामैर्नाद्यापि तुष्यति॥११॥ तथा
ऽहं कृपणः सुभ्रु भवत्याः प्रेमयंत्रितः आत्मानं नाभिजानामि मोहितस्तव मायया॥१२॥ यत्पृथिव्यां व्रीहियवं हिरण्यं पशवः स्त्रियः॥ न दुह्यं
ति मनः प्रीतिं पुंसः कामहतस्य ते॥१३॥ न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति॥ हविषा कृष्णवर्त्मेव भूय एवाभिवर्द्धते॥१४॥ यदा न कुरु
ते भावं सर्वभूतेष्वमंगलम्॥ समदृष्टेस्तदा पुंसः सर्वाः सुखमया दिशः॥१५॥ या दुस्त्यजा दुर्मतिभिर्जीर्यतो या न जीर्यते॥ तां तृष्णां दुःखनिवहां
शर्मकामो द्रुतं त्यजेत्॥१६॥ मात्रा स्वस्रा दुहित्रा वा नाविविक्तासनो भवेत्॥ बलवानिंद्रियग्रामो विद्वांसमपि कर्षति॥१७॥ पूर्णं वर्षसहस्रं मे वि
षयान् सेवतो ऽसकृत्॥ तथा ऽपि चानुसवनं तृष्णा तेषूपजायते॥१८॥ तस्मादेतामहं त्यक्त्वा ब्रह्मण्याधाय मानसम्॥ निर्द्वंद्वो निरहंकारश्चरि
ष्यामि मृगैः सह॥१९॥ दृष्टं श्रुतमसद्बुद्ध्वा नानुध्यायेन्न संविशेत्॥ संसृतिं चात्मनाशं च तत्र विद्वान् स आत्मदृक्॥२०॥ इत्युक्त्वा नाहुषो जायां तं
दीयं पूरवे वयः॥ दत्वा स्वां जरसं तस्मादाददे विगतस्पृहः॥२१॥ दिशि दक्षिणपूर्वस्यां द्रुह्युं दक्षिणतो यदुं॥ प्रतीच्यां तुर्वसुं चक्र उदीच्यामनुमी

श्वरम् ।।२२।। भूमंडलस्य सर्वस्य पूरुमर्हत्तमं विशाम् ।। अभिषिच्याग्रजांस्तस्य वशे स्थाप्य वनं ययौ ।।२३।। आसेवितं वर्षपूगान् षड्वर्गं विषयेषु सः
क्षणेन मुमुचे नीडं जातपक्ष इव द्विजः ।।२४।। स तत्र निर्मुक्तसमस्तसंग आत्मानुभूत्या विधुतत्रिलिंगः ।। परेमले ब्रह्मणि वासुदेवे लेभे गतिं भागवतीं
प्रतीतः ।।२५।। श्रुत्वा गाथां देवयानी मेने प्रस्तोभमात्मनः ।। स्त्रीपुंसोः स्नेहवैक्लव्यात् परिहासमिवेरितम् ।।२६।। सा सन्निवासं सुहृदां प्रपायामिव
गच्छताम् ।। विज्ञायेश्वरतंत्राणां मायाविरचितं प्रभोः ।।२७।। सर्वत्र संगमुत्सृज्य स्वप्नौपम्येन भार्गवी ।। कृष्णे मनः समावेश्य व्यधुनोल्लिंगमात्मनः
।।२८।। नमस्तुभ्यं भगवते वासुदेवाय वेधसे ।। सर्वभूताधिवासाय शांताय बृहते नमः ।।२९।। इति भा० म० न० एकोनविंशोऽध्यायः ।।१९।।
विंशे पितृप्रसादात्स राजासन्महोन्नतः ।। पूरोर्वंशे हि दौष्यंतेर्भरतस्येर्यते यशः ।।१।। ।।श्रीशुक उवाच ।। ।।पूरोर्वंशं प्रवक्ष्यामि यत्र जातोऽसि भा
रत ।। यत्र राजर्षयो वंश्या ब्रह्मवंश्याश्च जज्ञिरे ।।१।। जनमेजयो ह्यभूत्पूरोः प्रचिन्वांस्तत्सुतस्ततः ।। प्रवीरोऽथ मनस्युर्वै तस्माच्चारुपदोऽभवत् ।।२।। त
स्य सुद्युरभूत्पुत्रस्तस्माद्बहुगवस्ततः ।। संयातिस्तस्याहंयाती रौद्राश्वस्तत्सुतः स्मृतः ।।३।। ऋतेयुस्तस्य कक्षेयुः स्थंडिलेयुः कृतेयुकः ।। जलेयुः
संततेयुश्च धर्मसत्यव्रतेयवः ।।४।। दशैतेऽप्सरसः पुत्रा वनेयुश्चावमः स्मृतः ।। घृताच्यामिंद्रियाणीव मुख्यस्य जगदात्मनः ।।५।। ऋतेयो रंतिभारो भू

भा०न०मू
॥२६॥

अयस्तस्यात्मजानृप॥सुमतिर्ध्रुवोप्रतिरथः कण्वोमुनिरथात्मजः॥६॥तस्यमेधातिथिस्तस्मात्प्रस्कण्वाद्याद्विजातयः॥पुत्रोऽभूत्सुमतेरैभ्योदु
ष्यंतस्तत्सुतोमतः॥७॥दुष्यंतोमृगयांयातः कण्वाश्रमपदंगतः॥तत्रासीनांस्वप्रभयामंडयंतींरमामिव॥विलोक्यसद्योमुमुहेदेवमायामिवस्त्रिय
म्॥८॥बभाषेतांवरारोहांभटैः कतिपयैर्वृतः॥तद्दर्शनप्रमुदितः सन्निवृत्तपरिश्रमः॥९॥पप्रच्छकामसंतप्तः प्रहसन्श्लक्ष्णयागिरा॥कात्वंकमलपत्रा
क्षिकस्यासिहृदयंगमे॥१०॥किंवाचिकीर्षितंत्वत्रभवत्यानिर्जनेवने॥व्यक्तंराजन्यतनयांवेद्म्यहंत्वांसुमध्यमे॥नहिचेतःपौरवाणामधर्मेरमते क्वचि
त्॥११॥ ॥शकुंतलोवाच॥ ॥विश्वामित्रात्मजैवाहंत्यक्तामेनकयावने॥वेदैतद्भगवान्कण्वोवीरकिंकरवामते॥१२॥आस्यतांह्यरविंदाक्षगृह्यतां
मर्हणंचनः॥भुज्यतांसंतिनीवाराउष्यतांयदिरोचते॥१३॥ ॥दुष्यंतउवाच॥ ॥उपपन्नमिदंसुभ्रूजातायाःकुशिकान्वये॥स्वयंहिवृणुतेराज्ञांकन्य
काः सदृशंवरम्॥१४॥ओमित्युक्तेयथाधर्ममुपयेमेशकुंतलाम्॥गांधर्वविधिनाराजादेशकालविभागवित्॥१५॥अमोघवीर्योराजर्षिर्महिष्यांवीर्य
मादधे॥श्वोभूतेस्वपुरंयातः कालेनासूतसासुतम्॥१६॥कण्वः कुमारस्यवनेचक्रेसमुचिताः क्रियाः॥बद्ध्वामृगेंद्रांस्तरसाक्रीडतिस्मसबालकः
॥१७॥तंदुरत्ययविक्रांतमादायप्रमदोत्तमा॥हरेरंशांशसंभूतंभर्तुरंतिकमागमत्॥१८॥यदानजगृहेराजाभार्यापुत्रावनिंदितौ॥शृण्वतांस

अ०
॥२०॥
॥३०॥

वैभूतानां देवावागाहाशरीरिणी ॥१९॥ माता भस्त्रा पितुः पुत्रो येन जातः स एव सः ॥ भरस्व पुत्रं दुष्यंत मावमंस्थाः शकुंतलाम् ॥२०॥ रेतोधाः पुत्रो नयति
नरदेव यमक्षयात् ॥ त्वं चास्य धाता गर्भस्य सत्यमाह शकुंतला ॥२१॥ पितर्युपरते सोऽपि चक्रवर्ती महायशाः ॥ महिमा गीयते तस्य हरेरंशभुवो भुवि ॥२२॥
चक्रं दक्षिणहस्तेऽस्य पद्मकोशोऽस्य पादयोः ॥ ईजे महाभिषेकेण सोऽभिषिक्तोऽधिराड्विभुः ॥२३॥ पंचपंचाशता मेध्यैर्गंगायामनु वाजिभिः ॥ मामं
तेयं पुरोधाय यमुनायामनु प्रभुः ॥२४॥ अष्टसप्ततिमेध्याश्वान् बबंध प्रददद्वसु ॥ भरतस्य हि दौष्यंतेरग्निः साचीगुणे चितः ॥ सहस्रं बद्वशो यस्मिन्
ब्राह्मणा गा विभेजिरे ॥२५॥ त्रयस्त्रिंशच्छतं ह्यश्वान् बध्वा विस्मापयन्नृपान् ॥ दौष्यंतिरत्यगान्मायां देवानां गुरुमाययौ ॥२६॥ मृगान् शुक्लदतः कृष्णान्
हिरण्येन परिवृतान् ॥ अदात्कर्मणि मष्णारे नियुतानि चतुर्दश ॥२७॥ भरतस्य महत्कर्म न पूर्वे नापरे नृपाः ॥ नैवापुर्नैव प्राप्स्यंति बाहुभ्यां त्रिदिवं यथा ॥२८
किरातहूणान् यवनान् पौंड्रान् कंकान् खशाञ्छकान् ॥ अब्रह्मण्यान्नृपांश्चाहन् म्लेच्छान् दिग्विजयेऽखिलान् ॥२९॥ जित्वा पुरासुरा देवान् ये रसौकांसि
भेजिरे ॥ देवस्त्रियो रसां नीताः प्राणिभिः पुनराहरत् ॥३०॥ सर्वकामान् दुदुहतुः प्रजानां तस्य रोदसी ॥ समास्त्रिणवसाहस्रीर्दिक्षु चक्रमवर्त्तयत् ॥३१
स सम्राड्लोकपालाख्यमैश्वर्यमधिराट् श्रियम् ॥ चक्रं चास्खलितं प्राणान्मृषेत्युपरराम ह ॥३२॥ तस्यासन्नृपवैदर्भ्यः पत्न्यः तिस्रः सुसंमताः ज

घ्नत्स्यागभयात्पुत्रान्मातुरूपारतीरिते॥३३॥ नस्वेवंवितथेवंशेरैतेर्थयजनः॥ सुतनम्॥ मरुत्सोमेनमरुतोभरद्वाजमुपाददुः॥३४॥ अन्तर्वत्न्यांभ्रातृप
त्न्यांमैथुनायबृहस्पतिः॥ प्रवृत्तोवारितोगर्भंशप्त्वावीर्यमवासृजत्॥३५॥ तंत्यक्तुकामांममतांभर्तृत्यागविशंकिताम्॥ नामनिर्वचनंतस्यश्लोकमेनंसुरा
जगुः॥३६॥ मूढेभरद्वाजमिमंभरद्वाजंबृहस्पते॥ यातौयदुक्त्वापितरौभरद्वाजस्ततस्त्वयम्॥३७॥ चोद्यमानासुरैरेवंमत्वावितथमात्मजम्॥ व्यसृजन्म
रुतोबिभ्रन्दत्तोऽयंवितथेन्वये॥३८॥ इतिश्रीभा॰म॰न॰विंशोऽध्यायः॥२०॥ १॥ एकविंशेतुदीर्घ्यंतेःसुतस्यान्वयउच्यते॥ रंतिदेवाजमीढादेर्यत्रकीर्तिः
प्रतन्यते॥१॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥वितथस्यसुतोमन्युर्बृहत्क्षत्रोजयस्ततः॥ महावीर्योनरोगर्गःसंकृतिस्तुनरात्मजः॥१॥ गुरुश्चरंतिदेवश्चसंकृ
तेःपांडुनंदन॥ रंतिदेवस्यहियशइहामुत्रचगीयते॥२॥ वियद्वित्तस्यददतोलब्धंलब्धंबुभुक्षतः॥ निष्किंचनस्यधीरस्यसकुटुंबस्यसीदतः॥३॥ व्यती
युरष्टचत्वारिंशदहान्यपिबतःकिल॥ घृतपायससंयावंतोयंप्रातरुपस्थितम्॥४॥ कृच्छ्रप्राप्तकुटुंबस्यक्षुत्तृड्भ्यांजातवेपथोः॥ अतिथिर्ब्राह्मणःकाले
भोक्तुकामस्यचागमत्॥५॥ तस्मैसंव्यभजत्सोऽन्नमादृत्यश्रद्धयान्वितः॥ हरिंसर्वत्रसंपश्यन्सभुक्त्वाप्रययौद्विजः॥६॥ अथान्योभोक्ष्यमाणस्यविभक्तस्य
महीपते॥ विभक्तंव्यभजत्तस्मैवृषलायहरिंस्मरन्॥७॥ यातेशूद्रेतमन्योऽगादतिथिःश्वभिरावृतः॥ राजन्मेदीयतामन्नंसगणायबुभुक्षते॥८॥ स

आदृत्यावशिष्टं यत् बहुमानपुरस्कृतम्।। तच्च दत्वा नमश्चक्रे श्वभ्यः श्वपतये विभुः।।९।। पानीयमात्रमुच्छेषं तच्चैकपरितर्पणम्।। पास्यतः पुल्कसो
भ्यागादपो देह्यशुभस्य मे।।१०।। तस्य तां करुणां वाचं निशम्य विपुलश्रमाम्।। कृपया भृशसंतप्त इदमाहामृतं वचः।।११।। न कामयेहं गतिमीश्वरात्परामष्ट
र्धियुक्तामपुनर्भवं वा।। आर्तिं प्रपद्येऽखिलदेहभाजामंतःस्थितो येन भवंत्यदुःखाः।।१२।। क्षुत्तृट्श्रमो गात्रपरिभ्रमश्च दैन्यं क्लमः शोकविषादमोहाः।। सर्वे
निवृत्ताः कृपणस्य जंतोर्जिजीविषोर्जीवजलार्पणान्मे।।१३।। एवं प्रभाष्य पानीयं म्रियमाणः पिपासया।। पुल्कसायाददाद्धीरो निसर्गकरुणो नृपः।।१४
तस्य त्रिभुवनाधीशाः फलदाः फलमिच्छताम्।। आत्मानं दर्शयांचक्रुर्माया विष्णुविनिर्मिताः।।१५।। स वै तेभ्यो नमस्कृत्य निःसंगो विगतस्पृहः।। वासुदेवे भ
गवति भक्त्या चक्रे मनः परम्।।१६।। ईश्वरालंबनं चित्तं कुर्वतोनन्यराधसः।। माया गुणमयी राजन् स्वप्नवत्प्रत्यलीयत।।१७।। तत्प्रसंगानुभावेन रंतिदेवानुव
र्तिनः।। अभवन् योगिनः सर्वे नारायणपरायणाः।।१८।। गर्गाच्छिनिस्ततो गार्ग्यः क्षत्राद्ब्रह्म ह्यवर्तत।। दुरितक्षयो महावीर्यात्तस्य त्रय्यारुणिः कविः।।१९।। पु
ष्करारुणिरित्यत्र ये ब्राह्मणगतिं गताः।। बृहत्क्षत्रस्य पुत्रोऽभूद्धस्ती यद्धस्तिनापुरम्।।२०।। अजमीढो द्विमीढश्च पुरुमीढश्च हस्तिनः।। अजमीढस्य वंश्याः
स्युः प्रियमेधादयो द्विजाः।।२१।। अजमीढाद्बृहदिषुस्तस्य पुत्रो बृहद्धनुः।। बृहत्कायस्ततस्तस्य पुत्र आसीज्जयद्रथः।।२२।। तत्सुतो विशदस्तस्य सेन

जिल्समजायत॥ रुचिराश्वोदृढरनुः काश्योवत्सश्च नत्सुताः॥२३॥ पारः पृथुसेनस्तदात्मजः पारस्यतनयोनीपः॥ तस्यपुत्रशतंत्वभूत्॥२४॥ सकृ
त्व्यांशुककन्यायांब्रह्मदत्तमजीजनत्॥ सयोगीगविभार्यायांविष्वक्सेनमधात्सुतम्॥२५॥ जैगीषव्योपदेशेनयोगतंत्रंचकारह॥ उदक्स्वनस्ततस्त
स्माद्भल्लाटोबार्हदीषवाः॥२६॥ यवीनरोद्विमीढस्यकृतिमांस्तत्सुतः स्मृतः॥ नाम्नासत्यधृतिर्यस्य दृढनेमिःसुपार्श्वकृत्॥२७॥ सुपार्श्वात्सुम
तिस्तस्यपुत्रःसन्नतिमांस्ततः॥ कृतीहिरण्यनाभाद्योयोगंप्राप्यजगौस्मषट्॥२८॥ संहिताःप्राच्यसाम्नांवैनीपोह्युद्ग्रायुधस्ततः॥ तस्यक्षेम्यःसु
वीरोऽथसुवीरस्यरिपुंजयः॥२९॥ ततोबहुरथोनामपुरुमीढोप्रजोऽभवत्॥ नलिन्यामजमीढस्यनीलः शांतिःसुतस्ततः॥३०॥ शांतेःसुशांतिस्तत्पुत्रः
पुरुजोऽर्कस्ततोभवत्॥ भर्म्याश्वस्तनयस्तस्यपंचासन्मुद्गलादयः॥३१॥ यवीनरोबृहदिषुःकांपिल्यःसंजयःसुताः॥ भर्म्याश्वःप्राहपुत्रामेपंचानांरक्षणायहि
॥३२॥ विषयाणामलमिमेइतिपंचालसंज्ञिताः॥ मुद्गलाद्ब्रह्मनिर्वृत्तंगोत्रंमौद्गल्यसंज्ञितम्॥३३॥ मिथुनंमुद्गलाद्भार्म्याद्दिवोदासःपुमानभूत्॥ अह
ल्याकन्यकायस्यांशतानंदस्तुगौतमात्॥३४॥ तस्यसत्यधृतिःपुत्रोधनुर्वेदविशारदः॥ शरद्वांस्तत्सुतोयस्मादुर्वशीदर्शनात्किल॥३५॥ शरस्तंबेपतद्रेतो
मिथुनंतदभूच्छुभम्॥ तदृष्ट्वाकृपयागृह्णाच्छंतनुर्मृगयांचरन्॥ कृपःकुमारःकन्याचद्रोणपत्न्यभवत्कृपी॥३६॥ भा०म०न०एकविंशोध्यायः॥२१॥

द्वाविंशेतुदिवोदासवंशमुक्त्वाथवर्ण्यते॥ ऋक्षवंशेजरासंधपार्थदुर्योधनादयः॥१॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥मित्रेयुश्चदिवोदासाच्च्यवनस्तत्सुतोनृप
सुदासःसहदेवोऽथसोमकोजंतुजन्मकृत्॥१॥ तस्यपुत्रशतंतेषांयवीयान्पृषतःसुतः॥ द्रुपदोद्रौपदीतस्यधृष्टद्युम्नादयःसुताः॥२॥ धृष्टद्युम्नाद्धृष्टके
तुर्भार्म्याःपंचालकाइमे॥ योऽजमीढसुतोह्यन्यऋक्षःसंवरणस्ततः॥३॥ तपत्यांसूर्यकन्यायांकुरुक्षेत्रपतिःकुरुः॥ परिक्षित्सुधनुर्जह्नुर्निषधाश्चकुरोः
सुताः॥४॥ सुहोत्रोऽभूत्सुधनुषश्च्यवनोऽथततःकृती॥ वसुस्तस्योपरिचरोबृहद्रथमुखास्ततः॥५॥ कुशांबमत्स्यप्रत्यग्रचेदिपाद्याश्चचेदिपाः॥
बृहद्रथात्कुशाग्रोऽभूदृषभस्तस्यतत्सुतः॥६॥ जज्ञेसत्यहितोऽपत्यंपुष्पवांस्तत्सुतोजहुः॥ अन्यस्यांचापिभार्यायांशकलेद्वेबृहद्रथात्॥७॥ तेमा
त्राबहिरुत्सृष्टेजरयाचाभिसंधिते॥ जीवजीवेतिक्रीडंत्याजरासंधोऽभवत्सुतः॥८॥ ततश्चसहदेवोऽभूत्सोमापिर्यच्छ्रुतश्रवाः॥ परीक्षिदनपत्योऽ
भूत्सुरथोनामजाह्नवः॥९॥ ततोविदूरथस्तस्मात्सार्वभौमस्ततोऽभवत्॥ जयसेनस्तत्तनयोराधिकोऽतोऽयुतोह्यभूत्॥१०॥ ततश्चक्रोधनस्तस्मा
द्देवातिथिरमुष्यच॥ ऋष्यस्तस्यदिलीपोऽभूत्प्रतीपस्तस्यचात्मजः॥११॥ देवापिःशंतनुस्तस्यबाल्हीकइतिचात्मजाः॥ पितृराज्यंपरित्यज्यदेवा
पिस्तुवनंगतः॥१२॥ अभवच्छंतनूराजाप्राङ्महाभिषसंज्ञितः॥ यंयंकराभ्यांस्पृशतिजीर्णंयौवनमेतिसः॥१३॥ शांतिमाप्नोतिचैवाग्र्यांकर्मणाते

भा०न०म्
॥२१॥

नशंतनुः॥ समाद्वादशतद्राज्येनववर्षयदाविभुः॥ १४॥ शंतनुर्ब्राह्मणैरुक्तःपरिवेत्तायमग्रभुक्॥ राज्यंदेह्यग्रजायाशुपुरराष्ट्रविवृद्धये॥ १५॥ एवमुक्तोद्विजैर्ज्येष्ठं
छंदयामाससोब्रवीत्॥ तन्मंत्रिप्रहितैर्विप्रैर्वेदाद्विभ्रंशितोगिरा॥ १६॥ वेदवादातिवादान्वैतदादेवोववर्षह॥ देवापिर्योगमास्थायकलापग्राममाश्रितः॥ १७॥
सोमवंशेकलौनष्टेकृतादौस्थापयिष्यति॥ बाल्हीकात्सोमदत्तोभूद्भूरिर्भूरिश्रवास्ततः॥ १८॥ शलश्चशंतनोरासीद्गंगायांभीष्मआत्मवान्॥ सर्वधर्मविदांश्रे
ष्ठोमहाभागवतःकविः॥ १९॥ वीरयूथाग्रणीर्येनरामोपियुधितोषितः॥ शंतनोर्दासकन्यायांजज्ञेचित्रांगदःसुतः॥ २०॥ विचित्रवीर्यश्चावरजोनाम्नाचित्रांगदो
हतः॥ यस्यांपराशरात्साक्षादवतीर्णोहरेःकला॥ २१॥ वेदगुप्तोमुनिःकृष्णोयतोहमिदमध्यगाम्॥ हित्वास्वशिष्यान्पैलादीन्भगवान्बादरायणः॥ २२॥ मह्यं
पुत्रायशांतायपरंगुह्यमिदंजगौ॥ विचित्रवीर्योथोवाहकाशिराजसुतेबलात्॥ २३॥ स्वयंवरादुपानीतेअंबिकांबालिकेउभे॥ तयोरासक्तहृदयोगृही
तोयक्ष्मणामृतः॥ २४॥ क्षेत्रेप्रजस्यवैभ्रातुर्मात्रोक्तोबादरायणः॥ धृतराष्ट्रंचपांडुंचविदुरंचाप्यजीजनत्॥ २५॥ गांधार्यांधृतराष्ट्रस्यजज्ञेपुत्रशतंनृ
प॥ तत्रदुर्योधनोज्येष्ठोदुःशलाचापिकन्यका॥ २६॥ शापान्मैथुनरुद्धस्यपांडोःकुंत्यांमहारथाः॥ जाताधर्मानिलेंद्रेभ्योयुधिष्ठिरमुखास्त्रयः॥ २७॥ न
कुलःसहदेवश्चमाद्र्यांनासत्यदस्रयोः॥ द्रौपद्यांपंचपंचभ्यःपुत्रास्तेपितरोभवन्॥ २८॥ युधिष्ठिरात्प्रतिविंध्यःश्रुतसेनोवृकोदरात्॥ अर्जुनाच्छ्रुतकीर्ति

भ०
॥२२॥
॥२१॥

स्तु शतानीकस्सुनाकुलिः ॥२९॥ सहदेवसुतो राजन् श्रुतकर्मा तथापरे ॥ युधिष्ठिरात्तु पौरव्यां देवकोऽथ घटोत्कचः ॥३०॥ भीमसेनाद्धिडिंबायां काल्यां सर्व
गतस्ततः ॥ सहदेवात्सुहोत्रं तु विजयासूत पार्वती ॥३१॥ करेणुमत्यां नकुलो निरमित्रं तथार्जुनः ॥ इरावंतमुलूप्यां वै सुतायां बभ्रुवाहनम् ॥३२॥ मणिपूरपतेः
सोऽपि तत्पुत्रः पुत्रिकासुतः ॥२३॥ तव तातः सुभद्रायामभिमन्युरजायत ॥ सर्वातिरथजिद्वीर उत्तरायां ततो भवान् ॥३४॥ परिक्षीणेषु कुरुषु द्रौणेर्ब्रह्मास्त्र
तेजसा ॥ त्वं च कृष्णानुभावेन सजीवो मोचितोऽन्तकात् ॥२४॥ तवेमे तनयास्तात जनमेजयपूर्वकाः ॥ श्रुतसेनो भीमसेन उग्रसेनश्च वीर्यवान् ॥२५॥ जनमेजय
स्त्वां विदित्वा तक्षकान्निधनं गतम् ॥ सर्पान्वै सर्पयागाग्नौ स होष्यति रुषान्वितः ॥२६॥ कावषेयं पुरोधाय तुरं तुरगमेधयाट् ॥ समंतात्पृथिवीं सर्वां जित्वा य
क्ष्यति चाध्वरैः ॥२७॥ तस्य पुत्रः शतानीको याज्ञवल्क्यात्त्रयीं पठन् ॥ अस्त्रज्ञानं क्रियाज्ञानं शौनकात्परमेष्यति ॥२८॥ सहस्रानीकस्तत्पुत्रस्ततश्चैवाश्व
मेधजः ॥ असीमकृष्णस्तस्यापि नेमिचक्रस्तु तत्सुतः ॥२९॥ गजाह्वये हृते नद्या कौशांब्यां साधु वत्स्यति ॥ उक्तस्ततश्चित्ररथस्तस्मात्कविरथः सुतः ॥३०॥
तस्माच्च वृष्टिमांस्तस्य सुषेणोऽथ महीपतिः ॥ सुनीथस्तस्य भविता नृचक्षुर्यत्सुखीनलः ॥४१॥ परिप्लवः सुतस्तस्मान्मेधावी सुनयात्मजः ॥ नृपंजयस्ततो
दूर्वस्तिमिस्तस्माज्जनिष्यति ॥ तिमेर्बृहद्रथस्तस्माच्छतानीकः सुदासजः ॥४२॥ शतानीकाद्दुर्दमनस्तस्यापत्यं बहीनरः ॥ दंडपाणिर्निमिस्तस्य क्षेमको

भविष्यतो नृपः ॥४३॥ ब्रह्मक्षत्रस्य वै प्रोक्तो वंशो देवर्षिसत्कृतः ॥ क्षेमकं प्राप्य राजानं संस्थां प्राप्स्यति वै कलौ ॥४४॥ अथ मागधराजानो भविता ये वदामि
ते ॥ भविता सहदेवस्य मार्जारिर्यच्छ्रुतश्रवाः ॥४५॥ ततोऽयुतायुस्तस्यापि निरमित्रोऽथ तत्सुतः ॥ सुनक्षत्रः सुनक्षत्राद्बृहत्सेनोऽथ कर्मजित् ॥४६॥ ततः
सुतंजयाद्विप्रः शुचिस्तस्य भविष्यति ॥ क्षेमोऽथ सुव्रतस्तस्माद्धर्मसूत्रः शमस्ततः ॥४७॥ द्युमत्सेनोऽथ सुमतिः सुबलो जनिता ततः ॥ सुनीथः सत्यजिद्
थ विश्वजिद्यद्रिपुंजयः ॥ बार्हद्रथाश्च भूपाला भाव्याः साहस्रवत्सरम् ॥४८॥ इति श्रीभा० म० न० द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥ ॥ त्रयोविंशे तनोर्द्रुह्योस्तुर्व
सोश्चान्वयः क्रमात् ॥ यदोश्च वंशोऽनुक्रांतो याबज्ज्यामघसंभवः ॥१॥ श्रीशुक उवाच ॥ अनोः सभानरश्चक्षुः परोक्षश्च सुतास्त्रयः ॥ सभानरात्काल
नरः सृंजयस्तत्सुतस्ततः ॥१॥ जनमेजयस्तस्य पुत्रो महाशालो महामनाः ॥ उशीनरस्तितिक्षुश्च महामनस आत्मजौ ॥ शिबिर्वनः शमिर्दक्षश्चत्वारोशीन
रात्मजाः ॥२॥ वृषादर्भः सुवीरश्च मद्रः कैकय आत्मजाः ॥ शिबेश्चत्वार एवासंस्तितिक्षोश्च रुशद्रथः ॥३॥ ततो हेमोऽथ सुतपा बलिः सुतपसोऽ
भवत् ॥ अंगवंगकलिंगाद्याः सुह्मपुंड्रांध्रसंज्ञिताः ॥४॥ जज्ञिरे दीर्घतमसो बलेः क्षेत्रे महीक्षितः ॥ चक्रुः स्वनाम्ना विषयान्षडि
मान्प्राच्यकांश्च ते ॥५॥ खनपानोऽङ्गतो जज्ञे तस्माद्दिविरथस्ततः ॥ सुतो धर्मरथो यस्य जज्ञे चित्ररथोऽप्रजः ॥६॥ रोमपाद इति ख्या

तस्मै दशरथः सखा ॥ शांतां स्वकन्यां प्रायच्छदृष्यशृंग उवाह याम् ॥ ७ ॥ देवेऽवर्षति यं रामा आनिन्युर्हरिणीसुतम् ॥ नाट्यसंगीतवादि-
त्रैर्विभ्रमालिंगनार्हणैः ॥ ८ ॥ स तु राज्ञोऽनपत्यस्य निरूप्येष्टिं मरुत्वतः ॥ प्रजामदाद्दशरथो येन लेभेऽप्रजः प्रजाः ॥ ९ ॥ चतुरंगो रोमपादात्
पृथुलाक्षस्तु तत्सुतः ॥ बृहद्रथो बृहत्कर्मा बृहद्भानुश्च तत्सुताः ॥ १० ॥ आद्याद्बृहन्मनास्तस्माज्जयद्रथ उदाहृतः ॥ विजयस्तस्य संभू-
त्यां ततो धृतिरजायत ॥ ११ ॥ ततो धृतव्रतस्तस्य सत्कर्माधिरथस्ततः ॥ योऽसौ गंगातटे क्रीडन्मंजूषांतर्गतं शिशुम् ॥ १२ ॥ कुंत्यापविद्धं
कानीनमनपत्योऽकरोत्सुतम् ॥ वृषसेनः सुतस्तस्य कर्णस्य जगतीपते ॥ १३ ॥ द्रुह्योश्च तनयो बभ्रुः सेतुस्तस्यात्मजस्ततः ॥ आरब्धस्त-
स्य गांधारस्तस्य धर्मसुतो धृतः ॥ १४ ॥ धृतस्य दुर्मनास्तस्मात्प्रचेताः प्राचेतसं शतं ॥ म्लेच्छाधिपतयोऽभूवन्नुदीचीं दिशमाश्रिताः ॥
१५ ॥ तुर्वसोश्च सुतो वह्निर्वह्नेर्भर्गोऽथ भानुमान् ॥ त्रिभानुस्तत्सुतोऽस्यापि करंधम उदारधीः ॥ १६ ॥ मरुतस्तत्सुतोऽपुत्रः पुत्रं पौरवम-
न्वभूत् ॥ दुष्यंतः स पुनर्भेजे स्ववंशं राज्यकामुकः ॥ १७ ॥ ययातेर्ज्येष्ठपुत्रस्य यदोर्वंशं नरर्षभ ॥ वर्णयामि महापुण्यं सर्वपापहरं नृणाम् ॥ १८ ॥ य-
दोर्वंशं नरः श्रुत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ यत्रावतीर्णो भगवान्परमात्मा नराकृतिः ॥ १९ ॥ यदोः सहस्रजित्क्रोष्टा नलो रिपुरिति श्रुताः ॥ चत्वारः स-

स

भा०नं०म्
।।२१।।

अ०
।।२३।।

नवसुतत्रशतजित्प्रथमात्मनः ।।२०।। महाहयो वेणुहयो हैहयश्चेति तत्सुताः ।। धर्मस्तु हैहयसुतो नेत्रः कुंतेः पिता ततः ।।२१।। सोहंजिरभवत्कुंतेर्महि
ष्मान्भद्रसेनकः ।। दुर्मदो भद्रसेनस्य धनकः कृतवीर्यसूः ।। कृताग्निः कृतवर्मा च कृतौजा धनकात्मजाः ।।२२।। अर्जुनः कृतवीर्यस्य सप्तद्वीपेश्वरोऽभव
त् दत्तात्रेयाद्धरेरंशात्प्राप्तयोगमहागुणः ।।२३।। न नूनं कार्तवीर्यस्य गतिं यास्यंति पार्थिवाः यज्ञदानतपोयोगश्रुतवीर्यजयादिभिः ।।२४।। पंचाशी
तिसहस्राणि ह्यव्याहतबलः समाः ।। अनष्टवित्तस्मरणो बुभुजेऽक्षय्यषड्वसु ।।२५।। तस्य पुत्रसहस्रेषु पंचैवोर्वरिता मृधे ।। जयध्वजः शूरसेनो वृषभो म
धुरूर्जितः ।।२६।। जयध्वजात्तालजंघस्तस्य पुत्रशतं त्वभूत् ।। क्षत्रं यत्तालजंघाख्यमौर्वतेजोपसंहृतम् ।।२७।। तेषां ज्येष्ठो वीतिहोत्रो वृष्णिः पुत्रो म
धोः स्मृतः ।। तस्य पुत्रशतं त्वासीद्वृष्णिज्येष्ठं यतः कुलम् ।।२८।। माधवा वृष्णयो राजन्यादवाश्चेति संज्ञिताः ।। यदुपुत्रस्य च क्रोष्टुः पुत्रो वृजिनवांस्त
तः ।।२९।। स्वाहितस्ततो रुशेकुर्वै तस्य चित्ररथस्ततः ।। शशबिंदुर्महायोगी महाभोजो महानभूत् ।।३०।। चतुर्दशमहारत्नश्चक्रवर्त्यपराजितः ।। तस्य प
त्नीसहस्राणां दशानां सुमहायशाः ।।३१।। दशलक्षसहस्राणि पुत्राणां तास्वजीजनत् ।। तेषां तु षट् प्रधानानां पृथुश्रवस आत्मजः ।।३२।। धर्मो
नामोशना तस्य हयमेधशतस्य याट् ।। तत्सुतो रुचकस्तस्य पंचासन्नात्मजाः शृणु ।। पुरुजिद्रुक्मरुक्मेषु पृथुज्यामघसंज्ञिताः ।।३३।। ज्यामघ

२४

।।२१।।

स्त्वप्रजो ऽप्यन्यां भार्यां शैब्यापतिर्भयात्॥ नाविंदच्छत्रुभवनाद्भोज्यां कन्यामहारषीत्॥३४॥ रथस्थां तां निरीक्ष्याह शैब्यापतिममर्षिता॥ केयं कुहक
मत्स्थानं रथमारोपितेति वै॥३५॥ स्नुषा तवेत्यभिहिते स्मयंती पतिमब्रवीत्॥ अहं वंध्यासपत्नी च स्नुषा मे युज्यते कथम्॥३६॥ जनयिष्यसि यं राज्ञि
तस्येयमुपयुज्यते॥ अन्वमोदंत तद्विश्वेदेवाः पितर एव च॥३७॥ शैब्या गर्भमधात्काले कुमारं सुषुवे शुभम्॥ स विदर्भ इति प्रोक्त उपयेमे स्नुषां सतीम्
॥३९॥ इति श्रीभा० म० न० यदुवंशानुवर्णने त्रयोविंशो ऽ० चतुर्विंशे विदर्भस्य पुत्रत्रयसमुद्भवः॥ वंशानानकमुखाः प्रोक्ता रामकृष्णोद्भवावधि॥१॥ श्रीशुक उ
वाच॥ ॥तस्यां विदर्भो ऽजनयत्पुत्रौ नाम्ना कुशक्रथौ॥ तृतीयं रोमपादं च विदर्भकुलनंदनम्॥१॥ रोमपादसुतो बभ्रुर्बभ्रोः कृतिरजायत॥ उशिकस्त
त्सुतस्तस्माच्चेदिश्चैद्यादयो नृपाः॥२॥ क्रथस्य कुंतिः पुत्रो ऽभूद्धृष्टिस्तस्याथ निर्वृतिः॥ ततो दशार्हो नाम्नाभूत्तस्य व्योमः सुतस्ततः॥३॥ जीमूतो वि
कृतिस्तस्य यस्य भीमरथः सुतः॥ ततो नवरथः पुत्रो जातो दशरथस्ततः॥४॥ करंभिः शकुनेः पुत्रो देवरातस्तदात्मजः॥ देवक्षत्रस्ततस्तस्य मधुः कुरुव ज्ञाद
दनुः॥५॥ पुरुहोत्रस्त्वनोः पुत्रस्तस्यायुः सात्वतस्ततः॥ भजमानो भजिर्दिव्यो वृष्णिर्देवावृधो ऽंधकः॥६॥ सात्वतस्य सुताः सप्त महाभोजश्च मारिष॥
भजमानस्य निम्लोचिः किंकणो धृष्टिरेव च॥७॥ एकस्यामात्मजाः पत्न्यामन्यस्यां च त्रयः सुताः॥ शताजिच्च सहस्राजिदयुताजिदिति प्रभो॥८॥ ब

भा० न० म
॥३२॥

भ्रुर्देवावृधस्तत्तनयोः श्लोकौपठंत्यमू॥ यथैवश्रृणुमो दूरात्संपश्यामस्तथांऽतिकात्॥ ११॥ बभ्रुः श्रेष्ठो मनुष्याणां देवैर्देवावृधः समः॥ पुरुषाः पं
चषष्टिश्च षट्सहस्राणिचाष्टच॥ १०॥ ये ऽमृतत्वमनुप्रापा बभ्रोर्देवावृधादपि॥ महाभोजोऽपि धर्मात्मा भोजा आसन्तदन्वये॥ ११॥ वृष्णेः सुमित्रः
पुत्रोऽभूत्युधाजिच्चपरंतप॥ शिनिस्तस्यानमित्रश्च निम्नोऽभूदनमित्रतः॥ १२॥ सत्राजितः प्रसेनश्च निम्नस्याथासतुः सुतौ॥ अनमित्रसुतोयोऽन्यः
शिनिस्तस्याथ सत्यकः॥ १३॥ युयुधानः सात्यकिर्वैजयस्तस्य कुणिस्ततः॥ युगंधरोऽनमित्रस्य वृष्णिः पुत्रोऽपरस्ततः॥ १४॥ श्वफल्कश्चित्ररथश्च
गांदिन्यां चश्वफल्कतः॥ अक्रूरप्रमुखा आसन्पुत्राद्वादशविश्रुताः॥ १५॥ आसंगः सारमेयश्च मृदुरो मृदुविद्गिरिः॥ धर्मवृद्धः सुकर्माच क्षत्रोपेक्षो
ऽरिमर्दनः॥ १६॥ शत्रुघ्नो गंधमादश्च प्रतिबाहुश्च द्वादश॥ तेषां स्वसा सुचीराख्या द्वावक्रूरसुतावपि॥ १७॥ देववानुपदेवश्च तथा चित्ररथात्मजाः॥
पृथुर्विदूरथाद्याश्च बहवो वृष्णिनंदनाः॥ १८॥ कुकुरो भजमानश्च शुचिः कंबलबर्हिषः॥ कुकुरस्य सुतो वह्निर्विलोमा तनयस्ततः॥ १९॥ कपोतरोमा त
स्यानुः सखायस्य च तुंबुरुः॥ अंधकोदुंदुभिस्तस्मादरिद्योतः पुनर्वसुः॥ २०॥ तस्याहुकश्चाहुकी च कन्या चैवाहुकात्मजौ॥ देवकश्चोग्रसेनश्च चत्वारो
देवकात्मजाः॥ २१॥ देववानुपदेवश्च सुदेवो देववर्द्धनः॥ तेषां स्वसारः सप्तासन्धृतदेवादयो नृप॥ २२॥ शांतिर्देवोपदेवा च श्रीदेवा देवरक्षिता॥ सहदेवा

अ०
॥२४॥

देवकीच वसुदेव उवाह ताः ॥२३॥ कंसः सुनामा न्यग्रोधः कंकः शंकुः सुहूस्तथा ॥ राष्ट्रपालोऽथ धृष्टिश्च तुष्टिमानौग्रसेनयः ॥ २४॥ कंसा कंसवती कंका
शूरभू राष्ट्रपालिका ॥ उग्रसेनदुहितरो वसुदेवानुजस्त्रियः ॥२५॥ शूरो विदूरथादासी द्भजमानः सुतस्ततः ॥ शिनिस्तस्मात्स्वयंभोजो हृदीकस्तत्सु
तो मतः ॥२६॥ देवबाहुः शतधनुः कृतवर्मेति तत्सुताः ॥ देवमीढस्य शूरस्य मारिषा नाम पत्न्यभूत् ॥२७॥ तस्यां स जनयामास दशपुत्रान
कल्मषान् ॥ वसुदेवं देवभागं देवश्रवसमानकम् ॥२८॥ सृंजयं श्यामकं कंकं शमीकं वत्सकं वृकम् ॥ देवदुंदुभयो नेदुरानका यस्य जन्मनि ॥२९॥ वसुदे
वं हरेः स्थानं वदंत्यानकदुंदुभिम् ॥ पृथा च श्रुतदेवा च श्रुतकीर्तिः श्रुतश्रवाः ॥३०॥ राजाधिदेवी चैतेषां भगिन्यः पंच कन्यकाः ॥ कुंतेः सख्युः पिता शू
रो ह्यपुत्रस्य पृथामदात् ॥३१॥ सापदुर्वाससो विद्यां देवहूतीं प्रतोषितात् ॥ तस्या वीर्यपरीक्षार्थमाजुहाव रविं शुचिम् ॥३२॥ तदैवोपागतं देवं वीक्ष्य
विस्मयमानसा ॥ प्रत्ययार्थं प्रयुक्ता मे याहि देव क्षमस्व मे ॥३३॥ अमोघं दर्शनं देवि आधत्से त्वयि चात्मजम् ॥ योनिर्यथा न दुष्येत कर्ताहं सुमध्यमे ॥३४ ते
इति तस्यां स आधाय गर्भं सूर्यो दिवं गतः ॥ सद्यः कुमारः संजज्ञे द्वितीय इव भास्करः ॥३५॥ तं सात्यजन्नदीतोये कृच्छ्राल्लोकस्य बिभ्यती ॥ प्रपिता
महस्तामुवाह पांडुर्वै सत्यविक्रमः ॥३६॥ श्रुतदेवां तु कारूषो वृद्धशर्मा समग्रहीत् ॥ यस्यामभूद्दंतवक्त्र ऋषिशप्तो दितेः सुतः ॥३७॥ कैकेयो धृष्टकेतु

श्रश्रकीर्तिर्निमविंदत ॥ संतर्दनाद्यस्तस्यां पंचासन्कैकयाः सुताः ॥३८॥ राजाधिदेव्यामावंत्यौ जयसेनोजनिष्टह ॥ दमघोषश्चेदिराजः श्रुतश्रवसमग्र
हीत् ॥३९॥ शिशुपालः सुतस्तस्याः कथितस्तस्य संभवः ॥ देवभागस्य कंसायां चित्रकेतुबृहद्बलौ ॥४०॥ कंसावत्यां देवश्रवसः सुवीर इषुमांस्तथा ॥
कंकायामानकाज्जातः सत्यजित्पुरुजित्तथा ॥४१॥ सृंजयो राष्ट्रपाल्यां च वृषदुर्मर्षणादिकान् ॥ हरिकेशहिरण्याक्षौ शूरभूम्यां च श्यामकः ॥४२॥ मि
श्रकेश्यामप्सरसि वृकादीन्वत्सकस्तथा ॥ तक्षपुष्करशालादीन्दुर्वाक्ष्यां वृक आदधे ॥४३॥ सुमित्रार्जुनपालादीन्समीकात्तु सुदामिनी ॥ कंकश्च कर्णिका
यां वै ऋतधामजयावपि ॥४४॥ पौरवी रोहिणी भद्रा मदिरा रोचना इला ॥ देवकीप्रमुखाश्चासन्पत्न्य आनकदुंदुभेः ॥४५॥ बलं गदं सारणं च दुर्मदं वि
पुलं ध्रुवम् ॥ वसुदेवस्तु रोहिण्यां कृतादीनुदपादयत् ॥४६॥ सुभद्रो भद्रवाहश्च दुर्मदो भद्र एव च ॥ पौरव्यास्तनया ह्येते भूताद्या द्वादशाभवन् ॥४७
नंदोपनंदकृतकशूराद्या मदिरात्मजाः ॥ कौशल्या केशिनं त्वेकमसूत कुलनंदनम् ॥४८॥ रोचनायामतो जाता हस्तहेमांगदादयः ॥ इलायामुरुव
ल्कादीन्यदुमुख्यानजीजनत् ॥४९॥ विपृष्ठो धृतदेवायामेक आनकदुंदुभेः ॥ शांतिदेवात्मजा राजन्प्रशमप्रसितादयः ॥५०॥ राजानः कल्प
वर्षाद्या उपदेवसुता दश ॥ वसुहंससुवंशाद्याः श्रीदेवायास्तु षट्सुताः ॥५१॥ देवरक्षितया लब्धा नव चात्र गदादयः ॥ वसुदेवः सुतानष्टावादधे सहदे

वया॥५२॥पुरुविश्रुतमुख्यांस्तु साक्षाद्धर्मो वसूनिव। वसुदेवस्तु देवक्यामष्टपुत्रानजीजनत्॥५३॥ कीर्तिमंतं सुषेणं च भद्रसेनमुदारधीः॥ ऋजुं संमर्द
नं भद्रं संकर्षणमहीश्वरम्॥५४॥ अष्टमस्तु तयोरासीत्स्वयमेव हरिः किल॥ सुभद्रा च महाभागा तव राजन् पितामही॥५५॥ यदा यदेह धर्मस्य क्षयो वृ
द्धिश्च पाप्मनः॥ तदा तु भगवानीश आत्मानं सृजते हरिः॥५६॥ न ह्यस्य जन्मनो हेतुः कर्मणो वा महीपते॥ आत्ममायां विनेशस्य परस्य द्रष्टुरात्मनः
॥५७॥ यन्मायाचेष्टितं पुंसः स्थित्युत्पत्त्यप्ययाय हि। अनुग्रहस्तन्निवृत्तेरात्मलाभाय चेष्यते॥५८॥ अक्षौहिणीनां पतिभिरसुरैर्नृपलांछनैः॥ भुव आ
क्रम्यमाणाया अभाराय कृतोद्यमः॥५९॥ कर्माण्यपरिमेयाणि मनसाऽपि सुरेश्वरैः॥ सहसंकर्षणश्चक्रे भगवान्मधुसूदनः॥६०॥ कलौ जनिष्यमा
णानां दुःखशोकतमोनुदम्। अनुग्रहाय भक्तानां सुपुण्यं व्यतनोद्यशः॥६१॥ यस्मिन्सत्कर्णपीयूषे यशस्तीर्थवरे सकृत्॥ श्रोत्रांजलिरुपस्पृश्य धु
नुते कर्मवासनाम्॥६२॥ भोजवृष्ण्यंधकमधुशूरसेनदशार्हकैः॥ श्लाघनीयेहितः शश्वत्कुरुसृंजयपांडुभिः॥६३॥ स्निग्धस्मितेक्षितोदारैर्वाक्यै
र्विक्रमलीलया॥ नृलोकं रमयामास मूर्त्या सर्वांगरम्यया॥६४॥ यस्याननं मकरकुंडलचारुकर्णभ्राजत्कपोलसुभगं सविलासहासम्॥ नित्यो
त्सवं न ततृपुर्दृशिभिः पिबंत्यो नार्यो नराश्च मुदिताः कुपिता निमेश्च॥६५॥ जातो गतः पितृगृहाद्व्रजमेधितार्थो हत्वा रिपून्सुतशतानि कृतो

रुद्धारः॥ उत्पाद्य तेषु पुरुषः क्रतुभिः समीजे आत्मानमात्मनिगमं प्रथयन्जनेषु॥६६॥ पृथ्व्याः स वै गुरुभरं क्षपयन्कुरूणामंतःसमुत्थकलिना यु
धि भूपचम्वः॥ दृष्ट्या विधूय विजये जयमुद्विघोष्य प्रोच्योद्धवाय च परं समगात्स्वधाम॥६७॥ इति श्रीभा॰ महापुराणे पारमहंस्यां संहितायामष्टादशसा
हस्र्यां नवमस्कंधे श्रीसूर्यसोमवंशानुकीर्तने यदुवंशानुकीर्तनं नाम चतुर्विंशोध्यायः॥२४॥ श्रीगोवर्धननाथजी की जै॥ ॥ ॥
॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ श्रीमद्भागवतदशमस्कंधपूर्वार्द्धप्रारंभः ॥

श्रीगणेशायनमः।।श्रीवासुदेवायनमः।। विश्वसर्गविसर्गादि नवलक्षणलक्षितम् श्रीकृष्णाख्यंपरंधामजगद्धा
मनमामतत् १ दशमेदशमंलक्ष्य माश्रिताश्रयविग्रहम् क्रीडद्यदुकुलांभोधौपरानंदमुदीर्यते २ दशमेकृष्णस
त्कीर्तिवितानायानुव र्ण्यते धर्मग्लानिनिमित्तस्तु निरोधोदुष्टभूभुजाम् ३ प्राकृतादिश्चतुर्धायो निरोधःसतु
नमोभगवतेवासुदेवाय।।राजोवाच।। कथितोवंशविस्तारोभवतासोमसूर्ययोः राज्ञांचोभयवंश्या
नांचरितंपरमाद्भुतम् १ यदोश्चधर्मशीलस्य नितरांमुनिसत्तम तत्रांशेनावतीर्णस्यविष्णोर्वीर्याणि
शंसनः २ अवतीर्ययदोर्वंशेभगवान्भूतभावनः कृतवान्यानिविश्वात्मातानिनोवदविस्तरात् ३
वर्णितः तत्रप्रसंगतः सृष्टिसंहारादिनिरूपणे ४ कृतानवतिरध्याया दशमेकृष्ण[illegible]कीर्तये आदौच
तुर्भिरध्यायैर्ब्रह्मप्रार्थनयावनेः भारंहर्तुंहरेर्जन्म सप्रसंगंनिरूप्यते ५ गोकुलेमथुरायांच द्वारवत्यांततःक्र
मात् कृष्णलीलात्रिधाप्रोक्ता तत्रभेदैस्त्वनेकधा ६ सपंचत्रिंशताध्यायैर्बृहद्वृंदावनादिषु गोकुले

वसतोलीलावर्ण्यतेस्फुरदुष्करा ७ एकेनयमुनाचारिण्यक्रूरेणरुनास्तुतिः एकादशभिराख्यातालीलागाम
ध्रुवनेरता ८ शेषैर्द्वारवतीलीलातन्निर्माणादिवर्ण्यते एवंनवतिरध्यायादशमेविशदार्थकाः ८ तत्रतुप्रथ

निवृत्ततर्षैरुपगीयमानाद्भवौषधाच्छ्रोत्रमनोभिरामात् क उत्तमश्लोकगुणानुवादात्
पुमान्विरज्येतविनापशुघ्नात् ४ पितामहामेसमरेऽमरंजयैर्देवव्रताद्यातिरथैस्तिमिंगिलैः
दुरत्ययंकौरवसैन्यसागरं कृत्वा ऽतरन्वत्सपदंस्मयत्प्लवाः ५ द्रौण्यस्त्रविप्लुष्टमिदंमदंगं संता
नबीजंकुरुपांडवानाम् जुगोपकुक्षिंगतआत्तचक्रोमातुश्चमेयःशरणंगतायाः ६ वीर्याणि
तस्याखिलदेहभाजामंतर्बहिःपूरुषकालरूपैः प्रयच्छतोमृत्युमुतामृतंचमायामनुष्य

तिकंसःस्वमृत्युंदेवकीसुतात्श्रुत्वाभीतोऽवधीत्तस्याःषड्गर्भानितिवर्ण्यते ९ कृष्णावतारचरितश्रवणामृत

निवृत्त ॥७ कानुवादेतोस्कस्यादुर्जाप्रच्छतितत्तुनः १०

भा॰द॰स्कं॰
२

अ॰
१

स्यवदस्वविद्वन् ७ रोहिण्यास्तनयः प्रोक्तो रामः संकर्षणस्त्वया देवक्यागर्भसंबंधः कुतो देहांतरं विना ८ कस्मा
न्मुकुंदो भगवान् पितुर्गेहाद्व्रजं गतः क्व वासं ज्ञातिभिः सार्द्धं कृतवान्सात्वतांपतिः ९ व्रजे वसन् किमकरो
न्मधुपुर्यां च केशवः भ्रातरं चावधीत्कंसं मातुरद्धातदर्हणम् १० देहं मानुषमाश्रित्य कतिवर्षाणि वृष्णि
भिः यदुपुर्यां सहावात्सीत् पत्न्यः कत्यभवन्प्रभोः ११ एतदन्यच्च सर्वं मे मुने कृष्णविचेष्टितम् व
क्तुमर्हसि सर्वज्ञ श्रद्दधायविस्तृतम् १२ नैषातिदुःसहाक्षुन्मां त्यक्तोदमपिबाधते पिबंतं त्वन्मुखांभो
जच्युतं हरिकथामृतम् ॥ १३ ॥ सूत उवाच ॥ एवं निशम्य भृगुनंदन साधुवादं वैयासकिः स भगवानथ वि
ष्णुरातम् ॥ प्रत्यर्च्य कृष्णचरितं कलिकल्मषघ्नं व्याहर्तुमारभत भागवतप्रधानः ॥ १४ ॥ श्रीशुक उवाच
सम्यग्व्यवसिता बुद्धिस्तव राजर्षिसत्तम वासुदेवकथायां ते यज्जाता नैष्ठिकी मतिः १५ वासुदेवकथाप्रश्नः
पुरुषांस्त्रीन्पुनाति हि वक्तारं पृच्छकं श्रोतॄंस्तत्पादसलिलं यथा १६ भूमिर्दृप्तनृपव्याजदैत्यानीकशता

ना

ना
२

युतैः आक्रांताभूरिभारेणब्रह्माणंशरणंययौ १७ गौर्भूत्वाश्रुमुखीखिन्नाक्रंदंतीकरुणंविभोः उपस्थि
तांतिकेतस्मैव्यसनंस्वमवोचत १८ ब्रह्मातदुपधार्याथसहदेवैस्तयासह जगामसत्रिनयनस्तीरंक्षीरपयो
निधेः १९ तत्रगत्वाजगन्नाथंदेवदेवंवृषाकपिम् पुरुषंपुरुषसूक्तेनोपतस्थेसमाहितः २० गिरंसमाधौ
गगनेसमीरितांनिशम्यवेधास्त्रिदशानुवाचह गांपौरुषींमेशृणुतामराःपुनर्विधीयतामाशुतथैवमा
चिरम् २१ पुरैवपुंसावधृतोधराज्वरोभवद्भिरंशैर्यदुषूपजन्यताम् सयावदुर्व्याभरमीश्वरेश्वरःस्वकाल
शक्त्याक्षपयंश्चरेद्भुवि २२ वसुदेवगृहेसाक्षाद्भगवान्पुरुषःपरः जनिष्यतेतत्प्रियार्थंसंभवंतुसुरस्त्रियः २३ वा
सुदेवकलानंतःसहस्रवदनःस्वराट् अग्रतोभवितादेवोहरेःप्रियचिकीर्षया २४ विष्णोर्मायाभगवतीयया
संमोहितंजगत् आदिष्टाप्रभुणांशेनकार्यार्थेसंभविष्यति २५ श्रीशुकउवाच इत्यादिश्यामरगणा
न्प्रजापतिपतिर्विभुः आश्वास्यचमहींगीर्भिःस्वधामपरमंययौ २६ शूरसेनोयदुपतिर्मथुरामावसन्पु

रीम् माथुरान्शूरसेनांश्चविषयान्बुभुजेपुरा २७ राजधानीततःसाभूत्सर्वयादवभूभुजाम् मथुराभ
गवान्यत्रनित्यंसन्निहितोहरिः २८ तस्यांतुकर्हिचिच्छौरिर्वसुदेवःकृतोद्वहः देवक्यासूर्ययासार्द्धं
प्रयाणेरथमारुहत् २९ उग्रसेनसुतःकंसःस्वसुःप्रियचिकीर्षया रश्मीन्हयानांजग्राहरौक्मैरथशतै
र्वृतः ३० चतुःशतंपारिबर्हंगजानांहेममालिनाम् अश्वानामयुतंसार्द्धंरथानांचत्रिषट्शतम् ३१ दा
सीनांसुकुमारीणांद्वेशतेसमलंकृते दुहित्रेदेवकःप्रादाद्यानेदुहितृवत्सलः ३२ शंखतूर्यमृदंगाश्चनेदुर्दुंदु
भयःसमम् प्रयाणप्रक्रमेतावद्वरवध्वोःसुमंगलम् ३३ पथिप्रग्रहिणंकंसमाभाष्याहाशरीरवाक्
अस्यास्त्वामष्टमोगर्भोहंतायांवहसेऽबुध ३४ इत्युक्तःसखलःपापोभोजानांकुलपांसनः भगिनींहं
तुमारब्धःखड्गपाणिःकचेऽग्रहीत् ३५ तंजुगुप्सितकर्माणंनृशंसंनिरपत्रपम् वसुदेवोमहाभाग
उवाचपरिसांत्वयन् ३६ ॥ वसुदेवउवाच [illegible] श्लाघनीयगुणःशूरैर्भवान्भोजयशस्करःसक

थंभगिनींहन्यात्स्त्रियसुद्वाहपर्वणि॥३७॥मृत्युर्जन्मवतांवीरदेहेनसहजायते॥अद्यवाऽब्दशतांतेवामृ
त्युर्वैप्राणिनांध्रुवः॥३८॥देहेपंचत्वमापन्नेदेहीकर्मानुगोऽवशः॥देहांतरमनुप्राप्यप्राक्तनंत्यजतेवपुः
॥३९॥व्रजंस्तिष्ठन्पदैकेनयथैवैकेनगच्छति॥यथातृणजलौकैवंदेहीकर्मगतिंगतः॥४०॥स्वप्नेयथाप
श्यतिदेहमीदृशंमनोरथेनाभिनिविष्टचेतनः दृष्टश्रुताभ्यांमनसाऽनुचिंतयन्प्रपद्यतेतत्किमपिह्य
पस्मृतिः॥४१॥यतोयतोधावतिदैवचोदितंमनोविकारात्मकमापपंचसु गुणेषुमायारचितेषुदेह्य
सौप्रपद्यमानःसहतेनजायते॥४२॥ज्योतिर्यथैवोदकपार्थिवेष्वदःसमीरवेगानुगतंविभाव्यते॥एवं
स्वमायारचितेष्वसौपुमान्गुणेषुरागानुगतोविमुह्यति॥४३॥तस्मान्नकस्यचिद्द्रोहमाचरेत्सतथा
विधः॥आत्मनःक्षेममन्विच्छन्द्रोग्धुर्वैपरतोभयम्॥४४॥एषातवानुजाबालाकृपणापुत्रिकोप
मा॥हंतुंनार्हसिकल्याणीमिमांत्वंदीनवत्सल॥४५॥श्रीशुकउवाच॥एवंससामभिर्भेदैर्बोध्यमा

भा॰द॰स्क॰
४

नोऽपिदारुणः॥नन्यवर्त्ततकौरव्यपुरुषादाननुव्रतः॥४६॥निर्बंधंतस्यतंज्ञात्वाविचिंत्यानकदुंदुभिः॥प्रा
प्तंकालंप्रतिव्योढुमिदंतत्रान्वपद्यत॥४७॥मृत्युर्बुद्धिमतापोह्योयावद्बुद्धिबलोदयम्॥यद्यसौननिवर्त्ते
ततनापराधोऽस्तिदेहिनः॥४८॥प्रदायमृत्यवेपुत्रान्मोचयेकृपणामिमाम्॥सुतामेयदिजायेरन्मृत्युर्वा
नम्रियेतचेत्॥४९॥विपर्ययोवाकिंनस्याद्गतिर्धातुर्दुरत्यया॥उपस्थितोनिवर्त्तेत निवृत्तःपुनरापतेत्॥५०॥
अग्नेर्यथादारुवियोगयोगयोरदृष्टतोन्यन्ननिमित्तमस्ति॥एवंहिजंतोरपिदुर्विभाव्यःशरीरसंयोगवियो
गहेतुः॥५१॥एवंविमृश्यतंपापंयावदात्मनिदर्शनम्॥पूजयामासवैशौरिर्ब[illegible]हुमानपुरःसरम्॥५२॥प्रसा
र्यवदनांभोजंनृशंसंनिरपत्रपम्॥मनसादूयमानेनविहसन्निदमब्रवीत्॥५३॥वसुदेवउवाच॥नत्वस्या
स्तेभयंसौम्ययद्वैसाहाशरीरवाक्॥पुत्रान्समर्पयिष्येऽस्यायतस्तेभयमुत्थितम्॥५४॥श्रीशुकउवा
च॥स्वसुर्वधान्निववृतेकंसस्तद्वाक्यसारवित्॥वसुदेवोऽपितंप्रीतःप्रशस्यप्राविशद्गृहम्॥५५॥अथका

अ॰
॥१॥
॥४॥

त्तउपावृत्तेदेवकीसर्वदेवता पुत्रान्प्रसुषुवेचाष्टौकन्यांचैवानुवत्सरम् ५६ कीर्तिमंतंप्रथमजंकंसाया
नकदुंदुभिः अर्पयामासकृच्छ्रेणसोनृतादतिविह्वलः ५७ किंदुःसहंनुसाधूनांविदुषांकिमपेक्षितम्
किमकार्यंकदर्याणांदुस्त्यजंकिंधृतात्मनाम् ५८ दृष्ट्वासमत्वंतच्छौरेःसत्येचैवव्यवस्थितिम् कंस
स्तुष्टमनाराजन्प्रहसन्निदमब्रवीत् ५९ प्रतियातुकुमारोयंनह्यस्मादस्तिमेभयम् अष्टमाद्युवयो
र्गर्भान्मृत्युर्मेविहितःकिल ६० तथेतिसुतमादायययावानकदुंदुभिः नाभ्यनंदनतद्वौमसतोविजितात्म
नः ६१ नंदाद्यायेव्रजेगोपायाश्चामीषांचयोषितः वृष्णयोवसुदेवाद्यादेवक्याद्यायदुस्त्रियः ६२ स
र्वेवैदेवताप्रायाउभयोरपिभारत ज्ञातयोबंधुसुहृदोयेचकंसमनुव्रताः ६३ एतत्कंसायभगवान्श
शंसाभ्येत्यनारदः भूमेर्भारायमाणानांदैत्यानांचवधोद्यमम् ६४ ऋषेर्विनिर्गमेकंसोयदून्मत्वासु
रानिति देवक्यागर्भसंभूतंविष्णुंचस्ववधंप्रति ६५ देवकींवसुदेवंचनिगृह्यनिगडैर्गृहे जातंजातम

क्य

ह्मुत्रं तयोरजनशंकया ६६ मातरं पितरं भ्रातॄन्सर्वांश्च सुहृदस्तथा। घ्नंति ह्यसुतृपो लुब्धा राजानः प्रा
यशो भुवि ६७ आत्मानमिह संजातं जानन्प्राग्विष्णुना हतम् महासुरं कालनेमिं यदुभिः स व्यरुध्यत ६८ उग्रसेनं च
पितरं यदुभोजांधकाधिपम् स्वयं निगृह्य बुभुजे शूरसेनान्महाबलः ॥६९॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कं
धे कृष्णावतारोपक्रमे प्रथमोऽध्यायः ॥१॥ ॥श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ ॥द्वितीये कंसघाताय देवक्या गर्भगो हरिः
ब्रह्मादिभिः स्तुतः सा च सांत्वितेति निरूप्यते ३ ॥श्रीशुक उवाच॥ प्रलंबबकचाणूरतृणावर्तमहाशनैः मुष्टिकारि
ष्टद्विविदपूतनाकेशिधेनुकैः १ अन्यैश्चासुरभूपालैर्बाणभौमादिभिर्युतः यदूनां कदनं चक्रे बली मागधसंश्र
यः २ ते पीडिता निविविशुः कुरुपांचालकेकयान् शाल्वान्विदर्भान्निषधान्विदेहान्कोसलानपि ३ एके तम
नुरुंधाना ज्ञातयः पर्युपासत हतेषु षट्सु बालेषु देवक्या औग्रसेनिना ४ सप्तमो वैष्णवं धाम यमनंतं प्र
चक्षते ५ गर्भो बभूव देवक्या हर्षशोकविवर्द्धनः ५ भगवानपि विश्वात्मा विदित्वा कंसजं भयम् यदूनां निज

नाथानांयोगमायांसमादिशत् ६ गच्छदेविव्रजंभद्रेगोपगोभिरलंकृतम् रोहिणीवसुदेवस्यभार्यास्तेनंदगो
कुले ७ अन्याश्चकंससंविग्नाविवरेषुवसंतिहि देवक्याजठरेगर्भंशेषाख्यंधाममामकम् तत्सन्निकृष्यरोहि
ण्याउदरेसन्निवेशय ८ अथाहमंशभागेनदेवक्याःपुत्रतांशुभे प्राप्स्यामित्वंयशोदायांनंदपत्न्यांभविष्यसि
९ अर्चिष्यंतिमनुष्यास्त्वांसर्वकामवरेश्वरीम् धूपोपहारबलिभिःसर्वकामवरप्रदाम् १० नामधेयानिकुर्वं
तिस्थानानिचनराभुवि दुर्गेतिभद्रकालीतिविजयावैष्णवीतिच ११ कुमुदाचंडिकाकृष्णामाधवीकन्यकेति
च मायानारायणीशानीशारदेत्यंबिकेतिच १२ गर्भसंकर्षणात्तंवैप्राहुःसंकर्षणंभुवि रामेतिलोकरमणा
द्बलंबलवदुच्छ्रयात् १३ संदिष्टैवंभगवतातथेत्योमितितद्वचः प्रतिगृह्यपरिक्रम्यगांगतातत्तथाकरो
त् १४ गर्भेप्रणीतेदेवक्यारोहिणींयोगनिद्रया अहोविस्रंसितोगर्भइतिपौराविचुक्रुशुः १५ भगवानपि
विश्वात्माभक्तानामभयंकरः आविवेशांशभागेनमनआनकदुंदुभेः १६ सबिभ्रत्पौरुषंधामभ्राजमा

भा॰द॰पू॰ टी॰

६ मं

नोपयथारविः दुरासदोऽतिदुर्धर्षो भूतानां संबभूव ह १७ ततो जगन्मंगलमच्युतांशं समाहितं शूरसुतेन देवी दधार सर्वात्मकमात्मभूतं काष्ठा यथानंदकरं मनस्तः १८ सा देवकी सर्वजगन्निवासनिवासभूता नितरां न रेजे भोजेंद्र गेहेऽग्निशिखेव रुद्धा सरस्वती ज्ञानखले यथा सती १९ तां वीक्ष्य कंसः प्रभयाजितांतरां विरोचयंतीं भवनं शुचिस्मिताम् आहैष मे प्राणहरो हरिर्गुहां ध्रुवं श्रितो यन्न पुरेयमीदृशी २० किमद्य तस्मिन्करणीयमाशु मे यदर्थतंत्रो न विहंति विक्रमम् स्त्रियाः स्वसुर्गुरुमत्या वधोऽयं यशः श्रियं हंत्यनुकालमायुः २१ स एष जीवन्खलु संपरेतो वर्तेत योऽत्यंतनृशंसितेन देहे मृते तं मनुजाः शपंति गंता तमोंऽधं तनुमानिनो ध्रुवम् २२ इति घोरतमाद्भावात् संनिवृत्तः स्वयं प्रभुः आस्ते प्रतीक्षंस्तज्जन्म हरेर्वैरानुबंधकृत् २३ आसीनः संविशंस्तिष्ठन्भुंजानः पर्यटन्महीम् चिंतयानो हृषीकेशमपश्यत्तन्मयं जगत् २४ ब्रह्मा भवश्च तत्रैत्य मुनिभिर्नारदादिभिः देवैः सानुचरैः साकं गीर्भिर्वृषणमैडयन् २५ सत्यव्रतं सत्यपरं त्रिसत्यं सत्य

अ॰

२

६

स्पयोनिंनिहितंचसत्येसत्यस्यसत्यंऋतसत्यनेत्रंसत्यात्मकंत्वांशरणंप्रपन्नाः २६ एकायनोऽसौद्विफल
स्त्रिमूलश्चतूरसः पंचविधः षडात्मा सप्तत्वगष्टविटपोनवाक्षोदशच्छदीद्विखगोह्यादिवृक्षः २७ त्वमे
कएवास्यसतः प्रसूतिस्त्वंसन्निधानंत्वमनुग्रहश्च त्वन्माययासंवृतचेतसस्त्वांपश्यंतिनानानविपश्चितोये
२८ बिभर्षिरूपाण्यवबोधआत्माक्षेमायलोकस्यचराचरस्य सत्वोपपन्नानिसुखावहानिसतामभद्राणि
मुहुःखलानाम् २९ त्वय्यंबुजाक्षाखिलसत्वधाम्निसमाधिनावेशितचेतसैके त्वत्पादपोतेनमहत्कृते
नकुर्वंतिगोवत्सपदंभवाब्धिम् ३० स्वयंसमुत्तीर्यसुदुस्तरंद्युमन् भवार्णवंभीममदभ्रसौहृदाः भवत्पदां
भोरुहनावमत्रतेनिधाययाताः सदनुग्रहोभवान् ३१ येऽन्येऽरविंदाक्षविमुक्तमानिनस्त्वय्यस्तभावादवि
शुद्धबुद्धः आरुह्यकृच्छ्रेणपरंपदंततः पतंत्यधोनादृतयुष्मदंघ्रयः ३२ नथानतेमाधवतावकाः क्वचित्
भ्रश्यंतिमार्गात्त्वयिबद्धसौहृदाः त्वयाभिगुप्ताविचरंतिनिर्भयाविनायकानीकपमूर्द्धसुप्रभो ३३ सत्वं

ला

भा॰द॰प्र॰अ॰
७

विशुद्धंश्रयतेभवान्स्थितौशरीरिणांश्रेयउपायनंवपुः वेदक्रियायोगतपःसमाधिभिस्तवार्हणंयेनजनःसमीहते ३४
सत्वंनचेद्धातरिदंनिजंभवेद्विज्ञानमज्ञानभिदापमार्जनम् गुणप्रकाशैरनुमीयतेभवान्प्रकाशतेयस्यचयेनवागुणः
३५ ननामरूपेगुणजन्मकर्मभिर्निरूपितव्येतवतस्यसाक्षिणः मनोवचोभ्यामनुमेयवर्त्मनोदेवक्रियायांप्रतियंत्यस
थापिहि ३६ शृण्वन्गृणन्संस्मरयंश्चचिंतयन्नामानिरूपाणिचमंगलानिते क्रियासुयस्त्वच्चरणारविंदयोरावि
ष्टचेतानभवायकल्पते ३७ दिष्ट्याहरेस्याभवतःपदोभुवोभारोपनीतस्तवजन्मनेशितुः दिष्ट्यांकितांत्वत्पदकैः
सुशोभनैर्द्रक्ष्यामगांद्यांचतवानुकंपिताम् ३८ नतेभवस्येशभवस्यकारणंविनाविनोदंबततर्कयामहे भवोनिरोधः
स्थितिरप्यविद्ययाकृतायतस्त्वय्यभयाश्रयात्मनि ३९ मत्स्याश्वकच्छपनृसिंहवराहहंसराजन्यविप्रविबुधे
षुकृतावतारः त्वंपासिनस्त्रिभुवनंचयथाधुनेशभारंभुवोहरयदूत्तमवंदनंते ४० दिष्ट्यांबतेकुक्षिगतःपरःपु
मानंशेनसाक्षाद्भगवान्भवायनः माभूद्भयंभोजपतेर्मुमूर्षोर्गोप्तायदूनांभवितातवात्मजः ४१ ॥ श्रीशु

अ॰
२
ब
७

उवाच॥ इत्यभिष्टूयपुरुषंयद्रूपमनिदंयथा ब्रह्मेशानौपुरोधायदेवाःप्रतिययुर्दिवम् ४२ इतिश्रीभा० म० द
शमस्कंधेगर्भगतविष्णोर्ब्रह्मादिकृतस्तुतिर्नामद्वितीयोध्यायः॥ २॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ ततीयेनिजरूपेणसं
भूतस्तुहरिः स्वयम् पितृभ्यांसंस्तुतोनीतःपित्राभीतेनगोकुलम्॥१॥ श्रीशुकउवाच॥ अथसर्वगुणोपेतःकालःप
रमशोभनः यर्ह्येवाजनजन्मर्क्षंशांतर्क्षग्रहतारकम् १ दिशःप्रसेदुर्गगनंनिर्मलोडुगणोदयम् महीमंगलभू
यिष्ठपुरग्रामव्रजाकरा २ नद्यःप्रसन्नसलिला ह्रदाजलरुहश्रियः द्विजालिकुलसंनादस्तबकावनराजयः ३
ववौवायुःसुखस्पर्शःपुण्यगंधवहःशुचिः अग्नयश्चद्विजातीनांशांतास्तत्रसमिंधत ४ मनांस्यासन्प्रसन्ना
निसाधूनामसुरद्रुहाम् जायमानेजनेतस्मिन्नेदुर्दुंदुभयोदिवि ५ जगुःकिन्नरगंधर्वास्तुष्टुवुःसिद्धचारणाः
विद्याधर्यश्चननृतुरप्सरोभिःसमंतदा ६ मुमुचुर्मुनयोदेवाःसुमनांसिमुदान्विताः मंदंमंदंजलधराजग
र्जुरनुसागरम् ७ निशीथेतमउद्भूतेजायमानेजनार्दने देवक्यां [illegible] देवरूपिण्यांविष्णुःसर्वगुहाशयः

आविरासीद्यथाप्राच्यां दिशींदुरिवपुष्कलः ८ तमद्भुतंबालकमंबुजेक्षणंचतुर्भुजंशंखगदार्युदायुधम् श्रीवत्सलक्ष्मं
गलशोभिकौस्तुभंपीतांबरंसांद्रपयोदसौभगम् ९ महार्हवैडूर्यकिरीटकुंडलत्विषापरिष्वक्तसहस्रकुंतलम् उद्दामकांच्यं
गदकंकणादिभिर्विरोचमानंवसुदेवऐक्षत १० सविस्मयोत्फुल्लविलोचनोहरिंसुतंविलोक्यानकदुंदुभिस्तदा कृष्णावता
रोत्सवसंभ्रमोऽस्पृशन्मुदाद्विजेभ्योऽयुतमाप्लुतोगवाम् ११ अथैनमस्तौदवधार्यपूरुषंपरंनतांगः कृतधीः कृतांजलिः
स्वरोचिषाभारतसूतिकागृहंविरोचयंतंगतभीः प्रभाववित् १२ वसुदेवउवाच ॥ विदितोऽसिभवान्साक्षात्पुरुषः प्रकृ
तेःपरः केवलानुभवानंदस्वरूपः सर्वबुद्धिदृक् १३ सएवस्वप्रकृत्येदंसृष्ट्वाग्रेत्रिगुणात्मकम् तदनुत्वंह्यप्रविष्टःप्रविष्ट
इवभाव्यसे १४ यथेमेविकृताभावास्तथातेविकृतैःसह नानावीर्याःपृथग्भूताविराजंजनयंतिहि १५ सन्निपत्यसमु
त्पाद्यदृश्यंतेऽनुगताइव प्रागेवविद्यमानत्वान्नतेषामिहसंभव १६ एवंभवान्बुद्ध्यनुमेयलक्षणैर्ग्राह्यैर्गुणैः
सन्नपितद्गुणाग्रहः अनावृतत्वाद्बहिरंतरंनतेसर्वस्यसर्वात्मनआत्मवस्तुनः १७ यआत्मनोदृश्यगुणेषुसन्निति

व्यवस्यतेस्वव्यतिरेकतोबुधः विनानुवादंनचतन्मनीषितंसम्यग्यतस्त्यक्तमुपाददत्पुमान् १८ त्वत्तोऽस्यजन्मस्थिति
संयमान्विभोवदंत्यनीहादगुणादविक्रियात् त्वयीश्वरेब्रह्मणिनोविरुध्यतेत्वदाश्रयत्वादुपचर्यतेगुणैः १९ सत्वंत्रिलो
कस्थितयेस्वमायया बिभर्षिशुक्लंखलुवर्णमात्मनः सर्गायरक्तंरजसोपबृंहितंकृष्णंचवर्णंतमसाजनात्यये २० त्वम
स्यलोकस्यविभोरिरक्षिषुर्गृहेवतीर्णोऽसिममाखिलेश्वर राजन्यसंज्ञासुरकोटियूथपैर्निर्व्यूह्यमानानिहनिष्यसेचमूः २१
अयंत्वसभ्यस्तवजन्मनौगृहेश्रुत्वाऽग्रजांस्तेन्यवधीत्सुरेश्वर सतेऽवतारंपुरुषैःसमर्पितंश्रुत्वाऽधुनैवाभिसरत्युदायुधः २२
श्रीशुकउवाच। अथैनमात्मजंवीक्ष्यमहापुरुषलक्षणम् देवकीतमुपाधावत्कंसाद्भीताशुचिस्मिता २३ देवक्युवाच।
रूपंयत्तत्प्राहुरव्यक्तमाद्यंब्रह्मज्योतिर्निर्गुणंनिर्विकारम् सत्तामात्रंनिर्विशेषंनिरीहंसत्वंसाक्षाद्विष्णुरध्यात्मदीपः २४
नष्टेलोकेद्विपरार्द्धावसानेमहाभूतेष्वादिभूतंगतेषु व्यक्तेव्यक्तंकालवेगेनयातेभवानेकःशिष्यतेऽशेषसंज्ञः २५ योऽ
यंकालस्तस्यतेऽव्यक्तबंधोचेष्टामाहुश्चेष्टतेयेनविश्वम् निमेषादिर्वत्सरांतोमहीयांस्तंत्वेशानंक्षेमधामप्रपद्ये २६ म

र्त्योमृत्युव्यालभीतः पलायन्लोकान्सर्वान्निर्भयं नाध्यगच्छत् त्वत्पादाब्जं प्राप्य यदृच्छयाद्य स्वस्थः शेते मृत्युरस्मादपै
ति २७ स त्वं घोरादुग्रसेनात्मजान्नस्त्राहि त्रस्तान्भृत्यवित्रासहासि रूपं चेदं पौरुषं ध्यानधिष्ण्यं मा प्रत्यक्षं मांसदृशां कृ
षीष्टाः २८ जन्म ते मय्यसौ पापो मा विद्यान्मधुसूदन समुद्विजे भवद्धेतोः कंसादहमधीरधीः २९ उपसंहर विश्वात्मन्नदो रूपम
लौकिकम् शंखचक्रगदापद्मश्रिया जुष्टं चतुर्भुजम् ३० विश्वं यदेतत्स्वतनौ निशांते यथावकाशं पुरुषः परो भवान् बिभर्ति सो
यं मम गर्भगोऽभूदहो नृलोकस्य विडंबनं हि तत् ३१ ॥श्रीभगवानुवाच॥ त्वमेव पूर्वसर्गेऽभूः पृश्निः स्वायंभुवे सति तदायं सुतपा
नाम प्रजापतिरकल्मषः ३२ युवां वै ब्रह्मणादिष्टौ प्रजासर्गे यदा ततः संनियम्येंद्रियग्रामं तेपाथे परमं तपः ३३ वर्षवातातपहि
मघर्मकालगुणानन्नु सहमानौ श्वासरोधविनिर्धूतमनोमलौ ३४ शीर्णपर्णानिलाहारावुपशांतेन चेतसा मत्तः कामानभी
प्संतौ मदाराधनमीहतुः ३५ एवं वां तप्यतोस्तीव्रं तपः परमदुष्करम् दिव्यवर्षसहस्त्राणि द्वादशेयुर्मदात्मनोः ३६ तदा
वां परितुष्टोऽहममुना वपुषानघे तपसा श्रद्धया नित्यं भक्त्या च हृदि भावितः ३७ प्रादुरासं वरदराड्युवयोः कामदि

त्सया व्रियतांवरइत्युक्तेमादृशोवांवृतःसुतः ३८ अजुष्टग्राम्यविषयावनपत्यौचदंपती नवव्राथेऽपवर्गंमेमोहितौ
देवमायया ३९ गतेमयियुवांलब्ध्वावरंमत्सदृशंसुतम् ग्राम्यान्भोगानभुंजाथांयुवांप्राप्तमनोरथौ ४० अदृष्ट्वाऽ
न्यतमंलोकेशीलौदार्यगुणैःसमम् अहंसुतोवामभवंपृश्निगर्भइतिश्रुतः ४१ तयोर्वांपुनरेवाहमदित्यामासकश्यपात्
उपेंद्रइतिविख्यातोवामनत्वाच्चवामनः ४२ तृतीयेऽस्मिन्भवेऽहंवैतेनैववपुषाऽथवाम् जातोभूयस्तयोरेवसत्यंमे
व्याहृतंसति ४३ एतद्वांदर्शितंरूपंप्राग्जन्मस्मरणायमे नान्यथामद्भवंज्ञानंमर्त्यलिंगेनजन्यते ॥४४॥ युवांमांपुत्र
भावेनब्रह्मभावेनचासकृत् ॥ चिंतयंतौकृतस्नेहौयास्येथेमद्गतिंपराम् ॥४५॥ श्रीशुकउवाच ॥ इत्युक्त्वासीद्धरि
स्तूष्णींभगवानात्ममायया ॥ पित्रोःसंपश्यतोःसद्योबभूवप्राकृतःशिशुः ॥४६॥ ततश्चशौरिर्भगवत्प्रचोदितःसु
तंसमादायससूतिकागृहात् ॥ यदाबहिर्गंतुमियेषतर्ह्यजायायोगमायाऽजनिनंदजायया ॥४७॥ तयाहृतप्रत्ययस
र्ववृत्तिषुद्वाःस्थेषुपौरेष्वपिशायितेष्वथ द्वारश्चसर्वाःपिहितादुरत्ययाबृहत्कपाटायसकीलशृंखलैः ४८ ताःकृष्ण

याहेवसुदेवआगतेस्वयंव्यवर्यंतयथातमोरवेः ववर्षपर्जन्यउपांशुगर्जितः शेषोऽन्वगाद्वारिनिवारयन्फणैः ४९ मघोनिवर्षत्यसकृद्यमानुजागंभीरतोयौघजवोर्मिफेनिला भयानकावर्तशताकुलानदीमार्गंददौसिंधुरिवश्रियःपतेः ५० नंदव्रजंशौरिरुपेत्यतत्रतान्गोपान्प्रसुप्तानुपलभ्यनिद्रया सुतंयशोदाशयनेनिधायतत्सुतामुपादायपुनर्गृहानगात् ५१ देवक्याःशयनेन्यस्यवसुदेवोऽथदारिकाम् प्रतिमुच्यपदोर्लोहमास्तेपूर्ववदावृतः ५२ यशोदानंदपत्नीचजातंपरमबुध्यत नतल्लिंगंपरिश्रांतानिद्रयाऽपगतस्मृतिः ५३ इतिश्रीभाग॰म॰दशमस्कंधेकृष्णजन्मनितृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ चतुर्थेचंडिकावाक्यमाकर्ण्यातिभयाकुलः दुर्मंत्रिभिर्हितंमेनेकंसोबालादिहिंसनम् १ श्रीशुकउवाच ॥ बहिरंतःपुरद्वारःसर्वाःपूर्ववदावृताः ततोबालध्वनिंश्रुत्वागृहपालाःसमुत्थिताः १ तेतुतूर्णमुपव्रज्यदेवक्यागर्भजन्मतत् आचख्युर्भोजराजाययदुद्विग्नःप्रतीक्षते २ सतल्पात्तूर्णमुत्थायकालोऽयमितिविह्वलः सूतीगृहमगात्तूर्णंप्रस्खलन्मुक्तमूर्द्धजः ३ तमाहभ्रातरंदेवीकृपणाकरुणंसती स्नुषेयंतवकल्या

१०

णस्त्रियंमाहंतुमर्हसि ४ बहवोहिंसिताभ्रातःशिशवःपावकोपमाःत्वयादैवनिसृष्टेनपुत्रिकैकाप्रदीयताम् ५ नन्वहं
तेह्यवरजादीनाहतसुताप्रभो दातुमर्हसिमंदायाअंगेमांचरमांप्रजाम् ६ श्रीशुकउवाच उपगुह्यात्मजामेवंरुदंत्या
दीनदीनवत् याचितस्तांविनिर्भर्त्स्यहस्तादाचिच्छिदेखलः ७ तांगृहीत्वाचरणयोर्जातमात्रांस्वसुःसुताम् अपोथ
यच्छिलापृष्ठेस्वार्थोन्मूलितसौहृदः ८ सातद्धस्तात्समुत्पत्यसद्योदेव्यंबरंगता अदृश्यतानुजाविष्णोःसायु
धाष्टमहाभुजा ९ दिव्यस्रगंबरालेपरत्नाभरणभूषिता धनुःशूलेषुचर्मासिशंखचक्रगदाधरा १० सिद्ध
चारणगंधर्वैरप्सरःकिन्नरोरगैः उपाहृतोरुबलिभिःस्तूयमानेदमब्रवीत् ११ किंमयाहतयामंदजातःखलुतवां
तकृत् यत्रक्ववापूर्वशत्रुर्माहिंसीःकृपणान्वृथा १२ इतिप्रभाष्यतंदेवीमायाभगवतीभुवि बहुनामनिकेतेषुबहु
नामाबभूवह १३ तयाभिहितमाकर्ण्यकंसःपरमविस्मितः देवकींवसुदेवंचविमुच्यप्रश्रितोब्रवीत् १४ अहो
भगिन्यहोभाम मयावांबतपाप्मना पुरुषादइवापत्यंबहवोहिंसिताःसुताः १५ सत्वहंत्यक्तकारुण्यस्त्यक्त

व

ज्ञातिसुहृत्खलः कांल्लोकान्वैगमिष्यामिब्रह्महेवमृतःश्वसन् १६ दैवमप्यनृतंवक्तिनमर्त्याएवकेवलम् यद्वि
श्रंभादहंपापःस्वसुर्निहतवान्शिशून् १७ माशोचतंमहाभागावात्मजान्स्वकृतंभुजः जंतवोनसदैकत्रदैवाधी
नाःसहासते १८ भुविभौमानिभूतानियथायांत्यपयांतिच नायमात्मातथैतेषुविपर्येतियथैवभूः १९ यथानेवंवि
दोभेदोयतआत्मविपर्ययः देहयोगवियोगौचसंसृतिर्ननिवर्तते २० तस्माद्भद्रेस्वतनयान्मयाव्यापादितानपि मा
नुशोचयतःसर्वःस्वकृतंविंदतेऽवशः २१ यावद्धतोस्मिहंतास्मीत्यात्मानंमन्यतेस्वदृक् तावत्तदभिमान्यज्ञोबाध्य
बाधकतामियात् २२ क्षमध्वंममदौरात्म्यंसाधवोदीनवत्सलाः इत्युक्त्वाश्रुमुखःपादौश्यालःस्वस्रोरथाग्रहीत् २३
मोचयामासनिगडाद्विश्रब्धःकन्यकागिरा देवकींवसुदेवंचदर्शयन्नात्मसौहृदम् २४ भ्रातुःसमनुतप्तस्यक्षांत
रोषाचदेवकी व्यसृजद्वसुदेवश्चप्रहस्यतमुवाचह २५ एवमेतन्महाभागयथावदसिदेहिनाम् अज्ञानप्रभवाहंधीः
स्वपरेतिभिदायतः २६ शोकहर्षभयद्वेषलोभमोहमदान्विताः मिथोघ्नंतंनपश्यंतिभावैर्भावंपृथग्दृशः २७ ॥

[illegible] कंस एवंप्रसन्नाभ्यांविशुद्धंप्रतिभाषितः देवकीवसुदेवाभ्यामनुज्ञातोविशद्गृहम् २८ तस्यांरात्र्यांव्यतीता
यांकंसआहूयमंत्रिणः तेभ्यआचष्टतत्सर्वंयदुक्तंयोगनिद्रया २९ आकर्ण्यभर्तुर्गदितंतमूचुर्देवशत्रवः देवान्प्रतिकृता
मर्षादैतेयानातिकोविदाः ३० एवंचेत्तर्हिभोजेंद्रपुरग्रामव्रजादिषु अनिर्दशान्निर्दशांश्चहनिष्यामोद्यवैशिशून् ३१ कि
मुद्यमैःकरिष्यंतिदेवाःसमरभीरवः नित्यमुद्विग्नमनसोज्याघोषैर्धनुषस्तव ३२ अस्यतस्तेशरव्रातैर्हन्यमानाःसमंततः
जिजीविषवउत्सृज्यपलायनपराययुः ३३ केचित्प्रांजलयोदीनान्यस्तशस्त्रादिवौकसः मुक्तकच्छशिखाःकेचिद्भी
ताःस्मइतिवादिनः ३४ नत्वंविस्मृतशस्त्रास्त्रान्विरथान्भयसंवृतान् हंस्यन्यासक्तविमुखान्भग्नचापानयुध्य
तः ३५ किंक्षेमशूरैर्विबुधैरसंयुगविकत्थनैः रहोजुषाकिंहरिणाशंभुनावावनौकसा ३६ किमिंद्रेणाल्पवीर्येणब्र
ह्मणावातपस्यता तथापिदेवाःसापत्न्यान्नोपेक्ष्याइतिमन्महे ततस्तन्मूलखननेनियुंक्ष्वास्माननुव्रतान् ३७ यथा
मयोंगेसमुपेक्षितोनृभिर्नशक्यतेरूढपदश्चिकित्सितुम् यथेंद्रियग्रामउपेक्षितस्तथारिपुर्महान्बद्धबलोनचाल्यते

भा॰ द॰ स्क॰ म
१२

अ॰
४

३८ मूलंहिविष्णुर्देवानांयत्रधर्मःसनातनःतस्यचब्रह्मगोविप्रास्तपोयज्ञाःसदक्षिणाः ३९ तस्मात्सर्वात्मनाराजन्ब्राह्मणान्ब्रह्मवा
दिनः तपस्विनोयज्ञशीलान्गाश्चहन्मोहविर्दुघाः ४० विप्रागावश्चवेदाश्चतपःसत्यंदमःशमः श्रद्धादयातितिक्षाचक्रतवश्चह
रेस्तनुः ४१ सहिसर्वसुराध्यक्षोह्यसुरद्विड्गुहाशयः तन्मूलादेवताःसर्वाःसेश्वराःसचतुर्मुखाः अयंवैतद्वधोपायोयदृषीणांवि
हिंसनम् ॥४२॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवंदुर्मन्त्रिभिःकंसःसहसंमन्त्र्यदुर्मतिः ब्रह्महिंसांहितंमेनेकालपाशावृतोसुरः ४३ संदिश्यसा
धुलोकस्यकदनेकदनप्रियान् कामरूपधरान्दिक्षुदानवान्गृहमाविशत् ४४ तेवैरजःप्रकृतयस्तमसामूढचेतसः सतां
विद्वेषमाचेरुरारादागतमृत्यवः ४५ आयुःश्रियंयशोधर्मंलोकानाशिषएवच हंतिश्रेयांसिसर्वाणिपुंसोमहदतिक्रमः ॥
॥४६॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेचतुर्थोध्यायः ॥ ४ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ पंचमेजातकंनंदःसूनोःउ
त्सामहोत्सवम् गत्वाथमथुरांप्रापवसुदेवागमोत्सवम् ॥१॥ श्रीशुक उवाच ॥ नंदस्त्वात्मजउत्पन्नेजाताह्लादोमहामनाः
आहूयविप्रान्वेदज्ञान्स्नातःशुचिरलंकृतः १ वाचयित्वास्वस्त्ययनंजातकर्मात्मजस्यवैकारयामासविधिवत्पितृदेवा

२

१२

र्चनंतथा २ धेनूनांनियुतेप्रादाद्विप्रेभ्यः समलंकृते तिलाद्रीन्सप्तरत्नौघशातकौंभांबरावृतान् ३ कालेनस्नानशौ
चाभ्यांसंस्कारैस्तपसेज्यया शुध्यंतिदानैःसंतुष्ट्याद्रव्याण्यात्मात्मविद्यया ४ सौमंगल्यगिरोविप्राः सूतमागधवंदिनः
गायकाश्चजगुर्नेदुर्भेर्योदुंदुभयोमुहुः ५ व्रजः संमृष्टसंसिक्तद्वाराजिरगृहांतरः चित्रध्वजपताकास्रक्चैलपल्लवतोरणैः ६
गावोवृषावत्सतराहरिद्रातैलरूषिताः विचित्रधातुबर्हस्रग्वस्त्रकांचनमालिनः ७ महार्हवस्त्राभरणकंचुकोष्णीषभूषि
ताः गोपाःसमाययूराजन्नानोपायनपाणयः ८ गोप्यश्चाकर्ण्यमुदितायशोदायाःसुतोद्भवम् आत्मानंभूषयांचक्रुर्व
स्त्राकल्पांजनादिभिः ९ नवकुंकुमकिंजल्कमुखपंकजभूतयः बलिभिस्त्वरितंजग्मुःपृथुश्रोण्यश्चलत्कुचाः १० गोप्यःसु
मृष्टमणिकुंडलनिष्ककंठ्यश्चित्रांबराःपथिशिखाच्युतमाल्यवर्षाः नंदालयंसवलयाव्रजतीर्विरेजुर्व्यालोलकुंडलपयो
धरहारशोभाः ११ ताआशिषःप्रयुंजानाश्चिरंपाहीतिबालके हरिद्राचूर्णतैलाद्भिःसिंचंत्योजनमुज्जगुः १२ अ
वाद्यंतविचित्राणिवादित्राणिमहोत्सवे कृष्णेविश्वेश्वरेऽनंतेनंदस्यव्रजमागते १३ गोपाःपरस्परंहृष्टादधिक्षीरघ

तांबुभिः आसिंचंतोविलिंपंतोनवनीतैश्चचिक्षिपुः १४ नंदोमहामनास्तेभ्योवासोलंकारगोधनम् सूतमागधवंदिभ्योये
न्येविद्योपजीविनः १५ तैस्तैःकामैरदीनात्मायथोचितमपूजयत् विष्णोराराधनार्थायस्वपुत्रस्योदयायच १६ रोहिणीचमहा
भागानंदगोपाभिनंदिता व्यचरदिव्यवासःस्रक्कंठाभरणभूषिता १७ ततआरभ्यनंदस्यव्रजःसर्वसमृद्धिमान् हरेर्निवा
सात्मगुणैरमाक्रीडमभून्नृप १८ गोपान्गोपालरक्षायांनिरूप्यमथुरांगतः नंदःकंसस्यवार्षिक्यंकरंदातुंकुरूद्वह १९ वसु
देवउपश्रुत्यभ्रातरंनंदमागतम् ज्ञात्वादत्तकरंराज्ञेययौतदवमोचनम् २० तंदृष्ट्वासहसोत्थायदेहःप्राणमिवागतम् प्रीतःप्रि
यतमंदोर्भ्यांसस्वजेप्रेमविह्वलः २१ पूजितःसुखमासीनःपृष्ट्वानामयमादृतःप्रसक्तधीःस्वात्मजयोरिदमाहविशांपते २२
दिष्ट्याभ्रातःप्रवयसइदानीमप्रजस्यते प्रजाशायानिवृत्तस्यप्रजायत्समपद्यत २३ दिष्ट्यासंसारचक्रेस्मिन्वर्तमानःपुन
र्भवः उपलब्धोभवानद्यदुर्लभंप्रियदर्शनम् २४ नैकत्रप्रियसंवासःसुहृदांचित्रकर्मणाम् ओघेनव्यूह्यमानानांप्लवानां
स्रोतसोयथा २५ कच्चित्पशव्यंनिरुजंभूर्यंबुतृणवीरुधम् बृहद्वनंतदधुनायत्रास्सेत्वंसुहृद्वृतः २६ भ्रातर्ममसुतः

कच्चिन्मात्रासहभवद्व्रजे ॥ तातंभवंतंमन्वानोभवद्भ्यामुपलालितः ॥२७॥ पुंसस्त्रिवर्गोविहितःसुहृदोह्यनुभावितः ॥ नतेषुक्लिश्य
मानेषुत्रिवर्गोर्थायकल्पते ॥२८॥ नंदउवाच ॥ अहोतेदेवकीपुत्राःकंसेनबहवोहताः ॥ एकावशिष्टावरजाकन्यासापिदिवंगता
॥२९॥ नूनंह्यदृष्टनिष्ठोयमदृष्टपरमोजनः ॥ अदृष्टमात्मनस्तत्वंयोवेदनसमुह्यति ॥३०॥ वसुदेवउवाच ॥ करोवैवार्षिकोदत्तोराज्ञेदृष्टाव
यंचवः ॥ नेहस्थेयंबहुतिथंसंत्युत्पाताश्चगोकुले ॥३१॥ श्रीशुकउवाच ॥ इतिनंदादयोगोपाःप्रोक्तास्तेशौरिणाययुः ॥ अनोभि
रनडुद्युक्तैस्तमनुज्ञाप्यगोकुलम् ॥३२॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेवसुदेवसंगमोनामपंचमोध्यायः ॥ ५ ॥
॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ षष्ठेसरत्सुगिरानंदोव्रजं गच्छन्नूस्तांपथि ॥ दृष्ट्वानुराक्षसींतस्याम्रत्युंश्रुत्वाथविस्मितः ॥१॥ श्रीशु
कउवाच ॥ नंदःपथिवचःशौरेर्नमृषेतिविचिंतयन् हरिंजगामशरणमुत्पातागमशंकितः १ कंसेनप्रहिताघोरापूतनाबा
लघातिनी शिशूंश्चचारनिघ्नंतीपुरग्रामव्रजादिषु २ नयत्रश्रवणादीनिरक्षोघ्नानिस्वकर्मसु कुर्वंतिसात्वतांभर्तु
र्यातुधान्यश्चतत्रहि ३ साखेचर्येकदोपेत्यपूतनानंदगोकुलम् योषित्वामाययात्मानंप्राविशत्कामचारिणी ४

तांकेशबंधव्यतिषक्तमल्लिकांबृहन्नितंबस्तनकृच्छ्रमध्यमाम् सुवाससंकल्पितकर्णभूषणत्विषोल्लसत्कुंतलभूषिताननाम्
५ वल्गुस्मितापांगविसर्गवीक्षितैर्मनोहरंतींवनितांव्रजौकसाम् अमंसतांभोजकरेणरूपिणींगोप्यःश्रियंद्रष्टुमिवाग
तांपतिम् ६ बालग्रहस्तत्रविचिन्वतीशिशून्यदृच्छयानंदगृहेसदंतकं बालंप्रतिच्छन्ननिजोरुतेजसंददर्शतल्पेग्निमि
वाहितंभसि ७ विबुध्यतांबालकमारिकाग्रहंचराचरात्मासनिमीलितेक्षणः अनंतमारोपयदंकमंतकंयथोरगंसुप्तमबु
द्धिरज्जुधीः ८ तांतीक्ष्णचित्तामतिवामचेष्टितांवीक्ष्यांतराकोशपरिच्छदासिवत् वरस्त्रियंतत्प्रभयाचधर्षितेनिरी
क्षमाणेजननीह्यतिष्ठताम् ९ तस्मिंस्तनंदुर्जरवीर्यमुल्बणंघोरांकमादायशिशोर्ददावथ गाढंकराभ्यांभगवान्प्र
पीड्यतत्प्राणैःसमंरोषसमन्वितोपिबत् १० सामुंचमुंचालमितिप्रभाषिणीनिष्पीड्यमानाखिलजीवमर्मणि
विवृत्यनेत्रेचरणौभुजौमुहुःप्रस्विन्नगात्राक्षिपतीरुरोदह ११ तस्याःस्वनेनातिगभीररंहसासाद्रिर्महीद्यौश्च
चालसग्रहा रसादिशश्चप्रतिनेदिरेजनाःपेतुःक्षितौवज्रनिपातशंकया १२ निशाचरीत्थंव्यथितस्तनाव्यसुः

व्यादायकेशांश्चरणौभुजावपि प्रसार्यगोष्ठेनिजरूपमास्थितावज्राहतोवृत्रइवापतन्नृप १३ पतमानोपितद्देहस्त्रिगव्यू
त्यंतरद्रुमान् चूर्णयामासराजेंद्रमहदासीत्तदद्भुतम् १४ ईषामात्रोग्रदंष्ट्रास्यंगिरिकंदरनासिकम् गंडशैलस्तनंरौ
द्रंप्रकीर्णारुणमूर्द्धजम् १५ अंधकूपगभीराक्षंपुलिनारोहभीषणम् बद्धसेतुभुजोर्वंघ्रिशून्यतोयह्रदोदरम् १६ संत
त्रसुःस्मतद्वीक्ष्यगोपागोप्यःकलेवरम् पूर्वंतुतन्निःस्वनितभिन्नहृत्कर्णमस्तकाः १७ बालंचतस्याउरसिक्रीडंतमकुतो
भयम् गोप्यस्तूर्णंसमभ्येत्यजगृहुर्जातसंभ्रमाः १८ यशोदारोहिणीभ्यांताः [illegible] समंबालस्यसर्वतः रक्षांविदधि
स्ना
रेसम्यग्गोपुच्छभ्रमणादिभिः १९ गोमूत्रेणपयित्वापुनर्गोरजसार्भकम् रक्षांचक्रुश्चशकृताद्वादशांगेषुनामभिः २०
गोप्यःसंस्पृष्टसलिलाअंगेषुकरयोःपृथक् न्यस्यात्मन्यथबालस्यबीजन्यासमकुर्वत २१ अव्यादजोंघ्रिमणिमांस्तवजान्व
थोरूयज्ञोच्युतःकटितटंजठरंहयास्यः हृत्केशवस्त्वदुरईशइनस्तुकंठं विष्णुर्भुजंमुखमुरुक्रमईश्वरःकम् २२ चक्र्यग्रतः
सहगदोहरिरस्तुपश्चात्वत्पा र्श्वयोर्धनुरसीमधुहाजनश्च कोणेषुशंखउरुगायउपर्युपेंद्रस्तार्क्ष्यःक्षितौहलधरःपुरु

षःसमंतात् २३ इंद्रियाणिहृषीकेशःप्राणान्नारायणोवतु श्वेतद्वीपपतिश्चित्तंमनोयोगेश्वरोवतु २४ पृश्निगर्भश्चतेबुद्धि
मात्मानंभगवान्परः क्रीडंतंपातुगोविंदःशयानंपातुमाधवः २५ व्रजंतमव्याद्वैकुंठआसीनंत्वांश्रियःपतिः भुंजानंयज्ञभु
क्पातुसर्वग्रहभयंकरः २६ डाकिन्योयातुधान्यश्चकूष्मांडायेर्भकग्रहाः भूतप्रेतपिशाचाश्चयक्षरक्षोविनायकाः २७ को
टरारेवतीज्येष्ठापूतनामातृकादयः उन्मादायेह्यपस्मारादेहप्राणेंद्रियद्रुहः २८ स्वप्नदृष्टामहोत्पातावृद्धबालग्रहाश्चये
सर्वेनश्यंतुतेविष्णोर्नामग्रहणभीरवः २९ इतिप्रणयबद्धाभिर्गोपीभिःकृतरक्षणम् पाययित्वास्तनंमातासन्न्यवेशयदात्म
जम् ३० तावन्नंदादयोगोपामथुरायाव्रजंगताः विलोक्यपूतनादेहंबभूवुरतिविस्मिताः ३१ नूनंबतर्षिःसंजातोयोगेशो
वासमाससः सएवदृष्टोह्युत्पातोयदाहानकदुंदुभिः ३२ कलेवरंपरशुभिश्छित्वातत्तेव्रजौकसः दूरेक्षिप्त्वावयवशो
न्यदहन्काष्ठवेष्टितम् ३३ दह्यमानस्यदेहस्यधूमश्चागरुसौरभः उत्थितःकृष्णनिर्भुक्तसपद्याहतपाप्मनः ३४ पू
तनालोकबालघ्नीराक्षसीरुधिराशना जिघांसयापिहरयेस्तनंदत्वापसद्गतिम् ३५ किंपुनःश्रद्धयाभक्त्याकृष्णा

ह

यपरमात्मने यच्छन्प्रियतमं किंनुरक्तास्तन्मातरोयथा ३६ पद्भ्यांभक्तहृदिस्थाभ्यांवंद्याभ्यांलोकवंदितैः अंगंयस्याः
समाक्रम्यभगवानपिबत्स्तनम् ३७ यातुधान्यपिसास्वर्गमवापजननीगतिम् कृष्णभुक्तस्तनक्षीराः किमुगावोनुमातरः
३८ पयांसियासामपिबत्पुत्रस्नेहस्नुतान्यलम् भगवान्देवकीपुत्रःकैवल्याद्यखिलप्रदः ३९ तासामविरतंकृष्णेकुर्वती
नांसुतेक्षणम् नपुनःकल्पतेराजन्संसारोज्ञानसंभवः ४० कटधूमस्यसौरभ्यमवघ्रायव्रजौकसः किमिदंकुतएवेतिव
दंतोव्रजमाययुः ४१ तेतत्रवर्णितंगोपैःपूतनागमनादिकम् श्रुत्वातन्निधनंस्वस्तिशिशोश्चासन्सुविस्मिताः ४२
नंदःस्वपुत्रमादायप्रेत्यागतमुदारधीः मूर्ध्न्युपाघ्रायपरमांमुदंलेभेकुरूद्वह ४३ यएतत्पूतनामोक्षंकृष्णस्यार्भक
मद्भुतम् शृणुयाच्छ्रद्धयामर्त्योगोविंदेलभतेरतिम् ॥४४॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेषष्ठोध्यायः॥ ६॥
श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ उत्क्षिपन्शकटंव्योम्नितृणावर्तमधःक्षिपन् दर्शयन्विश्वमास्येचकृष्णःक्रीडतिसप्तमे १ कृ
ष्णार्भकस्सुधासिंधुसंप्लवानंदनिर्भरः भूयस्तद्देवसंप्रष्टुंराजान्यदभिनंदति २॥ राजोवाच॥ येनयेनावतारेणभ

भा॰द॰पू॰म॰
१६

गवान्हरिरीश्वरः करोतिकर्णरम्याणिमनोज्ञानिचनःप्रभो यच्छृण्वतोपैत्यरतिर्वितृष्णासत्वंचशुध्यत्यचिरेणपुंसः
भक्तिर्हरौतत्पुरुषेचसख्यंतदेवहारंवदमन्यसेचेत् २ अथान्यदपिकृष्णस्यतोकाचरितमद्भुतम् मानुषंलोकमासाद्य
तज्जातिमनुरुंधतः ३॥ श्रीशुकउवाच॥ कदाचिदौत्थानिककौतुकाप्लवे जन्मर्क्षयोगेसमवेतयोषिताम् वादित्रगी
तद्विजमंत्रवाचकैश्चकारसूनोरभिषेचनंसती ४ नंदस्यपत्नीकृतमज्जनादिकंविप्रैःकृतस्वस्त्ययनंसुपूजितैः अन्ना
द्यवासःस्रगभीष्टधेनुभिःसंजातनिद्राक्षमशीशयच्छनैः ५ औत्थानिकौत्सुक्यमनामनस्विनी समागतान्पूजयती
व्रजौकसः नैवाशृणोद्वैरुदितंसुतस्यसारुदंस्तनार्थीचरणावुदक्षिपत् ६ अधःशयानस्यशिशोरनोल्पकप्रवा
लमृद्वंघ्रिहतंव्यवर्तत विध्वस्तनानारसकुप्यभाजनंव्यत्यस्तचक्राक्षविभिन्नकूबरम् ७ दृष्ट्वायशोदाप्रमुखाव्रजस्त्रि
यऔत्थानिककर्मणियाःसमागताः नंदादयश्चाद्भुतदर्शनाकुलाःकथंस्वयंवैशकटंविपर्यगात् ॥८॥ रसितिसुतांगोपिनीना
दमोहिताजनाः संभावनिविधुर्यानत् ८ ऊचुरव्यवसितमतीन्गोपान्गोपीश्चबालकाः रुदतानेनपादेनक्षिप्त

अ॰
७

१६

मेतन्नसंशयः ९ नतेश्रद्दधिरेगोपाबालभाषितमित्युत अप्रमेयंबलंतस्यबालकस्यनतेविदुः १० रुदंतंसुतमादा
ययशोदायहशंकिताकृतस्वस्त्ययनंविप्रैःसूक्तैःस्तनमपाययत् ११ पूर्ववत्स्थापितंगोपैर्बलिभिःसपरिच्छदं विप्रा
हुत्वार्चयांचक्रुर्दध्यक्षतकुशांबुभिः १२ येसूयाऽनृतदंभेर्ष्याहिंसामानविवर्जिताः नतेषांसत्यशीलानामाशि
षाविफलाःकृताः १३ इतिबालकमादायसामर्ग्यजुरुपाकृतैः जलैःपवित्रौषधिभिरभिषिच्यद्विजोत्तमैः १४
वाचयित्वास्वस्त्ययनंनंदगोपःसमाहितः हुत्वाचाग्निंद्विजातिभ्यःप्रादादन्नंमहागुणं १५ गावःसर्वगुणोपे
ताचासस्त्रग्रुक्ममालिनीः आत्मजाभ्युदयार्थायप्रादात्तेचान्वयुंजत १६ विप्रामंत्रविदोयुक्तास्तैर्याःप्रोक्तास्त
थाशिषः तानिष्फलाभविष्यंतिनकदाचिदपिस्फुटं १७ एकदारोहमारूढंलालयंतीसुतंसती गरिमाणंशिशो
र्वोढुंनसेहेगिरिकूटवत् १८ भूमौनिधायतंगोपीविस्मिताभारपीडिता महापुरुषमादध्यौजगतामासकर्म
स्म १९ दैत्योनाम्नातृणावर्तःकंसभृत्यःप्रणोदितः चक्रवातस्वरूपेणजहारासीनमर्भकम् २० गोकुलंस

र्वमावृण्वन्मुष्णंश्चक्षूंषिरेणुभिः ईरयन्सुमहाघोरशब्देनप्रदिशोदिशः २१ मुहूर्तमभवद्गोष्ठंरजसातमसावृतम्
सुतंयशोदानापश्यत्तस्मिन्न्यस्तवतीयतः २२ नापश्यत्कश्चनात्मानंपरंचापिविमोहितः तृणवर्तनिसृष्टाभिःशर्कराभिः
रुपद्रुतः २३ इतिखरपवनचक्रपांसुवर्षेसुतपदवीमबलाविलक्ष्यमाता अतिकरुणमनुस्मरंत्यशोचद्भुविपति
तामृतवत्सकायथागौः २४ रुदितमनुनिशम्यतत्रगोप्योभृशमनुतप्तधियोश्रुपूर्णमुख्यः रुरुदुरनुपलभ्यनंद
सूनंपवनउपारतपांसुवर्षवेगे २५ तृणावर्तःशांतरयोवात्यारूपधरोहरन् कृष्णंनभोगतोगंतुंनाशक्नोद्भूरिभा
रभृत् २६ तमश्मानंमन्यमानआत्मनोगुरुमत्तया गलेगृहीतउत्स्रष्टुंनाशक्नोदद्भुतार्भकम् २७ गलग्रहणनि
श्चेष्टोदैत्योनिर्गतलोचनः अव्यक्तरावोन्यपतत्सहबालोव्यसुर्व्रजे २८ तमंतरिक्षात्पतितंशिलायांविशी
र्णसर्वावयवंकरालम् पुरंयथारुद्रशरेणविद्धंस्त्रियोरुदत्योददृशुःसमेताः २९ प्रादायमात्रेप्रतिहृत्यविस्मि
ताःकृष्णंचतस्योरसिलंबमानम् तंस्वस्तिमंतंपुरुषादनीतंविहायसामृत्युमुखात्प्रमुक्तम् ३० गोप्यश्चगोपाः

क्षिलनंदमुरव्यालब्धाशिषःप्रापुरतीवमोदम् २१ अहोबतात्यद्भुतमेषरक्षसाबालोनिवृत्तिंगमितोऽभ्यगा
त्पुनः हिंस्रःस्वपापेनविहिंसितःखलःसाधुःसमत्वेनभयाद्विमुच्यते २२ किंनस्तपश्चीर्णमधोक्षजार्चनंपूर्तेष्ट
दत्तमुतभूतसौहृदम् यत्संपरेतःपुनरेवबालकोदिष्ट्यास्वबंधून्प्रणयन्नुपस्थितः २३ दृष्ट्वाद्भुतानिबहुशोनं
दगोपोबृहद्वने वसुदेववचोभूयोमानयामासविस्मितः २४ एकदार्भकमादायस्वांकमारोप्यभामिनी प्रस्नुतंपाययामा
सस्तनंस्नेहपरिप्लुता २५ पीतप्रायस्य जननीसातस्यरुचिरस्मितम् मुखंलालयतीराजन्जृंभतोददृशेइदम्
२६ खंरोदसीज्योतिरनीकमाशाःसूर्येंदुवह्निश्वसनांबुधींश्च द्वीपान्नगांस्तद्दुहितॄर्वनानिभूतानियानिस्थिरजंग
मानि २७ सावीक्ष्यविश्वंसहसाराजन्संजातवेपथुः संमील्यमृगशावाक्षीनेत्रेआसीत्सुविस्मिता ॥ २८ ॥ इ
तिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेतृणावर्तमोक्षोनामसप्तमोध्यायः ॥ ७ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥
अष्टमेनामकर्मास्यबालक्रीडाकुतूहले मृन्दक्षणादियोगेचविश्वरूपंनिरूप्यते १ विश्वरूपादिबालस्य

मा

निशम्याशंकिनः पितुः नामकृद्दुर्गवाक्येन निजं तत्त्वमसूसुचत् ॥२॥ श्रीशुक उवाच ॥ गर्गः पुरोहितो राजन्यदूनां सुमहा
तपाः व्रजं जगाम नंदस्य वसुदेवप्रचोदितः १ तं दृष्ट्वा परमप्रीतः प्रत्युत्थाय कृतांजलिः आनर्चाधोक्षजधिया प्रणिपात
पुरःसरम् २ सूपविष्टं कृतातिथ्यं गिरा सूनृतया मुनिम् नंदयित्वाऽब्रवीद्ब्रह्मन्पूर्णस्य करवाम किम् ३ महद्विचलनं नृणां
गृहीणां दीनचेतसाम् निःश्रेयसाय भगवन् कल्पते नान्यथा क्वचित् ४ ज्योतिषामयनं साक्षाद्यत्तज्ज्ञानमतींद्रियं
प्रणीतं भवता येन पुमान्वेद परावरम् ५ त्वं हि ब्रह्मविदां श्रेष्ठः संस्कारान्कर्तुमर्हसि बालयोरनयोर्नृणां जन्मना ब्राह्म
णो गुरुः ६ ॥ गर्ग उवाच ॥ यदूनामहमाचार्यः ख्यातश्च भुवि सर्वदा सुतं मया संस्कृतं ते मन्यते देवकीसुतम् ७ कंसः
पापमतिः सख्यं तव चानकदुंदुभेः देवक्या अष्टमो गर्भो न स्त्री भवितुमर्हति ८ इति संचिंतयञ्छ्रुत्वा देवक्या दारिका
वचः अपि हंता गताशंकस्तर्हि तन्नोऽनयो भवेत् ९ ॥ नंद उवाच ॥ अलक्षितोऽस्मिन्रहसि मामकैरपि गोव्रजे कु
रु द्विजातिसंस्कारं स्वस्तिवाचनपूर्वकम् १० ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं संप्रार्थितो विप्रः स्वचिकीर्षितमेव तत् चकार ना

मकरणंगूढोरहसिबालयोः ११॥गर्गउवाच॥अयंहिरोहिणीपुत्रोरमयन्सुहृदोगुणैः आख्यास्यतेरामइतिबला
धिक्याद्बलंविदुः यदूनामपृथग्भावात्संकर्षणमुशंत्युत १२ आसन्वर्णास्त्रयोह्यस्यगृह्णतोनुयुगंतनूः शुक्लोरक्त
स्तथापीतइदानींकृष्णतांगतः १४ प्रागयंवसुदेवस्यक्वचिज्जातस्तवात्मजः वासुदेवइतिश्रीमानभिज्ञाःसंप्रचक्षते
बहूनि संतिनामानिरूपाणिचसुतस्यते गुणकर्मानुरूपाणितान्यहंवेदनोजनाः १५ एषवःश्रेयआधास्यद्गोपगो
कुलनंदनः अनेनसर्वदुर्गाणियूयमंजस्तरिष्यथ १६ पुराऽनेनव्रजपतेसाधवोदस्युपीडिताः अराजकेरक्ष्यमा
णाजिग्युर्दस्यून्समेधिताः १७ यएतस्मिन्महाभागाःप्रीतिंकुर्वंतिमानवाः नारयोऽभिभवंत्येतान्विष्णुपक्षानि
वासुराः १८ तस्मान्नंदात्मजोयंतेनारायणसमोगुणैः श्रियाकीर्त्यानुभावेनगोपायस्वसमाहितः १९ इत्यात्मा
नंसमादिश्यगर्गेचस्वगृहंगते नंदःप्रमुदितोमेनेआत्मानंपूर्णमाशिषाम् २० कालेनव्रजताल्पेनगोकुलेरामके
शवौ जानुभ्यांसहपाणिभ्यांरिंगमाणौविजह्रतुः २१ तावंघ्रियुग्ममनुकृष्यसरीसृपंतौघोषप्रघोषरुचिरंव्रज

नाः

कर्द्दमेषु तन्नाद्दहृष्टमनसावनुसृत्य लोकं मुग्धप्रभीतवदुपेयतुरंतिमात्रोः २२ तन्मातरौ निजसुतौ घृणया स्नुवंत्यौ पं
कांगरागरुचिरावुपगुह्य दोर्भ्याम् दत्वा स्तनं प्रपिबतोः स्म मुखं निरीक्ष्य मुग्धस्मिताल्पदशनं ययतुः प्रमोदम् २३ यर्ह्यं
गनादर्शनीय कुमारलीलावंतर्व्रजे तदबलाः प्रगृहीतपुच्छैः वत्सैरितस्तत उभावनुकृष्यमाणौ प्रेक्षंत्य उज्झितगृहाज
हृषुर्हसंत्यः २४ शृंग्यग्निदंष्ट्र्यसिजलद्विजकंटकेभ्यः क्रीडापरावतिचलौ स्वसुतौ निषेद्धुम् गृह्याणि कर्त्तुमपि य
त्र न तज्जनन्यौ शेकात आपतुरलं मनसोऽनवस्थाम् २५ कालेनाल्पेन राजर्षे रामः कृष्णश्च गोकुले अघृष्टजानुभिः प
द्भिर्विचक्रमतुरंजसा २६ ततस्तु भगवान्कृष्णो वयस्यैर्व्रजबालकैः सहरामो व्रजस्त्रीणां चिक्रीडे जनयन्मुदम्
२७ कृष्णस्य गोप्यो रुचिरं वीक्ष्य कौमारचापलम् शृण्वंत्याः किल तन्मातुरिति होचुः समागताः २८ वत्सान्मुंच
न्क्वचिदसमये क्रोशसंजातहासः स्तेयं स्वाद्वत्यथ दधिपयः कल्पितैः स्तेययोगैः मर्कान्भोक्ष्यन्विभजति सचेन्नात्ति
भांडं भिनत्ति द्रव्यालाभे सगृहकुपितो यात्युपक्रोश्य तोकान् २९ हस्ताग्राह्ये रचयति विधिं पीठकोलूखलाद्यै

च्छिद्रेष्वंतर्निहितवयुनः शिक्यभांडेषु तद्वित् ध्वांतागारेधृतमणिगणंस्वांगमर्थप्रदीपंकालेगोप्योयर्हिगृहकृत्येषु
सुव्यग्रचित्ताः ३० एवंधार्ष्ट्यान्युशतिकुरुतेमेहनादिनिवास्तौस्तेयोपायैर्विरचितकृतिःसुप्रतीकोयथास्ते इत्थंस्त्री
भिःसभयनयनश्रीमुखालोकिनीभिर्व्याख्यातार्थाप्रहसितमुखीनह्युपालब्धुमैच्छत् ३१ एकदाक्रीडमानास्तेरामाद्या
गोपदारकाः कृष्णोमृदंभक्षितवानितिमात्रेन्यवेदयन् ३२ सागृहीत्वाकरेकृष्णमुपालभ्यहितैषिणीयशोदाभयसंभ्रांत
प्रेक्षणाक्षमभाषत ३३ कस्मान्मृदमदांतात्मन्भवान्भक्षितवान्रहः वदंतितावकाह्येतेकुमारास्तेग्रजोऽप्ययम्
३४ नाहंभक्षितवानंबसर्वेमिथ्याभिशंसिनः यदिसत्यगिरस्तर्हिसमक्षंपश्यमेमुखम् ३५ यद्येवंतर्हिव्यादेहि
त्युक्तःसभगवान्हरिः व्यादत्ताव्याहतैश्वर्यःक्रीडामनुजबालकः ३६ सातत्रददृशेविश्वंजगत्स्थास्नुचखंदि
शः साद्रिद्वीपाब्धिभूगोलंसवाय्वग्नींदुतारकम् ३७ ज्योतिश्चक्रंजलंतेजोनभस्वान्वियदेवच वैकारिकाणीं
द्रियाणिमनोमात्रागुणास्त्रयः ३८ एतद्विचित्रंसहजीवकालस्वभावकर्माशयलिंगभेदम् सूनोस्तनौवीक्ष्यवि

पं

क्ष

ज

दर्शितास्य व्रजं सहात्मानमवाप शंकाम् ३९ किं स्वप्न एतदुत देवमाया किं वा मदीयो बत बुद्धिमोहः अथो अमुष्यैव ममा
र्भकस्य यः कश्चनौत्पत्तिक आत्मयोगः ४० अथो यथावन्न वितर्कगोचरं चेतोमनःकर्मवचोभिरंजसा यदाश्रयं येन य
तः प्रतीयते सुदुर्विभाव्यं प्रणतास्मि तत्पदम् ४१ अहं ममासौ पतिरेष मे सुतो व्रजेश्वरस्याखिलवित्तपा सती गोप्य
श्च गोपाः सह गोधनाश्च मे यन्माययेत्थं कुमतिः स मे गतिः ४२ इत्थं विदिततत्त्वायां गोपिकायां स ईश्वरः वैष्णवीं व्य
तनोन्मायां स्नेहमयीं विभुः ४३ सद्यो नष्टस्मृतिर्गोपी साऽरोप्यारोहमात्मजम् प्रवृद्धस्नेहकलिलहृदयाऽऽसीद्यथा
पुरा ४४ त्रय्या चोपनिषद्भिश्च सांख्ययोगैश्च सात्वतैः उपगीयमानमाहात्म्यं हरिं साऽमन्यतात्मजम् ४५ नंदः

किमकरोद्ब्रह्मन् श्रेय एवं महोदयम् यशोदा च महाभागा पपौ यस्याः स्तनं हरिः ४६ पितरौ नान्वविंदेतां कृष्णोदा
रार्भकेहितम् गायंत्यद्यापि कवयो यल्लोकशमलापहम् ४७ ॥श्रीशुक उवाच॥ द्रोणो वसूनां प्रवरो धरया सह
भार्यया करिष्यमाण आदेशान् ब्रह्मणस्तमुवाच ह ४८ जातयोर्नौ महादेवे भुवि विश्वेश्वरे हरौ भक्तिः स्या

त्परमालोकेययांजोदुर्गतिंतरेत् ४९ अस्त्वित्युक्तः सभगवान्व्रजेद्रोणोमहायशाः जज्ञेनंदइतिख्यातोय
शोदासाधराभवत् ५० ततोभक्तिर्भगवतिपुत्रीभूतेजनार्दने दंपत्योर्नितरामासीद्गोपगोपीषुभारत ५१
कृष्णोब्रह्मणआदेशंसत्यंकर्तुंव्रजेविभुः सहरामोवसंश्चक्रेतेषांप्रीतिंस्वलीलया ५२ इतिश्रीभागवतेम
हापुराणेदशमस्कंधेविश्वरूपदर्शनेअष्टमोध्यायः ॥ ८ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ नवमेपयउत्सिक्तेमत्वागोप्य
धृतस्त्वतम् विलोक्यभांडभंगादिकृष्णंदाम्नाचबंधतम् १ ततूदराश्रितंविश्वंदृष्ट्वाविस्मितचेतसः बंधनंद्व
युलापूत्यार्घ्रिर्णं तामन्वदर्शयत् २ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ एकदागृहदासीषुयशोदानंदगेहिनीकर्मांतरनियुक्तासु
निर्ममंथस्वयंदधि १ यानियानीहगीतानितद्बालचरितानिच दधिनिर्मथनेकालेस्मरंतीतान्यगायत २ क्षौमंवा
सःपृथुकटितटेबिभ्रतीसूत्रनद्धंपुत्रस्नेहस्नुतकुचयुगंजातकंपंचसुभ्रूः रज्ज्वाकर्षश्रमभुजचलत्कंकणौकुंडले
च स्विन्नंवक्त्रंकबरविगलन्मालतीनिर्ममंथ ३ तांस्तन्यकामआसाद्यमथ्नंतींजननींहरिः गृहीत्वादधिमंथा

नंन्यषधत्प्रीतिमावहन् ४ तमंकमारूढमपाययत्स्तनंस्नेहस्नुतंसस्मितमीक्षतीमुखम् अतृप्तमुत्सृज्यजवेनसा
ययावुत्सिच्यमानेपयसित्वधिश्रिते ५ संजातकोपःस्फुरितारुणाधरंसंदश्यदद्भिर्दधिमंथभाजनम् भित्वामृषाश्रुर्दृष
दश्मनारहोजघासहैयंगवमंतरंगतः ६ उत्तार्यगोपीसुशृतंपयःपुनःप्रविश्यसंदृश्यचदध्यमत्रकम् भग्नंविलोक्य
स्वसुतस्यकर्मतज्जहासतंचापिनतत्रपश्यती ७ उलूखलांघ्रेरुपरिव्यवस्थितंमर्कायकामंददतंशिचिस्थितम्
हैयंगवंचौर्यविशंकितेक्षणंनिरीक्ष्यपश्चात्सुतमागमच्छनैः ८ तामात्तयष्टिंप्रसमीक्ष्यसत्वरस्ततोऽवरुह्यापससार
भीतवत् गोप्यन्वधावन्नयमापयोगिनांक्षमंप्रवेष्टुंतपसेरितंमनः ९ अन्वंचमानाजननीबृहच्चलच्छ्रोणीभराक्रां
तगतिःसुमध्यमा जवेनविस्रंसितकेशबंधनच्युतप्रसूनानुगतिःपरामृशत् १० कृतागसंतंप्ररुदंतमक्षिणी
कषंतमंजन्मषिणीस्वपाणिना उद्वीक्ष्यमाणंभयविह्वलेक्षणंहस्तेगृहीत्वाभिषयंत्यवागुरत् ११ त्यक्त्वायष्टिंसु
तंभीतंविज्ञायार्भकवत्सलाइयेषकिलतंबद्धुंदाम्नाऽतद्वीर्यकोविदा १२ नचांतर्नबहिर्यस्यनपूर्वंनापिचापरम्

य

२९

पूर्वापरबहिश्चांतर्जगतोयोजगच्चयः १३ तंमत्वात्मजमव्यक्तंमर्त्यलिंगमधोक्षजं गोपिकोलूखलेदाम्नाबबंध
प्राकृतंयथा १४ तद्दामबध्यमानस्यस्वार्भकस्यकृतागसः द्व्यंगुलोनमभूत्तेनसंदधेन्यच्चगोपिका १५ यदासीत्तदपि
न्यूनंतेनान्यदपिसंदधे तदपिद्व्यंगुलंन्यूनंयद्यदादत्तबंधनम् १६ एवंस्वगेहदामानियशोदासंदधत्यपि गोपीनांसु
स्मयंतीनां स्मयंतीविस्मिताभवत् १७ स्वमातुःस्विन्नगात्रायाविस्रस्तकबरस्रजः दृष्ट्वापरिश्रमंकृष्णःकृपयासीत्स्व
बंधने १८ एवंसंदर्शिताह्यंगहरिणाभृत्यवश्यता स्ववशेनापिकृष्णेनयस्येदंसेश्वरंवशे १९ नेमंविरिंच्योनभवोन
श्रीरप्यंगसंश्रया प्रसादंलेभिरेगोपीयत्तत्प्रापविमुक्तिदात् ॥२०॥ नायंसुखापोभगवान्देहिनांगोपिकासुतः ॥ ज्ञा
निनांचात्मभूतानांयथाभक्तिमतामिह ॥२१॥ कृष्णस्तुगृहकृत्येषुव्यग्रायांमातरिप्रभुः ॥ अद्राक्षीदर्जुनौपूर्वंगुह्यकौधन
दात्मजौ ॥२२॥ पुरानारदशापेनवृक्षतांप्रापितौमदात् ॥ नलकूबरमणिग्रीवावितिख्यातौश्रियान्वितौ ॥२३॥ इतिश्री
भागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेगोपीप्रसादोनामनवमोध्यायः ॥ ९ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ दशमेपातयद्रिंगन्नंतराय

मत्तार्जुनौ तत्रत्याभ्यांचदेवाभ्यांकृष्णःस्तुतस्तीर्यते ॥१॥ राजोवाच ॥ कथ्यतांभगवन्नेतत्तयोःशापस्यकारणम् यत्तद्विगर्हि
तंकर्मयेनवादेवर्षेस्तमः ॥१॥ श्रीशुकउवाच ॥ रुद्रस्यानुचरौभूत्वासुदृप्तौधनदात्मजौ कैलासोपवनेरम्येमंदाकिन्यांम
दोत्कटौ २ वारुणींमंदिरांपीत्वामदाघूर्णितलोचनौ स्त्रीजनैरनुगायद्भिश्चेरतुःपुष्पितेवने ३ अंतःप्रविश्यगंगायामंभो
जवनराजिनि चिक्रीडतुर्युवतिभिर्गजाविवकरेणुभिः ४ यदृच्छयाचदेवर्षिर्भगवांस्तत्रकौरव अपश्यन्नारदोदेवौ
क्षीबाणौसमबुध्यत ५ तंदृष्ट्वाव्रीडितादेव्योविवस्त्राःशापशंकिताः वासांसिपर्यधुःशीघ्रंविवस्त्रौनैवगुह्यकौ
६ तौदृष्ट्वामदिरामत्तौश्रीमदांधौसुरात्मजौ तयोरनुग्रहार्थायशापंदास्यन्निदंजगौ ७ ॥ नारदउवाच ॥ नह्यन्यो
जुषतोजोष्यान्बुद्धिभ्रंशोरजोगुणः श्रीमदादाभिजात्यादिर्यत्रस्त्रीद्यूतमासवः ८ हन्यंतेपशवोयत्रनिर्दयैरजि
तात्मभिः मन्यमानैरिमंदेहमजरामृत्युनश्वरम् ९ देवसंज्ञितमप्यंतेकृमिविड्भस्मसंज्ञितम् भूतध्रुक्तत्कृते
स्वार्थंकिंवेदनिरयोयतः १० देहःकिमन्नदातुःस्वंनिषेक्तुर्मातुरेवच मातुःपितुर्वाबलिनःक्रेतुरग्नेःशुनोपिवा ११

एवंसाधारणंदेहमव्यक्तप्रभवाप्ययम् कोविद्वानात्मसात्कृत्वाहंतिजंतून्ऋतेऽसतः १२ असतःश्रीमदांधस्यदा
रिद्र्यंपरमांजनम् आत्मौपम्येनभूतानिदरिद्रःपरमीक्षते १३ यथाकंटकविद्धांगोजंतोर्नेच्छतितांव्यथाम् जीवसा
म्यंगतोलिंगैर्नतथाविद्धकंटकः १४ दरिद्रोनिरहंस्तंभोमुक्तःसर्वमदैरिह कृच्छ्रंयदृच्छयाप्नोतितद्धितस्यपरंत
पः १५ नित्यंक्षुत्क्षामदेहस्यदरिद्रस्यान्नकांक्षिणः इंद्रियाण्यनुशुष्यंतिहिंसापिविनिवर्तते १६ दरिद्रस्यैवयुज्यंते
साधवःसमदर्शिनः सद्भिःक्षिणोतितंतर्षंततआराद्विशुद्ध्यति १७ साधूनांसमचित्तानांमुकुंदचरणैषिणाम्
उपेक्ष्यैःकिंधनस्तंभैरसद्भिरसदाश्रयैः १८ तदहंमत्तयोर्माध्व्यावारुण्याश्रीमदांधयोः तमोमदंहरिष्यामिस्त्रै
णयोरजितात्मनोः १९ यदिमौलोकपालस्यपुत्रौभूत्वातमःप्लुतौ नविवाससमात्मानंविजानीतःसुदुर्मदौ २०
अतोऽर्हतःस्थावरतांस्यातांनैवंयथापुनः स्मृतिःस्यान्मत्प्रसादेनतत्रापिमदनुग्रहात् २१ वासुदेवस्यसान्निध्यंल
ब्ध्वादिव्यशरच्छते वृत्तेस्वर्लोकतांभूयोलब्धभक्तीभविष्यतः ।।२२।। श्रीशुकउवाच । एवमुक्त्वासदेवर्षिर्गतोनारा

भा०द०पू०म्
२३

यणाश्रमम् नलकूबरमणिग्रीवावासतुर्यमलार्ज्जुनो २२ ऋषेर्भा[illegible]गवतमुख्यस्य सत्यं कर्त्तुंवचोहरिः जगामशनकैस्तत्र य
त्रास्तांयमलार्जुनौ २४ देवर्षिर्मेप्रियतमोयदिमौधनदात्मजौ तत्तथासाधयिष्यामियद्गीतंतन्महात्मना २५ इत्यंतरेणार्जुनयोःकृ
ष्णस्तुयमयोर्ययौ आत्मनिर्वेशमात्रेणतिर्यग्गतमुलूखलं २६ बालेननिष्कर्षयता[illegible]न्वगुलूखलंतद्दामोदरेणतरसो
त्कलितांघ्रिबंधौ निष्पेततुःपरमविक्रमितातिवेपस्कंधप्रवालविटपौकृतचंडशब्दौ २७ तत्रश्रियापरमयाककुभःस्फुरंतौ
सिद्धावुपेत्यकुजयोरिवजातवेदाः कृष्णंप्रणम्यशिरसाखिललोकनाथंबद्धांजलीविरजसाविदमूचतुःस्म २८ कृष्णकृ
ष्णमहायोगिंस्त्वमाद्यपुरुषःपरः व्यक्ताव्यक्तमिदंविश्वंरूपंतेब्राह्मणाविदुः २९ त्वमेकःसर्वभूतानांदेहस्वात्मेंद्रिये
श्वरः त्वमेवकालोभगवान्विष्णुरव्ययईश्वरः ३० त्वंमहान्प्रकृतिःसाक्षाद्रजःसत्वतमोमयी त्वमेवपुरुषोऽध्य
क्षःसर्वक्षेत्रविकारवित् ३१ गृह्यमाणैस्त्वमग्राह्योविकारैःप्राकृतैःगुणैः कोन्विहार्हतिविज्ञातुंप्राक्सिद्धंगुण
संवृतः ३२ तस्मैतुभ्यंभगवतेवासुदेवायवेधसे आत्मद्योतगुणैश्छन्नमहिम्नेब्रह्मणेनमः ३३ यस्यावतारा

अ०
१०

२३

ज्ञायंतेशरीरेष्वशरीरिणः तैस्तैरतुल्यातिशयैर्वीर्यैर्देहिष्वसंगतैः ३४ सभवान्सर्वलोकस्यभवायविभवायच अ
वतीर्णोंशभागेनसांप्रतंपतिराशिषाम् ३५ नमःपरमकल्याणनमःपरममंगल वासुदेवायशांताययदूनांपतयेनमः
३६ अनुजानीहिनौभूमंस्तवानुचरकिंकरौ दर्शनंनौभगवतऋषेरासीदनुग्रहात् ३७ वाणीगुणानुकथनेश्रव
णौकथायांहस्तौचकर्मसुमनस्तवपादयोर्नः स्मृत्यांशिरस्तवनिवासजगत्प्रणामेदृष्टिःसतांदर्शनेस्तुभवत्तनूना
म् ३८ ॥श्रीशुकउवाच॥ इत्थंसंकीर्तितस्ताभ्यांभगवान्गोकुलेश्वरः दाम्नाचोलूखलेबद्धःप्रहसन्नाहगुह्यकौ
३९ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ज्ञातंममपुरैवैतदृषिणाकरुणात्मना यच्छ्रीमदांधयोर्वाग्भिर्विभ्रंशोनुग्रहःकृतः ४०
साधूनांसमचित्तानांसुतरांमत्कृतात्मनाम् दर्शनान्नोभवेद्बंधःपुंसोक्ष्णोःसवितुर्यथा ४१ तद्गच्छतंमत्परमौनल
कूबरसादनम् संजातोमयिभावोवामीप्सितःपरमोभवः ४२ ॥श्रीशुकउवाच॥ इत्युक्तौतौपरिक्रम्यप्रणम्यचपु
नःपुनः बद्धोलूखलमामंत्र्यजग्मतुर्दिशमुत्तराम् ४३ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेनारदशापे

भा॰द॰पू॰
॥२४॥

नामदशमो ध्यायः ॥ १०॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ एकादशे समागत्य वृंदावनमथार्भकैः वत्सान्पालयतानेन हतौ वत्सबकासुरौ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ गोपा नंदादयः श्रुत्वा द्रुमयोः पततो रवम् तत्राजग्मुः कुरुश्रेष्ठ निर्घातभयशंकिताः १ भूम्यां निपतितौ तत्र ददृशुर्यमलार्जुनौ बभ्रमुस्तदविज्ञाय लक्ष्यं पतनकारणम् २ उलूखलं विकर्षंतं दाम्ना बद्धं च बालकम् कस्येदं कुत आश्चर्यमुत्पात इति कातराः ३ बाला ऊचुरनेनेति तिर्यग्गतमुलूखलम् विकर्षता मध्यगेन पुरुषावप्यचक्ष्महि ४ न ते तदुक्तं जगृहुर्न घटेतेति तस्य तत् बालस्योत्पाटनं तर्वोः केचित्संदिग्धचेतसः ५ उलूखलं विकर्षंतं दाम्ना बद्धं स्वमात्मजम् विलोक्य नंदः प्रहसद्वदनो विमुमोच ह ६ गोपीभिः स्तोभितो नृत्यन्भगवान्बालवत्क्वचित् उद्गायति क्वचिन्मुग्धस्तद्वशो दारुयंत्रवत् ७ बिभर्ति क्वचिदाज्ञप्तः पीठकोन्मानपादुकम् बाहुक्षेपं च कुरुते स्वानां च प्रीतिमावहन् ८ दर्शयंस्तद्विदां लोक आत्मनो भृत्यवश्यताम् व्रजस्योवाह वै हर्षं भगवान्बालचेष्टितैः ९ गृण्हीहि भो फलानीति श्रुत्वा सत्वरमच्युतः फलार्थी धान्यमादाय ययौ सर्वफलप्रदः १० फलविक्रयिणी तस्य च्युतधान्यकरद्वयम् फलैरपूरयद्

भ॰ २१

२४

स्तैः फलभांडमपूरिच ११ सरित्तीरगतंकृष्णंभग्नार्जुनमथाह्वयत् जन्मर्क्षमेघभवतोविप्रेभ्योदेहिगाःशुचिः १२ पश्य
पश्यवयस्यांस्तेमातृमृष्टान्स्वलंकृतान् त्वंचस्नातःकृताहारोविहरस्वस्वलंकृतः १३ नोपेयातांयदाहूतौक्रीडासंगेनपु
त्रकौ यशोदांप्रेषयामासरोहिणीपुत्रवत्सला १४ इत्थंयशोदातमशेषशेखरंमत्वासुतंस्नेहनिबद्धधीर्नृप हस्ते
गृहीत्वासहराममच्युतंनीत्वास्ववाटंकृतवत्यथोदयम् १५ क्रीडंतंसासुतंबालैरतिवेलंसहाग्रजम् यशोदाजो
हवीत्कृष्णंपुत्रस्नेहस्नुतस्तनी १६ कृष्णकृष्णारविंदाक्षतातएहिस्तनंपिब अलंविहारैःक्षुत्क्षांतःक्रीडाश्रांतो
सिपुत्रक १७ हेरामागच्छताताशुसानुजःकुलनंदनः प्रातरेवकृताहारस्तद्भवान्भोक्तुमर्हति १८ प्रतीक्ष
तेत्वांदाशार्हभोक्ष्यमाणोव्रजाधिपः एह्यावयोःप्रियंधेहिस्वगृहान्यातबालकाः॥१९॥ श्रीशुकउवाच॥ गोपवृ
द्धामहोत्पातानतनुभूयबृहद्वने नंदादयःसमागम्यव्रजकार्यममंत्रयन् २० तत्रोपनंदनामाहगोपोज्ञानवयोधि
कः देशकालार्थतत्वज्ञःप्रियकृद्रामकृष्णयोः २१ उत्थातव्यमितोऽस्माभिर्गोकुलस्यहितैषिभिः आयांत्य

त्रमरोत्पाता बालानां नाशहेतवः २२ मुक्तः कथंचिद्राक्षस्याबालघ्न्याबालकोह्यसौ हरेरनुग्रहान्नूनमनश्चोपरिनाप
तत् २३ चक्रवातेननीतोयंदैत्येनविपदंवियत् शिलायांपतितस्तत्रपरित्रातः सुरेश्वरैः २४ यन्नम्रियेतद्रुमयोरंतरंप्राप्य
बालकः असावन्यतमोवाऽपितदप्यच्युतरक्षणम् २५ यावदौत्पातिकोरिष्टोव्रजंनाभिभवेदितः तावद्बालानुपादाययया
स्यामोऽन्यत्रसानुगाः २६ वनंवृंदावनंनामपशव्यंनवकाननम् गोपगोपीगवांसेव्यंपुण्याद्रितृणवीरुधम् २७ तत्तत्राद्यैवया
स्यामःशकटान्युंक्तमाचिरम् गोधनान्यग्रतोयांतुभवतांयदिरोचते २८ तच्छ्रुत्वैकधियोगोपाःसाधुसाध्वितिवादिनः
व्रजान्स्वान्स्वान्समायुज्यययूरूढपरिच्छदाः २९ वृद्धान्बालान्स्त्रियोराजन्सर्वोपकरणानिच अनःस्वारोप्यगो
पालायत्ताआत्तशरासनाः ३० गोधनानिपुरस्कृत्यशृंगाण्यापूर्यसर्वतः तूर्यघोषेणमहताययुःसहपुरोहिताः
३१ गोप्योरूढरथानूत्नकुचकुंकुमकांतयः कृष्णलीलाजगुःप्रीतानिष्ककंठ्यःसुवाससः ३२ तथायशो
दारोहिण्यावेकंशकटमास्थिते रेजतुःकृष्णरामाभ्यांतत्कथाश्रवणोत्सुके ३३ वृंदावनंसंप्रविश्यसर्वकालसु

स्थावहम् तत्रचक्रुर्व्रजावासंशकटैरर्धचंद्रवत् ३४ वृंदावनंगोवर्द्धनंयमुनापुलिनानिच वीक्ष्यासीदुत्तमाप्रीतीरामभा
धवयोर्नृप ३५ एवंव्रजौकसांप्रीतिंयच्छंतौबालचेष्टितैः कलवाक्यैःस्वकालेनवत्सपालौबभूवतुः ३६ अविदू
रेव्रजभुवः सहगोपालदारकैः चारयामासतुर्वत्सान्नानाक्रीडापरिच्छदौ ३७ क्वचिद्वादयतोवेणुंक्षेपणैःक्षिपतःक्व
चित् क्वचित्पादैःकिंकिणीभिःक्वचित्कृत्रिमगोवृषैः ३८ वृषायमाणौनर्दंतौयुयुधातेपरस्परम् अनुकृत्यरुतै
र्जंतूंश्चेरतुःप्राकृतौयथा ३९ कदाचिद्यमुनातीरेवत्सांश्चारयतोःस्वकैः वयस्यैःकृष्णबलयोर्जिघांसुर्दैत्यआगम
त् ४० तंवत्सरूपिणंवीक्ष्यवत्सयूथगतंहरिः दर्शयन्बलदेवायशनैर्मुग्धइवासदत् ४१ गृहीत्वापरपादाभ्यां
सहलांगूलमच्युतः भ्रामयित्वाकपित्थाग्रेप्राहिणोद्गतजीवितम् सकपित्थैर्महाकायःपात्यमानैःपपातह ४२
तंवीक्ष्यविस्मिताबालाःशशंसुःसाधुसाध्विति देवाश्चपरिसंतुष्टाबभूवुःपुष्पवर्षिणः ४३ तौवत्सपालकौभू
त्वासर्वलोकैकपालकौ सप्रातराशौगोवत्सांश्चारयंतौविचेरतुः ४४ स्वंस्वंवत्सकुलंसर्वेपाययिष्यंतएकदा ग

त्वाजलाशयाभ्याशंपाययित्वापपुर्जलम् ४५ तेतत्रददृशुर्बालामहासत्त्वमवस्थितम् तत्रसुर्वज्रनिर्भिन्नंगि
रेःशृंगमिवच्युतम् ४६ सवैबकोनाममहानसुरोबकरूपधृक् आगत्यसहसाकृष्णंतीक्ष्णतुंडोऽग्रसद्बली
४७ कृष्णंमहाबकग्रस्तंदृष्ट्वारामादयोर्भकाः बभूवुरिंद्रियाणीवविनाप्राणंविचेतसः ४८ तंतालुमूलं
प्रदहंतमग्निवद्गोपालसूनुंपितरंजगद्गुरोः चच्छर्दसद्योऽतिरुषाक्षतंबकस्तुंडेनहंतुंपुनरभ्यपद्यत ४९
तमापतंतंसनिगृह्यतुंडयोर्दोर्भ्यांबकंकंससखंसतांपतिः पश्यत्सुबालेषुददारलीलयामुदावहोवी
रणवद्दिवौकसाम् ५० तदाबकारिंसुरलोकवासिनःसमाकिरन्नंदनमल्लिकादिभिः समीडिरेचानक
शंखसंस्तवैस्तद्वीक्ष्यगोपालसुताविसिस्मिरे ५१ मुक्तंबकास्यादुपलभ्यबालकारामादयःप्राणमिवें
द्रियोगणः स्थानागतंतंपरिरभ्यनिर्वृताःप्रणीयवत्सान्व्रजमेत्यतज्जगुः ५२ श्रुत्वातद्विस्मितागो
पागोप्यश्चातिप्रियादृताः प्रेत्यागतमिवौत्सुक्यादैक्षंततृषितेक्षणाः ५३ अहोबतास्यबालस्य

बह्वयोमृत्यवोभवन् अप्यासीद्विप्रियंतेषांकृतंपूर्वंयतोभयम् ५४ अथाप्यभिभवंत्येनंनैवतेघोरदर्शनाः
जिघांसयैनमासाद्यनश्यंत्यग्नौपतंगवत् ५५ अहोब्रह्मविदांवाचोनासत्याःसंतिकर्हिचित् गर्गोयदाह
भगवानन्वभावितथैवतत् ५६ इतिनंदादयोगोपाःकृष्णरामकथांमुदा कुर्वंतोरममाणाश्चनाविंदन्भ
ववेदनां ५७ एवंविहारैःकौमारैःकौमारंजहतुर्व्रजे निलायनैःसेतुबंधैर्मर्कटोत्प्लवनादिभिः ।।५८।। इतिश्री
भागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेवत्सबकवधोनामैकादशोध्यायः ।। ।। द्वादशेतुमहासर्पवपुर्धरमघासुरम्
वत्सपालगिलंकृष्णोगलेहन्निनिवर्ण्यते १ महाबकगलक्रीडाकेवलस्यनकौतुकम् इतीवाघासुरमुखेसस
खःप्राविशद्धरिः २ ।।श्रीशुकउवाच।। क्वचिद्वनाशायमनोदधद्व्रजात्प्रातःसमुत्थायवयस्यवत्सपान् प्रबो
धयन्शृंगरवेणचारुणाविनिर्गतोवत्सपुरःसरोहरिः ३ तेनैवसाकंपृथुकाःसहस्रशःस्निग्धाःसुशिग्वेत्रवि
षाणवेणवः स्वान्स्वान्सहस्रोपरिसंख्ययान्विता न्वत्सान्पुरस्कृत्यविनिर्ययुर्मुदा ४ कृष्णवत्सैरसं

त्र

ख्यातै र्यूथीकृत्य स्ववत्सकान् चारयंतोऽर्भलीलाभि र्विजह्रुस्तत्र तत्र ह ३ फलप्रवालस्तबकसुमनःपिच्छधातु
भिः काचगुंजामणिस्वर्णभूषिता अप्यभूषयन् ४ मुष्णंतोऽन्योन्यशिक्यादीन् ज्ञातानाराच्च चिक्षिपुः तत्रत्या
श्च पुनर्दूराद्धसंतश्च पुनर्ददुः ५ यदि दूरं गतः कृष्णो वनशोभेक्षणाय तम् अहं पूर्वमहं पूर्वमिति संस्पृश्य रे
मिरे ६ केचिद्वेणून्वादयंतो ध्मांतः शृंगाणि केचन केचिद्भृंगैः प्रगायंतः कूजंतः कोकिलैः परे ७ विच्छायाभिः
प्रधावंतो गच्छंतः साधुहंसकैः बकैरुपविशंतश्च नृत्यंतश्च कलापिभिः ८ विकर्षंतः कीशबालानारोहंतश्च तै
र्द्रुमान् विकुर्वंतश्च तैः साकं प्लवंतश्च पलाशिषु ९ साकं भेकै र्विलंघंतः सरितः स्रवसंप्लुताः विहसंतः प्र
तिच्छायाः शपंतश्च प्रतिस्वनान् १० इत्थं सतां ब्रह्मसुखानुभूत्या दास्यं गतानां परदैवतेन मायाश्रितानां नरदा
रकेण साकं विजह्रुः कृतपुण्यपुंजाः ११ यत्पादपांसुर्बहुजन्मकृच्छ्रतो धृतात्मभिर्योगिभिरप्यगम्यः स
एव यद्दृग्विषयः स्वयं स्थितः किं वर्ण्यते दिष्टमतो व्रजौकसाम् १२ अथाघनामाभ्यपतन्महासुरस्तेषां सुख

क्रीडनवीक्षणाक्षमः नित्यंयदंतर्निजजीवितेप्सुभिः पीतामृतैरप्यमरैः प्रतीक्ष्यते १३ दृष्ट्वाऽर्भकान्कृष्ण
मुखानघासुरः कंसानुशिष्टः सबकीबकानुजः अयंतुमेसोदरनाशकृत्तयोर्द्वयोर्ममैनंसबलंहनिष्ये १४ एते
यदामत्सुहृदोस्तिलापः कृतास्तदानष्टसमाव्रजौकसः प्राणेगतेवर्ष्मसुकानुचिंताप्रजासवः प्राणभृतो
हियेते १५ इतिव्यवस्याजगरंबृहद्वपुः सयोजनायाममहाद्रिपीवरम् धृत्वाऽद्भुतंव्यात्तगुहाननंतदापथिव्यशे
तग्रसनाशयाखलः १६ धराधरोष्ठोजलदोत्तरोष्ठोदर्याननांतोगिरिशृंगदंष्ट्रः ध्वांतांतरास्योवितताध्वजिह्वः
परुषानिलश्वासदवेक्षणोष्णः १७ दृष्ट्वातंतादृशंसर्वेमत्वावृंदावनश्रियम् व्यात्ताजगरतुंडेनह्युत्प्रेक्षंतेस्म
लीलया १८ अहोमित्राणिगदतसत्वकूटंपुरःस्थितम् अस्मत्संग्रसनव्यात्तव्यालतुंडायतेनवा १९ सत्यम
र्ककरारक्तमुत्तराहनुवद्घनम् अधराहनुवद्रोधस्तत्प्रतिच्छाययारुणम् २० प्रतिस्पर्द्धेतेसृक्किभ्यांसव्यासव्ये
नगोदरे तुंगशृंगालयोप्येतास्तद्दंष्ट्राभिश्चपश्यत २१ आस्तृतायाममार्गोऽयंरसनांप्रतिगर्जति एषामं

भा०द०पू०म
२८

र्गतं ध्वांतमेतदप्यंतराननम् २२ दावोष्णखरवातोयं श्वासवद्भातिपश्यत तद्दग्धसत्वदुर्गंधोऽप्यंतरामिषगंधव
त् २३ अस्मान्किमत्रग्रसितान्निविष्टानयंतथाचेद्बकवद्विनंक्ष्यति क्षणादनेनेतिबकार्युशन्मुखंवीक्ष्योद्धसंतः कर
ताडनैर्ययुः २४ इत्थंमिथोऽतथ्यमतज्ज्ञभाषितंश्रुत्वाविचिंत्येत्यमृषामृषाते रक्षोविदित्वाऽखिलभूतहृत्स्थितः
स्वानांनिरोद्धुंभगवान्मनोदधे २५ तावत्प्रविष्टास्त्वसुरोदरांतरंपरंनगीर्णाःशिशवःसवत्साः प्रतीक्षमाणेनबका
रिवेशनंहतस्वकांतस्मरणेनरक्षसा २६ तान्वीक्ष्यकृष्णःसकलाभयप्रदोह्यनन्यनाथान्स्वकरादवच्युतान् दीनां
श्चमृत्योर्जठराग्निघासान्घृणार्दितोदिष्टकृतेनविस्मितः २७ कृत्यंकिमत्रास्यखलस्यजीवनंनवाऽमीषांच
सतांविहिंसनम् द्वयंकथंस्यादितिसंविचिंत्यतज्ज्ञात्वाऽविशत्तुंडमशेषदृग्घरिः २८ तदाघनच्छदादेवाभयाद्धा
हेतिचुक्रुशुः जहृषुर्येचकंसाद्याः कौणपास्त्वघबांधवाः २९ तच्छ्रुत्वाभगवान्कृष्णस्त्वव्ययःसार्भवत्सकम् चू
र्णीचिकीर्षोरात्मानंतरसाववृधेगले ३० ततोऽतिकायस्यनिरुद्धमार्गिणोह्युद्गीर्णदृष्टेर्भ्रमतस्त्वितस्ततः पूर्णो

अ०
१२
२८

नरैँपवनो निरुद्धो मूर्द्धन्विनिष्पाट्य विनिर्गतो बहिः २१ तेनैव सर्वेषु बहिर्गतेषु प्राणेषु वत्सान् सुहृदः परेतान् दृष्ट्वा
स्वयोत्थाप्य तदन्वितः पुनर्वक्त्रान्मुकुंदो भगवान् विनिर्ययौ २२ पीनाहिभोगोत्थितमद्भुतं महज्ज्योतिः स्वधाम्ना ज्व
लयद्दिशो दश प्रतीक्ष्य खेवस्थितमीश निर्गमं विवेश तस्मिन्मिषतां दिवौकसाम् २३ ततोऽतिहृष्टाः स्वकृतोऽकृता
र्हणं पुष्पैः सुरा अप्सरसश्च नर्तनैः गीतैः सुगा वाद्यधराश्च वाद्यकैः स्तवैश्च विप्रा जयनिःस्वनैर्गणाः २४ तदद्भुत
स्तोत्रसुवाद्यगीतिका जयादि नैकोत्सव मंगलस्वनान् श्रुत्वा स्वधाम्नोंऽत्यज आगतोऽचिरात् दृष्ट्वा महीशस्य ज
गाम विस्मयम् २५ राजन्नाजगरं चर्म शुष्कं वृंदावनेऽद्भुतम् व्रजौकसां बहुतिथं बभूवाक्रीडगह्वरम् २६ ए
तत्कौमारजं कर्म हरेरात्माहिमोक्षणम् मृत्योः पौगंडके बाला दृष्ट्वोचुर्विस्मिता व्रजे २७ नैतद्विचित्रं मनुजार्भमायिनः
परावराणां परमस्य वेधसः अघोऽपि यत्स्पर्शनधौतपातकः प्रापात्मसाम्यं त्वसतां सुदुर्लभम् २८ सकृद्यदंग
प्रतिमांऽतराहिता मनोमयी भागवतीं ददौ गतिम् स एव नित्यात्मसुखानुभूत्यभिव्युदस्तमायोऽन्तर्गतो हि किं पु

भा॰द॰पू॰म॰
।।२९।।

नः ३९ ।। सूत उवाच ।। इत्थं द्विजा यादवदेवदत्तः श्रुत्वा स्वरातुश्चरितं विचित्रम् पप्रच्छ भूयोपि तदेव पुण्यं वैयासकिं यन्नि
गृहीतचेताः ।। ४० ।। राजोवाच ।। ब्रह्मन्कालांतरकृतं तत्कालीनं कथं भवेत् यत्कौमारे हरिकृतं जगुः पौगंडकेर्भकाः ४१
तद्ब्रूहि मे महायोगिन्परं कौतूहलं गुरोः नूनमेतद्धरेरेव माया भवति नान्यथा ४२ वयं धन्यतमा लोके गुरो ऽपि क्षत्रबं
धवः यत्पिबामो मुहुस्त्वत्तः पुण्यं कृष्णकथामृतम् ।। ४३ ।। सूत उवाच ।। इत्थं स्म पृष्टः स तु बादरायणिस्तत्स्मारितानं
तहृताखिलेंद्रियः कृच्छ्रात्पुनर्लब्धबहिर्दृशिः शनैः प्रत्याह तं भागवतोत्तमोत्तम ।। ४४ ।। इति श्रीभागवते महापुराणे
दशमस्कंधे द्वादशोध्यायः ।। १२ ।। श्रीकृष्णार्पणमस्तु ।। त्रयोदशे हरेर्ब्रह्मा वत्सान्पालांश्च मायया तदा तत्सर्वरूपोब्दं
कृष्णः सर्वं वदाचरत् ।। १ ।। श्रीशुक उवाच ।। साधु पृष्टं महाभाग त्वया भागवतोत्तम यन्नूतनयसीशस्य शृण्वन्नपि कथां
मुहुः १ सतामयं सारभृतां निसर्गो यदर्थवाणीश्रुतिचेतसामपि प्रतिक्षणं नव्यवदच्युतस्य यत् स्त्रिया विटानामि
व साधुवार्ता २ शृणुष्वावहितो राजन्नपि गुह्यं वदामि ते ब्रूयुः स्निग्धस्य शिष्यस्य गुरवो गुह्यमप्युत ३ तथाघ

श्र॰
।।१२।।

त्र

।।२९।।

स

वदनान्मृत्योरक्षित्वा वत्सपालकान् सरित्पुलिनमानीय भगवानिदमब्रवीत् ४ अहोऽतिरम्यं पुलिनं वयस्याः स्वकेलि
संपन्मृदुलाच्छबालुकम् स्फुटत्सरोगंधहृतालिपत्रिकध्वनिप्रतिध्वानलसद्द्रुमाकुलम् ५ अत्र भोक्तव्यमस्माभिर्दिवा
रूढं क्षुधार्दिताः वत्साः समीपेऽपः पीत्वा चरंतु शनकैस्तृणम् ६ तथेति पाययित्वाऽर्भा वत्सानारुध्य शाद्वले मुक्त्वा शि
क्यानि बुभुजुः समं भगवता मुदा ७ कृष्णो विष्वक्पुरुराजिमंडलैरभ्याननाः फुल्लदृशो व्रजार्भकाः सहोपविष्टा विपिने वि
रेजुश्छदा यथांऽभोरुहकर्णिकायाः ८ केचित्पुष्पैर्दलैः केचित्पल्लवैरंकुरैः फलैः शिग्भिस्त्वग्भिर्हषद्भिश्च बुभुजुः कृ
तभाजनाः ९ सर्वे मिथो दर्शयंतः स्वस्वभोज्यरुचिं पृथक् हसंतो हासयंतश्चाभ्यवजह्रुः सहेश्वराः १० बिभ्रद्वेणुं जठर
पटयोः शृंगवेत्रे च कक्षे वामे पाणौ मसृणकवलं तत्फलान्यंगुलीषु तिष्ठन्मध्ये स्वपरिसुहृदो हासयन्नर्मभिः स्वैः स्वर्गे
लोके मिषति बुभुजे यज्ञभुग्बालकेलिः ११ भारतैवं वत्सपेषु भुंजानेष्वच्युतात्मसु वत्सास्त्वंतर्वने दूरं विविशुस्तृणलो
भिताः १२ तान्दृष्ट्वा भयसंत्रस्तानूचे कृष्णोऽस्य भीभयम् मित्राण्याशान्मा विरमतेहानेष्ये वत्सकानहम् १३

भा॰द॰पू॰म्
३०

इत्युक्त्वाद्रिदरीकुंजगव्हरेष्वात्मवत्सकान् विचिन्वन्भगवान्कृष्णः सपाणिकवलो ययौ १४ अंभोजन्मजनि
स्तदंतरगतो मायार्भकस्येशितुर्द्रष्टुं मंजुमहित्वमन्यदपि तद्वत्सानितो वत्सपान् नीत्वान्यत्र कुरूद्वहांतरदधात्खेव
स्थितो यः पुरा दृष्ट्वाघासुरमोक्षणं प्रभवतः प्राप्तः परं विस्मयं १५ ततो वत्सानदृष्ट्वैत्य पुलिनेपि च वत्सपान् उभाव
पि वने कृष्णो विचिकाय समंततः १६ क्वाप्यदृष्ट्वांतर्विपिने वत्सान्पालांश्च विश्ववित् सर्वं विधिकृतं कृष्णः सह
सावजगाम ह १७ ततः कृष्णो मुदं कर्तुं तन्मातॄणां च कस्य च उभयायितमात्मानं चक्रे विश्वकृदीश्वरः १८ या
वद्वत्सपवत्सकाल्पकवपुर्यावत्कराङ्घ्र्यादिकं यावद्यष्टिविषाणवेणुदलशिग्यावद्विभूषांबरम् यावच्छीलगुणा
भिधाकृतिवयो यावद्विहारादिकं सर्वं विष्णुमयं गिरोंगवदजः सर्वस्वरूपो बभौ १९ स्वयमात्मात्मगोवत्सान्प्रति
वार्यात्मवत्सपैः क्रीडन्नात्मविहारैश्च सर्वात्मा प्राविशद्व्रजम् २० तत्तद्वत्सान्पृथङ्नीत्वा तत्तद्गोष्ठे निवेश्य सः त
त्तदात्माभवद्राजंस्तत्तत्सद्म प्रविष्टवान् २१ तन्मातरो वेणुरवत्वरोत्थिता उत्थाप्य दोर्भिः परिरभ्य निर्भरम् स्नेह

अ॰
१३
३०

स्नुतस्तन्यपयःसुधासवंमत्वापरंब्रह्मसुतानपाययन् २२ ततोनृपोन्मर्दनमज्जलेपनालंकाररक्षातिलकाशनादिभिः
संलालितःस्वाचरितैःप्रहर्षयन्सायंगतोयामयमेनमाधवः २३ गावस्ततोगोष्ठमुपेत्यसत्वरंहुंकारघोषैःपरिहूतसंगतान्
स्वकान्स्वकान्वत्सतरानपाययन्मुहुर्लिहंत्यःस्रवदौधसंपयः २४ गोगोपीनांमातृतास्मिन्सर्वास्नेहर्द्धिकांविना। पुरोवदा
स्वपिहरेस्तोकतामाययाविना। २५ व्रजौकसांस्वतोकेषुस्नेहवल्ल्याब्दमन्वहम् शनैर्निःसीमववृधेयथाकृष्णेत्वपूर्ववत् २६
इत्थमात्मात्मनात्मानंवत्सपालमिषेणसः पालयन्वत्सपोवर्षंचिक्रीडेवनगोष्ठयोः २७ एकदाचारयन्वत्सान्
सरामोवनमाविशत् पंचषासुत्रियामासुहायनापूरणीष्वजः २८ ततोविदूराच्चरतोगावोवत्सानुपव्रजम् गो
वर्धनाद्रिशिरसिचरंत्योददृशुस्तृणम् २९ दृष्ट्वाथतत्स्नेहवशोऽस्मृतात्मासगोव्रजोऽत्यात्मपदुर्गमार्गः द्विपा
त्ककुद्ग्रीवउदास्यपुच्छोऽगाद्धुंकृतैरास्रुपयाजवेन ३० समेत्यगावोऽधोवत्सान्वत्सवत्योऽप्यपाययन् गिलंत्य
इवचांगानिलिहंत्यःस्वौधसंपयः ३१ गोपास्तद्रोधनायासमौघ्यलज्जोरुमन्युना दुर्गाध्वकृच्छ्रतोऽभ्येत्यगोवत्सै

भा॰द॰पू॰म॰
३१

ददृशुः सुतान् ३२ तदीक्षणप्रेमरसाप्लुताशया जातानुरागा गतमन्यवोऽर्भकान् उदुह्य दोर्भिः परिरभ्य मूर्द्धनि घ्राणैरवापुः पर
मांमुदं ते ३३ ततः प्रवयसो गोपास्तोकाश्लेषसुनिर्वृताः कृच्छ्राच्छनैरपगतास्तदनुस्मृत्युदश्रवः ३४ व्रजस्य रामः प्रेमर्द्धे
वीक्ष्यौत्कंठ्यमनुक्षणम् मुक्तस्तनेष्वपत्येष्वप्यहेतुविदचिंतयत् ३५ किमेतदद्भुतमिव वासुदेवेऽखिलात्मनि व्रजस्य सा
त्मनस्तोकेष्वपूर्वं प्रेम वर्द्धते ३६ केयं वा कुत आयाता दैवी वा नार्युतासुरी प्रायो मायास्तु मे भर्तुर्नान्या मेऽपि विमो
हिनी ३७ इति संचिंत्य दाशार्हो वत्सान्सवयसानपि सर्वानाचष्ट वैकुंठं चक्षुषा वयुनेन सः ३८ नैते सुरेशा ऋषयो न चै
ते त्वमेव भासीश भिदाश्रयेऽपि सर्वं पृथक्त्वं निगमात्कथं वदेत्युक्तेन वृत्तं प्रभुणा बलोऽवैत् ३९ तावदेत्यात्मभूरात्ममानेन
त्रुट्यनेहसा पुरोवदब्दं क्रीडंतं ददृशे सकलं हरिम् ४० यावंतो गोकुले बालाः सवत्साः सर्व एव हि मायाशये शया
ना मे नाद्यापि पुनरुत्थिताः ४१ इत एतेऽत्र कुत्रत्या मन्मायामोहितेतरे तावंत एव तत्राब्दं क्रीडंतो विष्णुना समम्
४२ एवमेतेषु भेदेषु चिरं ध्यात्वा स आत्मभूः सत्याः के कतरे नेति ज्ञातुं नेष्टे कथंचन ४३ एवं संमोहयन्विष्णुं विमो

अ॰
१३

३१

हं विश्वमोहनम् स्वयैवमायया ऽजोपिस्वयमेवविमोहितः ४४ तम्यांतमोवन्नैहारंखद्योतार्चिरिवाहनि महतीत
रमायैश्यंनिहंत्यात्मनियुंजतः ४५ तावत्सर्वेवत्सपालाः पश्यतोऽजस्यतत्क्षणात् व्यदृश्यंतघनश्यामाः पीतकौ
शेयवाससः ४६ चतुर्भुजाः शंखचक्रगदाराजीवपाणयः किरीटिनः कुंडलिनोहारिणोवनमालिनः ४७ श्री
वत्सांगददोरत्नकंबुकंकणपाणयः नूपुरैः कटकैर्भाताः कटिसूत्रांगुलीयकैः ४८ अंघ्रिमस्तकमापूर्णास्तुलसी
नवदामभिः कोमलैः सर्वगात्रेषु भूरिपुण्यवदर्पितैः ४९ चंद्रिकाविशदस्मेरैः सारुणापांगवीक्षितैः स्वकार्थानामि
वरजः सत्वाभ्यांस्रष्टृपालकाः ५० आत्मादिस्तंबपर्यंतैर्मूर्तिमद्भिश्चराचरैः नृत्यगीताद्यनेकार्हैः पृथक्पृथगुपासि
ताः ५१ अणिमाद्यैर्महिमभिरजाद्याभिर्विभूतिभिः चतुर्विंशतिभिस्तत्वैः परीतामहदादिभिः ५२ कालस्व
भावसंस्कारकामकर्मगुणादिभिः स्वमहिध्वस्तमहिभिर्मूर्तिमद्भिरुपासिताः ५३ सत्यज्ञानानंतानंदमा
त्रैकरसमूर्तयः अस्पृष्टभूरिमाहात्म्याअपिह्युपनिषदृशाम् ५४ एवंसकृद्ददर्शाजः परब्रह्मात्मनो ऽ

रविल्लान् यस्य भासा सर्वमिदं विभाति सचराचरम् ५५ ततोतिकुतुकोद्वृत्यस्तिमितैकादशेंद्रियः तद्धाम्नाऽभू
दजस्तूष्णींपूर्देव्यंतीवपुत्रिका ५६ इतीरेशेऽतर्क्ये निजमहिमनिस्वप्रमितिके परत्राजातोऽतन्निरसनमुखब्रह्मकमि
तौ अनीशेऽपिद्रष्टुं किमिदमितिवामुह्यतिसतिचच्छादाजोज्ञात्वासपदिपरमोऽजाजवनिकाम् ५७ ततोऽर्वाक्प्रतिल
ब्धाक्षः कः परेतवदुत्थितः कृच्छ्रादुन्मील्यवैदृष्टीराचष्टेदंसहात्मना ५८ सपद्येवाभितः पश्यन्दिशोऽपश्यत्पुरःस्थि
तम् वृंदावनं जनाजीव्यद्रुमाकीर्णं समाप्रियम् ५९ यत्रनैसर्गदुर्वैराः सहासन्नृमृगादयः मित्राणीवाजिता
वासद्रुतरुट्तर्षकादिकं ६० तत्रोद्वहत्पशुपवंशशिशुत्वनाट्यं ब्रह्माद्वयंपरमनंतमगाधबोधम् वत्सान्सखी
निवपुरापरितो विचिन्वदेकं सपाणिकवलं परमेष्ट्यचष्ट ६१ दृष्ट्वात्वरेणनिजधोरणतोऽवतीर्य पृथ्व्यां वपुः कनकदं
डमिवातिपात्य स्पृष्ट्वाचतुर्मुकुटकोटिभिरंघ्रियुग्मं नत्वामुदश्रुसुजलैरकृताभिषेकम् ६२ उत्थायोत्थायकृष्ण
स्यचिरस्यपादयोःपतन् आस्तेमहित्वंप्राग्दृष्टं स्मृत्वास्मृत्वापुनःपुनः ६३ शनैरथोत्थायविमृज्यलोचनेमुकुं

व

३२

दमुदीक्ष्यविनम्रकंधरः॥कृतांजलिः प्रश्रयवान्समाहितः सवेपथुर्गद्गदयैलतेलया॥६४॥इति श्रीभागवतेमहापु
राणेदशमस्कंधेत्रयोदशोध्यायः॥१३॥श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥चतुर्दशेस्तुतंदृष्ट्वापूर्वंगंतुकनिश्चयम्‌ अनीशःकृ
तुमस्तोषीत्कृष्णंब्रह्माविमोहितः॥१॥ब्रह्मोवाच॥नौमीड्यतेऽभ्रवपुषेतडिदंबरायगुंजावतंसपरिपिच्छ
लसन्मुखाय वन्यस्रजेकवलवेत्रविषाणवेणुलक्ष्मश्रियेमृदुपदेपशुपांगजाय १ अस्याऽपिदेववपुषोमदनुग्रहस्य
स्वेच्छामयस्य नतुभूतमयस्यकोपि नेशेमहित्ववसितुंमनसांतरेणसाक्षात्तवैवकिमुतात्मसुखानुभूतेः २ ज्ञाने
प्रयासमुदपास्यनमंतएवजीवंतिसन्मुखरितांभवदीयवार्ताम्‌ स्थानेस्थिताःश्रुतिगतांतनुवाङ्मनोभिर्येप्रा
यशोजितजितोऽप्यसितैस्त्रिलोक्याम्‌ ३ श्रेयःसृतिंभक्तिमुदस्यतेविभोक्लिश्यंतियेकेवलबोधलब्धये
तेषामसौक्लेशलएवशिष्यतेनान्यद्यथास्थूलतुषावघातिनाम्‌ ४ पुरेहभूमन्बहवोपियोगिनस्त्वदर्पिते
हानिजकर्मलब्धया विबुध्यभक्त्यैवकथोपनीतयाप्रपेदिरेंऽजोऽच्युततेगतिंपराम्‌ ५ तथाऽपिभूमन्महिमा

गुणस्यतेविबोद्धुमर्हत्यमलांतरात्मभिः अविक्रियात्स्वानुभवादरूपतोह्यनन्यबोध्यात्मतयानचान्यथा ६ गुणात्मन
स्तेपिगुणान्विमातुंहितावतीर्णस्यकईशिरेऽस्य कालेनयैर्वाविमिताःसुकल्पैर्भूपांसवःखेमिहिकाद्युभासः ७ पश्येश
मेऽनार्यमनंतआद्येपरात्मनित्वय्यपिमायिमायिनि मायांवितत्येक्षितुमात्मवैभवंह्यहंकियानैच्छमिवार्चिरग्नौ ९ तत्ते
नुकंपांसुसमीक्षमाणोभुंजानएवात्मकृतंविपाकम् हृद्वाग्वपुर्भिर्विदधन्नमस्तेजीवेतयोमुक्तिपदेसदायभाक् ८ अ
तःक्षमस्वाच्युतमेरजोभुवोह्यजानतस्त्वत्पृथगीशमानिनः अजाऽवलेपांधतमोऽधचक्षुषएषोनुकंप्योमयिनाथ
वानिति १० क्वाहंतमोमहदहंखचराग्निवार्भूसंवेष्टितांडघटसप्तवितस्तिकायः क्वेदृग्विधाविगणितांडपराणु
चर्यावाताध्वरोमविवरस्यचतेमहित्वम् ११ उत्क्षेपणंगर्भगतस्यपादयोः किंकल्पतेमातुरधोऽक्षजागसे किमस्तिना
स्तिव्यपदेशभूषितंतवास्तिकुक्षेः कियदप्यनंतः १२ जगत्त्रयांतोदधिसंप्लवोदेनारायणस्योदरनाभिनालात्
विनिर्गतोऽजस्त्वितिवाङ्नवैमृषाकिंत्वीश्वरत्वन्नविनिर्गतोऽस्मि १३ नारायणस्त्वंनहिसर्वदेहिनामात्माऽस्य

धीशोऽखिललोकसाक्षी नारायणोऽङ्गंनरभूजलायनात्तच्चापिसत्यंनतवैवमाया १४ तच्चेज्जलस्थंतवसज्जगद्व
पुःकिंमेनदृष्टंभगवंस्तदैव किंवासुदृष्टंहृदिमेतदैवकिंनोसपद्येवपुनर्व्यदर्शि १५ अत्रैवमायाधमनावतारेह्यस्य
प्रपंचस्यबहिःस्फुटस्य कृत्स्नस्यचांतर्जठरेजनन्यामायात्वमेवप्रकटीकृतंते १६ यस्यकुक्षाविदंसर्वंसात्मंभातियथातथा
तत्त्वय्यपीहतत्सर्वंकिमिदंमाययाविना १७ अद्यैवत्वदृतेऽस्यकिंममनतेमायात्वमादर्शितमेकोऽसिप्रथमंततोव्रजसुहृ
द्वत्साःसमस्ताअपि तावंतोऽसिचतुर्भुजास्तदखिलैःसाकंमयोपासितास्तावंत्येवजगंत्यभूस्तदमितंब्रह्माद्वयं
शिष्यते १८ अजानतांत्वत्पदवीमनात्मन्यात्मात्मनाभासिवितत्यमायाम् सृष्टाविवाहंजगतोविधानइवत्वमेषोऽ
न्तइवत्रिनेत्रः १९ सुरेष्वृषिष्वीशतथैवनृष्वपितिर्यक्षुयादस्स्वपितेऽजनस्य जन्मासतांदुर्मदनिग्रहायप्रभोविधा
तःसदनुग्रहाय २० कोवेत्तिभूमन्भगवन्परात्मन्योगेश्वरोतीर्भवतस्त्रिलोक्याम् क्ववाकथंवाकतिवाक
देतिविस्तारयन्क्रीडसियोगमायाम् २१ तस्मादिदंजगदशेषमसत्स्वरूपंस्वप्नाभमस्तधिषणंपुरुदुःखदुःख

न

भा०द०पु०मू

३४

च

मू त्वय्येवनित्यसुखबोधतनावनंतेमायात‍उद्यदपियत्सदिवावभाति २२ एकस्त्वमात्मापुरुषःपुराणःसत्यःस्वयंज्यो
तिरनंतआद्यः नित्योऽक्षरोऽजस्रसुखोनिरंजनःपूर्णोऽद्वयोमुक्तउपाधितोऽमृतः २३ एवंविधंत्वांसकलात्मनामपिस्वा
त्मानमात्मात्मतयाविचक्षते गुर्वर्कलब्धोपनिषत्सुचक्षुषायेतेतरंतीवभवानृतांबुधिम् २४ आत्मानमेवात्मत
याऽविजानतांतेनैवजातंनिखिलंप्रपंचितम् ज्ञानेनभूयोपिचतत्प्रलीयतेरज्ज्वामहेर्भोगभवाभवौयथा २५ अज्ञान
संज्ञौभवबंधमोक्षौद्वौनामनान्यौस्तऋतज्ञभावात् अजस्रचित्यात्मनिकेवलेपरेविचार्यमाणेतरणाविवाहनी २६
त्वामात्मानंपरंमत्वापरमात्मानमेवच आत्मापुनर्बहिर्मृग्यअहोऽज्ञजनताऽज्ञता २७ अंतर्भवेनंतभवंतमेवह्यतत्त्य
जंतोमृगयंतिसंतः असंतमप्यंत्यहिमंतरेणसंतंगुणंतंकिमुयंतिसंतः २८ अथापितेदेवपदांबुजद्वयप्रसादले
शानुगृहीतएवहि जानातितत्त्वंभगवन्महिम्नोनचान्यएकोऽपिचिरंविचिन्वन् २९ तदस्तुमेनाथसभूरिभागोभ
वेत्रवान्यत्रतुवातिरश्चाम् येनाहमेकोऽपिभवज्जनानांभूत्वानिषेवेतवपादपल्लवं ३० अहोतिधन्याव्रजगोर

अ०

१४

३४

७५

मण्यः स्तन्यामृतं पीतमतीव ते मुदा यासां विभो वत्सतरात्मजात्मना यत्तृप्तये ऽद्यापि न चालमध्वराः ३१ अहो भाग्यं महो भाग्यं नंदगोपव्रजौकसाम् यन्मित्रं परमानंदं पूर्णं ब्रह्म सनातनम् ३२ एषां तु भाग्यमहिमाऽच्युत तावदास्तामेकादशैव हि वयं बत भूरिभागाः एतद्धृषीकचषकैरसकृत्पिबामः शर्वादयोऽङ्घ्र्युदजमध्वमृतासवं ते ३३ तद्भूरिभाग्यमिह जन्म किमप्यटव्यां यद्गोकुले ऽपि कतमांघ्रिरजोभिषेकम् यज्जीवितं तु निखिलं भगवान्मुकुंदस्त्वद्यापि यत्पदरजः श्रुतिमृग्यमेव ३४ एषां घोषनिवासिनामुत भवान्किं देव रातेति नश्चेतो विश्वफलात्फलं त्वदपरं कुत्राप्ययन्मुह्यति सद्वेषादिव पूतनापि सकुला त्वामेव देवापिता यद्धामार्थसुहृत्प्रियात्मतनयप्राणाशयास्त्वत्कृते ३५ तावद्रागादयः स्तेनास्तावत्कारागृहं गृहम् तावन्मोहोंऽघ्रिनिगडो यावत्कृष्ण न ते जनाः ३६ प्रपंचं निष्प्रपंचोऽपि विडंबयसि भूतले प्रपन्नजनतानंदसंदोहं प्रथितुं प्रभो ३७ जानंत एव जानंतु किं बहूक्त्या न मे प्रभो मनसो वपुषो वाचो वैभवं तव गोचरः ३८ अनुजानीहि मां कृष्ण सर्वं त्वं वेत्सि सर्वदृक् त्वमेव जगतां नाथो जगदेतत्तवार्पितम् ३९ श्रीकृष्ण वृष्णिकुलपुष्करजोषदा

यिन् क्ष्मानिर्जरद्विजपशूदधिवृद्धिकारिन् उद्धर्मशार्वरहर क्षितिराक्षसध्रुगाकल्पमार्कमर्हन्भगवन्नमस्ते
॥४०॥ श्रीशुक उवाच इत्यभिष्टूय भूमानं त्रिः परिक्रम्य पादयोः नत्वाभीष्टं जगद्धाता स्वधाम प्रत्यपद्यत ४१ ततो ऽ
नुज्ञाप्य भगवान्स्वभुवं प्रागवस्थितान् वत्सान्पुलिनमानिन्ये यथापूर्वसखं स्वकम् ४२ एकस्मिन्नपि याते ऽब्दे
प्राणेशं चांतरात्मनः कृष्णमायाहता राजन्क्षणार्धं मेनिरे ऽर्भकाः ४३ किं किं न विस्मरंतीह मायामोहितचेतसः
यन्मोहितं जगत्सर्वमभीक्ष्णं विस्मृतात्मकम् ४४ ऊचुश्च सुहृदः कृष्णं स्वागतं ते ऽतिरंहसा नैको ऽप्यभोजि कवलः ए
हीतः साधु भुज्यताम् ४५ ततो हसन्हृषीकेशो ऽभ्यवहृत्य सहार्भकैः दर्शयंश्चर्माजगरं न्यवर्तत वनाद्व्रजम् ४६ बर्ह
प्रसूननवधातुविचित्रितांगः प्रोद्दामवेणुदलशृंगरवोत्सवाढ्यः वत्सान्गृणन्ननुगगीतपवित्रकीर्तिर्गोपीदृगु
त्सवदृशिः प्रविवेश गोष्ठम् ४७ अद्यानेन महाव्यालो यशोदानंदसूनुना हतो ऽविता वयं चास्मादिति बाला व्रजे जगुः ४८
॥ राजोवाच ॥ ब्रह्मन्परोद्भवे कृष्णे इयान्प्रेमा कथं भवेत् यो ऽभूतपूर्वस्तोकेषु स्वोद्भवेष्वपि कथ्यताम् ४९ श्रीशुक उवाच ॥२५॥

सर्वेषामपिभूतानांनृपस्वात्मैववल्लभः इतरेऽपत्यवित्ताद्यास्तद्वल्लभतयैवहि ५० तद्राजेंद्रयथास्नेहःस्वस्वकात्मनिदेहिना
म् नतथाममतालंबिपुत्रवित्तगृहादिषु ५१ देहात्मवादिनांपुंसामपिराजन्यसत्तम यथादेहःप्रियतमस्तथानह्यनुयेचतम् ५२
देहोऽपिममताभाक्चेत्तर्ह्यसौनात्मवत्प्रियः यज्जीर्यत्यपिदेहेऽस्मिन्जीविताशाबलीयसी ५३ तस्मात्प्रियतमःस्वात्मासर्वे
तच्च षामपिदेहिनाम् तदर्थमेवसकलंजगदेतच्चराचरम् ५४ कृष्णमेनमवेहित्वमात्मानमखिलात्मनाम् जगद्धितायसोप्यत्रदेही
भवतिमायया ५५ वस्तुतोजानतामत्रकृष्णंस्थास्नुचरिष्णुच भगवद्रूपमखिलंनान्यद्वस्त्विहकिंचन ५६ सर्वेषामपिवस्तू
नांभावार्थोभवतिस्थितः तस्यापिभगवान्कृष्णःकिमतद्वस्तुरूप्यताम् ५७ समाश्रितायेपदपल्लवप्लवंमहत्पदंपुण्ययशो
पदंपदं मुरारेः भवांबुधिर्वत्सपदंपरंपदंयद्विपदांनतेषाम् ५८ एतत्तेसर्वमाख्यातंयत्पृष्टोहमिहत्वया यत्कौमारेहरिकृतंपौगंडेप
रिकीर्तितम् ५९ एतत्सुहृद्भिश्चरितंमुरारेरघार्दनंशाद्वलजेमनंच व्यक्तेतरद्रूपमजोर्वभिष्टवंशृण्वन्गृणन्नेतिनरो
खिलार्थान् ६० एवंविहारैःकौमारैःकौमारंजहतुर्व्रजे निलायनैःसेतुबंधैर्मर्कटोत्प्लवनादिभिः ६१ इतिश्रीभागव

ति महापुराणे दशमस्कंधे ब्रह्मस्तुतिर्नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ततः पंचदशे धेनुपालनं धेनुकार्दन
म् कालियक्ष्वेडतो गोपरक्षणं च निरूप्यते १ अहिवक्त्रप्रवेशेन वृथा खिन्नान्सखीन् ततः कृष्णः प्रावेशयत् पक्वफलं तालि
काननम् २ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ ततश्च पौगंडवयःश्रितौ व्रजे बभूवतुस्तौ पशुपालसंमतौ गाश्चारयंतौ सखिभिः समं पदैर्वृं
दावनं पुण्यमतीव चक्रतुः १ तन्माधवो वेणुमुदीरयन्वृतो गोपैर्गृणद्भिः स्वयशो बलान्वितः पशून्पुरस्कृत्य पशव्यमा
विशद्विहर्तुकामः कुसुमाकरं वनम् २ तन्मंजुघोषालिमृगद्विजाकुलं महन्मनःस्वच्छपयः सरस्वता वातेन जुष्टं शतपत्र
गंधिना निरीक्ष्य रंतुं भगवान्मनो दधे ३ स तत्र तत्रारुणपल्लवश्रिया फलप्रसूनोरुभरेण पादयोः स्पृशच्छिखान्वीक्ष्य
वनस्पतीन्मुदा स्मयन्निवाहाग्रजमादिपूरुषः ॥ ४ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अहो अमी देववरामरार्चितं पदांबुजं ते सुमनः
फलार्हणम् नमंत्युपादाय शिखाभिरात्मनस्तमोपहत्यै तरुजन्म यत्कृतम् ५ एतेऽलिनस्तव यशोऽखिललोकतीर्थं
गायंत आदिपुरुषानुपदं भजंते प्रायो अमी मुनिगणा भवदीयमुख्या गूढं वनेऽपि न जहत्यनघात्मदैवम् ६ नृत्यंत्यमी

शिखिनर्त्यमुदाहरिण्यः कुर्वंतिगोप्यइवतेप्रियमीक्षणेन सूक्तैश्चकोकिलगणागृहमागताय धन्यावनौकसइयान्हिसतां
निसर्गः ८ धन्येयमद्यधरणीतृणवीरुधस्त्वत्पादस्पृशोद्रुमलताःकरजाभिमृष्टाः नद्योद्रयःखगमृगाःसदयावलोकैर्गोप्योंत
रेणभुजयोरपियत्स्पृहाश्रीः ॥ ८ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ एवंवृंदावनंश्रीमत्कृष्णःप्रीतमनाःपशून् रेमेसंचारयन्नद्रेःसरिद्रोधस्सुसा
नुगः ९ क्वचिद्गायतिगायत्सुमदांधालिष्वनुव्रतैः उपगीयमानचरितःस्रग्वीसंकर्षणान्वितः १० क्वचिच्चकलहंसानाम
नुकूजतिकूजितं अभिनृत्यतिनृत्यंतंबर्हिणंहासयन्क्वचित् ११ मेघगंभीरयावाचानामभिर्दूरगान्पशून् क्वचिदाह्वयति
प्रीत्यागोगोपालमनोज्ञया १२ चकोरक्रौंचचक्राह्वभारद्वाजांश्चबर्हिणः अनुरौतिस्मसत्वानांभीतवद्व्याघ्रसिंहयोः १३ क्व
चित्क्रीडापरिश्रांतंगोपोत्संगोपबर्हणं स्वयंविश्रमयत्यार्यपादसंवाहनादिभिः १४ नृत्यतोगायतःक्वापिवल्गतोयुध्य
तोर्मिथः गृहीतहस्तौगोपालान्हसंतौप्रशशंसतुः १५ क्वचित्पल्लवतल्पेषुनियुद्धश्रमकर्शितः वृक्षमूलाश्रयःशेतेगोपो
त्संगोपबर्हणः १६ पादसंवाहनंचक्रुःकेचित्तस्यमहात्मनः अपरेहतपाप्मानोव्यजनैःसमवीजयन् १७ अन्येतदनु

भा०द०पू०म०
३८

रूपाणि मनोज्ञानि महात्मनः गायंति स्म महाराज स्नेहक्लिन्नधियः शनैः १८ एवं निगूढात्मगतिः स्वमायया गोपात्मजत्वं चरि

तैर्विडंबयन् रेमे रमालालितपादपल्लवो ग्राम्यैः समं ग्राम्यवदीशचेष्टितः १९ श्रीदामा नाम गोपालो रामकेशवयोः सखा

सुबलस्तोककृष्णाद्या गोपाः प्रेम्णेदमब्रुवन् २० राम राम महाबाहो कृष्ण दुष्टनिबर्हण इतोऽविदूरे सुमहद्वनं तालालिसं

कुलं २१ फलानि तत्र भूरीणि पतितानि पतंति च संति किंत्ववरुद्धानि धेनुकेन दुरात्मना २२ सोऽतिवीर्योऽसुरो राम हे कृष्ण

खररूपधृक् आत्मतुल्यबलैरन्यैर्ज्ञातिभिर्बहुभिर्वृतः २३ तस्मात्कृतनराहाराद्भीतैर्नृभिरमित्रहन् न सेव्यते पशुग

णैः पक्षिसंघैर्विवर्जितं २४ विद्यंतेऽभुक्तपूर्वाणि फलानि सुरभीणि च एष वै सुरभिर्गंधो विषूचीनोऽवगृह्यते २५ प्रय

च्छ तानि नः कृष्ण गंधलोभितचेतसां वांछास्ति महती राम गम्यतां यदि रोचते २६ एवं सुहृद्वचः श्रुत्वा सुहृत्प्रियचि

कीर्षया प्रहस्य जग्मतुर्गोपैर्वृतौ तालवनं प्रभू २७ बलः प्रविश्य बाहुभ्यां तालान्संपरिकंपयन् फलानि पातया

मास मतंगज इवौजसा २८ फलानां पततां शब्दं निशम्यासुररासभः अभ्यधावत्क्षितितलं सनगं परिकंपयन् २९ समे

अ०
१५

३८

त्यनतरसाप्रत्यक्पद्भ्यांपश्च्यां बलंबलीनिहत्योरसिकाशब्दंमुंचन्पर्यसरत्खलः ३० पुनरासाद्यसंरब्धउपक्रोष्टापराक्स्थि

तः चरणावपरौराजन्बलायप्राक्षिपद्रुषा ३१ सतंगृहीत्वाप्रपदोर्भ्रामयित्वैकपाणिना चिक्षेपतृणराजाग्रेभ्रामणत्य

क्तजीवितं ३२ तेनाहतोमहातालोवेपमानोमहाशिराः पार्श्वस्थंकंपयन्भग्नःसचान्यंसोपिचापरम् ३३ बलस्यलीलयोत्सृ

ष्टखरदेहहताहताः तालाश्चकंपिरेसर्वेमहावातेरिताइव ३४ नैतच्चित्रंभगवतिह्यनंतेजगंश्वरे ओतप्रोतमिदं दी

यस्मिंस्तंतुषुगंयथापटः ३५ ततः कृष्णंचरामंचज्ञातयोधेनुकस्यये क्रोष्टारोभ्यद्रवन्सर्वेसंरब्धाहतबांधवाः ३६

तांस्तानापततःकृष्णोरामश्चनृपलीलया गृहीतपश्चाच्चरणान्प्राहिणोत्तृणराजसु ३७ फलप्रकरसंकीर्णंदैत्य

देहैर्गतासुभिः रराजभूःसतालाग्रैर्घनैरिवनभस्तलम् ३८ तयोस्तत्सुमहत्कर्मनिशम्यविबुधादयः मुमुचुःपुष्प

वर्षाणिचक्रुर्वाद्यानितुष्टुवुः ३९ अथतालफलान्यादन्मनुष्यागतसाध्वसाः तृणंचपशवश्चेरुर्हतधेनुककानने ४०

कृष्णःकमलपत्राक्षःपुण्यश्रवणकीर्तनः स्तूयमानोनुगैर्गोपैःसाग्रजोव्रजमाव्रजत् ४१ तंगोरजश्छुरितकुंत

भा॰द॰स्कं॰
३८

लबद्धबर्हवन्यप्रसूनरुचिरेक्षणचारुहासं वेणुंक्वणंतमनुगैरनुगीतकीर्तिं गोप्योदिदृक्षितदृशोऽभ्यगमन्समेताः ४२ पीत्वामु
कुंदमुखसारघमक्षिभृंगैस्तापंजहुर्विरहजंव्रजयोषितोन्हि तत्सत्कृतिंसमधिगम्यविवेशगोष्ठंसव्रीडहासविनयंयदपांगमोक्ष
म् ४३ तयोर्यशोदारोहिण्योपुत्रयोःपुत्रवत्सले यथाकामंयथाकालंव्यधत्तांपरमाशिषः ४४ गताध्वानश्रमौतत्रमज्जनो
न्मर्दनादिभिः नीवींवसीत्वारुचिरांदिव्यस्रग्गंधमंडितौ ४५ जनन्युपहृतंप्राश्यस्वाद्वन्नमुपलालितौ संविश्यवरशय्या
यांसुखंसुषुपतुर्व्रजे ४६ एवंसभगवान्कृष्णोवृंदावनचरः क्वचित् ययौराममृतेराजन्कालिंदींसखिभिर्वृतः ४७ अथ
गावश्चगोपाश्चनिदाघातपपीडिताः दुष्टंजलंपपुस्तस्यास्तृषार्त्ताविषदूषितम् ४८ विषांभस्तदुपस्पृश्यदैवोपहतचेतसः
निपेतुर्व्यसवः सर्वेसलिलांतेकुरूद्वह ४९ वीक्ष्यतान्वैतथाभूतान्कृष्णोयोगेश्वरेश्वरः ईक्षयामृतवर्षिण्यास्वनाथान्सम
जीवयत् ५० तेसंप्रतीतस्मृतयः समुत्थायजलांतिकात् आसन्सुविस्मिताः सर्वेवीक्षमाणाःपरस्परम् ५१ अन्वमं
सततद्राजन्गोविंदानुग्रहेक्षितम् पीत्वाविषंपरेतस्यपुनरुत्थानमात्मनः ॥५२॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशम

अ॰
१५

गद्‌यां

स्कंधे धेनुकवधो नाम पंचदशोध्यायः ॥ १५ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ षोडशे कालियस्योक्तो निग्रहो यमुनाह्रदे तत्पत्नीभिः
स्तुतेनाथ कृष्णेनानुग्रहः कृतः १ हत्वा रासभदैतेयान् जग्ध्वा तालफलान्यलम् प्रीतो नृत्यत्फणारंगे कालियस्य फणानिधिः
॥ श्रीशुक उवाच ॥ विलोक्य दूषितां कृष्णां कृष्णः कृष्णाहिना विभुः तस्या विशुद्धिमन्विच्छन् सर्पं तमुदवासयत् ॥ १ ॥ रा
जोवाच ॥ कथमंतर्जलेऽगाधे न्यगृह्णाद्भगवानहिम् स वै बहुयुगावासं यथासीद्विप्र कथ्यताम् २ ब्रह्मन् भगवतस्तस्य भूम्नः
स्वच्छंदवर्तिनः गोपालोदारचरितं कस्तृप्येतामृतं जुषन् ३ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ कालिंद्यां कालियस्यासीत् ह्रदः कश्चिद्विषाग्नि
ना श्रप्यमाणपया यस्मिन्पतंत्युपरिगाः खगाः ४ विप्रुष्मता विषोदोर्मिमारुतेनाभिमर्शिताः म्रियंते तीरगा यस्य प्राणिनः
स्थिरजंगमाः ५ तं चंडवेगविषवीर्यमवेक्ष्य तेन दुष्टां नदीं च खलसंयमनावतारः कृष्णः कदंबमधिरुह्य ततोऽतितुंगमास्फो
ट्य गाढरशनो न्यपतद्विषोदे ६ सर्पह्रदः पुरुषसारनिपातवेगसंक्षोभितोरगविषोच्छ्वसितांबुराशिः पर्यक्प्लुतो विषक
षायबिभीषणोर्मिर्धावन् धनुःशतमनंतबलस्य किं तत् ७ तस्य ह्रदे विहरतो भुजदंडघूर्णवार्घोषमंगवरवारणवि

भा॰द॰पू॰मू
३९

क्रमस्य आश्रुत्य तत्स्वसद नाभिभवंनिरीक्ष्यचक्षुःश्रवाःसमसरत्तदमृष्यमाणः ८ तंप्रेक्षणीयसुकुमारघनावदातंश्री
वत्सपीतवसनंस्मितसुंदरास्यं क्रीडंतमप्रतिभयंकमलोदरांघ्रिंसंदश्यमर्मसुरुषाभुजयाचछाद ९ तंनागभोगपरिवी
तमदृष्टचेष्टमालोक्यतत्प्रियसखाःपशुपाभृशार्ताः कृष्णेऽर्पितात्मसुहृदर्थकलत्रकामादुःखानुशोकभयमूढधियोनि
पेतुः १० गावोवृषावत्सतर्यःक्रंदमानाःसुदुःखिताः कृष्णेन्यस्तेक्षणाभीतारुदंत्यइवतस्थिरे ११ अथव्रजेमहोत्पाता
स्त्रिविधाह्यतिदारुणाः उत्पेतुर्भुविदिव्यात्मन्यासन्नभयशंसिनः १२ तानालक्ष्यभयोद्विग्नागोपानंदपुरोगमाः विना
रामेणगाःकृष्णंज्ञात्वाचारयितुंगतम् १३ तैर्दुर्निमित्तैर्निधनंमत्वाप्राप्तमतद्विदः तत्प्राणास्तन्मनस्कास्तेदुःखशोक
भयातुराः १४ आबालवृद्धवनिताःसर्वेंगपशुवृत्तयः निर्जग्मुर्गोकुलाद्दीनाःकृष्णदर्शनलालसाः १५ तांस्तथा
कातरान्वीक्ष्यभगवान्माधवोबलः प्रहस्यकिंचिन्नोवाचप्रभावज्ञोऽनुजस्यसः १६ तेऽन्वेषमाणादयितंकृष्णंसू
चितयापदैः भगवल्लक्षणैर्जग्मुःपदव्यायमुनातटम् १७ तेतत्रतत्राब्जयवांकुशाशनिध्वजोपपन्नानिपदानिवि

अ॰
१६

३९

श्वसन

श्पतेः मार्गे गवामन्यपदांतरांतरे निरीक्षमाणा यदुरंगसत्वराः १८ अंतर्ह्रदे भुजगभोगपरीतमारात् कृष्णं निरीहमुप
लभ्य जलाशयांते गोपांश्च मूढधिषणान्परितः पशूंश्च संक्रंदतः परमकश्मलमापुरार्ताः १९ गोप्यो नुरक्तमनसो भगवत्य
नंते तत्सौहृदस्मितविलोकगिरः स्मरंत्यः ग्रस्तेहिना प्रियतमे भृशदुःखतप्ताः शून्यं प्रियव्यतिहृतं ददृशुस्त्रिलोकम् २०
ताः कृष्णमातरमपत्यमनु[illegible]प्रविष्टां तुल्यव्यथाः समनुगृह्य शुचः स्रवंत्यः तास्ताः प्रियव्रजकथाः कथयंत्य आसन् कृष्णा
ननेर्पितदृशो मृतकप्रतीकाः २१ कृष्णप्राणान्निर्विशतो नंदादीन्वीक्ष्य तं ह्रदम् प्रत्यषेधत्स भगवान् रामः कृष्णानुभाव
वित् २२ इत्थं स्वगोकुलमनन्यगतिं निरीक्ष्य सस्त्रीकुमारमतिदुःखितमात्महेतोः आज्ञाय मर्त्यपदवीमनुवर्तमानः स्थि
त्वा मुहूर्तमुदतिष्ठदुरंगबंधात् २३ तत्प्रथ्यमानवपुषा व्यथितात्मभोगस्त्यक्त्वोन्नमय्य कुपितः स्वफणान्भुजंगः
तस्थौ श्वसन्नूरंध्रविषांबरीषस्तब्धेक्षणोल्मुकमुखो हरिमीक्षमाणः २४ तं जिह्वया द्विशिखया परिलेलिहानं द्वे सृक्किणी
ह्यतिकरालविषाग्निदृष्टिम् क्रीडन्नमुं परिससार यथा खगेंद्रो बभ्राम सो ऽप्यवसरं प्रसमीक्षमाणः २५ एवं परिभ्रम

हृतौजसमुन्नतांसमानम्यतत्पृथुशिरस्स्वधिरूढआद्यः तन्मूर्द्धरत्ननिकरस्पर्शातिताम्रपादांबुजोखिलकलादिगुरुर्ननर्त्तः २६ तंनर्त्तुमुद्यतमवेक्ष्यतदातदीयगंधर्वसिद्धसुरचारणदेववध्वः प्रीत्यामृदंगपणवानकवाद्यगीतपुष्पोपहारनुतिभिःसहसोपसेदुः २७ यद्यच्छिरोननमतेंऽगशतैकशीर्ष्णस्तत्तन्ममर्द्दखलदंडधरोंघ्रिपातैः क्षीणायुषोभ्रमतउल्बणमास्यतोसृङ्नस्तो वमन्परमकश्मलमापनागः २८ तस्याक्षिभिर्गरलमुद्वमतःशिरस्सुयद्यत्समुन्नमतिनिःश्वसतोरुषोच्चैः नृत्यन्पदाऽनुनमयन्दमयांबभूवपुष्पैःप्रपूजितइवेहपुमान्पुराणः २९ तच्चित्रतांडवविरुग्णफणातपत्रोरक्तंमुखैरुरुवमन्नृपभग्नगात्रः स्मृत्वाचराचरगुरुंपुरुषंपुराणंनारायणंतमरणंमनसाजगाम ३० कृष्णास्यगर्भजगतोऽतिभरावसन्नंपार्ष्णिप्रहारपरिरुग्णफणातपत्रम् दृष्ट्वाऽहिमाद्यमुपसेदुरमुष्यपत्न्यआर्त्ताःश्लथद्वसनभूषणकेशबंधाः ३१ तास्तंसुविग्नमनसोऽथपुरस्कृतार्भाःकायंनिधायभुविभूतपतिंप्रणेमुः साध्व्यःकृतांजलिपुटाःशमलस्यभर्त्तुर्मोक्षेप्सवःशरणदंशरणंप्रपन्नाः॥३२॥ नागपत्न्यऊचुः न्याय्योहिदंडःकृतकिल्बिषेऽस्मिंस्तवावतारःखलनिग्रहाय रिपोःसुतानामपि

तुल्यदृष्टेर्धत्सेदमं फलमेवानुशंसन् ३३ अनुग्रहोऽयं भवतः कृतो हि नो दंडोसतां ते खलु कल्मषापहः यद्दंदशूकत्वममु
ष्य देहिनः क्रोधोऽपि तेऽनुग्रह एव संमतः ३४ तपः सुतप्तं किमनेन पूर्वं निरस्तमानेन च मानदेन धर्मोथवा सर्वजनानुकंपया य
तो भवांस्तुष्यति सर्वजीवः ३५ कस्यानुभावोऽस्य न देव विद्महे तवांघ्रिरेणुस्पर्शाधिकारः यद्वांछया श्रीर्ललनाचरत्तपो
विहाय कामान् सुचिरं धृतव्रता ३६ न नाकपृष्ठं न च सार्वभौमं न पारमेष्ठ्यं न रसाधिपत्यम् न योगसिद्धीरपुनर्भवं वा वांछंति
यत्पादरजः प्रपन्नाः ३७ तदेष नाथाप दुरापमन्यैस्तमोजनिः क्रोधवशोऽप्यहीशः संसारचक्रे भ्रमतः शरीरिणो यदि
च्छतः स्याद्विभवः समक्षः ३८ नमस्तुभ्यं भगवते पुरुषाय महात्मने भूतावासाय भूताय पराय परमात्मने ३९ ज्ञा
नविज्ञाननिधये ब्रह्मणेनंतशक्तये अगुणायाविकाराय नमस्ते प्राकृताय च ४० कालाय कालनाभाय कालाव
यवसाक्षिणे विश्वाय तदुपद्रष्ट्रे तत्कर्त्रे विश्वहेतवे ४१ भूतमात्रेंद्रियप्राणमनोबुद्ध्याशयात्मने त्रिगुणेनाभि
मानेन गूढस्वात्मानुभूतये ४२ नमोऽनंताय सूक्ष्माय कूटस्थाय विपश्चिते नानावादानुरोधाय वाच्यवाचकशक्त

ये ४३ नमःप्रमाणमूलायकवयेशास्त्रयोनये प्रवृत्तायनिवृत्तायनिगमायनमोनमः ४४ नमःकृष्णायरामायवसुदेवसु
तायच प्रद्युम्नायानिरुद्धायसात्वतांपतयेनमः ४५ नमोगुणप्रदीपायगुणात्मच्छादनायच गुणवृत्त्युपलक्ष्यायगुणद्रष्ट्रे
स्वसंविदे ४६ अव्याकृतविहारायसर्वव्याहृतसिद्धये हृषीकेशनमस्तेस्तुमुनयेमौनशीलिने ४७ परावरगतिज्ञाय
सर्वाध्यक्षायतेनमः अविश्वायचविश्वायतद्द्रष्ट्रेस्यचहेतवे ४८ त्वंह्यस्यजन्मस्थितिसंयमान्प्रभोगुणैरनीहोकृतकाल
शक्तिधृक् तत्तत्स्वभावान्प्रतिबोधयन्सतःसमीक्षयाऽमोघविहारईहसे ४९ तस्यैवतेऽमूस्तनवस्त्रिलोक्यांशांताअशां
ताउतमूढयोनयः शांताःप्रियास्तेह्यधुनाऽवितुंसतांस्थातुश्चतेधर्मपरीप्सयेहतः ५० अनुगृण्हीष्वभगवन्प्राणांस्त्य
जतिपन्नगः स्त्रीणांनःसाधुशोच्यानांपतिःप्राणःप्रदीयताम् ५१ अपराधःसकृद्भर्त्रासोढव्यःस्वप्रजाकृतः क्षंतुम
र्हसिशांतात्मन् मूढस्यत्वामजानतः ५२ विधेहितेकिंकरीणामनुष्ठेयंतवाज्ञया यच्छ्रद्धयाऽनुतिष्ठन्वैमुच्यतेसर्वतो
भयात् ५३ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ इत्थंसनागपत्नीभिर्भगवान्समभिष्टुतः मूर्च्छितंभग्नशिरसंविससर्जांघ्रिकुट्टनैः

५४ प्रतिलब्धेंद्रियप्राणः कालियः शनकैर्हरिम् कृच्छ्रात्समुच्छ्वसन्दीनः कृष्णंप्राहकृतांजलिः ५५ वयंखलाः
सहोत्पत्त्यातामसादीर्घमन्यवः स्वभावोदुस्त्यजोनाथलोकानांयदसद्ग्रहः ५६ त्वयासृष्टमिदंविश्वंधातर्गुणवि
सर्जनम् नानास्वभाववीर्यौजोयोनिबीजाशयाकृति ५७ वयंचतत्रभगवन्सर्पाजात्युरुमन्यवः कथंत्यजामस्त्वन्मा
यांदुस्त्यजांमोहिताःस्वयम् ५८ भवान्हि कारणंतत्रसर्वज्ञोजगदीश्वरः अनुग्रहंनिग्रहंवामन्यसेतद्विधेहिनः ५९
श्रीशुकउवाच॥ इत्याकर्ण्यवचःप्राहभगवान्कार्यमानुषः नात्रस्थेयंत्वयासर्पसमुद्रंयाहिमाचिरम् ६० स्वज्ञात्य
पत्यदाराढ्योगोनृभिर्भुज्यतांनदी यएतत्संस्मरेन्मर्त्यस्तुभ्यंमदनुशासनम् ६१ कीर्तयन्नुभयोःसंध्योर्नयुष्मद्भयमा
प्नुयात् योऽस्मिन्स्नात्वामदाक्रीडेदेवादींस्तर्पयेज्जलैः ६२ उपोष्यमांस्मरन्नर्चेत्सर्वपापैःप्रमुच्यते द्वीपंरमणकंहि
त्वाह्रदमेतमुपाश्रितः यद्भयात्ससुपर्णस्त्वांनाद्यान्मत्पादलांछितम् ६३ ऋषिरुवाच॥ एवमुक्तोभगवताकृष्णे
नाद्भुतकर्मणा तंपूजयाममासमुदानागपत्न्यश्चसादरम् ६४ दिव्यांबरस्रग्मणिभिःपरार्ध्यैरपिभूषणैः दिव्यगं

भा०१०.पू०
४२

धानुलेपैश्चमहात्योत्पलमालया ६५ पूजयित्वाजगन्नाथंप्रसाद्यगरुडध्वजम् ततःप्रीतोभ्यनुज्ञातःपरिक्रम्याभिवाद्य
तम् ६६ सकलत्रसुहृत्पुत्रोद्वीपमब्धेर्जगामह तदैवसामृतजलायमुनानिर्विषाभवत् ॥६७॥ इतिश्रीभागवतेमहापुरा
णेदशमस्कंधेकालियनिर्यापणोनामषोडशोध्यायः ॥१६॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ नागंसमदशेनागास्त्वयंतं
निरयापयत् बंधून्स्वान्दुःखतःश्रांतान्सुमांस्तत्रहवादपात् ॥१॥ राजोवाच ॥ नागालयंरमणकंकस्मात्तत्याजकालियः
त्कृतंकिंवासुपर्णस्यतेनैकेनासमंजसम् ॥१॥ श्रीशुकउवाच ॥ उपहार्यैःसर्पजनैर्मासिमासीहयोबलिः वानस्पत्योमहा
बाहोनागानांप्राङ्निरूपितः २ स्वंस्वंभागंप्रयच्छंतिनागाःपर्वणिपर्वणि गोपीथायात्मनःसर्वेसुपर्णायमहात्मने ३
विषवीर्यमदाविष्टःकाद्रवेयस्तुकालियः कदर्थीकृत्यगरुडंस्वयंतंबुभुजेबलिम् ४ तच्छ्रुत्वाकुपितोराजन्भगवा
न्भगवत्प्रियः विजिघांसुर्महावेगःकालियंसमुपाद्रवत् ५ तमापतंतंतरसाविषायुधःप्रत्यभ्ययादुच्छ्रितनैकमस्त
कः दद्भिःसुपर्णंव्यदशद्ददायुधःकरालजिह्वोच्छ्वसितोग्रलोचनः ६ तंतार्क्ष्यपुत्रःसनिरस्यमन्युमान्प्रचंडवेगो

अ०
१६
४२

मधुसूदनासनः पक्षेण सव्येन हिरण्यरोचिषाजघान कद्रूसुतमुग्रविक्रमः ७ सुपर्णपक्षाभिहतः कालियो
तीवविह्वलः ह्रदं विवेश कालिंद्यास्तदगम्यं दुरासदं ८ तत्रैकदा जलचरं गरुडो भक्ष्यमीप्सितम् निवारितः
सौभरिणा प्रसह्य क्षुधितोऽहरत् ९ मीनान्सुदुःखितान्दृष्ट्वा दीनान्मीनपतौ हते कृपया सौभरिः प्राह
तत्रत्यक्षेममाचरन् १० अत्र प्रविश्य गरुडो यदि मत्स्यान्स खादति सद्यः प्राणैर्वियुज्येत सत्यमेतद्ब्रवीम्य
हम् ११ तं कालियः परं वेद नान्यः कश्चन लेलिहः अवात्सीद्गरुडाद्भीतः कृष्णेन च विवासितः १२
कृष्णं ह्रदाद्विनिष्क्रांतं दिव्यस्रग्गंधवाससम् महामणिगणाकीर्णं जांबूनदपरिष्कृतम् १३ उपलभ्यो
त्थिताः सर्वे लब्धप्राणा इवासवः प्रमोदनिभृतात्मानो गोपाः प्रीत्याऽभिरेभिरे १४ यशोदा रोहि
णी नंदो गोप्यो गोपाश्च कौरव कृष्णं समेत्य लब्धेहा आसन्लब्धमनोरथाः १५ रामश्चाच्युतमा
लिंग्य जहासास्यानुभाववित् नगा गावो वृषा वत्सा लेभिरे परमां मुदं १६ नंदं विप्राः समागत्य गु

रवः सकलत्राः ऊचुस्ते कालियग्रस्तो दिष्ट्या मुक्तस्तवात्मजः १७ देहि दानं द्विजातीनां कृष्णनिर्मुक्तिहेतवे नंदः प्रीत
मना राजन्गाः सुवर्णं तदादिशत् १८ यशोदापि महाभागा नष्टलब्धप्रजा सती परिष्वज्यांकमारोप्य मुमो
चाश्रुकलां मुहुः १९ तां रात्रिं तत्र राजेंद्र क्षुत्तृड्भ्यां श्रमकर्षिताः ऊषुर्व्रजौकसो गावः कालिंद्या उपकूलतः २०
तदा शुचिवनोद्भूतो दावाग्निः सर्वतो व्रजम् सुप्तं निशीथ आवृत्य प्रदग्धुमुपचक्रमे २१ तत उत्थाय संभ्रांता
दह्यमाना व्रजौकसः कृष्णं ययुस्ते शरणं मायामनुजमीश्वरम् २२ कृष्ण कृष्ण महाभाग हे रामामितविक्रम
एष घोरतमो वह्निस्तावकान्ग्रसते हि नः २३ सुदुस्तरान्नः स्वान्पाहि कालाग्नेः सुहृदः प्रभो न शक्नुमस्त्वच्चरणं सं
त्यक्तुमकुतोभयं २४ इत्थं स्वजनवैक्लव्यं निरीक्ष्य जगदीश्वरः तमग्निमपिबत्तीव्रमनंतोनंतशक्तिधृक् ॥ २५ ॥ इति
श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे कालियदमनो नाम सप्तदशोध्यायः ॥ १७ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

अष्टादशे ततो ग्रीष्मे वसंतगुणलक्षिते अघातयद्बलेनालं प्रलंबं लीलया हरिः १ कृत्वा नृत्यं फणाग्रेषु का

ल्पियस्यसकौतुकं बलंप्रलंबतुंगांसमारोहयद्रातिहा २ ॥श्रीशुकउवाच॥ अथकृष्णःपरिवृतोज्ञातिभिर्मुदितात्म
भिः अनुगीयमानोन्यविशद्व्रजंगोकुलमंडितं १ व्रजेविक्रीडतोरेवंगोपालच्छद्ममायया ग्रीष्मोनामर्तुरभवन्ना
तिप्रेयान्शरीरिणाम् २ सचवृंदावनगुणैर्वसंतइवलक्षितः यत्रास्तेभगवान्साक्षाद्रामेणसहकेशवः ३
यत्रनिर्झरनिर्ह्रादनिवृत्तस्वनझिल्लिकम् शश्वतच्छीकरर्जीषद्रुममंडलमंडितम् ४ सरित्सरःप्रस्रवणोर्मिवा
युना कल्हारकंजोत्पलरेणुहारिणा नविद्यतेयत्रवनौकसांदवोनिदाघवन्ह्यर्कभवोतिशाद्वले ५ अगाध
तोयह्रदिनीतटोर्मिभिर्द्रवत्पुरीष्याःपुलिनैःसमंततः नयत्रचंडांशुकराविषोल्बणाभुवोरसंशाद्वलितंचगृण्ह
ते ६ वनंकुसुमितंश्रीमन्नदच्चित्रमृगद्विजम् गायन्मयूरभ्रमरंकूजत्कोकिलसारसम् ७ क्रीडिष्यमाणस्त
त्कृष्णोभगवान्बलसंयुतः वेणुंविरणयन्गोपैर्गोधनैःसंवृतोविशत् ८ प्रवालबर्हस्तबकस्रग्धातु
त कृतभूषणाः रामकृष्णादयोगोपाननृतुर्युयुधुर्जगुः ९ कृष्णस्यनृत्यतःकेचिज्जगुःकेचिदवादयन् वेणु

पाणितालैः शृंगैः प्रशशंसुरथापरे ७ गोपजातिप्रतिच्छन्ना देवा गोपालरूपिणः ईडिरे कृष्णरामौ च नटा इव
नटं नृप ११ भ्रामणैर्लंघनैः क्षेपैरास्फोटनविकर्षणैः चिक्रीडतुर्नियुद्धेन काकपक्षधरौ क्वचित् १२ क्वचिन्नृत्य
त्सु चान्येषु गायकौ वादकौ स्वयम् शशंसतुर्महाराज साधुसाध्विति वादिनौ १३ क्वचिद्बिल्वैः क्वचित्कुंभैः
क्वचामलकमुष्टिभिः अस्पृश्यनेत्रबंधाद्यैः क्वचिन्मृगखगेहया १४ क्वचिच्च दर्दुरप्लावैर्विविधैरुपहासकैः क
दाचित्स्पंदोलिकया कर्हिचिन्नृपचेष्टया १५ एवं तौ लोकसिद्धाभिः क्रीडाभिश्चेरतुर्वने नद्यद्रिद्रोणिकुंजेषु
काननेषु सरस्सु च १६ पशूंश्चारयतोर्गोपैस्तद्वने रामकृष्णयोः गोपरूपी प्रलंबोऽगादसुरस्तज्जिहीर्षया
१७ तं विद्वानपि दाशार्हो भगवान्सर्वदर्शनः अन्वमोदत तत्सख्यं वधं तस्य विचिंतयन् १८ तत्रोपहूय
गोपालान्कृष्णः प्राह विहारवित् हे गोपा विहरिष्यामो द्वंद्वीभूय यथायथम् १९ तत्र चक्रुः परिवृढौ गो
पौ रामजनार्दनौ कृष्णसंघट्टिनः केचिदासन्रामस्य चापरे २० आचेरुर्विविधाः क्रीडा वाह्यवाहकलक्षणाः

यत्रारोहंतिजेतारोवहंतिचपराजिताः २१ वहंतोवाह्यमानाश्चचारयंतश्चगोधनम् भांडीरकंवटंनामजग्मुःकृष्णपुरो

यं

गमाः २२ रामसंघट्टिनोयर्हिश्रीदामवृषभादयः क्रीडायांजयिनस्तांस्तानूहुःकृष्णादयोनृप २३ उवाहकृष्णोभग

वान्श्रीदामानंपराजितः वृषभंभद्रसेनस्तुप्रलंबोरोहिणीसुतम् २४ अविषह्यंमन्यमानःकृष्णंदानवपुंगवः वहन्

द्रुततरंप्रागादवरोहणतःपरम् २५ तमुद्वहन्धरणिधरेंद्रगौरवंमहासुरोविगतरयोनिजंवपुः सआस्थितःपुरटपरिच्छदो

बभौतडिद्द्युमानुडुपतिवाडिवांबुदः २६ निरीक्ष्यतद्वपुरलमंबरेचरत्प्रदीप्तदृग्भ्रुकुटितटोग्रदंष्ट्रकम् ज्वलच्छि

खंकटककिरीटकुंडलत्विषाद्भुतंहलधरईषदत्रसत् २७ अथागतस्मृतिरभयोरिपुंबलोविहायसार्थमिवहरंतमा

त्मनः रुषाहनच्छिरसिदृढेनमुष्टिनासुराधिपोगिरिमिववज्ररंहसा २८ सआहतःसपदिविशीर्णमस्तकोमु

खाद्वमन्रुधिरमपस्मृतोसुरः महारवंव्यसुरपतत्समीरयन्गिरिर्यथामघवतआयुधाहतः २९ दृष्ट्वाप्रलंबं

निहतंबलेनबलशालिना गोपाःसुविस्मिताआसन्साधुसाध्वितिवादिनः ३० आशिषोभिगृणंतस्तंप्रश

शंसुस्तद्दर्शणम् प्रेत्यागतमिवालिंग्य प्रेम विह्वलचेतसः २१ प्रायेण प्रलंबेनिरते देवाः परमनिर्वृताः अभ्यवर्षन्बलं माल्यैः
शशंसुः साधुसाध्विति ॥२२॥ इति भागवते महापुराणे दशमस्कंधे प्रलंबवधो नामाष्टादशोध्यायः ॥१८॥ श्रीकृ
ष्णार्पणमस्तु ॥ एवं निविशेनिविष्टं तु गोपगोकुलमच्युतः मुंजारण्यमरण्याग्नेररक्षत्तन्निपानतः ॥०॥ श्रीशुक उवाच ॥
क्रीडासक्तेषु गोपेषु तद्गावो दूरचारिणीः स्वैरं चरंत्यो विविशुस्तृणलोभेन गह्वरम् १ अजा गावो महिष्यश्च निर्वि
शंत्यो वनाद्वनम् इषीकाटवीं विविशुः क्रंदंत्यो दावतर्षिताः २ तेपश्यंतः पशून्गोपाः कृष्णरामादयस्तदा जातानु
तापा न विदुर्विचिन्वंतो गवां गतिम् ३ तृणैस्तत्खुरदच्छिन्नैर्गोष्पदैरंकितैर्गवाम् मार्गमन्वगमन्सर्वे नष्टाजी
व्या विचेतसः ४ मुंजाटव्यां भ्रष्टमार्गं क्रंदमानं [illegible]स्वं गोधनम् संप्राप्य तृषिताः श्रांतास्ततस्ते संन्य
वर्तयन् ५ ता आहूता भगवता मेघगंभीरया गिरा स्वनाम्नां निनदं श्रुत्वा प्रतिनेदुः प्रहर्षिताः ६ ततः समंताद्व
नधूमकेतुर्यदृच्छयाभूत्क्षयकृद्वनौकसाम् समीरितः सारथिनोल्बणोल्मुकैर्विलेलिहानः स्थिरजंगमान्महा

नू ७ तमापततंपरितोदवाग्निंगोपाश्चगावःप्रसमीक्ष्यभीताः ऊचुश्चकृष्णंसबलंप्रपन्नायथाहरिंमृत्युभया
र्दिताजनाः ८ कृष्णकृष्णमहावीर्यहेरामामितविक्रम दावाग्निनादह्यमानान्प्रपन्नांस्त्रातुमर्हथः ९ नूनंत्वद्बांध
वाःकृष्णनचार्हंत्यवसीदितुम् वयंहिसर्वधर्मज्ञत्वन्नाथास्त्वत्परायणाः॥१०॥श्रीशुकउवाच॥ वचोनिशम्यकृपणं
बंधूनांभगवान्हरिः निमीलयतमाभैष्टलोचनानीत्यभाषत ११ तथेतिमीलिताक्षेषुभगवानग्निमुल्बण
म् पीत्वामुखेनतान्कृच्छ्राद्योगाधीशोव्यमोचयत् १२ ततश्चतेऽक्षीण्युन्मील्यपुनर्भांडीरमापिताः निशम्यवि
स्मिताआसन्नात्मानंगाश्चमोचिताः १३ कृष्णस्ययोगवीर्यंतद्योगमायाऽनुभावितम् दावाग्नेरात्मनःक्षेमं
वीक्ष्यतेमेनिरेऽमरम् १४ गाःसन्निवर्त्यसायाह्नेसहरामोजनार्दनः वेणुंविरणयन्गोष्ठमगाद्गोपैरभिष्टुतः
१५ गोपीनांपरमानंदआसीद्गोविंददर्शने क्षणंयुगशतमिवयासांयेनविनाऽभवत्॥१६॥इतिश्रीभाग
वतेमहापुराणेदशमस्कंधेदावाग्निपानंनामएकोनविंशोऽध्यायः॥१९॥ विंशेप्रावृट्शरच्छोभावर्णनेनवनोचि

ताः प्रावृट्क्रीडानिरूप्यंतेगोपरामयुजोहरेः १ हेयादेयोपमानेनप्रावृट्शरदृतुश्रियोः वर्णनंचभुतैश्वर्यंकृष्णली
लाविशिष्यया ॥२॥ श्रीशुकउवाच ॥ तयोस्तदद्भुतंकर्मदावाग्नेर्मोक्षमात्मनः गोपाःस्त्रीभ्यःसमाचख्युःप्रलंबवधमेव
च १ गोपवृद्धाश्चगोप्यश्चतदुपाकर्ण्यविस्मिताः मेनिरेदेवप्रवरौकृष्णरामौव्रजंगतौ २ ततःप्रावर्ततप्रावृट्
सर्वसत्वसमुद्भवा विद्योतमानपरिधिर्विस्फूर्जितनभस्तला ३ सांद्रनीलांबुदैर्व्योमसविद्युत्स्तनयित्नुभिः अस्प
ष्टज्योतिराच्छन्नंब्रह्मेवसगुणंबभौ ४ अष्टौमासान्निपीतंयद्भूम्याश्चोदमयंवसु स्वगोभिर्मोक्तुमारेभेपर्जन्यःका
लआगते ५ तडित्वंतोमहामेघाश्चंडश्वसनवेपिताः प्रीणनंजीवनंह्यस्यमुमुचुःकरुणाइव ६ तपःकृशादेव
मीढाआसीद्वर्षीयसीमही यथैवकाम्यतपसस्तनुःसंप्राप्यतत्फलम् ७ निशामुखेषुखद्योतास्तमसाभांति
नग्रहाः यथापापेनपाखंडानहिवेदाःकलौयुगे ८ श्रुत्वापर्जन्यनिनदंमंडूकाव्यसृजन्गिरः तूष्णींश
यानाःप्राग्यद्ब्राह्मणानियमात्यये ९ आसन्नुत्पथवाहिन्यःक्षुद्रनद्योनुशुष्यतीः पुंसोयथास्वतंत्रस्यदे

हन्द्रविणसंपदः॥ १०॥ हरिताहरिभिः शष्पैरिंद्रगोपैश्चलोहिता उच्छिलींध्रकृतच्छायानृणांश्रीरिवभूरभूत् ११
क्षेत्राणिसस्यसंपद्भिः कर्षकाणांमुदंददुः धनिनामुपतापंचदैवाधीनमजानताम् १२ जलस्थलौकसः सर्वेनववारिनिषेवया
अबिभ्रद्रुचिरंरूपंयथाहरिनिषेवया १३ सरिद्भिः संगतः सिंधुश्चुक्षुभेश्वसनोर्मिमान् अपक्वयोगिनश्चित्तंकामाक्तंगुणयु
ग्यथा १४ गिरयोवर्षधाराभिर्हन्यमाना नविव्यथुः अभिभूयमानाव्यसनैर्यथाधोक्षजचेतसः १५ मार्गाबभूवुः संदिग्धास्तृ
णैश्छन्नाह्यसंस्कृताः नाभ्यस्यमानाः श्रुतयोद्विजैः कालहताइव १६ लोकबंधुषुमेघेषुविद्युतश्चलसौहृदाः स्थैर्यंनच
क्रुः कामिन्यः पुरुषेषुगुणिष्विव १७ धनुर्वियतिमाहेंद्रंनिर्गुणंचगुणिन्यभात् व्यक्तेगुणव्यतिकरेगुणवाननुरुषो
यथा १८ नराजोडुपश्छन्नः स्वज्योत्स्नाराजितैर्घनैः अहंमत्याभासितयास्वभासापुरुषोयथा १९ मेघाग
मोत्सवाहृष्टाः प्रत्यनंदन्शिखंडिनः गृहेषुतप्तानिर्विण्णायथाच्युतजनागमे २० पीत्वाऽपः पादपाः प
द्भिरासन्नानात्ममूर्तयः प्राक्क्षामास्तपसाश्रांतायथाकामानुसेवया २१ सरस्त्वशांतरोधस्सुन्
र
१२

पुरंगापिसारसाः गृहेष्वशांतकृत्येषुग्राम्याइवदुराशयाः २२ जलौघैर्निरभिद्यंतसेतवोवर्षतीश्वरे पाखंडिनामसद्वा
दैर्वेदमार्गाः कलौयथा २३ व्यमुंचन्वायुभिर्नुन्नाभूतेभ्योथामृतंघनाः यथाशिषोविश्पतयःकालेकालेद्विजेरिताः
२४ एवंवनंतद्वर्षिष्ठंपक्वखर्जूरजंबुमत् गोगोपालैर्वृतोरंतुंसबलःप्राविशद्धरिः २५ धेनवोमंदगामिन्यऊधोभा
रेणभूयसा ययुर्भगवताहूताद्रुतंप्रीत्यास्नुतस्तनीः २६ वनौकसःप्रमुदितावनराजीर्मधुच्युतः जलधारागिरे
र्नादानासन्नाददृशेगुहाः २७ क्वचिद्वनस्पतिक्रोडेगुहायांचाभिवर्षति निर्विश्यभगवान्रेमेकंदमूलफलाशनः
२८ दध्योदनंसमानीतंशिलायांसलिलांतिके संभोजनीयैर्बुभुजेगोपैःसंकर्षणान्वितः २९ शाद्वलोपरिसंविश्य
चर्वतोमीलितेक्षणान् तृप्तान्वृषान्वत्सतरान्गाश्चस्वोधोभरश्रमाः ३० प्रावृट्श्रियंचतांवीक्ष्यसर्वभूतमुदाव
हाम् भगवान्पूजयांचक्रेआत्मशक्त्युपबृंहिताम् ३१ एवंनिवसतोस्तस्मिन्रामकेशवयोर्व्रजे शरत्समभवद्व्य
भ्रास्वच्छांब्वपरुषानिला ३२ शरदानीरजोत्पत्त्यानीराणिप्रकृतिंययुः भ्रष्टानामिवचेतांसिपुनर्योगनिषेवया

३३ व्योम्नोऽब्दभ्रं भूतशाबल्यं भुवः पंकमपांमलम् शरज्जहाराश्रमिणां कृष्णेभक्तिर्यथाऽशुभम् ३४ सर्वस्वंजलदा
हित्वाविरेजुःशुभ्र वर्चसः यथात्यक्तैषणाःशांतामुनयोमुक्तकिल्बिषाः ३५ गिरयोमुमुचुस्तोयं क्वचिन्नमुमुचुःशिव
म् यथाज्ञानामृतंलोकेज्ञानिनोददतेनवा ३६ नैवाविदन्क्षीयमाणंजलंगाधजलेचराः यथायुरन्वहंक्षय्यंनरामूढाः
कुटुंबिनः ३७ गाधवारिचरास्तापमविंदन्शरदर्कजम् यथादरिद्रःकृपणःकुटुंब्यविजितेंद्रियः ३८ शनैःशनैर्जहुःपंक
स्थलान्यामंचवीरुधः यथाहंममतांधीराःशरीरादिष्वनात्मसु ३९ निश्चलांबुरभूत्तूष्णींसमुद्रःशरदागमे आत्मन्यु
परतेसम्यङ्मुनिर्व्युपरतागमः ४० केदारेभ्यस्त्वपोऽगृण्हन्कर्षकादृढसेतुभिः यथाप्राणैःस्रवज्ज्ञानंतन्निरोधेनयोगि
नः ४१ शरदर्कांशुजांस्तापान्भूतानामुडुपोहरत् देहाभिमानजंबोधोमुकुंदोव्रजयोषिताम् ४२ खमशोभतनिर्मे
घंशरद्विमलतारकम् सत्वयुक्तंयथाचित्तंशब्दब्रह्मार्थदर्शनम् ४३ अखंडमंडलोव्योम्निरराजोडुगणैःशशी यथा
यदुपतिःकृष्णोवृष्णिचक्रावृतोभुवि ४४ आश्लिष्यसमशीतोष्णंप्रसूनवनमारुतम् जनास्तापंजहुर्गोप्योनकृष्ण

भ

हृतचेतसः ४५ गावो मृगाः खगा नार्यः पुष्पिण्यः शरदाभवन् अन्वीयमानाः स्ववृषैः फलैरीशक्रिया इव ४६ उदहृष्यन्वारिजा नि सूर्योत्थाने कुमुद्विना राज्ञा तु निर्भया लोका यथा दस्यून्विना नृप ४७ पुरग्रामेष्वाग्रयणैरिंद्रियैश्च महोत्सवैः बभौ भूः पक्वसस्याढ्या कलाभ्यां नितरां हरेः ४८ वणिग्मुनिनृपस्नाता निर्गम्यार्थान्प्रपेदिरे वर्षरुद्धा यथा सिद्धाः स्वपिंडान्काल आगते ४९ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे शरद्वर्णनं नाम विंशतितमोध्यायः ॥ २० ॥

॥ एकविंशे शरद्रम्यवृंदावनगते हरौ तद्वेणुस्वनमाकर्ण्य गोपीभिर्गीतमीर्यते ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥

इत्थं शरत्स्वच्छजलं पद्माकरसुगंधिना न्यविशद्वायुना वातं सगोगोपालकोच्युतः १ कुसुमितवनराजिशुष्मिभृंगद्विजकुलघुष्टसरःसरिन्महीध्रम् मधुपतिरवगाह्य चारयन्गाः सहपशुपालबलश्चुकूज वेणुम् २ तद्व्रजस्त्रिय आश्रुत्य वेणुगीतं स्मरोदयम् काश्चित्परोक्षं कृष्णस्य स्वसखीभ्योन्ववर्णयन् ३ तद्वर्णयितुमारब्धाः स्मरंत्यः कृष्णचेष्टितम् नाशकन्स्मरवेगेन विक्षिप्तमनसो नृप ४ बर्हापीडं नटवरवपुः कर्णयोः कर्णिकारं बिभ्रद्वासः कनककपिशं वैजयंतीं

चमालाम् रंध्रान्वेणोरधरसुधयापूरयनुगोपवृंदैर्वृंदारण्यंस्वपदरमणंप्राविशद्गीतकीर्त्तिः ५ इतिवेणुरवंराजन्सर्वभूतम
नोहरम् श्रुत्वाव्रजस्त्रियःसर्वावर्णयंत्योभिरेभिरे ६ गोप्य ऊचुः॥ अक्षण्वतांफलमिदंनपरंविदामःसख्यःपशूननुविवे
शयतोर्वयस्यैः वक्त्रंव्रजेशसुतयोरनुवेणुजुष्टंयैर्वानिपीतमनुरक्तकटाक्षमोक्षम् ७ चूतप्रवालबर्हस्तबकोत्पलाब्ज
मालानुपृक्तपरिधानविचित्रवेषौ मध्येविरेजतुरलंपशुपालगोष्ठ्यांरंगेयथानटवरौक्वचगायमानौ ८ गोप्यःकिमाचरद
यंकुशलंस्मवेणुर्दामोदराधरसुधामपिगोपिकानाम् भुंक्तेस्वयंयदवशिष्टरसंह्रदिन्योहृष्यत्त्वचोश्रुमुमुचुस्तरवो
यथार्याः ९ वृंदावनंसखिभुवोवितनोतिकीर्तिं यद्देवकीसुतपदांबुजलब्धलक्ष्मि गोविंदवेणुमनुमत्तमयूरनृत्यंप्रेक्ष्या
द्रिसान्वपरतान्यसमस्तसत्वम् १० धन्याःस्ममूढमतयोपिहरिण्यएतायानंदनंदनमुपात्तविचित्रवेषम् आकर्ण्य
वेणुरणितंसहकृष्णसाराःपूजांदधुर्विरचितांप्रणयावलोकैः ११ कृष्णंनिरीक्ष्यवनितोत्सवरूपवेषंश्रुत्वाचतत्क्वणि
तवेणुविचित्रगीतम् देव्योविमानगतयःस्मरनुन्नसाराभ्रश्यत्प्रसूनकबरामुमुहुर्विनीव्यः १२ गावश्चकृष्णमु

खनिर्गतवेणुगीतपीयूषमुत्तभितकर्णपुटैःपिबंत्यः शावाःस्नुतस्तनपयःकवलाःस्मतस्थुर्गोविंदमात्मनिदृशा श्रुकलाः
स्पृशंत्यः १३ प्रायोबतांबविहगामुनयोवनेस्मिन्कृष्णेक्षितंतदुदितंकलवेणुगीतम् आरुह्ययेद्रुमभुजान्रुचिरप्रवाला
न्शृण्वंतिमीलितदृशोविगतान्यवाचः १४ नद्यस्तदातदुपधार्यमुकुंदगीतमावर्तलक्षितमनोभवभग्नवेगाः आलिं
गनस्थगितमूर्मिभुजैर्मुरारेर्गृण्हंतिपादयुगुलंकमलोपहाराः १५ दृष्ट्वाऽतपेव्रजपशून्सहरामगोपैः संचारयंतमनुवे
णुमुदीरयंतम् प्रेमप्रवृद्धउदितःकुसुमावलीभिः सख्युर्व्यधात्स्ववपुषांबुदआतपत्रम् १६ पूर्णाःपुलिंद्यउरुगायप
दाब्जरागश्रीकुंकुमेनदयितास्तनमंडितेन तद्दर्शनस्मररुजस्तृणरूषितेनलिंपंत्यआननकुचेषुजहुस्तदाधिम्
१७ हंतायमद्रिरबलाहरिदासवर्योयद्रामकृष्णचरणस्पर्शप्रमोदः मानंतनोतिसह गोगणयोस्तयोर्यत्पानी
यसूयवसकंदरकंदमूलैः १८ गागोपकैरनुवनंनयतोरुदारवेणुस्वनैःकलपदैस्तनुभृत्सुसख्यः अस्पंदनंगतिम
तांपुलकस्तरूणांनिर्योगपाशकृतलक्षणयोर्विचित्रम् १९ एवंविधाभगवतोयावृंदावनचारिणः वर्णयंत्यो

मिथो गोप्यः क्रीडास्तन्मयतां ययुः ॥२०॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे एकविंशतितमोध्यायः ॥२१॥
॥ द्वाविंशे गोपकन्यानां वस्त्राहरणलीलया वरं दत्वागतः कृष्णो यज्ञशालामितीर्यते ॥१॥ श्रीशु
क उवाच ॥ हेमंते प्रथमे मासि नंदव्रजकुमारिकाः चेरुर्हविष्यं भुंजानाः कात्यायन्यर्चनव्रतम् १ आप्लुत्यांभसि का
लिंद्या जलांते चोदितेरुणे कृत्वा प्रतिकृतिं देवीमानर्चुर्नृप सैकतीम् २ गंधैर्माल्यैः सुरभिभिर्बलिभिर्धूपदी
पकैः उच्चावचैश्चोपहारैः प्रवालफलतंडुलैः ३ कात्यायनि महामाये महायोगिन्यधीश्वरि नंदगोपसुतं
देवि पतिं मे कुरु ते नमः ४ इति मंत्रं जपंत्यस्ताः पूजां चक्रुः कुमारिकाः एवं मासं व्रतं चेरुः कुमार्यः कृष्णचेतसः
५ भद्रकालीं समानर्चुर्भूयान्नंदसुतः पतिः उषस्युत्थाय गोत्रैः स्वैरन्योन्याबद्धबाहवः ६ कृष्णमुच्चैर्जगु
र्यांत्यः कालिंद्यां स्नातुमन्वहम् नद्यां कदाचिदागत्य तीरे निक्षिप्य पूर्ववत् ७ वासांसि कृष्णं गायंत्यो विजह्रुः
सलिले मुदा भगवांस्तदभिप्रेत्य कृष्णो योगेश्वरेश्वरः ८ वयस्यैरावृतस्तत्र गतस्तत्कर्मसिद्धये तासां

वासांस्युपादायनीपमारुह्यसत्वरः ९ हसद्भिःप्रहसन्बालैःपरिहासमुवाचह अत्रागत्याबलाःकामंस्वंस्वंवासःप्र
गृह्यताम् १० सत्यंब्रवाणिनोनर्मयद्यूयंव्रतकर्शिताः नमयोदितपूर्वंवाअनृतंतदिमेविदुः ११ एकैकशःप्रती
च्छध्वंसहैवोतसुमध्यमाः तस्यतत्क्ष्वेलितंदृष्ट्वागोप्यःप्रेमपरिप्लुताः १२ व्रीडिताःप्रेक्ष्यचान्योन्यंजातहा
सानिर्ययुः एवंब्रुवतिगोविंदेनर्मणाक्षिप्तचेतसः आकंठमग्नाःशीतोदेवेपमानास्तमब्रुवन् १३ मानयं
भोःकृथास्त्वांतुनंदगोपसुतंप्रियम् जानीमोंगव्रजश्लाघ्यंदेहिवासांसिवेपिताः १४ श्यामसुंदरतेदास्यः
करवामतवोदितम् देहिवासांसिधर्मज्ञनोचेद्राज्ञेब्रुवामहे १५ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥भवत्योयदिमेदास्यो
मयोक्तंवाकरिष्यथ अत्रागत्यस्ववासांसिप्रतीच्छंतुशुचिस्मिताः १६ ततोजलाशयात्सर्वादारिकाःशी
तवेपिताः पाणिभ्यांयोनिमाच्छाद्यप्रोत्तेरुःशीतकर्शिताः १७ भगवानाहतावीक्ष्यशुद्धभावप्रसादितः
स्कंधेनिधायवासांसिप्रीतःप्रोवाचसस्मितम् १८ यूयंविवस्त्रायदपोधृतव्रताव्यगाहतैतत्तदुदेवहेलनम्

बध्वांजलिंमूर्ध्न्यपनुत्तयेंहसः कृत्वानमो३धोवसनंप्रगृह्यताम् १९ इत्यच्युतेनाभिहितंव्रजाबलामत्वाविव
स्त्राप्लवनंव्रतच्युतिम् तत्पूर्तिकामास्तदशेषकर्मणांसाक्षात्कृतंनेमुरवद्यमृग्यतः २० तास्तथावनतादृष्ट्वा
भगवान्देवकीसुतः वासांसिताभ्यः प्रायच्छत्करुणस्तेनतोषितः २१ दृढंप्रलब्धास्त्रपयाचहापिताः प्रस्तोभि
ताः क्रीडनवच्चकारिताः वस्त्राणिचैवापहृतान्यथाप्यमुंतानाभ्यसूयन्प्रियसंगनिर्वृताः २२ परिधायस्ववासां
सिप्रेष्ठसंगमसज्जिताः गृहीतचित्तानोचेलुस्तस्मिंलज्जायितेक्षणाः २३ तासांविज्ञायभगवान्स्वपादस्प
र्शकाम्यया धृतव्रतानांसंकल्पमाहदामोदरोबलाः २४ संकल्पोविदितः साध्व्योभवतीनांमदर्चनम्
मयानुमोदितः सो३सौसत्योभवितुमर्हति २५ नमय्यावेशितधियांकामः कामायकल्पते भर्जिताक्व
थिताधानाप्रायोबीजायनेष्यते २६ यातावलाव्रजंसिद्धामयेमारंस्यथक्षपाः यदुद्दिश्यव्रतमिदंचेरु
रार्यार्चनंसतीः २७ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ इत्यादिष्टाभगवताल्लब्धकामाः कुमारिकाः ध्यायंत्यस्तत्पदांभो

४ वातवर्षातपहिमान् सहंतो वारयंति नः

जं रुच्चान्निर्विविशुर्द्विजम् २८ अथ गोपैः परिवृतो भगवान्देवकीसुतः वृंदावनाद्गतो दूरं चारयन्गाः सहाग्रजः २९
निदाघार्कातपे तिग्मे छायाभिः स्वाभिरात्मनः आतपत्रायितान्वीक्ष्य द्रुमानाह व्रजौकसः ३० हे स्तोककृष्ण हे
अंशो श्रीदामन्सुबलार्जुन विशालर्षभ तेजस्विन्देवप्रस्थ वरूथप ३१ पश्यतैतान्महाभागान्परार्थैकांतजी
विनः ४ ३२ अहो एषां वरं जन्म सर्वप्राण्युपजीवनम् सुजनस्येव येषां वै विमुखा यांति नार्थिनः ३३ पत्रपुष्पफल
च्छायामूलवल्कलदारुभिः गंधनिर्यासभस्मास्थितोक्मैः कामान्वितन्वते ३४ एतावज्जन्मसाफल्यं देहि
नामिह देहिषु प्राणैरर्थैर्धिया वाचा श्रेय एवाचरेत्सदा ३५ इति प्रवालस्तबकफलपुष्पदलोत्करैः तरूणां न
म्रशाखानां मध्येन यमुनां गतः ३६ तत्र गाः पाययित्वापः सुमृष्टाः शीतलाः शिवाः ततो नृप स्वयं गोपाः कामं
स्वादु पपुर्जलम् ३७ तस्या उपवने कामं चारयंतः पशून्नृप कृष्णरामावुपागम्य क्षुधार्त्ता इदमब्रुवन् ३८ ॥ इति
श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे द्वाविंशोध्यायः ॥२२॥ ॥ त्रयोविंशे ततो गोपैरन्न

याऽश्वाऽपदेशतः तत्पत्न्यनुग्रहात्कृष्णोदीक्षितानन्वनापयत् ॥१॥ गोपा ऊचुः ॥ रामराममहावीर्यकृष्णदुष्टनि
बर्हण एषावैबाधतेक्षुन्नस्तच्छांतिंकर्त्तुमर्हथः ॥१॥ श्रीशुक उवाच ॥ इतिविज्ञापितोगोपैर्भगवान्देवकीसुतः
भक्तायाविप्रभार्यायाःप्रसीदन्निदमब्रवीत् २ प्रयातदेवयजनंब्राह्मणाब्रह्मवादिनः सत्रमांगिरसंनामह्या
सतेस्वर्गकाम्यया ३ तत्रगत्वौदनंगोपायाचतास्मद्विसर्ज्जिताः कीर्तयंतोभगवतआर्यस्यममचाभिधाम्
४ इत्यादिष्टाभगवतागत्वायाचंततेतथा कृतांजलिपुटाविप्रान्दंडवत्पतिताभुवि ५ हेभूमिदेवाःशृणुत
कृष्णस्यादेशकारिणः प्राप्ताञ्जानीतभद्रंवोगोपान्नोरामचोदितान् ६ गाश्चारयंतावविदूरओदनंरामा
च्युतौवोलषतोबुभुक्षितौ तयोर्द्विजाओदनमर्थिनोर्यदिश्रद्धाचवोयच्छतधर्मवित्तमाः ७ दीक्षायाःपशु
संस्थायाःसौत्रामण्याश्चसत्तमाः अन्यत्रदीक्षितस्यापिनान्नमश्नन्हिदुष्यति ८ इतितेभगवद्याच्ञांशृण्वं
तोऽपिनशुश्रुवुः क्षुद्राशाभूरिकर्माणोबालिशावृद्धमानिनः ९ देशःकालःपृथग्द्रव्यंमंत्रतंत्रर्त्विजोऽग्नयः

देवतायजमानश्चक्रतुर्धर्मश्चयन्मयः १० तंब्रह्मपरमंसाक्षाद्भगवंतमधोक्षजम् मनुष्यदृष्ट्यादुष्प्रज्ञामर्त्यात्मानो
नमेनिरे ११ नतेयदोमितिप्रोचुर्ननेतिचपरंतप गोपानिराशाःप्रत्येत्य तथोचुःकृष्णरामयोः १२ तदुपाक
र्ण्यभगवान्प्रहस्यजगदीश्वरः व्याजहारपुनर्गोपान्दर्शयन्लौकिकींगतिम् १३ मांज्ञापयतपत्नीभ्यःससंक
र्षणमागतम् दास्यंतिकाममन्नंवःस्निग्धामय्युषिताधिया १४ गत्वाथपत्नीशालायांदृष्ट्वासीनाःस्वलं
कृताः नत्वाद्विजसतीर्गोपाःप्रश्रिताइदमब्रुवन् १५ नमोवोविप्रपत्नीभ्योनिबोधतवचांसिनः इतोवि
दूरेचरताकृष्णेनेहेषितावयम् १६ गाश्चारयन्सगोपालैःसरामोदूरमागतः बुभुक्षितस्यतस्यान्नंसानुग
स्यप्रदीयतां १७ श्रुत्वाच्युतमुपायातंनित्यंतद्दर्शनोत्सुकाः तत्कथाक्षिप्तमनसोबभूवुर्जातसंभ्रमाः १८
चतुर्विधंबहुगुणमन्नमादायभाजनैः अभिसस्रुःप्रियंसर्वाःसमुद्रमिवनिम्नगाः १९ निषिध्यमानाः
पतिभिर्भ्रातृभिर्बंधुभिःसुतैः भगवत्युत्तमश्लोकेदीर्घश्रुतधृताशयाः २० यमुनोपवनेशोकनवपल्ल

वृतं

वमंडिते विचरंतं गोपैः साग्रजं ददृशुः स्त्रियः २१ श्यामं हिरण्यपरिधिं वनमाल्यबर्हधातुप्रवालनटवेषमनु
व्रतांसे विन्यस्तहस्तमितरेण धुनानमब्जं कर्णोत्पलालककपोलमुखाब्जहासम् २२ प्रायः श्रुतप्रियतमो
दयकर्णपूरैर्यस्मिन्निमग्नमनसस्तमथाक्षिरंध्रैः अंतः प्रवेश्य सुचिरं परिरभ्य तापं प्राज्ञं यथाभिमतयो वि
जहुर्नरेंद्र २३ तास्तथा त्यक्तसर्वाशाः प्राप्ता आत्मदिदृक्षया विज्ञायाखिलदृग्द्रष्टा प्राह प्रहसिताननः २४
स्वागतं वो महाभागा आस्यतां करवाम किम् यन्नो दिदृक्षया प्राप्ता उपपन्नमिदं हि वः २५ नन्वद्धा मयि कुर्वंति
कुशलाः स्वार्थदर्शिनः अहैतुक्यव्यवहितां भक्तिमात्मप्रिये यथा २६ प्राणबुद्धिमनःस्वात्मदारापत्यधनाद
यः यत्संपर्कात्प्रिया आसंस्ततः को न्वपरः प्रियः २७ तद्यात देवयजनं पतयो वो द्विजातयः स्वसत्रं पारयि
ष्यंति युष्माभिर्गृहमेधिनः २८ पत्न्य ऊचुः मैवं विभोऽर्हति भवान्गदितुं नृशंसं सत्यं कुरुष्व निगमं तव पाद
मूलम् प्राप्ता वयं तुलसिदाम पदावसृष्टं केशैर्निवोढुमतिलंघ्य समस्तबंधून् २९ गृह्णंति नो न पतयः पि

१

भा॰द॰पू॰ ५२

तरौसुतावा नभ्रातृबंधुसुहृदः कुतएवचान्ये तस्माद्भवत्प्रपदयोःपतितात्मनांनोनान्याभवेद्गतिररिंदमतद्वि
धेहि ३०॥श्रीभगवानुवाच॥पतयोनाभ्यसूयेरन्पितृभ्रातृसुतादयः लोकाश्चवोमयोपेतादेवाअप्यनुमन्वते ३१ न
प्रीतयेऽनुरागायह्यंगसंगोनृणामिह तन्मनोमयियुंजानाअचिरान्मामवाप्स्यथ ३२॥श्रीशुकउवाच॥इत्युक्तामु
निपत्न्यस्तायज्ञवाटंपुनर्गताः तेचानसूयवःस्वाभिःस्त्रीभिःसत्रमपारयन् ३३ तत्रैकाविधृताभर्त्राभगवंतंय
थाश्रुतम् हृदोपगुह्यविजहौदेहंकर्मानुबंधनम् ३४ भगवानपिगोविंदस्तेनैवान्नेनगोपकान् चतुर्विधेनाशयि
त्वास्वयंचबुभुजेप्रभुः ३५ एवंलीलानरवपुर्नृलोकमनुशीलयन् रेमेगोगोपगोपीनांरमयन्रूपवाक्कृतैः ३६
अथानुस्मृत्यविप्रास्तेअन्वतप्यन्कृतागसः यद्विश्वेश्वरयोर्याच्ञामहन्मनृविडंबयोः ३७ दृष्ट्वास्त्रीणांभगवति
कृष्णेभक्तिमलौकिकीम् आत्मानंचतयाहीनमनुतप्ताव्यगर्हयन् ३८ धिग्जन्मनस्त्रिवृद्विद्यांधिग्व्रतंधिग्ब
हुज्ञताम् धिक्कुलंधिक्क्रियादाक्ष्यंविमुखायेत्वधोक्षजे ३९ नूनंभगवतोमायायोगिनामपिमोहिनी यद्वयंगुर

श्री॰ २३

यो

५३

वोनृणांस्वार्थेमुह्यामहेद्विजाः ४० अहोपश्यतनारीणामपिकृष्णेजगद्गुरौ दुरंतभावंयोविध्यन्मृत्युपाशान्गृ
हाभिधान् ४१ नासांद्विजातिसंस्कारोननिवासोगुरावपि नतपोनात्ममीमांसानशौचंनक्रियाःशुभाः ४२ अ
थापिह्युत्तमश्लोकेकृष्णेयोगेश्वरेश्वरे भक्तिर्दृढानचास्माकंसंस्कारादिमतामपि ४३ ननुस्वार्थविमूढानांप्रमत्तानां
गृहेहया अहोनःस्मारयामासगोपवाक्यैःसतांगतिः ४४ अन्यथापूर्णकामस्यकैवल्याद्याशिषांपतेः ईशितव्यैःकि
मस्माभिरीशस्यैतद्विडंबनम् ४५ हित्वान्यान्भजतेयंश्रीःपादस्पर्शाशयासकृत् आत्मदोषापवर्गेणयद्याञ्चाजनमो
हिनी ४६ देशःकालःपृथग्द्रव्यंमंत्रतंत्रर्त्विजोऽग्नयः देवतायजमानश्चक्रतुर्धर्मश्चयन्मयः ४७ सएषभगवान्सा
क्षाद्विष्णुर्योगेश्वरेश्वरः जातोयदुष्वित्यशृण्मह्यपिमूढानविद्महे ४८ अहोवयंधन्यतमायेषांनस्तादृशीःस्त्रियः
भक्त्यायासांमतिर्जाताअस्माकंनिश्चलाहरौ ४९ नमस्तुभ्यंभगवतेकृष्णायाकुंठमेधसे यन्मायामोहितधियोभ्रमा
मःकर्मवर्त्मसु ५० सवैनआद्यःपुरुषःस्वमायामोहितात्मनां अविज्ञातानुभावानांक्षंतुमर्हत्यतिक्रमम् ५१ इतिस्वा

घमनुस्मृत्य कृष्णे ते कृतहेलनाः दिदृक्षवोप्यच्युतयोः कंसाद्भीता न चाचलन् ५२ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे यज्ञपत्न्युद्धरणं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२३॥ चतुर्विंशे महेंद्रस्य मखं व्यावर्त्य हेतुभिः कृष्णः प्रवर्तयामास गोवर्द्धनमहोत्सवम् १ भक्तराणां क्रियागर्वनिरस्य स्वस्य रक्षणे च मघवन्मदभंगाय तन्मखं समवारयत् २॥ श्रीशुक उवाच॥ भगवानपि तत्रैव बलदेवेन संयुतः अपश्यन्निवसन्गोपानिंद्रयागकृतोद्यमान् १ तदभिज्ञोपि भगवान्सर्वात्मा सर्वदर्शनः प्रश्रयावनतोपृच्छद्वृद्धान्नंदपुरोगमान् २ कथ्यतां मे पितः कोयं संभ्रमो व उपागतः किंफलं कस्य चोद्देशः केन वा साध्यते मखः ३ एतद्ब्रूहि महान्कामो मह्यं शुश्रूषवे पितः नहि गोप्यं हि साधूनां कृत्यं सर्वात्मनामिह ४ अस्त्यस्वपरदृष्टीनाममित्रोदास्तविद्विषाम् उदासीनोऽरिवद्वर्ज्य आत्मवत्सुहृदुच्यते ५ ज्ञात्वाऽज्ञात्वा च कर्माणि जनोऽयमनुतिष्ठति विदुषः कर्मसिद्धिः स्यात्तथा नाविदुषो भवेत् ६ तत्र तावत्क्रियायोगो भवतां किं विचारितः अथवा लौकिकस्तन्मे पृच्छतः साधु भण्यताम् ७॥ नंद उवाच॥ ॥पर्जन्यो भगवानिंद्रो मेघास्तस्यात्ममूर्तयः तेभिवर्षंति भूतानां प्राणनं जीवनं प

यः ८ तंतातवयमन्येचवार्मुचांपतिमीश्वरम् द्रव्यैस्तद्रेतसासिद्धैर्यजंतेक्रतुभिर्नराः ९ तच्छेषेणोपजीवंति त्रिवर्गफ
लहेतवे पुंसांपुरुषकाराणांपर्जन्यःफलभावनः १० यएवंविसृजेद्धर्मंपारंपर्यागतंनरः कामाल्लोभाद्भयाद्द्वेषात्स
वैनाप्नोतिशोभनम् ११ श्रीशुकउवाच ॥ वचोनिशम्यनंदस्यतथान्येषांव्रजौकसाम् इंद्रायमन्युंजनयन्पितरंप्रा
हकेशवः १२ श्रीभगवानुवाच ॥ कर्मणाजायतेजंतुःकर्मणैवविलीयते सुखंदुःखंभयंक्षेमंकर्मणैवाभिपद्यते १३
अस्तिचेदीश्वरःकश्चित्फलरूप्यन्यकर्मणाम् कर्तारंभजतेसोपिनह्यकर्तुःप्रभुर्हिसः १४ किमिंद्रेणेहभूतानांस्व
स्वकर्मानुवर्तिनाम् अनीशेनान्यथाकर्तुंस्वभावविहितंनृणाम् १५ स्वभावतंत्रोहिजनःस्वभावमनुवर्तते स्वभाव
स्थमिदंसर्वंसदेवासुरमानुषम् १६ देहानुच्चावचान्जंतुःप्राप्योत्सृजतिकर्मणा शत्रुर्मित्रमुदासीनःकर्मैवगुरुरीश्व
रः १७ तस्मात्संपूजयेत्कर्मस्वभावस्थःस्वकर्मकृत् अंजसायेनवर्तेततदेवास्यहिदैवतम् १८ आजीव्यैकतरं
भावंयस्त्वन्यमुपजीवति नतस्माद्विंदतेक्षेमंजारंनार्यसतीयथा १९ वर्तेतब्रह्मणाविप्रोराजन्योरक्षयाभुवः

वैश्यस्तुवार्तयाजीवेच्छूद्रस्तुद्विजसेवया २० कृषिवाणिज्यगोरक्षाकुसीदंतुर्यमुच्यते वार्ताचतुर्विधातत्रवयंगोवृत्तयोनिशम्
२१ सत्वंरजस्तमइतिस्थित्युत्पत्यंतहेतवः रजसोत्पद्यतेविश्वमन्योन्यंविविधंजगत् २२ रजसाचोदितामेघावर्षंत्यंबूनि
सर्वतः प्रजास्तैरेवसिद्ध्यंतिमहेंद्रःकिंकरिष्यति २३ ननःपुरोजनपदानग्रामानगृहावयम् नित्यंवनौकसस्तातवनशै
लनिवासिनः २४ तस्माद्गवांब्राह्मणानामद्रेश्चारभ्यतांमखः यइंद्रयागसंभारास्तैरयंसाध्यतांमखः २५ पच्यंतांविवि
धाःपाकाःसूपांताःपायसादयः संयावापूपशष्कुल्यःसर्वदोहश्चगृह्यताम् २६ हूयंतामग्नयःसम्यक्ब्राह्मणैर्ब्रह्मवादि
भिः अन्नंबहुविधंतेभ्योदेयंवोधेनुदक्षिणा २७ अन्येभ्यश्चाश्वचांडालपतितेभ्योयथार्हतः यवसंचगवांदत्वागिरयेदी
यतांबलिः २८ स्वलंकृताभुक्तवंतःस्वनुलिप्ताःसुवाससः प्रदक्षिणंचकुरुतगोविप्रानलपर्वतान् २९ एतन्ममम तं
तातक्रियतांयदिरोचते अयंगोब्राह्मणाद्रीणांमह्यंचदयितोमखः ३० ॥ श्रीशुकउवाच ॥ कालात्मनाभगवताश
क्रदर्पजिघांसता प्रोक्तंनिशम्यनंदाद्याःसाध्वगृण्हंततद्वचः ३१ तथाचव्यदधुःसर्वंयथाहमधुसूदनः वाचयि

त्वास्वस्त्ययनंतद्द्रव्येणगिरिद्विजान् ३२ उपहृत्यबलीन्सर्वानादृतायवसंगवाम् गोधनानिपुरस्कृत्यगिरिंचक्रुःप्रद
क्षिणम् ३३ अनांस्यनडुद्युक्तानितेआरुह्यस्वलंकृताः गोप्यश्चकृष्णवीर्याणिगायंत्यःसद्विजाशिषः ३४ कृष्णस्त्व
न्यतमंरूपंगोपविश्रंभणंगतः शैलोस्मीतिब्रुवन्भूरिबलिमादद्बृहद्वपुः ३५ तस्मैनमोव्रजजनैःसहचक्रेआत्मनात्मने अहो
पश्यतशैलोसौरूपीनोनुग्रहंव्यधात् ३६ एषोवजानतोमर्त्यान्कामरूपीवनौकसः हंतिह्यस्मैनमस्यामःशर्मणेआत्म
नोगवाम् ३७ इत्यद्रिगोद्विजमखंवासुदेवप्रणोदिताः यथाविधायतेगोपाःसहकृष्णाव्रजंययुः ३८ ॥ इतिश्री
भागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेचतुर्विंशतितमोध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ पंचविंशेरुषाशक्रे
अश्मवर्षाशयवर्षति उद्धृत्यगिरिमासारादरक्षद्गोकुलंप्रभुः ॥ श्रीशुकउवाच ॥ इंद्रस्तदात्मनःपूजांविज्ञायविहतां
नृप गोपेभ्यः कृष्णनाथेभ्योनंदादिभ्यश्चुकोपसः १ गणंसांवर्तकंनाममेघानांचांतकारिणाम् इंद्रःप्राचोदय
त्क्रुद्धोवाक्यंचाहेशमान्युत २ अहोश्रीमदमाहात्म्यंगोपानांकाननौकसाम् कृष्णंमर्त्यमुपाश्रित्य येचक्रुर्देव

भा॰द॰पू॰सू॰
५६

हेलनम् ३ यथादृढैः कर्ममयैः क्रतुभिर्नामनौनिभैः विद्यामान्वीक्षिकीं हित्वा तितीर्षंति भवार्णवम् ४ वाचालं बा
लिशं स्तब्धमज्ञं पंडितमानिनम् कृष्णं मर्त्यमुपाश्रित्य गोपा मे चक्रुरप्रियम् ५ एषां श्रियावलिप्तानां कृष्णेनाध्मा
पितात्मनाम् धुनुत श्रीमदस्तंभं पशून्नयत संक्षयम् ६ अहं चैरावतं नागमारुह्यानुव्रजे व्रजम् मरुद्गणैर्महावीर्यै
र्नंदगोष्ठजिघांसया ७ ॥ ऋषिरुवाच ॥ इत्थं मघवताज्ञप्ता मेघा निर्मुक्तबंधनाः नंदगोकुलमासारैः पीडयामा
सुरोजसा ८ विद्योतमाना विद्युद्भिः स्तनंतः स्तनयित्नुभिः तीव्रैर्मरुद्गणैर्नुन्ना ववृषुर्जलशर्कराः ९ स्थूणास्थू
लवर्षधारा मुंचत्स्वभ्रेष्वभीक्ष्णशः जलौघैः प्लाव्यमाना भूर्नादृश्यत नतोन्नतम् १० अत्यासारातिवातेन पशवो
जातवेपनाः गोपा गोप्यश्च शीतार्ता गोविंदं शरणं ययुः ११ शिरः सुतांश्च कायेन प्रच्छाद्यासारपीडिताः वेप
माना भगवतः पादमूलमुपाययुः १२ कृष्ण कृष्ण महाभाग त्वन्नाथं गोकुलं प्रभो त्रातुमर्हसि देवान्नः कुपिता
द्भक्तवत्सल १३ शिलावर्षनिपातेन हन्यमानमचेतनम् निरीक्ष्य भगवान्मेने कुपितेंद्रकृतं हरिः १४ अपर्त्विंद्यु

अ॰
२५

५६

ल्बणं वर्षमतिवातं शिलामयम् स्वयागे निहते ऽस्माभिरिन्द्रो नाशाय वर्षति १५ तत्र प्रतिविधिं सम्यगात्मयोगेन साध
ये लोकेशमानिनां मौढ्याद्धरिष्ये श्रीमदं तमः १६ न हि सद्भावयुक्तानां सुराणामीशविस्मयः मत्तोऽसतां मानभंगः
प्रशमायोपकल्पते १७ तस्मान्मच्छरणं गोष्ठं मन्नाथं मत्परिग्रहम् गोपाये स्वात्मयोगेन सोऽयं मे व्रत आहितः १८
इत्युक्त्वैकेन हस्तेन कृत्वा गोवर्द्धनाचलम् दधार लीलया कृष्णश्छत्राकमिव बालकः १९ अथाह भगवान् गोपान् हे
ऽम्ब तात व्रजौकसः यथोपजोषं विशत गिरिगर्तं सगोधनाः २० न त्रास इह वः कार्यो मद्धस्ताद्रिनिपातने वातवर्षभ
येनालं तत्त्राणं विहितं हि वः २१ तथा निर्विविशुर्गर्तं कृष्णाश्वासितमानसाः यथावकाशं सधनाः सव्रजाः सोप
जीविनः २२ क्षुत्तृड्व्यथां सुखापेक्षां हित्वा तैर्व्रजवासिभिः वीक्ष्यमाणो दधावद्रिं सप्ताहं नाचलत्पदात् २३ कृ
ष्णयोगानुभावं तं निशम्येन्द्रोऽतिविस्मितः निस्तंभो भ्रष्टसंकल्पः स्वान् मेघान् संन्यवारयत् २४ खं व्यभ्रमु
दितादित्यं वातवर्षं च दारुणम् निशाम्योपरतं गोपान् गोवर्द्धनधरोऽब्रवीत् २५ निर्यात त्यजत त्रासं गोपाः स

भा॰ द॰ पू॰ म॰
५७

स्त्रीधनार्भकाः उपारतं वातवर्षं व्युदभ्रायाश्च निम्नगाः २६ ततस्ते निर्ययुर्गोपाः स्वं स्वमादाय गोधनम् शकटोढोपकरणं स्त्री
बालस्थविराः शनैः २७ भगवानपि तं शैलं स्वस्थाने पूर्ववत्प्रभुः पश्यतां सर्वभूतानां स्थापयामास सलीलया २८ तं प्रेमवे
गान्निर्भृता व्रजौकसो यथा समीयुः परिरंभणादिभिः गोप्यश्च सस्नेहमपूजयन्मुदा दध्यक्षताद्भिर्युयुजुः सदाशिषः २९
यशोदा रोहिणी नंदो रामश्च बलिनां वरः कृष्णमालिंग्य युयुजुराशिषः स्नेहकातराः ३० दिवि देवगणाः साध्याः सिद्धगं
धर्वचारणाः तुष्टुवुर्मुमुचुस्तुष्टाः पुष्पवर्षाणि पार्थिव ३१ शंखदुंदुभयो नेदुर्दिवि देवप्रणोदिताः जगुर्गंधर्वपतयस्तुंब
रुप्रमुखा नृप ३२ ततोऽनुरक्तैः पशुपैः परिश्रितो राजन्स्वगोष्ठं सबलोऽव्रजद्धरिः तथाविधान्यस्य कृतानि गोपिका
गायंत्य ईयुर्मुदिता हृदिस्पृशः ३३ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे पंचविंशोऽध्यायः ॥२५॥

॥ षड्विंशो विस्मितान्गोपान्कृष्णस्याद्भुतकर्मभिः नंदो गर्गोक्तिमाश्राव्य तदैश्वर्यमवर्णयत् १

श्रीशुक उवाच ॥ ॥ एवंविधानि कर्माणि गोपाः कृष्णस्य वीक्ष्य ते अतद्वीर्यविदः प्रोचुः समभ्येत्य सुविस्मिताः १

अ॰
२५

५७

बालकस्ययदेतानिकर्माण्यत्यद्भुतानिवै कथमर्हत्यसौजन्मग्राम्येष्वात्मजुगुप्सितम् २ यःसप्तहायनोबालःकरेणैकेन
लीलया कथंबिभ्रद्गिरिवरंपुष्करंगजराडिव ३ तोकेनामीलिताक्षेणपूतनायामहौजसः पीतःस्तनःसहप्राणैःकालेनेव
वयस्तनोः ४ हिन्वतोधःशयानस्यमास्यस्यचरणावुदक् अनोपतद्विपर्यस्तंरुदतःप्रपदाहतम् ५ एकहायनआसी
नोह्रियमाणोविहायसा दैत्येनयस्तृणावर्तमहन्कंठग्रहातुरम् ६ क्वचिद्धैयंगवस्तैन्येमात्राबद्धउलूखले गच्छन्न
र्जुनयोर्मध्येबाहुभ्यांतावपातयत् ७ वनेसंचारयन्वत्सान्सरामोबालकैर्वृतः हंतुकामंबकंदोर्भ्यांमुखतोरिमपाटय
त् ८ वत्सेषुवत्सरूपेणप्रविशंतंजिघांसया हत्वान्यपातयत्तेनकपित्थानिचलीलया ९ हत्वारासभदैतेयंतद्बंधूं
श्चबलान्वितः चक्रेतालवनंक्षेमंपरिपक्वफलान्वितम् १० प्रलंबंघातयित्वोग्रंबलेनबलशालिना अमोचयद्व्र
जपशून्गोपांश्चारण्यवह्नितः ११ आशीविषतमाहींद्रंदमित्वाविमदंह्रदात् प्रसह्योद्वास्ययमुनांचक्रेसौनिर्विषो
दकाम् १२ दुस्त्यजश्चानुरागोस्मिन्सर्वेषांनोव्रजौकसाम् नंदतेतनयेस्मासुतस्याप्यौत्पत्तिकोभिथः १३ क्वसप्त

सायनो बालः कर्मणा किं विधारणम्‌ ततो नो जायते शंका व्रजनाथ तवात्मजे १४ ॥ नंद उवाच ॥ श्रूयतां मे वचो गोपा व्येतु शंका च वो र्भके एनं कुमारमुद्दिश्य गर्गो मे यदुवाच ह १५ वर्णास्त्रयः किलास्यासन्‌ गृह्णतोनुयुगं तनूः शुक्लो रक्तस्तथा पीत इदानीं कृष्णतां गतः १६ प्रागयं वसुदेवस्य क्वचिज्जातस्तवात्मजः वासुदेव इति श्रीमानभिज्ञाः संप्रचक्षते १७ बहूनि संति नामानि रूपाणि च सुतस्य ते गुणकर्मानुरूपाणि तान्यहं वेद नो जनाः १८ एष वः श्रेय आधास्यत्‌ गोपगोकुलनंदनः अनेन सर्वदुर्गाणि यूयमंजस्तरिष्यथ १९ पुराऽनेन व्रजपते साधवो दस्युपीडिताः अराजके रक्ष्यमाणा जिग्युर्दस्यून्समेधिताः २० य एतस्मिन्महाभागाः प्रीतिं कुर्वंति मानवाः नारयोभिभवंत्येतान्विष्णुपक्षानिवासुराः २१ तस्मान्नंदात्मजोयं ते नारायणसमो गुणैः श्रिया कीर्त्यानुभावेन तत्कर्मसु न विस्मयः २२ इत्यद्धा मां समादिश्य गर्गे च स्वगृहं गते मन्ये नारायणस्यांशं कृष्णमक्लिष्टकारिणम्‌ २३ इति नंदवचः श्रुत्वा गर्गगीतं व्रजौकसः दृष्टश्रुतानुभावास्ते कृष्णस्यामिततेजसः मुदितानंदमानर्चुः कृष्णं च गतविस्मयाः २४ देवे वर्षे

तियज्ञविप्लवरुषावर्षाश्मपर्वानिलैः सीदत्पालपशुस्त्रिआत्मशरणं दृष्ट्वानुकंप्युत्स्मयन् उत्पाट्यैककरेणशैल
मबलोलीलोच्छिलींध्रं यथाबिभ्रद्गोष्ठमपान्महेंद्रमदभित्प्रीयान्नइंद्रोगवाम् २५ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुरा
णेदशमस्कंधेषड्विंशतितमोध्यायः ॥२६॥ ॥ सप्तविंशतदालक्ष्यकृष्णस्यप्रभवंपरम् वर्ण्यतेसुरभी
द्राभ्याममभिषेकमहोत्सवः १ ॥श्रीशुकउवाच॥ गोवर्द्धनेधृतेशैलेआसाराद्रक्षितेव्रजे गोलोकादाव्रजत्कृष्णं
सुरभिःशक्रएवच १ विविक्तउपसंगम्यव्रीडितःकृतहेलनः पस्पर्शपादयोरेनंकिरीटेनार्कवर्चसा २ दृष्टश्रुतानु
भावोस्यकृष्णस्यामिततेजसः नष्टत्रिलोकेशमदइंद्रआहकृतांजलिः ३ ॥इंद्रउवाच॥ विशुद्धसत्वंतवधामशां
तंतपोमयंध्वस्तरजस्तमस्कम् मायामयोयंगुणसंप्रवाहोनविद्यतेतेग्रहणानुबंधः ४ कुतोनुतद्धेतवईशतत्कृ
ताल्लोभादयोयेबुधलिंगभावाः तथापिदंडंभगवान्बिभर्तिधर्मस्यगुप्त्यैखलनिग्रहाय ५ पितागुरुस्त्वंजगता
मधीशोदुरत्ययःकालउपात्तदंडः हितायस्वेच्छातनुभिःसमीहसेमानंविधुन्वन्जगदीशमानिनाम् ६ येमद्विधा

भा॰द॰पू॰म॰ ५१

ऽजगदीशमानिनः स्त्वांवीक्ष्यकाले ऽभयमाशुतन्मदम् हित्वार्यमार्गंप्रभजंत्यपस्मयाईहाखलानामपितेनुशासनम् ७ सत्वं
ममैश्वर्यमदप्लुतस्य कृतागसस्ते ऽविदुषःप्रभावम् क्षंतुंप्रभोथार्हसिमूढचेतसोमैवंपुनर्भून्मतिरीशमेसती ८ तवावतारोय
मधोक्षजेहस्वयंभराणामुरुभारजन्मनाम् चमूपतीनामभवायदेव भवाययुष्मच्चरणानुवर्तिनां ९ नमस्तुभ्यंभगवतेपुरुषाय
महात्मने वासुदेवायकृष्णायसात्वतांपतयेनमः १० स्वच्छंदोपात्तदेहायविशुद्धज्ञानमूर्त्तये सर्वस्मैसर्वबीजायसर्वभू
तात्मनेनमः ११ मयेदंभगवन्गोष्ठनाशायासारवायुभिः चेष्टितंविहतेयज्ञेमानिनातीव्रमन्युना १२ त्वयेशानुगृहीतोस्मि
ध्वस्तस्तंभोवृथोद्यमः ईश्वरंगुरुमात्मानंत्वामहंशरणंगतः १३॥ श्रीशुकउवाच॥ एवंसंकीर्तितः कृष्णोमघोनाभगवा
नमुम् मेघगंभीरयावाचाप्रहसन्निदमब्रवीत् १४॥ श्रीभगवानुवाच॥ मयातेऽकारिमघवन्मखभंगोनुगृण्हता मद
नुस्मृतयेनित्यंमत्तस्येंद्रश्रियाभृशम् १५ मामैश्वर्यश्रीमदांधोदंडपाणिंनपश्यति तंभ्रंशयामिसंपद्भ्योयस्यचेच्छा
म्यनुग्रहम् १६ गम्यतांशक्रभद्रंवः क्रियतांमेनुशासनम् स्थीयतांस्वाधिकारेषुयुक्तैर्वःस्तंभवर्जितैः १७ अथाहसु

भ॰ २७

५१

रभिः कृष्णमभिवंद्यमनस्विनी स्वसंतानैरुपामंत्र्यगोपरूपिणमीश्वरम् १८ ॥ सुरभिरुवाच ॥ कृष्णकृष्णमहायोगिन्वि
श्वात्मन्विश्वसंभव भवतालोकनाथेनसनाथावयमच्युत १९ त्वंनः परमकंदैवंत्वंनइंद्रोजगत्पते भवायभवगोविप्रदेवानांये
चसाधवः २० इंद्रंनस्त्वाभिषेक्ष्यामोब्रह्मणानोदितावयम् अवतीर्णोसिविश्वात्मन्भूमेर्भारापनुत्तये २१ ॥ श्रीशुक उ
वाच ॥ एवंकृष्णमुपामंत्र्यसुरभिः पयसात्मनः जलैराकाशगंगायाऐरावतकरोद्धृतैः २२ इंद्रः सुरर्षिभिः साकंनोदितो
देवमातृभिः अभ्यषिंच्यतदाशार्हंगोविंदइतिचाभ्यधात् २३ तत्रागतास्तुंबरुनारदादयोगंधर्वविद्याधरसिद्धचार
णाः जगुर्यशोलोकमलापहंहरेः सुरांगनाः संननृतुर्मुदान्विताः २४ तंतुष्टुवुर्देवनिकायकेतवोह्यवाकिरंश्चाद्भुत
पुष्पवृष्टिभिः लोकाः परांनिर्वृतिमाप्नुवंस्त्रयोगावस्तदागामनयन्पयोद्रुताम् २५ नानारसौघाः सरितोवृक्षाआ
सन्मधुस्रवाः अकृष्टपच्यौषधयोगिरयोबिभ्रदुन्मणीन् २६ कृष्णेभिषिक्तएतानिसत्वानिकुरुनंदन निर्वैरा
ण्यभवंस्तातक्रूराण्यपिनिसर्गतः २७ इतिगोगोकुलपतिंगोविंदमभिषिच्यसः अनुज्ञातोययौशक्रोवृतोदेवादि

न

भा॰द॰पू॰म॰
६०

भिर्दिवम् २८॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे ईरुस्तुतिर्नाम सप्तविंशोऽध्यायः॥२७॥ श्रीरस्तु॥ शुभमस्तु॥ अष्टाविंशे ततो नंदानयनं वरुणालयात् वैकुंठदर्शनं चाथ गोपानामनुवर्ण्यते १ गोवर्द्धनं समुद्धृत्य वशीकृत्यासुरेश्वरम् नंदानयनतः कृष्णो वरुणं च वशे नयत् २॥ श्रीशुक उवाच॥ एकादश्यां निराहारः समभ्यर्च्य जनार्द्दनम् स्नातुं नंदस्तु कालिंद्या द्वादश्यां जलमाविशत् १ तं गृहीत्वाऽनयद्भृत्यो वरुणस्यासुरोंऽतिकम् अविज्ञायासुरीं वेलां प्रविष्टमुदकं निशि २ चुक्रुशुस्तमपश्यंतः कृष्ण रामेति गोपकाः भगवांस्तदुपश्रुत्य पितरं वरुणाहृतम् तदंतिकं गतो राजन्स्वानामभयदो विभुः ३ प्राप्तं वीक्ष्य हृषीकेशं लोकपालः सपर्यया महत्या पूजयित्वाह तद्दर्शनमहोत्सवः ४॥ वरुण उवाच॥ अद्य मे निभृतो देहोऽद्यार्थोऽधिगतः प्रभो त्वत्पादभाजो भगवन्नवापुः पारमध्वनः ५ नमस्तुभ्यं भगवते ब्रह्मणे परमात्मने नयत्र श्रूयते माया लोकसृष्टिविकल्पना ६ अजानता मामकेन मूढेनाकार्यवेदिना आनीतोऽयं तव पिता तद्भवान्क्षंतुमर्हति ७ ममाप्यनुग्रहं कृष्ण कर्तुमर्हस्यशेषदृक् गोविंद नीयतामेष पिता ते पितृ

अ॰
२८
६०

वत्सल ८ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ एवंप्रसादितःकृष्णोभगवानीश्वरेश्वरः आदायागात्स्वपितरंबंधूनांचावहन्मुदम्
९ नंदस्त्वतींद्रियंदृष्ट्वालोकपालमहोदयम् कृष्णेचसन्नतिंतेषांज्ञातिभ्योविस्मितोब्रवीत् १० तेचौत्सुक्यधियोराज
न्मत्वागोपास्तमीश्वरम् अपिनःस्वगतिंसूक्ष्मामुपाधास्यदधीश्वरः ११ इतिस्वानांसभगवान्विज्ञायाखिलदृक्स्वय
म् संकल्पसिद्धयेतेषांकृपयैतदचिंतयत् १२ जनोवैलोकएतस्मिन्नविद्याकामकर्मभिः उच्चावचासुगतिषुनवेदस्वांगतिं
भ्रमन् १३ इतिसंचिंत्यभगवान्महाकारुणिकोहरिः दर्शयामासलोकंस्वंगोपानांतमसःपरम् १४ सत्यंज्ञानमनंतंयद्ब्र
ह्मज्योतिःसनातनम् यद्धिपश्यंतिमुनयोगुणापायेसमाहिताः १५ तेतुब्रह्मह्रदंनीतामग्नाःकृष्णेनचोद्धृताः ददृशुर्ब्रह्मणो
लोकंयत्राक्रूरोध्यगात्पुरा १६ नंदादयस्तुतंदृष्ट्वापरमानंदनिर्वृताः कृष्णंचतत्रछंदोभिःस्तूयमानंसुविस्मिताः १७ ॥ इ
तिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअष्टाविंशतितमोध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ एकोनत्रिंशेतु
रासार्थंमुक्तिप्रत्युक्त्योहरेः गोपीभीरासंरंभेतस्यचांतर्द्धिकौतुकं १ ब्रह्मादिजयसंरूढमूढकंदर्पदर्पहा जयतिश्रीपति

भा०द०पू०म्र
६९

मंडल

गोपीरासैमंडनः २।।श्रीशुकउवाच। भगवानपिताराञीः शरदोत्फुल्लमल्लिकाः वीक्ष्यरंतुंमनश्चक्रे योगमायामुपाश्रितः
१ तदोडुराजःकुकुभःकरैर्मुखंप्राच्याविलिंपन्नरुणेनशंतमैः सचर्षणीनामुदगाच्छुचोमृजन्प्रियःप्रियायाइवदीर्घदर्शनः
२ दृष्ट्वाकुमुद्वंतमखंडमंडलंरमाननाभंनवकुंकुमारुणम् वनंचतत्कोमलगोभिरंजितंजगौकलंवामदृशांमनोहरम् ३ निश
म्यगीतंतदनंगवर्द्धनंव्रजस्त्रियःकृष्णगृहीतमानसाः आजग्मुरन्योन्यमलक्षितोद्यमाः सयत्रकांतोजवलोलकुंडलाः
४ दुहंत्योभिययुःकाश्चिद्दोहंहित्वासमुत्सुकाः पयोधिश्रित्यसंयावमनुद्वास्यापराययुः ५ परिवेषयंत्यस्तद्धित्वापाययंत्यः
शिशून्पयः शुश्रूषंत्यःपतीन्काश्चिदश्नंत्योपास्यभोजनम् ६ लिंपंत्यःप्रमृजंत्योन्याअंजंत्यःकाश्चलोचने व्यत्यस्तवस्त्रा
भरणाःकाश्चित्कृष्णांतिकंययुः ७ तावार्यमाणाःपतिभिःपितृभिर्भ्रातृबंधुभिः गोविंदापहृतात्मानोनन्यवर्ततमोहि
ताः ८ अंतर्गृहगताःकाश्चिद्गोप्योलब्धविनिर्गमाः कृष्णंतद्भावनायुक्तादध्युर्मीलितलोचनाः ९ दुःसहप्रेष्ठविरह
तीव्रतापधुताशुभाः ध्यानप्राप्ताच्युताश्लेषनिर्वृत्याक्षीणमंगलाः १० तमेवपरमात्मानंजारबुद्ध्यापिसंगताः जहुर्गुण

अ०
२९

६९

मयंदेहंसद्यःप्रक्षीणबंधनाः ११ ।। राजोवाच ।। कृष्णंविदुःपरंकांतंनतुब्रह्मतयामुने गुणप्रवाहोपरमस्तासांगुणधियांकथम्
।।१२।। श्रीशुकउवाच ।। उक्तंपुरस्तादेतत्तेचैद्यःसिद्धिंयथागतः द्विषन्नपिहृषीकेशंकिमुताधोक्षजप्रियाः १३ नृणांनिःश्रेय
सार्थायव्यक्तिर्भगवतोनृप अव्ययस्याप्रमेयस्यनिर्गुणस्यगुणात्मनः १४ कामंक्रोधंभयंस्नेहमैक्यंसौहृदमेवच नित्यंहरौवि
दधतोयांतितन्मयतांहिते १५ नचैवंविस्मयःकार्योभवताभगवत्यजे योगेश्वरेश्वरेकृष्णेयतएतद्विमुच्यते १६ तादृष्ट्वांतिकमा
याताभगवान्व्रजयोषितः अवदद्वदतांश्रेष्ठोवाचःपेशैर्विमोहयन् १७ ।। श्रीभगवानुवाच ।। स्वागतंवोमहाभागाःप्रियंकिं
करवाणिवः व्रजस्यानामयंकच्चिद्ब्रूतागमनकारणम् १८ रजन्येषाघोररूपाघोरसत्वनिषेविता प्रतियातव्रजंनेहस्थेयंस्त्री
भिःसुमध्यमाः १९ मातरःपितरःपुत्राभ्रातरःपतयश्चवः विचिन्वंतिह्यपश्यंतोमाकृध्वंबंधुसाध्वसम् २० दृष्टंवनंकुसुमि
तंराकेशकररंजितम् यमुनानिललीलैजत्तरुपल्लवशोभितम् २१ तद्यातमाचिरंगोष्ठंशुश्रूषध्वंपतीन्सतीः क्रंदंतिवत्सा
बालाश्चतान्पाययतदुह्यत २२ अथवामदभिस्नेहाद्भवंत्योयंत्रिशयाः आगताह्युपपन्नंवःप्रीयंतेमयिजंतवः २३ भर्तुः

शुश्रूषणंस्त्रीणांपरोधर्मोह्यमायया तद्बंधूनांचकल्याण्यः प्रजानांचानुपोषणम् २४ दुःशीलोदुर्भगोवृद्धोजडोरोग्यधनोऽपिवा
पतिःस्त्रीभिर्नहातव्योलोकेप्सुभिरपातकी २५ अस्वर्ग्यमयशस्यंचफल्गुकृच्छ्रंभयावहम् जुगुप्सितंचसर्वत्रऔपपत्यंकुलस्त्रियाः
२६ श्रवणाद्दर्शनाध्यानान्मयिभावोनुकीर्तनात् नतथासन्निकर्षेणप्रतियाततततोगृहान् २७ श्रीशुकउवाच इतिविप्रि
यमाकर्ण्यगोप्योगोविंदभाषितम् विषण्णाभग्नसंकल्पाश्चिंतामापुर्दुरत्ययाम् २८ कृत्वामुखान्यवशुचःश्वसनेनशुष्यद्बिं
बाधराणिचरणेनभुवंलिखंत्यः अस्त्रैरुपात्तमषिभिःकुचकुंकुमानि तस्थुर्मृजंत्यउरुदुःखभराःस्मतूष्णीम् २९ प्रेष्ठंप्रियेत
रमिवप्रतिभाषमाणंकृष्णंतदर्थविनिवर्तितसर्वकामाः नेत्रेविमृज्यरुदितोपहतेस्मकिंचित् संरंभगद्गदगिरोऽब्रुवतानुरक्ताः
३० ॥ गोप्यऊचुः ॥ मैवंविभोऽर्हतिभवान्गदितुंनृशंसंसंत्यज्यसर्वविषयांस्तवपादमूलम् भक्ताभजस्वदुरवग्रहमात्यजा
स्मान्देवोयथादिपुरुषोभजतेमुमुक्षून् ३१ यत्पत्यपत्यसुहृदामनुवृत्तिरंगस्त्रीणांस्वधर्मइतिधर्मविदात्वयोक्तम् अस्त्वे
वमेतदुपदेशपदेत्वयीशेप्रेष्ठोभ वांस्तनुभृतांकिलबंधुरात्मा ३२ कुर्वंतिहित्वयिरतिंकुशलाःस्वआत्मन्नित्यप्रियेपतिसु

तादृग्भिरार्निदैः किम् तन्नः प्रसीद परमेश्वर मास्म छिंद्या आशां भृतां त्वयि चिरादरविंदनेत्र ३३ चित्तं सुखेन भवतापहृतं गृहेषु यन्
निर्विशत्युत करावपि गृह्यकृत्ये पादौ पदं न चलतस्तव पादमूलाद्यामः कथं व्रजमथो करवाम किंवा ३४ सिंचांग नस्त्वदधरामृतपूरके
ण हासावलोककलगीतजहृच्छयाग्निम् नो चेद्वयं विरहजाग्न्युपयुक्तदेहा ध्यानेन याम पदयोः पदवीं सखे ते ३५ यर्ह्यंबुजाक्ष तव पा
दतलं रमाया दत्तक्षणं क्वचिदरण्यजनप्रियस्य अस्प्राक्ष्म तत्प्रभृति नान्यसमक्षमंगस्थातुं त्वयाभिरमिता बत पारयामः ३६
श्रीर्यत्पदांबुजरजश्चकमे तुलस्या लब्ध्वापि वक्षसि पदं किल भृत्यजुष्टम् यस्याः स्ववीक्षणकृतेऽन्यसुरप्रयासस्तद्वद्वयं च तव पा
दरजः प्रपन्नाः ३७ तन्नः प्रसीद वृजिनार्दन तेंघ्रिमूलं प्राप्ता विसृज्य वसतीस्त्वदुपासनाशाः त्वत्सुंदरस्मितनिरीक्षणतीव्र
कामतप्तात्मनां पुरुषभूषण देहि दास्यम् ३८ वीक्ष्यालकावृतमुखं तव कुंडलश्रीगंडस्थलाधरसुधं हसितावलोकम् दत्ता
भयं च भुजदंडयुगं विलोक्य वक्षः श्रियैकरमणं च भवाम दास्यः ३९ कास्त्र्यंग ते कलपदायतवेणुगीतसंमोहितार्यचरितान्न च
लेत्त्रिलोक्याम् त्रैलोक्यसौभगमिदं च निरीक्ष्य रूपं यद्गोद्विजद्रुममृगाः पुलकान्यबिभ्रन् ४० व्यक्तं भवान्व्रजभयार्तिहरोऽभि

जातो देवो यथादिपुरुषः सुरलोकगोप्ता तन्नो निधेहि करपंकजमार्तबंधो तप्तस्तनेषु च शिरस्सु च किंकरीणाम् ४१ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति विक्लवितं तासां श्रुत्वा योगेश्वरेश्वरः प्रहस्य सदयं गोपीरात्मारामोप्यरीरमत् ४२ ताभिः समेताभिरुदारचेष्टितः प्रियेक्षणोत्फुल्लमुखीभिरच्युतः उदारहासद्विजकुंददीधितिर्व्यरोचतैणांक इवोडुभिर्वृतः ४३ उपगीयमान उद्गायन् वनिताशतयूथपः मालां बिभ्रद्वैजयंतीं व्यचरन्मंडयन्वनम् ४४ नद्याः पुलिनमाविश्य गोपीभिर्हिमवालुकम् रेमे तत्तरलानंदकुमुदामोदवायुना ४५ बाहुप्रसारपरिरंभकरालकोरुनीवीस्तनालभननर्मनखाग्रपातैः क्ष्वेल्यावलोकहसितैर्व्रजसुंदरीणामुत्तंभयन्रतिपतिं रमयांचकार ४६ एवं भगवतः कृष्णाल्लब्धमाना महात्मनः आत्मानं मेनिरे स्त्रीणां मानिन्योभ्यधिकं भुवि ४७ तासां तत्सौभगमदं वीक्ष्य मानं च केशवः प्रशमाय प्रसादाय तत्रैवांतरधीयत ४८ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे भगवतो बालचरित्रवर्णनं नामएकोनत्रिंशोध्यायः २९ त्रिंशे विरहसंतप्तगोपीभिः कृष्णमार्गणम् उन्मत्तवन्नियतं भ्रमतीभिर्वने वने १ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ अंतर्हिते भगवति सहसैव व्रजांगनाः अतप्यंस्तमचक्षाणाः करिण्य इव

ऋथपम् १ गत्यानुरागस्मितविभ्रमेक्षितैर्मनोरमालापविहारविभ्रमैः आक्षिप्तचित्ताः प्रमदा रमापतेस्तास्ता विचेष्टा जगृहुस्तदात्मि
काः २ गतिस्मितप्रेक्षणभाषणादिषु प्रियाः प्रियस्य प्रतिरूढमूर्तयः असावहं त्वित्यबलास्तदात्मिका न्यवेदिषुः कृष्णविहा
रविभ्रमाः ३ गायंत्य उच्चैरमुमेव संहता विचिक्युरुन्मत्तकवद्वनाद्वनम् पप्रच्छुराकाशवदंतरं बहिर्भूतेषु संतं पुरुषं वनस्पती
न् ४ दृष्टो वः कच्चिदश्वत्थ प्लक्ष न्यग्रोध नो मनः नंदसूनुर्गतो हृत्वा प्रेमहासावलोकनैः ५ कच्चित्कुरुबकाशोकनागपुन्नागचं
पकाः रामानुजो मानिनीनां गतो दर्पहरस्मितः ६ कच्चित्तुलसि कल्याणि गोविंदचरणप्रिये सह त्वालिकुलैर्बिभ्रद्दृष्ट
स्तेतिप्रियोऽच्युतः ७ मालत्यदर्शि वः कच्चिन्मल्लिके जातियूथिके प्रीतिं वो जनयन्यातः करस्पर्शेन माधवः ८ चूतप्रियालप
पनसासनकोविदारजंब्वर्कबिल्वबकुलाम्रकदंबनीपाः येऽन्ये परार्थभवका यमुनोपकूलाः शंसंतु कृष्णपदवीं रहितात्म
नां नः ९ किं ते कृतं क्षिति तपो बत केशवांघ्रिस्पर्शोत्सवोत्पुलकितांगरुहैर्विभासि अप्यंघ्रिसंभव उरुक्रमविक्रमाद्वा आहो
वराहवपुषः परिरंभणेन १० अप्येणपत्न्युपगतः प्रिययेह गात्रैस्तन्वन्दृशां सखि सुनिर्वृतिमच्युतो वः कांतांगसंगकुचकुंकु

३

भा०द०प्र०म० ६४

अ० ३०

मरंजितायाः कुंदस्रजः कुल्पतेरिह वाति गंधः ११ बाहुं प्रियांस उपधाय गृहीतपद्मो रामानुजस्तुलसिकालिकुलैर्मदांधैः अन्वी
यमान इह वस्तरवः प्रणामं किंवाभिनंदति चरन्प्रणयावलोकैः १२ पृच्छतेमा लता बाहूनप्याश्लिष्टा वनस्पतेः नूनं तत्करजस्पृष्टा
बिभ्रत्युत्पुलकान्यहो १३ इत्युन्मत्तवचो गोप्यः कृष्णान्वेषणकातराः लीला भगवतस्तास्ता ह्यनुचक्रुस्तदात्मिकाः १४ कस्या
श्चित्पूतनायंत्यौ पिबत्स्तनम् तोकायित्वा रुदत्यन्या पदाहन् शकटायतीम् १५ दैत्यायित्वा जहारान्यामेका कृष्णार्भभावनाम्
रिंगयामास काप्यंघ्री कर्षंती घोषनिस्वनैः १६ कृष्णरामायिते द्वे तु गोपायंत्यश्च काश्चन वत्सायंतीं हंति चान्या तत्रैका तु बका
यतीम् १७ आहूय दूरगा यद्वत्कृष्णस्तमनुवर्ततीम् वेणुं क्वणंतीं क्रीडंतीमन्याः शंसंति साध्विति १८ कस्यांचित्स्वभुजं
न्यस्य चलंत्याहापरा ननु कृष्णोऽहं पश्यत गतिं ललितामिति तन्मनाः १९ मा भैष्ट वातवर्षाभ्यां तत्त्राणं विहितं मया इत्युक्त्वै
केन हस्तेन यतंत्युन्निदधेंबरम् २० आरुह्यैका पदाक्रम्य शिरस्याहापरां नृप दुष्टाहे गच्छ जातोऽहं खलानां ननु दंडधृक् २१
तत्रैकोवाच हे गोपा दावाग्निं पश्यतोल्बणम् चक्षूंष्याश्वपिदध्वं वो विधास्ये क्षेममंजसा २२ बद्धान्यया स्रजा काचित्त

कृष्णायंत्य

६४

न्वीतत्रउत्त्ररवत्ले भीतास्कृदकूपिधायास्यंभेजेभीतिविडंबनं २३ एवंकृष्णंपृछमानावृंदावनलतास्तरून् व्यचक्षतवनोद्दे
शेप दानिपरमात्मनः २४ पदानिव्यक्तमेतानिनंदसूनोर्महात्मनः लक्ष्यंतेहिध्वजांभोजवज्रांकुशयवादिभिः २५ तै
स्तैःपदैस्तत्पदवीमन्विच्छंत्योऽग्रतोऽबलाः वध्वाःपदैःसुपृक्तानिविलोक्यार्ताःसमब्रुवन् २६ कस्याःपदानिचैतानि
यातायानंदसूनुना अंसन्यस्तप्रकोष्ठायाःकरेणोःकरिणातथा २७ अनयाराधितोनूनंभगवान्हरिरीश्वरः यन्नो
विहायगोविंदःप्रीतोयामनयद्रहः २८ धन्याअहोअमीआल्योगोविंदांघ्र्यब्जरेणवः यान्ब्रह्मेशोरमादेवीदधुर्मूर्ध्न्यघ
नुत्तये २९ तस्याअमूनिनःक्षोभंकुर्वंत्युच्चैःपदानियत् यैकापहृत्यगोपीनांरहोभुंक्तेच्युताधरं ३० नलक्ष्यंतेपदान्यत्रतस्या
नूनंतृणांकुरैः खिद्यत्सुजातांघ्रितलामुन्निन्येप्रेयसींप्रियः ३१ अत्रप्रसूनावचयःप्रियार्थेप्रेयसाकृतः प्रपदाक्र
मणएतेपश्यतासकलेपदे ३२ केशप्रसाधनंत्वत्रकामिन्याःकामिनाकृतम् तानिचूडयताकांतामुपविष्टमिहध्रुवम्
३३ रेमेतयाचात्मरतआत्मारामोप्यखंडितः कामिनांदर्शयन्दैन्यंस्त्रीणांचैवदुरात्मताम् ३४ इत्येवंदर्शयंत्यस्ताश्चे

इत्यन्याभिकमानिनीपद्यानिवहंतोवधुंः॥ गोप्यः पदै
तत्काष्ठयाभाग्यकांतानिकामिनः॥ ६॥ अभावकेलि
नाकांताच्छऱ्टेतोर्मदतिमना ७

भा० द० पू० म्
६५

रुर्गोप्यो व्यग्रचेतसः यां गोपीमनयत्कृष्णो विहायान्याः स्त्रियो वने ३५ सा च मेने तदात्मानं वरिष्ठं सर्वयोषिताम् हित्वा गोपीः कामयाना मामसौ भजते प्रियः ३६ ततो गत्वा वनोद्देशं दृप्ता केशवमब्रवीत् न पारयेऽहं चलितुं नय मां यत्र ते मनः ३७ एवमुक्तः प्रियामाह स्कंधमारुह्यतामिति ततश्चांतर्दधे कृष्णः सा वधूरन्वतप्यत ३८ हा नाथ रमण प्रेष्ठ क्वासि क्वासि महाभुज दास्यास्ते कृपणाया मे सखे दर्शय संनिधिम् ३९ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ अन्विच्छंत्यो भगवतो मार्गं गोप्योऽविदूरतः ददृशुः प्रियविश्लेषमोहितां दुःखितां सखीम् ४० तया कथितमाकर्ण्य मानप्राप्तिं च माधवात् अवमानं च दौरात्म्याद्विस्मयं परमं ययुः ४१ ततोऽविशन्वनं चंद्रज्योत्स्ना यावद्विभाव्यते तमः प्रविष्टमालक्ष्य ततो निववृतुः स्त्रियः ४२ तन्मनस्कास्तदालापास्तद्विचेष्टास्तदात्मिकाः तद्गुणानेव गायंत्यो नात्मागाराणि सस्मरुः ४३ पुनः पुलिनमागत्य कालिंद्याः कृष्णभावनाः समवेता जगुः कृष्णं तदागमनकांक्षिताः ४४ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे रासक्रीडायां त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ एकत्रिंशे निराशास्ताः पुनः पुलिनमागताः कृष्णमेवानुगायंत्यः प्रार्थयंते तदागमम् १ ॥ गोप्य ऊचुः ॥ जयति

अ०
३०

६५

तेधिकंजन्मनाव्रजः श्रयतइंदिराश्वदत्रहि दयितदृश्यतांदिक्षुतावकास्त्वयिधृतासवस्त्वांविचिन्वते १ शरदुदाशयेसाधुजा
तसत्सरसिजोदरश्रीमुषादृशा सुरतनाथतेऽशुल्कदासिकावरदनिघ्नतोनेहकिंवधः २ विषजलाप्ययाद्व्यालराक्षसाद्वर्षमा
रुताद्वैद्युतानलात् वृषमयात्मजाद्विश्वतोभयादृषभतेवयंरक्षितामुहुः ३ नखलुगोपिकानंदनोभवानखिलदेहिनामंतरा
त्मदृक् विखनसार्थितोविश्वगुप्तयेसखउदेयिवान्सात्वतांकुले ४ विरचिताभयंवृष्णिधुर्यतेचरणमीयुषांसंसृतेर्भयात्
करसरोरुहंकांतकामदंशिरसिधेहिनःश्रीकरग्रहम् ५ व्रजजनार्तिहन्वीरयोषितांनिजजनस्मयध्वंसनस्मित भजसखेभ
वत्किंकरीःस्मनोजलरुहाननंचारुदर्शय ६ प्रणतदेहिनांपापकर्षणंतृणचरानुगंश्रीनिकेतनम् फणिफणार्पितंतेपदांबु
जंकृणुकुचेषुनःकृंधिहृच्छयम् ७ मधुरयागिरावल्गुवाक्ययाबुधमनोज्ञयापुष्करेक्षण विधिकरीरिमावीरमुह्यती
रधरसीधुनाप्याययस्वनः ८ तवकथामृतंतप्तजीवनंकविभिरीडितंकल्मषापहम् श्रवणमंगलंश्रीमदाततंभुविगृ
णंतितेभूरिदाजनाः ९ प्रहसितंप्रियप्रेमवीक्षणंविहरणंचतेध्यानमंगलम् रहसिसंविदोयाहृदिस्पृशःकुहकनोमनःक्षो

भा॰द॰पू॰
६६
२

भजंतिहि १० चलसियद्व्रजाच्चारयन्पशून्नलिनसुंदरंनाथतेपदम् शिलतृणांकुरैःसीदतीतिनःकलिलतांमनःकांतग
च्छति ११ दिनपरिक्षयेनीलकुंतलैर्वनरुहाननंबिभ्रदावृतम् घनरजस्वलंदर्शयन्मुहुर्मनसिनःस्मरंवीरयच्छसि १२ प्रण
तकामदंपद्मजार्चितं धरणिमंडनंध्येयमापदि चरणपंकजंशंतमंचतेरमणनःस्तनेष्वर्पयाधिहन् १३ सुरतवर्धनंशोक
नाशनंस्वरितवेणुनासुष्ठुचुंबितम् इतररागविस्मारणंनृणांवितरवीरनस्तेऽधरामृतम् १४ अटतियद्भवानह्निकाननंत्रु
टिर्युगायतेत्वामपश्यताम् कुटिलकुंतलंश्रीमुखंचतेजडउदीक्षतांपक्ष्मकृद्दृशाम् १५ पतिसुतान्वयभ्रातृबांधवानति
विलंघ्यतेऽत्यच्युतागताः गतिविदस्तवोद्गीतमोहिताः कितवयोषितःकस्त्यजेन्निशि १६ रहसिसंविदंहृच्छयोदयंप्र
हसिताननंप्रेमवीक्षणम् बृहदुरःश्रियोवीक्ष्यधामतेमुहुरतिस्पृहामुह्यतेमनः १७ व्रजवनौकसांव्यक्तिरंगतेवृजिनहंत्र्य
लंविश्वमंगलं त्यजमनाक्चनस्त्वत्स्पृहात्मनांस्वजनहृद्रुजांयन्निषूदनम् १८ यत्तेसुजातचरणांबुरुहंस्तनेषुभीताःश
नैःप्रियदधीमहिकर्कशेषु तेनाटवीमटसितद्व्यथतेनकिंस्वित् कूर्पादिभिर्भ्रमतिधीर्भवदायुषांनः १९॥इतिश्रीभा

अ॰
३१
हं
६६

गवतेमहापुराणेदशमस्कंधेगोपीकृतकृष्णस्तुतिर्नामएकत्रिंशोध्यायः ॥३१॥ श्रीरस्तु ॥ शुभमस्तु ॥ मंगलंददातु

द्वात्रिंशेविरहालापविक्लिन्नहृदयोहरिः तत्राविर्भूयगोपीस्ताः सांत्वयामासमानयन् १ स्वप्रेमामृतकल्लोलविह्वलीकृत
चेतसः सदयं नंदयन्गोपीः कृष्णोनंदनंदनः २ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ इतिगोप्यःप्रगायंत्यः प्रलपंत्यश्चचित्रधा रुरुदुःसु
स्वरंराजन्कृष्णदर्शनलालसाः १ तासामाविरभूच्छौरिः स्मयमानमुखांबुजः पीतांबरधरःस्रग्वीसाक्षान्मन्मथमन्मथः
२ तंविलोक्यागतंप्रेष्ठंप्रीत्युत्फुल्लदृशोबलाः उत्तस्थुर्युगपत्सर्वास्तन्वःप्राणमिवागतम् ३ काचित्करांबुजंशौरेर्जगृ
हेंजलिनामुदा काचिद्दधारतद्बाहुमंसेचंदनभूषितम् ४ काचिदंजलिनागृण्हात्तन्वीतांबूलचर्वितम् एकातदंघ्रिकमलंसं
तप्तास्तनयोरधात् ५ एकाभ्रुकुटिमाबध्यप्रेमसंरंभविह्वला घ्नंतीवैक्षत्कटाक्षेपैःसंदष्टदशनच्छदा ६ अपराऽनि
मिषद्दृग्भ्यांजुषाणातन्मुखांबुजम् आपीतमपिनातृप्यत्संतस्तच्चरणंयथा ७ तंकाचिन्नेत्ररंध्रेणहृदिकृत्वानिमील्यच
पुलकांग्युपगुह्यास्तेयोगीवानंदसंप्लुता ८ सर्वास्ताःकेशवालोकपरमोत्सवनिर्वृताः जहुर्विरहजंतापंप्राज्ञंप्राप्ययथा

८

जनाः ९ ताभिर्विधूतशोकाभिर्भगवानच्युतो वृतः व्यरोचताधिकं तात पुरुषः शक्तिभिर्यथा १० ताः समादाय कालिंद्या
निर्विश्य पुलिनं विभुः विकसत्कुंदमंदारसुरभ्यनिलषट्पदम् ११ शरच्चंद्रांशुसंदोहध्वस्तदोषातमः शिवम् कृष्णाया ह
स्ततरलाचितकोमलवालुकम् १२ तद्दर्शनाल्हादविधूतहृद्रुजो मनोरथांतं श्रुतयो यथा ययुः स्वैरुत्तरीयैः कुचकुंकुमां
कितैरचीक्लृपन्नासनमात्मबंधवे १३ तत्रोपविष्टो भगवान्स ईश्वरो योगेश्वरांतर्हृदि कल्पितासनः चकास गोपीपरिष
द्गतोर्चितः स्त्रैलोक्यलक्ष्म्येकपदं वपुर्दधत् १४ सभाजयित्वा तमनंगदीपनं सहासलीलेक्षणविभ्रमभ्रुवा संस्पर्शने
नांककृतांघ्रिहस्तयोः संस्तुत्य ईषत्कुपिता बभाषिरे १५ ॥ गोप्य ऊचुः ॥ ॥ भजतोनुभजंत्येक एक एतद्विपर्ययम् नोभ
यांश्च भजंत्येक एतन्नो ब्रूहि साधु भोः १६ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ मिथो भजंति ये सख्युः स्वार्थैकांतोद्यमा हि ते न तत्र
सौहृदं धर्मः स्वार्थार्थं तद्धि नान्यथा १७ भजंत्यभजतो ये वै करुणाः पितरो यथा धर्मो निरपवादोऽत्र सौहृदं च सुमध्यमाः १८
भजतोपि न वै केचित् भजंत्यभजतः कुतः आत्मारामा ह्याप्तकामा अकृतज्ञा गुरुद्रुहः १९ नाहं तु सख्यो भजतोऽपि जंतून् भ

वै

जाम्यमीषामनुवृत्तिवृत्तये यथाधनोलब्धधने विनष्टे तच्चिंतयाऽन्यन्निभृतो न वेद २० एवं मदर्थोज्झितलोकवेदस्वानां
हि वो मय्यनुवृत्तये बलाः मयापरोक्षंभजता तिरोहितं मासूयितुं मार्हथ तत्प्रियं प्रियाः २१ न पारयेहं निरवद्यसंयुजां स्वसा
धुकृत्यं विबुधायुषापि वः या माभजन्दुर्जरगेहशृंखलाः संवृश्च्य तद्वः प्रतियातु साधुना २२ ॥ इति भागवते महापुराणे द
शमस्कंधे द्वात्रिंशोध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ त्रयस्त्रिंशे ततो गोपीमंडलीमध्यगो हरिः प्रियास्ताः रमयामा
स हृदिनी वनकेलिभिः १ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्थं भगवतो गोप्यः श्रुत्वा वाचः सुपेशलाः जहुर्विरहजं तापं तदंगोपचिता
शिषः १ तत्रारभत गोविंदो रासक्रीडामनुव्रतैः स्त्रीरत्नैरन्वितः प्रीतैरन्योन्याबद्धबाहुभिः २ रासोत्सवः संप्रवृत्तो गो
पीमंडलमंडितः योगेश्वरेण कृष्णेन तासां मध्ये द्वयोर्द्वयोः प्रविष्टेन गृहीतानां कंठे स्वनिकटं स्त्रियः ३ यं मन्येरन्नभस्ता
वद्विमानशतसंकुलम् दिवौकसां सदाराणामौत्सुक्यापहृतात्मनाम् ४ ततो दुंदुभयो नेदुर्निपेतुः पुष्पवृष्टयः जगुर्गं
धर्वपतयः सस्त्रीकास्तद्यशोमलम् ५ वलयानां नूपुराणां किंकिणीनां च योषितां सप्रियाणामभूच्छब्दस्तुमुलो

रासमंडले ६ तत्रातिशुशुभेताभिर्भगवान्देवकीसुतः मध्येमणीनांहैमानांमहामरकतोयथा ७ पादन्यासैर्भुजविधुतिभिः
सस्मितैर्भ्रूविलासैर्भज्यन्मध्यैश्चलकुचपटैःकुंडलैर्गंडलोलैः स्विद्यन्मुख्यःकबररशनाग्रंथयःकृष्णवध्वोगायंत्यस्तंतडितइ
वतामेघचक्रेविरेजुः ८ उच्चैर्जगुर्नृत्यमानारक्तकंठ्योरतिप्रियाः कृष्णाभिमर्शमुदितायद्गीतेनेदमावृतम् ९ काचित्समं
मुकुंदेनस्वरजातीरमिश्रिताः उन्निन्येपूजितातेनप्रीयतासाधुसाध्विति १० तदेवध्रुवमुन्निन्येतस्यैमानंचबह्वदात् १० काचि
द्रासपरिश्रांतापार्श्वस्थस्यगदाभृतः जग्राहबाहुनास्कंधंश्लथद्वलयमल्लिका ११ तत्रैकांसगतंबाहुंकृष्णस्योत्पलसौरभ
म् चंदनालिप्तमाघ्रायहृष्टरोमाचुचुंबह १२ कस्याश्चिन्नाट्यविक्षिप्तकुंडलत्विषमंडितम् गंडंगंडेसंदधत्याअदात्तांबूल
चर्वितम् १३ नृत्यंतीगायतीकापिकूजन्नूपुरमेखला पार्श्वस्थाच्युतहस्ताब्जंश्रांताधात्स्तनयोःशिवम् १४ गोप्योल
ब्ध्वाच्युतंकांतंश्रियएकांतवल्लभम् १४ गृहीतकंठ्यस्तद्दोर्भ्यांगायंत्यस्तंविजह्रिरे १५ कर्णोत्पलालकविटंककपोल
घर्मवक्त्रश्रियोवलयनूपुरघोषवाद्यैः गोप्यःसमंभगवतानन्तृतुःस्वकेशस्रस्तस्रजोभ्रमरगायकरासगोष्ठ्याम्

१६ एवंपरिष्वंगकराभिमर्शस्निग्धेक्षणोद्दामविलासहासैः रेमेरमेशोव्रजसुंदरीभिर्यथार्भकः स्वप्रतिबिंबविभ्रमः १७
तदंगसंगप्रमुदाकुलेंद्रियाः केशान्दुकूलंकुचपट्टिकांवा नांजः प्रतिव्योढुमलंव्रजस्त्रियोविस्त्रस्तमालाभरणाःकुरूद्वह १८
कृष्णविक्रीडितंवीक्ष्यमुमुहुःखेचरस्त्रियः कामार्दिताःशशांकश्चसगणोविस्मितोभवत् १९ कृत्वातावंतमात्मानंया
वतीर्गोपयोषितः रेमेसभगवांस्ताभिरात्मारामोपिलीलया २० तासामतिविहारेणश्रांतानांवदनानिसः प्रामृजत्करु
णःप्रेम्णाशंतमेनांगपाणिना २१ गोप्यःस्फुरत्पुरटकुंडलकुंतलत्विड्गंडश्रियासुधितहासनिरीक्षणेन मानंदधत्यऋ
षभस्यजगुःकृतानिपुण्यानितत्कररुहस्पर्शप्रमोदाः २२ ताभिर्युतःश्रममपोहितुमंगसंगघृष्टस्रजःसकुचकुंकुमरंजि
तायाः गंधर्वपालिभिरनुद्रुतआविशद्वाः श्रांतोगजीभिरिभराडिवभिन्नसेतुः २३ सोंभस्यलंयुवतिभिःपरिषिच्यमा
नःप्रेम्णेक्षितःप्रहसतीभिरितस्ततोंग वैमानिकैःकुसुमवर्षिभिरीड्यमानोरेमेस्वयंस्वरतिरत्रगजेंद्रलीलः २४ तत
श्चकृष्णोपवनेजलस्थलप्रसूनगंधानिलजुष्टदिक्तटे चचारभृंगप्रमदागणावृतोयथामदच्युद्विरदःकरेणुभिः २५ ए

भा०द०पु०स्क०
६९

वंशशांकांशुविराजितानिशाः ससत्यकामोनुरताबलागणः सिषेवआत्मन्यवरुद्धसौरतः सर्वाःशरत्काव्यकथारसाश्रयाः २६
राजोवाच ॥० संस्थापनायधर्मस्य प्रशमायेतरस्यच अवतीर्णोहिभगवानंशेनजगदीश्वरः २७ सकथंधर्मसेतूनांवक्ताकर्ता
भिरक्षिता प्रतीपमाचरद्ब्रह्मन्परदाराभिमर्शनम् २८ आप्तकामोयदुपतिः कृतवान्वैजुगुप्सितम् किमभिप्रायएतंनःसंशयं
छिंधिसुव्रत २९ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ धर्मव्यतिक्रमोदृष्टईश्वराणांचसाहसं तेजीयसांनदोषायवन्हेःसर्वभुजोयथा ३० नै
तत्समाचरेज्जातुमनसापिह्यनीश्वरः विनश्यत्याचरन्मौढ्याद्यथारुद्रोब्धिजंविषम् ३१ ईश्वराणांवचःसत्यंतथैवाचरितं
क्वचित् तेषांयत्स्ववचोयुक्तंबुद्धिमांस्तत्समाचरेत् ३२ कुशलाचरितेनेषामिहस्वार्थोनविद्यते विपर्ययेणवाऽनर्थोनिरहंका
रिणांप्रभो ३३ किमुताखिलसत्वानांतिर्यङ्मर्त्यदिवौकसाम् ईशितुश्चेशितव्यानांकुशलाकुशलान्वयः ३४ यत्पाद
पंकजपरागनिषेवतृप्तायोगप्रभावविधुताखिलकर्मबंधाः स्वैरंचरंतिमुनयोपिननह्यमानास्तस्येच्छयात्तवपुषःकुतएवबं
धः ३५ गोपीनांतत्पतीनांचसर्वेषामेवदेहिनाम् योंतश्चरतिसोध्यक्षःक्रीडनेनेहदेहभाक् ३६ अनुग्रहायभूतानांमानुषं

अ०
३३
६९

स्वान्

देहमास्थितः भजते ताद्दशीः क्रीडा याः श्रुत्वा तत्परो भवेत् ३७ नासूयन् खलु कृष्णाय मोहितास्तस्य मायया मन्यमानाः स्व
पार्श्वस्थान् स्वान् दारान् व्रजौकसः ३८ ब्रह्मरात्र उपावृत्ते वासुदेवानुमोदिताः अनिच्छंत्यो ययुर्गोप्यः स्वगृहान् भगवत्प्रियाः
३९ विक्रीडितं व्रजवधूभिरिदं च विष्णोः श्रद्धान्वितोनुशृणुयादथ वर्णयेद्यः भक्तिं परां भगवति प्रतिलभ्य कामं हृद्रोगमाश्वपहि
नोत्यचिरेण धीरः ४० ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे रासक्रीडावर्णनं नाम त्रयस्त्रिंशोध्यायः ॥ ३३
चतुस्त्रिंशेहिनाग्रस्तं नंदं हरिरमूमुचत् विद्याध्रं चांगिरःशापाच्छंखचूडं तथाऽवधीत् १ रासापदेशतः कामं किंकरीकृत्य का
मतः अनुगृह्णन्वशं निन्ये तथा विद्याधराधिपम् २ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एकदा देवयात्रायां गोपाला जातकौतुकाः अनो
भिरनडुद्युक्तैः प्रययुस्तेंऽबिकावनम् १ तत्र स्नात्वा सरस्वत्यां देवं पशुपतिं विभुम् आनर्चुरर्हणैर्भक्त्या देवीं च नृपतेंऽबिकां २
गावो हिरण्यं वासांसि मधु मध्वन्नमादृताः ब्राह्मणेभ्यो ददुः सर्वे देवो नः प्रीयतामिति ३ ऊषुः सरस्वतीतीरे जलं प्राश्य धृत
व्रताः रजनीं तां महाभागा नंदसुनंदकादयः कश्चिन्महानहिस्तस्मिन्विपिने तिबुभुक्षितः यदृच्छयागतो नंदं शयानमुरगो

ग्रसीत् ५ सचुक्रोशाहिनाग्रस्तः कृष्णकृष्णमहानयम् सर्पोमांग्रसतेतातप्रपन्नंपरिमोचय ६ तस्यचाक्रंदितंश्रुत्वागोपालाः
सहसोत्थिताः ग्रस्तंचदृष्ट्वाविभ्रांताः सर्पंविव्यधुरुल्मुकैः ७ अलातैर्दह्यमानोपिनामुंचत्तमुरंगमः तमस्पृशत्पदाभ्येत्यभ
गवान्सात्वतांपतिः ८ सवैभगवतःश्रीमत्पादस्पर्शहताशुभः भेजेसर्पवपुर्हित्वारूपंविद्याधरार्चितम् ९ तमपृच्छद्धृषी
केशःप्रणतंसमुपस्थितम् दीप्यमानेनवपुषापुरुषंहेममालिनम् १० कोभवान्परयालक्ष्म्यारोचतेद्भुतदर्शनः कथंजु
गुप्सितामेतांगतिंवाप्रापितोवशः ११ सर्पउवाच अहंविद्याधरःकश्चित्सुदर्शनइतिश्रुतः श्रियास्वरूपसंपत्यावि
मानेनाचरन्दिशः १२ ऋषीन्विरूपांगिरसःप्राहसंरूपदर्पितः तैरिमांप्रापितोयोनिंप्रलब्धैःस्वेनपाप्मना १३
शापोमेऽनुग्रहायैवकृतस्तैःकरुणात्मभिः यदहंलोकगुरुणापदास्पृष्टोहताशुभः १४ तंत्वाहंभवभीतानांप्रपन्नानांभयापहम्
आपृच्छेशापनिर्मुक्तःपादस्पर्शादमीवहन् १५ प्रपन्नोस्मिमहायोगिन्महापुरुषसत्पते अनुजानीहिमांदेवसर्वलोके
श्वरेश्वर १६ ब्रह्मदंडाद्विमुक्तोहंसद्यस्तेऽच्युतदर्शनात् यन्नामगृह्णन्नखिलान्श्रोतॄनात्मानमेवच १७ सद्यःपुनाति

किंभूयस्तस्यस्पृष्टःपदातेत इत्यनुज्ञाप्यदाशार्हंपरिक्रम्याभिवंद्यच सुदर्शनोदिवंयातःकृच्छ्रान्नंदश्चमोचितः १८ नि
शम्यकृष्णस्यतदात्मवैभवंव्रजौकसोविस्मितचेतसस्ततः समाप्यतस्मिन्नियमंपुनर्व्रजंनृपाययुस्तत्कथयंतआदृताः १९
कदाचिदथगोविंदोरामश्चाद्भुतविक्रमः विजह्रतुर्वनेरात्र्यांमध्यगौव्रजयोषिताम् २० उपगीयमानौललितंस्त्रीजनैर्बद्ध
सौहृदैः स्वलंकृतानुलिप्तांगौस्रग्विणौविरजोंबरौ २१ निशामुखंमानयंतावुदितोडुपतारकम् मल्लिकागंधमत्तालिजुष्टं
कुमुदवायुना २२ जगतुःसर्वभूतानांमनःश्रवणमंगलं तौकल्पयंतौयुगपत्स्वरमंडलमूर्च्छितम् २३ गोप्यस्तद्गीतमाकर्ण्य
मूर्च्छितानाविदन्नृप स्रंसद्दुकूलमात्मानंस्रस्तकेशस्रजंततः २४ एवंविक्रीडतोःस्वैरंगायतोःसंप्रमत्तवत् शंखचूडइ
तिख्यातोधनदानुचरोऽभ्यगात् २५ तयोर्निरीक्षतोराजंस्तन्नाथंप्रमदाजनम् क्रोशंतंकालयामासदिश्युदीच्यामशंकितः
२६ क्रोशंतंकृष्णरामेतिविलोक्यस्वपरिग्रहम् यथागादस्युनाग्रस्ताभ्रातरावन्वधावताम् २७ माभैष्टेत्यभयारावौशा
लहस्तौतरस्विनौ आसेदतुस्तंतरसात्वरितंगुह्यकाधमम् २८ सवीक्ष्यतावनुप्राप्तौकालमृत्यूइवोद्विजन् विसृ

न्यस्त्रीजनंमूढः प्राद्रवज्जीवितेच्छया २९ तमन्वधावद्गोविंदोयत्रयत्रसधावति जिहीर्षुस्तच्छिरोरत्नं तस्थौरक्षन्स्त्रियोबलः
३० अविदूरइवाभ्येत्यशिरस्तस्यदुरात्मनः जहारमुष्टिनैवांगसहचूडामणिंविभुः ३१ शंखचूडंनिहत्यैवंमणिमादायभास्वरम्
अग्रजायाददात्प्रीत्यापश्यंतीनांचयोषिताम् ३२ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेशंखचूडवधोनामचतु
स्त्रिंशत्तमोध्यायः ३४ पंचत्रिंशेवनंयातेकृष्णेगोकुलयोषितः युग्मश्लोकानुगीतेननिन्युर्दुःखेनवासरान् १ श्रीशुकउवाच
गोप्यःकृष्णेवनंयातेतमनुद्रुतचेतसः कृष्णलीलाःप्रगायंत्योनिन्युर्दुःखेनवासरान् १॥ गोप्यऊचुः॥ वामबाहुकृतवाम
कपोलोवल्गितभ्रुरधरार्पितवेणुम् कोमलांगुलिभिराश्रितमार्गंगोप्यईरयतियत्रमुकुंदः २ व्योमयानवनिताःसहसिद्धैः
र्विस्मितास्तदुपधार्यसलज्जाः काममार्गणसमर्पितचित्ताःकश्मलंययुरपस्मृतनीव्यः ३ हंतचित्रमबलाःशृणुतेदंहा
रहासउरसिस्थिरविद्युत् नंदसूनुरयमार्तजनानांनर्मदोयर्हिकूजितवेणुः ४ वृंदशोव्रजवृषामृगगावोवेणुवाद्य
हृतचेतसआरात् दंतदष्टकवलाधृतकर्णानिद्रितालिखितचित्रमिवासन् ५ बर्हिणस्तबकधातुपलाशैर्बद्धमल्ल

परिबर्हविडंबः कर्हिचित्सबलआलिसगोपैर्गाः समाह्वयतियत्रमुकुंदः ६ तर्हिभग्नगतयःसरितोवैतत्पदांबुजरजोऽ
निलनीतम् स्पृहयतीर्वयमिवाबहुपुण्याः प्रेमवेपितभुजास्तिमितापः ७ अनुचरैः समनुवर्णितवीर्यआदिपुरुषइवाचल
भूतिः वनचरोगिरितटेषुचरंतीर्वेणुनाव्हयतिगाःसयदाहि ८ वनलतास्तरवआत्मनिविष्णुंव्यंजयंत्यइवपुष्पफलाढ्याः
प्रणतभारविटपामधुधाराःप्रेमहृष्टतनवःससृजुःस्म ९ दर्शनीयतिलकोवनमालादिव्यगंधतुलसीमधुमत्तैः अलिकुलैर
लघुगीतमभीष्टमाद्रियन्यर्हिसंधितवेणुः १० सरसिसारसहंसविहंगाश्चारुगीतहृतचेतसएत्य हरिमुपासततेयतचित्ता
हंतमीलितदृशोधृतमौनाः ११ सहबलःस्रगवतंसविलासःसानुषुक्षितिभृतोव्रजदेव्यः हर्षयन्यर्हिवेणुरवेणजातहर्षउपरं
भतिविश्वम् १२ महदतिक्रमणशंकितचेता मंदमंदमनुगर्जतिमेघः सुहृदमभ्यवर्षत्सुमनोभिश्छायायाचविदधत्प्रतप
त्रम् १३ विविधगोपरसेषुविदग्धोवेणुवाद्यउरुधानिजशिक्षाः तवसुतःसतियदाधरबिंबे दत्तवेणुरनयत्स्वरजातीः १४
सवनशस्तदुपधार्यसुरेशाःशक्रशर्वपरमेष्ठिपुरोगाः कवयआनतकंधरचित्ताःकश्मलंययुरनिश्चिततत्त्वाः १५ निज

भा०द०पू०म्
७२
७

पदांबुजदलैर्ध्वजवज्रनीरजांकुशविचित्रललामैः व्रजभुवःशमयन्खुरतोदंवर्ष्मधुर्यगतिरीडितवेणुः १६ व्रजतिते
नवयंसविलासवीक्षणार्पितमनोभववेगाः कुजगतिंगमितानविदामः कश्मलेनवसनंकबरंवा १७ मणिधरःक्वचिदा
गणयन्गामालयादयितगंधतुलस्याः प्रणयिनोनुचरस्यकदांसेप्रक्षिपन्भुजमगायतयत्र १८ क्वणितवेणुरववंचित
चित्ताःकृष्णमन्वसतकृष्णगृहिण्यः गुणगणार्णमनुगत्यहरिण्योगोपिकाइवविमुक्तगृहाशाः १९ कुंददामकृतकौतुक
वेषोगोपगोधनवृतोयमुनायाम् नंदसूनुरनघेतववत्सोनर्मदःप्रणयिनांविजहार २० मंदवायुरुपवात्यनुकूलंमानय
न्मलयजस्पर्शेन वंदिनस्तमुपदेवगणायेवाद्यगीतबलिभिःपरिवव्रुः २१ वत्सलोव्रजगवांयदगध्रोवंद्यमानचरणःप
थिवृद्धैः कृत्स्नगोधनमुपोह्यदिनांतेगीतवेणुरनुगेडितकीर्तिः २२ उत्सवंश्रमरुचापिदृशीनामुन्नयन्खुररजश्छुरि
तस्रक् दित्सयैतिसुहृदाशिषएषदेवकीजठरभूरुडुराजः २३ मदविघूर्णितलोचनईषन्मानदःस्वसुहृदांवनमा
ली बदरपांडुवदनोमृदुगंडंमंडयन्कनककुंडललक्ष्म्या २४ यदुपतिर्द्विरदराजविहारोयामिनीपतिरिवैषदिनांते

अ०
३५

७२

वि

मुदितवक्त्र उपयाति दुरंतं मोचयन् व्रजगवां दिनतापम् २५ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ ॥ एवं व्रजस्त्रियो राजन् कृष्णलीलानु
गायतीः रेमिरेऽहस्सु तच्चित्तास्तन्मनस्का महोदयाः २६ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे वृंदावनक्रीडायां गोपिका
गीत० ना० पंचत्रिंशो ३५ षट्त्रिंशे तु हते रिष्टे नारदोक्त्या बलाच्युतौ वसुदेवसुतौ ज्ञात्वा कंसोऽक्रूरं समादिशत् १ गोपीरासां
तरा यां तं शंखचूडं निहत्य सः अहन् गोपीमहानंदा सहं दुष्टमरिष्टकम् २ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ ० ॥ अथ तर्ह्यागतो गोष्ठमरि
ष्टो वृषभासुरः महीं महाककुत्कायः कंपयन् खुरविक्षताम् १ रंभमाणः खरतरं पदा च विलिखन्महीं उद्यम्य पुच्छं वप्राणि वि
षाणाग्रेण चोद्धरन् २ किंचित् किंचिच्छकृन्मुंचन् मूत्रयंस्तब्धलोचनः यस्य निर्ह्रादितेनांग निष्ठुरेण गवां नृणाम् ३ पतंत्यका
लतो गर्भाः स्रवंति स्म भयेन वै निर्विशंति घना यस्य ककुद्यचलशंकया ४ तं तीक्ष्णशृंगमुद्वीक्ष्य गोप्यो गोपाश्च तत्रसुः पशवो
दुद्रुवुर्भीता राजन्संत्यज्य गोकुलं ५ कृष्ण कृष्णेति ते सर्वे गोविंदं शरणं ययुः भगवानपि तद्वीक्ष्य गोकुलं भयविद्रुत
म् ६ माभैष्टेति गिराश्वास्य वृषासुरमुपाह्वयत् गोपालैः पशुभिर्मंद त्रासितैः किमसत्तम ७ बलदर्पहाऽहं दुष्टानां

भा०द०अ०अ०
७३

तद्विधानांदुरात्मनाम् इत्यास्फोट्याऽच्युतोरिष्टंतलशब्देनकोपयन् ८ सख्युरंसेभुजाभोगंप्रसार्यावस्थितोहरिः सोप्येवं
कोपितोरिष्टः खुरेणावनिमुल्लिखन् उद्यत्पुच्छभ्रमन्मेघः क्रुद्धः कृष्णमुपाद्रवत् ९ अग्रन्यस्तविषाणाग्रः स्तब्धासृक्
लोचनोच्युतम् कटाक्षिप्याद्रवत्तूर्णमिंद्रमुक्तोशनिर्यथा १० गृहीत्वाशृंगयोस्तंवा अष्टादशपदानिसः प्रत्यपोवाहभग
वान्गजंप्रतिगजोयथा ११ सोपिविद्धोभगवतापुनरुत्थायसत्वरः आपतत्स्विन्नसर्वांगोनिःश्वसन्क्रोधमूर्छितः १२
तमापतंतंसनिगृह्यशृंगयोः पदासमाक्रम्यनिपात्यभूतले निष्पीडयामासयथार्द्रमंबरं कृत्वाविषाणेनजघानसोपत
त् १३ असृग्वमन्मूत्रशकृत्समुत्सृजन्क्षिपंश्चपादाननवस्थितेक्षणः जगामकृच्छ्रंनिर्ऋतेरथक्षयंपुष्पैः किरंतोहरि
मीडिरेसुराः १४ एवंकुकुद्मिनंहत्वास्तूयमानः स्वजातिभिः विवेशगोष्ठंसबलोगोपीनांनयनोत्सवः १५ अरिष्टेनि
हतेदैत्येकृष्णेनाद्भुतकर्मणा कंसायाथाहभगवान्नारदोदेवदर्शनः १६ यशोदायाः सुतांकन्यांदेवक्याः कृष्णमेवच रा
मंचरोहिणीपुत्रंवसुदेवेनबिभ्यता १७ न्यस्तौस्वमित्रेनंदेवैयाभ्यांतेपुरुषाहताः निशम्यतद्भोजपतिः कोपात्प्रचलितेंद्रियः

अ०
३६

नि ७३

१८ निशातमसिमादत्त वसुदेवजिघांसया निवारितो नारदेन तत्सुतौ मृत्युमात्मनः १९ ज्ञात्वा लोहमयैः पाशैर्बबंध सहभार्यया प्रतियाते तु देवर्षौ कंस आभाष्य केशिनम् २० प्रेषयामास हन्येतां भवता रामकेशवौ २० ततो मुष्टिकचाणूरशलतोशलकादिकान् २१ अमात्यान् हस्तिपांश्चैव समाहूयाह भोजराट् भोभो निशम्यतामेतद्वीरचाणूरमुष्टिकौ २२ नंदव्रजे किलासाते सुतावानकदुंदुभेः रामकृष्णौ ततो मह्यं मृत्युः किल निदर्शितः २३ भवद्भ्यामिह संप्राप्तौ हन्येतां मल्ललीलया मंचाः क्रियंतां विविधाः मल्लरंगपरिश्रिताः २४ पौरजानपदाः सर्वे पश्यंतु स्वैरसंयुगम् महामात्र त्वं भद्र रंगद्वार्युपनीयताम् २५ द्विपः कुवलयापीडो जहि तेन ममाहितौ आरभ्यतां धनुर्याग श्चतुर्दश्यां यथाविधि विशसंतु पशून्मेध्यान्भूतराजाय मीढुषे २६ इत्याज्ञाप्यार्थतंत्रज्ञ आहूय यदुपुंगवम् गृहीत्वा पाणिना पाणिं ततोक्रूरमुवाच ह २७ भोभो दानपते मह्यं क्रियतां मैत्रमादृतः नान्यस्त्वत्तो हिततमो विद्यते भोजवृष्णिषु २८ अतस्त्वामाश्रितः सौम्य कार्यगौरवसाधनम् यथेंद्रो विष्णुमाश्रित्य स्वार्थमध्यगमद्विभुः २९ गच्छ नंदव्रजं तत्र सुतावानकदुंदुभेः आसाते ताविहानेन रथेनानय माचिरम् ३० निसृष्टः किल मे म

या

ला

सुर्दैवैर्वैकुंठसंश्रयैः ताबानयसमंगोपैः र्नंदाद्यैःसाभ्युपायनैः २१ घातयिष्यइहानीतौकालकल्पेनहस्तिना यदिमुक्तौततोमल्लैर्घात
यैवैद्युतोपमैः २२ तयोर्निहतयोस्तप्तान्वसुदेवपुरोगमान् तद्बंधून्निहनिष्यामिवृष्णिभोजदशार्हकान् २३ उग्रसेनंचपितरं
स्थविरंराज्यकामुकम् तद्भ्रातरंदेवकंचयेचान्येविद्विषोमम २४ ततश्चैषामहीमित्रभवित्रीनष्टकंटका जरासंधोममगुरुर्द्विविदोद
यितःसखा २५ शंबरोनरकोबाणोमय्येवकृतसौहृदाः तैरहंसुरपक्षीयान्हत्वाभोक्ष्येमहींनृपान् २६ एतज्ज्ञात्वानयक्षिप्रं
रामकृष्णाविहार्भकौ धनुर्मखनिरीक्षार्थंद्रष्टुंयदुपुरश्रियम् २७॥अक्रूरउवाच॥ ॥राजन्मनीषितंसम्यक्तवस्वावद्य
मार्जनम् सिद्ध्यसिद्ध्योःसमंकुर्याद्दैवंहिफलसाधनम् २८ मनोरथान्करोत्युच्चैर्जनोदैवहतानपि युज्यतेहर्षशोकाभ्यांतथा
प्याज्ञांकरोमिते २९ एवमादिश्यचाक्रूरंमंत्रिणश्चविसृज्यसः प्रविवेशगृहंकंसस्तथाऽक्रूरःस्वमालयम् ४०॥इतिश्रीभा०म०
दशमस्कंधेअक्रूरसंप्रेषणंनामषट्त्रिंशोध्या०३६ सप्तत्रिंशेहतौकेशिव्योमौ च्युतोभावितकर्मभिः नारदेनस्तुतःक्रीडन्व्योमासुरम
थावधीत् १ वृषवेषासुरंयद्वत्केशिनंवृषवेषिणम् कंसप्राणसखंहत्वाकंसंव्यसुमिवाकरोत् २॥श्रीशुकउवाच॥ ॥

केशीतुकंसप्रहितःखुरैर्महींमहाहयोनिर्जरयन्मनोजवः सटावधूताभ्रविमानसंकुलंकुर्वन्नभोहेषितभीषिताखि
लः १ विशालनेत्रोविकटास्यकोटरोबृहद्गलोनीलमहाघनोपमः दुराशयःकंसहितंचिकीर्षुर्व्रजंसनंदस्यजगामकंपयन् २
तंत्रासयंतंभगवान्स्वगोकुलंतद्धेषितैर्वालविघूर्णिताबुदम् आत्मानमाजौमृगयंतमग्रणीरुपाह्वयत्सव्यनदन्मृगेंद्रवत् ३
सतंनिशाम्याभिमुखोमुखेनखंपिबन्निवाभ्यद्रवदत्यमर्षणः जघानपद्भ्यामरविंदलोचनंदुरासदश्चंडजवोदुरत्ययः ४ तद्वंचयि
त्वातमधोक्षजोरुषाप्रगृह्यदोर्भ्यांपरिविध्यपादयोः सावज्ञमुत्सृज्यधनुःशतांतरेयथोरगंतार्क्ष्यसुतोव्यवस्थितः ५ सलब्ध
संज्ञःपुनरुत्थितोरुषाव्यादायकेशीतरसापतद्धरिम् सोऽप्यस्यवक्त्रेभुजमुत्तरंस्मयन्प्रवेशयामासयथोरगंबिले ६ दंता
निपेतुर्भगवद्भुजस्पृशस्तेकेशिनस्तप्तमयःस्पृशोयथा बाहुश्चतद्देहगतोमहात्मनोयथामयःसंववृधेउपेक्षितः ७ समेध
मानेनसकृष्णबाहुनानिरुद्धवायुश्चरणांश्चविक्षिपन् प्रस्विन्नगात्रःपरिवृत्तलोचनःपपातलेंडंविसृजन्क्षितौव्यसुः ८
तद्देहतःकर्कटिकाफलोपमाद्व्यसोरपाकृष्यभुजंमहाभुजः अविस्मितोऽयत्नहतारिकःसुरैःप्रसूनवर्षैर्दिविषद्भिरीडितः ९

भा०द०पू०म्
७५

३१
२७

देवर्षिरुपसंगम्य भागवतो प्रवरोनृप कृष्णमक्लिष्टकर्माणंरहस्येतदभाषत १० कृष्णकृष्णाप्रमेयात्मन् योगेशजगदीश्वर वासुदे
वाखिलावाससात्वतांप्रवरप्रभो ११ त्वमात्मासर्वभूतानामेकोज्योतिरिवैधसाम् गूढोगुहाशयःसाक्षीमहापुरुषईश्वरः १२
आत्मनात्माश्रयःपूर्वंमाययाससृजेगुणान् तैरिदंसत्यसंकल्पःसृजस्यत्स्यवसीश्वरः १३ सत्वंभूधरभूतानांदैत्यप्रथमरक्षसाम्
अवतीर्णोविनाशायसेतूनांरक्षणायच १४ दिष्ट्यातेनिहतोदैत्योलीलयाऽयंहयाकृतिः यस्यहेषितसंत्रस्तास्त्यजंत्यनिमिषा
दिवम् १५ चाणूरंमुष्टिकंचैवमल्लानन्यांश्चहस्तिनम् कंसंचनिहतंद्रक्ष्येपरश्वोऽहनितेविभो १६ तस्यानुशंखयवनमुराणांन
रकस्यच पारिजातापहरणमिंद्रस्यचपराजयम् १७ उद्वाहंवीरकन्यानांवीर्यशुल्कादिलक्षणं नृगस्यमोक्षणंपापात्द्वारकायां
जगत्पते १८ स्यमंतकस्यचमणेरादानंसहभार्यया मृतपुत्रप्रदानंचब्राह्मणस्यस्वधामतः १९ पौंड्रकस्यवधंपश्चात्काशिपुर्याश्च
दीपनं दंतवक्रस्यनिधनंचैद्यस्यचमहाक्रतौ २० यानिचान्यानिवीर्याणिद्वारकामावसन्भवान् कर्ताद्रक्ष्याम्यहंतानिगे
यानिकविभिर्भुवि २१ अथतेकालरूपस्यक्षपयिष्णोरमुष्यवै अक्षौहिणीनांनिधनंद्रक्ष्याम्यर्जुनसारथेः २२ विशुद्ध

७५

विज्ञानघनंस्वसंस्थयासमाप्तसर्वार्थममोघवांछितम् स्वतेजसानित्यनिवृत्तमायागुणप्रवाहंभगवंतमीमहि २३ त्वामीश्व
रंस्वाश्रयमात्ममायया विनिर्मिताशेषविशेषकल्पनम् क्रीडार्थमद्यात्तमनुष्यविग्रहं नतोऽस्मि धुर्यंयदुवृष्णिसात्वताम् २४
श्रीशुकउवाच। एवंयदुपतिंकृष्णंभागवतप्रवरोमुनिः प्रणिपत्याभ्यनुज्ञातोययौतद्दर्शनोत्सवः २५ भगवानपिगोविं
दोहत्वाकेशिनमाहवे पशूनपालयत्पालैः प्रीतैर्व्रजसुखावहः २६ एकदातेपशून्पालाश्चारयंतोद्रिसानुषु चक्रुर्निलाय
नक्रीडाश्चोरपालापदेशतः २७ तत्रासन्कतिचिच्चोराःपालाश्चकेचिन्नृप मेषायिताश्चतत्रैकेविजह्रुरकुतोभयाः
२८ मयपुत्रोमहामायोव्योमोगोपालवेषधृक् मेषायितानपोवाहप्रायश्चोरायितोबहून् २९ गिरिदर्यांविनिक्षिप्यनीतं
नीतंमहासुरः शिलयापिदधेद्वारंचतुःपंचावशेषिताः ३० तस्यतत्कर्मविज्ञायकृष्णःशरणदःसताम् गोपान्नयंतं
जग्राहवृकंहरिरिवौजसा ३१ सनिजंरूपमास्थायगिरींद्रसदृशंबली इच्छन्विमोक्तुमात्मानंनाशक्नोद्ग्रहणातुरः ३२ तंनि
गृह्याच्युतोदोर्भ्यांपातयित्वामहीतले पश्यतांदिविदेवानांपशुमारममारयत् ३३ गुहापिधानंनिर्भिद्यगोपान्निःसा

र्यैरुच्छ्रनः स्तूयमानः सूरैर्गोपैः प्रविवेशस्वगोकुलम् ३४॥ इतिश्रीभागवते म० दशमस्कंधे व्योमासुरवधोनामसप्त
त्रिंशोध्यायः॥ ३७॥ अष्टत्रिंशेयथाध्यायन्नक्रूरोगोकुलंगतः तथैवरामकृष्णाभ्यांगृहंनीतास्सुसत्कृतः १ भ्रातःकेशि
वधेवृत्तेद्वादश्यांनिर्गतेमुनौ ततोव्योमेहतेऽक्रूरःसायंगोकुलमागमत् २॥ श्रीशुकउवाच॥ अक्रूरोऽपिचतांरात्रिंमधुपुर्यांमहा
मतिः उषित्वारथमास्थायप्रययौनंदगोकुलम् १ गच्छन्पथिमहाभागोभगवत्यंबुजेक्षणे भक्तिंपरामुपगतएवमेतदचिं
तयत् २ किंमयाचरितंभद्रंकिंतप्तंपरमंतपः किंवाथाप्यर्हतेदत्तंयद्द्रक्ष्याम्यद्यकेशवं ३ ममैतद्दुर्लभंमन्यउत्तमश्लोकद
र्शनम् विषयात्मनोयथाब्रह्मकीर्तनंशूद्रजन्मनः ४ ममाद्यामंगलंनष्टंफलवांश्चैवमेभवः यन्नमस्येभगवतोयोगि
ध्येयांघ्रिपंकजम् ५ मैवंममाधमस्यापिस्यादेवाच्युतदर्शनम् ह्रियमाणःकालनद्याक्वचित्तरतिकश्चन ६ कंसो
बताऽद्याकृतमेत्यनुग्रहंद्रक्ष्येंऽघ्रिपद्मंप्रहितोऽमुनाहरेः कृतावतारस्यदुरत्ययंतमःपूर्वेऽतरन्यन्नखमंडल
त्विषा ७ यदर्चितंब्रह्मभवादिभिःसुरैःश्रियाचदेव्यामुनिभिःससात्वतैः गोचारणायानुचरैश्चरद्वनेयद्गोपिका

अ० ३८
भा०
ग
७६

नांकुचकुंकुमांकितम् ८ द्रक्ष्यामि नूनं सुकपोलनासिकं स्मितावलोकारुणकंजलोचनम् मुखंमुकुंदस्यगुडालकावृतं
प्रदक्षिणंमेप्रचरंतिवैमृगाः ९ अप्यद्यविष्णोर्मनुजत्वमीयुषो भारावताराय भुवोनिजेच्छया लावण्यधाम्नोभवितो
पलंभनंमह्यंननस्यात्फलमंजसादृशः १० यईक्षिताहंरहितोप्यसत्सतोः स्वतेजसाऽपास्ततमोभिदाभ्रमः स्वमायया
त्मन्रचितैस्तदीक्षयाप्राणाक्षधीभिः सदनेष्वभीयते ११ यस्याखिलामीवहभिः सुमंगलैर्वाचोविमिश्रागुणकर्मभिः

जन्म

प्राणंतिशुंभंतिपुनंतिवैजगद्यास्तद्विरक्ताः शवशोभनामताः १२ सचावतीर्णः किलसात्वतान्वयेस्वसेतुपालामरव
र्यशर्मकृत् यशोवितन्वन्व्रजआस्तईश्वरोगायंतिदेवायदशेषमंगलम् १३ तंत्वद्यनूनंमहतांगतिंगुरुंत्रैलोक्यकांतं
दृशिमन्महोत्सवं रूपंदधानंश्रियईप्सितास्पदं द्रक्ष्येममासन्नुषसः सुदर्शनाः १४ अथावरूढः सपदीशयोरथा
त्प्रधानपुंसोश्चरणंस्वलब्धये धियाधृतंयोगिभिरप्यहंध्रुवंनमस्यआभ्यांचसखीन्वनौकसः १५ अप्यंघ्रिमूलेपति
तस्यमेविभुः शिरस्यधास्यन्निजहस्तपंकजं दत्ताभयंकालभुजंगरंहसाप्रोद्वेजितानांशरणैषिणांनृणाम् १६ समर्ह

णंपत्रनिधायकौशिकस्तथाबलिश्चापजगत्त्रयेंद्रताम् यद्वाविहारेव्रजयोषितांश्रमंस्पर्शेनसौगंधिकगंध्यपानुदत् १७ न
मय्युपैष्यत्यरिबुद्धिमच्युतः कंसस्यदूतः प्रहितोऽपिविश्वदृक् योंऽतर्बहिश्चेतसएतदीहितंक्षेत्रज्ञईक्षत्यमलेनचक्षुषा १८
अप्यंघ्रिमूलेवहितंकृतांजलिंमामीक्षितासस्मितमार्द्रयादृशा सपद्यपध्वस्तसमस्तकिल्बिषोवोढामुदंवीतविशंकऊ
र्जिताम् १९ सुहृत्तमंज्ञातिमनन्यदैवतंदोर्भ्यांबृहद्भ्यांपरिरप्स्यतेऽथमाम् आत्माहितीर्थीक्रियतेतदैवमेबंधश्चकर्मात्मक
उच्छ्वसित्यतः २० लब्ध्वांगसंगंप्रणतंकृतांजलिंमांवक्ष्यतेक्रूरततेत्युरुश्रवाः तदावयंजन्मभृतोमहीयसानैवादृतोयोधि
गमुष्यजन्मतत् २१ नतस्यकश्चिद्दयितःसुहृत्तमोनचाप्रियोद्वेष्यउपेक्ष्यएववा तथापिभक्तान्भजतेयथातथासुरद्रुमो
यद्वदुपाश्रितोऽर्थदः २२ किंचाऽग्रजोमाऽवनतंयदूत्तमः स्मयन्परिष्वज्यगृहीतमंजलौ गृहंप्रवेश्याप्तसमस्तसत्कृतंसंप्रक्ष्य
तेकंसकृतंस्वबंधुषु २३ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ इतिसंचिंतयन्कृष्णंश्वफल्कतनयोऽध्वनि रथेनगोकुलंप्राप्तःसूर्यश्चास्तगि
रिंनृप २४ पदानितस्याखिललोकपालकिरीटजुष्टामलपादरेणोः ददर्शगोष्ठेक्षितिकौतुकानिविलक्षितान्यब्जयवां

कुशादिभिः २५ तद्दर्शनाह्लादविवृद्धसंभ्रमः प्रेम्णोर्ध्वरोमाऽश्रुकलाकुलेक्षणः रथादवस्कंद्य स तेष्वचेष्टत प्रभोरमून्यंघ्रिरजां
स्यहो इति २६ देहंभृतामियानर्थो हित्वा दंभं भियं शुचम् संदेशाद्यो हरेर्लिंगदर्शनश्रवणादिभिः २७ ददर्श कृष्णं रामं च व्रजे गो
दोहनं गतौ पीतनीलांबरधरौ शरदंबुरुहेक्षणौ २८ किशोरौ श्यामलश्वेतौ श्रीनिकेतौ बृहद्भुजौ सुमुखौ सुंदरवरौ बालद्विरद
विक्रमौ २९ ध्वजवज्रांकुशांभोजैश्चिह्नितैरंघ्रिभिर्व्रजम् शोभयंतौ महात्मानौ सानुक्रोशस्मितेक्षणौ ३० उदाररुचिरक्री
डौ स्रग्विणौ वनमालिनौ पुण्यगंधानुलिप्तांगौ स्नातौ विरजवाससौ ३१ प्रधानपुरुषावाद्यौ जगद्धेतू जगत्पती अवतीर्णौ
जगत्यर्थे स्वांशेन बलकेशवौ ३२ दिशो वितिमिरा राजन्कुर्वाणौ प्रभया स्वया यथा मारकतः शैलो रौप्यश्च कनकाचितौ
३३ रथात्तूर्णमवप्लुत्य सोऽक्रूरः स्नेहविह्वलः पपात चरणोपांते दंडवद्रामकृष्णयोः ३४ भगवद्दर्शनाह्लादबाष्पपर्याकुले
क्षणः पुलकाचितांग औत्कंठ्यात्स्वाख्याने नाशकन्नृप ३५ भगवांस्तदभिप्रेत्य रथांगांकितपाणिना परिरेभेऽभ्युपाकृ
ष्य प्रीतः प्रणतवत्सलः ३६ संकर्षणश्च प्रणतमुपगृह्य महामनाः गृहीत्वा पाणिना पाणी अनयत्सानुजो गृहम् ३७

भा०द०पू०म
७८

पृष्ट्वाऽथ स्वागतं तस्मै निवेद्य च वरासनम् प्रक्षाल्य विधिवत्पादौ मधुपर्कार्हणमाहरत् ३८ निवेद्य गां चातिथये संवाह्य श्रांतमादृतः अन्नं बहुगुणं मेध्यं श्रद्धयोपाहरद्विभुः ३९ तस्मै भुक्तवते प्रीत्या रामः परमधर्मवित् मुखवासैर्गंधमाल्यैः परां प्रीतिं व्यधात्पुनः ४० पप्रच्छ सत्कृतं नंदः कथं स्थ निरनुग्रहे कंसे जीवति दाशार्ह सौनपाला इवावयः ४१ योऽवधीत्स्वस्वस्रुस्तोकान् क्रोशंत्या असुतृप्खलः किं नु स्वित्तत्प्रजानां वः कुशलं विमृशामहे ४२ इत्थं सूनृतया वाचा नंदेन सुसभाजितः अक्रूरः परिपृष्टेन जहावध्वपरिश्रमम् ४३ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे अक्रूरागमनं नाम अष्टत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ नवत्रिंशे पुरीं गच्छत्यच्युते गोपिकोत्कृपः अक्रूरेणाथ कालिंद्यां विष्णुलोकस्य दर्शनम् १ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ सुखोपविष्टः पर्यंके रामकृष्णोरुमानितः लेभे मनोरथान्सर्वान्पथि यान्स चकार ह १ किमलभ्यं भगवति प्रसन्ने श्रीनिकेतने तथाऽपि तत्परा राजन् न हि वांछंति किंचन २ सायंतनाशनं कृत्वा भगवान्देवकीसुतः सुहृत्सु वृत्तं कंसस्य पप्रच्छान्यच्चिकीर्षितम् ३ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ तात सौम्यागतः कच्चित्स्वागतं भद्रमस्तु वः अपि स्वज्ञाति

अ० ३८

७८

बंधूनामनमीवमनामयम् ४ किंनुनःकुशलंपृच्छेएधमानेकुलामये कंसेमातुलनाम्न्यंगस्वानांनस्तत्प्रजासुच ५ अ
होअस्मदभूद्भूरिपित्रोर्वृजिनमार्ययोः यद्धेतोःपुत्रमरणंयद्धेतोर्बंधनंतयोः ६ दिष्ट्याऽद्यदर्शनंस्वानांमह्यंवःसौम्यकांक्षि
तम् संजातंवर्ण्यतांतात तवागमनकारणम् ७ ॥श्रीशुकउवाच॥ पृष्टोभगवतासर्वंवर्णयामासमाधवः वैरानुबंधंयदुषु
वसुदेववधोद्यमम् ८ यत्संदेशोयदर्थंवादूतःसंप्रेषितःस्वयम् यदुक्तंनारदेनास्यस्वंजन्मानकदुंदुभेः ९ श्रुत्वाऽक्रूरवचःकृ
ष्णोबलश्चपरवीरहा प्रहस्यनंदंपितरंराज्ञादिष्टंविजज्ञतुः १० गोपान्समादिशत्सोपिगृह्यतांसर्वगोरसः उपायना
निगृह्णीध्वंयुज्यंतांशकटानिच ११ यास्यामःश्वोमधुपुरींदास्यामोनृपतेरसान् द्रक्ष्यामःसुमहत्पर्वयांतिजानपदाःकिल
१२ एवमाघोषयत्क्षत्रानंदगोपःस्वगोकुले गोप्यस्तास्तदुपश्रुत्यबभूवुर्व्यथिताभृशम् रामकृष्णौपुरींनेतुमक्रूरंव्रजमा
गतम् १३ काश्चित्तत्कृतहृत्तापश्वासम्लानमुखश्रियः स्रंसद्दुकूलवलयकेशग्रंथ्यश्चकाश्चन १४ अन्याश्चतदनुध्याननि
वृत्ताशेषवृत्तयः नाभ्यजानन्निमंलोकमात्मलोकंगताइव १५ स्मरंत्यश्चापराःशौरेरनुरागस्मितेरिताः हृदिस्पृशश्चि

नुपरागगिरः संमुमुहुः स्त्रियः १६ गतिंसुललितांचेष्टांस्निग्धहासावलोकनम् कोशोपहानिनर्माणिप्रोद्दामचरितानिच १७ चिंत
यंत्योमुकुंदस्यलीलाविरहकातराः समेताः संघशः प्रोचुरश्रुमुख्योच्युताशयाः १८। गोप्य ऊचुः॥ अहोविधातस्तवनक्वचिद्
यासंयोज्यमैत्र्याप्रणयेनदेहिनः तांश्चाकृतार्थान्वियुनंक्ष्यपार्थकंविक्रीडितंतेऽर्भकचेष्टितंयथा १९ यस्त्वंप्रदर्श्यासितकुंतला
वृतंमुकुंदवक्त्रंसुकपोलमुन्नसम् शोकापनोदस्मितलेशसुंदरंकरोषिपारोक्ष्यमसाधुतेकृतम् २० क्रूरस्त्वमक्रूरसमाख्यया
स्मनश्चक्षुर्हिदत्तंहरसेबताज्ञवत् येनैकदेशेऽखिलसर्गसौष्ठवंत्वदीयमद्राक्ष्मवयंमधुद्विषः २१ ननंदसूनुःक्षणभंगसौ
हृदःसमीक्षतेनःस्वकृतातुराबत विहायगेहान्स्वजनान्सुतान्पतींस्तद्दास्यमद्धोपगतानवप्रियः २२ सुखंप्रभातार
जनीयमाशिषःसत्याबभूवुःपुरयोषितांध्रुवम् याःसंप्रविष्टस्यमुखंव्रजस्पतेःपास्यंत्यपांगोत्कलितस्मितासवम् २३
तासांमुकुंदोमधुमंजुभाषितैर्गृहीतचित्तःपरवान्मनस्व्यपि कथंपुनर्नःप्रतियास्यतेऽबलाग्राम्याःसलज्जस्मितविभ्र
मैर्भ्रमन् २४ अद्यध्रुवंतत्रदृशोभविष्यतेदाशार्हभोजांधकवृष्णिसात्वताम् महोत्सवंश्रीरमणंगुणास्पदंद्रक्ष्यंति

येचाध्वनिदेवकीसुतम् २५ मैतद्विधास्याकरुणस्यनामभूदक्रूरइत्येतदतीवदारुणः योसावनाश्वास्यसुदुःखितंजनं
प्रियात्प्रियंनेष्यतिपारमध्वनः २६ अनार्द्रधीरेषसमास्थितोरथं तमन्वमीचत्वरयंतिदुर्मदाः गोपाअनोभिःस्थविरै
रुपेक्षितंदैवंचनोद्यप्रतिकूलमीहते २७ निवारयामःसमुपेत्यमाधवंकिंनोऽकरिष्यन्कुलवृद्धबांधवाः मुकुंदसंगा
न्निमिषार्द्धदुस्त्यजाद्दैवेनविध्वंसितदीनचेतसाम् २८ यस्यानुरागललितस्मितवल्गुमंत्रलीलावलोकपरिरंभण
रासगोष्ठ्याम् नीताःस्मनःक्षणमिवक्षणदाविनातंगोप्यःकथंन्वतितरेमतमोदुरंतम् २९ योऽन्हःक्षयेव्रजमनंत
सखःपरीतोगोपैर्विशन्खुररजश्छुरितालकस्रक् वेणुंक्वणन्स्मितकटाक्षनिरीक्षणेन चित्तंक्षिणोत्यमुमृतेनुक
थंभवेम ३०॥श्रीशुकउवाच॥ एवंब्रुवाणाविरहातुराभृशंव्रजस्त्रियःकृष्णविषक्तमानसाः विसृज्यलज्जांरुरुदुः
स्मसुस्वरंगोविंददामोदरमाधवेति ३१स्त्रीणामेवंरुदतीनामुदितेसवितर्यथ अक्रूरश्चोदयामासकृतमैत्रादिकोरथम्
३२ गोपास्तमन्वसज्जंतनंदाद्याःशकटैस्ततः आदायोपायनंभूरिकुंभान्गोरससंभृतान् ३३ गोप्यश्चदयितंकृष्णमनु

ᐞ स्वप्रस्थाने यदूत्तमः॥ सांत्वयामास सप्रेमैरायास्य इति दौत्यकैः ३५ यावदालक्ष्यते केतुर्यावद्रेणू रथस्य च॥ अनु

कृष्णानुरंजिताः प्रत्यादेशं भगवतः कांक्षंत्यश्चावतस्थिरे ३४ तास्तथा तप्यतीर्वीक्ष्य ᐞ प्रस्थापितात्मानो लेख्यानीवोपल
क्षिताः ३६ ता निराशा निववृतुर्गोविंदविनिवर्त्तने विशोका अहनी निन्युर्गायंत्यः प्रियचेष्टितम् ३७ भगवानपि संप्राप्तो रा
माक्रूरयुतो नृप रथेन वायुवेगेन कालिंदीमघनाशिनीम् ३८ तत्रोपस्पृश्य पानीयं पीत्वा मृष्टं मणिप्रभं वृक्षषंडमुपव्रज्य स
रामो रथमाविशत् ३९ अक्रूरस्तावुपामंत्र्य निवेश्य च रथोपरि का[illegible] लिंद्या ह्रदमागत्य स्नानं विधिवदा
चरत् ४० निमज्य तस्मिन्सलिले जपन्ब्रह्म सनातनम् तावेव ददृशेऽक्रूरो रामकृष्णौ समन्वितौ ४१ तौ रथस्थौ कथमिह
सुतावानकदुंदुभेः तर्हि स्वित्स्यंदने न स्त इत्युन्मज्य व्यचष्ट सः ४२ तत्रापि च यथापूर्वमासीनौ पुनरेव सः न्यमज्जद्द
र्शनं यन्मे मृषा किं सलिले तयोः ४३ भूयस्तत्रापि सोऽद्राक्षीत्स्तूयमानमहर्निशम् सिद्धचारणगंधर्वैरसुरैर्नतकंधरैः
४४ सहस्रशिरसं देवं सहस्रफणमौलिनम् नीलांबरं बिसश्वेतं शृंगैः श्वेतमिव स्थितम् ४५ तस्योत्संगे घन
श्यामं पीतकौशेयवाससम् पुरुषं चतुर्भुजं शांतं पद्मपत्रारुणेक्षणं ४६ प्रसन्नचारुवदनं चारुहासनिरीक्षणम्

सुभ्रून्नसं चारुकर्णसुकपोलारुणाधरम् ४७ प्रलंबपीवरभुजं तुंगांसोरस्थलश्रियम् कंबुकंठंनिम्ननाभिंवलिमत्पल्लवो
दरम् ४८ बृहत्कटितटश्रोणिकरभोरुद्वयान्वितम् चारुजानुयुगंचारुजंघायुगलसंयुतम् ४९ तुंगगुल्फारुणनखव्रा
तदीधितिभिर्वृतम् नवांगुल्यंगुष्टदलैर्विलसत्पादपंकजम् ५० सुमहार्हमणिव्रातकिरीटकटकांगदैः कटिसूत्रब्रह्मसूत्र
हारनूपुरकुंडलैः ५१ भ्राजमानंपद्मकरंशंख[illegible]चक्रगदाधरं श्रीवत्सवक्षसंभ्राजत्कौस्तुभंवनमालिनम् ५२ सुनंदनंद
प्रमुखैः पार्षदैः सनकादिभिः सुरेशैर्ब्रह्मरुद्राद्यैर्नवभिश्चद्विजोत्तमैः ५३ प्रल्हादनारदवसुप्रमुखैर्भागवतोत्तमैः स्तूय
मानंपृथग्भावैर्वचोभिरमलात्मभिः ५४ श्रियापुष्ट्यागिराकांत्याकीर्त्यातुष्ट्येलयोर्ज्जया विद्ययाऽविद्ययाशक्त्यामा
ययाचनिषेवितम् ५५ विलोक्यसुभृशंप्रीतोभक्त्यापरमयायुतः हृष्यत्तनूरुहोभावपरिक्लिन्नात्मलोचनः ५६ गिरा
गद्गदयाऽस्तौषीत्सत्वमालंब्यसात्वतः प्रणम्यमूर्ध्नाऽवहितःकृतांजलिपुटःशनैः ५७ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणे
दशमस्कंधेअक्रूरप्रतियानेएकोनचत्वारिंशोध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ चत्वारिंशेततोऽक्रूरः कृष्णंमत्वेश्वरेश्वरम् प्रण

म

स्य भक्त्या गुणस्य च सगुणागुणभेदनः ॥ अक्रूरउवाच ॥ नतोऽस्म्यहं त्वाऽखिलहेतुहेतुं नारायणं पूरुषमाद्यमव्ययं यन्नाभिजातादरविंदकोशाद्ब्रह्माऽविरासीद्यत एष लोकः १ भूस्तोयमग्निः पवनः खमादिर्महानजादिर्मन इंद्रियाणि सर्वेंद्रियार्था विबुधाश्च सर्वे ये हेतवस्ते जगतोऽङ्गभूताः २ नैते स्वरूपं विदुरात्मनस्ते ह्यजादयोऽनात्मतया गृहीताः अजोऽनुबद्धः स गुणैरजाया गुणात्परं वेद न ते स्वरूपम् ३ त्वां योगिनो यजंत्यद्धा महापुरुषमीश्वरम् साध्यात्मं साधिभूतं च साधिदैवं च साधवः ४ त्रय्या च विद्यया केचित्त्वां वै वैतानिका द्विजाः यजंते विततैर्यज्ञैर्नानारूपामराख्यया ५ एके त्वाऽखिलकर्माणि संन्यस्योपशमं गताः ज्ञानिनो ज्ञानयज्ञेन यजंति ज्ञानविग्रहम् ६ अन्ये च संस्कृतात्मानो विधिनाभिहितेन ते यजंति त्वन्मयास्त्वां वै बहुमूर्त्येकमूर्तिकम् ७ त्वामेवान्ये शिवोक्तेन मार्गेण शिवरूपिणम् बह्वाचार्यविभेदेन भगवन्समुपासते ८ सर्व एव यजंति त्वां सर्वदेवमयेश्वरं येऽप्यन्यदेवताभक्ता यद्यप्यन्यधियः प्रभो ९ यथाद्रिप्रभवा नद्यः पर्जन्यापूरिताः प्रभो विशंति सर्वतः सिंधुं तद्वत्त्वां गतयोंऽततः १० सत्वं रजस्तम इति भवतः प्रकृतेर्गुणाः तेषु हि प्राकृताः

प्रोताआब्रह्मस्थावरादयः ११ तुभ्यंनमस्तेऽस्त्वविषक्तदृष्टयेसर्वात्मनेसर्वधियांच साक्षिणे गुणप्रवाहोऽयमविद्य
याकृतः प्रवर्ततेदेवनृतिर्यगात्मसु १२ अग्निर्मुखंतेऽवनिरंघ्रिरीक्षणंसूर्योनभोनाभिरथोदिशःश्रुतिः द्यौः कंसुरेंद्रा
स्तवबाहवोऽर्णवाः कुक्षिर्मरुत्प्राणबलंप्रकल्पितम् १३ रोमाणिवृक्षौषधयःशिरोरुहा मेघाःपरस्यास्थिनखानितेऽद्र
यः निमेषणंरात्र्यहनीप्रजापतिर्मेढ्रस्तुवृष्टिस्तववीर्यमिष्यते १४ त्वय्यव्ययात्मन्पुरुषेप्रकल्पितालोकाःसपालाब
हुजीवसंकुलाः यथाजलेसंजिहतेजलौकसोप्युदुंबरेवामशकामनोमये १५ यानियानीहरूपाणिक्रीडनार्थंबिभर्षिहि तै
रामृष्टशुचोलोकामुदागायंतितेयशः १६ नमःकारणमत्स्यायप्रलयाब्धिचरायच हयशीर्ष्णेनमस्तुभ्यंमधुकैटभमृत्य
वे १७ अकूपारायबृहतेनमोमंदरधारिणे क्षित्युद्धारविहारायनमःसूकरमूर्तये १८ नमस्तेऽद्भुतसिंहायसाधुलोकभ
यापह वामनायनमस्तुभ्यंक्रांतत्रिभुवनायच नमोभृगूणांपतयेदृप्तक्षत्रवनच्छिदे नमस्तेरघुवर्याय रावणांतकरायच
२० नमस्तेवासुदेवायनमःसंकर्षणायच प्रद्युम्नायानिरुद्धायसात्वतांपतयेनमः २१ नमोबुद्धायशुद्धायदैत्यदानवमोहि

भा०द०प्र०म्
८२

नि म्लेच्छप्रायक्षत्रहंत्रे नमस्ते कल्किरूपिणे २२ भगवन्जीवलोकोयंमोहितस्तवमायया अहंममेत्यसद्ग्राहोभ्राम्यतेकर्मवर्त्मसु २३ अहंचात्मात्मजागारदारार्थस्वजनादिषु भ्रमामिस्वप्नकल्पेषुमूढः सत्यधियाविभो २४ अनित्यानात्मदुःखेषुविपर्ययमतिर्ह्यहम् द्वंद्वारामस्तमोविष्टोनजानेत्वात्मनः प्रियम् २५ यथाबुधोजलंहित्वाप्रतिच्छन्नंतदुद्भवैः अभ्येतिमृगतृष्णांवैतद्वत्त्वाहंपराङ्मुखः २६ नोत्सहेऽहंकृपणधीः कामकर्महतंमनः रोद्धुंप्रमाथिभिश्चाक्षैर्ह्रियमाणमितस्ततः २७ सोऽहंतवांघ्र्युपगतोऽस्म्यसतांदुरापं तच्चाप्यहंभवदनुग्रहईशमन्ये पुंसोभवेद्यर्हिसंसरणापवर्गस्त्वय्यब्जनाभसदुपासनयामतिःस्यात् २८ नमोविज्ञानमात्रायसर्वप्रत्ययहेतवे पुरुषेशप्रधानायब्रह्मणेऽनंतशक्तये २९ नमस्तेवासुदेवायसर्वभूतक्षयायच हृषीकेश नमस्तुभ्यंप्रपन्नंपाहिमांप्रभो ३०॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअक्रूरस्तुतिर्नामचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥४०॥ ॥ एकचत्वारिंशकेऽहन्रजकंप्रविशन्पुरीम् ततोवरानदात्तुष्टः सुदाम्नोवायकस्यच ॥ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ स्तुवतस्तस्यभगवान्दर्शयित्वाजलेवपुः भूयः समाहरत्कृष्णोनटोनाट्यमिवात्मनः १ सोऽपिचांतर्हितंवीक्ष्यजलादुन्मज्यस

अ०
४०
८२

त्वरः कृत्वाचावश्यकंसर्वंविस्मितोरथमागमत् २ तमपृच्छद्धृषीकेशःकिंते दृष्टमिवाद्भुतम् भूमौवियतितोयेवातथात्वांल
क्षयामहे ३ ॥अक्रूरउवाच॥ अद्भुतानीहयावंतिभूमौवियतिवाजले त्वयिविश्वात्मकेतानिकिंमेदृष्टंविपश्यतः ४ यत्रा
द्भुतानिसर्वाणिभूमौवियतिवाजले तंत्वानुपश्यतोब्रह्मन्किंमेदृष्टमिवाद्भुतम् ५ इत्युक्त्वाचोदयामाससस्यंदनंगांदिनी
सुतः मथुरामनयद्रामंकृष्णंचैवदिनात्यये ६ मार्गेग्रामजनाराजंस्तत्रतत्रोपसंगताः वसुदेवसुतौवीक्ष्यप्रीतादृष्टिंन
चाददुः ७ तावद्व्रजौकसस्तत्रनंदगोपादयोग्रतः पुरोपवनमासाद्यप्रतीक्षंतोवतस्थिरे ८ तान्समेत्याहभगवानक्रूरंज
गदीश्वरः गृहीत्वापाणिनापाणिंप्रश्रितंप्रहसन्निव ९ भवान्प्रविशतामग्रेसहयानःपुरींगृहम् वयंत्विहविमुच्याथ
ततोद्रक्ष्यामहेपुरीम् १० ॥अक्रूरउवाच॥ नाहंभवद्भ्यांरहितःप्रवेक्ष्येमथुरांप्रभो त्यक्तुंनार्हसिमांनाथभक्तंतेभक्तव
त्सल ११ आगच्छयामगेहान्नःसनाथान्कुर्वधोक्षज सहाग्रजःसगोपालैःसुहृद्भिश्चसुहृत्तमः १२ पुनीहिपाद
रजसागृहान्नोगृहमेधिनाम् यच्छौचेनानुतृप्यंतिपितरःसाग्नयःसुराः १३ अवनिज्यांघ्रियुगलमासीत्श्लोक्यो

३

भा०द०पू०म्
८२
च

बलिर्महान् ऐश्वर्यमतुलं लेभे गतिं वैकांतिनांतुया १४ आपस्तेंघ्र्यवनेजन्यस्त्रींल्लोकान् शुचयोऽपुनन् शिरसाधत्तयाःश
र्वः स्वर्याताः सगरात्मजाः १५ देवदेवजगन्नाथपुण्यश्रवणकीर्तन यदूत्तमोत्तमश्लोकनारायणनमोस्तुते १६ ॥श्री
भगवानुवाच ॥ आयास्येभवतोगेहमहमार्यसमन्वितः यदुचक्रद्रुहंहत्वावितरिष्येसुहृत्प्रियम् १७ एवमुक्तोभगवता
सोऽक्रूरोविमनाइवपुरींप्रविष्टःकंसायकर्मावेद्यगृहंययौ १८ अथापराण्हेभगवान्कृष्णःसंकर्षणान्वितः मथुरांप्र
विश्य गोपैर्दिदृक्षुःपरिवारितः १९ ददर्शतांस्फाटिकतुंगगोपुरद्वारांबृहद्धेमकपाटतोरणाम् ताम्रारकोष्ठांपरिखादु
रासदामुद्यानरम्योपवनोपशोभिताम् २० सौवर्णशृंगाटकहर्म्यनिष्कुटैःश्रेणीसभाभिर्भवनैरुपस्कृताम् वैडूर्यवज्रा
मलनीलविद्रुमैर्मुक्ताहरिद्भिर्वलभीषुवेदिषु २१ जुष्टेषुजालामुखरंध्रकुट्टिमेष्वाविष्टपारावतबर्हिनादिताम् संसिक्त
रथ्यापणमार्गचत्वरां प्रकीर्णमाल्यांकुरलाजतंडुलाम् २२ आपूर्णकुंभैर्दधिचंदनोक्षितैःप्रसूनदीपावलिभिःसपल्लवैः
सवृंदरंभाक्रमुकैःसकेतुभिःस्वलंकृतद्वारगृहांसपट्टिकैः २२ तांसंप्रविष्टौवसुदेवनंदनौवृतौवयस्यैर्नरदेववर्त्मना

अ०
४१
८२

द्रष्टुं समीयुस्त्वरिताः पुरस्त्रियो हर्म्याणि चैवारुरुहुर्नृपोत्सुकाः २४ काश्चिद्विपर्यग्धृतवस्त्रभूषणा विस्मृत्य चैकं युगलेष्व
थापराः कृतैकपत्रश्रवणैकनूपुरा नांक्त्वा द्वितीयं त्वपराश्च लोचनम् २५ अश्नंत्य एकास्तदपास्य सोत्सवा अभ्यज्यमाना अकृ
तोपमज्जनाः स्वपंत्य उत्थाय निशम्य निःस्वनं प्रपाययंत्योऽर्भमपोह्य मातरः २६ मनांसि तासामरविंदलोचनः प्रगल्भली
लाहसितावलोकनैः जहार मत्तद्विरदेंद्रविक्रमो दृशां ददच्छ्रीरमणात्मनोत्सवम् २७ दृष्ट्वा मुहुः श्रुतमनुद्रुतचेतसस्तं तत्प्रे
क्षणोत्स्मितसुधोक्षणलब्धमानाः आनंदमूर्तिमुपगुह्य दृशात्मलब्धं हृष्यत्त्वचो जहुरनंतमरिंदमाधिम् २८ प्रासादशिख
रारूढाः प्रीत्युत्फुल्लमुखांबुजाः अभ्यवर्षन्सौमनस्यैः प्रमदा बलकेशवौ २९ दध्यक्षतैः सोदपात्रैः स्रग्गंधैरभ्युपायनैः
तावानर्चुः प्रमुदितास्तत्र तत्र द्विजातयः ३० ऊचुः पौरा अहो गोप्यस्तपः किमचरन्महत् या ह्येतावनुपश्यंति नरलोकमहोत्सवौ
३१ रजकं कंचिदायांतं रंगकारं गदाग्रजः दृष्ट्वायाचत वासांसि धौतान्यत्युत्तमानि च ३२ देह्यावयोः समुचितान्यंग वासांसि
चार्हतोः भविष्यति परं श्रेयो दातुस्ते नात्र संशयः ३३ स याचितो भगवता परिपूर्णेन सर्वतः साक्षेपं रुषितः प्राह भृत्यो राज्ञः

सुदुर्मदः ३४ ईदृशान्येववासांसिनित्यंगिरिवनेचराः परिधत्तकिमुद्वृत्ताराजद्रव्याण्यभीप्सत ३५ याताशुबालिशामैवंप्रा
र्थ्यंयदिजिजीविषा बध्नंतिघ्नंतिलुंपंतिदृप्तंराजकुलानिहि ३६ एवंविकत्थमानस्यकुपितोदेवकीसुतः रजकस्यकराग्रेणशिरः
कायादपातयत् ३७ तस्यानुजीविनःसर्वेवासःकोशान्विसृज्यवै दुद्रुवुःसर्वतोमार्गंवासांसिजगृहेऽच्युतः ३८ वसित्वात्म
प्रियेवस्त्रेकृष्णःसंकर्षणस्तथा शेषाण्यादत्तगोपेभ्योविसृज्यभुविकानिचित् ३९ ततस्तुवायकःप्रीतस्तयोर्वेषमकल्पयत्
विचित्रवर्णैश्चैलेयैराकल्पैरनुरूपतः ४० नानालक्षणवेषाभ्यांकृष्णरामौविरेजतुः स्वलंकृतौबालगजौपर्वणीवसितेतरौ
४१ तस्यप्रसन्नोभगवान्प्रादात्सारूप्यमात्मनः श्रियंचपरमांलोकेबलैश्वर्यस्मृतींद्रियम् ४२ ततःसुदाम्नोभवनंमाला
कारस्यजग्मतुः तौदृष्ट्वाससमुत्थायननामशिरसाभुवि ४३ तयोरासनमानीयपाद्यंचार्घार्हणादिभिः पूजांसानुगयोश्चक्रे
स्रक्तांबूलानुलेपनैः ४४ प्राहनःसार्थकंजन्मपावितंचकुलंप्रभो पितृदेवर्षयोमह्यंतुष्टाह्यागमनेनवाम् ४५ भवंतौकिलवि
श्वस्यजगतःकारणंपरम् अवतीर्णाविहांशेनक्षेमायचभवायच ४६ नहिवांविषमादृष्टिःसुहृदोर्जगदात्मनोः समयोःस

तं

वरदौ

र्वभूतेषुभजंतंभजतोपि ४७ तावाज्ञापयभृत्यंकिमहंकरवाणिवाम् पुंसोऽत्यनुग्रहोह्येषभवद्भिर्यन्नियुज्यते ४८ इत्यभिप्रेत्यराजें
द्रसुदामाप्रीतमानसः शस्तैःसुगंधैःकुसुमैर्मालांविरचितांददौ ४९ ताभिःस्वलंकृतौप्रीतौकृष्णरामौसहानुगौ प्रणतायप्रपन्ना
यददतुर्वरान् ५० सोऽपिवव्रेऽचलांभक्तिंतस्मिन्नेवाखिलात्मनि तद्भक्तेषुचसौहार्दंभूतेषुचदयांपराम् ५१ इतितस्मैवरंदत्वा
श्रियंचान्वयवर्द्धिनीम् बलमायुर्यशःकांतिंनिर्जगामसहाग्रजः ५२॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेपुरप्रवे-
शएकचत्वारिंशोध्या॥॥छ द्विचत्वारिंशकेकुब्जोन्नमनंधनुषोभिदा वधस्तद्रक्षिणांकंसारिष्टरंगोत्सवादिच १॥ श्रीशुकउवा-
अथव्रजन्राजपथेनमाधवः स्त्रियंगृहीतांगविलेपभाजनाम् विलोक्यकुब्जांयुवतींवराननांपप्रच्छयांतींप्रहसन्रसप्रदः १
कात्वंवरोर्वेतदुहानुलेपनंकस्यांगनेवाकथयस्वसाधुनः देह्यावयोरंगविलेपमुत्तमंश्रेयस्ततस्तेनचिराद्भविष्यति २॥ सैरंध्र्युवा-
दास्यस्म्यहंसुंदरकंससंमता त्रिवक्रनामाह्यनुलेपकर्मणि मद्भावितंभोजपतेरतिप्रियंविनायुवांकोऽन्यतमस्तदर्हति ३ रू-
पपेशलमाधुर्यहसितालापवीक्षितैः धर्षितात्माददौसांद्रमुभयोरनुलेपनम् ४ ततस्तावंगरागेणस्ववर्णेतरशोभिना संप्रा

मपरभागेनशुक्लशुभ्रभातेनुरंजितौ ५ प्रसन्नोभगवान्कुब्जांत्रिवक्रांरुचिराननाम् ऋज्वींकर्तुंमनश्चक्रेदर्शयन्दर्शनेफलम् ६ पद्भ्यामा
क्रम्यप्रपदेद्व्यंगुल्युत्तानपाणिना प्रगृह्यचुबुकेऽध्यात्ममुदनीनमदच्युतः ७ सातदर्जुसमानांगीबृहच्छ्रोणिपयोधरा मुकुंदस्पर्शना
त्सद्योबभूवप्रमदोत्तमा ८ ततोरूपगुणौदार्यसंपन्नाप्राहकेशवम् उत्तरीयांतमाकृष्यस्मयंतीजातहृच्छया ९ एहिवीरगृहं
यामोनत्वांत्यक्तुमिहोत्सहे त्वयोन्मथितचित्तायाःप्रसीदपुरुषर्षभ १० एवंस्त्रियायाच्यमानःकृष्णोरामस्यपश्यतः मुखंवीक्ष्या
नुगानांचप्रहसंस्तामुवाचह ११ एष्यामितेगृहंसुभ्रूःपुंसामाधिविकर्शनम् साधितार्थोगृहाणांनःपांथानांत्वंपरायणम् १२
विसृज्यमाध्व्यावाण्यातांव्रजन्मार्गेवणिक्पथैः नानोपायनतांबूलस्रग्गंधैःसाग्रजोऽर्चितः १३ तद्दर्शनस्मरक्षोभादा
त्मानंनाविदन्स्त्रियः विस्रस्तवासःकबरवलयालेख्यमूर्तयः १४ ततःपौरान्पृच्छमानोधनुषःस्थानमच्युतः तस्मिन्प्र
विष्टोददृशेधनुरैंद्रमिवाद्भुतम् १५ पुरुषैर्बहुभिर्गुप्तमर्चितंपरमर्द्धिमत् वार्यमाणोनृभिःकृष्णःप्रसह्यधनुराददे १६
करेणवामेनसलीलमुद्धृतंसज्यंचकृत्वानिमिषेणपश्यताम् नृणांविकृष्यप्रबभंजमध्यतोयथेक्षुदंडंमदकर्युरुक्रमः

१७ धनुषोभज्यमानस्यशब्दः खंरोदसीदिशः पूरयामासयंश्रुत्वाकंसस्त्रासमुपागमत् १८ तद्रक्षिणःसानुचराःकु
पिताआततायिनः गृहीतुकामाआवव्रुर्गृह्यतांवध्यतामिति १९ अथतान्दुरभिप्रायान् विलोक्यबलकेशवौ क्रुद्धौ
धन्वनआदायशकलेतांश्चजघ्नतुः २० बलंचकंसप्रहितंहत्वाशालामुखात्ततः निष्क्रम्यचेरतुर्हृष्टौनिरीक्ष्यपुरसंपदः
२१ तयोस्तदद्भुतंवीर्यंनिशाम्यपुरवासिनः तेजःप्रागल्भ्यंरूपंचमेनिरेविबुधोत्तमौ २२ तयोर्विचरतोःस्वैरमादित्योस्तमुपेयि
वान् कृष्णरामौवृतौगोपैःपुराच्छकटमीयतुः २३ गोप्योमुकुंदविगमेविरहातुराया आशासताशिषऋतामधुपुर्यभूव
न् संपश्यतांपुरुषभूषणगात्रलक्ष्मीं हित्वेतरान्नुभजतश्चकमेयनंश्रीः २४ अवनिक्तांघ्रियुगलौभुक्त्वाक्षीरोपसेचनम् ऊष
तुस्तांसुखंरात्रिंज्ञात्वाकंसचिकीर्षितम् २५ कंसस्तुधनुषोभंगंरक्षिणांस्वबलस्यच वधंनिशम्यगोविंदरामविक्रीडितंपरम् २६
दीर्घप्रजागरोभीतोदुर्निमित्तानिदुर्मतिः बहून्याचष्टोभयथामृत्योर्दौत्यकराणिच २७ अदर्शनंस्वशिरसः प्रतिरूपेचसत्य
पि असत्यपिद्वितीयेचद्वैरूप्यंज्योतिषांतथा २८ छिद्रप्रतीतिश्छायायांप्राणघोषानुपश्रुतिः स्वर्णप्रतीतिर्वृक्षेषुस्व

पदानामदर्शनम् २९ स्वप्ने प्रेतपरिष्वंगः खरयानं विषादनम् यायान्नलदमाल्येकस्तैलाभ्यक्तो दिगंबरः ३० अन्यानि चेत्थंभूतानि स्वप्नजागरितानि च पश्यन्मरणसंत्रस्तो निद्रां लेभे न चिंतया ३१ व्युष्टायां निशि कौरव्य सूर्ये चाद्भ्यः समुत्थिते कारयामास वै कंसो मल्लक्रीडामहोत्सवम् ३२ आनर्चुः पुरुषा रंगं तूर्यभेर्यश्च जघ्निरे मंचाश्चालंकृताः स्रग्भिः पताकाचैलतोरणैः ३३ तेषु पौरा जानपदा ब्रह्मक्षत्रपुरोगमाः यथोपजोषं विविशू राजानश्च कृतासनाः ३४ कंसः परिवृतोऽमात्यै राजमंचउपाविशत् मंडलेश्वरमध्यस्थो हृदयेन विदूयता ३५ वाद्यमानेषु तूर्येषु मल्लतालोत्तरेषु च मल्लाः स्वलंकृता दृप्ताः सोपाध्यायाः समागताः ३६ चाणूरो मुष्टिकः कूटः शलस्तोशल एव च तआसेदुरुपस्थानं वल्गुवाद्यप्रहर्षिताः ३७ नंदगोपादयो गोपा भोजराजसमाहुताः निवेदितोपायनास्त एकस्मिन्मंचआविशन् ३८ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे मल्लरंगोपवर्णनं द्विचत्वारिंशो॰ ४२ त्रिचत्वारिंशके हत्वा गजेंद्रं रामकृष्णयोः रंगप्रवेशसौभाग्यं चाणूरेण च भाषणम् १ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ अथ कृष्णश्च रामश्च कृतशौचौ परंतप मल्लदुंदुभिनिर्घोषं श्रुत्वा द्रष्टुमुपेयतुः १ रंगद्वारं समासाद्य तस्मिन्नागमवस्थितं

म् अपश्यत्कुवलयापीडं कृष्णोंबष्ठप्रचोदितम् २ बध्वापरिकरं शौरिः समुह्य कुटिलालकान् उवाचहस्तिपं वाचामेघनादग
भीरया ३ अंबष्टांबष्टमार्गंनौदेह्यपक्रममाचिरम् नोचेत्सकुंजरंत्वाद्यनयामियमसादनम् ४ एवंनिर्भर्त्सितोंबष्ठः कुपि
तःकोपितंगजम् चोदयामासकृष्णायकालांतकयमोपमम् ५ करींद्रस्तमभिद्रुत्यकरेणतरसाग्रहीत् कराद्विगलितःसो
मुंनिहत्यांघ्रिष्वलीयत ६ संक्रुद्धस्तमचक्षाणोघ्राणदृष्टिःसकेशवम् परामृशत्पुष्करेणसप्रसह्यविनिर्गतः ७ पुच्छेप्र
गृह्यातिबलंधनुषःपंचविंशतिम् विचकर्षयथानागंसुपर्णइवलीलया ८ सपर्यावर्तमानेनसव्यदक्षिणतोच्युतः
बभ्रामभ्राम्यमाणेनगोवत्सेनेवबालकः ९ ततोभिमुखमभ्येत्यपाणिनाहत्यवारणम् प्राद्रवन्पातयामासस्पृश्यमानः
पदेपदे १० सधावन्क्रीडयाभूमौपतित्वासहसोत्थितः तंमत्वापतितंक्रुद्धोदंताभ्यांसोहनत्क्षितिम् ११ स्वविक्रमेप्रतिहते
कुंजरेंद्रोत्यमर्षितः चोद्यमानोमहामात्रैःकृष्णमभ्यद्रवद्रुषा १२ तमापतंतमासाद्यभगवान्मधुसूदनः निगृह्यपाणिना
हस्तंपातयामासभूतले १३ पतितस्यपदाक्रम्यमृगेंद्रइवलीलया दंतमुत्पाट्यतेनेभंहस्तिपांश्चाहनद्धरिः १४ मृतकंद्विपमु

त्सज्यदंतपाणिः समाविशत् अंसन्यस्तविषाणोऽसृङ्मदविंदुभिरंकितः १५ विरूढस्वेदकणिकावदनांबुरुहोबभौ वृतौगोपैः कृ
तिपयैर्बलदेवजनार्दनौ रंगंविविशतूराजन्गजदंतवरायुधौ १६ मल्लानामशनिर्नृणांनरवरः स्त्रीणांस्मरोमूर्तिमान् गोपानांस्व
जनोऽसतांक्षितिभुजांशास्तास्वपित्रोःशिशुः मृत्युर्भोजपतेर्विराडविदुषांतत्त्वंपरंयोगिनां वृष्णीनांपरदेवतेतिविदितोरंगंगतः
साग्रजः १७ हतंकुवलयापीडंदृष्ट्वातावपिदुर्जयौ कंसोमनस्व्यपितदाभृशमुद्विविजेनृप १८ तौरेजतूरंगगतौमहाभुजौवि
चित्रवेषाभरणस्रगंबरौ यथानटावुत्तमवेषधारिणौ मनःक्षिपंतौप्रभयानिरीक्षताम् १९ निरीक्ष्यतावुत्तमपूरुषौजनामं
चस्थितानागरराष्ट्रकानृपाः प्रहर्षवेगोत्कलितेक्षणाननापपुर्नतृप्तानयनैस्तदाननम् २० पिबंतइवचक्षुर्भ्यांलिहंतइवजिह्व
या जिघ्रंतइवनासाभ्यांश्लिष्यंतइवबाहुभिः २१ ऊचुःपरस्परंतेवैयथादृष्टंयथाश्रुतम् तद्रूपगुणमाधुर्यप्रागल्भ्यस्मारिताइ
व २२ एतौभगवतःसाक्षाद्धरेर्नारायणस्यहि अवतीर्णाविहांशेनवसुदेवस्यवेश्मनि २३ एषवैकिलदेवक्यांजातोनी
तश्चगोकुलम् कालमेतंवसन्गूढोववृधेनंदवेश्मनि २४ पूतनाऽनेननीतांऽतंचक्रवातश्चदानवः अर्जुनौगुह्यकःकेशीधे

नुकोऽन्येचवनद्विषाः २५ गावः सपालाएतेनदावाग्नेःपरिमोचिताः कालीयोदमितःसर्पइंद्रश्चविमदःकृतः २६ सप्ता
हमेकहस्तेनधृतोद्रिप्रवरोऽमुना वर्षवाताशनिभ्यश्चपरित्रातंचगोकुलम् २७ गोप्योऽस्यनित्यमुदित हसितप्रेक्षणंमुखम्
पश्यंत्योविविधांस्तापांस्तरंतिस्माश्रमंमुदा २८ वदंत्यनेनवंशोयंयदोःसुबहुविश्रुतः श्रियंयशोमहत्वंचलप्स्यतेपरिरक्षितः २९
अयंचास्याग्रजःश्रीमान्रामःकमललोचनः प्रलंबोनिहतोयेनवत्सकोयेबकादयः ३० जनेष्वेवंब्रुवाणेषुतूर्येषुनिनदत्सुच
कृष्णरामौसमाभाष्यचाणूरोवाक्यमब्रवीत् ३१ हेनंदसूनोहेरामभवंतौवीरसंमतौ नियुद्धकुशलौश्रुत्वाराज्ञाहूतौदिदृ
क्षुणा ३२ प्रियंराज्ञःप्रकुर्वत्यःश्रेयोविंदंतिवैप्रजाः मनसाकर्मणावाचाविपरीतमतोन्यथा ३३ नित्यंप्रमुदितागोपाव
त्सपालायथास्फुटम् वनेषुमल्लयुद्धेनक्रीडंतश्चारयंतिगाः ३४ तस्माद्राज्ञःप्रियंयूयंवयंचकरवामहे भूतानिनःप्रसीदंति
सर्वभूतमयोनृपः ३५ तन्निशम्याब्रवीत्कृष्णोदेशकालोचितंवचः नियुद्धमात्मनोभीष्टंमन्यमानोभिनंद्यच ३६ प्रजाभो
जपतेरस्यवयंचापिवनेचराः करवामप्रियंनित्यंतन्नःपरमनुग्रहः ३७ बालावयंतुल्यबलैःक्रीडिष्यामोयथोचितम् भवेन्नियु

द्धंमाधर्मः स्पृशेन्मल्लसभासदः २८॥ चाणूरउवाच॥ नबालोनकिशोरस्त्वंबलश्चबलिनांवरः लीलयेभोहतोयेनसहस्रद्विपसत्व
भृत् ३९ तस्माद्भवद्भ्यांबलिभिर्योद्धव्यंनानयोऽत्रवै मयिविक्रमवार्ष्णेयबलेनसहमुष्टिकः ४०॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणे
दशमस्कंधेकुवलयापीडवधोनामत्रिचत्वारिंशोऽध्यायः॥४३॥ चतुश्चत्वारिंशकेतुमल्लकंसादिमर्दनम् कंसयोषित्सशोकासस्ताभ्यांपित्रो
श्चदर्शनम् १॥ श्रीशुकउवाच॥ एवंचर्चितसंकल्पोभगवान्मधुसूदनः आससादाथचाणूरंमुष्टिकंरोहिणीसुतः १ हस्ताभ्यांहस्तयोर्बध्वा
पद्भ्यामेवचपादयोः विचकर्षतुरन्योन्यंप्रसह्यविजिगीषया २ अरत्नीद्वेअरत्निभ्यांजानुभ्यांचैवजानुनी शिरःशीर्ष्णोरसोरस्ताव
न्योन्यमभिजघ्नतुः ३ परिभ्रामणविक्षेपपरिरंभावपातनैः उत्सर्पणापसर्पणैश्चान्योऽन्यंप्रत्यरुंधताम् ४ उत्थापनैरुन्नयनैश्चालनैः
स्थापनैरपि परस्परंजिगीषंतावपचक्रतुरात्मनः ५ तद्बलाबलवद्युद्धंसमेताः सर्वयोषितः ऊचुः परस्परंराजन्सानुकंपावरूथशः
६ महानयंबताधर्मएषांराजसभासदाम् येबलाबलवद्युद्धंराज्ञोऽन्विच्छंतिपश्यतः ७ क्ववज्रसारसर्वांगौमल्लौशैलेंद्रसन्नि
भौ क्वचातिसुकुमारांगौकिशोरौनाप्तयौवनौ ८ धर्मव्यतिक्रमोह्यस्यसमाजस्यध्रुवंभवेत् यत्राधर्मःसमुत्तिष्ठेन्नस्थेयंतत्र

म
ग्रु

कर्हिचित् ९ नसभांप्रविशेत्प्राज्ञःसभ्यदोषाननुस्मरन् अब्रुवन्विब्रुवन्नज्ञोनरःकिल्बिषमश्नुते १० वल्गतःशत्रुमभितःकृष्णस्यव
दनांबुजम् वीक्ष्यतांश्रमवार्युप्तंपद्मकोशमिवांबुभिः ११ किंनपश्यतरामस्यमुखमाताम्रलोचनम् मुष्टिकंप्रतिसामर्षंहाससंरंभ
शोभितम् १२ पुण्याबतव्रजभुवोयदयंनृलिंगगूढःपुराणपुरुषोवनचित्रमाल्यः गाःपालयन्सहबलःक्वणयंश्चवेणुंविक्रीड
योऽचतिगिरित्ररमार्चितांघ्रिः १३ गोप्यस्तपःकिमचरन्यदमुष्यरूपंलावण्यसारमसमोर्ध्वमनन्यसिद्धम् दृग्भिःपिबंत्यनुसवा
भिनवंदुरापमेकांतधामयशसःश्रियऐश्वरस्य १४ यादोहनेवहननेमथनोपलेपप्रेंखेंखनार्भरुदितोक्षणमार्जनादौ गायंतिचैनमनुर
क्तधियोऽश्रुकंठ्योधन्याव्रजस्त्रियउरुक्रमचित्तयानाः १५ प्रातर्व्रजाद्व्रजतआविशतश्चसायंगोभिःसमंक्वणयतोऽस्यनि
शम्यवेणुम् निर्गम्यतूर्णमबलाःपथिभूरिपुण्याःपश्यंतिसस्मितमुखंसदयावलोकम् १६ एवंप्रभाषमाणासुस्त्रीषुयोगेश्वरो
हरिः शत्रुंहंतुंमनश्चक्रेभगवान्भरतर्षभ १७ सभयाःस्त्रीगिरःश्रुत्वापुत्रस्नेहशुचातुरौ पितरावन्वतप्येतांपुत्रयोरबुधौब
लम् १८ तैस्तैर्नियुद्धविधिभिर्विविधैरच्युतेतरौ युयुधातेयथान्यायंतथैवबलमुष्टिकौ १९ भगवद्गात्रनिष्पातैर्वज्रनिष्पेष

ना

निष्ठुरैः चाणूरो भज्यमानांगो मुहुर्ग्लानिमवाप ह २० सश्येनवेग उत्पत्य मुष्टीकृत्य करावुभौ भगवंतं वासुदेवं क्रुद्धो वक्षस्यबाधत २१
नचलत्तत्प्रहारेण मालाहत इव द्विपः बाह्वोर्निगृह्य चाणूरं बहुशो भ्रामयन्हरिः २२ भूपृष्टे पोथयामास तरसा क्षीणजीवितम् वि
स्रस्ताकल्पकेशस्रगिंद्रध्वज इवापतत् २३ तथैव मुष्टिकः पूर्वं स्वमुष्ट्याभिहतेन वै बलभद्रेण बलिना तलेनाभिहतो भृशम् २४ प्रवेपि
तः सरुधिरमुद्वमन्मुखतोऽर्दितः व्यसुः पपातोर्व्युपस्थे वाताहत इवांघ्रिपः २५ ततः कूटमनुप्राप्तं रामः प्रहरतां वरः अवधील्ली
लया राजन्सावज्ञं वाममुष्टिना २६ तर्ह्येव हि शलः कृष्णपदापहतशीर्षकः द्विधा विदीर्णस्तोशलक उभावपि निपेततुः २७
चाणूरे मुष्टिके कूटे शले तोशलके हते शेषाः प्रदुद्रुवुर्मल्लाः सर्वे प्राणपरीप्सवः २८ गोपान्वयस्यानाकृष्य तैः संसृज्य विजह्रतुः
वाद्यमानेषु तूर्येषु वल्गंतौ रुतनूपुरौ २९ जनाः प्रजहृषुः सर्वे कर्मणा रामकृष्णयोः ऋते कंसं विप्रमुख्याः साधवः साधु सा
ध्विति ३० हतेषु मल्लवर्येषु विद्रुतेषु च भोजराट् न्यवारयत्स्वतूर्याणि वाक्यं चेदमुवाच ह ३१ निःसारयत दुर्वृत्तौ वसुदेवात्मजौ
पुरात् धनं हरत गोपानां नंदं बध्नीत दुर्मतिम् ३२ वसुदेवस्तु दुर्मेधा हन्यतामाश्वसत्तमः उग्रसेनः पिता चापि सानुगः परपक्ष

गः ३३ एवंविकत्थमानेवैकंसेप्रकुपितोऽव्ययः लघिम्नोत्पत्यतरसामंचमुत्तुंगमारुहत् ३४ तमाविशंतमालोक्यमृत्युमा
त्मनआसनात् मनस्वीसहसोत्थायजगृहेसोऽसिचर्मणी ३५ तंखड्गपाणिंविचरंतमाशुश्येनंयथादक्षिणसव्यमंबरे समग्रहीद्दु
र्विषहोग्रतेजायथोरगंतार्क्ष्यसुतःप्रसह्य ३६ प्रगृह्यकेशेषुचलत्किरीटंनिपात्यरंगोपरितुंगमंचात् तस्योपरिष्टात्स्वयमब्जना
भःपपातविश्वाश्रयआत्मतंत्रः ३७ तंसंपरेतंविचकर्षभूमौहरिर्यथेभंजगतोविपश्यतः हाहेतिशब्दःसुमहांस्तदाभूदुदीरितः
सर्वजनैर्नरेंद्रः ३८ सनित्यदोद्विग्नधियातमीश्वरं पिबन्वदन्वाविचरन्स्वपन्श्वसन् ददर्शचक्रायुधमग्रतोयतस्तदेवरूपंदु
रवापमाप ३९ तस्यानुजाभ्रातरोऽष्टौकंकन्यग्रोधकादयः अभ्यधावन्नभिक्रुद्धाभ्रातुर्निर्वेशकारिणः ४० तथाऽतिरभसांस्तां
स्तुसंयत्तान्रोहिणीसुतः अहन्परिघमुद्यम्यपशूनिवमृगाधिपः ४१ नेदुर्दुंदुभयोव्योम्निब्रह्मेशाद्याविभूतयः पुष्पैःकिरं
तस्तंप्रीत्याशशंसुर्ननृतुःस्त्रियः ४२ तेषांस्त्रियोमहाराजसुहृन्मरणदुःखिताः तत्राभीयुर्विनिघ्नंत्यःशीर्षाण्यश्रुविलोचनाः
४३ शयानान्वीरशय्यायांपतीनालिंग्यशोचतीः विलेपुःसुस्वरंनार्योविसृजंत्योमुहुःशुचः ४४ हानाथप्रियधर्मज्ञक

रुणानाथवत्सल त्वयाहतेननिहतावयंतेसगृहप्रजाः ४५ त्वयाविरहितापत्यापुरीयंपुरुषर्षभ नशोभनेवयमिवनिवृत्तो
त्सवमंगला ४६ अनागसांत्वंभूतानांकृतवान्द्रोहमुल्बणम् तेनेमांभोदशांनीतोभक्तध्रुक्कोलभेतशम् ४७ सर्वेषामिहभूता
नामेषहिप्रभवाप्ययः गोप्तावतदवध्यायीनक्वचित्सुखमेधते ४८ ॥श्रीशुकउवाच॥ राजयोषितआश्वास्यभगवाल्लोकभा
वनः यामाहुर्लौकिकींसंस्थांहतानांसमकारयत् ४९ मातरंपितरंचैवमोचयित्वाथबंधनात् कृष्णरामौववंदातेशिरसा
स्पृश्यपादयोः ५० देवकीवसुदेवश्चविज्ञायजगदीश्वरौ कृतसंवंदनौपुत्रौसस्वजातेनशंकितौ ५० ॥इतिश्रीभागवतेम०
द० स्कं० कंसवधोनामचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः॥४४॥ पंचचत्वारिंशकेथपितृनंदादिसांत्वनम् उग्रसेनाभिषेकश्चगु
रोर्वासात्पुरागमः १ ॥श्रीशुकउवाच॥ पितरावुपलब्धार्थौविदित्वापुरुषोत्तमः माभूदितिनिजांमायांततानजनमो
हिनीम् १ उवाचपितरावेत्यसाग्रजःसात्वतर्षभः प्रश्रयावनतःप्रीणन्नंबताततेतिसादरम् २ नास्मत्तोयुवयोस्तातनित्योत्कं
ठितयोरपि बाल्यपौगंडकैशोराःपुत्राभ्यामभवन्क्वचित् ३ नलब्धोदैवहतयोर्वासोनौभवदंतिके यांबालाःपितृगेहस्था

थं
स्प

विदंनेत्वात्विनामुदम् ४ सर्वार्थसंभवोदेहोजनितः पोषितोयतः ननयोर्यातिनिर्वेशंपित्रोर्मर्त्यः शतायुषा ५ यस्तयोरात्मजः कल्प
आत्मनाचधनेनच वृत्तिंनदद्यात्तंप्रेत्यस्वमांसंखादयंतिहि ६ मातरंपितरंवृद्धंभार्यांसाध्वींसुतंशिशुं गुरुंविप्रंप्रपन्नंचकल्प्योऽबिभ्र
च्छ्वसन्मृतः ७ तन्नावकल्पयोःकंसान्नित्यमुद्विग्नचेतसोः मोघमेतेव्यतिक्रांतादिवसावामनर्चतोः ८ तत्क्षंतुमर्हथस्तातमात
र्नौपरतंत्रयोः अकुर्वतोर्वांशुश्रूषांक्लिष्टयोर्दुर्हृदाभृशम् ९ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ इतिमायामनुष्यस्यहरेर्विश्वात्मनोगिरा
मोहितावंकमारोप्यपरिषज्यापतुर्मुदम् १० सिंचंतावश्रुधाराभिःस्नेहपाशेनचावृतो नकिंचिदूचतूराजन्बाष्पकंठौविमो
हितौ ११ एवमाश्वास्यपितरौभगवान्देवकीसुतः मातामहंतूग्रसेनंयदूनामकरोन्नृपम् १२ आहचास्मान्महाराजप्रजा
श्चाज्ञप्तुमर्हसि ययातिशापाद्यदुभिर्नासितव्यंनृपासने १३ मयिभृत्यउपासीनेभवतोविबुधादयः बलिंहरंत्यवनताः
किमुतान्येनराधिपाः १४ सर्वान्स्वान्ज्ञातिसंबंधान्दिग्भ्यःकंसभयाकुलान् यदुवृष्ण्यंधकमधुदाशार्हकुकुरादिकान्
१५ सभाजितान्समाश्वास्यविदेशावासकर्शितान् न्यवासयत्स्वगेहेषुवित्तैःसंतर्प्यविश्वकृत् १६ कृष्णसंकर्षणभुजै

स

गुंसालब्धमनोरथाः गृहेषुरेमिरेसिद्धाः कृष्णरामगतज्वराः १७ वीक्षंतोहरहः प्रीतामुकुंदवदनांबुजं नित्यंप्रमुदितंश्रीमत्स
दयस्मितवीक्षणम् १८ तत्रप्रवयसोप्यासन्युवानोऽतिबलौजसः पिबंतोक्षैर्मुकुंदस्यमुखांबुजसुधांमुहुः १९ अथनंदंसमा
साद्यभगवान्देवकीसुतः संकर्षणश्चराजेंद्रपरिष्वज्येदमूचतुः २० पितर्युवाभ्यांस्निग्धाभ्यांपोषितौलालितौभृशम् पित्रो
रभ्यधिकाप्रीतिरात्मजेष्वात्मनोपिहि २१ सपितासाचजननीयौपुष्णीतांस्वपुत्रवत् शिशून्बंधुभिरुत्सृष्टानकल्पैःपोषरक्ष
णे २२ यातयूयंव्रजंतातवयंचस्नेहदुःखितान् ज्ञातीन्वोद्रष्टुमेष्यामोविधायसुहृदांसुखम् २३ एवंसांत्वय्यभगवान्
नंदंसव्रजमच्युतः वासोलंकारकुप्याद्यैरर्हयामाससादरं २४ इत्युक्तस्तौपरिष्वज्यनंदःप्रणयविह्वलः पूरयन्नश्रुभिर्नेत्रे

नृ

सहगोपैर्व्रजंययौ २५ अथशूरसुतोराजन्पुत्रयोःसमकारयत् पुरोधसाब्राह्मणैश्चयथावद्द्विजसंस्कृतिम् २६ तेभ्योदाद्
क्षिणागावोरुक्ममाल्याःस्वलंकृताःस्वलंकृतेभ्यःसंपूज्यसवत्साःक्षौममालिनीः २७ याःकृष्णरामजन्मर्क्षेमनोदत्तामहा
मतिः ताश्चाददादनुस्मृत्यकंसेनाधर्मतोहृताः २८ ततश्चलब्धसंस्कारौद्विजत्वंप्राप्यसुव्रतौ गर्गाद्यदुकुलाचार्याद्गायत्रं

व्रतमास्थितौ २९ प्रभवौ सर्वविद्यानां सर्वज्ञौ जगदीश्वरौ नान्यसिद्धामलज्ञानं गूहमानौ नरेहितैः ३० अथो गुरुकुले वासमिच्छं
तावुपजग्मतुः काश्यं सांदीपनिं नाम ह्यवंतिपुरवासिनम् ३१ यथोपसाद्य तौ दांतौ गुरौ वृत्तिमनिंदिताम् ग्राहयंतावुपेतौ
स्म भक्त्या देवमिवादृतौ ३२ तयोर्द्विजवरस्तुष्टः शुद्धभावानुवृत्तिभिः प्रोवाच वेदानखिलान् सांगोपनिषदो गुरुः ३३ सरहस्यं
धनुर्वेदं धर्मान्न्यायपथांस्तथा तथा चान्वीक्षिकीं विद्यां राजनीतिं च षड्विधाम् ३४ सर्वं नरवरश्रेष्ठौ सर्वविद्याप्रवर्तकौ सकृन्नि
गदमात्रेण तौ संजगृहतुर्नृप ३५ अहोरात्रैश्चतुःषष्ट्या संयत्तौ तावतीः कलाः गुरुदक्षिणयाचार्यं छंदयामासतुर्नृप ३६
द्विजस्तयोस्तं महिमानमद्भुतं संलक्ष्य राजन्नतिमानुषीं मतिम् संमंत्र्य पत्न्या स महार्णवे मृतं बालं प्रभासे वरयां बभूव ह ३७
तथेत्यथारुह्य महारथौ रथं प्रभासमासाद्य दुरंतविक्रमौ वेलामुपव्रज्य निषीदतुः क्षणं सिंधुर्विदित्वार्हणमाहरत्तयोः ३८
तमाह भगवानाशु गुरुपुत्रः प्रदीयतां यो ऽसाविह त्वया ग्रस्तो बालको महतोर्मिणा ३९ ॥ समुद्र उवाच ॥ नैवाहार्षमहं
देव दैत्यः पंचजनो महान् अंतर्जलचरः कृष्ण शंखरूपधरो ऽसुरः ४० आस्ते तेनाहृतो नूनं तच्छ्रुत्वा सत्वरं प्रभुः जलमावि

श्यनंदृष्वानापश्यदुदरेर्भकम् ४१ तदंगप्रभवंशंखमादायरथमागमत् ततःसंयमनींनामयमस्यदयितांपुरीं ४२ गत्वाजना
र्दनःशंखंप्रदध्मौसहलायुधः शंखनिर्ह्रादमाकर्ण्यप्रजासंयमनोयमः ४३ तयोःसपर्यांमहतींचक्रेभक्त्युपबृंहितां उवाचा
वनतःकृष्णंसर्वभूताशयालयम् ४४ लीलामनुष्यहेविष्णोयुवयोःकरवामकिं श्रीभगवानुवाच गुरुपुत्रमिहानीतं
निजकर्मनिबंधनं आनयस्वमहाराजमच्छासनपुरस्कृतः ४५ तथेतितेनोपानीतंगुरुपुत्रंयदूत्तमौ दत्वास्वगुरवेभू
योवृणीष्वेतितमूचतुः ४६ सम्यक्संपादितोवत्सभवद्भ्यांगुरुनिष्क्रयः कोनुयुष्मद्विधगुरोःकामोनामावशिष्यते
४७ गच्छतंस्वगृहंवीरौकीर्तिर्वामस्तुपावनी छंदांस्ययातयामानिभवंत्विहपरत्रच ४८ गुरुणैवमनुज्ञातौ
रथेनानिलरंहसा आयातौस्वपुरंतातपर्जन्यनिनदेनवै ४९ समनंदन्प्रजाःसर्वादृष्ट्वारामजनार्दनौ अपश्यंत्यो
बव्हहानिनष्टलब्धधनाइव ५० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेपंचचत्वारिंशोध्यायः ४६ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५
श्रीकृष्णोजयति ॥ ५ ॥ ५ ॥ षट्चत्वारिंशके घोषमुद्धवंप्रेष्यतद्गिरा यशोदानंदयोश्चक्रेकृष्णःशोकापनोद

गुरुरुवाच

नम् १ कामचारंद्विजातिःसन्परित्यज्यातिसंयतः गुरोर्ज्ञानमनुप्राप्यसखागोपीरुपादिशत् २ श्रीशुकउवाच वृष्णीनां
प्रवरोमंत्रीकृष्णस्यदयितःसखा शिष्योबृहस्पतेःसाक्षादुद्धवोबुद्धिसत्तमः १ तमाहभगवान्प्रेष्ठंभक्तमेकांतिनंक्वचित्
गृहीत्वापाणिनापाणिंप्रपन्नार्तिहरोहरिः २ गच्छोद्धवव्रजंसौम्यपित्रोर्नौप्रीतिमावह गोपीनांमद्वियोगाधिंमत्संदे
शैर्विमोचय ३ तामन्मनस्कामत्प्राणामदर्थेत्यक्तदेहिकाः येत्यक्तलोकधर्माश्चमदर्थेतान्बिभर्म्यहं ४ मयिताःप्रेयसां
प्रेष्ठेदूरस्थेगोकुलस्त्रियः स्मरंत्योंगविमुह्यंतिविरहौत्कंठ्यविह्वलाः ५ धारयंत्यतिकृच्छ्रेणप्रायःप्राणान्कथंचन
प्रत्यागमनसंदेशैर्बल्लव्योमेमदात्मिकाः ६ श्रीशुकउवाच इत्युक्तउद्धवोराजन्संदेशंभर्तुरादृतः आदाय
रथमारुह्यप्रययौनंदगोकुलं ७ प्राप्तोनंदव्रजंश्रीमान्निम्लोचतिविभावसौ छन्नयानःप्रविशतांपशूनांखुर
रेणुभिः ८ वासितार्थेभियुध्यद्भिर्नादितंशुष्मिभिर्वृषैः धावंतीभिश्चवास्राभिरूधोभारैःस्ववत्सकान् ९
इतस्ततोविलंघद्भिर्गोवत्सैर्मंडितंसितैः गोदोहशब्दाभिरवंवेणूनांनिःस्वनेनच १० गायंतीभिश्चकर्माणिशु

२

भानिवलक्ष्णयोः स्वलंकृताभिर्गोपीभिर्गोपैश्चसुविराजितम् ॥११॥ अग्न्यर्कातिथिगोविप्रपितृदेवार्चनान्वितैः ॥ धूपदीपैश्चमा
ल्यैश्चगोपावासैर्मनोरमम् ॥१२॥ सर्वतः पुष्पितवनंद्विजालिकुलनादितम् ॥ हंसकारंडवाकीर्णैः प[illegible]षंडैश्चमंडितम् ॥१३॥ तमागतंसमा
गम्य [illegible] कृष्णस्यानुचरंप्रियम् ॥ नंदः प्रीतः परिष्वज्यवासुदेवधियार्चयत् ॥१४॥ भोजितंपरमान्नेनसंविष्टंकशिपौसुखं ॥ गत
श्रमंपर्यपृच्छत्पादसंवाहनादिभिः ॥१५॥ कच्चिदंगमहाभागसखानःशूरनंदनः ॥ आस्तेकुशल्यपत्याद्यैर्युक्तोमुक्तः सुहृद्व्रतः
॥१६॥ दिष्ट्याकंसोहतः पापः सानुगः स्वेनपाप्मना ॥ साधूनांधर्मशीलानांयदूनांद्वेष्टियः सदा ॥१७॥ अपिस्मरतिनः कृष्णोमातरं
सुहृदः सखीन् ॥ गोपान्व्रजंचात्मनाथंगावोवृंदावनंगिरिं ॥१८॥ अप्यायास्यतिगोविंदः स्वजनान्सकृदीक्षितुं ॥ तर्हिद्रक्ष्या
मतद्वक्त्रंसुनसंसुस्मितेक्षणम् ॥१९॥ दावाग्नेर्वातवर्षाच्चवृषसर्पाच्चरक्षिताः ॥ दुरत्ययेभ्योमृत्युभ्यः कृष्णेनसुमहात्मना
२०॥ स्मरतांकृष्णवीर्याणिलीलापांगनिरीक्षितम् ॥ हसितंभाषितंचांगसर्वानःशिथिलाः क्रियाः ॥२१॥ सरिच्छैलवनोद्दे

शान्मुकुंदपदभूषितान् ॥ आक्रीडानीक्षमाणानां मनोयातितदात्मतां ॥ २२ ॥ मन्ये कृष्णं च रामं च प्राप्ताविह सुरोत्तमौ ॥ सुराणां म
हदर्थाय गर्गस्य वचनं यथा ॥ २३ ॥ कंसं नागायुतप्राणं मल्लौ गजपतिं तथा ॥ अवधिष्टां लीलयैव पशूनिव मृगाधिपः २४ तालत्रयं महासारं
धनुर्यष्टिमिवेभराट् बभंजैकेन हस्तेन सप्ताहमदधाद्गिरिं २५ प्रलंबो धेनुकोरिष्टस्तृणावर्तो बकादयः दैत्याः सुरासुरजितो हता येन ह लीलया
२६ ॥ श्रीशुक० ॥ इति संस्मृत्य संस्मृत्य नंदः कृष्णानुरक्तधीः अत्युत्कंठोभवत्तूष्णीं प्रेमप्रसरविह्वलः २७ यशोदा वर्ण्यमानानि पुत्रस्य चरिता
नि च शृण्वत्यश्रूण्यवास्राक्षीत् स्नेहस्नुतपयोधरा २८ तयोरित्थं भगवति कृष्णे नंदयशोदयोः वीक्ष्यानुरागं परमं नंदमाहोद्धवो मुदा २९
उद्धव उ० ॥ युवां श्लाघ्यतमौ नूनं देहिनामिह मानद नारायणेखिलगुरौ यत्कृता मतिरीदृशी ३० एतौ हि विश्वस्य च बीजयोनी रामो मुकुंदः पुरु
षः प्रधानम् अन्वीय भूतेषु विलक्षणस्य ज्ञानस्य चेशात इमौ पुराणौ ३१ यस्मिन् जनः प्राणवियोगकाले क्षणं समावेश्य मनो विशुद्धं निर्ह
त्य कर्माशयमाशु याति परां गतिं ब्रह्ममयोर्कवर्णः ३२ तस्मिन् भवंतावखिलात्महेतौ नारायणे कारणमर्त्यमूर्तौ भावं विधत्तां नितरां महा
त्मन् किं वावशिष्टं युवयोः सुकृत्यम् ३३ आगमिष्यत्यदीर्घेण कालेन व्रजमच्युतः प्रियं विधास्यते पित्रोर्भगवान्सात्वतां पतिः ३४ हत्वा

भा०द०पू०मू०
९४

कंसरंगमध्येप्रतीपंसर्वसात्वताम् यदाहवःसमागत्य कृष्णःसत्यंकरोतितत् ३५ माखिद्यतंमहाभागौद्रक्ष्यथःकृष्णमंतिके अंतर्हृदिसभूतानामास्तेज्योतिरिवैधसि ३६ नह्यस्यास्तिप्रियःकश्चिन्नाप्रियोवास्त्यमानिनः नोत्तमोनाधमोवापिसमानस्यासमोपिवा ३७ नमातानपिता तस्यनभार्यानसुतादयः नात्मीयोनपरश्चापिनदेहोजन्मएवच ३८ नचास्यकर्मवालोकेसदसन्मिश्रयोनिषु क्रीडार्थंसोपिसाधूनांपरित्राणाय कल्पते ३९ सत्वंरजस्तमइतिभजतेनिर्गुणोगुणान् क्रीडन्नतीतोत्रगुणैःसृजत्यवतिहंत्यजः ४० यथाभ्रमरिकादृष्ट्याभ्राम्यतीवमहीयते चित्तेकर्तरितत्रात्माकर्तेवाहंधियास्मृतः ४१ युवयोरेवनैवायमात्मजोभगवान्हरिः सर्वेषामात्मजोह्यात्मापितासईश्वरः ४२ दृष्टंश्रुतंभवद्भविष्यत्स्थास्नुश्चरिष्णुर्महदल्पकंच विनाच्युताद्वस्तुतरांनवाच्यंसएवसर्वंपरमार्थभूतः ४३ एवंनिशासाब्रुवतोर्व्यतीता नंदस्यकृष्णानुचरस्यराजन् गोप्यःसमुत्थायनिरूप्यदीपान्वास्तून्समभ्यर्च्यदधीन्यमंथन् ४४ तादीपदीप्तैर्मणिभिर्विरेजू रज्जूर्विकर्षद्भुजकंकणस्रजः चलन्नितंबस्तनहारकुंडलत्विषत्कपोलारुणकुंकुमाननाः ४५ उद्गायतीनामरविंदलोचनंव्रजांगनानांदिवमस्पृशद्ध्वनिः दध्नश्चनिर्मंथनशब्दमिश्रितोनिरस्यतेयेनदिशाममंगलम् ४६ भगवत्युदितेसूर्येव्रजद्वारिव्रजौकसः

ना

श्य

भू०
२६

नामाता

९४

दृष्ट्वारथंशातकौंभंकस्यायमितिचाब्रुवन् ४७ अक्रूरआगतःकिंवायःकंसस्यार्थसाधकः येननीतोमधुपुरींकृष्णःकमललोचनः ४८ किं साधयिष्यत्यस्माभिर्भर्तुःप्रीतस्यनिष्कृतिम् इतिस्त्रीणांवदंतीनामुद्धवोऽगात्कृताह्निकः ४९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेपंचदशोका पनयनंनाम ४६ सप्तचत्वारिंशकेथकृष्णादेशेनगोपिकाः बोधयित्वोद्धवस्तत्रमनुज्ञाप्यागमत्पुरीम् १ श्रीशुक० तंवीक्ष्यकृष्णानुचरंव्रजस्त्रियः प्रलंबबाहुंनवकंजलोचनं पीतांबरंपुष्करमालिनंलसन्मुखारविंदंपरिमृष्टकुंडलम् १ शुचिस्मिताःकोऽयमपीव्यदर्शनःकुतश्चकस्याच्युतवेषभूषणः इतिस्मसर्वाःपरिवव्रुरुत्सुकास्तमुत्तमश्लोकपदांबुजाश्रयम् २ तंप्रश्रयेणावनताःसुसत्कृतंसव्रीडहासेक्षणसूनृतादिभिः रहस्यपृच्छन्नुप विष्टमासनेविज्ञायसंदेशहरंरमापतेः ३ जानीमस्त्वांयदुपतेःपार्षदंसमुपागतम् भर्त्रेहप्रेषितःपित्रोर्भवान्प्रियचिकीर्षया ४ अन्यथागोव्रजेतस्यस्म रणीयंनचक्ष्महे स्नेहानुबंधोबंधूनांमुनेरपिसुदुस्त्यजः ५ अन्येष्वर्थकृतामैत्रीयावदर्थविडंबनम् पुंभिःस्त्रीषुकृतायद्वत्सुमनस्स्विवषट्पदैः ६ निःस्वंत्यजंतिगणिकाअकल्पंनृपतिंप्रजाः अधीतविद्याआचार्यमृत्विजोदत्तदक्षिणम् ७ खगावीतफलंवृक्षंभुक्त्वाचातिथयोगृहं दग्धंमृगास्तथाऽर ण्यंजारोभुक्त्वारतांस्त्रियम् ८ इतिगोप्योहिगोविंदेगतवाक्कायमानसाः कृष्णदूतेव्रजंयातेउद्धवेत्यक्तलौकिकाः ९ गायंत्यःप्रियकर्माणिरुदंत्यश्चग

भा०द०पू०म०
९५

तद्धियः तस्यसंस्मृत्यसंस्मृत्ययानिकैशोरबाल्ययोः १० काचिन्मधुकरंदृष्ट्वाध्यायंतीकृष्णसंगमम् प्रियप्रस्थापितंदूतंकल्पयित्वेदमब्रवीत् ११ गोप्युवाच
मधुपकितवबंधोमास्पृशांघ्रिंसपत्न्याः कुचविलुलितमालाकुंकुमश्मश्रुभिर्नः वहतुमधुपतिस्तन्मानिनीनांप्रसादंयदुसदसिविडंब्यंयस्यदूतस्त्वमीदृक्
१२ सकृदधरसुधांस्वांमोहिनींपाययित्वासुमनसइवसद्यस्तत्यजेऽस्मान्भवादृक् परिचरतिकथंतत्पादपद्मंनुपद्माह्यपिबतहृतचेताउत्तमश्लोकजल्पैः
१३ किमिहबहुषडंघ्रेगायसित्वंयदूनामधिपतिमगृहाणामग्रतोनःपुराणम् विजयसखसखीनांगीयतांतत्प्रसंगःक्षपितकुचरुजस्तेकल्पयंतीष्टमिष्टाः १४
दिविभुविचरसायांकाःस्त्रियस्तद्दुरापाःकपटरुचिरहासभ्रूविजृंभस्ययाःस्युः चरणरजउपास्तेयस्यभूतिर्वयंकाअपिचकृपणपक्षेह्युत्तमश्लोकशब्दः
१५ विसृजशिरसिपादंवेद्म्यहंचाटुकारैरनुनयविदुषस्तेऽभ्येत्यदौत्यैर्मुकुंदात् स्वकृतइहविसृष्टापत्यपत्यन्यलोकाव्यसृजदकृतचेताःकिंनुसंधे
यमस्मिन् १६ मृगयुरिवकपींद्रंविव्यधेलुब्धधर्मास्त्रियमकृतविरूपांस्त्रीजितःकामयानाम् बलिमपिबलिमत्त्वावेष्टयद्ध्वांक्षवद्यस्त
दलमसितसख्यैर्दुस्त्यजस्तत्कथार्थः १७ यदनुचरितलीलाकर्णपीयूषविप्रुट्सकृददनविधूतद्वंद्वधर्माविनष्टाः सपदिगृहकुटुंबंदीनमुत्सृज्य
दीनाबहवइहविहंगाभिक्षुचर्यांचरंति १८ वयमृतमिवजिह्मव्याहृतंश्रद्दधानाःकुलिकरुतमिवाज्ञाःकृष्णवध्वोहरिण्यः ददृशुरसकृ

पु०
४७
नां
ति
९५

रतत्तम्नरवस्पर्शतीव्रस्मररुजउपमंत्रिनूभण्यतामन्यवार्ता १९ प्रियसरवपुनरागाःप्रेयसाप्रेषितःकिंवरयकिमनुरुंधेमाननीयोऽसि
मेंऽग। नयसिकथमिहास्मान्दुस्त्यजद्वंद्वपार्श्वंसततमुरसिसौम्यश्रीर्वधूःसाकमास्ते २० अपिबतमधुपुर्यामार्यपुत्रोऽधुनास्तेस्मरतिस
पितृगेहान्सौम्यबंधूंश्चगोपान् क्वचिदपिसकथानःकिंकरीणांगृणीतेभुजमगुरुसुगंधंमूर्ध्न्यधास्यत्कदानु २१ श्रीशुक० अथो [illegible] द्धवोनिश
म्यैवंकृष्णदर्शनलालसाः सांत्वयन्प्रियसंदेशैर्गोपीरिदमभाषत २२ उद्धव० अहोयूयंस्मपूर्णार्थाभवत्योलोकपूजिताः वासुदेवेभगवति
यासामित्यर्पितंमनः २३ दानव्रततपोहोमजपस्वाध्यायसंयमैः श्रेयोभिर्विविधैश्चान्यैःकृष्णेभक्तिर्हिसाध्यते २४ भगवत्युत्तमश्लोकेभव
तीभिरनुत्तमा भक्तिःप्रवर्तितादिष्ट्यामुनीनामपिदुर्लभा २५ दिष्ट्यापुत्रान्पतीन्देहान्स्वजनान्भवनानिच हित्वाऽवृणीतयूयंयत्कृष्णा
ख्यंपुरुषंपरं २६ सर्वात्मभावोऽधिकृतोभवतीनामधोक्षजे विरहेणमहाभागामहान्मेऽनुग्रहःकृतः २७ श्रूयतांप्रियसंदेशोभवतीनांसुखावहः
यमादायागतोभद्राअहंभर्तूरहस्करः २८ श्रीभगवानु० भवतीनांवियोगोमेनहिसर्वात्मनाक्वचित् यथाभूतानिभूतेषुखंवाय्वग्निर्जलंमही
२९ तथाहंचमनःप्राणभूतेंद्रियगुणात्मना आत्मन्येवात्मनात्मानंसृजेहन्म्यनुपालये ३० आत्ममायाऽनुभावेनभूतेंद्रियगुणात्मना ३१

भा०द०पू०म०
९६

रि

आत्माज्ञानमयः शुद्धो व्यतिरिक्तो गुणान्वयः सुषुप्तिस्वप्नजाग्रद्भिर्मायावृत्तिभिरीयते ३२ येनेंद्रियार्थान्ध्यायेत मृषा स्वप्नवदुत्थितः तन्निरुंध्या
दिंद्रियाणि विनिद्रः प्रत्यपद्यत ३३ एतदंतः समाम्नायो योगः सांख्यं मनीषिणाम् त्यागस्तपो दमः सत्यं समुद्रांता इवापगाः ३४ यत्त्वहं भवतीनां वै दूरे वर्ते
प्रियो दृशाम् मनसः सन्निकर्षार्थं मदनुध्यानकाम्यया ३५ यथा दूरचरे प्रेष्ठे मन आविश्य वर्तते स्त्रीणां च न तथा चेतः सन्निकृष्टेऽक्षिगोचरे ३६ मय्या
वेश्य मनः कृत्स्नं विमुक्ताशेषवृत्ति यत् अनुस्मरंत्यो मां नित्यमचिरान्मामुपैष्यथ ३७ या मया क्रीडता रात्र्यां वनेऽस्मिन्व्रज आस्थिताः अलब्ध
रासाः कल्याण्यो माापुर्मद्वीर्यचिंतया ३८ श्रीशुक उ० एवं प्रियतमादिष्टमाकर्ण्य व्रजयोषितः ता ऊचुरुद्धवं प्रीतास्तत्संदेशागतस्मृतीः ३९ गोप्य ऊचुः
दिष्ट्याहितो हतः कंसो यदूनां सानुगोऽघकृत् दिष्ट्याप्तैर्लब्धसर्वार्थैः कुशल्यास्तेऽच्युतोऽधुना ४० कच्चिद्गदाग्रजः सौम्य करोति पुरयोषि
ताम् प्रीतिं नः स्निग्धसव्रीडहासोदारेक्षणार्चितः ४१ कथं रतिविशेषज्ञः प्रियश्च वरयोषिताम् नानुबध्येत तद्वाक्यैर्विभ्रमैश्चानुभाजितः ४२
अपि स्मरति नः साधो गोविंदः प्रस्तुते क्वचित् गोष्ठीमध्ये पुरस्त्रीणां ग्राम्याः स्वैरकथांतरे ४३ ताः किं निशाः स्मरति यासु तदा प्रियाभिर्वृंदा
वने कुमुदकुंदशशांकरम्ये रेमे क्वणच्चरणनूपुररासगोष्ठ्यामस्माभिरीडितमनोज्ञकथः कदाचित् ४४ अप्येष्यतीह दाशार्हस्तप्ताः स्व

दि
श्री

अ०
४७

रा

९६

कृतयाशुचा संजीवयन्नु नो गात्रैर्यथेंद्रो वनमंबुदैः ४५ कस्मात्कृष्ण इहायाति प्राप्तराज्यो हतारितः नरेंद्रकन्या उद्वाह्य प्रीतः सर्वसुहृ
द्वृतः ४६ किमस्माभिर्वनौकोभिरन्याभिर्वा महात्मनः श्रीपतेराप्तकामस्य क्रियेतार्थः कृतात्मनः ४७ परं सौख्यं हि नैराश्यं स्वैरिण्यप्या
ह पिंगला तज्जानतीनां नः कृष्णे तथाप्याशा दुरत्यया ४८ क उत्सहेत संत्यक्तुमुत्तमश्लोकसंविदं अनिच्छतोपि यस्य श्रीरंगान्न च्यव
ते क्वचित् ४९ सरिच्छैलवनोद्देशा गावो वेणुरवा इमे संकर्षणसहायेन कृष्णेनाचरिताः प्रभो ५० पुनः पुनः स्मारयंति नंदगोपसुतं बत
श्रीनिकेतैस्तत्पदकैर्विस्मर्तुं नैव शक्नुमः ५१ गत्या ललितयोदारहासलीलावलोकनैः माध्व्या गिरा हृतधियः कथं तं विस्मरामहे ५२
हे नाथ हे रमानाथ व्रजनाथार्तिनाशन। मग्नमुद्धर गोविंद गोकुलं वृजिनार्णवे ५३॥ श्रीशुक उ०॥ ततस्ताः कृष्णसंदेशैर्व्यपेतविरहज्व
राः उद्धवं पूजयांचक्रुर्ज्ञात्वात्मानमधोक्षजम् ५४ उवास कतिचिन्मासान् गोपीनां विनुदन्शुचः कृष्णलीलाकथां गायन् रमयामास गो
कुलम् ५५ यावंत्यहानि नंदस्य व्रजेवात्सीत्स उद्धवः व्रजौकसां क्षणप्रायाण्यासन् कृष्णस्य वार्त्तया ५६ सरिद्वनगिरिद्रोणीर्वीक्षन्

२

कुसुमितान्द्रुमान् कृष्णं संस्मारयन् रेमे हरिदासो व्रजौकसाम् ५७ दृष्ट्वैवमादि गोपीनां कृष्णावेशात्मविक्लवम् उद्धवः परमप्रीत

भा०द०पू०स०
९७

[illegible]स्तानमस्यान्निदं जगौ ५८ एताः परं तनुभृतो भुवि गोपवध्वो गोविंद एव निखिलात्मनि
रूढभावः वांछंति यद्भवभियो मुनयो वयं च किं ब्रह्मजन्मभिरनंतकथारसस्य ५९ क्वेमाः स्त्रियो वनचरीर्व्यभिचारदुष्टाः कृष्णे क्व चैष परमात्मनि रूढ
भावः नन्वीश्वरोनुभजतोविदुषोपि साक्षाच्छ्रेयस्तनोत्यगदराज इवोपयुक्तः ६० नायं श्रियोंऽग उ नितांतरतेः प्रसादः स्वर्योषितां नलिन
गंधरुचां कुतोन्याः रासोत्सवेऽस्य भुजदंडगृहीतकंठलब्धाशिषां य उदगाद्व्रजवल्लवीनाम् ६१ आसामहो चरणरेणुजुषामहं स्यां वृंदावने
किमपि गुल्मलतौषधीनाम् या दुस्त्यजं स्वजनमार्यपथं च हित्वा भेजुर्मुकुंदपदवीं श्रुतिभिर्विमृग्याम् ६२ या वै श्रियाऽर्चितमजादिभिराप्तकामैर्योगे
श्वरैरपि यदात्मनि रासगोष्ठ्याम् कृष्णस्य तद्भगवतश्चरणारविंदं न्यस्तं स्तनेषु विजहुः परिरभ्य तापम् ६३ वंदे नंदव्रजस्त्रीणां पादरेणुमभीक्ष्ण
शः यासां हरिकथोद्गीतं पुनाति भुवनत्रयम् ६४ श्रीशुक उ० अथ गोपीरनुज्ञाप्य यशोदां नंदमेव च गोपानामंत्र्य दाशार्हो यास्यन्नारुरुहे रथम्
६५ तं निर्गतं समासाद्य नानोपायनपाणयः नंदादयोऽनुरागेण प्रावोचन्नश्रुलोचनाः ६६ मनसो वृत्तयो नः स्युः कृष्णपादांबुजाश्रयाः
वाचोऽभिधायिनीर्नाम्नां कायस्तत्प्रह्वणादिषु ६७ कर्मभिर्भ्राम्यमाणानां यत्र क्वापीश्वरेच्छया मंगलाचरितैर्दानै रतिर्नः कृष्ण ईश्वरे ६८

अ०
४७

९७

एवं सभाजितो गोपैः कृष्णभक्त्या नराधिप उद्धवः पुनरागच्छन्मथुरां कृष्णपालिताम् ६९ कृष्णाय प्रणिपत्याह भक्त्युद्रेकं व्रजौकसाम् वसु
देवाय रामाय राज्ञे चोपायनान्यदात् ७० इति भाग० म० दश० उद्धवप्रतियाने सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ४७ अष्टचत्वारिंशकेऽथ कृष्णः कुब्जामरीरमत्
अक्रूरस्य गृहं गत्वा तं गजाह्वयमादिशत् १ सैरंध्रीकाममापूर्य पूरयित्वा मनोरथान् अक्रूरस्य ततः कृष्णस्तेन पार्थानसांत्वयत् २ श्रीशुक उवाच
अथ विज्ञाय भगवान् सर्वात्मा सर्वदर्शनः सैरंध्र्याः कामतप्तायाः प्रियमिच्छन्गृहं ययौ १ महा०र्होपस्करैराढ्यं कामोपायोपबृंहितम् मुक्तादामपताका
भिर्वितानशयनादिभिः धूपैः सुरभिभिर्दीपैः स्रग्गंधैरपि मंडितम् २ गृहं तमायांतमवेक्ष्य सासनात्सद्यः समुत्थाय हि जातसंभ्रमा यथोपसंग
म्य सखीभिरच्युतं सभाजयामास सदासनादिभिः ३ तथोद्धवः साधु तया ऽभिपूजितो न्यषीदद्दुर्व्यामभिमृश्य चासनम् कृष्णोऽपि तूर्णं शयनं महाध
नं विवेश लोकाचरितान्यनुव्रतः ४ सा मज्जनालेपदुकूलभूषणस्रग्गंधतांबूलसुधासवादिभिः प्रसाधितात्मोपससार माधवं सव्रीडली
लास्मितविभ्रमेक्षितैः ५ आहूय कांतां नवसंगमह्रिया विशंकितां कंकणभूषिते करे प्रगृह्य शय्यामधिवेश्य रामया रेमेऽनुलेपार्पणपुण्यलेप
या ६ सा ऽनंगतप्तकुचयोरुरसस्तथाक्ष्णोर्जिघ्रंत्यनंतचरणेन रुजो मृजंती दोर्भ्यां स्तनांतरगतं परिरभ्य कांतमानंदमूर्तिमजहादतिदीर्घ

तापम् ७ सैवंकैवल्यनाथंतंप्राप्यदुष्प्रापमीश्वरम् अंगरागार्पणेनाहोदुर्भगेदमयाचत ८ आहोष्यतामिहप्रेष्ठदिनानिकतिचिन्मया रमस्वनोत्स
हेत्यक्तुंसंगंतेंबुरुहेक्षण ९ तस्यैकामवरंदत्वामानयित्वाचमानदः सहोद्धवेनसर्वेशःस्वधामागमदर्चितः १० दुराराध्यंसमाराध्यविष्णुंसर्वेश्वरेश्वरम्
योवृणीतेमनोग्राह्यमसत्वात्कुमनीष्यसौ ११ अक्रूरभवनंकृष्णःसहरामोद्धवःप्रभुः किंचिच्चिकीर्षयन्प्रागादक्रूरप्रियकाम्यया १२ सतान्नरवरश्रेष्ठा
नाराद्वीक्ष्यस्वबांधवान् प्रत्युत्थायप्रमुदितःपरिष्वज्याभिनंद्यच १३ ननामकृष्णंरामंचसतैरप्यभिवादितः पूजयामासविधिवत्कृतासनपरिग्रहान्
१४ पादावनेजनीरापोधारयंछिरसानृप अर्हणेनांबरैर्दिव्यैर्गंधस्रग्भूषणोत्तमैः १५ अर्चित्वाशिरसानम्यपादावंकगतौमृजन् प्रश्रयावनतोक्रूरःकृष्णरा
मावभाषत १६ दिष्ट्यापापोहतःकंससानुगोवामिदंकुलम् भवद्भ्यामुद्धृतंकृच्छ्राद्दुरंताच्चसमेधितम् १७ युवांप्रधानपुरुषौजगद्धेतूजगन्मयौ भवद्भ्यांनवि
नाकिंचित्परमस्तिनचापरम् १८ आत्मसृष्टमिदंविश्वमन्वाविश्यस्वशक्तिभिः ईयतेबहुधाब्रह्मन् श्रुतप्रत्यक्षगोचरं १९ यथाहिभूतेषुचराचरेषुमह्यादयोयोनि
षुभांतिनाना एवंभवान्केवलआत्मयोनिष्वात्मात्मतंत्रोबहुधाविभाति २० सृजस्यथोलुंपसिपासिविश्वंरजस्तमःसत्वगुणैःस्वशक्तिभिः नबध्यसेत
द्गुणकर्मभिर्वाज्ञानात्मनस्तेक्वचबंधहेतुः २१ देहाद्युपाधेरनिरूपितत्वाद्भवोनसाक्षान्नभिदात्मनःस्यात् अतोनबंधस्तवनैवमोक्षःस्यातांनिकाम

स्त्वयिनोऽविवेकः २२ त्वयोदितोऽयंजगतोहिताययदायदावेदपथः पुराणः बाध्येतपाखंडपथैरसद्भिस्तदाभवान्सत्वगुणंबिभर्ति २३ सत्वंप्रभोऽद्यवसुदेवगेहेऽवती
र्णःस्वांशेनभारमपनेतुमिहासिभूमेः अक्षौहिणीशतवधेनसुरेतरांशराज्ञाममुष्यचकुलस्ययशोवितन्वन् २४ अद्येशनोवसतयःखलुभूरिभागायः सर्वदे
वपितृभूतनृदेवमूर्त्तिः यत्पादशौचसलिलंत्रिजगत्पुनातिसत्वंजगद्गुरुरधोक्षजयाःप्रविष्टः २५ कःपंडितस्त्वदपरंशरणंसमीयाद्भक्तप्रियादृतगिरः
सुहृदःकृतज्ञात् सर्वान्ददातिसुहृदोभजतोभिकामानात्मानमप्युपचयापचयौनयस्य २६ दिष्ट्याजनार्दनभवानिहनःप्रतीतोयोगेश्वरैरपिदुरापगतिःसुरे
शैः छिंध्याशुनःसुतकलत्रधनाप्तगेहदेहादिमोहरशनांभवदीयमायाम् २७ इत्यर्चितःसंस्तुतश्चभक्तेनभगवान्हरिः अक्रूरंसस्मितंप्राहगीर्भिःसंमोहय
न्निव २८ श्रीभगवानुवाच त्वंनोगुरुःपितृव्यश्चश्लाघ्योबंधुश्चनित्यदा वयंतुरक्ष्याःपोष्याश्चअनुकंप्याःप्रजाहिवः २९ भवद्विधामहाभागानिषेव्याअर्हसत्तमाः श्रे
यस्कामैर्नृभिर्नित्यंदेवाःस्वार्थानसाधवः ३० नह्यम्मयानितीर्थानिनदेवामृच्छिलामयाः तेपुनंत्युरुकालेनदर्शनादेवसाधवः ३१ सभवान्सुहृदांवैनःश्रे
यान्श्रेयश्चिकीर्षया जिज्ञासार्थंपांडवानांगच्छस्वत्वंगजाह्वयम् ३२ पितर्युपरतेबालाःसहमात्रासुदुःखिताः आनीताःस्वपुरंराज्ञावसंतइतिशुश्रुम ३३
न
तेषुराजांबिकापुत्रोभ्रातृपुत्रेषुदीनधीः समोनवर्त्ततेनूनंदुष्पुत्रवशगोऽधदृक् ३४ गच्छजानीहितद्वृत्तमधुनासाध्वसाधुवा विज्ञायतद्विधास्यामोयथाशंसुहृ

दांभवेत् ३५ इत्यक्रूरंसमादिश्यभगवान्हरिरीश्वरः संकर्षणोद्धवाभ्यांवैततःस्वभवनंययौ ३६ इतिश्रीभाग॰म॰दश॰अष्टचत्वारिंशोध्यायः ४८ उ॰नपंचाशत्तमे
तुगत्वाक्रूरोगजाह्वयम् राज्ञःस्वभ्रातृपुत्रेषुबुध्वावैषम्यमागमत् १ श्रीशुकउ॰ सगत्वाहास्तिनपुरंपौरवेंद्रयशोंकितम् ददर्शतत्रांबिकेयंसभीष्मंविदुरंपृथाम्
१ सहपुत्रंचबाल्हीकंभारद्वाजंसगोतमम् कर्णंसुयोधनंद्रौणिंपांडवान्सुहृदोपरान् २ यथावदुपसंगम्यबंधुभिर्गांदिनीसुतः संपृष्टस्तैःसुहृद्वार्तांस्वयं
चापृच्छदव्ययम् ३ उवासकतिचिन्मासान्राज्ञोवृत्तविवित्सया दुष्प्रजस्याल्पसारस्यखलछंदानुवर्तिनः ४ तेजओजोबलंवीर्यंप्रश्रयादींश्चसद्गु
णान् प्रजानुरागंपार्थेषुनसहद्भिश्चिकीर्षितम् ५ कृतंचधार्तराष्ट्रैर्यद्गरदानाद्यपेशलम् आचख्यौसर्वमेवास्मैपृथाविदुरएवच ६ पृथातुभ्रातरंप्राप्त
मक्रूरमुपसृत्यतम् उवाचजन्मनिलयंस्मरंत्यश्रुकलेक्षणा ७ अपिस्मरंतिनःसौम्यपितरौभ्रातरश्चमे भगिन्यौभ्रातृपुत्राश्चजामयःसख्यएवच ८ भ्रा
त्रेयोभगवान्कृष्णःशरण्योभक्तवत्सलः पैतृष्वस्रेयान्स्मरतिरामश्चांबुरुहेक्षणः ९ सपत्नमध्येशोचंतींवृकाणांहरिणीमिव सांत्वयिष्यतिमांवाक्यैः
पितृहीनांश्चबालकान् १० कृष्णकृष्णमहायोगिन्विश्वात्मन्विश्वभावन प्रपन्नांपाहिगोविंदशिशुभिश्चावसीदतीम् ११ नान्यत्तवपदांभोजात्प
श्यामिशरणंनृणाम् बिभ्यतांमृत्युसंसारादीश्वरस्यापवर्गिकात् १२ नमःकृष्णायशुद्धायब्रह्मणेपरमात्मने योगेश्वराययोगायत्वामहंशरणंग

ता १२ श्रीभगवानुवाच इत्यनुस्मृत्य स्व[illegible]रिकात् १३ जनं कृष्णं च जगदीश्वरम् प्रारुदद्दुःखिता राजन् भवतां प्रपितामही १४ समदुःखसु
खो क्रूरो विदुरश्च महायशाः सांत्वयामासतुः कुंतीं तत्पुत्रोत्पत्तिहेतुभिः १५ यास्यन् राजा नमभ्येत्य विषमं पुत्रलालसम् अवदत्सुहृदां मध्ये बंधु
भिः सौहृदोदितम् १६ अक्रूर उ० भो भो वैचित्रवीर्य त्वं कुरूणां कीर्तिवर्द्धन भ्रातर्युपरते पांडावधुनासनमास्थितः १७ धर्मेण पालयन्नुर्वीं प्रजाः शीले
न रंजयन् वर्तमानः समः स्वेषु श्रेयः कीर्तिमवाप्स्यसि १८ अन्यथा त्वाचरन् लोके गर्हितो यास्यसे तमः तस्मात्समत्वे वर्तस्व पांडवेष्वात्मजेषु च १९ नेह
चात्यंतसंवासः कर्हिचित्केनचित्सह राजन् स्वेनापि देहेन किमु जायात्मजादिभिः २० एकः प्रसूयते जंतुरेक एव प्रलीयते एकोऽनुभुंक्ते सुकृतमे
क एव च दुष्कृतम् २१ अधर्मोपचितं वित्तं हरंत्यन्येऽल्पमेधसः संभोजनीयापदेशैर्जलानीव जलौकसः २२ पुष्णाति यानधर्मेण स्वबुध्या त
मपंडितम् तेऽकृतार्थं प्रहिण्वंति प्राणा रायः सुतादयः २३ स्वयं किल्बिषमादाय तैस्त्यक्तो नार्थकोविदः असिद्धार्थो विशत्यंधं स्वधर्मविमु
खस्तमः २४ तस्माल्लोकमिमं राजन् स्वप्नमायामनोरथम् वीक्ष्यायम्यात्मनात्मानं समः शांतो भव प्रभो २५ धृतराष्ट्र उवाच॥ यथा वदति
कल्याणीं वाचं दानपते भवान् तथाऽनया न तृप्यामि मर्त्यः प्राप्य यथाऽमृतम् २६ तथापि सूनृता सौम्य हृदि न स्थीयते चले पुत्रानुराग विषमे विद्यु

स्तेसोरामनीयथा २७ ईश्वरस्यविधिंकोऽनुविधुनोत्यन्यथापुमान् भूमेर्भारावतारायपोवतीर्णोयदोःकुले २८ योदुर्विमर्शपथयानिजमाययेदंसृष्ट्वागु
णान्विभजतेतदनुप्रविष्टः तस्मैनमोदुरवबोधविहारतंत्र संसारचक्रगतयेपरमेश्वराय २९ श्रीशुकउवाच॥ इत्यभिप्रेत्यनृपतेरभिप्रायंसयादवः सुहृ
द्भिःसमनुज्ञातःपुनर्यदुपुरीमगात् ३० शशंसरामकृष्णाभ्यांधृतराष्ट्रविचेष्टितम् पांडवान्प्रतिकौरव्ययदर्थंप्रेषितःस्वयम् ३१ इतिश्रीभागवते
महापुराणेअष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांदशमस्कंधेएकोनपंचाशत्तमोध्यायः॥ ४९॥ ५॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ ॥ पूर्वार्द्धंसमाप्तम्॥ ॥
॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

भा०द०उ०म्
॥१॥

॥श्रीगणेशायनमः॥ ॥ततःपचाशत्तमेतुजरासंधभयाद्दिव॥ कारयित्वांबुधौदुर्गंतंनिनायनिजंजनम् १ कृष्णयानकृपदैरैवरत्वादैत्यानय
लतः भजयच्चजरासंधंधर्मेणैवतुधार्मिकः॥२॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥अस्तिःप्राप्तिश्चकंसस्यमहिष्यौभरतर्षभ मृतेभर्तरिदुःखार्तेईयतुःस्मपि
तुर्गृहान् १ पित्रेमगधराजायजरासंधायदुःखिते वेदयांचक्रतुःसर्वमात्मवैधव्यकारणम् २ सतदप्रियमाकर्ण्यशोकामर्षयुतोनृप अयादवीमहींकर्तुंचक्रेप
रममुद्यमम् ३ अक्षौहिणीभिर्विंशत्यातिसृभिश्चापिसंवृतः यदुराजधानींमथुरांन्यरुणत्सर्वतोदिशम् ४ निरीक्ष्यतद्बलंकृष्णउद्वेलमिवसा
गरम् स्वपुरंतेनसंरुद्धंस्वजनंचभयाकुलम् ५ चिंतयामासभगवान्हरिःकारणमानुषः तद्देशकालानुगुणंस्वावतारप्रयोजनम् ६ हनिष्या
मिबलंह्येतन्भुविभारंसमाहितम् मागधेनसमानीतंवश्यानांसर्वभूभुजाम् ७ अक्षौहिणीभिःसंख्यातंभटाश्वरथकुंजरैः मागधस्तुनहंत
व्योभूयःकर्ताबलोद्यमम् ८ एतदर्थोऽवतारोऽयंभूभारहरणायमे संरक्षणायसाधूनांकृतोऽन्येषांवधायच ९ अन्योऽपिधर्मरक्षायैदेहः
संभ्रियतेमया विरामायाप्यधर्मस्यकालेप्रभवतःक्वचित् १० एवंध्यायतिगोविंदआकाशात्सूर्यवर्चसौ रथावुपस्थितौसद्यःससूतौसपरि
च्छदौ ११ आयुधानिचदिव्यानिपुराणानियदृच्छया दृष्ट्वातानिहृषीकेशःसंकर्षणमथाब्रवीत् १२ पश्यार्यव्यसनंप्राप्तंयदूनांत्वदवतांप्र

॥अ०
॥५०॥

१

भो एषतेरथआयातोदयितान्यायुधानिच १३ यानमास्थायजह्येतद्व्यसनात्स्वान्समुद्धर एतदर्थंहिनौजन्मसाधूनामीशशर्मकृत् १४ त्रयो
विंशत्यनीकाख्यंभूमेर्भारमपाकुरु एवंसंमंत्र्यदाशार्हौदंशितौरथिनौपुरात् १५ निर्जग्मतुःस्वायुधाढ्यौबलेनाल्पीयसावृतौ शंखंदध्मौविनिर्ग
त्यहरिर्दारुकसारथिः १६ ततोऽभूत्परसैन्यानांहृदिवित्रासवेपथुः तावाहमागधोवीक्ष्यहेकृष्णपुरुषाधम १७ नत्वयायोद्धुमिच्छामिबालेनैकेनल
ज्जया गुप्तेनहित्वयामंदनयोत्स्येयाहिबंधुहन् १८ तवरामयदिश्रद्धायुध्यस्वधैर्यमुद्वह हित्वावामच्छरैश्छिन्नंदेहंस्वर्याहिमांजहि १९ श्रीभगवानु॰
नवैशूराविकत्थंतेदर्शयंत्येवपौरुषम् नगृह्णीमोवचोराजन्नातुरस्यमुमूर्षतः २० श्रीशुकउ॰ जरासुतस्तावभिसृत्यमाधवौमहाबलौघेनबलीय
सावृणोत् ससैन्ययानध्वजवाजिसारथीसूर्यानलौवायुरिवाभ्ररेणुभिः २१ सुपर्णतालध्वजचिह्नितौरथावलक्ष्ययंत्योहरिरामयोर्मृधे स्त्रियःपुरा
ट्टालकहर्म्यगोपुरंसमाश्रिताःसंमुमुहुःशुचार्दिताः २२ हरिःपरानीकपयोमुचांमुहुःशिलीमुखात्युल्बणवर्षपीडितम् स्वसैन्यमालोक्यसुरासुरार्चि
तंव्यस्फूर्जयच्छार्ङ्गशरासनोत्तमम् २३ गृह्णन्निषंगादथसंदधच्छरान्विकृष्यमुंचन्शितबाणपूगान् निघ्नन्रथान्कुंजरवाजिपत्तीन्निरंतरंय
द्वदलातचक्रम् २४ निर्भिन्नकुंभाःकरिणोनिपेतुरनेकशोऽश्वाःशरवृक्णकंधराः रथाहताश्वध्वजसूतनायकाःपदातयश्छिन्नभुजोरुकंधराः २५

संछिद्यमानद्विपदेभवाजिनामंगप्रसूताःशतशोऽसृगापगाः भुजाहयः पूरुषशीर्षकच्छपाहतद्विपद्वीपहयग्रहाकुलाः २६ करोरुमीनानरकेश
शैवलाधनुस्तरंगायुधगुल्मसंकुलाः अच्छूरिकावर्तभयानकामहामणिप्रवेकाभरणाश्मशर्कराः २७ प्रवर्तिताभीरुभयावहामृधेमनस्विनांहर्ष
करीःपरस्परं विनिघ्नताऽरीन्मुसलेनदुर्मदान् संकर्षणेनापरिमेयतेजसा २८ बलंतदंगार्णवदुर्गभैरवंदुरंतपारंमगधेंद्रपालितम् क्षयंप्रणी
तंवसुदेवपुत्रयोःर्विक्रीडितंतज्जगदीशयोःपरम् २९ स्थित्युद्भवांतंभुवनत्रयस्ययःसमीहतेऽनंतगुणःस्वलीलया नतस्यचित्रंपरपक्षनिग्रहस्त
थापिमर्त्यानुविधस्यवर्ण्यते ३० जग्राहविरथंरामोजरासंधंमहाबलम् हतानीकावशिष्टासुंसिंहःसिंहमिवौजसा ३१ बध्यमानंहतारातिंपाशै
र्वारुणमानुषैः वारयामासगोविंदस्तेनकार्यचिकीर्षया ३२ समुक्तोलोकनाथाभ्यांव्रीडितोवीरसंमतः तपसेकृतसंकल्पोवारितःपथिराजभिः
३३ वाक्यैःपवित्रार्थपदैर्नयनैःप्राकृतैरपि स्वकर्मबंधप्राप्तोयंयदुभिस्तेपराभवः ३४ हतेषुसर्वानीकेषुनृपोबार्हद्रथस्तदा उपेक्षितोभगवताम
गधान्दुर्मनाययौ ३५ मुकुंदोऽप्यक्षतबलोनिस्तीर्णारिबलार्णवः विकीर्यमाणःकुसुमैस्त्रिदशैरनुमोदितः ३६ माथुरैरुपसंगम्यविज्वरैर्मुदि
तात्मभिः उपगीयमानविजयःसूतमागधवंदिभिः ३७ शंखदुंदुभयोनेदुर्भेरीतूर्याण्यनेकशः वीणावेणुमृदंगानिपुरंप्रविशतिप्रभो ३८ सिक्तमार्गां

हृष्टजनां पताकाभिरलंकृताम् निर्घुष्टां ब्रह्मघोषेण कौतुकाबद्धतोरणाम् ३९ निचीयमानो नारीभिर्माल्यदध्यक्षतांकुरैः निरीक्ष्यमाणः सस्नेहं प्री
त्युत्कलितलोचनैः ४० आयोधनगतं वित्तमनंतं वीरभूषणम् यदुराजाय तत्सर्वमाहृतं प्रादिशत्प्रभुः ४१ एवं सप्तदशकृत्वस्तावत्यक्षौहिणीबलः
युयुधे मागधो राजा यदुभिः कृष्णपालितैः ४२ अक्षिण्वंस्तद्बलं सर्वं वृष्णयः कृष्णतेजसः हतेषु स्वेष्वनीकेषु त्यक्तोयादरिभिर्नृपः ४३ अष्टादशमे
संग्राम आगामिनि तदंतरा नारदप्रेषितो वीरो यवनः प्रत्यदृश्यत ४४ रुरोध मथुरामेत्य तिसृभिर्म्लेच्छकोटिभिः नृलोके चाप्रतिद्वंद्वो वृष्णी
न् श्रुत्वात्मसंमितान् ४५ तं दृष्ट्वाचिंतयत्कृष्णः संकर्षणसहायवान् अहो यदूनां वृजिनं प्राप्तं ह्युभयतो महत् ४६ यवनोयं निरुंधेस्मानद्य तावन्म
हाबलः मागधोप्यद्य वा श्वो वा परश्वो वागमिष्यति ४७ आवयोर्युध्यतोरस्य यद्यागंता जरासुतः बंधून्वधिष्यत्यथवा नेष्यते स्वपुरं बली ४८
तस्मादद्य विधास्यामो दुर्गं द्विपदुर्गमम् तत्र ज्ञातीन्समाधाय यवनं घातयामहे ४९ इति संमंत्र्य भगवान् दुर्गं द्वादशयोजनम् अंतःसमुद्रे नग
रं कृत्स्नाद्भुतमचीकरत् ५० दृश्यते यत्र हि त्वाष्ट्रं विज्ञानं शिल्पनैपुणम् रथ्याचत्वरवीथीभिर्यथावास्तु विनिर्मितम् ५१ सुरद्रुमलतोद्यानविचि
त्रोपवनान्वितम् हेमशृंगैर्दिविस्पृग्भिः स्फाटिकाट्टालगोपुरैः ५२ राजतारकूटैः कोष्ठैर्हेमकुंभैरलंकृतैः रत्नकूटैर्गृहैर्हैमैर्महामरकतस्थलैः ५३

भा०१०उ०म०
२

वास्तोष्पतीनांचगृहैर्वल्लभीभिश्चनिर्मितम् चातुर्वर्ण्यजनाकीर्णयदुदेवगृहोल्लसत् ५४ सुधर्मांपारिजातंचमहेंद्रःप्राहिणोद्धरेः यत्रचावस्थितोमर्त्यो
मर्त्यधर्मैर्नयुज्यते ५५ श्यामैककर्णान्वरुणोहयान्शुक्लान्मनोजवान् अष्टौनिधिपतिःकोशान्लोकपालोनिजोदयान् ५६ यद्यद्भगवतादत्तमा
धिपत्यंस्वसिद्धये सर्वंप्रत्यर्पयामासुर्हरौभूमिगतेनृप ५७ तत्रयोगप्रभावेननीत्वासर्वजनंहरिः प्रजापालेनरामेणकृष्णःसमनुमंत्रितः निर्ज
गामपुरद्वारात्पद्ममालीनिरायुधः ५८ इतिश्रीभा० म० दशमस्कंधेदुर्गनिवेशनंनामपंचाशत्तमोध्यायः ५० एकपंचाशत्तमेह
मुचुकुंदंददर्शाहरिः यवनंमुचुकुंदेनकृतःसन्नन्वकंपत १ यवनेस्मृतात्कालयवनाद्युभीषणात् हरिर्हरगिरःस्वैरंपालनायापलायत २ श्रीशु
कउवाच तंविलोक्यविनिष्क्रांतमुज्जिहानमिवोडुपम् दर्शनीयतमंश्यामंपीतकौशेयवाससम् १ श्रीवत्सवक्षसंभ्राजत्कौस्तुभामुक्तकंधरम्
पृथुदीर्घचतुर्बाहुंनवकंजारुणेक्षणम् २ नित्यप्रमुदितंश्रीमत्सुकपोलंशुचिस्मितम् मुखारविंदंबिभ्राणंस्फुरन्मकरकुंडलम् ३ वासुदेवोह्ययमिति
पुमान्श्रीवत्सलांछनः चतुर्भुजोरविंदाक्षोवनमाल्यतिसुंदरः ४ लक्षणैर्नारदप्रोक्तैर्नान्योभवितुमर्हति निरायुधश्चलन्पद्भ्यांयोत्स्येऽनेननि
रायुधः ५ इतिनिश्चित्ययवनःप्राद्रवंतंपराङ्मुखम् अन्वधावज्जिघृक्षुस्तंदुरापमपियोगिनाम् ६ हस्तप्राप्तमिवात्मानंहरिणासपदेपदे नीतो

अ०
५०
पं
२

दर्शयता दूरंसवनेशोऽद्रिकंदरम् ७ पलायनंयदुकुलेजातस्यतवनोचितम् इतिक्षिपन्ननुगतोनैनंप्रापाहताशुभः ८ एवंक्षिप्तोपिभगवान्प्राविश
द्गिरिकंदरम् सोऽपिप्रविष्टस्तत्रान्यंशयानंददृशेनरम् ९ नन्वसौदूरमानीयशेतेमामिहसाधुवत् इतिमत्वाच्युतंमूढस्तंपदासमताडयत् १०
सउत्थायचिरंसुप्तःशनैरुन्मील्यलोचने दिशोविलोकयन्पार्श्वेतमद्राक्षीदवस्थितम् ११ सतावत्तस्यरुष्टस्यदृष्टिपातेनभारत देहजेनाग्निनादग्धोभस्मसाद
भवत्क्षणात् १२ राजोवाच कोनामसपुमान्ब्रह्मन्कस्यकिंवीर्यएवच कस्माद्गुहांगतःशिश्येकिंतेजोयवनार्दनः १३ श्रीशुकउवाच सइक्ष्वाकु
कुलेजातोमांधातृतनयोमहान् मुचुकुंदइतिख्यातोब्रह्मण्यःसत्यसंगरः १४ सयाचितःसुरगणैरिंद्राद्यैरात्मरक्षणे असुरेभ्यःपरित्रस्तैस्तद्रक्षां
सोकरोच्चिरम् १५ लब्ध्वागुहंतेस्वःपालंमुचुकुंदमथाब्रुवन् राजन्विरमतांकृच्छ्राद्भवान्नःपरिपालनात् १६ नरलोकेपरित्यज्यराज्यंनिहतकंटक
म् अस्मान्पालयतोवीरकामास्तेसर्वउज्झिताः १७ कालोबलीयान्बलिनांभगवानीश्वरोव्ययः प्रजाःकालयतेक्रीडन्पशुपालोयथाप
शून् १९ सुतामहिष्योभवतोज्ञातयोऽमात्यमंत्रिणः प्रजाश्चतुल्यकालीयानाधुनासंतिकालिताः १८ वरंवृणीष्वभद्रंतेऋतेकैवल्य
मद्यनः एकएवेश्वरस्तस्यभगवान्विष्णुरव्ययः २० एवमुक्तःसवैदेवानभिवंद्यमहायशाः निद्रामेवततोवव्रेसराजाश्रमकर्षितः २१

यः कश्चिन्मम निशाया भंगं कुर्यात्सुरोत्तमाः स हि भस्मीभवेदाशु तथोक्तश्च सुरैस्तदा आशयिष्टगुहाविष्टो निद्रया देवदत्तया २२ स्वापं यातं यस्तु मध्ये बोधयेत्त्वामचेतनः स त्वया दृष्टमात्रस्तु भस्मीभवतु तत्क्षणात् २३ यवने भस्मसान्नीते भगवान्सात्वतर्षभः आत्मानं दर्शयामास मुचुकुंदाय धीमते २४ तमालोक्य घनश्यामं पीतकौशेयवाससम् श्रीवत्सवक्षसं भ्राजत्कौस्तुभेन विराजितम् २५ चतुर्भुजं रोचमानं वैजयंत्या च मालया चारुप्रसन्नवदनं स्फुरन्मकरकुंडलम् २६ प्रेक्षणीयं नृलोकस्य सानुरागस्मितेक्षणम् अपीच्यवयसं मत्तमृगेंद्रोदारविक्रमम् २७ पर्यपृच्छन्महाबुद्धिस्तेजसा तस्य धर्षितः शंकितः शनकै राजा दुर्धर्षमिव तेजसा २८ मुचुकुंद उवाच को भवानिह संप्राप्तो विपिने गिरिगह्वरे पद्भ्यां पद्मपलाशाभ्यां विचरस्युरुकंटके २९ किंस्वित्तेजस्विनां तेजो भगवान्वा विभावसुः सूर्यः सोमो महेंद्रो वा लोकपालोपरोपि वा ३० मन्ये त्वां देवदेवानां त्रयाणां पुरुषर्षभम् यद्बाधसे गुहाध्वांतं प्रदीपः प्रभया यथा ३१ शुश्रूषतामव्यलीकमस्माकं नरपुंगव स्वजन्म कर्म गोत्रं वा कथ्यतां यदि रोचते ३२ वयं तु पुरुषव्याघ्र ऐक्ष्वाकाः क्षत्रबंधवः मुचुकुंद इति प्रोक्तो यौवनाश्वात्मजः प्रभो ३३ चिरप्रजागरश्रांतो निद्रयोपहतेंद्रियः शयेस्मिन्विजने कामं केनाप्युत्थापितोऽधुना ३४ सोऽपि भस्मीकृतो नूनमात्मीयेनैव पाप्मना अनंतरं भवान्श्रीमांल्लक्षितोमित्रशातनः ३५ तेजसा तेऽविषह्येण भूरि द्रष्टुं न श

तिवसुदेव
णी

कुमः ॥ इतो॑जसो मरभाग माननीयो ॥ सिदेहिनाम् ३६ एवंसंभाषितो राज्ञा भगवान् भूतभावनः प्रत्याह प्रहसन्वाण्या मेघनादगभीरया ३७ श्रीभग
वानुवाच ॥ जन्मकर्माभिधानानि संति मे ॥ गसहस्रशः नशक्यंते ॥ नुसंख्यातुमनंतत्वान्मया ॥ पिहि ३८ क्वचिद्रजांसि विममे पार्थिवान्युरुजन्मभिः गु
णकर्माभिधानानि न मे जन्मानि कर्हिचित् ३९ कालत्रयोपपन्नानि जन्मकर्माणि मे नृप अनुक्रमंतो नैवांतं गच्छंति परमर्षयः ४० तथाप्यद्यतनान्यंग
शृणुष्व गदतो मम विज्ञापितो विरिंचेन पुराहं धर्मगुप्तये भूमेर्भारायमाणानामसुराणां क्षयाय च ४१ अवतीर्णो यदुकुले गृह आनकदुंदुभेः वदंति वा
सुदेवेति वसुदेवसुतं हि माम् ४२ कालनेमिर्हतः कंसः प्रलंबाद्याश्च सद्द्विषः अयं च यवनो दग्धो राजंस्ते तिग्मचक्षुषा ४३ सो ॥ हं तवानुग्रहार्थं गुहामेतामुपागतः
प्रार्थितः प्रचुरं पूर्वं त्वया ॥ हं भक्तवत्सलः ४४ वरान्वृणीष्व राजर्षे सर्वान्कामान्ददामि ते मां प्रपन्नो जनः कश्चिन्न भूयो ॥ र्हति शोचितुम् ४५ श्रीशुक उ०
इत्युक्तस्तं प्रणम्याह मुचुकुंदो मुदा ॥ न्वितः ज्ञात्वा नारायणं देवं गर्गवाक्यमनुस्मरन् ४६ मुचुकुंद उवाच विमोहितो ॥ यं जन ईश मायया त्वदीयया
त्वां न भजत्यनर्थदृक् सुखाय दुःखप्रभवेषु सज्जते गृहेषु योषित्पुरुषश्च वंचितः ४७ लब्ध्वा जनो दुर्लभमत्र मानुषं कथंचिदव्यंगमयत्नतो ॥ नघ
पादारविंदं न भजत्यसन्मतिर्गृहांधकूपे पतितो यथा पशुः ४८ ममैष कालो ॥ जित निष्फलो गतो राज्यश्रियोन्नद्धमदस्य भूपतेः मर्त्यात्मबुद्धेः

भा० द० उ० म्
५

स्प

कलत्रागारकोशभूष्वासज्जमानस्य दुरंतचिंतया ४९ कलेवरेस्मिन् घटकुड्यसन्निभे निरूढमानो नरदेव इत्यहम् वृतो रथेभाश्वपदात्यनीकपैर्गां पर्यटंस्त्वाऽगण
यन्सुदुर्मदः ५० प्रमत्तमुच्चैरितिकृत्यचिंतया प्रवृद्धलोभं विषयेषु लालसम् त्वमप्रमत्तः सहसाभिपद्यसे क्षुल्लेलिहानोऽहिरिवाखुमंतकः ५१ पुरा रथै
र्हेमपरिष्कृतैश्चरन्मतंगजैर्वा नरदेवसंज्ञितः स एव कालेन दुरत्ययेन ते कलेवरो विट्कृमिभस्मसंज्ञितः ५२ निर्जित्य दिक्चक्रमभूतविग्रहो वरासनस्थः समरा
जवंदितः गृहेषु मैथुन्यसुखेषु योषितां क्रीडामृगः पूरुष ईश नीयते ५३ करोति कर्माणि तपस्सुनिष्ठितो निवृत्तभोगस्तदपेक्षया ददत् पुनश्च भूयेयमहं स्वरा
डिति प्रवृद्धतर्षो न सुखाय कल्पते ५४ भवापवर्गो भ्रमतो यदा भवेज्जनस्य तर्ह्यच्युत सत्समागमः सत्संगमो यर्हि तदैव सद्गतौ परावरेशे त्वयि जायते मतिः
५५ मन्ये ममानुग्रह ईश ते कृतो राज्यानुबंधापगमो यदृच्छया यः प्रार्थ्यते साधुभिरेकचर्यया वनं विविक्षद्भिरखंडभूमिपैः ५६ न कामयेन्यं तव पादसेवनादकिं
चनप्रार्थ्यतमाद्वरं विभो आराध्य कस्त्वां ह्यपवर्गदं हरे वृणीत आर्यो वरमात्मबंधनम् ५७ तस्माद्विसृज्याशिष ईश सर्वतो रजस्तमः सत्वगुणानुबंधनाः
निरंजनं निर्गुणमद्वयं परं त्वां ज्ञप्तिमात्रं पुरुषं व्रजाम्यहम् ५८ चिरमिह वृजिनार्तस्तप्यमानोऽनुतापैरवितृषषडमित्रोऽलब्धशांतिः कथंचित् शरणद समुपे
तस्त्वत्पदाब्जं परात्मन्नभयमृतमशोकं पाहि मापन्नमीश ५९ श्रीभगवानुवाच सार्वभौम महाराज मतिस्ते विमलोर्जिता वरैः प्रलोभितस्यापि न कामैर्विहता

अ० ५१
स
५

यतः ६० प्रलोभितो वरैर्यत्त्वमप्रमादाय विद्धि तत् न धीर्मय्येकभक्तानामाशीर्भिर्भिद्यते क्वचित् ६१ युंजानानामभक्तानां प्राणायामादिभिर्मनः अक्षीणवासनं राजन् द
श्यते पुनरुत्थितम् ६२ विचरस्व महीं कामं मय्यावेशितमानसः अस्त्वेवं नित्यदा तुभ्यं भक्तिर्मय्यनपायिनी ६३ क्षात्रधर्मस्थितो जंतून् न्यवधीर्मृगयादिभिः समाहितस्तत्तप
साजह्यघं मदुपाश्रितः ६४ जन्मन्यनंतरे राजन् सर्वभूतसुहृत्तमः भूत्वा द्विजवरस्त्वं वै मामुपैष्यसि केवलम् ६५ इति श्रीभा० म० दशमस्कंधे मुचुकुंदस्तुतिर्नामैकपंचाशत्त
मोध्यायः ५१ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥द्विपंचाशत्तमे धावन् भयादिव गतः पुरीम् अन्वमोदत संदेशं रुक्मिण्या द्विजवर्णितम् १ श्रीशुक उवाच इत्थं सोनुगृहीतोंऽग कृ
ष्णेनेक्ष्वाकुनंदनः तं परिक्रम्य संनम्य निश्चक्राम गुहामुखात् १ स वीक्ष्य क्षुल्लकान् मर्त्यान् पशून् वीरुद्वनस्पतीन् मत्वा कलियुगं प्राप्तं जगाम दिशमुत्तराम् २ तपः श्रद्धा
युतो धीरो निःसंगो मुक्तसंशयः समाधाय मनः कृष्णे प्राविशद्गंधमादनं ३ बदर्याश्रममासाद्य नरनारायणालयम् सर्वद्वंद्वसहः शांतस्तपसाराधयद्धरिम् ४ भगवा
न् पुनराव्रज्य पुरीं यवनवेष्टिताम् हत्वा म्लेच्छबलं निन्ये तदीयं द्वारकां धनम् ५ नीयमाने धने गोभिर्नृभिश्चाच्युतचोदितैः आजगाम जरासंधस्त्रयोविंशत्यनी
कपः ६ विलोक्य वेगरभसं रिपुसैन्यस्य माधवौ मनुष्यचेष्टामापन्नौ राजन् दुद्रुवतुर्द्रुतम् ७ विहाय वित्तं प्रचुरमभीतौ भीरुभीतवत् पद्भ्यां पद्मपलाशा
भ्यां चेलतुर्बहुयोजनम् ८ पलायमानौ तौ दृष्ट्वा मागधः प्रहसन् बली अन्वधावद्रथानीकैरीशयोरप्रमाणवित् ९ प्रद्रुत्य दूरं संश्रांतौ तुंगमारुहतां गिरिम्

तु

प्रवर्षणाख्यंभगवान्नित्यदायत्रवर्षति १० गिरौनिलीनावाज्ञायनाधिगम्यपदंनृप ददाहगिरिमेधोभिः समंतादग्निमुत्सृजन् ११ ततउत्पत्यतरसादह्यमान
तटादुभौ दशैकयोजनात्तुंगान्निपेततुरधोभुवि १२ अलक्ष्यमाणौरिपुणासानुगेनयदूत्तमौ स्वपुरंपुनरायातौसमुद्रपरिखांनृप १३ सोऽपिदग्धाविति मृषाम
न्वानोबलकेशवौ बलमाकृष्यसुमहन्मगधान्मागधोययौ १४ आनर्त्ताधिपतिःश्रीमान्रैवतोरेवतींसुताम् ब्रह्मणाचोदितःप्रादाद्बलायेतिपुरोदितम् १५
भगवानपिगोविंदउपयेमेकुरूद्वह वैदर्भींभीष्मकसुतांश्रियोमात्रांस्वयंवरे १६ प्रमथ्यतरसाराज्ञःशाल्वादींश्चैद्यपक्षगान् पश्यतांसर्वलोकानांतार्क्ष्यपुत्रः
सुधामिव १७ राजोवाच भगवान्भीष्मकसुतांरुक्मिणींरुचिराननाम् राक्षसेनविधानेनउपयेमेइतिश्रुतम् १८ भगवन्श्रोतुमिच्छामः कृष्णस्यामिततेजसः
यथामागधशाल्वादीन् जित्वाकन्यामुपाहरत् १९ ब्रह्मन्कृष्णकथाःपुण्यामाध्वीर्लोकमलापहाः कोनुतृप्येत शृण्वानःश्रुतज्ञोनित्यनूतनाः २० श्रीशुक॰
राजासीद्भीष्मकोनामविदर्भाधिपतिर्महान् तस्यपंचाभवन्पुत्राःकन्यैकाचवरानना २१ रुक्म्यग्रजोरुक्मरथोरुक्मबाहुरनंतरः रुक्मकेशोरुक्ममालीरुक्मि
ण्येषांस्वसासती २२ सोपश्रुत्यमुकुंदस्यरूपवीर्यगुणश्रियः गृहागतैर्गीयमानास्तंमेनेसदृशंपतिम् २३ तांबुद्धिलक्षणौदार्यरूपशीलगुणाश्रयाम् कृष्णश्च
सदृशींभार्यांसमुद्वोढुंमनोदधे २४ बंधूनामिच्छतांदातुंकृष्णायभगिनींनृप ततोनिवार्यकृष्णद्विड्रुक्मीचैद्यममन्यत २५ तदवेत्यासितापांगीवैदर्भीदु

र्मे नाभृशम् विचिंत्याप्तं द्विजं कंचित्कृष्णाय प्राहिणोद्द्रुतम् २६ द्वारकां स समभ्येत्य प्रतीहारैः प्रवेशितः अपश्यदाद्यपुरुषमासीनं कांचनासने २७ दृष्ट्वा ब्रह्मण्य
देवस्तमवरुह्य निजासनात् उपवेश्यार्हयांचक्रे यथात्मानं दिवौकसः २८ तं भुक्तवंतं विश्रांतमुपगम्य सतां गतिः पाणिनाभिमृशन्पादावव्यग्रस्तमपृच्छत २९
कच्चिद्द्विजवरश्रेष्ठ धर्मस्ते वृद्धसंमतः वर्तते नातिकृच्छ्रेण संतुष्टमनसः सदा ३० संतुष्टो यर्हि वर्तेत ब्राह्मणो येन केनचित् अहीयमानः स्वाद्धर्मात्स ह्यस्याखिलका
मधुक् ३१ असंतुष्टोऽसकृल्लोकानाप्नोत्यपि सुरेश्वरः अकिंचनोऽपि संतुष्टः शेते सर्वांगविज्वरः ३२ विप्रान्स्वलाभसंतुष्टान्साधून्भूतसुहृत्तमान् निरहंका
रिणः शांतान्नमस्ये शिरसाऽसकृत् ३३ कच्चिद्वः कुशलं ब्रह्मन्राजतो यस्य हि प्रजाः सुखं वसंति विषये पाल्यमानाः स मे प्रियः ३४ यतस्त्वमागतो दुर्गं निस्तीर्येह य
दिच्छया सर्वं नो ब्रूह्यगुह्यं चेत्किं कार्यं करवाम ते ३५ एवं संपृष्टसंप्रश्नो ब्राह्मणः परमेष्ठिना लीलागृहीतदेहेन तस्मै सर्वमवर्णयत् ३६ रुक्मिण्युवाच श्रुत्वा गु
णान्भुवनसुंदर शृण्वतां ते निर्विश्य कर्णविवरैर्हरतोंऽगतापम् रूपं दृशां दृशिमतामखिलार्थलाभं त्वय्यच्युताविशति चित्तमपत्रपं मे ३७ का त्वा मुकुंद म
हती कुलशीलरूपविद्यावयोद्रविणधामभिरात्मतुल्यम् धीरा पतिं कुलवती न वृणीत कन्या काले नृसिंह नरलोकमनोऽभिरामम् ३८ तन्मे भवान्खलु वृ
तः पतिरंग जायामात्मार्पितश्च भवतोऽत्र विभो विधेहि मा वीरभागमभिमर्शतु चैद्य आराद्गोमायुवन्मृगपतेर्बलिमंबुजाक्ष ३९ पूर्तेष्टदत्तनियमव्रतदेव

विप्रगुर्वर्चनादिभिरलंभगवान्परेशः आराधितोयदिगदाग्रजएत्यपाणिंगृण्हातुमेनदमघोषसुतादयोन्ये ४० श्वोभाविनित्वमजितोद्वहनेविदर्भान्गुप्तः
समेत्यपृतनापतिभिःपरीतः निर्मथ्यचैद्यमगधेंद्रबलंप्रसह्यमांराक्षसेनविधिनोद्वहवीर्यशुल्काम् ४१ अंतःपुरांतरचरीमनिहत्यबंधूंस्त्वामुद्वहेकथ
मितिप्रवदाम्युपायम् पूर्वेद्युरस्तिमहतीकुलदेवियात्रायस्यांबहिर्नववधूर्गिरिजामुपेयात् ४२ यस्यांघ्रिपंकजरजःस्नपनंमहांतोवांछंत्युमापतिरिवात्म
तमोऽपहत्यै यर्ह्यंबुजाक्षनलभेयभवत्प्रसादंजह्यामसून्व्रतकृशान्शतजन्मभिःस्यात् ४३ ब्राह्मणउवाच इत्येतेगुह्यसंदेशायदुदेवमयाहृताः
विमृश्यकर्तुंयच्चात्रक्रियतांतदनंतरं ४४ इतिश्रीभा॰म॰दशमस्कंधेरुक्मिण्युद्वाहेद्विपंचाशत्तमोऽध्यायः ५२ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ।। ।।त्रिपंचा
शत्तमेगत्वाविदर्भानच्युतेनतः रुक्मिणीमहरत्कृष्णोमिषतांबलात् १ ।।श्रीशुकउवाच।। वैदर्भ्याःसतुसंदेशंनिशम्ययदुनंदनः प्रगृह्यपाणिना
पाणिंप्रहसन्निदमब्रवीत् १ ।।श्रीभगवानुवाच।। तथाऽहमपितच्चित्तोनिद्रांचनलभेनिशि वेदाहंरुक्मिणाद्वेषान्ममोद्वाहोनिवारितः २ तामानयि
ष्यउन्मथ्यराजन्यापसदान्मृधे मत्परामनवद्यांगीमेधसोऽग्निशिखामिव ३ ।।श्रीशुकउवाच।। उद्वाहर्क्षंचविज्ञायरुक्मिण्यामधुसूदनः रथःसंयुज्य
तामाशुदारुकेत्याहसारथिम् ४ सचाश्वैःशैब्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकैः युक्तंरथमुपानीयतस्थौप्रांजलिरग्रतः ५ आरुह्यस्यंदनंशौरिर्द्विजमारोप्यतू

णगैः आनर्तादेकरात्रेण विदर्भानगमद्धयैः ६ राजा स कुंडिनपतिः पुत्रस्नेहवशंगतः शिशुपालाय स्वां कन्यां दास्यन्कर्माण्यकारयत् ७ पुरं संमृष्ट
संसिक्तमार्गरथ्याचतुष्पथम् चित्रध्वजपताकाभिस्तोरणैः समलंकृतम् ८ स्रग्गंधमाल्याभरणैर्विरजोंबरभूषितैः जुष्टं स्त्रीपुरुषैः श्रीमद्गृ
हैरगुरुधूपितैः ९ पितॄन्देवान्समभ्यर्च्य विप्रांश्च विधिवन्नृप भोजयित्वा यथान्यायं वाचयामास मंगलम् १० सुस्नातां सुदतीं कन्यां कृतकौतुकमं
गलाम् ॥ अहतांशुकयुग्मेन भूषितां भूषणोत्तमैः ११ चक्रुः सामर्ग्यजुर्मंत्रैर्वध्वा रक्षां द्विजोत्तमाः पुरोहितोऽथर्ववित्वै जुहाव ग्रहशांतये १२ हिरण्य
रूप्यवासांसि तिलांश्च गुडमिश्रितान् प्रादाद्धेनूंश्च विप्रेभ्यो राजा विधिविदां वरः १३ एवं चेदिपती राजा दमघोषः सुताय वै कारयामास मंत्रज्ञैः स
सं
र्वमभ्युदयोचितम् १४ मदच्युद्भिर्गजानीकैः स्यंदनैर्हेममालिभिः पत्त्यश्वसंकुलैः सैन्यैः परीतः कुंडिनं ययौ १५ तं वै विदर्भाधिपतिः समभ्येत्याभि
पूज्य च निवेशयामास मुदा कल्पितान्यनिवेशने १६ तत्र शाल्वो जरासंधो दंतवक्रो विदूरथः आजग्मुश्चैद्यपक्षीयाः पौंड्रकाद्याः सहस्रशः
१७ कृष्णरामद्विषो यत्ताः कन्यां चैद्याय साधितुम् यद्यागत्य हरेत्कृष्णो रामाद्यैर्यदुभिर्वृतः १८ योत्स्यामः संहतास्तेन इति निश्चितमा
नसाः आजग्मुर्भूभुजः सर्वे समग्रबलवाहनाः १९ श्रुत्वैतद्भगवान्रामो विपक्षीयनृपोद्यमम् कृष्णं चैकं गतं हर्तुं कन्यां कलहशंकितः २०

बलेन महता सार्द्धं भ्रातृस्नेहपरिप्लुतः त्वरितः कुंडिनं प्रागाद्गजाश्वरथपत्तिभिः २० भीष्मकन्या वरारोहा कांक्षंत्यागमनं हरेः प्रत्यापत्तिमपश्यंती द्विजस्या
चिंतयत्तदा २१ अहो त्रियामांतरित उद्वाहो मेल्पराधसः नागच्छत्यरविंदाक्षो नाहं वेद्म्यत्र कारणम् २२ सो पि नावर्तते द्यापि मत्संदेशहरो द्विजः अपि
मय्यनवद्यात्मा दृष्ट्वा किंचिज्जुगुप्सितम् मत्पाणिग्रहणे नूनं नायाति हि कृतोद्यमः २३ दुर्भगाया न मे धाता नानुकूलो महेश्वरः देवी वा विमुखा गौरी रु
द्राणी गिरिजा सती २४ एवं चिंतयती बाला गोविंदहृतमानसा न्यमीलयत कालज्ञा नेत्रे चाश्रुकलाकुले २५ एवं वध्वाः प्रतीक्षंत्या गोविंदागमनं
नृप वाम ऊरुर्भुजो नेत्रमस्फुरन् प्रियभाषिणः २६ अथ कृष्णविनिर्दिष्टः स एव द्विजसत्तमः अंतःपुरचरीं देवीं राजपुत्रीं ददर्श ह २७ सा तं प्रहृष्ट
वदनमव्यग्रात्मगतिं सती आलक्ष्य लक्षणाभिज्ञा समपृच्छच्छुचिस्मिता २८ तस्या आवेदयत्प्राप्तं शशंस यदुनंदनम् उक्तं च सत्यवचनमा
त्मोपनयनं प्रति २९ तमागतं समाज्ञाय वैदर्भी हृष्टमानसा न पश्यंती ब्राह्मणाय प्रियमन्यन्ननाम सा ३० प्राप्तौ श्रुत्वा स्वदुहितुरुद्वाहप्रेक्षणो
त्सुकौ अभ्ययात्तूर्यघोषेण रामकृष्णौ समर्हणैः ३१ मधुपर्कमुपानीय वासांसि विरजांसि स उपायनान्यभीष्टानि विधिवत्समपूजयत् ३२ तयोर्निवे
शनं श्रीमदुपकल्प्य महामतिः ससैन्ययोः सानुगयोरातिथ्यं विदधे यथा ३३ एवं राज्ञां समेतानां यथावीर्यं यथावयः यथाबलं यथावित्तं सर्वैः कामैः समर्हय

त् ३५ कृष्णमागतमाकर्ण्यविदर्भपुरवासिनः आगत्यनेत्रांजलिभिःपपुस्तन्मुखपंकजम् ३६ अस्यैवभार्याभवितुंरुक्मिण्यर्हतिनापरा असावप्यनवद्या
त्माभैष्म्याःसमुचितःपतिः ३७ किंचित्सुचरितंयन्नस्तेनतुष्टस्त्रिलोककृत् अनुगृह्णातुगृह्णातुवैदर्भ्याःपाणिमच्युतः ३८ एवंप्रेमकलाबद्धावदंतिस्म
पुरौकसः कन्याचांतःपुरात्प्रागाद्भटैर्गुप्तांबिकालयम् ३९ पद्भ्यांविनिर्ययौद्रष्टुंभवान्याःपादपल्लवम् साचानुध्यायतीसम्यङ्मुकुंदचरणांबुज
म् ४० यतवाङ्मातृभिःसार्द्धंसखीभिःपरिवारिता गुप्ताराजभटैःशूरैःसन्नद्धैरुद्यतायुधैः मृदंगशंखपणवास्तूर्यभेर्यश्चजघ्निरे ४१ नानोपहारबलि
भिर्वारमुख्याःसहस्रशः स्रग्गंधवस्त्राभरणैर्द्विजपत्न्यःस्वलंकृताः ४२ गायंत्यश्चस्तुवंतश्चगायकावाद्यवादकाः परिवार्यवधूंजग्मुःसूत
मागधवंदिनः ४३ आसाद्यदेवीसदनंधौतपादकरांबुजा उपस्पृश्यशुचिःशांताप्रविवेशांबिकांतिकम् ४४ तांवैप्रवयसोबालांविधिज्ञाविप्रयोषितः
भवानींवंदयांचक्रुर्भवपत्नींभवान्विताम् ४५ नमस्येत्वांबिकेऽभीक्ष्णंस्वसंतानयुतांशिवाम् भूयात्पतिर्मेभगवान्कृष्णस्तदनुमोदताम् ४६ अ
द्भिर्गंधाक्षतैर्धूपैर्वासःस्रङ्माल्यभूषणैः नानोपहारबलिभिःप्रदीपावलिभिःपृथक् ४७ विप्रस्त्रियःपतिमतीस्तथातैःसमपूजयत् लवणापू
पतांबूलकंठसूत्रफलेक्षुभिः ४८ तस्यैस्त्रियस्ताःप्रददुःशेषांयुयुजुराशिषः ताभ्योदेव्यैनमश्चक्रेशेषांचजगृहेवधूः ४९ मुनिव्रतमथत्यक्त्वानि

त्र

भा०द०उ०अ
९

श्चक्रामांबिकागृहात् प्रगृह्यपाणिनाभृत्यांरत्नमुद्रोपशोभिना ५० तांदेवमायामिवधीरमोहिनींसुमध्यमांकुंडलमंडिताननाम् श्यामांनितंबार्पितरत्नमे
खलांव्यंजत्स्तनींकुंतलशंकितेक्षणाम् ५१ शुचिस्मितांबिंबफलाधरद्युतिशोणायमानद्विजकुंदकुड्मलाम् पदाचलंतींकलहंसगामिनींसिंजत्कलानू
पुरधामशोभिना ५२ विलोक्यवीरामुमुहुःसमागतायशस्विनस्तत्कृतहृच्छयार्दिताः ५३ यांवीक्ष्यतेनृपतयस्तदुदारहासव्रीडावलोकहृतचेतस
उज्झितास्त्राःपेतुःक्षितौगजरथाश्वगताविमूढायात्राछलेनहरयेर्पयतींस्वशोभाम् ५४ सैवंशनैश्चलयतीचलपद्मकोशौप्राप्तिंतदाभगवतःप्रस
मीक्षमाणा उत्सार्यवामकरजैरलकानपांगैःप्राप्तान्ह्रियैक्षतनृपान्ददृशेच्युतंसा ५५ तांराजकन्यांरथमारुरुक्षतींजहारकृष्णोद्विषतांसमीक्षताम्
रथंसमारोप्यसुपर्णलक्षणंराजन्यचक्रंपरिभूयमाधवः ततोययौरामपुरोगमःशनैःसृगालमध्यादिवभागहृद्धरिः ५६ तंमानिनःस्वाभिभवंयशःक्षयं
परेजरासंधवशानसेहिरे अहोधिगस्मान्यशआत्तधन्वनांगोपैर्हृतंकेसरिणांमृगैरिव ५७ इतिश्रीभा०म०दशमस्कंधेरुक्मिणीहरणंनामत्रि
पंचाशत्तमोऽध्यायः ५३ ॥चतुःपंचाशत्तमेतुजित्वारातीन्रिपक्षगान् रुक्मिणंचविरूप्याथभैष्म्याःपाणिंपुरेग्रहीत् १॥ श्रीशुकउवाच॥ इ
तिसर्वेसुसंरब्धावाहानारुह्यदंशिताः स्वैःस्वैर्बलैःपरिक्रांताअन्वीयुर्धृतकार्मुकाः १ तानापततआलोक्ययादवानीकयूथपाः तस्थुस्तत्संमुखा

अ०
५३

९

म

राजन् विस्फूर्ज्य स्वधनूंषि ते २ अश्वपृष्ठे गजस्कंधे रथोपस्थे च कोविदाः मुमुचुः शरवर्षाणि मेघा अद्रिष्विवापो यथा ३ पत्युर्बलं शरासारैश्छन्नं वीक्ष्य सुमध्यमा सव्री
डमैक्षत्तद्वक्त्रं भयविह्वललोचना ४ प्रहस्य भगवानाह मास्म भैर्वामलोचने विनंक्ष्यत्यधुनैवैतत्तावकैः शात्रवं बलम् ५ तेषां तद्विक्रमं वीरा गदसंकर्षणादयः अ
मृष्यमाणा नाराचैर्जघ्नुर्हयगजान् रथान् ६ पेतुः शिरांसि रथिनामश्विनां गजिनां भुवि सकुंडलकिरीटानि सोष्णीषाणि च कोटिशः ७ हस्ताः सासिगदेष्वासाः
करभा ऊरवोंघ्रयः अश्वाश्वतरनागोष्ट्रखरमर्त्यशिरांसि च ८ हन्यमानबलानीका वृष्णिभिर्जयकांक्षिभिः राजानो विमुखा जग्मुर्जरासंधपुरःसराः ९ शि
शुपालं समभ्येत्य हृतदारमिवातुरम् नष्टत्विषं गतोत्साहं शुष्यद्वदनमब्रुवन् १० भो भोः पुरुषशार्दूल दौर्मनस्यमिदं त्यज न प्रियाप्रिययो राजन्निष्ठा देहिषु दृश्यते
११ यथा दारुमयी योषिन्नृत्यते कुहकेच्छया एवमीश्वरतंत्रोऽयमीहते सुखदुःखयोः १२ शौरेः सप्तदशाहं वै संयुगानि पराजितः त्रयोविंशतिभिः सैन्यैर्जि
ग्ये एकमहं परम् १३ तथाप्यहं न शोचामि न प्रहृष्यामि कर्हिचित् कालेन दैवयुक्तेन जानन्विद्रावितं जगत् १४ अधुनापि वयं सर्वे वीरयूथपयूथपाः पराजि
ताः फल्गुतंत्रैर्यदुभिः कृष्णपालितैः १५ रिपवो जिग्युरधुना काल आत्मानुसारिणि तदा वयं विजेष्यामो यदा कालः प्रदक्षिणः १६ एवं प्रबोधितो
मित्रैश्चैद्योगात्सानुगः पुरम् हतशेषाः पुनस्तेपि ययुः स्वं स्वं पुरं नृपाः १७ रुक्मी तु राक्षसोद्वाहं कृष्णद्विडसहन्स्वसुः पृष्ठतोऽन्वगमत्कृष्णमक्षौहिण्या

सं वृत्तो बली १८ रुक्म्यमर्षी सुसंरब्धः शृण्वतां सर्वभूभुजाम् प्रतिजज्ञे महाबाहुर्दंशितः सशरासनः १९ अहत्वा समरे कृष्णमप्रत्यूह्य च रुक्मिणीम् कुंडिनं न प्रवे
क्ष्यामि सत्यमेतद्ब्रवीमि वः २० इत्युक्त्वा रथमारुह्य सारथिं प्राह सत्वरः चोदयाश्वान्यतः कृष्णस्तस्य मे संयुगं भवेत् २१ अद्याहं निशितैर्बाणैर्गोपालस्य
सुदुर्मतेः नेष्ये वीर्यमदं येन स्वसा मे प्रसभं हृता २२ विकत्थमानः कुमतिरीश्वरस्याप्रमाणवित् रथेनैकेन गोविंदं तिष्ठ तिष्ठेत्यथाह्वयत् २३ धनुर्विकृ
ष्य सुदृढं जघ्ने कृष्णं त्रिभिः शरैः आह चात्र क्षणं तिष्ठ यदूनां कुलपांसन २४ कुत्र यासि स्वसारं मे मुषित्वा ध्वांक्षवद्धविः हरिष्येऽद्य मदं मंद मायिनः कूट
योधिनः २५ यावन्न मे हतो बाणैः शयीथा मुंच दारिकाम् स्मयन्कृष्णो धनुश्छित्वा षड्भिर्विव्याध रुक्मिणम् २६ अष्टभिश्चतुरो वाहान्द्वाभ्यां
सूतं ध्वजं त्रिभिः स चान्यद्धनुरादाय कृष्णं विव्याध पंचभिः २७ तैस्ताडितः शरौघैस्तु चिच्छेद धनुरच्युतः पुनरन्यदुपादत्त तदप्यच्छिनदव्ययः
२८ परिघं पट्टिशं शूलं चर्मासी शक्तितोमरौ यद्यदायुधमादत्त तत्सर्वं सोऽच्छिनद्धरिः २९ ततो रथादवप्लुत्य खड्गपाणिर्जिघांसया कृष्णमभ्य
द्रवत्क्रुद्धः पतंग इव पावकम् ३० तस्य चापततः खड्गं तिलशश्चर्म चेषुभिः छित्वाऽसिमाददे तिग्मं रुक्मिणं हंतुमुद्यतः ३१ दृष्ट्वा भ्रातृवधोद्यो
गं रुक्मिणी भयविह्वला पतित्वा पादयोर्भर्तुरुवाच करुणं सती ३२ योगेश्वराप्रमेयात्मन्देवदेव जगत्पते हंतुं नार्हसि कल्याण भ्रातरं मे म

ना

णजीवितः ५ स्त्रीणांविक्रोशमानानांक्रंदंतीनामनाथवत् हत्वापशून्सौनिकवन्मणिमादायजग्मिवान् ६ सत्यभामाचपितरंहतंवीक्ष्यशुचार्पिता व्यलपत्तातताततेतिहा

हतास्मीतिमुह्यती ७ तैलद्रोण्यांमृतंप्रास्यजगामगजसाह्वयम् कृष्णायविदितार्थायतप्ताचख्यौपितुर्वधम् ८ तदाकर्ण्येश्वरौराजन्ननुसृत्यनृलोकताम् अहोनःप

रमंकष्टमित्यस्राक्षौविलेपतुः ९ आगत्यभगवांस्तस्मात्सभार्यःसाग्रजःपुरम् शतधन्वानमारेभेहंतुंहर्तुंमणिंततः सोपिकृतोद्यमंज्ञात्वाभीतःप्राणपरीप्सया साहाय्येकृतव

र्माणमयाचतसचाब्रवीत् ११ नाहमीश्वरयोःकुर्यांहेलनंरामकृष्णयोः कोनुक्षेमायकल्पेततयोर्वृजिनमाचरन् १२ कंसःसहानुगोपीतोयद्द्वेषात्त्याजितःश्रिया॥ जरा

संधःसप्तदशसंयुगाद्विरथोगतः १३ प्रत्याख्यातःसचाक्रूरंपार्ष्णिग्राहमयाचत॥ सोप्याहकोविरुध्येतविद्वानीश्वरयोर्बलम् १४॥ यइदंलीलयाविश्वंसृजत्यवतिहंतिच

चेष्टांविश्वसृजोयस्यनविदुर्मोहिताजया १५॥ यःसप्तहायनःशैलमुत्पाट्यैकेनपाणिना॥ दधारलीलयाबालउच्छिलींध्रमिवार्भकः १६ नमस्तस्मैभगवतेकृष्णा

याद्भुतकर्मणे अनंतायादिभूतायकूटस्थायात्मनेनमः १७ प्रत्याख्यातःसतेनापिशतधन्वामहामणिं तस्मिन्न्यस्याश्वमारुह्यशतयोजनगंययौ १८ गरुडध्वजमा

रुह्यरथंरामजनार्दनौ अन्वयातांमहावेगैरश्वैराजन्गुरुद्रुहम् १९ मिथिलायामुपवनेविसृज्यपतितंहयम् पद्भ्यामधावत्संत्रस्तःकृष्णोप्यन्वद्रवद्रुषा २० पदाते

भगवांस्तस्यपदातिस्तिग्मनेमिना चक्रेणशिरउत्कृत्यवाससोर्व्यचिनोन्मणिम् २१ अलब्धमणिरागत्यकृष्णआहाग्रजांतिकं वृथाहतःशतधनुर्मणिस्तत्रनविद्यते २२

रु

ततआहबलोनूनंसमणिःशतधन्वना कस्मिंश्चित्पुरुषेन्यस्तस्तमन्वेषपुरंव्रज २३ अहंविदेहमिच्छामिद्रष्टुंप्रियतमंमम इत्युक्त्वामिथिलांराजन्विवेशयदुनंदनः
२४ तंदृष्ट्वासहसोत्थायमैथिलःप्रीतमानसः आर्हयामासविधिवदर्हणीयंसमर्हणैः उवासतस्यांकतिचिन्मिथिलायांसमाविभुः २५ ततोशिक्षयद्गदांकालेधा
र्तराष्ट्रःसुयोधनः॥मानितःप्रीतियुक्तेनजनकेनमहात्मना २६ केशवोद्वारकामेत्यनिधनंशतधन्वनः॥आप्राप्तिंचमणेःप्राहप्रियायाःप्रियकृद्विभुः २७ ततःसकारया
मासक्रियांबंधोर्हतस्यवै॥साकंसुहृद्भिर्भगवान्‌ यास्युःसांपरायिकाः २८॥अक्रूरकृतवर्माणौश्रुत्वाशतधनोर्वधम्॥व्यूषतुर्भयवित्रस्तौद्वारकायाःप्रयोजकौ
२९॥अक्रूरेप्रोषितेरिष्टान्यासन्वैद्वारकौकसाम्॥शारीरामानसास्तापामुहुर्दैविकभौतिकाः ३०॥इत्यंगोपदिशंत्येकेविस्मृत्यप्रागुदाहृतम्॥मुनिवासनिवासेकिं
घटेतारिष्टदर्शनम् ३१॥देवेवर्षतिकाशीशःश्वफल्कायागतायवै॥स्वसुतांगांदिनीं प्रादात्ततोवर्षत्स्मकाशिषु ३२॥तत्सुतस्तत्प्रभावोसावक्रूरोयत्रयत्रह॥देवो
भिवर्षतेतत्रनोपतापानमारिकाः॥३३॥इतिवृद्धवचनःश्रुत्वानेतावदिहकारणम्॥इतिमत्वासमानाय्यप्राहाक्रूरंजनार्दनः ३४॥पूजयित्वाभिभाष्यैनंकथयित्वाप्रि
याःकथाः॥विज्ञाताखिलचित्तज्ञःस्मयमानउवाचह॥३५॥ननुदानपतेन्यस्तस्त्वय्यास्तेशतधन्वना॥स्यमंतकोमणिःश्रीमान्विदितःपूर्वमेवनः॥३६॥सत्राजि
तोनपत्यत्वाद्गृह्णीयुर्दुहितुःसुताः॥दायंनिनीयापःपिंडान्विमुच्यर्णंचशेषितम्॥३७॥तथापिदुर्धरस्त्वन्यैस्त्वय्यास्तांसुव्रतेमणिः॥किंतुमामग्रजःसम्यक्

न्या

नभ्रस्येतिमणिंप्रति ॥३८॥ दर्शयस्वमहाभागबंधूनांशांतिमावह ॥ अव्युच्छिन्नामखास्तेद्यवर्तंतेरुक्मवेदयः ॥३९॥ एवंसामभिरालब्धःश्वफल्कतनयोमणिम् ॥ आदा
यवाससाच्छन्नंददौसूर्यसमप्रभम् ॥४०॥ स्यमंतकंदर्शयित्वाज्ञातिभ्योरजआत्मनः ॥ विमृज्यमणिनाभूयस्तस्मैप्रत्यर्पयत्प्रभुः ॥४१॥ यस्त्वेतद्भगवतईश्वरस्य
विष्णोर्वीर्याढ्य्ंवृजिनहरंसुमंगलंच ॥ आख्यानंपठतिशृणोत्यनुस्मरेद्वादुष्कीर्तिंदुरितमपोह्ययातिशांतिम् ॥४२॥ इतिश्रीभा० म० दशमस्कंधेस्यमंतकोपाख्याने
सप्तपंचाशत्तमोध्यायः ॥५७॥ ॥ अष्टपंचाशत्तमेतुकृष्णःपंचकरेग्रहित् ॥ कालिंदींमित्रविंदांचसत्यांभद्रांचलक्ष्मणाम् ॥१॥ कालिंदींनिजलाभायतपःपर
मुपेयुषीम् ॥ परिणेष्यन्प्रियावासमिंद्रप्रस्थमथागमत् ॥२॥ श्रीशुकउवाच ॥ एकदापांडवान्द्रष्टुंप्रतीतान्पुरुषोत्तमः ॥ इंद्रप्रस्थंगतःश्रीमान्युयु
धानादिभिर्वृतः ॥१॥ दृष्ट्वातमागतंपार्थामुकुंदमखिलेश्वरम् ॥ उत्तस्थुर्युगपद्वीराःप्राणामुख्यमिवागमत् ॥२॥ परिष्वज्याच्युतंवीराअंगसंगहतैनसः
सानुरागस्मितंवक्त्रंवीक्ष्यतस्यमुदंययुः ॥३॥ युधिष्ठिरस्यभीमस्यकृत्वापादाभिवंदनम् ॥ फाल्गुनंपरिरभ्याथयमाभ्यांचाभिवंदितः ॥४॥ परमासनआ
सीनंकृष्णाकृष्णमनिंदिता ॥ नवोढाव्रीडिताकिंचिच्छनैरेत्याभ्यवंदत ॥५॥ तथैवसात्यकिःपार्थैःपूजितश्चाभिवंदितः ॥ निषसादासनेन्येचपूजिताःप
र्युपासिताः ॥६॥ पृथांसमागत्यकृताभिवादनस्तयातिहार्दार्द्रदृशाभिरंभितः ॥ आपृष्टवांस्तांकुशलंसहस्नुषांपितृष्वसारंपरिपृष्टबांधवः ॥७॥ तमाह

भा०द०पु०म
२६

वं

प्रेमवैक्लव्यरुद्धकंठाश्रुलोचनना।।स्मरंतीतांश्चबहुशोक्लेशान्क्लेशापायात्मदर्शनम्।।८।।तदेवकुशलंनोभूत्सनाथास्तेकृतावयम्।।ज्ञातीन्नःस्मरताकृष्णभ्रातामे
प्रेषितस्त्वया।।९।।नैतेषांस्वपरभ्रांतिर्विश्वस्यसुहृदात्मनः।।तथापिस्मरतांशश्वत्क्लेशान्हंसिहृदिस्थितः।।१०।।युधिष्ठिरउवाच।।किंनआचरितंश्रेयोनवेदाह
मधीश्वर।।योगेश्वराणांदुर्दर्शोयन्नोदृष्टःकुमेधसाम्।।११।।इतिवैवार्षिकान्मासान्राज्ञासोभ्यर्थितःसुखंजनयन्नयनानंदमिंद्रप्रस्थौकसांविभुः।।१२।।एकदारथ
मारुह्यविजयोवानरध्वजम्।।गांडीवंधनुरादायतूणौचाक्षयसायकौ।।१३।।साकंकृष्णेनसंनद्धोविहर्तुंविपिनंमहत्।।बहुव्यालमृगाकीर्णंप्राविशत्परवीरहा।।१४।।
तत्राविध्यच्छरैर्व्याघ्रान्सूकरान्महिषान्रुरून्।।शरभान्गवयान्खड्गान्हरिणान्शशशल्लकान्।।१५।।तान्निन्युःकिंकराराज्ञेमेध्यान्पर्वण्युपागते।।तृट्
परीतःपरिश्रांतोबीभत्सुर्यमुनामगात्।।१६।।तत्रोपस्पृश्यविशदंपीत्वावारिमहारथौ।।कृष्णौददृशतुःकन्यांचरंतींचारुदर्शनाम्।।१७।।तामासाद्य
वरारोहांसुद्विजांरुचिराननाम्।।पप्रच्छप्रेषितःसख्याफाल्गुनःप्रमदोत्तमाम्।।१८।।कात्वंकस्यासिसुश्रोणिकुतोवाकिंचिकीर्षसि।।मन्येत्वांपतिमि
च्छंतींसर्वंकथयशोभने।।१९।।कालिंद्युवाच।।अहंदेवस्यसवितुर्दुहितापतिमिच्छती।।विष्णुंवरेण्यंवरदंतपःपरममास्थिता।।२०।।नान्यंपतिंवृणे
वीरतमृतेश्रीनिकेतनम्।।तुष्यतांमेसभगवान्मुकुंदोनाथसंश्रयः।।२१।।कालिंदीतिसमाख्याताव सामियमुनाजले।।निर्मितेभवनेपित्राया

अ०
५८

१६

हाभुज ३३ श्रीशुक उवाच तयापरित्रासविकंपितांगया शुचावशुष्यन्मुखरुद्धकंठया कातर्यविस्रंसितहेममालया गृहीतपादः करुणोन्यवर्तत ३४ चै
लेन बध्वा तमसाधुकारिणं सश्मश्रुकेशं प्रवपन्व्यरूपयत् तावन्ममर्दुः परसैन्यमद्भुतं यदुप्रवीरा नलिनीं यथा गजाः ३५ कृष्णांतिकमुपव्रज्य ददृशुस्तत्र रु
क्मिणम् तथाभूतं हतप्रायं दृष्ट्वा संकर्षणो विभुः विमुच्य बद्धं करुणो भगवान्कृष्णमब्रवीत् ३६ असाध्विदं त्वया कृष्ण कृतमस्मज्जुगुप्सितम् वपनं श्मश्रुके
शानां वैरूप्यं सुहृदो वधः ३७ मैवास्मान्साध्व्यसूयेथा भ्रातुर्वैरूप्यचिंतया सुखदुःखदो न चान्योस्ति यतः स्वकृतभुक्पुमान् ३८ बंधुर्वधार्हदोषोपि न बंधोर्व
धमर्हति त्याज्यः स्वेनैव दोषेण हतः किं हन्यते पुनः ३९ क्षत्रियाणामयं धर्मः प्रजापतिविनिर्मितः भ्रातापि भ्रातरं हन्याद्येन घोरतमस्ततः ४० राज्यस्य भूमेर्वित्तस्य
स्त्रियो मानस्य तेजसः मानिनोन्यस्य वा हेतोः श्रीमदांधाः क्षिपंति हि ४१ तवेयं विषमा बुद्धिः सर्वभूतेषु दुर्हृदाम् यन्मन्यसे सदाभद्रं सुहृदां भद्रमज्ञवत् ४२
आत्ममोहो नृणामेष कल्प्यते देवमायया सुहृद्दुर्हृदुदासीन इति देहात्ममानिनाम् ४३ एक एव परो ह्यात्मा सर्वेषामपि देहिनाम् नानेव गृह्यते मूढैर्यथा ज्योतिर्य
था नभः ४४ देह आद्यंतवानेष द्रव्यप्राणगुणात्मकः आत्मन्यविद्यया क्लृप्तः संसारयति देहिनम् ४५ नात्मनोन्येन संयोगो वियोगश्चासतः सति तद्धेतुत्वा
त्तत्प्रसिद्धेर्दृग्रूपाभ्यां यथा रवेः ४६ जन्मादयस्तु देहस्य विक्रिया नात्मनः क्वचित् कलानामिव नैवेंदोर्मृतिर्ह्यस्य कुहूरिव ४७ यथा शयान आत्मानं विषयान्फलमेव

च अज्ञकं त्वेऽप्यसत्यर्थेन तथाऽज्ञस्य बुधो भवम् ४८ तस्मादज्ञानजं शोकमात्मशोषविमोहनम् तत्त्वज्ञानेन निर्हृत्य स्वस्था भव शुचिस्मिते ४९ श्रीशुक उ० एवं भगवता तन्
न्वी रामेण प्रतिबोधिता वैमनस्यं परित्यज्य मनो बुद्ध्या समादधे ५० प्राणावशेष उत्सृष्टो द्विड्भिर्हतबलप्रभः स्मरन्विरूपकरणं वितथात्ममनोरथः ५१ अहत्वा दुर्मतिं कृष्णम
प्रत्यूह्य यवीयसीम् कुंडिनं न प्रवेक्ष्यामीत्युक्त्वा तत्रावसद्रुषा ५२ भगवान्भीष्मकसुतामेवं निर्जित्य भूमिपान् पुरमानीय विधिवदुपयेमे कुरूद्वह ५३ तदा महोत्सवो नृणां
यदुपुर्यां गृहे गृहे अभूदनन्यभावानां कृष्णाय यदुपते नृप ५४ नरा नार्यश्च मुदिताः प्रमृष्टमणिकुंडलाः पारिबर्हमुपाजह्रुर्वरयोश्चित्रवाससोः ५५ सा वृष्णिपुर्युत्तंभिते
न्द्रकेतुभिः विचित्रमाल्यांबररत्नतोरणैः बभौ प्रतिद्वार्युपकॢप्तमंगलैरापूर्णकुंभागुरुधूपदीपकैः ५६ सिक्तमार्गा मदच्युद्भिराहूतप्रेष्ठभूभुजाम् गजैर्द्वास्सु परामृष्टरं
भापूगोपशोभिता ५७ कुरुसृंजयकैकेयविदर्भयदुकुंतयः मिथो मुमुदिरे तस्मिन्संभ्रमात्परिधावताम् ५८ रुक्मिण्याहरणं श्रुत्वा गीयमानं ततस्ततः राजानो राजक
न्याश्च बभूवुर्भृशविस्मिताः ५९ द्वारकायामभूद्राजन्महामोदः पुरौकसाम् रुक्मिण्या रमयोपेतं दृष्ट्वा कृष्णं श्रियःपतिं ६० इति श्रीभा० म० दशमस्कंधे रुक्मि
ण्युद्वाहोत्सवश्चतुःपंचाशत्तमोऽध्यायः ५४ ॥ ॥ पंचपंचाशत्तमे तु प्रद्युम्नोऽजनि कृष्णतः शंबरेण हृतः सोऽथ हत्वा तं कांतयागमत् १ प्रद्युम्नस्यानिरुद्धभा
वैः शंबराहरणादिना कुटुंबिनामपत्यादिस्मरदुःखमसूसुचत् २ ॥ श्रीशुक उवाच० कामस्तु वासुदेवांशो दग्धः प्राग्रुद्रमन्युना देहोपपत्तये भूयस्तमेव प्रत्यप

द्यत १ सएवजातोवैदर्भ्यांकृष्णवीर्यसमुद्भवः प्रद्युम्नइतिविख्यातःसर्वतोनवमःपितुः २ तंशंबरःकामरूपीहृत्वातोकमनिर्दशम् सविदित्वात्मनःशत्रुंप्रास्योदन्वत्यगाद्गृहम् ३ तंनिर्जगारबलवान्मीनःसोऽप्यपरैःसह वृतोजालेनमहतागृहीतोमत्स्यजीविभिः ४ तंशंबरायकैवर्ताउपाजह्रुरुपायनम् सूदामहानसंनीत्वाऽवद्यन्स्वधितिनाद्भुतम् ५ दृष्ट्वातदुदरेबालंमायावत्यैन्यवेदयन् नारदोऽकथयत्सर्वंतस्याःशंकितचेतसः बालस्यतत्वमुत्पत्तिंमत्स्योदरनिवेशनम् ६ साचकामस्यवैपत्नीरतिर्नामयशस्विनी पत्युर्निर्दग्धदेहस्यदेहोत्पत्तिंप्रतीक्षती ७ निरूपिताशंबरेणसासूपौदनसाधने कामदेवंशिशुंबुध्वाचक्रेस्नेहंतदार्भके ८ नातिदीर्घेण कालेनसकार्ष्णीरूढयौवनः जनयामासनारीणांवीक्षंतीनांचविभ्रमम् ९ सातंपतिंपद्मदलायतेक्षणं प्रलंबबाहुंनरलोकसुंदरम् सव्रीडहासोत्तभितभ्रुवेक्षतीप्रीत्योपतस्थेरतिरंगसौरतैः १० तामाहभगवान्कार्ष्णिर्मातस्तेमतिरन्यथा मातृभावमतिक्रम्यवर्तसेकामिनीयथा ११ रतिरुवाच॥ भवान्नारायणसुतः शंबरेणाहृतोगृहात् अहंतेधिकृतापत्नीरतिःकामोभवान्प्रभो १२ एषत्वाऽनिर्दशंसिंधावक्षिपच्छंबरोऽसुरः मत्स्योऽग्रसीत्तदुदरादितःप्राप्तोभवान्प्रभो १३ तमिमंजहिदुर्धर्षंदुर्जयंशत्रुमात्मनः मायाशतविदंत्वंचमायाभिर्मोहनादिभिः १४ परिशोचतितेमाताकुररीवगतप्रजा पुत्रस्नेहाकुलादीनाविवत्सागौरिवातुरा १५ प्रभाष्यैवंददौविद्यांप्रद्युम्नायमहात्मने मायावतीमहामायांसर्वमायाविनाशिनीम् १६ सचशंबरमभ्येत्यसंयुगायसमाह्वयत् अविषह्यैस्तमाक्षेपैः

क्षिपन्संजनयन्कलिम् १७ सोऽधिक्षिप्तो दुर्वचोभिः पदाहत इवोरगः निश्चक्राम गदापाणिरमर्षात्ताम्रलोचनः १८ गदामाविध्य तरसा प्रद्युम्नाय महात्मने प्र
क्षिप्य व्यनदन्नादं वज्रनिष्पेषनिष्ठुरम् १९ तामापतंतीं भगवान्प्रद्युम्नो गदया गदाम् अपास्य शत्रवे क्रुद्धः प्राहिणोत्स्वगदां नृप २० स च मायां समाश्रित्य दैतेयीं मयद
र्शिताम् मुमुचेऽस्त्रमयं वर्षं कार्ष्णौ वैहायसोऽसुरः २१ बाध्यमानोऽस्त्रवर्षेण रौक्मिणेयो महारथः सत्वात्मिकां महाविद्यां सर्वमायोपमर्दिनीम् २२ ततो गौ
ह्यकगांधर्वपैशाचोरगराक्षसीः प्रायुंक्त शतशो दैत्यः कार्ष्णिर्व्यधमयत्स ताः २३ निशातमसिमुद्यम्य सकिरीटं सकुंडलम् शंबरस्य शिरः कायात्ताम्रश्म
श्र्वोजसाहरत् २४ आकीर्यमाणो दिविजैः स्तुवद्भिः कुसुमोत्करैः भार्ययांबरचारिण्या पुरं नीतो विहायसा २५ अंतःपुरवरं राजन्ललनाशतसंकुलम्
विवेश पत्न्या गगनाद्विद्युतेव बलाहकः २६ तं दृष्ट्वा जलदश्यामं पीतकौशेयवाससम् प्रलंबबाहुं ताम्राक्षं सुस्मितं रुचिराननम् २७ स्वलंकृतमुखांभो
जं नीलवक्रालकालिभिः कृष्णं मत्वा स्त्रियो ह्रीता निलिल्युस्तत्र तत्र ह २८ अवधार्य शनैरीषद्वैलक्षण्येन योषितः उपजग्मुः प्रमुदिताः सस्त्रीरत्नं सु
विस्मिताः २९ अथ तत्रासितापांगी वैदर्भी वल्गुभाषिणी अस्मरत्स्वसुतं नष्टं स्नेहस्नुतपयोधरा ३० को न्वयं नरवैडूर्यः कस्य वा कमलेक्षणः धृतः क
या वा जठरे केयं लब्धा त्वनेन वा ३१ मम चाप्यात्मजो नष्टो नीतो यः सूतिकागृहात् एतत्तुल्यवयोरूपो यदि जीवति कुत्रचित् ३२ कथं त्वनेन संप्राप्तं सारूप्यं

शार्ङ्गधन्वनः भार्यायाद्यपवैर्गत्यास्वरलासावलोकनैः २३ सएववाभवेन्नूनंयोमेगर्भेधृतोर्भकः अमुष्मिन्प्रीतिरधिकावामःस्फुरतिमेभुजः २४ एवं
मीमांसमानायांवैदर्भ्यांदेवकीसुतः देवस्यानकदुंदुभ्यामुत्तमश्लोकआगमत् २५ विज्ञातार्थोपिभगवांस्तूष्णीमासीज्जनार्दनः नारदोकथयत्सर्वंशंबराह
रणादिकम् २६ तच्छ्रुत्वामहदाश्चर्यंकृष्णांतःपुरयोषितः अभ्यनंदन्बहून्वब्दान्नष्टंमृतमिवागतम् २७ देवकीवसुदेवश्चकृष्णरामौतथास्त्रियः दंपतीतौपरि
ष्वज्यरुक्मिणीचययुर्मुदम् २८ नष्टंप्रद्युम्नमायातमाकर्ण्यद्वारकौकसः अहोमृतइवायातोबालोदिष्ट्येतिहाब्रुवन् २९ यंवैमुहुःपितृसरूपनिजेशभावा
स्तन्मातरोयदभजन्रहरूढभावाः चित्रंनतत्खलुरमास्पदबिंबबिंबेकामेस्मरेक्षिविषयेकिमुतान्यनार्यः ३० ॥ इतिश्रीभा० म० दशमस्कंधेपंचपंचाशत्तमो
ध्यायः ॥५५॥ ५ ॥ षट्पंचाशत्तमेमिथ्याभियोगेमणिमाहरत् कन्यांजांबवतःप्रापकृष्णःसत्राजितस्तथा १ पुत्रादिकामसौख्यस्यनिष्ठौख्यातिंवंचला मु
म् अर्थस्यानर्थतामाहस्यमंतहरणादिना २ श्रीशुकउवाच ॥ सत्राजितःस्वतनयांकृष्णायकृतकिल्बिषः स्यमंतकेनमणिनास्वयमुद्यम्यदत्तवान् १ रा
जोवाच ॥ सत्राजितःकिमकरोद्ब्रह्मन्कृष्णस्यकिल्बिषम् स्यमंतकःकुतस्तस्यकस्माद्दत्तासुताहरेः २ ॥ श्रीशुकउ० आसीत्सत्राजितःसूर्योभक्तस्यपर
मःसखा प्रीतस्तस्मैमणिंप्रादात्सूर्यस्तुष्टःस्यमंतकम् ३ सतंबिभ्रन्मणिंकंठेभ्राजमानोयथारविः प्रविष्टोद्वारकांराजंस्तेजसानोपलक्षितः ४ नंविलोक्यजना

दूरात्तेजसामुष्टदृष्टयः दीव्यतेक्षैर्भगवते शशंसुः सूर्यशंकिताः ५ नारायणनमस्तेस्तु शंखचक्रगदाधर दामोदरारविंदाक्ष गोविंद यदुनंदन ६ एष आयाति
सविता त्वां दिदृक्षुर्जगत्पते मुष्णन्गभस्तिचक्रेण नृणां चक्षूंषि तिग्मगुः ७ नन्वन्विच्छंति ते मार्गं त्रिलोक्यां विबुधर्षभाः ज्ञात्वाद्य गूढं यदुषु द्रष्टुं त्वां या-
त्यजः प्रभो ॥ ८ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ निशम्य बालवचनं प्रहस्यांबुजलोचनः प्राह नासौ रविर्देवः सत्राजिन्मणिना ज्वलन् ९ सत्राजित्स्वगृहं श्रीमत्कृतकौतुक-
मंगलम् प्रविश्य देवसदने मणिं विप्रैर्न्यवेशयत् १० दिने दिने स्वर्णभारानष्टौ स सृजति प्रभो दुर्भिक्षमार्यरिष्टानि सर्पाधिव्याधयोशुभाः ११ न संति मायि-
नस्तत्र यत्रास्तेभ्यर्चितो मणिः स याचितो मणिं क्वापि यदुराजाय शौरिणा नैवार्थकामुकः प्रादाद्याच्ञाभंगमतर्कयत् १२ तमेकदा मणिं कंठे प्रतिमुच्य महाप्र-
भम् प्रसेनो हयमारुह्य मृगयां व्यचरद्वने १३ प्रसेनं सहयं हत्वा मणिमाच्छिद्य केसरी गिरिं विशन्जांबवता निहतो मणिमिच्छता १४ ॥ सोपि चक्रे कुमारस्य मणिं
क्रीडनकं बिले अपश्यन्भ्रातरं भ्राता सत्राजित्पर्यतप्यत १५ प्रायः कृष्णेन निहतो मणिग्रीवो वनं गतः भ्राता ममेति तच्छ्रुत्वा कर्णे कर्णेजपन्जनाः १६ भगवां-
स्तदुपश्रुत्य दुर्यशो लिप्तमात्मनि मार्ष्टुं प्रसेनपदवीमन्वपद्यत नागरैः १७ हतं प्रसेनमश्वं च वीक्ष्य केसरिणा वने तं चाद्रिपृष्ठे निहतमृक्षेण ददृशुर्जनाः १८ ऋक्ष-
राजबिलं भीममंधेन तमसावृतम् एको विवेश भगवानवस्थाप्य बहिः प्रजाः १९ तत्र दृष्ट्वा मणिश्रेष्ठं बालक्रीडनकं कृतम् हर्तुं कृतमतिस्तस्मिन्नवतस्थेर्भकांतिके २०

नमपूर्वंनरेंद्रस्याधात्रीचुक्रोशभीतवत् तच्छ्रुत्वाभ्यद्रवत्क्रुद्धोजांबवान्बलिनांवरः २१ सवैभगवतातेनयुयुधेस्वामिनात्मनः पुरुषंप्राकृतंमत्वाकुपितोनानुभाववित् २२
द्वंद्वयुद्धंसुतुमुलमुभयोर्विजिगीषतोः आयुधाश्मद्रुमैर्दोर्भिःक्रव्यार्थेश्येनयोरिव २३ आसीत्तदष्टाविंशाहमितरेतरमुष्टिभिः वज्रनिष्पेषपरुषैरविश्रममहर्निशम् २४ कृ
ष्णमुष्टिविनिष्पातनिष्पिष्टांगोरुबंधनः क्षीणसत्वःस्विन्नगात्रस्तमाहातीवविस्मितः २५ जानेत्वांसर्वभूतानांप्राणओजःसहोबलम् विष्णुंपुराणपुरुषंप्रभविष्णुमधीश्वरम्
२६ त्वंहिविश्वसृजांस्रष्टासृज्यानामपियच्चसत् कालःकलयतामीशःपरआत्मातथात्मनाम् २७ यस्येषदुत्कलितरोषकटाक्षमोक्षैर्वर्त्मादिशत्क्षुभितनक्रतिमिंगि
लोब्धिः सेतुःकृतःस्वयशउज्ज्वलिताचलंका रक्षःशिरांसिभुविपेतुरिषुक्षतानि २८ इतिविज्ञातविज्ञानमृक्षराजानमच्युतः व्याजहारमहाराजभगवान्देवकीसुतः
२९ अभिमृश्यारविंदाक्षःपाणिनाशंकरेणतम् कृपयापरयाभक्तंप्रेमगंभीरयागिरा ३० मणिहेतोरिहप्राप्तावयमृक्षपतेबिलम् मिथ्याभिशापंप्रमृजन्नात्मनोम
णिनामुना ३१ इत्युक्तःस्वांदुहितरंकन्यांजांबवतींमुदा अर्हणार्थंसमणिनाकृष्णायोपजहारह ३२ अदृष्ट्वानिर्गमंशौरेःप्रविष्टस्यबिलंजनाः प्रतीक्ष्यद्वादशाहानिदुः
खिताःस्वपुरंययुः ३३ निशम्यदेवकीदेवीरुक्मिण्यानकदुंदुभिः सुहृदोज्ञातयोशोचन्बिलात्कृष्णमनिर्गतम् ३४ सत्राजितंशपंतस्तेदुःखिताद्वारकौकसः उपत
स्थुर्महामायांदुर्गांकृष्णोपलब्धये ३५ तेषांतुदेव्युपस्थानात्प्रत्यादिष्टाशिषासच प्रादुर्बभूवसिद्धार्थःसदारोहर्षयन्हरिः ३६ उपलभ्यहृषीकेशंमृतंपुनरिवा

गतम् सपत्न्यामणिग्रीवं सर्वेजानमहोत्सवाः ३७ सत्राजितंसमाहूयसभायांराजसंन्निधौ प्राप्तिंचाख्यायभगवान्मणिंतस्मैन्यवेदयत् ३८ सचातिव्रीडितो
रत्नंगृहीत्वावाङ्मुखस्ततः अनुतप्यमानोभवनमगमत्स्वेनपाप्मना ३९ सोनुध्यायंस्तदेवाघंबलवद्विग्रहाकुलः कथंमृजाम्यात्मरजः प्रसीदेद्वाच्युतः कथम् ४० किंकृ
त्वासाधुमह्यंस्यान्नशपेद्वाजनोयथा अदीर्घदर्शनंक्षुद्रंमूढंद्रविणलोलुपम् ४१ दास्येदुहितरंतस्मैस्त्रीरत्नंरत्नमेवच उपायोयंसमीचीनस्तस्यशांतिर्नचान्यथा
४२ एवंव्यवसितोबुद्ध्यासत्राजित्स्वसुतांशुभाम् मणिंचस्वयमुद्यम्यकृष्णायोपजहारह ४३ तांसत्यभामांभगवानुपयेमेयथाविधि बहुभिर्याचितांशीलरूपौदा
र्यगुणान्विताम् ४४ भगवानाहनमणिंप्रतीच्छामोवयंनृप तवास्तांदेवभक्तस्यवयंचफलभागिनः ४५ ॥ इति श्रीभा० म० दशमस्कंधेषट्पंचाशत्तमोध्यायः ॥५६॥
सप्तपंचाशत्तमेतुपुनःशतधनोर्वधे ॥ प्राप्तंस्वदुर्यशोमार्ष्टिंकृष्णोऽक्रूरागतान्मणेः ॥ १ ॥ अक्रूरस्तुररीकृत्यमणेःपात्रमथाच्युतः ॥ उपामंत्र्यतमेकांतेसरामोगाङ्गजा
त्ययम् २ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ विज्ञातार्थोपिगोविंदोदग्धानाकर्ण्यपांडवान् कुंतींचकुल्यकरणेसहरामोययौकुरून् ३ ॥ भीष्मंकृपंसविदुरंगांधारींद्रोणमेव
च तुल्यदुःखौचसंगम्यहाकष्टमितिहोचतुः ४ लब्ध्वैतदंतरंराजन्शतधन्वानमूचतुः अक्रूरकृतवर्माणौमणिःकस्मान्नगृह्यते ५ योस्मभ्यंसंप्रतिश्रु
त्यकन्यारत्नंविगर्ह्यनः कृष्णायादान्नसत्राजित्कस्मात्भ्रातरमन्वियात् ६ ॥ एवंभिन्नमतिस्ताभ्यांसत्राजितमसत्तमः शयानमवधील्लोभात् सपापःक्षी

वरस्युतदर्शनम्॥२२॥तथावरहृतुडा केशोवासुदेवायसोपिनाम्॥रथमारोप्यतद्विद्वान्धर्मराजमुपागमत्॥२३॥येदेवकृष्णःसंदिष्टःपार्थानांपरमाभु
तम्॥कारयामासनगरंविचित्रंविश्वकर्मणा॥२४॥भगवांस्तत्रनिवसन्स्वानांप्रियचिकीर्षया॥आग्नयेखांडवंदातुमर्जुनस्यासंसारथिः॥२५॥सोग्नि
स्तुष्टोधनुरदाद्धयान्श्वेतान्रथंनृप॥अर्जुनायाक्षयौतूणौवर्मचाभेद्यमस्त्रिभिः॥२६॥मयश्चमोचितोवन्हेःसभांसख्युउपाहरत्॥यस्मिन्दुर्योध
नस्यासीज्जलस्थलदृशिभ्रमः॥२७॥सतेनसमनुज्ञातःसुहृद्भिश्चानुमोदितः॥आययोद्वारकांभूयःसात्यकिप्रमुखैर्वृतः॥२८॥अथोपयेमेकालिं
दींसुपुण्यर्त्वृक्षऊर्जिते॥वितन्वन्परमानंदंस्वानांपरममंगलम्॥२९॥विंदानुविंदावावंत्यौदुर्योधनवशानुगौ॥स्वयंवरेस्वभगिनींकृष्णेसक्तांन्य
षेधताम्॥३०॥राजाधिदेव्यास्तनयांमित्रविंदांपितृष्वसुः॥प्रसह्यहृतवान्कृष्णोराजन्राज्ञांप्रपश्यताम्॥३१॥नग्नजिन्नामकौसल्यआसीद्रा
जातिधार्म्मिकः॥स तस्यसत्याभवत्कन्यादेवीनाग्नजितीनृप॥३२॥नतांशेकुर्नृपावोढुमजित्वासप्तगोवृषान्॥तीक्ष्णशृंगान्सुदुर्धर्षान्वीरगंधास
हान्खलान्॥३३॥तांश्रुत्वावृषजिल्लभ्यांभगवान्सात्वतांपतिः॥जगामकौशल्यपुरंसैन्येनमहतावृतः॥३४॥सकोशलपतिःप्रीतःप्रत्युत्थाना
सनादिभिः॥अर्हणेनापिगुरुणापूजयन्प्रतिनंदितः॥३५॥वरंविलोक्याभिमतंसमागतंनरेंद्रकन्याचकमेरमापतिं॥भूयादयंमेपतिराशिषोमलाः

करोतु सत्यापि दृशे मृतो व्रतैः ॥ ३६ ॥ यत्पादपंकजरजः शिरसा बिभर्त्ति श्रीरब्जजः सगिरिशः सह लोकपालैः ॥ लीलातनूः स्वकृतसेतुपरीप्सयेशः कालेदधत्स भगवान्मम के
नतुष्येत् ॥ ३७ ॥ अर्चितं पुनरित्याह नारायण जगत्पते ॥ आत्मानंदेन पूर्णस्य करवाणि किमल्पकः ॥ ३८ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ तमाह भगवान्हृष्टः कृतासनपरिग्रहः ॥ मेघगंभीरया वा
चा सस्मितं कुरुनंदन ॥ ३९ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ नरेंद्र याच्ञा कविभिर्विगर्हिता राजन्यबंधोर्निजधर्मवर्तिनः ॥ तथापि याचे तव सौहृदेच्छया कन्यां त्वदीयां न हि शुल्कदा वयम् ॥ ४० ॥ रा
जोवाच ॥ कोन्यस्तेभ्यधिको नाथ कन्यावर इहेप्सितः ॥ गुणैकधाम्नो यस्यांगे श्रीर्वसत्यनपायिनी ॥ ४१ ॥ किंत्वस्माभिः कृतः पूर्वं समयः सात्वतर्षभ ॥ पुंसां वीर्यपरीक्षार्थं कन्यावरप
रीप्सया ॥ ४२ ॥ सप्तैते गोवृषा वीर दुर्दांता दुरवग्रहाः ॥ एतैर्भग्नाः सुबहवो भिन्नगात्रा नृपात्मजाः ॥ ४३ ॥ यदीमे निगृहीताः स्युस्त्वयैव यदुनंदन ॥ वरो भवानभिमतो दुहि
तुर्मे श्रियः पते ॥ ४४ ॥ एवं समयमाकर्ण्य बध्वा परिकरं प्रभुः ॥ आत्मानं सप्तधा कृत्वा न्यगृह्णाल्लीलयैव तान् ॥ ४५ ॥ बध्वा तान्दामभिः शौरिर्हतदर्पान्हतौजसः ॥
व्यकर्षल्लीलया बद्धान्बालो दारुमयान्यथा ॥ ४६ ॥ ततः प्रीतः सुतां राजा ददौ कृष्णाय विस्मितः ॥ तां प्रत्यगृह्णाद्भगवान्विधिवत्सदृशीं प्रभुः ॥ ४७ ॥ राजपत्न्यश्च
दुहितुः कृष्णं लब्ध्वा प्रियं पतिम् ॥ लेभिरे परमानंदं जातश्च परमोत्सवः ॥ ४८ ॥ शंखभेर्यानका नेदुर्गीतवाद्यद्विजाशिषः ॥ नरा नार्यः प्रमुदिताः सुवासः स्रगलंकृताः ॥ ४९ ॥
दशधेनुसहस्राणि पारिबर्हमदाद्विभुः ॥ युवतीनां त्रिसाहस्रं निष्कग्रीवसुवाससाम् ॥ ५० ॥ नवनागसहस्राणि नागाच्छतगुणान्रथान् ॥ रथाच्छतगुणानश्वानश्वा

च्छन्नगुणान्नराजन् ॥५१॥ दंपती रथमारोप्य महत्या सेनया वृतो ॥ स्नेहप्रक्लिन्नहृदयो यापयामास कोसलः ॥५२॥ श्रुत्वैतद्रुरुधुर्भूपा नयंतं पथि कन्यकाम् ॥ भग्नवीर्याः
सुदुर्मर्षा यदुभिर्गोवृषैः पुरा ॥५३॥ तानस्यतः शरव्रातान्बंधुप्रियकृदर्जुनः ॥ गांडीवी कालयामास सिंहः क्षुद्रमृगानिव ॥५४॥ पारिबर्हमुपागृह्य द्वारकामेत्य सत्
यया ॥ रेमे यदूनामृषभो भगवान्देवकीसुतः ॥५५॥ श्रुतकीर्तेः सुतां भद्रामुपयेमे पितृष्वसुः ॥ कैकेयीं भ्रातृभिर्दत्तां कृष्णः संतर्दनादिभिः ॥५६॥ सुतां च मद्राधिपते
र्लक्ष्मणां लक्षणैर्युताम् ॥ स्वयंवरे जहारैकः स सुपर्णः सुधामिव ॥५७॥ अन्याश्चैवंविधा भार्याः कृष्णस्यासन्सहस्रशः ॥ भौमं हत्वा तन्निरोधादाहृताश्चारुदर्शनाः
॥५८॥ इति श्रीभा० म० दशमस्कंधे अष्टमहिष्युद्वाहो नामाष्टपंचाशत्तमोध्यायः ॥५८॥ छ ॥ ऊनषष्टितमे भौमं हत्वा तेनाहृता हरिः ॥ कन्याः सहस्रशः प्राप्य पा
रिजातं दिवो हरत् ॥१॥ परिणीय ततस्ताभिस्तन्मनोरथपूरणैः ॥ आत्मरामोप्यसौ रेमे तद्गृहेषु गृहस्थवत् ॥२॥ राजोवाच ॥ यथा हतो भगवता भौमो येन च ताः स्त्रियः
निरुद्धा एतदाचक्ष्व विक्रमं शार्ङ्गधन्वनः ॥१॥ श्रीशुक उवाच ॥ इंद्रेण हृतछत्रेण हृतकुंडलबंधुना ॥ हृतामराद्रिस्थानेन ज्ञापितो भौमचेष्टितम् ॥ सभार्यो गरुडा
रूढः प्राग्ज्योतिषपुरं ययौ ॥२॥ गिरिदुर्गैः शस्त्रदुर्गैर्जलाग्न्यनिलदुर्गमम् ॥ मुरपाशायुतैर्घोरैर्दृढैः सर्वत आवृतम् ॥३॥ गदया निर्बिभेदाद्रीन्शस्त्रदुर्गाणि सायकैः पा
चक्रेणाग्निं जलं वायुं मुरपाशांस्तथासिना ॥४॥ शंखनादेन यंत्राणि हृदयानि मनस्विनाम् ॥ प्राकारं गदया गुर्व्या निर्बिभेद गदाधरः ॥५॥ पांचजन्यध्वनिं श्रुत्वा

भा॰द॰पु॰म्र
९८

युगांताशनिभीषणम्॥ मुरःशयानउत्तस्थौदैत्यःपंचशिराजलात्॥६॥ त्रिशूलमुद्यम्यसुदुर्निरीक्षणोयुगांतसूर्यानलरोचिरुल्बणः॥ ग्रसंस्त्रिलोकीमिवपंचभिर्मुखैरभ्य
द्रवत्तार्क्ष्यसुतंयथोरगः॥७॥ आविध्यशूलंतरसागरुत्मतेनिरस्यवक्त्रैर्व्यनदत्सपंचभिः॥ सरोदसीसर्वदिशोंबरंमहानापूरयन्नंडकटाहमावृणोत्॥८॥ तदापतद्वैत्रिशिखं
गरुत्मते हरिःशराभ्यामभिनत्त्रिधौजसा॥ मुखेषुतंचापिशरैरताडयत्तस्मैगदांसोपिरुषाव्यमुंचत॥९॥ तामापतंतींगदयागदांमृधेगदाग्रजोनिर्बिभिदेसहस्रधा॥
उद्यम्यबाहूनभिधावतोजितःशिरांसिचक्रेणजहारलीलया॥१०॥ व्यसुःपपातांभसिकृत्तशीर्षोनिकृत्तशृंगोद्रिरिवेंद्रतेजसा॥ तस्यात्मजाःसप्तपितुर्वधातुराःप्र
तिक्रियामर्षजुषःसमुद्यताः॥११॥ ताम्रोंतरिक्षःश्रवणोविभावसुर्वसुर्नभस्वानरुणश्चसप्तमः॥ पीठंपुरस्कृत्यचमूपतिंमृधेभौमप्रयुक्तानिरगन्धृतायुधाः॥१२॥
प्रायुंजतासाद्यशरानसीन्गदाःशक्त्यृष्टिशूलान्यजितेरुषोल्बणाः॥ तच्छस्त्रकूटंभगवान्स्वमार्गणैरमोघवीर्यस्तिलशश्चकर्तह॥१३॥ तान्पीठमुख्यानन
यद्यमक्षयंनिकृत्तशीर्षोरुभुजांघ्रिवर्मणः॥ स्वानीकपानच्युतचक्रसायकैस्तथानिरस्तान्नरकोधरासुतः॥१४॥ निरीक्ष्यदुर्मर्षणआस्रवन्मदैर्गजैःप
योधिप्रभवैर्निराक्रमात्॥ दृष्ट्वासभार्यंगरुडोपरिस्थितंसूर्योपरिष्टात्सतडिद्घनंयथा॥१५॥ कृष्णंसतस्मैव्यसृजच्छतघ्नींयोधाश्चसर्वेयुगपच्चविव्यधुः
तद्भौमसैन्यंभगवान्गदाग्रजोविचित्रवाजैर्निशितैःशिलीमुखैः॥ निकृत्तबाहूरुशिरोध्रविग्रहंचकारतर्ह्येवहताश्वकुंजरम्॥१६॥ यानियोधैःप्रयुक्तानि

अ॰
५९

९८

शस्त्रास्त्राणिकुरूद्वह॥हरिस्तान्यच्छिनत्तीक्ष्णैः शरैरेकैकशस्त्रिभिः॥१७॥उह्यमानः सुपर्णेनपक्षाभ्यांनिघ्नतागजान्॥गरुत्मताहन्यमानास्तुंडपक्षनखैर्गजाः
१८॥पुरमेवाविशन्नार्तानरकोयुध्ययुध्यत॥दृष्ट्वाविद्रावितंसैन्यंगरुडेनार्दितंस्वकम्॥१९॥ [illegible] तंभौमः प्राहरच्छक्त्याक्रुद्धः प्र
तिक्षेपतः नाकंपततयाविक्रोमाल्लाहतस्त्वद्विपः॥२०॥शस्त्वंभौमोच्युतंहंतुमाददेवितथोद्यमः॥तच्छित्वाग्रांपूर्वमेवनरकस्यशिरोहरिः॥अपाहरद्गजस्थस्यचक्रे
णक्षुरनेमिना॥२१॥सकुंडलंचारुकिरीटभूषणंबभौपृथिव्यांपतितंसमुज्वलत्॥हाहेतिसाध्विस्पृषयः सुरेश्वरामाल्यैर्मुकुंदंविकिरंतईडिरे॥२२॥ततश्चभूःकृष्ण
मुपेत्यकुंडलेप्रतप्तजांबूनदरत्नभास्वरे॥सवैजयंत्यावनमालयार्पयत्प्रचेतसंछत्रमथोमहामणिम्॥२३॥अस्तोषीदथविश्वेशंदेवीदेववराचितम्॥प्रांजलिःप्र
णताराजन्भक्तिप्रवणयाधिया॥२४॥भूमिरुवाच॥नमस्तेदेवदेवेशशंखचक्रगदाधर॥भक्तेच्छोपात्तरूपायपरमात्मन्नमोस्तुते॥२५॥नमःपंकजनाभायनमः
पंकजमालिने॥नमःपंकजनेत्रायनमस्तेपंकजांघ्रये॥२६॥नमोभगवतेतुभ्यंवासुदेवायविष्णवे॥पुरुषायादिबीजायपूर्णबोधायतेनमः॥२७॥अजायजन
यित्रेस्यब्रह्मणेनंतशक्तये॥परावरात्मन्भूतात्मन्परमात्मन्नमोस्तुते॥२८॥त्वंवेसिसिसृक्षूरजउत्कटंप्रभोतमोनिरोधायबिभर्षिसंवृतः॥स्थानायसत्वंजग
तेजगत्पतेकालः प्रधानंपुरुषोभवान्परः॥२९॥अहंपयोज्योतिरथानिलोनभोमंत्राणिदेवामनइंद्रियाणि॥कर्त्तामहानित्यखिलंचराचरंत्वय्यद्वितीयेभगव

न्यपंभ्रमः ॥३०॥ तस्यात्मजोयंतवपादपंकजंभीतःप्रपन्नार्तिहरोपसादितः ॥ तत्पाह्येनंकुरुहस्तपंकजंसिरस्यमुष्याखिलकल्मषापहम् ॥३१॥ श्रीशुकउवाच ॥
इतिभूम्यार्थितोवाग्भिर्भगवान्भक्तिनम्रया ॥ दत्वाभयंभौमगृहंप्राविशत्सकलर्द्धिमत् ॥३२॥ तत्रराजन्यकन्यानांषट्सहस्राधिकायुतम् ॥ भौमाहृतानांविक्र
म्यराजभ्योददृशेहरिः ॥३३॥ तंप्रविष्टंस्त्रियोवीक्ष्यनरवीरंविमोहिताः ॥ मनसौव्रिरेभीष्टंपतिंदैवोपसादितम् ॥३४॥ भूयात्पतिरयंमह्यंधातातदनुमोदताम् ॥
इतिसर्वाःपृथक्कृष्णेभावेनहृदयंदधुः ॥३५॥ ताःप्राहिणोद्द्वारवतींसुमृष्टविरजोंबराः ॥ नरयानैर्महाकोशान्रथाश्वान्द्रविणंमहत् ॥३६॥ ऐरावतकुलेभांश्चचतु
र्दंतांस्तरस्विनः ॥ पांडुरांश्चचतुःषष्टिंप्रेषयामासकेशवः ॥३७॥ गत्वासुरेंद्रभवनंदत्वादित्यैचकुंडले ॥ पूजितस्त्रिदशेंद्रेणसहेंद्राण्याचसप्रियः ॥३८॥ नोदितोभार्य
योत्पाट्यपारिजातंगरुत्मति ॥ आरोप्यसेंद्रान्विबुधान्निर्जित्योपानयत्पुरम् ॥३९॥ स्थापितःसत्यभामायागृहोद्यानोपशोभनः ॥ अन्वगुर्भ्रमराःस्वर्गात्तद्गंधास
वलंपटाः ॥४०॥ ययाचआनम्यकिरीटकोटिभिःपादौस्पृशन्नच्युतमर्थसाधनम् ॥ सिद्धार्थएतेनविगृह्यतेमहानहोसुराणांचतमोधिगाढ्यताम् ॥४१॥ अथोमुहू
र्तएतस्मिन्नानागारेषुताःस्त्रियः ॥ यथोपयेमेभगवांस्तावद्रूपधरोव्ययः ॥४२॥ गृहेषुतासामनपाय्यतर्क्यकृन्निरस्तसाम्यातिशयेष्ववस्थितः ॥ रेमेरमाभिर्निज
कामसंप्लुतोयथेतरोगार्हकमेधिकांश्चरन् ॥४३॥ इत्थंरमापतिमवाप्यपतिंस्त्रियस्ताब्रह्मादयोऽपिनविदुःपदवींपदीयाम् ॥ भेजुर्मुदाऽविरतमेधितयाऽनुराग

हासावलोकनवसंगमजल्पलज्जाः ॥४४॥ प्रत्युद्गमासनवरार्हणपादशौचताम्बूलविश्रमणवीजनगंधमाल्यैः ॥ केशप्रसाररशयनस्नपनोपहार्यैर्दासीशता अ
पि विभोर्विदधुः स्म दास्यम् ॥४५॥ इति श्री भा० म० द० पारिजातहरणनरकवधोनामैकोनषष्टितमोऽध्यायः ॥५९॥ [illegible] ॥ अथ षष्टितमे कृष्णः परिहासेन रुक्मि
णीम् ॥ कोपयित्वा ततः प्रेमकलहे तामसांत्वयत् ॥१॥ रामारामजनानंदमहोदयविडंबनैः ॥ रुक्मिण्या प्रेमकलहच्छमनैश्वर्यमीर्यते ॥२॥ श्रीशुक उवाच ॥ कर्हिचित्सु
खमासीनं स्वतल्पस्थं जगद्गुरुम् ॥ पतिं पर्यचरद्भैष्मी व्यजनेन सखीजनैः ॥१॥ यस्त्वेतल्लीलया विश्वं सृजत्यत्यवत्तीश्वरः ॥ स हि जातः स्वसेतूनां गोपीथाय यदुष्वजः
॥२॥ तस्मिन्नंतर्गृहे भ्राजन्मुक्तादामविलंबिना ॥ विराजिते वितानेन दीपैर्मणिमयैरपि ॥३॥ मल्लिकादामभिः पुष्पैर्द्विरेफकुलनादिते ॥ जालरंध्रप्रविष्टैश्च गोभि
श्चंद्रमसोमलैः ॥४॥ पारिजातवनामोदवायुनोद्यानशालिना ॥ धूपैरगुरुजैराजन्जालरंध्रविनिर्गतैः ॥५॥ पयःफेननिभे शुभ्रे पर्यंके कशिपूत्तमे ॥ उपतस्थे सुखासीनं
जगतामीश्वरं पतिम् ॥६॥ वालव्यजनमादाय रत्नदंडं सखीकरात् ॥ तेन वीजयती देवी उपासांचक्र ईश्वरम् ॥७॥ सोपाच्युतं क्वणयती मणिनूपुराभ्यां रेजेंगुलीयवलय
व्यजनाग्रहस्ता ॥ वस्त्रांतगूढकुचकुंकुमशोणहारभासा नितंबधृतया च परार्ध्यकांच्या ॥८॥ तां रूपिणीं श्रियमनन्यगतिं निरीक्ष्य या लीलया धृततनोरनुरूपरूपा ॥
प्रीतः स्मयन्नलककुंडलनिष्ककंठवक्त्रोल्लसत्स्मितसुधां हरिराबभाषे ॥९॥ श्रीभगवानुवाच ॥ राजपुत्रीप्सिता भूपैर्लोकपालविभूतिभिः ॥ महानुभावैः
श्रीमद्भीरूपौदार्यबलोर्जितैः ॥१०॥ तान्प्राप्तानर्थिनो हित्वा चैद्यादीन्स्मरदुर्मदान् ॥ दत्ता भ्रात्रा स्वपित्रा च कस्मान्नो ववृषे समान् ॥११॥ राजभ्यो बिभ्यतः

सुभ्रूः समुद्रं शरणं [illegible] गतान्।। बलवद्भिः कृतद्वेषान्प्रायस्त्यक्तनृपासनान्।।१२।। अस्पष्टवर्त्मनां पुंसामलोकपथमीयुषाम्। आस्थिताः पदवीं सुभ्रूः प्रायः सीदंति
योषितः।।१३।। निष्किंचना वयं शश्वन्निष्किंचनजनप्रियाः।। तस्मात्प्रायेण नह्याढ्या मां भजंति सुमध्यमे।।१४।। ययोरात्मसमं वित्तं जन्मैश्वर्याकृतिर्भवः।। तयोर्विवा
हो मैत्री च नोत्तमाधमयोः क्वचित्।।१५।। वैदर्भ्येतदविज्ञाय त्वयादीर्घसमीक्षया।। वृता वयं गुणैर्हीना भिक्षुभिः श्लाघिता मुधा।।१६।। अथात्मनोनुरूपं वै भजस्व क्षत्रिय
र्षभम्। येन त्वमाशिषः सत्या इहामुत्र च लप्स्यसे।।१७।। चैद्यशाल्वजरासंधदंतवक्त्रादयो नृपाः।। मम द्विषंति वामोरु रुक्मी चापि तवाग्रजः।।१८।। तेषां वीर्यमदां
धानां दृप्तानां स्मयनुत्तये। आनीतासि मया भद्रे तेजोपहरतासताम्।।१९।। उदासीना वयं नूनं न स्त्र्यपत्यार्थकामुकाः।। आत्मलब्ध्यास्महे पूर्णा गेहयोर्ज्योतिरक्रि
याः।।२०।। श्रीशुक उवाच।। एतावदुक्त्वा भगवानात्मानं वल्लभामिव।। मन्यमानामविश्लेषात्तद्दर्पघ्न उपारमत्।।२१।। इति त्रिलोकेशपतेस्तदात्मनः प्रियस्य देव्यश्रु
तपूर्वमप्रियम्।। आश्रुत्य भीता हृदि जातवेपथुश्चिंतां दुरंतां रुदती जगाम ह।।२२।। पदा सुजातेन नखारुणश्रिया भुवं लिखंत्यश्रुभिरंजनासितैः।। आसिंचती
कुंकुमरूषितौ स्तनौ तस्थावधोमुख्यतिदुःखरुद्धवाक्।।२३।। तस्याः सुदुःखभयशोकविनष्टबुद्धेर्हस्ताच्छ्लथद्वलयतो व्यजनं पपात।। देहश्च विक्लवधियः सहसैव मुह्य
न्रंभेव वायुविहता प्रविकीर्य केशान्।।२४।। तद्दृष्ट्वा भगवान्कृष्णः प्रियायाः प्रेमबंधनम्।। हास्यप्रौढिमजानंत्याः करुणः सोन्वकंपत।।२५।। पर्यंकादवरुह्या
शु तामुत्थाप्य चतुर्भुजः।। केशान्समुह्य तद्वक्त्रं प्रामृजत्पद्मपाणिना।।२६।। प्रमृज्याश्रुकले नेत्रे स्तनौ चोपहतौ शुचा।। आश्लिष्य बाहुना राजन्ननन्यविष

यांसतीम् ।।२७।। सांत्वयामाससांत्वज्ञः कृपया कृपणांप्रभुः ।। हास्यप्रौढिभ्रमच्चित्तामतदर्हांसतांगतिः ।।२८।। श्रीभगवानुवाच ।। मामावेदर्भ्यसूयेथाजाने
त्वांमत्परायणाम् ।। त्वद्वचः श्रोतुकामेन क्ष्वेल्याचरितमंगने ।।२९।। मुखंचप्रेमसंरंभस्फुरिताधरमीक्षितुम् ।। कटाक्षेपारुणापांगंसुंदरभ्रुकुटीतटम् ।।३०।।
अयंहिपरमोलाभोगृहेषुगृहमेधिनाम् ।। यन्नर्मैर्नीयतेयामः प्रियया भीरुभामिनि ।।३१।। श्रीशुकउवाच ।। सैवंभगवताराजन्वैदर्भीपरिसांत्विता ।। ज्ञात्वातत्प
रिहासोक्तिं प्रियत्यागभयंजहौ ।।३२।। बभाषेऋषभंपुंसांवीक्षंतीभगवन्मुखम् ।। सव्रीडहासरुचिरस्निग्धापांगेनभारत ।।३३।। रुक्मिण्युवाच ।। नन्वेवमेतदरविं
दविलोचनाहयद्वैभवान्भगवतोसदृशीविभूम्नः ।। क्वस्वेमहिम्न्यभिरतोभगवांस्त्र्यधीशः क्वाहंगुणप्रकृतिरज्ञगृहीतपादा ।।३४।। सत्यंभयादिवगुणेभ्यउरुक्र
मांतः शेतेसमुद्रउपलंभनमात्रआत्मा ।। नित्यंकदिंद्रियगणैः कृतविग्रहस्त्वंत्वत्सेवकैर्नृपपदंविधुतंतमोंऽधं ।।३५।। त्वत्पादपद्ममकरंदजुषांमुनीनांवर्त्मास्फुटं
नृपशुभिर्ननुदुर्विभाव्यम् ।। यस्मादलौकिकमिवेहितमीश्वरस्यभूमंस्तवेहितमथोअनुयेभवंतम् ।।३६।। निष्किंचनोननुभवान्नयतोस्तिकिंचिद्यस्मैबलिंबलिभु
जोऽपिहरंत्यजाद्याः ।। नत्वाविदंत्यसुतृपोंऽतकमाढ्यतांधाः प्रेष्ठोभवान्बलिभुजामपितेऽपितुभ्यम् ।।३७।। त्वंवैसमस्तपुरुषार्थमयः फलात्मायद्वांछयासुमतयो
विसृजंतिकृत्स्नम् ।। तेषांविभोसमुचितोभवतः समाजः पुंसः स्त्रियाश्चरतयोः सुखदुःखिनोर्न ।।३८।। त्वंन्यस्तदंडमुनिभिर्गदितानुभावआत्मात्मदश्चजगतामि

तिमिरंततोसि हित्वाभवद्भ्रुवउदीरितकालवेगध्वस्ताशिषोऽब्जभवनाकपतीन्कुतोऽन्ये ॥३९॥ जाड्यंवचस्तवगदाग्रजयस्तुभूपान्विद्राव्यशार्ङ्गनिनदेनजहार्थमांत्वम् ॥
सिंहोयथास्वबलिमीशपशून्स्वभागंतेभ्योभयाद्यदुदधिंशरणंप्रपन्नः ॥४०॥ यद्वांछयानृपशिखामणयोंगवैन्यजायंतनाहुषगयादयऐकपत्यम् ॥ राज्यंविसृज्यविवि
शुर्वनमंबुजाक्षसीदंतितेनुपदवींतइहास्थिताःकिम् ॥४१॥ कान्यंश्रयेततवपादसरोजगंधमाघ्रायसन्मुखरितंजनताऽपवर्गम् ॥ लक्ष्म्यालयंत्वविगणय्यगुणा
लयस्यमर्त्यासदोरुभयमर्थविविक्तदृष्टिः ॥४२॥ तंत्वाऽनुरूपमभजंजगतामधीशमात्मानमत्रचपरत्रचकामपूरम् ॥ स्यान्मेतवांघ्रिरशरणंसृतिभिर्भ्रमंत्यायोवैभजंत
मुपयात्यनृतापवर्गः ॥४३॥ तस्याःस्युरच्युतनृपाभवतोपदिष्टाःस्त्रीणांगृहेषुखरगोश्वबिडालभृत्याः ॥४४॥ यत्कर्णमूलमरिकर्षणनोपयायाद्युष्मत्कथामृडविरिंच
सभासुगीताः ॥४४॥ त्वक्श्मश्रुरोमनखकेशपिनद्धमंतर्मांसास्थिरक्तकृमिविट्कफपित्तवातम् ॥ जीवच्छवंभजतिकांतमतिर्विमूढायातेपदाब्जमकरंदमजिघ्रतीस्त्री
॥४५॥ अस्त्वंबुजाक्षममतेचरणानुरागआत्मन्रतस्यमयिचानतिरिक्तदृष्टेः ॥ यर्ह्यस्यवृद्धयउपात्तरजोऽतिमात्रोमामीक्षसेतदुहनःपरमानुकंपा ॥४६॥ नैवालीक
महंमन्येवचस्तेमधुसूदन ॥ अंबायाएवहिप्रायःकन्यायाःस्याद्रतिःक्वचित् ॥४७॥ व्यूढायाश्चापिपुंश्चल्यामनोऽभ्येतिनवंनवम् ॥ बुधोसतींनबिभृयात्तांबिभ्र
दुभयाच्युतः ॥४८॥ श्रीभगवानुवाच ॥ साध्व्येतच्छ्रोतुकामैस्त्वंराजपुत्रिप्रलंभिता ॥ मयोदितंयदन्वात्थसर्वंतत्सत्यमेवहि ॥४९॥ यान्यान्कामयसेका

मान्यस्य कामाय भामिनि॥ संति ह्येकांतभक्तायास्तव कल्याणि नित्यदा॥५०॥ उपलब्धं पतिप्रेम पातिव्रत्यं च तेनघे यद्वाक्यैश्चाल्यमानाया न धीर्मय्यपकर्षिता॥

५१॥ ये मां भजंति दांपत्ये तपसा व्रतचर्यया॥ कामात्मानोपवर्गेशं मोहिता मम मायया॥५२॥ मां प्राप्य मानिन्यपवर्गसंपदं वांछंति ये संपद एव तत्पतिम्॥ ते मंदभाग्या निरये

पि ये नृणां मात्रात्मकत्वान्निरयः सुसंगमः॥५३॥ दिष्ट्या गृहेश्वर्यसकृन्मयि त्वया कृतानुवृत्तिर्भवमोचनी खलैः॥ सुदुष्करासौ सुतरां दुराशिषो ह्यसुंभरायानिकृतिं जुष

स्त्रियः॥५४॥ न त्वादृशीं प्रणयिनीं गृहिणीं गृहेषु पश्यामि मानिनि यया स्वविवाहकाले॥ प्राप्तान्नृपान्नवगणय्य रहोहरो मे प्रस्थापितो द्विज उपश्रुतसत्कथस्य॥५५

भ्रातुर्विरूपकरणं युधि निर्जितस्य प्रोद्वाहपर्वणि च तद्वधमक्षगोष्ठ्याम्॥ दुःखं समुत्थमसहोस्मदयोगभीत्या नैवाब्रवीः किमपि तेन वयं जितास्ते॥५६॥ दूतस्त्वयात्म

लभने सुविविक्तमंत्रः प्रस्थापितो मयि चिरायति शून्यमेतत्॥ मत्वा जिहास इदमंगमनन्ययोग्यं तिष्ठेत तत्त्वयि वयं प्रतिनंदयामः॥५७॥ श्रीशुक उवाच॥ एवं सौरत

संल्लापैर्भगवान्जगदीश्वरः स्वरतो रमया रेमे नरलोकं विडंबयन्॥५८॥ तथान्यासामपि विभुर्गृहेषु गृहवानिव॥ आस्थितो गृहमेधीयान्धर्मांल्लोकगुरुर्ह

रिः॥५९॥ इति श्रीभा॰ म॰ द॰ स्कंधे कृष्णरुक्मिणीसंवादो नाम षष्टितमोऽध्यायः॥६०॥ ॥ ॥ एकषष्टितमे शौरेः पुत्रपौत्रादिसंततिः॥ अनिरुद्ध

विवाहे च रुक्मिणो रामतो वधः॥१॥ अष्टाधिकशतव्यष्टसहस्रस्त्रीसमुद्भगवान्॥ कोटिशः पुत्रपौत्रादीन्हरिर्दारैरयोजयत्॥२॥ श्रीशुक उवाच॥

भा०द०पु०म्
२२

ऐकैकशस्ताः कृष्णस्यपुत्रान्दशदशाबलाः ॥ अजीजनन्नवमान्पितुः सर्वात्मसंपदा ॥१॥ गृहादनपगंवीक्ष्यराजपुत्र्योच्युतंस्थितम् ॥ प्रेष्ठंन्यमंसतस्वंस्वं
नतत्तत्वविदःस्त्रियः ॥२॥ चार्वब्जकोशवदनायतबाहुनेत्रसप्रेमहाससरसवीक्षितवल्गुजल्पैः ॥ संमोहिताभगवतोनमनोविजेतुंस्वैर्विभ्रमैःसमशकन्वनिता
विभूम्नः ॥३॥ स्मायावलोकलवदर्शितभावहारिभ्रूमंडलप्रहितसौरतमंत्रशौंडैः ॥ पत्न्यस्तुषोडशसहस्रमनंगबाणैर्यस्येंद्रियंविमथितुंकरणैर्नशेकुः ॥४॥ इत्थं
रमापतिमवाप्यपतिंस्त्रियस्ताब्रह्मादयोपिनविदुःपदवींयदीयाम् ॥ भेजुर्मुदाविरतमेधितयानुरागहासावलोकनवसंगमलालसाद्यम् ॥५॥ प्रत्यु
द्गमासनवरार्हणपादशौचतांबूलविश्रमणवीजनगंधमाल्यैः ॥ केशप्रसारशयनस्नपनोपहार्यैर्दासीशताअपिविभोर्विदधुःस्मदास्यम् ॥६॥ तासां
यादशपुत्राणांकृष्णस्त्रीणांपुरोदिताः ॥ अष्टौमहिष्यस्तत्पुत्रान्प्रद्युम्नादीन्गृणामिते ॥७॥ चारुदेष्णःसुदेष्णश्चचारुदेहश्चवीर्यवान् ॥ सुचारुश्चारुगु
प्तश्चभद्रचारुस्तथापरः ॥८॥ चारुचंद्रोविचारुश्चचारुश्चदशमोहरेः ॥ प्रद्युम्नप्रमुखाजाताः रुक्मिण्यांनावमाःपितुः ॥९॥ भानुःसुभानुः [स्वर्भानुः] प्रभानुर्भानुमां
स्तथाचंद्रभानुर्बृहद्भानुरतिभानुस्तथाष्टमः ॥१०॥ श्रीभानुःप्रतिभानुश्चसत्यभामात्मजादश ॥ सांबःसुमित्रःपुरुजिच्छतजिच्चसहस्रजित् ॥११॥ विज
यश्चित्रकेतुश्चवसुमान्द्रविडःक्रतुः ॥ जांबवत्याःसुताह्येतेसांबाद्याःपितृसंमताः ॥१२॥ वीरश्चंद्रोश्वसेनश्चचित्रगुर्वेगवान्वृषः ॥ आमःशंकुर्वसुःश्रीमान्

अ० ६१
२२

कुंतिर्नाग्नजितेः स्मृताः ॥१३॥ श्रुतः कविर्वृषोवीरः सुबाहुर्भद्र एकलः ॥ शांतिर्दर्शः पूर्णमासः कालिंद्याः सोमकोवरः ॥१४॥ प्रघोषोगात्रवान्सिंहोबलः प्रबल ऊर्ध्वगः ॥
माद्र्याः पुत्रा महाशक्तिः सह ओजोऽपराजितः ॥१५॥ वृकोहर्षोनिलोगृध्रोवर्धनोन्नाद एव च ॥ महाशः पावनोवह्निर्मित्रविंदात्मजाः क्षुधिः ॥१६॥ संग्रामजिद्बृहत्से
नः शूरः प्रहरणोऽरिजित् ॥ जयः सुभद्रोभद्रायावाम आयुश्च सत्यकः ॥१७॥ दीप्तिमांस्ताम्रतप्ताद्यारोहिण्यास्तनयाहरेः ॥ प्रद्युम्नाच्चानिरुद्धोऽभूद्रुक्मव
त्यांमहाबलः ॥१८॥ पुत्र्यांतुरुक्मिणोराजन्नाम्नाभोजकटेपुरे ॥ एतेषांपुत्रपौत्राश्च बभूवुः कोटिशोनृप ॥ मातरः कृष्णजातीनांसहस्राणिचषोडश
॥१९॥ राजोवाच ॥ कथंरुक्म्यरिपुत्रायप्रादाद्दुहितरंयुधि ॥ कृष्णेनपरिभूतस्तंहंतुंरंध्रंप्रतीक्षते ॥ एतदाख्याहिमेविद्वन्द्विषोर्वैवाहिकंमिथः ॥२०
अनागतमतीतंचवर्तमानमतींद्रियम् ॥ विप्रकृष्टंव्यवहितंसम्यक्पश्यंतियोगिनः ॥२१॥ श्रीशुक उवाच ॥ वृतः स्वयंवरेसाक्षादनंगोंगयुतस्तया ॥
राज्ञः समेतान्निर्जित्यजहारैकरथोयुधि ॥२२॥ यद्यप्यनुस्मरन्वैरंरुक्मीकृष्णावमानितः ॥ व्यतरद्भागिनेयायसुतांकुर्वन्स्वसुः प्रियम् ॥२३॥ रुक्मिण्या
स्तनयांराजन्कृतवर्मसुतोबली ॥ उपयेमेविशालाक्षींकन्यांचारुमतींकिल ॥२४॥ दौहित्रायानिरुद्धायपौत्रींरुक्म्याददाद्धरेः ॥ रोचनांबद्धवैरोऽपि
स्वसुः प्रियचिकीर्षयाजानन्नधर्मंतद्यौनंस्नेहपाशानुबंधनः ॥२५॥ तस्मिन्नभ्युदयेराजन्रुक्मिणीरामकेशवौ ॥ पुरंभोजकटंजग्मुः सांबप्रद्युम्नका

भा०द०पु०म्
२३

दयः॥२६॥तस्मिन्निवृत्तउद्वाहे कालिंगप्रमुखान्नृपाः॥दृप्तास्तेरुक्मिणंप्रोचुर्बलमक्षैर्विनिर्जय॥२७॥अनक्षज्ञोह्ययंराजन्नपितद्व्यसनंमहत्॥इत्युक्तोबलमा
हूयतेनाक्षैरुक्म्यदीव्यत॥२८॥शतंसहस्रमयुतंरामस्तत्राददेपणम्॥तंतुरुक्म्यजयत्तत्रकालिंगःप्राहसद्बलम्॥२९॥दंतान्संदर्शयन्नुच्चैर्नामृष्यत्तद्धलायुधः
ततोलक्षंरुक्म्यगृह्णाद्ग्लहंतत्राजयद्बलः॥जितवानहमित्याहरुक्मीकैतवमाश्रितः॥३०॥मन्युनाक्षुभितःश्रीमान्समुद्रइवपर्वणि॥जात्यारुणाक्षोतिरुषा
न्यर्बुदंग्लहमाददे॥३१॥तंचापिजितवान्रामोधर्मेणछलमाश्रितः॥रुक्मीजितंमयात्रेमेवदंतुप्राश्निकाइति॥३२॥तदाब्रवीन्नभोवाणीबलेनैवजितोग्लहः॥धर्मतो
वचनेनैवरुक्मीवदतिवैमृषा॥३३॥तामनादृत्यवैदर्भोदुष्टराजन्यचोदितः॥संकर्षणंपरिहसन्बभाषेकालचोदितः॥३४॥नैवाक्षकोविदायूयंगोपालावनगोचराः
अक्षैर्दीव्यंतिराजानोबाणैश्चनभवादृशाः॥३५॥रुक्मिणैवमधिक्षिप्तोराजभिश्चोपहासितः॥क्रुद्धःपरिघमुद्यम्यजघ्नेतंनृम्णसंसदि॥३६॥कलिंगराजंत
रसागृहीत्वादशमेपदे॥दंतानपातयत्क्रुद्धोयोहसद्विवृतैर्द्विजैः॥३७॥अन्येनिर्भिन्नबाहूरुशिरसोरुधिरोक्षिताः॥राजानोदुद्रुवुर्भीताबलेनपरिघार्दिताः
॥३८॥निहतेरुक्मिणीश्यालेनाब्रवीत्साध्वसाधुवा॥रुक्मिणीबलयोराजन्स्नेहभंगभयाद्धरिः॥३९॥ततोनिरुद्धंसहसूर्ययावरंरथंसमारोप्ययुःकुशस्थ
लीम्॥रामादयोभोजकटाद्दशार्हाःसिद्धाखिलार्थामधुसूदनाश्रयाः॥४०॥इतिश्रीभा०म०द०अनिरुद्धविवाहेरुक्मिवधोनामैकषष्टितमोऽध्यायः

अ०
६१

२३

॥६१॥ ५०॥ द्वियुकुषस्थितमे प्रोक्तमनिरुद्धस्य रोधनम्॥ कन्यया रममाणस्य बाणेन बहुबाहुना॥१॥ अनिरुद्धोद्वहे ऽन्यस्मिन्बाणयादवसंयुगे॥ श्रीकृष्णः श्रीहरं जित्वा बाणबाहूनथाऽच्छिनत्॥२॥ राजोवाच॥ बाणस्य तनयामूषामुपयेमे यदूत्तमः तत्र युद्धमभूद्घोरं हरिशंकरयोर्महत्॥ एतत्सर्वं महायोगिन्समाख्यातुं त्वमर्हसि॥३॥ श्रीशुक उवाच॥ बाणः पुत्रशतज्येष्ठो बलेरासीन्महात्मनः॥ येन वामनरूपाय हरयेऽदायि मेदिनी॥२॥ तस्यौरसः सुतो बाणः शिवभक्तिरतः सदा॥ मान्यो वदान्यो धीमांश्च सत्यसंधो दृढव्रतः॥३॥ शोणिताख्ये पुरे रम्ये स राज्यमकरोत्पुरा तस्य शंभोः प्रसादेन किंकरा इव तेऽमराः॥ स रस्त्र बाहुर्वाद्येन ताण्डवे तोषयन्मृडम्॥४॥ भगवान्सर्वभूतेशः शरण्यो भक्तवत्सलः॥ वरेण छंदयामास स तं वव्रे पुराधिपम्॥५॥ स एकदाह गिरिशं पार्श्वस्थं वीर्यदुर्मदः॥ किरीटेनार्कवर्णेन संस्पृशंस्तत्पदांबुजम्॥६॥ नमस्ये त्वां महादेव लोकानां गुरुमीश्वरम्॥ पुंसामपूर्णकामानां कामपूरामरांघ्रिपम्॥७॥ दोःसहस्रं त्वया दत्तं परं भाराय मेऽभवत्॥ त्रिलोक्यां प्रतियोद्धारं न लभे त्वदृते समम्॥८॥ कंडूत्या निभृतैर्दोर्भिर्युयुत्सुर्दिग्गजानहम्॥ आद्यायां चूर्णयन्नद्रीन्भीतास्तेऽपि प्रदुद्रुवुः॥९॥ तच्छ्रुत्वा भगवान्क्रुद्धः केतुस्ते भज्यते यदा॥ त्वद्दर्पघ्नं भवेन्मूढ संयुगं मत्समेन ते॥१०॥ इत्युक्तः कुमतिर्हृष्टः स्वगृहं प्राविशन्नृप॥ प्रतीक्षन्गिरिशादेशं स्ववीर्यनशनं कुधीः॥११॥ तस्योषा नाम दुहिता स्वप्ने प्राद्युम्निना रतिम्॥ कन्यालभत कांतेन प्रागदृष्टश्रुतेन च॥१२॥ सा तत्र तमपश्यंती क्वासि कांतेति वादिनी॥ सखीनां मध्य उत्तस्थौ विह्वला व्रीडिता भृशम्॥१२

बाणस्यमंत्रीकुंभांडश्चित्रलेखाचतत्सुता।सख्यपृच्छत्सखीमूषांकौतूहलसमन्विता॥१४॥कंत्वंमृगयसेसुभ्रूःकीदृशस्तेमनोरथः॥हस्तग्राहंनतेद्यापिराजपुत्र्युपलक्षये
॥१५॥ऊषोवाच॥दृष्टःकश्चिन्नरःस्वप्नेश्यामःकमललोचनः॥पीतवासाबृहद्बाहुर्योषितांहृदयंगमः॥१६॥तमहंमृगयेकांतंपाययित्वाधरंमधु॥क्वापियातःस्पृहयतीं
क्षिप्त्वामांवृजिनार्णवे॥१७॥चित्रलेखोवाच॥व्यसनंतेपकर्षामित्रिलोक्यांयदिभाव्यते॥तमानेष्येनरंयस्तेमनोहर्तातमादिश॥१८॥इत्युक्त्वादेवगंधर्वसिद्धचारण
पन्नगान्॥दैत्यविद्याधरान्यक्षान्मनुजांश्चयथालिखत्॥१९॥मनुजेषुचसावृष्णीन्शूरमानकदुंदुभिम्॥व्यलिखद्रामकृष्णौचप्रद्युम्नंवीक्ष्यलज्जिता॥२०॥
अनिरुद्धंविलिखितंवीक्ष्योषावाङ्मुखीह्रिया॥सोसावसावितिप्राहस्मयमानामहीपते॥२१॥चित्रलेखाथतंज्ञात्वापौत्रंकृष्णस्ययोगिनी॥ययौविहायसारा
जन्द्वारकांकृष्णपालिताम्॥२२॥तत्रसुप्तंसुपर्यंकेप्राद्युम्निंयोगमास्थिता॥गृहीत्वाशोणितपुरंसख्यैप्रियमदर्शयत्॥२३॥साचतंसुंदरवरंविलोक्यमु
दितानना॥दुष्प्रेक्ष्येस्वगृहेपुंभीरेमेप्राद्युम्निनासमम्॥२४॥परार्ध्यवासःस्रग्गंधधूपदीपासनादिभिः॥पानभोजनभक्ष्यैश्चवाक्यैःशुश्रूषयार्चितः॥२५॥
गूढःकन्यापुरेशश्वत्प्रवृद्धस्नेहयातया॥नाहर्गणान्सबुबुधेऊषयापहृतेंद्रियः॥२६॥तांतथायदुवीरेणभुज्यमानांहतव्रताम्॥हेतुभिर्लक्षयांचक्रुराप्रीतां
दुरवच्छदैः॥२७॥भटाआवेदयांचक्रूराजंस्तेदुहितुर्वयम्॥विचेष्टितंलक्षयामःकन्यायाःकुलदूषणम्॥२८॥अनपायिभिरस्माभिर्गुप्तायाश्चगृहेप्रभो

कन्यायाद्दूषणंपुंभिर्दुष्प्रेक्ष्यायानविद्महे ।।२९।। ततः प्रव्यथितोबाणोदुहितुः श्रुतदूषणः ।। त्वरितः कन्यकागारंप्राप्तो ऽद्राक्षीद्यदूद्वहम् ।।३०।। कामात्मजंतंभुवनैक
सुंदरंश्यामंपिशंगांबरमंबुजेक्षणम् ।। बृहद्भुजंकुंडलकुंतलत्विषास्मितावलोकेनचमंडिताननम् ।।३१।। दीव्यंतमक्षैःप्रिययाभिनृम्णया तदंगसंगस्तनकुंकु
मस्रजम् ।। बाह्वोर्दधानंमधुमल्लिकाश्रितांतस्याग्रआसीनमवेक्ष्यविस्मितः ।।३२।। सतंप्रविष्टंवृतमाततायिभिर्भटैरनीकैरवलोक्यमाधवः ।। उद्यम्यमौर्वंपरिघं
व्यवस्थितोयथांतकोदंडधरोजिघांसया ।।३३।। [illegible] जिघृक्षयातान्परितः प्रसर्पतः शुनोयथासूकरयूथपोहनत् ।। तेहन्यमानाभवनाद्विनिर्गतानि
भिन्नमूर्धोरुभुजाः प्रदुद्रुवुः ।।३४।। तंनागपाशैर्बलिनंदनोबलीघ्नंतंस्वसैन्यंकुपितोबबंधह ।। ऊषाभृशंशोकविषादविह्वलाबद्धंनिशम्याश्रुकलाक्ष्यरौदिषी
त् ।।३५।। इतिश्रीभा०म०द०अनिरुद्धबंधोनामद्विषष्टितमो ऽध्यायः ।। ६२।। ५ ।। ।।५।। त्रियुक्षष्टितमेचाथबाणयादवसंगरे ।। स्तुतिर्ज्वरेणरुद्रेणबाण बा
हुभिदोहरेः ।।१।। श्रीशुकउवाच ।। अपश्यतांचानिरुद्धंतद्बंधूनांचभारत ।। चत्वारोवार्षिकामासाव्यतीयुरनुशोचताम् ।।१।। नारदात्तदुपाकर्ण्यवार्तां
बद्धस्यकर्मच ।। प्रययुःशोणितपुरंवृष्णयः कृष्णदेवताः ।।२।। प्रद्युम्नोयुयुधानश्चगदःसांबोथसारणः ।। नंदोपनंदोभद्राद्यारामकृष्णानुवर्तिनः
।।३।। अक्षौहिणीभिर्द्वादशभिःसमेताःसर्वतोदिशम् ।। रुरुधुर्बाणनगरंसमंतात्सात्वतर्षभाः ।।४।। भज्यमानपुरोद्यानप्राकाराट्टालगोपुरम् ।।
प्रेक्षमाणोरुषाविष्टस्तुल्यसैन्यो ऽभिनिर्ययौ ।।५।। बाणार्थेभगवान्रुद्रः ससुतैःप्रमथैर्वृतः ।। आरुह्यनंदिवृषभंयुयुधेरामकृष्णयोः ।।६।।

आसीत्सुतुमुलंयुद्धमद्भुतंरोमहर्षणम्॥ कृष्णशंकरयोराजन्प्रद्युम्नगुहयोरपि॥७॥ कुंभांडकूपकर्णाभ्यांबलेनसहसंयुगः॥ सांबस्यबाणपुत्रेण बाणेनसहसात्यकेः॥८॥ ब्रह्मादयःसुराधीशामुनयःसिद्धचारणाः॥ गंधर्वाप्सरसोयक्षाविमानैर्द्रष्टुमागमन्॥९॥ शंकरानुचरान्शौरिर्भूतप्रमथगुह्यकान्॥ डाकिनीर्यातुधानांश्चवेतालान्सविनायकान्॥१०॥ प्रेतमातृपिशाचांश्चकूष्मांडान्ब्रह्मराक्षसान्॥ द्रावयामासतीक्ष्णाग्रैःशरैःशार्ङ्गधनुश्च्युतैः॥११॥ पृथग्विधानिप्रायुंक्तपिनाक्यस्त्राणिशार्ङ्गिणे॥ प्रत्यस्त्रैःशमयामासशार्ङ्गपाणिरविस्मितः॥१२॥ ब्रह्मास्त्रस्यचब्रह्मास्त्रंवायव्यस्यचपार्वतम्॥ आग्नेयस्यचपार्जन्यंनैजंपाशुपतस्यच॥१३॥ मोहयित्वातुगिरिशंजृंभणास्त्रेणजृंभितम्॥ बाणस्यपृतनांशौरिर्जघानासिगदेषुभिः॥१४॥ स्कंधःप्रद्युम्नबाणौघैरर्द्यमानःसमंततः॥ असृग्विमुंचन्गात्रेभ्यःशिखिनाऽपाक्रमद्रणात्॥१५॥ कुंभांडःकूपकर्णश्चपेततुर्मुसलार्दितौ॥ दुद्रुवुस्तदनीकानि हतनाथानिसर्वतः॥१६॥ विशीर्यमाणंस्वबलंदृष्ट्वाबाणोऽत्यमर्षणः॥ कृष्णमभ्यद्रवत्संख्येरथीहित्वैवसात्यकिम्॥१७॥ धनूंष्याकृष्ययुगपद्बाणःपंचशतानिवै॥ एकैकस्मिन्शरौद्वौद्वौसंदधेरणदुर्मदः॥१८॥ तानिचिच्छेदभगवान्धनूंषियुगपद्धरिः॥ सारथिंरथमश्वांश्चहत्वाशंखमपूरयत्॥१९॥ तन्माताकोटरानामनग्नामुक्तशिरोरुहा॥ पुरोवतस्थेकृष्णस्यपुत्रप्राणरिरक्षया॥२०॥ ततस्तिर्यङ्मुखोनग्नामनिरीक्षन्गदाग्रजः

बाणश्चतावद्विरथश्छिन्नधन्वाविशत्पुरम्॥२१॥ विद्राविते भूतगणे ज्वरस्तु त्रिशिरास्त्रिपात्॥ अभ्यधावत दाशार्हं दहन्निव दिशो दश॥२२॥ अथना
रायणो देवस्तं दृष्ट्वा व्यसृजज्ज्वरम्॥ माहेश्वरो वैष्णवश्च युयुधाते ज्वरावुभौ॥२३॥ माहेश्वरः समाक्रंदन्वैष्णवेन बलार्दितः॥ अलब्ध्वाभयमन्यत्र भीतो मा
हेश्वरो ज्वरः॥ शरणार्थी हृषीकेशं तुष्टाव प्रयतांजलिः॥२४॥ ज्वर उवाच॥ नमामि त्वाऽनंतशक्तिं परेशं सर्वात्मानं केवलं ज्ञप्तिमात्रम्॥ विश्वोत्पत्तिस्थानसंरो
धहेतुं यत्तद्ब्रह्म ब्रह्मलिंगं प्रशांतं॥२५॥ कालो दैवं कर्म जीवः स्वभावो द्रव्यं क्षेत्रं प्राण आत्मा विकारः॥ तत्संघातो बीजरोहप्रवाहस्त्वन्मायैषा तन्निषेधं प्रपद्ये॥२६॥
नानाभावैर्लीलयैवोपपन्नैर्देवान्साधून्लोकसेतून्बिभर्षि॥ हंस्युन्मार्गान्हिंसया वर्तमानान्जन्मैतत्ते भारहाराय भूमेः॥२७॥ तप्तोऽहं ते तेजसा दुःसहेन शां
तोग्रेणात्युल्बणेन ज्वरेण॥ तावत्तापो देहिनां तेंघ्रिमूलं नो सेवेरन्यावदाशानुबद्धाः॥२८॥ श्रीभगवानुवाच॥ त्रिशिरस्ते प्रसन्नोस्मि व्येतु ते मज्ज्वराद्भय
म्॥ यो नौ स्मरति संवादं तस्य त्वन्न भवेद्भयम्॥२९॥ इत्युक्तोऽच्युतमानम्य गतो माहेश्वरो ज्वरः॥ बाणस्तु रथमारूढः प्रागाद्योत्स्यन्जनार्दनम्॥३०॥ ततो बाहु
सहस्रेण नानायुधधरोऽसुरः॥ मुमोच परमक्रुद्धो बाणांश्चक्रायुधे नृप॥३१॥ तस्यास्यतोऽस्त्राण्यसकृच्चक्रेण क्षुरनेमिना॥ चिच्छेद भगवान्बाहून्
शाखा इव वनस्पतेः॥३२॥ बाहुषु छिद्यमानेषु बाणस्य भगवान्भवः॥ भक्तानुकंप्युपव्रज्य चक्रायुधमभाषत॥३३॥ श्रीरुद्र उवाच॥ त्वं हि ब्रह्म

भा०८•अ•७
२६

परंज्योतिर्गूढं ब्रह्मणि वाङ्मये ॥ यं पश्यंत्यमलात्मान आकाशमिव केवलम् ॥ ३४ ॥ नाभिर्नभोग्निर्मुखमंबुरेतो द्यौः शीर्षमाशाः श्रुतिरंघ्रिरुर्वी ॥ चंद्रो मनो यस्य
दृगर्क आत्मा अहं समुद्रो जठरं भुजेंद्रः ॥ ३५ ॥ रोमाणि यस्यौषधयोंबुवाहाः केशा विरिंचो धिषणा विसर्गः ॥ प्रजापतिर्हृदयं यस्य धर्मः स वै भवान्पुरुषो लो
ककल्पः ॥ ३६ ॥ नवावतारो यमकुंठधामन्धर्मस्य गुप्त्यै जगतो भवाय ॥ वयं च सर्वे भवतानुभाविता विभावयामो भुवनानि सप्त ॥ ३७ ॥ त्वमेक आद्यः पुरुषो
द्वितीयस्तुर्यः स्वदृग्धेतुरहेतुरीशः ॥ प्रतीयसेऽथापि यथाविकारं स्वमायया सर्वगुणप्रसिद्ध्यै ॥ ३८ ॥ यथैव सूर्यः पिहितः स्वछायया छायां च रूपाणि च सं
कास्ति ॥ एवं गुणेनापिहितो गुणांस्त्वमात्मप्रदीपो गुणिनश्च भूमन् ॥ ३९ ॥ यन्मायया मोहितधियः पुत्रदारगृहादिषु ॥ उन्मज्जंति निमज्जंति प्रसक्ता वृजि
नार्णवे ॥ ४० ॥ देवदत्तमिमं लब्ध्वा नृलोकमजितेंद्रियः ॥ यो नाद्रियेत त्वत्पादौ स शोच्यो ह्यात्मवंचकः ॥ ४१ ॥ यस्त्वां विसृजते मर्त्य आत्मानं प्रियमीश्वरम्
विपर्ययेंद्रियार्थार्थं विषमत्त्यमृतं त्यजन् ॥ ४२ ॥ अहं ब्रह्माऽथ विबुधा मुनयश्चामलाशयाः ॥ सर्वात्मना प्रपन्नास्त्वामात्मानं प्रेष्ठमीश्वरम् ॥ ४३ ॥ तं त्वा जग
त्स्थित्युदयांतहेतुं समं प्रशांतं सुहृदात्मदैवम् ॥ अनन्यमेकं जगदात्मकेतं भवापवर्गाय भजाम देवम् ॥ ४४ ॥ अयं ममेष्टो दयितोऽनुवर्ती मयाऽभयं दत्तम
मुष्य देव ॥ संपाद्यतां तद्भवतः प्रसादो यथा हि ते पन्नो प्रसादः ॥ ४५ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ यदाऽथ भगवंस्त्वन्नः करवाम प्रियं तव भव

अ०
६२

२६

तोयद्व्यवसितं तन्मेसाध्वनुमोदितम्॥४६॥ अवध्योऽयंममाप्येषवैरोचनिसुतोऽसुरः॥ प्रह्लादायवरोदत्तोनवध्योमेतवान्वयः॥४७॥ दर्पोपशमनायास्यप्रवृ
क्णाबाहवोमया॥ सूदितंचबलंभूरियच्चभारायितंभुवः॥४८॥ चत्वारोस्यभुजाःशिष्टाभविष्यंत्यजरामराः॥ पार्षदमुख्योभवतोनकुतश्चिद्भयोऽसुरः॥४९॥ इतिल
ब्ध्वाभयंकृष्णंप्रणम्यशिरसासुरः॥ प्राद्युम्निंरथमारोप्यसवध्वासमुपानयत्॥५०॥ अक्षौहिण्यापरिवृतंसुवासःसमलंकृतम्॥ सपत्नीकंपुरस्कृत्यययौरुद्रा
नुमोदितः॥५१॥ स्वराजधानींसमलंकृतांध्वजैःसतोरणैरुक्षितमार्गचत्वराम्॥ विवेशशंखानकदुंदुभिस्वनैरभ्युद्यतःपौरसुहृद्द्विजातिभिः॥५२॥ यएवं
कृष्णविजयंशंकरेणचसंयुगम्॥ संस्मरेत्प्रातरुत्थायनतस्यस्यात्पराजयः॥५३॥ इतिश्रीभा॰म॰द॰त्रिषष्टितमोऽध्यायः॥६३॥ ९०१॥ चतुःषष्टितमे
कृष्णोनृगंशापाद्विमोचयत्॥ अलसस्वहारिदोषोत्स्याराज्ञोद्दसानशिक्षयत्॥१॥ विभूतिभाग्यभोगादिमदोन्नद्धमनोरथान्॥ अन्वशासद्यदूनकृष्णोनृ
गोद्धारप्रसंगतः॥२॥ श्रीशुकउवाच॥ एकदोपवनंराजन्जग्मुर्यदुकुमारकाः॥ विहर्तुंसांबप्रद्युम्नचारुभानुगदादयः॥१॥ क्रीडित्वासुचिरंतत्रविचिन्वंतःपि
पासिताः॥ जलंनिरुदकेकूपेददृशुःसत्वमद्भुतम्॥२॥ कृकलासंगिरिनिभंवीक्ष्यविस्मितमानसाः॥ तस्यचोद्धरणेयत्नंचक्रुस्तेकृपयान्विताः॥३॥ च
र्मजैस्तांतवैःपाशैर्बध्वापतितमर्भकाः॥ नाशक्नुवन्समुद्धर्तुंकृष्णायाचख्युरुत्सुकाः॥४॥ तत्रागत्यारविंदाक्षोभगवान्विश्वभावनः॥ वीक्ष्योज्जहा

रथांगेनतंकरेणसलीलया ॥५॥ सउत्तमश्लोककराभिमृष्टोविहायसद्यःकृकलासरूपम् ॥ संतप्तचामीकरचारुवर्णःस्वर्ग्यद्भुतालंकरणांबरस्रक् ॥६॥ पप्रच्छ
विद्वानपितन्निदानंजनेषुविख्यापयितुंमुकुंदः ॥ कस्त्वंमहाभागवरेण्यरूपोदेवोत्तमंत्वांगणयामिनूनम् ॥७॥ दशामिमांवाकेनकर्मणासंप्रापितोऽस्यतदर्हः
सुभद्र ॥ आत्मानमाख्याहिविवित्सतांनोयन्मन्यसेनःक्षममत्रवक्तुम् ॥८॥ श्रीशुकउवाच ॥ इतिस्मराजासंपृष्टःकृष्णेनानंतमूर्तिना ॥ माधवंप्रणिपत्याहकि
रीटेनार्कवर्चसा ॥९॥ नृगउवाच ॥ नृगोनामनरेंद्रोहमिक्ष्वाकुतनयःप्रभो ॥ दानिष्वाख्यायमानेषुयदितेकर्णमस्पृशम् ॥१०॥ किंनतेविदितंनाथसर्वभूता
त्मसाक्षिणः ॥ कालेनाव्याहतदृशोवक्ष्येथापितवाज्ञया ॥११॥ यावंत्यःसिकताभूमेर्यावंत्योदिवितारकाः ॥ यावंत्योवर्षधाराश्चतावतीरददंस्मगाः
॥१२॥ पयस्विनीस्तरुणीःशीलरूपगुणोपपन्नाःकपिलाहेमशृंगीः ॥ न्यायार्जिताररूप्यखुराःसवत्सादुकूलमालाभरणाददावहम् ॥१३॥ स्वलं
कृतेभ्योगुणशीलवद्भ्यःसीदत्कुटुंबेभ्यऋतव्रतेभ्यः ॥ तपःश्रुतब्रह्मवदान्यसद्भ्यःप्रादांयुवभ्योद्विजपुंगवेभ्यः ॥१४॥ गोभूहिरण्यायतनाश्वह
स्तिनःकन्याःसदासीस्तिलरूप्यशय्याः ॥ वासांसिरत्नानिपरिच्छदान्रथानिष्टंचयज्ञैश्चरितंचपूर्तम् ॥१५॥ कस्यचिद्द्विजमुख्यस्यभ्रष्टागौर्ममगो
धने ॥ संपृक्ताविदुषासाचमयादत्ताद्विजायते ॥१६॥ तांनीयमानांतत्स्वामीदृष्ट्वोवाचममेतिनम् ॥ ममेतिप्रतिग्राह्याहनृगोमेदत्तवानिति ॥१७॥ वि

गो विवदमानौ मामूचतुः स्वार्थसाधकौ ॥ भवान्दाता प्रहर्ता चेत्युभा मे भयक्षमः ॥ १८ ॥ अनुनीतावुभौ विप्रौ धर्मकृच्छ्रगतेन वै ॥ गवां लक्षं प्रकृष्टानां
दास्याम्येषा प्रदीयताम् ॥ १९ ॥ भवंतावनुगृह्णीतां किंकरस्याविजानतः ॥ समुद्धरतमां कृच्छ्रात्पतंतं निरयेऽशुचौ ॥ २० ॥ नाहं प्रतीच्छे वै राजन्नित्युक्त्वा स्वा
म्यपाक्रमत् ॥ नान्यद्गवामप्ययुतमिच्छामीत्यपरो ययौ ॥ २१ ॥ एतस्मिन्नंतरे याम्यैर्दूतैर्नीतो यमक्षयम् ॥ यमेन पृष्टस्तत्राहं देवदेव जगत्पते ॥ २२ ॥ पूर्वं त्वमशुभं
भुंक्ष्व उताहो नृपते शुभम् ॥ नांतं दानस्य धर्मस्य पश्ये लोकस्य भास्वतः ॥ २३ ॥ पूर्वं देवाशुभं भुंज इति प्राह पतेति सः ॥ तावद्राक्ष मात्मानं कृकलासं पतन्प्रभो ॥ २४ ॥ ब्रह्मण्य
स्य वदान्यस्य तव दासस्य केशव ॥ स्मृतिर्नाद्यापि विध्वस्ता भवत्संदर्शनार्थिनः ॥ २५ ॥ स त्वं कथं मम विभोऽक्षिपथः परात्मा योगेश्वरैः श्रुतिदृशामलहृद्विभाव्यः ॥ साक्षादधो
क्षज उरुव्यसनांधबुद्धेः स्यान्मेऽनुदृश्य इह यस्य भवापवर्गः ॥ २६ ॥ देवदेव जगन्नाथ गोविंद पुरुषोत्तम नारायण हृषीकेश पुण्यश्लोकाच्युताव्यय ॥ २७ ॥ अनुजानीहि मां कृष्ण
यांतं देवगतिं प्रभो ॥ यत्र क्वापि सतश्चेतो भूयान्मे त्वत्पदास्पदम् ॥ २८ ॥ नमस्ते सर्वभावाय ब्रह्मणेऽनंतशक्तये ॥ कृष्णाय वासुदेवाय योगानां पतये नमः ॥ २९ ॥ इत्युक्त्वा तं परि
क्रम्य पादौ स्पृष्ट्वा स्वमौलिना ॥ अनुज्ञातो विमानाग्र्यमारुहत्पश्यतां नृणाम् ॥ ३० ॥ कृष्णः परिजनं प्राह भगवान्देवकीसुतः ॥ ब्रह्मण्यदेवो धर्मात्मा राजन्याननुशिक्षयन्
३१ ॥ दुर्जरं बत ब्रह्मस्वं भुक्तमग्नेर्मनागपि ॥ तेजीयसोऽपि किमुत राज्ञामीश्वरमानिनाम् ॥ ३२ ॥ नाहं हालाहलं मन्ये विषं यस्य प्रतिक्रिया ॥ ब्रह्मस्वं हि विषं प्रोक्तं नास्य प्रतिवि
धिर्भुवि ॥ ३३ ॥ हिनस्ति विषमत्तारं वह्निरद्भिः प्रशाम्यति ॥ कुलं समूलं दहति ब्रह्मस्वारणिपावकः ॥ ३४ ॥ ब्रह्मस्वं दुरनुज्ञातं भुक्तं हंति त्रिपूरुषम् ॥ प्रसह्य तु बलाद्भुक्तं दश

पूर्वान् दशापरान् ॥ ३५ ॥ राज्ञो नो राजलक्ष्म्यांधानात्मपातं विचक्षते ॥ निरयं ये ऽभिमन्यंते ब्रह्मस्वं साधु बालिशाः ॥ ३६ ॥ गृण्हंति यावतः पांसून् क्रंदतामश्रुबिंदवः ॥
विप्राणां हृतवृत्तीनां वदान्यानां कुटुंबिनाम् ॥ ३७ ॥ राजानो राजकुल्याश्च तावतो ऽब्दान् निरंकुशाः ॥ कुंभीपाकेषु पच्यंते ब्रह्मदायापहारिणः ॥ ३८ ॥ स्वदत्तां परदत्तां वा
ब्रह्मवृत्तिं हरेच्च यः ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि विष्ठायां जायते कृमिः ॥ ३९ ॥ न मे ब्रह्मधनं भूयाद्यद्गृध्वाल्पायुषो नराः ॥ पराजिताश्च्युता राज्याद्भवंत्युद्वेजिनो ऽहयः ॥ ४० ॥
विप्रं कृतागसमपि नैव द्रुह्यत मामकाः ॥ घ्नंतं बहु शपंतं वा नमस्कुरुत नित्यशः ॥ ४१ ॥ यथाहं प्रणमे विप्राननुकालं समाहितः ॥ तथा नमत यूयं च यो ऽन्यथा मे स दंडभा
क् ॥ ४२ ॥ ब्राह्मणार्थो ह्यपहृतो हर्तारं पातयत्यधः ॥ अजानंतमपि ह्येनं नृगं ब्राह्मणगौरिव ॥ ४३ ॥ एवं विश्राव्य भगवान् मुकुंदो द्वारकौकसः ॥ पावनः सर्वलोकानां वि
वेश निजमंदिरम् ॥ ४४ ॥ इति श्रीभा० म० द० नृगोपाख्यानं नाम चतुःषष्टितमो ऽध्यायः ॥ ६४ ॥ ५ग ॥ पंचषष्टितमे रामश्चक्रे गोकुलमागतः ॥ रममाणस्तु गोपी
भिः कालिंद्याः कर्षणं मदात् ॥ १ ॥ रामस्य चरितं चित्रं कालिंद्याकर्षणादि यत् ॥ पौंड्रकानादिवध्यास्य पृथगुक्तमतः परम् ॥ २ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ बलभद्रः कुरुश्रेष्ठ
भगवान् रथमास्थितः ॥ सुहृद्दिदृक्षुरुत्कंठः प्रययौ नंदगोकुलम् ॥ १ ॥ परिष्वक्तश्चिरोत्कंठैर्गोपैर्गोपीभिरेव च ॥ रामो ऽभिवाद्य पितराव् आशीर्भिरभिनंदितः
॥ २ ॥ चिरं नः पाहि दाशार्ह सानुजो जगदीश्वरः ॥ इत्यारोप्यांकमालिंग्य नेत्रैः सिषिचतुर्जलैः ॥ ३ ॥ गोपवृद्धांश्च विधिवद्यविष्ठैरभिवंदितः ॥ यथावयो यथास

रक्ष्यं यथासंबंधमात्मनः ॥४॥ समुपेत्याथ गोपास्तान्हास्यरुतग्रहादिभिः ॥ विश्रांतं तत्र मासीनं पप्रच्छुः पर्युपागताः ॥५॥ पृष्टाश्चानामयं स्वेषु प्रेमगद्गदया गिरा ॥ कृ
ष्णे कमलपत्राक्षे संन्यस्ताखिलराधसः ॥६॥ कच्चिन्नो बांधवा राम सर्वे कुशलमासते ॥ कच्चित्स्मरथ नो राम यूयं दारसुतान्विताः ॥७॥ दिष्ट्या कंसो हतः पापो दिष्ट्या मुक्ताः
सुहृज्जनाः ॥ निहत्य निर्जित्य रिपून्दिष्ट्या दुर्गं समाश्रिताः ॥८॥ गोप्यो हसंत्यः पप्रच्छू रामसंदर्शनादृताः ॥ कच्चिदास्ते सुखं कृष्णः पुरस्त्रीजनवल्लभः ॥९॥ कच्चि
त्स्मरति वा बंधून्पितरं मातरं च सः ॥ अप्यसौ मातरं द्रष्टुं सकृदप्यागमिष्यति ॥ अपि वा स्मरते स्माकमनुसेवां महाभुजः ॥१०॥ मातरं पितरं भ्रातॄन्पतीन्पुत्रान्स्व
सॄरपि ॥ यदर्थे जहिम दाशार्ह दुस्त्यजान्स्वजनान्प्रभो ॥११॥ ता नः सद्यः परित्यज्य गतः संछिन्नसौहृदः ॥ कथं नु तादृशं स्त्रीभिर्न श्रद्धीयेत भाषितम् ॥१२॥ क
थं नु गृण्हंत्यनवस्थितात्मनो वाचः कृतघ्नस्य बुधाः पुरस्त्रियः ॥ गृण्हंति वै चित्रकथस्य सुंदरस्मितावलोकोच्छ्वसितस्मरातुराः ॥१३॥ किं नस्तत्कथया गोप्यः कथाः
कथयतापराः ॥ यात्यस्माभिर्विना कालो यदि तस्य तथैव नः ॥१४॥ इति प्रहसितं शौरेर्जल्पितं चारुवीक्षितम् ॥ गतिं प्रेमपरिष्वंगं स्मरंत्यो रुरुदुः स्त्रियः ॥१५॥ संकर्ष
णस्ताः कृष्णस्य संदेशैर्हृदयंगमैः ॥ सांत्वयामास भगवान्नानानुनयकोविदः ॥१६॥ द्वौ मासौ तत्र चावात्सीन्मधुं माधवमेव च ॥ रामः क्षपासु भगवान्गोपीनां
रतिमावहन् ॥१७॥ पूर्णचंद्रकलामृष्टे कौमुदीगंधवायुना ॥ यमुनोपवने रेमे सेविते स्त्रीगणैर्वृतः ॥१८॥ वरुणप्रेषिता देवी वारुणी वृक्षकोटरात् ॥ पतंती तद्वनं
सर्वं स्वगंधेनाध्यवासयत् ॥१९॥ तं गंधं मधुधाराया वायुनोपहृतं बलः ॥ आघ्रायोपगतस्तत्र ललनाभिः समं पपौ ॥२०॥ उपगीयमानचरितो वनिताभिर्हला
युधः ॥ वनेषु व्यचरत्क्षीबो मदविह्वललोचनः ॥२१॥ स्रग्व्येककुंडलो मत्तो वैजयंत्या च मालया ॥ बिभ्रत्स्मितमुखांभोजं स्वेदप्रालेयभूषितम् ॥२२॥ सभा

भा०द०शु०म्
२९

जुहाव यमुनां जलक्रीडार्थमीश्वरः॥ निजं वाक्यमनादृत्य मत्त इत्यापगां बलः। अनागतां हलाग्रेण कुपितो विचकर्ष ह॥२३॥ पापे त्वं मामवज्ञाय यन्नायासि मयाहुता। नेष्ये त्वां ला-
ङ्गलाग्रेण शतधा कामचारिणीम्॥२४॥ एवं निर्भर्त्सिता भीता यमुना यदुनंदनम्। उवाच चकिता वाचं पतिता पादयोर्नृप॥२५॥ राम राम महाबाहो न जाने तव विक्रमम्। यस्यै-
कांशेन विधृता जगती जगतः पते॥२६॥ परं भावं भगवतो भगवन्मामजानतीम्। मोक्तुमर्हसि विश्वात्मन्प्रपन्नां भक्तवत्सल॥२७॥ ततो व्यमुंचद्यमुनां याचितो भगवान्बलः।
विजगाह जलं स्त्रीभिः करेणुभिरिवेभराट्॥२८॥ कामं विहृत्य सलिलादुत्तीर्णायासितांबरे। भूषणानि महार्हाणि ददौ कांतिः शुभां स्रजम्॥२९॥ वसित्वा वाससी नीले माला-
मामुच्य कांचनीम्। रेजे स्वलंकृतो लिप्तो माहेंद्र इव वारणः॥३०॥ अद्यापि दृश्यते राजन्यमुनाकृष्टवर्त्मना। बलस्यानंतवीर्यस्य वीर्यं सूचयतीव हि॥३१॥ एवं सर्वा नि-
शा याता एकेव रमतो व्रजे। रामस्याक्षिप्तचित्तस्य माधुर्यैर्व्रजयोषिताम्॥३२॥ इति श्रीभा० म० द० स्कं० बलदेवविजये यमुनाकर्षणं नाम पंचषष्टितमोऽध्यायः॥ ६५
षट्षष्टितमे काशीं गत्वाहन्पौंड्रकं हरिः॥ तन्मित्रं च ततो कृत्यं सुदक्षिणवधादिकम्॥१॥ श्रीशुक उवाच॥ नंदव्रजं गते रामे करूषाधिपतिर्नृप। वासुदेवोऽहमित्यज्ञो
दूतं कृष्णाय प्राहिणोत्॥१॥ त्वं वासुदेवो भगवानवतीर्णो जगत्पतिः॥ इति प्रस्तोभितो बालैर्मेन आत्मानमच्युतम्॥२॥ दूतं च प्राहिणोन्मंदः कृष्णायाव्यक्तवर्त्म-
ने॥ द्वारकायां यथा बालो नृपो बालकृतोऽबुधः॥३॥ दूतस्तु द्वारकामेत्य सभायामास्थितं प्रभुम्॥ कृष्णं कमलपत्राक्षं राजसंदेशमब्रवीत्॥४॥ वासुदेवोऽवतीर्णो-
ऽहमेक एव न चापरः॥ भूतानामनुकंपार्थं त्वं तु मिथ्याभिधां त्यज॥५॥ यानि त्वमस्मच्चिह्नानि मौढ्याद्बिभर्षि सात्वत। त्यक्त्वैहि मां त्वं शरणं नो चेद्देहि ममाहवम्॥६॥
॥श्रीशुक उवाच॥ कत्थनं तदुपाकर्ण्य पौंड्रकस्याल्पमेधसः॥ उग्रसेनादयः सभ्या उच्चकैर्जहसुस्तदा॥७॥

अ० ६५
२९

उवाच हृष्टं भगवान् परिहासकथामनु ॥ उत्स्रक्ष्ये मूढ चिह्नानि येस्त्वमेवं विकत्थसे ॥ ८ ॥ मुरसं तदपिधायाङ्ग कंकरध्ववरैर्वृतः ॥ शयिष्यसे हतस्तत्र भविता शरणं शुनाम् ॥ ९ ॥ इति दूत
स्तदाक्षेपं स्वामिने सर्वमाहरत् ॥ कृष्णोऽपि रथमास्थाय काशीमुपजगाम ह ॥ १० ॥ पौण्ड्रकोऽपि तदुद्योगमुपलभ्य महारथः ॥ अक्षौहिणीभ्यां संयुक्तो निश्चक्राम पुराद्द्रुतम् ॥ ११ ॥
तस्य काशीपतिर्भित्रं पार्ष्णिग्राहोऽन्वयान्नृप अक्षौहिणीभिस्तिसृभिरपश्यत्सोऽङ्कं हरिः ॥ १२ ॥ शंखचार्यसिगदाशार्ङ्ग श्रीवत्साद्युपलक्षितम् ॥ बिभ्राणं कौस्तुभमणिं वनमाला
विभूषितम् ॥ १३ ॥ कौशेयवाससी पीते वसानं गरुडध्वजम् ॥ अमूल्यमौल्याभरणं स्फुरन्मकरकुंडलम् ॥ १४ ॥ दृष्ट्वा तमात्मनस्तुल्यवेषं कृत्रिममास्थितम् ॥ यथा
नटं रंगगतं विजहास भृशं हरिः ॥ १५ ॥ शस्त्रैर्गदाभिः परिघैः शक्त्यृष्टिमुसलतोमरैः ॥ असिभिः पट्टिशैर्बाणैः प्राहरन्नरयो हरिम् ॥ १६ ॥ कृष्णस्तु तत्पौण्ड्रककाशिरा
जयोर्बलं गजस्यंदनवाजिपत्तिमत् ॥ गदासिचक्रेषुभिरार्दयत्क्षणं यथा युगान्ते हुतभुक्पृथक्प्रजाः ॥ १७ ॥ आयोधनं तद्रथवाजिकुंजरद्विषत्खरोष्ट्रैररिणा
व रथंडिते ॥ बभौ चितं मोदवहं मनस्विनामाक्रीडनं भूतपतेरिवोल्बणम् ॥ १८ ॥ अथाह पौण्ड्रकं शौरिर्भो भो पौण्ड्रक यद्भवान् ॥ दूतवाक्येन मामाह तान्यस्त्राण्यु
त्सृजामि ते ॥ १९ ॥ त्याजयिष्येऽभिधानं मे यत्त्वयाज्ञ मृषा धृतम् ॥ व्रजामि शरणं तेऽद्य यदि नेच्छामि संयुगम् ॥ २० ॥ इति क्षिप्त्वा शितैर्बाणैर्विरथीकृत्य पौण्ड्रकम् ॥
शिरो । वृश्चद्रथाङ्गेन वज्रेणेन्द्रो यथा गिरेः ॥ २१ ॥ तथा काशीपतेः कायाच्छिरस्तु शरपत्रिभिः ॥ न्यपातयत्काशिपुर्यां पद्मकोशमिवानिलः ॥ २२ ॥ एवं मत्स

रिणंरत्वा॰पौंड्रकंससरंहरिः॥ द्वारकामाविशात्सिद्धैर्गीयमानकथामृतः॥२३॥सनित्यंभगवद्ध्यानप्रध्वस्ताखिलबंधनः॥ बिभ्राणश्चहरेराजन्स्वरूपंत
न्मयो॰भवत्॥२४॥शिरःपतितमालोक्यराजद्वारेसकुंडलम्॥ किमिदंकस्यवावक्त्रमितिसंशयिरेजनाः॥२५॥राज्ञःकाशिपतेर्ज्ञात्वामहिष्यःपुत्रबांधवाः॥
पौराश्चहाहताराजन्नाथनाथेतिप्रारुदन्॥२६॥सुदक्षिणस्तस्यसुतःकृत्वासंस्थाविधिंपितुः॥निहत्यपितृहंतारंयास्याम्यपचितिंपितुः॥२७॥इत्यात्मना॰
भिसंधायसोपाध्यायोमहेश्वरम्॥सुदक्षिणो॰र्चयामासपरमेणसमाधिना॥२८॥प्रीतोविमुक्तोभगवांस्तस्मैवरमदाद्विभुः॥पितृहंतृवधोपायं
सवव्रेवरमीप्सितम्॥२९॥दक्षिणाग्निंपरिचरब्राह्मणैःसममृत्विजम्॥अभिचारविधानेनसचाग्निःप्रमथैर्वृतः॥३०॥साधयिष्यतिसंकल्पमब्र
ह्मण्येप्रयोजितः॥इत्यादिष्टस्तथाचक्रेकृष्णायाभिचरन्व्रती॥३१॥ततोग्निरुत्थितःकुंडान्मूर्तिमानतिभीषणः॥तप्ततांम्रशिखाश्मश्रुरंगारोद्गा
रिलोचनः॥३२॥दंष्ट्रोग्रभ्रुकुटीदंडकठोरास्यःस्वजिह्वया॥आलिहन्सृक्किणीनग्नोविधुन्वंस्त्रिशिखंज्वलत्॥३३॥पद्भ्यांतालप्रमाणाभ्यां
कंपयन्नवनीतलम्॥सो॰भ्यधावद्वृतोभूतैर्द्वारकांप्रदहन्दिशः॥३४॥तमाभिचारदहनमायांतंद्वारकौकसः॥विलोक्यतत्रसुःसर्वेवनदाहेमृगा
यथा॥३५॥अक्षैःसभायांक्रीडंतंभगवंतंभयातुराः॥त्राहित्राहित्रिलोकेशवन्हेःप्रदहतःपुरम्॥३६॥श्रुत्वातज्जनवैक्लव्यंदृष्ट्वास्वानांचसाध्वसम्॥शरण्यः

संरब्धस्याहमा भैष्टेत्यभितास्पृहम् ॥३७॥ सर्वस्यांतर्बहिःसाक्षी कृत्यां माहेश्वरीं विभुः ॥ विज्ञाय तद्विघातार्थं पार्श्वस्थं चक्रमादिशत् ॥३८॥ तत्सूर्यकोटिप्रति
मं सुदर्शनं जाज्वल्यमानं प्रलयानलप्रभम् ॥ स्वतेजसा खं ककुभोथ रोदसी चक्रं मुकुंदास्त्रमथाग्निमार्दयत् ॥३९॥ कृत्यानलः प्रतिहतः स रथांगपाणेरस्त्रौजसा
स नृप भग्नमुखो निवृत्तः ॥ वाराणसीं परिसमेत्य सुदक्षिणं तं सर्त्विग्जनं समदहत्स्वकृतोभिचारः ॥४०॥ चक्रं च विष्णोस्तदनुप्रविष्टं वाराणसीं साट्टसभालया
पणाम् ॥ सगोपुराट्टालककोष्ठसंकुलां सकोशहस्त्यश्वरथान्नशालाम् ॥४१॥ दग्ध्वा वाराणसीं सर्वां विष्णोश्चक्रं सुदर्शनम् ॥ भूयः पार्श्वमुपातिष्ठत्कृष्णस्या
क्लिष्टकर्मणः ॥४२॥ य एनं श्रावयेन्मर्त्य उत्तमश्लोकविक्रमम् ॥ समाहितो वा शृणुयात्सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥४३॥ इति श्रीभा० म० द० स्क० पौंड्रकादिवधो नाम षट्
षष्टितमोऽध्यायः ॥६६॥ ॥छ॥ ॥छ॥ सप्तषष्टितमे रामो गिरौ रैवतके मदात् ॥ स्त्रैरं युवतिभिः क्रीडन्नवधीद्द्विविदं खलम् ॥१॥ राजोवाच ॥ भूयोहं श्रोतुमिच्छा
मि रामस्याद्भुतकर्मणः ॥ अनंतस्याप्रमेयस्य यदन्यत्कृतवान्प्रभुः ॥१॥ श्रीशुक उवाच ॥ नरकस्य सखा कश्चिद्द्विविदो नाम वानरः ॥ सुग्रीवसचिवः सोथ भ्राता
मैंदस्य वीर्यवान् ॥२॥ सख्युः सोपचितिं कुर्वन्वानरो राष्ट्रविप्लवम् ॥ पुरग्रामाकरान्घोषानदहद्वह्निमुत्सृजन् ॥३॥ क्वचित्स शैलानुत्पाट्य तैर्देशान्समचूर्ण
यत् ॥ आनर्तान्सुतरामेव यत्रास्ते मित्रहा हरिः ॥४॥ क्वचित्समुद्रमध्यस्थो दोर्भ्यामुत्क्षिप्य तज्जलम् ॥ देशान्नागायुतप्राणो वेलाकूले न्यमज्जयत् ॥५॥ आश्रमा

भा०द०उ०मू
२१

नृषिमुख्यानां कृत्वा भग्नवनस्पतीन्। अदूषयच्छकृन्मूत्रैरग्नीन्वैतानिकान्खलः॥६॥ पुरुषान्योषितो दृप्तः क्ष्माभृद्द्रोणीगुहासु सः॥ निक्षि
प्य चाप्यधाच्छैलैः पेशस्कारीव कीटकम्॥७॥ एवं देशान्विप्रकुर्वन्दूषयंश्च कुलस्त्रियः॥ श्रुत्वा सुललितं गीतं गिरिं रैवतकं ययौ॥८॥ तत्रापश्यद्य
दुपतिं रामं पुष्करमालिनम्। सुदर्शनीयसर्वांगं ललनायूथमध्यगम्॥९॥ गायंतं वारुणीं पीत्वा मदविह्वललोचनम्। बिभ्राजमानं वपुषा प्रभिन्नमिव वारण
म्॥१०॥ दुष्टः शाखामृगः शाखामारूढः कंपयन्द्रुमान्। चक्रे किलकिलाशब्दमात्मानं संप्रदर्शयन्॥११॥ तस्य धार्ष्ट्यं कपेर्वीक्ष्य तरुण्यो जातिचापलाः। हास्य
प्रिया विजहसुर्बलदेवपरिग्रहाः॥१२॥ ता हेलयामास कपिर्भ्रूक्षेपैः संमुखादिभिः। दर्शयन्स्वगुदं तासां रामस्य च निरीक्षितः॥१३॥ तं ग्राव्णा प्राहरत्क्रुद्धो ब
लः प्रहरतां वरः॥ स वंचयित्वा ग्रावाणं मदिराकलशं कपिः॥१४॥ गृहीत्वा हेलयामास धूर्तस्तं कोपयन्हसन्॥ निर्भिद्य कलशं धृष्टो वासांस्यास्फालयद्बलम्॥
कदर्थीकृत्य बलवान्विप्रचक्रे मदोद्धतः॥१५॥ तं तस्याविनयं दृष्ट्वा देशांश्च तदुपद्रुतान्। क्रुद्धो मुशलमादत्त हलं चारिजिघांसया॥१६॥ द्विविदोऽपि महावीर्यः
शालमुद्यम्य पाणिना॥ अभ्येत्य तरसा तेन बलं मूर्धन्यताडयत्॥१७॥ तं तु संकर्षणो मूर्ध्नि पतंतमचलो यथा॥ प्रतिजग्राह बलवान्सुनंदेनाहनच्च तम्
॥१८॥ मुशलाहतमस्तिष्को विरेजे रक्तधारया॥ गिरिर्यथा गैरिकया प्रहारं नानुचिंतयन्॥१९॥ पुनरन्यं समुत्क्षिप्य कृत्वा निष्पत्रमोजसा॥ तेनाहनत्सुसं

भ०
६७

२२

क्रुद्धस्तं बलः शतधाऽच्छिनत् ॥२०॥ ततोऽन्येन रुषा जघ्ने तं चापि शतधाऽच्छिनत् ॥ एवं युध्यन् भगवता भग्ने भग्ने पुनः पुनः ॥२१॥ आकृष्य सर्वतो वृक्षान्नि
र्वृक्षमकरोद्वनम् ॥ ततोऽमुंचच्छिलावर्षं बलस्योपर्यमर्षितः ॥ तत्सर्वं चूर्णयामास लीलया मुशलायुधः ॥२२॥ स बाहू तालसंकाशौ मुष्टीकृत्य कपीश्वरः
आसाद्य रोहिणीपुत्रं ताभ्यां वक्षस्यरूरुजत् ॥२३॥ यादवेंद्रोऽपि तं दोर्भ्यां त्यक्त्वा मुशललांगले ॥ जत्राव भ्यर्दयत् क्रुद्धः सोऽपतद्रुधिरं वमन् ॥२४॥ चकंपे
तेन पतता सटंकः सवनस्पतिः ॥ पर्वतः कुरुशार्दूल वायुना नौरिवांभसि ॥२५॥ जयशब्दो नमःशब्दः साधु साध्विति चांबरे ॥ सुरसिद्धमुनींद्राणामासीत्कुसुमव
र्षिणाम् ॥२६॥ एवं निहत्य द्विविदं जगद्व्यतिकरावहम् ॥ संस्तूयमानो भगवान् जनैः स्वपुरमाविशत् ॥२७॥ इति श्री भा॰ म॰ द॰ द्विविदवधो नाम सप्तषष्टितमो
ध्यायः ॥६७॥ ६७॥ अष्टषष्टितमे सांबनिरोधे कौरवैर्युधि ॥ नद्भिर्मोक्षाय रामेण गजाह्वयविकर्षणम् ॥१॥ श्रीशुक उवाच ॥ दुर्योधनसुतां राजन् ल
क्ष्मणां समितिंजयः ॥ स्वयंवरस्थामहरत्सांबो जांबवतीसुतः ॥१॥ कौरवाः कुपिता ऊचुर्दुर्विनीतोऽयमर्भकः ॥ कदर्थीकृत्य नः कन्यामकामाम
हरद्बलात् ॥२॥ बध्नीतेमं दुर्विनीतं किं करिष्यंति वृष्णयः ॥ येऽस्मत्प्रसादोपचितां दत्तां नो भुंजते महीम् ॥३॥ निगृहीतं सुतं श्रुत्वा यद्येष्यंतीह
वृष्णयः ॥ भग्नदर्पाः शमं यांति प्राणा इव सुसंयताः ॥४॥ इति कर्णः शलो भूरिर्यज्ञकेतुः सुयोधनः ॥ सांबमारेभिरे बद्धुं कुरुवृद्धानुमोदिताः ५

दृष्ट्वानुधावतःसांबोधार्तराष्ट्रान्महारथान्।।भग्नस्तरुर्विरंथ्वापंतन्रथोऽसिंहस्वेकस्तु।।६।।तंतेजिघृक्षवःकुरवस्तिष्ठतिष्ठेतिभाषिणः।।आसा
द्यधन्विनोबाणैःकर्णाग्रण्यःसमाकिरन्।।७।।सोऽपविद्धःकुरुश्रेष्ठकुरुभिर्यदुनंदनः।।नामृष्यत्तदचिंत्यार्भःसिंहःक्षुद्रमृगैरिव।।८।।विस्फूर्ज्यरुचिरं
चापंसर्वान्विव्याधसायकैः।।कर्णादीन्षड्रथान्वीरस्ताचद्भिर्युगपत्पृथक्।।९।।चतुर्भिश्चतुरोवाहानेकैकेनचसारथीन्।।रथिनश्चमहेष्वासांस्तस्यत
त्तेऽभ्यपूजयन्।।१०।।तंतुतेविरथंचक्रुश्चत्वारश्चतुरोहयान्।।एकस्तुसारथिंजघ्नेविच्छेदान्यःशरासनम्।।११।।तंबध्वाविरथीकृत्यकृच्छ्रेणकुर
वोयुधि।।कुमारंस्वस्यकन्यांचस्वपुरंजयिनोविशन्।।१२।।तच्छ्रुत्वानारदात्तेनराजन्संजातमन्यवः।।कुरून्प्रत्युद्यमंचक्रुरुग्रसेनप्रचोदिताः।।१३
सांत्वयित्वातुतान्रामःसन्नद्धान्वृष्णिपुंगवान्।।नैच्छत्कुरूणांवृष्णीनांकलिंकलिमलापहः।।१४।।जगामहास्तिनपुरंरथेनादित्यवर्चसा।।ब्रा
ह्मणैःकुलवृद्धैश्चवृतश्चंद्रइवग्रहैः।।१५।।गत्वागजाह्वयंरामोबाह्योपवनमास्थितः।।उद्धवंप्रेषयामासधृतराष्ट्रंबुभुत्सया।।१६।।सोभिवंद्यांबि
कापुत्रंभीष्मंद्रोणंचबाल्हिकम्।।दुर्योधनंचविधिवद्राममागतमब्रवीत्।।१७।।तेऽतिप्रीतास्तमाकर्ण्यप्राप्तंरामंसुहृत्तमम्।।तमर्चयित्वाभि
ययुःसर्वेमंगलपाणयः।।१८।।तंसंगम्ययथान्यायंगामर्घ्यंचन्यवेदयन्।।तेषांयेतत्प्रभावज्ञाःप्रणेमुःशिरसाबलम्।।१९।।बंधून्कुशलिनःश्रु

ताप्टृच्छ्याशिवमनामयम्॥ परस्परमथोरामो बभाषेविक्लवंवचः॥२०॥ उग्रसेनःक्षितीशेशोयन्नआज्ञापयत्प्रभुः॥ तदव्यग्रधियःश्रुत्वाकुरुध्वंमाविलंबि
तम्॥२१॥ यद्यूयंबहवस्त्वेकंजित्वाधर्मेणधार्मिकम्॥ अबध्नीताथतन्मृष्येबंधूनामैक्यकाम्यया॥२२॥ वीर्यशौर्यबलोन्नद्धमात्मशक्तिसमंवचः॥ कुरवोबलदे
वस्यनिशम्योचुःप्रकोपिताः॥२३॥ अहोमहच्चित्रमिदंकालगत्यादुरत्यया॥ आरुरुक्षत्युपानद्वैशिरोमुकुटसेवितम्॥२४॥ एतेयौनेनसंबद्धाःसहश
य्यासनाशनाः॥ भुंजंत्यस्मदुपेक्षया॥२६॥ अलंयदूनांनरदेवलांछनैर्दातुःप्रतीपैःफणिनामिवामृतम्॥ येस्मत्प्रसादोपचिताहियादवा आज्ञापयंत्य
द्यगतत्रपाबत॥२७॥ कथमिंद्रोपिकुरुभिर्भीष्मद्रोणार्जुनादिभिः॥ अदत्तमवरुंधीतसिंहग्रस्तमिवोरणः॥२८॥ श्रीशुकउवाच॥ जन्मबंधुश्रियो
न्नद्धमदास्तेभरतर्षभ॥ आश्राव्यरामंदुर्वाच्यमसभ्याःपुरमाविशन्॥२९॥ दृष्ट्वाकुरूणांदौःशील्यंश्रुत्वावाच्यानिचाच्युतः॥ अवोचत्कोपसंर
ब्धोदुष्प्रेक्ष्यःप्रहसन्मुहुः॥३०॥ नूनंनानामदोन्नद्धाःशांतिंनेच्छंत्यसाधवः॥ तेषांहिप्रशमोदंडःपशूनांलगुडोयथा॥३१॥ अहोयदून्सुसंरब्धा
न्कृष्णंचकुपितंशनैः॥ सांत्वयित्वाहमेतेषांशममिच्छन्निहागतः॥३२॥ तइमेमंदमतयःकलहाभिरताःखलाः॥ तंमामवज्ञायमुहुर्दुर्भाषान्मा
निनोब्रुवन्॥३३॥ नोग्रसेनःकिलविभुर्भोजवृष्ण्यंधकेश्वरः॥ शक्रादयोलोकपालायस्यादेशानुवर्तिनः॥३४॥ सुधर्माक्रम्यतेयेनपारिजातो

२ वृष्णयस्तुल्यतांनीताअस्मद्दत्तनृपासनाः॥२५॥ चामरव्यजनेशंखमातपत्रंचपांडुरं किरीटमासनंशय्यां

मरांघ्रिपः ॥ आनीय भुज्यते सो ऽसौ न किलाध्यासनार्हणः ॥ ३५ ॥ यस्य पादयुगं साक्षाच्छ्रीरुपास्ते ऽखिलेश्वरी ॥ सनार्हति किल श्रीशो नरदेवपरिच्छदान् ॥
३६ ॥ यस्यांघ्रिपंकजरजो ऽखिललोकपालैर्मौल्युत्तमैर्धृतमुपासिततीर्थतीर्थम् ॥ ३७ ॥ ब्रह्मा भवोहमपि यस्य कलाः कलायाः श्रीश्चोद्वहेम चिरमस्य
नृपासनं क्व ॥ ३७ ॥ भुंजते कुरुभिर्दत्तं भूखंडं वृष्णयः किल ॥ उपानहः किल वयं स्वयं तु कुरवः शिरः ॥ ३८ ॥ अहो ऐश्वर्यमत्तानां मत्तानामिव मानिनाम् ॥ असं
बद्धा गिरो रूक्षाः कः सहेतानुशासिता ॥ ३९ ॥ अद्य निष्कौरवीं पृथ्वीं करिष्यामीत्यमर्षितः ॥ गृहीत्वा हलमुत्तस्थौ दहन्निव जगत्त्रयम् ॥ ४० ॥ लांगला
ग्रेण नगरमुद्विदार्य गजाह्वयम् ॥ विचकर्ष स गंगायां प्रहरिष्यन्नमर्षितः ॥ ४१ ॥ जलयानमिवाघूर्णं गंगायां नगरं पतत् ॥ आकृष्यमाणमालोक्य कौ
रवा जातसंभ्रमाः ॥ ४२ ॥ तमेव शरणं जग्मुः सकुटुंबा जिजीविषवः ॥ सलक्ष्मणं पुरस्कृत्य सांबं प्रांजलयः प्रभुम् ॥ ४३ ॥ राम रामाखिलाधार प्रभा
वं न विदाम ते ॥ मूढानां नः कुबुद्धीनां क्षंतुमर्हस्यतिक्रमम् ॥ ४४ ॥ स्थित्युत्पत्त्यप्ययानां त्वमेको हेतुर्निराश्रयः ॥ लोकान् क्रीडनकानीश क्रीडतस्ते व
दंति हि ॥ ४५ ॥ त्वमेव मूर्ध्नीदमनंत लीलया भूमंडलं बिभर्षि सहस्रमूर्धन् ॥ अंते च यः स्वात्मनिरुद्धविश्वः शेषे द्वितीयः परिशिष्यमाणः ॥ ४६ ॥ कोप
स्ते ऽखिलशिक्षार्थं न द्वेषान्न च मत्सरात् ॥ बिभ्रतो भगवन् सत्त्वं स्थितिपालनतत्पराः ॥ ४७ ॥ नमस्ते सर्वभूतात्मन् सर्वशक्तिधराव्यय ॥ विश्वकर्म

नमस्तेस्तु सांवयंशरणंगताः॥४९॥श्रीशुकउवाच॥ एवंप्रपन्नैःसंविग्नैर्वेपमानायनैर्बलः॥ प्रसादितःसुप्रसन्नोमाभैष्टेत्यभयंददौ॥५१॥दुर्योधनः
पारिबर्हंकुंजरान्षष्टिहायनान्॥ददौचद्वादशशतान्ययुतानितुरंगमान्॥५०॥रथानांषट्सहस्राणिरौक्माणांसूर्यवर्चसाम्॥दासीनांनिष्ककंठीनांसह
स्रंदुहितृवत्सलः॥५१॥प्रतिगृह्यतुतत्सर्वंभगवान्सात्वतर्षभः॥ससुतःसस्नुषःप्रायात्सुहृद्भिरभिवंदितः॥५२॥ततःप्रविष्टःस्वपुरंहलायुधःसमेत्यबं
धून्नुरक्तचेतसः॥शशंससर्वंयदुपुंगवानांमध्येसभायांकुरुषुस्वचेष्टितम्॥५३॥अद्यापिचपुरंह्येतत्सूचयद्रामविक्रमम्॥समुन्नतंदक्षिणतोगंगा
यामनुदृश्यते॥५४॥इतिश्रीभागवते॰म॰द॰हास्तिन पुरकर्षणविजयोनामाष्टषष्टितमोध्यायः॥६८॥ ॥छ॥ ॥ एकोनसप्ततितमेगार्हस्थ्यं
प्रतिमंदिरम्॥कृष्णस्यनारदोदृष्ट्वाविस्मितोगात्ततःस्तुवन्॥१॥श्रीशुकउवाच॥नरकंनिहतंश्रुत्वातथोद्वाहंचयोषिताम्॥कृष्णेनैकेनबह्वीनां
तद्दिदृक्षुःस्मनारदः॥१॥चित्रंबतैतदेकेनवपुषायुगपत्पृथक्॥गृहेषुद्व्यष्टसाहस्रंस्त्रियएकउदावहत्॥२॥इत्युत्सुकोद्वारवतींदेवर्षिर्द्रष्टुमागमत्॥पुष्पि
तोपवनारामद्विजालिकुलनादिताम्॥३॥उत्फुल्लेंदीवरांभोजकल्हारकुमुदोत्पलैः॥छुरितेषुसरस्सूच्चैःकूजितांहंससारसैः॥४॥प्रासादलक्षैर्नवभिर्जुष्टां
स्फाटिकराजतैः॥महामरकतप्रख्यैःस्वर्णरत्नपरिच्छदैः॥५॥विभक्तरथ्यापथचत्वरापणैःशालासभाभीरुचिरांसुरालयैः॥संसिक्तमार्गांगणवी
थिदेहलींपतत्पताकाध्वजवारितातपाम्॥६॥तस्यामंतःपुरंश्रीमदर्चितंसर्वधिष्ण्यपैः॥हरेःस्वकौशलंयत्रत्वष्ट्राकार्त्स्न्येनदर्शितम्॥७॥तत्रषोडशभिः

श्री

सप्तसहस्रैः समलंकृतम् ॥ विवेशैकतमं शौरेः पत्नीनां भवनं महत् ॥ ८ ॥ विष्टब्धं विद्रुमस्तंभैर्वैडूर्यफलकोत्तमैः ॥ इंद्रनीलमयैः कुड्यैर्जगत्या चाहतत्विषा ॥ ९ ॥ विता
नैर्निर्मितैस्त्वष्ट्रा मुक्तादामविलंबिभिः ॥ दांतैरासनपर्यंकैर्मण्युत्तमपरिष्कृतैः ॥ १० ॥ दासीभिर्निष्ककंठीभिः सुवासोभिरलंकृतम् ॥ पुंभिः सकंचुकोष्णीषसुवस्त्रमणि
कुंडलैः ॥ ११ ॥ रत्नप्रदीपनिकरद्युतिभिर्निरस्तध्वांतं विचित्रवलभीषु शिखंडिनोंग ॥ नृत्यंति यत्र विहितागुरुधूपमक्षैर्निर्यातमीक्ष्य घनबुद्धय उन्नदंतः ॥ १२ ॥ तस्मिन्स
मानगुणरूपवयःसुवेषदासीसहस्रयुतया नुसवं गृहिण्या ॥ विप्रो ददर्श चमरव्यजनेन रुक्मदंडेन सात्वतपतिं परिवीजयंत्या ॥ १३ ॥ तं संनिरीक्ष्य भगवान्सहसोत्थि
तः श्रीपर्यंकतः सकलधर्मभृतां वरिष्ठः ॥ आनम्य पादयुगलं शिरसा किरीटजुष्टेन सांजलिरवीविशदासने स्वे ॥ १४ ॥ तस्यावनिज्य चरणौ तदपः स्वमूर्ध्ना बिभ्रज्जगद्गुरु
तरोपि सतांपतिर्हि ॥ ब्रह्मण्यदेव इति यद्गुणनाम युक्तं तस्यैव यच्चरणशौचमशेषतीर्थम् ॥ १५ ॥ संपूज्य देवऋषिवर्यमृषिः पुराणो नारायणो नरसखो विधिनोदितेन ॥
वाण्याभिभाष्य मितयामृतमिष्टया तं प्राह प्रभो भगवते करवाम हे किम् ॥ १६ ॥ नारद उवाच ॥ नैवाद्भुतं त्वयि विभोऽखिललोकनाथे मैत्री जनेषु सकलेषु दमः खलाना
म् ॥ निःश्रेयसाय हि जगत्स्थितिरक्षणाभ्यां स्वैरावतार उरुगाय विदाम सुष्ठु ॥ १७ ॥ दृष्टं तवांघ्रियुगलं जनतापवर्गं ब्रह्मादिभिर्हृदि विचिंत्यमगाधबोधैः ॥ संसारकूप
पतितोत्तरणा[illegible]वलंबं ध्यायंश्चराम्यनुगृहाण यथा स्मृतिः स्यात् ॥ १८ ॥ ततोन्यदाविशद्गेहं कृष्णपत्न्याः स नारदः ॥ योगेश्वरेश्वरस्यांग योगमायाविवित्सया ॥
॥ १९ ॥ दीव्यंतमक्षैस्तत्रापि प्रियया चोद्धवेन च ॥ पूजितः परया भक्त्या प्रत्युत्था[illegible]सनादिभिः ॥ २० ॥ पृष्टश्चाविदुषेवासौ कदायातो भवानिति ॥ क्रियते किं नु पूर्णा

नामसंकीर्तनैरस्मदादिभिः।।२१।।अथापि द्रष्टिनो ब्रह्मन्जन्मेतच्छोभनं कुरु।।सतु विस्मित उत्थाय तूष्णीमन्यदगाद्गृहम्।।२२।।तत्राप्यचष्टगोविंदं लालयंतं सुतान्शि
शून्।।ततोन्यस्मिन्गृहेपश्यन्मज्जनायकृतोद्यमम्।।२३।।जुह्वंतं च वितानाग्नीन्यजंतं पंचभिर्मखैः।।भोजयंतं द्विजान्क्वापि भुंजानमवशेषितम्।।२४।। क्वापि संध्या
मुपासीनं जपंतं ब्रह्मसवाग्यतम्।।एकत्र चासिचर्मभ्यां चरंतमसि वर्त्मसु।।२५।।अश्वैर्गजैरथैः क्वापि विचरंतं गदाग्रजम्।।क्वचिच्छयानं पर्यंके स्तूयमानं च वंदिभिः
।।२६।।कुत्रचिद्द्विजमुख्येभ्यो ददतं गाः स्वलंकृताः।।इतिहासपुराणानि शृण्वंतं मंगलानि च।।२८।।हसंतं हास्यकथया कदाचित्प्रियया गृहे।।क्वापि धर्मं सेवमानमर्थ
कामौ च कुत्रचित्।।२९।।ध्यायंतमेकमासीनं पुरुषं प्रकृतेः परम्।।शुश्रूषंतं गुरून् क्वापि कामैर्भोगैः सपर्यया।।३०।।कुर्वंतं विग्रहं कैश्चित्संधिं चान्यत्र केशवम्।।कु
त्रापि सह रामेण चिंतयंतं सतां शिवम्।।३१।।पुत्राणां दुहितॄणां च काले विध्युपयापनम्।।दारैर्वरैस्तत्सदृशैः कल्पयंतं विभूतिभिः।।३२।।प्रस्थापनोपानय
नैरपत्यानां महोत्सवान्।।वीक्ष्य योगेश्वरेशस्य येषां लोका विसिस्मिरे।।३३।।यजंतं सकलान्देवान्क्वापि क्रतुभिरूर्जितैः।।पूर्तयंतं क्वचिद्धर्मं कूपाराममठादिभिः
।।३४।।चरंतं मृगयां क्वापि हयमारुह्य सैंधवम्।। घ्नंतं ततः पशून्मेध्यान्परीतं यदुपुंगवैः।।३५।।अव्यक्तलिंगं प्रकृतिष्वंतःपुरगृहादिषु।। क्वचिच्चरंतं
योगेशं तत्तद्भावबुभुत्सया।।३६।।अथोवाच हृषीकेशं नारदः प्रहसन्निव।।योगमायोदयं वीक्ष्य मानुषीमीयुषो गतिम्।।३७।।विदाम योगमायास्ते दुर्द
र्शा अपि मायिनाम्।।योगेश्वरात्मन्निर्भाता भवत्पादनिषेवया।।३८।।अनुजानीहि मां देव लोकांस्ते यशसाप्लुतान्।।पर्यटामि तवोद्गायन्लीला भुवन

भा०द०उ०म्र
३५

पावनीम्॥ ३९॥ श्रीभगवानुवाच॥ इत्याचरंतं सद्धर्मान्पावनान्गृहमेधिनाम्॥ तमेव सर्वगेहेषु संतमेकं ददर्श ह॥ ४०॥ श्रीशुक उवाच॥ ब्रह्मन्धर्मस्य वक्ताहं कर्ता तद
नुमोदिता॥ तच्छिक्षयन्लोकमिममास्थितः पुत्र मा खिदः॥ ४१॥ कृष्णस्यानंतवीर्यस्य योगमायामहोदयम्॥ मुहुर्दृष्ट्वा ऋषिरभूद्विस्मितो जातकौतुकः॥ ४२॥ इत्य
र्थकामधर्मेषु कृष्णेन श्रद्धितात्मना॥ सम्यक्सभाजितः प्रीतस्तमेवानुस्मरन्ययौ॥ ४३॥ एवं मनुष्यपदवीमनुवर्तमानो नारायणो॥ खिलभवाय गृहीतशक्तिः
रेमेंगषोडशसहस्रवरांगनानां सव्रीडसौहृदनिरीक्षणहाससजुष्टः॥ ४४॥ यानीह विश्वविलयोद्भववृत्तिहेतुः कर्माण्यनन्यविषयाणि हरिश्चकार॥ यस्त्वंग
गायति शृणोत्यनुमोदते वा भक्तिर्भवेद्भगवति ह्यपवर्गमार्गे॥ ४५॥ इति श्रीभा० म० द० स्कंधे एकोनसप्ततितमो ऽध्यायः॥ ६९॥ ५५॥ नतस्तु सप्ततितमे कृ
ष्णस्याह्निककर्मणि॥ दूतनारदयोः कार्यकार्यमंत्रविचारणम्॥ १॥ जगन्मंगलचारित्रमाह्निकं जगदीशतुः॥ नारदेन च चित्रं किंचित्तद्दृष्टमाह्यथात्र
मम्॥ २॥ श्रीशुक उवाच॥ अथोषस्युपवृत्तायां कुक्कुटान्कूजतोऽशपन्॥ गृहीतकंठ्यः पतिभिर्माधव्यो विरहातुराः॥ १॥ वयांस्यरूरुवन्कृष्णं बोधयंती
व वंदिनः॥ गायत्स्वलिषु निद्राणि मंदारवनवायुभिः॥ २॥ मुहूर्तं तं तु वैदर्भी नामृष्यदतिशोभनम्॥ परिरंभणविश्लेषात्प्रियबाह्वंतरं गता॥ ३॥
ब्राह्मे मुहूर्त उत्थाय वार्युपस्पृश्य माधवः॥ दध्यौ प्रसन्नकरण आत्मानं तमसः परम्॥ ४॥ एकं स्वयंज्योतिरनन्यमव्ययं स्वसंस्थया नित्यनिरस्तकल्म

भा०
६१
रा
३५

षम्॥ ब्रह्माख्यमस्योद्भवनाशहेतुभिः स्वशक्तिभिर्लक्षितभावनिर्वृतिम्॥ ५॥ अथाप्लुतोंभस्यमले यथाविधि क्रियाकलापं परिधाय वाससी॥ चकारसं
ध्योपगमादि सत्तमो हुतानलो ब्रह्म जजाप वाग्यतः॥ ६॥ उपस्थायार्कमुद्यंतं तर्पयित्वात्मनः कलाः॥ देवानृषीन्पितॄन्वृद्धान्विप्रानभ्यर्च्य चात्मवान्॥ ७
धेनूनां रुक्मशृंगीणां साध्वीनां मौक्तिकस्रजाम्॥ पयस्विनीनां गृष्टीनां सवत्सानां सुवाससाम्॥ ८॥ ददौ रूप्यखुराग्राणां क्षौमाजिनतिलैः सह॥
अलंकृतेभ्यो विप्रेभ्यो बद्वं बद्वं दिने दिने॥ ९॥ गोविप्रदेवतावृद्धगुरून्भूतानि सर्वशः॥ नमस्कृत्यात्मसंभूतीर्मंगलानि समस्पृशत्॥ १०॥ आत्मानं भूषया
मास नरलोकविभूषणम्॥ वासोभिर्भूषणैः स्वीयैर्दिव्यस्रगनुलेपनैः॥ ११॥ अवेक्ष्याज्यं तथादर्शं गोवृषद्विजदेवताः॥ कामांश्च सर्ववर्णानां पौरांतःपुरवा
रिणाम्॥ प्रदाप्य प्रकृतीः कामैः प्रतोष्य प्रत्यनंदत॥ संविभज्याग्रतो विप्रान्स्रक्तांबूलानुलेपनैः॥ सुहृदः प्रकृतीर्दारानुपायुंक्त ततः स्वयम्
॥ १३॥ तावत्सूत उपानीय स्यंदनं परमाद्भुतम्॥ सुग्रीवाद्यैर्हयैर्युक्तं प्रणम्यावस्थितोऽग्रतः॥ १४॥ गृहीत्वा पाणिना पाणी सारथेस्तमथारुहत्॥ सात्यक्यु
द्धवसंयुक्तः पूर्वाद्रिमिव भास्करः॥ १५॥ ईक्षितोंतःपुरस्त्रीणां सव्रीडप्रेमवीक्षितैः॥ कृच्छ्राद्विसृष्टो निरगाज्जातहासो हरन्मनः॥ १६॥ सुधर्माख्यां सभां
सर्वैर्वृष्णिभिः परिवारितः॥ प्राविशद्यन्निविष्टानां न संत्यंगषडूर्मयः॥ १७॥ तत्रोपविष्टः परमासने विभुर्बभौ स्वभासा ककुभोवभासयन्॥ वृतो नृसिं
हैर्यदुभिर्यदूत्तमो यथोडुराजो दिवि तारकागणैः॥ १८॥ तत्रोपमंत्रिणो राजन्नानाहास्यरसैर्विभुम्॥ उपतस्थुर्नटाचार्या नर्तक्यस्तांडवैः पृथक्॥ १९

मृदंगवीणामुरजवेणुतालदरस्वनैः॥ ननृतुर्जगुस्तुष्टुवुश्च सूतमागधवंदिनः॥२०॥ तत्राहुर्ब्राह्मणाः केचिदासीना ब्रह्मवादिनः॥ पूर्वेषां पुण्ययशसां राज्ञां चाकथय
न्कथाः॥२१॥ तत्रैकः पुरुषो राजन्नागतो ऽपूर्वदर्शनः॥ विज्ञापितो भगवते प्रतीहारैः प्रवेशितः॥२२॥ स नमस्कृत्य कृष्णाय परेशाय कृतांजलिः॥ राज्ञामावेदयद्दुः
खं जरासंधनिरोधजम्॥२३॥ ये च दिग्विजये तस्य संनतिं न ययुर्नृपाः॥ प्रसह्य रुद्धास्तेनासन्नयुते द्वे गिरिव्रजे॥२४॥ कृष्ण कृष्णाप्रमेयात्मन्प्रपन्नभयभंजन॥ वयं त्वां
शरणं यामो भवभीताः पृथग्धियः॥२५॥ लोको विकर्मनिरतः कुशले प्रमत्तः कर्मण्ययं त्वदुदिते भवदर्चने स्वे॥ यस्तावदस्य बलवानिह जीविताशां सद्य
श्छिनत्त्यनिमिषाय नमो ऽस्तु तस्मै॥२६॥ लोके भवान्जगदिनः कलयावतीर्णः सद्रक्षणाय खलनिग्रहणाय चान्यः॥ कश्चित्त्वदीयमतियाति निदेश
मीश किं वा जनः स्वकृतमृच्छति तन्न विद्मः॥२७॥ स्वप्नायितं नृपसुखं परतंत्रमीश शश्वद्भयेन मृतकेन धुरं वहामः॥ हित्वा तदात्मनि सुखं त्वदनीहलभ्यं
क्लिश्यामहे ऽतिकृपणास्तव माययेह॥२८॥ तन्नो भवान्प्रणतशोकहरांघ्रियुग्मो बद्धान्वियुंक्ष्व मगधाह्वयकर्मपाशात्॥ यो भूभुजो ऽयुतमतंगजवीर्यमे
को बिभ्रद्रुरोध भवने मृगराडिवावीः॥२९॥ यो वै त्वया द्विनवकृत्व उदात्तचक्र भग्नो मृधे खलु भवंतमनंतवीर्यम्॥ जित्वा नृलोकनिरतं सकृदूढदर्पो यु
ष्मत्प्रजा रुजति नो ऽजित तद्विधेहि॥३०॥ दूत उवाच॥ इति मागधसंरुद्धा भवद्दर्शनकांक्षिणः॥ प्रपन्नाः पादमूलं ते दीनानां शं विधीयताम्॥३१॥ श्री

शुकउवाच॥ राजदूतेब्रुवत्येवं देवर्षीः परमद्युतिः॥ बिभ्रत्पिंगजटाभारं प्रादुरासीद्यथा रविः॥३२॥ तं दृष्ट्वा भगवान्कृष्णः सर्वलोकमहेश्वरः॥ ववंद उत्थि
तः शीर्ष्णा ससभ्यः सानुगो मुदा॥३३॥ सभाजयित्वा विधिवत्कृतासनपरिग्रहम्॥ बभाषे सूनृतैर्वाक्यैः श्रद्धया तर्पयन्मुनिम्॥३४॥ अपिस्विदद्य लोकानां त्र
याणामकुतोभयम्॥ ननु भूयान्भगवतो लोकान्पर्यटतो गुणः॥३५॥ न हि तेविदितं किंचिल्लोकेष्वीश्वरकर्तृषु॥ अथ पृच्छामहे युष्मान्पांडवानां चिकीर्षि
तम्॥३६॥ श्रीनारद उवाच॥ दृष्टा मया ते बहुशो दुरत्यया माया विभो विश्वसृजश्च मायिनः॥ भूतेषु भूमंश्चरतः स्वशक्तिभिर्वन्हेरिवच्छन्नरुचो न मेद्भु
तम्॥३७॥ तवेहितं कोऽर्हति साधु वेदितुं स्वमाययेदं सृजतो नियच्छतः॥ यद्विद्यमानात्मतयाऽवसीयते तस्मै नमस्ते स्वविलक्षणात्मने॥३८॥ जीव
स्य यः संसरतो विमोक्षणं न जानतोऽनर्थवहाच्छरीरतः॥ लीलावतारैः स्वयशः प्रदीपकं प्राज्वालयत्त्वा तमहं प्रपद्ये॥३९॥ अथाप्याश्रावये ब्रह्मन्नरलो
कविडंबनम्॥ राज्ञः पितृष्वस्रेयस्य भक्तस्य च चिकीर्षितम्॥४०॥ यक्ष्यति त्वां मखेंद्रेण राजसूयेन पांडवः॥ पारमेष्ठ्यकामो नृपतिस्तद्भवाननुमोदताम्
॥४१॥ तस्मिन्देव क्रतुवरे भवंतं वै सुरादयः॥ दिदृक्षवः समेष्यंति राजानश्च यशस्विनः॥४२॥ श्रवणात्कीर्तनाद्ध्यानात्पूयंतेंऽतेवसायिनः॥ तव ब्रह्म
मयस्येश किमुतेक्षाभिमर्शिनः॥४३॥ यस्यामलं दिवि यशः प्रथितं रसायां भूमौ च ते भुवनमंगल दिग्वितानम्॥ मंदाकिनीति दिवि भोगवतीति चाधो गंगे

भा॰द॰उ॰म॰
२७

त्तिर्थंयच्चरणांबुपुनातिविश्वम्॥४४॥श्रीशुकउवाच॥ इतिनृपतेष्वात्मपक्षेष्वगृण्हत्सुविजिगीषया॥ वाचःपेशैःस्मयन्भृत्यमुद्धवंप्राहकेशवः॥४५॥श्रीभगवानुवाच॥ त्वंहिनःपरमंचक्षुःसुहृन्मंत्रार्थतत्त्ववित्॥तथात्रब्रूह्यनुष्ठेयंश्रद्दध्मःकरवामतत्॥४६॥ इत्युपामंत्रितोभर्त्रासर्वज्ञेनापिमुग्धवत्॥ निदेशंशिरसाधायउद्धवःप्रत्यभाषत॥४७॥इतिश्रीभा॰म॰द॰स्कंधेभगवद्ध्यानेसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७०॥ ॥श्री॥ ॥अथैकसप्ततितमउद्धवस्य तुमंत्रतः॥इंद्रप्रस्थंगतेकृष्णेपार्थानांपरमोत्सवः॥१॥राजसूयमिषंकृत्वाभीमदुर्योधनादिषु॥कलिमुत्पाद्यतद्द्वाराभूभारमहरत्प्रभुः॥२॥श्रीशुक उवाच॥इत्युदीरितमाकर्ण्यदेवर्षेरुद्धवोब्रवीत्॥सभ्यानांमतमाज्ञायकृष्णस्यचमहामतिः॥१॥उद्धवउवाच॥यदुक्तमृषिणादेवसाचिव्यंयक्ष्यतस्त्व या॥कार्यंपैतृष्वस्रेयस्यरक्षाचशरणैषिणाम्॥२॥यष्टव्यंराजसूयेनदिक्चक्रजयिनाविभो॥अतोजरासुतजयउभयार्थोमतोमम॥२॥अस्माकंच महानर्थोह्येतेनैवभविष्यति॥यशश्चतवगोविंदराज्ञोबद्धान्विमुंचतः॥४॥सवैदुर्विषहोराजानागायुतसमोबले॥बलिनामपिचान्येषांभीमं समबलंविना॥५॥द्वैरथेसतुजेतव्योमाशताक्षौहिणीयुतः॥ब्रह्मण्योभ्यर्थितोविप्रैर्नप्रत्याख्यातिकर्हिचित्॥६॥ब्रह्मवेषधरोगत्वातंभि क्षेतवृकोदरः॥हनिष्यतिनसंदेहोद्वैरथेतवसंनिधौ॥७॥निमित्तंपरमीशस्यविश्वसर्गनिरोधयोः॥हिरण्यगर्भःशर्वश्चकालस्यारूपिण

अ॰
७०
२७

स्तव ॥ ८ ॥ गायंति ते विशदकर्म गृहेषु देव्यो राज्ञां स्वशत्रुवधमात्मविमोक्षणं च ॥ गोप्यश्च कुंजरपतेर्जनकात्मजायाः पित्रोश्च लब्धशरणा मुनयो वयं च ॥ ९ ॥
जरासंधवधः कृष्ण भूर्यर्थायोपकल्पते ॥ प्रायः पाकविपाकेन तव चाभिमतः क्रतुः ॥ १० ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्युद्धववचो राजन्सर्वतोभद्रमच्युतम् ॥ देवर्षि
र्यदुवृद्धाश्च कृष्णश्च प्रत्यपूजयन् ॥ ११ ॥ अथादिशत्प्रयाणाय भगवान्देवकीसुतः ॥ भृत्यान्दारुकजैत्रादीननुज्ञाप्य गुरून्विभुः ॥ १२ ॥ निर्गमय्यावरो
धान्स्वान्ससुतान्सपरिच्छदान् ॥ संकर्षणमनुज्ञाप्य यदुराजं च शत्रुहन् ॥ सूतोपनीतं स्वरथमारुहद्गरुडध्वजम् ॥ १३ ॥ ततो रथद्विपभटसादिनायकैः करा
लया परिवृत आत्मसेनया ॥ मृदंगभेर्यानकशंखगोमुखैः प्रघोषघोषितककुभो निराक्रमत् ॥ १४ ॥ नृवाजिकांचनशिबिकाभिरच्युतं सहात्मजाः पतिमनुसु
व्रता ययुः ॥ १५ ॥ वरांबराभरणविलेपनस्रजः सुसंवृता नृभिरसिचर्मपाणिभिः ॥ १५ ॥ नरोष्ट्रगोमहिषखराश्वतर्यनःकरेणुभिः परिजनवारयोषितः ॥ स्व
लंकृताः कटकुटिकंबलांबराद्युपस्करा ययुरधियुज्य सर्वतः ॥ १६ ॥ बलं बृहद्ध्वजपटछत्रचामरैर्वरायुँदुपतिना सभाजितः प्रणम्य तं हृदि विदधद्वि
हायसा ॥ निशम्य तद्व्यवसितमाहृतार्हणो मुकुंदसंदर्शननिर्वृतेंद्रियः ॥ १८ ॥ राजदूतमुवाचेदं भगवान्प्रीणयन्गिरा ॥ माभैष्ट दूत भद्रं वो घातयि
ष्यामि मागधम् ॥ १९ ॥ इत्युक्तः प्रस्थितो दूतो यथावदवदन्नृपान् ॥ तेऽपि संदर्शनं शौरेः प्रत्यैक्षन्यन्मुमुक्षवः ॥ २० ॥ आनर्तसौवीरमरूंस्तीर्त्वा विनश

नरर्षिः ॥ गिरीन्नदीरतीयायपुरग्रामव्रजाकरान् ॥ २१ ॥ ततो दृषद्वतीं तीर्त्वा मुकुंदोऽथ सरस्वतीम् ॥ पंचालानथ मत्स्यांश्च शक्रप्रस्थमथागमत् ॥ २२ ॥ तमुपागत
माकर्ण्य प्रीतो दुर्दर्शनं नृणाम् ॥ अजातशत्रुर्निरगात्सोपाध्यायः सुहृद्वृतः ॥ २३ ॥ गीतवादित्रघोषेण ब्रह्मघोषेण भूयसा ॥ अभ्ययात्स हृषीकेशं प्राणाः प्राणमि
वादृतः ॥ २४ ॥ दृष्ट्वा विक्लिन्नहृदयः कृष्णं स्नेहेन पांडवः ॥ चिराद्दृष्टं प्रियतमं सस्वजेऽथ पुनः पुनः ॥ २५ ॥ दोर्भ्यां परिष्वज्य रमामलालयं मुकुंदगात्रं नृपतिर्ह
ताशुभः ॥ लेभे परां निर्वृतिमश्रुलोचनो हृष्यत्तनुर्विस्मृतलोकविभ्रमः ॥ २६ ॥ तं मातुलेयं परिरभ्य निर्वृतो भीमः स्मयन्प्रेमजलाकुलेंद्रियः ॥ यमौ किरी
टी च सुहृत्तमं मुदा प्रवृद्धबाष्पाः परिरेभिरेऽच्युतम् ॥ २७ ॥ अर्जुनेन परिष्वक्तो यमाभ्यामभिवादितः ॥ ब्राह्मणेभ्यो नमस्कृत्य वृद्धेभ्यश्च यथार्हतः ॥ २८
मानिनो मानयामास कुरुसृंजयकैकयान् ॥ सूतमागधगंधर्वान् बंदिनश्चोपमंत्रिणः ॥ २९ ॥ मृदंगशंखपटहवीणापणवगोमुखैः ॥ ब्राह्मणाश्चा
रविंदाक्षं तुष्टुवुर्ननृतुर्जगुः ॥ ३० ॥ एवं सुहृद्भिः पर्यस्तः पुण्यश्लोकशिखामणिः ॥ संस्तूयमानो भगवान्विवेशालंकृतं पुरम् ॥ ३१ ॥ संसिक्तव
र्त्म करिणां मदगंधतोयैश्चित्रध्वजैः कनकतोरणपूर्णकुंभैः ॥ मृष्टात्मभिर्नवदुकूलविभूषणस्रग्गंधैर्नृभिर्युवतिभिश्च विराजमानम् ॥ ३२ ॥ उद्दी
प्तदीपबलिभिः प्रतिसद्मजालनिर्यातधूपरुचिरं विलसत्पताकम् ॥ मूर्धन्यहेमकलशै रजतोरुश्रृंगैः

जुष्टंददर्शभवनैः कुरुराजधाम॥३३॥प्राप्तंनिशम्यनरलोचनपानपात्रमौत्सुक्यविश्लथितकेशदुकूलबंधाः॥सद्योविसृज्यगृहकर्मपतींश्चतल्पे द्रष्टुंययुर्युवतयःस्म
नरेंद्रमार्गे॥३४॥तस्मिन्सुसंकुल इभाश्वरथद्विपद्भिः कृष्णंसभार्यमुपलभ्यगृहाधिरूढाः॥नार्योविकीर्यकुसुमैर्मनसोपगुह्यसुस्वागतंविदधुरुत्स्मयवीक्षितेन॥३५
ऊचुस्त्रियःपथिनिरीक्ष्यमुकुंदपत्नीस्तारायथोडुपसहाःकिमकार्यमूभिः॥यच्चक्षुषांपुरुषमौलिरुदारहासलीलावलोककलयोत्सवमातनोति॥३६॥तत्रतत्रो
पसंगम्यपौरामंगलपाणयः॥चक्रुःसपर्यांकृष्णायश्रेणीमुख्याहतैनसः॥३७॥अंतःपुरजनैःप्रीत्यामुकुंदःफुल्ललोचनैः॥ससंभ्रमैरभ्युपेतःप्राविशद्राजमं
दिरम्॥३८॥पृथाविलोक्यभ्रात्रेयंकृष्णंत्रिभुवनेश्वरम्॥प्रीतात्मोत्थायपर्यंकात्सस्नुषापरिषस्वजे॥३९॥गोविंदंगृहमानीयदेवदेवेशमादृतः॥पूजायांना
विदत्कृत्यंप्रमोदोपहतोनृपः॥४०॥पितृष्वसुर्गुरुस्त्रीणांकृष्णश्चक्रेभिवादनम्॥स्वयंचकृष्णयाराजन्भगिन्याचाभिवंदितः॥४१॥श्वश्र्वासंचोदिताकृष्णा
कृष्णपत्नीश्चसर्वशः॥आनर्चरुक्मिणींसत्यांभद्रांजांबवतींतथा॥४२॥कालिंदींमित्रविंदांचशैब्यांनाग्नजितींसतीम्॥अन्याश्चाभ्यागतायास्तुवासःस्रग्
मंडनादिभिः॥४३॥सुखंनिवासयामासधर्मराजोजनार्दनम्॥ससैन्यंसानुगामात्यंसभार्यंचनवंनवम्॥४४॥तर्पयित्वाखांडवेनवह्निंफाल्गुनसंयुतः॥मोच
यित्वामयंयेनराज्ञेदिव्यासभाकृता॥४५॥उवासकतिचिन्मासान्राज्ञःप्रियचिकीर्षया॥विहरन्रथमारुह्यफाल्गुनेनभटैर्वृतः॥४६॥इतिश्रीभा०द०म०स्कं

धुएकसमतितमोऽध्यायः॥७१॥ ॥७२॥ ॥ततो द्विसमतितमे राज्ञा कार्ये निवेदिते॥ दुर्जयं मागधं वध्वा भीमेनायानयद्धरिः॥१॥ श्रीशुकउवाच॥ एकदातु
सभामध्यआस्थितो मुनिभिर्वृतः॥ ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैर्भ्रातृभिश्चयुधिष्ठिरः॥१॥ आचार्यैः कुलवृद्धैश्चज्ञातिसंबधिबांधवैः॥ शृण्वतामेवचैतेषामाभाष्येदमु
वाच ह॥२॥ युधिष्ठिरउवाच॥ क्रतुराजेनगोविंदराजसूयेनपावनीः॥ यक्ष्येविभूतीर्भवतस्तत्संपादयनःप्रभो॥३॥ त्वत्पादुकेअविरतंपरियेचरंतिध्यायं त्यभद्रन
शनेशुचयोगृणंति॥ विंदंतितेकमलनाभभवापवर्गमाशासतेयदितआशिषईशनान्ये॥४॥ तद्देवदेवभवतश्चरणारविंदसेवानुभावमिहपश्यतुलोकएषः॥ ये
त्वांभजंतिनभजंत्युतवोभयेषां॥ निष्ठांप्रदर्शयविभोकुरुसंजयानाम्॥५॥ नब्रह्मणःस्वपरभेदमतिस्तवस्यात्सर्वात्मनःसमदृशःस्वसुखानुभूतेः॥ संसेवतां
सुरतरोरिवतेप्रसादः॥ सेवानुरूपमुदयोनविपर्ययोत्र॥६॥ श्रीभगवानुवाच॥ सम्यग्व्यवसितंराजन्भवताशत्रुकर्शन॥ कल्याणीयेनतेकीर्तिर्लोका
ननुभविष्यति॥७॥ ऋषीणांपितृदेवानांसुहृदामपिनःप्रभो॥ सर्वेषामपिभूतानामीप्सितःक्रतुराडयम्॥८॥ विजित्यनृपतीन्सर्वान्कृत्वाचज
गतींवशे॥ संभृत्यसर्वसंभारानाहरस्वमहाक्रतुम्॥९॥ एतेतेभ्रातरोराजन्लोकपालांशसंभवाः॥ जितोऽस्म्यात्मवतातेहंदुर्जयोयोकृतात्मभिः
॥१०॥ नकश्चिन्मत्परंलोकेतेजसायशसाश्रिया॥ विभूतिभिर्वाभिभवेद्देवोपिकिमुपार्थिवः॥११॥ श्रीशुकउवाच॥ निशम्यभगवद्गीतंप्रीतःफुल्ल

मुखं भुजः ॥ भ्रातॄन्दिग्विजयेयुङ्क्ष्व विष्णुतेजोपबृंहितान् ॥ १२ ॥ सहदेवं दक्षिणस्यामादिशत्सहसृंजयैः ॥ दिशि प्रतीच्यां नकुलमुदीच्यां सव्यसाचिन
म् ॥ प्राच्यां वृकोदरं मत्स्यैः केकयैः सहमद्रकैः ॥ १३ ॥ ते विजित्य नृपान्वीरा आजह्रुर्दिग्भ्य ओजसा ॥ अजातशत्रवे भूरि द्रविणं नृप यक्ष्यते ॥ १४ ॥ श्रुत्वाजितं
जरासंधं नृपतेर्ध्यायतो हरिः ॥ आहोपायं तमेवाद्य उद्धवो यमुवाच ह ॥ १५ ॥ भीमसेनोऽर्जुनः कृष्णो ब्रह्मलिंगधरास्त्रयः ॥ जग्मुर्गिरिव्रजं तात बृहद्रथसुतो य
तः ॥ १६ ॥ ते गत्वातिथ्यवेलायां गृहेषु गृहमेधिनम् ॥ ब्रह्मण्यं समयाचेरन्राजन्या ब्रह्मलिंगिनः ॥ १७ ॥ राजन्विध्यतिथीन्प्राप्तानर्थिनो दूरमागतान् ॥ तन्नः
प्रयच्छ भद्रं ते यद्वयं कामयामहे ॥ १८ ॥ किं दुर्मर्षं तितिक्षूणां किमकार्यमसाधुभिः ॥ किं न देयं वदान्यानां कः परः समदर्शिनाम् ॥ १९ ॥ यो नित्येन शरीरेण स
तां गेयं यशो ध्रुवम् ॥ नाचिनोति स्वयं कल्पः स वाच्यः शोच्य एव सः ॥ २० ॥ हरिश्चंद्रो रंतिदेव उंछवृत्तिः शिबिर्बलिः ॥ व्याधः कपोतो बहवो ह्यध्रुवं गताः ॥ २१ ॥ ध्रुवेण
॥ श्रीशुक उवाच ॥ स्वरैराकृतिभिस्तांस्तु प्रकोष्ठैर्ज्याहतैरपि ॥ राजन्यबंधून्विज्ञाय दृष्टपूर्वानचिंतयत् ॥ २२ ॥ राजन्यबंधवो ह्येते ब्रह्मलिंगानि बिभ्रति ॥ ददामि
भिक्षितं तेभ्य आत्मानमपि दुस्त्यजम् ॥ २३ ॥ बलेर्नु श्रूयते कीर्तिर्वितता दिक्ष्वकल्मषा ॥ ऐश्वर्याद्भ्रंशितस्यापि विप्रव्याजेन विष्णुना ॥ २४ ॥ श्रियं जिहीर्षतें
द्रस्य विष्णवे द्विजरूपिणे ॥ जानन्नपि महीं प्रादाद्वार्यमाणोऽपि दैत्यराट् ॥ २५ ॥ जीवता ब्राह्मणार्थाय को न्वर्थः क्षत्रबंधुना ॥ देहेन पतमानेन नेहता विपुलं

भा॰ द॰ स्क॰
४०

यशाः ॥२६॥ इत्युदारमतिः प्राह कृष्णार्जुनवृकोदरान् । हे विप्रा व्रियतांकामो ददाम्यात्म शिरोपिवः ॥२७॥ श्रीभगवानुवाच ॥ युद्धंनोदेहिराजेंद्र द्वंद्वशोयदिमन्यसे
युद्धार्थिनोवयंप्राप्ताराजन्यानान्नकांक्षिणः ॥ २८ ॥ असौवृकोदरः पार्थस्तस्यभ्रातार्जुनोह्ययम् । अनयोर्मातुलेयंमांकृष्णंजानीहितेरिपुम् ॥ २९ ॥ एवमावे
दितोराजाजहासोच्चैः स्ममागधः ॥ आहचामर्षितोमंदायुद्धंतर्हिददामिवः ॥ ३० ॥ नत्वयाभीरुणायोत्स्येयुधिविक्लववेतसा ॥ मथुरांस्वपुरींत्यक्त्वासमुद्रंशरणंगतः ॥ ३१
अयंतुवयसातुल्योनातिसत्वोनमेसमः ॥ अर्जुनोनभवेद्योद्धाभीमस्तुल्यबलोमम ॥ ३२ ॥ इत्युक्त्वाभीमसेनायप्रादायमहतींगदाम् ॥ द्वितीयांस्वयमादायनिर्जगा
मपुराद्बहिः ॥ ३३ ॥ ततः समेखलेवीरौसंयुक्तावितरेतरौ ॥ जघ्नतुर्वज्रकल्पाभ्यांगदाभ्यांरणदुर्मदौ ॥ ३४ ॥ मंडलानिविचित्राणिसव्यंदक्षिणमेवच ॥ च
रतोः शुशुभेयुद्धंनटयोरिवरंगिणोः ॥ ३५ ॥ ततश्चटचटाशब्दोवज्रनिष्पेषसन्निभः ॥ गदयोः क्षिप्तयोराजन्दंतयोरिवदंतिनोः ॥ ३६ ॥ तेवैगदेभुज
जवेननिपात्यमानेअन्योन्यतोंऽसकटिपादकरोरुजत्रून् ॥ ३६ ॥ चूर्णीबभूवतुरुपेत्ययथार्कशाखेसंयुध्यतोर्द्विरदयोरिवदीप्तमन्व्योः ॥ ३७ ॥
इत्थंतयोः प्रहतयोर्गदयोर्नृवीरौक्रुद्धौस्वमुष्टिभिरयः स्पर्शैरपिष्टाम् ॥ शब्दस्तयोः प्रहरतोरिभयोरिवासी । न्निर्घातवज्रपरुषस्तलताडनोत्थः ॥ ३८
तयोरेवंप्रहरतोः समशिक्षाबलौजसोः ॥ निर्विशेषमभूद्युद्धमक्षीणजवयोर्नृप ॥ ३९ ॥ एवंतयोर्महाराजयुध्यतोः सप्तविंशतिः दिनानिनिरगंस्तत्रसु

अ॰
७२
४०

द्वि

सुहृद्वन्निशि तिष्ठतोः ॥ ४० ॥ एकदा मातुलेयं वै प्राह राजन्वृकोदरः ॥ न शक्तोहं जरासंधं निर्जेतुं युधि माधव ॥ ४१ ॥ शत्रोर्जन्ममृती विद्वान्जीवितं च जराकृतम् ॥
पार्थमाप्याययन्स्वेन तेजसाचिंतयद्धरिः ॥ ४२ ॥ संचिंत्यारिवधोपायं भीमस्यामोघदर्शनः ॥ दर्शयामास विटपं पाटयन्निव संज्ञया ॥ ४३ ॥ तद्विज्ञाय महासत्वो भीमः
प्रहरतां वरः ॥ गृहीत्वा पादयोः शत्रुं पातयामास भूतले ॥ ४४ ॥ एकं पादं पदाक्रम्य दोर्भ्यामन्यं प्रगृह्य सः ॥ गुदतः पाटयामास शाखामिव महागजः ॥ ४५ ॥ ए
कपादोरुवृषणं कटिपृष्ठस्तनांसके ॥ एकबाह्वक्षिभ्रूकर्णे शकले ददृशुः प्रजाः ॥ ४६ ॥ हाहाकारो महानासीन्निहते मगधेश्वरे ॥ पूजयामासतुर्भीमं परिरभ्य
जयाच्युतौ ॥ ४७ ॥ सहदेवं तत्तनयं भगवान्भूतभावनः ॥ अभ्यषिंचदमेयात्मा मगधानां पतिं प्रभुः ॥ मोचयामास राजन्यान्संरुद्धा मागधेन ये ॥ ४८ ॥ इति
श्रीभा० म० द० स्कंधे जरासंधवधो नाम द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥ ४८ ॥ ॥ ततस्त्रिसप्ततितमे मोचयित्वा नृपान्हरिः ॥ राजार्हैर्भोगैः स्वान्दे
शान्प्रस्थाप्य पुनरागमत् ॥ १ ॥ अच्युतन्नद्धजरासंधवधात्तद्रुद्धभूपतीन् ॥ विमोक्ष्य कृपया कृष्णो निजरूपमदर्शयत् ॥ २ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ अयुते
द्वे शतान्यष्टौ लीलया युधि निर्जिताः ॥ ते निर्गता गिरिद्रोण्यां मलिना मलवाससः ॥ १ ॥ क्षुत्क्षामाः शुष्कवदनाः संरोधपरिकर्शिताः ॥ ददृशुस्ते
घनश्यामं पीतकौशेयवाससम् ॥ २ ॥ श्रीवत्सांकं चतुर्बाहुं पद्मगर्भारुणेक्षणम् ॥ चारुप्रसन्नवदनं स्फुरन्मकरकुंडलम् ॥ ३ ॥ पद्महस्तं गदाशंख

रथांगैरुपलक्षितम्॥ किरीटहारकटककटिसूत्रांगदान्वितम्॥४॥ भ्राजद्वरमणिग्रीवं निवीतं वनमालया॥ पिबंतमिव चक्षुर्भ्यां लिहंतमिव जिह्वया॥५॥ जि
घ्रंतमिव नासाभ्यां रंभंतमिव बाहुभिः॥ प्रणेमुर्हतपाप्मानो मूर्धभिः पादयोर्हरेः॥६॥ कृष्णसंदर्शनाह्लादध्वस्तसंरोधनक्लमाः॥ प्रशशंसुर्हृषीकेशं गीर्भिः प्रां
जलयो नृपाः॥७॥ राजान ऊचुः॥ नमस्ते देवदेवेश प्रपन्नार्तिहराव्यय॥ प्रपन्नान्पाहि नः कृष्ण निर्विण्णान्घोरसंसृतेः॥८॥ नैनं नाथानुसूयामो मागधं
मधुसूदन॥ अनुग्रहो यद्भवतो राज्ञां राज्यच्युतिर्विभो॥९॥ राज्यैश्वर्यमदोन्नद्धो न श्रेयो विंदते नृपः॥ त्वन्मायामोहितो नित्या मन्यते संपदोऽचलाः॥१०॥
मृगतृष्णां यथा बाला मन्यंत उदकाशयम्॥ एवं वैकारिकीं मायामयुक्ता वस्तु चक्षते॥११॥ वयं पुरा श्रीमदनष्टदृष्टयो जिगीषयास्या इतरेतरस्पृधः
घ्नंतः प्रजाः स्वा अतिनिर्घृणाः प्रभो मृत्युं पुरस्त्वाविगणय्य दुर्मदाः॥१२॥ त एव कृष्णाद्य गभीररंहसा दुरंतवीर्येण विचालिताः श्रियः॥ कालेन तन्वा
भवतोनुकंपया विनष्टदर्पाश्चरणौ स्मरामते॥१३॥ अथो न राज्यं मृगतृष्णिरूपितं देहेन शश्वत्पतता रुजां भुवा॥ उपासितव्यं स्पृहयामहे विभो क्रियाफ
लं प्रेत्य च कर्णरोचनम्॥१४॥ तं नः समादिशोपायं येन ते चरणाब्जयोः॥ स्मृतिर्यथा न विरमेदपि संसरतामिह॥१५॥ कृष्णाय वासुदेवाय हरये परमा
त्मने॥ प्रणतक्लेशनाशाय गोविंदाय नमो नमः॥१६॥ श्रीशुक उवाच॥ संस्तूयमानो भगवान्राजभिर्मुक्तबंधनैः॥ तानाह करुणस्तात शरण्यः श्ल

ष्णायगिरा॥१७॥श्रीभगवानुवाच॥अद्यप्रभृतिवोभूपामय्यात्मन्यखिलेश्वरे॥सुदृढाजायतेभक्तिर्बाढमाशंसितंतथा॥१८॥दिष्ट्याव्यवसितंभूपाभवंतऋ
तभाषिणः॥श्रियैश्वर्यमदोन्नाहंपश्यउन्मादकंनृणाम्॥१९॥हैहयोनहुषोवेनोरावणोनरकोपरे॥श्रीमदाद्भ्रंशिताःस्थानाद्देवदैत्यनरेश्वराः॥२०॥भवंतएतद्वि
ज्ञायदेहाद्युत्पाद्यमंतवत्॥मांयजंतोध्वरैर्युक्ताःप्रजाधर्मेणरक्षथ॥२१॥संतन्वंतःप्रजातंतून्सुखंदुःखंभवाभवौ॥प्राप्तंप्राप्तंचसेवंतोमच्चित्ताविचरिष्यथ
॥२२॥उदासीनाश्चदेहादावात्मारामाधृतव्रताः॥मय्यावेश्यमनःसम्यङ्मामंतेब्रह्मयास्यथ॥२३॥श्रीशुकउवाच॥इत्यादिश्यनृपान्कृष्णोभगवान्भुवने
श्वरः॥तेषान्न्ययुंक्तपुरुषान्स्त्रियोमज्जनकर्मणि॥२४॥सपर्यांकारयामाससहदेवेनभारत॥नरदेवोचितैर्वस्त्रैर्भूषणैःस्रग्विलेपनैः॥२५॥भोजयित्वावरान्ने
नसुस्नातान्समलंकृतान्॥भोगैश्चविविधैर्युक्तान्तांबूलाद्यैर्नृपोचितैः॥२६॥तेपूजितामुकुंदेनराजानोमृष्टकुंडलाः॥विरेजुर्मोचिताःक्लेशात्प्रावृडंते
यथाग्रहाः॥२७॥रथान्सदश्वानारोप्यमणिकांचनभूषितान्॥प्रीणय्यसूनृतैर्वाक्यैःस्वदेशान्प्रत्ययापयत्॥२८॥तएवंमोचिताःकृच्छ्रात्कृष्णेनसुमहात्म
ना॥ययुस्तमेवध्यायंतःकृतानिचजगत्पतेः॥२९॥जगदुःप्रकृतिभ्यस्तेमहापुरुषचेष्टितम्॥यथाऽन्वशासद्भगवांस्तथाचक्रुरतंद्रिताः॥३०॥जरासंधंघा
तयित्वाभीमसेनेनकेशवः॥पार्थाभ्यांसंयुतःप्रायात्सहदेवेनपूजितः॥३१॥गत्वातेखांडवप्रस्थंशंखान्दध्मुर्जितारयः॥हर्षयंतःस्वसुहृदोदुर्हृदांचासुखा

२

वशाः॥३२॥तच्छ्रुत्वाप्रीतमनसःइंद्रप्रस्थनिवासिनः॥मेनिरेमागधंशांतंराजाचाप्तमनोरथः॥३३॥अभिवंद्याथराजानंभीमार्जुनजनार्दनाः॥सर्वमाश्रावयां
चक्रुरात्मनायदनुष्ठितम्॥३४॥निशम्यधर्मराजस्तत्केशवेनानुकंपितम्॥आनंदाश्रुकलांमुंचन्प्रेम्णानोवाचकिंचन॥३५॥इतिश्रीभा०म०द०स्कंधे
त्रिसप्ततितमोऽध्यायः॥७३॥ ॥चतुर्युक्सप्ततितमेराजसूयक्रियाद्विजैः॥अग्रपूजाप्रसंगेनचैद्यघातादिवर्ण्यते॥१॥ ॥राजसूयमुरेपेहत्वाजरासं
धंतदंतरे॥चैद्यंतदंतेकुर्वंतंवीजंकलिमिवाचपत्॥२॥श्रीशुकउवाच॥एवंयुधिष्ठिरोराजाजरासंधवधंविभोः॥कृष्णस्यचानुभावंतंश्रुत्वाप्रीतस्तमब्रवीत्
॥१॥युधिष्ठिरउवाच॥येस्युस्त्रैलोक्यगुरवःसर्वेलोकमहेश्वराः॥वहंतिदुर्लभंलब्ध्वाशिरसैवानुशासनम्॥२॥सभवानरविंदाक्षोदीनानामीशमा
निनाम्॥धत्तेऽनुशासनंभूमंस्तदत्यंतविडंबनम्॥३॥नह्येकस्याद्वितीयस्यब्रह्मणःपरमात्मनः॥कर्मभिर्वर्धतेतेजोह्रसतेचयथारवेः॥४॥नवैते
जितभक्तानांममाहमितिमाधवः॥त्वंतवेतिचनानाधीःपशूनामिववैकृता॥५॥श्रीशुकउवाच॥इत्युक्त्वायाज्ञियेकालेवव्रेयुक्तान्सऋत्विजः॥कृष्णा
नुमोदितःपार्थोब्राह्मणान्ब्रह्मवादिनः॥६॥द्वैपायनोभरद्वाजःसुमंतुर्गौतमोऽसितः॥वसिष्ठश्च्यवनःकण्वोमैत्रेयःकवषस्त्रितः॥७॥विश्वामित्रोवाम
देवःसुमंतुर्जैमिनिःक्रतुः॥पैलःपराशरोगर्गोवैशंपायनएवच॥८॥अथर्वाकश्यपोधौम्योरामोभार्गवआसुरिः॥वीतिहोत्रोमधुच्छंदावीरसेनो

बधं

कृतव्रणः ॥९॥ उपहूतास्तथा चान्ये द्रोणभीष्मकृपादयः ॥ धृतराष्ट्रः सहसुतो विदुरश्च महामतिः ॥१०॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा यत्र दिदृक्षवः ॥ तत्रे
युः सर्वराजानो राज्ञां प्रकृतयो नृप ॥११॥ ततस्ते देवयजनं ब्राह्मणाः स्वर्णलांगलैः ॥ कृष्ट्वा तत्र यथाम्नायं दीक्षयां चक्रिरे नृपम् ॥१२॥ हैमाः किलोपकरणा वरुणस्य
यथा पुरा ॥ इंद्रादयो लोकपाला विरिंचिभवसंयुताः ॥१३॥ सगणाः सिद्धगंधर्वा विद्याधरमहोरगाः ॥ मुनयो यक्षरक्षांसि खगकिन्नरचारणाः ॥१४॥ राजानश्च समा
हूता राजपत्न्यश्च सर्वशः ॥ राजसूयं समीयुः स्म राज्ञः पांडुसुतस्य वै ॥१५॥ मेनिरे कृष्णभक्तस्य सूपपन्नमविस्मिताः ॥ अयाजयन्महाराजं याजका देववर्चसः ॥ राज
सूयेन विधिवत्प्राचेतसमिवामराः ॥१६॥ सौत्येऽहन्यवनीपालो याजकान्सदसस्पतीन् ॥ अपूजयन्महाभागान्यथावत्सुसमाहितः ॥१७॥ सदस्याग्र्यार्हणार्हं वै
विमृशंतः सभासदः ॥ नाध्यगच्छन्ननैकांत्यात्सहदेवस्तदाब्रवीत् ॥१८॥ अर्हति ह्यच्युतः श्रैष्ठ्यं भगवान्सात्वतांपतिः ॥ एष वै देवताः सर्वा देशकालधनादयः
॥१९॥ यदात्मकमिदं विश्वं क्रतवश्च यदात्मकाः ॥ अग्निराहुतयो मंत्राः सांख्यं योगश्च यत्परः ॥२०॥ एक एवाद्वितीयोऽसावैतदात्म्यमिदं जगत् ॥ आत्मनात्माश्र
यः सभ्याः सृजत्यवति हंत्यजः ॥२१॥ विविधानीह कर्माणि जनयन्यदवेक्षया ॥ ईहते यदयं सर्वः श्रेयो धर्मादिलक्षणम् ॥२२॥ तस्मात्कृष्णाय महते दीयतां पर
मार्हणम् ॥ एवं चेत्सर्वभूतानामात्मनश्चार्हणं भवेत् ॥२३॥ सर्वभूतात्मभूताय कृष्णायानन्यदर्शिने ॥ देयं शांताय पूर्णाय दत्तस्यानंत्यमिच्छता ॥२४॥ इ

भा॰द॰श्रुम्
४२

त्युक्त्वा सहदेवो ऽभूत्तूष्णीं कृष्णानुभाववित्॥ तच्छ्रुत्वा तुष्टुवुः सर्वे साधु साध्विति सत्तमाः॥२५॥ श्रुत्वा द्विजेरितं राजा ज्ञात्वा हार्दं सभासदाम्॥ समर्हयद्धृषीकेशं प्रीतः प्रणयविह्वलः॥२६॥ तत्पादाववनिज्यापः शिरसा लोकपावनीः॥ सभार्यः सानुजामात्यः सकुटुंबो वहन्मुदा॥२७॥ वासोभिः पीतकौशेयैर्भूषणैश्च महाधनैः॥ अर्हयित्वाश्रुपूर्णाक्षो नाशकत्समवेक्षितुम्॥२८॥ इत्थं सभाजितं वीक्ष्य सर्वे प्रांजलयो जनाः॥ नमो जयेति नेमुस्तं निपेतुः पुष्पवृष्टयः॥२९॥ इत्थं निशम्य दमघोषसुतः स्वपीठा दुत्थाय कृष्णगुणवर्णनजातमन्युः॥ उत्क्षिप्य बाहुमिदमाह सदस्यमर्षी संश्रावयन्भगवते परुषाण्यभीतः॥३०॥ ईशो दुरत्ययः काल इति सत्यवती श्रुतिः॥ वृद्धानामपि यद्बुद्धिर्बालवाक्यैर्विभिद्यते॥३१॥ यूयं पात्रविदां श्रेष्ठा मामन्त्रध्वं बालभाषितम्॥ सदसस्पतयः सर्वे कृष्णो यत्संमतो ऽर्हणे॥३२॥ तपोविद्याव्रतधरान् ज्ञानविध्वस्तकल्मषान्॥ परमर्षीन्ब्रह्मनिष्ठान्लोकपालैश्च पूजितान्॥३३॥ सदस्पतीनतिक्रम्य गोपालः कुलपांसनः॥ यथा काकः पुरोडाशं सपर्यां कथमर्हति॥३४॥ वर्णाश्रमकुलापेतः सर्वधर्मबहिष्कृतः॥ स्वैरवर्ती गुणैर्हीनः सपर्यां कथमर्हति॥३५॥ ययातिनैषां हि कुलं शप्तं सद्भिर्बहिष्कृतम्॥ वृथापानरतं शश्वत्सपर्यां कथमर्हति॥३६॥ ब्रह्मर्षिसेवितान्देशान्हित्वैते ऽब्रह्मवर्चसम्॥ समुद्रं दुर्गमाश्रित्य बाधंते दस्यवः प्रजाः॥३७॥ एवमादीन्यभद्राणि बभाषे नष्टमंगलः॥ नोवाच किंचिद्भगवान्यथा सिंहः शिवारुतम्॥३८॥ भगवन्निंदनं श्रुत्वा दुःसहं तत्सभासदः॥ कर्णौ

अ॰ ७४
७४

४२

पिधायनिर्जग्मुःशपंतश्चेदिपंरुषा॥३९॥निंदांभगवतःशृण्वंस्तत्परस्यजनस्यवा॥ततोनापैतियःसोपियात्यधःसुकृताच्चुतः॥४०॥ततःपांडुसुताःक्रुद्धा
मत्स्यकैकयसृंजयाः॥उदायुधाःसमुत्तस्थुःशिशुपालजिघांसवः॥४१॥ततश्चैद्यस्त्वसंभ्रांतोजगृहेखड्गचर्मणी॥भर्त्सयन्कृष्णपक्षीयान्राज्ञःसद
सिभारत॥४२॥तावदुत्थायभगवान्स्वान्निवार्यस्वयंरुषा॥शिरःक्षुरांतचक्रेणजहारापततोरिपोः॥४३॥शब्दःकोलाहलोप्यासीच्छिशुपालेहतेमहान्
तस्यानुयायिनोभूपादुद्रुवुर्जीवितैषिणः॥४४॥चैद्यदेहोत्थितंज्योतिर्वासुदेवमुपाविशत्॥पश्यतांसर्वभूतानामुल्केवभुविखाच्चुता॥४५॥जन्मत्रयानु

यं

गुणितवैरसंरब्धयाधिया॥ध्यायंस्तन्मयतांयातोभावोहिभवकारणम्॥४६॥ऋत्विजःससदस्येभ्योदक्षिणांविपुलामदात्॥सर्वान्संपूज्यविधिवच्चक्रेवभृथ
मेकराट्॥४७॥साधयित्वाक्रतुंराज्ञःकृष्णोयोगेश्वरेश्वरः॥उवासकतिचिन्मासान्सुहृद्भिरभियाचितः॥४८॥ततोनुज्ञाप्यराजानमनिच्छंतमपीश्वरः
ययौसभार्यःसमात्यःस्वपुरंदेवकीसुतः॥४९॥वर्णितंतदुपाख्यानंमयातेबहुविस्तरम्॥वैकुंठवासिनोर्जन्मविप्रशापात्पुनःपुनः॥५०॥राजसूयावभृथ्येन

भे

स्नातोराजायुधिष्ठिरः॥ब्रह्मक्षत्रसभामध्येशुशुभेसुरराडिव॥५१॥राज्ञासभाजिताःसर्वेसुरमानवखेचराः॥कृष्णंक्रतुंचशंसंतःस्वधामानिययुर्मु
दा॥५२॥दुर्योधनमृतेपापंकलिंकुरुकुलामयम्॥योनसेहेश्रियंस्फीतांदृष्ट्वापांडुसुतस्यताम्॥५३॥यइदंकीर्तयेद्विष्णोःकर्मचैद्यवधादिकम्॥राजमोक्षं

भा॰द॰उ॰म॰
४४

नं
वितोंचसर्वपापैः प्रमुच्यते॥५४॥इतिश्रीभा॰म॰द॰उ॰स्कंधेशिशुपालवधोनामचतुःसप्ततितमोध्यायः॥७४॥ ॥पंचयुक्तसप्ततितमेयज्ञावभृथसंभ्रमः॥सुयो
धनस्यचाक्षांत्यामानभंगोदृशिभ्रमात्॥०॥राजोवाच॥अजातशत्रोस्तंदृष्ट्वाराजसूयमहोदयम्॥सर्वेमुमुदिरेब्रह्मन्नृदेवायेसमागताः॥१॥दुर्योधनंवर्जयित्वा
राजानःसर्षयःसुराः॥इतिश्रुतंनोभगवंस्तत्रकारणमुच्यताम्॥२॥ऋषिरुवाच॥पितामहस्यतेयज्ञेराजसूयेमहात्मनः॥बांधवाःपरिचर्यायांतस्यासन्प्रेमबंधनाः
॥३॥भीमोमहानसाध्यक्षोधनाध्यक्षःसुयोधनः॥सहदेवस्तुपूजायांनकुलोद्रव्यसाधनं॥गुरुशुश्रूषणेजिष्णुःकृष्णःपादावनेजने॥परिवेषणेद्रुपदजाक
र्णोदानेमहामनाः॥५॥युयुधानोविकर्णश्चहार्दिक्योविदुरादयः॥बाह्लीकपुत्राभूर्याद्यायेचसंतर्दनादयः॥६॥निरूपितामहायज्ञेनानाकर्मसुतेतदा॥प्र
वर्तंतेस्मराजेंद्रराज्ञःप्रियचिकीर्षवः॥७॥ऋत्विक्सदस्यबहुवित्सुसुहृत्तमेषु॥स्विष्टेषुसूनृतसमर्हणदक्षिणाभिः॥चैद्येचसात्वतपतेश्चरणंप्रविष्टेचक्रु
स्ततस्त्ववभृथस्नपनंद्युनद्याम्॥८॥मृदंगशंखपणवधुंधुर्यानकगोमुखाः॥वादित्राणिविचित्राणिनेदुरावभृथोत्सवे॥९॥नर्तक्योननृतुर्हृष्टागाय
कायूथशोजगुः॥वीणावेणुतलोन्नादस्तेषांसदिवमस्पृशत्॥१०॥चित्रध्वजपताकाग्रैरिभेंद्रस्यंदनार्वभिः॥स्वलंकृतैर्भटैर्भूपानिर्ययूरुक्ममालिनः
॥११॥यदुसृंजयकांबोजकुरुकैकयकोसलाः॥कंपयंतोभुवंसैन्यैर्यजमानपुरःसराः॥१२॥सदस्यर्त्विग्द्विजश्रेष्ठाब्रह्मघोषेणभूयसा॥देवर्षिपितृगं

अ॰
७५
सु
४४
ह

२

धर्यास्तुष्टुवुः पुष्पवर्षिणः ॥१३॥ स्वलंकृतान्नरान्नार्यो गंधस्रक्भूषणांबरैः ॥ विलिपंत्योभिषिंचंत्यो विजह्रुर्विविधै रसैः ॥१४॥ तैलगोरससंगंधोदहरिद्रासांद्र

कुंकुमैः ॥ पुंभिर्लिप्ताः प्रलिंपंत्यो विजह्रुर्वारयोषितः ॥१५॥ गुप्ता नृभिर्निरगमन्नुपलब्धुमेतद्देव्यो यथा दिवि विमानवरैर्नृदेव्यः ॥ तामातुलेयसखिभिः परि

षिच्यमानाः सव्रीडहासविकसद्वदना विरेजुः ॥१६॥ ता देवरानुत सखीन्सिषिचुर्दृतीभिः क्लिन्नांबरा विवृतगात्रकुचोरुमध्याः ॥ औत्सुक्यमुक्तकबराच्च्यव

मानमाल्याः क्षोभं दधुर्मलधियां रुचिरैर्विहारैः ॥१७॥ स संम्राड्रथमारूढः सदश्वं रुक्ममालिनम् ॥ व्यरोचत स्वपत्नीभिः क्रतुभिः क्रतुराडिव ॥१८॥ पत्नी

संयाजावभृथ्यैश्चरित्वा ते तमृत्विजः ॥ आचांतं स्नापयांचक्रुर्गंगायां सह कृष्णया ॥१९॥ देवदुंदुभयो नेदुर्नरदुंदुभिभिः समम् ॥ मुमुचुः पुष्पवर्षाणि देवर्षिपितृमा

नवाः ॥२०॥ सस्नुस्तत्र ततः सर्वे वर्णाश्रमयुता नराः ॥ महापातक्यपि नरः सद्यो मुच्येत किल्बिषात् ॥२१॥ अथ राजाहते क्षौमे परिधाय स्वलंकृतः ॥ ऋत्विक्

सदस्यविप्रादीनानर्चाभरणांबरैः ॥२२॥ बंधुज्ञातिनृपान्मित्रसुहृदोऽन्यांश्च सर्वशः ॥ अभीक्ष्णं पूजयामास नारायणपरो नृपः ॥२३॥ सर्वे जनाः सुररुचो

मणिकुंडलस्रगुष्णीषकंचुकदुकूलमहार्घ्यहाराः ॥ [illegible] नार्यश्च कुंडलयुगालकवृंदजुष्टवक्त्रश्रियः कनकमेखलया विरेजुः

॥२४॥ अथर्त्विजो महाशीलाः सदस्या ब्रह्मवादिनः ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्रा राजानो ये समागताः ॥२५॥ देवर्षिपितृभूतानि लोकपालाः सहानुगाः ॥

पूजितास्तमनुज्ञाप्यस्वधामानिययुर्नृप ।।२६।। हरिदासस्यराजर्षेराजसूयमहोदयम् ।। नैवातृप्यन्प्रशंसंतःपिबन्मर्त्योऽमृतंयथा ।।२७।। ततोयुधिष्ठिरोराजासुहृ
त्संबंधिबांधवान् ।। प्रेम्णानिवारयामासकृष्णंचत्यागकातरः ।।२८।। भगवानपितत्रांगन्यवात्सीत्तत्प्रियंकरः ।। प्रस्थाप्ययदुवीरांश्चसांबादींश्चकुशस्थलीम्
।।२९।। इत्थंराजाधर्मसुतोमनोरथमहार्णवम् ।। सुदुस्तरंसमुत्तीर्यकृष्णेनासीद्गतज्वरः ।।३०।। एकदांतःपुरेतस्यवीक्ष्यदुर्योधनःश्रियम् ।। अतप्यद्राजसूयस्यमहि
त्वंचाच्युतात्मनः ।।३१।। यस्मिन्नरेंद्रदितिजेंद्रसुरेंद्रलक्ष्मीर्नानाविभांतिकिलविश्वसृजोपकॢप्ताः ।। ताभिःपतीन्द्रुपदराजसुतोपतस्थेयस्यांविषक्तहृदयः
कुरुराडतप्यत् ।।३२।। यस्मिंस्तदामधुपतेर्महिषीसहस्रंश्रोणीभरेणशनकैःक्वणदंघ्रिशोभम् ।। मध्येसुचारुकुचकुंकुमशोणहारंश्रीमन्मुखंप्रचलकुंडलकुं
तलाढ्यम् ।।३३।। सभायांमयकॢप्तायांक्वापिधर्मसुतोधिराट् ।। वृतोनुजैर्बंधुभिश्चकृष्णेनापिस्वचक्षुषा ।।३४।। आसीनःकांचनेसाक्षादासनेमघवानि
व ।। पारमेष्ठ्यश्रियाजुष्टःस्तूयमानश्चबंदिभिः ।।३५।। तत्रदुर्योधनोमानीपरीतोभ्रातृभिर्नृप ।। किरीटमालीन्यविशदसिहस्तःक्षिपन्रुषा ।।३६।।
स्थलेभ्यगृण्हाद्वस्त्रांतंजलंमत्वास्थलेपतत् ।। जलेचस्थलवद्भ्रांत्यामयमायाविमोहितः ।।३७।। जहासभीमस्तंदृष्ट्वास्त्रियोनृपतयोपरे ।। निवार्यमाणा
अप्यंगराज्ञाकृष्णानुमोदिताः ।।३८।। सव्रीडितोवाग्वदनोरुषाज्वलन्निष्क्रम्यतूष्णींप्रययौगजाह्वयम् ।। हाहेतिशब्दःसुमहानभूत्सतामजातशत्रु

विमनास्त्वाभवत्।। बभूव तूष्णीं भगवान् भूभारं समुज्जिहीर्षुर्भ्रमति स्म यद्दृशा।।३९।। एतत्तेऽभिहितं राजन्यत्पृष्टोऽहमिह त्वया।। सुयोधनस्य दौरात्म्यं राजसूये

महाक्रतौ।।४०।। इति श्रीभा० म० द० स्कंधे दुर्योधनमानभंगो नाम पंचसप्ततितमोऽध्यायः।।७५।। ।।ततः षट्सप्ततितमे वृष्णिशाल्वमहामृधे।। द्युमद्गदा

प्रहारेण रणात्प्रद्युम्ननिर्गमः।।१।। संपाद्य धर्मराजस्य राजसूयमहोदयम्।। निरस्य सौभराजादीनथोपारमदच्युतः।।२।। श्रीशुक उवाच।। अथान्यदपि कृष्णस्य शृणु

कर्माद्भुतं नृप।। क्रीडानरशरीरस्य यथा सौभपतिर्हतः।।१।। शिशुपालसखः शाल्वो रुक्मिण्युद्वाह आगतः।। यदुभिर्निर्जितः संख्ये जरासंधादयस्तथा।।२।। शाल्वः

प्रतिज्ञामकरोच्छृण्वतां सर्वभूभुजाम्।। अयादवीं क्ष्मां करिष्ये पौरुषं मम पश्यत।।३।। इति मूढः प्रतिज्ञाय देवं पशुपतिं प्रभुम्।। आराधयामास नृप पांसुमुष्टिं स

कृदश्नन्।।४।। संवत्सरांते भगवानाशुतोष उमापतिः।। वरेण च्छंदयामास शाल्वं शरणमागतम्।।५।। देवासुरमनुष्याणां गंधर्वोरगरक्षसाम्।। अभेद्यं कामगं वव्रे स

यानं वृष्णिभीषणम्।।६।। तथेति गिरिशादिष्टो मयः परपुरंजयः।। पुरं निर्माय शाल्वाय प्रादात्सौभमयस्मयम्।।७।। स लब्ध्वा कामगं यानं तमोधाम दुरासदम्।। य

यौ द्वारवतीं शाल्वो वैरं वृष्णिकृतं स्मरन्।।८।। निरुध्य सेनया शाल्वो महत्या भरतर्षभ।। पुरीं बभंजोपवनान्युद्यानानि च सर्वशः।।९।। सगोपुराणि द्वाराणि प्रासादा

ट्टालतोलिकाः।। विहारान्स विमानाग्र्यान्निपेतुः शस्त्रवृष्टयः।।१०।। शिलाद्रुमाश्चाशनयः सर्पा आसारशर्कराः।। प्रचंडश्चक्रवातोऽभूद्रजसाच्छादिता दिशः।।११।।

रुत्पर्यमानासौभेन कृष्णस्य नगरी भृशम् ॥ नाभ्यपद्यत शं राजंस्त्रिपुरेण यथा मही ॥१२॥ प्रद्युम्नो भगवान्वीक्ष्य बाध्यमाना निजाः प्रजाः ॥ मा भैष्टेत्यभ्यधाद्वीरो रथारूढो
महायशाः ॥१३॥ सात्यकिश्चारुदेष्णश्च सांबोऽक्रूरः सहानुजः ॥ हार्दिक्यो भानुविंदश्च गदश्च शुकसारणौ ॥१४॥ अपरे च महेष्वासा रथयूथपयूथपाः ॥ निर्ययुर्दंशि
तागुप्ता रथेभाश्वपदातिभिः ॥१५॥ ततः प्रववृते युद्धं शाल्वानां यदुभिः सह ॥ यथासुराणां विबुधैस्तुमुलं लोमहर्षणम् ॥१६॥ ताश्च सौभपतेर्मायादिव्यास्त्रै रुक्मिणीसु
तः ॥ क्षणेन नाशयामास नैशं तम इवोष्णगुः ॥१७॥ विव्याध पंचविंशत्या स्वर्णपुंखैरयोमुखैः ॥ शाल्वस्य ध्वजिनीपालं शरैः सन्नतपर्वभिः ॥१८॥ शतेनाताडयच्छा
ल्वमेकैकेनास्य सैनिकान् ॥ दशभिर्दशभिर्नेतॄन्वाहनानि त्रिभिस्त्रिभिः ॥१९॥ तदद्भुतं महत्कर्म प्रद्युम्नस्य महात्मनः ॥ दृष्ट्वा तं पूजयामासुः सर्वे स्वपरसैनिकाः ॥२०
बहुरूपैकरूपं तं दृश्यते न च दृश्यते ॥ मायामयं मयकृतं दुर्विभाव्यं परैरभूत् ॥२१॥ क्वचिद्भूमौ क्वचिद्व्योम्नि गिरिमूर्ध्नि जले क्वचित् ॥ अलातचक्रवद्भ्राम्यत्सौभं तद्दु
रवस्थितम् ॥२२॥ यत्र यत्रोपलक्ष्येत ससौभः सहसैनिकः ॥ शाल्वस्ततस्ततोऽमुंचन्शरान्सात्वतयूथपाः ॥२३॥ शरैरग्न्यर्कसंस्पर्शैराशीविषदुरासदैः ॥ पीड्यमान
पुरानीकः शाल्वोऽमुह्यत्परेरितैः ॥२४॥ शाल्वानीकपशस्त्रौघैर्वृष्णिवीरा भृशार्दिताः ॥ न तत्यजू रणं स्वं स्वं लोकद्वयजिगीषवः ॥२५॥ शाल्वामात्यो
द्युमान्नाम प्रद्युम्नं प्राक्प्रपीडितः ॥ आसाद्य गदया मौर्व्या व्याहत्य व्यनदद्बली ॥२६॥ प्रद्युम्नं गदया शीर्णवक्षःस्थलमरिंदमम् ॥ अपोवाह रणात्सू

तोधर्मविद्दारुकात्मजः॥२७॥ लब्धसंज्ञोमुहूर्तेनकार्ष्णिःसारथिमब्रवीत्॥ अहोअसाध्विदंसूतयद्रणान्मेपसर्पणम्॥२८॥ नयदूनांकुलेजातःश्रूय
तेरणविच्युतः॥ विनामत्क्लीबचित्तेनसूतेनप्राप्तकिल्बिषात्॥२९॥ किंनुवक्ष्येऽभिसंगम्यपितरौरामकेशवौ॥ युद्धात्सम्यगपक्रांतःपृष्टस्तत्रात्मनः
क्षमम्॥३०॥ व्यक्तंमेकथयिष्यंतिहसंत्योभ्रातृजामयः॥ क्लैब्यंकथंकथंवीरतवान्यैःकथ्यतांमृधे॥३१॥ सारथिरुवाच॥ धर्मंविजानतायुष्मन्कृतमेतन्मया
विभोसूतःकृच्छ्रगतंरक्षेद्रथिनंसारथिंरथी॥३२॥ एतद्विदित्वातुभवान्मयापोवाहितोरणात्॥ उपसृष्टःपरेणेतिमूर्च्छितोगदयाहतः॥३३॥ इतिश्री
भा॰म॰द॰स्कंधेषट्सप्ततितमोऽध्यायः॥७६॥ ॥सप्तसप्ततितमेनानामायाविचक्षणः॥ कृष्णेनागत्यशाल्वस्तुहतःसौभंचचूर्णितम्॥१॥
म
श्रीशुकउवाच॥ सउपस्पृश्यसलिलंदंशितोधृतकार्मुकः॥ नयमांद्युमतःपार्श्वंवीरस्येत्याहसारथिम्॥१॥ विधमंतंस्वसैन्यानिद्युमंतंरुक्मिणीसुतः॥ प्रतिह
त्यप्रत्यविध्यन्नाराचैरष्टभिःस्वयम्॥२॥ चतुर्भिश्चतुरोवाहान्सूतमेकेनचाहनत्॥ द्वाभ्यांधनुश्चकेतुंचशरेणान्येनवैशिरः॥३॥ गदसात्यकिसांबा
द्याजघ्नुःसौभपतेर्बलम्॥ पेतुःसमुद्रेसौभेयाःसर्वेसंछिन्नकंधराः॥४॥ एवंयदूनांशाल्वानांनिघ्नतामितरेतरम्॥ युद्धंत्रिणवरात्रंतदभूत्तुमुलमुल्बण
म्॥५॥ इंद्रप्रस्थंगतःकृष्णआहूतोधर्मसूनुना॥ राजसूयेऽथनिर्वृत्तेशिशुपालेचसंस्थिते॥६॥ कुरुवृद्धाननुज्ञाप्यमुनींश्चससुतोपृथाम्॥ निमित्तान्यति

घोराणि पश्यन्द्वारकतीयये ॥७॥ आहचारमिरायान्तआर्यमिश्राभिसंगतः ॥ राजन्याश्चैद्यपक्षीयान्नंरल्खुःपुरींमम ॥८॥ वीक्ष्यन्तत्कदनंस्वानांनिरूप्य
पुररक्षणम् ॥ सौभंचशाल्वराजंचदारुकंप्राहकेशवः ॥९॥ रथंप्रापयमेसूतशाल्वस्यांतिकमाशुवै ॥ संभ्रमस्तेनकर्त्तव्योमायावीसौभराड्यम् ॥१०॥ इत्यु
क्तश्चोदयामासरथमास्थायदारुकः ॥ विशंतंददृशुःसर्वेस्वेपरेचारुणानुजम् ॥११॥ शाल्वश्चकृष्णमालोक्यहतप्रायबलेश्वरः ॥ प्राहरत्कृष्णसूतायश
क्तिंभीमरवांमृधे ॥१२॥ तामापतंतींनभसिमहोल्कामिवरंहसा ॥ भासयंतींदिशःशौरिःसायकैःशतधाच्छिनत् ॥१३॥ तंचषोडशभिर्विध्वाबाणैःसौभं
चखेभ्रमत् ॥ अविध्यच्छरसंदोहैःखंसूर्यइवरश्मिभिः ॥१४॥ शाल्वःशौरेस्तुदोःसव्यंसशार्ङ्गंशार्ङ्गधन्वनः ॥ बिभेदन्यपतद्धस्ताच्छार्ङ्गमासीत्तदद्भुतम्
॥१५॥ हाहाकारोमहानासीद्भूतानांतत्रपश्यताम् ॥ विनद्यसौभराडुच्चैरिदमाहजनार्दनम् ॥१६॥ यत्त्वयामूढनःसख्युर्भ्रातुर्भार्याहृतेक्षताम् ॥ प्रमत्तः
ससभामध्येत्वयाव्यापादितःसखा ॥१७॥ तंत्वाद्यनिशितैर्बाणैरपराजितमानिनम् ॥ नयाम्यपुनरावृत्तिंयदितिष्ठेर्ममाग्रतः ॥१८॥ श्रीभगवानुवाच ॥
वृथात्वंकत्थसेमंदनपश्यस्यंतिकेंतकम् ॥ पौरुषंदर्शयंतिस्मशूरानबहुभाषिणः ॥१९॥ इत्युक्त्वाभगवान्शाल्वंगदयाभीमवेगया ॥ तताडजत्रौसंरब्धः
सचकंपेवमन्नसृक् ॥२०॥ गदायांसन्निवृत्तायांशाल्वस्त्वंतरधीयत ॥ ततोमुहूर्तआगत्यपुरुषःशिरसाच्युतम् ॥२१॥ देवक्याप्रहितोस्मीतिनत्वा

श

प्राह वचो रुदन्॥ कृष्ण कृष्ण महाबाहो पिता ते पितृवत्सल॥ बद्ध्वापनीतः शाल्वेन सौनिकेन यथा पशुः॥२२॥ निशम्य विप्रियं कृष्णो मानुषीं प्रकृतिं गतः॥ विम
नस्को घृणी स्नेहाद्बभाषे प्राकृतो यथा॥२३॥ कथं रामम् असंभ्रांतं जित्वाजेयं सुरासुरैः॥ शाल्वेनाल्पीयसा नीतः पिता मे बलवान्विधिः॥२४॥ इति ब्रुवाणे गोविं
दे सौभराट् प्रत्युपस्थितः॥ वसुदेवमिवानीय कृष्णं चेदमुवाच सः॥२५॥ एष ते जनिता तातो यदर्थमिह जीवसि॥ वधिष्ये वीक्षतस्ते ऽमुमीशश्चेत्पाहि बालिश
॥२६॥ एवं निर्भर्त्स्य मायावी खड्गेनानकदुंदुभेः॥ उत्कृत्य शिर आदाय खस्थं सौभं समाविशत्॥२७॥ ततो मुहूर्तं प्रकृतावुपप्लुतः स्वबोध आस्ते स्वजनानु
षंगतः॥ महानुभावस्तदबुध्यदासुरीं मायां स शाल्वप्रसृतां मयोदिताम्॥२८॥ न तत्र दूतं न पितुः कलेवरं प्रबुद्ध आजौ समपश्यदच्युतः॥ स्वाप्नं यथा चांबरचारि
णं रिपुं सौभस्थमालोक्य निहंतुमुद्यतः॥२९॥ एवं वदंति राजर्षे ऋषयः के च नान्विताः॥ यत्स्ववाचो विरुध्येत नूनं ते न स्मरंत्युत॥३०॥ क्व शोकमोहौ स्नेहो वा भयं
वा येऽज्ञसंभवाः॥ क्व चाखंडितविज्ञानज्ञानैश्वर्यस्त्वखंडितः॥३१॥ यत्पादसेवोर्जितयात्मविद्यया हिन्वंत्यनाद्यात्मविपर्ययग्रहम्॥ लभंत आत्मानमनंतमैश्व
र्यं कुतो नु मोहः परस्य सद्गतेः॥३२॥ तं शस्त्रपूगैः प्रहरंतमोजसा शाल्वं शरैः शौरिरमोघविक्रमः॥ विद्ध्वाच्छिनद्वर्म धनुः शिरोमणिं सौभं च शत्रोर्गदया रुरोज
ह॥३३॥ तत्कृष्णहस्तेरितया विचूर्णितं पपात तोये गदया सहस्रधा॥ विसृज्य तद्भूतलमास्थितो गदामुद्यम्य शाल्वोऽच्युतमभ्यगाद्द्रुतम्॥३४॥ आधावतः स

न

गदां तस्य बाहुं भल्लेन छित्वाथ रथांगमद्भुतम् ॥ वधाय शाल्वस्य लयार्कसंनिभं बिभ्रद्बभौ सार्क इवोदयाचलः ॥ २५ ॥ जहार तेनैव शिरः सकुंडलं किरीटयुक्तं पुरुमायिनो
हरिः ॥ वज्रेण वृत्रस्य यथा पुरंदरो बभूव हाहेति वचस्तदा नृणाम् ॥ २६ ॥ तस्मिन्निपतिते पापे सौभे च गदया हते ॥ नेदुर्दुंदुभयो राजन्दिवि देवगणेरिताः ॥ सखीनामपचितिं कुर्व
न्दंतवक्त्रो रुषाभ्ययात् ॥ २७ ॥ इति श्रीभा॰ म॰ द॰ स्कंधे सौभवधो नाम सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥ ॥ ततोऽष्टसप्ततितमे दंतवक्त्रविदूरथौ ॥ हत्वागतः पुरे रेमे
रामः सूतं ततोऽवधीत् ॥ १ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ शिशुपालस्य शाल्वस्य पौंड्रकस्यापि दुर्मतिः ॥ परलोकगतानां च कुर्वन्पारोक्ष्यसौहृदम् ॥ १ ॥ एकः पदा
तिः संक्रुद्धो गदापाणिः प्रकंपयन् ॥ पद्भ्यामिमां महाराज महासत्वो व्यदृश्यत ॥ २ ॥ तं तथायांतमालोक्य गदामादाय सत्वरः ॥ अवप्लुत्य रथात्कृष्ण
सिंधुं वेलेव प्रत्यधात् ॥ ३ ॥ गदामुद्यम्य कारूषो मुकुंदं प्राह दुर्मदः ॥ दिष्ट्या दिष्ट्या भवानद्य मम दृष्टिपथं गतः ॥ ४ ॥ त्वं मातुलेयो नः कृष्ण मित्रध्रुङ्मां
जिघांससि ॥ अतस्त्वां गदया मंद हनिष्ये वज्रकल्पया ॥ ५ ॥ तर्ह्यानृण्यमुपैम्यज्ञ मित्राणां मित्रवत्सलः ॥ बंधुरूपमरिं हत्वा व्याधिं देहचरं यथा ॥ ६
एवं रूक्षैस्तुदन्वाक्यैः कृष्णं तोत्रैरिव द्विपम् ॥ गदयाताडयन्मूर्ध्नि सिंहवद्व्यनदच्च सः ॥ ७ ॥ गदयाभिहतोऽप्याजौ न चचाल यदूद्वहः ॥ कृष्णोऽपि तम
हन्गुर्व्या कौमोदक्या स्तनांतरे ॥ ८ ॥ गदानिर्भिन्नहृदय उद्वमन्रुधिरं मुखात् ॥ प्रसार्य केशबाह्वंघ्रीन्धरण्यां न्यपतदसुः ॥ ९ ॥ ततः सूक्ष्मतरं ज्यो

निः कृष्णमाविशत्सूक्ष्मम् ।। पश्यतां सर्वभूतानां यथा चैद्यवधे नृप ।। १० ।। विदूरथस्तु तद्भ्राता भ्रातृशोकपरिप्लुतः । आगच्छदसिचर्मभ्यामुच्छ्वसंस्तज्जिघांस
या ।। ११ ।। तस्य चापततः कृष्णश्चक्रेण क्षुरनेमिना । शिरो जहार राजेंद्र सकिरीटं सकुंडलम् ।। १२ ।। एवं सौभं च शाल्वं च दंतवक्रं सहानुजम् ।। हत्वा दुर्विषहान
न्यैरीडितः सुरमानवैः ।। १३ ।। मुनिभिः सिद्धगंधर्वैर्विद्याधरमहोरगैः । अप्सरोभिः पितृगणैर्यक्षैः किन्नरचारणैः ।। १४ ।। उपगीयमानविजयः कुसुमैरभिवर्षि
तः । वृतश्च वृष्णिप्रवरैर्विवेशालंकृतां पुरीम् ।। १५ ।। एवं योगेश्वरः कृष्णो भगवान्जगदीश्वरः । ईयते पशुदृष्टीनां निर्जितो जयतीति सः ।। १६ ।। श्रुत्वा युद्धोद्य
मं रामः कुरूणां सह पांडवैः । तीर्थाभिषेकव्याजेन मध्यस्थः प्रययौ किल ।। १७ ।। स्नात्वा प्रभासे संतर्प्य देवर्षिपितृमानवान् । सरस्वतीं प्रतिस्रोतं ययौ ब्राह्मणसं
वृतः ।। १८ ।। पृथूदकं बिंदुसरस्त्रितकूपं सुदर्शनम् । विशालं ब्रह्मतीर्थं च चक्रं प्राचीं सरस्वतीम् ।। १९ ।। यमुनामनु यान्येव गंगामनु च भारत । जगाम नैमिषं यत्र
ऋषयः सत्रमासते ।। २० ।। तमागतमभिप्रेत्य मुनयो दीर्घसत्रिणः । अभिनंद्य यथान्यायं प्रणम्योत्थाय चार्चयन् ।। २१ ।। सोर्चितः सपरीवारः कृतासनपरिग्र
हः । रोमहर्षणमासीनं महर्षेः शिष्यमैक्षत ।। २२ ।। अप्रत्युत्थायिनं सूतमकृतप्रह्वणांजलिम् । अध्यासीनं च तान्विप्रांश्चुकोपोद्वीक्ष्य माधवः ।। २३ ।। कस्माद
साविमान्विप्रानध्यास्ते प्रतिलोमजः ।। धर्मपालांस्तथैवास्मान्वधमर्हति दुर्मतिः ।। २४ ।। ऋषेर्भगवतो भूत्वा शिष्योधीत्य बहूनि च । सेतिहासपुराणानि धर्मशा

भा०द०उ०र
४९

स्त्राणिसर्वशः ॥२५॥ अदांतस्याविनीतस्य वृथापंडितमानिनः ॥ नगुणायभवंतिस्मनटस्येवाजितात्मनः ॥२६॥ एतदर्थोहिलोकेस्मिन्नवतारोमयाकृतः
वध्यामेधर्मध्वजिनस्तेहिपातकिनोधिकाः ॥२७॥ एतावदुक्त्वाभगवान्निवृत्तोऽसद्वधादपि ॥ भावित्वात्तंकुशाग्रेणकरस्थेनाहनत्प्रभुः ॥२८॥ हाहेतिवादि
नः सर्वेमुनयः खिन्नमानसाः ॥ ऊचुःसंकर्षणंदेवमधर्मस्तेकृतः प्रभो ॥२९॥ अस्यब्रह्मासनंदत्तमस्माभिर्यदुनंदन ॥ आयुश्चात्माक्लममेतावद्यावत्सत्रंसमाप्य
ते ॥३०॥ अजानतैवाचरितस्त्वयाब्रह्मवधोयथा ॥३०॥ योगेश्वरस्यभवतोनाम्नायोऽपिनियामकः ॥ यद्येतद्ब्रह्महत्यायाःपावनंलोकपावन ॥ चरिष्यतिभवांल्लोक
संग्रहोनन्यचोदितः ॥३१॥ श्रीभगवानुवाच ॥ करिष्येवधनिर्वेशंलोकानुग्रहकाम्यया ॥ नियमः प्रथमेकल्पेयावान्सतुविधीयताम् ॥३२॥ दीर्घमायुर्बतैतस्यसत्व
मिंद्रियमेवच ॥ आशासितंयत्तद्ब्रूतसाधयेयोगमायया ॥३३॥ ऋषयऊचुः ॥ अस्त्रस्यतववीर्यस्यमृत्योरस्माकमेवच ॥ यथाभवेद्वचःसत्यंतथारामविधीयता
म् ॥३४॥ श्रीभगवानुवाच ॥ आत्मावैपुत्रउत्पन्नइतिवेदानुशासनम् ॥ तस्मादस्यभवेद्वक्ताआयुरिंद्रियसत्ववान् ॥३५॥ किंवःकामोमुनिश्रेष्ठाब्रूताहंकरवा
ण्यथ ॥ अजानतस्त्वपचितिंयथामेचिंत्यतांबुधाः ॥३६॥ ऋषयऊचुः ॥ इल्वलस्यसुतोघोरोबल्वलोनामदानवः ॥ यदूषयतिनःसत्रमेत्यपर्वणिपर्वणि ॥३७॥
तंपापंजहिदाशार्हतन्नःशुश्रूषणंपरम् ॥ पूयशोणितविण्मूत्रसुरामांसाभिवर्षिणम् ॥३८॥ ततश्चभारतंवर्षंपरीत्यसुसमाहितः ॥ चरित्वाद्वादशमासांस्तीर्थ

अ०
७८

वे

रा ४९

७

स्नायी विरुत्सरे ॥ ३९ ॥ इति श्रीभा० म० १० स्कंधे बलदेवचरित्रे बल्वलवधो नामाष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥ ५१ ॥ ॥ ऊनाशीतितमे रामो बल्वलं तं द्विज
तुष्टये ॥ निहत्य तीर्थस्नानार्थे सूतहत्यामपानुदत् ॥ १ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ ततः पर्वण्युपावृत्ते प्रचंडः पांसुवर्षणः ॥ भीमो वायुरभूद्राजन् पूयगंधस्तु सर्वशः ॥ १
ततोऽमेध्यमयं वर्षं बल्वलेन विनिर्मितम् ॥ अभवद्यज्ञशालायां सोऽन्वदृश्यत शूलधृक् ॥ २ ॥ तं विलोक्य बृहत्कायं भिन्नांजनचयोपमम् ॥ तप्ततास्त्र शिखाश्मश्रुं
दंष्ट्रोग्रभ्रुकुटीमुखम् ॥ ३ ॥ सस्मार मुसलं रामः परसैन्यविदारणम् ॥ हलं च दैत्यदमनं ते तूर्णमुपतस्थतुः ॥ ४ ॥ तमाकृष्य हलाग्रेण बल्वलं गगनेचरम् ॥
मुसलेनाहनत्क्रुद्धो मूर्ध्नि ब्रह्मद्रुहं बलः ॥ ५ ॥ सोऽपतद्भुवि निर्भिन्नललाटोऽसृक्समुत्सृजन् ॥ मुंचन्नार्तस्वरं शैलो यथा वज्रहतोऽरुणः ॥ ६ ॥ संस्तुत्य मुनयो रामं
प्रयुज्याविनथाशिषः ॥ अभ्यषिंचन्महाभागा वृत्रघ्नं विबुधा यथा ॥ ७ ॥ वैजयंतीं ददुर्मालां श्रीधामाम्लानपंकजाम् ॥ रामाय वाससी दिव्ये दिव्यान्याभरणा
नि च ॥ ८ ॥ अथ तैरभ्यनुज्ञातः कौशिकीमेत्य ब्राह्मणैः ॥ स्नात्वा सरोवरमगाद्यतः सरयुरास्रवत् ॥ ९ ॥ अनुस्रोतेन सरयूं प्रयागमुपगम्य सः ॥ स्नात्वा संत
र्प्य देवादीन् जगाम पुलहाश्रमम् ॥ १० ॥ गोमतीं गंडकीं स्नात्वा विपाशां शोण आप्लुतः ॥ गयां गत्वा पितॄन् निष्ट्वा गंगासागरसंगमे ॥ ११ ॥ उपस्पृश्य महेंद्राद्रौ
रामं दृष्ट्वाभिवाद्य च ॥ सप्तगोदावरीं वेणां पंपां भीमरथीं ततः ॥ १२ ॥ स्कंदं दृष्ट्वा ययौ रामः श्रीशैलं गिरिशालयम् ॥ द्रविडेषु महापुण्यं दृष्ट्वाद्रिं वेंकटं प्र

भुः ॥१३॥ कामकोष्णीं पुरीं कांचीं कावेरीं च सरिद्वराम्। श्रीरंगाख्यं महापुण्यं यत्र सन्निहितो हरिः ॥१४॥ ऋषभाद्रिं हरेः क्षेत्रं दक्षिणां मथुरां तथा। सामु
द्रं सेतुमगमन्महापातकनाशनम् ॥१५॥ तत्रायुतमदाद्धेनूर्ब्राह्मणेभ्यो हलायुधः। कृतमालां ताम्रपर्णीं मलयं च कुलाचलम् ॥१६॥ तत्रागस्त्यं समासीनं न
मस्कृत्याभिवाद्य च। योजितस्तेन चाशीर्भिरनुज्ञातो गतोऽर्णवम्। दक्षिणं तत्र कन्याख्यां दुर्गां देवीं ददर्श सः ॥१७॥ ततः फाल्गुनमासाद्य पंचाप्सरसमुत्तमम्। विष्णुः
सन्निहितो यत्र स्नात्वाऽस्पर्शद्गवायुतम् ॥१८॥ ततोऽभिव्रज्य भगवान्केरलांस्तु त्रिगर्तकान्। गोकर्णाख्यं शिवक्षेत्रं सान्निध्यं यत्र धूर्जटेः ॥१९॥ आर्यां द्वैपायनीं दृ
ष्ट्वा शूर्पारकमगाद्बलः। तापीं पयोष्णीं निर्विंध्यामुपस्पृश्याथ दंडकम् ॥२०॥ प्रविश्य रेवामगमद्यत्र माहिष्मती पुरी। मनुतीर्थमुपस्पृश्य प्रभासं पुनरागमत् ॥
॥२१॥ श्रुत्वा द्विजैः कथ्यमानं कुरुपांडवसंयुगे। सर्वराजन्यनिधनं भारं मेने हृतं भुवः ॥२२॥ स भीमदुर्योधनयोर्गदाभ्यां युध्यतोर्मृधे। वारयिष्यन्विनशनं जगा
म यदुनंदनः ॥२३॥ युधिष्ठिरस्तु तं दृष्ट्वा यमौ कृष्णार्जुनावपि। अभिवाद्याभवंस्तूष्णीं किं विविक्षुरिहागतः ॥२४॥ गदापाणी उभौ दृष्ट्वा संरब्धौ विजयैषि
णौ। मंडलानि विचित्राणि चरंताविदमब्रवीत् ॥२५॥ युवां तुल्यबलौ वीरौ हे राजन्हे वृकोदर। एकं प्राणाधिकं मन्ये उतैकं शिक्षयाधिकम् ॥२६॥ तस्मा
देकतरस्येह युवयोः समवीर्ययोः। न लक्ष्यते जयोऽन्यो वा विरमत्वफलो रणः ॥२७॥ न तद्वाक्यं जगृहतुर्बद्धवैरौ नृपार्थवत्। अनुस्मरंतावन्योऽन्यं दुरुक्तं दुष्

नानिच ॥२८॥ दिदृष्टंतद्रष्टुमन्वानोरामोद्वारवतींप्रियो ॥ उग्रसेनादिभिः प्रीतैर्ज्ञातिभिः समुपागतः ॥२९॥ तंपुनर्नैमिषंप्राप्तमृषयो ऽयाजयन्मुदा ॥ क्रत्वंगंक्रतुभिः
सर्वैर्निवृत्ताखिलविग्रहम् ॥३०॥ तेभ्योविशुद्धविज्ञानंभगवान्व्यतरद्विभुः ॥ येनैवात्मन्यदोविश्वमात्मानंविश्वगंविदुः ॥३१॥ स्वपत्न्या ऽवभृथस्नातोज्ञाति
बंधुसुहृद्वृतः ॥ रेजेस्वज्योत्स्नयेवेंदुः सुवासाः सुष्ठ्वलंकृतः ॥३२॥ ईदृग्विधान्यसंख्यानिबलस्यबलशालिनः ॥ अनंतस्याप्रमेयस्यमायामर्त्यस्यसंतिहि
॥३३॥ योनुस्मरेत्तरामस्यकर्माण्यद्भुतकर्मणः ॥ सायंप्रातरनंतस्यविष्णोः सदयितोभवेत् ॥३४॥ इतिश्रीभा॰म॰द॰स्कंधेएकोनाशीतितमोध्यायः ॥
७९॥५॥ ॥ अथाशीतितमेकृष्णः श्रीदामानंगृहागतम् ॥ संपूज्यापृच्छदर्थेप्सुंगुरुवासकथांमुदा ॥१॥ राजोवाच ॥ भगवन्यानिमुकुंदस्यमहात्मनः चान्यानि
वीर्याण्यनंतवीर्यस्यश्रोतुमिच्छामहेप्रभो ॥१॥ कोनुश्रुत्वासकृद्ब्रह्मन्नुत्तमश्लोकसत्कथाः ॥ विरमेतविशेषज्ञोविषण्णः काममार्गणैः ॥२॥ सावाग्ययातस्य
गुणान्गृणीतिकरौचतत्कर्मकरौमनश्च ॥ स्मरेद्वसंतंस्थिरजंगमेषुशृणोतितत्पुण्यकथाः सकर्णः ॥३॥ शिरस्तुतस्योभयलिंगमानमेत्तदेवयत्पश्यतितद्धिच
क्षुः ॥ अंगानिविष्णोरथतज्जनानांपादोदकंयानिभजंतिनित्यम् ॥४॥ सूतउवाच ॥ विष्णुरातेनसंपृष्टोभगवान्बादरायणिः ॥ वासुदेवेभगवतिनिमग्नहृदयो
ब्रवीत् ॥५॥ श्रीशुकउवाच ॥ कृष्णस्यासीत्सखाकश्चिद्ब्राह्मणोब्रह्मवित्तमः ॥ विरक्तइंद्रियार्थेषुप्रशांतात्माजितेंद्रियः ॥६॥ यदृच्छयोपपन्नेनवर्तमानो

गृहश्रमी॥ तस्यभार्याकुचैलस्यक्षुत्क्षामाचतथाविधा॥७॥ पतिव्रतापतिंप्राहम्लायतावदनेनसा॥ दरिद्रासीदमानासावेपमानाभिगम्यच॥८॥ ननुब्रह्मन्भगवतःसखा
साक्षाच्छ्रियःपतिः॥ ब्रह्मण्यश्चशरण्यश्चभगवान्सात्वतर्षभः॥९॥ तमुपैहिमहाभागसाधूनांचपरायणम्॥ दास्यतिद्रविणंभूरिसीदतेतेकुटुंबिने॥१०॥ आस्तेधु
नाद्वारवत्यांभोजवृष्ण्यंधकेश्वरः॥ स्मरतःपादकमलमात्मानमपियच्छति॥११॥ किंन्वर्थकामान्भजतेनात्यभीष्टान्जगद्गुरुः॥ सएवंभार्ययाविप्रोबहुशःप्रा
र्थितोमृदु॥ अयंहिपरमोलाभउत्तमश्लोकदर्शनम्॥१२॥ इतिसंचिंत्यमनसागमनायमतिंदधे॥ अप्यस्त्युपायनंकिंचिद्गृहेकल्याणिदीयताम्॥१३॥ याचित्वाचतु
रोमुष्टीन्विप्रान्पृथुकतंडुलान्॥ चैलखंडेनतान्बध्वाभर्त्रेप्रादादुपायनम्॥१४॥ सतानादायविप्राग्र्यःप्रययौद्वारकांकिल॥ कृष्णसंदर्शनंमह्यंकथंस्यादितिचिं
तयन्॥१५॥ त्रीणिगुल्मान्यतीयायतिस्रःकक्षाश्चसद्विजः॥ विप्रोगम्यांधकवृष्णीनांगृहेष्वच्युतधर्मिणाम्॥१६॥ गृहंद्व्यष्टसहस्राणांमहिषीणांहरेर्द्विजः॥ विवे
शैकतमंश्रीमद्ब्रह्मानंदंगतोयथा॥१७॥ तंविलोक्याच्युतोदूरात्प्रियापर्यंकमास्थितः॥ सहसोत्थायचाभ्येत्यदोर्भ्यांपर्यग्रहीन्मुदा॥१८॥ सख्युःप्रियस्यविप्र
र्षेरंगसंगातिनिर्वृतः॥ प्रीतोव्यमुंचदब्बिंदून्नेत्राभ्यांपुष्करेक्षणः॥१९॥ अथोपवेश्यपर्यंकेस्वयंसख्युःसमर्हणम्॥ उपहृत्यावनिज्यास्यपादौपादावनेजनीः
॥२०॥ अग्रहीच्छिरसाराजन्भगवांल्लोकपावनः॥ व्य लिंपद्दिव्यगंधेनचंदनागुरुकुंकुमैः॥२१॥ धूपैःसुरभिभिर्मित्रंप्रदीपावलिभिर्मुदा॥ अर्चित्वा

वेद्यताम्बूलंगांचस्वागतमब्रवीत्।।२२।।कुचैलंमलिनंक्षामंद्विजंधमनिसंततम्।।देवीपर्यचरच्छैव्याचामरव्यजनेनवै।।२३।।अंतःपुरजनोदृष्ट्वाकृष्णेनामलकी
र्तिना।।विस्मितोऽभूदतिप्रीत्याअवधूतंसभाजितम्।।२४।।किमनेनकृतंपुण्यमवधूतेनभिक्षुणा।।श्रियाहीनेनलोकेस्मिन्गर्हितेनाधमेनच।।२५।।योऽसौत्रि
लोकगुरुणाश्रीनिवासेनसंभृतः।पर्यंकस्थांश्रियंहित्वापरिष्वक्तोग्रजोयथा।।२६।।कथयांचक्रतुर्गाथाःपूर्वागुरुकुलेसतोः।।आत्मनोर्ललितारार्जन्क
रोगृह्यपरस्परम्।।२७।।श्रीभगवानुवाच।।अपिब्रह्मन्गुरुकुलाद्भवतालब्धदक्षिणात्।।समावृत्तेनधर्मज्ञभार्योढासदृशीनवा।।२८।।प्रायोग्र
हेषुतेचित्तमकामविहतंतथा।।नैवातिप्रीयसेविद्वन्धनेषुविदितंहिमे।।२९।।केचित्कुर्वंतिकर्माणिकामैरहतचेतसः।।त्यजंतःप्रकृतीर्दैवीर्य
थाहंलोकसंग्रहम्।।३०।।कच्चिद्गुरुकुलेवासंब्रह्मन्स्मरसिनौयतः।।द्विजोविज्ञायविज्ञेयंतमसःपारमश्नुते।।३१।।सवैसत्कर्मणांसाक्षाद्द्विजाते
रिहसंभवः।।आद्योऽगयत्राश्रमिणांयथाहंज्ञानदोगुरुः।।३२।।नन्वर्थकोविदाब्रह्मन्वर्णाश्रमवतामिह।।येमयागुरुणावाचातरंत्यंजोभवार्णव
म्।।३३।।नाहमिज्याप्रजातिभ्यांतपसोपशमेनच।।तुष्येयंसर्वभूतात्मागुरुशुश्रूषयायथा।।३४।।अपिनःस्मर्यतेब्रह्मन्वृत्तंनिवसतांगुरौ
गुरुदारैश्चोदितानामिंधनानयनेक्वचित्।।३५।।प्रविष्टानांमहारण्यमपर्तौसुमहद्द्विज।।वातवर्षमभूत्तीव्रंनिष्ठुराःस्तनयित्नवः।।३६।।स

यैश्चास्तंगतस्तावत्तमसाचावृता दिशः ॥ निम्नं कूलं जलमयं न प्राज्ञायत किंचन ॥ ३७ ॥ वयं भृशं तत्र महानिलांबुभिर्निहन्यमाना मुहुरंबुसंप्लवे ॥ दिशो विदंतोथ परस्परं वने गृहीतहस्ताः परिबभ्रिमातुराः ॥ ३८ ॥ एतद्विदित्वा उदिते रवौ सांदीपनिर्गुरुः ॥ अन्वेषमाणो नः शिष्यानाचार्योपश्यदातुरान् ॥ ३९ ॥ अहो हे पुत्रका यूयमस्मदर्थेतिदुःखिताः ॥ आत्मा वै प्राणिनां श्रेष्ठस्तमनादृत्य मत्पराः ॥ ४० ॥ एतदेव हि सच्छिष्यैः कर्तव्यं गुरुनिष्कृतम् ॥ यद्वै विशुद्धभावेन सर्वार्थात्मार्पणं गुरौ ॥ ४१ ॥ तुष्टोहं भो द्विजश्रेष्ठाः सत्याः संतु मनोरथाः ॥ छंदांस्ययातयामानि भवंत्विह परत्र च ॥ ४२ ॥ इत्थंविधान्यनेकानि वसतां गुरुवेश्मसु ॥ गुरोरनुग्रहेणैव पुमान्पूर्णः प्रशांतये ॥ ४३ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ किमस्माभिरनिर्वृत्तं देवदेव जगद्गुरो ॥ भवता सत्यकामेन येषां वासो गुरावभूत् ॥ ४४ ॥ यस्यच्छंदोमयं ब्रह्म देह आवपनं विभो ॥ श्रेयसां तस्य गुरुषु वासोऽत्यंतविडंबनम् ॥ ४५ ॥ इति श्रीभा० म० द० स्कंधे अशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥ ८१ ॥ एकाशीतितमे सख्युर्जक्ष्वा पृथुकतंडुलान् ॥ श्रियं निर्मितवानिंद्रदुर्लभां तु नदाश्रमे ॥ १ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ स इत्थं द्विजमुख्येन सह संकथयन्हरिः ॥ सर्वभूतमनोभिज्ञः स्मयमान उवाच तम् ॥ १ ॥ ब्रह्मण्यो ब्राह्मणं कृष्णो भगवान्प्रहसन्प्रियम् ॥ प्रेम्णा निरीक्षणेनैव प्रेक्षन्खलु सतां गतिः ॥ २ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ किमुपायनमानीतं ब्रह्मन्मे भवता गृहात् ॥ अण्वप्युपाहृतं भक्तैः प्रेम्णा भूर्येव मे भवेत् ॥ भू

र्यप्यभक्तोपहृतंनमेतोषायकल्पते॥३॥पत्रंपुष्पंफलंतोयंयोमेभक्त्याप्रयच्छतितदहंभक्त्युपहृतमश्नामिप्रयतात्मनः॥४॥इत्युक्तोपिद्विजस्तस्मैव्री
डितःपतयेश्रियः॥पृथुकप्रसृतिंराजन्नप्रायच्छदवाङ्मुखः॥५॥सर्वभूतात्मदृक्साक्षात्तस्यागमनकारणम्॥विज्ञायाचिंतयन्नायंश्रीकामोमा
भजत्पुरा॥६॥पत्न्याःपतिव्रतायास्तुसखाप्रियचिकीर्षया॥प्राप्तोमामस्यदास्यामिसंपदोमर्त्यदुर्लभाः॥७॥इत्थंविचिंत्यवसनाच्चीरबद्धान्द्विजन्मनः
स्वयंजहारकिमिदमितिपृथुकतंडुलान्॥८॥नन्वेतदुपनीतंमेपरमप्रीणनंसखे॥तर्पयंत्यंगमांविश्वमेतेपृथुकतंडुलाः॥९॥इतिमुष्टिंसकृज्जग्ध्वाद्विती
यांजग्धुमाददे॥तावच्छ्रीर्जगृहेहस्तंतत्परापरमेष्ठिनः॥१०॥एतावतालंविश्वात्मन्सर्वसंपत्समृद्धये॥अस्मिंल्लोकेऽथवामुष्मिन्पुंसस्त्वत्तोषकारणम्॥११॥
ब्राह्मणस्तांतुरजनीमुषित्वाच्युतमंदिरे॥भुक्त्वापीत्वासुखंमेनेआत्मानंस्वर्गतंयथा॥१२॥श्वोभूतेविश्वभावेनस्वसुखेनाभिवंदितः॥जगामस्वालयंतात
पथ्यनुव्रज्यनंदितः॥१३॥सचालब्ध्वाधनंकृष्णान्नतुयाचितवान्स्वयम्॥स्वगृहान्व्रीडितोगच्छन्महद्दर्शननिर्वृतः॥१४॥अहोब्रह्मण्यदेवस्यदृष्टाब्रह्म
ण्यतामया॥यद्दरिद्रतमोलक्ष्मीमाश्लिष्टोबिभ्रतोरसि॥१५॥क्वाहंदरिद्रःपापीयान्क्वकृष्णःश्रीनिकेतनः॥ब्रह्मबंधुरितिस्माहंबाहुभ्यांपरिरंभि
तः॥१६॥निवासितःप्रियाजुष्टेपर्यंकेभ्रातरोयथा॥महिष्यावीजितःश्रांतोबालव्यजनहस्तया॥१७॥शुश्रूषयापरमयापादसंवाहनादिभिःपूजितोदेवदेवे

सि

भा॰द॰उ॰म॰
५२
रो

नविप्रेरेणेनदेववत् ॥१८॥ स्वर्गापवर्गयोःपुंसांरसायांभुविसंपदाम् ॥ सर्वासामपिसिद्धीनांमूलंतच्चरणार्चनम् ॥१९॥ अधनोयंधनंप्राप्यमाद्यन्नुच्चैर्नमांस्म
रेत् ॥ इतिकारुणिकोनूनंधनंमेभूरिनाददात् ॥२०॥ इतितच्चिंतयन्नंतःप्राप्तोनिजगृहांतिकम् ॥ सूर्यानलेंदुसंकाशैर्विमानैःसर्वतोवृतम् ॥२१॥ विचित्रोपव
नोद्यानैःकूजद्द्विजकुलाकुलैः ॥ प्रोत्फुल्लकुमुदांभोजकल्हारोत्पलवारिभिः ॥२२॥ जुष्टंस्वलंकृतैःपुंभिःस्त्रीभिश्चहरिणाक्षिभिः ॥ किमिदंकस्यवास्थानंकथं
तदिदमित्यभूत् ॥२३॥ एवंमीमांसमानंतंनरानार्योमरप्रभाः ॥ प्रत्यगृह्णन्महाभागंगीतवाद्येनभूयसा ॥२४॥ पतिमागतमाकर्ण्यपत्न्युद्धर्षातिसंभ्रमाः
निश्चक्रामगृहात्तूर्णंरूपिणीश्रीरिवालयात् ॥२५॥ पतिव्रतापतिंदृष्ट्वाप्रेमोत्कंठाश्रुलोचना ॥ मीलिताक्ष्यनमद्बुद्ध्यामनसापरिषस्वजे ॥२६॥ पत्नींवीक्ष्य
विस्फुरंतींदेवींवैमानिकीमिव ॥ दासीनांनिष्ककंठीनांमध्येभांतींसविस्मितः ॥२७॥ प्रीतःस्वयंतयायुक्तःप्रविष्टोनिजमंदिरम् ॥ मणिस्तंभशतोपेतंमहें
द्रभवनंयथा ॥२८॥ पयःफेननिभाःशय्यादांतारुक्मपरिच्छदाः ॥ पर्यंकाहेमदंडानिचामरव्यजनानिच ॥२९॥ आसनानिचहैमानिमृदूपस्तरणानिच ॥ मुक्ता
दामविलंबीनिवितानानिद्युमंतिच ॥३०॥ स्वच्छस्फटिककुड्येषुमहामारकतेषुच ॥ रत्नदीपाभ्राजमानाललनारत्नसंयुताः ॥३१॥ विलोक्यब्राह्मणस्तत्रस
मृद्धीःसर्वसंपदाम् ॥ तर्कयामासनिर्व्यग्रःस्वसमृद्धिमहैतुकीम् ॥३२॥ नूनंबतैतन्ममदुर्भगस्यशश्वद्दरिद्रस्यसमृद्धिहेतुः ॥ महाविभूतेरवलोकतोन्यो

अ॰
८१
८
५२

नैवोपपद्येतयदूत्तमस्य॥३३॥ नन्वब्रुवाणोदिशतेसमक्षंयाचिष्णवेभूर्यपिभूरिभोजः॥ पर्जन्यवत्तत्स्वयमीक्षमाणोदाशार्हकाणामृषभःसखामे॥३४॥
किंचित्करोत्युर्वपियत्स्वदत्तंसुहृत्कृतंफल्ग्वपिभूरिकारी मयोपनीतांपृथुकैकमुष्टिंप्रत्यग्रहीत्प्रीतियुतोमहात्मा॥३५॥ तस्यैवमेसौहृदसख्यमैत्रीदास्यंपुन
र्जन्मनिजन्मनिस्यात्॥ महानुभावेनगुणालयेनविषज्जतस्तत्पुरुषप्रसंगः॥३६॥ भक्तायचित्राभगवान्हिसंपदोराज्यंविभूतीर्नसमर्थयत्यजः॥ अदीर्घबो
धायविचक्षणःस्वयंपश्यन्निपातंधनिनांभवोद्भवम्॥३७॥ इत्थंव्यवसितोबुद्ध्याभक्तोतीवजनार्दने॥ विषयान्जाययात्यक्ष्यन्बुभुजेनातिलंपटः॥३८
तस्यवैदेवदेवस्यहरेर्यज्ञपतेःप्रभोः॥ ब्राह्मणाःप्रभवोदैवंनतेभ्योविद्यतेपरम्॥३९॥ एवंसविप्रोभगवत्सुहृत्तदादृष्ट्वास्वभृत्यैरजितंपराजितम्॥ तद्ध्यानवे

५५

गोद्ग्रथितात्मबंधनस्तद्धामलेभेचिरतःसतांगतिं॥४०॥ एतद्ब्रह्मण्यदेवस्यश्रुत्वाब्रह्मण्यतांनरः॥ लब्धभावोभगवतिकर्मबंधाद्विमुच्यते॥४१॥ इतिश्रीभा०
म०द०स्कंधेएकाशीतितमोऽध्यायः॥८१॥ ५९॥ ॥ द्व्यशीतितमआगत्यकुरुक्षेत्रंरविग्रहे॥ वृष्णीन्दृष्ट्वामुदाभूपाश्चक्रुःकृष्णकथांमिथः॥१॥ श्रीरा
मसुहृदेकृष्णःप्रकल्प्येदंपदंभुवि॥ नंदादिसुहृदानंदीकुरुक्षेत्रंजगामसः॥२॥ श्रीशुकउवाच॥ अथैकदाद्वारवत्यांवसतोरामकृष्णयोः॥ सूर्योपरागःसु
महानासीत्कल्पक्षयेयथा॥१॥ तंज्ञात्वामनुजाराजन्पुरस्तादेवसर्वतः॥ स्यमंतपंचकंक्षेत्रंययुःश्रेयोविधित्सया॥२॥ निःक्षत्रियांमहींकुर्वन्रामःशस्त्रभृतांवरः

नृपाणांरुधिरौघेणयत्रचक्रेमहाह्रदान्॥२॥ईजेचभगवान्रामोयत्रास्पृष्टोऽपिकर्मणा॥ लोकंसंग्राहयन्नीशोयथाऽन्योघापनुत्तये॥३॥महत्यांतीर्थयात्रायांतत्रागन्भारतीःप्रजाः॥ वृष्णयश्चतथाऽक्रूरवसुदेवाहुकादयः॥४॥ययुर्भारततत्क्षेत्रंस्वमघंक्षपयिष्णवः॥गदप्रद्युम्नसांबाद्याःसुचंद्रशुकसारणैः॥५॥आस्तेनिरुद्धोरक्षायांकृतवर्माचयूथपः॥तेरथैर्देवधिष्ण्याभैर्हयैश्चतरलप्लवैः॥गजैर्नदद्भिरभ्राभैर्नृभिर्विद्याधरद्युभिः॥७॥व्यरोचंतमहातेजाःपथिकांचनमालिनः॥ दिव्यस्रग्वस्त्रसन्नाहाःकलत्रैःखेचराइव॥८॥तत्रस्नात्वामहाभागाउपोष्यसुसमाहिताः॥ब्राह्मणेभ्योददुर्धेनूर्वासःस्रग्रुक्ममालिनीः॥९॥रामह्रदेषुविधिवत्पुनराप्लुत्यवृष्णयः॥ददुःस्वन्नंद्विजाग्र्येभ्यःकृष्णेनोभक्तिरस्त्विति॥१०॥स्वयंचतदनुज्ञातावृष्णयःकृष्णदेवताः॥भुक्त्वोपविविशुःकामंस्निग्धच्छायांघ्रिपांघ्रिषु॥११॥तत्रागतांस्तेददृशुःसुहृत्संबंधिनोनृपान्॥मत्स्योशीनरकौसल्यविदर्भकुरुसृंजयान्॥१२॥कांबोजकैकयान्मद्रान्कुंतीनानर्तकेरलान्॥अन्यांश्चैवात्मपक्षीयान्परांश्चशतशोनृप॥नंदादीन्सुहृदोगोपान्गोपीश्चोत्कंठिताश्चिरम्॥१३॥अन्योऽन्यसंदर्शनहर्षरंहसाप्रोत्फुल्लहृद्वक्त्रसरोरुहश्रियः॥आश्लिष्यगाढंनयनैःस्रवज्जलाहृष्यत्त्वचोरुद्धगिरोययुर्मुदम्॥१४॥स्त्रियश्चसंवीक्ष्यमिथोऽतिसौहृदस्मितामलापांगदृशोभिरेभिरे॥स्तनैःस्तनान्कुंकुमपंकरूषितान्निहत्यदोर्भिःप्रणयाश्रुलोचनाः॥१५॥ततोभिवा

यतेरुक्मान्नृपविष्टैरभिवादिताः ॥ स्वागतं कुशलं पृष्ट्वा चक्रुः कृष्णकथां मिथः ॥ १६ ॥ पृथा भ्रातॄन् स्वसॄर्वीक्ष्य तत्पुत्रान्पितरावपि ॥ भ्रातृपत्नीर्मुकुंदं
च जहौ संकथया शुचः ॥ १७ ॥ कुंत्युवाच ॥ आर्य भ्रातरहं मन्ये आत्मानमकृताशिषम् ॥ यद्वा आपत्सु मद्वार्तां नानुस्मरथ सत्तमाः ॥ १८ ॥ सुहृदो ज्ञा
तयः पुत्रा भ्रातरः पितरावपि ॥ नानुस्मरंति स्वजनं यस्य दैवमदक्षिणम् ॥ १९ ॥ वसुदेव उवाच ॥ अंब मास्मानसूयेथा दैवक्रीडनकान्नरान् ॥ ईशस्य हि
वशे लोकः कुरुते कार्यते थवा ॥ २० ॥ कंसप्रतापिताः सर्वे वयं याता दिशो दिशः ॥ एतर्ह्येव पुनः स्थानं दैवेनासादिताः स्वसः ॥ २१ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ वसुदे
वोग्रसेनाद्यैर्यदुभिस्तेऽर्चिता नृपाः ॥ आसन्नच्युतसंदर्शपरमानंदनिर्वृताः ॥ २२ ॥ भीष्मो द्रोणोंऽबिकापुत्रो गांधारी ससुता तथा ॥ सदाराः पांडवाः
कुंती संजयो विदुरः कृपः ॥ २३ ॥ कुंतिभोजो विराटश्च भीष्मको नाग्नजिन्महान् ॥ पुरुजिद्द्रुपदः शल्यो धृष्टकेतुः स काशिराट् ॥ २४ ॥ दमघोषो विशालाक्षो
मैथिलो मद्रकेकयौ ॥ युधामन्युः सुशर्मा च ससुता बाल्हिकादयः ॥ २५ ॥ राजानो ये च राजेंद्र युधिष्ठिरमनुव्रताः ॥ श्रीनिकेतं वपुः शौरेः सस्त्रीकं वीक्ष्य
विस्मिताः ॥ २६ ॥ अथ ते रामकृष्णाभ्यां सम्यक् प्राप्तसमर्हणाः ॥ प्रशशंसुर्मुदा युक्ता वृष्णीन्कृष्णपरिग्रहान् ॥ २७ ॥ अहो भोजपते यूयं जन्मभाजो नृणा
मिह ॥ यत्पश्यथासकृत्कृष्णं दुर्दर्शमपि योगिनाम् ॥ २८ ॥ यद्विश्रुतिः श्रुतिनुतेदमलं पुनाति पादावनेजनपयश्च वचश्च शास्त्रम् ॥ भूः कालभर्जितभ

बो

गापियंदंघ्रिपद्मस्पर्शौ थशक्तिरभिवर्षतिनोऽखिलार्थान् ।। २९ ।। नद्दर्शनस्पर्शनानुपथप्रजल्पशय्यासनाशनसयौनसपिंडबंधः ।। येषांगृहेनिरयवर्त्मनिवर्ततांवः
स्वर्गापवर्गविरमः स्वयमासविष्णुः ।। ३० ।। श्रीशुक उवाच ।। नंदस्तत्रयदून्प्राप्तान्ज्ञात्वाकृष्णपुरोगमान् ।। तत्रागमद्वृतोगोपैरनःस्थार्थैर्दिदृक्षया ।। ३१ ।। तंदृ
ष्ट्वावृष्णयोहृष्टास्तन्वःप्राणमिवोत्थिताः ।। परिषस्वजिरेगाढंचिरदर्शनकातराः ।। ३२ ।। वसुदेवःपरिष्वज्यसंप्रीतःप्रेमविह्वलः ।। स्मरन्कंसकृतान्क्लेशान्पुत्र
न्यासंचगोकुले ।। ३३ ।। कृष्णरामौपरिष्वज्यपितरावभिवाद्यच ।। नकिंचनोचतुःप्रेम्णासाश्रुकंठौकुरूद्वह ।। ३४ ।। तावात्मासनमारोप्यबाहुभ्यांपरिरभ्यच ।। यशो
दाचमहाभागासुतौविजहतुःशुचः ।। ३५ ।। रोहिणीदेवकीचाथपरिष्वज्यव्रजेश्वरीम् ।। स्मरंत्यौतत्कृतांमैत्रींबाष्पकंठ्यौसमूचतुः ।। ३६ ।। काविस्मरेतवांमै
त्रीमनिवृत्तांव्रजेश्वरि ।। अवाप्याप्यैंद्रमैश्वर्यंयस्यानेहप्रतिक्रिया ।। ३७ ।। एतावदृष्टपितरौयुवयोःस्मपित्रोःसंप्रीणनाभ्युदयपोषणपालनानि
प्राप्योषतुर्भवतिपक्ष्मलयद्वदक्ष्णोर्न्यस्तावकुत्रचभयौनसतांपरःस्वः ।। ३८ ।। श्रीशुक उवाच ।। गोप्यश्चकृष्णमुपलभ्यचिरादभीष्टंयत्प्रेक्षणेदृशि
षुपक्ष्मकृतंशपंतिदृग्भिर्हृदीकृतमलंपरिरभ्यसर्वास्तद्भावमापुरपिनित्ययुजांदुरापम् ।। ३९ ।। भगवांस्तास्तथाभूताविविक्त उपसंगतः ।। आश्लिष्यानाम
यंपृष्ट्वाप्रहसन्निदमब्रवीत् ।। ४० ।। अपिस्मरथनःसख्यःस्वानामर्थचिकीर्षया ।। गतांश्चिरायितान्शत्रुपक्षक्षपणचेतसः ।। ४१ ।। अप्यवध्यायथा

स्मान् स्विदकृतताविशंकया ॥ नूनं भूतानि भगवान् युनक्ति वियुनक्ति च ॥ ४२ ॥ वायुर्यथा घनानीकं तृणं तूलं रजांसि च ॥ संयोज्याक्षिपते भूयस्तथा भूतानि भूतकृत् ॥ ४३ ॥ मयि भक्तिर्हि भूतानाममृतत्वाय कल्पते ॥ दिष्ट्या यदासीन्मत्स्नेहो भवतीनां मदापनः ॥ ४४ ॥ अहं हि सर्वभूतानामादिरंतोंऽतरं बहिः ॥ भौतिकानां यथा खं वार्भूर्वायुर्ज्योतिरंगनाः ॥ ४५ ॥ एवं ह्येतानि भूतानि भूतेष्वात्मात्मना ततः ॥ उभयं मय्यथ परे पश्यताभातमक्षरे ॥ ४६ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ अध्यात्मशिक्षया गोप्य एवं कृष्णेन शिक्षिताः ॥ तदनुस्मरणध्वस्तजीवकोशास्तमध्यगन् ॥ ४७ ॥ आहुश्च ते नलिननाभ पदारविंदं योगेश्वरैर्हृदि विचिंत्यमगाधबोधैः ॥ संसारकूपपतितोत्तरणावलंबं गेहं जुषामपि मनस्युदियात्सदा नः ॥ ४८ ॥ इति श्रीभा० म० द० स्कंधे वृष्णिगोपसंगमो नाम द्व्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥

त्र्यशीतितमए चंवरस्त्रीणां कृष्णकथोत्सवे ॥ द्रौपद्यै कृष्णभार्याभिरुक्ताः स्वस्वकर हाः ॥ १ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ तथानुगृह्य भगवान् गोपीनां स गुरुर्गतिः ॥ युधिष्ठिरमथापृच्छत्सर्वांश्च सुहृदोऽव्ययम् ॥ १ ॥ त एवं लोकनाथेन परिपृष्टाः सुसत्कृताः ॥ प्रत्यूचुर्हृष्टमनसस्तत्पादेक्षाहतांहसः ॥ २ ॥ कुतोऽशिवं त्वच्चरणांबुजासवं महन्मनस्तो मुखनिःसृतं क्वचित् ॥ पिबंति ये कर्णपुटैरलं प्रभो देहंभृतां देहकृदस्मृतिच्छिदम् ॥ ३ ॥ हित्वात्मधामविधुतात्मकृतत्र्यवस्थमानंदसंप्लवमखंडमकुंठबोधम् ॥ कालोपसृष्टनिगमावन आत्तयोगमायाकृतिं परमहंसगतिं नताः स्म ॥ ४ ॥ ऋषिरुवाच ॥ इत्युत्तमःश्लोकशिखामणिं जनेष्वभिष्टुवत्स्वंधककौरव

भा॰द॰उ॰अ॰
५६

स्त्रियः ॥ समेत्य गोविंदकथा मिथो गृणंत्यस्त्रिलोकगीताः शृणु वर्णयामि ते ॥५॥ द्रौपद्युवाच ॥ हे वैदर्भ्यच्युतो भद्रे हे जांबवति कौसल्ये ॥ हे सत्यभामे कालिंदि शै-
व्ये रोहिणि लक्ष्मणे ॥६॥ हे कृष्णपत्न्य एतन्नो ब्रूत वो भगवान्स्वयम् ॥ उपयेमे यथा लोकमनुकुर्वन्स्वमायया ॥७॥ रुक्मिण्युवाच ॥ चैद्याय मार्पयितुमुद्यतकार्मु-
केषु राजस्वजेयभटशेखरितांघ्रिरेणुः ॥ निन्ये मृगेंद्र इव भागमजाविपूथात्तच्छ्रीनिकेतचरणोऽस्तु ममार्चनाय ॥८॥ सत्यभामोवाच ॥ यो मे सनाभिवधतप्तहृदा
ततेन लिप्ताभिशापमपमार्ष्टुमुपाजहार ॥ जित्वर्क्षराजमथ रत्नमदात्स तेन भीतः पितादिशत मां प्रभवेऽपि दत्ताम् ॥९॥ जांबवत्युवाच ॥ प्राज्ञाय देहकृदमुं
निजनाथदैवं सीतापतिं त्रिणवहान्यमुनाऽभ्ययुध्यत् ॥ ज्ञात्वा परीक्षित उपाहरदर्हणं मां पादौ प्रगृह्य मणिनाहममुष्य दासी ॥१०॥ कालिंद्युवाच ॥ तपश्चरंती-
माज्ञाय स्वपादस्पर्शनाशया ॥ सख्योपेत्याग्रहीत्पाणिं योऽहं तद्गृहमार्जनी ॥११॥ मित्रविंदोवाच ॥ यो मां स्वयंवर उपेत्य विजित्य भूपान् ॥ निन्ये श्वयूथगमिवा-
त्मबलिं द्विपारिः ॥ भ्रातॄंश्च मेऽपकुरुतः स्वपुरं श्रियौकस्तस्यास्तु मेऽनुभवमंघ्र्यवनेजनत्वम् ॥१२॥ सत्योवाच ॥ सप्तोक्षणोऽतिबलवीर्यसुतीक्ष्णशृंगान् पित्रा कृ-
तान्क्षितिपवीर्यपरीक्षणाय ॥ तान्वीरदुर्मदहनस्तरसा निगृह्य क्रीडन्बबंध ह यथा शिशवोऽजतोकान् ॥१३॥ य इत्थं वीर्यशुल्कां मां दासीभिश्चतुरंगिणी-
म् ॥ पथि निर्जित्य राजन्यान्निन्ये तद्दास्यमस्तु मे ॥१४॥ भद्रोवाच ॥ पिता मे मातुलेयाय स्वयमाहूय दत्तवान् ॥ कृष्णे कृष्णाय तच्चित्तामक्षौहिण्या सखी-

स्यास्तु

अ॰
८३

भि
५६

जनैः॥१५॥अस्यमेपादसंस्पर्शोभवेज्जन्मनिजन्मनि॥कर्मभिर्भ्राम्यमाणायायेनतच्छ्रेयआत्मनः॥१६॥लक्ष्मणोवाच॥ममापिराज्ञ्यच्युतजन्मकर्मश्रुत्वामुहु
र्नारदगीतमासह॥चित्तंमुकुंदेकिलपद्महस्तयावृतःसुसंमृश्यविहायलोकपान्॥१७॥ज्ञात्वाममममतंसाध्विपितादुहितृवत्सलः॥बृहत्सेनइतिख्यातस्तत्रोपा
यमचीकरत्॥१८॥यथास्वयंवरेराज्ञिमत्स्यःपार्थेप्सयाकृतः॥अयंतुबहिराच्छन्नोदृश्यतेसजलेपरम्॥१९॥श्रुत्वैतत्सर्वतोभूपाआययुर्मत्पितुःपुरम्॥स
र्वास्त्रशस्त्र[illegible]तत्त्वज्ञाःसोपाध्यायाःसहस्रशः॥२०॥पित्रासंपूजिताःसर्वेयथावीर्यंयथावयः॥आददुःसशरंचापंवेद्धुंपर्षदिमद्धियः॥२१॥आदा
यव्यसृज[illegible]न्केचित्सज्यंकर्तुमनीश्वराः॥आकोष्ठंज्यांसमुत्कृष्यपेतुरेकेऽमुनाहताः॥२२॥सज्यंकृत्वापरेवीरामागधाम्बष्ठचेदिपाः॥भीमोदुर्योधनः
कर्णोनाविंदंस्तदवस्थितिम्॥२३॥मत्स्याभासंजलेवीक्ष्यज्ञात्वाचतदवस्थितिम्॥पार्थोयत्तोऽसृजद्बाणंनाच्छिनत्पस्पृशेपरम्॥२४॥राजन्येषुनिवृत्ते
षुभग्नमानेषुमानिषु॥भगवान्धनुरादायसज्यंकृत्वाथलीलया॥२५॥तस्मिन्संधायविशिखंमत्स्यंवीक्ष्यसकृज्जले॥छित्त्वेषुणापातयत्तंसूर्येचा
भिजितिस्थिते॥२६॥दिविदुंदुभयोनेदुर्जयशब्दयुताभुवि॥देवाश्चकुसुमासारान्मुमुचुर्हर्षविह्वलाः॥२७॥तद्रंगमाविशमहंकलनूपुराभ्यांपद्भ्यां
प्रगृह्यकनकोज्ज्वलरत्नमालाम्॥नूत्नेनिवीयपरिधायचकौशिकाग्र्येसव्रीडहासवदनाकबरीधृतस्रक्॥२८॥उन्नीयवक्त्रमुरुकुंतलकुंडलत्विट्

भा०द०उ०अ०
५७

गंडस्थलं शिशिरहासकटाक्षमोक्षैः ॥ राज्ञो निरीक्ष्य परितः शनकैर्मुरारेरंसेनुरक्तहृदया निदधे स्वमालाम् ॥२९॥ तावन्मृदंगपणवाः शंखभेर्या
नकादयः ॥ निनेदुर्नटनर्तक्यो ननृतुर्गायका जगुः ॥३०॥ एवं वृते भगवति मयेशे नृपयूथपाः ॥ न सेहिरे याज्ञसेनि स्पर्धंतो हृच्छयातुराः ॥३१॥ मां ताव
द्रथमारोप्य हयरत्नचतुष्टयम् ॥ शार्ङ्गमुद्यम्य संनद्धस्तस्थावाजौ चतुर्भुजः ॥३२॥ दारुकश्चोदयामास कांचनोपस्करं रथम् ॥ मिषतां भूभुजां राज्ञि
मृगाणां मृगराडिव ॥३३॥ तेन्वसज्जंत राजन्या निषेद्धुं पथि केचन ॥ संयत्ता उद्धृतेष्वासा ग्रामसिंहा यथा हरिम् ॥३४॥ ते शार्ङ्गच्युतबाणौघैः कृत्तबाह्वं
घ्रिकंधराः ॥ निपेतुः प्रधने केचिदेके संत्यज्य दुद्रुवुः ॥३५॥ ततः पुरीं यदुपतिरत्यलंकृतां रविच्छदध्वजपटचित्रतोरणाम् ॥ कुशस्थलीं दिवि भुवि चाभिसं
स्तुतां समाविशत्तरणिरिव स्वकेतनम् ॥३६॥ पिता मे पूजयामास सुहृत्संबंधिबांधवान् ॥ महार्हवासोलंकारैः शय्यासनपरिच्छदैः ॥३७॥ दासीभिः
सर्वसंपद्भिर्भटेभरथवाजिभिः ॥ आयुधानि महार्हाणि ददौ पूर्णस्य भक्तितः ॥३८॥ आत्मारामस्य तस्येमा वयं वै गृहदासिकाः ॥ सर्वसंगनिवृत्त्या
द्धा तपसा च बभूविम ॥३९॥ महिष्य ऊचुः ॥ भौमं निहत्य सगणं युधि तेन रुद्धा ज्ञात्वाथ नः क्षितिजये जितराजकन्याः ॥ निर्मुच्य संसृतिविमोक्षमनुस्म
रंतीः पादांबुजं परिणिनाय य आप्तकामः ॥४०॥ न वयं साध्वि साम्राज्यं स्वाराज्यं भौज्यमप्युत ॥ वैराज्यं पारमेष्ठ्यं च आनंत्यं वा हरेः पदम् ॥४१॥ काम

अ०
८३

स

जि
५७

यामहंएतस्य श्रीप्रसादरजः श्रियः ।। कुचकुंकुमगंधाढ्यं मूर्ध्ना वोढुं गदाभृतः ।। ४२ ।। व्रजस्त्रियो यद्वांछंति पुलिंद्यस्तृणवीरुधः ।। गावश्चारयतो
गोपाः पादस्पर्शं महात्मनः ।। ४३ ।। इति श्री भा॰ म॰ द॰ स्कंधे त्र्यशीतितमोऽध्यायः ।। ८३ ।। ।। चतुर्भिराधिकाशीतितमे मुनिसमागमे । व
सुदेवमखोत्साहबंधुप्रस्थापनादिकं ।। १ ।। श्रीशुक उवाच ।। श्रुत्वा पृथा सुबलपुत्र्यथ याज्ञसेनी माधव्यथ क्षितिपपत्न्य उत स्वगोप्यः ।। कृष्णे
खिलात्मनि हरौ प्रणयानुबंधं सर्वा विसिस्म्युरलमश्रुकलाकुलाक्ष्यः ।। १ ।। इति संभाष्यमाणासु स्त्रीभिः स्त्रीषु नृभिर्नृषु ।। आययुर्मुनयस्तत्र कृ
ष्णरामदिदृक्षया ।। २ ।। द्वैपायनो नारदश्च च्यवनो देवलोऽसितः ।। विश्वामित्रः शतानंदो भरद्वाजोथ गोतमः ।। ३ ।। रामः सशिष्यो भगवान्वसिष्ठो
गालवो भृगुः ।। पुलस्त्यः कश्यपोत्रिश्च मार्कंडेयो बृहस्पतिः ।। ४ ।। द्वितस्त्रितश्चैकतश्च ब्रह्मपुत्रास्तथांगिराः ।। अगस्त्यो याज्ञवल्क्यश्च वामदे
वादयोऽपरे ।। ५ ।। तान्दृष्ट्वा सहसोत्थाय प्रागासीना नृपादयः ।। पांडवाः कृष्णरामौ च प्रणेमुर्विश्ववंदितान् ।। ६ ।। तानानर्चुर्यथा सर्वे सहरामो
ऽच्युतोर्चयन् ।। स्वागतासनपाद्यार्घमाल्यधूपानुलेपनैः ।। ७ ।। उवाच सुखमासीनान्भगवान्धर्मगुप्तनुः ।। सदसस्तस्य महतो यतवाचोनुशृण्वतः
।। ८ ।। श्रीभगवानुवाच ।। अहो वयं जन्मभृतो लब्धं कार्त्स्न्येन तत्फलम् ।। देवानामपि दुष्प्रापं यद्योगेश्वरदर्शनम् ।। ९ ।। किं स्वल्पतपसां नृणामर्चायां दे

वस्तुं चैषाम्।। दर्शनस्पर्शनप्रश्नप्रह्वपादार्चनादिकम्।।१०।। नह्यम्मयानि तीर्थानि न देवा मृच्छिलामयाः।। ते पुनंत्युरुकालेन दर्शनादेव साधवः।।११।। नाग्निर्न
सूर्यो न च चंद्रतारका न भूर्जलं खं श्वसनो ऽथ वाङ्मनः।। उपासिता भेदकृतो हरंत्यघं विपश्चितो घ्नंति मुहूर्तसेवया।।१२।। यस्यात्मबुद्धिः कुणपे त्रिधातुके स्वधीः क
लत्रादिषु भौम इज्यधीः।। यत्तीर्थबुद्धिः सलिले न कर्हिचिज्जनेष्वभिज्ञेषु स एव गोखरः।।१३।। श्रीशुक उवाच।। निशम्येत्थं भगवतः कृष्णस्याकुंठमेधसः।। वचो
दुरन्वयं विप्रास्तूष्णीमासन्भ्रमद्धियः।।१४।। चिरं विमृष्य मुनय ईश्वरस्येशितव्यताम्।। जनसंग्रह इत्यूचुः स्मयंतस्तं जगद्गुरुम्।।१५।। यन्मायया तत्ववि
दुत्तमा वयं विमोहिता विश्वसृजामधीश्वराः।। यदीशितव्यायति गूढ ईहया अहो विचित्रं भगवद्विचेष्टितम्।।१६।। अनीह एतद्बहुधैक आत्मना सृजत्यवत्य
त्ति न बध्यते यथा।। भौमैर्हि भूमिर्बहुनामरूपिणी अहो विभूम्नश्चरितं विडंबनम्।।१७।। अथापि काले स्वजनाभिगुप्तये बिभर्षि सत्वं खलनिग्रहाय च।। स्व
लीलया वेदपथं सनातनं वर्णाश्रमात्मा पुरुषः परो भवान्।।१८।। ब्रह्म ते हृदयं शुक्लं तपःस्वाध्यायसंयमैः।। यत्रोपलब्धं सद्व्यक्तमव्यक्तं च ततः परम्।।१९।। तस्मा
द्ब्रह्मकुलं ब्रह्मन् शास्त्रयोनेस्त्वमात्मनः।। सभाजयसि सद्धाम तद्ब्रह्मण्याग्रणीर्भवान्।।२०।। अद्य नो जन्मसाफल्यं विद्यायास्तपसो दृशः।। त्वया संगम्य स
द्गत्या यदंतः श्रेयसां परः।।२१।। नमस्तस्मै भगवते कृष्णायाकुंठमेधसे।। स्वयोगमाययाच्छन्नमहिम्ने परमात्मने।।२२।। न यं विदंत्यमी भूपा एकारामाश्च

वृष्णयः ॥ मायाजवनिकाच्छन्नमात्मानंकालमीश्वरम् ॥ २३ ॥ यथाशयानःपुरुषआत्मानंगुणतत्वदृक् ॥ नाममात्रेंद्रियाभातंनवेदरहितंपरम् ॥ २४ ॥
एवंत्वानाममात्रेषुविषयेष्विंद्रियेहया ॥ माययाविभ्रमच्चित्तोनवेदस्मृत्युपप्लवात् ॥ २५ ॥ तस्याद्यतेददृशिमांघ्रिमघौघमर्षतीर्थास्पदंहृदिकृतंसुविपक्व
योगैः ॥ उत्सिक्तभक्त्युपहताशयजीवकोशाआपुर्भवद्गतिमथोनुगृहाणभक्तान् ॥ २६ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ इत्यनुज्ञाप्यदाशार्हंधृतराष्ट्रंयुधिष्ठिरम् ॥ राजर्षे
स्वाश्रमान्गंतुंमुनयोदधिरेमनः ॥ २७ ॥ तद्वीक्ष्यतानुपव्रज्यवसुदेवोमहायशाः ॥ प्रणम्यचोपसंगृह्यबभाषेदंसुयंत्रितः ॥ २८ ॥ वसुदेवउवाच ॥ नमोवःसर्वदे
वेभ्यऋषिभ्यःश्रोतुमर्हथ ॥ कर्मणाकर्मनिर्हारोयथास्यान्नस्तदुच्यताम् ॥ २९ ॥ नारदउवाच ॥ नातिचित्रमिदंविप्रावसुदेवोबुभुत्सया ॥ कृष्णंमत्वाऽर्भकं
यन्नःपृच्छतिश्रेयआत्मनः ॥ ३० ॥ सन्निकर्षोत्रमर्त्यानामनादरणकारणम् ॥ गांगंहित्वायथाऽन्यांभस्तत्रत्योयातिशुद्धये ॥ ३१ ॥ यस्यानुभूतिःकालेनलयो न
त्पत्यादिनास्यवै ॥ स्वतोऽन्यस्माच्चगुणतोनकुतश्चनरिष्यति ॥ ३२ ॥ तंक्लेशकर्मपरिपाकगुणप्रवाहैरव्याहतानुभवमीश्वरमद्वितीयम् ॥ प्राणादिभिःस्ववि
भवैरुपगूढमन्योमन्येतसूर्यमिवमेघहिमोपरागैः ॥ ३३ ॥ अथोचुर्मुनयोराजन्नाभाष्यानकदुंदुभिम् ॥ सर्वेषांशृण्वतांराज्ञांतथैवाच्युतरामयोः ॥ ३४
कर्मणाकर्मनिर्हारएषसाधुनिरूपितः ॥ यच्छ्रद्धयायजेद्विष्णुंसर्वयज्ञेश्वरंमखैः ॥ ३५ चित्तस्योपशमोऽयंवैकविभिःशास्त्रचक्षुषा ॥ दर्शितःसुगमोयोगो

भा॰द॰शु॰म॰ ५९

धर्मश्चात्ममुदावहः ॥ ३६ ॥ अयं स्वस्त्ययनः पंथा द्विजातेर्गृहमेधिनः ॥ यच्छ्रद्धयाप्तवित्तेन शुक्लेनेज्येत पूरुषः ॥ ३७ ॥ वित्तैषणां यज्ञदानैर्गेहैर्दारसुतैषणाम्
आत्मलोकैषणां देव कालेन विसृजेद्बुधः ॥ ३८ ॥ ग्रामे त्यक्तैषणाः सर्वे ययुर्धीरास्तपोवनम् ॥ ऋणैस्त्रिभिर्द्विजो जातो देवर्षिपितॄणां प्रभो ॥ यज्ञाध्ययनपुत्रैस्ता
न्यनिस्तीर्य त्यजन्पतेत् ॥ ३९ ॥ त्वं त्वद्य मुक्तो द्वाभ्यां वै ऋषिपित्रोर्महामते ॥ यज्ञैर्देवर्णमुन्मुच्य निरृणोऽशरणो भव ॥ ४० ॥ वसुदेव भवान्नूनं भक्त्या परमया ह
रिम् ॥ जगतामीश्वरं प्रार्चः स यद्वां पुत्रतां गतः ॥ ४१ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा वसुदेवो महामनाः ॥ तानृषीनृत्विजो वव्रे मूर्ध्नानम्य प्रसाद्य च
॥ ४२ ॥ त एनमृषयो राजन्वृता धर्मेण धार्मिकम् ॥ तस्मिन्नयाजयन्क्षेत्रे मखैरुत्तमकल्पकैः ॥ ४३ ॥ तद्दीक्षायां प्रवृत्तायां वृष्णयः पुष्करस्रजः ॥ स्ना
ताः सुवाससो राजन्राजानः सुष्ठ्वलंकृताः ॥ ४४ ॥ तन्महिष्यश्च मुदिता निष्ककंठ्यः सुवाससः ॥ दीक्षाशालामुपाजग्मुरालिप्ता वस्तुपाणयः ॥ ४५
नेदुर्मृदंगपटहशंखभेर्यानकादयः ॥ ननृतुर्नटनर्तक्यस्तुष्टुवुः सूतमागधाः ॥ जगुः सुकंठ्यो गंधर्व्यः संगीतं सहभर्तृकाः ॥ ४६ ॥ तमभ्यषिंचन्विधिवद
क्तमभ्यक्तमृत्विजः ॥ पत्नीभिरष्टदशभिः सोमराजमिवोडुभिः ॥ ४७ ॥ ताभिर्दुकूलवलयैर्हारनूपुरकुंडलैः ॥ स्वलंकृताभिर्विबभौ दीक्षितोऽजिनसंवृतः
॥ ४८ ॥ तस्यर्त्विजो महाराज रत्नकौशेयवाससः ॥ ससदस्या विरेजुस्ते यथा वृत्रहणोऽध्वरे ॥ ४९ ॥ तदा रामश्च कृष्णश्च स्वैः स्वैर्बंधुभिरन्वितौ ॥ रेजतुः

अ॰ ८४ णा ५९

स्वसुतैर्दारैर्जीवेशोस्वविभूतिभिः ॥५०॥ ईजेनुयज्ञं विधिनाअग्निहोत्रादिलक्षणैः ॥ प्राकृतैर्वैकृतैर्यज्ञैर्द्रव्यज्ञानक्रियेश्वरम् ॥५१॥ अथर्त्विग्भ्यो ददात्काले
यथाम्नातं सदक्षिणाः ॥ स्वलंकृतेभ्यो विप्रेभ्यो गोभूकन्यामहाधनाः ॥५२॥ पत्नीसंयाजावभृथ्यैश्चरित्वा ते महर्षयः ॥ सस्नू रामह्रदे विप्रा यजमानपुरःसराः ॥
५३॥ स्नातोलंकारवासांसि वंदिभ्योदात्तथास्त्रियः ॥ ततः स्वलंकृतो वर्णानाश्वभ्योन्नेन पूजयत् ॥५४॥ बंधून्सदारान्ससुतान्पारिबर्हेण भूयसा ॥ विदर्भ
कोसलकुरून्काशिकेकयसृंजयान् ॥५५॥ सदस्यर्त्विक्सुरगणान्नृभूतपितृचारणान् ॥ श्रीनिकेतमनुज्ञाप्य शंसंतः प्रययुः क्रतुम् ॥५६॥ धृतराष्ट्रा
नुजः पार्था भीष्मो द्रोणः पृथा यमौ ॥ नारदो भगवान्व्यासः सुहृत्संबंधिबांधवाः ॥५७॥ बंधून्परिष्वज्य यदून्सौहृदाक्लिन्नचेतसः ॥ ययुर्विरहकृ
च्छ्रेण स्वदेशांश्चापरे जनाः ॥५८॥ नंदस्तु सह गोपालैर्बृहत्या पूजयार्चितः ॥ कृष्णरामोग्रसेनाद्यैर्न्यवात्सीद्बंधुवत्सलः ॥५९॥ वसुदेवोंऽजसोत्तीर्य मनोरथ
महार्णवम् ॥ सुहृद्वृतः प्रीतमना नंदमाह करे स्पृशन् ॥६०॥ वसुदेव उवाच ॥ भ्रातरीशकृतः पाशो नृणां यः स्नेहसंज्ञितः ॥ तं दुस्त्यजमहं मन्ये शूराणामपि
योगिनाम् ॥६१॥ अस्मास्वप्रतिकल्पेयं यत्कृताज्ञेषु सत्तमैः ॥ मैत्र्यर्पिताफला चापि न निवर्तेत कर्हिचित् ॥६२॥ प्रागकल्पाच्च कुशलं भ्रातर्वो नाचराम
हि ॥ अधुना श्रीमदांधाक्षा न पश्यामः पुरः सतः ॥६३॥ मा राज्यश्रीरभूत्पुंसः श्रेयस्कामस्य मानद ॥ स्वजनानुत बंधून्वा न पश्यति ययांधदृक् ॥६४॥ श्री

रा

भा०द०शु०म्
६०

[illegible]॥ एवं सौहृदशैथिल्यचित्तआनकदुंदुभिः॥ रुरोदतत्कृतां मैत्रीं स्मरन्नश्रुविलोचनः॥ ६५॥ नंदस्तु सख्युः प्रियकृत्प्रेम्णा गोविंदरामयोः॥ अद्य श्व इति मासांस्त्रीन्यदुभिर्मानितोऽवसत्॥ ६६॥ ततः कामैः पूर्यमाणः सव्रजः सहबांधवः॥ परार्ध्याभरणक्षौमनानानर्घ्यपरिच्छदैः॥ ६७॥ वसुदेवोग्रसेनाभ्यां कृष्णोद्धवबलादिभिः॥ दत्तमादाय पारिबर्हं यापितो यदुभिर्ययौ॥ ६८॥ नंदो गोपाश्च गोप्यश्च गोविंदचरणांबुजे॥ मनः क्षिप्तं पुनर्हर्तुमनीशा मथुरां ययुः॥ ६९॥ बंधुषु प्रतियातेषु वृष्णयः कृष्णदेवताः॥ वीक्ष्य प्रावृषमासन्नां ययुर्द्वारवतीं पुनः॥ ७०॥ जनेभ्यः कथयांचक्रुर्यदुदेवमहोत्सवम्॥ यदासीत्तीर्थयात्रायां सुहृत्संदर्शनादिकम्॥ ७१॥ इति श्रीभा०म०द०स्कंधे तीर्थयात्रानुवर्णनं नाम चतुरशीतितमोऽध्यायः॥ ८४॥ ॥७१॥

श्री

पंचाशीतितमे रामकृष्णो संप्रार्थितौ सुतौ॥ पित्रे ज्ञानमथो मात्रे मृतानर्जुनपच्छतान्॥ १॥ नंदयित्वा कुरुक्षेत्रयात्रायां सुहृतो यदून्॥ तत्त्वज्ञानं ततः पित्रोरादिशन्मृतसूनुभिः॥ २॥ बादरायणिरुवाच॥ अथैकदात्मजौ प्राप्तौ कृतपादाभिवंदनौ॥ वसुदेवोऽभिनंद्याह प्रीत्या संकर्षणाच्युतौ॥ १॥ मुनीनां स वचः श्रुत्वा पुत्रयोर्धामसूचकम्॥ तद्वीर्यैर्जातविश्रंभः परिभाष्याभ्यभाषत॥ २॥ कृष्ण कृष्ण महायोगिन्संकर्षण सनातन॥ जाने वामस्य यत्साक्षात्प्रधानपुरुषौ परौ॥ ३॥ यत्र येन यतो यस्य यस्मै यद्यद्यथा यदा॥ स्यादिदं भगवान्साक्षात्प्रधानपुरुषेश्वरः॥ ४॥ एतन्नाना[illegible]विधं विश्वमा

६०
रा

त्वमस्पष्टमधोक्षज ॥ आत्मनानुप्रविश्यात्मन् प्राणो जीवो बिभर्ष्यजः ॥ ५ ॥ प्राणादीनां विश्वसृजां शक्तयो याः परस्य ताः ॥ पारतंत्र्याद्वैसादृश्याद्द्वयोश्चे
ष्टैव चेष्टतां ॥ ६ ॥ कांतिस्तेजः प्रभा सत्ता चंद्राग्न्यर्कर्क्षविद्युतां ॥ यत्स्थैर्यं भूभृतां भूमेर्वृत्तिर्गंधोऽर्थतो भवान् ॥ ७ ॥ तर्पणं प्राणनमपां देव त्वं ताश्च तद्र
सः ॥ ओजः सहो बलं चेष्टा गतिर्वायोस्तवेश्वर ॥ ८ ॥ दिशां त्वमवकाशोऽसि दिशः खं स्फोट आश्रयः ॥ नादो वर्णस्त्वमोंकार आकृतीनां पृथक्कृतिः ॥ ९ ॥
इंद्रियं त्विंद्रियाणां त्वं देवाश्च तदनुग्रहः ॥ अवबोधो भवान्बुद्धेर्जीवस्यानुस्मृतिः सती ॥ १० ॥ भूतानामसि भूतादिरिंद्रियाणां च तैजसः ॥ वैकारिको विकल्पा
नां प्रधानमनुशायिनाम् ॥ ११ ॥ नश्वरेष्विह भावेषु तदसि त्वमनश्वरम् ॥ यथा द्रव्यविकारेषु द्रव्यमात्रं निरूपितम् ॥ १२ ॥ सत्वं रजस्तम इति गुणास्तद्वृत्तय
श्च याः ॥ त्वय्यद्धा ब्रह्मणि परे कल्पिता योगमायया ॥ १३ ॥ तस्मान्न संत्यमी भावा यर्हि त्वयि विकल्पिताः ॥ त्वं चामीषु विकारेषु ह्यन्यदा व्यावहारिकः
॥ १४ ॥ गुणप्रवाह एतस्मिन्नबुधास्त्वखिलात्मनः ॥ गतिं सूक्ष्मामबोधेन संसरंतीह कर्मभिः ॥ १५ ॥ यदृच्छया नृतां प्राप्य सुकल्पामिह दुर्लभाम् ॥ स्वा
र्थे प्रमत्तस्य वयो गतं त्वन्मायये श्वर ॥ १६ ॥ असावहं ममैवैते देहे चास्यान्वयादिषु ॥ स्नेहपाशैर्निबध्नाति भवान्सर्वमिदं जगत् ॥ १७ ॥ युवां न नः सुतौ सा
क्षात्प्रधानपुरुषेश्वरौ ॥ भूभारक्षत्रक्षपण अवतीर्णौ तथात्थ ह ॥ १८ ॥ तत्ते गतोऽस्म्यरणमद्य पदारविंदमापन्नसंसृतिभयापहमार्तबंधो ॥ एतावता

ल मत्त्वमिंद्रियग्लाउसेनमर्त्यात्मदृक्त्वयिपरेयदपत्यबुद्धिः ॥१९॥ सूतिगृहेननुजगादभवानजोनौसंजज्ञइत्यनुयुगंनिजधर्मगुप्त्यै ॥ नानातनूर्गगनवद्विदधज्ज
हासि कोवेदभूम्नउरुगायविभूतिमायाम् ॥२०॥ श्रीशुकउवाच ॥ आकर्ण्येत्थंपितुर्वाक्यंभगवान्सात्वतर्षभः ॥ प्रत्याहप्रश्रयानम्रः प्रहसन्श्लक्ष्णयागिरा
॥२१॥ श्रीभगवानुवाच ॥ वचोवः समवेतार्थंतातैतदुपमन्महे ॥ यन्नः पुत्रान्समुद्दिश्यतत्त्वग्रामउदाहृतः ॥२२॥ अहंयूयमसावार्यइमेचद्वारकौकसः ॥
सर्वेप्येवंयदुश्रेष्ठविमृश्याः सचराचरम् ॥२३॥ आत्माह्येकः स्वयंज्योतिर्नित्योन्योनिर्गुणोगुणैः ॥ आत्मसृष्टैस्तत्कृतेषुभूतेषुबहुधेयते ॥२४॥ खंवा
युर्ज्योतिरापोभूस्तत्कृतेषुयथाशयम् ॥ आविस्तिरोल्पभूर्येकोनानात्वंयात्यसावपि ॥२५॥ श्रीशुकउवाच ॥ एवंभगवताराजन्वसुदेवउदाहृतः ॥ श्रु
त्वाविनष्टनानाधीस्तूष्णींप्रीतमनाअभूत् ॥२६॥ अथतत्रकुरुश्रेष्ठदेवकीसर्वदेवता ॥ श्रुत्वानीतंगुरोः पुत्रमात्मजाभ्यांसुविस्मिता ॥२७॥
कृष्णरामौसमाश्राव्यपुत्रान्कंसविहिंसितान् ॥ स्मरंतीकृपणंप्राहवैक्लव्यादश्रुलोचना ॥२८॥ देवक्युवाच ॥ रामरामाप्रमेयात्मन्कृष्णयोगेश्व
रेश्वर ॥ वेदाहंवांविश्वसृजामीश्वरावादिपूरुषौ ॥२९॥ कालविध्वस्तसत्त्वानांराज्ञामुच्छास्त्रवर्तिनाम् ॥ भूमेर्भारायमाणानामवतीर्णौकिलाद्य
मे ॥३०॥ यस्यांशांशांशभागेनविश्वोत्पत्तिलयोदयाः ॥ भवंतिकिलविश्वात्मंस्तंत्वाद्याहंगतिंगता ॥३१॥ चिरान्मृतसुतादानेगुरुणाकालचो

दितौ ।। आनित्वथुः पितृस्थानाद्गुरवे गुरुदक्षिणाम् ।। ३२ ।। तथा मे कुरुतं कामं युवां योगेश्वरेश्वरौ ।। भोजराजहतान्पुत्रान्कामये द्रष्टुमाहृतान् ।। ३३ ।। ऋषि
रुवाच ।। एवं संचोदितौ मात्रा रामः कृष्णश्च भारत ।। सुतलं संविविशतुर्योगमायामुपाश्रितौ ।। ३४ ।। तस्मिन्प्रविष्टावुपलभ्य दैत्यराड् विश्वात्मदैवं सुत
रां तथात्मनः ।। तद्दर्शनाल्हादपरिप्लुताशयः सद्यः समुत्थाय ननाम सान्वयः ।। ३५ ।। तयोः समानीय वरासनं मुदा निविष्टयोस्तत्र महात्मनोस्तयोः ।। दधा
र पादाववनिज्य तज्जलं सवृंद आब्रह्म पुनद्यदंबु ह ।। ३६ ।। समर्हयामास स तौ विभूतिभिर्महार्हवस्त्राभरणानुलेपनैः ।। तांबूलदीपामृतभक्षणादि
भिः सगोत्रवित्तात्मसमर्पणेन च ।। ३७ ।। स इंद्रसेनो भगवत्पदांबुजं बिभ्रन्मुहुः प्रेमविभिन्नया गिरा ।। उवाच हानंदजलाकुलेक्षणः प्रहृष्टरोमा नृप
गद्गदाक्षरम् ।। ३८ ।। बलिरुवाच ।। नमोनंताय बृहते नमः कृष्णाय वेधसे ।। सांख्ययोगवितानाय ब्रह्मणे परमात्मने ।। ३९ ।। दर्शनं वां हि भूतानां दु
ष्प्रापं चाप्यदुर्लभम् ।। रजस्तमःस्वभावानां यन्नः प्राप्तो यदृच्छया ।। ४० ।। दैत्यदानवगंधर्वाः सिद्धविद्याध्रचारणाः ।। यक्षरक्षःपिशाचाश्च भू
तप्रमथनायकाः ।। ४१ ।। विशुद्धसत्वधाम्न्यद्धा त्वयि शास्त्रशरीरिणि ।। नित्यं निबद्धवैरास्ते वयं चान्ये च तादृशाः ।। ४२ ।। केचनोद्बद्धवैरेण भक्त्या के
चन कामतः ।। न तथा सत्वसंरब्धाः सन्निकृष्टाः सुरादयः ।। ४३ ।। इदमित्थमिति प्रायस्तव योगेश्वरेश्वर ।। न विदंत्यपि योगेशा योगमायां कुतो वयम्

भा०द०उ०म्
६९

।।४४।। तन्नः प्रसीदनिरपेक्षविमृग्ययुष्मत्पादारविंदधिषणान्यगृहांधकूपात्।। निष्क्रम्यविश्वशरणांघ्र्युपलब्धवृत्तिः शांतोयथैकउतसर्वसखैश्चरा
मि।।४५।। शाध्यस्मानीशितव्येशनिष्पापान्कुरुनः प्रभो।। पुमान्यच्छ्रद्धयातिष्ठंश्चोदनायाविमुच्यते।।४६।। श्रीभगवानुवाच।। आसन्मरीचेःषट्पुत्राऊर्णा
यांप्रथमेंतरे।। देवाःकंजहसुर्वीक्ष्यसुतंयभितुमुद्यतम्।।४७।। तेनासुरीमगन्योनिमधुनावद्यकर्मणा।। हिरण्यकशिपोर्जातानीतास्तेयोगमायया।।४८।। देव
क्याउदरेजाताराजन्कंसविहिंसिताः।। सातान्शोचत्यात्मजान्स्वांस्तइमेध्यासतेंतिके।।४९।। इतएतान्प्रणेष्यामोमातृशोकापनुत्तये।। ततःशापा
द्विनिर्मुक्तालोकंयास्यंतिविज्वराः।।५०।। स्मरोद्गीथः परिष्वंगः पतंगः क्षुद्रभृद्घृणी।। षडिमेमत्प्रसादेनपुनर्यास्यंतिसद्गतिम्।।५१।। इत्युक्त्वातान्समादाय
इंद्रसेनेनपूजितौ।। पुनर्द्वारवतीमेत्यमातुःपुत्रानयच्छताम्।।५२।। तान्दृष्ट्वाबालकान्देवीपुत्रस्नेहस्नुतस्तनी।। परिष्वज्यांकमारोप्यमूर्ध्न्यजिघ्रदभीक्ष्ण
शः।।५३।। अपाययत्स्तनंप्रीतासुतस्पर्शपरिप्लुता।। मोहितामाययाविष्णोर्ययासृष्टिःप्रवर्तते।।५४।। पीत्वामृतंपयस्तस्याःपीतशेषंगदाभृतः।। नारा
यणांगसंस्पर्शप्रतिलब्धात्मदर्शनाः।।५५।। तेनमस्कृत्यगोविंदंदेवकींपितरंबलम्।। मिषतांसर्वभूतानांययुर्धामदिवौकसाम्।।५६।। तंदृष्ट्वा
देवकीदेवीमृतागमननिर्गमम्।। मेनेसुविस्मितामायांकृष्णस्यरचितांनृप।।५७।। एवंविधान्यद्भुतानिकृष्णस्यपरमात्मनः।। वीर्याण्यनंतवीर्यस्यसं

अ० ८५
क
६९

स्य नंनानि भारत ॥५८॥ सूतउवाच ॥ यइदमनुशृणोति श्रावयेद्वामुरारेश्चरितममृतकीर्तेर्वर्णितंव्याससुत्रैः ॥ जगदघभिदलंतद्भक्तसत्कर्णपूरंभगवतिकृतचि
त्तोयातितत्क्षेमधाम ॥५९॥ इतिश्रीभा० म० द० स्कंधे मृतायजानपनंनामपंचाशीतितमोध्यायः ॥८५॥ ॥ षडशीतितमेदंभात्सुभद्रामर्जुनोहरत् ॥ ग
त्वाचमिथिलांकृष्णोनृपविप्रावनंदयत् ॥१॥ पित्रोःस्वज्ञानमादिश्यसुभद्रांफाल्गुनायच ॥ जगाममिथिलांकृष्णःस्वभक्तप्रियकृत्ततः ॥२॥ राजोवाच ॥ ब्रह्मन्वे
दितुमिच्छामःस्वसारंरामकृष्णयोः ॥ यथोपयेमेविजयोयाममासीत्पितामही ॥१॥ श्रीशुकउवाच ॥ अर्जुनस्तीर्थयात्रायांपर्यटन्नवनींप्रभुः ॥ गतःप्रभासमशृ
णोन्मातुलेयींसआत्मनः ॥२॥ दुर्योधनायरामस्तांदास्यतीतिनचापरे ॥ तल्लिप्सुःसयतिर्भूत्वात्रिदंडीद्वारकामगात् ॥३॥ तत्रवैवार्षिकान्मासानवात्सीत्स्वा
र्थसाधकः ॥ पौरैःसभाजितोभीक्ष्णंरामेणाजानतासच ॥४॥ एकदागृहमानीयआतिथ्येननिमंत्र्यतम् ॥ श्रद्धयोपाहृतंभैक्ष्यंबलेनबुभुजेकिल ॥५॥ सोपश्यत्तत्रम
हतींकन्यांवीरमनोहराम् ॥ प्रीत्युत्फुल्लेक्षणस्तस्यांभावक्षुब्धंमनोदधे ॥६॥ सापितंचकमेवीक्ष्यनारीणांहृदयंगमम् ॥ हसंतीव्रीडितापांगीतन्न्यस्तहृदयेक्षणा
॥७॥ तांपरंसमनुध्यायन्नंतरंप्रेप्सुरर्जुनः ॥ नलेभेशंभ्रमच्चित्तःकामेनातिबलीयसा ॥८॥ महत्यांदेवयात्रायांरथस्थांदुर्गनिर्गताम् ॥ जहारानुमतःपित्रोःकृष्ण
स्यचमहारथः ॥९॥ रथस्थोधनुरादायशूरांश्चारुंधतोभटान् ॥ विद्राव्यक्रोशतांस्वानांस्वभागंमृगराडिव ॥१०॥ तच्छ्रुत्वाक्षुभितोरामःपर्वणीवमहार्णवः ॥ गृही

भा० द० उ० म्र०

६३

नपादः कृष्णेन सुहृद्भिश्चान्वशाम्यत ॥११॥ प्राहिणोत्सा गिरिबर्हाणि वरवध्वोर्मुदा बलः ॥ महाधनोपस्करेभरथाश्वनरयोषितः ॥१२॥ श्रीशुक उवाच ॥ कृष्णस्यासी
द्विजश्रेष्ठः श्रुतदेव इति श्रुतः ॥ कृष्णैकभक्त्यापूर्णार्थः शांतः कविरलंपटः ॥१३॥ स उवास विदेहेषु मिथिलायां गृहाश्रमी ॥ अनीहयागताहार्यनिर्वर्तितनिजक्रियः ॥१४॥
यात्रामात्रं त्वहरहर्दैवादुपनमत्युत ॥ नाधिकं तावता तुष्टः क्रियाश्चक्रे यथोचिताः ॥१५॥ तथा तद्राष्ट्रपालोंग बहुलाश्व इति श्रुतः ॥ मैथिलो निरहंमान उभावप्यच्युतप्रियौ
॥१६॥ तयोः प्रसन्नो भगवान्दारुकेणाहृतं रथं ॥ आरुह्य साकं मुनिभिर्विदेहान्प्रययौ प्रभुः ॥१७॥ नारदो वामदेवोत्रिः कृष्णो रामो ऽसितो ऽरुणिः ॥ अहं बृहस्पतिः क
ण्वो मैत्रेयश्च्यवनादयः ॥१८॥ तत्र तत्र तमायांतं पौरा जानपदा नृप ॥ उपतस्थुः सार्घहस्ता ग्रहैः सूर्यमिवोदितम् ॥१९॥ आनर्त्तधन्वकुरुजांगलकंकमत्स्यपंचालकुं
तिमधुकेकयकोसलार्णाः ॥ अन्ये च तन्मुखसरोजमुदारहासस्निग्धेक्षणं नृप पपुर्दृशिभिर्नृनार्यः ॥२०॥ तेभ्यः स्ववीक्षणविनष्टतमिस्रदृग्भ्यः क्षेमं त्रिलोकगुरुर
र्थदृशं च यच्छन् ॥ शृण्वन्दिगंतधवलं स्वयशोऽशुभघ्नं गीतं सुरैर्नृभिरगाच्छनकैर्विदेहान् ॥२१॥ तेऽच्युतं प्राप्तमाकर्ण्य पौरा जानपदा नृप ॥ अभीयुर्मुदितास्तस्मै
गृहीतार्हणपाणयः ॥२२॥ दृष्ट्वा त उत्तमश्लोकं प्रीत्युत्फुल्लाननाशयाः ॥ कैर्धृतांजलिभिर्नेमुः श्रुतपूर्वांस्तथा मुनीन् ॥२३॥ स्वानुग्रहाय संप्राप्तं मन्वानौ तं जगद्गुरुम्
मैथिलः श्रुतदेवश्च युगपत्संहतांजली ॥२४॥ न्यमंत्रयेतां दाशार्हमातिथ्येन सह द्विजैः ॥ मैथिलः श्रुतदेवश्च युँपत्संहतांजली ॥२५॥ भगवांस्तदभिप्रेत्य द्वयोः

ग

अ०

८६

६३

प्रियचिकीर्षया ॥ उभयोराविशद्गेहमुभाभ्यां तदलक्षितः ॥ २६ ॥ श्रोतुमप्यसतां दूराज्जनकः स्वगृहागतान् । आनीतेष्वासनाग्र्येषु सुखासीनान्महामनाः ॥ २७ ॥ प्र
वृद्धभक्त्या उद्धर्षहृदयास्राविलेक्षणः ॥ नत्वा तदंघ्रीन्प्रक्षाल्य तदपो लोकपावनीः ॥ २८ ॥ सकुटुंबो वहन्मूर्ध्ना पूजयांचक्र ईश्वरान् । गंधमाल्यांबराकल्पधूपदी
पार्घगोवृषैः ॥ २९ ॥ वाचा मधुरया प्रीणन्निदमाहान्नतर्पितान् । पादावंकगतौ विष्णोः संस्पृशन्छनकैर्मुदा ॥ ३० ॥ राजोवाच ॥ भवान्हि सर्वभूतानामात्मा सा
क्षी स्वदृग्विभो ॥ अथ नस्त्वत्पदांभोजं स्मरतो दर्शनं गतः ॥ ३१ ॥ स्ववचस्तदृतं कर्तुमस्मदृग्गोचरो भवान् । यदात्थैकांतभक्तान्मे नानंतः श्रीरजः प्रियः ॥ ३२ ॥ को नु
त्वच्चरणांभोजमेवंविद्विसृजेत्पुमान् । निष्किंचनानां शांतानां मुनीनां यस्त्वमात्मदः ॥ ३३ ॥ योवतीर्य यदोर्वंशे नृणां संसरतामिह । यशो वितेने तच्छांत्यै त्रैलोक्य
वृजिनापहम् ॥ ३४ ॥ नमस्तुभ्यं भगवते कृष्णायाकुंठमेधसे । नारायणाय ऋषये सुशांतं तप ईयुषे ॥ ३५ ॥ दिनानि कतिचिद्भूमन्गृहान्नो निवस द्विजैः समेतः पादरजसा
पुनीहीदं निमेः [illegible] कुलम् ॥ ३६ ॥ इत्युपामंत्रितो राज्ञा भगवाल्लोकभावनः ॥ उवास कुर्वन्कल्याणं मिथिलानरयोषिताम् ॥ ३७ ॥ श्रुतदेवोऽच्युतं प्राप्तं स्वगृहान्जनको य
था ॥ नत्वा मुनीन्सुसंहृष्टो धुन्वन्वासो ननर्त ह ॥ ३८ ॥ तृणपीठबृसीष्वेतानानीतेषूपवेश्य सः ॥ स्वागतेनाभिनंद्यांघ्रीन्सभार्योवनिजे मुदा ॥ ३९ ॥ तदंभसा महाभा
ग आत्मानं सगृहान्वयम् । स्नापयांचक्र उद्धर्षो लब्धसर्वमनोरथः ॥ ४० ॥ फलार्हणोशीरशिवामृतांभसा मृदा सुरभ्या तुलसीकुशांबुजैः ॥ आराधयामास यथो

भा०स्कं० १०
६५

पपन्नया सपर्ययाऽसत्त्वा विवर्धनांधसा ॥४१॥ स तर्पयामास कुतो ममान्वभूत् गृहेऽलं धकूपे पतितस्य संगमः ॥ यः सर्वतीर्थास्पदपादरेणुभिः कृष्णेन चास्यात्मनिकेतभूसुरैः ॥ ॥४२॥ सूपविष्टान्कृतातिथ्यान्श्रुतदेव उपस्थितः ॥ सभार्यस्वजनापत्य उपाचांघ्र्यभिमर्शनः ॥४३॥ श्रुतदेव उवाच ॥ नाद्य नो दर्शनं प्राप्तः परं परमपूरुषः ॥ यर्हीदं शक्तिभिः सृष्ट्वा प्रविष्टो ह्यात्मसत्तया ॥४४॥ यथा शयानः पुरुषो मनसैवात्ममायया ॥ सृष्ट्वा लोकं परं स्वाप्नमनुविश्यावभासते ॥४५॥ शृण्वतां गदतां शश्वदर्चतां त्वाभिवंदताम् ॥ नृणां संवदतामंतर्हृदि भास्यमलात्मनाम् ॥४६॥ हृदिस्थोऽप्यतिदूरस्थः कर्मविक्षिप्तचेतसाम् ॥ आत्मशक्तिभिरग्राह्योऽप्युपेतगुणात्मनाम् ॥४७॥ नमोऽस्तु तेऽध्यात्मविदां परात्मने ऽनात्मने स्वात्मविभक्तमृत्यवे ॥ सकारणाकारणलिंगमीयुषे स्वमायया संवृतरुद्धदृष्टये ॥४८॥ स त्वं शाधि स्वभृत्यान्नः किं देव करवामहे ॥ एतदंतो नृणां क्लेशो यन्न दवानऽक्षगोचरः ॥४९॥ श्रीशुक उवाच ॥ तदुक्तमित्युपाकर्ण्य भगवान्प्रणतार्तिहा ॥ गृहीत्वा पाणिना पाणिं प्रहसंस्तमुवाच ह ॥५०॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ब्रह्मंस्तेऽनुग्रहार्थाय संप्राप्तान्विद्ध्यमून्मुनीन् ॥ संचरंति मया लोकान्पुनंतः पादरेणुभिः ॥५१॥ देवाः क्षेत्राणि तीर्थानि दर्शनस्पर्शनार्चनैः ॥ शनैः पुनंति कालेन तदप्यर्हत्तमेक्षया ॥५२॥ ब्राह्मणो जन्मना श्रेयान्सर्वेषां प्राणिनामिह ॥ तपसा विद्यया तुष्ट्या किमु मत्कलया युतः ॥५३॥ न ब्राह्मणान्मे दयितं रूपमेतच्चतुर्भुजम् ॥ सर्ववेदमयो विप्रः सर्वदेवमयो ह्यहम् ॥५४॥ दुष्प्रज्ञा अविदित्वैवमवजानंत्यसूयवः ॥ गुरुं मां विप्रमात्मानमर्चादाविज्यदृष्टयः ॥५५॥ चराचरमिदं विश्वं

अ० ८६
शु
६५

भावायेचास्यहेतवः॥ मद्रूपाणीतिचेतस्मा धृतेविप्रोमहीक्षया॥५६॥ तस्माद्ब्रह्मऋषीनेतान्ब्रह्मन्मच्छ्रद्धयार्चय॥ एवंचेदर्चितोऽस्म्यद्धानान्यथाभूरिभूतिभिः

॥५७॥ श्रीशुकउवाच॥ सदैवधरणीवृष्टिर्हिसहैकव्यान्द्विजोत्तमाः॥ अत्राप्येकाद्धमभवैनमेधिद्धेश्चापसद्धति॥५८॥ एवंस्वभक्तयोराजन्भगवान्भक्तभक्तिमान्॥ उषित्वादिश्यसन्मार्गंपुनर्द्वारवतीमगात्॥५९॥ इतिश्रीभा॰म॰द॰स्कंधेश्रुतदेवानुग्रहोनामषडशीतितमो

ध्यायः॥ ८६॥ ५७॥ ॥ सप्ताशीतितमेनारायणनारदवादनः॥ वेदैस्तुनिर्गुणंब्रह्मानिर्गुणमवधिवर्ण्यते॥१॥ परीक्षिदुवाच॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्येनिर्गु

णेगुणवृत्तयः॥ कथंचरंतिश्रुतयःसाक्षात्सदसतःपरे॥१॥ श्रीशुकउवाच॥ बुद्धींद्रियमनःप्राणान्जनानामसृजत्प्रभुः॥ मात्रार्थंचभवार्थंचआत्मनेऽकल्पना

यच॥२॥ सैषाह्युपनिषद्ब्राह्मीपूर्वेषांपूर्वजैर्धृता॥ श्रद्धयाधारयेद्यस्तांक्षेमंगच्छेदकिंचनः॥३॥ अत्रतेवर्णयिष्यामिगाथांनारायणान्विताम्॥ नारदस्यचसं

वादमृषेर्नारायणस्यच॥४॥ एकदानारदोलोकान्पर्यटन्भगवत्प्रियः॥ सनातनमृषिंद्रष्टुंययौनारायणाश्रमम्॥५॥ योवैभारतवर्षेऽस्मिन्क्षेमायस्व

स्तयेनृणाम्॥ धर्मज्ञानशमोपेतमाकल्पादास्थितस्तपः॥६॥ तत्रोपविष्टमृषिभिःकलापग्रामवासिभिः॥ परीतंप्रणतोऽपृच्छदिदमेवकुरूद्वह॥७॥ तस्मै

ह्यवोचद्भगवान्ऋषीणांशृण्वतामिदम्॥ योब्रह्मवादःपूर्वेषांजनलोकनिवासिनाम्॥८॥ श्रीभगवानुवाच॥ स्वायंभुवब्रह्मसत्रंजनलोकेऽभवत्पुरा॥

तत्रस्थानांमानसानांमुनीनामूर्ध्वरेतसां॥९॥ श्वेतद्वीपंगतवतित्वयिद्रष्टुंतदीश्वरम्॥ ब्रह्मवादःसुसंवृत्तःश्रुतयोयत्रशेरते॥१०॥ तत्रहायमभूत्प्रश्नस्त्वं

मांपमनुपप्रच्छसि॥ तुल्यश्रुततपःशीलास्तुल्यस्वीयारिमध्यमाः॥ अपि चक्रुः प्रवचनमेकं शुश्रूषवोपरे॥११॥ सनंदनउवाच॥ स्वसृष्टमिदमापीय शयानं सहशक्ति
भिः॥ तदंते बोधयां चक्रुस्तल्लिंगैः श्रुतयः परम्॥१२॥ यथा शयानं सम्राजं बंदिनस्तत्पराक्रमैः॥ प्रत्यूषेभ्येत्य सुश्लोकैर्बोधयंत्यनुजीविनः॥१३॥ श्रुतयऊचुः॥
जयजय जह्यजामजित दोषगृभीतगुणां त्वमसि यदात्मना समवरुद्धसमस्तभगः॥ अगजगदोकसामखिलशक्त्यवबोधक ते क्वचिदजयात्मना च चरतोऽनुचरेन्निग
मः॥१४॥ बृहदुपलब्धमेतदवयंत्यवशेषतया यत उदयास्तमयौ विकृतेर्मृदि वाविकृतात्॥ अत ऋषयो दधुस्त्वयि मनोवचनाचरितं कथमयथा भवंति भुवि दत्तपदानि
नृणाम्॥१५॥ इति तव सूरयस्त्र्यधिपतेऽखिललोकमलक्षपणकथामृताब्धिमवगाह्य तपांसि जहुः॥ किमुत पुनः स्वधामविधुताशयकालगुणाः परम भजं
ति ये पदमजस्रसुखानुभवम्॥१६॥ दृतय इव श्वसंत्यसुभृतो यदि तेऽनुविधा महदहमादयोऽण्डमसृजन् यदनुग्रहतः॥ पुरुषविधोऽन्वयोऽत्र चरमोऽन्नम
यादिषु यः सदसतः परं त्वमथ यदेष्ववशेषमृतम्॥१७॥ उदरमुपासते य ऋषिवर्त्मसु कूर्पदृशः परिसरपद्धतिं हृदयमारुणयो दहरम्॥ तत उदगादनंत
तव धाम शिरः परमं पुनरिह यत्समेत्य न पतंति कृतांतमुखे॥१८॥ स्वकृतविचित्रयोनिषु विशन्निव हेतुतया तरतमतश्चकास्स्यनलवत्स्वकृतानुकृतिः॥
अथ वितथास्वमूष्ववितथं तव धाम समं विरजधियोऽन्वयंत्यभिविपण्यव एकरसम्॥१९॥ स्वकृतपुरेष्वमीष्वबहिरंतरसंवरणं तव पुरुषं वदंत्यखिलश

शिंधृतों ऽशरणम्॥ इति नृगतिं विविच्य कवयो निगमावपनं भवत उपासते ऽंघ्रिमभवं भुवि विश्वसिताः॥२०॥ दुरवगमात्मतत्वनिगमाय तवात्ततनोश्चरितमहा
मृताब्धिपरिवर्तपरिश्रमणाः॥ न परिलषंति केचिदपवर्गमपीश्वर ते चरणसरोजहंसकुलसंगविसृष्टगृहाः॥२१॥ त्वदनुपथं कुलायमिदमात्मसुहृत्प्रियवच्चरति
तथोन्मुखे त्वयि हिते प्रिय आत्मनि च॥ न बत रमंत्यहो असदुपासनयात्महनो यदनुशया भ्रमंत्युरुभये कुशरीरभृतः॥२२॥ निभृतमरुन्मनोऽक्षदृढयोगयुजो हृ
दि यन्मुनय उपासते तदरयोऽपि ययुः स्मरणात्॥ स्त्रिय उरगेंद्रभोगभुजदंडविषक्तधियो वयमपि ते समाः समदृशोंऽघ्रिसरोजसुधाः॥२३॥ क इह नु वेद बतावरजन्म
लयोऽग्रसरं यत उदगादृषिर्यमनु देवगणा उभये॥ तर्हि न सन्न चासदुभयं न च कालजवः किमपि न तत्र शास्त्रमवकृष्य शयीत यदा॥२४॥ जनिमसतः सतो मृतिमु
तात्मनि ये च भिदां विपणमृतं स्मरंत्युपदिशंति त आरुपितैः॥ त्रिगुणमयः पुमानिति भिदा यदबोधकृता त्वयि न ततः परत्र स भवेदवबोधरसे॥२५॥ सदिव मन
स्त्रिवृत्त्वयि विभात्यसदामनुजात्सदभिमृशंत्यशेषमिदमात्मतयात्मविदः॥ न हि विकृतिं त्यजंति कनकस्य तदात्मतया स्वकृतमनुप्रविष्टमिदमात्मतयाऽव
सितम्॥२६॥ तव परि ये चरंत्यखिलसत्वनिकेततया त उत पदाक्रमंत्यविगणय्य शिरो निर्ऋतेः॥ परिवयसे पशूनिव गिरा विबुधानपि तांस्त्वयि कृतसौहृदाः
खलु पुनंति न ये विमुखाः॥२७॥ त्वमकरणः स्वराडखिलकारकशक्तिधरस्तव बलिमुद्वहंति समदंत्यजयाऽनिमिषाः॥ वर्षभुजोऽखिलक्षितिपतेरिव विश्वसृ

व

भा०द०पु०म्
६६

जोविदधतियत्रयेत्वधिकृताभवतश्चकिताः॥२८॥स्थिरचरजातयःस्युरजयोत्थनिमित्तयुजोविहरउदीक्षयायदिपरस्यविमुक्ततः।नहिपरमस्यकश्चिदपरोन
परश्चभवेद्वियतइवापदस्यतवशून्यतुलांदधतः॥२९॥अपरिमिताध्रुवास्तनुभृतोयदिसर्वगतास्तर्हिनशास्यतेतिनियमोध्रुवनेतरथा॥अजनिचयन्मयंतदविमु
च्यनियंतृभवेत्सममनुजानतांयदमतंमतदुष्टतया॥३०॥नघटतउद्भवःप्रकृतिपुरुषयोरजयोरुभययुजाभवंत्यसुभृतोजलबुद्बुदवत्॥त्वयितइमेततोविविधना
मगुणैःपरमेसरितइवार्णवेमधुनिलिल्युरशेषरसाः॥३१॥नृषुतवमाययाभ्रममभीष्ववगत्यभृशंत्वयिसुधियोभवेदधतिभावमनुप्रभवम्॥कथमनुवर्ततांभ
वभयंतवयद्भ्रुकुटिःसृजतिमुहुस्त्रिणेमिरभवच्छरणेषुभयम्॥३२॥विजितहृषीकवायुभिरदांतमनस्तुरगंयइहयतंतियंतुमतिलोलमुपायखिदः॥व्यसनशतान्वि
ताःसमवहायगुरोश्चरणंवणिजइवाजसंत्यकृतकर्णधराजलधौ॥३३॥स्वजनसुतात्मदारधनधामधरासुरथैस्त्वयिसतिकिंनृणांश्रयतआत्मनिसर्वरसे॥इ
तिसदजानतांमिथुनतोरतयेचरतांसुखयतिकोन्विहस्वविहतेस्वनिरस्तभगे॥३४॥भुविपुरुपुण्यतीर्थसदनान्यृषयोविमदास्तउतभवत्पदांबुजहृदोघ
भिदंघ्रिजलाःदधतिसकृन्मनस्त्वयियआत्मनिनित्यसुखेनपुनरुपासतेपुरुषसारहरावसथान्॥३५॥सतइदमुत्थितंसदितिचेन्ननुतर्कहतंव्यभिच
रतिक्वचक्वचमृषानतथोभययुक्॥व्यवहृतयेविकल्पइषितोंधपरंपरयाभ्रमयतिभारतीतउरुवृत्तिभिरुक्थजडान्॥३६॥नयदिदमग्रआसनभवि

अ०
८७

६६

ष्यदतोनिधनादनुमितमंतरात्वयिविभातिमृषैकरसे॥ अतउपमीयतेद्रविणजातिविकल्पपथैर्वितथमनोविलासमृतमित्यवयंत्यबुधाः॥३७॥ सयदजयात्वजामनु
शयीतगुणांश्चजुषन्भजतिसरूपतांतदनुमृत्युमपेतभगः॥ त्वमुतजहासितामहिरिवत्वचमात्तभगोमहसिमहीयसेऽष्टगुणितेऽपरिमेयभगः॥३८॥ यदि
नसमुद्धरंतियतयोहृदिकामजटादुरधिगमोऽसतांहृदिगतोऽस्मृतकंठमणिः॥ असुतृपयोगिनामुभयतोप्यसुखंभगवन्ननपगतांतकादनधिरूढपदाद्भ
वतः॥३९॥ त्वदवगमीनवेत्तिभवदुत्थशुभाशुभयोर्गुणविगुणान्वयांस्तर्हिदेहभृतांचगिरः॥ अनुयुगमन्वहंसगुणगीतपरंपरयाश्रवणभृतोयतस्त्वमपवर्गग
तिर्मनुजैः॥४०॥ द्युपतयएवतेनययुरंतमनंततयात्वमपियदंतराण्डनिचयाननुसावरणाः॥ खवद्रजांसिवांतिवयसासहयच्छ्रुतयस्त्वयिहिफलंत्यतन्नि
रसनेनभवन्निधनाः॥४१॥ श्रीभगवानुवाच॥ इत्येतद्ब्रह्मणःपुत्राआश्रुत्यात्मानुशासनम्॥ सनंदनमथानर्चुःसिद्धाज्ञात्वात्मनोगतिम्॥४२॥ इत्यशेषस
मान्नायपुराणोपनिषद्रसः॥ समुद्धृतःपूर्वजातैर्व्योमयानैर्महात्मभिः॥४३॥ त्वंचैतद्ब्रह्मदायादश्रद्धयात्मा[illegible]नुशासनम्॥ धारयंश्चरगांकामंकामानांभर्जनं
नृणाम्॥४४॥ श्रीशुकउवाच॥ एवंसऋषिणादिष्टंगृहीत्वाश्रद्धयात्मवान्॥ पूर्णःश्रुतधरोराजन्नाहवीरव्रतोमुनिः॥४५॥ नारदउवाच॥ नमस्तस्मैभगवते
कृष्णायामलकीर्तये॥ योधत्तेसर्वभूतानामभवायोशतीःकलाः॥४६॥ इत्याद्यमृषिमानम्यतच्छिष्यांश्चमहात्मनः॥ ततोगादाश्रमंसाक्षात्पितुर्द्वैपा

यंनस्यमे॥४७॥सभाजितोभगवतानारदासनपरिग्रहः॥तस्मैतद्वर्णयामासनारायणमुखाच्छ्रुतम्॥४८॥इत्येतद्वर्णितंराजन्यन्नःप्रश्नःकृतस्त्वया॥यथाब्रह्मण्य
निर्देश्येनिर्गुणेपिश्रुतिश्चरेत्॥४९॥योऽस्योत्प्रेक्षकआदिमध्यनिधनेयोव्यक्तजीवेश्वरोयःसृष्ट्वेदमनुप्रविश्यऋषिणाचक्रेपुरःशास्तिताः॥यंसंपद्यजहात्यजाम
नुशयीसुप्तःकुलायंयथातंकैवल्यनिरस्तयोनिमभयंध्यायेदजस्रंहरिम्॥५०॥इतिश्रीभा॰म॰द॰स्कंधेनारदनारायणसंवादेवेदस्तुतिर्नामसप्ताशितितमो॰
ध्यायः॥८७॥५९॥ ॥अष्टाशीतितमेविष्णुभक्तःकैवल्यमश्नुते॥ततोर्वाग्देवभक्तस्तुविभूतिमितिवर्ण्यते॥१॥राजोवाच॥देवासुरमनुष्येषुयेभजंत्यशि
वंशिवम्॥प्रायस्तेधनिनोभोजानतुलक्ष्म्याःपतिंहरिम्॥१॥एतद्वेदितुमिच्छामःसंदेहोत्रमहान्हिनः॥विरुद्धशीलयोःप्रभ्वोर्विरुद्धाभजतांगतिः॥२॥
श्रीशुकउवाच॥शिवःशक्तियुतःशश्वत्त्रिलिंगोगुणसंवृतः॥वैकारिकस्तैजसश्चतामसश्चेत्यहंत्रिधा॥३॥ततोविकाराअभवन्षोडशामीषुकिंचन॥उपाधावन्वि
भूतीनांसर्वासामश्नुतेगतिम्॥४॥हरिर्हिनिर्गुणःसाक्षात्पुरुषःप्रकृतेःपरः॥ससर्वदृगुपद्रष्टातंभजन्निर्गुणोभवेत्॥५॥निवृत्तेष्वश्वमेधेषुराजायुष्मत्पि
तामहः॥शृण्वन्भगवतोधर्मानपृच्छदिदमच्युतम्॥६॥सआहभगवांस्तस्मैप्रीतःशुश्रूषवेप्रभुः॥नृणांनिःश्रेयसार्थाययोवतीर्णोयदोःकुले॥७॥
श्रीभगवानुवाच॥यस्याहमनुगृह्णामिहरिष्येतद्धनंशनैः॥ततोधनंत्यजंत्यस्यस्वजनादुःखदुःखितम्॥८॥सयदावितथोद्योगोनिर्विण्णःस्याद्धने

स्या॥ मत्परैः कृतमैत्रस्य करिष्ये मदनुग्रहम्॥ ९॥ तद्ब्रह्म परमं सूक्ष्मं चिन्मात्रं सदनंतकम्॥ अतो मां सुदुराराध्यं हित्वान्यान् भजते जनः॥ १०॥ ततस्त आशुतोषेभ्यो

रु लब्धराज्यश्रियोद्धताः॥ मत्ताः प्रमत्ता वरदौ विस्मरंत्यवजानते॥ ११॥ श्रीशुक उवाच॥ शापप्रसादयोरीशा ब्रह्मविष्णुशिवादयः॥ सद्यः शापप्रसादोंग शि

वो ब्रह्मा न चाच्युतः॥ १२॥ अत्र चोदाहरंतीममितिहासं पुरातनम्॥ वृकासुराय गिरिशो वरं दत्वाप संकटम्॥ १३॥ वृको नामासुरः पुत्रः शकुनेः पथि नारदम्॥ दृष्ट्वा

शुतोषं पप्रच्छ देवेषु त्रिषु दुर्मतिः॥ १४॥ स आह देवं गिरिशमुपाधावाशु सिध्यसि॥ योल्पाभ्यां गुणदोषाभ्यामाशु तुष्यति कुप्यति॥ १५॥ दशास्यबाणयोस्तुष्टः

स्तुवतोर्बंदिनोरिव॥ ऐश्वर्यमतुलं दत्वा तत आप सुसंकटम्॥ १६॥ इत्यादिष्टस्तमसुर उपाधावत्स्वगात्रतः॥ केदार आत्मक्रव्येण जुह्वानोग्निमुखं हरम्॥ १७॥ दे

वोपलब्धिमप्राप्य निर्वेदात्सप्तमेहनि॥ शिरोवृश्चत्सुधितिना तत्तीर्थक्लिन्नमूर्धजम्॥ १८॥ तदा महाकारुणिकः स धूर्जटिर्यथा वयं चाग्निरिवोत्थितोनला

त्॥ निगृह्य दोर्भ्यां भुजयोर्न्यवारयत्तत्स्पर्शनाद्भूय उपस्कृताकृतिः॥ १९॥ तमाह चांगालमलं वृणीष्व मे यथाभिकामं वितरामि ते वरम्॥ प्रीयेय तोयेन नृणां

प्रपद्यतामहो त्वयात्मा भृशमर्द्यते वृथा॥ २०॥ देवं स वव्रे पापीयान्वरं भूतभयावहम्॥ यस्य यस्य करं शीर्ष्णि धास्ये स म्रियतामिति॥ २१॥ तच्छ्रुत्वा भगवान्रुद्रो

दुर्मना इव भारत॥ ओमिति प्रहसंस्तस्मै ददेहेरमृतं यथा॥ २२॥ इत्युक्तः सोसुरो नूनं गौरीहरणलालसः॥ स तद्वरपरीक्षार्थं शंभोर्मूर्धि किलासुरः॥ २३॥ स्वहस्तं धा १

भा०द०उ०भ०
६९

कुमारेभितो बिभ्यत्स्वरन्ताच्छिदुषः॥ तेनोपसृष्टः संत्रस्तः पराधावन्सवेपथुः॥ यावदंतंदिवो भूमेः काष्ठानामुदगादुदक्॥२४॥ [illegible] अजानंतः प्रतिविधिंतू
ष्णीमासन्सुरेश्वराः॥ ततोवैकुंठमगमद्भास्वरंतमसः परम्॥२५॥ यत्रनारायणः साक्षान्न्यासिनांपरमागतिः॥ शांतानांन्यस्तदंडानांयतोनावर्ततेगतः॥२६
तंतथाव्यसनंदृष्ट्वाभगवान्वृजिनार्दनः॥ दूरात्प्रत्युदियाद्भूत्वाबटुकोयोगमायया॥२७॥ मेखलाजिनदंडाक्षैस्तेजसाग्निरिवज्वलन्॥ अभिवादयामास
चतंकुशपाणिर्विनीतवत्॥२८॥ श्रीभगवानुवाच॥ शाकुनेयभवान्व्यक्तंश्रांतः किंदूरमागतः॥ क्षणंविश्रम्यतांपुंसआत्मायंसर्वकामधुक्॥२९॥ यदि
नः श्रवणायालंयुष्मद्व्यवसितंविभो भण्यतांप्रायशः पुंभिर्धृतैः स्वार्थान्समीहते॥३०॥ श्रीशुकउवाच॥ एवंभगवतापृष्टोवचसामृतवर्षिणा॥ गतक्ल
मोऽब्रवीत्तस्मैयथापूर्वमनुष्ठितम्॥३१॥ श्रीभगवानुवाच॥ एवंचेत्तर्हितद्वाक्यंनवयंश्रद्दधीमहि॥ योदक्षशापात्पैशाच्यंप्राप्तः प्रेतपिशाचराट्॥३२॥
यदिवस्तत्रविश्रंभोदानवेंद्रजगद्गुरौ॥ तर्ह्यंगाशुस्वशिरसिहस्तंन्यस्यप्रतीयताम्॥३३॥ यद्यसत्यंवचः शंभोः कथंचिद्दानवर्षभ॥ तदैनंजह्यसद्वाचंनय
द्वक्तानृतंपुनः॥३४॥ इत्थंभगवतश्चित्रैर्वचोभिः ससुपेशलैः॥ भिन्नधीर्विस्मृतः शीर्ष्णिस्वहस्तंकुमतिर्न्यधात्॥३५॥ अथापतद्भिन्नशिरावज्राहत
इवक्षणात्॥ जयशब्दोनमः शब्दः साधुशब्दोभवद्दिवि॥३६॥ मुमुचुः पुष्पवर्षाणिहतेपापेवृकासुरे॥ देवर्षिपितृगंधर्वामोचितः संकटाच्छिवः॥३७॥ मुक्तं

अ०
८८

६९

गिरिशमभ्याहभगवान्पुरुषोत्तमः ॥ अहोदेवमहादेवपापोयंस्वेनपाप्मना ॥ ३८ ॥ हतःकोनुमहत्स्वीशजंतुर्वैकृतकिल्बिषः ॥ क्षेमीस्यात्किमुविश्वेशेकृतागस्कोज
गद्गुरौ ॥ ३९ ॥ एवंयमव्याकृतशक्त्युदन्वतः परस्यसाक्षात्परमात्मनोहरेः ॥ गिरित्रमोक्षंकथयेच्छृणोतिवाविमुच्यतेसंसृतिभिस्तथारिभिः ॥ ४० ॥ इतिश्री
भा० म० द० स्कंधेवृकमोक्षणंनाम। अष्टाशीतितमोध्यायः ॥ ८८ ॥ छ ॥ ॥ नवाशीतितमेदेवःकोमहानितिसंशये ॥ परीक्ष्यविष्णोरुत्कर्षंमुनिभ्योवर्णयद्भृ
गुः ॥ १ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ सरस्वत्यास्तटेराजन्नृषयःसत्रमासत ॥ वितर्कःसमभूत्तेषांत्रिष्वधीशेषुकोमहान् ॥ १ ॥ तस्यजिज्ञासयातेवैभृगुंब्रह्मसुतंनृप ॥ तज्ज्ञप्त्यैप्रे
षयामासुः सोभ्यगाद्ब्रह्मणः सभाम् ॥ २ ॥ नतस्मैप्रह्वणंस्तोत्रंचक्रेसत्वपरीक्षया ॥ तस्मैचुक्रोधभगवान्प्रज्वलन्स्वेनतेजसा ॥ ३ ॥ सआत्मन्युत्थितंमन्युमा
त्मजायात्मनाप्रभुः ॥ अशीशमद्यथावह्निंस्वयोन्यावारिणात्मनः ॥ ४ ॥ ततःकैलासमगमत्सतंदेवोमहेश्वरः ॥ परिरब्धुंसमारेभउत्थायभ्रातरंमुदा ॥ ५ ॥ नै
च्छत्त्वमस्युत्पथगइतिदेवश्चुकोपह ॥ शूलमुद्यम्यतंहंतुमारेभेतिग्मलोचनः ॥ ६ ॥ पतित्वापादयोर्देवीसांत्वयामासतंगिरा ॥ अथोजगामवैकुंठंयत्रदेवोजनार्दनः

स्य

॥ ७ ॥ शयानंश्रियउत्संगेपदावक्ष[illegible]ताड[illegible]यत् ॥ ततउत्थायभगवान्सहलक्ष्म्यासतांगतिः ॥ ८ ॥ स्वतल्पादवरुह्याथननामशिरसामुनिम् ॥ आहतेस्वागतंब्रह्मन्नि
षीदात्रासनेक्षणम् ॥ अजानतामागतान्वःक्षंतुमर्हथनःप्रभो ॥ ९ ॥ अतीवकोमलौतातचरणौतेमहामुने ॥ इत्युक्त्वाविप्रचरणौमर्दयन्स्वेनपाणिना ॥ १० ॥

पुनीहि सलोकं मां लोकपालांश्च मद्गतान् । पादोदकेन भवतस्तीर्थानां तीर्थकारिणा ॥ ११ ॥ अद्याहं भगवंल्लक्ष्म्या आसमेकांतभाजनम् । वत्स्यत्युरसि मे भूतिर्भवत्पा
दहतांहसः ॥ १२ ॥ श्रीशुक उवाच । एवं ब्रुवाणे वैकुंठे भृगुस्तन्मंद्रया गिरा ॥ निर्वृतस्तर्पितस्तूष्णीं भक्त्युत्कंठोश्रुलोचनः ॥ १३ ॥ पुनश्च सत्रमाव्रज्य मुनीनां ब्रह्मवा
दिनाम् । स्वानुभूतमशेषेण राजन्भृगुरवर्णयत् ॥ १४ ॥ तन्निशम्याथ मुनयो विस्मिता मुक्तसंशयाः ॥ भूयांसं श्रद्दधुर्विष्णुं यतः शांतिर्यतोभयम् ॥ १५ ॥ धर्मः साक्षा
द्यतो ज्ञानं वैराग्यं च तदन्वितम् । ऐश्वर्यं चाष्टधा यस्माद्यशश्चात्ममलापहम् ॥ १६ ॥ मुनीनां न्यस्तदंडानां शांतानां समचेतसाम् । अकिंचनानां साधूनां य
माहुः परमां गतिम् ॥ १७ ॥ सत्वं यस्य प्रिया मूर्तिर्ब्राह्मणास्त्विष्टदेवता ॥ भजंत्यनाशिषः शांता यं वा निपुणबुद्धयः ॥ १८ ॥ त्रिविधाकृतयस्तस्य राक्षसा अ
सुराः सुराः ॥ गुणिन्या मायया सृष्टाः सत्वं तत्तीर्थसाधनम् ॥ १९ ॥ श्रीशुक उवाच । इत्थं सारस्वता विप्रा नृणां संशयनुत्तये । पुरुषस्य पदांभोजसेवया तद्गतिं ग
ताः ॥ २० ॥ सूत उवाच । इत्येतन्मुनितनयास्यपद्मगंधपीयूषं भवभयभित्परस्य पुंसः ॥ सुश्लोकं श्रवणपुटैः पिबत्यभीक्ष्णं पांथोध्वभ्रमणपरिश्रमं जहा
ति ॥ २१ ॥ श्रीशुक उवाच । एकदा द्वारवत्यां तु विप्रपत्न्याः कुमारकः । जातमात्रो भुवं स्पृष्ट्वा ममार किल भारत ॥ २२ ॥ विप्रो गृहीत्वा मृतकं राजद्वार्युपधाय सः
इदं प्रोवाच विलपन्नातुरो दीनमानसः ॥ २३ ॥ ब्रह्मद्विषः शठधियो लुब्धस्य विषयात्मनः ॥ क्षत्रबंधोः कर्मदोषात्पंचत्वं मे गतोर्भकः ॥ २४ ॥ हिंसाविहारं

न्रपतिंदुःशीलमजीतेंद्रियम्।प्रजाभजंत्यःसीदंतिदरिद्रानित्यदुःखिताः॥२५॥एवंद्वितीयंविप्रर्षिस्तृतीयंत्वेवमेवच।विसृज्यसनृपद्वारितांगाथांसम
गायत॥२६॥तामर्जुनउपश्रुत्यकर्हिचित्केशवांतिके।परेतेनवमेबालेब्राह्मणंसमभाषत॥२७॥किंस्विद्ब्रह्मंस्त्वन्निवासेइहनास्तिधनुर्धरः॥राजन्यबंधु
रेतेवैब्राह्मणाःसत्रमासते॥२८॥धनदारात्मजापृक्तायत्रशोचंतिब्राह्मणाः॥तेवैराजन्यवेषेणनटाजीवंत्यसुंभराः॥२९॥अहंप्रजावान्भगवान्रक्षिष्ये
दीनयोरिह।अनिस्तीर्णप्रतिज्ञोग्निंप्रवेक्ष्येहतकल्मषः॥३०॥ब्राह्मणउवाच।संकर्षणोवासुदेवःप्रद्युम्नोधन्विनांवरः॥अनिरुद्धोप्रतिरथो
नत्रातुंशक्नुवंतियत्।तत्कथंनुभवान्कर्मदुष्करंजगदीश्वरैः॥चिकीर्षसित्वंबालिश्यात्तन्नश्रद्दध्महेवयम्॥३२॥अर्जुनउवाच।नाहंसंकर्ष
णोब्रह्मन्नकृष्णःकार्ष्णिरेवच।अहंवाअर्जुनोनामगांडीवंयस्यवैधनुः॥३३॥मावमंस्थाममब्रह्मन्वीर्यंत्र्यंबकतोषणम्।मृत्युंविजित्य
प्रधनेआनेष्येतेप्रजांप्रभो॥३४॥एवंविश्रंभितोविप्रःफाल्गुनेनपरंतप।जगामस्वगृहंप्रीतःपार्थवीर्यंनिशामयन्॥३५॥प्रसूतिकालआ
सन्नेभार्यायाद्विजसत्तमः॥पाहिपाहिप्रजांमृत्योरित्याहार्जुनमातुरः॥३६॥सउपस्पृश्यशुच्यंभोनमस्कृत्यमहेश्वरम्॥दिव्यान्यस्त्राणिसं
स्मृत्यसज्यंगांडीवमाददे॥३७॥न्यरुणत्सूतिकागारंशरैर्नानास्त्रयोजितैः॥तिर्यगूर्ध्वमधःपार्थश्चकारशरपंजरं॥३८॥ततःकुमारःसं

जातोचिप्रपत्यारुदस्तुः ॥ सद्योदर्शनमापेदे सशरीरो विहायसा ॥ ३९ ॥ नदातद्विप्रो विजयं विनिंदन्कृष्णसन्निधौ ॥ मौढ्यंपश्यतमेयोहंश्रद्दधेक्लीबकत्थन
म् ॥ ४० ॥ नप्रद्युम्नोनानिरुद्धोनरामोनचकेशवः ॥ यस्यशेकुःपरित्रातुंकोऽन्यस्तदवितेश्वरः ॥ ४१ ॥ धिगर्जुनंमृषावादंधिगात्मश्लाघिनोधनुः ॥ दैवोपसृष्टंयो
मौढ्यादानिनीषतिदुर्मतिः ॥ ४२ ॥ एवंशपतिविप्रर्षौविद्यामास्थायफाल्गुनः ॥ ययौसंयमनीमाशुयत्रास्तेभगवान्यमः ॥ ४३ ॥ विप्रापत्यमचक्षाणस्त
तऐंद्रीमगात्पुरीम् ॥ आग्नेयींनैर्ऋतींसौम्यांवायव्यांवारुणीमथ ॥ रसातलंनाकपृष्ठंधिष्ण्यान्यन्यान्युदायुधः ॥ ४४ ॥ ततोऽलब्धद्विजसुतोह्यनिस्तीर्ण
प्रतिश्रुतः ॥ अग्निंविविक्षुःकृष्णेनप्रत्युक्तःप्रतिषेधता ॥ ४५ ॥ दर्शयेद्विजसूनूंस्तेमावज्ञात्मानमात्मना ॥ येतेहिकीर्तिंविमलांमनुष्याःस्थापयंतिनः
॥ ४६ ॥ इतिसंभाष्यभगवानर्जुनेनसहेश्वरः ॥ दिव्यंस्वरथमास्थायप्रतीचींदिशमाविशत् ॥ ४७ ॥ सप्तद्वीपान्ससिंधून्सप्तसप्तगिरीनथ ॥ लोकालोकं
तथातीत्यविवेशासुमहत्तमः ॥ ४८ ॥ तत्राश्वाःशैब्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकाः ॥ तमसिभ्रष्टगतयोबभूवुर्भरतर्षभ ॥ ४९ ॥ तान्दृष्ट्वाभगवान्कृष्णोमहा
योगेश्वरेश्वरः ॥ सहस्रादित्यसंकाशंस्वचक्रंप्राहिणोत्पुरः ॥ ५० ॥ तमःसुघोरंगहनंकृतंमहद्विदारयद्भूरितरेणरोचिषा ॥ मनोजवंनिर्विविशेसुदर्शनंगुण
च्युतोरामशरोयथाचमूः ॥ ५१ ॥ द्वारेणचक्रानुपथेनतत्तमःपरंपरंज्योतिरनंतपारम् ॥ समश्नुवानंप्रसमीक्ष्यफाल्गुनःप्रताडिताक्षोपिदधेक्षिणीउभे ॥ ५२

ततः प्रविष्टः सलिलं नभस्वता बलीयसैजद्बृहदूर्मिभूषणम्।। तत्राद्भुतं वै भवनं द्युमत्तमं भ्राजन्मणिस्तंभसहस्रशोभितम्।।५३।। तस्मिन्महाभोगमनंतमद्भु
तं सहस्रमूर्धन्यफणामणिद्युभिः।। विभ्राजमानं द्विगुणोल्बणेक्षणं सिताचलाभं शितिकंठजिह्वम्।।५४।। ददर्श तद्भोगसुखासनं विभुं महानुभावं
पुरुषोत्तमोत्तमम्।। सांद्रांबुदाभं सुपिशंगवाससं प्रसन्नवक्त्रं रुचिरायतेक्षणम्।।५५।। महामणिव्रातकिरीटकुंडलप्रभापरिक्षिप्तसहस्रकुंत
लम्।। प्रलंबचार्वष्टभुजं सकौस्तुभं श्रीवत्सलक्ष्म्यां वनमालयावृतम्।।५६।। सुनंदनंदप्रमुखैः स्वपार्षदैश्चक्रादिभिर्मूर्तिधरैर्निजायुधैः।। पुष्ट्या श्रिया
कीर्त्यजयाखिलर्द्धिभिर्निषेव्यमाणं परमेष्ठिनां पतिम्।।५७।। ववंद आत्मानमनंतमच्युतो जिष्णुश्च तद्दर्शनजातसाध्वसः।। तावाह भूमा परमेष्ठिनां
प्रभुर्बद्धांजली सस्मितमूर्जया गिरा।।५८।। द्विजात्मजा मे युवयोर्दिदृक्षुणा मयोपनीता भुवि धर्मगुप्तये।। कलावतीर्णाववनेर्भरासुरान् हत्वेह
भूयस्त्वरयेतमंतिमे।।५९।। पूर्णकामावपि युवां नरनारायणावृषी।। धर्ममाचरतां स्थित्यै ऋषभौ लोकसंग्रहम्।।६०।। इत्यादिष्टौ भगवता तौ कृ
ष्णौ परमेष्ठिना।। ओमित्यानम्य भूमानमादाय द्विजदारकान्।।६१।। न्यवर्ततां स्वकं धाम संप्रहृष्टौ यथागतम्।। विप्राय ददतुः पुत्रान्यथारूपं
यथावयः।।६२।। निशम्य वैष्णवं धाम पार्थः परमविस्मितः।। यत्किंचित्पौरुषं पुंसां मेने कृष्णानुकंपितम्।।६३।। इतीदृशान्यनेकानि वीर्याणीह

भा०द०उ०म्र
७१

प्रदर्शयन्॥ बुभुजे विषयान्ग्राम्यानीजे चात्यूर्जितैर्मखैः॥ ६४॥ प्रववर्षाखिलान्कामान्प्रजासु ब्राह्मणादिषु॥ यथा काले यथैवेंद्रो भगवान्श्रैष्ठ्यमास्थितः॥ ६५॥ हत्वा नृपानधर्मिष्ठान्घातयित्वार्जुनादिभिः॥ अंजसा वर्तयामास धर्मं धर्मसूनादिभिः॥ ६६॥ इति श्री भा० म० द० स्कंधे द्विजकुमारानयनंनाम नवाशीतितमोऽध्यायः॥ ८९॥ ५५॥

॥ चरमे तु पुनः प्रोक्ताः कृष्णक्रीडासमासतः॥ यदुवंशप्रसूतानां मानं स्यंच सत्कारणम्॥ १॥ श्रीशुक उवाच॥ सुखं स्वपुर्यां निवसन्द्वारकायां श्रियः पतिः॥ सर्वसंपत्समृद्धायां जुष्टायां वृष्णिपुंगवैः॥ १॥ स्त्रीभिश्चोत्तमवेषाभिर्नवयौवनकांतिभिः॥ कंदुकादिभिर्हर्म्येषु क्रीडंतीभिस्तडिद्द्युभिः॥ २॥ नित्यं संकुलमार्गायां मदच्युद्भिर्मतंगजैः॥ स्वलंकृतैर्भटैरश्वैरथैश्च कनकोज्ज्वलैः॥ ३॥ उद्यानोपवनाढ्यायां पुष्पितद्रुमराजिषु॥ निर्विश्य भृंगविहगैर्नादितायां समंततः॥ ४॥ रेमे षोडशसाहस्रपत्नीनामेकवल्लभः॥ तावद्विचित्ररूपोऽसौ तद्गेहेषु महर्धिषु॥ ५॥ प्रोत्फुल्लोत्पलकह्लारकुमुदांभोजरेणुभिः॥ वासितामलतोयेषु कूजद्द्विजकुलेषु च॥ ६॥ विजहार विगाह्यांभो ह्रदिनीषु महोदयः॥ कुचकुंकुमलिप्तांगः परिरब्धश्च योषिताम्॥ ७॥ उपगीयमानो गंधर्वैर्मृदंगपणवानकान्॥ वादयद्भिर्मुदा वीणां सूतमागधवंदिभिः॥ ८॥ सिच्यमानोऽच्युतस्ताभिर्हसंतीभिः स्मरेचकैः॥ प्रतिसिंचन्विचिक्रीडे यक्षीभिर्यक्षराडिव॥ ९॥ ताः क्लिन्नवस्त्रविवृतोरुकुचप्रदेशाः

अ०
९०

७१

सिंचंत्यपुद्दतबृहत्कबरप्रसूनाः॥ कांतं स्मरेच कजिलीरषयोपगुह्य जातः स्मरोत्सवलसद्वदना विरेजुः॥ १०॥ कृष्णस्तु तत्स्तनविषज्जितकुंकुमस्रक्कृ
क्रीडाभिषंगधुतकुंतलवृंदबंधः॥ सिंचन्मुहुर्युवतिभिः प्रतिषिच्यमानो रेमे करेणुभिरिवेभपतिः परीतः॥ ११॥ नटानां नर्तकीनां च गीतवाद्योपजीविना
म्॥ क्रीडालंकारवासांसि कृष्णोदात्तस्य च स्त्रियः॥ १२॥ कृष्णस्यैवं विहर[illegible]तो गत्यालापेक्षितस्मितैः॥ नर्मक्ष्वेलिपरिष्वंगैः स्त्रीणां किल हृता धियः॥ १३
ऊचुर्मुकुंदैकधियो गिर उन्मत्तवज्जडम्॥ चिंतयंत्योरविंदाक्षं तानि मे गदतः शृणु॥ १४॥ महिष्य ऊचुः॥ कुररि विलपसि त्वं वीतनिद्रा न शेषे स्वपिति जगति रा
त्र्यामीश्वरो गुप्तबोधः॥ वयमिव सखि कच्चिद्गाढनिर्भिन्नचेता नलिननयनहासोदारलीलेक्षितेन॥ १५॥ नेत्रे निमीलयसि नक्तमदृष्टबंधुस्त्वं रोरवीषि करु
णं बत चक्रवाकि॥ दास्यं गता वयमिवाच्युतपादजुष्टां किं वा स्रजं स्पृहयसे कबरेण वोढुम्॥ १६॥ भोभोः सदा निष्टनसे उदन्वन्नलब्धनिद्रोऽधिगतप्र
जागरः॥ किं वा मुकुंदापहृतात्मलांछनः प्राप्तां दशां त्वं च गतो दुरत्ययाम्॥ १७॥ त्वं यक्ष्मणा बलवतासि गृहीत इंदो क्षीणस्तमो न निजदीधितिभिः
क्षिणोषि॥ कच्चिन्मुकुंदगदितानि यथा वयं त्वं विस्मृत्य भोः स्थगितगीरुपलक्ष्यसे नः॥ १८॥ किं त्वाचरितमस्माभिर्मलयानिल तेऽप्रियम्॥ गोविंदापांग
निर्भिन्ने हृदीरयसि नः स्मरम्॥ १९॥ मेघ श्रीमंस्त्वमसि दयितो यादवेंद्रस्य नूनं श्रीवत्सांकं वयमिव भवान्ध्यायति प्रेमबद्धः॥ अत्युत्कंठः शबलहृदयो

भा०द०उ०म्
७२
प
कृ०३२६

स्मृत्वा

स्मद्विधो बाष्पधाराः स्मृत्वाविसृजसिमुहुर्दुःखदस्तत्प्रसंगः ॥२०॥ प्रियरावपदानिभाषसे मृतसंजीविकयाऽनयागिराकरवाणिकिमद्यतेप्रियंवदमेवल्गि
तकंठकोकिल ॥२१॥ नचलसिनवदस्युदारबुद्धेक्षितिधरचिंतयसेमहांतमर्थम् ॥ अपिबतवसुदेवनंदनांघ्रिंवयमिवकामयसेस्तनैर्विधर्तुम् ॥२२॥ शुष्य
द्ध्रदाः करशिताबतसिंधुपत्न्यः संप्रत्यपास्तकमलश्रियइष्टभर्तुः ॥ यद्वद्वयंमधुपतेःप्रणयावलोकमप्राप्यमुष्टहृदयाःपुरुकर्शिताःस्म ॥२३॥ हंसःस्वागतमा
स्यतांपिबपयोब्रूह्यंगशौरेःकथांदूतंत्वांनुविदामकच्चिदजितःस्वस्त्यास्तउक्तंपुरा ॥ किंवानश्चलसौहृदःस्मरतितंकस्माद्भजामोवयंक्षौद्रालापयकाम
दं ॥ श्रियमृतेसैवैकनिष्ठास्त्रियाम् ॥२४॥ इतीदृशेनभावेनकृष्णेयोगेश्वरेश्वरे ॥ क्रियमाणेनमाधव्योलेभिरेपरमांगतिम् ॥२५॥ श्रुतमात्रोऽपियः
स्त्रीणांप्रसह्याकर्षतेमनः ॥ उरुगायोरुगीतोवापश्यंतीनांकुतःपुनः ॥२६॥ याःसंपर्यचरन्प्रेम्णापादसंवाहनादिभिः ॥ जगद्गुरुंभर्तृबुद्ध्यातासां
किंवर्ण्यतेतपः ॥२७॥ एवंवेदोदितंधर्ममनुतिष्ठन्सतांगतिः ॥ गृहंधर्मार्थकामानांमुहुश्चादर्शयत्पदम् ॥२८॥ आस्थितस्यपरंधर्मंकृष्णस्यगृहमे
धिनाम् ॥ आसन्षोडशसाहस्रंमहिष्यश्चशताधिकम् ॥२९॥ तासांस्त्रीरत्नभूतानामष्टौयाःप्रागुदाहृताः ॥ रुक्मिणीप्रमुखाराजंस्तत्पुत्राश्चा
नुपूर्वशः ॥३०॥ एकैकस्यांदशदशकृष्णोजीजनदात्मजान् ॥ यावत्यआत्मनोभार्याअमोघगतिरीश्वरः ॥३१॥ तेषामुद्दामवीर्याणामष्टादशम

अ०
९०
७२

रारथाः॥ असन्नुदारयशसस्तेषांनामानिमेशृणु॥२२॥ प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्चदीप्तिमान्भानुरेवच॥ सांबोमधुर्बृहद्भानुश्चित्रभानुर्वृकोरुणः॥२३॥ पुष्क
रोवेदबाहुश्चश्रुतदेवः सुनंदनः॥ चित्रबाहुर्विरूपश्चकविर्न्यग्रोधएवच॥२४॥ एतेषामपिराजेंद्रतनुजानांमधुद्विषः॥ प्रद्युम्नआसीत्प्रथमः पितृवद्रु
क्मिणीसुतः॥२५॥ सरुक्मिणोदुहितरमुपयेमेमहारथः॥ तस्मात्सुतोऽनिरुद्धोऽभून्नागायुतबलान्वितः॥२६॥ सचापिरुक्मिणः पौत्रींदौहित्रोजगृ
हेततः॥ वज्रस्तस्याभवद्यस्तुमौसलादवशेषितः॥२७॥ प्रतिबाहुरभूत्तस्मात्सुबाहुस्तस्यचात्मजः॥ सुबाहोः शांतसेनोभूच्छतसेनस्तुतत्सुतः॥
३८॥ नह्येतस्मिन्कुलेजाताअधनाअबहुप्रजाः॥ अल्पायुषोऽल्पवीर्याश्चअब्रह्मण्याश्चजज्ञिरे॥३९॥ यदुवंशप्रसूतानांपुंसांविख्यातकर्मणाम्॥ सं
ख्यानशक्यतेकर्तुमपिवर्षायुतैर्नृप॥४०॥ तिस्रः कोट्यः सहस्राणामष्टाशीतिशतानिच॥ आसन्यदुकुलाचार्याः कुमाराणामितिश्रुतम्॥४१॥ सं
ख्यानंयादवानांकः करिष्यतिमहात्मनाम्॥ यत्रायुतानामयुतलक्षेणास्तेसआहुकः॥४२॥ देवासुराहवहतादैतेयायेसुदारुणाः॥ तेचोत्पन्नाम
नुष्येषुप्रजादृप्ताबबाधिरे॥४३॥ तन्निग्रहायहरिणाप्रोक्तादेवायदोः कुले॥ अवतीर्णाः कुलशतंतेषामेकाधिकंनृप॥४४॥ तेषांप्रमाणंभगवा
न्प्रभुत्वेनाभवद्धरिः॥ येचानुवर्तिनस्तस्यववृधुः सर्वयादवाः॥४५॥ शय्यासनाटनालापक्रीडास्नानादिकर्मसु॥ नविदुः संतमात्मानंवृष्णयः कृष्ण

ज

भा०द०गु०म्
७३

अ०
९०

चेतसः ॥४६॥ तीर्थंचक्रे नृपोनंयदजनियदुषुस्वःसरित्पादशौचंविद्विट्स्निग्धाःस्वरूपंययुरजितपराश्रीर्यदर्थेऽन्ययत्नः ॥ यन्नामामंगलघ्नं
श्रुतमथगदितंयत्कृतोगोत्रधर्मः कृष्णस्यैतन्नचित्रंक्षितिभरहरणंकालचक्रायुधस्य ॥ ४७ ॥ जयतिजननिवासोदेवकीजन्मवादोयदुवर
परिषत्स्वैर्दोर्भिरस्यन्नधर्मम् ॥ स्थिरचरवृजिनघ्नः सुस्मितः श्रीमुखेनव्रजपुरवनितानांवर्धयन्कामदेवम् ॥ ४८ ॥ इत्थंपरस्यनिजवर्त्मरिर
क्षयात्तलीलातनोस्तदनुरूपविडंबनानि ॥ कर्माणिकर्मकषणानियदूत्तमस्यश्रूयादमुष्यपदयोरनुवृत्तिमिच्छन् ॥ ४९ ॥ मर्त्यस्तयानुसव
मेधितयामुकुंदश्रीमत्कथाश्रवणकीर्तनचिंतयैति ॥ तद्धामदुस्तरकृतांतजवापवर्गंग्रामाद्वनंक्षितिभुजोपिययुर्यदर्थाः ॥ ५० ॥ इतिश्रीभागवते
महापुराणेदशमस्कंधेऽष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांवैयासिक्यांश्रीकृष्णचरितानुवर्णनंनामनवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ श्रीरस्तु ॥ शुभमस्तु ॥

॥ मंगलंददातु ॥

७३

॥ अथ श्रीमद्भागवत एकादशस्कंध प्रारंभ्यते ॥ श्रीकृष्णगोपाल ॥

भा॰ए॰म्
॥१॥

॥ श्रीगणेशायेनमः ॥ श्रीकृष्णायनमः ॥ ओंन्नमः परमहंसास्वादितचरणकमलचिन्मकरंदाय भक्तजनमानसनिवासाय श्रीरामाय ॥ विजयंतेपरानंदु
कृष्णपादरजस्रजः ॥ याधृतामूर्भिजायंतेमेहेंद्रादिमलःस्रजः ॥१॥ उन्नेकत्रिंशताध्यायैर्मुक्तिरेकादशोनतः ॥ जायंतेयेतिहासाद्यैः समासव्यासरू

श्रीबादरायणिरुवाच ॥ कृत्वादैत्यवधंकृष्णः सरामोयदुभिर्वृतः ॥ भुवोऽवतारयद्भारंजविष्ठंजनयन्कलिम् ॥१॥ येकोपिताः सुबहुपां
डुसुताः सपत्नैर्दुर्द्यूतहेलनकचग्रहणादिभिस्तान् ॥ कृत्वानिमित्तमितरेतरतः समेतान्हत्वानृपान्निरहरत्क्षितिभारमीशः ॥२॥ भूभार
राजपृतनायदुभिर्निरस्यगुप्तैः स्वबाहुभिरचिंतयदप्रमेयः ॥ मन्येऽवनेर्ननुगतोऽप्यगतंहिभारंयद्यादवंकुलमहोह्यविषह्यमास्ते ॥३॥
नैवान्यतः परिभवोऽस्यभवेत्कथंचिन्मत्संश्रयस्यविभवोन्नहनस्यनित्यम् ॥ अंतःकलिंयदुकुलस्यविधायवेणुस्तंबस्यवन्हिमिवशां
तिमुपैमिधाम ॥४॥ एवंव्यवसितोराजन्सत्यसंकल्पईश्वरः ॥ शापव्याजेनविप्राणांसंजन्हेस्वकुलंविभुः ॥५॥ स्वमूर्त्यालोकलावण्य

पतः ॥२॥ नारदोवसुदेवायसमासेनन्यवर्णयत् ॥ भगवानुद्धवायाथविस्तारेणोपपत्तिभिः ॥३॥ तत्रतुप्रथमेऽध्यायेयदुवंशस्यसंक्षयः उपक्षिप्तो
विरागायमोसलस्यापदेशतः ॥४॥ प्रवृत्तितः परानंदकृष्णक्रीडाऽनुवर्णितानन्निवृत्त्यापरानंद पदारोहोऽनुवर्ण्यते ॥५॥

अ॰
॥१॥
॥१॥

निर्मुक्त्यालोचनंनृणाम्।।गीर्भिस्ताःस्मरतांचित्तंपदैस्तानीक्षतांक्रियाः।।६।।आच्छिद्यकीर्तिंसुश्लोकांवितत्यह्यंजसानुकौ।।तमोनया तरि
ष्यंतीत्यगात्स्वंपदमीश्वरः।।७।। ।।राजोवाच।। ।।ब्रह्मण्यानांवदान्यानांनित्यंवृद्धोपसेविनाम्।।विप्रशापःकथमभूद्वृष्णीनांकृष्णचेत
साम्।।८।।यन्निमित्तःसवैशापोयादृशोद्विजसत्तम।।कथमेकात्मनांभेदएतत्सर्ववदस्वमे।।९।। ।।श्रीशुकउवाच।। ।।बिभ्रद्वपुःसकलसुंदर
संनिवेशंकर्माचरन्भुविसुमंगलमाप्तकामः।।आस्थायधामरममाणउदारकीर्तिःसंहर्तुमैच्छतकुलंस्थितकृत्यशेषः।।१०।।कर्माणिपुण्यनि
वहानिसुमंगलानिगायज्जगत्कलिमलापहराणिकृत्वा।।कालात्मनानिवसतायदुदेवगेहेपिंडारकंसमगमन्मुनयोनिसृष्टाः।।११।। विश्वा
मित्रोसितःकण्वोदुर्वासाभृगुरंगिराः।।कश्यपोवामदेवोत्रिर्वसिष्ठोनारदादयः।।१२।।क्रीडंतस्तानुपव्रज्यकुमारायदुनंदनाः।।उप
संगृह्यपप्रच्छुरविनीताविनीतवत्।।१३।।तेवेषयि स्त्रीवेषैःसांबंजांबवतीसुतम्।।एषापृच्छतिवोविप्राअंतर्वत्न्यसितेक्षणा।।१४
प्रष्टुंविलज्जतीसाक्षात्प्रब्रूतामोघदर्शनाः।।प्रसोष्यंतीपुत्रकामाकिंस्वित्संजनयिष्यति।।१५।।एवंप्रलब्धामुनयस्तानूचुःकुपि
तानृप।।जनयिष्यतिवोमंदामुसलंकुलनाशनम्।।१६।।तच्छ्रुत्वातेतिसंत्रस्ताविमुच्यसहसोदरम्।।सांबस्यददृशुस्तस्मिन्मुसलं

भा॰ए॰म्

॥२॥

रवल्वयस्मयम्॥१७॥ किं द्रुतं मंदभाग्यैर्नः किं वदिष्यंति नो जनाः॥ इति विव्हलिता गेहानादाय मुसलं ययुः॥१८॥ तच्चोपनीय सदसि परिम्लान
नमुखश्रियः॥ राज्ञ आवेदयांचक्रुः सर्वयादवसन्निधौ॥१९॥ श्रुत्वामोघं विप्रशापं दृष्ट्वा च मुसलं नृप॥ विस्मिता भयसंत्रस्ता बभूवुर्द्वारकौकसः
॥२०॥ तच्चूर्णयित्वा मुसलं यदुराजः स आहुकः॥ समुद्रसलिले प्रास्यल्लोहं चास्यावशेषितम्॥२१॥ कश्चिन्मत्स्योऽग्रसील्लोहं चूर्णानि तरलैस्त
तः॥ उह्यमाना निवेलायां लग्नान्यासन्किलैरकाः॥२२॥ मत्स्यो गृहीतो मत्स्यघ्नैर्जालेनान्यैः सहार्णवे॥ तस्योदरगतं लोहं स शल्ये लुब्धकोऽ
करोत्॥२३॥ भगवान्ज्ञातसर्वार्थ ईश्वरोऽपि तदन्यथा॥ कर्तुं नैच्छद्विप्रशापं कालरूप्यन्वमोदत॥२४॥ इति श्रीभागवते म॰ एकादशस्कंधे वि
प्रशापो नाम प्रथमोऽध्यायः॥१॥ द्वितीये निमिजायंतसंवादेनाह नारदः॥ धर्मान्भागवतान्भक्त्या वसुदेवाय पृच्छते॥१॥ श्रीशुक उवाच॥ गोविंद
भुजगुप्तायां द्वारवत्यां कुरूद्वह॥ अवात्सीन्नारदोऽभीक्ष्णं कृष्णोपासनलालसः॥१॥ को नु राजन्निंद्रियवान्मुकुंदचरणांबुजम्॥ न भजेत्सर्वतोमृ
त्युरुपास्यममरोत्तमैः॥२॥ तमेकदा तु देवर्षिं वसुदेवो गृहागतम्॥ अर्चितं सुखमासीनमभिवाद्येदमब्रवीत्॥३॥ वसुदेव उवाच॥ भगवन्भवतो यात्रा स्वस्त
ये सर्वदेहिनाम्॥ कृपणानां यथा पित्रोरुत्तमश्लोकवर्त्मनाम्॥२॥ भूतानां देवचरितं दुःखाय च सुखाय च॥ सुखायैव हि साधूनां त्वादृशामच्युता

अ॰

॥१॥

॥२॥

त्मनाम्॥५॥भजंतियेयथादेवान् देवाअपितथैवतान्॥छायेवकर्मसचिवासाधवोदीनवत्सलाः॥६॥ब्रह्मंस्तथापिपृच्छामोधर्मान्भागवतां
स्तव॥यान्श्रुत्वाश्रद्धयामर्त्योमुच्यतेविश्वतोभयात्॥७॥अहंकिलपुरानंतंप्रजार्थोभुविमुक्तिदम्॥अपूजयन्नमोक्षायमोहितोदेवमायया॥८॥
यथाविचित्रव्यसनाद्भवद्भिर्विश्वतोभयात्॥मुच्येमह्यंजसैवाद्धातथानःशाधिसुव्रत॥९॥श्रीशुकउवाच॥राजन्नेवंकृतःप्रश्नोवसुदेवेनधीम
ता॥प्रीतस्तमाहदेवर्षिर्हरेःसंस्मारितोगुणैः॥१०॥ ॥नारदउवाच॥ ॥सम्यगेतद्व्यवसितंभवतासात्वतर्षभ॥यत्पृच्छसेभागवतान्धर्मा
स्त्वंविश्वभावनान्॥११॥श्रुतोनुपठितोध्यातआदृतोवानुमोदितः॥सद्यःपुनातिसद्धर्मोदेवविश्वद्रुहोपिहि॥१२॥त्वयापरमकल्याणःपुण्यश्रव
णकीर्तनः॥स्मारितोभगवानद्यदेवोनारायणोमम॥१३॥अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥आर्षभाणांचसंवादंविदेहस्यमहात्मनः॥१४
प्रियव्रतोनामसुतोमनोःस्वायंभुवस्ययः॥तस्याग्नीध्रस्ततोनाभिर्ऋषभस्तत्सुतःस्मृतः॥१५॥तमाहुर्वासुदेवांशंमोक्षधर्मविवक्षया॥अवतीर्णंसुतश
तंतस्यासीद्वेदपारगम्॥१६॥तेषांवैभरतोज्येष्ठोनारायणपरायणः॥विख्यातंवर्षमेतद्यन्नाम्नाभारतमद्भुतम्॥१७॥सभुक्तभोगांत्यक्त्वेमांनि
र्गतस्तपसाहरिम्॥उपासितस्तत्पदवींलेभेवैजन्मभिस्त्रिभिः॥१८॥तेषांनववनवद्वीपपतयोऽस्यसमंततः॥कर्मतंत्रप्रणेतारएकाशीतिर्द्विजा

भा०ए०म्र
॥३॥

अ०
॥२॥

तपः॥१९॥ नवाभवन्महाभागामुनयोह्यर्थशंसिनः॥ श्रमणावातरशनाआत्मविद्याविशारदाः॥२०॥ कविर्हरिरंतरिक्षः प्रबुद्धः पिप्पलायनः॥ आविर्होत्रोऽथ
द्रुमिलश्चमसः करभाजनः॥२१॥ एतेवैभगवद्रूपंविश्वंसदसदात्मकम्॥ आत्मनोव्यतिरेकेणपश्यंतोविचरन्महीम्॥२२॥ अव्याहतेष्टगतयः सुरसिद्धसा
ध्यगंधर्वयक्षनरकिन्नरनागलोकान्॥ मुक्ताश्चरंतिमुनिचारणभूतनाथविद्याधरद्विजगवांभुवनानिकामम्॥२३॥ तएकदानिमेः सत्रमुपजग्मुर्यदृच्छ
या॥ वितायमानमृषिभिरजनाभेमहात्मनः॥२४॥ तान्दृष्ट्वासूर्यसंकाशान्महाभागवतान्नृप॥ यजमानोऽग्नयोविप्राः सर्वएवोपतस्थिरे॥२५॥ विदेहस्ता
नभिप्रेत्यनारायणपरायणान्॥ प्रीतः संपूजयांचक्रेआसनस्थान्यथार्हतः॥२६॥ तान्रोचमानान्स्वरुचाब्रह्मपुत्रोपमान्नव॥ प
प्रच्छपरमप्रीतः प्रश्रयावनतोनृपः॥२७॥ ॥विदेहउवाच॥ ॥मन्येभगवतः साक्षात्पार्षदान्वोमधुद्विषः॥ विष्णोर्भूतानिलोकानां
पावनायचरंतिहि॥२८॥ दुर्लभोमानुषोदेहोदेहिनांक्षणभंगुरः॥ तत्रापिदुर्लभंमन्येवैकुंठप्रियदर्शनम्॥२९॥ अतआत्यंतिकंक्षेमंपृ
च्छामोभवतोऽनघाः॥ संसारेऽस्मिन्क्षणार्द्धोऽपिसत्संगः शेवधिर्नृणाम्॥३०॥ धर्मान्भागवतान्ब्रूतयदिनः श्रुतयेक्षमम्॥ यैः प्रस
न्नः प्रपन्नायदास्यत्यात्मानमप्यजः॥३१॥ ॥नारदउवाच॥ ॥एवंतेनिमिनापृष्टावसुदेवमहत्तमाः॥ प्रतिपूज्याब्रुवन्प्रीत्यासस

क

॥३॥

दस्यार्तिर्जन्मपदम्॥३२॥ ॥कविरुवाच॥ ॥मन्येऽकुतश्चिद्भयमच्युतस्यपादांबुजोपासनमत्रनित्यम्॥उद्विग्नबुद्धेरसदात्मभावाद्वि
श्वात्मनायत्रनिवर्ततेभीः॥३३॥येवैभगवताप्रोक्ताउपायाह्यात्मलब्धये॥अंजःपुंसामविदुषांविद्धिभागवतान्हितान्॥३४॥यानास्थायन
रोराजन्नप्रमाद्येतकर्हिचित्॥धावन्निमील्यवानेत्रेनस्खलेन्नपतेदिह॥३५॥कायेनवाचामनसेंद्रियैर्वाबुध्यात्मनावानुसृत स्वभा
वात्॥करोतियद्यत्सकलंपरस्मैनारायणायेतिसमर्पयेतत्॥३६॥भयंद्वितीयाभिनिवेशतःस्यादीशादपेतस्यविपर्ययोऽस्मृतिः॥तन्माय
यातोबुधआभजेत्तंभक्त्यैकयेशंगुरुदेवतात्मा॥३७॥अविद्यमानोऽप्यवभातिहिद्वयोर्ध्यातुर्धियास्वप्नमनोरथौयथा॥तत्कर्मसंकल्पविक
ल्पकंमनोबुधोनिरुंध्यादभयंततःस्यात्॥३८॥शृण्वन्सुभद्राणिरथांगपाणेर्जन्मानिकर्माणिचयानिलोके॥गीतानिनामानितदर्थकानिगा
यन्विलज्जोविचरेदसंगः॥३९॥एवंव्रतःस्वप्रियनामकीर्त्याजातानुरागोद्रुतचित्तउच्चैः॥हसत्यथोरोदितिरौतिगायत्युन्मादवन्नृत्यतिलो
कबाह्यः॥४०॥खंवायुमग्निंसलिलंमहींचज्योतींषिसत्वानिदिशोद्रुमादीन्॥सरित्समुद्रांश्चहरेःशरीरंयत्किंचभूतंप्रणमेदनन्यः॥४१
भक्तिःपरेशानुभवोविरक्तिरन्यत्रचैषत्रिकएककालः॥प्रपद्यमानस्ययथाऽश्नतःस्युस्तुष्टिःपुष्टिःक्षुदपायोऽनुघासम्॥४२॥इत्यच्युतांघ्रिंभज

ग

भा॰ए॰मू ॥४॥

अ॰ ॥२॥

तो॰नुवृत्याभक्तिर्विरक्तिर्भगवत्प्रबोधः॥भवंतिवैभागवतस्यराजंस्ततः परांशांतिमुपैतिसाक्षात्॥४३॥राजोवाच॥अथभागवतंब्रूतयद्धर्मोयादृ
शोनृणाम्॥यथाचरतियद्ब्रूतेयैर्लिंगैर्भगवत्प्रियः॥४४॥ ॥हरिरुवाच॥ ॥सर्वभूतेषुयःपश्येद्भगवद्भावमात्मनः॥भूतानिभगवत्यात्मन्येष
भागवतोत्तमः॥४५॥ईश्वरेतदधीनेषुबालिशेषुद्विषत्सुच॥प्रेममैत्रीकृपोपेक्षायःकरोतिसमध्यमः॥४६॥अर्चायामेवहरयेपूजांयःश्रद्धयेह
ते॥नतद्भक्तेषुचान्येषुसभक्तःप्राकृतःस्मृतः ४७॥गृहीत्वापींद्रियैरर्थान्योनद्वेष्टिनहृष्यति॥विष्णोर्मायामिदंपश्यन्सवैभागवतोत्तमः॥४८
देहेंद्रियप्राणमनोधियांयोजन्माप्ययक्षुद्भयतर्षकृच्छ्रैः॥संसारधर्मैरविमुह्यमानःस्मृत्याहरेर्भागवतप्रधानः॥४९॥नकामकर्मबीजा
नांयस्यचेतसि संभवः॥वासुदेवैकनिलयःसवैभागवतोत्तमः॥५०॥नयस्यजन्मकर्मभ्यांनवर्णाश्रमजातिभिः॥सज्जतेस्मिन्नहंभावोदेहे
वैसहरेःप्रियः॥५१॥नयस्यस्वःपरइतिवित्तेष्वात्मनिवाभिदा॥सर्वभूतसमःशांतःसवैभागवतोत्तमः॥५२॥त्रिभुवनविभवहेतवेप्यकुंठस्मृति
रजितात्मसुरादिभिर्विमृग्यात्॥ ॥नचलतिभगवत्पदारविंदाल्लवनिमिषार्धमपियःसवैष्णवाग्र्यः॥भगवतउरुविक्रमांघ्रिशाखानखम
णिचंद्रिकयानिरस्ततापे॥हृदिकथमुपसीदतांपुनःसप्रभवतिचंद्रइवोदितेर्कतापः॥५४॥विसृजतिहृदयंनयस्यसाक्षाद्धरिरवशाभिहितो

॥४॥

ऽप्यघौघनाशः॥ प्रणयरशनयाधृतांघ्रिपद्मः सभवतिभागवतप्रधानउक्तः॥ ५५॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेवसुदेवनारदसं
वादेद्वितीयोध्यायः॥ २॥ मायातत्तरणंब्रह्मकर्मब्रह्मचतुष्टये॥ तृतीयेन्नरंद्रस्नमार्षभैर्मुनिभिः पृथक्॥ १॥ राजोवाच॥ परस्यविष्णोरीशस्यमा
यिनामपिमोहिनीम्॥ मायांवेदितुमिच्छामोभगवंतोब्रुवंतुनः॥ १॥ नानुतृप्येजुषन्युष्मद्वचोहरिकथामृतम्॥ संसारतापनिस्तप्तोमर्त्यस्त
त्तापभेषजम्॥ २॥ ॥अंतरिक्षउवाच॥ ॥ एभिर्भूतानिभूतात्मामहाभूतैर्महाभुज॥ ससर्जोच्चावचान्याद्यःस्वमात्रात्मप्रसिद्धये॥ ३॥ एवंसृष्टा
निभूतानिप्रविष्टःपंचधातुभिः॥ एकधादशधात्मानंविभजन्जुषतेगुणान्॥ ४॥ गुणैर्गुणान्संभुजानआत्मप्रद्योतितैःप्रभुः॥ मन्यमानइदंसृष्टमा
त्मानमिहसज्जते॥ ५॥ कर्माणिकर्मभिःकुर्वन्सनिमित्तानिदेहभृत्॥ तत्तत्कर्मफलंगृण्हन्भ्रमतीहसुखेतरम्॥ ६॥ इत्थंकर्मगतीर्गच्छन्बव्हभद्रव
हाःपुमान्॥ आभूतसंप्लवात्सर्गप्रलयावश्नुतेऽवशः॥ ७॥ धातूपप्लवआसन्नेव्यक्तंद्रव्यंगुणात्मकम्॥ अनादिनिधनःकालोह्यव्यक्तायापकर्षति
॥ ८॥ शतवर्षाह्यनावृष्टिर्भविष्यत्युल्बणाभुवि॥ तत्कालोपचितोष्णार्कोलोकांस्त्रीन्प्रतपिष्यति॥ ९॥ पातालतलमारभ्यसंकर्षणमुखानलः
दहन्नूर्ध्वशिखोविष्वग्वर्धतेवायुनेरितः॥ १०॥ सांवर्तकोमेघगणोवर्षतिस्मशतंसमाः॥ धाराभिर्हस्तिहस्ताभिर्लीयतेसलिलेविराट्॥ ११॥

ततोविराजमुत्सृज्यवैराजः पुरुषोनृप।।अव्यक्तंविशतेसूक्ष्मंनिरिंधनइवानलः।।१२।।वायुनाहृतगंधाभूः सलिलत्वायकल्पते।।सलिलंतद्धृतरसंज्योतिष्त्वा
योपकल्पते।।१३।।हृतरूपंतुतमसावायौज्योतिः प्रलीयते।।हृतस्पर्शोवकाशेनवायुर्नभसिलीयते।।१४।।कालात्मनाहृतगुणंनभआत्मनिलीयते।।इंद्रियाणि
मनोबुद्धिः सहवैकारिकैर्नृप।।प्रविशंतिह्यहंकारंस्वगुणैरहमात्मनि।।१५।।एषामायाभगवतः सर्गस्थित्यंतकारिणी।।त्रिवर्णावर्णितास्माभिः किंभूयः श्रो
तुमिच्छसि।।१६।। ।।राजोवाच।। ।।यथैतामैश्वरींमायांदुस्तरामकृतात्मभिः।।तरंत्यंजः स्थूलधियोमहर्षइदमुच्यताम्।।१७।। ।।प्रबुद्धउवाच
कर्माण्यारभमाणानांदुःखहत्यैसुखायच।।पश्येत्पाकविपर्यासंमिथुनीचारिणांनृणाम्।।१८।।नित्यार्तिदेनवित्तेनदुर्लभेनात्ममृत्युना।।गृहापत्या
प्तपशुभिः काप्रीतिः साधितैश्चलैः।।१९।।एवंलोकंपरंविद्यान्नश्वरंकर्मनिर्मितम्।।सतुल्यातिशयध्वंसंयथामंडलवर्त्तिनाम्।।२०।।तस्माद्गुरुंप्रप
द्येतजिज्ञासुः श्रेयउत्तमम्।।शाब्देपरेचनिष्णातंब्रह्मण्युपशमाश्रयम्।।२१।।तत्रभागवतान्धर्मान्शिक्षेद्गुर्वात्मदैवतः।।अमाययानुवृत्यायैस्तु
ष्येदात्मात्मदोहरिः।।२२।।सर्वतोमनसोसंगमादौसंगंचसाधुषु।।दयांमैत्रींप्रश्रयंचभूतेष्वद्धायथोचितम्।।२३।।शौचंतपस्तितिक्षांचमौनंस्वाध्या
यमार्जवम्।।ब्रह्मचर्यमहिंसांचसमत्वंद्वंद्वसंज्ञयोः।।२४।।सर्वत्रात्मेश्वरान्वीक्षांकैवल्यमनिकेतताम्।।विविक्तचीरवसनंसंतोषोयेनकेनचित्।।२५

श्रद्धां भागवते शास्त्रे निंदामन्यत्र चापि हि ।। मनोवाक्कर्मदंडं च सत्यं शमदमावपि ।। २६ ।। श्रवणं कीर्तनं ध्यानं हरेरद्भुतकर्मणः ।। जन्मकर्मगुणानां च तदर्थे
ऽखिलचेष्टितम् ।। २७ ।। इष्टं दत्तं तपो जप्तं वृत्तं यच्चात्मनः प्रियम् । दारान्सुतान्गृहान्प्राणान्यत्परस्मै निवेदनम् ।। २८ ।। एवं कृष्णात्मनाथेषु मनुष्येषु च सौहृदम्

२

परिचर्यां चोभयत्र महत्सु नृषु साधुषु ।। २९ ।। परस्परानुकथनं पावनं भगवद्यशः ।। मिथो रतिर्मिथस्तुष्टिर्निवृत्तिर्मिथ आत्मनः ।। ३० ।। स्मरंतः स्मारयं
तश्च मिथोऽघौघहरं हरिम् ।। भक्त्या संजातया भक्त्या बिभ्रत्युत्पुलकां तनुम् ।। ३१ ।। क्वचिद्रुदंत्यच्युतचिंतया क्वचिद्धसंति नंदंति वदंत्यलौकिकाः ।।
नृत्यंति गायंत्यनुशीलयंत्यजं भवंति तूष्णीं परमेत्य निर्वृताः ।। ३२ ।। इति भागवतान्धर्मान्शिक्षन्भक्त्या तदुत्थया ।। नारायणपरो मायामंजस्तरति दु
स्तराम् ।। ३३ ।। राजोवाच ।। नारायणाभिधानस्य ब्रह्मणः परमात्मनः ।। निष्ठामर्हथ नो वक्तुं यूयं हि ब्रह्मवित्तमाः ।। ३४ ।। ।। पिप्पलायन उवाच ।।
स्थित्युद्भवप्रलयहेतुरहेतुरस्य यत्स्वप्नजागरसुषुप्तिषु सद्बहिश्च । देहेंद्रियासुहृदयानि चरंति येन संजीवितानि तदवेहि परं नरेंद्र ।। ३५ ।। नैतन्म
नो विशति वागुत चक्षुरात्मा प्राणेंद्रियाणि च यथानलमर्चिषः स्वाः । शब्दोऽपि बोधकनिषेधतयात्ममूलमर्थोक्तमाह यदृते न निषेधसिद्धिः ।।

इति

।। ३६ ।। सत्वं रजस्तम इति त्रिवृदेकमादौ सूत्रं महानहमिति प्रवदंति जीवम् ।। ज्ञानक्रियार्थफलरूपतयोरुशक्ति ब्रह्मैव भाति सदसच्च तयोः परं यत् ।। ३७

भा०ए०म्
॥६॥

नात्माजजाननमरिष्यतिनैधतेसौनक्षीयतेसवनविद्व्यभिचारिणांहि॥सर्वत्रशश्वदनपाय्युपलब्धिमात्रंप्राणोयथेंद्रियबलेनविकल्पितंसत्॥३८
अंडेषुपेशिषुतरुष्वविनिश्चितेषुप्राणोहिजीवमुपधावतितत्रतत्र॥सन्नेयदिंद्रियगणेऽहमिचप्रसुप्तेकूटस्थआशयमृतेतदनुस्मृतिर्नः॥३९॥यर्ह्य
ब्जनाभचरणैषणयोरुभक्त्याचेतोमलानिविधमेद्गुणकर्मजानि॥तस्मिन्विशुद्धउपलभ्यतआत्मतत्त्वंसाक्षाद्यथाऽमलदृशोःसवितृप्रकाशः
॥४०॥राजोवाच॥कर्मयोगंवदतनःपुरुषोयेनसंस्कृतः॥विधूयेहाशुकर्माणिनैष्कर्म्यंविंदतेपरम्॥४१॥एवंप्रश्नमृषीन्पूर्वमपृच्छंपितुरंतिके॥ना
ब्रुवन्ब्रह्मणःपुत्रास्तत्रकारणमुच्यताम्॥४२॥ ॥आविर्होत्रउवाच॥ ॥कर्माकर्मविकर्मेतिवेदवादोनलौकिकः॥वेदस्यचेश्वरात्मत्वात्तत्रमुह्यं
तिसूरयः॥४३॥परोक्षवादोवेदोयंबालानामनुशासनम्॥कर्ममोक्षायकर्माणिविधत्तेह्यगदंयथा॥४४॥नाचरेद्यस्तुवेदोक्तंस्वयमज्ञोऽजितेंद्रियः
विकर्मणाह्यधर्मेणमृत्योर्मृत्युमुपैतिसः॥४५॥वेदोक्तमेवकुर्वाणोनिःसंगोऽर्पितमीश्वरे॥नैष्कर्म्यांलभतेसिद्धिंरोचनार्थाफलश्रुतिः॥४६॥यआ
शुहृदयग्रंथिंनिर्जिहीर्षुःपरात्मनः॥विधिनोपचरेद्देवंतंत्रोक्तेनचकेशवम्॥४७॥लब्ध्वानुग्रहआचार्यात्तेनसंदर्शितागमः॥महापुरुषमभ्यर्चेन्मू
र्त्याऽभिमतयात्मनः॥४८॥शुचिःसंमुखमासीनःप्राणसंयमनादिभिः॥पिंडंविशोध्यसंन्यास कृतरक्षोर्चयेद्धरिम्॥४९॥अर्चादौहृद

अ०
॥३॥
॥६॥

मेवापियथालब्धोपचारकैः॥ द्रव्यक्षित्यात्मलिंगानि निष्पाद्यप्रोक्ष्यचासनम्॥५०॥ पाद्यादीनुपकल्प्याथसन्निधाप्यसमाहितः॥ हृदादिभिः
कृतन्यासोमूलमंत्रेणचार्चयेत्॥५१॥ सांगोपांगांसपार्षदांतांतांमूर्तिंस्वमंत्रतः॥ पाद्यार्घ्याचमनीयाद्यैः स्नानवासोविभूषणैः॥५२॥ गंधमा
ल्याक्षतस्रग्भिर्धूपदीपोपहारकैः॥ सांगंसंपूज्यविधिवत्स्तवैः स्तुत्वानमेद्धरिम्॥५३॥ आत्मानंतन्मयंध्यायन्मूर्तिंसंपूजयेद्धरेः॥ शेषामाधाय
शिरसिस्वधाम्न्युद्वास्यसत्कृतम्॥५४॥ एवमग्न्यर्कतोयादावतिथौहृदयेचयः॥ यजतीश्वरमात्मानमचिरान्मुच्यतेहिसः॥५५॥ इतिश्रीभा०
म० एकादशस्कंधेतृतीयोध्यायः॥३॥ ॥चतुर्थेत्ववतारेहाप्रश्नस्योत्तरमुक्तवान्॥ जयंतीनंदनोनाम्नाद्रुमिलोनवसत्तमः॥१॥ ॥राजोवाच॥
यानियानीहकर्माणियैर्यैःस्वच्छंदजन्मभिः॥ चक्रेकरोतिकर्तावाहरिस्तानिब्रुवंतुनः॥१॥ ॥द्रुमिलउवाच॥ ॥योवाअनंतस्यगुणाननंताननु
क्रमिष्यन्सतुबालबुद्धिः॥ रजांसिभूमेर्गणयेत्कथंचित्कालेननैवाखिलशक्तिधाम्नः॥२॥ भूतैर्यदापंचभिरात्मसृष्टैःपुरंविराजंविरचय्यतस्मिन्॥
स्वांशेनविष्टःपुरुषाभिधानमवापनारायणआदिदेवः॥३॥ यत्कायएषभुवनत्रयसन्निवेशोयस्येंद्रियैस्तनुभृतामुभयेंद्रियाणि॥ ज्ञानंस्व
तःश्वसनतोबलमोजईहासत्वादिभिःस्थितिलयोद्भवआदिकर्ता॥४॥ आदावभूच्छतधृतीरजसाऽस्यसर्गेविष्णुःस्थितौक्रतुपतिर्द्विजधर्म

सेतुः ॥ रूढोऽप्ययातमसा पुरुषः स आद्यस्त्युत्स्थितिलयाः सततं प्रजासु ॥ ५॥ धर्मस्य दक्षदुहितर्यजनिष्ट मूर्त्यां नारायणो नर ऋषिप्रवरः प्रशांतः ॥
नैष्कर्म्यलक्षणमुवाच चचार कर्म योद्यापि चास्त ऋषिवर्यनिषेविताङ्घ्रिः ॥ ६॥ इंद्रो विशंक्य मम धाम जिघृक्षतीति कामं न्ययुंक्त सगणं स बदर्युपाख्यम् ॥ गत्वा
प्सरोगणवसंतसुमंदवातैः स्त्रीप्रेक्षणेषुभिरविध्यदतन्महिज्ञः ॥ ७॥ विज्ञाय शक्रकृतमक्रममादिदेवः प्राह प्रहस्य गतविस्मय एजमानान् ॥ माभैष्ट
भो मदन मारुत देववध्वो गृण्हीत नो बलिमशून्यमिमं कुरुध्वम् ॥ ८॥ इत्थं ब्रुवत्यभयदे नरदेव देवाः सव्रीडनम्रशिरसः सघृणं तमूचुः ॥ नैनद्विभो त्वयि
परेऽविकृते विचित्रं स्वारामधीरनिकरानतपादपद्मे ॥ ९॥ त्वां सेवतां सुरकृता बहवोंऽतरायाः स्वौको विलंघ्य परमं व्रजतां पदं ते ॥ नान्यस्य बर्हिषि बली
न्ददतः स्वभागान् धत्ते पदं त्वमविता यदि विघ्नमूर्ध्नि ॥ १०॥ क्षुत्तृट्त्रिकालगुणमारुतजैह्व्यशैश्न्यानस्मानपारजलधीनतितीर्य केचित् ॥ क्रोधस्य यांति
विफलस्य वशं पदे गोर्मज्जंति दुश्चरतपश्च वृथोत्सृजंति ॥ ११॥ इति प्रगृणतां तेषां स्त्रियोऽत्यद्भुतदर्शनाः ॥ दर्शयामास शुश्रूषां स्वर्चिताः कुर्वतीर्विभुः
॥ १२॥ ते देवानुचरा दृष्ट्वा स्त्रियः श्रीरिव रूपिणीः ॥ गंधेन मुमुहुस्तासां रूपौदार्यहतश्रियः ॥ १३॥ तानाह देवदेवेशः प्रणतान्प्रहसन्निव ॥ आसामेक
तमां वृंध्वं सवर्णां स्वर्गभूषणाम् ॥ १४॥ ओमित्यादेशमादाय नत्वा तं सुरबंदिनः ॥ उर्वशीमप्सरःश्रेष्ठां पुरस्कृत्य दिवं ययुः ॥ १५॥ इंद्रायानम्य सदसि

शृण्वतां त्रिदिवौकसाम्॥ ऊचुर्नारायणबलं शक्रस्त्रासविस्मितः॥१६॥ हंसस्वरूप्यवदद्च्युत आत्मयोगं दत्तः कुमार ऋषभो भगवान्पिता नः॥ विष्णुः
शिवाय जगतां कलयाऽवतीर्णस्तेनाहृता मधुभिदा श्रुतयो हयास्ये॥१७॥ गुप्तोऽप्यये मनुरिलौषधयश्च मात्स्ये क्रौडे हतो दितिज उद्धरतां
भसः क्ष्माम्॥ कौर्मे धृतोऽद्रिरमृतोन्मथने स्वपृष्ठे ग्राहात्प्रपन्नमिभराजममुंच दार्तम्॥१८॥ संस्तुन्वतोऽब्धिपतितां श्रमणानृषींश्च श
क्रंच वृत्रवधतस्तमसि प्रविष्टम्॥ देवस्त्रियोऽसुरगेहेपिहिता अनाथा जघ्नेऽसुरेंद्रमभयाय सतां नृसिंहे॥१९॥ देवासुरे युधि च दैत्यपतीन्सुरार्थे हत्वां
तरेषु भुवनान्यदधात्कलाभिः॥ भूत्वाऽथ वामन इमामहरद्बलेः क्ष्मां याच्ञा छलेन समदाददितेः सुतेभ्यः॥२०॥ निःक्षत्रियामकृत गां च त्रिःसप्त
कृत्वो रामस्तु हैहयकुलाप्ययभार्गवाग्निः॥ सोऽब्धिंबबंध दशवक्त्रमहन्सलंकं सीतापतिर्जयति लोकमलघ्नकीर्तिः॥२१॥ भूमेर्भरावतरणाय यदु
ष्वजन्मा जातः करिष्यति सुरैरपि दुष्कराणि॥ वादैर्विमोहयति यज्ञकृतोऽतदर्हान्शूद्रान्कलौ क्षितिभुजो न्यहनिष्यदंते॥२२॥ एवंविधानि कर्मा
णि जन्मानि च जगत्पतेः॥ भूरीणि भूरियशसो वर्णितानि महाभुज॥२३॥ इति श्रीभा० म० एकादशस्कंधे चतुर्थोऽध्यायः॥४॥ १४७॥
पंचमे भक्तिहीनानां का निष्ठा कोऽसु गे युगे॥ [illegible] पूजाविधिरिति प्रश्नद्वयस्योत्तरमुच्यते॥१॥ ॥राजोवाच॥ ॥भगवंतं हरिं प्रा

योनभजंत्यात्मवित्तमाः॥तेषामशांतकामानांकानिष्ठाविजितात्मनाम्॥१॥ ॥चमसउवाच॥ ॥मुखबाहूरुपादेभ्यःपुरुषस्याश्रमैःसह॥चत्वारोजज्ञिरे
वर्णागुणैर्विप्रादयःपृथक्॥२॥यएषांपुरुषंसाक्षादात्मप्रभवमीश्वरम्॥नभजंत्यवजानंतिस्थानाद्भ्रष्टाःपतंत्यधः॥३॥दूरेहरिकथाःकेचिद्दूरेचाच्युतकीर्तनाः
स्त्रियःशूद्रादयश्चैवतेनुकंप्याभवादृशाम्॥४॥विप्रोराजन्यवैश्यौचहरेःप्राप्ताःपदांतिकम्॥श्रौतेनजन्मनाथापिमुह्यंत्याम्नायवादिनः॥५॥कर्मण्य
कोविदाःस्तब्धामूर्खाःपंडितमानिनः॥वदंतिचाटुकान्मूढायपामाध्व्यागिरोत्सुकाः॥६॥रजसाघोरसंकल्पाःकामुकाअहिमन्यवः॥दांभिकामानिनःपा
पाविहसंत्यच्युतप्रियान्॥७॥वदंतितेऽन्योन्यमुपासितस्त्रियोगृहेषुमैथुन्यसुखेषुचाशिषः॥यजंत्यसृष्टान्नविधानदक्षिणंवृत्त्यैपरंघ्नंतिपशूनतद्वि
दः॥८॥श्रियाविभूत्याऽभिजनेनविद्ययात्यागेनरूपेणबलेनकर्मणा॥जातस्मयेनांधधियःसहेश्वरान्सतोवमन्यंतिहरिप्रियान्खलाः॥९॥
प्रवदंतिवार्त्तया॥९॥ सर्वेषुशश्वत्तनुभृत्स्ववस्थितंयथाखमात्मानमभीष्टमीश्वरम्॥वेदोपगीतंचनशृण्वतेऽबुधामनोरथानांप्रवदंतिवार्त्तया॥१०
लोकेव्यवायामिषमद्यसेवानित्यास्तुजंतोर्नहितत्रचोदना॥व्यवस्थितिस्तेषुविवाहयज्ञसुराग्रहैरासुनिवृत्तिरिष्टा॥११॥धनंचधर्मैकफलंयतोवै
ज्ञानंसविज्ञानमनुप्रशांति॥गृहेषुयुंजंतिकलेवरस्यमृत्युंनपश्यंतिदुरंतवीर्यम्॥१२॥यत्घ्राणभक्षोविहितःसुरायास्तथापशोरालभनंनहिंसा

(margin: ॥अ॰ ॥५॥ सतोवमन्यंति हरिप्रियान्खलाः ९ ॥८॥)

एवंव्यवायःप्रजयानरत्याइमंविशुद्धंनविदुःस्वधर्मम्॥१३॥येत्वनेवंविदोसंतःस्तब्धाःसदभिमानिनः॥पशून्द्रुह्यंतिविस्रब्धाःप्रेत्यखादंतितेचतान्॥१४
द्विषंतःपरकायेषुस्वात्मानंहरिमीश्वरम्॥मृतकेसानुबंधेस्मिन्बद्धस्नेहाःपतंत्यधः॥१५॥येकैवल्यमसंप्राप्तायेचातीताश्चमूढताम्॥त्रैवर्गिकाह्यक्षणिका
आत्मानंघातयंतिते॥१६॥एतआत्महनोऽशांताअज्ञानेज्ञानमानिनः॥सीदंत्यकृतकृत्यावैकालध्वस्तमनोरथाः॥१७॥हित्वात्मायासरचितागृहापत्य
सुहृच्छ्रियः॥तमोविशंत्यनिच्छंतोवासुदेवपराङ्मुखाः॥१८॥ ॥राजोवाच॥ ॥कस्मिन्कालेसभगवान्किंवर्णःकीदृशोनृभिः॥नाम्नावाकेनवि
धिनापूज्यतेतदिहोच्यताम्॥१९॥ ॥करभाजनउवाच॥ ॥कृतंत्रेताद्वापरंचकलिरित्येषुकेशवः॥नानावर्णाभिधाकारोनानैवविधिनेज्यते॥२०॥कृतेशु
क्लश्चतुर्बाहुर्जटिलोवल्कलांबरः॥कृष्णाजिनोपवीताक्षान्बिभ्रद्दंडकमंडलू॥२१॥मनुष्यास्तुतदाशांतानिर्वैराःसुहृदःसमाः॥यजंतितपसादेवंशमे
नचदमेनच॥२२॥हंसंसुपर्णोवैकुंठोधर्मोयोगेश्वरोमलः॥ईश्वरःपुरुषोव्यक्तःपरमात्मेतिगीयते॥२३॥त्रेतायांरक्तवर्णोसौचतुर्बाहुस्त्रिमेखलः॥हिर
ण्यकेशस्त्रय्यात्मास्रुक्स्रुवाद्युपलक्षणः॥२४॥तंतदामनुजादेवंसर्वदेवमयंहरिम्॥यजंतिविद्ययात्रय्याधर्मिष्ठाब्रह्मवादिनः॥२५॥विष्णुर्यज्ञःपृ
श्निगर्भःसर्वदेवउरुक्रमः॥वृषाकपिर्जयंतश्चउरुगायइतीर्यते॥२६॥द्वापरेभगवान्श्यामःपीतवासानिजायुधः॥श्रीवत्सादिभिरंकैश्चलक्षणैरु

पत्त्रक्षितः।।२७।।तंतदापुरुषंमर्त्यामहाराजोपलक्षणम्।।यजंतिवेदतंत्राभ्यांपरंजिज्ञासवोनृप।।२८।।नमस्तेवासुदेवायनमःसंकर्षणायच।प्रद्युम्नायानिरुद्धायतुभ्यं
भगवतेनमः।।२९।।नारायणायऋषयेपुरुषायमहात्मने।।विश्वेश्वरायविश्वायसर्वभूतात्मनेनमः।।३०।।इतिद्वापरउर्वीशस्तुवंतिजगदीश्वरम्।।नाना
तंत्रविधानेनकलावपियथाशृणु।।३१।।कृष्णवर्णंत्विषाऽकृष्णंसांगोपांगास्त्रपार्षदम्।।यज्ञैःसंकीर्तनप्रायैर्यजंतिहिसुमेधसः।।३२।।ध्येयंसदापरि
भवघ्नमभीष्टदोहंतीर्थास्पदंशिवविरिंचिनुतंशरण्यम्।।भृत्यार्तिहंप्रणतपालभवाब्धिपोतंवंदेमहापुरुषतेचरणारविंदं।।३३।।त्यक्त्वासुदुस्त्यज
सुरेप्सितराज्यलक्ष्मींधर्मिष्ठआर्यवचसायदगादरण्यम्।।मायामृगंदयितयेप्सितमन्वधावद्वंदेमहापुरुषतेचरणारविंदम्।।३४।।एवंयुगा
नुरूपाभ्यांभगवान्युगवर्तिभिः।।मनुजैरिज्यतेराजन्श्रेयसामीश्वरोहरिः।।३५।।कलिंसभाजयंत्यार्यागुणज्ञाःसारभागिनः।।यत्रसंकीर्तने
नैवसर्वस्वार्थोऽभिलभ्यते।।३६।।नह्यतःपरमोलाभोदेहिनांभ्राम्यतामिह।।यतोविंदेतपरमांशांतिंनश्यतिसंसृतिः।।३७।।कृतादिषुप्रजाराज
न्कलाविच्छंतिसंभवम्।।कलौखलुभविष्यंतिनारायणपरायणाः।।३८।।क्वचित्क्वचिन्महाराजद्रविडेषुचभूरिशः।।ताम्रपर्णीनदीयत्रकृ
तमालापयस्विनी।।३९।।कावेरीचमहापुण्याप्रतीचीचमहानदी।।येपिबंतिजलंतासांमनुजामनुजेश्वरप्रायोभक्ताभविष्यंतिवासुदेवेमलाशयाः

४०॥देवर्षिभूताप्तनृणांपितृणांनकिंकरोनायमृणीच्चराजन्॥सर्वात्मनायःशरणंशरण्यंगतोमुकुंदंपरिहृत्यकर्तम्॥४१॥स्वपादमूलंभजतःप्रि
यस्यत्यक्तान्यभावस्यहरिःपरेशः॥विकर्मयच्चोत्पतितंकथंचिद्धुनोतिसर्वंहृदिसंनिविष्टः॥४२॥ ॥नारदउवाच॥ ॥धर्मान्भागवतानित्थंश्रुत्वा
थमिथिलेश्वरः॥जायंतेयान्मुनीन्प्रीतःसोपाध्यायोह्यपूजयत्॥४३॥ततोंतर्दधिरेसिद्धाःसर्वलोकस्यपश्यतः॥राजाधर्मानुपातिष्ठन्नवापपरमां
गतिम्॥४४॥त्वमप्येतान्महाभागधर्मान्भागवतांश्रुतान्॥आस्थितःश्रद्धयायुक्तोनिःसंगोयास्यसेपरम्॥४५॥युवयोःखलुदंपत्योर्यशसापूरि
तंजगत्॥पुत्रतामगमद्यद्वांभगवानीश्वरोहरिः॥४६॥दर्शनालिंगनालापैःशयनासनभोजनैः॥आत्मावांपावितःकृष्णेपुत्रस्नेहंप्रकुर्वतोः॥४७॥
वैरेणयंनृपतयःशिशुपालपौंड्रशाल्वादयोगतिविलासविलोकनाद्यैः॥ध्यायंतआकृतधियःशयनासनादौतत्साम्यमापुरनुरक्तधियांपुनः
किम्॥४८॥मापत्यबुद्धिमकृथाःकृष्णेसर्वात्मनीश्वरे॥मायामनुष्यभावेनगूढैश्वर्येपरेव्यये॥४९॥भूभारासुरराजन्यहंतवेगुप्तयेसताम्
अवतीर्णस्यनिर्वृत्यैयशोलोकेवितन्यते॥५०॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥एतच्छ्रुत्वामहाभागोवसुदेवोतिविस्मितः॥देवकीचमहाभागाजहतु
र्मोहमात्मनः॥५१॥इतिहासमिमंपुण्यंधारयेद्यःसमाहितः॥सविधूयेहशमलंब्रह्मभूयायकल्पते॥५२॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कं

धेपंचमोध्यायः ॥५॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ षष्ठेब्रह्मादिभिः स्तुत्वागंतुंविज्ञापितंहरिम् ॥ उद्धवः प्रार्थयामासस्वधामनयमामिति ॥१॥ ॥श्रीशुकउवाच
अथब्रह्मात्मजैर्देवैः प्रजेशैरावृतोऽभ्यगात् ॥ भवश्चभूतभव्येशोययौभूतगणैर्वृतः ॥१॥ इंद्रोमरुद्भिर्भगवानादित्यावसवोऽश्विनौ ॥ ऋभवोंऽगिरसोरुद्रा
विश्वेसाध्याश्चदेवताः ॥२॥ गंधर्वाप्सरसोनागाःसिद्धचारणगुह्यकाः ॥ ऋषयः पितरश्चैवसविद्याधरकिन्नराः ॥३॥ द्वारकामुपसंजग्मुः सर्वेकृष्णदिदृक्षवः
वपुषायेनभगवान्नरलोकमनोरमः ॥ यशोवितेनेलोकेषुसर्वलोकमलापहं ॥४॥ तस्यांविभ्राजमानायांसमृद्धायांमहर्द्धिभिः ॥ व्यचक्ष
तावितृप्ताक्षाः कृष्णमद्भुतदर्शनम् ॥५॥ स्वर्गोद्यानोपगैर्माल्यैश्छादयंतोयदूत्तमम् ॥ गीर्भिश्चित्रपदार्थाभिस्तुष्टुवुर्जगदीश्वरम् ॥६॥ देवाऊ
चुः ॥ ॥ नताः स्मतेनाथपदारविंदंबुद्धींद्रियप्राणमनोवचोभिः ॥ यच्चिंत्यतेंतर्हृदिभावयुक्तैर्मुमुक्षुभिः कर्ममयोरुपाशात् ॥७॥ त्वंमाययात्रिगु
णयात्मनिदुर्विभाव्यंव्यक्तंसृजस्यवसिलुंपसितद्गुणस्थः ॥ नैतैर्भवानजितकर्मभिरज्यतेवैयत्स्वेसुखेऽव्यवहितेऽभिरतोऽनवद्यः ॥८॥ शुद्धिर्नृ
णांनतुतथेड्यदुराशयानांविद्याश्रुताध्ययनदानतपःक्रियाभिः ॥ सत्त्वात्मनामृषभतेयशसिप्रवृद्धसच्छ्रद्धयाश्रवणसंभृतयायथास्यात् ॥९
स्यान्नस्तवांघ्रिरशुभाशयधूमकेतुः क्षेमाययोमुनिभिरार्द्रहृदोह्यमानः ॥ यः सात्वतैः समविभूतयआत्मवद्भिर्व्यूहेऽर्चितः सवनशः स्वरतिक्रमाय

यश्चिंत्यते प्रयतपाणिभिरध्वराग्नौ त्रय्यानिरुक्तविधिनेशहविर्गृहीत्वा॥ अध्यात्मयोगउतयोगिभिरात्ममायां जिज्ञासुभिः परमभागवतैः परीष्टः
॥११॥ पर्युष्टयातवविभोवनमालयेयं संस्पर्धिनीभगवतीप्रतिपत्निवच्छ्रीः॥ यः सुप्रणीतममुयाऽर्हणमाददन्नोभूयात्सदांघ्रिरशुभाशयधूमकेतुः॥१२
केतुस्त्रिविक्रमयुतस्त्रिपतत्पताकोयस्तेभयाभयकरोऽसुरदेवचम्वोः॥ स्वर्गायसाधुषुखलेष्वितरायभूमन्पादः पुनातुभगवन्भजतामघंनः॥१३॥
नस्योतगावइवयस्यवशेभवंति॥ ब्रह्मादयस्तनुभृतोमिथुरर्द्यमानाः॥ कालस्यतेप्रकृतिपूरुषयोः परस्यशंनस्तनोतुचरणः पुरुषोत्तमस्य॥१४॥ अस्या
सिहेतुरुदयस्थितिसंयमाना मव्यक्तजीवमहतामपिकालमाहुः॥ सोऽयंत्रिणाभिरखिलापचयेप्रवृत्तः कालोगभीररयउत्तमपूरु
षस्त्वम्॥१५॥ त्वत्तः पुमान्समधिगम्ययया स्ववीर्यं धत्तेमहांतमिवगर्भममोघवीर्यः॥ सोऽयंतयाऽनुगतआत्मआंडकोशं हैमंससर्जबहिरावरणै
रुपेतम्॥१६॥ तत्तस्थुषश्चजगतश्चभवानधीशोयन्माययोत्थगुणविक्रिययोपनीतान्॥ अर्थान्जुषन्नपिहृषीकपतेनलिप्तोयेऽन्येस्वतः परिहृता
दपिबिभ्यतिस्म॥१७॥ स्मायावलोकलवदर्शितभावहारिभ्रूमंडलप्रहितसौरतमंत्रशौंडैः॥ पत्न्यस्तुषोडषसहस्रमनंगबाणैर्यस्येंद्रियं
विमथितुंकरणैर्नविभ्व्यः॥१८॥ विभ्व्यः स्तवामृतकथोदवहास्त्रिलोक्याः पादावनेजसरितः शमलानिहंतुम्॥ आनुश्रवंश्रुतिभिरंघ्रिजमंग

न

भा॰ए॰स्कं॰
॥११॥

संगेस्तीर्थद्वयं शुचिषदस्त उपस्पृशंति ॥१९॥ ॥बादरायणिरुवाच॥ ॥इत्यभिष्टूय विबुधैः सेशः शतधृतिर्हरिम्॥ अभ्यभाषत गोविंदं प्रणम्यांबरमाश्रि
तः ॥२०॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ ॥भूमेर्भारावताराय पुरा विज्ञापितः प्रभो॥ त्वमस्माभिरशेषात्मंस्तत्तथैवोपपादितम्॥२१॥ धर्म [illegible] श्च स्थापि
तः सत्सु सत्यसंधेषु वै त्वया॥ कीर्तिश्च दिक्षु विक्षिप्ता सर्वलोकमलापहा॥२२॥ अवतीर्य यदोर्वंशे बिभ्रद्रूपमनुत्तमम्॥ कर्माण्युद्दामवृ
त्तानि हिताय जगतोऽकृथाः॥२३॥ यानि ते चरितानीश मनुष्याः साधवः कलौ॥ शृण्वंतः कीर्तयंतश्च तरिष्यंत्यंजसा तमः॥२४॥ यदुवंशेऽ
वतीर्णस्य भवतः पुरुषोत्तम ॥शरच्छतं व्यतीयाय पंचविंशाधिकं प्रभो॥२५॥ नाधुना तेऽखिलाधार देवकार्यावशेषितम्॥ कुलं च विप्र
शापेन नष्टप्रायमभूदिदम्॥२६॥ ततः स्वधाम परमं विशस्व यदि मन्यसे॥ सलोकान् लोकपालान्नः पाहि वैकुंठकिंकरान्॥२७॥ श्रीभग
वानुवाच॥ ॥अवधारितमेतन्मे यदात्थ विबुधेश्वर॥ कृतं वः कार्यमखिलं भूमेर्भारोऽवतारितः॥२८॥ तदिदं यादवकुलं वीर्यशौर्यश्रियोद्ध
तम्॥ लोकं जिघृक्षद्रुद्धं मे वेलयेव महार्णवः॥२९॥ यद्यसंहृत्य दृप्तानां यदूनां विपुलं कुलम्॥ गंतास्म्यनेन लोकोऽयमुद्वेलेन विनंक्ष्यति
॥३०॥ इदानीं नाश आरब्धः कुलस्य द्विजशापजः॥ यास्यामि भवनं ब्रह्मन्नेतदंते तवानघ॥३१॥ श्रीशुक उवाच॥ इत्युक्तो लोकनाथेन स्वयं

अ॰
॥६॥

॥११॥

भूः प्रणिपत्यनम्।।सहदेवगणैर्देवैःस्वधामसमपद्यत।।३२।।अथतस्यांमहोत्पातान्द्वारवत्यांसमुत्थितान्।।विलोक्यभगवानाहयदुवृद्धा
न्समागतान्।।३३।। ।।श्रीभगवानुवाच।। ।।एतेवैसुमहोत्पाताव्युत्तिष्ठंतीहसर्वतः।।शापश्चनःकुलस्यासीद्ब्राह्मणेभ्योदुरत्ययः।।३४।।नव
स्तव्यमिहास्माभिर्जिजीविषुभिरार्यकाः।।प्रभासंसुमहत्पुण्यंयास्यामोद्यैवमाचिरम्।।३५।।यत्रस्नात्वादक्षशापात्गृहीतोयक्ष्मणोडुराट्।।विमुक्तः
किल्विषात्सद्योभेजेभूयःकलोदयम्।।३६।।वयंचतस्मिन्नाप्लुत्यतर्पयित्वापितृन्सुरान्।।भोजयित्वोशिजोविप्रान्नानागुणवतांऽधसा।।३७।।तेषुदा
नानिपात्रेषुश्रद्धयोप्त्वामहांतिवै।।वृजिनानितरिष्यामोदानैर्नौभिरिवार्णवम्।।३८।। ।।श्रीशुकउवाच।। ।।एवंभगवतादिष्टायादवाः
कुलनंदन।।गंतुंकृतधियस्तीर्थंस्यंदनान्समयूयुजन्।।३९।।तन्निरीक्ष्योद्धवोराजंश्रुत्वाभगवतोदितम्।।दृष्ट्वारिष्टानिघोराणिनित्यंकृष्णमनु
व्रतः।।४०।।विविक्तउपसंगम्यजगतामीश्वरेश्वरम्।।प्रणम्यशिरसापादौप्रांजलिस्तमभाषत।।४१।। ।।उद्धवउवाच।। ।।देवदेवेशयोगेशपु
ण्यश्रवणकीर्तन।।संहृत्यैतत्कुलं नूनंलोकंसंत्यक्ष्यतेभवान्।।४२।।विप्रशापंसमर्थोऽपिप्रत्यहन्नयदीश्वरः।।नाहंतवांघ्रिकमलंक्षणार्द्ध
मपिकेशव।।त्यक्तुंसमुत्सहेनाथस्वधामनयमामपि।।४३।।तवविक्रीडितंकृष्णनृणांपरममंगलम्।।कर्णपीयूषमास्वाद्यत्यजत्यन्यस्पृहांज

नः॥४४॥शय्यासनाटनस्थानस्नानक्रीडाऽशनादिषु॥कथंत्वांप्रियमात्मानंवयंभक्तास्त्यजेमहि॥४५॥त्वयोपभुक्तस्रग्गंधवासोऽलंकारचर्चिताः॥उच्छि
ष्टभोजिनोदासास्तवमायांजयेमहि॥४६॥वातरशनायऋषयःश्रमणाऊर्ध्वमंथिनः॥ब्रह्माख्यंधामतेयांतिशांताःसन्यासिनोमलाः॥४७॥वयंत्विहम
हायोगिन्भ्रमंतःकर्मवर्त्मसु॥त्वद्वार्तयातरिष्यामस्तावकैर्दुस्तरंतमः॥४८॥स्मरंतःकीर्तयंतस्तेकृतानिगदितानिच॥गत्युत्स्मितेक्षणक्ष्वेलियन्नृलो
कविडंबनम्॥४९॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥एवंविज्ञापितोराजन्भगवान्देवकीसुतः॥एकांतिनंप्रियंभृत्यमुद्धवंसमभाषत॥५०॥इतिश्रीभागवतेम॰ए
कादशस्कंधेषष्ठोध्यायः॥६॥सप्तमेतूद्धवस्यात्मज्ञानसिद्ध्यैहरिःस्वयम्॥अवधूतेतिहासोक्त्यागुरूनष्टाववर्णयत्॥१॥श्रीभगवानुवाच॥यदात्थमांम
हाभागतच्चिकीर्षितमेवमे॥ब्रह्माभवोलोकपालाःस्वर्वासंमेभिकांक्षिणः॥१॥मयानिष्पादितंह्यत्रदेवकार्यमशेषतः॥यदर्थमवतीर्णोहमंशेनब्र
ह्मणार्थितः॥२॥कुलंवैशापनिर्दग्धंनंक्ष्यत्यन्योन्यविग्रहात्॥समुद्रःसप्तमेह्येतांपुरींचप्लावयिष्यति॥३॥यर्ह्येवायंमयात्यक्तोलोकोऽयंनष्टमंग
लः॥भविष्यत्यचिरात्साधोकलिनाऽपिनिराकृतः॥४॥नवस्तव्यंत्वयैवेहमयात्यक्तेमहीतले॥जनोऽधर्मरुचिर्भद्रभविष्यतिकलौयुगे॥५॥त्वंतु
सर्वंपरित्यज्यस्नेहंस्वजनबंधुषु॥मय्यावेश्यमनःसम्यक्समदृग्विचरस्वगाम्॥६॥यदिदंमनसावाचाचक्षुर्भ्यांश्रवणादिभिः॥नश्वरंगृह्यमा

णंचविद्धिमायामनोमयम्॥७॥पुंसोयुक्तस्यनानार्थोभ्रमःसगुणदोषभाक्॥कर्माकर्मविकर्मेतिगुणदोषधियोभिदा॥८॥तस्माद्युक्तेंद्रियग्रामोयुक्तचि
त्तइदंजगत्॥आत्मनीक्षस्वविततमात्मानंमय्यधीश्वरे॥९॥ज्ञानविज्ञानसंयुक्तआत्मभूतःशरीरिणाम्॥आत्मानुभवतुष्टात्मानांतरायैर्विहन्यसे॥१०
दोषबुद्ध्योभयातीतोनिषेधान्नविवर्तते॥गुणबुद्ध्याचविहितंनकरोतियथाऽर्भकः॥११॥सर्वभूतसुहृच्छांतोज्ञानविज्ञाननिश्चयः॥पश्यन्मदात्मकंवि
श्वंनविपद्येतवैपुनः॥१२॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥इत्यादिष्टोभगवतामहाभागवतोनृप॥उद्धवःप्रणिपत्याहतत्वजिज्ञासुरच्युतम्॥१३॥उद्धवउवाच
योगेशयोगविन्यासयोगात्मन्योगसंभव॥निःश्रेयसायमेप्रोक्तस्त्यागःसन्यासलक्षणः॥१४॥त्यागोयंदुष्करोभूमन्कामानांविषयात्मभिः॥सुत
रांत्वयिसर्वात्मन्नभक्तैरितिमेमतिः॥१५॥सोऽहंममाहमितिमूढमतिर्विगाढस्त्वन्माययाविरचितात्मनिसानुबंधे॥तत्वंजसानिगदितंभवतायथाऽ
हंसंसाधयामिभगवन्ननुशाधिभृत्यम्॥१६॥सत्यस्यतेस्वदृशआत्मनआत्मनोन्यंवक्तारमीशविबुधेष्वपिनानुचक्षे॥सर्वेविमोहितधियस्तव
माययेमेब्रह्मादयस्तनुभृतोबहिरर्थभावाः॥१७॥तस्माद्भवंतमनवद्यमनंतपारंसर्वज्ञमीश्वरमकुंठविकुंठधिष्ण्यम्॥निर्विण्णधीरहमुहवृजिना
भितप्तोनारायणंनरसखंशरणंप्रपद्ये॥१८॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥प्रायेणमनुजालोकेलोकतत्वविचक्षणाः॥समुद्धरंतिह्यात्मानमात्मनैवाशु

भा०ए०स्कं
।।१३।।

अ०
।।७।।

भाशयात्।।१९।।आत्मनोगुरुरात्मैवपुरुषस्यविशेषतः।।यत्प्रत्यक्षानुमानाभ्यांश्रेयोसावनुविंदते।।२०।।पुरुषत्वेचमांधीराःसांख्ययोगविशारदाः।।आविस्तरां
प्रपश्यंतिसर्वशक्त्युपबृंहितम्।।२१।।एकद्वित्रिचतुष्पादोबहुपादस्तथाऽपदः।।बह्व्यःसंतिपुरःसृष्टास्तासांमेपौरुषीप्रिया।।२२।।अत्रमांमार्गयंत्यद्धायुक्ताहेतुभिरी
श्वरम्।।गृह्यमाणैर्गुणैर्लिंगैरग्राह्यमनुमानतः।।२३।।अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्।।अवधूतस्यसंवादंयदोरमिततेजसः।।२४।।अवधूतंद्विजंकंचि
च्चरंतमकुतोभयम्।।कविंनिरीक्ष्यतरुणंयदुःपप्रच्छधर्मवित्।।२५।। ।।यदुरुवाच।। ।।कुतोबुद्धिरियंब्रह्मन्नकर्तुःसुविशारदा।।यामासाद्यभवाल्लोकंवि
द्वांश्चरतिबालवत्।।२६।।प्रायोधर्मार्थकामेषुविवित्सायांचमानवाः।।हेतुनैवसमीहंतआयुषोयशसःश्रियः।।२७।।त्वंतुकल्पःकविर्दक्षःसुभगोमृतभाष
णः।।नकर्तानेहसेकिंचिज्जडोन्मत्तपिशाचवत्।।२८।।जनेषुदह्यमानेषुकामलोभदवाग्निना।।नतप्यसेग्निनामुक्तोगंगांभस्थइवद्विपः।।२९।।त्वंहिनःपृच्छ
तांब्रह्मन्नात्मन्यानंदकारणम्।।ब्रूहिस्पर्शविहीनस्यभवतःकेवलात्मनः।।३०।। ।।श्रीभगवानुवाच।। ।।यदुनैवंमहाभागोब्रह्मण्येनसुमेधसा।।पृष्टःस
भाजितःप्राहप्रश्रयावनतंनृपम्।।३१।।ब्राह्मणउवाच।। ।।संतिमेगुरवोराजन्बहवोबुद्ध्युपाश्रिताः।।यतोबुद्धिमुपादायमुक्तोटामीहतान्शृणु।।३२।।पृ
थिवीवायुराकाशमापोग्निश्चंद्रमारविः।।कपोतोजगरःसिंधुःपतंगोमधुकृद्गजः।।३३।।मधुहाहरिणोमीनःपिंगलाकुररोर्भकः।।कुमारीशरकृ

श्र

।।१३।।

त्सर्पऊर्णनाभिः सुपेशकृत्॥३४॥ एतेमेगुरवोराजन्चतुर्विंशतिराश्रिताः॥ शिक्षावृत्तिभिरेतेषामन्वशिक्षमिहात्मनः॥३५॥ यतोयदनुशिक्षामि
यथावानाहुषात्मज॥ तत्तथापुरुषव्याघ्रनिबोधकथयामिते॥३६॥ भूतैराक्रम्यमाणोपिधीरोदैववशानुगैः॥ तद्विद्वान्नचलेन्मार्गादन्वशिक्षंक्षिते
र्व्रतम्॥३७॥ शश्वत्परार्थसर्वेहः परार्थैकांतसंभवः॥ साधुःशिक्षेतभूभृत्तोनगशिष्यःपरात्मताम्॥३८॥ प्राणवृत्त्यैवसंतुष्येन्मुनिर्नैवेंद्रियप्रियैः
ज्ञानंयथाननश्येतनावकीर्येतवाङ्मनः॥३९॥ विषयेष्वाविशन्योगीनानाधर्मेषुसर्वतः॥ गुणदोषव्यपेतात्मानविषज्जेतवायुवत्॥४०॥ पार्थि
वेष्विहदेहेषुप्रविष्टस्तद्गुणाश्रयः॥ गुणैर्नयुज्यतेयोगीगंधैर्वायुरिवात्मदृक्॥४१॥ अंतर्हितश्चस्थिरजंगमेषुब्रह्मात्मभावेनसमन्वयेन॥ व्याप्त्या
व्यवच्छेदमसंगमात्मनोमुनिर्नभस्त्वंविततस्यभावयेत्॥४२॥ तेजोऽबन्नमयैर्भावैर्मेघाद्यैर्वायुनेरितैः॥ नस्पृश्यतेनभस्तद्वत्कालसृष्टैर्गुणैःपुमा
न्॥४३॥ स्वच्छःप्रकृतितःस्निग्धोमाधुर्यस्तीर्थभूर्नृणाम्॥ मुनिःपुनात्यपांमित्रमीक्षोपस्पर्शकीर्तनैः॥४४॥ तेजस्वीतपसादीप्तोदुर्धर्षोदरभाज
नः॥ सर्वभक्ष्योऽपियुक्तात्मानादत्तेमलमग्निवत्॥४५॥ क्वचिच्छन्नःक्वचित्स्पष्टउपास्यःश्रेयइच्छताम्॥ भुंक्तेसर्वत्रदातॄणांदहन्प्रागुत्तराशु
भम्॥४६॥ स्वमाययासृष्टमिदंसदसल्लक्षणंविभुः॥ प्रविष्टईयतेतत्तत्स्वरूपोऽग्निरिवैधसि॥४७॥ विसर्गाद्याःश्मशानांताभावादेहस्यनात्म

नः॥ कृ॰ग॰ नामिव चंद्रस्य कालेनाव्यक्तवर्त्मना॥४८॥ कालेन ह्योघवेगेन भूतानां प्रभवाप्ययौ॥ नित्यावपि न दृश्येते आत्मनोऽग्नेर्यथार्चिषाम्॥४९॥ गुणै
र्गुणानुपादत्ते यथाकालं विमुंचति॥ न तेषु युज्यते योगी गोभिर्गा इव गोपतिः॥५०॥ बुध्यते स्वेन भेदेन व्यक्तिस्थ इव तद्गतः॥ लक्ष्यते स्थूलमतिभिरात्मा चावस्थि
तोऽर्कवत्॥५१॥ नातिस्नेहः प्रसंगो वा कर्तव्यः क्वापि केनचित्॥ कुर्वन्विंदेत संतापं कपोत इव दीनधीः॥५२॥ कपोतः कश्चनारण्ये कृतनीडो वनस्पतौ॥ कपो
त्या भार्यया सार्द्धमुवास कतिचित्समाः॥५३॥ कपोतौ स्नेहगुणितहृदयौ गृहधर्मिणौ॥ दृष्टिं दृष्ट्यांऽगमंगेन बुद्धिं बुद्ध्या बबंधतुः॥५४॥ शय्यासनाटनस्था
नवार्त्ताक्रीडाऽशनादिकम्॥ मिथुनीभूय विस्रब्धौ चेरतुर्वनराजिषु॥५५॥ यंयं वांछति सौ राजंस्तर्प्पयंत्यनुकंपिता॥ तंतं समनयत्कामं कृच्छ्रेणाप्यजितेंद्रियः
॥५६॥ कपोती प्रथमं गर्भं गृण्हंती काल आगते॥ अंडानि सुषुवे नीडे स्वपत्युः सन्निधौ सती॥५७॥ तेषु काले व्यजायंत रचितावयवा हरेः॥ शक्तिभिर्दुर्वि
भाव्याभिः कोमलांगतनूरुहाः॥५८॥ प्रजाः पुपुषतुः प्रीतौ दंपती पुत्रवत्सलौ॥ शृण्वंतौ कूजितं तासां निर्वृतौ कलभाषितैः॥५९॥ तासां पतत्त्रैः सु
स्पर्शैः कूजितैर्मुग्धचेष्टितैः॥ प्रत्युद्गमैरदीनानां पितरौ मुदमापतुः॥६०॥ स्नेहानुबद्धहृदयावन्योऽन्यं विष्णुमायया॥ विमोहितौ दीनधियौ शिशून्
पुपुषतुः प्रजाः॥६१॥ एकदा जग्मतुस्तासामन्नार्थौ तौ कुटुंबिनौ॥ परितः कानने तस्मिन्नर्थिनौ चेरतुश्चिरम्॥६२॥ दृष्ट्वा तान्लुब्धकः कश्चिद्य

सा

इच्छातोवनेचरः॥जगृहेजालमानस्यचरतःस्वालयांतिके॥६३॥कपोतश्चकपोतीचप्रजापोषेसदोत्सुकौ॥गतौपोषणमादायस्वनीडमुपजग्मतुः॥
६४॥कपोतीस्वात्मजान्वीक्ष्यबालकान्जालसंवृतान्॥तानभ्यधावत्क्रोशंतीक्रोशतोभृशदुःखिता॥६५॥सासकृत्स्नेहगुणितादीनचित्ताजमायया॥
स्वयंचाबध्यतशिचाबद्धान्पश्यंत्यपस्मृतिः॥६६॥कपोतश्चात्मजान्बद्धानात्मनोप्यधिकान्प्रियान्॥भार्यांचात्मसमांदीनोविललापाति
दुःखितः॥६७॥अहोमेपश्यतापायमल्पपुण्यस्यदुर्मतेः॥अतृप्तस्याकृतार्थस्यगृहस्त्रैवर्गिकोहतः॥६८॥अनुरूपानुकूलाचयस्यमेपतिदेव
ता॥शून्येगृहेमांसंत्यज्यपुत्रैःस्वर्यातिसाधुभिः॥६९॥सोहंशून्येगृहेदीनोमृतदारोमृतप्रजः॥जिजीविषेकिमर्थंवाविधुरोदुःखजीवितः॥७०॥
तांस्तथैवावृतान्शि ग्भिर्मृत्युग्रस्तान्विचेष्टतः॥स्वयंचकृपणःशिक्षुपश्यन्नप्यबुधोपतत्॥७१॥तंलब्ध्वालुब्धकःक्रूरःकपोतंगृहमेधिनम्॥कपो
तकान्कपोतींचसिद्धार्थःप्रययौगृहम्॥७२॥एवंकुटुंब्यशांतात्माद्वंद्वारामःपतत्रिवत्पुष्णन्कुटुंबंकृपणःसानुबंधोवसीदति॥७३॥यःप्राप्यमा
नुषंलोकंमुक्तिद्वारमपावृतम्॥गृहेषुखगवत्सक्तस्तमारूढच्युतंविदुः॥७४॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेसप्तमोध्यायः॥७॥
श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ ॥अष्टमेजगरादिभ्योनवभ्यःशिक्षितंहरिः॥अवधूतगिराप्राहविवेकायोद्धवंप्रति॥१॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥सुखमैं

द्रियकं राजन् स्वर्गे नरक एव च ॥ देहिनां यद्यथा दुःखं तस्मान्नेच्छेत तद्बुधः ॥१॥ ग्रासं सुमृष्टं विरसं महांतं स्तोकमेव वा ॥ यदृच्छयैवापतितं ग्रसेदाजगरोऽक्रियः
॥२॥ शयीताहानि भूरीणि निराहारोऽनुपक्रमः ॥ यदि नोपनमेद्ग्रासो महाहिरिव दिष्टभुक् ॥३॥ ओजःसहोबलयुतं बिभ्रद्देहमकर्मकम् ॥ शयानो वीतनि
द्रश्चनेहेतेन्द्रियवानपि ॥४॥ मुनिः प्रसन्नगंभीरो दुर्विगाह्यो दुरत्ययः ॥ अनंतपारो ह्यक्षोभ्यः स्तिमितोद इवार्णवः ॥५॥ समृद्धकामो हीनो वा नारायणपरो
मुनिः ॥ नोत्सर्पेत न शुष्येत सरिद्भिरिव सागरः ॥६॥ दृष्ट्वा स्त्रियं देवमायां तद्भावैरजितेंद्रियः ॥ प्रलोभितः पतत्यंधे तमस्यग्नौ पतंगवत् ॥७॥ योषिद्धिर
ण्याभरणांबरादिद्रव्येषु मायारचितेषु मूढः ॥ प्रलोभितात्मा ह्युपभोगबुद्ध्या पतंगवन्नश्यति नष्टदृष्टिः ॥८॥ स्तोकं स्तोकं ग्रसेद्ग्रासं देहो वर्तेत यावता
गृहानहिंसन्नातिष्ठेद्वृत्तिं माधुकरीं मुनिः ॥९॥ अणुभ्यश्च महद्भ्यश्च शास्त्रेभ्यः कुशलो नरः ॥ सर्वतः सारमादद्यात्पुष्पेभ्य इव षट्पदः ॥१०॥ सायंतनं श्व
स्तनं वा न संगृह्णीत भिक्षितं ॥ पाणिपात्रोदरामत्रो मक्षिकेव न संग्रही ॥११॥ सायंतनं श्वस्तनं वा न संगृह्णीत भिक्षुकः ॥ मक्षिका इव संगृह्णन् सह तेन
विनश्यति ॥१२॥ पदापि युवतीं भिक्षुर्न स्पृशेद्दारवीमपि ॥ स्पृशन् करीव बध्येत करिण्या अंगसंगतः ॥१३॥ नाधिगच्छेत्स्त्रियं प्राज्ञः कर्हिचिन्मृत्युमात्म
नः ॥ बलाधिकैः स हन्येत गजैरन्यैर्गजो यथा ॥१४॥ न देयं नोपभोग्यं च लुब्धैर्यद्दुःखसंचितम् ॥ भुंक्ते तदपि तच्चान्यो मधुहेवार्थविन्मधु ॥१५॥ सुदुःखोपा

जिनैर्विनैराशासानां गृहाग्निषः ।। मधुहेवायतो भुंक्ते यतिर्वै गृहमेधिनाम् ।।१६।। ग्राम्यगीतं न श्रृणुयाद्यतिर्वनचरः क्वचित् ।। शिक्षे
तहरिणाद्बद्धान्मृगयोर्गीतमोहितात् ।।१७।। नृत्यवादित्रगीतानि जुषन्ग्राम्याणि योषितान् ।। आसां क्रीडनको वश्य ऋष्यशृंगो मृगीसुतः ।।१८।। जिह्व
याऽतिप्रमाथिन्या जनो रसविमोहितः ।। मृत्युमृच्छत्यसद्बुद्धिर्मीनस्तु बडिशैर्यथा ।।१९।। इंद्रियाणि जयंत्याशु निराहारा मनीषिणः ।। वर्जयित्वा तु रसनं तन्नि
रन्नस्य वर्द्धते ।।२०।। तावज्जितेंद्रियो न स्याद्विजितान्येंद्रियः पुमान् ।। न जयेद्रसनं यावज्जितं सर्वं जिते रसे ।।२१।। पिंगला नाम वेश्यासीद्विदेहनगरे पुरा ।। तस्या
मे शिक्षितं किंचिन्निबोध नृपनंदन ।।२२।। सा स्वैरिण्येकदा कांतं संकेत उपनेष्यती ।। अभूत्काले बहिर्द्वारि बिभ्रती रूपमुत्तमम् ।।२३।। मार्ग आगच्छतो वी
क्ष्य पुरुषान्पुरुषर्षभ ।। तान्शुल्कदान्वित्तवतः कांतान्मेनेर्थकामुका ।।२४।। आगतेष्वपयातेषु सा संकेतोपजीविनी ।। अप्यन्यो वित्तवान्कोपि मा
मुपैष्यति भूरिदः ।।२५।। एवं दुराशया ध्वस्तनिद्रा द्वार्यवलंबती ।। निर्गच्छंती प्रविशती निशीथं समपद्यत ।।२६।। तस्या वित्ताशया शुष्यद्वक्त्राया दीन
चेतसः ।। निर्वेदः परमो जज्ञे चिंताहेतुः सुखावहः ।।२७।। तस्या निर्विण्णचित्ताया गीतं श्रृणु यथा मम ।। निर्वेद आशापाशानां पुरुषस्य यथा ह्यसिः ।। न ह्यंगा
जातनिर्वेदो देहबंधं जिहासति ।।२८।। ।। पिंगलोवाच ।। ।। अहो मे मोहवितितिं पश्यताविजितात्मनः ।। या कांतादसतः कामं कामये येन बालिशा
।।२९।।

सी

संतंसमीपेरमणंरतिप्रदंवित्तप्रदंनित्यमिमंविहाय।।अकामदंदुःखभयाधिशोकमोहप्रदंतुच्छमहंभजेऽज्ञा।।३०।।अहोमयात्मापरितापितोवृथासांकेत्यवृत्त्याऽ
तिविगर्ह्यवार्तया।।स्त्रैणान्नराद्यार्थतृषोऽनुशोच्यात्क्रीतेनवित्तंरतिमात्मनेच्छती।।३१।।यदस्थिभिर्निर्मितवंशवंश्यस्थूणंत्वचारोमनखैःपिनद्धम्।।क्षरन्न
वद्वारमगारमेतद्विण्मूत्रपूर्णंमदुपैतिकान्या।।३२।।विदेहानांपुरेह्यस्मिन्नहमेकैवमूढधीः।।याऽन्यमिच्छंत्यसत्यस्मादात्मदात्काममच्युतात्।।३३।।
सुहृत्प्रेष्ठतमोनाथआत्माचायंशरीरिणाम्।।तंविक्रीयात्मनैवाहंरमेनेनयथारमा।।३४।।कियत्प्रियंतेव्यभजन्कामायेकामदानराः।।आद्यंतवंतोभा
र्यायादेवावाकालविद्रुताः।।३५।।नूनंमेभगवान्प्रीतोविष्णुःकेनापिकर्मणा।।निर्वेदोऽयंदुराशायायन्मेजातःसुखावहः।।३६।।मैवंस्युर्मंदभाग्यायाःक्ले
शानिर्वेदहेतवः।।येनानुबंधंनिर्हृत्यपुरुषःशमम्रृच्छति।।३७।।तेनोपकृतमादायशिरसाग्राम्यसंगताः।।त्यक्त्वादुराशाःशरणंव्रजामितमधीश्व
रम्।।३८।।संतुष्टाश्रद्दधत्येतद्यथालाभेनजीवती।।विहराम्यमुनैवाहमात्मनारमणेनवै।।३९।।संसारकूपेपतितंविषयैर्मुषितेक्षणम्।।ग्रस्तंकालाग्र
हिनात्मानंकोऽन्यस्त्रातुमधीश्वरः।।४०।।आत्मैवह्यात्मनोगोप्तानिर्विद्येतयदाखिलात्।।अप्रमत्तइदंपश्येद्ग्रस्तंकालाहिनाजगत्।।४१।।ब्राह्मण
उवाच।। ।।एवंव्यवसितमतिर्दुराशांकांततर्षजाम्।।छित्त्वोपशममास्थायशय्यामुपविवेशसा।।४२।।आशाहिपरमंदुःखंनैराश्यंपरमंसुखम्।।यथा

संछिद्यक्कांताशांसुखंसुष्वापपिंगला ॥४४॥ इतिश्रीभा॰म॰एकादशस्कंधेपिंगलोपाख्यानेऽष्टमोध्यायः ॥ ९ नवमेकुररादिभ्योदत्तश्चोपशिक्षितम् ॥ अवधूयदुः
दत्तार्थोऽभूदितिकृष्णेनवर्णितम् ॥१॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥परिग्रहोहिदुःखाययद्यत्प्रियतमंनृणाम् ॥ अनंतंसुखमाप्नोतितद्विद्वान्यस्त्वकिंचनः ॥१॥
सामिषंकुररंजघ्नुर्बलिनोयेनिरामिषाः ॥ तदामिषंपरित्यज्यससुखंसमविंदत ॥२॥ नमेमानावमानौस्तोनचिंतागेहपुत्रिणाम् ॥ आत्मक्रीडआत्मरतिर्विच
रामीहबालवत् ॥३॥ द्वावेवचिंतयामुक्तौपरमानंदआप्लुतौ ॥ योविमुग्धोजडोबालोयोगुणेभ्यःपरंगतः ॥४॥ क्वचित्कुमारीत्वात्मानंवृणानान्गृहमागतान् ॥
स्वयंतानर्हयामासक्वापियातेषुबंधुषु ॥५॥ तेषामभ्यवहारार्थंशालीन्रहसिपार्थिव ॥ अवघ्नंत्याःप्रकोष्ठस्थाश्चक्रुःशंखाःस्वनंमहत् ॥६॥ सातज्जुगुप्सितंम
त्वामहतीव्रीडितातनः ॥ बभंजैकैकशःशंखान्द्वौद्वौपाण्योरशेषयत् ॥७॥ उभयोरप्यभूद्घोषोह्यवघ्नंत्याःस्मशंखयोः ॥ तत्राप्येकंनिरभिदेकस्मान्ना
९ भवद्ध्वनिः ॥८॥ अन्वशिक्षमिमंतस्याउपदेशमरिंदम ॥ लोकाननुचरन्नेतांल्लोकतत्वविवित्सया ॥९॥ वासेबहूनांकलहोभवेद्वार्ताद्वयोरपि ॥ एकएवच
रेत्तस्मात्कुमार्याइवकंकणः ॥१०॥ मनएकत्रसंयुज्याज्जितश्वासोजितासनः ॥ वैराग्याभ्यासयोगेनध्रियमाणमतंद्रितः ॥११॥ यस्मिन्मनोलब्धपदंयदेत
च्छनैःशनैर्मुंचतिकर्मरेणून् ॥ सत्वेनवृद्धेनरजस्तमश्चविधूयनिर्वाणमुपैत्यनिंधनम् ॥१२॥ तदेवमात्मन्यवरुद्धचित्तोनवेदकिंचिद्बहिरंतरंवा ॥ य

भा०ए०म्
॥१७॥

थेषुकारोनृपतिंव्रजंतमिषौगतात्मानददर्शपार्श्वे॥१३॥एकचार्यनिकेतःस्यादप्रमत्तोगुहाशयः॥अलक्ष्यमाणआचारैर्मुनिरेकोल्पभाषणः
॥१४॥गृहारंभोतिदुःखायविफलश्चाध्रुवात्मनः॥सर्पःपरकृतंवेश्मप्रविश्यसुखमेधते॥१५॥एकोनारायणोदेवःपूर्वसृष्टंस्वमायया॥संहृ
त्यकालकलयाकल्पांतइदमीश्वरः॥१६॥एकएवाद्वितीयोऽभूदात्माधारोऽखिलाश्रयः॥कालेनात्मानुभावेनसाम्यंनीतासुशक्तिषु॥स
त्वादिष्वादिपुरुषप्रधानपुरुषेश्वरः॥१७॥परावराणांपरमआस्तेकैवल्यसंज्ञितः॥केवलानुभवानंदसंदोहोनिरुपाधिकः॥१८॥केवला
त्मानुभावेनस्वमायांत्रिगुणात्मिकाम्॥ संक्षोभयन्सृजत्यादौतयासूत्रमरिंदम॥१९॥तामाहुस्त्रिगुणव्यक्तिंसृजंतींविश्वतोमुखम्॥य
स्मिन्प्रोतमिदंविश्वंयेनसंसरतेपुमान्॥२०॥यथोर्णनाभिर्हृदयादूर्णांसंतत्यवक्त्रतः॥तयाविहृत्यभूयस्तांग्रसत्येवंमहेश्वरः॥२१॥यत्रयत्रम
नोदेहीधारयेत्सकलंधिया॥स्नेहाद्द्वेषाद्भयाद्वापियातितत्तत्सरूपताम्॥२२॥कीटःपेशस्कृतंध्यायन्कुड्यांतेनप्रवेशितः॥यातितत्सात्मतां
राजन्पूर्वरूपमसंत्यजन्॥२३॥एवंगुरुभ्यएतेभ्यएषामेशिक्षितामतिः॥स्वात्मोपशिक्षितांबुद्धिंशृणुमेवदतःप्रभो॥२४॥देहोगुरुर्ममविरक्ति
विवेकहेतुर्बिभ्रत्स्मसत्वनिधनंसततार्त्युदर्कम्॥तत्वान्यनेनविमृशामियथातथापि॥पारक्यमित्यवसितोविचराम्यसंगः॥२५॥जायात्म

७०
॥१॥
॥१७॥

जार्थपशुभृत्यगृहाप्तवर्गान्पुष्णातियत्प्रियचिकीर्षयावितन्वन्।।स्वांतेसकृच्छ्रमवरुद्धधनःसदेहःसृष्ट्वाऽस्यबीजमवसीदतिवृक्षधर्मा॥२६
जिह्वैकतोऽमुमपकर्षतिकर्हितर्षा शिश्नोऽन्यतस्त्वगुदरंश्रवणंकुतश्चित्।।घ्राणोऽन्यतश्चपलदृक्क्वचकर्मशक्तिर्बह्व्यःसपत्न्यइवगेहपतिं
लुनंति॥२७॥सृष्ट्वापुराणिविविधान्यजयात्मशक्त्यावृक्षान्सरीसृपपशून्खगदंशमत्स्यान्।।तैस्तैरतुष्टहृदयःपुरुषंविधायब्रह्मावलोकधिषणं
मुदमापदेवः॥२८॥लब्ध्वासुदुर्लभमिदंबहुसंभवांतेमानुष्यमर्थदमनित्यमपीहधीरः।।तूर्णंयतेतनपतेदनुमृत्युयावन्निःश्रेयसायविषयःखलुस
र्वतःस्यात्॥२९॥एवंसंजातवैराग्योविज्ञानालोकआत्मनि।।विचरामिमहीमेतांमुक्तसंगोनहंकृतिः॥३०॥नह्येकस्माद्गुरोर्ज्ञानंसुस्थिरंस्यात्सुपुष्क
लम्।।ब्रह्मैतदद्वितीयंवैगीयतेबहुधाऋषिभिः॥३१॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥इत्युक्त्वासयदुंविप्रस्तमामंत्र्यगभीरधीः॥वंदितोभ्यर्थितोराज्ञाययो
प्रीतोयथागतम्॥३२॥अवधूतवचःश्रुत्वापूर्वेषांनःसपूर्वजः॥सर्वसंगविनिर्मुक्तःसमचित्तोबभूवह॥३३॥इतिश्रीभागवते॰म॰एकादशस्कंधेभग
वदुद्धवसंवादेनवमोध्यायः॥९॥ ॥चतुर्विंशतिगुर्वाख्यालब्धसंभावनाभुवः॥उद्धवस्यात्मतत्त्वाप्तिसाधनोक्तिरतःपरे॥१॥दशमेदेहसंबधा
त्संसृतिर्नात्मनःस्वतः॥इत्येतद्वर्णयामासमतांतरनिरासतः॥२॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥मयोदितेष्ववहितःस्वधर्मेषुमदाश्रयः॥वर्णाश्रमकुलाचा

भा०ए०म्
॥१९८॥
ल५

रमकामात्मास्समाचरेत्॥१॥अन्वीक्षेतविशुद्धात्मादेहिनांविषयात्मनाम्॥गुणेषुतत्त्वध्यानेनसर्वारंभविपर्ययम्॥२॥सुप्तस्यविषयालोकोध्यायतोवामनो
रथः॥नानात्मकत्वाद्विफलस्तथाभेदात्मधीर्गुणैः॥३॥निवृत्तंकर्मसेवेतप्रवृत्तंमत्परस्त्यजेत्॥जिज्ञासायांसंप्रवृत्तोनाद्रियेत्कर्मचोदनाम्॥४॥यमा
नभीक्ष्णंसेवेतनियमान्मत्परःक्वचित्॥मदभिज्ञंगुरुंशांतमुपासीतमदात्मकम्॥५॥अमान्यमत्सरोदक्षोनिर्ममोदृढसौहृदः॥असत्वरोऽर्थजिज्ञासु
रनसूयुरमोघवाक्॥६॥जायाऽपत्यगृहक्षेत्रस्वजनद्रविणादिषु॥उदासीनःसमंपश्यन्सर्वेष्वर्थमिवात्मनः॥७॥विलक्षणःस्थूलसूक्ष्माद्देहादात्मे
क्षितास्वदृक्॥यथाऽग्निर्दारुणोदाह्याद्दाहकोन्यःप्रकाशकः॥८॥निरोधोत्पत्त्यणुबृहन्नानात्वंतत्कृतान्गुणान्॥अंतःप्रविष्टआधत्तएवंदेहगुणा
न्परः॥९॥योऽसौगुणैर्विरचितोदेहोयंपुरुषस्यहि॥संसारस्तन्निबंधोयंपुंसोविद्याच्छिदात्मनः॥१०॥तस्माज्जिज्ञासयात्मानमात्मस्थंकेवलंपर
म्॥संगम्यनिरसेदेतद्वस्तुबुद्धिंयथाक्रमम्॥११॥आचार्योऽरणिराद्यःस्यादंतेवास्युत्तरारणिः॥तत्संधानंप्रवचनंविद्यासंधिःसुखावहः॥१२॥वैशार
दीसाऽतिविशुद्धबुद्धिर्धुनोतिमायांगुणसंप्रसूताम्॥गुणांश्चसंदह्ययदात्ममेतत्स्वयंचशाम्यत्यसमिद्यथाऽग्निः॥१३॥अथैषांकर्मकर्तॄणांभोक्तॄणां
सुखदुःखयोः॥नानात्वमथनित्यत्वंलोककालागमात्मनाम्॥१४॥मन्यसेसर्वभावानांसंस्थाह्यौत्पत्तिकीयथा॥तत्तदाकृतिभेदेनजायतेभिद्यतेचधीः
॥१५॥

अ०
॥१०॥
॥१९८॥

एवमप्यंगसर्वेषांदेहिनांदेहयोगतः॥ कालावयवतः संतिभावाजन्मादयोसकृत्॥१६॥ अत्रापिकर्मणांकर्तुरस्वातंत्र्यंचलक्ष्यते॥ भोक्तुश्चदुःखसुखयोः कोन्व
र्थोविवशंभजेत्॥१७॥ नदेहिनांसुखंकिंचिद्विद्यतेविदुषामपि॥ तथाचदुःखंमूढानांवृथाहंकरणंपरं॥१८॥ यदिप्राप्तिंविघातंचजानंतिसुखदुःखयोः॥ तेऽ
प्यद्धानविदुर्योगंमृत्युर्नप्रभवेद्यथा॥१९॥ कोन्वर्थःसुखयत्येनंकामोवामृत्युरंतिके॥ आघातंनीयमानस्यवध्यस्येवनतुष्टिदः॥२०॥ श्रुतंचदृष्टवद्दुष्टंस्पर्धासू
यात्ययव्ययैः॥ बह्वंतरायकामत्वात्कृषिवच्चापिनिष्फलम्॥२१॥ अंतरायैरविहितोयदिधर्मःस्वनुष्ठितः॥ तेनापिनिर्जितंस्थानंयथागच्छतितच्छृणु॥२२॥
इष्ट्वेहदेवतायज्ञैःस्वर्लोकंयातियाज्ञिकः॥ भुंजीतदेववत्तत्रभोगान्दिव्यान्निजार्जितान्॥२३॥ स्वपुण्योपचितेशुभ्रेविमानउपगीयते॥ गंधर्वैर्विहरन्म
ध्येदेवीनांहृद्यवेषधृक्॥२४॥ स्त्रीभिःकामगयानेनकिंकिणीजालमालिना॥ क्रीडन्नवेदात्मपातंसुराक्रीडेषुनिर्वृतः॥२५॥ तावत्प्रमोदतेस्वर्गेयावत्पु
ण्यंसमाप्यते॥ क्षीणपुण्यःपतत्यर्वागनिच्छन्कालचालितः॥२६॥ यद्यधर्मरतःसंगादसतांवाऽजितेंद्रियः॥ कामात्माकृपणोलुब्धःस्त्रैणोभूतवि
हिंसकः॥२७॥ पशूनविधिनालभ्यप्रेतभूतगणान्यजन्॥ नरकानवशोजंतुर्गत्वायात्युल्बणंतमः॥२८॥ कर्माणिदुःखोदर्काणिकुर्वन्देहेनतैःपु
नःदेहमाभजतेतत्रकिंसुखंमर्त्यधर्मिणः॥२९॥ लोकानांलोकपालानांमद्भयंकल्पजीविनाम्॥ ब्रह्मणोऽपिभयंमत्तोद्विपरार्द्धपरायुषः॥३०॥ गुणाःस

भा०ए०मू ।।११।।

जंतिकर्माणिगुणोनुसृजतेगुणान्।।जीवस्तुगुणसंयुक्तोभुंक्तेकर्मफलान्यसौ।।३१।।यावत्स्याद्गुणवैषम्यंतावन्नानात्वमात्मनः।।नानात्वमात्मनोयावत्पारतं

त्र्यंतदैवहि।।३२।।यावदस्यास्वतंत्रत्वंतावदीश्वरतोभयम्।।यएतत्समुपासीरंस्तेमुह्यंतिशुचाऽर्पिताः।।३३।।कालआत्मागमोलोकःस्वभावोधर्मएवच।।इतिमां

बहुधाप्राहुर्गुणव्यतिकरेसति।।३४।। ।।उद्धवउवाच।। ।।गुणेषुवर्तमानोऽपिदेहजेष्वनपावृतः।।गुणैर्नबध्यतेदेहीबध्यतेवाकथंविभो।।३५।।कथंवर्तेतवि

हरेत्कैर्वाज्ञायेतलक्षणैः।।किंभुंजीतोतविसृजेच्छयीतासीतयातिवा।।३६।।एतदच्युतमेब्रूहिप्रश्नंप्रश्नविदांवर।।नित्यमुक्तोनित्यबद्धएकएवेतिमेभ्र

मः।।३७।।इतिश्रीभा०म०एकादशस्कंधेभगवदुद्धवसंवादेदशमोऽध्यायः।।१०।। ।। एकादशेतुबद्धानांमुक्तानांचाथलक्षणम्।।साधूनांचतथाभक्ते

र्लक्षणंहरिणेरितम्।।१।। ।।श्रीभगवानुवाच।। ।।बद्धोमुक्तइतिव्याख्यागुणतोमेनवस्तुतः।।गुणस्यमायामूलत्वान्नमेमोक्षोनबंधनम्।।१।।शोकमो

हौसुखंदुःखंदेहोत्पत्तिश्चमायया।।स्वप्नोयथात्मनःख्यातिःसंसृतिर्नतुवास्तवी।।२।।विद्याऽविद्येममतनूविद्ध्युद्धवशरीरिणाम्।।मोक्षबंधकरीआद्येमायया

मेविनिर्मिते।।३।।एकस्यैवममांशस्यजीवस्यैवमहामते।।बंधोस्याविद्ययानादिर्विद्ययाचतथेतरः।।४।।अथबद्धस्यमुक्तस्यवैलक्षण्यंवदामिते।।विरुद्धध

र्मिणोस्तातस्थितयोरेकधर्मिणि।।५।।सुपर्णावेतौसदृशौसखायौयदृच्छयैतौकृतनीडौचवृक्षे।।एकस्तयोःखादतिपिप्पलान्नमन्योनिरन्नोऽ

अ० ।।१०।।

।।११।।

पिबन्तेनभूयात्॥ ६॥ आत्मानमन्यंचसवेदविद्वानपिप्पलादोनतुपिप्पलादः॥ योऽविद्ययायुक्सतुनित्यबद्धो विद्यामयोयःसतुनित्यमुक्तः॥ ७॥ देह
स्थोऽपिनदेहस्थोविद्वान्स्वप्नाद्यथोत्थितः॥ अदेहस्थोऽपिदेहस्थःकुमतिःस्वप्नदृग्यथा॥ ८॥ इंद्रियैरिंद्रियार्थेषुगुणैरपिगुणेषुच॥ गृह्यमाणेष्वहंकुर्यान्नविद्वा
न्यस्त्वविक्रियः॥ ९॥ दैवाधीनेशरीरेऽस्मिन्गुणभाव्येनकर्मणा॥ वर्तमानोऽबुधस्तत्रकर्तास्मीतिनिबध्यते॥ १०॥ एवंविरक्तःशयनआसनाटन
मज्जनेदर्शनस्पर्शनघ्राणभोजनश्रवणादिषु॥ ११॥ नतथाबध्यतेविद्वांस्तत्रतत्रादयन्गुणान्॥ प्रकृतिस्थोऽप्यसंसक्तोयथाखंसविताऽनिलः
॥ १२॥ वैशारद्येक्षयासंगशितयाछिन्नसंशयः॥ प्रतिबुद्धइवस्वप्नान्नानात्वाद्विनिवर्तते॥ १३॥ यस्यस्युर्वीतसंकल्पाःप्राणेंद्रियमनोधियाम्॥
वृत्तयःसविनिर्मुक्तोदेहस्थोऽपिहितद्गुणैः॥ १४॥ यस्यात्माहिंस्यतेहिंस्रैर्येनकिंचिद्यदृच्छया॥ अर्च्यतेवाक्वचित्तत्रनव्यतिक्रियतेबुधः॥ १५॥
नस्तुवीतननिंदेतकुर्वतःसाध्वसाधुवा॥ वदतोगुणदोषाभ्यांवर्जितःसमदृङ्मुनिः॥ १६॥ नकुर्यान्नवदेत्किंचिन्नध्यायेत्साध्वसाधुवा॥ आत्मा
रामोऽनया वृत्त्याविचरेज्जडवन्मुनिः॥ १७॥ शब्दब्रह्मणिनिष्णातोननिष्णायात्परेयदि॥ श्रमस्तस्यश्रमफलोह्यधेनुमिवरक्षतः॥ १८
गांदुग्धदोहामसतींचभार्यांदेहंपराधीनमसत्प्रजांच॥ वित्तंत्वतीर्थीकृतमंगवाचंहीनांमयारक्षतिदुःखदुःखी॥ १९॥ यस्यांनमेपावनमंगकर्म

गुरु

ना

भा०ए०भ्र
॥२०॥

स्थित्युद्भवप्राणनिरोधमस्य । लीलावतारेप्सितजन्म वा स्याद्वन्ध्यां गिरं तां बिभृयान्न धीरः ॥२०॥ एवं जिज्ञासयापोह्य नानात्वभ्रममात्मनि
उपारमेत विरजं मनो मय्यर्प्य सर्वगे ॥ २१ ॥ यद्यनीशो धारयितुं मनो ब्रह्मणि निश्चलम् । मयि सर्वाणि कर्माणि निरपेक्षः समाचर ॥२२॥ श्रद्धालु
र्मे कथाः शृण्वन्सुभद्रा लोकपावनीः ॥ य ॥ गायन्ननुस्मरन्कर्म जन्म चाभिनयन्मुहुः ॥२३॥ मदर्थे धर्मकामार्थानाचरन्मदपाश्रयः ॥ लभते निश्चलां
भक्तिं मय्युद्धव सनातने ॥२४॥ सत्संगलब्धया भक्त्या मयि मां स उपासिता ॥ स वै मे दर्शितं सद्भिरंजसा विंदते पदम् ॥२५॥ ॥उद्धव उवाच॥
साधुस्तवोत्तमश्लोक मतः कीदृग्विधः प्रभो ॥ भक्तिस्त्वय्युपयुज्येत कीदृशी सद्भिरादृता ॥२६॥ एतन्मे पुरुषाध्यक्ष लोकाध्यक्ष जगत्प्रभो ॥ प्रणता
यानुरक्ताय प्रपन्नाय च कथ्यताम् ॥२७॥ त्वं ब्रह्म परमं व्योम पुरुषः प्रकृतेः परः ॥ अवतीर्णोऽसि भगवन्स्वेच्छोपात्तपृथग्वपुः ॥२८॥ ॥श्रीभगवा
नुवाच ॥ ॥ कृपालुरकृतद्रोहस्तितिक्षुः सर्वदेहिनाम् ॥ सत्यसारोऽनवद्यात्मा समः सर्वोपकारकः ॥२९॥ कामैरहतधीर्दांतो मृदुः शुचिरकिंचनः
अनीहो मितभुक् शांतः स्थिरो मच्छरणो मुनिः ॥३०॥ अप्रमत्तो गभीरात्मा धृतिमान्जितषड्गुणः ॥ अमानी मानदः कल्यो मैत्रः कारुणिकः क
विः ॥३१॥ आज्ञायैवं गुणान्दोषान्मयादिष्टानपि स्वकान् ॥ धर्मान्संत्यज्य यः सर्वान्मां भजेत स सत्तमः ॥३२॥ ज्ञात्वाऽज्ञात्वाऽथ ये वै मां

अ०
॥११॥

॥२०॥

भा

यावान्यश्चास्मि यादृशः॥ भजंत्यनन्यभावेन ते मे भक्ततमा मताः॥३३॥ मल्लिंगमद्भक्तजनदर्शनस्पर्शनार्चनम्॥ परिचर्या स्तुतिः प्रह्वगुणकर्मानुकीर्तनम्॥३४॥ मत्कथाश्रवणे श्रद्धा मदनुध्यानमुद्धव॥ सर्वलाभोपहरणं दास्येनात्मनिवेदनम्॥३५॥ मज्जन्मकर्मकथनं मम पर्वानुमोदनम्॥ गीततांडववादित्रगोष्ठीभिर्मद्गृहोत्सवः॥३६॥ यात्राबलिविधानं च सर्ववार्षिकपर्वसु॥ वैदिकी तांत्रिकी दीक्षा मदीयव्रतधारणम्॥३७॥ ममार्चास्थापने श्रद्धा स्वतः संहत्य चोद्यमः॥ उद्यानोपवनाक्रीडपुरमंदिरकर्मणि॥३८॥ संमार्जनोपलेपाभ्यां सेकमंडलवर्तनैः॥ गृहशुश्रूषणं मह्यं दासवद्यदमायया॥३९॥ अमानित्वमदंभित्वं कृतस्यापरिकीर्तनम्॥ अपि दीपावलोकं मे नोपयुंज्यान्निवेदितम्॥४०॥ यद्यदिष्टतमं लोके यच्चातिप्रियमात्मनः॥ तत्तन्निवेदयेन्मह्यं तदानंत्याय कल्पते॥४०॥ [illegible] ॥४१॥ सूर्योऽग्निर्ब्राह्मणा गावो वैष्णवः खं मरुज्जलम्॥ भूरात्मा सर्वभूतानि भद्र पूजापदानि मे॥४२॥ सूर्ये तु विद्यया त्रय्या हविषाग्नौ यजेत माम्॥ आतिथ्येन तु विप्राग्र्ये गोष्वंग यवसादिना॥४३॥ वैष्णवे बंधुसत्कृत्या हृदि खे ध्याननिष्ठया॥ वायौ मुख्यधिया तोये द्रव्यैस्तोयपुरस्कृतैः॥४४॥ स्थंडिले मंत्रहृदयैर्भोगैरात्मानमात्मनि॥ क्षेत्रज्ञं सर्वभूतेषु समत्वेन यजेत माम्॥४५॥ धिष्ण्येष्वित्येषु मद्रूपं शंखचक्रगदांबुजैः॥ युक्तं चतुर्भुजं शांतं ध्यायन्नर्चे

भा०ए०स्क
।।२१।।

त्समाहितनः।।४६।।इष्टापूर्तेनमामेवंयोयजेतसमाहितः।।लभतेमयिसद्भक्तिंमत्स्मृतिःसाधुसेवया।।४७।।प्रायेणभक्तियोगेनसत्संगेनवि
नोद्धव।।नोपायोविद्यतेसम्यक्प्रायणंहिसतामहम्।।४८।।अथैतत्परमंगुह्यंशृण्वतोयदुनंदन।।सुगोप्यमपिवक्ष्यामित्वंमेभृत्यःसुहृत्सखा
।।४९।।इतिश्रीभा०महा०एकादशस्कंधेभगवदुद्धवसंवादेएकादशोध्यायः।।११।।द्वादशेसाधुसंगस्यमहिमावर्णितःपुरा।।कर्मानुष्ठानतस्त्यागव्य
वस्थाचततःपरम्।।१।।नरोधयतिमांयोगोनसांख्यंधर्मएवच।।नस्वाध्यायस्तपस्त्यागोनेष्टापूर्तंनदक्षिणा।।१।।व्रतानियज्ञश्छंदांसितीर्थानि
नियमायमाः।।यथावरुंधेसत्संगःसर्वसंगापहोहिमाम्।।२।।सत्संगेनहिदैतेयायातुधानामृगाःखगाः।।गंधर्वाप्सरसोनागाःसिद्धाश्चारण
गुह्यकाः।।३।।विद्याधरामनुष्येषुवैश्याःशूद्राःस्त्रियोंत्यजाः।।रजस्तमःप्रकृतयस्तस्मिंस्तस्मिन्युगेनघ।।४।।बहवोमत्पदंप्राप्तास्त्वाष्ट्रकायाधवाद
यः।।वृषपर्वाबलिर्बाणोमयश्चाथविभीषणः।।५।।सुग्रीवोहनुमानृक्षोगजोगृध्रोवणिक्पथः।।व्याधःकुब्जाव्रजेगोप्योयज्ञपत्न्यस्तथापरे।।६।।
तेनाधीतश्रुतिगणानोपासितमहत्तमाः।।अव्रतातप्ततपसःसत्संगान्मामुपागताः।।७।।केवलेनहिभावेनगोप्योगावोनगामृगाः।।येऽ
न्येमूढधियोनागाःसिद्धामामीयुरंजसा।।८।।यंनयोगेनसांख्येनदानव्रततपोध्वरैः।।व्याख्यास्वाध्यायसंन्यासैःप्राप्नुयाद्यत्नवानपि।।९

हरिः

अ०
।।१२।।

लक्ष्मि

रामेणसार्द्धंमथुरांप्रणीतेश्वाफल्किनामय्यनुरक्तचित्ताः॥विगाढभावेननमेवियोगतीव्राधयोऽन्यंददृशुःसुखाय॥१०॥तास्ताःक्षपाःप्रेष्ठतमे
ननीतामयैववृंदावनगोचरेण॥क्षणार्द्धवत्ताःपुनरंगतासांहीनमयाकल्पसमाबभूवुः॥११॥तानाविदन्मय्यनुषंगबद्धधियःस्वमात्मानमदस्तथेदम्
यथासमाधौमुनयोऽब्धितोयेनद्यःप्रविष्टाइवनामरूपे॥१२॥मत्कामारमणंजारमस्वरूपविदोऽबलाः॥ब्रह्ममांपरमंप्रापुःसंगाच्छतसहस्रशः॥१३
तस्मातमुद्धवोत्सृज्यचोदनांप्रतिचोदनाम्॥प्रवृत्तंचनिवृत्तंचश्रोतव्यंश्रुतमेवच॥१४॥मामेकमेवशरणमात्मानंसर्वदेहिनाम्॥याहिसर्वात्मभावे
नमयास्याःह्यकुतोभयः॥१५॥ ॥उद्धवउवाच॥ ॥संशयःशृण्वतोवाचंतवयोगेश्वरेश्वर॥ननिवर्ततआत्मस्थोयेनभ्राम्यतिमेमनः॥१६॥श्रीभग
वानुवाच॥ ॥सएषजीवोविवरप्रसूतिःप्राणेनघोषेणगुहांप्रविष्टः॥मनोमयंसूक्ष्ममुपेत्यरूपंमात्रास्वरोवर्णइतिस्थविष्टः॥१७॥यथाऽनलःखेऽ
निलबंधुरूष्माबलेनदारुण्यधिमथ्यमानः॥अणुःप्रजातोहविषासमिध्यतेतथैवमेव्यक्तिरियंहिवाणी॥१८॥एवंगदिःकर्मगतिर्विसर्गोघ्राणोरसो
दृक्स्पर्शःश्रुतिश्च॥संकल्पविज्ञानमथाभिमानःसूत्रंरजःसत्वतमोविकारः॥१९॥अयंहिजीवस्त्रिवृदब्जयोनिरव्यक्तएकोवयसासआद्यः॥वि
श्लिष्टशक्तिर्बहुधेवभातिबीजानियोनिंप्रतिपद्ययद्वत्॥२०॥यस्मिन्निदंप्रोतमशेषमोतंपटोयथातंतुवितानसंस्थः॥यएषसंसारतरुःपुराणःक

ग्रा॥२

र्मात्मकः पुष्पफले प्रसूते ॥२१॥ द्वे अस्य बीजे शतमूलस्त्रिनालः पंचस्कंधः पंचरसप्रसूतिः ॥ दशैकशाखो द्विसुपर्णनीडस्त्रिवल्कलो द्विफलोऽर्कं प्रविष्टः ॥
॥२२॥ अदंति चैकं फलमस्य गृध्रा ग्रामेचरा एकमरण्यवासाः ॥ हंसा य एकं बहुरूपमिज्यैर्मायामयं वेद स वेद वेदम् ॥२३॥ एवं गुरूपासनयैकभक्त्या विद्या
कुठारेण शितेन धीरः ॥ विवृश्च्य जीवाशयमप्रमत्तः संपद्य चात्मानमथ त्यजास्त्रम् ॥२४॥ इति श्रीभागवते म॰ एकादशस्कंधे भगवदुद्धवसंवादे द्वादशोध्या
यः ॥१२॥ ॥ॐ॥ ॥ त्रयोदशेथ सत्वस्य वृद्ध्याविद्योदयक्रमः ॥ हंसेतिहासतश्चित्तगुणश्लेषवर्णनम् ॥१॥ ॥श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ सत्वं रजस्त
म इति गुणा बुद्धेर्न चात्मनः ॥ सत्वेनान्यतमौ हन्यात्सत्वं सत्वेन चैव हि ॥१॥ सत्वाद्धर्मो भवेद्वृद्धात्पुंसो मद्भक्तिलक्षणः ॥ सात्विकोपासया सत्वं ततो धर्मः प्रवर्तते
॥२॥ धर्मो रजस्तमो हन्यात्सत्ववृद्धिरनुत्तमः ॥ आशु नश्यति तन्मूलो ह्यधर्म उभये हते ॥३॥ आगमोऽपः प्रजा देशः कालः कर्म च जन्म च ॥ ध्यानं मंत्रोथ
संस्कारो दशैते गुणहेतवः ॥४॥ तत्तत्सात्विकमेवैषां यद्यद्वृद्धाः प्रचक्षते ॥ निंदंति तामसं तत्तद्राजसं तदुपेक्षितम् ॥५॥ सात्विकान्येव सेवेत पुमान्
सत्वविवृद्धये ॥ ततो धर्मस्ततो ज्ञानं यावत्स्मृतिरपोहनम् ॥६॥ वेणुसंघर्षजो वह्निर्दग्ध्वा शाम्यति तद्वनम् ॥ एवं गुणव्यत्ययजो देहः शाम्यति
तत्क्रियः ॥७॥ ॥उद्धव उवाच ॥ ॥ विदंति मर्त्याः प्रायेण विषयान्पदमापदाम् ॥ तथापि भुंजते कृष्ण तत्कथं श्वखराजवत् ॥८॥ श्रीभगवानु॰

वि

अहमित्यन्यथाबुद्धिः प्रमत्तस्य यथा हृदि। उत्सर्पति रजो घोरं ततो वैकारिकं मनः॥ ९॥ रजोयुक्तस्य मनसः संकल्पः सविकल्पकः॥ ततः कामो गुणध्या
नाद्दुःसहः स्याद्धि दुर्मतेः॥ १०॥ करोति कामवशगः कर्माण्यविजितेंद्रियः॥ दुःखोदर्काणि संपश्यन् रजोवेगविमोहितः॥ ११॥ रजस्तमोभ्यां यदपि विद्वा
न्विक्षिप्तधीः पुनः॥ अतंद्रितो मनो युंजन् दोषदृष्टिर्न सज्जते॥ १२॥ अप्रमत्तोनुयुंजीत मनो मय्यर्पयंश्छनैः॥ अनिर्विण्णो यथाकालं जितश्वासो जिता
सनः॥ १३॥ एतावान्योग आदिष्टो मच्छिष्यैः सनकादिभिः॥ सर्वतो मन आकृष्य मय्यध्धावेश्यते यथा॥ १४॥ ॥ उद्धव उवाच॥ ॥ यदा त्वं सनकादि
भ्यो येन रूपेण केशव॥ योगमादिष्टवानेतद्रूपमिच्छामि वेदितुम्॥ १५॥ ॥ श्रीभगवानुवाच॥ ॥ पुत्रा हिरण्यगर्भस्य मानसाः सनकादयः॥ पप्रच्छुः
पितरं सूक्ष्मां योगस्यैकांतिकीं गतिम्॥ १६॥ ॥ सनकादय ऊचुः॥ ॥ गुणेष्वाविशते चेतो गुणाश्चेतसि च प्रभो॥ कथमन्योन्यसंत्यागो मुमु
क्षोरतितितीर्षोः॥ १७॥ ॥ श्रीभगवानुवाच॥ ॥ एवं पृष्टो महादेवः स्वयंभूर्भूतभावनः॥ ध्यायमानः प्रश्नबीजं नाभ्यपद्यत कर्मधीः॥ १८
स मामचिंतयद्देवः प्रश्नपारतितीर्षया॥ तस्याहं हंसरूपेण सकाशमगमं तदा॥ १९॥ दृष्ट्वा मां त उपव्रज्य कृत्वा पादाभिवंदनम्॥ ब्रह्माण
मग्रतः कृत्वा पप्रच्छुः को भवानिति॥ २०॥ इत्यहं मुनिभिः पृष्टस्तत्त्वजिज्ञासुभिस्तदा॥ यदवोचमहं तेभ्यस्तदुद्धव निबोध मे॥ २१॥ वस्तुनो यद्यनाना

त्वआत्मनः प्रश्नईदृशः ।। कथंघटेतवोविप्रावक्तुर्वामेकआश्रयः ।।२२।। पंचात्मकेषुभूतेषुसमानेषुचवस्तुतः ।। कोभवानितिवःप्रश्नोवाचारंभोह्य
नर्थकः ।।२३।। मनसावचसादृष्ट्यागृह्यतेऽन्यैरपींद्रियैः ।। अहमेवनमत्तोऽन्यदितिबुध्यध्वमंजसा ।।२४।। गुणेष्वाविशतेचेतोगुणाश्चेतसिचप्र
जाः ।। जीवस्यदेहउभयंगुणाश्चेतोमदात्मनः ।।२५।। गुणेषुचाविशच्चित्तमभीक्ष्णंगुणसेवया ।। गुणाश्चचित्तप्रभवामद्रूपउभयंत्यजेत् ।।२६
जाग्रत्स्वप्नः सुषुप्तंचगुणतोबुद्धिवृत्तयः ।। तासांविलक्षणोजीवःसाक्षित्वेनविनिश्चितः ।।२७।। यर्हिसंसृतिबंधोयमात्मनोगुणवृत्तिदः ।। मयि
तुर्येस्थितोजह्यात्त्यागस्तद्गुणचेतसाम् ।।२८।। अहंकारकृतंबंधमात्मनोर्थविपर्ययम् ।। विद्वान्निर्विद्यसंसारचिंतांतुर्येस्थितस्त्यजेत् ।।२९।। या
वन्नानार्थ धीःपुंसोननिवर्तेतयुक्तिभिः ।। जागर्त्यपिस्वपन्नज्ञःस्वप्नेजागरणंयथा ।।३०।। असत्वादात्मनोऽन्येषांभावानांतत्कृताभिदा ।। गतयो
हेतवश्चास्यमृषास्वप्नदृशोयथा ।।३१।। योजागरेबहिरनुक्षणधर्मिणोर्थान्भुंक्तेसमस्तकरणैर्हृदितत्सदृक्षान् ।। स्वप्नेसुषुप्तउपसंहरतेसएकः स्मृ
त्यन्वयात्त्रिगुणवृत्तिदृगिंद्रियेशः ।।३२।। एवंविमृश्यगुणतोमनसस्त्र्यवस्थामन्मायया मयिकृताइतिनिश्चितार्थाः संछिद्यहार्दमनुमानसदुक्ति
तीक्ष्ण ज्ञानासिनाभजतमाऽखिलसंशयाधिम् ।।३३।। ईक्षेतविभ्रममिदंमनसोविलासंदृष्टंविनष्टमतिलोलमलातचक्रम् ।। विज्ञानमेकमुरु

धेववि भाति मायास्वप्नस्त्रिधागुणविसर्गकृतोविकल्पः।।३४।।दृष्टिंततः प्रतिनिवर्त्यनिवृत्ततृष्णस्तूष्णींभवेन्निजसुखानुभवोनिरीहः।।संदृश्यते
क्वचयदीदमवस्तुबुद्ध्यात्यक्तंभ्रमायनभवेत्स्मृतिरानिपातात्।।३५।।देहंचनश्वरमवस्थितमुत्थितंवासिद्धोनपश्यतियतोऽध्यगमत्स्वरूपम्।दैवादपेतमु
तदैववशादुपेतंवासोयथापरिकृतंमदिरामदांधः।।३६।।देहोऽपिदैववशगः खलुकर्मयावत्स्वारंभकंप्रतिसमीक्षतएवसासुः।।तंसप्रपंचमधिरूढसमा
धियोगः स्वाप्नंपुनर्नभजतेप्रतिबुद्धवस्तुः।।३७।।मयैतदुक्तंवोविप्रागुह्यंयत्सांख्ययोगयोः।।जानीतमागतंयज्ञंयुष्मद्धर्मविवक्षया।।३८।।अहंयोगस्यसां
ख्यस्यसत्यस्यर्तस्यतेजसः।।परायणंद्विजश्रेष्ठाः श्रियः कीर्तेर्दमस्यच।।३९।।मांभजंतिगुणाः सर्वेनिर्गुणंनिरपेक्षकम्।।सुहृदंप्रियमात्मानंसाम्यासं
गादयोऽगुणाः।।४०।।इतिमेछिन्नसंदेहामुनयः सनकादयः।।सभाजयित्वापरयाभक्त्यागृणतसंस्तवैः ४१।।तैरहंपूजितः सम्यक्संस्तुतः परमर्षिभिः
प्रत्येयायस्वकंधामपश्यतः परमेष्ठिनः।।४२।।इतिश्रीभा०म० एकादशस्कंधेत्रयोदशोध्यायः।।१३।। ।।चतुर्दशेपरंश्रेयोभक्तिरेवनचेतरत्।।एते
नरूप्यतेध्यानयोगश्चसहसाधनैः।।१।। ।।उद्धवउवाच।।वदंतिकृष्णश्रेयांसिबहूनिब्रह्मवादिनः।।तेषांविकल्पप्राधान्यमुताहोएकमुख्यता।।१।।भव
तोदाहृतः स्वामिन्भक्तियोगोनपेक्षितः।।निरस्यसर्वतः संगंयेनत्वय्याविशेन्मनः।।२।। ।।श्रीभगवानुवाच।। ।।कालेननष्टाप्रलयेवाणीयंवेदसंज्ञिता

भा०ए०भू
॥२४॥

मयादौब्रह्मणेप्रोक्ताधर्मोयस्यांमदात्मकः॥३॥तेनप्रोक्तास्वपुत्रायमनवेपूर्वजायसा॥ततोभृग्वादयोगृह्णन्सप्तब्रह्ममहर्षयः॥४॥तेभ्यःपितृभ्यस्तत्पु
त्रादेवदानवगुह्यकाः॥मनुष्याःसिद्धगंधर्वाःसविद्याधरचारणाः॥५॥किंदेवाःकिन्नरानागारक्षःकिंपुरुषादयः॥बह्व्यस्तेषांप्रकृतयोरजःसत्वतमोभुवः
॥६॥याभिर्भूतानिभिद्यंतेभूतानांमतयस्तथा॥यथाप्रकृतिसर्वेषांचित्रावाचःस्रवंतिहि॥७॥एवंप्रकृतिवैचित्र्याद्भिद्यंतेमतयोनृणाम्॥पारंपर्ये
णकेषांचित्पाखंडमतयोपरे॥८॥मन्मायामोहितधियःपुरुषाःपुरुषर्षभ॥श्रेयोवदंत्यनेकांतंयथाकर्मयथारुचि॥९॥धर्ममेकेयशश्चान्येकामंसत्यंदमं
शमम्॥अन्येवदंतिस्वार्थंवाऐश्वर्यंत्यागभोजनम्॥केचिद्यज्ञंतपोदानंव्रतानिनियमान्यमान्॥१०॥आद्यंतवंतएवैषांलोकाःकर्मविनिर्मिताः॥
दुःखोदर्कास्तमोनिष्ठाःक्षुद्रानंदाःशुचार्पिताः॥११॥मय्यर्पितात्मनःसभ्यनिरपेक्षस्यसर्वतः॥मयात्मनासुखंयत्तत्कुतःस्याद्विषयात्मनाम्॥१२॥
अकिंचनस्यदांतस्यशांतस्यसमचेतसः॥मयासंतुष्टमनसःसर्वाःसुखमयादिशः॥१३॥नपारमेष्ठ्यंनमहेंद्रधिष्ण्यंनसार्वभौमंनरसाधिपत्यम्॥न
योगसिद्धीरपुनर्भवंवामय्यर्पितात्मेच्छतिमद्विनान्यत्॥१४॥नतथामेप्रियतमआत्मयोनिर्नशंकरः॥नचसंकर्षणोनश्रीर्नैवात्माचयथाभवान्॥
॥१५॥निरपेक्षंमुनिंशांतंनिर्वैरंसमदर्शनम्॥अनुव्रजाम्यहंनित्यंपूयेयेत्यंघ्रिरेणुभिः॥१६॥निष्किंचनामय्यनुरक्तचेतसःशांतामहांतोऽखिलजीववत्स

अ०
॥१४॥

॥२४॥

ला॥ कामैरनालब्धधियोजुषंतियत्तन्नैरपेक्ष्यंनविदुःसुखंमम॥१७॥ बाध्यमानोपिमद्भक्तोविषयैरजितेंद्रियः॥ प्रायःप्रगल्भयाभक्त्याविषयैर्नाभि
भूयते॥१८॥ यथाऽग्निःसुसमृद्धार्चिःकरोत्येधांसिभस्मसात्॥ तथामद्विषयाभक्तिरुद्धवैनांसिकृत्स्नशः॥१९॥ नसाधयतिमांयोगोनसां
ख्यंधर्मउद्धव॥ नस्वाध्यायस्तपस्त्यागोयथाभक्तिर्ममोर्जिता॥२०॥ भक्त्याऽहमेकयाग्राह्यःश्रद्धयात्माप्रियःसताम्॥ भक्तिःपुनातिमन्निष्ठाश्व
पाकानपिसंभवात्॥२१॥ धर्मःसत्यदयोपेतोविद्यावातपसान्विता॥ मद्भक्त्यापेतमात्मानंनसम्यक्प्रपुनातिहि॥२२॥ कथंविनारोमहर्षंद्रवताचेत
साविना॥ विनानंदाश्रुकलयाशुध्येद्भक्त्याविनाशयः॥२३॥ वाग्गद्गदाद्रवतेयस्यचित्तंरुदत्यभीक्ष्णंहसतिक्वचिच्च॥ विलज्जउद्गायतिनृत्य
तेचमद्भक्तियुक्तोभुवनंपुनाति॥२४॥ यथाऽग्निनाहेममलंजहातिध्मातंपुनःस्वंभजतेस्वरूपम्॥ आत्माचकर्मानुशयंविधूयमद्भक्तियोगेनभजत्य
थोमाम्॥२५॥ यथायथात्मापरिमृज्यतेसौमत्पुण्यगाथाश्रवणाभिधानैः॥ तथातथापश्यतिवस्तुसूक्ष्मंचक्षुर्यथैवांजनसंप्रयुक्तम्॥२६॥ वि
षयान्ध्यायतश्चित्तंविषयेषुविषज्जते॥ मामनुस्मरतश्चित्तंमय्येवप्रविलीयते॥२७॥ तस्मादसदभिध्यानंयथास्वप्नमनोरथम्॥ हित्वामयिस
माधत्स्वमनोमद्भावभावितम्॥२८॥ स्त्रीणांस्त्रीसंगिनांसंगंत्यक्त्वादूरतआत्मवान्॥ क्षेमेविविक्तआसीनश्चिंतयेन्मामतंद्रितः॥२९॥ नतथाऽस्य

भवेत्क्लेशोबंधश्चान्यप्रसंगतः।।योषित्संगाद्यथापुंसोयथातत्संगिसंगतः।।३०।। ।।उद्धव उवाच।। ।।यथात्वामरविंदाक्षयादृशंवायदात्मकम्
ध्यायेन्मुमुक्षुरेतन्मेध्यानंमेवक्तुमर्हसि।।३१।। ।।श्रीभगवानुवाच।। ।।समआसनआसीनःसमकायोयथासुखम्।।हस्तावुत्संगआधायस्वनासा
ग्रकृतेक्षणः।।३२।।प्राणस्यशोधयेन्मार्गंपूरकुंभकरेचकैः।।विपर्ययेणापिशनैरभ्यसेन्निर्जितेंद्रियः।।३३।।हृद्यविच्छिन्नमोंकारंघंटानादंबिसोर्ण
वत्।।प्राणेनोदीर्यतत्राथपुनःसंवेशयेत्स्वरम्।।३४।।एवंप्रणवसंयुक्तंप्राणमेवसमभ्यसेत्।।दशकृत्वस्त्रिषवणंमासादर्वाग्जितानिलः।।३५।।
हृत्पुंडरीकमंतस्थमूर्ध्वनालमधोमुखम्।।ध्यात्वोर्ध्वमुखमुन्निद्रमष्टपत्रंसकर्णिकम्।।३६।।कर्णिकायांन्यसेत्सूर्यसोमाग्नीनुत्तरोत्तरम्।।वन्हिमध्ये
स्मरेद्रूपंममैतन्ध्यानमंगलम्।।३७।।समंप्रशांतंसुमुखंदीर्घचारुचतुर्भुजम्।।सुचारुसुंदरग्रीवंसुकपोलंशुचिस्मितम्।।३८।।समानकर्णवि
न्यस्तस्फुरन्मकरकुंडलम्।।हेमांबरंघनश्यामंश्रीवत्सश्रीनिकेतनम्।।३९।।शंखचक्रगदापद्मवनमालाविभूषितम्।।नूपुरैर्विलसत्पा
दंकौस्तुभप्रभयायुतम्।।४०।।द्युमत्किरीटकटककटिसूत्रांगदायुतम्।।सर्वांगसुंदरंहृद्यंप्रसादसुमुखेक्षणम्।।४१।।सुकुमारमभिध्याये
त्सर्वांगेषुमनोदधत्।।इंद्रियाणींद्रियार्थेभ्योमनसाकृष्यतन्मनः।।बुद्ध्यासारथिनाधीरःप्रणयेन्मयिसर्वतः।।४२।।तत्सर्वव्यापकंचित्तमा

रूपेैकत्र धारयेत्।। नान्यानि चिंतयेद्भूयः सुस्मितं भावयेन्मुखम्।। ४३।। तत्र लब्धपदं चित्तमाकृष्य व्योम्नि धारयेत्।। तच्च त्यक्त्वा मदारोहे न किंचिदपि चिंतयेत्।। ४४।। एवं समाहितमतिर्मामेवात्मानमात्मनि।। विचष्टे मयि सर्वात्मन् ज्योतिर्ज्योतिषि संयुतम्।। ४५।। ध्यानेनेत्थं सुतीव्रेण युंजतो योगिनो मनः।। संयास्यत्याशु निर्वाणं द्रव्यज्ञानक्रियाभ्रमः।। ४६।। इति श्रीभा॰ म॰ एकादशस्कंधे भगवदुद्धवसंवादे चतुर्दशोध्यायः।। १४

ततः पंचदशोध्याये प्रोक्ता सिद्धयो धारणानुगाः।। श्रीविष्णुपदसंप्राप्तावंतरायतया मताः।। १।। ।। श्रीभगवानुवाच।। ।। जितेंद्रियस्य युक्तस्य जितश्वासस्य योगिनः।। मयि धारयतश्चेत उपतिष्ठंति सिद्धयः।। १।। ।। उद्धव उवाच।। ।। कया धारणया कास्वित् कथं वा सिद्धिरच्युत।। कति वा सिद्धयो ब्रूहि योगिनां सिद्धिदो भवान्।। २।। ।। श्रीभगवानुवाच।। ।। सिद्धयोऽष्टादश प्रोक्ता धारणा योगपारगैः।। तासामष्टौ मत्प्रधाना दशैव गुणहेतवः।। ३।। अणिमा महिमा मूर्तेर्लघिमा प्राप्तिरिंद्रियैः।। प्राकाश्यं श्रुतदृष्टेषु शक्तिप्रेरणमीशिता।। ४।। गुणेष्वसंगो वशिता यत्कामस्तदवस्यति।। एता मे सिद्धयः सौम्य अष्टावौत्पत्तिका मताः।। ५।। अनूर्मिमत्त्वं देहेस्मिन्दूरश्रवणदर्शनम्।। मनोजवः कामरूपं परकायप्रवेशनम्।। ६।। स्वच्छंदमृत्युर्देवानां सहक्रीडानुदर्शनम्।। यथासंकल्पसंसिद्धिराज्ञाप्रतिहता गतिः।। ७।। त्रिकालज्ञत्वमद्वंद्वं परचित्ताद्यभि

ज्ञता॥अग्न्यर्कांबुविषादीनांमनिष्टंभोः पराजयः॥८॥एताश्चोद्देशतः प्रोक्तायोगधारणसिद्धयः॥यया धारणया यास्या यथा वास्यान्निबोधमे॥९॥भूत
सूक्ष्मात्मनिमयितन्मात्रं धारयेन्मनः॥अणिमानमवाप्नोतितन्मात्रोपासकोमम॥१०॥महत्यात्मन्मयिपरेयथासंस्थंमनोदधत्॥महिमानमवाप्नोति
भूतानां चपृथक्पृथक्॥११॥परमाणुमयेचित्तंभूतानांमयिरंजयन्॥कालसूक्ष्मार्थतांयोगीलघिमानमवाप्नुयात्॥१२॥धारयन्मय्यहंतत्
तेमनोवैकारिकेऽखिलम्॥सर्वेंद्रियाणामात्मात्वंप्राप्तिंप्राप्नोतिमन्मनाः॥१३॥महत्यात्मनियःसूत्रेधारयेन्मयिमानसं॥प्राकाम्यंपा
रमेष्ठ्यंमेविंदतेव्यक्तजन्मनः॥१४॥विष्णौत्र्यधीश्वरेचित्तंधारयेत्कालविग्रहे॥सईशित्वमवाप्नोतिक्षेत्रज्ञक्षेत्रचोदनाम्॥१५॥नारा
यणेतुरीयाख्येभगवच्छब्दशब्दिते॥मनोमय्यादधद्योगीमद्धर्मावशितामियात्॥१६॥निर्गुणेब्रह्मणिमयिधारयन्विशदंमनः॥
परमानंदमाप्नोतियत्रकामोवसीयते॥१७॥श्वेतद्वीपपतौचित्तंशुद्धेधर्ममयेमयि॥धारयन्श्वेततांयातिषडूर्मिरहितोनरः॥१८॥म
य्याकाशात्मनिप्राणेनमनसाघोषमुद्वहन्॥तत्रोपलब्धाभूतानांहंसोवाचःशृणोत्यसौ॥१९॥चक्षुस्त्वष्टरिसंयोज्यत्वष्टारमपिच
क्षुषि॥मांतत्रमनसाध्यायन्विश्वंपश्यतिसूक्ष्मदृक्॥२०॥मनोमयिसुसंयोज्यदेहंतदनुवायुना॥मद्धारणाऽनुभावेनतत्रात्मायत्रवै

मनः॥२१॥ यदामनउपादाययद्यद्रूपंबुभूषति॥ तत्तद्भवेन्मनोरूपंमद्योगबलमाश्रयः॥२२॥ परकायंविशन्सिद्धआत्मानंतत्रभावयेत्
पिंडंहित्वाविशेत्प्राणोवायुभूतःषडंघ्रिवत्॥२३॥ पार्ष्ण्यापीड्यगुदंप्राणंहृदुरःकंठमूर्द्धसु॥ आरोप्यब्रह्मरंध्रेणब्रह्मनीत्वोत्सृजेत्तनुम्॥२४॥
विहरिष्यन्सुराक्रीडेमत्स्थंसत्त्वंविभावयेत्॥ विमानेनोपतिष्ठंतिसत्त्ववृत्तीःसुरस्त्रियः॥२५॥ यथासंकल्पयेद्बुध्यायदावामत्परःपुमान्॥ मयि
सत्येमनोयुंजन्तथातत्समुपाश्नुते॥२६॥ योवैमद्भावमापन्नईशितुर्वशितुःपुमान्॥ कुतश्चिन्नविहन्येततस्यचाज्ञायथामम॥२७॥ मद्भ
क्त्याशुद्धसत्त्वस्ययोगिनोधारणाविदः॥ तस्यत्रैकालिकीबुद्धिर्जन्ममृत्यूपबृंहिता॥२८॥ अग्न्यादिभिर्नहन्येतमुनेर्योगमयंवपुः॥ मद्योगश्रां
तचित्तस्ययादसामुदकंयथा॥२९॥ मद्विभूतीरभिध्यायन्श्रीवत्सास्त्रविभूषिताः॥ ध्वजातपत्रव्यजनैःसभवेदपराजितः॥३०॥ उपासक
स्यमामेवंयोगधारणयामुनेः॥ सिद्धयःपूर्वकथिताउपतिष्ठंत्यशेषतः॥३१॥ जितेंद्रियस्यदांतस्यजितश्वासात्मनोमुनेः॥ मद्धारणांधारय
तःकासासिद्धिःसुदुर्लभा॥३२॥ अंतरायान्वदंत्येतायुंजतोयोगमुत्तमम्॥ मयासंपद्यमानस्यकालक्षपणहेतवः॥३३॥ जन्मौषधितपोमंत्रै
र्यावतीरिहसिद्धयः॥ योगेनाप्नोतिताःसर्वानान्यैर्योगगतिंव्रजेत्॥३४॥ सर्वासामपिसिद्धीनांहेतुःपतिरहंप्रभुः॥ अहंयोगस्यसांख्यस्यधर्मस्य

ब्रह्मवादिनाम्॥२५॥अहमात्मांतरो बाह्यो नावृतः सर्वदेहिनाम्॥यथाभूतानि भूतेषु बहिरंतः स्वयं तथा॥२६॥इति श्रीभा० महापुराणे एकादशस्कंधे भगवदुद्धवसंवादे पंचदशोऽध्यायः॥१५॥श्रीउद्धव उवाच॥ ॥शोउ शेतु हरेराविर्भाव युक्त्वा विभूतयः॥ज्ञानवीर्यप्रभावादि विशेषेणोपवर्णिताः॥१॥ ॥उद्धव उवाच॥ ॥त्वं ब्रह्म परमं साक्षादनाद्यंतमपावृतम्॥सर्वेषामपि भावानां त्राणस्थित्यप्ययोद्भवः॥१॥उच्चावचेषु भूतेषु दुर्ज्ञेयमकृतात्मभिः॥उपासते त्वां भगवन्याथातथ्येन ब्राह्मणाः॥२॥येषु येषु च भावेषु भक्त्या त्वां परमर्षयः॥उपासीनाः प्रपद्यंते संसिद्धिं तद्वदस्व मे॥३॥गूढश्चरसि भूतात्मा भूतानां भूतभावन॥न त्वां पश्यंति भूतानि पश्यंतं मोहितानि ते॥४॥याः काश्च भूमौ दिवि वै रसायां विभूतयो दिक्षु महाविभूते॥ता मह्यमाख्याह्यनुभाविता स्ते नमामि ते तीर्थपदांघ्रिपद्मम्॥५॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥एवमेतदहं पृष्टः प्रश्नं प्रश्नविदां वर॥युयुत्सुना विनशने सपत्नैरर्जुनेन वै॥६॥ज्ञात्वा ज्ञातिवधं गर्ह्यमधर्मं राज्यहेतुकम्॥ततो निवृत्तो हंताहं हतोऽयमिति लौकिकः॥७॥स तदा पुरुषव्याघ्रो युक्त्या मे प्रतिबोधितः॥अभ्यभाषत मामेवं यथा त्वं रणमूर्द्धनि॥८॥अहमात्मोद्धवामीषां भूतानां सुहृदीश्वरः॥अहं सर्वाणि भूतानि तेषां स्थित्युद्भवाप्ययः॥९॥अहं गतिर्गतिमतां कालः कलयतामहम्॥गुणानां चाप्यहं साम्यं गुणिन्यौत्पत्तिको गुणः॥१०॥गुणिनामप्यहं सूत्रं महतां च महानहम्॥सूक्ष्माणामप्यहं जीवो दुर्जयानामहं मनः॥११॥हिरण्यगर्भो वेदानां मंत्राणां प्रणवस्त्रिवृत्॥अक्षराणाम

क्रतोऽस्मि परानिच्छंदसामहम्॥१२॥इंद्रोहं सर्वदेवानां वसूनामस्मि हव्यवाट्॥आदित्यानामहं विष्णु रुद्राणां नीललोहितः॥१३॥ब्रह्मर्षीणां भृगु
रहं राजर्षीणामहं मनुः॥देवर्षीणां नारदोऽहं कविधान्यस्मि धेनुषु॥१४॥गिरीशेश्वराणां रूपितः सुपर्णोऽहं पतत्रिणाम्॥प्रजापतीनां दक्षोहं पितॄणामह
मर्यमा॥१५॥मां विद्धि सुरदैत्यानां मन्दारमसुरेश्वरम्॥सोमं नक्षत्रौषधीनां धनेशं यक्षरक्षसाम्॥१६॥ऐरावतं गजेंद्राणां यादसां वरुणं प्रभुम्॥तपतां प्रभु
मतां सूर्यं मनुष्याणां च भूपतिम्॥१७॥उच्चैःश्रवास्तुरंगाणां धातूनामस्मि कांचनम्॥यमः संयमतां चाहं सर्पाणामस्मि वासुकिः॥१८॥नागेंद्राणाम
नंतोहं मृगेंद्रः शृंगिदंष्ट्रिणाम्॥आश्रमाणामहं तुर्यो वर्णानां प्रथमोऽनघ॥१९॥तीर्थानां स्रोतसां गंगा समुद्रः सरसामहम्॥आयुधानां धनुरहं त्रि
पुरघ्नो धनुष्मताम्॥२०॥धिष्ण्यानामस्म्यहं मेरुर्गहनानां हिमालयः॥वनस्पतीनामश्वत्थ ओषधीनामहं यवः॥२१॥पुरोधसां वसिष्ठोहं ब्रह्मि
ष्ठानां बृहस्पतिः॥स्कंदोऽहं सर्वसेनान्यामग्रण्यां भगवानजः॥२२॥यज्ञानां ब्रह्मयज्ञोऽहं व्रतानामविहिंसनम्॥वाय्वग्न्यर्काम्बुवागात्मा शुचीना
मप्यहं शुचिः॥२४॥योगानामात्मसंरोधो मंत्रोस्मि विजिगीषताम्॥आन्वीक्षिकी कौशलानां विकल्पः ख्यातिवादिनाम्॥२४॥स्त्रीणां तु शत
रूपाहं पुंसां [illegible] स्वायंभुवो मनुः॥नारायणो मुनीनां च कुमारो ब्रह्मचारिणाम्॥२५॥धर्माणामस्मि संन्यासः क्षेम

णामबहिर्मुनिः॥गुह्यानांसूनृतंमौनंमिथुनानामजस्त्वहम्॥२६॥संवत्सरोस्म्यनिमिषामृतूनांमधुमाधवौ॥मासानांमार्गशीर्षोहंनक्षत्राणांतथाऽभिजित्
॥२७॥अहंयुगानांचकृतंधीराणांदेवलोसितः॥द्वैपायनोऽस्मिव्यासानांकवीनांकाव्यआत्मवान्॥२८॥वासुदेवोभगवतांत्वंतुभागवतेष्वहम्॥किंपु
रुषाणांहनुमान्विद्याध्राणांसुदर्शनः॥२९॥रत्नानांपद्मरागोऽस्मिपद्मकोशःसुपेशसाम्॥कुशोऽस्मिदर्भजातीनांगव्यमाज्यंहविष्वहम्॥३०॥
व्यवसायिनामहंलक्ष्मीःकितवानांछलग्रहः॥तितिक्षाऽस्मितितिक्षूणांसत्वंसत्ववतामहम्॥३१॥ओजःसहोबलवतांकर्माहंविद्धिसात्वताम्॥
सात्वतांनवमूर्तीनामादिमूर्तिरहंपरः॥३२॥विश्वावसुःपूर्वचित्तिर्गंधर्वाप्सरसामहम्॥भूधराणामहंस्थैर्यंगंधमात्रमहंभुवः॥अपांरसश्चप
रमस्तेजिष्ठानांविभावसुः॥प्रभासूर्येंदुताराणांशब्दोहंनभसःपरः॥३४॥ब्रह्मण्यानांबलिरहंवीराणामहमर्जुनः॥भूतानांस्थितिरुत्पत्तिरहं
वैप्रतिसंक्रमः॥३५॥गत्युक्त्युत्सर्गोपादानमानंदस्पर्शलक्षणम्॥आस्वादश्रुत्यवघ्राणमहंसर्वेंद्रियेंद्रियम्॥३६॥पृथिवीवायुराकाशआपोज्योतिरहं
महान्॥विकारःपुरुषोव्यक्तंरजःसत्वंतमःपरम्॥३७॥अहमेतत्प्रसंख्यानंज्ञानंतत्वविनिश्चयः॥मयेश्वरेणजीवेनगुणेनगुणिनाविना॥३८॥सर्वा
त्मनाऽपिसर्वेणनभावोविद्यतेक्वचित्॥संख्यानंपरमाणूनांकालेनक्रियतेमया॥नतथामेविभूतीनांसृजतोंडा निकोटिशः॥३९॥तेजःश्रीःकी

तिरैश्वर्यं धीरस्त्यागः सौभगं भगः॥ वीर्यं तितिक्षा विज्ञानं यत्र यत्र स मेंशकः॥ ४०॥ एतास्ते कीर्तिताः सर्वाः संक्षेपेण विभूतयः॥ मनोविकारा एवैते यथा
वाचाभिधीयते॥ ४१॥ वाचं यच्छ मनो यच्छ प्राणान्यच्छेंद्रियाणि च॥ आत्मानमात्मना यच्छ न भूयः कल्पसेऽध्वने॥ ४२॥ यो वै वाङ्मनसी सम्य
ग संयच्छन्धिया यतिः॥ तस्य व्रतं तपो ज्ञानं स्रवत्यामघटांबुवत्॥ ४३॥ तस्मान्मनोवचःप्राणान्नियच्छेन्मत्परायणः॥ म द्भक्तियुक्तया बुध्यात
तः परिसमाप्यते॥ ४४॥ इति श्रीभा॰ म॰ एकादशस्कंधे षोडशोऽध्यायः॥ १६॥ ॥ ततः सप्तदशेपृष्टे स्वधर्मे भक्तिलक्षणे॥ हंसोक्तं धर्ममन्वाह ब्रह्म
चारिगृहस्थयोः॥ १॥ ॥ उद्धव उवाच॥ ॥ यस्त्वयाऽभिहितः पूर्वं धर्मस्त्वद्भक्तिलक्षणः॥ वर्णाश्रमाचारवतां सर्वेषां द्विपदामपि॥ १॥ यथाऽ
नुष्ठीयमानेन त्वयि भक्तिर्नृणां भवेत्॥ स्वधर्मेणारविंदाक्ष तत्समाख्यातुमर्हसि॥ २॥ पुरा किल महाबाहो धर्मं परमकं प्रभो॥ यत्तेन हंसरूपेण ब्रह्मणेऽभ्या
त्थ माधव॥ ३॥ स इदानीं सुमहता कालेनामित्रकर्शन॥ न प्रायो भविता मर्त्यलोके प्रागनुशासितः॥ ४॥ वक्ता कर्ताविता नान्यो धर्मस्याच्युत ते भुवि॥
सभायामपि वैरिंच्यां यत्र मूर्तिधराः कलाः॥ ५॥ कर्त्राऽवित्रा प्रवक्त्रा च भवता मधुसूदन॥ त्यक्ते महीतले देव विनष्टं कः प्रवक्ष्यति॥ ६॥ तत्त्वं नः सर्वधर्मज्ञ धर्मस्त्व
द्भक्तिलक्षणः॥ यथा यस्य विधीयेत तथा वर्णय मे प्रभो॥ ७॥ ॥ श्रीभगवानुवाच॥ ॥ धर्म्य एष तव प्रश्नो नैःश्रेयसकरो नृणाम्॥ वर्णाश्रमाचारवतां

तन्मुद्धव निबोध मे ॥ ८ ॥ आदौ कृतयुगे वर्णो नृणां हंस इति स्मृतः ॥ कृतकृत्याः प्रजा जात्या तस्मात्कृतयुगं विदुः ॥ ९ ॥ वेदः प्रणव एवाग्रे धर्मोऽहं वृषरूपधृ
क् ॥ उपासते तपोनिष्ठा हंसं मां मुक्तकिल्बिषाः ॥ १० ॥ त्रेतामुखे महाभाग प्राणान्मे हृदयात्त्रयी ॥ विद्या प्रादुरभूत्तस्या अहमासं त्रिवृन्मखः ॥ ११ ॥ विप्रक्षत्रि
यविट्शूद्रा मुखबाहूरुपादजाः ॥ वैराजात्पुरुषाज्जाता य आत्माचारलक्षणाः ॥ १२ ॥ गृहाश्रमो जघनतो ब्रह्मचर्यं हृदो मम ॥ वक्षःस्थलाद्वने वासो
न्यासः शीर्षणि संस्थितः ॥ १३ ॥ वर्णानामाश्रमाणां च जन्मभूम्यनुसारिणीः ॥ आसन्प्रकृतयो नृणां नीचैर्नीचोत्तमोत्तमैः ॥ १४ ॥ शमो दमस्तपः शौचं
संतोषः क्षांतिरार्जवम् ॥ मद्भक्तिश्च दया सत्यं ब्रह्मप्रकृतयस्त्विमाः ॥ १५ ॥ तेजो बलं धृतिः शौर्यं तितिक्षौदार्यमुद्यमः ॥ स्थैर्यं ब्रह्मण्यतैश्वर्यं क्षत्रप्रकृतय
स्त्विमाः ॥ १६ ॥ आस्तिक्यं दाननिष्ठा च अदंभो ब्रह्मसेवनम् ॥ अतुष्टिरर्थोपचयैर्वैश्यप्रकृतयस्त्विमाः ॥ १७ ॥ शुश्रूषणं द्विजगवां देवानां चाप्यमायया ॥
तत्र लब्धेन संतोषः शूद्रप्रकृतयस्त्विमाः ॥ १८ ॥ अशौचमनृतं स्तेयं नास्तिक्यं शुष्कविग्रहः ॥ कामः क्रोधश्च तर्षश्च स्वभावोंऽत्यवसायिनाम् ॥ १९ ॥
अहिंसा सत्यमस्तेयमकामक्रोधलोभता ॥ भूतप्रियहितेहा च धर्मोऽयं सार्ववर्णिकः ॥ २० ॥ द्वितीयं प्राप्यानुपूर्व्याज्जन्मोपनयनं द्विजः ॥ वसन्गुरुकुले
दांतो ब्रह्माधीयीत चाहुतः ॥ २१ ॥ मेखलाजिनदंडाक्षब्रह्मसूत्रकमंडलून् ॥ जटिलोऽधौतदद्वासोऽरक्तपीठः कुशान्दधत् ॥ २२ ॥ स्नानभोजनहोमेषु

जपोच्चारे च वाग्यतः ।। नछिंद्यान्नखरोमाणि कक्षोपस्थगतान्यपि ।।२३।। रेतो नावकिरेज्जातु ब्रह्मव्रतधरः स्वयम् ।। अवकीर्णेऽवगाह्याप्सु यतासुस्त्रिप
दींजपेत् ।।२४।। अग्न्यर्काचार्यगोविप्रगुरुवृद्धसुरान् शुचिः ।। समाहित उपासीत संध्ये च यतवाग्जपन् ।।२५।। आचार्यं मां विजानीयान्नावमन्येत कर्हिचित्
नमर्त्यबुध्याऽसूयेत सर्वदेवमयो गुरुः ।।२६।। सायं प्रातरुपानीय भैक्ष्यं तस्मै निवेदयेत् ।। यच्चान्यदप्यनुज्ञातमुपयुंजीत संयतः ।।२७।। शुश्रूषमाण आ
चार्यं सदोपासीत नीचवत् ।। यानशय्यासनस्थानैर्नातिदूरे कृतांजलिः ।।२८।। एवं वृत्तो गुरुकुले वसेद्भोगविवर्जितः ।। विद्या समाप्यते यावद्बिभ्रद्व्रत
मखंडितम् ।।२९।। यद्यसौ छंदसां लोकमारोक्ष्यन् ब्रह्मविष्टपम् ।। गुरवे विन्यसेद्देहं स्वाध्यायार्थं बृहद्व्रतः ।।३०।। अग्नौ गुरावात्मनि च सर्वभूतेषु मां
परम् ।। अपृथग्धीरुपासीत ब्रह्मवर्चस्व्यकल्मषः ।।३१।। स्त्रीणां निरीक्षणस्पर्शसंलापक्ष्वेलनादिकम् ।। प्राणिनो मिथुनीभूतानगृहस्थोऽग्रत
स्त्यजेत् ।।३२।। शौचमाचमनं स्नानं संध्योपासनमार्जनम् ।। तीर्थसेवा जपोऽस्पृश्याभक्ष्यासंभाष्यवर्जनम् ।।३३।। सर्वाश्रमप्रयुक्तोऽयं नियमः कु
लनंदन ।। मद्भावः सर्वभूतेषु मनोवाक्कायसंयमः ।।३४।। एवं बृहद्व्रतधरो ब्राह्मणोऽग्निरिव ज्वलन् ।। मद्भक्तस्तीव्रतपसा दग्धकर्माशयोऽमलः ।।३५
अथानंतरमावेक्ष्यन् यथाजिज्ञासितागमः ।। गुरवे दक्षिणां दत्वा स्नायाद्गुर्वनुमोदितः ।।३६।। गृहं वनं वोपविशेत्प्रव्रजेद्वा द्विजोत्तम ।। आश्रमादाश्र

मंगच्छेन्नान्यथा मत्परश्चरेत्॥३७॥गृहार्थीसदृशींभार्यामुद्वहेदजुगुप्सिताम्॥यवीयसींतुवयसायांसवर्णामनुक्रमात्॥३८॥इज्याध्ययनदा
नानिसर्वेषांचद्विजन्मनाम्॥प्रतिग्रहोध्यापनंचब्राह्मणस्यैवयाजनम्॥३९॥प्रतिग्रहंमन्यमानस्तपस्तेजोयशोनुदम्॥अन्याभ्यामेवजीवेतशि
लैर्वादोषदृक्तयोः॥४०॥ब्राह्मणस्यहिदेहोयंक्षुद्रकामायनेष्यते॥कृच्छ्रायतपसेचेहप्रेत्यानंतसुखायच॥४१॥शिलोंछवृत्त्यापरितुष्ट
चित्तोधर्म्मंमहांतंविरजंजुषाणः॥मय्यर्पितात्मागृहएवतिष्ठन्नातिप्रसक्तःसमुपैतिशांतिम्॥४२॥समुद्धरंतियेविप्रंसीदंतंमत्परायणम्॥ता
नुद्धरिष्येनचिरादापद्भ्योनौरिवार्णवात्॥४३॥सर्वाःसमुद्धरेद्राजापितेवव्यसनात्प्रजाः॥आत्मानमात्मनाधीरोयथागजपतिर्गजान्॥४४
एवंविधोनरपतिर्विमानेनार्कवर्चसा॥विधूयेहाशुभंकृत्स्नमिंद्रेणसहमोदते॥४५॥सीदन्विप्रोवणिग्वृत्त्यापण्यैरेवापदंतरेत्॥खड्गेन
वापदाक्रांतोनश्ववृत्त्याकथंचन॥४६॥वैश्यवृत्त्यातुराजन्योजीवेन्मृगययापदि॥चरेद्वाविप्ररूपेणनश्ववृत्त्याकथंचन॥४७॥शूद्रवृत्तिंभजे
द्वैश्यःशूद्रःकारुकटक्रियाम्॥कृच्छ्रान्मुक्तोनगर्ह्येणवृत्तिंलिप्सेतकर्मणा॥४८॥वेदाध्यायस्वधास्वाहाबल्यन्नाद्यैर्यथोदयम्॥देवर्षिपितृभू
तानिमद्रूपाण्यन्वहंयजेत्॥४९॥यदृच्छयोपपन्नेनशुक्लेनोपार्जितेनवा॥धनेनापीडयन्भृत्यान्न्यायेनैवाहरेत्क्रतून्॥५०॥कुटुंबेषुनसज्ज

तन ममाघेरकुटुंब्यपि ।। विपश्चिन्नश्वरं पश्येद दृष्टमपि दृष्टवत् ।। ५१ ।। पुत्रदाराप्तबंधूनां संगमः पांथसंगमः ।। अनुदेहं वियंत्येते स्वप्नोनिद्रा ऽनुगो यथा
।। ५२ ।। इत्थं परिमृशन्मुक्तो गृहेष्वातिथिवद्वसन् ।। नगृहैरनुबध्येत निर्ममो निरहंकृतः ।। ५३ ।। कर्मभिर्गृहमेधीयैरिष्ट्वा मामेव भक्तिमान् ।। तिष्ठेद्वनं
वोपविशेत्प्रजावान्वा परिव्रजेत् ।। ५४ ।। यस्त्वासक्तमतिर्गेहे पुत्रवित्तैषणातुरः ।। स्त्रैणः कृपणधीर्मूढो ममाहमिति बध्यते ।। ५५ ।। अहो मे पितरौ वृद्धौ भार्या
बालात्मजात्मजाः ।। अनाथा मामृते दीनाः कथं जीवंति दुःखिताः ।। ५६ ।। एवं गृहाशयाक्षिप्तहृदयो मूढधीरयम् ।। अतृप्तस्ताननुध्यायन्मृतोंधं विशते
तमः ।। ५७ ।। श्रीभा० म० एकादशस्कंधे सप्तदशोध्यायः ।। १७ ।। ।। अथ दशोऽध्यायः ।। वनस्थयतिगोचरम् ।। अधिकारविशेषेण विशेषं चापि
न ह्युतम् ।। १ ।। श्रीभगवानुवाच ।। वनं विविक्षुः पुत्रेषु भार्यां न्यस्य सहैव वा ।। वन एव वसेच्छांतस्तृतीयं भागमायुषः ।। १ ।। कंदमूलफलैर्वन्यैर्मेध्यैर्वृत्तिं
प्रकल्पयेत् ।। वसीत वल्कलं वासस्तृणपर्णाजिनानि च ।। २ ।। केशरोमनखश्मश्रुमलानि बिभृयाद्दतः ।। न धावेदप्सु मज्जेत त्रिकालं स्थंडिलेश
यः ।। ३ ।। ग्रीष्मे तप्येत पंचाग्नीन्वर्षास्वासारषाड्जले ।। आकंठमग्नः शिशिर एवं वृत्तस्तपश्चरेत् ।। ४ ।। अग्निपक्वं समश्नीयात्कालपक्वमथापि वा
उलूखलाश्मकुट्टो वा दंतोलूखल एव वा ।। ५ ।। स्वयं संचिनुयात्सर्वमात्मनो वृत्तिकारणम् ।। देशकालबलाभिज्ञो नाददीतान्यदाहृतम् ।। ६ ।। वन्ये

ज

श्चरुपुरोडाशैर्निर्वपेत्कालनोदितान्॥ नतुश्रौतेनपशुनामांयजेतवनाश्रमी॥७॥ अग्निहोत्रंचदर्शश्चपूर्णमासश्चपूर्ववत्॥ चातुर्मास्यानिचमुनेराम्नातानि
चनैगमैः॥८॥ एवंचीर्णेनतपसामुनिर्धमनिसंततः॥ मांतपोमयमाराध्यऋषिलोकादुपैतिमाम्॥९॥ यस्त्वेतत्कृच्छ्रतश्चीर्णंतपोनिःश्रेयसंमहत्॥
कामायाल्पीयसेयुंज्याद्बालिशःकोऽपरस्ततः॥१०॥ यदासौनियमेऽकल्पोजरयाजातवेपथुः॥ आत्मन्यग्नीन्समारोप्यमच्चित्तोऽग्निंसमाविशे
त्॥११॥ यदाकर्मविपाकेषुलोकेषुनिरयात्मसु॥ विरागोजायतेसम्यक्न्यस्ताग्निःप्रव्रजेत्ततः॥१२॥ इष्ट्वायथोपदेशंमांदत्वासर्वस्वमृत्विजे॥ अ
ग्नीन्स्वप्राणआवेश्यनिरपेक्षःपरिव्रजेत्॥१३॥ विप्रस्यवैसंन्यसतोदेवादारादिरूपिणः॥ विघ्नान्कुर्वंत्ययंह्यस्मानाक्रम्यसमियात्परम्॥१४
बिभृयाच्चेन्मुनिर्वासःकौपीनाच्छादनंपरम्॥ त्यक्तंनदंडपात्राभ्यामन्यत्किंचिदनापदि॥१५॥ दृष्टिपूतंन्यसेत्पादंवस्त्रपूतंपिबेज्जलम्॥ सत्यपूतां
वदेद्वाचंमनःपूतंसमाचरेत्॥१६॥ मौनानीहानिलायामादंडावाग्देहचेतसाम्॥ नह्येतेयस्यसंत्यंगवेणुभिर्नभवेद्यतिः॥१७॥ भिक्षांचतुर्षुवर्णेषु
विगर्ह्यान्वर्जयंश्चरेत्॥ सप्तागारानसंक्लृप्तांस्तुष्येल्लब्धेनतावता॥१८॥ बहिर्जलाशयंगत्वातत्रोपस्पृश्यवाग्यतः॥ विभज्यपावितंशेषंभुंजीता
शेषमाहृतम्॥१९॥ एकश्चरेन्महीमेतांनिःसंगःसंयतेंद्रियः॥ आत्मक्रीडआत्मरतआत्मवान्समदर्शनः॥२०॥ विविक्तक्षेमशरणोमद्भावविमला

शयः॥आत्मानंचिंतयेदेकमभेदेनमयामुनिः॥२१॥अन्वीक्षेतात्मनोबंधंमोक्षंचज्ञाननिष्ठया॥बंधइंद्रियविक्षेपोमोक्षएषांचसंयमः॥२२॥तस्मान्निय
म्यषड्वर्गंमद्भावेनचरेन्मुनिः॥विरक्तःक्षुद्रकामेभ्योलब्ध्वात्मनिसुखंमहत्॥२३॥पुरग्रामव्रजान्सार्थान्भिक्षार्थंप्रविशंश्चरेत्॥पुण्यदेशसरिच्छै
लवनाश्रमवतींमहीम्॥२४॥वानप्रस्थाश्रमपदेष्वभीक्ष्णंभैक्ष्यमाचरेत्॥संसिध्यत्याश्वसंमोहःशुद्धसत्वःशिलांधसा॥२५॥नैतद्वस्तुतयापश्येद्दृश्य
मानंविनश्यति॥असक्तचित्तोविरमेदिहामुत्रचिकीर्षितात्॥२६॥यदेतदात्मनिजगन्मनोवाक्प्राणसंहतम्॥सर्वंमायेतितर्केणस्वस्थस्त्यक्त्वानतत्स्मरे
त्॥२७॥ज्ञाननिष्ठोविरक्तोवामद्भक्तोवानपेक्षकः॥सलिंगानाश्रमांस्त्यक्त्वाचरेदविधिगोचरः॥२८॥बुधोबालकवत्क्रीडेत्कुशलोजडवच्चरेत्॥वदेदु
न्मत्तवद्विद्वान्गोचर्यांनैगमश्चरेत्॥२९॥वेदवादरतोनस्यान्नपाषंडीनहैतुकः॥शुष्कवादविवादेनकंचित्पक्षंसमाश्रयेत्॥३०॥नोद्विजेतजनाद्धीरोजनंचो
द्वेजयेन्नतु॥अतिवादांस्तितिक्षेतनावमन्येतकंचन॥देहमुद्दिश्यपशुवद्वैरंकुर्यान्नकेनचित्॥३१॥एकएवपरोह्यात्माभूतेष्वात्मन्यवस्थितः॥यथेंदुरुदपा
त्रेषुभूतान्येकात्मकानिच॥३२॥अलब्ध्वानविषीदेतकालेकालेशनंक्वचित्॥लब्ध्वानहृष्येद्धृतिमानुभयंदैवतंत्रितम्॥३३॥आहारार्थंसमीहेत
युक्तंतत्प्राणधारणम्॥तत्वंविमृश्यतेतेनतद्विज्ञायविमुच्यते॥३४॥यदृच्छयोपपन्नान्नमद्याच्छ्रेष्ठमुतापरम्॥तथावासस्तथाशय्यांप्राप्तंप्राप्तंभजेन्मु

नि:॥३५॥शौचमाचमनंस्नानंनतुचोदनयाचरेत्॥अन्यांश्चनियमान्ज्ञानीयथाहंलीलयेश्वरः॥३६॥नहितस्यविकल्पाख्यायाचमद्वीक्षयाहता॥आदेहांतात्क्वचि
त्ख्यातिस्ततःसंपद्यतेमया॥३७॥दुःखोदर्केषुकामेषुजातनिर्वेदआत्मवान्॥अजिज्ञासितमद्धर्मोगुरुंमुनिमुपाव्रजेत्॥३८॥तावत्परिचरेद्भक्तःश्रद्धावाननसूय
कः॥यावद्ब्रह्मविजानीयान्मामेवगुरुमादृतः॥३९॥यस्त्वसंयतषड्वर्गःप्रचंडेंद्रियसारथिः॥ज्ञानवैराग्यरहितःत्रिदंडमुपजीवति॥४०॥सुरानात्मानमात्मस्थंनिन्हु
तेमांचधर्महा॥अविपक्वकषायोऽस्मादमुष्माच्चविहीयते॥४१॥भिक्षोर्धर्मःशमोऽहिंसातपईक्षावनौकसः॥गृहिणोभूतरक्षेज्याद्विजस्याचार्यसेवनम्॥४२॥ब्र
ह्मचर्यंतपःशौचंसंतोषोभूतसौहृदम्॥गृहस्थस्याप्यृतौगंतुःसर्वेषांमदुपासनम्॥४३॥इतिमांयःस्वधर्मेणभजन्नित्यमनन्यभाक्॥सर्वभूतेषुमद्भावोमद्भक्तिंविंद
तेऽचिरात्॥४४॥भक्त्योद्धवानपायिन्यासर्वलोकमहेश्वरम्॥सर्वोत्पत्त्यप्ययंब्रह्मकारणंमोपयातिसः॥४५॥इतिस्वधर्मनिर्णिक्तसत्वोनिर्ज्ञातमद्गतिः॥ज्ञानवि
ज्ञानसंपन्नोनचिरात्समुपैतिमाम्॥४६॥वर्णाश्रमवतांधर्मएषआचारलक्षणः॥सएवमद्भक्तियुतोनिःश्रेयसकरःपरः॥४७॥एतत्तेऽभिहितंसाधोभ
वान्पृच्छतियच्चमाम्॥यथास्वधर्मसंयुक्तोभक्तोमांसमियात्परम्॥४८॥इतिश्रीभा॰म॰एकादशस्कंधेअष्टादशोध्यायः॥१८॥श्रीकृष्णार्पणमस्तु
ज्ञानादेर्निर्णयःपूर्वैरुक्तोह्याश्रमधर्मतः॥अत्रोनविंशतितमेज्ञानादेरुच्यतेऽग्रतः॥१॥श्रीभगवानुवाच॥योविद्याश्रुतसंपन्नआत्मवान्नानुमानिकः॥माया

मात्रमिदंज्ञात्वाज्ञानंचमयिसंन्यसेत्॥१॥ज्ञानिनस्त्वहमेवेष्टःस्वार्थोहेतुश्चसंमतः॥स्वर्गश्चैवापवर्गश्चनान्योऽर्थोमदृतेप्रियः॥२॥ज्ञानविज्ञानसंसिद्धाःपदं
श्रेष्ठंविदुर्मम॥ज्ञानीप्रियतमोऽतोमे ज्ञानेनासौबिभर्तिमाम्॥३॥तपस्तीर्थंजपोदानंपवित्राणीतराणिच॥नालंकुर्वंतितांसिद्धिंयाज्ञानकलया
कृता॥४॥तस्माज्ज्ञानेनसहितंज्ञात्वास्वात्मानमुद्धव॥ज्ञानविज्ञानसंपन्नोभजमांभक्तिभावतः॥५॥ज्ञानविज्ञानयज्ञेनमामिष्ट्वात्मानमात्मनि॥सर्वय
ज्ञपतिंमांवैसंसिद्धिंमुनयोऽगमन्॥६॥त्वय्युद्धवाश्रयतियस्त्रिविधोविकारोमायांतरापततिनाद्यपवर्गयोर्यत्॥जन्मादयोऽस्ययदमीतवतस्यकिंस्यु त
राद्यंतयोर्यदसतोऽस्तितदेवमध्ये॥७॥ ॥उद्धवउवाच॥ ॥ज्ञानं विशुद्धंविपुलंयथैतद्वैराग्यविज्ञानयुतंपुराणम्॥आख्याहिविश्वेश्वरविश्वमूर्तेत्वद्भ
क्तियोगंचमहद्विमृग्यम्॥८॥तापत्रयेणाभिहतस्यघोरेसंतप्यमानस्यभवाध्वनीश॥पश्यामिनान्यच्छरणंतवांघ्रिद्वंद्वातपत्रादमृताभिवर्षात्॥९॥
दष्टंजनंसंपतितंबिलेऽस्मिन्कालाहिनाक्षुद्रसुखोरुतर्षम्॥समुद्धरैनंकृपयाऽपवर्ग्यैर्वचोभिरासिंचमहानुभाव॥१०॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥
इत्थमेतत्पुराराजाभीष्मंधर्मभृतांवरम्॥अजातशत्रुःपप्रच्छसर्वेषांनोनुशृण्वताम्॥११॥निवृत्तेभारतेयुद्धेसुहृन्निधनविह्वलः॥श्रुत्वाधर्मान्बहू
न्पश्चान्मोक्षधर्मानपृच्छत॥१२॥तानहंतेभिधास्यामिदेवव्रतमुखाच्छ्रुतान्॥ज्ञानवैराग्यविज्ञानश्रद्धाभक्त्युपबृंहितान्॥१३॥नवैकादशपंचत्री

भा॰ ए॰ म्र
।।२३।।

न्भावान्भूतेषुयेनवै ।। ईक्षेताथैकमप्येषुतज्ज्ञानंममनिश्चितम् ।।१४।। एतदेवहिविज्ञानंनतथैकेनयेनयत् ।। स्थित्युत्पत्त्यप्ययान्पश्येद्भावानांत्रिगुणा
त्मनाम् ।।१५।। आदावंतेचमध्येचसृज्यात्सृज्यंयदन्वियात् ।। पुनस्तत्प्रतिसंक्रामेयच्छिष्येततदेवसत् ।।१६।। श्रुतिःप्रत्यक्षमैतिह्यमनुमानंचतु
ष्टयम् ।। प्रमाणेष्वनवस्थानाद्विकल्पात्सविरज्यते ।।१७।। कर्मणांपरिणामित्वादाविरिंच्यादमंगलम् ।। विपश्चिन्नश्वरंपश्येददृष्टमपिदृष्टवत् ।।१८
भक्तियोगःपुरैवोक्तःप्रीयमाणायतेऽनघ ।। पुनश्चकथयिष्यामिमद्भक्तेःकारणंपरम् ।।१९।। श्रद्धामृतकथायांमेशश्वन्मदनुकीर्तनम् ।। परिनिष्ठा
चपूजायांस्तुतिभिःस्तवनंमम ।।२०।। आदरःपरिचर्यायांसर्वांगैरभिवंदनम् ।। मद्भक्तपूजाऽभ्यधिकासर्वभूतेषुमन्मतिः ।।२१।। मदर्थेष्वंगचेष्टाच
वचसामद्गुणेरणम् ।। मय्यर्पणंचमनसःसर्वकामविवर्ज्जनम् ।।२२।। मदर्थेऽर्थपरित्यागोभोगस्यचसुखस्यच ।। इष्टंदत्तंहुतंजप्तंमदर्थंयद्व्रतंतपः ।।२३
एवंधर्मैर्मनुष्याणामुद्धवात्मनिवेदिनाम् ।। मयिसंजायतेभक्तिःकोऽन्योऽर्थोऽस्यावशिष्यते ।।२४।। यदात्मन्यर्पितंचित्तंशांतंसत्वोपबृंहितम् ।।
धर्मंज्ञानंसवैराग्यमैश्वर्यंचाभिपद्यते ।।२५।। यदर्पितंतद्विकल्पेइंद्रियैःपरिधावति ।। रजस्वलंचासन्निष्ठंचित्तंविद्धिविपर्ययम् ।।२६।। धर्मोम
द्भक्तिकृत्प्रोक्तोज्ञानंचैकात्म्यदर्शनम् ।। गुणेष्वसंगोवैराग्यमैश्वर्यंचाणिमादयः ।।२७।। ।।उद्धवउवाच।। ।।यमःकतिविधःप्रोक्तोनियमोवारिक

अ॰
।।१९।।

।।२३।।

र्शन॥कःशमःकोदमःकृष्णकातितिक्षाधृतिःप्रभो॥२८॥किंदानंकिंतपःशौर्यंकिंसत्यमृतमुच्यते॥कस्त्यागःकिंधनंचेष्टंकोयज्ञःकाचदक्षिणा॥२९
पुंसःकिंस्विद्बलंश्रीमन्भगोलाभश्चकेशव॥काविद्याह्रीःपराकाश्रीःकिंसुखंदुःखमेवच॥३०॥कःपंडितःकश्चमूर्खःकःपंथाउत्पथश्चकः॥कः
स्वर्गोनरकःकःस्वित्कोबंधुरुतकिंगृहम्॥३१॥कआढ्यःकोदरिद्रोवाकृपणःकःकईश्वरः॥एतान्प्रश्नान्ममब्रूहिविपरीतांश्चसत्पते॥३२॥
॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥अहिंसासत्यमस्तेयमसंगोह्रीरसंचयः॥आस्तिक्यंब्रह्मचर्यंचमौनंस्थैर्यंक्षमाऽभयम्॥३३॥शौचंजपस्तपोहोमःश्रद्धाति
थ्यंमदर्चनम्॥तीर्थाटनंपरार्थेहातुष्टिराचार्यसेवनम्॥३४॥एतेयमाःसनियमाउभयोर्द्वादशस्मृताः॥पुंसामुपासितास्तातयथाकामंदुहंतिहि॥३५
शमोमन्निष्ठताबुद्धेर्दमइंद्रियसंयमः॥तितिक्षादुःखसंमर्षोजिह्वोपस्थजयोधृतिः॥३६॥दंडन्यासःपरंदानंकामत्यागस्तपःस्मृतम्॥स्वभा
वविजयःशौर्यंसत्यंचसमदर्शनम्॥३७॥ऋतंचसूनृतावाणीकविभिःपरिकीर्तिता॥कर्मस्वसंगमःशौचंत्यागःसन्यासउच्यते॥३८॥धर्मइष्टं
धनंनृणांयज्ञोऽहंभगवत्तमः॥दक्षिणाज्ञानसंदेशःप्राणायामःपरंबलम्॥३९॥भगोमऐश्वरोभावोलाभोमद्भक्तिरुत्तमः॥विद्यात्मनिभिदाबा
धोजुगुप्साह्रीरकर्मसु॥४०॥श्रीर्गुणानैरपेक्ष्याद्याःसुखंदुःखसुखात्ययः॥दुःखंकामसुखापेक्षापंडितोबंधमोक्षवित्॥४१॥मूर्खोदेहाद्य

हंबुद्धिः पंथा मन्निगमः स्मृतः ।। उत्पथश्चित्तविक्षेपः स्वर्गः सत्वगुणोदयः ।। ४२ ।। नरकस्तमउन्नाहो बंधुर्गुरुरहंसखे ।। गृहंशरीरंमानुष्यंगुणाढ्योह्याढ्यउच्यते
।। ४३ ।। दरिद्रोयस्त्वसंतुष्टः कृपणोयोजितेंद्रियः ।। गुणेष्वसक्तधीरीशोगुणसंगोविपर्ययः ।। ४४ ।। एतेउद्धवतेप्रश्नाः सर्वेसाधुनिरूपिताः ।। किंवर्णितेनब
हुनालक्षणंगुणदोषयोः ।। गुणदोषदृशिर्दोषोगुणस्तूभयवर्जितः ।। ४५ ।। इतिश्रीभा॰म॰ एकादशस्कंधेभ॰उ॰स॰ एकोनविंशोऽध्यायः ।। १९ ।। ।। छ ।।
विंशो योगत्रयंप्रोक्तंभक्तिज्ञानक्रियात्मकम् ।। गुणदोषव्यवस्थार्थमधिकारिविभागतः ।। १ ।। ।। उद्धवउवाच ।। ।। विधिश्चप्रतिषेधश्चनिगमोही
श्वरस्यते ।। अवेक्षतेऽरविंदाक्षगुणदोषंचकर्मणाम् ।। १ ।। वर्णाश्रमविकल्पंचप्रतिलोमानुलोमजम् ।। द्रव्यदेशवयः कालान्स्वर्गंनरकमेवच ।। २ ।।
गुणदोषभिदादृष्टिमंतरेणवचस्तव ।। निःश्रेयसंकथंनृणांनिषेधविधिलक्षणम् ।। ३ ।। पितृदेवमनुष्याणांवेदश्चक्षुस्तवेश्वर ।। श्रेयस्त्वनुपलब्धे
र्थेसाध्यसाधनयोरपि ।। ४ ।। गुणदोषभिदादृष्टिर्निगमात्तेनहिस्वतः ।। निगमेनापवादश्चभिदायाइतिहभ्रमः ।। ५ ।। ।। श्रीभगवानुवाच ।।
योगास्त्रयोमयाप्रोक्तानृणांश्रेयोविधित्सया ।। ज्ञानंकर्मचभक्तिश्चनोपायोऽन्योऽस्तिकुत्रचित् ।। ६ ।। निर्विण्णानांज्ञानयोगोन्यासिनामिहकर्मसु
तेष्वनिर्विण्णचित्तानांकर्मयोगस्तुकामिनाम् ।। ७ ।। यदृच्छयामत्कथादौजातश्रद्धस्तुयः पुमान् ।। ननिर्विण्णोनातिसक्तोभक्तियोगोऽस्यसिद्धिदः ।। ८

तावत्कर्माणिकुर्वीतननिर्विद्येतयावता॥मत्कथाश्रवणादौवाश्रद्धायावन्नजायते॥९॥स्वधर्मस्थोयजन्यज्ञैरनाशीःकामउद्धव॥नयातिस्वर्गनर
कौयद्यन्यन्नसमाचरेत्॥१०॥अस्मिंल्लोकेवर्तमानःस्वधर्मस्थोऽनघःशुचिः॥ज्ञानंविशुद्धमाप्नोतिमद्भक्तिंवायदृच्छया॥११॥स्वर्गिणोऽप्येतमिच्छंति
लोकंनिरयिणस्तथा॥साधकंज्ञानभक्तिभ्यामुभयंतदसाधकम्॥१२॥ननरःस्वर्गतिंकांक्षेन्नारकींवाविचक्षणः॥नेमंलोकंचकांक्षेतदेहावेशात्प्रमाद्य
ति॥१३॥एतद्विद्वान्पुरामृत्योरभवायघटेतसः॥अप्रमत्तइदंज्ञात्वामर्त्यमप्यर्थसिद्धिदम्॥१४॥छिद्यमानंयमैरेतैःकृतनीडंवनस्पतिम्॥खगः
स्वकेतमुत्सृज्यक्षेमंयातिह्यलंपटः॥१५॥अहोरात्रैश्छिद्यमानंबुध्वायुर्भयवेपथुः॥मुक्तसंगःपरंबुध्वानिरीहउपशाम्यति॥१६॥नृदेहमाद्यंसुल
भंसुदुर्लभंप्लवंसुकल्पंगुरुकर्णधारम्॥मयाऽनुकूलेननभस्वतेरितंपुमान्भवाब्धिंनतरेत्सआत्महा॥१७॥यदारंभेषुनिर्विण्णोविरक्तःसंयतेंद्रि
यः॥अभ्यासेनात्मनोयोगीधारयेदचलंमनः॥१८॥धार्यमाणं मनोयर्हिभ्राम्यदाश्वनवस्थितम्॥अतंद्रितोनुरोधेनमार्गेणात्मवशंनयेत्॥१९॥
मनोगतिंनविसृजेज्जितप्राणोजितेंद्रियः॥सत्वसं पन्नयाबुध्यामनआत्मवशंनयेत्॥२०॥एषवैपरमोयोगोमनसःसंग्रहःस्मृतः॥हृदय
ज्ञत्वमन्विच्छन्दम्यस्येवार्वतोमुहुः॥२१॥सांख्येनसर्वभावानांप्रतिलोमानुलोमतः॥भवाप्ययावनुध्यायेन्मनोयावत्प्रसीदति॥२२॥निर्वि

भा०ए०म्
॥३५॥

ण्णस्यविरक्तस्यपुरुषस्योक्तवेदिनः॥मनस्त्यजतिदोषात्म्यंचिंतितस्यानुचिंतया॥२३॥यमादिभिर्योगपथैरान्वीक्षिक्याचविद्यया॥ममार्चोपासना
भिर्वानान्यैर्योग्यंस्मरेन्मनः॥२४॥यदिकुर्यात्प्रमादेनयोगीकर्मविगर्हितम्॥योगेनैवदहेदंहोनान्यत्तत्रकदाचन॥२५॥स्वेस्वेऽधिकारेयानिष्ठासगुणःप
रिकीर्तितः॥कर्मणांजात्यशुद्धानामनेननियमःकृतः॥गुणदोषविधानेनसंगानांत्याजनेच्छया॥२६॥जातश्रद्धोमत्कथासुनिर्विण्णःसर्वक
र्मसु॥वेददुःखात्मकान्कामान्परित्यागेप्यनीश्वरः॥२७॥ततोभजेतमांप्रीतःश्रद्धालुर्दृढनिश्चयः॥जुषमाणश्चतान्कामान्दुःखोदर्कांश्चगर्हयन्
॥२८॥प्रोक्तेनभक्तियोगेनभजतोमाऽसकृन्मुनेः॥कामाहृदय्यानश्यंतिसर्वेमयिहृदिस्थिते॥२९॥भिद्यतेहृदयग्रंथिश्छिद्यंतेसर्वसंशयाः॥क्षीयं
तेचास्यकर्माणिमयिदृष्टेऽखिलात्मनि॥३०॥तस्मान्मद्भक्तियुक्तस्ययोगिनोवैमदात्मनः॥नज्ञानंनचवैराग्यंप्रायःश्रेयोभवेदिह॥३१॥यत्कर्म
भिर्यत्तपसाज्ञानवैराग्यतश्चयत्॥योगेनदानधर्मेणश्रेयोभिरितरैरपि॥३२॥सर्वंमद्भक्तियोगेनमद्भक्तोलभतेंजसा॥स्वर्गापवर्गंमद्धामकथं
चिद्यदिवांछति॥३३॥नकिंचित्साधवोधीराभक्ताह्येकांतिनोमम॥वांछंत्यपिमयादत्तंकैवल्यमपुनर्भवम्॥३४॥नैरपेक्ष्यंपरंप्राहुर्निःश्रेयस
मनल्पकम्॥तस्मान्निराशिषोभक्तिर्निरपेक्षस्यमेभवेत्॥३५॥नमय्येकांतभक्तानांगुणदोषोद्भवागुणाः॥साधूनांसमचित्तानांबुद्धेःपरमुपेयु

अ०
॥२०॥
॥३५॥

षाम्॥३६॥एवमेतान्मयादिष्टाननुतिष्ठंतिमेपथः॥क्षेमंविंदंतिमत्स्थानंयद्ब्रह्मपरमंविदुः॥३७॥इतिश्रीभाग॰ए॰काद॰शस्कंधेविंशतितमोध्यायः॥२०॥

॥श्रीकृष्ण॥ ॥एकविंशेक्रियाज्ञानभक्तिष्वनधिकारिणाम्॥कामिनांद्रव्यदेशादिगुणदोषाःप्रपंचिताः॥१॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥यएतान्मत्पथोहित्वाभक्तिज्ञानक्रियात्मकान्॥क्षुद्रान्कामांश्चलैःप्राणैर्जुषंतःसंसरंतिते॥१॥स्वेस्वेऽधिकारेयानिष्ठासगुणःपरिकीर्तितः॥विपर्ययस्तुदोषःस्यादुभयोरेषनिश्चयः॥२॥शुद्ध्यशुद्धीविधीयेतेसमानेष्वपिवस्तुषु॥द्रव्यस्यविचिकित्सार्थंगुणदोषौशुभाशुभौ॥३॥धर्मार्थंव्यवहारार्थंयात्रार्थमितिचानघ॥दर्शितोयंमयाचारोधर्ममुद्वहतांधुरम्॥४॥भूम्यंब्वग्न्यनिलाकाशाभूतानांपंचधातवः॥आब्रह्मस्थावरादीनांशारीराआत्मसंयुताः॥५॥वेदेननामरूपाणिविषमाणिसमेष्वपि॥धातुषूद्धवकल्प्यंतएतेषांस्वार्थसिद्धये॥६॥देशकालादिभावानांवस्तूनांममसत्तम॥गुणदोषौविधीयतेनियमार्थंहिकर्मणाम्॥७॥अकृष्णसारोदेशानामब्रह्मण्योऽशुचिर्भवेत्॥कृष्णसारोऽप्यसौवीरकीकटासंस्कृतेरिणम्॥८॥कर्मण्योगुणवान्कालोद्रव्यतःस्वतएववा॥यतोनिवर्ततेकर्मसदोषोऽकर्मकःस्मृतः॥९॥द्रव्यस्यशुद्ध्यशुद्धीचद्रव्येणवचनेनच॥संस्कारेणाथकालेनमहत्वाल्पतयाथवा॥१०॥शक्त्याऽशक्त्याऽथवाबुद्ध्यासमृद्ध्याचयदात्मने॥अघंकुर्वंतिहियथादेशावस्थाऽनुसारतः॥११॥धान्यदार्वस्थितंतूंरसतैजसचर्मणां

ने

नां

भा॰ए॰मू ॥३८॥

अ॰ ॥२१॥

मू॥ कालवाय्वग्निमृत्तोयैःपार्थिवानांयुतायुतैः॥१२॥अमेध्यलिप्तंयद्येनगंधंलेपंव्यपोहति॥भजतेप्रकृतिंतस्यतच्छौचंतावदिष्यते॥१३॥स्नानदानत
पोवस्थावीर्यसंस्कारकर्मभिः॥मत्स्मृत्याचात्मनःशौचंशुद्धःकर्माचरेद्द्विजः॥१४॥मंत्रस्यचपरिज्ञानंकर्मशुद्धिर्मदर्पणम्॥धर्मःसंपद्यतेषड्भिरधर्मस्तुविपर्ययः
॥१५॥क्वचिद्गुणोपिदोषःस्याद्दोषोपिविधिनागुणः॥गुणदोषार्थनियमस्तद्भिदामेवबाधते॥१६॥समानकर्माचरणंपतितानांनपातकम्॥औत्पत्तिकोगुणः
संगोनशयानःपतत्यधः॥१७॥यतोयतोनिवर्त्ततेविमुच्येततनस्ततः॥एषधर्मोनृणांक्षेमःशोकमोहभयापहः॥१८॥विषयेषुगुणाध्यासात्पुंसःसंगस्ततो
भवेत्॥संगात्तत्रभवेत्कामःकामादेवकलिर्नृणाम्॥१९॥कलेर्दुर्विषहःक्रोधस्तमस्तमनुवर्त्तते॥तमसाग्रस्यतेपुंसश्चेतनाव्यापिनीद्रुतम्॥२०॥तया
विरहितःसाधोजंतुःशून्यायकल्पते॥ततोऽस्यस्वार्थविभ्रंशोमूर्छितस्यमृतस्यच॥२१॥विषयाभिनिवेशेननात्मानंवेदनापरम्॥वृक्षजीविकयाजी
वन्व्यर्थंभस्त्रेवयःश्वसन्॥२२॥फलश्रुतिरियंनृणांनश्रेयोरोचनंपरम्॥श्रेयोविवक्षयाप्रोक्तंयथाभैषज्यरोचनम्॥२३॥उत्पत्त्यैवहिकामेषुप्रा
णेषुस्वजनेषुच॥आसक्तमनसोमर्त्याआत्मनोऽनर्थहेतुषु॥२४॥नतानविदुषःस्वार्थंभ्राम्यतोवृजिनाध्वनि॥कथंयुंज्यात्पुनस्तेषुतांस्तमोविशतो
बुधः॥२५॥एवंव्यवसितंकेचिदविज्ञायकुबुद्धयः॥फलश्रुतिंकुसुमितांनवेदज्ञावदंतिहि॥२६॥कामिनःकृपणालुब्धाःपुष्पेषुफलबुद्धयः॥

॥३८॥

अग्निमुग्धाधूमतांताः स्वंलोकंनविदंतिते॥२७॥नतेमामंगजानंतिहृदिस्थंयइदंयतः॥उक्थशस्त्राह्यसुतृपोयथानीहारचक्षुषः॥२८॥तेमेमतमविज्ञा
यपरोक्षंविषयात्मकाः॥हिंसायांयदिरागःस्याद्यज्ञएवनचोदना॥२९॥हिंसाविहाराह्यालब्धैःपशुभिःस्वसुखेच्छया॥यजंतेदेवतायज्ञैःपितृभूतप
तीन्खलाः॥३०॥स्वप्नोपमममुंलोकमसंतंश्रवणप्रियम्॥आशिषोहृदिसंकल्प्यत्यजंत्यर्थान्यथावणिक्॥३१॥रजःसत्वतमोनिष्ठारजःसत्वतमोजुषः
उपासतेइंद्रमुख्यान्देवादीन्नतथैवमाम्॥३२॥इष्ट्वेहदेवतायज्ञैर्गत्वारंस्यामहेदिवि॥तस्यांतइहभूयास्ममहाशालामहाकुलाः॥३३॥एवंपुष्पितयावा
चाव्याक्षिप्तमनसांनृणाम्॥मानिनांचातिस्तब्धानांमद्वार्तापिनरोचते॥३४॥वेदाब्रह्मात्मविषयास्त्रिकांडविषयाइमे॥परोक्षवादाऋषयःपरोक्षं
ममचप्रियम्॥३५॥शब्दब्रह्मसुदुर्बोधंप्राणेंद्रियमनोमयम्॥अनंतपारंगंभीरंदुर्विगाह्यंसमुद्रवत्॥३६॥मयोपबृंहितंभूम्नाब्रह्मणानंतशक्तिना॥भू
तेषुघोषरूपेणबिसेषूर्णेवलक्ष्यते॥३७॥यथोर्णनाभिर्हृदयादूर्णामुद्वमतेमुखात्॥आकाशाद्घोषवान्प्राणोमनसास्पर्शरूपिणा॥३८॥छंदोमयो
मृतमयःसहस्रपदवींप्रभुः॥ओंकाराद्व्यंजितस्पर्शस्वरोष्मांतस्थभूषिताम्॥३९॥विचित्रभाषाविततांछंदोभिश्चतुरुत्तरैः॥अनंतपारांबृहतींसृज
त्याक्षिपतेस्वयम्॥४०॥गायत्र्युष्णिगनुष्टुप्चबृहतीपंक्तिरेवच॥त्रिष्टुब्जगत्यतिच्छंदोह्यत्यष्ट्यतिजगद्विराट्॥४१॥किंविधत्तेकिमाचष्टेकिमनूद्य

भा०ए०स्
॥२७॥

विकल्पयेत्॥इत्यस्या हृदयं लोके नान्यो मद्वेद कश्चन॥४२॥ मां विधत्तेऽभिधत्ते मां विकल्प्यापोह्यते त्वहम्॥ एतावान्सर्ववेदार्थः शब्द आस्थाय मां भिदाम्॥
मायामात्रमनूद्यांते प्रतिषिध्य प्रसीदति॥४३॥इति श्रीभाग०म०एकादशस्कंधे एकविंशोऽध्यायः॥२१॥ ॥द्वाविंशे तत्त्वसंख्यानामविरोधविधी
य्यते॥पुंप्रकृत्योर्विवेकश्च जन्ममृत्युविधादि च॥१॥ ॥उद्धव उवाच॥ ॥कति तत्त्वानि विश्वेश संख्यातान्यृषिभिः प्रभो॥नवैकादश पंच त्रीण्यात्थ त्वमिह
शुश्रुम॥१॥ केचित्षड्विंशतिं प्राहुरपरे पंचविंशतिम्॥सप्तैके नव षट् केचिच्चत्वार्येकादशापरे॥२॥केचित्सप्तदश प्राहुः षोडशैके त्रयोदश॥एताव
त्त्वं हि संख्यानामृषयो यद्विवक्षया॥गायंति पृथगायुष्मन्निदं नो वक्तुमर्हसि॥३॥ ॥श्रीभगवा०॥ ॥युक्तयः संति सर्वत्र भाषंते ब्राह्मणा यथा॥मा
यां मदीयामुद्गृह्य वदतां किं नु दुर्घटम्॥४॥ नैतदेवं यथात्थ त्वं यदहं वच्मि तत्तथा॥ एवं विवदतां हेतुं शक्तयो मे दुरत्ययाः॥५॥ यासां व्यतिकरादासीद्वि
कल्पो वदतां पदम्॥ प्राप्ते शमदमेऽप्येति वादस्तमनु शाम्यति॥६॥ परस्परानुप्रवेशात्तत्त्वानां पुरुषर्षभ॥पौर्वापर्यप्रसंख्यानं यथा वक्तुर्विवक्षितम्॥७
एकस्मिन्नपि दृश्यंते प्रविष्टानीतराणि च॥पूर्वस्मिन्वा परस्मिन्वा तत्त्वे तत्त्वानि सर्वशः॥८॥पौर्वापर्यमतोऽमीषां प्रसंख्यानमभीप्सताम्॥यथा विविक्तं
यद्वक्त्रं गृह्णीमो युक्तिसंभवात्॥९॥अनाद्यविद्यायुक्तस्य पुरुषस्यात्मवेदनम्॥स्वतो न संभवादन्यस्तत्त्वज्ञो ज्ञानदो भवेत्॥१०॥पुरुषेश्वरयोरत्र

अ०
॥२२॥
व
॥२७॥

नैवेलक्षणमण्वपि ।। नरन्य कल्पना ऽपार्थाज्ञानंच प्रकृतेर्गुणः ।। ११ ।। प्रकृतिर्गुणसाम्यंवै प्रकृतेर्नात्मनोगुणाः ।। सत्वंरजस्तमइतिस्थित्युत्पत्यंतहेत
वः ।। १२ ।। सत्वंज्ञानंरजः कर्मतमोऽज्ञानमिहोच्यते ।। गुणव्यतिकरः कालः स्वभावः सूत्रमेवच ।। १३ ।। पुरुषः प्रकृतिर्व्यक्तमहंकारोनभोऽनिलः ज्योतिरा
पः क्षितिरितितत्वान्युक्तानिमेनव ।। १४ ।। श्रोत्रंत्वग्दर्शनंघ्राणोजिह्वेतिज्ञानशक्तयः ।। वाक्पाण्युपस्थपाय्वंघ्रिः कर्माण्यंगोभयंमनः ।। १५ ।। श
ब्दः स्पर्शोरसोगंधोरूपंचेत्यर्थजातयः ।। गत्युक्त्युत्सर्गशिल्पानिकर्मायतनसिद्धयः ।। १६ ।। सर्गादौप्रकृतिर्ह्यस्यकार्यकारणरूपिणी ।। सत्वादिभि
र्गुणैर्धत्तेपुरुषोव्यक्तईक्षिते ।। १७ ।। व्यक्तादयोविकुर्वाणाधातवः पुरुषेक्षया ।। लब्धवीर्याःसृजंत्यंडंसंहताः प्रकृतेर्बलात् ।। १८ ।। सप्तैवधातवइतित
त्रार्थाः पंचखादयः ।। ज्ञानमात्मोभयाधारस्ततोदेहेंद्रियासवः ।। १९ ।। षडित्यत्रापिभूतानिपंचषष्ठः परः पुमान् ।। तैर्युक्तआत्मसंभूतैः सृष्ट्वेदंसमुपा
विशत् ।। २० ।। चत्वार्येवेतितत्रापितेजआपोन्नमात्मनः ।। जातानितैरिदंजातंजन्मावयविनः खलु ।। २१ ।। संख्यानेसप्तदशकेभूतमात्रेंद्रियाणिच ।।
पंचपंचैकमनसाआत्मासप्तदशः स्मृतः ।। २२ ।। तद्वत्षोडशसंख्यानेआत्मैवमनउच्यते ।। भूतेंद्रियाणिपंचैवमनआत्मात्रयोदश ।। २३ ।। एकाद
शत्वमात्मासौमहाभूतेंद्रियाणिच ।। अष्टौप्रकृतयश्चैवपुरुषश्चनवेत्यथ ।। २४ ।। इतिनानाप्रसंख्यानंतत्वानामृषिभिः कृतम् ।। सर्वंन्याय्यंयुक्तिमत्वा

भा०ए०म्
॥२९॥

द्वित्वंकिमशोभनम्॥२५॥ ॥उद्धवउवाच॥ ॥प्रकृतिःपुरुषश्चोभौयद्यप्यात्मविलक्षणौ॥अन्योऽन्यापाश्रयात्कृष्णदृश्यतेनभिदातयोः॥२६॥प्रकृ
तौलक्ष्यतेह्यात्माप्रकृतिश्चतथात्मनि॥एवंमेपुंडरीकाक्षमहांतंसंशयंहृदि॥२७॥छेत्तुमर्हसिसर्वज्ञवचोभिर्नयनैपुणैः॥त्वत्तोज्ञानंहिजीवानांप्रमोषस्ते
ऽत्रशक्तितः॥त्वमेवह्यात्ममायायागतिंवेत्थनचापरः॥२८॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥प्रकृतिःपुरुषश्चेतिविकल्पःपुरुषर्षभ॥एषवैकारिकःसर्गो
गुणव्यतिकरात्मकः॥२९॥ममांगमायागुणमय्यनेकधाविकल्पबुद्धीश्चगुणैर्विधत्ते॥वैकारिकस्त्रिविधोऽध्यात्ममेकमथाधिदैवमधिभूतमन्यत्॥
॥३०॥दृग्रूपमार्कंवपुरत्ररंध्रेपरस्परंसिध्यतियःस्वतःखे॥आत्मायदेषामपरोयआद्यःस्वयानुभूत्याऽखिलसिद्धसिद्धिः॥एवंत्वगादिश्रवणादिचक्षु
र्जिह्वादिनासादिचचित्तयुक्तम्॥३१॥योऽसौगुणक्षोभकृतोविकारःप्रधानमूलान्महतःप्रसूतः॥अहंत्रिवृन्मोहविकल्पहेतुर्वैकारिकस्तामसऐंद्रि
यश्च॥३२॥आत्मापरिज्ञानमयोविवादोह्यस्तीतिनास्तीतिभिदार्थनिष्ठः॥व्यर्थोऽपिनैवोपरमेतपुंसांमत्तःपरावृत्तधियांस्वलोकात्॥३३॥उद्धवउ
वाच॥ ॥त्वत्तःपरावृत्तधियःस्वकृतैःकर्मभिःप्रभो॥उच्चावचान्यथादेहान्गृह्णंतिविसृजंतिच॥३४॥तन्ममाख्याहिगोविंददुर्विभाव्यमना
त्मभिः॥नह्येतत्प्रायशोलोकेविद्वांसःसंतिवंचिताः॥३५॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥मनःकर्ममयंनृणामिंद्रियैःपंचभिर्युतम्॥लोकाल्लोकंप्रया

अ०
॥२२॥
॥२९॥

स्तन्यआत्मातदनुवर्तते॥३६॥ध्यायन्मनोऽनुविषयान्दृष्टान्वानुश्रुतानथ॥उद्यत्सीदत्कर्मतंत्रंस्मृतिस्तदनुशाम्यति॥३७॥विषयाभिनिवेशेनना
त्मानंयत्स्मरेत्पुनः॥जंतोर्वैकस्यचिद्धेतोर्मृत्युरत्यंतविस्मृतिः॥३८॥जन्मत्वात्मतयापुंसःसर्वभावेनभूरिद॥विषयस्वीकृतिंप्राहुर्यथास्वप्नमनोर
थः॥३९॥स्वप्नंमनोरथंचेत्थंप्राक्तनंनस्मरत्यसौ॥तत्रपूर्वमिवात्मानमपूर्वंचानुपश्यति॥४०॥इंद्रियायनसृष्ट्येदंत्रैविध्यंभातिवस्तुनि॥बहिरंत
र्भिदाहेतुर्जनोऽसज्जनकृद्यथा॥४१॥नित्यदाह्यंगभूतानिभवंतिनभवंतिच॥कालेनालक्ष्यवेगेनसूक्ष्मत्वात्तन्नदृश्यते॥४२॥यथार्चिषांस्रोतसांचफ
लानांवावनस्पतेः॥तथैवसर्वभूतानांवयोऽवस्थादयःकृताः॥४३॥सोऽयंदीपोऽर्चिषांयद्वत्स्रोतसांतदिदंजलम्॥सोऽयंपुमानितिनृणांमृषागीर्धीर्मृ
षायुषाम्॥४४॥मास्वस्यकर्मबीजेनजायतेसोऽप्ययंपुमान्॥म्रियतेवाऽमरोभ्रांत्यायथाऽग्निर्दारुसंयुतः॥४५॥निषेकगर्भजन्मानिबाल्यकौमारयौ
वनम्॥वयोमध्यंजरामृत्युरित्यवस्थास्तनोर्नव॥४६॥एतामनोरथमयीर्ह्यन्यस्योच्चावचास्तनूः॥गुणसंगादुपादत्तेक्वचित्कश्चिज्जहातिच॥४७
आत्मनःपितृपुत्राभ्यामनुमेयौभवाप्ययौ॥नभवाप्ययवस्तूनामभिज्ञोद्वयलक्षणः॥४८॥तरोर्बीजविपाकाभ्यांयोविद्वान्जन्मसंयमौ॥तरो
र्विलक्षणोद्रष्टाएवंद्रष्टातनोःपृथक्॥४९॥प्रकृतेरेवमात्मानमविविच्याबुधःपुमान्॥तत्त्वेनस्पर्शसंमूढःसंसारंप्रतिपद्यते॥५०॥सत्वसंगादृ

षीन्देवान्रजसासुरमानुषान्॥ तमसाभूततिर्यक्त्वंभ्रामितोयातिकर्मभिः॥५१॥ नृत्यतोगायतःपश्यन्यथैवाऽनुकरोतितान्॥ एवंबुद्धिगुणान्पश्य
ननीहोऽप्यनुकार्यते॥५२॥ यथांऽभसाप्रचलतातरवोपिचलाइव॥ चक्षुषाभ्राम्यमाणेनदृश्यतेभ्रमतीवभूः॥५३॥ यथामनोरथधियोविषया
नुभवोमृषा॥ स्वप्नदृष्टाश्चदाशार्हतथासंसारआत्मनः॥५४॥ अर्थेह्यविद्यमानेपिसंसृ तिर्ननिवर्तते॥ ध्यायतोविषयानस्यस्वप्नेनर्थागमोयथा
॥५५॥ तस्मादुद्धवमाभुंक्ष्व विषयानसदिंद्रियैः॥ आत्मग्रहणनिर्भातंपश्यवैकल्पिकंभ्रमम्॥५६॥ क्षिप्तोऽवमानितो सद्भिःप्रलब्धोऽसू
यितोऽथवा॥ ताडितःसन्निबद्धोवावृत्त्यावापरिहापितः॥५७॥ निष्ठितोमूत्रितोवाऽज्ञैर्बहुधैवंप्रकंपितः॥ श्रेयस्कामःकृच्छ्रगतआत्मनात्मा
नमुद्धरेत्॥५८॥ ॥उद्धवउवाच॥ ॥यथैवमनुबुध्येयंवदनोवदतांवर ॥सुदुःसहमिमंमन्येआत्मन्यसदतिक्रमम्॥५९॥ विदुषामपिविश्वात्मन्प्र
कृतिर्हिबलीयसीऋतेत्वद्धर्मनिरतांश्छांतांस्तेचरणालयान्॥६०॥ इतिश्रीभा०म०एकादशस्कंधेभगवदुद्धवसंवादेद्वाविंशोऽध्यायः॥२२॥
त्रयोविंशेतिरस्कारसहनोपायईर्यते॥ भिक्षुगीतप्रकारेणमनसःसंयमोधिया॥१॥ दुर्जनोपद्रवान्नंदुःसहोऽलंमहीयसाम्॥ अतश्चतुर्भिरध्यायैः
सहनोपायवर्णनम्॥२॥ ॥बादरायणिरुवाच॥ ॥सएवमाशंसितउद्धवेनभागवतमुख्येनदाशार्हमुख्यः॥ सभाजयन्भृत्यवचोमुकुंदस्तमाब

भाषेश्रवणीयवीर्यः॥१॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥बार्हस्पत्यसवैनात्रसाधुर्वैदुर्जनेरितैः॥दुरुक्तैर्भिन्नमात्मानंयःसमाधातुमीश्वरः॥२॥नतथात
प्यतेविद्धःपुमान्बाणैःसुमर्मगैः॥यथातुदंतिमर्मस्थाह्यसतांपुरुषेषवः॥३॥कथयंतिमहत्पुण्यमितिहासमिहोद्धव॥तमहंवर्णयिष्यामिनिबोधसुसमा
हितः॥४॥केनचिद्भिक्षुणागीतंपरिभूतेनदुर्जनैः॥स्मरताधृतियुक्तेनविपाकंनिजकर्मणाम्॥५॥अवंतिषुद्विजःकश्चिदासीदाढ्यतमःश्रिया॥वार्तावृत्तिः
कदर्यस्तुकामीलुब्धोतिकोपनः॥६॥ज्ञातयोतिथयस्तस्यवाङ्मात्रेणापिनार्चिताः॥शून्यावसथआत्मापिकालेकामैरनर्चितः॥७॥दुःशीलस्यकदर्य
स्यद्रुह्यंतेपुत्रबांधवाः॥दारादुहितरोभृत्याविषण्णानाचरन्प्रियम्॥८॥तस्यैवंयक्षवित्तस्यच्युतस्योभयलोकतः॥धर्मकामविहीनस्यचुक्रुधुःपंच
भागिनः॥९॥तदवध्यानविस्रस्तपुण्यस्कंधस्यभूरिद॥अर्थोप्यगच्छन्निधनंबह्वायासपरिश्रमः॥१०॥ज्ञातयोजगृहुःकिंचित्किंचिद्दस्यवउद्
व॥दैवतःकालतःकिंचिद्ब्रह्मबंधोर्नृपार्थिवात्॥११॥सएवंद्रविणेनष्टेधर्मकामविवर्जितः॥उपेक्षितश्चस्वजनैश्चिंतामापदुरत्ययाम्॥१२॥न
स्यैवंध्यायतोदीर्घंनष्टरायस्तपस्विनः॥खिद्यतोबाष्पकंठस्यनिर्वेदःसुमहानभूत्॥१३॥सचाहेदमिदंकष्टंवृथात्मामेनुतापितः॥नधर्मायनकामा
ययस्यार्थायासईदृशः॥१४॥प्रायेणार्थाःकदर्याणांनसुखायकदाचन॥इहचात्मोपतापायमृतस्यनरकायच॥१५॥यशोयशस्विनांशुद्धंश्लाघ्यायेगु

भा॰ए॰म्
॥४०॥

णिनांगुणाः॥लोभःस्वल्पोऽपितान्हंतिश्वित्रोरूपमिवेप्सितम्॥१६॥अर्थस्यसाधनेसिद्धउत्कर्षेरक्षणेव्यये॥नाशोपभोगआयासस्त्रासश्चिंताभ्रमोनृ
णाम्॥१७॥स्तेयंहिंसाऽनृतंदंभःकामःक्रोधःस्मयोमदः॥भेदोवैरमविश्वासःसंस्पर्धाव्यसनानिच॥१८॥एतेपंचदशानर्थाह्यर्थमूलामतानृणाम्॥तस्मादन
र्थमर्थाख्यंश्रेयोर्थीदूरतस्त्यजेत्॥१९॥भिद्यंतेभ्रातरोदाराःपितरःसुहृदस्तथा॥एकास्निग्धाःकाकिणिनासद्यःसर्वेऽरयःकृताः॥२०॥अर्थेनाल्पीयसा
ह्येतेसंरब्धादीप्तमन्यवः॥त्यजंत्याशुस्पृधोघ्नंतिसहसोत्सृज्यसौहृदम्॥२१॥लब्ध्वाजन्मामरप्रार्थ्यंमानुष्यंतद्द्विजाग्र्यताम्॥तदनादृत्ययेस्वार्थंघ्नं
तियांत्यशुभांगतिम्॥२२॥स्वर्गापवर्गयोर्द्वारंप्राप्यलोकमिमंपुमान्॥द्रविणेकोनुषज्जेतमर्त्योऽनर्थस्यधामनि॥२३॥देवर्षिपितृभूतानिज्ञातीन्बंधूंश्चभागि
नः॥असंविभज्यचात्मानंयक्षवित्तःपतत्यधः॥२४॥व्यर्थयाऽर्थेहयावित्तंप्रमत्तस्यवयोबलम्॥कुशलायेनसिध्यंतिजरठःकिंनुसाधयेत्॥२५॥कस्मा
त्संक्लिश्यतेविद्वान्व्यर्थयाऽर्थेहयाऽसकृत्॥कस्यचिन्माययानूनंलोकोयंसुविमोहितः॥२६॥किंधनैर्धनदैर्वाकिंकामैर्वाकामदैरुत॥मृत्युनाग्रस्यमान
स्यकर्मभिर्वोतजन्मदैः॥२७॥नूनंमेभगवांस्तुष्टःसर्वदेवमयोहरिः॥येननीतोदशामेतांनिर्वेदश्चात्मनःप्लवः॥२८॥सोऽहंकालावशेषेणशोषयिष्येंग
मात्मनः॥अप्रमत्तोऽखिलस्वार्थेयदिस्यात्सिद्धआत्मनि॥२९॥तत्रमामनुमोदेरन्देवास्त्रिभुवनेश्वराः॥मुहूर्तेनब्रह्मलोकंखट्वांगःसमसाधयत्

अ॰
॥२३॥
॥४०॥

॥३०॥ श्रीभगवानुवाच॥ ॥इत्यभिप्रेत्यमनसाह्यावंत्योद्विजसत्तमः॥उन्मुच्यहृदयग्रंथीन्शांतोभिक्षुरभून्मुनिः॥३१॥सचचारमहीमेतांसंय
तात्मेंद्रियानिलः॥भिक्षार्थंनगरग्रामानसंगोऽलक्षितोऽविशत्॥३२॥तंवैप्रवयसंभिक्षुमवधूतमसज्जनाः॥दृष्ट्वापर्यभवन्भद्र बह्वीभिः
परिभूतिभिः॥३३॥केचित्त्रिवेणुंजगृहुरेकेपात्रंकमंडलुं॥पीठंचैकेऽक्षसूत्रंचकंथांचीराणिकेचन॥३४॥प्रदायचपुनस्तानिदर्शितान्याददुर्मुनेः
अन्नंचभैक्ष्यसंपन्नंभुंजानस्यसरित्तटे॥मूत्रयंतिचपापिष्ठाष्ठीवंत्यस्यचमूर्द्धनि॥३५॥यतवाचंवाचयंतिताडयंतिनवक्तिचेत्॥तर्जयंत्यपरेवा
ग्भिःस्तेनोयमितिवादिनः॥३६॥बध्नंतिरज्ज्वातंकेचिद्बध्यतांबध्यतामिति॥क्षिपंत्येकेवजानंतएषधर्मध्वजःशठः॥३७॥क्षीणवित्तइमांवृ
त्तिमग्रहीत्स्वजनोज्झितः॥अहोएषमहासारोधृतिमान्गिरिराडिव॥३८॥मौनेनसाधयत्यर्थंबकवद्दृढनिश्चयः॥इत्येकेविहसंत्येनमेकेदुर्वा
तयंतिच॥३९॥तंबबंधुर्निरुरुधुर्यथाक्रीडनकंद्विजम्॥एवंसभौतिकंदुःखंदैविकंदैहिकंचयत्॥४०॥भोक्तव्यमात्मनोदिष्टंप्राप्तंप्राप्तमबुध्यत
परिभूतइमांगाथामगायतनराधमैः॥पातयद्भिःस्वधर्मस्थोधृतिमास्थायसात्विकीम्॥४१॥ ॥द्विजउवाच॥ ॥नायंजनोमेसुखदुःखहे
तुर्नदेवतात्माग्रहकर्मकालाः॥मनःपरंकारणमामनंतिसंसारचक्रंपरिवर्तयेद्यत्॥४२॥मनोगुणान्वैसृजतेबलीयस्ततश्चकर्माणिविल

भा०ए०म

॥४७॥

क्षणानि॥ शुक्लानि कृष्णान्यथ लोहितानि तेभ्यः सवर्णाः सृतयो भवंति॥४३॥ अनीह आत्मा मनसा समीहता हिरण्मयो मत्सख उद्विचष्टे॥
मनः स्वलिंगं परिगृह्य कामान् जुषन्निबद्धो गुणसंगतोसौ॥४४॥ दानं स्वधर्मो नियमो यमश्च श्रुतानि कर्माणि च सद्व्रतानि॥ सर्वे मनोनिग्रहलक्ष
णांताः परो हि योगो मनसः समाधिः॥४५॥ समाहितं यस्य मनः प्रशांतं दानादिभिः किं वद तस्य कृत्यम्॥ असंयतं यस्य मनो विनश्यद् दानादिभिश्चे
दपरं किमेभिः॥४६॥ मनोवशेऽन्ये ह्यभवंस्म देवा मनश्च नान्यस्य वशं समेति॥ भीष्मो हि देवः सहसः सहीयान् युंज्याद्वशे तं स हि देवदेवः॥४७॥ तं दुर्ज
यं शत्रुमसह्यवेगमरुंतुदं तं न विजित्य केचित्॥ कुर्वंत्यसद्विग्रहमत्र मर्त्यैर्मित्राण्युदासीनरिपून्विमूढाः॥४८॥ देहं मनोमात्रमिमं गृहीत्वा ममा
हमित्यंधधियो मनुष्याः॥ एषोहमन्योयमिति भ्रमेण दुरंतपारे तमसि भ्रमंति॥४९॥ जनस्तु हेतुः सुखदुःखयोश्चेत् किमात्मनश्चात्र हि भौ
मयोस्तत्॥ जिह्वां क्वचित्संदशति स्वदद्भिस्तद्वेदनायां कतमाय कुप्येत्॥५०॥ दुःखस्य हेतुर्यदि देवतास्तु किमात्मनस्तत्र विकारयोस्तत्॥
यदंगमंगेन निहन्यते क्वचित् क्रुध्येत कस्मै पुरुषः स्वदेहे॥५१॥ आत्मा यदि स्यात्सुखदुःखहेतुः किमन्यतस्तत्र निजस्वभावः॥ न ह्यात्मनो
ऽन्यद्यदि तन्मृषा स्यात् क्रुध्येत कस्मा [illegible] न सुखं न दुःखम्॥५२॥ ग्रहा निमित्तं सुखदुःखयोश्चेत् किमात्मनस्तद्धिजउाजउत्वे

अ०

॥२३॥

॥४७॥

देहस्त्वचित्पुरुषोऽयं सुपर्णः क्रुध्येत कस्मै पुरुषस्ततोऽन्यः॥५२॥ कर्मास्तु हेतुः सुखदुःखयोश्चेत्किमात्मनस्तद्धि जडाजडत्वे॥ देहस्त्वचित्पुरुषोऽ
यं सुपर्णः क्रुध्येत कस्मै न हि कर्ममूलं।५४॥ कालस्तु हेतुः सुखदुःखयोश्चेत्किमात्मनस्तत्र तदात्मकोऽसौ। नाग्नेर्हि तापो न हिमस्य तत्स्यात् क्रुध्ये
त कस्मै न परस्य द्वन्द्वम्॥५५॥ न केनचित्क्वापि कथंचनास्य द्वन्द्वोपरागः परतः परस्य॥ यथाऽहमः संसृतिरूपिणः स्यादेवं प्रबुद्धो न बिभेति भूतैः॥५६॥ एतां
समास्थाय परात्मनिष्ठामध्यासितां पूर्वतमैर्महर्षिभिः। अहं तरिष्यामि दुरन्तपारं तमो मुकुन्दाङ्घ्रिनिषेवयैव॥५७॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥निर्विद्य नष्ट
द्रविणो गतक्लमः प्रव्रज्य गां पर्यटमान इत्थम्। निराकृतोऽसद्भिरपि स्वधर्मादकंपितोऽमूं मुनिराह गाथाम्॥५८॥ सुखदुःखप्रदो नान्यः पुरुष
स्यात्मविभ्रमः॥ मित्रोदासीनरिपवः संसारस्तमसः कृतः॥५९॥ तस्मात्सर्वात्मना तात निग्रहाण मनो धिया॥ मय्यावेशितया युक्त एतावान्यो
गसंग्रहः॥६०॥ य एतां भिक्षुणा गीतां ब्रह्मनिष्ठां समाहितः॥ धारयंश्छ्रावयंश्छृण्वन्द्वन्द्वैर्नैवाभिभूयते॥६१॥ इति श्री भा॰ म॰ एकादश
स्कंधे भ॰ उ॰ सं॰ गीता॰ त्रयोविंशोऽध्यायः॥२३॥ ॥चतुर्विंशे तु सांख्येन मनोमोहो निवार्यते। आत्मनः सर्वभावानामागमापायचिंतया॥१॥ स्वप
दं च भक्तानामहं कृत्वाप्यसंयमः॥ चित्तस्योत्कः पुनः कृष्णः सांख्यमत्रात्ततत्त्वके॥२॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥अथ ते संप्रवक्ष्यामि सांख्यं

भा०ए०स्कं०
।।४२।।

पूर्वैर्विनिश्चितम्।।यद्विज्ञाय पुमान्सद्यो जह्याद्वैकल्पिकं भ्रमम्।।१।।आसीज्ज्ञानमथो ह्यर्थ एकमेवाविकल्पितम्।।यदा विवेकनिपुणा आदौ कृत युगे युगे।।२।।तन्मायाफलरूपेण केवलं निर्विकल्पितम्।।वाङ्मनोऽगोचरं सत्यं द्विधा समभवद्बृहत्।।३।।तयोरेकतरो ह्यर्थः प्रकृतिः सोभयात्मिका।।ज्ञानं त्वन्यतमो भावः पुरुषः सोऽभिधीयते।।४।।तमो रजः सत्त्वमिति प्रकृतेरभवन्गुणाः।।मया प्रक्षोभ्यमाणायाः पुरुषानुमतेन च।।५।।तेभ्यः समभवत्सूत्रं महान्सूत्रेण संयुतः।।ततो विकुर्वतो जातो योऽहंकारो विमोहनः।।६।।वैकारिकस्तैजसश्च तामसश्चेत्यहं त्रिवृत्।।तन्मात्रेन्द्रियमनसां कारणं चिदचिन्मयः।।७।।अर्थस्तन्मात्रिकाज्जज्ञे तामसादिन्द्रियाणि च।।तैजसाद्देवता आसन्नेकादश च वैकृतात्।।८।।मया संचोदिता भावाः सर्वे संहत्यकारिणः।।अंडमुत्पादयामासुर्ममायतनमुत्तमम्।।९।।तस्मिन्नहं समभवमंडे सलिलसंस्थितौ।।मम नाभ्यामभूत्पद्मं विश्वाख्यं तत्र चात्मभूः।।१०।।देवानामोक आसीत्स्वर्भूतानां च भुवः पदम्।।मर्त्यादीनां च भूर्लोकः सिद्धानां त्रितयात्परम्।।अधोऽसुराणां नागानां भूमेरोकोऽसृजत्प्रभुः।।१२।।त्रिलोक्यां गतयः सर्वाः कर्मणां त्रिगुणात्मनाम्।।योगस्य तपसश्चैव न्यासस्य गतयोऽमलाः।।१३।।महर्जनस्तपः सत्यं भक्तियोगस्य मद्गतिः।।मया कालात्मना धात्रा कर्मयुक्तमिदं जगत्।।गुणप्रवाह एतस्मिन्नुन्मज्जति निमज्जति।।१४।।अणुर्बृहत्कृशः स्थूलो यो यो भावः प्रसिध्यति।।

^ सोऽसृजत्तपसा युक्तो रजसा मदनुग्रहात्।।लोकान्सपालान्विश्वात्मा भूर्भुवः स्वरिति त्रिधा।।

अ०
।।२४।।

।।४२।।

सर्वोस्युभयसंयुक्तः प्रकृत्यापुरुषेणच॥१५॥ यस्तुयस्यादिरंतश्चसवैमध्यंचतस्यसत्॥ विकारोव्यवहारार्थोयथातैजसपार्थिवाः॥१६॥ यदुपादायपूर्वस्तुभावोविकुरुतेपरम्॥ आदिरंतोयदायस्यतत्सत्यमभीधीयते॥१७॥ प्रकृतिर्ह्यस्योपादानमाधारःपुरुषःपरः॥ सतोऽभिव्यंजकः कालोब्रह्मतत्त्रितयंत्वहम्॥१८॥ सर्गःप्रवर्ततेतावत्पौर्वापर्येणनित्यशः॥ महान्गुणविसर्गार्थःस्थित्यंतोयावदीक्षणम्॥१९॥ विराण्मयासाद्यमानोलोककल्पविकल्पकः॥ पंचत्वायविशेषायकल्पतेभुवनैःसह॥२०॥ अन्नेप्रलीयतेमर्त्यमन्नंधानासुलीयते॥ धानाभूमौप्रलीयंतेभूमिर्गंधेप्रलीयते॥२१॥ अप्सुप्रलीयतेगंधआपश्चस्वगुणेरसे॥ लीयतेज्योतिषिरसोज्योतीरूपेप्रलीयते॥२२॥ रूपंवायौसचस्पर्शेलीयतेसोऽपिचांबरे॥ अंबरंशब्दतन्मात्रइंद्रियाणिस्वयोनिषु॥२३॥ योनिर्वैकारिकेसौम्यलीयतेमनसीश्वरे॥ शब्दोभूतादिमप्येतिभूतादिर्महतिप्रभुः॥२४॥ सलीयतेमहान्स्वेषुगुणेषुगुणवत्तमः॥ तेऽव्यक्तेसंप्रलीयंतेतत्कालेलीयतेऽव्यये॥२५॥ कालोमायामयेजीवेजीवआत्मनिमय्यजे॥ आत्माकेवलआत्मस्थोविकल्पापायलक्षणः॥२६॥ एवमन्वीक्षमाणस्यकथंवैकल्पिकोभ्रमः॥ मनसोहृदितिष्ठेतव्योम्नीवार्कोदयेतमः॥२७॥ एषसांख्यविधिःप्रोक्तःसंशयग्रंथिभेदनः॥ प्रतिलोमानुलोमाभ्यांपरावरदृशामया॥२८॥ इतिश्रीभा॰म॰एकादशस्कंधेचतुर्विंशोऽध्यायः॥२४॥ श्रीसदाशिव॥ पंचविंशेस्वनैर्गुण्यप्रतिपत्त्यैनिरूप्यते॥ चित्त

प्रभवसत्वादिगुणवृत्तिरनेकधा॥१॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥गुणानामसम्मिश्राणां पुमान्येनयथा भवेत्॥ तन्मे पुरुषवर्येदमुपधारय
शंसतः॥१॥ शमोदमस्तितिक्षेक्षातपः सत्यंदयास्मृतिः॥ तुष्टिस्त्यागोऽस्पृहा श्रद्धा ह्रीर्दयादिः स्वनिर्वृतिः॥२॥ कामईहामदस्तृष्णास्तंभआ
शीर्भिदासुखम्॥ मदोत्साहोयशःप्रीतिर्हास्यंवीर्यबलोद्यमः॥३॥ क्रोधोलोभोऽनृतंहिंसायाञ्चादंभःक्लमःकलिः॥ शोकमोहौविषादार्तीनिद्रा
शाभीरनुद्यमः॥ ४॥ सत्वस्यरजसश्चैतास्तमसश्चानुपूर्वशः॥ वृत्तयोवर्णितप्रायाः सन्निपातमथोशृणु॥५॥ सन्निपातस्त्वहमितिममेत्युद्धवया
मतिः॥ व्यवहारः सन्निपातोमनोमात्रेंद्रियासुभिः॥६॥ धर्मेचार्थेचकामेचयदासौपरिनिष्ठितः॥ गुणानांसन्निकर्षोऽयंश्रद्धारतिधनावहः॥७॥ प्र
वृत्तिलक्षणेनिष्ठापुमान्यर्हिगृहाश्रमे॥ स्वधर्मेचानुतिष्ठेतगुणानांसमितिर्हिसा॥ ८॥ पुरुषंसत्वसंयुक्तमनुमीयाच्छमादिभिः॥ कामादिभीरजो
युक्तंक्रोधाद्यैस्तमसायुतम्॥९॥ यदाभजतिमांभक्त्यानिरपेक्षः स्वकर्मभिः॥ तंसत्वप्रकृतिंविद्यात्पुरुषंस्त्रियमेवच॥१०॥ यदाआशिषआशास्य
मांभजेतस्वकर्मभिः॥ तंरजः प्रकृतिंविद्याद्धिंसामाशास्यतामसम्॥११॥ सत्वंरजस्तमइतिगुणाजीवस्यनैवमे॥ चित्तजायैस्तुभूतानांसज्जमानोनि
बध्यते॥१२॥ यदेतरौजयेत्सत्वंभास्वरंविशदंशिवम्॥ तदासुखेनयुज्येतधर्मज्ञानादिभिःपुमान्॥१३॥ यदाजयेत्तमःसत्वंरजःसंगंभिदाबलम्॥ तदा

दुःखेनयुज्येतकर्मणायशसाश्रिया।।१४।।यदाजयेद्रजःसत्वंतमोमूढंलयंजडम्।।युज्येतशोकमोहाभ्यांनिद्रयाहिंसयाशया।।१५।।यदाचित्तंप्रसीदेत
इंद्रियाणांचनिर्वृतिः।।देहेऽभयंमनोसंगंतत्सत्वंविद्धिमत्पदम्।।१६।।विकुर्वन्क्रिययाचाधीरनिर्वृत्तिश्चचेतसाम्।।गात्रास्वास्थ्यंमनोभ्रांतंरजएतैर्निशा
मय।।१७।।सीदच्चित्तंप्रलीयेतचेतसोग्रहणेक्षमम्।।मनोनष्टंतमोग्लानिस्तमस्तदुपधारय।।१८।।एधमानेगुणेसत्वेदेवानांबलमेधते।।असुराणांचर
जसितमस्युद्धवरक्षसाम्।।१९।।सत्वाज्जागरणंविद्याद्रजसास्वप्नमादिशेत्।।प्रस्वापंतमसाजंतोस्तुरीयंत्रिषुसंततम्।।२०।।उपर्युपरिगच्छंतिसत्वेन
ब्राह्मणाजनाः।।तमसाऽधोऽधआमुख्याद्रजसांतरचारिणः।।२१।।सत्वेप्रलीनाःस्वर्यांतिनरलोकंरजोलयाः।।तमोलयास्तुनिरयंयांतिमामेवनि
र्गुणाः।।२२।।मदर्पणंनिष्फलंवासात्विकंनिजकर्मतत्।।राजसंफलसंकल्पंहिंसाप्रायादितामसम्।।२३।।कैवल्यंसात्विकंज्ञानंरजोवैकल्पिकंचयत्।।
प्राकृतंतामसंज्ञानंमन्निष्ठंनिर्गुणंस्मृतम्।।२४।।वनंतुसात्विकोवासोग्रामोराजसउच्यते।।तामसंद्यूतसदनंमन्निकेतंतुनिर्गुणम्।।२५।।सात्विकःका
रकोसंगीरागांधोराजसःस्मृतः।।तामसःस्मृतिविभ्रष्टोनिर्गुणोमदपाश्रयः।।२६।।सात्विक्याध्यात्मिकीश्रद्धाकर्मश्रद्धातुराजसी।।तामस्यधर्मेयाश्र
द्धामत्सेवायांतुनिर्गुणा।।२७।।पथ्यंपूतमनायस्तमाहार्यंसात्विकंस्मृतम्।।राजसंचेंद्रियप्रेष्ठंतामसंचार्तिदाशुचि।।२८।।सात्विकंसुखमात्मोत्थंवि

भा० ए० म्
॥४४१॥

अ०
॥२५॥

षयोत्थं तु राजसम्॥ तामसं मोहदैन्योत्थं निर्गुणं मदपाश्रयम्॥२९॥ द्रव्यं देशः फलं कालो ज्ञानं कर्म च कारकः॥ श्रद्धावस्थाकृतिर्निष्ठा त्रैगुण्यः सर्व एव हि॥३०॥ सर्वे गुणमया भावाः पुरुषाव्यक्तधिष्ठिताः॥ दृष्टं श्रुतमनुध्यातं बुद्ध्या वा पुरुषर्षभ॥३१॥ एताः संसृतयः पुंसो गुणकर्मनिबंधनाः॥ येनेमे निर्जिताः सौम्य गुणा जीवेन चित्तजाः॥ भक्तियोगेन मन्निष्ठो मद्भावाय प्रपद्यते॥३२॥ तस्माद्देहमिमं लब्ध्वा ज्ञानविज्ञानसंभवम्॥ गुणसंगं विनिर्धूय मां भजंतु विचक्षणाः॥३३॥ निःसंगो मां भजेद्विद्वानप्रमत्तो जितेंद्रियः॥ रजस्तमश्चाभिजयेत्सत्वसंसेवया मुनिः॥ सत्वं चाभिजयेद्युक्तो नैरपेक्ष्येण शांतधीः॥३४॥ संपद्यते गुणैर्मुक्तो जीवो जीवं विहाय माम्॥ जीवो जीवविनिर्मुक्तो गुणैश्चाशयसंभवैः॥ मयैव ब्रह्मणा पूर्णो न बहिर्नांतरश्चरेत्॥३५॥ इति श्री भा० म० एकादशस्कंधे पंचविंशोध्यायः॥२५॥

॥षड्विंशे योगनिष्ठायां विघातो दुष्टसंगतः॥ साधुसंगेन तन्निष्ठा पराकाष्ठेति वर्ण्यते॥१॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥

मल्लक्षणमिमं कायं लब्ध्वा मद्धर्म आस्थितः॥ आनंदं परमात्मानमात्मस्थं समुपैति माम्॥१॥ गुणमय्या जीवयोन्या विमुक्तो ज्ञाननिष्ठया॥ गुणेषु मायामात्रेषु दृश्यमानेष्ववस्तुतः॥ वर्तमानोऽपि न पुमान्युज्यतेवस्तुभिर्गुणैः॥२॥ संगं न कुर्यादसतां शिश्नोदरतृपां क्वचित्॥ तस्यानुगस्तमस्यंधे पतत्यंधानुगांधवत्॥३॥ ऐलः संम्राडिमां गाथामगायत बृहच्छ्रवाः॥ उर्वशीविरहान्मुह्यन्निर्विण्णः शोकसंयमे॥४॥ त्यक्त्वात्मानं व्रजंतीं तां नग्न

॥२६॥

उन्मत्तवन्नृपः ॥ विलपन्नन्वगाज्जाये घोरे तिष्ठेति विक्लवः ॥ ५ ॥ कामानतृप्तोऽनुजुषन्क्षुल्लकान्वर्षयामिनीः ॥ नवेदयांतीर्नायांतीरुर्वश्याकृ
ष्टचेतनः ॥ ६ ॥ ॥ ऐल उवाच ॥ ॥ अहोमेमोहविस्तारः कामकश्मलचेतसः ॥ देव्यागृहीतकंठस्य नायुःखंडाइमेस्मृताः ॥ ७ ॥ नाहंवेदाभिनि
र्मुक्तः सूर्योवाभ्युदितोमुया ॥ मुषितोवर्षपूगानां बताहानिगतान्युत ॥ ८ ॥ अहोमेआत्मसंमोहोयेनात्मायोषितांकृतः ॥ क्रीडामृगश्चक्रवर्ती
नरदेवशिखामणिः ॥ ९ ॥ सपरिच्छदमात्मानंहित्वातृणमिवेश्वरम् ॥ यांतींस्त्रियंचान्वगमंनग्नउन्मत्तवद्रुदन् ॥ १० ॥ कुतस्तस्यानुभावः स्या
त्तेजईशित्वमेववा ॥ योऽन्वगच्छंस्त्रियंयांतींखरवत्पादताडितः ॥ ११ ॥ किंविद्यया किंतपसा किंत्यागेनश्रुतेनवा ॥ किंविविक्तेनमौनेन
स्त्रीभिर्यस्यमनोहृतम् ॥ १२ ॥ स्वार्थस्याकोविदंधिङ्मांमूर्खंपंडितमानिनम् ॥ योऽहमीश्वरतांप्राप्यस्त्रीभिर्गोखरवज्जितः ॥ १३ ॥ सेवतोव
र्षपूगान्मेउर्वश्याअधरासवम् ॥ नतृप्यत्यात्मभूःकामोवह्निराहुतिभिर्यथा ॥ १४ ॥ पुंश्चल्यापहृतंचित्तंकोन्वन्योमोचितुंप्रभुः ॥ आत्मारामेश्वर
मृतेभगवंतमधोक्षजम् ॥ १५ ॥ बोधितस्यापिदेव्यामेसूक्तवाक्येनदुर्मतेः ॥ मनोगतोमहामोहोनापयात्यजितात्मनः ॥ १६ ॥ किमेतयानोपकृ
तंरज्ज्वावासर्पचेतसः ॥ रज्जुस्वरूपाविदुषोयोऽहंयदजितेंद्रियः ॥ १७ ॥ क्वायंमलीमसःकायोदौर्गंध्याद्यात्मकोऽशुचिः ॥ क्वगुणाःसौमनस्या

भा॰ए॰म॰ यात्वध्यासोऽविचार्यतां ॥१८॥ पित्रोः किं स्वं नु भार्यायाः स्वामिनोऽग्नेः श्वगृध्रयोः ॥ किमात्मनः किं सुहृदामिति यो नावसीयते ॥१९॥ तस्मिन्कलेवरेऽमेध्ये तुच्छनिष्ठे विषज्जते ॥ अहो सुभद्रं सुनसं सुस्मितं च मुखं स्त्रियः ॥२०॥ त्वङ्मांसरुधिरस्नायुमेदोमज्जाऽस्थिसंहतौ ॥ विण्मूत्रपूये रमतां कृमीणां कियदंतरम् ॥२१॥ अथाऽपि नोपसज्जेत स्त्रीषु स्त्रैणेषु चार्थवित् ॥ विषयेंद्रियसंयोगान्मनः क्षुभ्यति नान्यथा ॥२२॥ अदृष्टादश्रुताद्भावान्न भाव उपजायते ॥ असंप्रयुंजतः प्राणान् शाम्यति स्तिमितं मनः ॥२३॥ तस्मात्संगो न कर्तव्यः स्त्रीषु स्त्रैणेषु चेंद्रियैः ॥ विदुषां चाप्यविश्रब्धः षड्वर्गः किमु मादृशाम् ॥२४॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ एवं प्रगायन्नृदेवदेवः स उर्वशीलोकमथो विहाय ॥ आत्मानमात्मन्यवगम्य मां वै उपारमज्ज्ञानविधूतमोहः ॥२५॥ ततो दुःसंगमुत्सृज्य सत्सु सज्जेत बुद्धिमान् ॥ संत एतस्य छिंदंति मनोव्यासंगमुक्तिभिः ॥२६॥ संतोऽनपेक्षा मच्चित्ताः प्रशांताः समदर्शनाः ॥ निर्ममा निरहंकारा निर्द्वंद्वा निष्परिग्रहाः ॥२७॥ तेषु नित्यं महाभाग महाभागेषु मत्कथाः ॥ संभवंति हिता नृणां जुषतां प्रपुनंत्यघम् ॥२८॥ ता ये शृण्वंति गायंति ह्यनुमोदंति चादृताः ॥ मत्पराः श्रद्दधानाश्च भक्तिं विंदंति ते मयि ॥२९॥ भक्तिं लब्धवतः साधोः किमन्यदवशिष्यते ॥ मय्यनंतगुणे ब्रह्मण्यानंदानुभवात्मनि ॥३०॥ यथोपश्रयमाणस्य भगवंतं विभावसुम् ॥ शीतं भयं तमोऽप्येति साधून्संसेवतस्तथा ॥३१॥

निमज्योन्मज्जतांघोरेभवाब्धौपरमायनम्॥ संतोब्रह्मविदःशांतानौर्दृढेवाप्सुमज्जताम्॥ ३२॥ अन्नंहिप्राणिनांप्राणआर्तानांशरणंत्वहम्॥ धर्मोवित्तं ९
नृणांप्रेत्यसंतोर्वाग्बिभ्यतोरणम्॥ ३३॥ संतोदिशंतिचक्षूंषिबहिरर्कःसमुत्थितः॥ देवताबांधवाःसंतःसंतआत्माहमेवच॥ ३४॥ वैतसेनस्ततोप्येव
मुर्वश्यालोकनिस्पृहः॥ मुक्तसंगोमहीमेतामात्मारामश्चचारह॥ ३५॥ इतिश्रीभा॰म॰एकादशस्कंधेऐलगीतंनामषड्विंशोऽध्यायः॥ २६॥ ॥ ७॥
सप्तविंशेक्रियायोगःसम्यक्चित्तप्रसादकः॥ सर्वकामाप्तिहेतुश्चसांगःप्रोक्तःसमासतः॥ १॥ रागाद्याकुलचित्तानांकुलोसंगादिसंभवः॥ इतिकृष्णार्चनंभद्र
मनुस्मृत्यानुपृच्छति॥ २॥ ॥ उद्धवउवाच॥ ॥ क्रियायोगंसमाचक्ष्वभवदाराधनंप्रभो॥ यस्मात्त्वांयेयथाऽर्चंतिसात्वताःसात्वतर्षभ॥ १॥ एतद्वदं
तिमुनयोमुहुर्निःश्रेयसंनृणाम्॥ नारदोभगवान्व्यासआचार्योंऽगिरसःसुतः॥ २॥ निसृतंतेमुखांभोजाद्यदाहभगवानजः॥ पुत्रेभ्योभृगुमुख्येभ्योदे
व्यैचभगवान्भवः॥ ३॥ एतद्वैसर्ववर्णानामाश्रमाणांचसंमतम्॥ श्रेयसामुत्तमंमन्येस्त्रीशूद्राणांचमानद॥ ४॥ एतत्कमलपत्राक्षकर्मबंधविमोचनम्
भक्तायचानुरक्तायब्रूहिविश्वेश्वरेश्वर॥ ५॥ ॥ श्रीभगवानुवाच॥ ॥ नह्यंतोऽनंतपारस्यकर्मकांडस्यचोद्धव॥ संक्षिप्तंवर्णयिष्यामियथावदनुपू
र्वशः॥ ६॥ वैदिकस्तांत्रिकोमिश्रइतिमेत्रिविधोमखः॥ त्रयाणामीप्सितेनैवविधिनामांसमर्चयेत्॥ ७॥ यदास्वनिगमेनोक्तंद्विजत्वंप्राप्यपूरुषः॥ यथा

भा० ए० म्रू
॥४६॥

यजेतमां भक्त्या श्रद्धयातन्निबोधमे ॥८॥ अर्चायांस्थंडिलेऽग्नौवासूर्येवाप्सु हृदिद्विजे ॥ द्रव्येनभक्तियुक्तोऽर्चेत्स्वगुरुंमाममायया ॥९॥ पूर्वंस्नानंप्रकुर्वीत
धौतदंतोंगशुद्धये ॥ उभयैरपिचस्नानंमंत्रैर्मृद्ग्रहणादिभिः ॥१०॥ संध्योपास्त्यादिकर्माणिवेदेनाचोदितानिमे ॥ पूजांतैःकल्पयेत्सम्यक्संकल्पःकर्मपावनीम् ॥
११॥ शैलीदारुमयीलौहीलेप्यालेख्याचसैकती ॥ मनोमयीमणिमयीप्रतिमाऽष्टविधास्मृता ॥१२॥ चलाचलेतिद्विविधाप्रतिष्ठाजीवमंदिरम् ॥ उद्वासावाहने
नस्तःस्थिरायामुद्धवार्चने ॥१३॥ अस्थिरायांविकल्पःस्यात्स्थंडिलेतुभवेद्द्वयम् ॥ स्नपनंत्वविलेप्यायामन्यत्रपरिमार्जनम् ॥१४॥ द्रव्यैःप्रसिद्धैर्मद्यागःप्रतिमादि
ष्वमायिनः ॥ भक्तस्यचयथालब्धैर्हृदिभावेनचैवहि ॥१५॥ स्नानालंकरणंप्रेष्ठमर्चायामेवतूद्धव ॥ स्थंडिलेतत्त्वविन्यासोवन्हावाज्यप्लुतंहविः ॥१६॥ सूर्येचा
भ्यर्हणंप्रेष्ठंसलिलेसलिलादिभिः ॥ श्रद्धयोपाहृतंप्रेष्ठंभक्तेनममवार्यपि ॥१७॥ भूर्यप्यभक्तोपहृतंनमेतोषायकल्पते ॥ गंधोधूपःसुमनसोदीपोऽन्नाद्यंचकिंपु
नः ॥१८॥ शुचिःसंभृतसंभारःप्राग्दर्भैःकल्पितासनः ॥ आसीनःप्रागुदग्वार्चेदर्चायामथसंमुखः ॥१९॥ कृतन्यासःकृतन्यासांमदर्चांपाणिनामृजेत् ॥ कल
शंप्रोक्षणीयंचयथावदुपसाधयेत् ॥२०॥ तदद्भिर्देवयजनंद्रव्याण्यात्मानमेवच ॥ प्रोक्ष्यपात्राणित्रीण्यद्भिस्तैस्तैर्द्रव्यैश्चसाधयेत् ॥२१॥ पाद्यार्घ्याचमनी
यार्थंत्रीणिपात्राणिदेशिकः ॥ हृदाशीर्ष्णाऽथशिखयागायत्र्याचाभिमंत्रयेत् ॥२२॥ पिंडेवाय्वग्निसंशुद्धेहृत्पद्मस्थांपरांमम ॥ अण्वींजीवकलांध्यायेन्नादां

अ०
॥२७॥

॥४६॥

नेसिद्धभावितम्।।२३।।तयात्मभूतयापिंडेव्याप्तेसंपूज्यतन्मयः।।आवाह्यार्चादिषुस्थाप्यन्यस्तांगंमांप्रपूजयेत्।।२४।।पाद्योपस्पर्शार्हणादीनुपचारान्प्रक
ल्पयेत्।।धर्मादिभिश्चनवभिःकल्पयित्वासनंमम।।२५।।पद्ममष्टदलंतत्रकर्णिकाकेसरोज्ज्वलम्।।उभाभ्यांवेदतंत्राभ्यांमह्यंतूभयसिद्धये।।२६।।सुदर्शनं
पांचजन्यंगदासीषुधनुर्हलान्।।मुशलंकौस्तुभंमालांश्रीवत्संचानुपूजयेत्।।२७।।नंदंसुनंदंगरुडंप्रचंडंचंडमेवच।।महाबलंबलंचैवकुमुदंकुमुदेक्षणम्
।।२८।।दुर्गांविनायकंव्यासंविष्वक्सेनंगुरून्सुरान्।।स्वेस्वेस्थानेत्वभिमुखान्पूजयेत्प्रोक्षणादिभिः।।२९।।चंदनोशीरकर्पूरकुंकुमागुरुवासितैः।।सलिलैः
स्नापयेन्मंत्रैर्नित्यदाविभवेसति।।३०।।स्वर्णघर्मानुवाकेनमहापुरुषविद्यया।।पौरुषेणापिसूक्तेनसामनीराजनादिभिः।।३१।।वस्त्रोपवीताभरणपत्र
स्रग्गंधलेपनैः।।अलंकुर्वीतसप्रेममद्भक्तोमांयथोचितम्।।३२।।पाद्यमाचमनीयंचगंधंसुमनसोऽक्षतान्।।धूपदीपोपहार्याणिदद्यान्मेश्रद्धयाऽ
र्चकः।।३३।।गुडपायससर्पींषिशष्कुल्यापूपमोदकान्।।संयावदधिसूपांश्चनैवेद्यंसतिकल्पयेत्।।३४।।अभ्यंगोन्मर्दनादर्शदंतधावाभिषेचनम्।।
अन्नाद्यंगीतनृत्यानिपर्वणिस्युरुतान्वहम्।।३५।।विधिनाविहितेकुंडेमेखलागर्तवेदिभिः।।अग्निमाधायपरितःसमूहेत्पाणिनोदितम्।।३६।।परि
स्तीर्याथपर्युक्षेदन्वाधाययथाविधि।।प्रोक्षण्यासाद्यद्रव्याणिप्रोक्ष्याग्नौभावयेतमाम्।।३७।।तप्तजांबूनदप्रख्यंशंखचक्रगदांऽबुजैः।।लसच्चतु

भा०ए०मू०
॥४७॥

तुर्भुजंशांतंपद्मकिंजल्कवाससम्॥३८॥स्फुरत्किरीटकटककटिसूत्रवरांगदम्॥श्रीवत्सवक्षसंभ्राजत्कौस्तुभंवनमालिनम्॥३९॥ध्यायन्नभ्यर्च्यदारूणि
हविषाभिघृतानिच॥प्रास्याज्यभागावाघारौदत्वाचाज्यप्लुतंहविः॥४०॥जुहुयान्मूलमंत्रेणषोडशर्चावदानतः॥धर्मादिभ्योयथान्यायंमंत्रैःस्विष्ट
कृतंबुधः॥४१॥अभ्यर्च्याथनमस्कृत्यपार्षदेभ्योबलिंहरेत्॥मूलमंत्रंजपेद्ब्रह्मस्मरन्नारायणात्मकम्॥४२॥दत्वाचमनमुच्छेषंविष्वक्सेनायकल्पये
त्॥मुखवासंसुरभिमत्तांबूलाद्यमथार्हयेत्॥४३॥उपगायन्गृणन्नृत्यन्कर्माण्यभिनयन्मम॥मत्कथाःश्रावयन्शृण्वन्मुहूर्तंक्षणिकोभवेत्
॥४४॥स्तवैरुच्चावचैःस्तोत्रैःपौराणैःप्राकृतैरपि॥स्तुत्वाप्रसीदभगवन्नितिवंदेतदंडवत्॥४५॥शिरोमत्पादयोःकृत्वाबाहुभ्यांचपरस्परम्॥
प्रपन्नंपाहिमामीशभीतंमृत्युग्रहार्णवात्॥४६॥इतिशेषांसमादत्तांशिरस्याधायसत्वरम्॥उद्वासयेच्चेदुद्वास्यंज्योतिर्ज्योतिषितत्पुनः॥४७॥अ
र्चादिषुयदायत्रश्रद्धामांतत्रचार्चयेत्॥सर्वभूतेष्वात्मनिचसर्वात्माऽहमवस्थितः॥४८॥एवंक्रियायोगपथैःपुमान्वैदिकतांत्रिकैः॥अर्चन्नुभयतः
सिद्धिंमत्तोविंदत्यभीप्सिताम्॥४९॥मदर्चांसंप्रतिष्ठाप्यमंदिरंकारयेद्दृढम्॥पुष्पोद्यानानिरम्याणिपूजायात्रोत्सवाश्रितान्॥५०॥पूजादीनांप्र
वाहार्थंमहापर्वस्वथान्वहम्॥क्षेत्रापणपुरग्रामान्दत्वामत्सार्ष्टितामियात्॥५१॥प्रतिष्ठयासार्वभौमंसद्मनाभुवनत्रयम्॥पूजादिनाब्रह्मलो

अ०
॥२७॥
॥४७॥

कैंत्रिभिर्मत्साम्यनामियात्॥५२॥ मामेवनैरपेक्ष्येण भक्तियोगेन विंदति॥ भक्तियोगं स लभते एवं यः पूजयेत माम्॥५३॥ यः स्वदत्तां परैर्दत्तां हरे
त सुरविप्रयोः॥ वृत्तिं स जायते विड्भुग्वर्षाणामयुतायुतम्॥५४॥ कर्तुश्च सारथेर्हेतोरनुमोदितुरेव च॥ कर्मणां भागिनः प्रेत्य भूयो भूयसि तत्फल
म्॥५५॥ इति श्रीभा० म० एकादशस्कंधे सप्तविंशो ऽध्यायः॥२७॥ श्रीरस्तु॥ ॥अष्टाविंशे तु यः पूर्वं विस्तरेणोपवर्णितः॥ ज्ञानयोगः पुनश्चासौ
समाहृत्य निरूप्यते॥१॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥परस्वभावकर्माणि न प्रशंसेन्न गर्हयेत्॥ विश्वमेकात्मकं पश्यन् प्रकृत्या पुरुषेण च॥१॥ पर
स्वभावकर्माणि यः प्रशंसति निंदति॥ स आशु भ्रश्यते स्वार्थादसत्यभिनिवेशतः॥२॥ तैजसे निद्रयापन्ने पिंडस्थो नष्टचेतनः॥ मायां प्राप्नोति मृत्युं
वा तद्वन्नानार्थदृक्पुमान्॥३॥ किं भद्रं किमभद्रं वा द्वैतस्यावस्तुनः कियत्॥ वाचोदितं तदनृतं मनसा ध्यातमेव च॥४॥ छायाप्रत्याह्वयाभासा
ह्यसंतो ऽप्यर्थकारिणः॥ एवं देहादयो भावा यच्छंत्यामृत्युतो भयम्॥५॥ आत्मैव तदिदं विश्वं सृज्यते सृजति प्रभुः॥ त्रायते त्राति विश्वात्मा ह्रिय
ते हरतीश्वरः॥६॥ तस्मान्न ह्यात्मनो ऽन्यस्मादन्यो भावो निरूपितः॥ निरूपिते यं त्रिविधा निर्मूला भातिरात्मनि॥ इदं गुणमयं विद्धि त्रिविधं मायया
कृतम्॥७॥ एतद्विद्वान्मदुदितं ज्ञानविज्ञाननैपुणम्॥ न निंदति न च स्तौति लोके चरति सूर्यवत्॥८॥ प्रत्यक्षेणानुमानेन निगमेनात्मसंविदा॥

भा०ए०म्र
॥९८॥

आद्यंतवदसज्ज्ञात्वा निःसंगो विचरेदिह॥९॥ ॥उद्धव उवाच॥ ॥नैवात्मनो न देहस्य संसृतिर्द्रष्टृदृश्ययोः॥ अनात्मस्वदृशोरीश कस्य स्यादुपलभ्यते॥१०॥ आत्माऽव्ययोऽगुणः शुद्धः स्वयंज्योतिरनावृतः॥ अग्निवद्दारुवदचिद्देहः कस्येह संसृतिः॥११॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ यावद्देहेंद्रियप्राणैरात्मनः संनिकर्षणम्॥ संसारः फलवांस्तावदपार्थोऽप्यविवेकिनः॥१२॥ अर्थे ह्यविद्यमानेऽपि संसृतिर्न निवर्तते॥ ध्यायतो विषयानस्य स्वप्नेऽनर्थागमो यथा॥१३॥ यथा ह्यप्रतिबुद्धस्य प्रस्वापो बह्वनर्थभृत्॥ स एव प्रतिबुद्धस्य न वै मोहाय कल्पते॥१४॥ शोकहर्षभयक्रोधलोभमोहस्पृहादयः॥ अहंकारस्य दृश्यंते जन्ममृत्युश्च नात्मनः॥१५॥ देहेंद्रियप्राणमनोऽभिमानो जीवोऽन्तरात्मा गुणकर्ममूर्तिः॥ सूत्रं महानित्युरुधेव गीतः संसार आधावति कालतंत्रः॥१६॥ अमूलमेतद्बहुरूपरूपितं मनोवचःप्राणशरीरकर्म॥ ज्ञानासिनोपासनया शितेन च्छित्त्वा मुनिर्गां विचरत्यतृष्णः॥१७॥ ज्ञानं विवेको निगमस्तपश्च प्रत्यक्षमैतिह्यमथानुमानम्॥ आद्यंतयोरस्य यदेव केवलं कालश्च हेतुश्च तदेव मध्ये॥१८॥ विज्ञानमेतत्त्रियवस्थमंग गुणत्रयं कारणकार्यकर्तृ॥ समन्वयेन व्यतिरेकतश्च येनैव तुर्येण तदेव सत्यम्॥२०॥ न यत्पुरस्तादुत यन्न पश्चान्मध्ये च तन्न व्यपदेशमात्रम्॥ भूतं प्रसिद्धं च परेण यद्यत्तदेव तत्स्यादिति मे मनीषा॥२१॥ अविद्यमानोऽप्यवभासते यो वैकारि

अ०
॥२८॥

॥९८॥

कोराजससर्गएषः॥ ब्रह्मस्वयंज्योतिरतोविभातिब्रह्मेंद्रियार्थात्मविकारचित्रम्॥२२॥ एवंस्फुटंब्रह्मविवेकहेतुभिःपरापवादेनविशारदेन॥ छि
त्त्वात्मसंदेहमुपारमेतस्वानंदतुष्टोऽखिलकामुकेभ्यः॥२३॥ नात्मावपुःपार्थिवमिंद्रियाणिदेवाह्यसुर्वायुर्जलंहुताशः॥ मनोऽन्नमात्रंधिषणा
चसत्त्वमहंकृतिःखंक्षितिरर्थसाम्यम्॥२४॥ समाहितैःकःकरणैर्गुणात्मभिर्गुणोभवेन्मत्सुविविक्तधाम्नः॥ विक्षिप्यमाणैरुतकिंनुदूषणंघनैरुपेतै
र्विगतैरवेःकिम्॥२५॥ यथानभोवाय्वनलांबुभूगुणैर्गतागतैर्वर्तुगुणैर्नसज्जते॥ तथाऽक्षरंसत्त्वरजस्तमोमलैरहंमतेःसंसृतिहेतुभिःपरम्॥२६॥ त
थापिसंगःपरिवर्जनीयोगुणेषुमायारचितेषुतावत्॥ मद्भक्तियोगेनदृढेनयावद्रजोनिरस्येतमनःकषायः॥२७॥ यथामयोऽसाधुचिकित्सितोनृणां
पुनःपुनःसंतुदतिप्ररोहन्॥ एवंमनोऽपक्वकषायकर्मकुयोगिनंविध्यतिसर्वसंगम्॥२८॥ कुयोगिनोयेविहितांतरायैर्मनुष्यभूतैस्त्रिदशोपसृष्टैः॥तेप्रा
क्तनाभ्यासबलेनभूयोयुंजंतियोगंनतुकर्मतंत्रम्॥२९॥ करोतिकर्मक्रियतेचजंतुःकेनाप्यसौचोदितआनिपातात्॥ नतत्रविद्वान्प्रकृतौस्थितोऽ
पिनिवृत्ततृष्णःस्वसुखानुभूत्या॥३०॥ तिष्ठंतमासीनमुतव्रजंतंशयानमुक्षंतमदंतमन्नम्॥ स्वभावमन्यत्किमपीहमानमात्मानमात्मस्थमति
र्नवेद॥३१॥ यदिस्मपश्यत्यसदिंद्रियार्थंनानाऽनुमानेनविरुद्धमन्यत्॥ नमन्यतेवस्तुतयामनीषीस्वाप्नंयथोत्थायतिरोदधानम्॥३२॥ पूर्वंगृहीतंगु

२सकलानुभूतिः

णकर्मचित्रमज्ञानमात्मन्यविविक्तमंग॥ निवर्ततेतत्पुनरीक्षयैवनगृह्यतेनापिविसृज्यआत्मा॥३३॥ यथाहिभानोरुदयोनृचक्षुषांतमोनिहन्यान्नतुस
द्विधत्ते॥ एवंसमीक्षानिपुणासतीमेहन्यात्तमिस्रंपुरुषस्यबुद्धेः॥३४॥ एषस्वयंज्योतिरजोऽप्रमेयोमहानुभूतिः एकोऽद्वितीयोवचसांविरामेयेनेषि
तावागसवश्चरंति॥३५॥ एतावानात्मसंमोहोयद्विकल्पस्तुकेवले॥ आत्मन्नृतेस्वमात्मानमवलंबोनयस्यहि॥३६॥ यन्नामाकृतिभिर्ग्राह्यंपंचवर्णम
बाधितम्॥ व्यर्थेनाप्यर्थवादोयंद्वयंपंडितमानिनाम्॥३७॥ योगिनोऽपक्वयोगस्ययुंजतःकायउत्थितैः॥ उपसर्गैर्विहन्येततत्रायंविहितोविधिः॥३८
योगधारणयाकांश्चिदासनैर्धारणान्वितैः॥ तपोमंत्रौषधैःकांश्चिदुपसर्गान्विनिर्दहेत्॥३९॥ कांश्चिन्ममानुध्यानेननामसंकीर्तनादिभिः॥ यो
गेश्वरानुवृत्त्या वा हन्यादशुभदांश्छनैः॥४०॥ केचिद्देहमिमंधीराःसुकल्पंवयसिस्थिरम्॥ विधायविविधोपायैरथयुंजंतिसिद्ध
ये॥४१॥ नहितत्कुशलादृत्यंतदायासोह्यपार्थकः॥ अंतवत्वाच्छरीरस्यफलस्येववनस्पतेः॥४२॥ योगंनिषेवतोनित्यंकायश्चेत्कल्प
तामियात्॥ तच्छ्रद्दध्यान्नमतिमान्योगमुत्सृज्यमत्परः॥४३॥ योगचर्यामिमांयोगीविचरन्मदपाश्रयः॥ नांतरायैर्विहन्येतनिस्पृहःस्वसु
खानुभूः॥४४॥ इतिश्रीभा॰म॰एकादशस्कंधेअष्टाविंशोध्यायः॥२८॥ ॥पुनर्विंशेतुयःपूर्वंविस्तरेणनिरूपितः॥ भक्तियोगस्तमेवाहस्वभक्ताय

समासतः॥१॥ अनिक्लेशमिवालक्ष्ययोगे संगे कसंपदि॥ स्करेबोपायंपुनःकृष्णमुद्धवःपरिपृच्छति॥२॥ ॥उद्धव उवाच॥ सुदुष्करामि
मांमन्येयोगचर्यामनात्मनः॥ यथांऽजसापुमान्सिद्ध्येत्तन्मेब्रूह्यं जसाच्युत॥१॥ प्रायशःपुंडरीकाक्षयुंजतोयोगिनोमनः॥ विषीदं
त्यसमाधानान्मनोनिग्रहकर्शिताः॥२॥ अथातआनंददुघंपदांबुजंहंसाश्रयेरन्नरविंदलोचन॥ सुखंनुविश्वेश्वरयोगकर्मभिस्त्व
न्माययाऽमीविहितानमानिनः॥३॥ किंचित्रमच्युततवैतदशेषबंधोदासेष्वनन्यशरणेषुयदात्मसात्वम्॥ योऽरोचयन्सहमृगैःस्वयमी
श्वराणांश्रीमत्किरीटतटपीडितपादपीठः॥४॥ तंत्वाऽखिलात्मदयितेश्वरमाश्रितानांसर्वार्थदंस्वकृतविद्विसृजेतकोनु॥ कोवाभजे
त्किमपिविस्मृतयेऽनुभूत्यैकिंवाभवेन्नतवपादरजोजुषांनः॥५॥ नैवोपयंत्यपचितिंकवयस्तवेशब्रह्मायुषाऽपिकृतमृद्धमुदःस्मरंतः
योंऽतर्बहिस्तनुभृतामशुभंविधुन्वन्नाचार्यचैत्यवपुषास्वगतिंव्यनक्ति॥६॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ ॥इत्युद्धवेनात्यनुरक्तचेतसापृष्टोज
गत्क्रीडनकःस्वशक्तिभिः॥ गृहीतशक्तित्रयईश्वरेश्वरोराजगादसप्रेममनोहरस्मितः॥७॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥हंततेकथयिष्या
मिममधर्मान्सुमंगलान्॥ यान्श्रद्धयाचरन्मर्त्योमृत्युंजयतिदुर्जयम्॥८॥ कुर्यात्सर्वाणिकर्माणिमदर्थंशनकैःस्मरन्॥ मय्यर्पितमनश्चि

त्तोमद्धर्मात्ममनोरतिः॥९॥देशान्पुण्यान्संश्रयेतमद्भक्तैःसाधुभिःश्रितान्॥देवासुरमनुष्येषुमद्भक्ताचरितानिच॥१०॥पृथक्सत्रेणवामह्यं
पर्वयात्रामहोत्सवान्॥कारयेद्गीतनृत्याद्यैर्महाराजविभूतिभिः॥११॥मामेवसर्वभूतेषुबहिरंतरपावृतम्॥ईक्षेतात्मनिचात्मानंयथाखममला
शयः॥१२॥इतिसर्वाणिभूतानिमद्भावेनमहाद्युते॥सभाजयन्मन्यमानोज्ञानंकेवलमाश्रितः॥१३॥ब्राह्मणेपुल्कसेस्तेनेब्रह्मण्येर्केस्फुलिंगके॥अ
क्रूरेक्रूरकेचैवसमदृक्पंडितोमतः॥१४॥नरेष्वभीक्ष्णंमद्भावंपुंसोभावयतोचिरात्॥स्पर्द्धासूयातिरस्काराःसाहंकाराविर्यंतिहि॥१५॥विसृज्यस्मयमा
नान्स्वान्दृशंव्रीडांचदैहिकीम्॥प्रणमेद्दंडवद्भूमावाश्वचांडालगोखरम्॥१६॥यावत्सर्वेषुभूतेषुमद्भावोनोपजायते॥तावदेवमुपासीतवाङ्मनः
कायवृत्तिभिः॥१७॥सर्वंब्रह्मात्मकंतस्यविद्ययात्ममनीषया॥परिपश्यन्नुपरमेत्सर्वतोमुक्तसंशयः॥१८॥अयंहिसर्वकल्पानांसध्रीचीनोमतोम
म॥मद्भावःसर्वभूतेषुमनोवाक्कायवृत्तिभिः॥१९॥नह्यंगोपक्रमेध्वंसोमद्धर्मस्योद्धवाण्वपि॥मयाव्यवसितःसम्यङ्निर्गुणत्वादनाशिषः॥२०
योयोमयिपरेधर्मःकल्प्येतनिष्फलायचेत्॥तदायासोनिरर्थःस्याद्भयादेरिवसत्तम॥२१॥एषाबुद्धिमतांबुद्धिर्मनीषाचमनीषिणाम्॥
यत्सत्यमनृतेनेहमर्त्येनाप्नोतिमामृतम्॥२२॥एषतेभिहितःकृत्स्नोब्रह्मवादस्यसंग्रहः॥समासव्यासविधिनादेवानामपिदुर्गमः॥२३॥अभी

१ण ९श्लेगदितं ज्ञानं विस्पष्टयुक्तिमत्।एतद्विज्ञाय मुच्येत पुरुषो नष्टसंशयः॥२४॥सुविविक्तं तव प्रश्नं मयैतदपि धारयेत्।सनातनं ब्रह्मगुह्यं प
रं ब्रह्माधिगच्छति॥२५॥य एतन्मम भक्तेषु संप्रदद्यात् सुपुष्कलम्।तस्याहं ब्रह्मदायस्य ददाम्यात्मानमात्मना॥२६॥य एतत्समधीयीत पवित्रं प
रमं शुचि।स पूयेताहरहर्मां ज्ञानदीपेन दर्शयन्॥२७॥य एतच्छ्रद्धया नित्यमव्यग्रः शृणुयान्नरः॥मयि भक्तिं परां कुर्वन् कर्मभिर्न स बध्यते॥२८
अप्युद्धव त्वया ब्रह्म सखे समवधारितम्।अपि ते विगतो मोहः शोकश्चासौ मनोभवः॥२९॥नैतत्त्वया दांभिकाय नास्तिकाय शठाय च।अशु
श्रूषोरभक्ताय दुर्विनीताय दीयताम्॥३०॥एतैर्दोषैर्विहीनाय ब्रह्मण्याय प्रियाय च।साधवे शुचये ब्रूयाद्भक्तिः स्याच्छूद्रयोषिताम्॥३१॥नैतद्वि
ज्ञाय जिज्ञासोर्ज्ञातव्यमवशिष्यते।पीत्वा पीयूषममृतं पातव्यं नावशिष्यते॥३२॥ज्ञाने कर्मणि योगे च वार्तायां दंडधारणे।यावानर्थो नृणां तात ता
वांस्तेऽहं चतुर्विधः॥३३॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ ॥स एवमादर्शितयोगमार्गस्तदोत्तमश्लोकवचो निशम्य॥बद्धांजलिः प्रत्युपरुद्धकंठो न किं
चिदूचेऽश्रुपरिप्लुताक्षः॥३५॥विष्टभ्य चित्तं प्रणयावघूर्णं धैर्येण राजन् बहुमन्यमानः॥कृतांजलिः प्राह यदुप्रवीरं शीर्ष्णा स्पृशंस्तच्चरणारविं
दम्॥३६॥ ॥उद्धव उवाच॥ ॥विद्रावितो मोहमहांधकारो य आश्रितो मे तव सन्निधानात्॥विभावसोः किन्नु समीपगस्य शीतं तमोभिः प्रभवंस्य

२ मर्त्यो यदा त्यक्तसमस्तकर्मा निवेदितात्मा विचिकीर्षितो मे तदामृतत्वं प्रतिपद्यमानो मयात्मभूयाय च कल्पते वै ३४

श्रि

जाय ।।३७।। प्रत्यर्पितो मे भवताऽनुकंपिना भृत्याय विज्ञानमयः प्रदीपः ।। हित्वा कृतज्ञस्तव पादमूलं को ऽन्यत्समीयाच्छरणं त्वदीयम् ।।३८।। वृक्ण
श्च मे सुदृढः स्नेहपाशो दाशार्हवृष्ण्यंधकसात्वतेषु ।। हित्वा कृतज्ञस्तव पादमूलं को ऽन्यत्समीयाच्छरणं त्वदीयम् ।।३८।। प्रसारितः सृष्टिविवृद्धये त्व
या स्वमायया ह्यात्मसुबोधहेतिना ।।३९।। नमोऽस्तु ते महायोगिन् प्रपन्नमनुशाधि माम् ।। यथा त्वच्चरणांभोजे रतिः स्यादनपायिनी ।।४०।। श्रीभग
वानुवाच ।। ।। गच्छोद्धव मयादिष्टो बदर्याख्यं ममाश्रमं ।। तत्र मत्पादतीर्थोदे स्नानोपस्पर्शनैः शुचिः ।।४१।। ईक्षयालकनंदाया विधूताशेषकल्मषः
वसानो वल्कलान्यंग वन्यभुक्सुखनिस्पृहः ।।४२।। तितिक्षुर्द्वंद्वमात्राणां सुशीलः संयतेंद्रियः ।। शांतः समाहितधिया ज्ञानविज्ञानसंयुतः ।।४३।। म
त्तोऽनुशिक्षितं यत्ते विविक्तमनुभावयन् ।। मय्यावेशितवाक्चित्तो मद्धर्मनिरतो भव ।। अतिव्रज्य गतीस्तिस्रो मामेष्यसि ततः परम् ।।४४।। श्रीशुक उवा
च ।। स एवमुक्तो हरिमेधसोद्धवः प्रदक्षिणं तं परिसृत्य पादयोः ।। शिरो निधायाश्रुकलाभिरार्द्रधीः न्यषिंचदद्वंद्वपरोऽप्यपक्रमे ।।४५।। सुदुस्त्यजस्नेहवि
योगकातरो न शक्नुवंस्तं परिहातुमातुरः ।। कृच्छ्रं ययौ मूर्धनि भर्तृपादुके बिभ्रन्नमस्कृत्य ययौ पुनः पुनः ।।४६।। ततस्तमंतर्हृदि संनिवेश्य गतो म
हाभागवतो विशालाम् ।। यथोपदिष्टां जगदेकबंधुना ततः समास्थाय हरेरगाद्गतिम् ।।४७।। य एतदानंदसमुद्रसंभृतं ज्ञानामृतं भागवताय भाषित

ऋ

म्।। कृष्णेन योगेश्वरसेवितांघ्रिणा सच्छ्रद्धयासेव्य जगद्विमुच्यते।। ४८।। भवभयमपहंतुं ज्ञानविज्ञानसारं निगमकृदुपजह्रे भृंगवद्वेदसारम्।। अमृत

मुदधितश्चापाययद्भृत्यवर्गान्पुरुषमृषभमाद्यं कृष्णसंज्ञं नतोस्मि।। ४९।। इति श्रीभा० म० एकादशस्कंधे एकोनत्रिंशोऽध्यायः।। २९।। ।।७७

त्रिंशे तु प्रागुपक्षिप्तमौशलं च्छलतो हरिः।। स्वधाम गंतुमन्विच्छन्संजहार निजं कुलम्।। १।। विरागाय पुरा घोरमुपक्षिप्तं हि मौशलम्।। कथावसाने त

त्रैव विशेषं परिपृच्छति।। २।। ।।राजोवाच।। ।।ततो महाभागवते उद्धवे निर्गते वनम्।। द्वारवत्यां किमकरोद्भगवान्भूतभावनः।। १।। ब्रह्मशापोपसं

सृष्टे स्वकुले यादवर्षभः।। प्रेयसीं सर्वनेत्राणां तनुं स कथमत्यजत्।। २।। प्रत्याक्रष्टुं नयनमबला यत्र लग्नं न शेकुः कर्णाविष्टं न सरति ततो यत्सतामा

त्मलग्नम्।। यच्छ्रीर्वाचां जनयति रतिं किं नु मानं कवीनां दृष्ट्वा जिष्णोर्युधि रथगतं यच्च तत्साम्यमीयुः।। ३।। ।।ऋषिरुवाच।। ।।दिवि भुव्यंतरिक्षे

च महोत्पातान्समुत्थितान्।। दृष्ट्वासीनान्सुधर्मायां कृष्णः प्राह यदूनिदम्।। ४।। ।।श्रीभगवानुवाच।। ।।एते घोरा महोत्पाता द्वार्व

त्यां यमकेतवः।। मुहूर्तमपि न स्थेयमत्र नो यदुपुंगवाः।। ५।। स्त्रियो बालाश्च वृद्धाश्च शंखोद्धारं व्रजंत्वितः।। वयं प्रभासं यास्यामो यत्र प्रत्य

क्सरस्वती।। ६।। तत्राभिषिच्य शुचय उपोष्य सुसमाहिताः।। देवताः पूजयिष्यामः स्नपनालेपनार्हणैः।। ७।। ब्राह्मणांस्तु महाभागान्

भा०ए०मू
॥५२॥

ऽत नस्वस्त्ययनावयम्॥ गोभूहिरण्यवासोभिर्गजाश्वरथवेश्मभिः॥ ८॥ विधिरेषत्वरिष्टघ्नो मंगलायनमुत्तमम्॥ देवद्विजगवां पूजा भक्तेषु परमो
भवः॥ ९॥ इति सर्वे समाकर्ण्य यदुवृद्धा मधुद्विषः॥ तथेति नौभिरुत्तीर्य प्रभासं प्रययू रथैः॥ १०॥ तस्मिन् भगवतादिष्टं यदुदेवेन यादवाः॥ चक्रुः
परमया भक्त्या सर्वश्रेयोपबृंहितम्॥ ११॥ ततस्तस्मिन्महापानं पपुर्मैरेयकं मधु॥ दिष्टविभ्रंशितधियो यद्द्रवैर्भ्रश्यते मतिः॥ १२॥ महापानाभि
मत्तानां वीराणां दृप्तचेतसाम्॥ कृष्णमायाविमूढानां संघर्षः सुमहानभूत्॥ १३॥ युयुधुः क्रोधसंरब्धा वेलायामाततायिनः॥ धनुर्भिरसिभिर्भल्लैर्ग
दाभिस्तोमरर्ष्टिभिः॥ १४॥ पतत्पताकै रथकुंजरादिभिः खरोष्ट्रगोभिर्महिषैर्नरैरपि॥ मिथः समेत्याश्वतरैः सुदुर्मदा न्यहन् शरैर्दद्भिरिव द्विपा वने
॥ १५॥ प्रद्युम्नसांबौ युधि रूढमत्सरावक्रूरभोजावनिरुद्धसात्यकी॥ सुभद्रसंग्रामजितौ सुदारुणौ गदौ सुमित्रासुरथौ समीयतुः॥ १६॥ अ
न्ये च ये वै निशठोल्मुकादयः सहस्रजिच्छतजिद्भानुमुख्याः॥ अन्योन्यमासाद्य मदांधकारिता जघ्नुर्मुकुंदेन विमोहिता भृशम्॥ १७॥ दाशार्ह
वृष्ण्यंधकभोजसात्वता मध्वर्बुदा माथुरशूरसेनाः॥ विसर्जनाः कुकुराः कुंतयश्च मिथस्ततस्तेऽथ विसृज्य सौहृदम्॥ १८॥ पुत्रा अयुध्यन् पितृ
भिर्भ्रातृभिश्च स्वस्त्रीयदौहित्रपितृव्यमातुलैः॥ मित्राणि मित्रैः सुहृदः सुहृद्भिर्ज्ञातींस्त्वहन् ज्ञातय एवमूढाः॥ १९॥ शरेषु क्षीयमाणेषु भ

अ०
॥३०॥
॥५२॥

ज्यमानेषुधन्वसु ।। शस्त्रेषुक्षीयमाणेषुमुष्टिभिर्जगृहुरेरकाः ।। २० ।। ताव्रज्रकल्पाह्यभवन्परिघामुष्टिनाभृताः ।। जघ्नुर्द्विषस्तैः कृष्णेनवार्यमाणास्तु
तंचते ।। २१ ।। प्रत्यनीकंमन्यमानाबलभद्रंचमोहिताः ।। हंतुंकृतधियोराजन्नापन्नाआततायिनः ।। २२ ।। अथतावपिसंक्रुद्धावुद्यम्यकुरुनंदन ।। एर
कामुष्टिपरिघौचरंतौजघ्नतुर्युधि ।। २३ ।। ब्रह्मशापोपसृष्टानांकृष्णमायावृतात्मनाम् ।। स्पर्द्धाक्रोधःक्षयंनिन्येवैणवोग्निर्यथावनम् ।। २४ ।। एवंनं
ष्टेषुसर्वेषुकुलेषुस्वेषुकेशवः ।। अवतारितोभुवोभारइतिमेनेवशेषितः ।। २५ ।। रामःसमुद्रवेलायांयोगमास्थायपौरुषम् ।। तत्याजलोकंमा
नुष्यंसंयोज्यात्मानमात्मनि ।। २६ ।। रामनिर्याणमालोक्यभगवान्देवकीसुतः ।। निषसादधरोपस्थेतूष्णीमासाद्यपिप्पलम् ।। २७ ।। बि
भ्रच्चतुर्भुजंरूपंभ्राजिष्णुप्रभयास्वया ।। दिशोवितिमिराःकुर्वन्विधूमइवपावकः ।। २८ ।। श्रीवत्सांकंघनश्यामंतप्तहाटकवर्चसम् ।। कौशे
यांबरयुग्मेनपरीवीतंसुमंगलं ।। २९ ।। सुंदरस्मितवक्त्राब्जंनीलकुंतलमंडितम् ।। पुंडरीकाभिरामाक्षंस्फुरन्मकरकुंडलम् ।। ३० ।। कटिसूत्रब्रह्मसू
त्रकिरीटकटकांगदैः ।। हारनूपुरमुद्राभिःकौस्तुभेनविराजितम् ।। ३१ ।। वनमालापरीतांगंमूर्तिमद्भिर्निजायुधैः ।। कृत्वोरौदक्षिणेपादमासीनं
पंकजारुणम् ।। ३२ ।। मुशलावशेषायःखंडकृतेषुर्लुब्धकोजरा ।। मृगास्याकारंतच्चरणंविव्याधमृगशंकया ।। ३३ ।। चतुर्भुजंतंपुरुषंदृष्ट्वासकृ

भा०ए०स्कं त कित्बिषः।।भीतःपपातशिरसापादयोरसुरद्विषः।।३४।।अजानताकृतमिदंपापेनमधुसूदन।।क्षंतुमर्हसिपापस्यउत्तमश्लोकमेनघ।।३५।।यस्या अ०

।।५३।। नुस्मरणंनृणामज्ञानध्वांतनाशनम्।।वदंतितस्यतेविष्णोर्मयासाधुकृतंप्रभो।।३६।।तन्माशुजहिवैकुंठपाप्मानंमृगलुब्धकम्।।यथापुनरहंत्वेवंनकु ।।३०।।

र्यांसदतिक्रमम्।।३७।।यस्यात्मयोगरचितंनविदुर्विरिंच्योरुद्रादयोऽस्यतनयाःपतयोगिरांये।।त्वन्मायथापिहितदृष्टयएतदंजः किंतस्यतेवयमसद्ग

तयोगृणीमः।।३८।। ।।श्रीभगवानुवाच।। ।।माभैर्जरेत्वमुत्तिष्ठकामएषकृतोहिमे।।याहित्वंमदनुज्ञातःस्वर्गंसुकृतिनांपदम्।।३९।।इत्यादि

ष्टोभगवताकृष्णेनेच्छाशरीरिणा।।त्रिःपरिक्रम्यतंनत्वाविमानेनदिवंययौ।।४०।।दारुकःकृष्णपदवीमन्विच्छन्नधिगम्यताम्।।वायुंतुलसिकामो

दमाघ्रायाभिमुखंययौ।।४१।।तंतत्रतिग्मद्युभिरायुधैर्वृतंह्यश्वत्थमूलेकृतकेतनंपतिम्।।स्नेहप्लुतात्मानिपपातपादयोरथादवप्लुत्यसबाष्पलोचनः

४२।।अपश्यतस्त्वच्चरणांबुजंप्रभोदृष्टिःप्रनष्टातमसिप्रविष्टा।।दिशोनजानेनलभेचशांतिंयथानिशायामुडुपेप्रनष्टे।।४३।।इतिब्रुवतिसूतेवैरथो

गरुडलांछनः।।खमुत्पपातराजेंद्रसाश्वध्वजउदीक्षतः।।४४।।तमन्वगच्छन्दिव्यानिविष्णुप्रहरणानिच।।तेनातिविस्मितात्मानंसूतमाहजनार्दनः

।।४५।।गच्छद्वारवतींसूतज्ञातीनांनिधनंमिथः।।संकर्षणस्यनिर्याणंबंधुभ्योब्रूहिमद्दशाम्।।४६।।द्वारकायांचनस्थेयंभवद्भिःस्वस्वबंधुभिः।। ।।५३।।

या

मयात्यक्तांयदुपुरींसमुद्रःप्लावयिष्यति ॥ ४७ ॥ स्वंस्वंपरिग्रहंसर्वेआदायपितरौचनः ॥ अर्जुनेनाविताःसर्वइंद्रप्रस्थंगमिष्यथ ॥ ४८ ॥ त्वंतुमद्धर्ममास्था
यज्ञाननिष्ठउपेक्षकः ॥ मन्मायारचनामेतांविज्ञायोपशमंव्रज ॥ ४९ ॥ इत्युक्तस्तंपरिक्रम्यनमस्कृत्यपुनःपुनः ॥ तत्पादौशीर्ष्ण्युपाधायदुर्मनाःप्रययौपुरीम् ॥ ५० ॥
इतिश्रीभा॰म॰ए॰का॰स्कं॰ यदुकुलसंक्षयोना॰त्रिंशोध्यायः ॥ ३० ॥ एकत्रिंशेस्वकंधामजगामभगवानितः ॥ नमेवानुययुःप्रीत्यावसुदेवादयस्ततः ॥ १ ॥ देवानूचूनि
धायादौभूयोदेवान्विधायच ॥ श्रीकृष्णःस्वेच्छयाधामस्वनरश्चैवसमाविशत् ॥ २ ॥ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ ॥ अथतत्रागमद्ब्रह्माभवान्याचसमंभवः ॥ महें
द्रप्रमुखादेवामुनयःसप्रजेश्वराः ॥ १ ॥ पितरःसिद्धगंधर्वाविद्याधरमहोरगाः ॥ चारणायक्षरक्षांसिकिन्नराप्सरसोद्विजाः ॥ २ ॥ द्रष्टुका
माभगवतोनिर्याणंपरमोत्सुकाः ॥ गायंतश्चगृणंतश्चशौरेःकर्माणिजन्मच ॥ ३ ॥ ववर्षुःपुष्पवर्षाणिविमानावलिभिर्नभः ॥ कुर्वंतःसंकुलं
राजन्भक्त्यापरमयायुताः ॥ ४ ॥ भगवान्पितामहंवीक्ष्यविभूतीरात्मनोविभुः ॥ संयोज्यात्मनिचात्मानंपद्मनेत्रेन्यमीलयत् ॥ ५ ॥ लोकाभि
रामांस्वतनुंधारणाध्यानमंगलम् ॥ योगधारणयाग्नेय्याऽदग्ध्वाधामाविशत्स्वकम् ॥ ६ ॥ दिविदुंदुभयोनेदुःपेतुःसुमनसश्चखात् ॥ सत्यंधर्मोधृ
तिर्भूमेःकीर्तिःश्रीश्चानुतंययुः ॥ ७ ॥ देवादयोब्रह्ममुख्यानविशंतंस्वधामनि ॥ अविज्ञातगतिंकृष्णंददृशुश्चातिविस्मिताः ॥ सौदामिन्यायथा

क्राशेयांत्याहित्वाभ्रमण्डलम्॥गतिर्नलक्ष्यतेमर्त्यैस्तथाकृष्णस्यदैवतैः॥९॥ब्रह्मरुद्रादयस्तेतुदृष्ट्वायोगगतिंहरेः॥विस्मितास्तांप्रशंसंतःस्वंस्वं
लोकंययुस्तदा॥१०॥राजन्परस्यतनुभृज्जननाप्ययेहामायाविडंबनमवेहियथानटस्य॥सृष्ट्वात्मनेदमनुविश्यविहृत्यचांतेसंहृत्यचात्ममहिनोपरतः
सआस्ते॥११॥मर्त्येनयोगुरुसुतंयमलोकनीतंत्वांचानयच्छरणदःपरमास्त्रदग्धम्॥जिग्येऽतकांतकमपीशमसावनीशःकिंस्वावनेस्वरनयन्मृगयुंस
देहम्॥१२॥तथाऽप्यशेषस्थितिसंभवाप्ययेष्वनन्यहेतुर्यदशेषशक्तिधृक्॥नैच्छत्प्रणेतुंवपुरत्रशेषितंमर्त्येनकिंस्वस्थगतिंप्रदर्शयन्॥१३॥यएतांप्रा
तरुत्थायकृष्णस्यपदवींपराम्॥प्रयतःकीर्तयेद्भक्त्यातामेवाप्नोत्यनुत्तमाम्॥१४॥दारुकोद्वारकामेत्यवसुदेवोग्रसेनयोः॥पतित्वाचरणावस्रैर्न्यषिंच
त्कृष्णविच्युतः॥१५॥कथयामासनिधनंवृष्णीनांकृत्स्नशोनृप॥तच्छ्रुत्वोद्विग्नहृदयाजनाःशोकविमूर्छिताः॥१६॥तत्रस्मत्वरिताजग्मुःकृष्णविश्ले
षविह्वलाः॥व्यसवःशेरतेयत्रज्ञातयोघ्नंतआननम्॥१७॥देवकीरोहिणीचैववसुदेवस्तथासुतौ॥कृष्णरामावपश्यंतःशोकार्ताविजहुःस्मृतिम्॥
१८॥प्राणांश्चविजहुस्तत्रभगवद्विरहातुराः॥उपगुह्यपतींस्तातचितामारुरुहुःस्त्रियः॥१९॥रामपत्न्यश्चतद्देहमुपगुह्याग्निमाविशन्॥वसुदेवपत्न्य
स्तद्गात्रंप्रद्युम्नादीन्हरेःस्नुषाः॥कृष्णपत्न्योऽविशन्नग्निंरुक्मिण्याद्यास्तदात्मिकाः॥२०॥अर्ज्जुनःप्रेयसःसख्युःकृष्णस्यविरहातुरः॥आत्मा

नंसांत्वयामासकृष्णगीतैः सुदुक्तिभिः ॥ २१ ॥ बंधूनां नष्टगोत्राणामर्ज्जुनः सांपरायिकम् ॥ हतानां कारयामास यथावदनुपूर्वशः ॥ २२ ॥ द्वारकां हरिणा त्य
क्तां समुद्रोऽप्लावयत्क्षणात् ॥ वर्ज्जयित्वा महाराज श्रीमद्भगवदालयम् ॥ २३ ॥ नित्यं संनिहितस्तत्र भगवान्मधुसूदनः ॥ स्मृत्याऽशेषाशुभहरं सर्वमंगलमं
गलम् ॥ २४ ॥ स्त्रीबालवृद्धानादाय हतशेषान्धनंजयः ॥ इंद्रप्रस्थं समावेश्य वज्रं तत्राभ्यषेचयत् ॥ २५ ॥ श्रुत्वा सुहृद्वधं राजन्नर्जुनात्ते पितामहाः ॥ त्वां तु
वंशधरं कृत्वा जग्मुः सर्वे महापथम् ॥ २६ ॥ य एतद्देवदेवस्य विष्णोः कर्माणि जन्म च ॥ कीर्तयेच्छ्रद्धया मर्त्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २७ ॥ इत्थं हरेर्भग
वतो रुचिरावतारवीर्याणि बालचरितानि च शंतमानि ॥ अन्यत्र चेह च श्रुतानि गृणन्मनुष्यो भक्तिं परां परमहंसगतौ लभेत ॥ २८ ॥ इति श्रीभागवते म
हापुराणे एकादशस्कंधे एकत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ श्रीरस्तु ॥ शुभमस्तु ॥ ॥ मंगलं ददातु ॥ ॥ ११ ॥

॥अथश्रीमद्भागवतद्वादशस्कंधप्रारंभ्यते॥श्रीकृष्ण॥

श्रीगणेशायनमः॥राजोवाच॥स्वधामानुगतेकृष्णेयदुवंशविभूषणे॥कस्यवंशोऽभवत्पृथ्व्यामेतदाचक्ष्वमेमुने॥१॥श्रीशुकउवाच॥योंऽ
त्यःपुरंजयोनामभविष्योबारहद्रथः॥तस्यामात्यस्तुशुनकोहत्वास्वामिनमात्मजम्॥प्रद्योतसंज्ञंराजानंकर्तायत्पालकःसुतः॥२॥विशाख
यूपस्तत्पुत्रोभविताराजकस्ततः॥नंदिवर्धनस्तत्पुत्रःपंचप्रद्योतनाइमे॥३॥अष्टत्रिंशोत्तरशतंभोक्ष्यंतिपृथिवींनृपाः॥शिशुनागस्ततोभा
व्यःकाकवर्णस्तुतत्सुतः॥४॥क्षेमधर्मातस्यसुतःक्षेत्रज्ञःक्षेमधर्मजः॥विधिसारःसुतस्तस्याजातशत्रुर्भविष्यति॥दर्भकस्तत्सुतोभा
वीदर्भकस्याजयःस्मृतः॥५॥नंदिवर्धआजेयोमहानंदिःसुतस्ततः॥शिशुनागादशैवैतेषष्ठ्युत्तरशतत्रयम्॥६॥समाभोक्ष्यंतिपृथिवीं
कुरुकलौनृपाः॥महानंदिसुतोराजन्शूद्रागर्भोद्भवोबली॥७॥महापद्मपतिःकश्चिन्नंदःक्षत्रविनाशकृत्॥ततोनृपाभविष्यंतिशूद्रप्रा
यास्त्वधार्मिकाः॥८॥सएकच्छत्रांपृथिवीमनुल्लंघितशासनः॥शासिष्यतिमहापद्मोद्वितीयइवभार्गवः॥९॥तस्यचाष्टौभविष्यंतिसुमाल्यप्र
मुखाःसुताः॥यइमांभोक्ष्यंतिमहींराजानःस्मशतंसमाः॥१०॥नवनंदान्द्विजःकश्चित्प्रपन्नानुद्धरिष्यति॥तेषामभावेजगतींमौर्याभोक्ष्यंतिवै
कलौ॥११॥सएवचंद्रगुप्तंवैद्विजोराज्येऽभिषेक्ष्यति॥तत्सुतोवारिसारस्तुततश्चाशोकवर्धनः॥१२॥सुयशाभवितातस्यसंगतःसुयशः

(margin: न ; श्रेष्ठ)

सुतः॥शालिशूकस्ततस्तस्यसोमशर्माभविष्यति॥१३॥शतधन्वाततस्तस्यभवितातद्बृहद्रथः॥मौर्याह्येतेदशनृपाःसप्तत्रिंशच्छतोत्तरम्॥
समाभोक्ष्यंतिपृथिवींकलौकुरुकुलोद्वह॥१४॥अग्निमित्रस्ततस्तस्मात्सुज्येष्ठोथभविष्यति॥वसुमित्रोभद्रकश्चपुलिंदोभवितासुतः॥१५॥ततो
घोषःसुतस्तस्माद्वज्रमित्रोभविष्यति॥ततोभागवतस्तस्माद्देवभूतिरितिश्रुतः॥१६॥शुंगादशैतेभोक्ष्यंतिभूमिंवर्षशताधिकम्॥ततःकण्वा
नियंभूमिर्यास्यत्यल्पगुणान्नृप॥१७॥शुंगंहत्वादेवभूतिंकण्वोमात्यस्तुकामिनम्॥स्वयंकरिष्यतेराज्यंवसुदेवोमहामतिः॥१८॥तस्यपुत्रस्तु
भूमित्रस्तस्यनारायणःसुतः॥काण्वायनाइमेभूमिंचत्वारिंशच्चपंचच॥शतानित्रीणिभोक्ष्यंतिवर्षाणांचकलौयुगे॥१९॥हत्वाका
ण्वंसुशर्माणंतद्भृत्योवृषलोबली॥गांभोक्ष्यत्यंध्रजातीयःकंचित्कालमसत्तमः॥२०॥कृष्णनामाथतद्भ्राताभवितापृथि
वीपतिः॥श्रीशांतकर्णस्तत्पुत्रःपौर्णमासस्तुतत्सुतः॥२१॥लंबोदरस्तुतत्पुत्रस्तस्माद्विविकलोनृपः॥मेघस्वातिश्चविकला
दटमानस्तुतस्यच॥२२॥अनिष्टकर्माहालेयस्तलकस्तस्यचात्मजः॥पुरीषभीरुस्तत्पुत्रस्ततोराजासुनंदनः॥२३॥चकोरोन
वमोयत्रशिवस्वातिररिंदमः॥तस्यापिगोमतीपुत्रपुरीमान्भवितातताः॥२४॥मेदशिराःशिवःस्कंदोयज्ञश्रीस्तत्सुतस्ततः

भा०द्वा०स्क०
॥२॥

विजयस्तत्सुतो भाव्यश्चंद्रविज्ञः सलोमधिः ॥२५॥ एते त्रिंशन्नृपतयश्चत्वार्यब्दशतानि च ॥ षट्पंचाशच्च पृथिवीं भोक्ष्यंति कुरुकुरुनंदन
२६॥ सप्ताभीरा आवभृत्या दश गार्दभिनो नृपाः ॥ कंकाः षोडश भूपाला भविष्यंति च लोलुपाः ॥२७॥ ततोष्टौ यवना भाव्याश्चतुर्दश तुरुष्क
काः ॥ भूयो दश गुरुंडाश्च मौना एकादशैव तु ॥२८॥ एते भोक्ष्यंति पृथिवीं दश वर्षशतानि च ॥२८॥ नवाधिकां च नवतिं मौना एकादश क्षितिम्
॥२९॥ भोक्ष्यंत्यब्दशतान्यंग त्रीणि तैः संस्थिते ततः ॥ किलिकिलायां नृपतयो भूतनंदोऽथ वंगिरिः ॥३०॥ शिशुनंदिश्च तद्भ्राता यशोनंदिः प्रवी
रकः ॥ इत्येते वै वर्षशतं भविष्यंत्यधिकानि षट् ॥३१॥ तेषां त्रयोदश सुता भवितारश्च बाल्हिकाः ॥ पुष्पमित्रोऽथ राजन्यो दुर्मित्रोऽस्य तथैव च
३२॥ एककाला इमे भूपाः सप्तांध्राः सप्त कौशलाः ॥ विदूरपतयो भाव्या नैषधास्तत एव हि ॥३३॥ मागधानां तु भविता विश्वस्फूर्जिः पुरंजयः
करिष्यत्यपरो वर्णान्पुलिंदयदुमद्रकान् ॥३४॥ प्रजाश्चाब्रह्मभूयिष्ठाः स्थापयिष्यति दुर्मतिः ॥ वीर्यवान्क्षत्रमुत्साद्य पद्मावत्यां स वै पुरि अनुगं
गामाप्रयागं गुप्तां भोक्ष्यति मेदिनीम् ॥३५॥ सौराष्ट्रावंत्याभीराश्च शूरा अर्बुदमालवाः ॥ व्रात्या द्विजा भविष्यंति शूद्रप्राया जनाधिपाः
॥३६॥ सिंधोस्तटं चंद्रभागां कौंतीं काश्मीरमंडलम् ॥ भोक्ष्यंति शूद्रा व्रात्याद्या म्लेच्छाश्चाब्रह्मवर्चसः ॥३७॥ तुल्यकाला इमे राजन्म्लेच्छ

अ०
॥१॥
७
॥२॥

प्राया श्च भूभुजः ॥ एते धर्मानृतपराः फल्गुदास्तीव्रमन्यवः ॥ ३८ ॥ स्त्रीबालगोद्विजघ्नाश्च परदारधनादृताः ॥ उदितास्तमितप्राया अल्पसत्त्वाल्पकायुषः ॥ ३९ ॥ असंस्कृताः क्रियाहीना रजसा तमसावृताः ॥ प्रजास्ते भक्षयिष्यंति म्लेच्छा राजन्यरूपिणः ॥ ४० ॥ तन्नाथास्ते जनपदास्तच्छीलाचारवादिनः ॥ अन्योन्यतो राजभिश्च क्षयं यास्यंति पीडिताः ॥ ४१ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे द्वादशस्कंधे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ श्रीगोपालकृष्णार्पणमस्तु ॥ श्रीरस्तु ॥ शुभमस्तु ॥ मंगलं ददातु ॥ ७ ॥ ॥ द्वितीये तु कले दोषवृद्धौ कल्क्यवतारतः ॥ अधर्मिष्ठजनेनेनष्टे पुनः कृतयुगागमः ॥ १ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ वित्तमेव कलौ नॄणां जन्माचारगुणोदयः ॥ धर्मन्यायव्यवस्थायां कारणं बलमेव हि ॥ १ ॥ दांपत्येऽभिरुचिर्हेतुर्मायैव व्यावहारिके ॥ स्त्रीत्वे पुंस्त्वे च हि रतिर्विप्रत्वे सूत्रमेव हि ॥ २ ॥ लिंगमेवाश्रमख्याता वन्योऽन्यापत्तिकारणम् ॥ अवृत्त्या न्यायदौर्बल्यं पांडित्ये चापलं वचः ॥ ३ ॥ अनाढ्यतैवासाधुत्वे साधुत्वे दंभ एव तु ॥ स्वीकार एव चोद्वाहे स्नानमेव प्रसाधनम् ॥ ४ ॥ दूरे वार्ययनं तीर्थं लावण्यं केशधारणम् ॥ उदरंभरता स्वार्थः सत्यत्वे धार्ष्ट्यमेव हि ॥ ५ ॥ दाक्ष्यं कुटुंबभरणं यशोऽर्थे धर्मसेवनम् ॥ एवं प्रजाभिर्दुष्टाभिराकीर्णे क्षितिमंडले ॥ ६ ॥ ब्रह्मविट्क्षत्रशूद्राणां यो बली भविता नृपः ॥ प्रजा हि लुब्धै राजन्यैर्निर्घृणै

दस्युधर्मभिः ।। ७ ।। आच्छिन्नदारद्रविणायास्यंतिगिरिकाननम् ।। शाकमूलामिषक्षौद्रफलपुष्पाष्टिभोजनाः ।। ८ ।। अनावृष्ट्याविनं
क्ष्यंतिदुर्भिक्षकरपीडिताः ।। शीतवातातपप्रावृड्हिमैरन्योऽन्यतः प्रजाः ।। ९ ।। क्षुत्तृड्भ्यांव्याधिभिश्चैवसंतापेनचचिंतया ।। त्रिं
शद्विंशतिवर्षाणिपरमायुःकलौनृणाम् ।। १० ।। क्षीयमाणेषुदेहेषुदेहिनांकलिदोषतः ।। वर्णाश्रमवतांधर्मेनष्टेवेदपथेनृणा
म् ।। ११ ।। पाखंडप्रचुरेधर्मेदस्युप्रायेषुराजसु ।। चौर्यानृतवृथाहिंसानानावृत्तिषुवैनृषु ।। १२ ।। शूद्रप्रायेषुवर्णेषुछागप्रायासु
धेनुषु ।। गृहप्रायेष्वाश्रमेषुयौनप्रायेषुबंधुषु ।। १३ ।। अणुप्रायास्वोषधीषुशमीप्रायेषुस्थास्नुषु ।। विद्युत्प्रायेषुमेघेषुशून्यप्रायेषु
सद्मसु ।। १४ ।। इत्थंकलौगतप्रायेजनेषुखरधर्मिणि ।। धर्मत्राणायसत्वेनभगवानवतरिष्यति ।। १५ ।। चराचरगुरोर्विष्णोरीश्व
रस्याखिलात्मनः ।। धर्मत्राणायसाधूनांजन्मकर्मापनुत्तये ।। १६ ।। शंभलग्राममुख्यस्यब्राह्मणस्यमहात्मनः ।। भवनेविष्णुय
शसः कल्किःप्रादुर्भविष्यति ।। १७ ।। अश्वमाशुगमारुह्यदेवदत्तंजगत्पतिः ।। असिनाऽसाधुदमनमष्टैश्वर्यगुणान्वितः ।। १८ ।।
विचरन्नाशुनाक्षोण्यांहयेनाप्रतिमद्युतिः ।। नृपलिंगच्छदोदस्यून्कोटिशोनिहनिष्यति ।। १९ ।। अथतेषांभविष्यंतिमनांसि

विशदानिवै ॥ वासुदेवांगरागातिपुण्यगंधानिलस्पृशाम् ॥ २० ॥ पौरजानपदानां वै हतेष्वखिलदस्युषु ॥ तेषां प्रजाविसर्गश्च स्थविष्ठः
संभविष्यति ॥ वासुदेवे भगवति सत्वमूर्तौ हृदि स्थिते ॥ २१ ॥ यदाऽवतीर्णो भगवान्कल्किर्धर्मपतिर्हरिः ॥ कृतं भविष्यति तदा प्रजासू
तिश्च सात्विकी ॥ २२ ॥ यदा चंद्रश्च सूर्यश्च तथा तिष्यबृहस्पती ॥ एकराशौ समेष्यंति तदा भवाति तत्कृतम् ॥ २२ ॥ येऽतीता वर्तमाना ये
भविष्यंति च पार्थिवाः ॥ २३ ॥ ते त उद्देशतः प्रोक्ता वंशीयाः सोमसूर्ययोः ॥ २४ ॥ आरभ्य भवतो जन्म यावन्नंदाभिषेचनम् ॥ एतद्व
र्षसहस्रं तु शतं पंचदशोत्तरम् ॥ २५ ॥ सप्तर्षीणां तु यौ पूर्वौ दृश्येते उदितौ दिवि ॥ तयोस्तु मध्ये नक्षत्रं दृश्यते यत्समं निशि ॥ २६
तेनैव ऋषयो युक्तास्तिष्ठंत्यब्दशतं नृणाम् ॥ ते त्वदीये द्विजाः काल अधुना चाश्रिता मघाः ॥ २७ ॥ विष्णोर्भगवतो भानुः कृष्णा
ख्योऽसौ दिवं गतः ॥ तदाऽविशत्कलिर्लोकं पापे यद्रमते जनः ॥ २८ ॥ यावत्स पादपद्माभ्यां स्पृशन्नास्ते रमापतिः ॥ तावत्क
लिर्वै पृथिवीं पराक्रांतुं न चाशकत् ॥ यदा देवर्षयः सप्त मघासु विचरंति हि ॥ तदा प्रवृत्तस्तु कलिर्द्वादशाब्दशतात्मकः ॥ ३० ॥ य
दा मघाभ्यो यास्यंति पूर्वाषाढां महर्षयः ॥ तदा नंदात्प्रभृत्येष कलिर्वृद्धिं गमिष्यति ॥ ३१ ॥ यस्मिन्कृष्णो दिवं यातस्तस्मिन्नेव

तदाहनि ॥ प्रतिपन्नं कलियुगमिति प्राहुः पुराविदः ॥ ३२ ॥ दिव्याब्दानां सहस्रांते चतुर्थे तु पुनः कृतम् ॥ भविष्यति तदा नृणां मन आत्म
प्रकाशकम् ॥ ३३ ॥ इत्येष मानवो वंशो यथा संख्यायते भुवि ॥ तदा विट्शूद्रविप्राणां तास्ता ज्ञेया युगे युगे ॥ ३४ ॥ एतेषां नामलिंगानां
पुरुषाणां महात्मनाम् ॥ कथामात्रावशिष्टानां कीर्तिरेव स्थिता भुवि ॥ ३५ ॥ देवापिः शंतनोर्भ्राता मरुश्चेक्ष्वाकुवंशजः ॥ कलापग्राम आ
साते महायोगबलान्वितौ ॥ ३६ ॥ ताविहेत्य कलेरंते वासुदेवानुशिक्षितौ ॥ वर्णाश्रमयुतं धर्मं पूर्ववत्प्रथयिष्यतः ॥ ३७ ॥ कृतं त्रेता द्वा
परं च कलिश्चेति चतुर्युगम् ॥ ३८ ॥ अनेन क्रमयोगेन भुवि प्राणिषु वर्तते ॥ राजन्नेते मया प्रोक्ता नरदेवास्तथा परे ॥ भूमौ ममत्वं कृत्वांते हि
त्वेमां निधनं गताः ॥ ३९ ॥ कृमिविड्भस्मसंज्ञांते राजनाम्नोऽपि यस्य च ॥ भूतध्रुक् तत्कृते स्वार्थं किं वेद निरयो यतः ॥ ४० ॥ कथं सेय
मखंडा भूः पूर्वैर्मे पुरुषैर्धृता ॥ मत्पुत्रस्य च पौत्रस्य मत्पूर्वा वंशजस्य च ॥ ४१ ॥ तेजोऽबन्नमयं कायं गृहीत्वात्मतया बुधाः ॥ महीं मम
तया चोभौ हित्वांते ऽदर्शनं गताः ॥ ४२ ॥ ये ये भूपतयो राजन् भुंजंति भुवमोजसा ॥ कालेन ते कृताः सर्वे कथामात्राः कथासु च ॥
४३ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे द्वादशस्कंधे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ ८७ ॥

तृतीये भूमिगीते श्वराज्यदोषादि वर्ण्यते ॥ कलौ चदोषभूयिष्ठे दोषहंत्री हरेर्नतिः ॥ १ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ दृष्ट्वात्मविजये व्यग्रान्नृपान्हस
ति भूरियम् ॥ अहो मां विजिगीषंति मृत्योः क्रीडनकान्नृपाः ॥ १ ॥ काम एष नरेंद्राणां मोघः स्याद्विदुषामपि ॥ येन फेनोपमे पिंडे येऽतिविश्रंभि
तान्नृपाः ॥ २ ॥ पूर्वं निर्जित्य षड्वर्गं जेष्यामो राजमंत्रिणः ॥ ततः सचिवपौराप्तकरींद्रानस्य कंटकान् ॥ एवं क्रमेण जेष्यामः पृथ्वीं सागर
मेखलाम् ॥ इत्याशाबद्धहृदया न पश्यंत्यंतिकेऽंतकम् ॥ ४ ॥ समुद्रावरणां जित्वा मां विशंत्यब्धिमोजसा ॥ कियदात्मजयस्यैतन्मुक्ति
रात्मजये फलम् ॥ ५ ॥ यां विसृज्यैव मनवस्तत्सुताश्च कुरूद्वह ॥ गता यथागतं युद्धे तां मां जेष्यंत्यबुद्धयः ॥ ६ ॥ मत्कृते पितृपुत्राणां
भ्रातॄणां चापि विग्रहः ॥ जायते ह्यसतां राज्ये ममताबद्धचेतसाम् ॥ ७ ॥ ममैवेषं मही कृत्स्ना न ते मूढेति वादिनः ॥ स्पर्धमाना मिथो
घ्नंति म्रियंते मत्कृते नृपाः ॥ ८ ॥ पृथुः पुरूरवा गाधिर्नहुषो भरतोऽर्जुनः ॥ मांधाता सगरो रामः खट्वांगो धुंधुहा रघुः ॥ ९ ॥ तृणबिं
दुर्ययातिश्च शर्यातिः शंतनुर्गयः ॥ भगीरथः कुवलयाश्वः ककुत्स्थो नैषधो नृगः ॥ १० ॥ हिरण्यकशिपुर्वृत्रो रावणो लोकराव
णः ॥ नमुचिः शंबरो भौमो हिरण्याक्षोऽथ तारकः ॥ ११ ॥ अन्ये च बहवो दैत्या राजानो ये महेश्वराः ॥ सर्वे सर्वविदः शूराः सर्वे सर्व

भा॰द्वा॰स्कं॰ ॥५॥

जितो॰ जिताः ॥१२॥ ममतां मय्यवर्तंत दृप्ता ह्युच्चैर्मर्त्यधर्मिणः ॥ कथा॰ इमास्ते कथिता महीयसां विताय लोकेषु यशः परेयुषाम् ॥ विज्ञानवैराग्यविवक्षया विभो वचोविभूतीर्न तु पारमार्थ्यम् ॥१४॥ यस्तूत्तमश्लोकगुणानुवादः संगीयते॰ भीक्ष्णममंगलघ्नः ॥ तमेव नित्यं शृणुयादभीक्ष्णं कृष्णेमलां भक्तिमभीप्समानः ॥१५॥ राजोवाच ॥ केनोपायेन भगवन् कलेर्दोषान्कलौ जनाः ॥ विधमिष्यंत्युपचितांस्तन्मे ब्रूहि यथा मुने ॥१६॥ युगानि युगधर्मांश्च मानं प्रलयकल्पयोः ॥ कालस्येश्वररूपस्य गतिं विष्णोर्महात्मनः ॥१७॥ श्रीशुक उवाच ॥ कृते प्रवर्तते धर्मश्चतुष्पात्तज्जनैर्धृतः ॥ सत्यं दया तपो दानमिति पादा विभोर्नृप ॥१८॥ संतुष्टाः करुणा मैत्राः शांता दांतास्तितिक्षवः ॥ आत्मारामाः समदृशः प्रायशः श्रमणा जनाः ॥१९॥ त्रेतायां धर्मपादानां तुर्यांशो हीयते शनैः ॥ अधर्मपादैरनृतहिंसासंतोषविग्रहैः ॥२०॥ तदा क्रियातपोनिष्ठा नातिहिंस्रा न लंपटाः ॥ त्रैवर्गिकास्त्रयीवृद्धा वर्णा ब्रह्मोत्तरा नृप ॥२१॥ तपःसत्यदयादानेष्वर्धं ह्रसति द्वापरे ॥ हिंसातुष्ट्यनृतद्वेषैर्धर्मस्याधर्मलक्षणैः ॥२२॥ यशस्विनो महाशीलाः स्वाध्यायाध्ययने रताः आढ्याः कुटुंबिनो हृष्टा वर्णाः क्षत्रद्विजोत्तमाः ॥२३॥ कलौ तु धर्मलेशानां तुर्यांशो धर्महेतुभिः ॥ एधमानैः क्षीयमाणो ह्यंते सो॰पि

अ॰ ॥२॥ ॥५॥

विनंक्ष्यति ॥२४॥ तस्मिन्लुब्धादुराचारानिर्दयाः शुष्कवैरिणः ॥ दुर्भगाभूरितर्षाश्चशूद्रदासोत्तराःप्रजाः ॥२५॥ सत्वंरजस्तमइतिदृ
श्यंतेपुरुषेगुणाः ॥ कालसंचोदितास्तेवैपरिवर्तंतआत्मनि ॥२६॥ प्रभवंतियदासत्वेमनोबुद्धींद्रियाणिच ॥ तदाकृतयुगंविद्यात्ज्ञानेतपसियद्
रुचिः ॥२७॥ यदाकर्मसुकाम्येषुभक्तिर्भवतिदेहिनाम् ॥ तदात्रेतारजोवृत्तिरितिजानीहिबुद्धिमन् ॥२८॥ यदालोभस्त्वसंतोषोमानोदंभो
थमत्सरः ॥ कर्मणांचापिकाम्यानांद्वापरंतद्रजस्तमः ॥२९॥ यदामायानृतंतंद्रानिद्राहिंसाविषादनम् ॥ शोकोमोहोभयंदैन्यंसकलिस्ता
मसःस्मृतः ॥३०॥ यस्मात्क्षुद्रदृशोमर्त्याःक्षुद्रभाग्यामहाशनाः ॥ कामिनोवित्तहीनाश्चस्वैरिण्यश्चास्त्रियोऽसतीः ॥३१॥ दस्यूत्कृष्टाजनपदावे
दाःपाखंडदूषिताः ॥ राजानश्चप्रजाभक्षाःशिश्नोदरपराद्विजाः ॥३२॥ अव्रताबटवोशौचाभिक्षवश्चकुटुंबिनः ॥ तपस्विनोग्राम
वासान्यासिनोह्यर्थलोलुपाः ॥३३॥ ह्रस्वकायामहाहाराभूर्यपत्यागतह्रियः ॥ शश्वत्कटुकभाषिण्यश्चौर्यमायोरुसाहसाः ॥३४॥
पणयिष्यंतिवैक्षुद्राःकिराटाःकूटकारिणः ॥ अनापद्यपिमंस्यंतेवार्तांसाधुजुगुप्सिताम् ॥३५॥ पतिंत्यक्ष्यंतिनिर्द्रव्यंभृत्याअप्य
खिलोत्तमम् ॥ भृत्यंविपन्नंपतयःकौलंगाश्चापयस्विनीः ॥३६॥ पितृभ्रातृसुहृज्ज्ञातीन्हित्वासौरतसौहृदाः ॥ ननांदृश्यालसंवाद

यस्मात्क्षुद्र

भा॰ द्वा॰ म्
॥६॥

दीनाः स्त्रैणाः कलौ नराः ॥३७॥ शूद्राः प्रतिग्रहीष्यंति तपोवेषोपजीविनः ॥ धर्मं वक्ष्यंत्यधर्मज्ञा अधिरुह्योत्तमासनम् ॥३८॥ नित्यमुद्विग्नमनसो
दुर्भिक्षकरपीडिताः ॥ निरन्ने भूतले राजन्ननावृष्टिभयातुराः ॥३९॥ वासोऽन्नपानशयनव्यवायस्नानभूषणैः ॥ हीनाः पिशाचसंदर्शा भविष्यंति
कलौ प्रजाः ॥४०॥ कलौ काकिणिकेऽप्यर्थे विगृह्य त्यक्तसौहृदाः ॥ त्यक्ष्यंति च प्रियान्प्राणान्हनिष्यंति स्वकानपि ॥४१॥ न रक्षिष्यंति मनुजाः स्थ
विरौ पितरावपि ॥ पुत्रान्सर्वार्थकुशलान्क्षुद्राः शिश्नोदरंभराः ॥४२॥ कलौ न राजन्जगतां परं गुरुं त्रैलोक्यनाथानतपादपंकजम् ॥ प्राये
णमर्त्या भगवंतमच्युतं यक्ष्यंति पाखंडविभिन्नचेतसः ॥४३॥ यन्नामधेयं म्रियमाण आतुरः पतन्स्खलन्वा विवशो गृणन्पुमान् ॥ विमुक्त
कर्मार्गल उत्तमां गतिं प्राप्नोति यक्ष्यंति न तं कलौ जनाः ॥४४॥ पुंसां कलिकृतान्दोषान्द्रव्यदेशात्मसंभवान् ॥ सर्वान्हरति चित्तस्थो भ
गवान्पुरुषोत्तमः ॥४५॥ श्रुतः संकीर्तितो ध्यातः पूजितश्चादृतोपि वा ॥ नृणां धुनोति भगवान्हृत्स्थो जन्मायुताशुभम् ॥४६॥ यथा
हेम्नि स्थितो वह्निर्दुर्वर्णं हंति धातुजम् ॥४७॥ एवमात्मगतो विष्णुर्योगिनामशुभाशयम् ॥ विद्यातपःप्राणनिरोधमैत्रीतीर्थाभिषे
कव्रतदानजप्यैः ॥ नात्यंतशुद्धिं लभतेंऽतरात्मा यथा हृदिस्थे भगवत्यनंते ॥४८॥ तस्मात्सर्वात्मना राजन्हृदिस्थं कुरु केशवं

अ॰ ३
॥३॥
॥६॥

म्॥ म्रियमाणो ह्यवहितस्ततो यासि परांगतिम्॥४९॥ म्रियमाणैरभिध्येयो भगवान्परमेश्वरः॥ आत्मभावं नयत्यंग सर्वात्मा सर्वसंश्र
यः॥५०॥ कलेर्दोषनिधे राजन्नस्ति ह्येको महान्गुणः॥ कीर्तनादेव कृष्णस्य मुक्तबंधः परं व्रजेत्॥५१॥ कृते यद्ध्यायतो विष्णुं त्रेतायां यजतो
मखैः॥ द्वापरे परिचर्यायां कलौ तद्धरिकीर्तनात्॥५२॥ इति श्रीभागवते महापुराणे द्वादशस्कंधे तृतीयोऽध्यायः॥३॥
॥७॥ ॥७७॥ ॥७॥ चतुर्थे तु चतुर्द्धा कालो लयो नैमित्तिकादयः॥ तत्र संसारनिस्तारो हरिकीर्त्यैव व
र्ण्यते॥१॥ श्रीशुक उवाच॥ कालस्ते परमाण्वादिर्द्विपरार्धावधिर्नृप॥ कथितो युगमानं च शृणु कल्पलयावपि॥१॥ चतुर्युगसहस्रं च
ब्रह्मणो दिनमुच्यते॥ स कल्पो यत्र मनवश्चतुर्दश विशांपते॥२॥ तदंते प्रलयस्तावान्ब्राह्मी रात्रिरुदाहृता॥ त्रयो लोका इमे तत्र
कल्पंते प्रलयाय हि॥३॥ एष नैमित्तिकः प्रोक्तः प्रलयो यत्र विश्वसृक्॥ शेतेऽनंतासनो विश्वमात्मसात्कृत्य चात्मभूः॥४॥ द्विपरा
र्द्धे त्वतिक्रांते ब्रह्मणः परमेष्ठिनः॥ तदा प्रकृतयः सप्त कल्पंते प्रलयाय वै॥५॥ एष प्राकृतिको राजन्प्रलयो यत्र लीयते॥ आंडको
शस्तु संघातो विघात उपसादिते॥६॥ पर्जन्यः शतवर्षाणि भूमौ राजन्न वर्षति॥ तदा निरन्ने ह्यन्योन्यं भक्ष्यमाणाः क्षुधार्दिताः

क्षयं यास्यंति शनकैः कालेनोपद्रुताः प्रजाः ॥ ७ ॥ सामुद्रं दैहिकं भौमं रसं सांवर्तको रविः ॥ रश्मिभिः पिबते घोरैः सर्वं नैव विमुंचति ॥ ८ ॥ ततः
संवर्तको वह्निः संकर्षणमुखोत्थितः ॥ दहत्यनिलवेगोत्थः शून्यान्भूविवरानथ ॥ ९ ॥ उपर्यधः समंताच्च शिखाभिर्वह्निसूर्ययोः ॥ दह्यमा
नं विभात्यंडं दग्धगोमयपिंडवत् ॥ १० ॥ ततः प्रचंडपवनो वर्षाणामधिकं शतम् ॥ परः संवर्तको वाति धूम्रं खं रजसावृतम् ॥ ११ ॥ ततो मेघकुलान्यं
ग चित्रवर्णान्यनेकशः ॥ शतं वर्षाणि वर्षंति नदंति रभसस्वनैः ॥ तत एकोदकं विश्वं ब्रह्मांडविवरांतरम् ॥ १२ ॥ तदा भूमेर्गंधगुणं ग्रसंत्याप उद
प्लवे ॥ ग्रस्तगंधा तु पृथिवी प्रलयत्वाय कल्पते ॥ १३ ॥ अपां रसमथो तेजस्ता लीयंतेऽथ नीरसाः ॥ ग्रसते तेजसो रूपं वायुस्तद्रहितं तदा ॥ १४ ॥
लीयते चानिले तेजो वायोः खं ग्रसते गुणम् ॥ स वै विशति खं राजंस्ततश्च नभसो गुणम् ॥ १५ ॥ शब्दं ग्रसति भूतादिर्नभस्तमनुलीयते ॥
तैजसश्चेंद्रियाण्यंग देवान्वैकारिको गुणैः ॥ १६ ॥ महान्ग्रसत्यहंकारं गुणाः सत्वादयश्च तम् ॥ ग्रसतेऽव्याकृतं राजन्गुणान्कालेन चोदि
तम् ॥ १७ ॥ न तस्य कालावयवैः परिणामादयो गुणाः ॥ अनाद्यनंतमव्यक्तं नित्यं कारणमव्ययम् ॥ १८ ॥ न यत्र वाचो न मनो न सत्वं तमो रजो वा
महदादयोऽमी ॥ न प्राणबुद्धींद्रियदेवता वा न सन्निवेशः खलु लोककल्पः ॥ १९ ॥ न स्वप्नजाग्रन्न च तत्सुषुप्तं न खं जलं भूरनिलोऽग्नि

र्कः॥ संसृतवच्छून्यवदसतस्त्यतन्मू ; स्वभूतंपरमामनंति॥२०॥ लयः प्राकृतिकोह्येषपुरुषाव्यक्तयोर्यदा॥ शक्तयः संप्रलीयंते विवशाः का
लविद्रुताः॥२१॥ बुद्धींद्रियार्थरूपेणज्ञानंभातितदाश्रयम्॥ दृश्यत्वाव्यतिरेकाभ्यामाद्यंतवदवस्तुयत्॥२२॥ दीपश्चक्षुश्चरूपंचज्योतिषोनपृ
थग्भवेत्॥ एवंधीःखानिमात्राश्चनस्युरन्यतमादृतात्॥२३॥ बुद्धेर्जागरणंस्वप्नः सुषुप्तिरितिचोच्यते॥ मायामात्रमिदंराजन्नानात्वंप्रत्यगा
त्मनि॥२४॥ यथाजलधराव्योम्निभवंतिनभवंतिच॥ ब्रह्मणीदंतथाविश्वमवयव्युदयाप्ययात्॥२५॥ सत्यंह्यवयवः प्रोक्तः सर्वावयविनामिह
विनार्थेनप्रतीयेरन्पटस्येवांगतंतवः॥२६॥ यत्सामान्यविशेषाभ्यामुपलभ्येतसभ्रमः॥ अन्योन्यापाश्रयात्सर्वमाद्यंतवदवस्तुयत्॥२७॥ वि
कारःख्यायमानोऽपिप्रत्यगात्मानमंतरा॥ ननिरूप्योस्त्यणुरपिस्याच्चेच्चित्समआत्मवत्॥२८॥ नहिसत्यस्यनानात्वमविद्वान्यदिमन्यते॥ ना
नात्वंछिद्रयोर्यद्वज्ज्योतिषोर्वातयोरिव॥२९॥ यथाहिरण्यंबहुधासमीयतेनृभिः क्रियाभिर्व्यवहारवर्त्मसु॥ एवंवचोभिर्भगवानधोक्षजो
व्याख्यायतेलौकिकवैदिकैर्जनैः॥३०॥ यथाघनोऽर्कप्रभवोऽर्कदर्शितोह्यर्कांशभूतस्यचचक्षुषस्तमः॥ एवंत्वहंब्रह्मगुणस्तदीक्षितोब्रह्मां
शकस्यात्मनआत्मबंधनः॥३१॥ घनोयदाऽर्कप्रभवोविदीर्यतेचक्षुःस्वरूपंरविमीक्षतेतदा॥ यदाह्यहंकारउपाधिरात्मनोजिज्ञासयानश्य

ततःसर्वमनुस्मरेत्॥३२॥ यदेवमेतेनविवेकहेतिना मायामयाहंकरणात्मबंधनम्॥ छित्वाच्युतात्मानुभवोऽवतिष्ठते तमाहुरात्यंति
कमंगसंप्लवम्॥३३॥ नित्यदासर्वभूतानां ब्रह्मादीनां परंतप॥ उत्पत्तिप्रलयावेके सूक्ष्मज्ञाः संप्रचक्षते॥३४॥ कालस्रोतोजवेनाशु
ह्रियमाणस्यनित्यदा॥ परिणामिनामवस्थास्ताजन्मप्रलयहेतवः॥३५॥ अनाद्यंतवताऽनेन कालेनेश्वरमूर्तिना॥ अवस्थानैवदृश्यं
तेवियतिज्योतिषामिव॥३६॥ नित्योनैमित्तिकश्चैवतथाप्राकृतिकोलयः॥ आत्यंतिकश्चकथितः कालस्यगतिरीदृशी॥३७॥ ए
ताः कुरुश्रेष्ठजगद्विधातुर्नारायणस्याखिलसत्वधाम्नः॥ लीलाकथास्तेकथिताः समासतः कार्त्स्न्येननाजोऽप्यभिधातुमीशः
॥३८॥ संसारसिंधुमतिदुस्तरमुत्तितीर्षोर्नान्यः प्लवोभगवतः पुरुषोत्तमस्य॥ लीलाकथारसनिषेवणमंतरेण पुंसोभवेद्विविधदुः
खदवार्दितस्य॥३९॥ पुराणसंहितामेतामृषिर्नारायणोऽव्ययः॥ नारदायपुराप्राहकृष्णद्वैपायनायसः॥४०॥ सवैमह्यंमहा
राजभगवान्बादरायणः॥ इमांभागवतींप्रीतः संहितांवेदसंमिताम्॥४१॥ एतांवक्ष्यत्यसौसूतऋषिभ्योनैमिषालये॥ दीर्घस
त्रेकुरुश्रेष्ठसंपृष्टः शौनकादिभिः॥४२॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेचतुर्थोऽध्यायः॥४॥

पंच सेतुसमासेन परब्रह्मोपदेशनः॥ राज्ञस्तक्षसंदंशान्मृत्युभीतिनिवारणम्॥१॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ अत्रानुवर्ण्यतेभीक्ष्णं विश्वात्मा भ
गवान्हरिः॥ यस्यप्रसादजोब्रह्मारुद्रः क्रोधसमुद्भवः॥१॥ त्वंतुराजन्मरिष्येतिपशुबुद्धिमिमांजहि॥ नजातः प्रागभूतोद्यदेहवत्त्वंन
नंक्ष्यसि॥२॥ नभविष्यसिभूत्वात्वंपुत्रपौत्रादिरूपवान्॥ बीजांकुरवद्देहादेर्व्यतिरिक्तोयथानलः॥३॥ स्वप्नेयथाशिरश्छेदंपंचत्वाद्या
त्मनः स्वयम्॥ यस्मात्पश्यतिदेहस्यततआत्माह्यजोमरः॥४॥ घटेभिन्नेयथाकाशआकाशः स्याद्यथापुरा॥ एवंदेहेमृतेजीवोब्रह्मसं
पद्यतेपुनः॥५॥ मनः सृजतिवैदेहान्गुणान्कर्माणिचात्मनः॥ तन्मनः सृजतेमायाततोजीवस्यसंसृतिः॥६॥ स्नेहाधिष्ठानवर्त्य
ग्निसंयोगोयावदीयते॥ ततोदीपस्यदीपत्वमेवंदेहकृतोभवः॥७॥ रजः सत्वतमोवृत्त्याजायतेथविनश्यति॥ नतत्रात्मास्वयंज्योतिर्योव्य
क्ताव्यक्तयोः परः॥ आकाशइवचाधारोध्रुवोनंतोपमस्ततः॥८॥ एवमात्मानमात्मस्थमात्मनैवामृशप्रभो॥ बुद्ध्यानुमानगर्भिण्यावा
सुदेवानुचिंतया॥९॥ चोदितोविप्रवाक्येनत्वांधक्ष्यतितक्षकः॥ मृत्यवोनोपधक्ष्यंतिमृत्यूनांमृत्युमीश्वरम्॥१०॥ अहंब्रह्मपरंधामब्र
ह्माहंपरमंपदम्॥ एवंसमीक्षन्नात्मानमात्मन्याधायनिष्कले॥११॥ दशंतंतक्षकंपादेलेलिहानंविषाननैः॥ नद्रक्ष्यसिशरीरंचविश्वं

च पृथगात्मनः ॥१२॥ एतत्ते कथितं तात यथात्मा पृष्टवान्नृप ॥ हरेर्विश्वात्मनश्चेष्टां किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥१३॥ इति श्रीभागवते मह
पुराणे द्वादशस्कंधे पंचमोऽध्यायः ॥५॥ ॥ षष्ठे परीक्षितो मोक्षः सर्पहोमादि तत्सुतात् ॥ वेदशास्त्रविभागोक्तौ त्रिवेदिव्यासवर्ण
नम् ॥१॥ ॥सूत उवाच ॥ ॥एतन्निशम्य मुनिनाऽभिहितं परिक्षिद्व्यासात्मजेन निखिलात्मदृशा समेन ॥ तत्पादमूलमुपसृत्य नते
न मूर्ध्ना बद्धांजलिस्तमिदमाह स विष्णुरातः ॥१॥ ॥राजोवाच ॥ ॥सिद्धोऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि भवता करुणात्मना ॥ श्रावितो यच्च मे
साक्षादनादिनिधनो हरिः ॥२॥ नात्यद्भुतमहं मन्ये महतामच्युतात्मनाम् ॥ अज्ञेषु तापतप्तेषु भूतेषु यदनुग्रहः ॥३॥ पुराणसंहितामेता
मश्रौष्म भवतो वयम् ॥ यस्यां खलूत्तमश्लोको भगवाननुवर्ण्यते ॥४॥ भगवंस्तक्षकादिभ्यो मृत्युभ्यो न बिभेम्यहम् ॥ प्रविष्टो ब्रह्म निर्वा
णमभयं दर्शितं त्वया ॥५॥ अनुजानीहि मां ब्रह्मन्वाचं यच्छाम्यधोक्षजे ॥ मुक्तकामाशयं चेतः प्रवेश्य विसृजाम्यसून् ॥६॥ अज्ञानं च
निरस्तं मे ज्ञानविज्ञाननिष्ठया ॥ भवता दर्शितं क्षेमं परं भगवतः पदम् ॥७॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्तस्तमनुज्ञाप्य भगवान्बादरायणिः जगा
म भिक्षुभिः साकं नरदेवेन पूजितः ॥८॥ परीक्षिदपि राजर्षिरात्मन्यात्मानमात्मना ॥ समाधाय परं ध्यानस्पंदासुर्यथा तरुः ॥९॥ २

क्ष

प्राक्कूलबर्हिष्यासीनोगंगाकूलउदङ्मुखः॥ अत्सभूतोमहायोगीनिःसंगश्छिन्नसंशयः॥१०॥ तक्षकःप्रहितोविप्राः क्रुद्धेनद्विजसू
नुना॥ हंतुकामोनृपंगच्छन्ददर्शपथिकश्यपम्॥११॥ तंतर्पयित्वाद्रविणैर्निवर्त्यविषहारिणम्॥ द्विजरूपप्रतिच्छन्नः कामरूपो दश
न्नृपम्॥१२॥ अत्सभूतस्यराजर्षेर्देहोहिगरलाग्निना॥ बभूवभस्मसात्सद्यः पश्यतांसर्वदेहिनाम्॥१३॥ हाहाकारोमहानासीद्भुविखे
दिक्षुसर्वतः॥ विस्मिताह्यभवन्सर्वेदेवासुरनरादयः॥१४॥ देवदुंदुभयोनेदुर्गंधर्वाप्सरसोजगुः॥ ववृषुःपुष्पवर्षाणिविबुधाःसाधुवादिनः
॥१५॥ जनमेजयःस्वपितरंश्रुत्वातक्षकभक्षितम्॥ यथाजुहावसंक्रुद्धोनागान्सत्रेसहद्विजैः॥१६॥ सर्पसत्रेसमिद्धाग्नौदह्यमानान्म
होरगान्॥ दृष्ट्वेंद्रंभयसंविग्नस्तक्षकःशरणंययौ॥१७॥ अपश्यंस्तक्षकंतत्रराजापारीक्षितोद्विजान्॥ उवाचतक्षकःकस्मान्नदह्येतोरगा
धमः॥१८॥ तंगोपायतिराजेंद्रशक्रःशरणमागतम्॥ तेनसंस्तंभितःसर्पस्तस्मान्नाग्नौपतत्यसौ॥१९॥ पारीक्षितइतिश्रुत्वाप्राहर्त्वि
जउदारधीः॥ सहेंद्रस्तक्षकोविप्रानाग्नौकिमितिपात्यते॥२०॥ तच्छ्रुत्वाजुहुवुर्विप्राःसहेंद्रंतक्षकंमखे॥ तक्षकाशुपतस्वेह ॥ सहेंद्रेण
मरुत्वता॥२१॥ इतिब्रह्मोदिताक्षेपैःस्थानादिंद्रःप्रचालितः॥ बभूवसंभ्रांतमतिःसविमानःसतक्षकः॥२२॥ तंपतंतंविमानेनसह

नक्षत्कमंबरात्॥ विलोक्यांगिरसः प्राहराजानंतंबृहस्पतिः॥२३॥ नेषत्त्वयामनुष्येंद्रवधमर्हतिसर्पराट्॥ अनेनपीतममृतमथवाअजरामरः॥२४
जीवितंमरणंजंतोर्गतिःस्वेनैवकर्मणा॥ राजंस्ततोऽन्योनान्यस्यप्रदातासुखदुःखयोः॥२५॥ सर्पचौराग्निविद्युद्भ्यःक्षुत्तृड्व्याध्यादिभिर्नृ
प॥ पंचत्वमृच्छतेजंतुर्भुंक्तआरब्धकर्मतत्॥२६॥ तस्मात्सत्रमिदंराजन्संस्थीयेताभिचारकम्॥ सर्पाअनागसोदग्धाजनैर्दिष्टंहिभुज्यते
॥२७॥ इत्युक्तःसतथेत्याहमहर्षेर्मानयन्वचः॥ सर्पसत्रादुपरतःपूजयामासवाक्पतिम्॥२८॥ सैषाविष्णोर्महामायाऽबाधयाऽलक्षणाय
या॥ मुह्यंत्यस्यैवात्मभूताभूतेषुगुणवृत्तिभिः॥२९॥ नयत्रदंभीत्यभयाविराजितामायात्मवादेऽसकृदात्मवादिभिः॥ नयद्विवादोवि
विधस्तदाश्रयोमनश्चसंकल्पविकल्पवृत्तियत्॥३०॥ नयत्रसृज्यंसृजतोभयोःपरंश्रेयश्चजीवस्त्रिभिरन्वितस्त्वहम्॥ तदेतदुत्सादित
बाध्यबाधकंनिषिध्यचोर्मीन्विरमेत्स्वयंमुनिः॥३१॥ परंपदंवैष्णवमामनंतितद्यन्नेतिनेतीत्यतदुत्सिसृक्षवः॥ विसृज्यदौरात्म्यमनन्यसौहृ
दाहृदोपगुह्यावसितंसमाहितैः॥३२॥ तएतदधिगच्छंतिविष्णोर्यत्परमंपदम्॥ अहंममेतिदौर्जन्यंनयेषांदेहगेहजम्॥३३॥ अतिवादांस्ति
तिक्षेतनावमन्येतकंचननचेमंदेहमाश्रित्यवैरंकुर्वीतकेनचित्॥३४॥ नमोभगवतेतस्मैकृष्णायाकुंठमेधसे॥ यत्पादांबुरुहध्यानात्संहि

तामध्यगादिमाम् ॥३५॥ शौनक उवाच ॥ पैलादिभिर्व्यासशिष्यैर्वेदाचार्यैर्महात्मभिः ॥ हृदाकाशादभून्नादो वृत्तिरोधाद्विभाव्यते ॥३७॥ वेदाश्च
कथिता व्यस्ता एतत्सौम्याभिधेहि नः ॥३६॥ सूत उवाच ॥ समाहितात्मनो ब्रह्मन्ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ॥ यदुपासनया ब्रह्मन्योगिनो मलमात्मनः
द्रव्यक्रियाकारकाख्यं धूत्वा यांत्यपुनर्भवम् ॥३८॥ ततोऽभूत्त्रिवृदोंकारो योऽव्यक्तप्रभवः स्वराट् ॥ यत्तल्लिंगं भगवतो ब्रह्मणः परमात्मनः ॥३९॥
शृणोति य इमं स्फोटं सुप्तश्रोत्रे च शून्यदृक् ॥ येन वाग्व्यज्यते यस्य व्यक्तिराकाश आत्मनः ॥४०॥ स्वधाम्नो ब्रह्मणः साक्षाद्वाचकः परमात्मनः
स सर्वमंत्रोपनिषद्वेदबीजं सनातनम् ॥४१॥ तस्य ह्यासंस्त्रयो वर्णा अकाराद्या भृगूद्वह ॥ धार्यंते यैस्त्रयो भावा गुणनामार्थवृत्तयः ॥४२॥ ततोऽ
क्षरसमाम्नायमसृजद्भगवानजः ॥ अंतस्थोष्मस्वरस्पर्शह्रस्वदीर्घादिलक्षणम् ॥४३॥ तेनासौ चतुरो वेदांश्चतुर्भिर्वदनैर्विभुः ॥ सव्याहृति
कान्सोंकारांश्चातुर्होत्रविवक्षया ॥४४॥ पुत्रानध्यापयत्तांस्तु ब्रह्मर्षीन्ब्रह्मकोविदान् ॥ ते तु धर्मोपदेष्टारः स्वपुत्रेभ्यः समादिशन् ॥४५॥ ते
परंपरया प्राप्तास्तत्तच्छिष्यैर्धृतव्रतैः चतुर्युगेष्वथ व्यस्ता द्वापरादौ महर्षिभिः ॥४६॥ क्षीणायुषः क्षीणसत्वान्दुर्मेधान्वीक्ष्य कालतः ॥
वेदान्ब्रह्मर्षयो व्यस्यन्हृदिस्थाच्युतनोदिताः ॥४७॥ अस्मिन्नप्यंतरे ब्रह्मन्भगवाँल्लोकभावनः ॥ ब्रह्मेशाद्यैर्लोकपालैर्याचितो धर्मगुप्तये ॥४८

पराशरात्सत्यवत्यामंशांशकलयाविभुः॥अवतीर्णोमहाभागवेदंचक्रेचतुर्विधम्॥४९॥ऋगथर्वयजुःसाम्नांराशीनुद्धृत्यवर्गशः॥चतस्रःसंहि
ताश्चक्रेमंत्रैर्मणिगणाइव॥५०॥तासांसचतुरःशिष्यानुपाहूयमहामतिः॥एकैकांसंहितांब्रह्मन्नेकैकस्मैददौविभुः॥५१॥पैलायसंहितामाद्यांबह्वृ
चाख्यामुवाचह॥वैशंपायनसंज्ञायनिगदाख्यंयजुर्गणम्॥५२॥साम्नांजैमिनयेप्राहतथाछंदोगसंहिताम्॥अथर्वांगिरसींनामस्वशिष्यायसुमं
तवे॥५३॥पैलःस्वांसंहितामूचइंद्रप्रमितयेमुनिः॥बाष्कलायचसोप्याहशिष्येभ्यःसंहितांस्वकाम्॥५४॥चतुर्धाव्यस्यबोध्याययाज्ञवल्क्या
यभार्गव॥पराशरायाग्निमित्रेइंद्रप्रमितिरात्मवान्॥५५॥अध्यापयत्संहितांस्वांमांडूकेयमृषिंकविम्॥तस्यशिष्योदेवमित्रःसौभर्यादिभ्यऊचि
वान्॥५६॥शाकल्यस्तत्सुतःस्वांतुपंचधाव्यस्यसंहिताम्॥वात्स्यमुद्गलशालीयगोखल्यशिशिरेष्वधात्॥५७॥जातूकर्ण्यश्चतच्छिष्यःस
निरुक्तांस्वसंहिताम्॥बलाकपैजवैतालविरजेभ्योददौमुनिः॥५८॥बाष्कलिःप्रतिशाखाभ्योवालखिल्याख्यसंहिताम्॥चक्रेबालायनि
र्भज्यःकाशारश्चैवतांदधुः॥५९॥बह्वृचाःसंहिताह्येताएभिर्ब्रह्मर्षिभिर्धृताः॥श्रुत्वैतच्छंदसांव्यासंसर्वपापैःप्रमुच्यते॥६०॥वैशंपायनशि
ष्यावैचरकाध्वर्यवोऽभवन्॥यच्चेरुर्ब्रह्महत्यांहःक्षपणंस्वगुरोर्व्रतम्॥६१॥[illegible]याज्ञवल्क्यश्चतच्छिष्यआहाहोभगवन्कियत्॥च

रिनेनाल्पसाराणांचरिष्येऽहंसुदुश्वरम्।।६२।।इत्युक्तोगुरुरप्याहकुपितोयाह्यलंत्वया।।विप्रावमंत्राशिष्येणमदधीतंत्यजाश्विति।।६३।।दिव
रातस्मृतःसोऽपिछर्दित्वायजुषांगणम्।।ततोगतोऽथमुनयोददृशुस्तान्यजुर्गणान्।।६४।।यजूंषितित्तिराभूत्वातल्लोलुपतयाददुः।।तैत्ति
रीयाइतियजुः..शाखाआसन्सुपेशलाः।।६५।।याज्ञवल्क्यस्ततोब्रह्मन्छंदांस्यधिगवेषयन्।।गुरोरविद्यमानानिसूपतस्थेऽर्कमीश्वर
म्।।६६।।याज्ञवल्क्यउवाच।।ॐनमोनमोभगवतेआदित्यायाखिलजगतामात्मस्वरूपेणकालस्वरूपेणचतुर्विधभूतनिकायानांब्र
ह्मादिस्तंबपर्यंतानामंतर्हृदयेषुबहिरपिचाकाशइवोपाधिनाऽव्यवधीयमानोभवानेकएवक्षणलवनिमेषावयवोपचितसंवत्सरगणे
नापामादानविसर्गाभ्यामिमांलोकयात्रामनुवहति।।६७।।यदुहवावविबुधर्षभसवितरदस्तपत्यनुसवनमहरहराम्नायविधिनोपतिष्ठ
मानानामखिलदुरितवृजिनबीजावभर्जनभवतःसमभिधीमहितपनमंडलम्।।६८।।यइहवावस्थिरचरनिकराणांनिजनिकेतनानांमनइं
द्रियासुगणाननात्मनःस्वयमात्मांतर्यामीप्रचोदयति।।६९।।यएवेमंलोकमतिकरालवदनांधकारसंज्ञाजगरग्रहगिलितंमृतकमिववि
चेतनमवलोक्यानुकंपयापरमकारुणिकईक्षयैवोत्थाप्याहरहरनुसवनंश्रेयसिस्वधर्माख्यात्मावस्थानेप्रवर्तयत्यवनिपतिरिवासाधू

नांभयसुदीरयन्नटति ॥७०॥ परितआशापालैस्तत्रतत्रकमलकोशांजलिभिरुपहृतार्हणः ॥७१॥ अथहभगवंस्तवचरणनलिनयुगलंत्रिभुवन
गुरुभिर्वंदितमहमयातयामयजुःकामउपसरामीति ॥७२॥ ॥सूतउवाच॥ ॥एवंस्तुतःसभगवान्वाजिरूपधरोहरिः॥ यजूंष्ययातया
मानिमुनयेऽदात्प्रसादितः ॥७३॥ यजुर्भिरकरोच्छाखादशपंचशतैर्विभुः॥ जगृहुर्वाजिसन्यस्ताःकाण्वमाध्यंदिनादयः ॥७४॥ जैमिनेःसामग
स्यासीत्सुमंतुस्तनयोमुनिः सुत्वांस्तुतत्सुतस्ताभ्यामेकैकांप्राहसंहिताम् ॥७५॥ सुकर्माचापितच्छिष्यःसामवेदतरोर्महान्॥ सहस्रसंहिता
भेदंचक्रेसाम्नांततोद्विजः ॥७६॥ हिरण्यनाभःकौशल्यःपौष्यंजिश्चसुकर्मणः॥ शिष्योजगृहतुश्चान्यआवंत्योब्रह्मवित्तमः ॥७७॥ उदीच्याः
सामगाःशिष्याआसन्पंचशतानिवै॥ पौष्यंज्यावंत्ययोश्चापितांश्चप्राच्यान्प्रचक्षते ॥७८॥ लौगाक्षिर्मांगलिःकुल्यःकुशीदःकुक्षिरेव
च॥ पौष्यंजिशिष्याजगृहुःसंहितास्तेशतंशतम् ॥७९॥ कृतोहिरण्यनाभस्यचतुर्विंशतिसंहिताः॥ शिष्यऊचेस्वशिष्येभ्यःशेषाआवंत्यआ
त्मवान् ॥८०॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेवेदशाखाप्रणयनंनामषष्ठोऽध्यायः॥६॥ ॥सप्तमेऽथर्वविस्तारः
पुराणव्यसनंततः॥ पुराणलक्षणादीनिफलंभागवतश्रुतेः॥१॥ सूतउवाच॥ अथर्ववित्सुमंतुश्चशिष्यमध्यापयत्स्वकाम्॥ संहितांसोऽपि

पथ्यायवेददर्शायचोक्तवान्॥१॥शौल्कायनिर्ब्रह्मबलिर्मोदोषःपिप्पलायनिः वेददर्शस्यशिष्यास्तेपथ्यशिष्यानथोशृणु॥२॥कुमुदःशुनको
ब्रह्मन्जाजलिश्चाप्यथर्ववित्।बभ्रुःशिष्योऽथांगिरसःसैंधवायनएवच।अधीयेतांसंहितेद्वेसावर्ण्याद्यास्तथापरे॥३॥नक्षत्रकल्पःशांति
श्चकश्यपांगिरसादयः॥एतेअथर्वणाचार्याःशृणुपौराणिकान्मुने॥४॥त्रैय्यारुणिःकश्यपश्चसावर्णिरकृतव्रणः।वैशंपायनहारीतौषड्वैपौ
राणिकाइमे॥५॥अधीयंतव्यासशिष्यात्संहितांमत्पितुर्मुखात्।एकैकामहमेतेषांशिष्यःसर्वाःसमध्यगाम्॥६॥कश्यपोऽहंचसावर्णीराम
शिष्योऽकृतव्रणः॥अधीमहीव्यासशिष्याच्चतस्रोमूलसंहिताः॥७॥पुराणलक्षणंब्रह्मन्ब्रह्मर्षिभिर्निरूपितं॥शृणुस्वबुद्धिमाश्रित्यवे
दशास्त्रानुसारतः॥८॥सर्गोस्याथविसर्गश्चवृत्तिरक्षांतराणिच॥वंशोवंश्यानुचरितंसंस्थाहेतुरपाश्रयः॥९॥दशभिर्लक्षणैर्युक्तंपुराणं
तद्विदोविदुः॥केचित्पंचविधंब्रह्मन्महदल्पव्यवस्थया॥१०॥अव्याकृतगुणक्षोभान्महतस्त्रिवृतोऽहमः॥भूतसूक्ष्मेंद्रियार्थानांसंभवःसर्ग
उच्यते॥११॥पुरुषानुगृहीतानामेतेषांवासनामयः॥विसर्गोयंसमाहारोबीजाद्बीजंचराचरम्॥१२॥वृत्तिर्भूतानिभूतानांचराणामचरा
णिच॥कृतास्वेननृणांतत्रकामाच्चोदनयाऽपिवा॥१३॥रक्षाऽच्युतावतारेहाविश्वस्यानुयुगेयुगे॥तिर्यङ्मर्त्यर्षिदेवेषुहन्यंतेयैस्त्रयीद्विषः॥१४॥

भा०द्वा०म्

।।१२।।

मन्वंतरंमनुर्देवामनुपुत्राःसुरेश्वराः।।ऋषयोंशावतारश्चहरेःषड्विधमुच्यते।।१५।।राज्ञांब्रह्मप्रसूतानांवंशस्त्रैकालिकोन्वयः।।वंशानुचरितंतेषां
वृत्तंवंशधाराश्चये।।१६।।नैमित्तिकःप्राकृतिकोनित्यआत्यंतिकोलयः।।संस्थेतिकविभिःप्रोक्तश्चतुर्धास्यस्वभावतः।।१७।।हेतुर्जीवोस्यस
र्गादेरविद्याकर्मकारकः।।यंचानुशयिनंप्राहुरव्याकृतमुतापरे।।१८।।व्यतिरेकान्वयोयस्यजाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिषु।।मायामयेषुतद्ब्रह्मजीववृत्तिष्व
पाश्रयः।।१९।।पदार्थेषुयथाद्रव्यंसन्मात्रंरूपनामसु।बीजादिपंचतांतास्वह्यवस्थासुयुतायुतम्।।२०।।विरमेतयदाचित्तंहित्वावृत्तित्रयंस्वयम्।।यो
गेनवातदात्मानंवेदेहायानिवर्तते।।२१।।एवंलक्षणलक्ष्याणिपुराणानिपुराविदः।।मुनयोष्टादशप्राहुःक्षुल्लकानिमहांतिच।।२२।।ब्राह्मंपाद्मंवै
ष्णवंचशैवंलैंगंसगारुडम्।।नारदीयंभागवतमाग्नेयंस्कांदसंज्ञितम्।।२३।।भविष्यंब्रह्मवैवर्त्तंमार्कंडेयंसवामनम्।।वाराहंमात्स्यंकौर्मंचब्र
ह्मांडाख्यमितित्रिषट्।।२४।।ब्रह्मन्निदंसमाख्यातंशाखाप्रणयनंमुनेः।।शिष्यशिष्यप्रशिष्याणांब्रह्मतेजोविवर्धनम्।।२५।।इतिभागवतेमहा
पुराणेद्वादशस्कंधेसप्तमोध्यायः।।७।। ।।श्रीकृष्णार्पणमस्तु।। ।।अष्टमेतुतपश्चर्यामार्कंडेयस्यमोहकैः।।
कामादिभिरसंमोहोनरनारायणस्तुतिः।।१।।शौनकउवाच।।सूतजीवचिरंसाधोवदनोवदतांवर।।तमस्यपारेभ्रमतांनृणांत्वंपारदर्शनः।।१।।

अ०

।।७।।

।।१३२।।

आलुक्षिरायुषमृषिंमृकंडुतनयंजनाः॥ यःकल्पांतेदुर्वरितोयेनग्रस्तमिदंजगत्॥२॥ सवाअस्मत्कुलोत्पन्नःकल्पेऽस्मिन्भार्गवर्षभः॥ नैवा
धुनापिभूतानांसंप्लवःकोऽपिजायते॥३॥ एकएवार्णवेभ्राम्यद्ददर्शपुरुषंकिल॥ वटपत्रपुटेतोकंशयानंतेकमद्भुतम्॥४॥ एषनःसंशयो
भूयान्सूतकौतूहलंयतः॥ तंनश्छिंधिमहायोगिन्पुराणेष्वपिसंमतः॥५॥ सूतउवाच॥ प्रश्नस्त्वयामहर्षेऽयंकृतोलोकभ्रमापहः॥ ना
रायणकथायत्रगीताकलिमलापहा॥६॥ प्राप्तद्विजातिसंस्कारोमार्कंडेयःपितुःक्रमात्॥ छंदांस्यधीत्यधर्मेणतपःस्वाध्यायसंयुतः॥७॥ बृ
हद्व्रतधरःशांतोजटिलोवल्कलांबरः॥ बिभ्रत्कमंडलुंदंडमुपवीतंसमेखलम्॥८॥ कृष्णाजिनंसाक्षसूत्रंकुशांश्चनियमर्द्धये॥ अग्न्यर्कगुरुविप्रा
त्मस्वर्चयन्संध्ययोर्हरिम्॥९॥ सायंप्रातःसगुरवेभैक्ष्यमाहृत्यवाग्यतः॥ बभुजेगुर्वनुज्ञातःसकृन्नोचेदुपोषितः॥१०॥ एवंतपःस्वाध्यायपरोव
र्षाणामयुतायुतम्॥ आराधयन्हृषीकेशंजिग्येमृत्युंसुदुर्जयम्॥११॥ ब्रह्माभृगुर्भवोदक्षोब्रह्मपुत्राश्चयेपरे॥ नृदेवपितृभूतानितेनासन्नतिवि
स्मिताः॥१२॥ इत्थंबृहद्व्रतधरस्तपःस्वाध्यायसंयमैः॥ दध्यावधोक्षजंयोगीध्वस्तक्लेशांतरात्मना॥१३॥ तस्यैवंयुंजतश्चित्तंमहायोगेनयो
गिनः॥ व्यतीयायमहान्कालोमन्वंतरषडात्मकः॥१४॥ एतत्पुरंदरोज्ञात्वासमभोऽस्मिन्किलांतरे॥ तपोविशंकितोब्रह्मन्नारेभेतद्विघातनम्॥१५

भा॰द्वा॰म॰
॥१४४॥

पुण्य

गंधर्वाप्सरसः कामं वसंतमलयानिलौ ॥ मुनये प्रेषयामास रजस्तोकमदौ तथा ॥ १६ ॥ ते वै तदाश्रमं जग्मुर्हिमाद्रेः पार्श्व उत्तरे ॥ पुष्पभद्रा नदी यत्र चित्राख्या च शिला विभो ॥ १७ ॥ तदाश्रमपदं पुण्यं द्रुमलतांचितम् ॥ पुण्यद्विज कुलाकीर्णं पुण्यामलजलाशयम् ॥ १८ ॥ मत्तभ्रमरसंगीतं मत्तकोकिलकूजितम् ॥ मत्तबर्हिनटाटोपं मत्तद्विजकुलाकुलम् ॥ १९ ॥ वायुः प्रविष्ट आदाय हिमनिर्झरशीकरान् ॥ सुमनोभिः परिष्वक्तो ववावुत्तंभयन्स्मरम् ॥ २० ॥ उद्यच्चंद्रनिशावक्त्रः प्रवालस्तबकालिभिः ॥ गोपद्रुमलताजालैस्तत्रासीत्कुसुमाकरः ॥ २१ ॥ अन्वीयमानो गंधर्वैर्गीतवादित्रयूथकैः ॥ अदृश्यतात्तचापेषुः स्वःस्त्रीयूथपतिः स्मरः ॥ २२ ॥ हुत्वाग्निं समुपासीनं ददृशुः शक्रकिंकराः ॥ मीलिताक्षं दुराधर्षं मूर्तिमंतमिवानलम् ॥ २३ ॥ ननृतुस्तस्य पुरतः स्त्रियोऽथो गायका जगुः ॥ मृदंगवीणापणवैर्वाद्यं चक्रुर्मनोरमं ॥ २४ ॥ संदधेऽस्त्रं स्वधनुषि कामः पंचमुखं तदा ॥ मधुर्मनो रजस्तोक इंद्रभृत्या व्यकंपयन् ॥ २५ ॥ क्रीडंत्याः पुंजिकस्थल्याः कंदुकैः स्तनगौरवात् ॥ भृशमुद्विग्नमध्यायाः केशविस्रंसितस्रजः ॥ २६ ॥ इतस्ततो भ्रमद्दृष्टेश्चलंत्या अनु कंदुकम् ॥ वायुर्जहार तद्वासः सूक्ष्मं त्रुटितमेखलम् ॥ २७ ॥ विससर्ज तदा बाणं मत्वा तं स्वजितं स्मरः ॥ सर्वं तत्राभवन्मोघमनीशस्य यथोद्यमः ॥ २८ ॥ त इत्थमपकुर्वंतो मुनेस्तत्तेजसा मुने ॥ दह्यमाना निववृतुः प्रबोध्याहिमिवार्भकाः ॥ २९ ॥ इतींद्रानुचरैर्ब्रह्मन्धर्षितोऽपि महामुनिः ॥ यन्नागादहमो

दा अ॰
॥८॥

॥१४४॥

भावं नत्वचित्रं महत्स्य हि॥३०॥ दृष्ट्वा निस्तेजसं कामं सगणं भगवान्स्वराट्॥ श्रुत्वानुभावं ब्रह्मर्षेर्विस्मयं समगात्परम्॥३१॥ तस्यैवं युंजतश्चित्तं त
पःस्वाध्यायसंयमैः॥ अनुग्रहायाविरासीन्नरनारायणो हरिः॥३२॥ तौ शुक्लकृष्णौ नवकंजलोचनौ॥ चतुर्भुजौ रौरववल्कलांबरौ॥ पवित्रपाणी उ
पवीतकं त्रिवृत् कमंडलुं दंडमृजुं च वैणवम्॥३३॥ पद्माक्षमालामुत जंतुमार्जनं वेदं च साक्षात्तप एव रूपिणौ॥ तपत्तडिद्वर्णपिशंगरोचिषा प्रांशू दधा
नौ विबुधर्षभार्चितौ॥३४॥ ते वै भगवतो रूपे नरनारायणावृषी॥ दृष्ट्वोत्थायादरेणोच्चैर्ननामांगेन दंडवत्॥३५॥ स तत्संदर्शनानंदनिर्वृतात्में
द्रियाशयः॥ हृष्टरोमाश्रुपूर्णाक्षो न सेहे तावुदीक्षितुम्॥३६॥ उत्थाय प्रांजलिः प्रह्व औत्सुक्यादाश्लिषन्निव॥ नमो नम इतीशानौ बभा
षे गद्गदाक्षरः॥३७॥ तयोरासनमादाय पादयोरवनिज्य च॥ अर्हणेनानुलेपेन धूपमाल्यैरपूजयत्॥३८॥ सुखमासनमासीनौ प्रसादाभि
मुखौ मुनी॥ पुनरानम्य पादाभ्यां गरिष्ठाविदमब्रवीत्॥३९॥ ॥मार्कंडेय उवाच॥ ॥किं वर्णये तव विभो यदुदीरितोऽसुः संस्पंदते तम
नु वाङ्मनइंद्रियाणि॥ स्पंदंति वै तनुभृतामजशर्वयोश्च स्वस्याप्यथापि भजतामसि भावबंधुः॥४०॥ मूर्ती इमे भगवतो भगवंस्त्रिलोक्याः क्षेमा
य तापविरमाय च मृत्युजित्यै॥ नाना बिभर्ष्यवितुमन्यतनूर्यथेदं सृष्ट्वा पुनर्ग्रससि सर्वमिवोर्णनाभिः॥४१॥ तस्यावितुः स्थिरचरेशितुरंघ्रिमू

त्वं यत्स्थं न कर्मगुणकालरजः स्पृशांति ॥ यद्वैस्तुवंतिनिनमंतियजंत्यभीक्ष्णंध्यायंतिवेदहृदयामुनयस्तदाप्त्यै ॥ ४२ ॥ नान्यंतवांघ्र्युपनयादपवर्गमू
र्त्तेः क्षेमंजनस्यपरितोभियईश विद्मः ॥ ब्रह्माबिभेत्यमलमत्तोद्विपरार्द्धधिष्ण्यः कालस्यतेकिमुततत्कृतभौतिकानाम् ॥ ४३ ॥ तद्वैभजाम्यृतधि
यस्तवपादमूलंहित्वेदमात्मच्छदिचात्मगुरोःपरस्य ॥ देहाद्यपार्थमसदंत्यमभिज्ञमात्रंविंदेततेतर्हिसर्वमनीषितार्थम् ॥ ४४ ॥ सत्वंरजस्तम
इतीशतवात्मबंधोमायामयाःस्थितिलयोदयहेतवोऽस्य ॥ लीलाधृतायदपिसत्वमयीप्रशांत्यैनान्येनृणांव्यसनमोहभियश्चयाभ्याम् ॥ ४५ ॥
तस्मात्तवेहभगवन्नथतावकानांशुक्लांतनुंस्वदयितांकुशलाभजंति ॥ यत्सात्वताःपुरुषरूपमुशंतिसत्वंलोकोयतोऽभयमुतात्मसुखंनचान्यत्
॥ ४६ ॥ तस्मैनमोभगवतेपुरुषायभूम्नेविश्वायविश्वगुरवेपरदेवतायै ॥ नारायणायऋषयेचनरोत्तमायहंसायसंयतगिरेनिगमेश्वराय ॥ ४७ ॥ यं
वैनवेदवितथाक्षपथैर्भ्रमद्धीः संतंस्वखेष्वसुषुहृद्यपिदृक्पथेषु ॥ तन्माययावृतमतिःसउएवसाक्षादाद्यस्तवाखिलगुरोरुपसाद्यवेदम् ॥ ४८
यद्दर्शनंनिगमआत्मरहःप्रकाशंमुह्यंतियत्रकवयोऽजपरायतंतः ॥ तंसर्ववादविषयप्रतिरूपशीलंवंदेमहापुरुषमात्मनिगूढबोधम् ॥ ४९ ॥ इतिश्री
भागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ नवमेभगवन्मायादिदृक्षोर्दर्शनंमुहुः ॥ मायाशिशोर्लयाब्धौ

चमुनेर्निर्वेशानिर्गमैः।।१।।सूतउवाच।।संस्तुतोभगवानित्थंमार्कंडेयेनधीमता।।नारायणोनरसखः प्रीतआहभृगूद्वहम्।।१।।श्रीभगवानुवाच॰
भोभोब्रह्मर्षिवर्यासिसिद्धआत्मसमाधिना।।मयिभक्त्याऽनपायिन्यातपःस्वाध्यायसंयमैः।।२।।वयंतेपरितुष्टाःस्मत्वद्बृहद्व्रतचर्यया।।वरंप्रतीच्छभ
द्रंतेवरदेशादभीप्सितम्।।३।।ऋषिरुवाच।।जितंतेदेवदेवेशप्रपन्नार्तिहराच्युत।।वरेणतावताऽलंनोयद्भवान्समदृश्यत।।४।।गृहीत्वाऽजादयो
यस्यश्रीमत्पादाब्जदर्शनम्।।मनसायोगपक्वेनसभवान्मेऽक्षगोचरः।।५।।अथाप्यंबुजपत्राक्षपुण्यश्लोकशिखामणे।।द्रक्ष्येमायांययालोकः
सपालोवेदसद्भिदाम्।।६।। ।।सूतउवाच।। ।।इतीडितोऽर्चितःकाममृषिणाभगवान्मुने।।तथेतिसस्मयन्प्रागाद्बदर्याश्रममीश्वरः
।।७।।तमेवचिंतयन्नर्थमृषिःस्वाश्रमएवसः।।वसन्नग्न्यर्कसोमांबुभूवायुवियदात्मसु।।८।।ध्यायन्सर्वत्रचहरिंभावद्रव्यैरपूजयत्।।क्वचित्पू
जांविसस्मारप्रेमप्रसरसंप्लुतः।।९।।तस्यैकदाभृगुश्रेष्ठपुष्पभद्रातटेमुने।।उपासीनस्यसंध्यायांब्रह्मन्वायुरभून्महान्।।१०।।तंचंडशब्दंस
मुदीरयंतंबलाहकाअन्वभवन्करालाः।।अक्षस्थविष्टामुमुचुस्तडिद्भिःस्वनंतउच्चैरभिवर्षधाराः।।११।।ततोव्यदृश्यंतचतुःसमुद्राःसमंततः
क्ष्मातलमाग्रसंतः।।समीरवेगोर्मिभिरुग्रनक्रमहाभयावर्तगभीरघोषाः।।१२।।अंतर्बहिश्चाद्भिरतिद्युभिःखरैःशतह्रदाभीरुपतापितंजगत्।।

चतुर्दिशं वीक्ष्य सहात्मना मुनिर्जलाप्लुतां क्ष्मां विमनाः समत्रसत् ।।१३।। तस्यैवमुद्वीक्षत ऊर्मिभीषणः प्रभंजनाघूर्णितवार्महार्णवः ।। आपूर्यमाणो
वरषद्भिरंबुदैः क्ष्मामप्यधाद्द्वीपवर्षाद्रिभिः समम् ।।१४।। सक्ष्मांतरिक्षं सदिवं सभागणं त्रैलोक्यमासीत्सह दिग्भिराप्लुतम् ।। स एक एवोर्वरितो
महामुनिर्बभ्राम विक्षिप्य जटा जडांधवत् ।।१५।। क्षुत्तृट्परीतो मकरैस्तिमिंगिलैरुपद्रुतो वीचिनभस्वताहतः ।। तमस्यपारे पतितो भ्रमन्दिशो न
वेद खं गां च परिश्रमेषितः ।।१६।। क्वचिद्गतो महावर्ततरलैस्ताडितः क्वचित् ।। यादोभिर्भक्ष्यते क्वापि स्वयमन्योऽन्यघातिभिः ।।१७।। क्वचिच्छोकं
क्वचिन्मोहं क्वचिद्दुःखं सुखं भयम् ।। क्वचिन्मृत्युमवाप्नोति व्याध्यादिभिरुतार्दितः ।।१८।। अयुतायुतवर्षाणां सहस्राणि शतानि च ।। व्यतीयुर्भ्रमत
स्तस्मिन्विष्णुमायावृतात्मनः ।।१९।। स कदाचिद्भ्रमंस्तस्मिन्पृथिव्याः कुकुदि द्विजः ।। न्यग्रोधपोतं ददृशे फलपल्लवशोभितम् ।।२०।। प्रागुत्तरस्यां
शाखायां तस्यापि ददृशे शिशुम् ।। शयानं पर्णपुटके ग्रसंतं प्रभया तमः ।।२१।। महामरकतश्यामं श्रीमद्वदनपंकजम् ।। कंबुग्रीवं महोरस्कं सुनासं
सुंदरभ्रुवम् ।।२२।। श्वासैजदलकाभातं कंबुश्रीकर्णदाडिमम् ।। विद्रुमाधरभासेषच्छोणायितसुधास्मितम् ।।२३।। पद्मगर्भारुणापांगं हृद्यहासा
वलोकनम् ।। श्वासैजद्वलिसंविग्ननिम्ननाभिदलोदरम् ।।२४।। चार्वंगुलिभ्यां पाणिभ्यामुन्नीय चरणांबुजम् ।। मुखे निधाय विप्रेंद्रो धयंतं वी

श्चविस्मितः॥२५॥तद्दर्शनाद्वीतपरिश्रमोमुदाप्रोत्फुल्लहृत्पद्मविलोचनांबुजः॥प्रहृष्टरोमाद्भुतभावशंकितःप्रष्टुंपुरस्तंप्रससारबालकम्
२६॥तावच्छिशोर्वैश्वसितेनभार्गवःसोंऽतःशरीरंमशकोयथाऽविशत्॥तत्राप्यदोन्यस्तमचष्टकृत्स्नशोयथापुरामुह्यदतीवविस्मितः॥२७॥खं
रोदसीभगणानद्रिसागरान्द्वीपान्सवर्षान्ककुभःसुरासुरान्॥वनानिदेशान्सरितःपुराकरान्खेटान्व्रजानाश्रमवर्णवृत्तयः॥२८॥महांतिभू
तान्यथभौतिकान्यसौकालंचनानायुगकल्पकल्पनम्॥यत्किंचिदन्यद्व्यवहारकारणंददर्शविश्वंसदिवावभासितम्॥२९॥हिमालयंपुष्पवहां
चतांनदींनिजाश्रमंतत्रऋषीनपश्यत्॥विश्वंविपश्यन्श्वसिताच्छिशोर्वैबहिर्निरस्तोन्यपतल्लयाब्धौ॥३०॥तस्मिन्पृथिव्याःककुदिप्ररू
ढंवटंचतत्पर्णपुटेशयानम्॥तोकंचतत्प्रेमसुधास्मितेननिरीक्षितोपांगनिरीक्षणेन॥३१॥अथतंबालकंवीक्ष्यनेत्राभ्यांधिष्ठितंहृदि॥अभ्य
यादतिसंक्लिष्टःपरिष्वक्तुमधोऽक्षजम्॥३२॥तावत्सभगवान्साक्षाद्योगाधीशोगुहाशयः॥अंतर्दधऋषेःसद्योयथेहानीशनिर्मिता॥३३॥
तमन्वथवटोब्रह्मन्सलिलंलोकसंप्लवः॥तिरोधायिक्षणादस्यस्वाश्रमेपूर्ववत्स्थितः॥३४॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेमाया
दर्शनंनामनवमोध्यायः॥९॥ ॥हरामेशिवआगत्यमुनेस्तुष्टोवरानदात्॥तेनसाकमतिर्भाष्यासमाभाष्यसभाजयत्॥१॥सूत

उवाच ॥ स एवमनुभूयेदं नारायणविनिर्मितम् ॥ वैभवं योगमायायास्तमेव शरणं ययौ ॥१॥ मार्कंडेय उवाच ॥ प्रपन्नोस्म्यंघ्रिमूलं ते प्रपन्नाभयदं हरे ॥ यन्मा
यया पि विबुधा मुह्यंति ज्ञानकाशया ॥२॥ सूत उवाच ॥ तमेवं निभृतात्मानं वृषेण दिवि पर्यटन् ॥ रुद्राण्या भगवान्रुद्रो ददर्श स्वगणैर्वृतः ॥३॥
अथोमा तमृषिं वीक्ष्य गिरिशं समभाषत ॥ पश्येमं भगवन्विप्रं निभृतात्मेंद्रियाशयम् ॥४॥ निभृतोदझषव्रातो वातापाये यथार्णवः ॥ कुर्वस्य तप
सः साक्षात्संसिद्धिं सिद्धिदो भवान् ॥५॥ श्रीभगवानुवाच ॥ नैवेच्छत्याशिषः क्वापि ब्रह्मर्षिर्मोक्षमप्युत ॥ भक्तिं परां भगवति लब्धवान्पुरुषेऽव्यये ॥
॥६॥ अथापि संवदिष्यामो भवान्येतेन साधुना ॥ अयं हि परमो लाभो नृणां साधुसमागमः ॥७॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्त्वा तमुपेयाय भगवान्स सतां प

तिः ॥ ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वदेहिनाम् ॥८॥ तयोरागमनं साक्षादीशयोर्जगदात्मनोः ॥ न वेद रुद्धधीवृत्तिरात्मानं विश्वमेव च ॥९॥ भगवां
स्तदभिज्ञाय गिरिशो योगमायया ॥ आविशत्तद्गुहाकाशं वायुश्छिद्रमिवेश्वरः ॥१०॥ आत्मन्यपि शिवं प्राप्तं तडित्पिंगजटाधरम् ॥ त्र्यक्षं दश
भुजं प्रांशुमुद्यंतमिव भास्करम् ॥११॥ व्याघ्रचर्मांबरं शूलधनुरिष्वसिचर्मभिः ॥ अक्षमालाडमरुकं कपालपरशुं सह ॥ बिभ्राणं सहसा भातं वि
चक्ष्य हृदि विस्मितः ॥१२॥ किमिदं कुत एवेति समाधेर्विरतो मुनिः ॥ नेत्रे उन्मील्य ददृशे सगणं सोमयागतम् ॥१३॥ रुद्रं त्रिलोकैकगुरुं ननाम

शिरसामुनिः॥ तस्मैसपर्यांव्यदधात्सगणायसहोमया॥ स्वागतासनपाद्यार्घगंधस्रग्धूपदीपकैः॥१४॥ आहत्वात्मानुभावेनपूर्णकामस्यतेवि
भो॥ करवामकिमीशानयेनेदंनिर्वृतंजगत्॥१५॥ नमःशिवायशांतायसत्वायप्रमृडायच॥ रजोजुषेथघोरायनमस्तुभ्यंतमोजुषे॥१६॥ सूतउवाच॥
एवंस्तुतःसभगवानादिदेवःसतांगतिः परितुष्टःप्रसन्नात्माप्रहसंस्तमभाषत॥१७॥ श्रीभगवानुवाच॥ वरंवृणीष्वनःकामंवरदेशावयंत्रयः॥ अमो
घंदर्शनंयेषांमर्त्योयद्विंदतेऽमृतम्॥१८॥ ब्राह्मणाःसाधवःशांतानिःसंगाभूतवत्सलाः॥ एकांतभक्ताअस्मासुनिर्वैराःसमदर्शिनः॥१९॥ सलोका
लोकपालास्तान्वंदंत्यर्चंत्युपासते॥ अहंचभगवान्ब्रह्मास्वयंचहरिरीश्वरः॥२०॥ नतेमय्यच्युतेऽजेचभिदामण्वपिचक्षते॥ नात्मनश्चजनस्या
पितद्युष्मान्वयमीमहि॥२१॥ नह्यंमयानितीर्थानिनदेवाश्चेतनोज्झिताः॥ तेपुनंत्युरुकालेनयूयंदर्शनमात्रतः॥२२॥ ब्राह्मणेभ्योनमस्यामोयेऽस्म
द्रूपंत्रयीमयम्॥ बिभ्रत्यात्मसमाधानंतपःस्वाध्यायसंयमैः॥२३॥ श्रवणाद्दर्शनाद्वापिमहापातकिनोऽपिवः॥ शुध्येरन्नंत्यजाश्चापिकिमु
संभाषणादिभिः॥२४॥ सूतउवाच॥ इतिचंद्रललामस्यधर्मगुह्योपबृंहितम्॥ वचोऽमृतायनमृषिर्नातृप्यत्कर्णयोःपिबन्॥२५॥ सचिरंमायया
विष्णोर्भ्रामितःकर्शितोभृशम्॥ शिववागमृतध्वस्तक्लेशपुंजस्तमब्रवीत्॥२६॥ ऋषिरुवाच॥ अहोईश्वरचर्येयंदुर्विभाव्याशरीरिणाम्॥ यन्न

मंतीशितव्यानिस्तुवंतिजगदीश्वराः॥२७॥धर्मंग्राहयितुंप्रायःप्रवक्तारश्चदेहिनाम्॥आचरंत्यनुमोदंतेक्रियमाणंस्तुवंतिच॥२८॥नैतावताभगवतःस्वमा
यामयवृत्तिभिः॥नदुष्येतानुभावस्तैर्मायिनःकुहकंयथा॥२९॥सृष्ट्वेदंमनसाविश्वमात्मनाऽनुप्रविश्ययः॥गुणैःकुर्वद्भिराभातिकर्तेवस्वप्नदृग्यथा॥
॥३०॥तस्मैनमोभगवतेत्रिगुणायगुणात्मने॥केवलायाद्वितीयायगुरवेब्रह्ममूर्त्तये॥३१॥कंवृणेनुपरंभूमन्वरंत्वद्वरदर्शनात्॥यद्दर्शनात्पू
र्णकामःसत्यकामःपुमान्भवेत्॥३२॥वरमेकंवृणेऽथापिपूर्णात्कामाभिवर्षणात्॥भगवत्यच्युतांभक्तिंतत्परेषुतथात्वयि॥३३॥सूतउवाच॥
इत्यर्चितोऽभिष्टुतश्चमुनिनासूक्तयागिरा॥तमाहभगवान्शर्वःशर्वयाचाभिनंदितः॥३४॥कामस्तेऽयंमहर्षेस्तुभक्तिमांस्त्वमधोऽक्षजे॥आकल्पां
ताद्यशःपुण्यमजरामरतातथा॥३५॥ज्ञानंत्रैकालिकंब्रह्मन्विज्ञानंचविरक्तिमत्॥ब्रह्मवर्चस्विनोभूयात्पुराणाचार्यताऽस्तुते॥३६॥सूतउवाच
एवंवरान्सुमुनयेदत्वा ऽप्यद्धाहरावेकांततांगतः॥३८॥अनुवर्णितमेतत्तेमार्कंडेयस्यधीमतः॥अनुभूतंभगवतोमायावैभवमद्भुतम्॥३९॥
एतत्केचिदविद्वांसोमायासंसृतिमात्मनः॥अनाद्यावर्तितंनृणांकादाचित्कंप्रचक्षते॥४०॥यएवमेतद्भृगुवर्यवर्णितंरथांगपाणेरनुभावभावितं
म्॥संश्रावयेत्संशृणुयादुतावुभौतयोर्नकर्माशयसंसृतिर्भवेत्॥४१॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेदशमोध्यायः॥१०॥ ॥१०॥

गात्र्यक्षईश्वरः॥देव्यैत त्कर्मकथयन्ननुभूतंपुरामुनेः॥३८॥सोप्यवाप्तमहायोगमहिमाभार्गवोत्तमः॥विचरत्यधुना

ऽकारश्रोतुमूर्जार्थंमहापुरुषवर्णनम् ।। रवेर्व्यूहस्यचाख्यानंप्रतिमासंपृथक्पृथक् ।।१।। येनामर्त्यत्वमापन्नोमर्त्योऽसौभार्गवोत्तमः ।। तंपृच्छतिक्रि
यायोगंसांगोपांगादिकल्पितम् ।।२।। ।।शौनकउवाच ।। ।।अथेममर्थंपृच्छामोभवंतंबहुवित्तमम् ।। समस्ततंत्रराद्धांतेभवान्भागवतत ते
त्त्ववित् ।।१।। तांत्रिकाःपरिचर्यायांकेवलस्यश्रियःपतेः ।। अंगोपांगायुधाकल्पंकल्पयंतियथाचयैः ।।२।। तन्नोवर्णयभद्रंतेक्रिया
योगंबुभुत्सताम् ।। येनक्रियानैपुणेनमर्त्योयायादमर्त्यताम् ।।३।। सूतउवाच ।। ।।नमस्कृत्यगुरून्वक्ष्येविभूतीर्वैष्णवीरपि ।। याःप्रो
क्तावेदतंत्राभ्यामाचार्यैःपद्मजादिभिः ।।४।। मायाद्यैर्नवभिस्तत्त्वैःसविकारमयोविराट् ।। निर्मितोदृश्यतेयत्रसचित्केभुवनत्रयम्
।।५।। एतद्वैपौरुषंरूपंभूःपादौद्यौःशिरोनभः ।। नाभिःसूर्योक्षिणीनासेवायुःकर्णौदिशःप्रभोः ।।६।। प्रजापतिःप्रजननमपानोमृत्युरीशि
तुः ।। तद्बाहवोलोकपालामनश्चंद्रोभ्रुवौयमः ।।७।। लज्जोत्तरोऽधरोलोभोदंताज्योत्स्नास्मयोभ्रमः ।। रोमाणिभूरुहाभूम्नोमेघाः
पुरुषमूर्द्धजाः ।।८।। यावानयंवैपुरुषोयावत्यासंस्थयामितः ।। तावानसावपिमहापुरुषोलोकसंस्थया ।। ९ ।। कौस्तुभव्यपदेशेनस्वा
त्मज्योतिर्बिभर्त्यजः ।। तत्प्रभाव्यापिनीसाक्षात्श्रीवत्समुरसाविभुः ।।१०।। स्वमायांवनमालाख्यांनानागुणमयींदधत् ।। वासश्छं

भा०द्वा०स्कं
।।१९।।

हेममयंपीतंब्रह्मसूत्रंत्रिवृत्स्वरम्।।११।।बिभर्तिसांख्यंयोगंचदेवोमकरकुंडले।।मौलिंपदंपारमेष्ठ्यंसर्वलोकाभयंकरम्।।१२।।अव्याकृतमनंताख्य
मासनंयदधिष्ठितः।।धर्मज्ञानादिभिर्युक्तंसत्वंपद्ममिहोच्यते।।१३।।ओजःसहोबलयुतंमुख्यतत्वंगदांदधत्।।अपांतत्वंदरवरंतेजस्तत्वंसुदर्शनम्
।।१४।।नभोनिभंनभस्तत्वमसिंचर्मतमोमयम्।।कालरूपंधनुःशार्ङ्गंतथाकर्ममयेषुधिम्।।१५।।इंद्रियाणिशरानाहुराकूतीरस्यस्यंदनम्।।तन्मात्रा
ण्यस्याभिव्यक्तिंमुद्रयार्थक्रियात्मताम्।।१६।।मंडलंदेवयजनंदीक्षासंस्कारआत्मनः।।परिचर्याभगवतआत्मनोदुरितक्षयः।।१७।।भगवान्भगश
ब्दार्थंलीलाकमलमुद्वहन्।।धर्मंयशश्चभगवांश्चामरव्यजनेऽभजत्।।१८।।आतपत्रंतुवैकुंठंद्विजाधामाकुतोभयम्।।त्रिवृद्वेदःसुपर्णाख्योयज्ञंवह
तिपूरुषम्।।१९।।अनपायिनीभगवतीश्रीःसाक्षादात्मनोहरेः।।विष्वक्सेनस्तंत्रमूर्तिर्विदितःपार्षदाधिपः।।नंदादयोष्टौद्वास्थाश्चतेऽणिमा
द्याहरेर्गुणाः।।२०।।वासुदेवःसंकर्षणःप्रद्युम्नःपुरुषःस्वयम्।।अनिरुद्धइतिब्रह्मन्मूर्तिव्यूहोभिधीयते।।२१।।सविश्वस्तैजसःप्राज्ञस्तुरीय
इतिवृत्तिभिः।।अर्थेंद्रियाशयज्ञानैर्भगवान्परिभाव्यते।।२२।।अंगोपांगायुधाकल्पैर्भगवांस्तच्चतुष्टयम्।।बिभर्तिस्मचतुर्मूर्तिर्भगवान्हरि
रीश्वरः।।२३।।द्विजऋषभसएषब्रह्मयोनिःस्वयंदृक्स्वमहिमपरिपूर्णोमाययाचस्वयैतत्।।सृजतिहरतिपातीत्याख्ययाऽनावृताक्षोविवृत

अ०
।।११।।
।।१९।।

इचनिरुक्तस्तत्तत्परैरात्मलभ्यः ॥२४॥ श्रीकृष्णकृष्णसखवृष्ण्यृषभावनिध्रुक् राजन्यवंशदहनानपवर्गवीर्य ॥ गोविंदगोपवनिताव्रजभृत्य
गीततीर्थश्रवः श्रवणमंगलपाहिभृत्यान् ॥२५॥ य इदं कल्य उत्थाय महापुरुषलक्षणम् ॥ तच्चित्तः प्रयतो जप्त्वा ब्रह्म वेद गुहाशयम् ॥२६॥ शौन
क उवाच ॥ ॥ शुको यदाह भगवान् विष्णुराताय शृण्वते ॥ सौरो गणो मासि मासि नाना वसति सप्तकः ॥२७॥ तेषां नामानि कर्माणि संयुक्तानाम
धीश्वरैः ॥ ब्रूहि नः श्रद्दधानानां व्यूहं सूर्यात्मनो हरेः ॥२८॥ सूत उवाच ॥ अनाद्यविद्यया विष्णोरात्मनः सर्वदेहिनाम् ॥ निर्मितो लोकतंत्रोऽयं लोकेषु प
रिवर्तते ॥२९॥ एक एव हि लोकानां सूर्य आत्मादिकृद्धरिः ॥ सर्ववेदक्रियामूलमृषिभिर्बहुधोदितः ॥३०॥ कालो देशः क्रिया कर्ता करणं कार्यमा
गमः ॥ द्रव्यं फलमिति ब्रह्मन्नवधोक्तोऽजया हरिः ॥३१॥ मध्वादिषु द्वादशसु भगवान्कालरूपधृक् ॥ लोकतंत्राय चरति पृथग्द्वादशभिर्गणैः
॥३२॥ धाता कृतस्थली हेतिर्वासुकी रथकृन्मुने ॥ पुलस्त्यस्तुंबुरुरिति मधुमासं नयंत्यमी ॥३३॥ अर्यमा पुलहोऽथौजाः प्रहेतिः पुंजिकस्थ
ली ॥ नारदः कच्छनीरश्च नयंत्येते स्म माधवम् ॥३४॥ मित्रोऽत्रिः पौरुषेयोऽथ तक्षको मेनका हहाः ॥ रथस्वन इति ह्येते शुक्रमासं नयंत्य
मी ॥३५॥ वसिष्ठो वरुणो रंभा सहजन्यस्तथा हूहूः ॥ शुक्रश्चित्रस्वनश्चैव शुचिमासं नयंत्यमी ॥३६॥ इंद्रो विश्वावसुः श्रोता एलापत्रस्तथां

ग्गिराः॥ प्रम्लोचाराक्षसोवर्यो नभोमासंनयंत्यमी॥३७॥ विवस्वानुग्रसेनश्चव्याघ्रआसारणोभृगुः॥ अनुम्लोचाशंखपालोनभस्याख्यंनयंत्यमी॥३८॥ पूषाधनंजयोवातःसुषेणःसुरुचिस्तथा॥ घृताचीगौतमश्चेतितपोमासंनयंत्यमी॥३९॥ ऋतुर्वर्चाभरद्वाजःपर्जन्यःसेनजित्तथाविश्वऐरावतश्चैवतपस्याख्यंनयंत्यमी॥४०॥ अथांशुःकश्यपस्तार्क्ष्यऋतसेनस्तथोर्वशी॥ विद्युच्छत्रुर्महाशंखःसहोमासंनयंत्यमी॥४१॥ भगःस्फूर्जोऽरिष्टनेमिरूर्णआयुश्चपंचमः॥ कर्कोटकःपूर्वचित्तिःपुष्यमासंनयंत्यमी॥४२॥ त्वष्टाऋचीकतनयःकंबलश्चतिलोत्तमा॥ ब्रह्मापेतोऽथशतजिद्धृतराष्ट्रइषंभराः॥४३॥ विष्णुरश्वतरोरंभासूर्यवर्चाश्चसत्यजित्॥ विश्वामित्रोमखापेतऊर्जमासंनयंत्यमी॥४४॥ एताभगवतोविष्णोरादित्यस्यविभूतयः॥ स्मरतांध्ययोर्नृणांहरंत्यंहोदिनेदिने॥४५॥ द्वादशस्वपिमासेषुदेवोऽसौषड्भिरस्यवै॥ चरन्समंतात्तनुतेपरत्रेहचसन्मतिम्॥४६॥ सामर्ग्यजुर्भिस्तल्लिंगैरृषयःसंस्तुवंत्यमुम्॥ गंधर्वास्तंप्रगायंतिनृत्यंत्यप्सरसोऽग्रतः॥ उन्नह्यंतिरथंनागाग्रामण्योरथयोजकाः॥ नोदयंतिरथंपृष्टेनैरृताबलशालिनः॥४८॥ वालखिल्याःसहस्राणिषष्टिर्ब्रह्मर्षयोमलाः॥ पुरतोऽभिमुखंयांतिस्तुवंतिस्तुतिभिर्विभुम्॥४९॥ एवंह्यनादिनिधनोभगवान्हरिरीश्वरः॥ कल्पेकल्पेस्वमात्मानंव्यूह्यलोकानवत्यजः॥५०॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेआदित्यव्यूहविवरणंनामएकादशो॥११॥

द्वादशेतुपुराणोक्तसर्वार्थानुक्रमः कृतः॥ प्रथमस्कंधमारभ्यप्राधान्येनसमासतः॥१॥ ॥सूतउवाच॥ ॥नमोधर्मायमहतेनमः कृष्णायवेध
से॥ ब्राह्मणेभ्योनमस्कृत्यधर्मान्वक्ष्येसनातनम्॥१॥ एतद्वः कथितंविप्राविष्णोश्चरितमद्भुतम्॥ भवद्भिर्यदहंपृष्टोनराणांपुरुषोचितम्॥ २॥
अत्रसंकीर्तितःसाक्षात्सर्वपापहरोहरिः॥ नारायणोहृषीकेशोभगवान्सात्वतांपतिः॥३॥ अत्रब्रह्मपरंगुह्यंजगतःप्रभवाप्ययम्॥ ज्ञानंचतदुपा
ख्यानंप्रोक्तंविज्ञानसंयुतम्॥४॥ भक्तियोगःसमाख्यातोवैराग्यंचतदाश्रयम्॥ पारीक्षितमुपाख्यानंनारदाख्यानमेवच॥५॥ प्रायोपवेशोराजर्षे
र्विप्रशापात्परीक्षितः॥ शुकस्येवचब्रह्मर्षेःसंवादश्चपरीक्षितः॥ योगधारणयोत्क्रांतिःसंवादोनारदाजयोः॥ अवतारानुगीतंचसर्गःप्राधानि
कोऽग्रतः॥७॥ विदुरोद्धवसंवादःक्षत्तुर्मैत्रेययोस्ततः॥ पुराणसंहिताप्रश्नोमहापुरुषसंस्थितिः॥८॥ ततःप्राकृतिकःसर्गःसप्तवैकृतिकाश्चये॥
ततोब्रह्मांडसंभूतिर्वैराजःपुरुषोयतः॥९॥ कालस्यस्थूलसूक्ष्मस्यगतिःपद्मसमुद्भवः॥ भुवउद्धरणेंऽभोधौहिरण्याक्षवधोयथा॥१०॥ ऊर्ध्वतिर्यग
वाक्सर्गोरुद्रसर्गस्तथैवच॥ अर्धनारीनरस्याथयतःस्वायंभुवोमनुः॥११॥ शतरूपाचयास्त्रीणामाद्याप्रकृतिरुत्तमा॥ संतानोधर्मपत्नीनांकर्दम
स्यप्रजापतेः॥१२॥ अवतारोभगवतःकपिलस्यमहात्मनः॥ देवहूत्याश्चसंवादःकपिलेनचधीमता॥१३॥ नवब्रह्मसमुत्पत्तिर्दक्षयज्ञविनाशनम्॥

ध्रुवस्यचरितंपश्चात्पृथोःप्राचीनबर्हिषः॥१४॥नारदस्यचसंवादस्ततःप्रैयव्रतंद्विजाः।नाभेस्ततोऽनुचरितमृषभस्यभरतस्यच॥१५॥ततोद्वीपसमुद्रादिव
र्षनद्युपवर्णनम्॥ज्योतिश्चक्रस्यसंस्थानंपातालनरकस्थितिः॥१६॥दक्षजन्मप्रचेतोभ्यस्तत्पुत्रीणांचसंततिः।यतोदेवासुरनरास्तिर्यङ्नगखगादयः॥१७
त्वाष्ट्रस्यजन्मनिधनंपुत्रयोश्चदितेर्द्विजाः।दैत्येश्वरस्यचरितंप्रह्लादस्यमहात्मनः॥१८॥मन्वन्तरानुचरितंगजेंद्रस्यविमोक्षणम्।मन्वंतरावताराश्चवि
ष्णोर्हयशिरादयः॥१९॥कौर्मंमात्स्यंनारसिंहंवामनंचजगत्पतेः।क्षीरोदमथनंतद्वदमृतार्थेदिवौकसाम्॥२०॥देवासुरमहायुद्धंराजवंशानुकीर्तनम्।
इक्ष्वाकुजन्मतद्वंशःसुद्युम्नस्यमहात्मनः॥२१॥इलोपाख्यानमत्रोक्तंतारोपाख्यानमेवच।सूर्यवंशानुकथनंशशादाद्यानृपादयः॥२२॥सौकन्यंचाथश
र्यातेःककुत्स्थस्यधीमतः॥खट्वांगस्यचमांधातुःसौभरेःसगरस्यच॥२३॥रामस्यकोशलेंद्रस्यचरितंकिल्बिषापहम्॥निमेरंगपरित्यागोजनकानांचसंभ
वः॥२४॥रामस्यभार्गवेंद्रस्यनिःक्षत्रकरणंभुवः॥ऐलस्यसोमवंशस्यययातेर्नहुषस्यच॥२५॥दौष्यंतेर्भरतस्यापिशंतनोस्तत्सुतस्यच॥ययातेर्ज्येष्ठपु
त्रस्ययदोर्वंशोऽनुकीर्तितः॥२६॥यत्रावतीर्णोभगवान्कृष्णाख्योजगदीश्वरः॥वसुदेवगृहेजन्मततोवृद्धिश्चगोकुले॥२७॥तस्यकर्माण्यपाराणि
कीर्तितान्यसुरद्विषः॥पूतनाऽसुपयःपानंशकटोच्चाटनंशिशोः॥२८॥तृणावर्तस्यनिष्पेषस्तथैवबकवत्सयोः॥धेनुकस्यसहभ्रातुःप्रलंबस्यचसं

क्षयः॥२९॥ गोपानांचपरित्राणंदावाग्नेःपरिसर्पतः॥दमनंकालियस्याहेर्महाहेर्नंदमोक्षणम्॥३०॥ व्रतचर्यातुकन्यानांयत्रतुष्टोऽच्युतोव्रतैः॥प्रसादो
यज्ञपत्नीभ्योविप्राणांचानुतापनम्॥३१॥गोवर्धनोद्धारणंचशक्रस्यसुरभेरथ॥यज्ञाभिषेकंकृष्णस्यस्त्रीभिःक्रीडाचरात्रिषु॥३२॥शंखचूडस्यदुर्बुद्धे
र्वधोरिष्टस्यकेशिनः॥अक्रूरागमनंपश्चात्प्रस्थानंरामकृष्णयोः॥३३॥व्रजस्त्रीणांविलापश्चमथुरालोकनंततः॥गजमुष्टिकचाणूरकंसादीनांचयो
वधः॥३४॥मृतस्यानयनंसूनोःपुनःसांदीपनेर्गुरोः॥मथुरायांनिवसतायदुचक्रस्ययत्प्रियम्॥३५॥कृतमुद्धवरामाभ्यांयुतेनहरिणाद्विजाः॥जरा
संधसमानीतसैन्यस्यबहुशोवधः॥घातनंयवनेंद्रस्यकुशस्थल्यानिवेशनम्॥३६॥आदानंपारिजातस्यसुधर्मायाःस्वरालयात्॥रुक्मिण्याहर
णंयुद्धेप्रमथ्यद्विषतोरेः॥३७॥हरस्यजृंभणंयुद्धेबाणस्यभुजकृंतनम्॥प्राग्ज्योतिषपतिंहत्वाकन्यानांहरणंचयत्॥३८॥चैद्यपौंड्रकशाल्वानांदंतव
क्रस्यदुर्मतेः॥शंबरोद्विविदःपीठोमुरःपंचजनादयः॥३९॥माहात्म्यंचवधस्तेषांवाराणस्याश्चदाहनम्॥भारावतरणंभूमेर्निमित्तीकृत्यपांडवान्॥४०
विप्रशापापदेशेनसंहारःस्वकुलस्यच॥उद्धवस्यचसंवादोवासुदेवस्यचाद्भुतः॥४१॥यत्रात्मविद्याह्यखिलाप्रोक्ताधर्मविनिर्णयः॥ततोमर्त्यपरि
त्यागआत्मयोगानुभावतः॥४२॥युगलक्षणवृत्तिश्चकलौनॄणामुपप्लवः॥चतुर्विधश्चप्रलयउत्पत्तिस्त्रिविधातथा॥४३॥देहत्यागश्चराजर्षेर्वि

ष्णुरातस्य धीमतः॥ शाखाप्रणयनमृषेर्मार्कंडेयस्य सत्कथा॥४४॥ महापुरुषविन्यासः सूर्यस्य जगदात्मनः॥ इति चोक्तं द्विजश्रेष्ठा यत्पृष्टोऽहमिहास्मि वः
लीलावतारकर्माणि कीर्तितानीह सर्वशः॥४५॥ पतितः स्खलितश्चार्तः क्षुत्वा वा विवशो गृणन्॥ हरये नम इत्युच्चैर्मुच्यते सर्वपातकात्॥४६॥ संकीर्त्यमानो
भगवाननंतः श्रुतानुभावो व्यसनं हि पुंसाम्॥ प्रविश्य चित्तं विधुनोत्यशेषं यथा तमोऽर्कोऽभ्रमिवातिवातः॥४७॥ मृषा गिरस्ता ह्यसतीरसत्कथा न कथ्यते
यद्भगवानधोक्षजः॥ तदेव सत्यं तदु हैव मंगलं तदेव पुण्यं भगवद्गुणोदयम्॥४८॥ तदेव रम्यं रुचिरं नवं नवं तदेव शश्वन्मनसो महोत्सवम्॥ तदेव शो
कार्णवशोषणं नृणां यदुत्तमश्लोकयशोऽनुगीयते॥४९॥ न यद्वचश्चित्रपदं हरेर्यशो जगत्पवित्रं प्रगृणीत कर्हिचित्॥ तद्ध्वांक्षतीर्थं न तु हंससेवि
तं यत्राच्युतस्तत्र हि साधवोऽमलाः॥५०॥ स वाग्विसर्गो जनताघविप्लवो यस्मिन्प्रतिश्लोकमबद्धवत्यपि॥ नामान्यनंतस्य यशोंऽकितानि य
च्छृण्वंति गायंति गृणंति साधवः॥५१॥ नैष्कर्म्यमप्यच्युतभाववर्जितं न शोभते ज्ञानमलं निरंजनम्॥ कुतः पुनः शश्वदभद्रमीश्वरे न ह्यर्पितं
कर्म यदप्यनुत्तमम्॥५२॥ यशः श्रियामेव परिश्रमः परो वर्णाश्रमाचारतपः श्रुतादिषु॥ अविस्मृतिः श्रीधरपादपद्मयोर्गुणानुवादश्र
वणादिभिर्हरेः॥५३॥ अविस्मृतिः कृष्णपदारविंदयोः क्षिणोत्यभद्राणि शमं तनोति च॥ सत्त्वस्य शुद्धिं परमात्मभक्तिं ज्ञानं च विज्ञानवि

रागयुक्तम्॥५४॥ यूयंद्विजाग्र्याबतभूरिभागायच्छश्वदात्मन्यखिलात्मभूतम्॥ नारायणंदेवमदेवमीशमजस्रभावाभजताविवेश्य
५५॥ अहंचसंस्मारितआत्मतत्वं श्रुतंपुरामेपरमर्षिवक्रात्॥ प्रायोपवेशेनृपतेःपरीक्षितःसदस्यृषीणांमहतांचशृण्वताम्॥५६॥ एतद्वः
कथितंविप्राःकथनीयोरुकर्मणः॥ माहात्म्यंवासुदेवस्यसर्वाशुभविनाशनम्॥५७॥ यएवंश्रावयेन्नित्यंयामंक्षणमनन्यधीः॥ श्रद्धावा
न्योऽनुशृणुयात्पुनात्यात्मानमेवसः॥५८॥ द्वादश्यामेकादश्यांवा शृण्वन्नायुष्यवान्भवेत्॥ पठत्यनश्नन्प्रयतस्ततोभवत्यपा
तकी॥५९॥ पुष्करेमथुरायांचद्वारवत्यांयतात्मवान्॥ उपोष्यसंहितामेतांपठित्वामुच्यतेभयात्॥६०॥ देवतामुनयःसिद्धापितरोमन
वोनृपाः॥ यच्छंतिकामान्गृणतःशृण्वतोयस्यकीर्तनात्॥६१॥ ऋचोयजूंषिसामानिद्विजोऽधीत्यानुविंदते॥ मधुकुल्याघृतकुल्याःपयः
कुल्याश्चतत्फलम्॥६२॥ पुराणसंहितामेतामधीत्यप्रयतोद्विजाः॥ प्रोक्तंभगवतायत्तुतत्पदंपरमंव्रजेत्॥६३॥ विप्रोऽधीत्याप्नुयात्प्र
ज्ञांराजन्योदधिमेखलाम्॥ वैश्योनिधिपतित्वंचशूद्रःशुध्येतपातकात्॥६४॥ कलिमलसंहतिकालनोऽखिलेशोहरिरितरत्रनगीयते
ह्यभीक्ष्णम्॥ इहतुपुनर्भगवानशेषमूर्तिःपरिपठितोऽनुपदंकथाप्रसंगैः॥६५॥ तमहमजमनंतमात्मतत्वंजगदुदयस्थितिसंयमात्मशक्तिम्॥

द्युपतिभिरजशक्रशंकराद्यैर्दुरवसितस्तवमच्युतंनतोऽस्मि॥६६॥ उपचितनवशक्तिभिःस्वआत्मन्युपरचितस्थिरजंगमालयाय॥ भगवतउपलब्धिमात्रधा
म्नेसुरऋषभायनमःसनातनाय॥६७॥ स्वसुखनिभृतचेतास्तद्व्युदस्तान्यभावोऽप्यजितरुचिरलीलाकृष्टसारस्तदीयम्॥ व्यतनुतकृपयायस्तत्वदी
पंपुराणंतमखिलवृजिनघ्नंव्याससूनुंनतोऽस्मि॥६८॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वा॰ स्कंधार्थनिरूपणंनामद्वादशोऽध्यायः॥१२॥ सूतउवाच॥ यंब्रह्माव
रुणेंद्ररुद्रमरुतःस्तुन्वंतिदिव्यैःस्तवैर्वेदैःसांगपदक्रमोपनिषदैर्गायंतियंसामगाः॥ ध्यानावस्थिततद्गतेनमनसापश्यंतियंयोगिनोयस्यांतंनविदुः
सुरासुरगणादेवायतस्मैनमः॥१॥ पृष्ठेभ्राम्यदमंदमंदरगिरिग्रावाग्रकंडूयना न्निद्रालोःकमठाकृतेर्भगवतःश्वासानिलाःपांतुवः॥ यत्संस्का
रकलानुवर्तनवशाद्वेलानिभेनांभसांयातायातमतंद्रितंजलनिधेर्नाद्यापिविश्राम्यति॥२॥ पुराणसंख्यासंभूतिमस्यवाच्यप्रयोजने॥ दानंदान
स्यमाहात्म्यंपाठादेश्चनिबोधत॥३॥ ब्राह्मंदशसहस्राणिपाद्मंपंचोनषष्टिच॥ श्रीवैष्णवंत्रयोविंशच्चतुर्विंशतिशैवकम्॥४॥ दशाष्टौश्रीभागवतं
नारदंपंचविंशति॥ मार्कंडेयंनवाह्नंतुदशपंचचतुःशतम्॥५॥ चतुर्दशभविष्यंस्यात्तथापंचशतानिच॥ दशाष्टौब्रह्मवैवर्तंलिंगमेकादशैवतु॥६॥
चतुर्विंशतिवाराहमेकाशीतिसहस्रकम्॥ स्कांदंशतंतथावैकंवामनंदशकीर्तितम्॥७॥ कौर्मंसप्तदशाख्यातंमात्स्यंतत्तुचतुर्दश॥ एकोनविंशत्सौ

र्णं ब्रह्माण्डं द्वादशैवतु ॥ ८ ॥ एवंपुराणसंदोहश्चतुर्लक्षउदाहृतः ॥ तत्राष्टादशसाहस्रंश्रीभागवतमिष्यते ॥ ९ ॥ इदंभगवतापूर्वंब्रह्मणेनाभिपंकजे ॥ स्थितायभवभीतायकारुण्यात्संप्रकाशितम् ॥ १० ॥ आदिमध्यावसानेषुवैराग्याख्यानसंयुतम् ॥ हरिलीलाकथाव्रातामृतानंदितसत्सुरम् ॥ ११ ॥
सर्ववेदांतसारंयद्ब्रह्मात्मैकत्वलक्षणम् ॥ वस्त्वद्वितीयंतन्निष्ठंकैवल्यैकप्रयोजनम् ॥ १२ ॥ प्रौष्ठपद्यांपौर्णमास्यांहेमसिंहसमन्वितम् ॥ ददातियो भागवतंसयातिपरमांगतिम् ॥ १३ ॥ राजंतेतावदन्यानिपुराणानिसतांगणे ॥ यावद्भागवतंनैवश्रूयतेमृतसागरम् ॥ १४ ॥ सर्ववेदांतसारंहि श्रीभागवतमिष्यते ॥ तद्रसामृततृप्तस्यनान्यत्रस्याद्रतिःक्वचित् ॥ १५ ॥ निम्नगानांयथागंगादेवानामच्युतोयथा ॥ वैष्णवानांयथाशंभुःपुराणानामिदंतथा ॥ १६ ॥ क्षेत्राणांचैवसर्वेषांयथाकाशीह्यनुत्तमा ॥ तथापुराणव्रातानांश्रीमद्भागवतंद्विजाः ॥ १७ ॥ श्रीमद्भागवतंपुराणममलंयद्वैष्णवानांप्रियंयस्मिन्पारमहंस्यमेकममलंज्ञानंपरंगीयते ॥ तत्रज्ञानविरागभक्तिसहितंनैष्कर्म्यमाविष्कृतंतच्छृण्वन्विपठन्विचारणपरो भक्त्याविमुच्येन्नरः ॥ १८ ॥ कस्मैयेनविभासितोयमतुलोज्ञानप्रदीपःपुरातद्रूपेणचनारदायमुनयेकृष्णायतद्रूपिणा ॥ योगींद्रायतदात्मनाथ भगवद्रातायकारुण्यतस्तच्छुद्धंविमलंविशोकममृतंसत्यंपरंधीमहि ॥ १९ ॥ नमस्तस्मैभगवतेवासुदेवायसाक्षिणे ॥ यइदंकृपयाकस्मैव्याचच

भा॰ द्वा॰ स्कं॰ ॥२४॥

क्षेमुमुक्षवे ॥२०॥ योगींद्रायनमस्तस्मैशुकायब्रह्मरूपिणे ॥ संसारसर्पदष्टंयो विष्णुरातममूमुचत् ॥२१॥ भवेभवेयथाभक्तिःपादयोस्तवजायते नथाकुरुष्वदेवेशनाथस्त्वंनोयतःप्रभो ॥२२॥ नामसंकीर्तनंयस्यसर्वपापप्रणाशनम् ॥ प्रणामोदुःखशमनस्तंनमामिहरिंपरम् ॥२३॥ इतिश्रीभगवतेमहापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांवैयासिक्यांद्वादशस्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ श्रीरस्तु ॥ शुभमस्तु ॥ मंगलं ददातु ॥ ७ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥७॥

अ॰ ॥१३॥

॥ जयजयभगवतिगंगेसंगेयशु ॥

॥ णामनीपरूतदेयिसे ॥

॥ ऐतेस्तरयावलो ॥

॥ यन्येदीनेनहि ॥

॥ क्षमामयिते ॥

॥२४॥

[OrderDescription]
,CREATED=12.06.20 10:39
,TRANSFERRED=2020/06/12 at 12:51:41
,PAGES=1209
,TYPE=STD
,NAME=S0003126
,Book Name=M-2046-SHRIMADDBHAGVATAM
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF

FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF

FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF

FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF

FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF

FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF

FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF

FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF

FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF
,FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF
,FILE132=00000132.TIF
,FILE133=00000133.TIF
,FILE134=00000134.TIF
,FILE135=00000135.TIF

FILE136=00000136.TIF
,FILE137=00000137.TIF
,FILE138=00000138.TIF
,FILE139=00000139.TIF
,FILE140=00000140.TIF
,FILE141=00000141.TIF
,FILE142=00000142.TIF
,FILE143=00000143.TIF
,FILE144=00000144.TIF
,FILE145=00000145.TIF
,FILE146=00000146.TIF
,FILE147=00000147.TIF
,FILE148=00000148.TIF
,FILE149=00000149.TIF
,FILE150=00000150.TIF
,FILE151=00000151.TIF

FILE152=00000152.TIF
,FILE153=00000153.TIF
,FILE154=00000154.TIF
,FILE155=00000155.TIF
,FILE156=00000156.TIF
,FILE157=00000157.TIF
,FILE158=00000158.TIF
,FILE159=00000159.TIF
,FILE160=00000160.TIF
,FILE161=00000161.TIF
,FILE162=00000162.TIF
,FILE163=00000163.TIF
,FILE164=00000164.TIF
,FILE165=00000165.TIF
,FILE166=00000166.TIF
,FILE167=00000167.TIF

FILE168=00000168.TIF
,FILE169=00000169.TIF
,FILE170=00000170.TIF
,FILE171=00000171.TIF
,FILE172=00000172.TIF
,FILE173=00000173.TIF
,FILE174=00000174.TIF
,FILE175=00000175.TIF
,FILE176=00000176.TIF
,FILE177=00000177.TIF
,FILE178=00000178.TIF
,FILE179=00000179.TIF
,FILE180=00000180.TIF
,FILE181=00000181.TIF
,FILE182=00000182.TIF
,FILE183=00000183.TIF

FILE184=00000184.TIF
,FILE185=00000185.TIF
,FILE186=00000186.TIF
,FILE187=00000187.TIF
,FILE188=00000188.TIF
,FILE189=00000189.TIF
,FILE190=00000190.TIF
,FILE191=00000191.TIF
,FILE192=00000192.TIF
,FILE193=00000193.TIF
,FILE194=00000194.TIF
,FILE195=00000195.TIF
,FILE196=00000196.TIF
,FILE197=00000197.TIF
,FILE198=00000198.TIF
,FILE199=00000199.TIF

FILE200=00000200.TIF
,FILE201=00000201.TIF
,FILE202=00000202.TIF
,FILE203=00000203.TIF
,FILE204=00000204.TIF
,FILE205=00000205.TIF
,FILE206=00000206.TIF
,FILE207=00000207.TIF
,FILE208=00000208.TIF
,FILE209=00000209.TIF
,FILE210=00000210.TIF
,FILE211=00000211.TIF
,FILE212=00000212.TIF
,FILE213=00000213.TIF
,FILE214=00000214.TIF
,FILE215=00000215.TIF

FILE216=00000216.TIF
,FILE217=00000217.TIF
,FILE218=00000218.TIF
,FILE219=00000219.TIF
,FILE220=00000220.TIF
,FILE221=00000221.TIF
,FILE222=00000222.TIF
,FILE223=00000223.TIF
,FILE224=00000224.TIF
,FILE225=00000225.TIF
,FILE226=00000226.TIF
,FILE227=00000227.TIF
,FILE228=00000228.TIF
,FILE229=00000229.TIF
,FILE230=00000230.TIF
,FILE231=00000231.TIF

FILE232=00000232.TIF
,FILE233=00000233.TIF
,FILE234=00000234.TIF
,FILE235=00000235.TIF
,FILE236=00000236.TIF
,FILE237=00000237.TIF
,FILE238=00000238.TIF
,FILE239=00000239.TIF
,FILE240=00000240.TIF
,FILE241=00000241.TIF
,FILE242=00000242.TIF
,FILE243=00000243.TIF
,FILE244=00000244.TIF
,FILE245=00000245.TIF
,FILE246=00000246.TIF
,FILE247=00000247.TIF

FILE248=00000248.TIF
,FILE249=00000249.TIF
,FILE250=00000250.TIF
,FILE251=00000251.TIF
,FILE252=00000252.TIF
,FILE253=00000253.TIF
,FILE254=00000254.TIF
,FILE255=00000255.TIF
,FILE256=00000256.TIF
,FILE257=00000257.TIF
,FILE258=00000258.TIF
,FILE259=00000259.TIF
,FILE260=00000260.TIF
,FILE261=00000261.TIF
,FILE262=00000262.TIF
,FILE263=00000263.TIF

FILE264=00000264.TIF
,FILE265=00000265.TIF
,FILE266=00000266.TIF
,FILE267=00000267.TIF
,FILE268=00000268.TIF
,FILE269=00000269.TIF
,FILE270=00000270.TIF
,FILE271=00000271.TIF
,FILE272=00000272.TIF
,FILE273=00000273.TIF
,FILE274=00000274.TIF
,FILE275=00000275.TIF
,FILE276=00000276.TIF
,FILE277=00000277.TIF
,FILE278=00000278.TIF
,FILE279=00000279.TIF

FILE280=00000280.TIF
,FILE281=00000281.TIF
,FILE282=00000282.TIF
,FILE283=00000283.TIF
,FILE284=00000284.TIF
,FILE285=00000285.TIF
,FILE286=00000286.TIF
,FILE287=00000287.TIF
,FILE288=00000288.TIF
,FILE289=00000289.TIF
,FILE290=00000290.TIF
,FILE291=00000291.TIF
,FILE292=00000292.TIF
,FILE293=00000293.TIF
,FILE294=00000294.TIF
,FILE295=00000295.TIF

FILE296=00000296.TIF
,FILE297=00000297.TIF
,FILE298=00000298.TIF
,FILE299=00000299.TIF
,FILE300=00000300.TIF
,FILE301=00000301.TIF
,FILE302=00000302.TIF
,FILE303=00000303.TIF
,FILE304=00000304.TIF
,FILE305=00000305.TIF
,FILE306=00000306.TIF
,FILE307=00000307.TIF
,FILE308=00000308.TIF
,FILE309=00000309.TIF
,FILE310=00000310.TIF
,FILE311=00000311.TIF

FILE312=00000312.TIF
,FILE313=00000313.TIF
,FILE314=00000314.TIF
,FILE315=00000315.TIF
,FILE316=00000316.TIF
,FILE317=00000317.TIF
,FILE318=00000318.TIF
,FILE319=00000319.TIF
,FILE320=00000320.TIF
,FILE321=00000321.TIF
,FILE322=00000322.TIF
,FILE323=00000323.TIF
,FILE324=00000324.TIF
,FILE325=00000325.TIF
,FILE326=00000326.TIF
,FILE327=00000327.TIF

FILE328=00000328.TIF
,FILE329=00000329.TIF
,FILE330=00000330.TIF
,FILE331=00000331.TIF
,FILE332=00000332.TIF
,FILE333=00000333.TIF
,FILE334=00000334.TIF
,FILE335=00000335.TIF
,FILE336=00000336.TIF
,FILE337=00000337.TIF
,FILE338=00000338.TIF
,FILE339=00000339.TIF
,FILE340=00000340.TIF
,FILE341=00000341.TIF
,FILE342=00000342.TIF
,FILE343=00000343.TIF

FILE344=00000344.TIF
,FILE345=00000345.TIF
,FILE346=00000346.TIF
,FILE347=00000347.TIF
,FILE348=00000348.TIF
,FILE349=00000349.TIF
,FILE350=00000350.TIF
,FILE351=00000351.TIF
,FILE352=00000352.TIF
,FILE353=00000353.TIF
,FILE354=00000354.TIF
,FILE355=00000355.TIF
,FILE356=00000356.TIF
,FILE357=00000357.TIF
,FILE358=00000358.TIF
,FILE359=00000359.TIF

FILE360=00000360.TIF
,FILE361=00000361.TIF
,FILE362=00000362.TIF
,FILE363=00000363.TIF
,FILE364=00000364.TIF
,FILE365=00000365.TIF
,FILE366=00000366.TIF
,FILE367=00000367.TIF
,FILE368=00000368.TIF
,FILE369=00000369.TIF
,FILE370=00000370.TIF
,FILE371=00000371.TIF
,FILE372=00000372.TIF
,FILE373=00000373.TIF
,FILE374=00000374.TIF
,FILE375=00000375.TIF

FILE376=00000376.TIF
,FILE377=00000377.TIF
,FILE378=00000378.TIF
,FILE379=00000379.TIF
,FILE380=00000380.TIF
,FILE381=00000381.TIF
,FILE382=00000382.TIF
,FILE383=00000383.TIF
,FILE384=00000384.TIF
,FILE385=00000385.TIF
,FILE386=00000386.TIF
,FILE387=00000387.TIF
,FILE388=00000388.TIF
,FILE389=00000389.TIF
,FILE390=00000390.TIF
,FILE391=00000391.TIF

FILE392=00000392.TIF
,FILE393=00000393.TIF
,FILE394=00000394.TIF
,FILE395=00000395.TIF
,FILE396=00000396.TIF
,FILE397=00000397.TIF
,FILE398=00000398.TIF
,FILE399=00000399.TIF
,FILE400=00000400.TIF
,FILE401=00000401.TIF
,FILE402=00000402.TIF
,FILE403=00000403.TIF
,FILE404=00000404.TIF
,FILE405=00000405.TIF
,FILE406=00000406.TIF
,FILE407=00000407.TIF

FILE408=00000408.TIF
,FILE409=00000409.TIF
,FILE410=00000410.TIF
,FILE411=00000411.TIF
,FILE412=00000412.TIF
,FILE413=00000413.TIF
,FILE414=00000414.TIF
,FILE415=00000415.TIF
,FILE416=00000416.TIF
,FILE417=00000417.TIF
,FILE418=00000418.TIF
,FILE419=00000419.TIF
,FILE420=00000420.TIF
,FILE421=00000421.TIF
,FILE422=00000422.TIF
,FILE423=00000423.TIF

FILE424=00000424.TIF
,FILE425=00000425.TIF
,FILE426=00000426.TIF
,FILE427=00000427.TIF
,FILE428=00000428.TIF
,FILE429=00000429.TIF
,FILE430=00000430.TIF
,FILE431=00000431.TIF
,FILE432=00000432.TIF
,FILE433=00000433.TIF
,FILE434=00000434.TIF
,FILE435=00000435.TIF
,FILE436=00000436.TIF
,FILE437=00000437.TIF
,FILE438=00000438.TIF
,FILE439=00000439.TIF

FILE440=00000440.TIF
,FILE441=00000441.TIF
,FILE442=00000442.TIF
,FILE443=00000443.TIF
,FILE444=00000444.TIF
,FILE445=00000445.TIF
,FILE446=00000446.TIF
,FILE447=00000447.TIF
,FILE448=00000448.TIF
,FILE449=00000449.TIF
,FILE450=00000450.TIF
,FILE451=00000451.TIF
,FILE452=00000452.TIF
,FILE453=00000453.TIF
,FILE454=00000454.TIF
,FILE455=00000455.TIF

FILE456=00000456.TIF
,FILE457=00000457.TIF
,FILE458=00000458.TIF
,FILE459=00000459.TIF
,FILE460=00000460.TIF
,FILE461=00000461.TIF
,FILE462=00000462.TIF
,FILE463=00000463.TIF
,FILE464=00000464.TIF
,FILE465=00000465.TIF
,FILE466=00000466.TIF
,FILE467=00000467.TIF
,FILE468=00000468.TIF
,FILE469=00000469.TIF
,FILE470=00000470.TIF
,FILE471=00000471.TIF

FILE472=00000472.TIF
,FILE473=00000473.TIF
,FILE474=00000474.TIF
,FILE475=00000475.TIF
,FILE476=00000476.TIF
,FILE477=00000477.TIF
,FILE478=00000478.TIF
,FILE479=00000479.TIF
,FILE480=00000480.TIF
,FILE481=00000481.TIF
,FILE482=00000482.TIF
,FILE483=00000483.TIF
,FILE484=00000484.TIF
,FILE485=00000485.TIF
,FILE486=00000486.TIF
,FILE487=00000487.TIF

FILE488=00000488.TIF
,FILE489=00000489.TIF
,FILE490=00000490.TIF
,FILE491=00000491.TIF
,FILE492=00000492.TIF
,FILE493=00000493.TIF
,FILE494=00000494.TIF
,FILE495=00000495.TIF
,FILE496=00000496.TIF
,FILE497=00000497.TIF
,FILE498=00000498.TIF
,FILE499=00000499.TIF
,FILE500=00000500.TIF
,FILE501=00000501.TIF
,FILE502=00000502.TIF
,FILE503=00000503.TIF

FILE504=00000504.TIF
,FILE505=00000505.TIF
,FILE506=00000506.TIF
,FILE507=00000507.TIF
,FILE508=00000508.TIF
,FILE509=00000509.TIF
,FILE510=00000510.TIF
,FILE511=00000511.TIF
,FILE512=00000512.TIF
,FILE513=00000513.TIF
,FILE514=00000514.TIF
,FILE515=00000515.TIF
,FILE516=00000516.TIF
,FILE517=00000517.TIF
,FILE518=00000518.TIF
,FILE519=00000519.TIF

FILE520=00000520.TIF
,FILE521=00000521.TIF
,FILE522=00000522.TIF
,FILE523=00000523.TIF
,FILE524=00000524.TIF
,FILE525=00000525.TIF
,FILE526=00000526.TIF
,FILE527=00000527.TIF
,FILE528=00000528.TIF
,FILE529=00000529.TIF
,FILE530=00000530.TIF
,FILE531=00000531.TIF
,FILE532=00000532.TIF
,FILE533=00000533.TIF
,FILE534=00000534.TIF
,FILE535=00000535.TIF

FILE536=00000536.TIF
,FILE537=00000537.TIF
,FILE538=00000538.TIF
,FILE539=00000539.TIF
,FILE540=00000540.TIF
,FILE541=00000541.TIF
,FILE542=00000542.TIF
,FILE543=00000543.TIF
,FILE544=00000544.TIF
,FILE545=00000545.TIF
,FILE546=00000546.TIF
,FILE547=00000547.TIF
,FILE548=00000548.TIF
,FILE549=00000549.TIF
,FILE550=00000550.TIF
,FILE551=00000551.TIF

FILE552=00000552.TIF
,FILE553=00000553.TIF
,FILE554=00000554.TIF
,FILE555=00000555.TIF
,FILE556=00000556.TIF
,FILE557=00000557.TIF
,FILE558=00000558.TIF
,FILE559=00000559.TIF
,FILE560=00000560.TIF
,FILE561=00000561.TIF
,FILE562=00000562.TIF
,FILE563=00000563.TIF
,FILE564=00000564.TIF
,FILE565=00000565.TIF
,FILE566=00000566.TIF
,FILE567=00000567.TIF

FILE568=00000568.TIF
,FILE569=00000569.TIF
,FILE570=00000570.TIF
,FILE571=00000571.TIF
,FILE572=00000572.TIF
,FILE573=00000573.TIF
,FILE574=00000574.TIF
,FILE575=00000575.TIF
,FILE576=00000576.TIF
,FILE577=00000577.TIF
,FILE578=00000578.TIF
,FILE579=00000579.TIF
,FILE580=00000580.TIF
,FILE581=00000581.TIF
,FILE582=00000582.TIF
,FILE583=00000583.TIF

FILE584=00000584.TIF
,FILE585=00000585.TIF
,FILE586=00000586.TIF
,FILE587=00000587.TIF
,FILE588=00000588.TIF
,FILE589=00000589.TIF
,FILE590=00000590.TIF
,FILE591=00000591.TIF
,FILE592=00000592.TIF
,FILE593=00000593.TIF
,FILE594=00000594.TIF
,FILE595=00000595.TIF
,FILE596=00000596.TIF
,FILE597=00000597.TIF
,FILE598=00000598.TIF
,FILE599=00000599.TIF

FILE600=00000600.TIF
,FILE601=00000601.TIF
,FILE602=00000602.TIF
,FILE603=00000603.TIF
,FILE604=00000604.TIF
,FILE605=00000605.TIF
,FILE606=00000606.TIF
,FILE607=00000607.TIF
,FILE608=00000608.TIF
,FILE609=00000609.TIF
,FILE610=00000610.TIF
,FILE611=00000611.TIF
,FILE612=00000612.TIF
,FILE613=00000613.TIF
,FILE614=00000614.TIF
,FILE615=00000615.TIF

FILE616=00000616.TIF
,FILE617=00000617.TIF
,FILE618=00000618.TIF
,FILE619=00000619.TIF
,FILE620=00000620.TIF
,FILE621=00000621.TIF
,FILE622=00000622.TIF
,FILE623=00000623.TIF
,FILE624=00000624.TIF
,FILE625=00000625.TIF
,FILE626=00000626.TIF
,FILE627=00000627.TIF
,FILE628=00000628.TIF
,FILE629=00000629.TIF
,FILE630=00000630.TIF
,FILE631=00000631.TIF

FILE632=00000632.TIF
,FILE633=00000633.TIF
,FILE634=00000634.TIF
,FILE635=00000635.TIF
,FILE636=00000636.TIF
,FILE637=00000637.TIF
,FILE638=00000638.TIF
,FILE639=00000639.TIF
,FILE640=00000640.TIF
,FILE641=00000641.TIF
,FILE642=00000642.TIF
,FILE643=00000643.TIF
,FILE644=00000644.TIF
,FILE645=00000645.TIF
,FILE646=00000646.TIF
,FILE647=00000647.TIF

FILE648=00000648.TIF
,FILE649=00000649.TIF
,FILE650=00000650.TIF
,FILE651=00000651.TIF
,FILE652=00000652.TIF
,FILE653=00000653.TIF
,FILE654=00000654.TIF
,FILE655=00000655.TIF
,FILE656=00000656.TIF
,FILE657=00000657.TIF
,FILE658=00000658.TIF
,FILE659=00000659.TIF
,FILE660=00000660.TIF
,FILE661=00000661.TIF
,FILE662=00000662.TIF
,FILE663=00000663.TIF

FILE664=00000664.TIF
,FILE665=00000665.TIF
,FILE666=00000666.TIF
,FILE667=00000667.TIF
,FILE668=00000668.TIF
,FILE669=00000669.TIF
,FILE670=00000670.TIF
,FILE671=00000671.TIF
,FILE672=00000672.TIF
,FILE673=00000673.TIF
,FILE674=00000674.TIF
,FILE675=00000675.TIF
,FILE676=00000676.TIF
,FILE677=00000677.TIF
,FILE678=00000678.TIF
,FILE679=00000679.TIF

FILE680=00000680.TIF
,FILE681=00000681.TIF
,FILE682=00000682.TIF
,FILE683=00000683.TIF
,FILE684=00000684.TIF
,FILE685=00000685.TIF
,FILE686=00000686.TIF
,FILE687=00000687.TIF
,FILE688=00000688.TIF
,FILE689=00000689.TIF
,FILE690=00000690.TIF
,FILE691=00000691.TIF
,FILE692=00000692.TIF
,FILE693=00000693.TIF
,FILE694=00000694.TIF
,FILE695=00000695.TIF

FILE696=00000696.TIF
,FILE697=00000697.TIF
,FILE698=00000698.TIF
,FILE699=00000699.TIF
,FILE700=00000700.TIF
,FILE701=00000701.TIF
,FILE702=00000702.TIF
,FILE703=00000703.TIF
,FILE704=00000704.TIF
,FILE705=00000705.TIF
,FILE706=00000706.TIF
,FILE707=00000707.TIF
,FILE708=00000708.TIF
,FILE709=00000709.TIF
,FILE710=00000710.TIF
,FILE711=00000711.TIF

FILE712=00000712.TIF
,FILE713=00000713.TIF
,FILE714=00000714.TIF
,FILE715=00000715.TIF
,FILE716=00000716.TIF
,FILE717=00000717.TIF
,FILE718=00000718.TIF
,FILE719=00000719.TIF
,FILE720=00000720.TIF
,FILE721=00000721.TIF
,FILE722=00000722.TIF
,FILE723=00000723.TIF
,FILE724=00000724.TIF
,FILE725=00000725.TIF
,FILE726=00000726.TIF
,FILE727=00000727.TIF

FILE728=00000728.TIF
,FILE729=00000729.TIF
,FILE730=00000730.TIF
,FILE731=00000731.TIF
,FILE732=00000732.TIF
,FILE733=00000733.TIF
,FILE734=00000734.TIF
,FILE735=00000735.TIF
,FILE736=00000736.TIF
,FILE737=00000737.TIF
,FILE738=00000738.TIF
,FILE739=00000739.TIF
,FILE740=00000740.TIF
,FILE741=00000741.TIF
,FILE742=00000742.TIF
,FILE743=00000743.TIF

FILE744=00000744.TIF
,FILE745=00000745.TIF
,FILE746=00000746.TIF
,FILE747=00000747.TIF
,FILE748=00000748.TIF
,FILE749=00000749.TIF
,FILE750=00000750.TIF
,FILE751=00000751.TIF
,FILE752=00000752.TIF
,FILE753=00000753.TIF
,FILE754=00000754.TIF
,FILE755=00000755.TIF
,FILE756=00000756.TIF
,FILE757=00000757.TIF
,FILE758=00000758.TIF
,FILE759=00000759.TIF

FILE760=00000760.TIF
,FILE761=00000761.TIF
,FILE762=00000762.TIF
,FILE763=00000763.TIF
,FILE764=00000764.TIF
,FILE765=00000765.TIF
,FILE766=00000766.TIF
,FILE767=00000767.TIF
,FILE768=00000768.TIF
,FILE769=00000769.TIF
,FILE770=00000770.TIF
,FILE771=00000771.TIF
,FILE772=00000772.TIF
,FILE773=00000773.TIF
,FILE774=00000774.TIF
,FILE775=00000775.TIF

FILE776=00000776.TIF
,FILE777=00000777.TIF
,FILE778=00000778.TIF
,FILE779=00000779.TIF
,FILE780=00000780.TIF
,FILE781=00000781.TIF
,FILE782=00000782.TIF
,FILE783=00000783.TIF
,FILE784=00000784.TIF
,FILE785=00000785.TIF
,FILE786=00000786.TIF
,FILE787=00000787.TIF
,FILE788=00000788.TIF
,FILE789=00000789.TIF
,FILE790=00000790.TIF
,FILE791=00000791.TIF

FILE792=00000792.TIF
,FILE793=00000793.TIF
,FILE794=00000794.TIF
,FILE795=00000795.TIF
,FILE796=00000796.TIF
,FILE797=00000797.TIF
,FILE798=00000798.TIF
,FILE799=00000799.TIF
,FILE800=00000800.TIF
,FILE801=00000801.TIF
,FILE802=00000802.TIF
,FILE803=00000803.TIF
,FILE804=00000804.TIF
,FILE805=00000805.TIF
,FILE806=00000806.TIF
,FILE807=00000807.TIF

FILE808=00000808.TIF
,FILE809=00000809.TIF
,FILE810=00000810.TIF
,FILE811=00000811.TIF
,FILE812=00000812.TIF
,FILE813=00000813.TIF
,FILE814=00000814.TIF
,FILE815=00000815.TIF
,FILE816=00000816.TIF
,FILE817=00000817.TIF
,FILE818=00000818.TIF
,FILE819=00000819.TIF
,FILE820=00000820.TIF
,FILE821=00000821.TIF
,FILE822=00000822.TIF
,FILE823=00000823.TIF

FILE824=00000824.TIF
,FILE825=00000825.TIF
,FILE826=00000826.TIF
,FILE827=00000827.TIF
,FILE828=00000828.TIF
,FILE829=00000829.TIF
,FILE830=00000830.TIF
,FILE831=00000831.TIF
,FILE832=00000832.TIF
,FILE833=00000833.TIF
,FILE834=00000834.TIF
,FILE835=00000835.TIF
,FILE836=00000836.TIF
,FILE837=00000837.TIF
,FILE838=00000838.TIF
,FILE839=00000839.TIF

FILE840=00000840.TIF
,FILE841=00000841.TIF
,FILE842=00000842.TIF
,FILE843=00000843.TIF
,FILE844=00000844.TIF
,FILE845=00000845.TIF
,FILE846=00000846.TIF
,FILE847=00000847.TIF
,FILE848=00000848.TIF
,FILE849=00000849.TIF
,FILE850=00000850.TIF
,FILE851=00000851.TIF
,FILE852=00000852.TIF
,FILE853=00000853.TIF
,FILE854=00000854.TIF
,FILE855=00000855.TIF

FILE856=00000856.TIF
,FILE857=00000857.TIF
,FILE858=00000858.TIF
,FILE859=00000859.TIF
,FILE860=00000860.TIF
,FILE861=00000861.TIF
,FILE862=00000862.TIF
,FILE863=00000863.TIF
,FILE864=00000864.TIF
,FILE865=00000865.TIF
,FILE866=00000866.TIF
,FILE867=00000867.TIF
,FILE868=00000868.TIF
,FILE869=00000869.TIF
,FILE870=00000870.TIF
,FILE871=00000871.TIF

FILE872=00000872.TIF
,FILE873=00000873.TIF
,FILE874=00000874.TIF
,FILE875=00000875.TIF
,FILE876=00000876.TIF
,FILE877=00000877.TIF
,FILE878=00000878.TIF
,FILE879=00000879.TIF
,FILE880=00000880.TIF
,FILE881=00000881.TIF
,FILE882=00000882.TIF
,FILE883=00000883.TIF
,FILE884=00000884.TIF
,FILE885=00000885.TIF
,FILE886=00000886.TIF
,FILE887=00000887.TIF

FILE888=00000888.TIF
,FILE889=00000889.TIF
,FILE890=00000890.TIF
,FILE891=00000891.TIF
,FILE892=00000892.TIF
,FILE893=00000893.TIF
,FILE894=00000894.TIF
,FILE895=00000895.TIF
,FILE896=00000896.TIF
,FILE897=00000897.TIF
,FILE898=00000898.TIF
,FILE899=00000899.TIF
,FILE900=00000900.TIF
,FILE901=00000901.TIF
,FILE902=00000902.TIF
,FILE903=00000903.TIF

FILE904=00000904.TIF
,FILE905=00000905.TIF
,FILE906=00000906.TIF
,FILE907=00000907.TIF
,FILE908=00000908.TIF
,FILE909=00000909.TIF
,FILE910=00000910.TIF
,FILE911=00000911.TIF
,FILE912=00000912.TIF
,FILE913=00000913.TIF
,FILE914=00000914.TIF
,FILE915=00000915.TIF
,FILE916=00000916.TIF
,FILE917=00000917.TIF
,FILE918=00000918.TIF
,FILE919=00000919.TIF

FILE920=00000920.TIF
,FILE921=00000921.TIF
,FILE922=00000922.TIF
,FILE923=00000923.TIF
,FILE924=00000924.TIF
,FILE925=00000925.TIF
,FILE926=00000926.TIF
,FILE927=00000927.TIF
,FILE928=00000928.TIF
,FILE929=00000929.TIF
,FILE930=00000930.TIF
,FILE931=00000931.TIF
,FILE932=00000932.TIF
,FILE933=00000933.TIF
,FILE934=00000934.TIF
,FILE935=00000935.TIF

FILE936=00000936.TIF
,FILE937=00000937.TIF
,FILE938=00000938.TIF
,FILE939=00000939.TIF
,FILE940=00000940.TIF
,FILE941=00000941.TIF
,FILE942=00000942.TIF
,FILE943=00000943.TIF
,FILE944=00000944.TIF
,FILE945=00000945.TIF
,FILE946=00000946.TIF
,FILE947=00000947.TIF
,FILE948=00000948.TIF
,FILE949=00000949.TIF
,FILE950=00000950.TIF
,FILE951=00000951.TIF

FILE952=00000952.TIF
,FILE953=00000953.TIF
,FILE954=00000954.TIF
,FILE955=00000955.TIF
,FILE956=00000956.TIF
,FILE957=00000957.TIF
,FILE958=00000958.TIF
,FILE959=00000959.TIF
,FILE960=00000960.TIF
,FILE961=00000961.TIF
,FILE962=00000962.TIF
,FILE963=00000963.TIF
,FILE964=00000964.TIF
,FILE965=00000965.TIF
,FILE966=00000966.TIF
,FILE967=00000967.TIF

FILE968=00000968.TIF
,FILE969=00000969.TIF
,FILE970=00000970.TIF
,FILE971=00000971.TIF
,FILE972=00000972.TIF
,FILE973=00000973.TIF
,FILE974=00000974.TIF
,FILE975=00000975.TIF
,FILE976=00000976.TIF
,FILE977=00000977.TIF
,FILE978=00000978.TIF
,FILE979=00000979.TIF
,FILE980=00000980.TIF
,FILE981=00000981.TIF
,FILE982=00000982.TIF
,FILE983=00000983.TIF

FILE984=00000984.TIF
,FILE985=00000985.TIF
,FILE986=00000986.TIF
,FILE987=00000987.TIF
,FILE988=00000988.TIF
,FILE989=00000989.TIF
,FILE990=00000990.TIF
,FILE991=00000991.TIF
,FILE992=00000992.TIF
,FILE993=00000993.TIF
,FILE994=00000994.TIF
,FILE995=00000995.TIF
,FILE996=00000996.TIF
,FILE997=00000997.TIF
,FILE998=00000998.TIF
,FILE999=00000999.TIF

FILE1000=00001000.TIF
,FILE1001=00001001.TIF
,FILE1002=00001002.TIF
,FILE1003=00001003.TIF
,FILE1004=00001004.TIF
,FILE1005=00001005.TIF
,FILE1006=00001006.TIF
,FILE1007=00001007.TIF
,FILE1008=00001008.TIF
,FILE1009=00001009.TIF
,FILE1010=00001010.TIF
,FILE1011=00001011.TIF
,FILE1012=00001012.TIF
,FILE1013=00001013.TIF
,FILE1014=00001014.TIF
,FILE1015=00001015.TIF

FILE1016=00001016.TIF
,FILE1017=00001017.TIF
,FILE1018=00001018.TIF
,FILE1019=00001019.TIF
,FILE1020=00001020.TIF
,FILE1021=00001021.TIF
,FILE1022=00001022.TIF
,FILE1023=00001023.TIF
,FILE1024=00001024.TIF
,FILE1025=00001025.TIF
,FILE1026=00001026.TIF
,FILE1027=00001027.TIF
,FILE1028=00001028.TIF
,FILE1029=00001029.TIF
,FILE1030=00001030.TIF
,FILE1031=00001031.TIF

FILE1032=00001032.TIF
,FILE1033=00001033.TIF
,FILE1034=00001034.TIF
,FILE1035=00001035.TIF
,FILE1036=00001036.TIF
,FILE1037=00001037.TIF
,FILE1038=00001038.TIF
,FILE1039=00001039.TIF
,FILE1040=00001040.TIF
,FILE1041=00001041.TIF
,FILE1042=00001042.TIF
,FILE1043=00001043.TIF
,FILE1044=00001044.TIF
,FILE1045=00001045.TIF
,FILE1046=00001046.TIF
,FILE1047=00001047.TIF

FILE1048=00001048.TIF
,FILE1049=00001049.TIF
,FILE1050=00001050.TIF
,FILE1051=00001051.TIF
,FILE1052=00001052.TIF
,FILE1053=00001053.TIF
,FILE1054=00001054.TIF
,FILE1055=00001055.TIF
,FILE1056=00001056.TIF
,FILE1057=00001057.TIF
,FILE1058=00001058.TIF
,FILE1059=00001059.TIF
,FILE1060=00001060.TIF
,FILE1061=00001061.TIF
,FILE1062=00001062.TIF
,FILE1063=00001063.TIF

FILE1064=00001064.TIF
,FILE1065=00001065.TIF
,FILE1066=00001066.TIF
,FILE1067=00001067.TIF
,FILE1068=00001068.TIF
,FILE1069=00001069.TIF
,FILE1070=00001070.TIF
,FILE1071=00001071.TIF
,FILE1072=00001072.TIF
,FILE1073=00001073.TIF
,FILE1074=00001074.TIF
,FILE1075=00001075.TIF
,FILE1076=00001076.TIF
,FILE1077=00001077.TIF
,FILE1078=00001078.TIF
,FILE1079=00001079.TIF

FILE1080=00001080.TIF
,FILE1081=00001081.TIF
,FILE1082=00001082.TIF
,FILE1083=00001083.TIF
,FILE1084=00001084.TIF
,FILE1085=00001085.TIF
,FILE1086=00001086.TIF
,FILE1087=00001087.TIF
,FILE1088=00001088.TIF
,FILE1089=00001089.TIF
,FILE1090=00001090.TIF
,FILE1091=00001091.TIF
,FILE1092=00001092.TIF
,FILE1093=00001093.TIF
,FILE1094=00001094.TIF
,FILE1095=00001095.TIF

FILE1096=00001096.TIF
,FILE1097=00001097.TIF
,FILE1098=00001098.TIF
,FILE1099=00001099.TIF
,FILE1100=00001100.TIF
,FILE1101=00001101.TIF
,FILE1102=00001102.TIF
,FILE1103=00001103.TIF
,FILE1104=00001104.TIF
,FILE1105=00001105.TIF
,FILE1106=00001106.TIF
,FILE1107=00001107.TIF
,FILE1108=00001108.TIF
,FILE1109=00001109.TIF
,FILE1110=00001110.TIF
,FILE1111=00001111.TIF

FILE1112=00001112.TIF
,FILE1113=00001113.TIF
,FILE1114=00001114.TIF
,FILE1115=00001115.TIF
,FILE1116=00001116.TIF
,FILE1117=00001117.TIF
,FILE1118=00001118.TIF
,FILE1119=00001119.TIF
,FILE1120=00001120.TIF
,FILE1121=00001121.TIF
,FILE1122=00001122.TIF
,FILE1123=00001123.TIF
,FILE1124=00001124.TIF
,FILE1125=00001125.TIF
,FILE1126=00001126.TIF
,FILE1127=00001127.TIF

FILE1128=00001128.TIF
,FILE1129=00001129.TIF
,FILE1130=00001130.TIF
,FILE1131=00001131.TIF
,FILE1132=00001132.TIF
,FILE1133=00001133.TIF
,FILE1134=00001134.TIF
,FILE1135=00001135.TIF
,FILE1136=00001136.TIF
,FILE1137=00001137.TIF
,FILE1138=00001138.TIF
,FILE1139=00001139.TIF
,FILE1140=00001140.TIF
,FILE1141=00001141.TIF
,FILE1142=00001142.TIF
,FILE1143=00001143.TIF

FILE1144=00001144.TIF
,FILE1145=00001145.TIF
,FILE1146=00001146.TIF
,FILE1147=00001147.TIF
,FILE1148=00001148.TIF
,FILE1149=00001149.TIF
,FILE1150=00001150.TIF
,FILE1151=00001151.TIF
,FILE1152=00001152.TIF
,FILE1153=00001153.TIF
,FILE1154=00001154.TIF
,FILE1155=00001155.TIF
,FILE1156=00001156.TIF
,FILE1157=00001157.TIF
,FILE1158=00001158.TIF
,FILE1159=00001159.TIF

FILE1160=00001160.TIF
,FILE1161=00001161.TIF
,FILE1162=00001162.TIF
,FILE1163=00001163.TIF
,FILE1164=00001164.TIF
,FILE1165=00001165.TIF
,FILE1166=00001166.TIF
,FILE1167=00001167.TIF
,FILE1168=00001168.TIF
,FILE1169=00001169.TIF
,FILE1170=00001170.TIF
,FILE1171=00001171.TIF
,FILE1172=00001172.TIF
,FILE1173=00001173.TIF
,FILE1174=00001174.TIF
,FILE1175=00001175.TIF

FILE1176=00001176.TIF
,FILE1177=00001177.TIF
,FILE1178=00001178.TIF
,FILE1179=00001179.TIF
,FILE1180=00001180.TIF
,FILE1181=00001181.TIF
,FILE1182=00001182.TIF
,FILE1183=00001183.TIF
,FILE1184=00001184.TIF
,FILE1185=00001185.TIF
,FILE1186=00001186.TIF
,FILE1187=00001187.TIF
,FILE1188=00001188.TIF
,FILE1189=00001189.TIF
,FILE1190=00001190.TIF
,FILE1191=00001191.TIF

FILE1192=00001192.TIF
,FILE1193=00001193.TIF
,FILE1194=00001194.TIF
,FILE1195=00001195.TIF
,FILE1196=00001196.TIF
,FILE1197=00001197.TIF
,FILE1198=00001198.TIF
,FILE1199=00001199.TIF
,FILE1200=00001200.TIF
,FILE1201=00001201.TIF
,FILE1202=00001202.TIF
,FILE1203=00001203.TIF
,FILE1204=00001204.TIF
,FILE1205=00001205.TIF
,FILE1206=00001206.TIF
,FILE1207=00001207.TIF

FILE1208=00001208.TIF
,FILE1209=00001209.TIF
,